ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם :

עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר :

מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח :

סידור כולל

כל תפלות השנה עם כל הברכות אשר יסדו אנשי
כנה"ג זת"ל הנקרא בל' קדמונינו

תכלאל

כמנהג כל קהלת הקודש תימן יע"א עם ספר

עץ חיים

אשר פעל ועשה איש חי רב פעלים וכו' כקש"ת כמהר"ר **יחיא** בכהר"ר
יוסף **צאלח** נע"ג שהי' ראב"ד ור"מ ומ"צ בעי"ת **צנעא** ואגפיה וכל
ערי **התימן** יע"א.

חלק שני

יצא לאור פעם ראשונה בהוצאת
סי' שלום בן אברהם עמר הי"ו. וסי' יוסף ן' שלום דאר הי"ו. וסי' שלום וחיים
בני המנוח יוסף טובי הי"ו. וסי' שלום ן' דוד גמאל הי"ו.

בשנת **אהבת הקדמונים** לפ"ג

נדפס

פעה"ק **ירושלם** תובב"א

בדפוס הר"ר **שמואל הלוי צוקערמאן** ושותפו הי"ו

ע"י המגיהים שלום בכה"ר יוסף עראקי כ"ץ הי"ו. וחבירו אברהם ב"ר חיים אלנדאף הי"ו.

פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם :

התנצלות המגיהים

כבר מלתא אמורה בפום רבנן ותלמידיהון דכשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך א"א לדפוס בלי טעות. ותלי"ת אשר כעת זכינו למה שלא זכינו בח"א והוא כי אנה ה' לידינו ספרים מדויקים (מהדורא בתרא) והגהנו מהם כיד ה' הטובה עלינו כפי קוצר שכלנו עד שידנו יד כה"ה מגעת וזה היה בגר"ם המעלות של הספר היקר הזה ח"ב יען כי הח"א לא נמצא תח"י סי' כ"י כ"א (מהדורא קמא) ורק אחת שאלנו מאת כל קורא ומעיין בס' הזה, באם ימצא איזה שגיאה הן מן האותיות הן תיבות או דבר הצריך תיקון שיתקן אותו בכי טוב ומה' ישא ברכה על ככה, ואל אלקינו נתחנן להרחיב גבולנו בבנים ובני בנים יראים ושלמים ויקוים בנו מ"ש ואני זאת בריתי וכו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי ז"ז אמר ה' מעתה ועד עולם. ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים: בחיינו ובימינו אכי"ר.

כ"ד המעתירים ומבקשים סליחה יום שנכפל בו כי טוב ט' לחדש תשרי שנת כי ה' דבר טו"ב ע"ל ישרא"ל לפ"ק.

הלכ"ד עפר רגלי חכמים **שלום** בן לא"א **יוסף עראקי** כ"ץ ס"ט.

קל וצעיר **אברהם** בן **חיים שלום אלנדאף** ס"ט.

הסכמות רבני וגאוני וטנני דעי"ת **צנעא** יע"א על ההדפסה והשגת גבול כבר הרפסנום בח"א

סדר עירובי תבשילין

אסור לבשל מי"ט לצורך שבת: **י"א** שהוא דאורייתא דילפי' מוהכינו את אשר יביאו. חול מכין לשבת ואין י"ט מכין לשבת. וי"א דדוקא חול מכין לשבת ואין שבת או י"ט מכין לחול. אבל מי"ט לשבת מותר. אלא שחז"ל אסרוהו כדי שלא יבאו לבשל מי"ט לחול שיאמרו ק"ו הוא. מי"ט לשבת אין מבשלין מי"ט לחול לא כ"ש: **לפיכך** י"ט שחל להיות בע"ש לא יבשל בתחלה שיהא תחלתו ועיקר בשולו לצורך שבת שקדושה בקדושה בפע"ל אבל מבשל הוא כמה קדרות לצורך י"ט ואם הותיר הותיר לשבת ובלבד שלא יערים. מיהו תקנו חז"ל שע"י ע"ת שיעשה מערב י"ט לצורך שבת יכול לסמוך ולבשל אפי' לכתחלה מי"ט לשבת. שכיון שהתחיל מעי"ט לבשל לצורך שבת לא הוי בשולו בי"ט לצורך שבת אלא כגומר והולך בשולו בי"ט מה שהתחיל מעי"ט ודי בזה הכירא שידעו שכיון שאסור להתחיל בי"ט לצורך שבת. ק"ו דמי"ט לחול לגמרי אסור. ואפי' למאן דאמר דאיסור הכנה דאורייתא' היינו דוקא שמכין דבר שאין יכול ליהנות הימנו בי"ט כגון שמבשל סמוך לחשיכה דליכא למימר הואיל ומיקלעי אורחים לא חזי להו אבל כשמבשל בי"ט אמרי' הואיל ושרי ואפ"ה אסרו לבשל בלא עירוב: **ונק' עירוב** מפני שהוא מערב בישולי צרכי שבת וצרכי י"ט לעשותן יחד. והואיל והוא דרבנן סגי להניחו אפי' בספק חשיכה (ל' הלבוש סי' תקכ"ז): **נהגו** שאין אופין אלא על האפוי ואין מבשלין אלא על המבושל לפי' נהגו לעשות עירוב זה מפת וממיני תבשיל. הפת לאפות עליו והתבשיל לבשל עליו. ודוקא לכתחילה אבל בדיעבד שלא עשה אלא על התבשיל לבד סומך עליו ועושה כל צרכי שבת שגם האפיה נק' תבשיל דכתיב ויבשלו את הפסח דמיירי בצלייה וה"ה אפוי (שם): **ושיעור** פת ותבשיל זה מכל א' כזית בין לא' בין למאה ואין לאלפים ויכול לערב בפרוסה שלא הצריכו ככר שלם אלא בעירובי חצירות. ועיין סי' שס"ו (אחרו' ולבוש): **ותבשיל** זה צריך שיהא מדבר שמלפתין בו את הפת לאפוקי דייסא. ואם מערב על אחרים צריך לזכות להם ע"י אחר כגון בנו ובתו הגדולים שאינם סמוכים על שלחנו. וי"א אפי' סמוכים על שלחנו: **וצריך** הזוכה להגביה העירוב מן הקרקע טפח ויחזר ויטלו מן הזוכה. וכיצד עושה אומר לו זכה בזה בשביל פלוני ופלוני או זכה בזה לכל בני העיר הזאת או בני המדינה הזאת וא"צ לפרטם. ונותנו לזוכה ואומר **זכיתי**. וחוזר ונוטלו ממנו ומברך וכו' כדלק': **מצוה** על כל א' לערב ומצוה על כל גדול העיר לערב על כל בני העיר ועל כל הקרוב אליה בתוך התחום. ובעינן דעת מניח שיכוין להוציא לאחרים אבל דעת מי שהניחוהו בשבילו לא בעינן בשעת הנחה רק שיודיעוהו בי"ט קודם שיתחיל לבשל לצורך השבת ולזה נהגו להכריז הש"ץ בי"ט א' בשחרית בשעת הוצאה ס"ת שכל העם מצוין ואומ' בנוסח זה: **מי שלא הניח עירובי תבשילין יסמוך על עירובי**: צריך לשמור העירוב שלא יאבד עד שיבשלו לבשל לצרכי שבת שאם נאבד קודם שבישל לשבת אינו יכול לבשל אלא א"כ נשאר מהתבשיל דוקא כזית. ולאחר שהכין צרכי שבת יכול לאכלו: **דעת** מר"ן הש"ע כד' הרא"ש והטור דאין יוצא בעירוב של ש"ל אלא מי ששכח או נאנס או אבד עירובו אבל מי שאפשר לו לערב ורוצה לסמוך על עירוב ש"ל נק' פושע ואינו יוצא ולימדי' מעובדא דההיא סמיא דהוה מסדר מתניתא וכו' ורוב העם שכאן סומכין על ש"ל אפי' לכתחילה ועובדא דגמ' דההיא סמיא אדרבה נעשה כן שכ' רש"י שד' שמואל היה שלא להוציא הפושעים וכ"כ הרשב"א בתשו' סי' תרפ"ג שאם דעת ש"ל אף על המזידים הרי הוא סומך לעולם על מי שהניח ואעפ"י שהרשב"י דק שכ"ת תי' דלכתחילה מודה רש"י שצריך כל א' לערב בביתו. שע"י שם בס"ף הדיבור וכ' שחזר בו מתי' זה וז"ל הש"י שם בסוף הדיבור. ורבי' ירוחם אחר שהביא דברי הרא"ש כ' אבל מורי הר' אברהם ן' אסמאעל כ' ומסתברא דהאידנא דנהיגי שש"ל

מערב אכל בני מתא ומכריז מותר לסמוך עליו לכתחילה ולא הוי פושע ע"כ. וזה כדברי רש"י והרשב"א עכ"ל. והנה בדיבור זה שסיים הב"י יזה כדברי רש"י והרשב"א חזר בו מתי' דלעיל דרש"י מודה דצריך לערב וגם בעיקר קושית מרן הב"י מלינן לומר דאין קושיא מברייתא דבלאו מנה דלשולם מיירי באין גדול מערב אפושעים אכל כבדעתי אפושעים אה"נ דיכולים אף לכתחילה והוא פשע משום דסמיא ורמוז בפי' הר"ן ועיין בהקדמת לקט הקמח חלק א"ח דגם הוא מסכים לזה ופי' המשנה דההוא סמיא באופן נכון כפי' ד' רש"י והר"ן וכן מוכח מל' רמב"ם דקאמר ולמחר מכריז ואומר מי שלא הניח. מורה הלשון אפי' במזיד מדלא קאמר לומר מי ששכח או נאנס ומצאתי לגדול א' בשת"י בגליון הש"ע דמסיק דכדאי הני רבוותא לסמוך עלייהו וגם המ"ז כ' דכדאי הם רש"י והרשב"א לסמוך להם. וע"ש דמפרש עיבדא דסמיא וכו' א) : **ומי** שרגיל לערב על כל העיר ושכח פעם א' לעשות העירוב כהוגן ע"י זיכוי לאחרים דבר זה נשאל להר' גן המלך סי' ק"ך והשיב דכיון שהוא רגיל לערב תמיד ע"י הקהל שא"ל לזכות עוד ע"י אחר ע"ש בראיות : **וזה סדר העירוב נוטלו** ומברך :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב :

ואומר **בהדין עירובא יהא שרי לן לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא ולמעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת לנא ולכל ישראל שבעיר הזאת** (או שבמדינה) :

תיקון פסח

אור י"ד כשיגן מיד אחר ערבית לא יעשה שום מלאכה ולא יאכל ולא ילמוד עד שיבדוק מים למלית שמגיע לבדוק שיני שמשי וכוכבי שבזה יולא לכ"ע וזה ד' הרבה מהאחרו' ועיין בט"ז בפסק כן הלכה למעשה ועיין חמ"י וכנה"ג. מבא"כ אם שיבדוק מבע"י לא מלט מפלוגתא דרבנן : **ואחר** התפילה יזהר בזריזות לבדוק כל המקומות שדרך להכניס בהן חמץ והבדיקה תהיה בנר של שעוה.

וקודם שיבדוק יברך **בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בִּעוּר חָמֵץ :**

ולא יפסיק בדברים שאינם מענייני הבדיקה עד שיגמור לבדוק. ואחר שהשלים לבדוק ישמור החמץ שמצא עד למחר. ויבטל אז בלילה ויאמר : **כל חמירא דאיכא ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתיה להוי בטיל והשיב בעפרא דארעא :** ובשעה י"ד אחר ד' שעות ב) שורף החמץ ואו'.

כל חמירא דאיכא ברשותי דחזיתיה ודלא חזיתיה דביערתיה ודלא ביערתיה להוי בטיל והשיב כעפרא דארעא :

ואם אין האיש בביתו יבטל במקום שהוא. ובא בלשון ארמי כי הוא תיקון מהראשונים ולשונם ותקנו אותו כך כדי שיבינו הנשים והעם. ועוד יש ליתן טעם מפני כי הנשים חיית האדם וכל השנה צריכים לו ואין ראוי לזלזל בו כמ"ש גבי דוד המע"ה שפ' ויכסוהו בבגדים. ואלו נתקן בלה"ק היו

המזיקן

ענף הי"ם. א) וב"ב הר' שת"ו סי' תקכ"ז ס"ק כ"ב דמנהג קדמונים הוא לסמוך על ש"ץ אף לכתחלה כיון דמכריז ש"ץ (כמ"ש הר' המחבר לעיל) ואין לשנות המנהג כיון שיש להם על מה שיסמוכו ע"ש: ב) מהנץ החמה. וב"ח

המזיקין ושדים מקטרגין בו ומחיות טוב אל תקרא רע עיין סדה"י ז"ל. ובס' נב"ר כ' דידוע דישראל נשמתם מעולם הבריאה שהוא עולם שני עולם הנשמה אבל המלאכים נשמתם מעולם היצירה שהוא עולם שלישי. ולזה ישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות בה"י והמלאכים אחר ג' תיבות ומצד זה יש לנו עדיפות על המלאכים ומצד אחר יש למלאכים עדיפות דאין יצה"ר מצוי בהם ולזה אינם מתקנאים בנו כל ימות השנה על הברכה. אכן עתה שאנו מבערין החמץ שהוא רמז לביטול יצה"ר לא נשאר למלאכים לך עדיפות עלינו. ע"כ יש לחוש עתה לקיטרוגם לכך אמרינן לבטל בל' ארמי עכ"ד.

ועם הארץ שאינו יכול לומר לשון זה יאמר **כל חמץ שיש לי בתוך ביתי יהא בטל:**

ולשון זה מועיל לכתחילה וכמ"ש הרמב"ם ז"ל והוא מהירושלמי כמ"ש הרח"א ז"ל:

כל אדם יזהר להיות נזכר בכל יום מימי הפסח כל עת שילושו בבית לבטל בשעת הלישה ולומר:

כל פירורין שיפלו בשעת לישה ועריבה וכן בצק הנדבק בכלי לישה יהא בטל: לפי שהם לא בטל קודם. או אח"כ כשנתחמץ עבר עליו: **אם חל** ערב פסח בשבת או שואבין המים בליל ו' ג) ובודק כל מקום שיש לחוש לו מחמץ ומבטל אחר הבדיקה. וביום ו' מבער קודם חצות ושורף החמץ שמצא בשעת הבדיקה כדי שלא יבאו לטעות בשאר שנים אך הביטול לא יהיה רק ביום השבת ומשיירין מזון ב' סעודות לצורך השבת. וסעודה ג' י"א דיחלוק סעודת שחרית ותעלה לו לסעודת מנחה. וי"א דכיון שזמנה אחר מנחה דוקא אינו יוצא אם עשה אותה בשחרית לכן יעשנה במצה עשירה או ישתה רביעית יין והוי במקום סעודה כ"כ האחרו' ובכ"ד הזוהר פ' אמור: **ובשחל** י"ט הא' דפסח בשבת פשיטא דבעי לאכול כזית פת ממצה דכיון דהותרה הותרה דאל"כ איך סעד סעודת שחרית ועוד ראיות הרבה אין כאן מקומם וכתבתים בקונטריסי ע"ש: אין מבשלין לשבת זה דייסא וכיוצא בה כדי שלא תצטרך הקדירה הדחה אחר אכילה ד). וצריך להזהיר לחזנים שלא יאריכו בתפלה ושיאמרו אותה קצת במהירה שלא יבאו לידי חשש איסור חמץ (פר"ח סי' תמ"ד ותמ"י): **ותיקה** מעלה עמוד השחר יתחילו להתפלל (שם): ה) **אחר** שאכל סעודת שחרית בשבת זו ינער המפה שאכלו בה וינקה הקערות באצבעו ויטמנם מן העין עם שאר כלי החמץ ואם נשאר פת יתננו לגוי על מנת שלא לצאת בו לרה"ר דבר מועט ודרך הערמה. ועכשיו נהגו לבשל תבשילי השבת בקדירות דפסח ומפנין מהם אל קערות חמץ כדי לאכול בהם פת חמץ. וצריך לבטל ביום השבת כדרך שאר שנים: **המצה** של מצות נהגו ג"כ לעשותה במשבצים כדי שתהיה נקייה לשנה ותחיבה לכבוד המצוה. ויש ראיה לזה בפירוש בירוש' דקאמר מעגלא חד אסר וחד שרי מאן דשרי היינו בלוקטה אחר ו' בשות מה דעלא פיגא מנהון ע"כ. וסוגיין דעלמא כמאן דשרי משום דפליגתייהו אי מי פירות מחמיצין או לאו וכבר נפסקה הלכה בבבלי דמי פירות אין מחמיצין וכהיות דאמרינן לא ליתרך איניש תרי ביצלי בהדי הדדי דלמא נפיק מיא מהא ועייל בהא א"ל אביי וכו' אלא מי פירות הן וכו' וכ"כ מהר"י אהגיז בספרו דנהגו כל ישראל לעשות מצת מצוה משולת נקייה מנופה בי"ג נפה כמצתו של שלמה כי ל' מצה ר"ל המובחר והטוב בשתנה מל' כי מין חלב וכו' עכ"ד וכן המנהג קדוש ו). וגם רגילים ליתן בה מלח ואין חשש וכמ"ש האחרו' דמלח הבא מהתפירה לכ"ע אינו מחמיץ. וגם מתקיים לחם עוני במה שהיא מצה ובמה שחולקין אותה לשנים: **ונהגו** לאפות מנת מצה לכל לילה בפני עצמה בכל לילה בשעתה לחיבוב ולהידור מצוה. וכן הביא הטור בשם כמה גאונים ע"ש: **ונהגו** לעשות שימור לחטים של מצת מצוה משעת קצירה ועיין פר"ח הל' דלעיכובא הוי ע"ש באורך ז):

בערב

ענף חיים. כ' מע"ה ומנהג עוה"ק ירושת"ו מע"ה: ג) ואם שכח או נאנס ולא שאב ביה"ש ישאב בע"ש מבע"י או יקח מים השאובים בביתו אעפ"י שלא נשאבו לשם מצוה כיון שא"א בע"א ושת"ז ב' מ"א):

מים הנכונסים בכיסטירנה ובל' ערבי סר. והוא בנין העשוי בקרקע תחת הכים ושביבותיהם. בשעת הדחק מותר

ללוש

בערב פסח יטהר עצמו לכבוד הרגל יגלח ראשו קודם חצות וירחץ גופו וראוי לו לטבול לקריו אעפ"י שאינו נוהג לטבול בשאר ימות השנה מפני כבוד הרגל צריך שיטבול. ואם הוא זקן או חולה שקשה עליו הלכה לפחות יטיל עליו ט' קבין מים חמין. ומזה אינו יכול להפטר כאשר כ' כדה"י וחמ"י ז"ל: **ואח"כ** ילבש מלבושיו הנקיים והמכובדים כדי לקבל שמחת הרגל. וכבר נהגו כל ישראל לעשות להם בגדים חשובים לי"ט יותר על בגדי שבת כדמוכח מהירושלמי שהביאו הגמ"י ה' י"ט. ואחר שיקבל עליו שמחת החג כראוי ילך לבהכ"נ שש ושמח וידע ויכיר ויתבונן בחסדיו ית' והגמול שגמל עלינו להיותינו בני חורין תחת רשותו ומשרתיו קדושים וטהורים ולא משועבדים תחת יד פרעה מלך מצרים וזה שאנו אומרים בכל המועדות זכר ליציאת מצרים. להכיר הטוב והגמול הגדול אשר גמל עלינו אלהינו להיותינו לעם נחלה כיום הזה. ולקיים מצותיו ותורותיו. ובהשים אדם מגמת פניו הענין הזה לא יחטא ותהיה יראתו על פניו: ובלכתו לבהכ"נ ילך בנחת ובהשקטה להראות חדותו ושמחת לבו לכל ויכנס לבהכ"נ בהכנעה. ויתחיל במזמורים המספרים ביציאת מצרים: **ונהגו** לומר מזמור **יאמרו גאולי ה'** שהוא כולל גאולות הרבה ומדבר בד' הצריכים להודות וביציאת מצרים כולהו איתנהו:

תפלת ערבית

אם חל פסח בשבת או בששי בשבת קורין בערב שיר השירים. לכו נרננה לכה דודי. בר יוחאי. במה מדליקין א"ר אלעזר. וקדיש דרבנן. מזמור שיר ליום השבת. הודו לה' כי טוב. אשרי האיש וכו' ומסדרין התפלה כדלקמן. ואם חל בחול מתחילין הודו לה' וכו' וזהו:

הֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְיָ אֲשֶׁר גְּאָלָם מִיַּד צָר: וּמֵאֲרָצוֹת קִבְּצָם מִמִּזְרָח וּמִמַּעֲרָב מִצָּפוֹן וּמִיָּם: תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דָּרֶךְ עִיר מוֹשָׁב לֹא מָצָאוּ: רְעֵבִים גַּם צְמֵאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף: וַיִּצְעֲקוּ אֶל יְיָ בַּצַּר לָהֶם מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יַצִּילֵם: וַיַּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה לָלֶכֶת אֶל עִיר מוֹשָׁב: יוֹדוּ לַייָ חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: כִּי הִשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שֹׁקֵקָה וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה מִלֵּא טוֹב: יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל: כִּי הִמְרוּ אִמְרֵי אֵל וַעֲצַת עֶלְיוֹן נָאָצוּ: וַיַּכְנַע בֶּעָמָל לִבָּם כָּשְׁלוּ

ואין

הודו וכו' דברי המשורר לד' הצריכי' להודות (ראב"ע): יאמרו גאולי ה'. שנפדם מיד צר: תעו במדבר. והולכים מדברות אף הם צריכים להודות שהרי פעמים הם תועים ורעבים וצמאים (רש"י): תעו. מלשון: בישימון. מקום שמם וחרב: רעבים. בכלות לידם כאשר קרה להגר ותלך ותתע ויכלו המים מן החמת (ראב"ע): תתעטף. כמו העטופים ברעב (שם): וידריכם. ויוליכם. לפי' יודו לה' חסדו. (רש"י): יושבי חשך וצלמות. אף האסורים בבית הסהר צריכים להודות כשיצאו מבית האסורים (רש"י): אסירי עני וברזל. כענין שני בכבל רגלו (ראב"ע): כי המרו אמרי אל. אין פורענות באה לאדם אלא בעונו (רש"י): ויכנע בעמל לבם. שאדוניהם יענו בהם בפרך ואין עוזר לפדותם (ראב"ע): כי שבר דלתות נחשת. שהיו נעולים בפניהם (רש"י): אוילים מדרך פשעם. אשר מעונותיהם יתענו

כיסורי

ענף חיים. ג) ליש בהם סמך לשאיבתן (ש"ע ילביש): ד) וה"ה תבשיל העשוי מעיסה שקי' כבאן מישים דלפעמים נדבקת העיסה בקדרה ואפי' אם יש בה שמן. וכן המנהג ואין לשנות: ה) ועיין בתשו' הר' המחבר ה"א סי' תע"א וה"ג סי' קל"ב שהאריך והרחיב ע"ז וכ' עוד דאם לקטום קודם לכן אסור לטגן בהם ואין להם תקנה בשטיחה

וְאֵין עֹזֵר: וַיִּזְעֲקוּ אֶל יְיָ בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יוֹצִיאֵם מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק: יוֹדוּ לַייָ חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: כִּי שִׁבַּר דַּלְתוֹת נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בַרְזֶל גִּדֵּעַ: אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֹנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ: כָּל אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד שַׁעֲרֵי מָוֶת: וַיִּזְעֲקוּ אֶל יְיָ בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם: יוֹדוּ לַייָ חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: וְיִזְבְּחוּ זִבְחֵי תוֹדָה וִיסַפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה: יוֹרְדֵי הַיָּם בָּאֳנִיּוֹת עֹשֵׂי מְלָאכָה בְּמַיִם רַבִּים: הֵמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂי יְיָ וְנִפְלְאוֹתָיו בִּמְצוּלָה: וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֵד רוּחַ סְעָרָה וַתְּרוֹמֵם גַּלָּיו: יַעֲלוּ שָׁמַיִם יֵרְדוּ תְהוֹמוֹת נַפְשָׁם בְּרָעָה תִתְמוֹגָג: יָחוֹגּוּ וְיָנוּעוּ כַּשִּׁכּוֹר וְכָל חָכְמָתָם תִּתְבַּלָּע: וַיִּצְעֲקוּ אֶל יְיָ בַּצַּר לָהֶם וּמִמְּצוּקֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם: יָקֵם סְעָרָה לִדְמָמָה וַיֶּחֱשׁוּ גַּלֵּיהֶם: וַיִּשְׂמְחוּ כִי יִשְׁתֹּקוּ וַיַּנְחֵם אֶל מְחוֹז חֶפְצָם: יוֹדוּ לַייָ חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: וִירוֹמְמוּהוּ בִּקְהַל עָם וּבְמוֹשַׁב זְקֵנִים יְהַלְלוּהוּ: יָשֵׂם נְהָרוֹת לְמִדְבָּר וּמֹצָאֵי מַיִם לְצִמָּאוֹן: אֶרֶץ פְּרִי לִמְלֵחָה מֵרָעַת יוֹשְׁבֵי בָהּ: יָשֵׂם מִדְבָּר לַאֲגַם מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמֹצָאֵי מָיִם: וַיּוֹשֶׁב שָׁם רְעֵבִים וַיְכוֹנְנוּ עִיר מוֹשָׁב: וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת וַיִּטְּעוּ כְרָמִים וַיַּעֲשׂוּ פְּרִי תְבוּאָה: וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבְהֶמְתָּם לֹא יַמְעִיט: וַיִּמְעֲטוּ וַיָּשֹׁחוּ מֵעֹצֶר רָעָה וְיָגוֹן: שֹׁפֵךְ בּוּז עַל נְדִיבִים וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא דָרֶךְ: וַיְשַׂגֵּב אֶבְיוֹן מֵעוֹנִי וַיָּשֶׂם כַּצֹּאן מִשְׁפָּחוֹת: יִרְאוּ יְשָׁרִים וְיִשְׂמָחוּ וְכָל עַוְלָה קָפְצָה פִּיהָ: מִי חָכָם וְיִשְׁמָר אֵלֶּה וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדֵי יְהוָה:

חבושי אסורים אף הם צריכי' להודות (שם): יש סימנים בפרשה זו ובאים לדרש במקום אכין ורקין למעט. לומר צעקו קודם גזר דין נענים לאחר גזר דין אינם נענים (שם): יחוגו. ל' שבר וכן בחגוי הסלע. והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא: תתבלע. התכסה לא נראה כאלו לא היתה להם חכמה מעולם במלאכת המים (ראב"ע): ויחשו גליהם. בעבור כי הגלים ישאו קול ע"כ דרך משל לדממה ויחשו (שם): וישמחו. יורדי הים כי ישתקו גלי הים: מחוז חפצם. ל' גבול. ומנחם חברו עם וחזותיכו את שאול גבולנו שלא יכנס בגבולנו וכן מחזה מול מחזה. (שם): וירוממוהו בקהל עם. צריך לאודויי באנפי עשרה ותרי מינייהו רבנן וזהו ובמושב זקנים יהללוהו: ישם נהרות למדבר. נותן ישובי עכו"ם לחרבן: למלחה. להיות בארץ מלחה מעשות פרי: ישם מדבר לאגם מים. נותן ישוב חרב לבנין ומחזירו לקדמותו: וימעטו וישחו. והם מתחלה היו שוחים ומועטים: מעוצר. רעה ויגון (רש"י) מעוצר. רחם. ור"ל מעוצר ומרעה ומיגון (ראב"ע), ובמעטי מעוצר כלו' שבלעו בהם הרעה והיגון. מן ואפס עצור: נדיבים. הם הנכבדים (ראב"ע): וישם. האביון: כצאן משפחות. זרעו כצאן רבים: קפצה. סתמה מן לא תקפץ את ידך (רש"י): וישמר אלה. שישים בלבו אלו הדברים (ראב"ע):

תקנו

אשרי

ענף חיים, בשטיחה בשמש ע"ש. ודוקא חטים לטחון אבל לא שעורים וביוצא לעשותן קליות מכמה טעמי ע"ש שהאריך

אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב: כִּי אִם בְּתוֹרַת יְהֹוָה חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לֹא יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ: לֹא כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם כַּמֹּץ אֲשֶׁר תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ: עַל כֵּן לֹא יָקֻמוּ רְשָׁעִים בַּמִּשְׁפָּט וְחַטָּאִים בַּעֲדַת צַדִּיקִים: כִּי יוֹדֵעַ יְהֹוָה דֶּרֶךְ צַדִּיקִים וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֹּאבֵד:

לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק: יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד עַל יְהֹוָה וְעַל מְשִׁיחוֹ: נְנַתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ: יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק אֲדֹנָי יִלְעַג לָמוֹ: אָז יְדַבֵּר אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ וּבַחֲרוֹנוֹ יְבַהֲלֵמוֹ: וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי עַל צִיּוֹן הַר קָדְשִׁי: אֲסַפְּרָה אֶל חֹק יְהֹוָה אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ: שְׁאַל מִמֶּנִּי וְאֶתְּנָה גוֹיִם נַחֲלָתֶךָ וַאֲחֻזָּתְךָ אַפְסֵי אָרֶץ: תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם: וְעַתָּה מְלָכִים הַשְׂכִּילוּ הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי אָרֶץ: עִבְדוּ אֶת יְהֹוָה בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה: נַשְּׁקוּ בַר פֶּן יֶאֱנַף וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי יִבְעַר כִּמְעַט אַפּוֹ אַשְׁרֵי כָּל חוֹסֵי בוֹ:

הללויה

תקנו הראשונים לומר מזמורים אלו בכל לילי י"ט בעבור כי המועדים המה ימי שמחה והרבה מספרות שמחות זו עם זו במועדים ויש לחוש שמא מתוך שמחה יבואו לידי הקלה שחוק וליצנות או ח"ו לידי עבירה וכאמרם ז"ל שחייבים הב"ד להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו שוטטים ומחפשים בגנות ובפרדסים שלא יתקבצו שם לאכול ולשתות אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה וכן חייבים להזהיר על זה וכו' יעויין ברמב"ם סוף ה' י"ט ובש"ע ולבוש סי' תקכ"ט. ע"כ מפני זה כדי להזהיר לעם פתח דבריו האיש אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו' כי אם בתורת ה' חפצו וכו' שלא ניתנו י"ט לישראל אלא לעסוק בהם בתורה. ואחריו יאמר **למה** רגשו גוים. שדרשוהו ז"ל על המלך המשיח וכמו שזכר רש"י ז"ל וכ' הטור סי' תקכ"ט ומביאו הלבוש כי מדת החסידים בעת שמחתם משבחים יותר ויותר להקב"ה אשר שימחם ויאמר האדם בלבו בעת שמחתו והנאתו אם כך היא שמחת העוה"ז אשר היא הבל כי יש אחריה תוגה ולער א"כ כמה תהא השמחה לעוה"ב התמידי שאין אחריה תוגה ויתפלל להקב"ה שיטה לבו לעבדו ושישמחנו בשמחת עולם ויזכנו לחיי העוה"ב ליאור באור פני מלך חיים ע"כ. על כן כדי לזכור ימות המשיח בעת שמחתו זאת תקנו לו' גם מזמור זה הרמוז לימות המשיח כדי שיתעורר להתפלל על גאולת ישראל ועל ביאת מלך המשיח לשמוח בשמחת עולם ועד: א"נ תקנו לומר אשרי ולמה רגשו גוים לפי שבגמ' ברכות פ"א דף ט' ע"ב משיך דאשרי ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא דא"ר שמואל ב"נ א"ר יונתן כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי פתח באשרי אשרי האיש וסיים באשרי דכתיב אשרי כל חוסי בו ע"כ. וא"כ כיון דחדא מזמור הוא לא אפשר למפלגיה ועוד דחביב על דוד יותר מאחריני לכך אמרינן ליה כוליה וכמ' פ' ויחי דף רל"ע ע"א אמרו דבמלכות שמים

ענף חיים. שהאריך ביה יבפיה כ' דהריצה להקל פירין נדר היא יישבני נה"ש ר"ל (ח"ג סי' י"ג): ז) ומכאן סע"ג"כ למ"ש לעיל בח"א דכל זמן שיש איזה צורך להשכים בגון חיתום ערבה וכיוצא מותר להקדים להתפלל אף לכתחלה יע"ש: ח) עיין ש"ע הר' המחבר ז"ל בתשו' ח"ב סי' קל"ה שהעירה כל הכבורית של הפי' המחבירים והבקידים

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ:

ומסדרין התפלה. ועומד ש"צ ופורס על שמע ברכו את השם המבורך וכו' עד סוף וידהוס כלילי שבת הפירס סוכת שרים וכו' ואומר ש"צ אלה מועדי ה' ואם חל בשבת אומ' תחלה ושמרו בני ישראל וכו' עד סיפו. ואח"כ אומר אלה מועדי וכו' וקדיש ומתפללי' כמו שהסדיר.

תפלת ערבית

עומד שליח צבור

וכורע ואומר בָּרְכוּ אֶת יְהֹוָה הַמְבֹרָךְ: והקהל אומרים וגם הש"ץ עמהם בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים בִּתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים מַחֲלִיף אֶת הַזְּמַנִּים מְסַדֵּר אֶת הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ בּוֹרֵא יוֹמָם וָלַיְלָה גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי אוֹר מַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לַיְלָה וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם לַלַיְלָה יְהֹוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אַהֲבַת עוֹלָם עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אָהָבְתָּ תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָם לִמַּדְתָּ עַל כֵּן יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ רְצוֹנֶךָ וְנִשְׂמַח וְנַעֲלֹז בְּדִבְרֵי תוֹרָתֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה וְאַהֲבָתְךָ לֹא תָסוּר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם וָעֶד כִּי הִיא עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אוֹהֵב אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד:

שמע

במים הרמוז בה מסית תליא מועדא וחגא ולזה אמרי' אותו בעת לעורר הודה למעלה ודו"ק: ומביימין הללויה יש בו י' הללויה כנגד י' מאמרות אשר הם מאירי' בסופ"ע במחות וייחוד אחד:

ברכות דערבית פי' אותם בתפי' החול:

ואומר ש"ץ אלה מועדי ה' וכ' האר"י אביהו בס' כנפי יונה כי ר"ת בלי אמ' המתחברת בלבה בעת וזמן זה: **ודע** דבדפוסים לא נדפס רק עד במועדם ובמקומנו זה נהגו לסיים וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל. והבט נא אחי וראה והתבונן נועם חכמתם ובינתם כי בסיום הפסוק נרמזו שתי הבחינות אימא ואבא כי ר"ת 'את 'מועדי 'ה' אמ"י 'אל 'בני 'ישראל ר"ת אב"י והן הן רמזי הקדמה ז"ל: ושוב זכיתי ומצאתי כן בס' מרומי שדה דף ב' ע"ב תלי"ת:

כתב בס' אות אמת דמאין נתפשט מנהג

ענף חיב. והמקילים ובסוף כ' דהואיל ואין בידינו להכריע בא' מן הסברות א"כ נשאר הדבר תלוי במנהג וכו' שכבר נהג להחמיר אין לי לזוז ממנהגי וע"ב אני שמנהגנו להחמיר ולחזור אחר מצה השמורה בשעת קצירה וכס' נראה הרמב"ם ז"ל דהיא מאריה דאתרין א"כ אין לנו לזוז מדבריהם ואם אירע שלא נמצאו חטים משומרים משעת קצירה אין לברך על מצה הנעשית בכתם חטים דבזין דפליגתא היא ספק ברכות להקל. אמנם היכא דנהוג כל בני

מנהג זה וכו' והר' כנה"ג סי' תפ"ו הביא דמנהגן של ישראל תורה היא ולא חשיב הפסק ומביא ראיה מרבי' יעקב בטור א"ח סי' רס"ז ע"ש שמאריך ומסיק שאומרים בכל י"ט פסוק המורה קדושת היום כמו שהוא כתוב לקמן בס' התפלות בכל תפלה לפי זמנה ולא הוי הפסק דגאולה ארוכתא דמיא ע"ש וכ"כ הפר"ח:

עטה

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה אֶחָד:

ואומר בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד (ח)

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף יְהֹוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהֹוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יְהֹוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם: אֱמֶת: יחזיר ש"צ יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם. אֱמֶת וֶאֱמוּנָה כָּל זֹאת וְקַיָּם עָלֵינוּ כִּי הוּא יְהֹוָה

אלהינו

ענף חיים. בני תעיר להקל כר' המקילים אף דיכולים לברך ילדיהי הוי דינא הכי עש"ב: ח) הא דאין קורין ק"ש בטעמיה כדרך שקורא בס"ת אלא דרך תפלה. היא משום דחיישינן להא דאחז"ל דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם ע"פ ולא שייך זה אלא בקורא אותה בטעמיה אבל כשקורא בדרך תפלה לא חיישינן וב"ה

בזמירות

טעה ולא אמר אתה בחרתני ולא אמר יעלה ויבא יצא (ב"ע סי' תפ"ז) ולפי' היה שבת אם הזכיר ביעלה ויבא יצא

בס

אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ. אֱמֶת מַלְכֵּנוּ וְאֶפֶס זוּלָתוֹ. הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד מְלָכִים הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף עָרִיצִים. הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל אֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל כָּל שׂוֹנְאֵינוּ הָעוֹשֶׂה לָנוּ נְקָמָה בְּפַרְעֹה אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת בְּנֵי חָם הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם וַיּוֹצֵא אֶת יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוּת עוֹלָם הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין גִּזְרֵי יַם סוּף וְאֶת רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע. רָאוּ בָנִים אֶת גְּבוּרָתוֹ הוֹדוּ וְשִׁבְּחוּ לִשְׁמוֹ וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם וְעָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה. אָמְרוּ כֻלָּם מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהֹוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא. יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד. וְנֶאֱמַר גֹּאֲלֵנוּ יְהֹוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שָׁלוֹם בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלַיִם אָמֵן:

בשבת וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעוֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהֹוָה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְיָ מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מֹעֲדֵי יְיָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: קדיש לעילא וכו' ומתפללין בלחש

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם מֶלֶךְ רַחֲמָן מוֹשִׁיעַ וּמָגֵן בָּרוּךְ אַתָּה הד יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי. מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה. רַב לְהוֹשִׁיעַ (בקיץ אומר מוֹרִיד הַטָּל) (בחורף אומר מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם) מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים רוֹפֵא חוֹלִים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים מַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ׃

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְרָצִיתָ בָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת קִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ׃ וַתִּתֶּן לָנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ (לשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וּ) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן (לשבת אֶת יוֹם הַמְּנוּחָה הַזֶּה) אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה זְמַן חֵרוּתֵנוּ בְּאַהֲבָה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם׃

אלהינו

(שם בשג"ה) : **אתה** בחרתנו מכל העמים. הנה ל"נ אהבת אותנו כי האהבה קדמה לבחירה דמאהבתם בחרם וכמ"ש לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם וכו' כי מאהבת ה' אתכם וכו' הרי דקדמה אהבה לבחירה וא"כ אין טעם לומר אהבה אחר בחירה כי כבר נכלל במלת בחרתנו : **ורצית** בנו מכל הלשונות ול"נ ורוממתנו כי השבח שאנו משבחי' לו ית' הוא שבחרנו לחלקו ורצה בנו וקדשנו לבד ואין חיובין להזכיר רוממות כי אין בזה מעלה לנפש כאלו : קדשתנו במצותיך. ע"ש להיות לו לעם קדוש. ויש מפרשי' שהוא ל' אירוסין וקידושין שקידשן הקב"ה לישראל במצות שנ' והרשתיך לי באמונה והמצות נקראים אמונה שנ' כל מצותיך אמונה (הרד"א בפי' ברכת נש"י). ובתנחומא פ' יתרו מנין שקידשן הקב"ה לישראל ככלה לחתן שנ' וקדשתם היום ומחר וכו' ע"ש: עלינו קראת. שהוא נק' אלהי ישראל (רד"ה) ועיי' בפי' היוצר : וקרבתנו. ע"ש לבני ישראל עם קרובו (הרי"ן) : ותתן לנו ה' אלהינו. הנה ל"נ באהבה לפי שעתיד לאומרו בסוף הברכה באהבה זכר ליציאת מצרים ואין טעם בכפל וכ"כ בעל כנה"ג בספרו פסח מעובים דאין לכפלו ובטעות נפל בספרים ע"ש : מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון. לא ידעתי ולא מצאתי טעם למפרשים בכפל הלשון כי מועדים תרגומו זמנין ואולי הכפל לגדלו ולהדרו ית' בכמה שבחים במלות שונות : **את** יום וכו'. ה"נ להקדים את י"ט לזכרון המועד שכן הוא מפורש בפ' אמור תחלה הומ' מקרא קודש ואח"כ הומ' יום פלוני וכן זכר בפ' פנחס ברוב הקרבנות והו"ק : א"נ דכשהוא מסמיך הוראת הזמן דהיינו זמן חרותנו לחג המצות הוי הלשון מקושר היטב להדדי וכן בשבועות ור"ה וסוכות משא"כ אם מסמיך זכרון הוראת הזמן לי"ט לאו מקושר היטב דהא כלהו מועדים איקרי ימים טובים : **זמן** חירותנו ובסוכות זמן שמחתנו. ובעצרת זמן מתן תורתנו. זהו והיית אך שמ"ח נוטריקן ש'מחתנו מ'תן תורתנו ח'ירותנו (הרי"ן) : **באהבה.** פי' נתת לנו מועדים בשביל אהבה שאהבת אותנו בגלל עצמותינו להטיב לנו באחריתנו שנעסוק בהם בתורה לא בגלל עצמותו ית' כי לא נתן לנו הש"י המועדים בשביל מה שיגיע לו מהם דבר וכן גדר האהבה שיהיה האדם רוצה הטוב לאדם אחר בגלל עצמות אותו אדם לא בגלל עצמות נפשו (בית תפלה) : באהבה זכר ליציאת מצרים. הנה ל"נ מקרא קדש שכבר אמר את י"ט מקרא קדש הזה וכ"כ בס' בית תפלה שיש שאין גורסין אותו מפני שהוא מיותר ע"ש : **זכר** ליציאת מצרים. כי יציאת מצרים היא אות ומופת על האלוה הקדמון מחדש חפץ ויכול אשר ראו עיניך ואפי' השבת שהיא מורה על חידוש העולם כתיב בה וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים כלומר שאם יעלה בלבך ספק על השבת המורה על החדוש והחפץ והיכולת הזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים והרמב"ן האריך בזה וזה תוכן דבריו ז"ל : **יעלה** ויבא וכו'. הוצרכו אלו הלשונות לפי שאם נאמר יעלה לבד אבל לא יבא לפי' אמר יבא. ואם נאמר יבא הייתי אומר יבא אבל לא יגיע לפי' אמר יגיע. ואם נאמר יגיע הייתי אומר יגיע אבל לא יראה לפי' אמר יראה. ואם נאמר יראה הייתי או' יראה אבל לא ירצה לפי' אמר ירצה ואם נאמר ירצה הייתי או' ירצה אבל לא ישמע בעולם שנרצה לפי'

אמר

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא יַגִּיעַ יֵרָאֶה יֵרָצֶה יִשָּׁמַע יִפָּקֵד יִזָּכֵר לְפָנֶיךָ זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ זִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ זִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדָּךְ זִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לִבְרָכָה לְחֵן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים (בשבת אומר בְּיוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ. זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה פָּקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה הוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וּמַלְּטֵנוּ בּוֹ מִכָּל־צָרָה וְיָגוֹן וְשַׂמְּחֵנוּ בּוֹ שִׂמְחָה שְׁלֵימָה. כִּי אֵל מֶלֶךְ רַחוּם וְחַנּוּן אָתָּה:

וְהַשִּׂיאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת בִּרְכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים לְשִׂמְחָה וּלְשָׁלוֹם כַּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ כֵּן תְּבָרְכֵנוּ סֶלָה:

קדשנו

אמר ישמע ואם נאמר ישמע הייתי אומר ישמע פעם אחת אבל לא יפקד פעם אחרת לפי' אמר יפקד. ואם נאמר יפקד הייתי אומר יפקד פעמים אבל לא לשלש לפיכך אמר יזכר לשלש (רד"א). ושרי"ן השיא משל ליה דומה לדברי רד"א). ולא"ת א"כ הו"ל למיכתב ויזכר לבד שהוא הל' האחרון השלם הכל וי"ל דשירשא דלישנא דשבשית נקט לשאול מעט מעט הקל תחלה וכמשל בהביאו רז"ל מהכותי ודוק: יזכר לפניך זכרוננו. הכא ל"ג ה' אלהינו כי כבר זכר תחלה אלהינו ואלהי אבותינו יעלה וכו': כל עמך בית ישראל לפניך. הרי פעם שנית ויזכיר לפניך להוספת קדשה: לפליטה לטובה וכו'. אין להוסיף כלל על ו' לשונות אלו בכ"מ ובכל זמן להורות ו' עליות שעולה מלכות שמים כנודע מהאר"י ז"ל: חוס וחננו ורחם עלינו. אין לגרוס וחמול דהי' חוס היינו חמלה: שמחה שלימה ול"ג מלפניך שכבר זכרה פעמים: רחום וחנון אתה. ה"ג כל' הפסוק די"ג מדות אל רחום וחנון:

והשיאנו. י"מ מל' ונשיא בעמך כלו' רוממנו וגדלנו. וי"מ מל' כילד משיאין משואות כלומר והאר פנינו ועינינו. וי"מ מל' ישא פרעה את ראשך ומתרגמינן ידכרנך פרעה כלומר יעלה זכרוננו לפניך לטובה. וי"מ מל' ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ומתפללים לפ"י כדרך משל שיגיע העת שיוה לעננים שישאונו בכל מועד ומועד לירושלים. ולא ישרו בעיני כל אלו הפירושים כי אינם נקשרים עם תיבת את אשר הנכון לפרש שהוא מל' וישא משאת מאת פניו בענינו דורון כלו' שלח לנו דורון ברכת מועדיך ועוד י"ל מל' משא בני קהת כלו' הטעיננו את ברכת מועדיך והטעם שתזכנו לעלות לירושלים ונקריב עולות ראייה שכתוב בה איש כמתנת ידו כברכת וכו' עכ"ל הרד"א וז"ל מהרי"ן והשיאנו כלו' תן לנו ברכה וטוב שיש לנו טורח לשאת אותו לשון משא ובאת אל המקום כמו שנ' והריקותי לכם ברכה עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר די ע"כ:
את ברכת מועדיך. שאמרה ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות וכו'. ונראה שהברכה הזאת שהיא שלא יחמוד איש את הארץ אשר לנו יקיימנה השי"ת גם בנו כי אפי' בעודינו בגלות לא יחמיד איש את ארצנו: ואמרת לברכנו. שאמרת והרחבתי את גבולך: כן תברכנו סלה. אף בהיותינו בגלות בחיים הזה ירחיב ה' את גבולינו. ירצה שיהיה הגבול אשר אנו גולים בו גבול רחב. שיהיו בו מזונות ברכה ובזול ולא יחמיד איש את הארץ אשר תהיה לנו. כלו' שאנחנו בה בגלות שלא יחמוד אותה מלך אחר ויציר אותה לכבשה מפני היותה ארץ רחבה אשר מזונותיה בזול (בית תפלה). ולצר"ן את ברכת מועדיך. הוא מ"ש הכתוב כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח וכמיך ליה

קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן מוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ וְיִשְׂמְחוּ בָם כָּל יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה אֶל דְּבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְתִרְצֵנוּ וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְנָוְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וכו׳ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ עַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ עַל נִסֶּיךָ וְנִפְלְאוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת וָעֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ הַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. כֹּל הַחַיִּים יְהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל כִּי טוֹב הָאֵל הַטּוֹב בָּרוּךְ אַתָּה ה׳ יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

שים

עץ חיים

ליה שלש פעמים בשנה דהברכה אכולהו קאי: **את** ברכת מועדיך וכו׳. ל״ג באהבה בכל הספרי׳ כ״י ובדפוסי׳ ומלאתי שתקנו בה ג׳ לשונות לחיים לשמחה ולשלום כנגד ג׳ רגלים. וישמחו בם. ה״ג ור״ל במועדים. וכדכתיב ושמחת בחגך וכ״כ הרד״א ז״ל וכן ג׳ הרמב״ם: **דע** דכשחל י״ט בשבת אנו אומרים סמוך לחתימה בשמחה ובששון לבד כדרך שאומרים בי״ט לבד ואין מוסיפין לומר באהבה וברצון והטעם דתיבת בשמחה שייכא גם לשבת. דבספרי פ׳ אמור אמרו וביום שמחתכם זו שבת: גם אחרי כן כשאומרים וישמחו בם אין אומרים עוד וינוחו בה כי וישמחו עולה לכאן ולכאן מטעם הספרי וכן רמז בס׳ ארחות חיים ודו״ק ועיין ברד״א בתפי׳ ערבית דשבת: **אוהבי** שמך. ה״ג וכבר כתבנו טעם לזה בתפלת ליל שבת: מקדש ישראל והזמנים. ומה שלא תקנו לומר והמועדים כל׳ הכתוב לפי שהן תלויין בזמן. פסח בזמן האביב. שבועות בזמן הקציר. סוכות בזמן האסיף (רבי׳ בחיי פ׳ בא): **מי** שנסתפק לו אם חתם אם לאו או אם אמר אתה יעלה ויבא ואתה ברחמיך החפוץ בנו וכו׳ צריך לחזור לראש אם עקר רגליו ואם לא עקר רגליו חוזר לאתה בחרתנו (גנת ורדים כלל ד׳ סי׳ י״ט והר׳ פרח שושן כלל ד׳ ש״ג עש״ב):

כשחל בשבת חותם מקדש השבת וישראל והזמנים וכבר כתבנו טעם לזה בחתימת תפלת מוסף דשבת ור״ח: **טעה** ולא חתם בי״ט שחל בשבת מקדש השבת וישראל והזמנים אלא דילג שבת לא יצא אעפ״י שהזכיר שבת באמצע הברכה וצריך לחזור ולא דמי לר״ח וח״ה שחלו בשבת באם דילג השבת בתפלת המוספין יצא דשאני התם שלא תיקנו להתפלל ז׳ ברכות (פר״ח סי׳ תפ״ז) דלא כנה״ג וכ״כ תמ״י בת״ב דף ל״ג ע״ב: **עוד** כ׳ דלפי׳ אם חתם שלא כסדר ואמר מקדש ישראל והשבת והזמנים הוי משנה ממטבע שטבעו חז״ל וצריך לחזור ע״ש: **ואינו** אומר ברכה מעין ז׳. הטעם שתיקנו אותה משום עם שבשדות שמאחרים לבוא כדי שינמרו תפלתם עם הצבור ולא ישארו שם יחידים משום דשכיחי מזיקים. ולילה זו משומר ובא מן המזיקין ומקילא בהם (רד״א) וכ״כ הב״ש

וכן

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וּבָרְכֵנוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרָה וְחַיִּים אַהֲבָה וָחֶסֶד צְדָקָה וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת בְּשָׁלוֹם בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמְּבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם אָמֵן: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי: ונהגו להתחנן בתחנה זו: אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם יִהְיוּ כְּמוֹץ לִפְנֵי רוּחַ וּמַלְאַךְ יְהֹוָה דּוֹחֶה: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדוּשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי: עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו וְהַסָּדָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וִינַחֲמֵנוּ בְּצִיּוֹן וְיִבְנֶה בְרַחֲמָיו אֶת יְרוּשָׁלַיִם בְּחַיֵּינוּ וּבְיָמֵינוּ

בְּקָרוֹב אָמֵן וְאָמֵן:

ואומר קדיש תתקבל. ואם חל פסח בשבת אומר תחלה ויכלו וכו' ואינו אומר ברכה מעין ז':

דע שנהגו עתה בליל פסח לגמור ההלל בבהכ"נ יחד ש"צ והקהל בק"ש בלא ברכה תחלה וסוף. וכשחל בשבת מקדים תחלה ויכלו לקריאת ההלל מטעם תדיר קודם וקדיש תתקבל וכו' למנצח וכו' ה' רועי וכו' ורבי חנניה וכו' וקדיש דרבנן וברכו ועלינו לשבח. וינצרפון:

וכן מנהגנו: **דע** שנהגו עתה לקרות הלל בבהכ"נ וכו'. המנהג הקדמון לא היו קוראים הלל בבהכ"נ כלל וכן תמלא שלא נזכר ברמב"ם וגם הרמ"א כן העיד על מנהג מקומו שאין קורין אותו וכן הרשב"ץ בספרו כתב שבפרדי העיד שלא נהגו לקרותו ועכשיו מקרוב כמו ל"ה שנים נתפשט כאן בכל בתי כנסיות לקרותו ע"פ הש"ע והטור ז"ל והיה לי מקום עיון לענין הברכה אם יברך אי לאו כיון שאינו אלא מנהג וכיון שכבר נהגו מאי דהוה הוה והיכא דלא נהוג אין להכריחם ט): **וביחיד** הקורא בלילי פסחי' נפלה מחלוקת אם יברך (עיין בסידור הנקרא תפלת ישרים) ודעתו נוטה שלא לברך לסברת הי"א שמביא הש"ע סי' תכ"ב ס"ב בהלל דר"ח דלצבור מברכין ולא יחיד והכי מסתברא ודו"ק ולסברת רמב"ם שמביא הש"ע שם דגם הצבור אין מברכין לא בתחלה ולא בסוף הדבר פשוט דגם בהלל זה אין מברכין עליו אף הצבור וכן נהגתי בקהלי יע"א ועיי' בס' היכל הקדש ז"ל ועיין עוד בתשובותי ח"ג שם הארכתי ע"ז בסי' רע"ו: **וכשחל** בשבת מקדים ויכולו לקריאת ההלל וכו'. כ"פ הפר"ח סי' תפ"ז נגד הדב"ז וכן נהגו: **ובשחל** י"ט שני ביום א' יקדים ויהי נועם וס' קדושה לקריאת ההלל ועיי' בסוף ס' פסחים שם כתבנו ראיה לזה וכן המנהג י):

אמר

ענף חיים. בזמירות (מהר"י בריחי ז"ל בתשי' כ"י): ט) ר"ל כיון שנהגו לקרותו מאי דהוה היה ולא קאי על הברכה וכ"כ בתשובותיו ח"ג סי' רע"ו בפי' וז"ל דכיון דנהוג דאומרו מאי דהוה הוה אך אין לברך עליו כלל ועיד דספק ברכות היא וס' ברכות להקל יעיש"ב. וכ"כ הברכ"י סי' תפ"ז ב' הר"י ן' מיגאש סי' מ"ד דקריאת ההלל זו לאו מצוה היא אלא שמחה בעלמא וכו' ... ואין מקום לברכה כלל: י) עי' מ"ש הר' לעיל בח"א ד' קמ"ח דהמנהג קדום בארץ התימן דו' ויהי נועם וס' קדושה בשחל יט"ב במ"ש דוקא אבל לא יט"א כלל יע"ש הטעם כי אבמ"ל:

אגדתא דפסחא

אמר הלקט הכותב הנה בימי בחורותי זה לי כמו ח"י שנה אשר כוננו ופתחו ידי **סדר אגדתא דפסחא** בכל הפירושים והדינים השייכים לסדר הלילה כיד ה' הטובה עלי וראיתי עתה בקצת דינים הבאים שם כי לא זו הדרך יען כי שם באו תוך הדינים בקצתם לדעת הש"ע ואחרונים לא לפי המנהג שנהגו בו אבותינו קמאי דקמאי עפ"י ספרים ועפ"י סופרים הרמב"ם והגאונים והשתא הדרי בי יתירתי וליבנתי ובררתי הדינים עפ"י המנהג הקדום כל דין ודין בשם אומרו ויעבור אומר יתבו"ח עלי נפשי מה שהשאלו להגאון הגדול מהר"י חאגיז בספרו הלק"ט אם הספרדי יכול לברך שתי ברכות על התפילין והיתה התשובה שמחה היתה לי אם הייתי ממשפחת אשכנזים דהכי מפורש בתשובה וכו' אבל יען אשבה ואין לי לשנות ממנהגי אבותי וכו' יע"ש הרי לך דשיטת הראשונים ואין לנו אדם לפרוך נהירן ושייגן ובלאו דלא תסור קאי עליה ולהיות כי כבר נתפשטו סדרי האגדה שכתבתי ויד הכל ממשמשים בהם ומעתיקים אותם לכן הנני מחלה פני כל משכיל ומעיין להגיה את קונטריסי כאשר כתבתי כאן מהדורא בתרא ה"י זו דרך יברר שיבור לו האדם על פי מנהג אבותינו ומאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דאבות וזה החלי בס"ד:

אחר ערבית לא ישים דעתו מקדושת היום אפי' רגע קטן והתיינה רגליו קלות כאילות לבוא הביתה לעשות מלאכתו מלאכת שמים בשמחה וטוב לב להראות את עצמו כאלו הוא עתה יצא ממצרים ותאזרתי בשמחה ובשון ויקר: **וצריך** להליע מלעשות נאים יתשובים שבביתו להגביר כח הקדושה כדאיתא בזוהר הקדוש פ' עקב (דף רע"ב ע"ב) ואז"ל זה אלי ואנוהו וכו' התנאה לפניו במצות והלא לפני מלך ב"ו שיבים כן כב' ישכני את המנחה בטיערה בכלים נאים כ"ש לפני מלכו של עולם (הרשב"ץ): **ויסדר** הקערה כסדר כדי שלא ילעך לעבור על המצות. בתחלה יסדר הכרפס לפניו ממש והחרוסת סמוך לו יותר מן המלח והמלח מן המרור והם יהיו קרובים אליו יותר מן השבר והצלה: **ויכין** כוסות מהודרים למצות ד' כוסות ויבטפם וידיחם יפה ויכין להדיחם אף בין כל כוס וכוס מפני חיבוב מצוה (תמ"י וע"ח ורב"ל) אם אפשר בלא טירח: **ובגע"ו** יכין לו יין חשוב וטוב להדיר מאוד: **ובגדי** ביתתי בשמחה וחיבה ולא יהיה אנוס בבתייתו: **וצמוקים** בברה אותן הגלע"ד מדברי הפוסקי' דספיר יוצא בו י"ח ד' כוסות אלא שלכתחלה ראוי ליזהר ליקח יין ממש של ענבים לא יין צמוקים ברייש. ואם אין יין במגלה מה יש לו לעשות ויברר למיקים לצאת בהם י"ח ד' כוסות וכ"ד. וראיתי בס' לקט הקמח ח"ד דף ע' ע"ג ב' מהרח"ם הובאו דבריו בהר"ב הלוי סי' י"ב ח"ד שאינו יוצא י"ח ד' כוסות במי נמוקים משום דחז"ל תקנו ד' כוסות לשמחה ומי נמוקים אין בהם שמחה וכו' יע"ש ואחר נשיקת עפר רגליו אינו נר' שהרי כ' רמב"ם בפ"ו מה' איסורי מזבח שלמיקים שבריקן במים כשרין לנסך ע"ג המזבח אבל לכתחלה לא ע"ש. וא"כ כיון דכשר לגבי מזבח כ"ש כאן ואם נפשך לומר דשאני התם דתלה הטעם משום שמחה משא"כ במזבח דיה אינו דהא אז"ל המשמח אלהים ואנשים. אם אנשים משמח. אלהים במה. בניסוך ע"ג המזבח הרי דגם בניסוך שייך לשון שמחה ותפ"ה משכר ליה רמב"ם לניסוך מטעם דאית ביה שמחה. ושוב מצאתי כן בהר"א וממי בה מראיות שכתבנו וכ"פ הרוקח וכ"פ הט"ז סי' תע"ב ע"ש: **ויקח** כוס כל יין המחזיק רביעית שהוא כ"ז דרה"ם וימלאנו יין מזג במים כדי שתהיה שתייתו ערבה עליו הכל לפי היין ולפי דעת השותה ולא יפחית מארבעתן מרביעי' יין חי: **שתה** ד' כוסות אלו מיין שאינו מזוג יצא חובת ידי ד' כוסות ולא יצא ידי חירות (רמב"ם פ"ז מה' חו"מ): **ויש** שנהגו למזוג כל כוס וכוס בפע"כ אל תוך הכוס כמ"ש רש"י בגמ' ור"ן פ' ע"פ וכן דברי מורינו הא"ר"י וטוב לעשות כן אם אפשר בלא טורח:

בכל כוס וכוס מד' כוסות אני מברך עליו ברכה בפה"ג (בה) דכל חד וחד מצוה באפי נפשיה היא וכ"ד הרי"ף ז"ל וכן ר' הראב"ן בס' המנהיג סי' ע"ו וכן מצאתי להמקובל מהר"י ן' גיאת בספרו ע"ש. והרב בעל חוקת הפסח כ' שכ"ד רבינו יונה ופסקי הגאונים וכ"כ רבינו בנימין דעל כולם מברכין בפה"ג כיון שכל אחד טעון שירה בפני עצמו ואין ראוי לומר שירה בלא ברכה דכתי' ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל תהלה תן לו ברכה וכ"ד רש"י בס' הפסח שחיבר שצריך לברך על כל כוס וכוס וכ"כ ה"ר סעדיה וכו' ע"כ. גם הר' אברבנאל כ' שכ"ד רב נטרונאי גאון וזולת הרא"ש ז"ל שחולק וס"ל דאין לברך בפה"ג אלא על כוס א' יעו"ש וכ' העיר בד' דאבי עזרי כהרי"ף. גם הרד"א כ' בספרו בפשיטות לברך על כל כוס וכוס ולא זכר סברת החולקים וכבר ידוע היותו בקי במנהגים וכאשר העיד עליו הרב"י בעצמו וכ"פ בכל בו וז"ל ומברך על כוס שני בפה"ג ואינו יוצא במה שבירך על הא' שקריאת ההגדה הוי הפסק והטעם משום דמשתי ומיקרי בהדי הדדי לא אפשר ע"כ. גם הרמב"ן בספרו וכן במיעוט דף ל' ע"ב הכריע כד' הרי"ף וסיים בה וכן אנו נוהגים. גם האחרונים רמ"א ולבוש ורש"ל סי' פ"ו הכריעו כן וכן סברת רוב הגאונים וכן המנהג. וכן תמצא בפיוט הראב"ע ז"ל שאמר שם על כל כוס ברכה והודפס רגנו בסידור חלק יעו"ש. וזהו המנהג הפשוט בכל ארצות תימן בכל סדוריהם שכתבו הקדמונים בסידורים ישנים נושנים מכמה מאות שנים לברך על כל כוס וכוס. וכן ראיתי בכתיבת יד גאון אחרון בדור שלפנינו מהר"ר אהרן בן כה"ר שלמה הכהן עראקי זצ"ל בגליון ס' הפסח שלו יע"ש וכ' שכן סברת ן' מיגאש. וכ' מהרי"ל בדף כ' ע"א וז"ל ואעפ"י שהרא"ש כ' שלא לברך. התוספות פשיטא להו דמברכין. והרא"ש כ' דאסור ליהנות בלא ברכה וספק איסורא לחומרא עכ"ל: **ואם** נפשך לומר הרי מר"ן הקדים פסק בשולחנו הטהור שלא לברך כי אם בכוס א' וכוס ג' כד' הרא"ש: **דע** כי לא כתבו רק מפני מנהג מקומותיהם לבד דאי לא תימא הכי תקשי אמאי פסק כד' הרא"ש והרי הוא עצמו בהקדמתו לס' הב"י כ' דבמקום שימצא ב' עמודי הוראה מהג' הרי"ף ורמב"ם והרא"ש מסכימים שנים מהם לדעת א' שיפסוק כמותם אלא מוכרח דמשני בה בפסקא דהלכה משום מנהגא: **ואל** תשיבני לומר דמשום ספק ברכות פסק כן וכמ"ש הרא"ש בטעם הדבר דלא מן השם הוא זה דהרי אשכחן ליה ז"ל דפוסק כותייהו גם במחלוקת ברכות עיי' בב"י סס"י ע' ב ג' לגבי סברת ר"ת ותו' וסמ"ג וסמ"ק והר"ן ב' הרז"ה דאין לעשות עליות של פתן ואעפ"כ פסק שם הב"י כסברת הרי"ף ורמב"ם והרא"ש שלא לברך עליה כהס' הרי"ף וכו' וכן הביא בתשו' שבות יעקב ח"א סי' א' וכן מביא הבה"ט תוכן שם. גם בסי' תקפ"ב פ' הב"י שאם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט בחזר כהס' הרי"ף ורמב"ם נגד רבי' יונה ורבי' יחיאל ולא חשש לספק ברכות. שוב עיינתי בב"י סי' תע"ד שכ' דברי הרא"ש וכן נהגו שלא לברך בפה"ג וכו' וסיי' הב"י וכן פשט המנהג ועפ"י המנהג כ' מה שכ' בש"ע:

ואחרי אשר הודיע אלהים אותנו את כל זאת ראוי לנו לחקור במ"ש מורינו הרב בעל ברכת והרב חמ"י ז"ל דלצאת ידי ספק יברך על כוס א' ויכוין לפטור גם את כוס ב' ויברך על כוס ג' ויכוין לפטור גם את כוס ד' יע"ש אי שפיר דמי למעבד הכי. והנה כשנעיין היטב יראה דסברה זו מוקשה ועומדת ולא יודו לה הפוסקים והראיה דגבי תפילין אשכחן דסברת הרמב"ם ורי"ף לברך ברכה א' על של יד ועל של ראש והרא"ש ודעמיה סוברים לברך על כל א' וא' ואמאי יברך על של יד ויכוין לפטור גם של ראש אלא ודאי דלא שפיר דמי כיון דכל א' מצוה בפ"ע הוא ולזה לא תמצא שום פוסק שידבר בענין תפילין סברה כעין זו דמור ברקת וחמ"י משום דלדעתייהו דהני רבוותא המצרכי לכל חד ברכה בפ"ע לא מהני שום סברה: **עוד** ראיה ממ"ש המרדכי גבי נט"י בטיבול א' שאם נתכוין בנטילה דטיבול לגמור בה כל סעודתו א"צ ליטול שנית וכו' יע"ש. וכ' עליו רבי' ב"י ז"ל וכ"ל דאין לכוין בכך שלא לבטל תקנת חז"ל שתיקנו ליטול בלילי פסח שני פעמים

עכ"ל

אגדתא דפסחא

עכ"ל ולהבריו הספרים הרמ"ק בס' תיקון הפסח ה"ג כלן לדעת הרי"ף והרמב"ם וסיעת דתתיהון אין לכוין בכך דלדידהו ז"ל מלות חז"ל היא לברך על כל כוס וכוס ואם יכוין מבטל ומעקר לה למלות ותקנת חז"ל שתיקנו לברך על כל כוס וכוס. וראיתי להט"ז בס' ו"ל נ"ל טעם הגאונים דהגדה והלל לא הוי הפסק ואפ"ה לריך בפה"ג לכל א' כיון דחכמים תיקנו ד' כוסות הוי כמתנה בפי' בשעת ברכה שאין בדעתו לשתות מתחת ברכה זו אלא כוס זה כיון שלריך לכוס א' חייב לברך עליו ע"כ: **ולענין** ברכה אחרונה יש גאונים מלריכים לברך על הגפן אחר כל כוס וכוס מהד' עיין רד"א ויש גאונים סוברים לברך על הא' וג' וד'. וזוהי סברת בעל השבלמה והרא"ד ואבי העזרי עיין רד"א ושיר. ודעת הרי"ף ע"ה לברך אחר תרי כסי קמאי ואחר תרי כסי בתראי וכל הפוסקים חולקים שאין לברך כי אם אחר הרביעי בסוף כולן וזוהי דעת רב שרירא גאון ורבי' האיי. וכ"פ הרשב"ץ והגד"א בזה כסברת רבי' האיי. וכ"פ הרב המגיד פ"ח והר"ן ורבי' יונה וכ"נ דעת הרמב"ם שלא זכר ברכה אחרי הכוסות ואעפ"י שלא זכר ג"כ לברך אחר כוס אחרון הוא משום דמלתא דפשיטא היא שהוא גמר שתייה ובדקך שתירץ הרב"י לדעת רבי' חננאל ז"ל והראיה שגם אחר ברהמ"ז דשאר השנה לא זכר הרמב"ם בהל' ברכות פ' ח' שלריך לברך אחריו משום דמלתא דפשיטא הוא וכ"ה בכל התפלה"ל לברך ברכה אחרונה דווקא אחר כולם ע"ש ונראה בטעמם דנהי דכל כוס וכוס בפע"ל מלוה סוף סוף מלות הלילה בד' כוסות ואם יברך ברכה אחרונה על כוס א' וכן על ב' ג' נראה כמי ששבר הכלים חובתי והיינו כן דאין המלוה נגמרת רק אחר כל הד': **העולה** מזה דלריך לברך על כל כוס וכוס לפניו וכשטת הרמב"ם והגאונים שזכרנו כי כן המנהג וברכה אחרונה לאחר כל הכוסות: **ד'** כוסות אלו כנגד ד' גאולות והולאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי וכנגד ד' מלכיות וכנגד ד' כוסות של פורענות שעתיד הקב"ה להשקות עכו"ם שנ' קח את כוס היין החמה. כוס זהב בבל ביד ה' (ירמיה נ"א). כי כוס ביד ה' (תלים). ורוח זלעפות מנת כוסם (שם). וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ד' כוסות של נחמה שנ' ה' מנת חלקי וכוסי. כוסי רויה. כוס ישועות אשא תרין (רד"א ורוקח). וכ' בת"י שד' לשונות אלו של גאולה כנגד ד' לשונות בבירת ד' קליפות וכנגדם גלטוינו לשתות ד' כוסות והשן כי היין המשומר בענביו הוא סיבת גאולתן של ישראל ממלרים מהחת הערלה בעלת ד' קליפות הנזכרות במרכבת יחזקאל ע"ה ע"ש: **יש** מחמירין לקדש מעומד כסברת רבי' האר"י ז"ל שבכל הקידושין מעומד ע"פ הסוד ומנהג רוב ישראל לקדש מיושב כי לא הלריך הרמב"ם לקדש מעומד רק בקידוש דסוכה דווקא כמבואר בפ"ו דסוכה ישו"ב ומיהו המחמיר לקדש מעומד טוב עושה כי לדעת הרמב"ם אין זה עושה איסור רק שאין חייב לעמוד יא) ומהיות טוב יכו': **יקבל** כוס זה בשתי ידיו והנותן ג"כ יתננו לו בשתי ידיו (האר"י ז"ל מסס הזוהר):

עתה שהופיע איר וזוהר הרב חמ"י ז"ל נהגו מקצת יחידי סגולה לומר תפלה זו בקול ששונים קול לו להתפלל אל ה' אלהיו לבל יכשל ח"ו בסדר הלילה. ושוב ויפה לאמרה לשפוך לפניו שיחו וזהו נוסחה לשון הזהב והאררת:

רבש"ע אתה יודע כי בשר אנחנו ואין בנו ולא בשום בריה כח להשיג מעלתך וגדולתך כדבר האמור גדול ארונינו ורב כחו לתבונתו אין מספר גם אם היינו משכילים בכל חכמה ובצירוף שמותיך הקדושים וכוונת כל ברכה וברכה ומצוה בפני עצמה ובכל הייחודים וזווגי מדות הקדושות העליונות הראויות לבא על ידיהם וכל שכן כי בשר אנחנו ולא בינת אדם לנו ואין אתנו יודע עד מה. לכן יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיהא חשוב ומרוצה לפניך כל מצוה ומצוה הנעשות על ידינו עתה לפניך הן במצות ארבעה כוסות הן במצות טיבולים ובמצות סיפור יציאת מצרים הן במצות אכילת מצה ומרור וחרוסת ואפיקומן מעשה ידינו כונה עלינו כארי נבין בכל צירופי שמות הקדושים

ענף ח"י ב. יא) וכן העיד בעל המנהיג שהיה רבינו הרמב"ם מקדש מעומד עיי"ש. העולים

העולים מתוכם ובכל היחודים ווייני מדות הקדושות העליונות וגדולי נידוליהן הראויות לבא על ידיהם ותצרף מחשבתנו הטובה דרך כלל למעשה פרטיית לכל המצות אשר יעשו על ידינו בלילה הזאת ויעלו לפניך עם שאר מעשה המצות האלה הנעשות על ידי בניך היודעים והמכוונים כל הכונות הראויות לתת לכל מצוה ומצוה מאלה. ואולם אנחנו עושים אלה המצות לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחדא שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל לתקן את שרשם במקום עליון בשיעור קומה בכל פרטיהם ותקוניהן ודקדוקיהן ולעשות את כוונת יוצרנו אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות המצות האלה לתת נחת רוח לפניו ולגרום שפע ברכה רבה בכל העולמות ולהביא על ידי המעשה אי כלי הדבור אשר נעשה בו המעשה כלי יהיה. ובמעשה עצמו להביא אל הקדש פנימה ובדבור להביא המאור הגדול להיות חופף עליהם מלמעלה ובכח סגולת אלה המצות יתוקנו כל הניצוצות שנפלו על ידינו תוך הקליפות ולתקן כל תרי"ג מצות הנכללות בכל מצוה ומצוה מאלו ולגרום זווג בארבע אותיות השם הקדוש ולזכך נפשנו רוחנו ונשמתנו להיות ראויות לעורר מיין נוקבין על ידי מעשה המצות הנעשות בלילה הזאת ותעלה לרצון לעורר אהבת דודים אמן סלה: ויהי נועם יהוה אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

ואח"כ יקח הכוס בידו וצריך לעשות הסדר בשמחה ובטוב לבב ולא יהיה עצב. וישבח לשי"ת שהוציאנו מעבדות לחירות ומאפלה לאור גדול. ואומר

כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: מזמור לדוד ה' רועי וכו' ואם חל בשבת אומר יום הששי וכו' ואומר

סברי מרנן והשומעים אומרים לו לחיי. ואומר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ מִכָּל עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לָשׁוֹן בָּחַר בָּנוּ וְגִדְּלָנוּ רָצָה בָנוּ וַיְפָאֲרֵנוּ:

תְּרוּמָה הִבְדִּילָנוּ מִכָּל עַם אֶרֶץ חֶמְדָּה הִנְחִיל אוֹתָנוּ: קַדֵּשׁ אֶת שְׁמוֹ בָּעוֹלָם בִּגְלַל

מזמור לדוד וכו'. וכ' הר' ע"ה שבמזמור זה יש ז"ן תיבו' כי האומרו בקידוש ועל שלחנו מובטח לו שלא יחסרו מזונותיו ומביאו מס"ח ז"ל: **סברי** וכו'. וטעם הדבר אי' בתיקוני' תיקון כ"ד מפני כי העץ שאכל ממנו אדה"ר גפן היה ולכך אומר המברך רבותי מה אתם סוברים בזה הכוס אני חושש שלא יהא ככוסו של אדה"ר שנגרם לו מיתה ולדורותיו והן עונין ואומרין לו אין זה ככוסו של אדה"ר שנגרם לו מיתה אלא לחיי לחיים יהא דאנת אדבקת ואתקשרת באילנא דחיי היפך אדה"ר. ויש פי' אחרים בכמה מקומות ואני כתבתי לך ד' התנא האלהי רשב"י ע"ה. ועיי' בשכה"ג דף כ"ח סי' קפ"ג בהגהת ב"י אות ד': **קדשנו** מכל עם. קדושה זו לשון הפרשה היא והוא שנ' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי: ורוממנו מכל לשון. היא שנ' לבעבור נסות אתכם יהוא לשון הרמה וכמ"ש רש"י. והמפרשים פי' זהו ל' הקדש שמעולה מכל הלשונות ובו נברא העולם: בחר בנו. שנא' ויבחר בכם: רצה בנו. ע"ש רוצה ה' בעמו: ויפארנו. ע"ש ולקדוש ישראל כי פארך: **תרומה**. ע"ש קדש ישראל לה' כי התרומה נק' קדש שהזר האוכלה חייב מיתה. כן ישראל אוכליו יאשמו. ולזה הענין לחייב אוכליו קראם תרומה: **יש** מערערים על נוסח זה מטעם דהוי הפסק ומנהג קדמוני' עיקר ויש להביא לו סמוכות ממ"ש הטור והב"ע סי' תקס"ו מגמ' ע"ז דאם בא לומר בסוף כל ברכה מעין אותה ברכה אומר רק שיהיה מעין אותה ברכה ואח"כ יכול להאריך כפי רצונו ועיי' עוד בסי' הקע"ט בטור ונוסח זה ממש נדפס גם בכידור

אָבוֹת שֶׁעִשְּׁעוּ אֶת רְצוֹנוֹ: גְּבוּרוֹת עָשָׂה לְמַעֲנָהּ: וְאֵ
חֵקֶר לְנִפְלְאוֹתָיו: עֲדַת קְדוֹשִׁים אוֹתָנוּ קָרָא כֶּרֶ
חֶמְדָּה וְנֶטַע שַׁעֲשׁוּעִים וַיִּקְרָאֵם סְגֻלָּה לִשְׁ
וְרֵאשִׁית לְקָחָם מִכָּל גּוֹיֵי הָאֲרָצוֹת: שֶׁהֵ
מְשׁוּלִים בִּצְבָא מָרוֹם וּמְכוּנָנִים כְּכוֹכְבֵי רָקִיעַ
וַיִּהְיוּ עֶלְיוֹנִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל וְנִכְבָּדִים עַל פְּ
הָאוּמוֹת: זִיו פְּנֵיהֶם כְּזִיו הַשֶּׁמֶשׁ וּמַרְאֵה דְמוּתָ
כְּמַלְאֲכֵי שָׁרֵת: לָהֶם יִרְאוּ מְלָכִים וְקָמוּ שָׂרִ
וַיִּשְׁתַּחֲווּ: לְמַעַן יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר נֶאֱמָן קְדוֹ
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּם בָּחַר כָּל רוֹאֵיהֶם יַכִּירוּם
הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְהוָה: וַיְקַדְּשֵׁנוּ קְדוּשַּׁת עוֹ
וּשְׁמוֹ הַגָּדוֹל עָלֵינוּ קָרָא אוֹתָנוּ קָרָא עֵדָה לִשְׁ

סגולת

הנך. וקבלה בידנו כי נוסח זה מרבינו סעדיה גאון זלה"ה: הבדילנו. ע"ש ואבדיל אתכם מן העמים: ארץ חמדה הנחיל. ע"ש וימאסו בארץ חמדה: קידש את שמו. ע"ש וקדשתי את שמי הגדול: בגלל אבות. בעבור האבות גאלם. והוא שנ' ויוליך בפניו זה יעקב. בכחו זה יצחק. הגדול זה אברהם: גבורות עשה למענהו. הוא שנ' ואעש למען שמי לבלתי החל וכו' ובגלות מצרים מדבר: ואין חקר לנפלאותיו. שעשה עם ישראל. והכוונה אע"פ שעשה גבורות במצרים במכות מופלאות לא היו המכות נוגעות בישראל כנודע וכענין ושמתי פדות בין עמי ובין עמך: עדת קדושים אותנו קרא דכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ואמר אותנו קרא לשון מקראי קדש. ל' הזמנה שנאמר ואתם תהיו לי: כרם חמדה. ע"ש כי כרם ה' צבאות בית ישרא וע"ש כרמי חמד נטעתם. חמד. נחמדים וטובים: ונטע שעשועים. ע"ש ואיש יהודה נטע שעשו (ישעי' ה'): ויקראם סגולה לשמו. ע"ש והייתם לי סגולה: וראשית לקחם. שנ' קדש ישראל ל ראשית תבואתו ודרז"ל ישראל נקראו ראשית. והביאו ראיה מפ' זה: שהם משולים בצבא מרום. יש נמשלו לצבא השמים שהם חמה ולבנה וכוכבים כמ"ש רש"י בריש פ' שמות ע"ש: ומכוננים ככו רקיע. כי לא די שנמשלו לכוכבי' במשל לבד אלא גם במעשיהם דומים אליהם וכמ"ש חז"ל בילקוט מל היבא בילקוט חדש ערך ישראל סי' ל"ה מה כוכבים חולקים כבוד זה לזה כך ישראל שלום ביניה ומכוננים. ע"ש ותכונן לך את עמך ישראל (שמואל ב' סי' ז') ת"י ואתקינתא. כך ישראל מתוק במעשיהם הטובים ככוכבים כנזכר במדרש זה: ויהיו עליונים בקרב תבל ע"ש ולתתך עליון על כל הגו ונכבדים. ע"ש נכבדת ואני אהבתיך: זיו פניהם כזיו השמש. בויקרא רבה פ' ל' שהביא מה אהובב בפרקי סוכה ז' כתות של צדיקים וכו' שפניהם דומים לחמה וללבנה לרקיע לברקים ולכוכ וכו': ומראה דמותם כמלאכי שרת. ע"ש והנה כדמות בני אדם נוגע על שפתי (דניאל י') וכן א צורת אדם היא צורה אחת מארבע חיות הנושאות הכסא: להם יראו מלכים וקמו. מפניהם לכבודם. הוא בישעי' מ"ט: אשר בם בחר. ע"ש סופיה דקרא דלעיל ויבחרך: קדוש ישראל. שית בהם בנפלאות שיראה בשבילם: כל רואיהם יכירום. לרוב הכבוד והגדולה שתהיה להם יאמרו ה עליהם אלו בני ישראל הם זרע ברך ה' ופ' הוא בישעיה ס"א: ויקדשנו קדושת עולם. לשון קד ולשון קידושין כענין שאמרו בתנחומא פ' עקב מנין שנתקדשו ישראל להקב"ה ככלה לחתן שנ' וקד היום וכו' ולזה כמך ושמו הגדול עלינו קרא. ע"ש רק יקרא שמך עלינו (ישעי' ד') א"נ כתיב כי חלק עמו וכו' שכל האומות תחת השרים העליונים הסובבים הכסא ולפי שעל דמות הכסא דמות כמ אדם לכך ישראל קרוים אדם כמ"ש אדם אתם וכו' כשם דמותו ית' עיי' ת"ח פ"ש דשבת מציעא דף קי"ד: אותנו קרא עדה לשמו. ע"ש ולא תהיה עדת ה' וכו': סגולה ונחלה. ע"ש והייתם

סגולה

סְגֻלָּה וְנַחֲלָה מִימוֹת עוֹלָם: וַיְקָרְבֵנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי וַיַּגִּישֵׁנוּ לִפְנֵי חוֹרֵב וַיּוֹרִישֵׁנוּ דִּבְרֵי הַחַיִּים כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע הֲדָרוֹ: וַיַּעַשׂ לָנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ נִסִּים וּגְבוּרוֹת וַיִּגְאָלֵנוּ מִיַּד אוֹיֵב: וַיִּתֵּן לָנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים: וַתִּתֶּן לָנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ (בשבת אומר שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן (לשבת אֶת יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה זְמַן חֵרוּתֵנוּ בְּאַהֲבָה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם: וַיִּבְחַר בּוֹ בַּיּוֹם הַזֶּה מִכָּל הַיָּמִים וַיִּרְצֶה בוֹ וַיְקַדְּשֵׁהוּ מִכָּל הַזְּמַנִּים לִהְיוֹת מְהַלְלִים בּוֹ עַל פִּלְאֵי מַעֲשָׂיו לִהְיוֹת מַזְכִּירִים אוֹתוֹ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה:

לְהוֹדִיעַ כִּי בוֹ הוֹצִיא יְהוָֹה אֶת עֲבָדָיו מִמִּצְרַיִם מִכּוּר הַבַּרְזֶל אוֹתָנוּ מִלֵּט: לְהוֹדִיעַ כִּי בוֹ עָשָׂה יְהוָֹה נְקָמוֹת בְּאוֹיְבֵיהֶם וּבוֹ שִׁקַּע צָרֵיהֶם בַּיָּם: לְהוֹדִיעַ כִּי בוֹ קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם עוֹל מַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן וַעֲבָדוּהוּ בְּלֵבָב שָׁלֵם: לְהוֹדִיעַ כִּי בוֹ עָשָׂה יְהוָֹה נִסִּים וּגְבוּרוֹת לְאוֹהֲבָיו וְנִפְלָאוֹת רַבּוֹת

לבני

סגולה וע"ש יעקב חבל נחלתו: ויקרבנו לפני הר סיני. הקדים זה לויעש ה' נסים וגבורות. כי נסים שעשה להם בצאתם ממצרים היה בשביל מה שעתידים לקבל התורה בסיני וכמ"ש רש"י בפ' שמות וא"ת מה זכות יש להוציאם ממצרים דבר גדול יש לי עליהם בהוציאך את העם ממצרים תעבדון וכו' ולזה הקדים ענין סיני כי הוא הסיבה להוצאה וחביב מכולם ומעין זה מתרץ בזוהר פר' וארא דף ע"ד ע"ב והוא וכפל ואמר ויתן לנו ה' אלהינו משפטים ישרים לסדר סדר המעשה שכך היה והשלים ה' הבטחתו: באהבה. כבר פי' בתפלה: ויבחר בו ביום הזה וכו' וירצה וכו'. כי כל המועדים והשבתות הם כולם זכר ליצ"מ: להיות מהללים בו. ע"ש זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. והכונה להיות אומרים הלל ושבח לו ית' בזה היום על פלאי מעשיו. להיות מזכירים אותו וכו'. כע"ש והגדת לבנך ביום ההוא וכו'. ולז"א מזכירים ולא זוכרים כי היא פועל יוצא והדר מפרש באומרו להודיע כי בו הוציא וכו': מכור. הוא כלי שמזקקין בו את הזהב (רש"י) והקדים ענין הגאולה לנקמה כי אליה היה המכוון כי התכלית היא הגאולה: להודיע כי בו עשה ה' נקמות. רומז למכת בכורות שהיתה כנגד כל המכות שעברו: ובו שיקע צריהם. הכוונה בחג הפסח והיינו ז' של פסח כנודע ולזה חזר ופירש לומר ובו שיקע צריהם כי אין בו זה שיה בפירוש לבו הנזכר בראש הדיבור וסמך שקיעת המצרים אל הנקמה כדי להסמיך נקמה לנקמה אעפ"י שהיה מעשה השקיעה לאחר כן: כי בו קיבלו עליהם עול וכו'. כדכתיב בפרשת בא וילכו ויעשו בני ישראל להגיד שבחן שלא שינו. וקיום המצוה הוא גיהו קבלת עול מלכות שמים: להודיע כי בו עשה ה' כפל זה לומר שצריך להודיע ולפרסם בפרסום כל עניני הגאולה להודיע לכל חי ניסיו ונפלאותיו: לאוהביו. כי הרשעים שבהם שלא היו ראוים לנס מתו בג' ימי אפלה: מה שאין מברכים שעשה נסים כמו בחנוכה ופורים הוא לפי שהרי מסדר והולך בסוף ההגדה למי שעשה לנו ולאבותינו את כל הנסים האלו וכ"כ רב"י (חוקת הפסח ג' רבי' יונה) ולפי מה שאנו אומרים תרומה הבדילנו לא קשיא שהרי הוא מזכיר תוך הברכה הנסים בפירוש. ורוקח והגא"כ מ"ש משום דברכת אשר גאלנו כתי' נסים ע"ש: ואם חל במו"ש מבדיל ואינו מברך על הבשמים גזרה שמא יקטום מהמחובר ועוד

שלא

לִבְנֵי יְדִידָיו: כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים וּמוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ (לשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

וכשחל פסח במוצ"ש אומר קודם שהחיינו ברכת הנר וכך אומר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

ברוך

שלא הבדה נשמה יתירה של שבת (פוסקים ועיין בחוקת הפסח): **וישב** וישתה. כ"כ של"ה ב' סדה"י: **ויסב** על צד שמאל וישתה. ברבה איתא ויסב אלהים את העם מכאן ארז"ל אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב שכך עשה להם הקב"ה שנ' ויסב אלהים את העם ועיין בהרמ"פ ז"ל: **ולא** יסב לא על גבו ולא על פניו דלאו שמה הסיבה וג"כ לא יסב על צד ימין שמא יקדים קנה לוושט (פוסקי'): **כ'** מהרי"ל דף י"ט ע"א וז"ל ויכול אדם להסב על ירך חבירו אבל להסב על ירך דידיה לא דאז נראה כאלו היא אבל ולא דרך חירות ע"כ: **כל** מי שצריך הסיבה ואכל או שתה בלא הסיבה או היסב ולא על צד שמאל (פר"ח) לא יצא י"ח וצריך לחזור לאכול ולשתות בהסיבה וכ' מור"ם ודוקא בשני כוסות ראשונים אבל בכוס ג' או ד' לא דנראה כמוסיף על הכוסות ע"כ. פי' כיון שחייב לברך מדין נמלך שהרי אסור לשתות ביניהן א"כ כשמברך נראה כמוסיף על הכוסות ולכן טוב שתהיה דעתו בתחלת ההסיבה לשתות בין הראשונות ואז אם טעה ושתה בלא הסיבה יחזור וישתה בלא ברכה (מ"א) ומהסכמת כל הפוס' נראה דבכל גוונא אין נראה כמוסיף דכיון ששתה בלא הסיבה לא קיים מצות חכמים וכ"פ מר"ן בסי' ת"ק וכ"פ ט"ז והפר"ח סי' תע"ב נגד רמ"א ע"ש: **ואינו** חייב להסב כי אם בשעת אכילת כזית מצה וכזית אפיקומן. ובשתיית ד' כוסות ובאחר אכילתו ושתייתו אם היסב ה"ז משובח (רמב"ם והגהות שם): **ונשים** חשובות צריכות הסיבה (שם) ופי' חשובה כ' הר"ר מנוח כלו' שאין לה בעל והיא גברת הבית א"נ שהיא חשובה בפרי ידיה בת גדולי הדור אשת חיל יראת ה'. א"נ אשה חשובה שיש לה עבדים ושפחות שאינה צריכה להתעסק בתקון המאכלים וענייני הבית: ושמש אעפ"י שמתעסק בצרכי הבית מיסב לפי שהקונה ע"ע כקונה אדון לעצמו (כ"מ פ"ז מהל' חו"מ). והרוקח כ' מיקרית חשובה כל שאין בעלה מקפיד עליה אם תיסב: בן אצל אביו צריך להסב אפי' הוא רבו מובהק משום שדרך האב למחול על כבודו משא"כ ברבו (רד"א): **ותלמיד** לפני רבו א"צ להסב אלא אם נתן לו רבו רשות: **וגדול** הדור אפי' לא למד ממנו חשוב כרבו: **וישתה** כל הכוס או רובו (מרן הש"ע) משמע דלכתחלה בעי לשתות כולו ובדיעבד אם שתה רובו יצא וכ"כ הרמב"ם ואם שתה מכל כוס מהן רובו יצא עכ"ל ופי' פר"ח דאפי' בכוס גדול צריך לכתחלה לשתותו כולו לחוש לסברת רמב"ם ובדיעבד כל ששתה רוב רביעית יצא וכן אם יש בכוס שיעורין הרבה ושתה כל א' ממנו רוב רביעית יצאו כולם וכו' ע"ש: **ומי** שהיין מזיק לו או שונאו וקשה עליו לשתות כל הכוס אפשר דיוכל לסמוך על מה שנראה מדברי הרי"ף ותוס' ועיי' הביאם פר"ח דלכתחילה סגי ברוב רביעית וכ"ד האבודרהם: **וצריך** לשתות כל הכוס בלא הפסק בנתיים: **ואם** שהה בשתייה יותר מכדי אכילת פרס אפי' בדיעבד לא יצא ואם שהה כדי שתיית רביעית הוי ספיקא (עיין פר"ח ומ"א) כן הדין בכל ד' כוסות לפי מש"ל משם הט"ז והפר"ח: **גם** הנשים חייבות בד' כוסות ובכל מצות הנוהגות בלילה. (מר"ן ופוסקים): **וקטנים** שהגיעו לחינוך חייבים בד' כוסות (שם): **ודע** דבין גדולים בין קטנים שהגיעו לחינוך כולהו חייבים בכוס

רביעית

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל וּבֵין אוֹר לְחשֶׁךְ וּבֵין יִשְׂרָאֵל לַגּוֹיִם וּבֵין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבֵין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ מִשֵּׁשֶׁת יָמִים קִדַּשְׁתָּ וְהִבְדַּלְתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

ויאמר שהחיינו. וישב ויסב על צד שמאל וישתה הכוס:

כשישלים

רביעית ולפע"י ש"ס חבש שיזיק להם מה בכך הרי אמרו במי שהיין מזיקו שצריך לדחוק עצמו ולשתות לקיים מצות ד' כוסות וה"ה כאן ומ"מ יקח להם כוס רביעית מלומלם וימזגנו מזיגה יפה וישתו רובו של כל א' אבל ליתן להם כוס קטן שאינו מחזיק רביעית לא נכון הדבר דלמה יגרעו הנשים במצוה זו מהאנשים אין זה כי אם רוע לב וכילות ועיין בכללי הרא"ש כלל י"ד סי' ד' ובפר"ח: **מצוה** לחזר אחר יין אדום אם אין הלבן משובח ממנו משום שנ' אל תרא יין כי יתאדם ש"מ שהאדמימות היא מעלה ועוד זכר לדם שהיה פרעה שוחט ילדי ישראל (עיין מ"ז ז"ל): **צריך** לשתות ד' כוסות אלו על הסדר דהיינו שיאמר הגדה בנתיים ואם שתאן זה אחר זה שלא כסדר לא יצא י"ח דכולן חשובים כוס א': **וצריך** להביא ג' כוסות עוד על הסדר (רמב"ם ורשב"ץ) ועיין פר"ח ומ"א ומזה הטעם לא תיקנו חז"ל לברך הקב"ו לשתות ד' כוסות לפי שאינו יכול לעשות המצות ביחד בלא הפסקה עיין הרוקח סי' רפ"ג. ובספר המנהיג כ' פ"א כ' הטעם דהיכי לימא לשתות ד' כוסות הא איכא חדא מנייהו במצוה ועומד בכל השבתות דכתיב זכור זכרהו על היין ולימא לשתות ג' כוסות הא איכא ד' הלכך לא אפשר עכ"ל: **ירא** שמים יזהר שלא יפסיק בדברים בטלים ושיחה שאינה לצורך הלילה בין ד' כוסות הללו כי הם כנגד ד' אותיות השם הקדוש ואין ראוי להפסיק ביניהם כי הא בהא תליין (כ"מ להאר"י ז"ל): **וא"ב** לשתות עשן דרך שפופרת בין א' לשני אין ראוי וכן היה מנהג מו"ז זלה"ה כשהיה רואה שלא השלימו לעשות צרכי הלילה היה מרבה למשוך ביבתו עשן ה„טובאק" קודם הקידוש עד שישלימו הנשים צרכי הלילה ויקדשו יחד לפי שאחר הקידוש שוב לא ישתו שלא לעשות הפסק בין ד' כוסות ולפע"י שכפי הדין אין איסור מ"מ ראוי והגון לחוש לדברי מורינו האריז"ל. וז"ל הרב גו"ר כלל ג' סי' כ"ה לשתות עשן קודם הבדלה וכו' יע"ש ולפע"י שראוי לקדש תכף אחר יציאתו מבהכ"נ ולא לעשות הפסק כמש"ל משם הרב חמ"י מ"מ אינם יכולים לעשות כן שעדין טרודים בהכנת צרכי הלילה ובלילה הראשונה אפשר שיצא מבהכ"נ וכבר הכל מוכן ומתוקן ולא כן בלילה שניה שאסור להכין מי"ט לחברו ולכן אינם יכולים להחמיר שלא לעשות הפסק ומוטב לשתות עשן כאן ולא אחר הקידוש דחמיר טפי: **ודע** דכ"ש שאסור לשתות עשן על שולחנו ולא כאותן שנוהגים שהופכים פניהם מן השולחן ושותים עשן ואף בשאר ימים יש להחמיר מכ"ש כאן כמ"ש הרב חמ"י ח"ב יע"ש: **ודע** דאין להתמתן כ"כ שכבר ידעת שצריך לאכול האפיקומן ולקרות ההלל קודם חצות שהוא לנו במקום הפסח כנודע מהפוסקים ז"ל: **אם** שכח להבדיל ולא נזכר עד אחר שהתחיל ההגדה ישלים ההגדה עד גאל ישראל ואח"כ יבדיל (מגן) ואם נזכר קודם ההגדה יבדיל אז על כוס בפע"ל דהא מן הדין יכול לשתות בין ראשון לשני ולא ימתין עד אח"כ ופשוט. ואם נזכר באמצע הסעודה שלא הבדיל מבדיל באמצע הסעודה על הכוס ואם היה דעתו לשתות יין תוך הסעודה לא יברך עליו עיין ש"ע סי' רס"ט דספק ברכות להקל ואם לאו צריך לברך ולא ימתין להבדיל עד אחר הסעודה דא"כ יהיה כמוסיף על הכוסות ואין לומר שיאמר הבדלה והלל על כוס אחד

דתרי

כשישלים לשתות כוס א׳ יטול ידיו כראוי כנטילתו לפת ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם:

ומביאין לפני המסיבין **קערה** שיש בה מצות ומרור וחרוסת וכרפס או ירק אחר ושני תבשילין בשר אחד צלי ואחד מבושל. הצלי זכר לפסח והתבשיל זכר לחגיגה ויש שנהגו לעשות תבשיל ביצים. וביצה בלשון ארמי ביעא דבעא רחמנא למפרקינן בדאיתא בש״ס ופוסקים:

ואחר

דתרי מילי נינהו מבא״ל הבדלה וקידוש בהם ענין אחד דאמרי׳ המבדיל בין קדש לקדש (מ״א) מיהו אם שכח להבדיל עד אחר ברכת המזון אומר הלל והבדלה על כוס ה׳ דהא א״י אפשר בענין אחר (שם): **יטול** ידיו כראוי. כ״כ האחרונים שצריך להקדים בנטילה להדר בטיבולו במשקה כנטילה לפת לפי שהמשקה עלול לקבל טומאה יותר מן האוכלין (עיין בפוס׳) וקי״ל כל הפוסל את התרומה מטמא משקין להיות תחלה הו״ל הכא משקין כמו נהמא וצריך ליטול כמו בפת (עיין כ״מ פרק ו׳ מהלכות ברכות): **ובזמן** שחייב ליטול צריך לברך עכ״פ ואעפ״י בקצת פוסקים ס״ל שאין לברך ותמה רבי׳ ב״י לסברתם בסי׳ קנ״ח שלא לברך מ״מ אנו נוהגין לברך על נטילה זו כסב׳ רמב״ם וכ״ה בכל האשכול והרב בעל מטה יוסף ח״כ דף י׳ ע״ג כתב וזכר סברת האומרים לברך על הנטילה הלא המה הרי״ף והרמב״ם והרשב״א והרמב״ן והרא״ש ורב שמעיה ורש״י והגאונים והרא״ה והר״ן ורבי׳ יונה והמרדכי ורביתיו והרי״ו והטור ובעלי הלקט ורוקח ואגודה והרשב״ץ ורש״ל וכ״כ ואבודרהם ורדב״ז והרי״ץ וכו׳ ע״כ וספר החנוך פר׳ בא סי׳ כ״א: **הרי** לך רוב מנין ורוב בנין ס״ל כמנהגנו ואעפ״י שרב״י חשש מספק שלא לברך. כבר הביא הרדב״ז בסי׳ רל״ג דצריך שיהיה המחלוקת מהפוסקים הידועים הגלויים שאנו סומכים עליהם בכל שאר הדברים וכאן אעפ״י שיש חולק יש טעם לברך כיון שהנטילה היא הכרח וחיוב וכו׳ עכ״ל וגם על מר״ן ב״י יש לתמוה שבסוף סי׳ ע׳ פסק כד׳ הרמב״ם והרי״ף והרא״ש לברך בטלית של פשתן ולא חשש לסב׳ החולקי׳ וכן בסי׳ תקפ״ב לענין מלך אוהב צדקה ומשפט לחזור כהסכמת הרי״ף והרמב״ם וזה מורה כד׳ הרדב״ז ועיין מש״ל בענין ברכת ד׳ כוסות יעו״ש: **ושני** תבשילין וכו׳. ל׳ רמב״ם פ״ח ומביאין ב׳ מיני בשר א׳ זכר לפסח וא׳ זכר לחגיגה ובגמ׳ פליגי חזקיה אמר אפי׳ דג וביצה רב יוסף אמר צריך שני מיני בשר ורבינו פסק כרב יוסף וכ׳ המ״מ והמנהג הפשוט אצלנו בבשר וביצה ע״כ: **ונהגו** ליקח ביצים הרבה כ״כ הט״ז. וכ׳ מור״ם סי׳ תע״ה דנהגו לאכול ביצים בסעודה זכר לאבילות שליל ט״ב הוקבע בליל פסח ועוד זכר לחורבן שהיו מקריבין קרבן פסח ע״ש ובס׳ המנהגות כ׳ זכר לאבילות שהתאבלו במצרים על הגזרות שאירעו להם והייני שאנו מסיימים ומאבל לי״ט. וראיתי בב״י שהקשה ע״ז וז״ל זה אינו דא״כ לא היו עושי׳ אותו לחגיגה דהוא לשמחת י״ט וכן תרתי דסתרן אהדדי ע״כ וי״ל דטעם מור״ם היא על ביצים אחרים שאוכלים בסעודה לא על הביצה שאוכלים עם הגלי והו״ק ומ״מ טוב לעשות שני מיני בשר כד׳ הרמב״ם שבזה יוצא לכ״ע לסברת כל האמוראים וגם הביצה זכר לאבילות כי היכי דלא ליהוי תרין דסתרן אהדדי וכן המנהג ועיין רשב״ץ ז״ל: וכ׳ הב״ח ב׳ רש״ל שמדין התלמוד יש לאכול שני תבשילין ויחלק בעה״ב לכל אחד אחר אכילת מרור דכריכה וכן אני נוהג עכ״ל וכ״ה מנהגינו ואעפ״י שהפר״ח נמגם בדבר כבר השיבו הרח״א בס׳ מ״ק ע״ש ובט״ז: **יקח** מהכרפס. כרפס גיטריקון ס׳ פרך. לו׳ ס׳ רבוא עבדו עבודת פרך (פוס׳) וה״ה דמצי ליקח שאר ירקות שאינם ממין מרור (פר״ח) ומוסכם: **שיעור** כזית. ל׳ הרמב״ם פ״ח דין ב׳ מתחיל ומברך בפה״א ולוקח ירק ומטבל אותו בחרוסת ואוכל כזית הוא וכל א׳ מהמסובין עמו כל א׳ וא׳ אין אוכל פחות מכזית עכ״ל וכ׳ המ״מ פי׳ ואינו מברך ברכה אחרונה וכ״כ הרשב״א ובישור כזית היא כד׳ הרי׳ לפי שאין אכילה

פחותה

ואחר שנטל יקח מהכרפס שיעור כזית ויבדקני מן התולעים פי׳ ח״ו יכשל באכילת דבר טמא וכל שכן בזמן הזה שנהמו האוירים ומטבלו בחרוסת וקודם יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה:

ויהא זהיר ונזכר לפטור בברכה זו למרור כמ״ש הפוסקים ז״ל ה״ה: ומוזג

פחותה מכזית וראיתי מי שכ׳ כל שהיא לפי שאין זה אלא כדי שישאלו התינוקות עכ״ל. וכתב הרד״א שסברת הגאונים ורוב המפרשי׳ כד׳ רמב״ם ואע״פ שמהרי״ל הובא בב״י חולק שאין ליקח רק פחות מכזית שלא יאכל כזית ויצטרך לברך אחריו ככר כ׳ הכל בו שמכין שבא אחר הקידוש הוי כדברי׳ הבאים תוך הסעודה דמשוים ברכה לפניהם ולא לאחריהם לפי שהקידוש תחלת סעודה הוא ע״ש והיא התשובה נכונה וכ״כ הרשב״ץ ז״ל. והרד״א כ׳ ג״כ דאין לברך בנ״ר אחר הירקות הואיל והמרור לפניו ואינו נמלך והגדה אינה הפסק ע״ש והב״ח הארץ להוכיח סברת רמב״ם מהגמרא הילכך אין לנו לזוז מהמנהג. שוב מצאתי בס׳ יבין שמועה דף ל״ה ע״ב וז״ל והרשב״א כתב דלא בעי כזית כיון דלהיכרא דתינוקות הוא. ואני אומר דכיון שצריך נט״י דבעי כזית כדין אוכל פת שצריך נט״י דלא מסתבר דבפחות מכזית אעפ״י שמברך עליו המוציא ליבעי נט״י כיון שאינו אלא משום סרך תרומה עכ״ל ועיי׳ בפו׳ שיש גאונים סוברים דצריך לברך על המרור בפה״א כיון דלא בא ללפת לכך מפני המחליקה לא יברך בנ״ר אחר הכרפס גם יכוין בברכת הכרפס לפטור את המרור וכזן: ושיעור כזית. כ׳ מר״ן סי׳ תפ״ו י״א דהוה כחלי ביצה והיא ד׳ התוס׳ ביומא וכ׳ בס׳ שארית יהודה ע״ז וז״ל אבל ר״ת כ׳ דכזית אינו חלי בילה ואפי׳ ג׳ זתים הם פחות מכבילה דג׳ גרוגרות הם כבילה וגרוגרת גדולה מכזית כן הכריע מסוגיית עירובין וכ״נ מדברי הרמב״ם ז״ל שכתב בס פ״א מהל׳ עירובין די״ח גרוגרות הם ב׳ סעודות נמלא שגרוגרת היא שליש בילה עכ״ל גם הפר״ח האריך מאוד בזה מכמה סוגיות והכריע כס׳ רמב״ם דשיעור כזית אינו אלא שליש בילה בקירוב שהבילה היא יותר מעט מג׳ זיתים עכ״ל יב):

ומטבלו בחרוסת. כ״כ רמב״ם וכ״פ בכל בו וכ״כ הד״א שכן סברת הגאונים ורוב המפרשים לטבל בחרוסת ור״ת ורשב״ם חולקים והביאו ראיה דבמשנה אינו מזכיר חרוסת עד טיבול ב׳ וכו׳ וסיים והעולם נוהגים כד׳ הגאונים עכ״ל וכ״כ הטור בשם׳ תע״ג בש״ד רב עמרם והרמב״ם וכ״ם בעל שבלי הלקט ע״ש וכ״כ בס׳ החינוך פ׳ בא והגמ״יהביאו מאדי פלוגתא בזה וסיימו ואנו אין לנו אלא דברי הר״מ דבתראה הוא וידע דברי כולם וכן פי׳ רבינו יוסף טוב עלם ורבי׳ המחבר עכ״ל וכ״כ הרמ״ק ב׳ ר״י וכ״כ הרוקח ויתן טעם כדי שישאלו התינוקות למה אוכלים ירקות קודם אכילה ושיבי זכר תחילת השעבוד לקושב קש להבן עכ״ל ועיי׳ לקמן בהגדה בפסקת אין אנו מטבילין וכו׳ וכ״פ הרשב״ץ דף ל״ה ע״ב. וטענת ר״ת ורשב״ם השיב הרשב״ץ דלא הוצרך להזכיר חרוסת בריבא אלא שמטבל במה שנהגו לטבל והוא בחרוסת אבל בסופא הוצרכו להזכיר בחרוסת לפרש אע״פ שאין חרוסת ולפרש פלוגתא דר״א ב״ר לדוק דאמר חרוסת מלוה ועוד דהא מסקינן בגמ׳ דכדלית ליה שאר ירקי בטיבול ראשון נפיק. ובני ליתיה אלא משום הכירא דתינוקות א״כ לדידן דקי״ל חרוסת מלוה טיבול ראשון לריך שיהא בחרוסת עכ״ל: **החרוסת** מלוה מד״ס זכר לטיט שהיו עובדים בו במצרים. וכילד עושין אותה ליקחין תמרים או גרוגרות או לימוקים וכיולא בהן ודורסין אותן ונותנין לתוכן חומץ ומתבלין אותן בתבלין כמו טיט בתבן ומביאין אותה על השלחן בלילי הפסח עכ״ל רמב״ם וכ״כ המ״מ בשם במשנה כהראב״ל דשקלי אמוראי בותיה וכו׳ עכ״ל וכ״כ הרשב״ץ דהכי מסקנא דגמ׳ דמלוה היא ולא כמ״ד

ענף חיים. יב) יבדקו מן התולעים. חמ״י וספר אור החיים פרשת שמיני עיין שם: (יג) פי׳ מין תולעת שיש בתוכו ויוצא בחרוסת. ויש מפרשים שהוא הארש שיש בירק עי׳ בערוך יברת״י ז״ל: (אחי״ה)

ימזוג לו כוס שני ואומר עליו סדר ההגדה וזו היא:

בִּבְהִילוּ יָצָאנוּ מִמִּצְרָיִם. הָא לַחְמָא עַנְיָא דַּאֲכַלוּ אַבְהָתָנָא דִּנְפַקוּ מֵאַרְעָא דמצרים

כמ"ש בסוף קפא יג) עוד כ' ונוהגין בו תפוחי' שנ' תחת התפוח עוררתיך וכן תאני' שנ' התאנה חנטה פגיה וכן אגוזים שנ' אל גנת אגוז ירדתי וכן תמרים שנ' צדיק כתמר יפרח. שקדים זכר לטיט שהיו עושין מסיד לבן. תבלין זכר לתבן וכן כמון קנמון ושנבל. וקנמון היה אלקפה ומתחלה עושין אותה עבה זכר לטיט ואח"כ מרככין אותה בחומץ זכר לדם: ולרכך אותה בחומץ בשבת יש אוסרין ויש מתירין: ובי"ט לכ"ע שרי וצ"ל שצריך לתת בה דברים מתיקי' כמו שנראה מהגמרא דקאמר לא ליתבי איניש חזרת בחרוסת דלמא אגב חולייה מבטל ליה לטעמיה וכו' ע"ש: **נקראת** חרוסת זכר ללבינה שהיא מעשה חרסית (מפרש') וכ' ש"ל ויש מטילין בה מעט חומר או גרידת לבינה זכר לטיט ע"ש: **והטעם** שאין מברכין על החרוסת מפני שהיא טפילה לכרפס (עיי' רד"א ורשב"ץ) יד) **ומוזגין** כוס שני ואומר עליו ההגדה. וכ' חוקת הפסח ב' רבי' יונה ז"ל וכשקורין ההגדה נוטל כל א' כוסו בידו לפי שמצינו בגמ' מנין שאין אומרים שירה אלא על היין שנ' ותאמר להם הגפן וכו' המשמח אלקים ואנשים. אם אלהים משמח, אנשים במה. הוי אומר ביין וכו' יע"ש ומכאן תוכחת מגולה על כמה בני אדם שמתעצלים ליטול הכוס בידם ומניחים אותו ע"ג הקערה וקורא אני עליהם כי יגעת בי ישראל: **ואומרים** בפה א' בהלל ובשיר בבהילו וכו'. שכן מצינו באבותינו במצרים שאמרו שירה והלל על אכילת הפסח (חוקת הפסח ב' ר"י וש"ל). מצות עשה מן התורה לספר בלילי הפסח בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו ביציאת מצרים שנ' והגדת לבנך כמו שהיא מפורש בהגדה וזאת המצוה יותר היא מיוחדת בלילי הפסח (עיי' רמב"ם בס' המצות עשין קנ"ז והרשב"ץ). ומה שאין מברכין על קריאת ההגדה פי' הרי"ף דכמה שאמר בקידוש זכר ליציאת מצרים יצא והרשב"א כ' ע"ה מפני שהיא מצוה שאין לה קצבה ידועה ואפי' בדיבור בעלמא שידבר בענין י"מ יוצא אבל כל המרבה ה"ז משובח (רד"א) ומפי אמ"ו נע"ג שמעתי משם רבי' שחי דעל מצות השכליות לא תקנו ברכה. ונקראת הגדה. ע"ש והגדת לבנך (רמ"ק): **בבהילו**. פסקא זו זכרה רמב"ם והרשב"ץ כי בחפזון מתרגמינן ארי בבהילו. אבל לעתיד כתיב כי לא בחפזון תצאו: **הא**. כצ"ל ולא יאמר כהא לחמא עניא או הא כלחמא עניא דלישנא דקרא הוא למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר (ר"מ ומט"מ) וגם לפי סוד הענין אין ראוי לשנות (חמ"י ובע"ד משם האר"י): **ואמר** הא ולא האי שהוא ג"כ ל' זכר לפי שהוא נופל על ל' לחמא דהוא ג"כ ל' זכר וכדאמרי' הא גוברא והא תביותיה (רד"א): **עניא**. למה נק' המצה לחם עוני שעונין עליו כמה דברים פי' קריאת ההגדה והלל על אכילתו: ד"א מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה פי' שבוצעין המצה כאשר נפרש לקמן (ש"ל סי' ס"ה) ופשוטו לחם עוני ע"ש שנתענו במצרים כמ"ש המפרשים: ד"א מה עני מסיק ואשתו אופה אף כאן הוא מסיק ואשתו אופה טו) מיד אפי' העשיר שלא יבא לידי חימוץ (שם ב' ש"ל) וי"א שנק' לחם עוני לפי שאין לשין לפסח יותר משיעור חלה שהוא שיעור עומר שהוא עשירית האיפה והוא קרבן עני בדלי דלות עשירית האיפה כפ' ויקרא (רשב"ץ והרמ"ק): **טעם** שאנו אומרים פסקא זו בל' ארמי לפי שעתה עקרנו השלחן והתינוקות אומרים מי אכלינן דמגביהינו פתורא וישאלו מה נשתנה הלילה הזה וכו' אנו מקדימין לו הקדמה בזה זכר לי"מ ומדברים לו בלשון שהורגלו בו שהוא ל' ארמי שהיו מדברים בו בבבל כמ' דניאל ועזרא כדי שיבין התינוק ואין בכל הפסקא הזאת ל' קודש כי אם לשני

ענף חיים. יד) ועיי' מ"ק בפירושו להרמב"ם. (אחי"ח): טו) פי' דרך העני שאין לו מי שישמשנו צריך הוא להיות בעצמו מסיק ואשתו אופה אף כאן מסיק ואשתו אופה: (אחי"ה).

דמצרים כל דכפין ייתי וייכול וכל דצריך ייתי ויפסח. השתא הכא. לשנה הבאה בארעא דישראל. השתא הכא עבדי. לשנה דאתיא בני חורין: כאן הבן שואל את אביו ואם אין דעת בבן אביו מלמדו והיינו דתנן ושאינו יודע לשאל וכו' ואפילו שני ת"ח היודעים שואלים זה את זה וכו':

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים: שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה

לשנה הבאה בני חורין כי כן לשון התינוקות לעולם לשנה הבאה בירושלים בני חורין (רשב"ץ) ורמ"ק פי' דכיון שהוא ל' בקשה שמתפללי' לפני המקו' לכך אמרי' ליה בל' הקדש כדאמרינן בגמרא אל ישאל אדם צרכיו בל' ארמי עכ"ל. ורד"א כ' הטעם שאומ' פסקא זו בלשון ארמי כדי שיבינו הנשים ועמי הארץ ויהיו מספרין בל' שמחה וכ"כ הכניא. ד"א כדי שלא יכירו מלאכי השרת ויקטרגו עלינו שאין אנו ראוין ליגאל כמ"ש בקדים (בס) וי"א לפי שאז"ל גלתה יהודה מעוני' לא גלו ישראל אלא מפני שאכלו חמץ בפסח כדאמרינן מצית לחם עוני לכך נהגו לאמרה בל' ארמי שלא לגלות החטא (ס' הניא) ורבי' יונה פי' מפני השדים שלא ירגישו באמרנו כל דכפין ייתי ויכול ויהיו מתקבצים ויקלקלו הסעודה אע"פ דהוא ליל שמורים כיון שקוראי' להם עיין רמ"ק באורך. ומהרי"א פי' כדי שיבינו העניים הלשון באמרו כל דכפין ייתי: די אכלו אבהתנא דנפקו מארעא דמצרים. ה"נ לומר דנפקו ובזה לא קשה מה שהקשה הרד"א והרמ"ק ב' ר"י איזובי דלא היה אכילת לחם עוני אלא אחר יציאת מצרים ע"ש דלפי גרסתינו ניחא ומיהו אף למאן דל"ג דנפקו תי' הרר"י איזובי נכון והוא שכ' שם שהמצריים היו מאכילים את ישראל מצה כדי שלא יתעכל ע"ש כ' הרהב"ע ועיי' לקמן בפסקת מצה זו וכו': כל דכפין. ר"ל כל מי שהוא רעב יבא ויאכל כי הא דהי' במס' תעניות רב הונא כי הוה אכיל הוה פתח כל דכפין וכו'. ואסברו לשיטה אלה. ואמר כל דכפין ייתי וייכול ובפסח לא הזכיר אכילה כי הוא נאכל על השובע לזה שינה (הרח"א): ייתי ויפסח. ישבה סדר הפסח עמי וצ"ל דלכך נוהגין עתה לאצטרף ב' ג' בתים בבית אחד. או מקבצים עניים להצטרף עמהם בלילי פסח עפי מאמר חנים זכר לקרבן שהיו נמנים עליו כמה בני אדם (רמ"ק): שתא הכא. אמר זה דרך נחמה להרחיב לב אומרי ההגדה. כלומר אע"פ שאנו עתה בגלות ובעבודה ואין אנו יכולים לעשות פסח כבר הבטיחנו הקב"ה להוציאנו מן הגלות להושיבנו בא"י כשהבטחה יה"ר מלפניו לקיים לנו הבטחתו בשנה הזאת שנעשה פסח לשנה הבאה בירושלים ואחר זה הוסיף לבקש שאף הכא עבדי וכו' כדרך המבקש לבקש מעט תחלה ואח"כ מוסיף בבקשתו (רשב"ץ והרמ"ק ב' ר"י) וי"מ הכונה שצריך לדבר על לב הסמוכים על שלחנו לומר לא תבושו. כי השנה אתם כאן סמוכים ונשענים על שלחן אחרים ולא כן בשנה האחרת. כי תהיו סמוכים על עצמכם. ומה גם כי כולנו הנה עבדים. ובשנה האחרת משוחררים כדאמרינן בניסן נגאלו ובניסן עתידים ליגאל: (רמ"ק): אין אנו מטבילין אפי' פעם אחת. פי' קודם האכילה (כ"ב): והלילה הזה שתי פעמים. קשיא לר' רמב"ם ז"ל שכל המטבילים בחרוסת ונמצא א"כ שהם ד' טבולי'. וצ"ל דסבירא ליה לרמב"ם דהגא מיירי בשתים שהם מצוה דחובה מצה ומרור והשאר למצוה לבד והכי מוכחי דברי רמב"ם שכ' בדין ב' ולוקח ירק ומטבל בחרוסת. ובדין ח' כ' גבי אכילת מצה ומרור ומטבל בחרוסת וזו מצוה מד"ס יע"ש דקשה למה לא פי' בדין חרוסת דירק וזו מצוה מד"ס ושתק מינה עד הגיעו לדין ח' אלא ש"מ דהחיוב היא במצה ומרור והיינו שתי פעמים דתנן בהגדה. ומרור דכורך לא חשיב ליה לפי שאינו רק לצאת מספיקא כהלל כנודע. וירקות בחרוסת לאו לחובה

בטיבול

וּמַצָּה וְהַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלּוֹ מַצָּה: שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאָר יְרָקוֹת וְהַלַּיְלָה הַזֶּה מְרוֹרִים: שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבִין וּבֵין מְסֻבִּין וְהַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלָּנוּ מְסֻבִּין: טו)

והא אלגואב

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וְאִלּוּ לֹא גָאַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם עֲדַיִן אָנוּ וּבָנֵינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ מְשׁוּעְבָּדִים

בטיבול רק לשני כי היכי דישאלו התינוקות עליה ישיב להם זכר למקדש ולהכי וכמ"ש הרוקח בטעמי כל דבר ע"ל גבי טיבול דירקות. עוד ראיתי שהשכימו לרבינו מהתנן נטל ידיו לטיבול ראשון נוטל ידיו לטיבול שני והיינו לפת וקרי ליה טיבול לפי שטיבולו בחרוסת עיי' רד"א ז"ל. והרשב"ץ תי' דמיירי בטיבול דירקות שאין מרור והשני בתחילה ומרור לבדו גם בכריכה והכל הוא טיבול אחד שאין הפסק בנתיים יע"ש. והפר"ח בסי' **תע"ה** תי' דהגה ס"ל כה"ק דחרוסת **אינו מצוה וכיון דלא אתי אלא** משום קפא פשיטא ליה דלדידיה לא יטבל מצה בחרוסת אבל למאי דקי"ל כראב"צ מטבלין ג' זימני וכו'. ע"ש: **והנה** אלו ד' שאלות שאלת הבן הנבהל לשאול למה היה שינוים אלו ואע"פ שלא טיבלנו עדיין רק פעם א' בכרפס כבר הוא רואה שבשלחן החזרת ובלא ספק שלא יאכלוהו בלא טיבול ומה שאינו שואל על החרוסת לפי שבשאר הלילות הרשות בידו לטבל בחרוסת או בד"א ולזה ג"כ אינו שואל על ד' כוסות שהרי אם רוצה לשתות כן בשאר לילות שותה ועוד שעדיין לא שתה אלא כוס אחד:

עבדים היינו. לפי ד' שמואל בגמ' מתחיל בגנות וכו' מאי גנות עבדים וכו' והכונה דאמרו במדרש אתם מכרתם יוסף לעבד חייכם בכל שנה תקראו עבדים היינו לפרעה והפסח הוא כי כמו שיוסף מבית האסורים יצא למלוך גם אנחנו יצאנו לחירות וכן יעשה לימות המשיח. וכן אנו מסיימים בפסח לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו'. (רשב"ץ דף מ' ע"ב): **עבדים**. היא תשובה לשאלת מה נשתנה (מפרשים) ובזה מתורץ אמאי לא סידר פסקת מתחלה עע"ז וכו' שהיא סברת רב בגמ' ועוד יש לתרץ משום דפסקת מתחלה אמר בם ועכשיו קירבנו המקום ב"ה ישבוע שעבדות על צוארו אינו יכול לעבוד עבודת הקודש בשלימות להכי הקדים לומר עבדים ויוציאנו וכו'. ומהרי"א הקשה איך לא השיב בפרטות על הד' שאלות ותי' שעיקר השאלה הוא כראותם דברים נכרים הפכיים שאנו עושין דברים שהם מורים על העבדות מצה ומרור ודברים המורים על החירות כגון טיבול והסיבה כדרך המלכים ולכן תי' שעבדים היינו ויוציאנו לחירות ולאנו עושין דברים המורים על העבדות ודברים המורים על החירות: **עבדים** היינו לפרעה במצרים. קשה היה לו להזכיר אחד מהם או פרעה או מצרים ואמנם בא להגיד גודל הנס שנעשה לנו בגאולה הזאת והוא כי מי שהוא עבד לאדון א' אפשר שירחם עליו ויוציאנו לחירות. או כשיגיע האדון לנקודת מית או ימות כדרך העולם לשחרר עבדיו. אבל מי שהוא עבד לאנשים הרבה קשה הדבר שיסכימו כולם לשחררו ולכן לא יהיה לו בטחון בגאולה. כן היו ישראל שלא היה להם בטחון בגאולה שמצד בחירת האדון יצאו לחירות וזה היה מן הנמנע כי היו עבדים למצרים כולם. ועוד לסיבה אחרת מצד המזל ומערכת השמים ולכן כפל ביד חזקה ובזרוע נטויה עיין רמ"ק בארוך: **ואלו** לא גאל וכו' עדיין אני ובנינו וכו'. לפי שאין יכולת ביד נכרי להוציאנו משם שהיתה מלאה כשפים אם לא על ידי

טו) נוהגים שהבן שואל כאן מה נשתנה הלילה הזה בל' ערבי והעתקתיה לקמן בסוף סדר ההגדה עיין עליה:

הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וַאֲפִילוּ כֻּלָּנוּ חֲכָמִים כֻּלָּנוּ נְבוֹנִים כֻּלָּנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם וְכָל הַמַּאֲרִיךְ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח:

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בִּבְנֵי בְרַק וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיַּת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:

אמר

של הקב"ה השולט על הכל (עיין רמ"ק) ובעלי הסוד אמרו כי ישראל היו משוקעים במ"ט שערי טומאה ואלו נתעכבו עוד ח"ו רגע כמימריה היו נכנסים בשער הן' ואז לא היתה להם יציאה עולמית עיי' בזוהר ובס' כ"ח ובס' ש"ל ובס' אה"ח ז"ל: **ואפילו** כולנו חכמים וכו'. זה פשוט והוא ע"ד אז"ל ואפי' ב' ת"ח היודעים וכו' והרש"ב פי' דידוע הוא דשבט לוי לא היה בכלל עבודת פרך מפני מעלתם וחכמתם ולכן אפשר דהוה ס"ד דאנשי החכמה והמעלה לא יתחייבו בסיפור יצ"מ הואיל ולא היו בעינוי לז"א ואפי' כולנו חכמים וכו' לפי שאף שהיו באותו הנס במה שקיבלו תועלות גדולות בי"מ והיא מעלת קבלת התורה וכמה טובות אחרות ונקט ג' חכמות כנגד ג' עולמות. א"נ לפי מאי דקי"ל העוסק במצוה פטור מן המצוה וכו' לכן אמר ואפי' כולנו חכמים ומטבע החכם להיותו עוסק בחכמה תמיד מצוה עלינו לבטל הא מפני הא. א"נ שלא תאמר שאין זאת המצוה אלא על התינוקות והנשים שאינם יודעים אבל ת"ח היודעים מה תועלת וצורך לז"א אפי' כולנו חכמים ובזה אתי שפיר מלת כולנו ולא אמר ואפי' אנחנו חכמים וכו' יע"ש. וכל המאריך וכו'. הפשט ידוע. והרי"ף והרשב"ץ פי' שכוונתו אפי' שלא בליל הפסח. והר' עיר דוד כ' דהיינו לומר דכיון דמצוה עלינו בסיפור דוקא הוה אמינא דלעולם אם האריך להביא משלים להבינם הסיפור לא יעלה בידו כי אם שכר המכוון מהסיפור ולא שכר טרחו בדברי משלים דהעיקר הוא מצות הסיפור לזה כ' וכל המאריך וכו' לומר שאף בזה הקב"ה קובע לו שכר עכ"ד: **הרי** זה משובח. נתכוין לומר ולא אחר דהיינו המאריך בתואריו ית' כההוא דנחית קמיה דרבא וכו' דדוקא בסיפור נפלאות ה' הוא דשרי להאריך וזהו ס' הלים פי' ב"י א"ח סי' קי"ג (אב דת פ' כי תבא): לספר. בדפוסים גרסי' לספר וראיתי לאז"ל שפירשו רבותי' נקטו למימר לספר ולא ל' אחר לרמוז כי המספר בי"מ הוא עושה קישוטים לשכינה בהזכיר הגבורות שעשה הב"ה וזהו לספר לשון ספירות ובהירות (האר"י ועי' בס' קב הישר מזה):

מעשה וכו'. הביא ראיה לדלעיל ואפי' כולנו חכמים וכו' ממעשה דה' זקנים אלו (מפרשי') מסובין. ל' היושבים לסעוד. בל' תלמוד כולל סדר הסיבה (רשב"ץ): **בבני** ברק. שם מקום בא"י ביהושע בנחלת בני דן ובני יהודה (מפרשי'). וי"מ כלים נאים והרמ"ק דחה דבריהם: **כל** אותו הלילה. נקט לה בל' זכר למעלת בחינת הלילה והגם יכדרך דנקט בפ' ליל שמורים הוא ועי' בזוהר: הגיע זמן ק"ש של שחרית. שאלמלא ק"ש של שחרית שהיא מצוה עוברת לא היו פוסקים (הרמ"ק) וא"ת מזכיר ביום של' למען תזכיר את יום צאתך אף בלילה לא מצאנו זכירה רק דורש עתה ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות (רד"א): **של** שחרית. קשה דלמה הוצרכו לומר של שחרית כיון שאמר לעיל והיו מספרי' כל אותו הלילה דמוכח דשל שחרית הוא ותי' מהרמ"ג עמ"ש פ"ק דברכות דבב"י אומר פעמים שקוראה ק"ש מעלות השחר עד הנץ החמה ויוצא של שחרית וגם של ערבית לכן אלו אמר הגיע זמן ק"ש לבד הייתי אומר שעלה ע"ה ביוצא לפעמים של שחרית וגם של ערבית.

מסו"ה

אָמַר לָהֶם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הֲרֵי אֲנִי כְּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאָמֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת עַד שֶׁדְּרָשָׁהּ בֶּן זוֹמָא שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת וַחֲכָמִים אוֹמְרִים יְמֵי חַיֶּיךָ הָעוֹלָם הַזֶּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהָבִיא אֶת יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ׃

בָּרוּךְ הַמָּקוֹם שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ בָּרוּךְ

הוא

מש"ה אמר של שחרית שכבר הנץ החמה שסוב אינו יוצא מחיוב ק"ש של ערבית רק של שחרית והרח"א בש' מ"ק פי' משום דהיינו יכולים לומר שפירוש הגיע זמן ק"ש ר"ל שהיה קרוב לעלות השחר שהוא סוף זמן ק"ש של ערבית וקי"ל שאפי' איחר במזיד אחר חצות יצא י"ח משא"כ אחר עלות השחר דאינו יוצא רק חולה או שכור כמ"ש הרמב"ם הל' ק"ש מש"ה הוצרך לומר של שחרית להורות שכבר עלה ע"ה ואינו יוצא שוב של ערבית רק של שחרית למי שרוצה לצאת לדרך ושוב אין תקנה לשל ערבית רק אם היה חולה ועיין ארבעה חמשה דרכים באורך. והרמ"ק כ' לפי שמצות ספור י"מ היא בלילה בזמן שהיתה הגאולה. לזה אמרי הגיע זמן ק"ש של שחרית כלומר כי כבר הנץ החמה ולא מיקרי שוב זמן שכיבה כלל וא"כ כבר הוא יום ואין ליכא מצות ספור י"מ יעש"ב: **כבן** שבעים שנה. הרע"ו ואחרי' פי' לפי שאותו יום שהושיבו את ראב"ע בישיבה היה בן ח"י שנה וקפלה עליו זקנה ולכך קאמר כבן ע' ולא בן ע' שנה ועיין רמב"ם. והאר"י בספר הגלגולים אמר שהוא היה גלגולו של שמואל ובאותו עת נשלמו שנותיו שחסרו ממנו בגלגול הראשון לכן היה אז כבן ע' שנה. ולזה דייק לומר כבן ולא בן יעש"ד. **ולא** זכיתי. פי' לא נצחתי כדאמרי' בהא זכינהו פלוני לרבנן (מפרשי') והרשב"ץ והרמ"ק חלקו ע"ז כי לא נמצא חולק בזה ולכך פי' הרשב"ץ לא זכיתי כפשוטו כי השומע דבר חידוש נקרא זוכה כדאמר אביי בפ' במה מדליקין אי זכאי גמירנא ממיקרא ואמר שלא זכה למצוא רמז בתורה חיוב י"מ בלילות עד שדרשה וכו': **שתאמר** י"מ בלילות. שהיה סבור שאין מצותה אלא ביום עד ששמע דרשת בן זומא ואז הנהיג לאמרו ביום ובלילה ביום אמת ויציב בלילה אמת ואמונה (רפ"י) וא"ת וכי ר"א לא היה מתפלל קודם לכן תפלת ערבית שמזכיר בה י"מ י"ל מדלג היה ואפי' בק"ש מדלג היה פ' ציצית דכתי' וראיתם אותו פרט לכסות לילה ובלילה אינו זמן ציצית (רי"ח): **ימי** חייך. וכו' שהיל"ל למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים ימי חייך ולא הוצרך לומר כל אלא לרבות הלילות וחכמים דחולקים כי כל אינו לריבוי הלילות שבכלל ימי החיים הם הימים והלילות אבל בא הריבוי ללמד על ימות המשיח שהיה בעבוד מלכיות עיקר וי"מ טפילה לה ולא שתיעקר י"מ כמ"ש בירמיה ולא יאמר חי ה' אשר וכו' ועי' תוספתא דברכות (עי' רי"ח ורשב"ץ) **ברוך** המקום. להקב"ה קורא מקום שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו כדאי' בתנחומא הנה אני במקום פלוני לא נאמר אלא הנה מקום אתי (שם) וחזר לומר ב"ה לומר אע"פ שהגבלנוהו בשם מקום הנה ב"ה מלהזכירו כן ע"ש הגבלת מקום כי אם מלך שהוא חיי העולם ומקיימו (הי"ט) והרשב"ץ כ' הוסיף ב"ה כי ב"ה מעצמו זולת ברכותינו. ובס' נר מצוה כ' שאם תחשוב אותו במספר מרובע יעלה קפ"ו כיצד יוד ה' פעמים עולה ק' וה' עשרה פעמים עולה נ' ובוי"ו ה' פעמים עולה ל' וה' ששה פעמים עולה ל' הרי ק"ם וכלל השם כ"ו הרי קפ"ו וכ"כ בס' הקנה וס' שלם השלייה. או בדרך זו י' עשרה פעמים ה חמשה פעמים ו' ששה פעמים ה' חמשה פעמים יעלה קפ"ו והדרך זה יותר נכונה לפי ד' הרב ז"ל. **ומשום** דהפתא מתחיל לדרוש הפסוקים מתחיל ואומר ב"ה כאדם הרוצה לדרוש ואומר בשם ה' אל עולם ואח"כ

דברה

הִיא. כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה בָנִים דִּבְּרָה תוֹרָה אֶחָד חָכָם וְאֶחָד רָשָׁע וְאֶחָד תָּם וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל:

חָכָם מָה הוּא אוֹמֵר מָה הָעֵדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם אַף אַתָּה אֱמָר לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן:

רשע

מתחיל לדרוש ונקט זה השם ולא שם אחר לפי שעלה למנין שם בן ד' כדפי' וכאן קאמר כנגד ד' בנים דברה תורה לפי' נקט האי שם ומאי דלא נקט שם בן ד' בהדיא משום דלא מצינן למימר מיניה האי דאימא אורחיה בהכי למנקט שם זה אבל השתא דנקט האי שם בשינוי אנן קשיא לן אמאי נקט זה השם בשינוי ואתינן למימר האי מלתא (הרמ"ק) וי"מ דלפי שדברה תורה כנגד ד' בנים וא' מהם רשע לכך נקט כנגד הרשע הזה תיבת מקום להודיע לנו שהקב"ה מקומו של עולם והוא מגבל בכל ומחויבים לעשות כל מה שצונו וכו' (שם). **כנגד** ד' בנים דברה. מלתא באפי נפשיה היא ולא סמיך לדלעיל מיניה (ר"י) ופי' מלות הגדה כתיבה בד' מקומות ארבעה מקראות וקרי להו בנים שמדברין הם נעתרי' באונקיידעיסכליס כמו נעתרי' (שם) ועמ"ש ע"ז הרמ"ק: **חכם** מהו אומ'. פי' על חוקת הפסח שאל על חוקת הפסח שמיכים לו וכך היא השאלה כשיראה הבן החכם אביו עם שכניו נמנים על פסח א' ושפעמים מגיע לו חלק מועט והן מקפידים עליו לאכלו מה שאין עושין כן בשאר ימים לכך שואל מה העדות והחקים כלומר למה אתם צריכים להתחבר יחד בסעודה עתה שהיא חגיגה ודרך לשמוח בחג עם אנשי ביתו ואם מפני חיבת הפסח ישלחו מנות זה לזה. והנה שאלתו בדרך חכמה אמר ה' אלהינו וכלל עצמו עמהם. ומה שאמר אתכם הוא מפני שאין שוחטין על הקטן. וכשם ששאל כענין כך תהיה תשובתו כהלכה וזהו אף אתה אמור לו אין מפטירין וכו' כלומר מחבורה לחבורה כמ"ש בבית א' יאכל ומתרגמינן בחבורה חדא יתאכיל. ומלה בזמן הזה במקום פסח לכך לא שלקוה מהגדה: **ויש** שפי' ששואל למה אנו אוכלים החגיגה קודם. והלא יש לנו להקדים הפסח שהוא עיקר הגם אף אתה אמור לו כהלכות הפסח שלכך אנו אוכלים החגיגה קודם הפסח לפי שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כלומ' מיני מתיקה שלא להפקיע טעם פסח מפיו עיין בר"ח שהאריך וקצרתי. ובהרמ"ק והר"י ן' גיאת פי' לפי ששאל על ענין פסח אף אתה אמור לו הלכות הפסח כולם עד אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שהיא האחרונה עכ"ל: **והרשב"ץ** כ' החכם דקדק ואמר ה' אלהינו והכניס עצמו בכלל ואמר אתכם ולא אותנו כי הוא לא היה שם בשעת היציאה והחכם הזה חלק שאלותיו לג' חלקי' א' עדות כמצות שבת ודומה לה שהן עדות כי יש אלוה בעולם והב' חוקים והם המצות שלא נתברר טעמם כבשר בחלב ופרה אדומה ודומיהן והג' משפטים שהשכל מחייבן כמשפטי גניבה וגזילה' ודומיהן. והתשובה לראשונה כי יש לנו מופת באלהותו ית' מילי"מ כי עבדים היינו לפרעה ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה וכו' ובאותות ובמופתים כנגד הטבע ואנחנו עדים בדבר כי לעינינו היה זה ויד ה' עשתה זאת וזאת ראיה על אלהותו ית' אשר רמזה מצות שבת וכיוצא בה והתשובה על הב' שהם החוקים שלא נתברר טעמם הא ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה וכו' לטוב לנו כל הימים וכו' כי אין יראת ה' נראית אלא במי שמקיים מצות שהשכל גוזר אותן כמו שנראית במי שמקיים החוק שהוא דרך גזירה כעבד שמקיים מצות אדונו ואע"פ שלא נתגלה לו רצונו באותה מצוה ויהיה התועלת בזה לטוב לנו וכו'. והתשובה על הג' והוא כיון שהשכל מחייב למה צונו בהם. והתשובה וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשו' את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו כי אינו דומה מצווה ועושה למי שעושה ואינו מצווה כי אף שיש לו זכות על פעולות הטובות אינו כמקיים המצוה האלהית וכו' זה הענין שאלת החכם

וענין

רָשָׁע מַה הוּא אוֹמֵר מָה הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת לָכֶם. לָכֶם וְלֹא לוֹ. וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל וְכָפַר בְּעִקָּר. אַף אַתָּה הַקְהֵה אֶת שִׁנָּיו וֶאֱמוֹר לוֹ בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: לִי וְלֹא לוֹ אִלּוּ הָיָה שָׁם לֹא הָיָה נִגְאָל:

תָּם מַה הוּא אוֹמֵר מַה זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחוֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

ושאינו

יענין תשובותיו. וההגדה לא דקדקה על זה והמרה אף אתה אמור לו וכו' כי זה השואל נתעורר על השינוי שאנו עושין לחלק לתינוקות קליו' ואגוזים קודם סעודה כדי שישאלו. והתינוק תמיה ואומר זה השינוי למה כי אין דרכנו כל השנה לאכול קליות ואגוזים אלא לאחר סעודה. ואנחנו משיבין לו כי הלילה הזה הוא משונה לפי שא"א לאכול אחר הפסח הנאכל על השובע באחרונה וכן על כזית מצה באחרונה ד"א כדי שישאר טעם פסח וטעם מצה בפיו עכ"ל: **וז"ל רש"י** אין מפטירין. לא יפטרו מרבו כלו' כשנפטרין מן הסעודה אין אומרים אפיקו מיני מתיקה שרגילים לאכול אחר הסעודה עכ"ל. ואומרים כי בל' יון אפיקומן מנוחה פי' שינוי מאכילה (רשב"ץ):

רשע וכו' הקהה. ענין חולשת השינים כמו ושני בנים תקהינה והוא כענין אלהים הרס שנימו בפימו וכו' והשאלה הזו הוא בדקך זו. אמר מה העבודה הזאת נקט לה בל' טורח כמו ויעבידו מצרים ואמר למה אתם מטריחים עצמכם בטורח זה בלא לאכול מחבירה לחבירה. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה אמור לו בלשון אני אוכלים בחבורה א' דוקא זכר למה שעשה ה' במצרים ואתם לא תגאלו אם מפתח ביתו עד בקר ולזה אמר עשה ה' לי. לי דוקא שאלו היית אתה שם הייתי יוצא (מפתח ביתך) והיית נינגף ועיין כמה דרכי' בזה להרח"א ז"ל. והרמ"ק כ' הקהה הכעיסהו ואמור לו כנגדך דברה תורה בעבור זה עשה ה' לי. ד"א זה גי' י"ב כנגד י"ב מצות שיש בליל פסח כנגד הנכים שבנפשו לי"ב שבטים והם ד' כוסות. הסבה. כרפס. שתי טבי'. המוציא. מצה. מרור. כריכה. אבל רשע כמוהו לא היה ראוי ליגאל ע"כ ונפקא לן מקרא דקאמ' והגדת מל' גידים ולא אמר ואמרת דרשינן הקהה שיניו (כ"כ הרד"א): **ויש** מקשין שאין תשובת הבן רשע על סדר המקראות שהרי שאלתו בפ' בא והיה כי יאמרו אליכם בניכם וכו' ואמרתם זבח פסח הוא לה' ותשובתו היא בפר' קדש ועבדת את העבודה הזאת וכו' והגדת לבנך וכו' עשה ה' לי וכו'. **וי"ל** דבעל ההגדה יליף בגזרה שוה דבפ' בא כתיב מה העבודה הזאת ובפ' קדש כתי' ועבדת את העבודה הזאת וסמיך ליה והגדת לבנך וכו' ש"מ שזה תשובה למ"ש בפ' בא ואע"פ שהפסוקים מרוחקים זה מזה. לבן עבודה היא המקרבתן. ומה שהשיב תחלה ואמרתם זבח פסח וכו' הוא מפני שצריך להודיעו עיקר המצוה שלא יבזה אותה ולפי שהוא אומר מה העבודה הזאת ואפקה בל' טורח. תאמר לו אינה עבודה של טורח אלא של רצון שאין ל' זבח אלא ל' רצון דכתי' לרצונכם תזבחוהו. ועל מה שלא הזכיר את השם וכפר בעיקר לכך משיב לה' לשם ה' אני עושין. ומה שאמר לכם תשובתו בפ' והגדת. ונמצא שנתרחקו הפסוקים כדי להתחיל בפסוק ולומר והגדת והראיה מזה ללמד שאינו יודע לשאל. ואלו היו מקורבים לא היה מתחיל והגדת אלא היה מדבר תשובת עשה ה' לי בפ' ואמרתם שהוא שיש התשובה (הרי"ח והרמ"ק): **וא"ת** ולמה רומז לו לרשע תשובה כאן בתשובת בן שאינו יודע לשאל. וי"ל דגם היא תשובה לו דהקב"ה לא עשה נסים אלא בשביל הצדיקים שיודעים את התורה אבל בשביל ע"ה לא זכו לישעות להם נסים בשביל עצמם אלא בשביל זכות הצדיקים אבל הרשע אפי' בזכות הצדיק לא היה נגאל והיה מת בג' ימי אפילה. ובאני בן שאינו יודע לשאל דלית

ביה

וְשֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל אַתְּ פְּתַח לוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם:

וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ יָכוֹל מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ תַּלְמוּד לוֹמַר בַּיּוֹם הַהוּא אִי בַּיּוֹם הַהוּא יָכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם תַּלְמוּד לוֹמַר בַּעֲבוּר זֶה. לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁיֵּשׁ מַצָּה וּמָרוֹר מֻנָּחִים לְפָנֶיךָ:

מִתְּחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ וְעַכְשָׁיו קֵרְבָנוּ הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא לַעֲבוֹדָתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֶּרַח אֲבִי אַבְרָהָם וַאֲבִי נָחוֹר וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים:

וָאֶקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר וָאוֹלֵךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן וָאַרְבֶּה אֶת זַרְעוֹ וָאֶתֵּן לוֹ אֶת יִצְחָק וָאֶתֵּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב

ואת

שיה כפירה (כ"כ ר"י ליב בס' מ"י וכ"כ בכ"ב). **כתב** הכ"ב וז"ל ובא להעיר שצריך אדם לומר לבנו שיתחזק לעסוק בתורה יום יום ושיתעסק במצות ושידקדק בשמירתם בתמימות ואז יהיה מאותם שהש"י מגנה המבטחים להצלתם וגאולתם לא בענין אחר עכ"ל:

תם מה הוא אומר. מי שאינו יודע להעמיק שאלותיו ולסדרם דרך מוסר וחכמה וגם אין בו רשע להעמיק ברשע לבו לשאול. קרוי תם. (מהר"י ליב וכ"ב) וי"מ ל' תמימות לב ור"ל שהוא בתמותו והיותו תמים עם ה' שאל יאמר מה זאת החרדה אשר אתם חרדים ביצ"מ ונקלה היא בעיני בערך גדולתו ית' וית' לשבחיה ולשבי' אלף כ"י בה אשר לו הגדולה והגבורה עד של רוב החרדה אשר אתם חרדים על יצ"מ לספ' שבחה ומהללה אחז"ל שצריך להזכירה בכל יום בשחר ובערב ז"ש מה זאת ולוה ה' שיאמרו לו שהדין עמו בערך גדולת אלקינו ורב כחו אכן בערכינו ומצבינו גדולה היא ז"ש ואמרת אליו בחוזק יד הייתי קרוב לצאת כדין ע"ד מ"ש רז"ל בפסוק גאלת בזרוע עמך ר"ל גאלת שלא כדין אלא בזרוע ולפמ"ש בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים עם היותנו חייבים עדיין שעבוד להשלים ת' שנה וז"ש מבית עבדים ר"ל שהוא עדיין לנו לבית עבדים להשלים ת' שנה ומלא כי הגידו לו לאמר שזה דבר גדול הוא ופלא שנגאלנו בזמן החייב להודות לשבח לאלהי השמים על כל טוב גמלנו (מהר"ב לאגיאהו דף קל"ו ע"ג):

ושאינו יודע לשאול וכו'. שנ' והגדת לבנך וכו' תשובה אחת לרשע ולשאינו יודע לשאול מטעם שכתבנו לעיל משם מ"י והכ"ב:

יכול מראש החדש. שהוא מפרש אימתי הוא זמן ההגדה כיון שזכר אותו אז רצה לדרשו אבל אינו מתשובה יכול מראש החדש שהתחילה הגאולה ועוד ששואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שתי שבתות וזהו מראש החדש. ת"ל ביום ההוא יום הגאולה (כ"ב) ואפשר היה לו' כי כל היום הוא התחלת החיוב ע"כ בא הכתוב ואמר בעבור זה כאלו מראה באצבע מה שהוא לפניו. ע"כ אמר לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור וכו' (רשב"ץ) ומ"מ מה שפרשה תורה לומר ביום ההוא לרמוז לנו כי חייב אדם להגיד לבני ענין יצ"מ ובכלל הסיפור יגיד לו הנס והפלא אשר נעשה בליל פסח והוא שאחז"ל בזהר הקדוש דכד אתגלי קב"ה בארעא דמצרים ההוא ליליא אתנהיר כשמשא בתקופת תמוז לילה כיום יאיר ולזה סמך ביום ההוא עם והגדת (א"ח):

מתחלה

וְאֶת עֵשָׂו וָאֶתֵּן לְעֵשָׂו אֶת הַר שֵׂעִיר לָרֶשֶׁת אֹתוֹ וְיַעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם׃

בָּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְחַשֵּׁב אֶת הַקֵּץ לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בֵּין הַבְּתָרִים שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃

הִיא שֶׁעָמְדָה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ שֶׁלֹּא אֶחָד בִּלְבָד עָמַד עָלֵינוּ אֶלָּא בְּכָל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַצִּילֵנוּ מִיָּדָם׃

מתחלה. לפי מאי דתנן מתחיל בגנות ומסיים בשבח מאי גנות רב אמר מתחלה ושמואל אמר עבדים ועבדינן כתרוייהו עי' לעיל בפסקה עבדים מ"ש שם. ואמר מתחלה ולא בתחילה לומר כי מימות תרח לא פסקה ע"ז לגמרי עד עת צאת ישראל ממצרים שאז פסקה מכולן. ואלו אמר בתחלה משמע היה בימי תרח ותו לא ועיין רמ"ף: **היו** אבותינו. בימי תרח ומלפניו (הרמב"ם פ"ז). וראיתי מפרשים לפי שהמשומד לע"ז אסור באכילת פסח ואנו עסוקים בהל' פסח לפיכך הזהיר על זה וכדי שישמעו הבנים וילמדו מוסר. וי"מ לפי שצריך לזכור הנסים והנפלאות שעשה עמנו בא להודיע כי הכל היה ממנו מדוב אהבתו לנו שהרי לא"א היה כמה בנים ולא בחר מכולן אלא יצחק. וכן ליצחק יעקב ועשו ובחר ביעקב וגזר עליהם שעבוד מלכיות בעה"ז כדי לזכותם בעה"ב כמפורש בב"ר בענין בין הבתרים (רי"ח) והרמב"ן כ' לפי שהזכיר בן רשע שהוציא עצמו מהכלל. אנו מסמיכין לזה. כי זה הרשע היה שורש פורה ראש ולענה כי מתחלה היו כן אבותינו בעבר הנהר עע"ז וא"א ע"ה פירש מהם ודבק בעבודתו ואנחנו ג"כ תפשנו אמונת אברהם אחריו וזה הרשע כפר בעיקר על כן נאה לנו לבד לספר בי"מ כי ראינו ישועת ה' ודבקנו בעבודתו עכ"ל: **וארבה** את זרעו. בירושלמי כתיב וארב הרבה רובים רבתי בשבורו (מפרשי'):

ברוך שומר. כ' מהר"י בן הרא"ש י"מ שצריך לברך תכף לירידתן לשעבוד שכשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה. ובשם רבי' בנימין ז"ל מצאתי ברוך שומר וכו' כלומר ברוך המקום שעתיד לשמור לנו ההבטחה של גאולה שהבטיחנו ב"ה שהוא מחשב את הקץ תמיד ואומר מתי יגיע הקץ לעשות כמ"ש לא"א וכו': בארץ לא להם. בבל. ועבדום. במדי. וענו אותם. ביון. וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי. באדום · ובכולן חתם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הרי ההבטחה של גאולה כך נדרשים בב"ר ע"כ. ולפ"ז שפיר גרסינן שהב"ה מחשב את הקץ כי הכוונה גם על גליות האחרונית והרד"א כתב דגרסי' חישב לפי שהוא עבר. ולפי דברי הר"י אלי שפיר גרסי' לה ונם לפי הפשט משמעו שהיה מחשב וכו' וחשר מלת היה וכ"כ דעת הרשב"ץ ע"ש. והרבה מפרשים פי' ג"כ עד"ז והוא ידוע שלא נשתעבדו ישראל אלא רד"ו וא"כ היו חסרים ק"ץ שנים והקב"ה חישב להם ק"ץ שנים בשומית הגזירה כאלו נשתעבדו בהם וז"ש התגא שהב"ה מחשב את הקץ ק"ץ דייקא. וכפל ב"ה לתת הודאה שני פעמים על שני דברים הא' שלא השלימו השעבוד במצרים והשני שיצאו ברכוש גדול (הרש"ג ז"ל). והקדק לי' ישראל עמו ר"ל בהיותם ראוים ושכרים שראוי לקריתם ישראל עמו לפי שהבטחת הש"י תתקיים בצדיקים כאשר יהיו ישראל מקיימים התורה אך לא כאשר לא יהיו ראוים שמפני זה לא זכו שאר האומות עכו"ם (הר"י פר' עקב):

היא

צֵא וּלְמַד מַה בִּקֵּשׁ לָבָן הָאֲרַמִּי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁפַּרְעֹה הָרָשָׁע לֹא גָזַר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים וְלָבָן בִּקֵּשׁ לַעֲקוֹר אֶת הַכֹּל שֶׁנֶּאֱמַר אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם מְלַמֵּד שֶׁלֹּא יָרַד לְהִשְׁתַּקֵּעַ אֶלָּא לָגוּר שָׁם שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן:

בִּמְתֵי מְעָט כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב: וַיְהִי שָׁם לְגוֹי מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצֻיָּנִין שָׁם:

גָּדוֹל וְעָצוּם כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם:

וָרָב כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה:

וירעו

היא שעמדה. כתבו המקובלים שצריך להגביה הכוס כאומרו היא שעמדה וכן היה מנהג מו"ז זלה"ה: **היא** שעמדה. כלומר הבטחת הגאולה שהבטיח השי"ת לאברהם בין הבתרי' שכך דרז"ל. אימה. זו בבל. חשכה. זו מדי. גדולה. זו יון. היא העומדת לט באדום. ועל כולן הוא אומר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שהראה לו גאולתם וא"כ עכ"ז תבין ותשכיל היכת ולנו שזכר בעל ההגדה (כ"כ מהר"י ומהרי"ן) ועיין ברמ"ף:

ארמי אובד אבי. רמז לנו הפסוק באומרו אובד ולא איבד לו' כי בכל דור ודור יש ויש כמו לבן מבקשי' לעקור את ישראל ח"ו וזהו כוונת התנא שהסמיכו לדעיל מניה דקאמר אלא בכל דור ודור וכו' (כ"מ בכ"י). ובזה תבין ג"כ שאמר בפסקא זו עומדים עלינו לכלותינו ולא כן בפסקא ראשונה (שאמר שלא אחד וכו') כי לבן עמד ופנה מכל עסקיו לכלותינו וכוותיה משתכחי בכל דור ודור ולז"א אי קשיא לך למה בפסקא שנייה אמרתי לכלותינו צא ולמד וכו' כי הוא שעמד לכלותינו יותר מפרעה הרשע כדמפרש ואזיל (שם): **מידם**. קשיא ל"ל למימר מידם דפשיטא דהצלה מידם היא והאמ"י תי' בדרך כ"ח ע"ב כי הקב"ה היפך הטבע שהיתה תשועתינו מעצמן של מבקשי רעתינו כענין אחשורוש והמן אשר אמרו לאבד את ישראל והיתה ההצלה ע"י אחשורוש עצמו שהוא שונא יותר ע"ש: **להשתקע**. להתישב: לגור שם. להתגורר שם עד שימצא נחת ויעברו שני הרעב ואח"כ ישוב לארץ כנען:

במתי מעט. באנשים מועטים כלו' בשבעים נפש נגזר מן כל עיר מתים: **מצוינים** שם. ל' ציון ור"ל שהיו מסומנים לגוי גדול בדתם ומנהגם עד שהיו ניכרים ונקראים אומה בפע"ל והיינו דאמור רבנן בזכות ד' דברים נגאלו אבותינו ממצרים שלא שינו את שמם וכו' (רי"א ורשב"ץ). ועיין מ"ש מהר"י גיקאטליא:

ורב וכו'. כצמח השדה שהיו גדלים מאליהן כצמח השדה וכמו שצמח השדה עולה וגדל במהרה כך היו ישראל. ד"א מה צמח השדה כל מה שגוזזין ממנו צומח יותר כך ישראל כאשר יענו אותו כן ירבה: **ותבאי** בעדי עדיים וכו'. זה מדבר כשהיו בנות ישראל יולדות בשדה מפני פחד מצרים כנ' תחת התפוח עוררתיך ל' שר ועיין כלו' שם עשיתי אותך כן ושם חבלתך אמך ל' חבלי

אדם

וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם הוּא עַל שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ:

וַיְעַנּוּנוּ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת פִּתֹם וְאֶת רַעַמְסֵס:

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבוֹדָה קָשָׁה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ:

וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבוֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה:

וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קֹלֵנוּ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב:

וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ זוֹ פְּרִישׁוּת דֶּרֶךְ אֶרֶץ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים:

ואת

אדם ושבשו בנות ישראל יולדו' בשדה היתה בולעת הארץ את הולדות מפני המצריים והיו המצריי' באים וחורשין עליהם שנ' על גבי חרשו חורשים: **ותגדלי** ותבאי בעדי עדיים. בעדרי עדרים שהיו חוזרים לבתיהם כשהם גדולי' (עיי' רמ"ק) והשבדל שבין ג' לשונות אלו כי גדול בקומה. ועצום בכח. ורב במספר (הרי"ג): **ושערך** צמח. הם הסימנים שיוצאה בהם. ומה הן שהגיעה בשופה שנשבע לא"א שהוא גואל את בניו: **עירום** ועריה. מן המצות עד שנתן להם פסח ומילה: ערוה. כמו ערוה תעור קשתך. שלא קיימו מצות מילה ועכשיו הילך ומספר כיון שראו המצרי' שהיו פרין ורבין היו מריעין אותם בפרך בפה רך. ורבי' ישעיה פי' ורב אינו שם דבר כמו הרבה שהרי אמר ועצום אלא פי' הולך ומתרבה:

וירעו. פי' נתחכמו לבטל הגזרה הרעה אמרו שוטה היה עשו שהיה ממתין עד ימות אביו ובין כך ובין כך הוליד בנים וכן לבן הלך אחר החלום (רבי' יונה) ובש' כ"י יבן מ"כ וז"ל וירעו פי' חשבו לעשות לנו רעה. ולפי שבאומו' קי"ל דמחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה לכך אמר וירעו לנו כאלו פעלו בפועל ע"כ ונכון שוא וכ"כ הכ"ב. ומהר"ש לאניאדו ב' הר"ש אלקבץ כ' אמר אותנו ולא לנו כי למדונו מעשיהם ודרכיהם הרעים לעשות כמותן שבו אותני רעים לב"י וביה היה להם יכולת לטעותינו וכו' ע"ש. והרשב"ץ כ' כי אמר אותנו ולא לנו הכוונה כי חשבונו רעים באמרם פן ירבה והיה כי תקראנה וכו' ולזה נתחכמו לנו ולזה לא אמר לנו כי אין הקרא מבתשי ברעתם שהגיעה אל עצמינו ובשרנו עכ"ל: בסבלותם. י"מ בסבלות ע"ז שהיו מעבדים אותם לע"ז כמו יסבלוהו על כתף ישאוהו (רמ"ק):

וישמע ה' את קולנו. בזכות אבות נאמר באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולי. ביצחק הקול קול יעקב ה' לי ואחד ליעקב (רי"ח): **ענינו** זו פרישות דרך ארץ. תמרין חכמים כמו אם תענה את בנותי ורז"ל מתכמים דאם עוני השעבוד כבר נאמר ואת לחצנו אלא ודאי אפרישות דרך ארץ (רי"ח ורמ"ק). והוא אומרו וירא אלהים וכו' שהם דברים שבסתר שאין רואה אותם

אלא

וְאֶת עֲמָלֵנוּ אֵלּוּ הַבָּנִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל הַבַּת תְּחַיּוּן:

וְאֶת לַחֲצֵנוּ זֶה הַדְּחַק כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם:

וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהֹוָה מִמִּצְרַיִם לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ לֹא עַל יְדֵי שָׂרָף לֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהֹוָה:

זה נמצא בסדור הלף היספת אגד' זה מהמדרש וראוי לאמרה להזכיר חסדי המקום ואהבתו וחבתו לעם נחלתו לא עשה כן לכל גוי וזה נסחה.

אמרו רז"ל כשירד הקב"ה על המצרים במצרים ירדו עמו תשעה אלפים רבבות. מהם מלאכי אש. ומהם מלאכי ברד. ומהם מלאכי רתת. ומהם מלאכי זיע. ומהם מלאכי חלחלה. ורתת וחלחלה אוחזת למי שהוא רואה אותם אמרו לפניו. רבש"ע אלהי האלהים ואדוני האדונים. והלא מלך ב"ו כשהוא יורד למלחמה שריו ועבדיו מקיפים בכבודו ואתה ממ"ה [...] עלינו שאנחנו עבדיך והם בני בריתך נרד ונעשה עמהם מלחמה אמר להם אין דעתי מתקררת עד שארד אני בעצמי אני בכבודי אני בגדולתי. אני בקדושתי. אני ה' אני הוא ולא אחר:

בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָּדוֹל וּבְאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים:

בְּיָד חֲזָקָה זֶה הַדֶּבֶר כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה יַד יְהֹוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד:

ובזרוע

אלא האל ית' שהוא יודע מה שבמחשבה. זהו וידע אלהים (רשב"ן) והר"ר בנימין כתב ענינו מגזרת ועונתה:

ואת עמלנו אלו הבנים. הבנים קרוין עמל שהאדם עמל בגידולן (שם): **זה** הדחק וכו'. שהנוגשים אלים להכביד עליהם העבודה (רי"ח וכ"ב):

ויוציאנו ה' ממצרים לא ע"י מלאך. וא"ת והא כתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים וי"ל דהמלאך היה לשליחות הודעת הדברים ואח"כ הוא בעצמו הוציאם והמלאך הוא משה שנ' בו איש האלהים (הרמ"ק) וא"ה א"כ מאי ולא יתן המשחית. י"ל דה"ק ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף. וא"ת א"כ מה צורך לדמים הללו כיון שאין אנו צריכים אותו להבחנה. וי"ל כי היה לצורך הזכות. כדי שיהיו ראוים לינצל ע"ד ואעבור עליך ואראך וכו' ואומר לך בדמיך חיי וכו' (שם). ועיין רשב"ן באורך:

ביד חזקה זה הדבר וכו'. טעם שהזכיר כאן בעל ההגדה דבר ודם מכל עשר מכות לפי שמכת דבר משמשת היתה עם כל מכה ומכה כדאיתא בהגדת תלים ע"ש והביאו ראי' מהמקרא' ויסגר לברד בעיר' ומקני' לרשפי' פי' מכיון שהסגיר מקניה' לרשפי' במכ'ברד שזהו דבר ממנו אני למדין לשאר מכות שהיה דבר עמהם (רי"ח) וכעין זה כתב הכ"ב. ודם מפני שהוא היה תחל' כל המכות. ור' בנימין בן הרא"ש כ' לפי שבתי תיבות אלו **דב"ר ד"ם** גי' ר"ן והוא כנגד השכין הגדול שדורשים התנאים לקמן במכות שעל הים ומכללם אתה למד מכות שלקו במצרים וגלותה מלרף מטה וחרב עם דבר ודם יעלו הרבעתם ג"כ לחשבון תקי"ד. ת"ק עולה חשבון כל המכות לפי חשבון כל התנאים וי"ד היתרים כנגד י"ו אותיות שהם כלולים בי' מכות *) שלקו במצרים: ערב כתיב חסר וי"ו וכן ברד חסר צלא וי"ו עכ"ל. וכלשון הזה הובא בס' הה"פ (פליאה דעת ממני):

*) א"ה ל' זה צ"ע.

ובזרוע

וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה זוֹ הַחֶרֶב כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלָיִם:

וּבְמוֹרָא גָּדוֹל זֶה גִּלּוּי הַשְּׁכִינָה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסּוֹת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ:

וּבְאוֹתוֹת זֶה הַמַּטֶּה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְאֶת הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֹתֹת:

וּבְמוֹפְתִים זֶה הַדָּם כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

נוהגים לזרוק ג"פ באצבע מן הכוס כשאומרים זה וכן כשמזכי' עשר מכות ותיבות דצ"ך עד"ש באח"ב:

דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן:

דָּבָר אַחֵר בְּיָד חֲזָקָה שְׁתַּיִם וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה

שתים

ובזרוע נטויה זו החרב. פירוש מלינו לשון נטייה במכת חרב (שם) והכ"ב פירש זה החרב של בכורות כשלא רצו אבותיהם לשלוח את ישראל ממצרים מיד עמדו בכוריהם והרגו בהם שנאמר למכה מצרים בבכוריהם ע"ש באורך וכ"כ הראב"ן. ועוד פי' דזהו שם המפורש שנקרא חרבו של משה. וי"מ דקאי אישראל ור"ל דכשהוציאם ה' ממצרים היה על תנאי שיקבלו התורה כדכתי' בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ואם לאו במדבר יתמו ושם ימותו וכמ"ש רז"ל בענין כפיית ההר לכך הביא כאן פסוק וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים אם לא יקבלו התורה לרמוז למה שכתבתי (כ"מ בס' כ"י):

ובאותות זה המטה וכו'. וקרא האותות מטה בעבור שנעשו בו האותות. ואחז"ל כי במטה היו האותות רשומות **דצ"ך עד"ש באח"ב** לעשותן כסדר (מהרי"ן):

ובמופתים זה הדם. זהו שנהפכו מימי מצרים לדם ומלינו במכת דם שנק' מופתים דכתיב ונתתי מופתים וכו' (הרמ"ק. ומהרי"ן כתב וז"ל הביא ראיה לדם שהוא מופת ולא אות שבמצרים נעשו אותות ומופתים ומלת אות היא נגזרת מן אתא ומופת מן פלא וכאלו אמר מופלאות והמטה נעשו בו האותות ובמקום אחר הוא אומר ראה כל המופתים אשר שמתי בידך והאות הוא קרוב ג"כ לטבע יותר מן המופת עכ"ל. ומהרי"ב פירש ההפרש שבין האות למופת כי אות הוא שינוי הטבע מבלי שיזיק לאחר. ומופת הוא שינוי טבע מזיק או מועיל יעש"ב. ועי' ברש"י וברבה פ' נגבים: **דם** ואש וכו'. נוהגים לזרוק מעט מן הכוס באצבעו כשאומר דם ואש ותימרות עשן וגם כשמזכיר עשר מכות וגם בדצ"ך עד"ש באח"ב שעולה בין הכל י"ו פעמים כנגד חרבו של הקב"ה שנקרא יוה"ך והיא יוצא מפסוק כי מלאכיו יצוה לך וכו' והמקובלים כתבו משם רבינו האר"י ז"ל שלא יזה באצבעו אלא ישפוך מהכוס עצמו י"ו שפיכות. וכת' הרב חמ"י שנכ' לשפוך לתוך כלי שבור וכדבריו היה נוהג מו"ז ז"ל. וכה' מהר"ח ז"ל בעל שכ"ג בספרו פרי מגדים שבבית הגביר חמיו נע"נ ראה שאחר ששפכו הטפות הנזכרות שופכין היין ושוטפין הכוס ונותנין יין חדש בכוס ורוחצים ידיהם ושכן נהג אחריו ואמר שטעם שפיכת היין הוא כדי שלא ישתו יין שנזכר עליו שם המכות ע"ש. ומנהגינו שלא לחוש וכן מתבאר מדברי רבי' האר"י ז"ל שכת'

שהיין

שְׁתַּיִם וּבְמוֹרָא גָּדוֹל שְׁתַּיִם וּבְאוֹתוֹת שְׁתַּיִם וּבְמוֹפְתִים שְׁתַּיִם. אֵלּוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם וְאֵלּוּ הֵן דָּם. צְפַרְדֵּעַ. כִּנִּים. עָרֹב. דֶּבֶר. שְׁחִין. בָּרָד. אַרְבֶּה. חֹשֶׁךְ. מַכַּת בְּכוֹרוֹת. רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִימָן

דְּצַ"ךְ עֲדַ"שׁ בְּאַחַ"ב

רבי

שהיין הנשאר בכוס הוא דם שיחזר הנהפך אח"כ לחלב יעו"ש:

ובאותות שתים. הנה בכל אלו באמת משמע שנים אבל ביד חזקה משמע א' וכן זרוע נטויה וי"ל מתוך שהזכיר כאן ובמורא גדול ל' יחיד ובפסוק או הנסה אלהים כפל ואמר ובמוראים גדולים דמשמע שנים ממנו אנו למדים וכמ"ש ובמורא גדול כן צריך לכפול ביד חזקה ובזרוע נטויה ויגיד עליו ריעו ועוד פירושים אחרים בריא"ח תמצאם עי"ש. ובכל זו פירש ביד אחת חזקה אחת הרי שתים. ובזרוע אחת נטויה שתים. וכן פירש רי"ן ז"ל:

על המצרים במצרים. באומרו במצרים נתכוין למעט גבול שאינו של מצרים כמז"ל שהיו המצרים ובני חם נלחמים אלו אומרים זהו גבולינו ואלו אומרים זהו גבולינו וכשבאו לפרדעים ידעו כל א' גבולו כ"מ שהיו עולים בו לפרדעים היה גבול מצרים ומקום שלא היו עולים בו היה גבול בני חם לפי שלא היו המכות כי אם בארץ מצרים (כ"מ בס' כ"י) וזה דרך דרש והפשט ידוע שלא היו המכות נוגעים במצרים כי אם דוקא כשהיו במצרים לא כשהיו במקום אחר חוץ ממצרים ודו"ק.

דצ"ך וכו' תימה מה סי' נתן ר"י והלא כל אדם יכול ליקח אות אחת מכל תיבה ולעשות סימנים אלא לא בא ר"י אלא לרמוז לך שמחלוקתן של הנאים אמת ותורתם אמת והוא כי רבי יוסי אמר חמשים ור"א אמר ר' ורע"ק אמר ר"ן. בין כולם יעלה לחשבון ת"ק לכך נתן ר"י סימן שעולה ג"כ תק"א להורות שבכולם לקו. ומה שהוסיף א' הוא כנגד אצבע אלקים (רי"ח) וי"א שעולה הסי' לחשבון תק"א כמנין אש"ר אשמע בקולו וניבא ולא ידע מה ניבא כשיבאו עלי מכות כמנין אשר אז אשמע בקולו (ש' שערי ציון) וי"א שעשה להם סי' ד"ן ע"י התראה ך' בלא התראה וכן כולם (שם ורי"ן) והאב"ן פי' דל"ך ע"י אהרן במטה. עד"ש ע"י משה ושלא במטה. באח"ב ע"י משה וע"י מטה (שם בשמו) וי"מ מפני שבש' תהלים אין המכות סדורות כמו שהן בתורה לכך נתן ר"י סימנים אלו להורות שסדר הפרשה עיקר (רי"ח וכ"כ) וי"מ דכוונתו לומר דכך היו חקוקים במטה של משה וכדאי' בירושלמי ועיי' תי"ט פ"ה דאבות במ"ט לסי' זה דר"ל שמחתך כשאדם הפכו"מ באבחת חרב יע"ש. וריב"א פי' דלהכי נקט להו הכי באומר שלישי של סימני' דהיינו כנים שחין חשך כל אחד היה משמש עם חביריו. כשהיו הכנים היה עמו חשך ושחין אלא שעיקר המכה הכנים. והדע שכן הוא כי כולן קשורים זה עם זה כשתכתוב זה על זה ותקח אותיות האמצעיות מן השלום יצא חשך. ושניות שלהן יצא שחין. ושלישית שלהן יצא כנם. סימנם כן להשמיעך האי חדושה. (הרמ"ק). וזה ציור של התיבות הנזכרים לפניך

כ	ש	ח
ן	ח	ש
ם	נ	ב

ומהר"ר עמנואל חיריקי ז"ל בס' הון עשיר פי' דצ"ך ר"ל שמחתך מל' דיצה וחדוה עד"ש מל' עדשים באח"ב היא מלה מורכבת מב' מלות בא"ח ח"ב ופי' באח רשע דחב הוא ל' חייב כדתנן חב המזיק וחייב הוא הפך הזכאי שהוא הצדיק ופי' הסי' כך הוא שמחתך שאתה שמח ביציאת מצרים גרמו העדשים שבשלת בשביל שבא רשע שהוא עשו הרשע שקנית ע"י הבכורה ועבודת הקרבנות ומצות מילה אשר ביזה אותם עשו הרשע כדאי' ברבה אשר ע"י שתי מצות אלו יצאו ישראל ממצרים כמ"ש רז"ל בפ' מתבוססת בדמיך. דם פסח ודם מילה

רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר מִנַּיִן אַתָּה אוֹמֵר שֶׁלָּקוּ הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת בְּמִצְרַיִם הוּא אוֹמֵר וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּים אֶל פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וְעַל הַיָּם הוּא אוֹמֵר וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָֹה בְּמִצְרַיִם כַּמָּה לָקוּ בְּאֶצְבַּע עֶשֶׂר מַכּוֹת אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת:

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר מִנַּיִן שֶׁכָּל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל אַרְבַּע מַכּוֹת שֶׁנֶּאֱמַר יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה אַחַת. וָזַעַם שְׁתַּיִם. צָרָה שָׁלֹשׁ. מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים אַרְבַּע. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ אַרְבָּעִים מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ מָאתַיִם מַכּוֹת:

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר מִנַּיִן שֶׁכָּל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם

היתה

מילה. ומהרי"ץ פי' כל המחלה אשר בגי' דל"ך עד"ש באח"ב. וי"מ שעולה מנינם אלף ד' (א"ה אפ' דכוונתו על פי' אשר ודל"ך עד"ש באח"ב שעולים אלף וד' עם שני כוללים) כמנין אברהם יצחק וישראל שבזכותם נעשו. וי"מ כלפי ישראל ששמחים באיד מעבידיהם. דל"ך עד"ש. שמחוך תנהוג בשתיקה. כמו טוביה דשמע ואדיש חלפוה בישתא מאה. גם מלשון עדשה כמשמעו כעדשה זו שאין לה פה והוא מאכל אבל וכן צ"ל בלילה הזה עתה בגלות שעושין גם סימני אבילות ואסור למלא שחוק פינו אך עתה באח"ב באהבה וחיבה תסבול עול הגלות. ותקיים מצות ה' כתובה עליך (שערי שמים):

רבי יוסי וכו'. צריך לציין שעדיין לא הודיענו רבי יוסי שלקו המצרים בים נ' מכות עד שיאמר מנין וכמו שאומר הגמ' תנא היכא קאי דקתני וכו'. ועוד קשה מה צורך מנין והלא בתורה מצינו שהיו י' מכות. וי"ל דת"ק שאמר י' מכות לבד לקו הוא ר' יוסי. ור"א ור"ע חלקו עליו. ועתה אמר ר' יוסי אם יאמר האומר מנין אתה אומר שבמצרים לקו עשר מכות ולא יותר שהרי במצרים כתיב אצבע ובאצבע א"א לומר שיש עוד אחרים (כ"מ בס' כ"י) משא"כ בים דלקו נמי י' מכות כדאי' במס' אבות ובמכות שעל הים נאמר את היד הגדולה ויש ביד ה' אצבעות א"כ י' מכות שעל הים לקו אותם בכל אצבע ואצבע. כמה לקו באצבע אחת עשר מכות. נמצא על הים לה' אצבעות נ' מכות (רי"ח ורי"ג) ור"א דורש שכל מכה היתה של ד' מכות. נמצא שהמכות של מצרי' שהם י' לאצבע א' עולים למ'. ושעל הים שהיו חמשים עולים למאתים מ' לכל אצבע ואצבע. ורע"ק דורש שכל מכה היתה של ה' מכות. נמצא שהמכות של מצרים שהיו י' לאצבע א' עולים לנ' ושעל הים שהיו ה' אצבעות ר"ן. נ' לכל אצבע (רי"ח ורי"ג):

כתב הרמב"ם בפי' המשנה ומביאו מהרי"א ז"ל ומצאנו בקבלה ג"כ שהמצריי' באו עליהם מכות על הים יותר ממכות מצרים אבל כולם היו מעשרה המינים ההם אשר ירדו במצרים ונחלקו למינים רבים על הים ואל זה רמז באמרו אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר ר"ל במדבר ים סוף עכ"ל. ומהרי"א הרחיב הביאור איך היו המכות שעל הים ממין הי' מכות שבמצרים בכמותם ואיכותם ע"ש. ויש לשאול שאצבע אלהים לא נאמרה רק על מכת כנים בלבד. ויש לומר שהפסוקים בכאן אינם אלא אסמכתא והקבלה היא העיקר (רד"א):

כמה

הָיְתָה שֶׁל חָמֵשׁ מַכּוֹת שֶׁנֶּאֱמַר יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת. עֶבְרָה שְׁתַּיִם. וָזַעַם שָׁלשׁ. צָרָה אַרְבַּע. מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים חָמֵשׁ. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת. וְעַל הַיָּם לָקוּ מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים מַכּוֹת:

כַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת כְּפוּלוֹת וּמְכֻפָּלוֹת לַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ. חי) דיינו

אִלּוּ הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים דיינו

אִלּוּ עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים וְלֹא עָשָׂה דִין בֵּאלֹהֵיהֶם דיינו

אִלּוּ עָשָׂה דִין בֵּאלֹהֵיהֶם וְלֹא הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם דיינו

אלו

כמה מעלות וכו'. לפי שאלו התנאי' היו מעלים כל א' וא' בחשבון לפי' אמר כמה מעלות טובות כלו' עדיין נוכל לספר ולהרבות במעלות טובות והנסי' שעשה המקום כמה וכמה מרוב חיבתו לנו וכן מפרש והולך (שם) ואמר מעלות ולא טובו' ולא חסדי' לפי שהם ט"ו טובות כנגדט"ו מעלות שבתהלים וכנגד ט"ו מעלות שבמקדש (הרמ"ק) וכנגד ט"ו מעלות שעשה הקב"ה עם ישראל במצרים כמו שזכרם יחזקאל בנ' ואעבור עליך ואראך וכו' והנה עתך עת דודים (מהרי"א): **המנהג** כשאומרי' בהגדה דיינו מגביהין השלחן בכל פרט ופרט. וצריך ליתן טעם. ומצאתי בס' המוסר וז"ל ויגביה הקערה על ראש התינוק. הגבהה זו רמז להגבהת כ"י עם החתן שהוא ת"ת ישראל עכ"ל. וכ"כ הרי"ץ. הנה הרב ע"ה פתח לנו הדרך ישכון אור והוא ע"פ קבלת האר"י ז"ל שכ' כי תינוק הוא בז"א בבחינת ו"ק שלו בזמן היניקה. והן הן דברי התקונים דף קמ"ו ע"א וז"ל אר"ש ודאי דא איהו תינוק יונק משדי אמו וכו' וידוע בדברי הר' ז"ל ומביאו בס' קב הישר שהמספר בלילה הזה בי"מ ובנסים שנעשו מקשט לשכינה הנק' פסח גי' אדנ"י אלפים עם ג' אותיות. וזהו שרמז המגיד באמרו וכל המאריך לספר בי"מ וכו' שהוא מל' ספירות ובהירות יע"ש ולזה בפרטים אלו שבהם מרבה להגיד שבחיו וניסיו ית' מקשט לשכינה ובזה נעשה הייחוד אמין ונשפעים עליהם מוחי אי"א ועלייתם עד שם. וכ' הר' כי דיינו מספרו יסוד וט"ו דיינו הם במספר י"ה' שהם או"א שמהן באים המוחין והוא מספר ט"ו יסודות שבה' פרצופים. וכו' ע"ש. ולזה אמר בס' המוסר מגביהין אותה על ראש התינוק כי עלתה מעלה מעלה ותגד לבית אמ"ה ובת קמה באמ"ה והבן. ומכאן תבין ותשכיל כיון של ראשונים קדמונינו ע"ה ומנהגותיהם כרוך שבחר בהם ונתן הודו עליהם: ועוד מצאתי בקיצור של"ה דף ע"ה ע"א וז"ל טעם להגבהת הקערה שהיינו שפלים עד מאד והגביהנו הקב"ה עד למעלה:

אלו הוציאנו וכו'. אע"פ שיציאתם ממצרים היתה אחר עשיית דין באלהיהם ואחר מכת בכוריהם. פתח בה תחלה שהיא שקולה כנגד כל הטובות שחושב והולך כי לולא טובה שהוציאנו ממצרים אזי כל שאר טובות כלא היו נחשבים כמ"ש רש"י בפ' ויחד יתרו (המאור הקטון פ' משעי): **אלו** עשה דין באלהיהם. הזכיר עשה דין באלהיהם אלא בכוריהם לפי שבלילה אחת היו המכות שתיהן יחד יתיתה מכתן שוה כמ"ש רז"ל על פ' ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים של עץ נרקבת ושל מתכת ניתכת וכו' וכן במכת בכורות לפי שהיה מנהג המצריי' כשמת בכורו של אחד מהם היה צר צורתו על הכותל או על הטבלא ובו בלילה נמחקו ונשטשטו כולם והיה קשה עליהם כאלו בו ביום קברום (שם): **מה** שהקדים עשיית דין באלהיהם קודם מכת בכורות ולא כן הוא בפסוק. הטעם דקי"ל ביטל משמשיהם לא ביטל הע"ז. ביטל הע"ז א"צ לבטל משמשיהם. לז"א המגיד אלו עשה דין באלהיהם תחלה וכו' ולא הרג בכוריהם דיינו כי לא היה צריך לבטל משמשיהם עאכ"ו טובה כפולה שעקר

ענף חיים. חי) המעיין בדברי הר' המחבר ימצא שצ"ל מכאן דיינו כדי שיהיו ט"ו דיינו נגד ט"ו מעלות דוק.

הע"ז

אִלּוּ הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם דַּיֵּינוּ

וּמִנַּיִן שֶׁנָּתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּשְׁאִילוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם. אִם עֲשָׂאוּהָ כִּמְצוּדָה זוֹ שֶׁאֵין בָּהּ דָּגָן. וְאִם עֲשָׂאוּהָ כִּמְצוּלָה זוֹ שֶׁאֵין בָּהּ דָּגָה. לָמָּה מְחַבֵּב הַכָּתוּב אֶת בִּזַּת הַיָּם יוֹתֵר מִבִּזַּת מִצְרָיִם. אֶלָּא מַה שֶּׁהָיָה בַּבָּתִּים נְטָלוּהוּ בְּמִצְרַיִם וּמַה שֶּׁהָיָה בְּבָתֵּי סוֹרָאוֹת נְטָלוּהוּ עַל הַיָּם וְכֵן הוּא אוֹמֵר כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף זוֹ בִּזַּת מִצְרַיִם וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ זוֹ בִּזַּת הַיָּם. וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי זוֹ בִּזַּת מִצְרַיִם. וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים זוֹ בִּזַּת הַיָּם. תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה לָּךְ זוֹ בִּזַּת הַיָּם. עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף זוֹ בִּזַּת מִצְרַיִם:

אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם דַּיֵּינוּ

אִלּוּ קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה דַּיֵּינוּ

אִלּוּ הֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה וְלֹא שִׁקַּע שׂוֹנְאֵינוּ בְּתוֹכוֹ דַּיֵּינוּ

אִלּוּ שִׁקַּע שׂוֹנְאֵינוּ בְּתוֹכוֹ וְלֹא סִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה דַּיֵּינוּ

אִלּוּ סִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן דַּיֵּינוּ

אִלּוּ הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת דַּיֵּינוּ

אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת וְלֹא קֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי דַּיֵּינוּ

אִלּוּ קֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת

התורה

הע"ז והמשמשים הכל (עיר דוד סי' קמ"ו): **ולא** נתן לנו את ממונם. אע"פ שהבטיח לא"א ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ברכוש גדול הבטיחו ולא שינצלו את מצרים (רמ"ק) והרד"א והר"י פי' דזה קאי אביזת הים שלא הבטיח בה עי"ש: מצולה מקום עמוק בים ודגים קטנים יראים לילך שם מפני דגים גדולים: אם עשאוה וכו' שאין בה דגה. פי' דגים קטנים: כמצודה וכו'. פי' המצודה כשפורשין אותה לצוד בה עופות נותנין בה מעט דגן לא כן מצרים שעשאוה ריקה מכל הממון ומצולה ומצודה דריש להו מן וינצלו בחלוף למ"ד בדלת מאותיות דטלנ"ת. ואבעיא ליה אם עשאוה כמצולה וכו' למה מחבב הכתוב את ביזת הים והלא אין במצרי' כלום שכבר הריקו אותה ועודם שם. הדר לתרץ שמה שהיה בבתים נטלוהו ישראל ועודם במצרים ושפיר קרינן בהו וינצלו את מצרים דקאי אבתים ודוק כנ"ל: **סוראות**. פי' אוצרות. וז"ל רש"י ש"ה פ' לסוסתי ואחזק את לב פרעה לרדף אחריך עם כל שבא גנזי אוצרותיו וכו': **כנפי** יונה נחפה בכסף זו ביזת מצרים. כשם שיש הפרש בין כסף לזהב כך יש הפרש שבא ממון הים יותר מביזת מצרים (רבה ש"ה פ' תורי זהב): **אלו** קירבנו. קשה כי מה בצע בקרבנו אל הר סיני אלו לא היינו משיגים התורה והראשונים ז"ל תי' כי עמידתנו שם בסיני אשר פסקה זוהמתינו ע"י הקולות והאש בוער מספקת לנו זאת ודיינו (רש"ל בדף ק"א ע"ב ומהר"ר ראובן מזרחי בס' מעין גנים): **ולא** נתן לנו את התורה. דהיינו הדברות הוא בעצמו אלא ע"י משה כשאר התורה. א"נ שלא יוסיף לנו המצות כולם רק קצתן כמו שנתן לאדה"ר ו' מצות והוסיף לנח אבר מן החי וליעקב גיד הנשה: **אלו** נתן לנו את

התורה

הַתּוֹרָה דיינו

אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דיינו

אִלּוּ הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה דיינו

עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמוּכְפֶּלֶת לַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ. הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים. עָשָׂה דִין בֵּאלֹהֵיהֶם. הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם. נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם. קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם. הֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה. שִׁקַּע שׂוֹנְאֵינוּ בְּתוֹכוֹ. סִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן. נָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת. קֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי. נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. בָּנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה. לְכַפֵּר בּוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ:

ומחזירין השלחן ואומרין

רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ וְאֵלּוּ הֵן פֶּסַח מַצָּה וּמְרוֹרִים:

יזהר שלא יגביה הבשר בידו:

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם עַל שׁוּם מָה עַל שׁוּם שֶׁפָּסַח הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא עַל בָּתֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ:

מצה

התורה. סמך שבת לתורה לפי שבשבת ניתנה תורה ובשבת קירבנו לפני הר סיני כדאיתא במס' שבת (כ"כ רבי' יונה) : **ולא** הכניסנו לא"י. ואע"פ שנשבע לתת לנו את ארץ כנען ר"ל יתן לבנינו אך הדור שיצאו ממצרים די להם במה שראו מנפלאות הש"י שהיו אנשים הרבה פחותים מבן כ' ויתרים על בן ס' שנכנסו לארץ (רד"א רמ"ק) : **ולא** בנה לנו את בית הבחירה. שהרי היה להם משכן ובבנין ביהמ"ק נתוספו להם עשרה נסים (שם): **על** אחת וכו'. כלו' כמו שכפל לנו כל הנסים כן ג"כ הוטל עלינו כל הטובות מוכפלות לחובה עלינו לפי שלא היינו ראוים לכך והפליא עמנו בחסדיו (רמ"ק) : **לכפר** בו על כל עונותינו. שהנה תמיד של שחר מכפר על עונות של ערב ושל בין הערבים מכפר על עונות של יום דאמר מר לא לן אדם בירושלים ובידו עון שנ' צדק ילין בה וכו' (רמ"ק) : **ומחזירין**. ולדידן הסרת המפה מעל השלחן במקום החזרת השלחן לדידהו : **כל** שלא אמר. דכתיב ואמרתם זבח פסח הוא פי' באמירה שצריך לומר פסח זה שאנו אוכלים ואתקום מצה ומרור לפסח וצ"ל מצה זו ומרור זה (תי"ט). וז"ל רשב"ם כל שלא אמר. שלא פי' טעמן : **לא** יצא ידי חובתו. כראוי קאמר אבל לא יצא י"ח כלל לא קאמר (ר"ן פ' ע"פ) ובעל המנהגות כ' כגון עמי הארץ שאינם יודעים לקרות ההגדה לפחות צריכין הג' דברי' אלו להזכירם (רמ"ק): **פסח**. יזהר שלא יגביה הבשר בידו שלא יראה כאוכל קדשים בחוץ (פו'):

מצה. מגביה המצה להראות לכל בני המסיבה ע"ש בעבור זה וכו' וכן כשאומר מרור זה אוחז

המרור

יגביה המצה בידו ויאמר:

מַצָּה זוֹ שֶׁאֲנַחְנוּ אוֹכְלִים עַל שֵׁם מָה עַל שֵׁם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵיקָן שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם מִיָּד שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאפוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עוּגוֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גוֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם:

ויגביה המרור בידו ויאמר:

מְרוֹרִים אֵלּוּ שֶׁאֲנַחְנוּ אוֹכְלִים עַל שֵׁם מָה עַל שֵׁם שֶׁמֵּרְרוּ הַמִּצְרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל עֲבוֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל עֲבוֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ:

ובכל

המרור ומגביהו זכר לשעבוד מצרים:

מצה זו ע"ש וכו'. וקשה כי הלא קודם לכן נצטוו לאכול מצה ולא מטעם שלא הספיק בציקן וכו'. והרמ"ק תי' ב' הר"י קמחי שמה שנצטוו על המצה קודם לכן היה ע"ש העתיד שהשי"ת יודע העתידות שהם יוצאים ממצרים בחפזון ע"כ. וכן פי' מהרי"א והרד"א וכ"כ הר"ן בפ"י דפסחים ומביאו תי"ט דזכר לאותה גאולה נצטוו לאכול מצה ע"ש ונכון הוא ופסוק מלא הוא סוף פ' ראה דקאמר שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת וכו' ומיהו יש להקשות אמאי שואל על שם מה לימא בקיצור מצה זו שאנו אוכלים ע"ש שלא הספיק וכו' ונ"ל לפי שיש כאן ב' דרכים. הדרך הא' מ"ש הר"א ן' עזרא מביאו הרד"א והרמ"ק בפסקא הא לחמא עניא שהמצריים היו מאכילים אבותינו מצה בימי השעבוד כדי שלא יתעכל מהרה. והב' ע"ש שלא הספיק בציקן וכו' ואיני יודע לאיזה דרך מהן ליו... לאכול מצה לזה שואל ע"ש מה לפי שיש כאן שני דרכים ואיני יודע לאיזה מהן מכוין. והשיב שהכוונ... באכילת מצה ע"ש שלא הספיק וכו' לא על שם הדרך הא' ובזה מתישב הלשון שאמר ע"ש מה כי לולי... טעם זה הי"ל מצה זו וכו' ע"ש שלא הספיק ולא לימא ע"ש מה ופ"ע בהרמ"ק ורש"ב ור"ן טעם... אחר. וה"נ תתרץ גבי מרור שאמר ע"ש מה וכו' לפי שארז"ל ג' שמות נק' לו מרור חסא חזרת... מרור ע"ש שמיררו. חסא. דחס רחמנא עלן. חזרת. שהיו ישראל מחזרין על הפתחים. ולזה שואל... לאיזה דרך אנו מכוונין באכילת המרור וכו'. ובפסח נמי י"ל לפי שיש בו ב' דרכים. הא' שדילג... מתחת יד מזל טלה. והב' שפסח המקום וכו'. לזה שואל לאיזה דרך אנו מכוונים וכו'. ולפ"ז יצד... בכולן לומר ע"ש מה וכו':

להראות. כן נ"ל וכן הוא בכל ספרי המפרשים שראיתי ואף לקצת דגורסין בלא ה"א יש לנק... בפת"ח תחת הלמ"ד כמו לראותכם כי הוא פועל יוצא ג"כ לאחרים ולזה דייק הת... את דאם לא כן למה ליה למתני תיבת את. ועוד לכתוב עצמו הוה ליה למתני ועוד בכל שנה הוה ל... למיתני. מאי בכל דור דקאמר אלא כוונת התנא ג"כ שצריך לעשות ענינים המורים גם כן לאחרי... כאלו עתה יצא ממצרים ולפי שאותם שכבר ראוהו בשנה שעברה אין מחויב לעשות עוד ביתר ש... ענינים המראים ג"כ לאחרים כאלו עתה יצא ממצרים. אך בדורות שנולדו אח"כ שעדיין לא ראו... בהפלגתו בפרסום הניסים של הלילה הזאת מחוייב לעשות בהפלגה בפניהם למען ידעו דור אחר... בנים יולדו יבאו ויספרו לבניהם. ולזה דייק לומר בכל דור ודור וכל זה ידוע אצל מדקדקי הל... אין צריך להאריך וקצת מדקדוק זה ראיתי למפרש קדמון. כתבתי זה ליישב גירסתינו. והרד"א כ...

דל"ג

וּבְכָל דּוֹר וָדוֹר חַיָּב אָדָם לְהַרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרַיִם שֶׁלֹּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בִּלְבָד גָּאַל אֶלָּא אַף אוֹתָנוּ גָּאַל שֶׁנֶּאֱמַר וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אוֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֵינוּ:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר וּלְנַצֵּחַ וּלְבָרֵךְ לְמִי שֶׁעָשָׂה לָנוּ וְלַאֲבוֹתֵינוּ אֶת כָּל הַנִּסִּים הָאֵלּוּ וְהוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוּת לְחֵירוּת וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאוּלָּה וּמִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל וְנֹאמַר לְפָנָיו הַלְלוּיָהּ:

ואומר

דל"נ להראות ובמה שכתבתי נתישב. א"נ להראות כי בספרו הנסים והנפלאות מראה את עצמו כאלו הוא עתה יצא ממצרים והוא פועל יוצא לבני כן הספור הוא המראה לו: **ואותנו.** מוסב על מ"ש למעלה בתחלת ההגדה. ואלו לא גאל הקב"ה את אבותינו משם עדיין אנו ובנינו וכו' לזה הביא כאן פסוק ואותנו כלומר הרי אנו בכלל כל הנסים שאלו לא יצאו הם עדיין אנו במצרים לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו' ועיין בס' כ"ת דף ל"ד ע' ד'. (רי"א ורי"ג): **להודות** וכו'. כתב המרדכי ז"ל וז"ל בספר הפסח בחיבר. כאן יש ז' הודאות כנגד ז' רקיעים ויש מוסיפים ולקלס ואז יהיו שמונה הודאות. הא' כנגד רקיע א' של החיות עכ"ל. והנה כפי נוסחתינו הכתובה לפניך הם שמנה בלי שניסיף תיבת ולקלס ומה נעים גירסא זו שלפנינו כי כבר ידעת כי מלת ולקלס מתפרש על שני פנים או לשבח או להפכו ובאלהי השמים אדון כל הארץ אין ראוי לשבחו בשבח שיש במשמעותו ג"כ ההיפך וכמו שהשיב הרמב"ם על מה ששאלוהו אם יש לומר בקדיש ויתקלס והיתה תשובתו של הרב ז"ל שאין לומר תיבה זו בקדיש כיון דיש לה שתי משמעיות ישתקע הדבר ולא יאמר יע"ש והובאו דברי תשובתו בריש ספר מ"ר ז"ל. וגם הרב המדקדק הגדול בעל ערוגת הבשם ז"ל בדף ל"ב ע"ב הקפיד שלא להכניס תיבה זו בתוך שבחי הש"ת ושכ"כ רב עמרם גאון בסידור תפלות שלו והאריך הרב להביא פסוקים המורים כך ופסוקים המורים להפך יע"ש: **ומכל** זה תבין ותשכיל שאין לומר ולקלס כלל בתוך שום שבח משבחי הש"ת ולא תאבה ולא תשמע לגירסת ה' הדפוסים שגורסים ולקלס ודי בזה כאן כי אין צריך להאריך וא'זן מ'לין ת'בחן אמת. ומהרי"א כתב כי ז' הודאות כנגד שבעה רועים אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה. א"נ כנגד ז' אמונות שקנינו בצאתינו ממצרים לשלמות נפשינו ע"ש מבואר באורך: **ונאמר** לפניו הללויה. יש ספרים שגורסים ואמר לפניו שירה חדשה הללויה דקאי על הגאולה שעברה שהרי קורין הלל אחריו ולפ"ז צריך להגיה **ונאמר** וכו' להפכו לשעבר (כן דעת כל האחרונים) ובעל גבול בנימין ח"ג דף ק"י ריש ע"ב כתב דיש כאן ז' הילולים כנגד ז' עממים שכבש דוד אך לעתיד יבא משיחנו ויכבוש כל הי' עממים ולכן במשנה ט' הילולים יט) ונאמר לפניו הללויה העשירי קדש לה' עכ"ל הרי לך לגרוס ונאמר המורה לעתי' כגירסתינו וכן מבואר במהרי"א שכ' הוציאנו מעבדות לחירות כנגד גלות מצרים ומשעבוד לגאולה כנגד גלות בבל. ומיגון לשמחה כנגד גלות פרס ומדי. ומאבל לי"ט מצרות יון. ומאפילה לאור גדול. בכל יום ויום בגלות אדום. ומפני זה תיקנו בברכה אשר גאלנו ירמוז לגלותינו זה בכל יום ויום מצרותינו וגאל את אבותינו ממצרים על הגאולה הכוללת ואמר והגיענו ללילה הזה ר"ל כי מרוב הצרות כמעט כלונו וחסדי ה' כי לא תמנו. ולא זכר את הפסח כי אם מצה ומרורים כי בח"ל לא נוכל לזבוח את הפסח עכ"ד. הילכך אין לשנות גירסתינו ועיקר הוא זה:

ענף חיים. יט) אפ' דגרים הר' גב"ל בנימין ת' ולקלס להשלים הט' הלולים ודוק:

ואומר

ואומר ההלל בשיר ובנעימה על שם השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, ולא יברך עליו וקורא

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה: הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה: יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה: עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ: הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל: מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים: עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת: אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ: יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס: הַיַּרְדֵּן

יסב

ואומר הלל בשיר. במדרש ש"ה רבה א' וז"ל השמיעני את קולך. זו קריאת ההלל בשיר ובנועם בשעה שישראל קורין את ההלל קולן עולה למרום מתלא אמר פסחא כזיתא והלילא מתברא איגריא ופי' המ"כ ז"ל גז"ל כשאוכלים את הפסח ואומרין עליו ההלל קולן עולה למרום ומשבר העליות והתקרות עכ"ל. ישמע חכם ויוסף לקח: **אע"פ** שמצות קריאת ההלל בשאר ימים מעומד בלילי פסחים נהגו לקרותו מיושב שדרך ליל פסח הסיבה וחירות. א"נ בשביל שהם שתויי יין (פר"ח סי' תכ"ב) וכ' בס' שתילי זתים ז"ל שם ונלע"ד שמש"ז אין אומרים קדיש אחר הסדר עכ"ל ועיי' בס' של"ה דף קמ"ב ע"ב: **ולא** יברך עליו. לפי שחולקין אותו קודם אכילה ואחר אכילה (תשו' הגאונים) ובעל המנהגות כ' לפי שאינו מתחיל בו. וי"מ לפי שאינו קורא אותו בתורת שיר אלא בתורת הגדה. ועוד ע"א שהרי אמר לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל ולשבח וכן תירצו הגאונים עכ"ל. וי"א שכבר נפטרו במה שבירכו עליו ברבים (עיי' רמ"ק): **ולמה** חולקין את ההלל כדי להדר בו כוס ב' שכוס א' מהדרו בקידוש. וכוס ב' בתחלת ההלל שבהגדה אינה אלא סיפור דברים וכוס ג' מהדרו בברהמ"ז וכוס ד' מהדרו בהשלמת ההלל (רד"ה):

הללויה הללו עבדי ה'. הללו אתם עבדי ה' והוא קריאה כמו הקהל חקה אחת (ראב"ע): ממזרח שמש. פאת זריחת השמש נקרא כן (רד"ק): מי כה' אלהינו. בשמים ובארץ שהוא מגביה לשבת ומשפיל לראות (רש"י): משפילי. מקימי. וכלהון יו"ד יתירה בהם לצחות (רד"ק). והרד"ה כ' יש כאן ה' יודין יתירות כנגד נ' מכות שלקו על הים: מאשפות. שם ליחידה והתי"ו לנקבה: מושיבי עקרת הבית. ציון שהיא כעקרה יושיבנה (רש"י). והרד"ק כ' כי הוא הופך הטבעים שמושיב העקרה בית כלו' שיהיו לה בני בית כמו ויעש להם בתים. ומלת עקרת מוכרת כמו עטרה עטרת ממלכה ממלכת. ויושיב העקרה שתהיה אם הבנים ותהיה שמחה עמהם. וכ' רש"י אם הבנים שמחה כי חלה גם ילדה ציון את בניה: **עם** לועז. כל שאינו ל' הקודש נק' לעז: היתה יהודה לקדשו. לקח יהודה לגורל חבלו וקדושתו ואף הם קידשו שמו בירידת הים זה נחשון שקפץ וירד לים וכו' כדאי' במדרש: הירדן יסוב לאחור. שכל מימי בראשי' נבקעו: ההרים רקדו. רעשו מפני כבוד השם: גבעות. גבעה כמו הר אלא שאינה גבוהה ואינה מחודדת בראשה כמו ההר: מה לך הים. כאלו המשורר ישאלם למה זה וטעם כי תנוס שסב לחרבה ויבשו המים. והתשובה מלפני אדון חולי ארץ. זה משה שהוא כאילו עומד לפני ה' וזהו טעם המ"ם והלמ"ד שבאלו בשימוש כאחד וזה היפך זה כי המ"ם

מורה

יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים: גְּבָעוֹת
כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס: הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב
לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים: גְּבָעוֹת כִּבְנֵי
צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ: מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ
יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם: חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ
מָיִם: ואח"כ יברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר
גְּאָלָנוּ וְגָאַל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם
וְהִגִּיעָנוּ לַלַּיְלָה הַזֶּה לֶאֱכוֹל בּוֹ מַצָּה וּמְרוֹרִים:
אַתָּה גָּאַלְתָּ אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה
וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה: בִּהְיוֹת אֲבוֹתֵינוּ בְּתוֹךְ
אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיוּ מְעוּנִּים וּמְשׁוּעְבָּדִים תַּחַת יַד
פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם: גַּם שָׁם פָּרוּ וְרָבוּ כַּעֲפַר
הָאָרֶץ וּכְאַרְזֵי לְבָנוֹן גָּבְהוּ בְקוֹמָה: דִּבֵּר פַּרְעֹה
לִמְחוֹת אֶת שְׁמָם וּלְאַבֵּד זִכְרָם מִקֶּרֶב תֵּבֵל:
הִיא וְעַמּוֹ בְּעֵצָה אַחַת הָיוּ וַיִּתְחַכְּמוּ סוֹד עַל
זֶרַע יִשְׂרָאֵל: וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּפֶרֶךְ וּבְתַשְׁנִיק
גָּדוֹל קָצְרָה רוּחָם: זֶרַע יְשׁוּרוּן אֲנָחָה לָבְשׁוּ
כִּי יַד אוֹיֵב גָּבְרָה עֲלֵיהֶם: חַי וְקַיָּם שָׁמַע בְּקוֹלָם
מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הֶאֱזִין לָהֶם: טוֹב וְיָשָׁר
מֵהֶם גִּדֵּל מֹשֶׁה יְדִיד בֶּחָזוֹן הַשְׁלֵחַ: יַחַד הֶרְאָם
בְּאוֹתוֹת שַׁדַּי וּבְמִינֵי נְגָעִים שֶׁנִּשְׁפְּטוּ בְּנֵי חָם:
כָּל בְּכוֹרֵיהֶם לַטֶּבַח מָסַר וְרֵאשִׁית בִּטְנָם לְדֶבֶר
גָּדוֹל הִסְגִּיר: לָכֵן נָפְלָה צְעָקָה גְדוֹלָה בְּמִצְרַיִם
בְּכִי וּמִסְפֵּד בְּכָל חוּצוֹתֶיהָ: מְעֻבָּדוֹת לִהְיוֹת
נָאוּ יְדִידִים וְאֵין כּוֹשֵׁל בְּמִסְפַּר שְׁבָטִים: נִהֲגָם
כשובו

מורה הריחוק. והלת"ד מורה הקירוב (רד"ק): חולי ארץ. המחולל הארץ (רש"י) ל' יצירה כמו מאין תהומות חוללתי (רבי' יונה). ורא"בע כ' חולי לעיל כאלו כתב חול תחול הארץ או חולי ל' ציווי כמו קומי והטעם מהדין הוא שתחולי ארץ: ההופכי הצור. כי הוא יבש מי הים והירדן והמים לחים והוציא נחלים שהם לחים מסלע שהיא יבש ווי"ו למעינו נוסף והנה הטעם כי השם ית' לבדו יעשה דבר והיפך הדבר (שם): אגם מים. לאגם מים:

אתה גאלת. עיי' מ"ש לעי' בש' תרומה הבדילנו וכו' וכן י"ל בזה ועיי' משנה סוף פסחים שברת רע"ק ומ"ש שם רע"ו ז"ל: **ובתשניק** ל' צעירה תרגום ויצער ושניק כלומר קצרה רוחם במה שהיו משליכים בניהם ליאור כמ"ש כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ועלה זו גם היא היתה בכלל הבה נתחכמה וכסדר הפייטן ז"ל. א"נ ויצער ה' ל' המייה ושאגה כמו כי ניעור ממעון קדשו שהוא ע"ד ה' ממרום ישאג ור"ל כי בעת שהיו הרכב רצים במצריים אל תוך הים ככתוב ומצרים נסים לקראתו וכשהיה רואה שאין לו עוד מנוס והצלה היה שואג והומה אף כאן לרוב העבודה אשר היו מעבידים אותם בפרך היו שואגים והומים המייה גדולה מרוב צער שזה יסבב קוצר רוח ואז יבחר מות מחיים. ובב"ר פ' ל"ז שנאמר שהם מתים בתשניק בלא נר ובלא מרחק ופי' מ"כ בתשניק ל' זוהמא ול' צרה וצוקה ועיי' בערוך בערך שנק עכ"ל. ובכפתולי כ' ובתשניק עיי' ערך גל ובריש תפלת השחר ובפ' אלו קברים ויגער ה' תרגומו ובניק כלומר בהם נגערים ונזקים מרוב זוהמא עכ"ל: **ואין** כושל. לא היה בהם אחד שנכשל בלאתו כדרך מי שבורח אלא
ילאו

בְּטִיבוּ צוּר עֻזָּמִים וְהִגִּיעָם לְיַם סוּף בְּרַחֲמִים רַבִּים: סָגַר הַיָּם בַּהֲמוֹן גַּלָּיו וְשׂוֹנֵא רוֹדֵף בַּהֲמוֹן חֵילוֹ: עֵינֵיהֶם נָשְׂאוּ לַמָּרוֹם לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מֵאֲבִיר יַעֲקֹב: פִּיהֶם פָּתְחוּ גְּאוּלֵי יְהוָה לְשַׁבֵּחַ לְמַלְכָּם עַל רוֹב נִפְלְאוֹתָיו: צָלַל רִכְבּוֹ בְּאוֹיְבֵי עַמּוֹ וְהִשְׁלִיךְ שׂוֹנְאֵיהֶם לְתוֹךְ מֵי מְצוּלָה: קָרַע יְהוָה אֶת מֵי יַם סוּף לְקַיֵּם שְׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע לְאַבְרָהָם אָבִינוּ: רָאוּ יְדִידִים בְּפִגְרֵי שׂוֹנְאֵיהֶם שֶׁהֵם מוּטָלִים עַל שְׂפַת הַיָּם: שִׁירָה וְזִמְרָה וְדִבְרֵי הַלֵּל אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי קוֹנֵהוּ: תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת וְדִבְרֵי תּוֹשְׁבָּחוֹת אָמְרוּ פְּדוּיִם לִפְנֵי גוֹאֲלָם: כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ וְשָׂשִׂים בַּעֲבוֹדָתֶךָ וְנֹאכַל שָׁם מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַפְּסָחִים שֶׁיַּגִּיעַ דָּמָם עַל

קיר

יצאו ביד רמה (ן' חיון). א"נ שלא היה בהם א' שילא בושל יעני אלא כולם יצאו טעונים כסף וזהב (רד"ק תלים ס' ק"ה): סגר הים וכו'. במ"ר פ' בשלח אי' בשעה היו ישראל עומדים ולא היו יודעים מה לעשות והיה הים סוגר והשונא רודף וכיון שראו כך נשאו עיניהם למרום וצעקו וכו' ועפ"ז כ' הפייטן מ"ש בכאן. בקצת נוסחאות שונא ורודף ואינה מדוקדקת: **צלל** רכבו. פניינו נשקע ונצלל רכב מצרים עם ריכבו שהם אויבי עמו מגזרת צללו כעופרת. אך קשה קצת מ"ש אח"כ והשליך שונאיהם וכו' וראיתי בסדור חלף שגורס **צהל** ולפ"ז לא קשה מידי. דהיה פי' ל' צהלה ושמחה וי"ל עלז ושמח הרכב באויבי עמו להשליכם לתוך מי מצולה עיי' במדרש רבה בפ' לסוסתי ברכבי פרעה וכמ"ש מהר"י ן' יחיא יהיה רכבו שבכאן קאי אהקב"ה ור"ל שמח הרכב של הקב"ה באויבי עמו שהם המצריים ונכון. וגר' עוד לפ' צלל רכבו אותם שהיה להם רכב והיו רצים לברוח מן הים גלי הים היו רודפים אחריהם ומורידים אותם לים. והיינו דכתיב ירה בים מלמעלה למטה ו־ עולים לרום ויורדים לתהום והיינו דקאמר אף שללל רכבו וכו' עכ"ז עוד להם שהיו עולים לרום ויורדים לתהום והיינו דקאמר והשליך שונאיהם מלמעלה למטה. א"נ והשליך קאי לאותם שאין להם רכב ווי"ו דוהשליך כוי"ו דוכמלה דמו דפירושו וכשר במלה דמו כמו כן כאן ודו"ק: **א"נ** ע"פ המדרש דקאמר דמצרים עשמה נעשית כמדרון ומשם היו מתגלגלים לתוך הים וכו' ע"ש לז"א אף שללל רכבו וכו' עכ"ז עוד לו נסים ונפלאות שהשליך שונאיהם הם אותם שבמצרים ולזה כיון שלא רדפו כינה להם שם שונאים דקל הוא מאויב ודו"ק: **קרע** ה' את מי ים סוף לקיים שבועה וכו'. ואע"פ שהשבועה לא היתה אלא ואחרי כן יצאו וכו' מ"מ אלו לא קרע הים והיו ח"ו שוללים והורגים אותם א"כ היכן היה השבועה דהכונה בשבועה הוא להוציאם חפשים ובני חורין ויד לא תרדה בהם שוב וא"כ קריעת י"ס לאבד שונאיהם עדיין מענייני ההוצאה היא דאלו ח"ו פגעה בהם מדת הדין א"כ היאך היה מיוחד בזה: **שמחים** בבנין עירך. ענין השמחה הוא בפרסום בבנין ירושלים והששון הוא בלב בתוליות ולזה דקדק לומר וששים בעבודתך נקט ששון גבי עבודה שהם בלב שניהם (כ"מ לחכמי הראשונים בס' ערב): **מן** הזבחים. בכ"ל משום דחגיגה קודם לפסח כדי שיהיה הפסח נאכל על השבע (כ"נ המרדכי) ועיין הב"י מ"ש ומ"ש הכנה"ג ז"ל. ובשחל פסח בא' בשבת צריך להקדים פסחים קודם לזבחים דאין חגיגה דוחה שבת (אחרונים ב' מהרי"ו) יהכנה"ג כתב שא"ל לשנות והאריך עש"ב:

קיר

קִיר מִזְבַּחֲךָ לְרָצוֹן וְנוֹדֶה לְךָ שִׁיר חָדָשׁ עַל גְּאֻלָּתֵנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל: ויברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן: ויסב על צד שמאל וישתה

ואח"כ

שיר חדש. ה"נ ל' זכר לפי שמדבר מגאולה דלעתיד ומאותה גאולה לא תתחדש עוד צרה אחרת משא"כ שירות שנאמרו על גאולות שעברו כולן בל' נקבה לפי שנתחדשו צרות אחרין ובמדרש חזית לפי שכשיצאו ישראל ממצרים ירשו כנקבה הזאת שיורשת שיעור נכסי' כך ישראל ירשו' אומו' שהם שיעור ע' אומות לפי' אמרו שירה בל' נקבה את השירה אבל לעתיד שיהיו יורשים הכל כזכר אמר שיר בל' זכר שירו לה' שיר חדש עכ"ל: **גואל** ישראל. בילדותי כתבתי בקונטרים ההגדה בל' זה ה"נ גאל ובקצת סדורים מצ"י כתוב גואל ישראל וטעות הוא דהכי אי' פ' ע"פ אמר רבא דק"ש והלילא גאל ישראל דצלותא גואל ישראל ופי' רש"י ק"ש והלילא גאל לפי שמשבח ומספר על יצ"מ שעברה דצלותא גואל שאנו מתפללים על העתיד וכ"ז פשוט והוצרכתי לכותבו יען ראיתי מי שמשבש גי' זו מכריש בלי טעם עביר כי נוסחא ישנה היא ולכן עפ"י מ"ש תיקנתי ותמוה גי' זו ע"כ מה שכתבתי. ועתה עתה אנכי הצעיר תרתי ותפשתי בכל הספרים הקדמוניות וראיתי כי כולם פה א' ודיעה ועצה א' כתבו גואל ישראל בוי"ו זולתי בכתיבות חדשים מקרוב באו אולי הגיהו כן עפ"י הגמ' הנז"ל שכתבתי. והנה לא הטיבו לראות לשנות גירסת הראשונים במושכל ראשון. גם אני הצעיר כא' מהם ועל זה אני אומר חטאתי והאשמתי לשבש גירסתם הנכונה והישרה כי היה ראוי להתישב בדבר ולהיות מתון ולא ליקרב בפתע פתאום לסתור אשר בנו ויסדו הם ז"ל ברוח בינתם המלאה לה דעת ומצאתי סעד וסמך שיש בו ממש אמת ויציב להרב ע"ז בשס"י ס"ו סק"ו הביא דברי הגמ' הנז"ל וכו' עליו י"ל ונזכרנא בילדותי היה רופא א' זקן שמו מהר"ר שלמה שהלך בסוף ימיו לא"י שאל מן הגאון ז"ל מהר"ש מלובלין על מה שאומרים במעריבות בא"י מלך צור ישראל וגואלו שהוא נגד התלמוד ולא היה בידו להשיב ואמר שבשאלו לביתו יתישב בזה וכן שאלתי אחריו את מו"ח הב"ח ושוב הרבה זמנים ואין בפיהם מענה וכן יש להקשות מדברי הטור שהביא כאן בשם הירושלמי צריך להזכיר באמת ויציב יצ"מ וכו' וצור ישראל וגואלו וכו' עכ"ל והרי באמת ויציב אין לו' אלא גאל ישראל ונ"ל דהאמת הוי גואל ישראל בשיר גם בק"ש דהוא ל' הווה וכל ל' הוה משמש בין ל' עבר בין ל' עתיד כמו שפירש"י בריש וירא ע"פ ככה יעשה איוב וזה מוכח גם כאן דהא בתפלה נ"ל ל' עתיד ואפ"ה מתני ל' גואל שהוא ל' הווה א"כ ה"נ מתני לשעבר ובגמ' לא בא למעט אלא שבתפלה לא יאמר ל' גאל ישראל אבל להיפך ה"נ דמתני וזה עיקר עכ"ל. הרי לך מבואר דהרבנים הנזכרים לא מלאם לבם לשבש גירסתם אעפ"י שהיא נראה לכאורה שהוא נגד התלמוד ועמדו ולא ענו עד יתישבו ומי כהחכם ע"ז יודע פשר דבר לקיים דברי חכמים וכל א' על מקומו יבא בשלום וממנו יקח מוסר ודעת לנפשך ינעם ליישב ולקיים גירסתנו עפ"י דרכו האמת והצדק: **והנה** כשנדקדק בסוף נוסח הברכה שאומר כן ה' אלהינו יגיענו וכו' שמחים בבנין עירך וכו' על גאולתינו ועל פדות נפשינו דמשמע ברור דמתפלל על העתיד וכמ"ש בגמ' דכולל בה גאולה העתידה אלא דמשום דפתיחת הברכה אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים היא על העבר לכך ראו לחתום גואל ישראל דל' זה עולה לכאן ולכאן וכן לעתיד כשמזכירים קבוץ גליות משתפין עמה יצ"מ כנזכר בגמ' ברכות. ושמתי ובקשתי כל מאן דחזי קונטריסי לידו יתקן עיותי שהיה תפסי כגירסת רבנן קמאי. ומהאל אשאל סליחה ומחילה על שגגתי. עוד יש להביא ראיה ממאי דפליגו ב"ש וב"ה במתני' דברכות פ' אלו דברים דתנינן התם ב"ש אומרים שברא מאור האש וב"ה

אומרי'

ואחר כך יטול ידיו ויברך. **בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:**

ויקח שני ככרות מהמצה המשומרת ויבצע אחד לשנים ויני' ההצי לאפיקומן ולוקח ככר א' והחצי בידו ויברך.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ: ויחלק למסובין לכל אחד כזית

ולא יאכלו אותה עדיין עד שיחזור ויברך פעם שנית.

ברוך

לומר' בורא מאורי האש וכ' רע"ו הוא מהגמ' דף נ"ב ע"ב דב"ש סברי שברא משמע עבר ובורא דעתיד למברי. וב"ה סברי בורא נמי משמע עבר יע"ש. א"כ ה"נ ניחא משמע ג"כ עבר והיא ראיה חזקה שאין לפקפק בזה ויהו"ק יעיי' תוספות ברכות דף י"ד:

ואח"כ יטול ידיו ואינו נפטר בנטילת ידים שעשה בטבול ראשון דכרפס לפי שהידים עסקניות הם ואפשר שנגעו במקום מטונף בעת קריאת ההגדה (פוסקים) : **ויקח** שתי ככרות ויבצע אחד לשתים. ז"ל הרמב"ם פ"ח מהל' חו"מ ולוקח שני רקיקין וחולק אחד מהן ומניח פרוס לתוך שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ. ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כשאר י"ט משום שנאמר לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה וכו' אחר שמברך המוציא לחם חוזר ומברך על אכילת מצה ומטבל מצה בחרוסת ואוכל וחוזר ומברך על אכילת מרור ומטבל מרור בחרוסת ואוכל ולא ישהה אותו בחרוסת שמא יבטל טעמו וזו מצוה מד"ס וחוזר וכורך מצה ומרור ומטבל בחרוסת ואוכלם בלא ברכה זכר למקדש כהלל ואח"כ נמשך בסעודה וכו' ובאחרונה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם מצה בפיו עכ"ל. והנה בזה נת' לך כל הכתוב בפנים שהוא כד' רמב"ם והבאתי נכון לבאר ולהזכיר סברת החולקים בכל פרט. מ"ש רמב"ם ולוקח ב' רקיקין וחולק א' לשנים. הפי' כ' שחולק הא' קודם אמירת הגדה כדי שיאמר הא לחמא עניא וכו' מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה ורבי' ז"ל ס"ל דשפיר שייך לומר הא לחמא עניא כפי הטעמים הנז' בגמ' שכתבנו לעיל בפיסקת הא לחמא עניא. ויותר נר' לו לרבינו להמתין מלחלקה עד כדי לפרסומי מילתא עפי בשעת מעשה שהיא שעת הברכה והאכילה ויש קצת ראיה לזה ממ"ש בברכות נותן פרוסה לתוך שלימה ובוצע משמע בשעת בציעה הוא שנותן פרוסה לתוך שלימה דאי מקודם אגדה הא כבר נתון ושימה ועוד דעדיין לא השמיענו מענין הבציעה עד עתה: והאידנא הכ' נהגו לשמרו לאפיקומן ומנהג יפה הוא ואף אם אין לו רמז בשום מקום (הרשב"ץ) : **ונהגו** לקשרה בסודר שעל שכמו ע"ש צרורות בשמלותם על שכמם. וגם כדי שלא ישכחנה (אחרו' ב' רש"ל וכ"כ חמ"י) : **ומ"ש** ולוקח שני וחולק וכו'. כ' המ"מ מבואר בדברי הרי"ף וסמכו על מ"ש בברכו' הכל מודים בפסח שנותן פרוסה לתוך שלימה ובוצע וזה ד' הרבה מן הגאונים אבל יש מהם מי שכ' דההיא דברכות היינו בהביאו לפניו פתיתין ושלמין אבל הביאו לפניו הכל שלמין אינו פורס וכבר פשט המנהג כסברא ראשונה עכ"ל: **ודע** שהרש"י פי' במס' ברכות נותן פרוסה לתוך השלימה ר"ל תחת השלימה ול"ע מהיכן מוכיח לה. ומנהגינו להניח הפרוסה ע"ג השלימה וכן מצאתי ג"כ להרב בעל החינוך סי' י' בפ' בא כפירוש ע"ש: **ודע** דיש עוד סברא ליקח שני ככרות שלימים ופרוסה באמצע השלימים משום לחם משנה כשאר י"ט והפרוסה משום לחם עוני וכ"ד מרן הש"ע וסברת הרי"ף ורבי' אינו כן כמו שנתבאר. והרשב"ץ הביא מחלוקת הפוסקים בזה וסיים בה והעיקר היא מ"ש הרי"ף דבין בחול בין בשבת מביא ב' ובוצע א' יע"ש. וכ"כ בס' המנהיג וכ' דהכין פסקא דגמ' מניח פרוסה לתוך שלימה ולא קאמר לתוך שלימות משמע פרוסה א' ושלימה א' לבד יע"ש. וכ"כ רבי' יונה ז"ל וכ"כ הרד"א משום רב נטרונאי

ור"י

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מַצָּה:

ומטבלין בחרוסת ואוכלין בהסיבה:

אח"כ יקח מרור ומטבלו בחרוסת ומברך **בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו** וצונו

ור"י ן' גיאת ב): **ומ"ש** חוזר ומברך על אכילת מלה. יש לדקדק דהי"ל לרבי' לומר מברך ב' ברכות המוליא ועל אכילת מלה ולמה האריך לומר אחר שבירך המוליא חוזר ומברך על אכילת מלה ונראה דכוונתו לומר שיברך המוליא ויחלק למסובין ואחר שיחלק להם יברך פע' שני' על אמ"ל דיקא נמי דקתני חוזר ומברך משמע אחר חילוק חוזר ומברך וכ"ה המנהג כמ"ש בפנ' וגר' שלמדו כן מדקדו' ל' הר"מ ז"ל דזהו עדיף שפי לברך על אמ"ל על פרוסה ממש שבידו והרמ"ף כ' לברך המוליא ויבלע ולא יאכל עד שיבלע מהפריסה ומברך על אכילת מלה ע"כ. וקרובים הם לדברי רבינו שמברך על אכילת מלה אחר הבליעה וכן מלאתי כתוב משם רש"י ורמ"ה ז"ל: **ומ"ש** ומטבל מלה בחרוסת. הרבה מהפוסקי' חולקי' וס"ל שאינו מטבל המוליא בחרוסה וכבר כתבנו טעמו של הרמב"ם לעיל גבי יחץ ובפסקת אין אנו מטבילין וכו' וכ' הר"א בש"ד רב עמרם ורבי' שמריה ז"ל: **ומ"ש** ומטבל מרור בחרוסת כ"ה במשנה וגמ': **ודע** דבמרור א"ל להסב לפי שבא זכר לעבדות דכתי' וימררו את חייהם והסיבה ע"ש החירות (פי' ב' הגמ') ובדיעבד אם שכח והיסב יצא (ב"י ומ"א): **ומה** שאין מברכין על המרור בפה"א שכבר נפטר בברכה שבירך על הכרפס. וי"מ לפי שהפת פוטרו דרגיל לבא מחמת הסעודה עיי' פיסקי': **וצריך** ללעסו היטב דקי"ל בלע מלה יצא בלע מרור לא יצא (פי'): **הרוצה** לקיים מלוה מן המובחר לא ישיח עד שיעשה כריכה כהלל כדי שתעלה לו ברכת מלה ומרור לכריכה דהלל (פי'): **דבר** פשוט הוא דבעי' כזית מלה דנפחות מכזית לא מיקרי אכילה וכן הדין במרור: ומ"ש רבי' וחוזר ובורך מלה ומרור. טעם כריכה י' אחר שכבר אכלו מלה בפע"ל מפני כי מלה בזמן הזה דאוריתא אף כי לא נעשה קרבן פסח דכתיב בערב תאכלו מלות אבל מרור בזמן הזה דרבנן אבל מדאורייתא פטיר דכתי' על מלות ומרורים יאכלוהו וקאי אקרבן פסח לומר בזמן דאיכא פסח איכא מרור ובזמן דליכא פסח ליכא מרור ומפני זה סברי רבנן שאין לאוכלם יחד שאם אוכלם יחד אתי מרור דרבנן ומבטל למלה דאוריי'. והלל ע"ה ס"ל דמלות אין מבטלות זו את זו ולריך לכרכן יחד מלה ומרור לכתחילה דכתי' על מלות ומרורי' יאכלוהו ומשמע ליה שתיכן יחד. ולפי דלא אתאמר הלכתא לא כרבנן ולא כהלל נעשה המנה גד' שניהם דאשונה נאכל מלה בפ"ע ומרור בפ"ע ואח"כ אנו עושין כריכה כד' הלל שהיה עושה במקדש כשהיו אוכלין הפסח דלמא הלכתא כוותיה ולפי שהלו דעת רבנן יותר מסתבר עשינו המנה כדעתם בברכה ונעשה המלוה כד' הלל בלא ברכה וע"כ אנו אומרים **זכר למקדש בהלל** (פי'): וי"ת שא חרוסת דרבנן מבטל למרור דאורית' בזמן הבית י"ל דמיבטל לא חשיב דהרך אכילתו בכך עיי' הר"ן פע"פ והמרדכי בארוך ותמ"י): **וא"ת** הא קי"ל דאין בית הבליעה מחזיק יותר מאכילת תרנגלת וא"כ איך היה הלל ע"ה כורך ג' זיתים ואוכלן כיחד י"ל דה"מ כשהאוכל בלם אבל כשהוא מעיסק מחזיק טפי. וכשמגיע לבית הבליעה מרוסק הוא ולכך מחזיק כולי האי (מרדכי): **ודע** דכורך צריך כזית מלה וכזית מרור וכורכן יחד ונוהגין העולם לכרוך המלה בפנים והמרור חולה לה וכן היה מנהג מו"ז ז"ל וכ"כ הרשב"ם פע"פ דף קט"ו ע"ב למען בלע מרור לא יצא וכן מוכח מל' הר"י ן' גיאת שהביא המ"ת וז"ל וכורך מלה בחזרת ע"כ וכ"כ בס' החינוך פי' בכפ' בא סי' י' ע"ב.

עגה הי ים. כי יכן כבל ימי הפסח המנהג לברך על כבר וחצי מינית ראשונים וכ"כ מהר"ר זבריא הרופא ז"ר בנימיקי הרמב"ם ז"ל הר' ר"ת פ"א וכן היה ר' הש ם דאמר הבר מירים　　וכ"כ

בפסח שמברך על כבר וחצי וכו' ולא קאמר בליל פסח (מ"ב):

וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מָרוֹר: ואוכלו בלא הסיבה ולא ישהנו בחרוסת שלא יבטל טעם המרור:

ואח"כ כורכין מצה ומרור יחד כזית מכל אחד ומטבלו בחרוסת ואומר בלא ברכה **זֵכֶר לְמִקְדָּשׁ כְּהִלֵּל הַזָּקֵן שֶׁאָמַר עַל מַצּוֹת וּמְרוֹרִים יֹאכְלוּהוּ:**

אח"כ מחלקין הבשר והצלי והביצים. ואח"כ נמשכים בסעודה ואוכל

כ"כ בס' מגיד מישרים וז"ל והמרור מבחוץ כהאי קליפה דמסחרא לקדושה ע"ש וכן מוכח בס' ת"י ז"ל. והוא סוד כל כבודה בת מלך פנימה (כן שמעתי מפי אמ"ו) וגם לפי הפשט נ"ל שצריך להיות המרור מבחוץ כי כן היו סדר הדברים תחלה מירוס ולבסוף היה ענין המצה בצאת ישראל ממצרי' (כ"ש מפי אחי ה"י): **וראיתי** להעיר לב המעיין בזה מעני שראיתי טועים ואין לוקחין כי אם כחצי זית ממצה וכחצי זית ממרור בין הכל כזית והוא טעות כי הלל הזקן היה לוקח כזית פסח וכזית מצה וכזית מרור וכורכן יחד ואוכל ולא נחלקו חכמים אהלל אלא לענין אי אכיל כל חד וחד לחודיה אי כולהו יחד אבל לענין שיעורא סברתם א' כזית מכל א' כדקי"ל בכל דוכתא דכל פחות מכזית לא חשיב וא"כ מי שאינו כורך כזית מצה וכזית מרור לא יצא כלל לד' הלל ובהכרח צריכים אנו לצאת ידי הלל כי בש"ס אמרו והשתא דלא אתאמר הלכתא לא כרבנן ולא כהלל עבדינן כתרוויהו' והכי מפורש במרדכי בסדר הפסח וכ"כ רבי' ירוחם בנו של הרא"ש בספרו וכ"כ בס' האגור ובש"ל ובס' הרוקח עכ"ל. וכ"כ תמ"י דף ל"א עמוד א' וכ"כ מהרי"ל דף כ"א ע"א וכ"פ הרשב"ץ ע"ש ויש לתמוה עליו בכ' דלא ראה מי שעורר בזה שהרי רבי' ירוחם ורוקח וש"ל פוסקים קדמונים פירשו שצריך כזית מכל א' וא' והוא פשוט והלא כהרב נו"א ז"ל שנסתפק בזה ואשתמטיה דברי הגאונים שזכרתי. ומה שלא ביאר הרמב"ם והראשונים. זהו לרוב פשיטותו דזיל בתר טעמא: **זכר למקדש** וכו'. מקשים העולם דהלא פסח נאכל על השבע וכריכה זו קודם אכילה ואיך אומרים זכר למקדש. ושמעתי משם רבי' מהרי"ד נר"ו שתי' שבתי כזית היה אוכל הלל. א' קודם אכילה וא' אחר אכילה והוא אפיקומן (פני יצחק דף ס"ע ע"ב): **ונכון** להיות כל איש שור"ר בביתו שירות ותשבחות להזכיר חסדי המקום ב"ה על שילתנו לשורר חבלת הפרו"ן ולעורר חסד ואהבה בין ישראל לאביהם שבשמים: **וצריך** ליזהר שלא ימלא כרסו מהסעודה כדי שלא תהיה אכילת האפיקומן עליו לטורח ותהיה אכילה גסה שעליו נאמר ופושעים יכשלו בם כמ"ש רבי' ב"י בשם הרוקח וכן תהיה השתיה כדי שלא תיטרף דעתו וישכח מלעשות יתר הסדר או תחטפנו שינה (כנה"ג בשם מהרי"ו ותמ"י): **ואוכל** כזית ממצה המשומרת בהסיבה. הרמב"ם לא זכר הסיבה כאן. והגמ"י כ' שם שצריך להסב וכן הסכימו הפו' וטעמא דמסתבר הוא שהרי היא במקום פסח נ"כ והפסח הוא לשם חירות על כן צריך הסיבה לפי' החירות: **מה** שאינו מברך על האפיקומן הואיל והיא מניה כל חובה. הטעם שכבר בירכנו עליה מתחלה ועוד לאחר שמלא כריסו ממנה יחזור ויברך (ש"ל ורוקח) ועיי' במרדכי ז"ל דכ' הטעם לפי שאין אנו נזהרין שלא נאכל מצה אכילה גסה ולכך מברכים עליה מתחלה אבל בימי הראשונים רגילין היו לאכול בסעודתן מצה עשירה ולבסוף אוכלים המצה באחרונה ולא כן בזמן הזה עכ"ל: **מה** שעושין מצה אפיקומן ולא מרור דהא בזמנם נזכרו בפ' א' דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו. תי' ה"ר בנימין לפי שמצה דאורייתא עבדינן לה אפיקומן זכר לפסח משא"כ מרור שהוא דרבנן בזמן הזה ואנו אוכלים אותו זכר למה שהיו אוכלים אותו בזמן הפסח. ומכיון שהוא עצמו זכר אינו נעשה זכר לאחרים (הרמ"ק): **וצריך** לאכול מצה של אפיקומן קודם חצות וא"ל לא יצא י"ח כפסח שאינו נאכל אלא עד חצות (פוס'): **אם** שכח לאכול האפיקומן ולא נזכר עד שנטל ידיו אי באמר הב לן ונברך אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא דאתכא דרחמנא סמכינן (עיי' בטור ובמ"א) ואם לא נזכר עד

שבירך

ויאכל כל מה שהוא רוצה לאכול ושותה כל מה שהוא רוצה לשתות ויפסק ואוכל ממצה המשומרת כזית בהסיבה ואינו טועם אחריה כלום כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם מצה בפיו שאכילתה היא המצוה: ולאחר שאכל האפיקומן יטול ידיו כדי לברך ברהמ"ז שאסור לברך בידים מזוהמות. ומצוה לחזור אחר זימון (שם):

מוזגים לו כוס שלישי ומברך עליו ברהמ"ז ומזכיר **יעלה ויבא** בבונה ירושלם ואם הוא שבת יאמר **רצה והחליצנו** ויקדים רצה ליעלה. ואם טעה ולא הזכיר מעין המאורע חוזר (ועיין פרטי דינים אלו בש"ע סי' קפ"א) וגומר ברהמ"ז ומברך בפה"ג בהסיבה שמאל ולא ישתה יין בינו לבין כוס

שבירך ברהמ"ז אסח דעתיה ויברך ברכת המוציא ויאכל האפיקומן ויחזור ויברך ברהמ"ז ויברך בפה"ג וישתה הכוס. ואם נזכר אחר שבירך בפה"ג שוב לא יאכל האפיקומן ויסמוך על מצה שאכל בתוך הסעודה. ובמקומותי שנהגו לעשות שימור למצת מצוה משעת קצירה אפי' לא נזכר עד אחר ההלל יטול ידיו ויברך ברכת המוציא ויאכל האפיקומן ויחזור ויברך על הכוס. ואין לחוש במה שמוסיף על הכוסות כיון שהג' היה בטעות חזר כוס שהוא מברך עליו עתה להיות ג'. ואפי' לא נזכר עד אחר שבירך על כל הלל שהוא ראוי להיות אחרון אין סדר ...ינית מעכבות (עיי' ט"ז): **ואם** נאבד האפיקומן יאכל כזית אחר ממצה אחרת (רוקח ומור"ס): **ולא** יאכל האפיקומן בשני מקומות דהוא לנו במקום פסח ואפי' בחדר אחד לא יאכלנו בשני שלחני' (אחרוני'): **ומי** שישן תוך הסעודה והקיץ אינו חוזר לאכול דהוי כשני מקומות דשינה הוי הפסק: בני חבורה שישנו מקצתן תוך הסעודה חוזרים ואוכלים. נרדמו כולם ונגערו לא יאכלו. נתנמנמו כולם יאכלו והיינו נים ולא נים תיר ולא תיר דקרו ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא: **והנה** מכל זה תבין ותשכיל כי מה שנהגו קצת מההמוניים להצניע האפיקומן ולאכלו אחר גמר הסדר מנהג בורות הוא שעוברים את פי חכמים וכן לא יעשה וראוי למחות בידם ולגדור לכל העושה כן. וגם מה שנוהגים ...ת לאכול כזית בגמר האכילה ומצניעים להם כזית אחר לאכלו אחר גמר הסדר סמוך לשינה. גם זה מעשה חכמה לדדים והייתי רוצה להאריך אלא שאין הפנאי מסכים. וכל ירא וחרד לדבר ה' יגער במי שעושה כן ולצדקה תחשב לו:

אנו חולקין את ההלל חציו בהגדה וחציו על כוס ד'. מפני כי תחלתו מספר ענין יציאת מצרים ולכך אנו חולקין אותו עם ההגדה שכולה ענין ספור יצ"מ אבל חלק שני של הלל שהוא מדבר על גאולה דלעתיד כמ"ש לא לנו ה' לא לנו וכו' ובגלל זה אנו מתחילין שפוך חמתך וכו' ואין לחוש על מה שאנו חולקין אותו ומפסיקין בסעודה ואוכלי' ושותי'. דמעיקרא הכי איתקין ועיי' מ"ש בריש ההלל: ונהגו לומר **שפוך חמתך** וכו' קודם ההלל. וטעם אמירת פ' זה כאן כדי לפתוח הפתח כדי לזכור שהוא ליל שמורים ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך חמתו על העכו"ם (מור"ם) ועיין בסדר האשמורות ...פקת מיוחד באהיה וכו'. ובמכתבי הקדש להאר"י ז"ל מ"כ וז"ל כוס ד' הוא מלכות ולהיותה ...ת הלילות נק' ליל מלך דיניה ולכן אנו אומרים שאותו מקצת החימה שרגיל לבא באותו עת ...יתשפוך על העכו"ם מפני שבכל לילה הוא דין עד חצות עתה בליל זה הוא כולו רחמים ולכן ... מבקשים שאל תהיה המדה א' לישראל ולעכו"ם אלא אותה החימה שרגילה בכל לילה תבא ותשפוך על העכו"ם עכ"ל. וי"מ לפי שד' כוסות אלו כנגד ד' לשונות של גאולה וכנגד ד' כוסות של תרעלה שעתיד הקב"ה להשקות לעכו"ם על כן אומרים שפוך חמתך וכו' וכ' על זה הרשב"ץ ואין זה הטעם מחייב להיות בכוס ד' יותר מבאר כוסות ויהנ"ל טעם אמירתו על כוס ד' יותר מהאחרים לפי שהוא ...ס רביעי והביאה כפלים מתחייב בנפשו מפני זוגות ובגמ' הוצרכו לתת טעם למה תיקנו חז"ל ... שיש בו סכנה אם מפני שכל א' מד' כוסות מצוה בפנ"ע ואין מצטרפין להיות זוגות אם מפני שכוס

כוס רביעי שמא ישתכר ולא יוכל לגמור את ההלל: ואח׳
מוזגין לו כוס רביעי וגומר עליו ההלל בנעימה והיראה. ויתחי׳

שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ: וְעַל
מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ: כִּי
אָכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ:

לֹא לָנוּ יְהוָֹה לֹא לָנוּ: כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל
חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה
נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ
עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב: מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם:
פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ: עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ:
אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ: אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן:
יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן: רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ: לֹא
יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר
בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָֹה: עֶזְרָם וּמָגִנָּם
הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָֹה: עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:

יראי

הכוס של ברהמ"ז מצטרף לברכה ואינו מצטרף לפורענות וכאלו הן ג' ואחד ואין כאן זוגית אי מפני שהיא ליל שמורים לכן אנו אומרים שאין לנו בזה הכוס הד' דאגה מפורענית והש"י ישפוך חמתו על העכו"ם לא עלינו ולזה הוא נקשר **לא לנו** ה' לא לנו. לשפוך חמתך על העכו"ם עכ"ל: ורד"א כ' מפני שד' כוסות אלו הם כנגד ד' כוסות של פורענות שעתיד ה' להשקות לעכו"ם ואנו אומרי' על כוס ד' לפני הקב"ה בזה הכוס אנו משלימים המצוה מעתה עשה מה שהבטחתנו לשפוך אותם ד' כוסות של פורענות על העכו"ם ע"כ: **ומצוה** מן המובחר הוא שהקורא יגביה הכוס בידו עד שיגמור את ההלל ואז יברך עליו ברכת השיר (שם):

לא לנו ה' לא לנו. לא בשבילנו ובכושר מעשינו תעשה עמנו (רש"י). ואמר לא לנו שני פעמים הא' כנגד גאולת מצרים והשני הוא כנגד גלות זה האחרון. א"נ אם אתה רואה שאין לנו זכות אל תתנהג עמנו במדת דינך שהיא אלהי"ם שמספרו פ"ו כמנין לנו (ח"ל): כי לשמך שהוא נקרא עלינו תן כבוד שלא יאמרו איה נא אלהיהם: נא. עתה: על חסדך וכו'. במקום בעבור חסדך. על אמתיך. דצריך שנשבעת לאבותינו כמו ועל אמתך כמו שמש ירח (רד"ק): ואלהינו בשמים. בעל יניס או בעבור כי מן השמים תבואה כל הגזרות בארץ (ראב"ע): עצביהם. נק' קוצי הם לעצבי לעובדיהם כי איך יושיעו בני אדם והם מעשה ידי אדם. וראב"ע פי' דרך קנון להם שיעצבו מעשיהם: פה להם וכו'. והמצוירים נכבדים מהם כי הם ירגישו גם ידברו (שם): אזנים. הזכיר ד' הרגשות והניח האכילה כי אין צורך לה (שם) ובפר' ואתחנן הזכיר ג"כ ד' חושים ובמקום ידיהם ולא ימישון אמר משה ולא יאכלון ולא יריחון כי די בא' מהם (ר' בחיי שם): ימישון. ת"י ולא ממשמשין וכ"פ רש"י ורד"ק ל' מישה מן אולי ימושני אבי: לא יהגו. אפי' לפטוק מעט היוצא מהגרון כשאר עופות: כמוהם. דרך תפלה: כל אשר בוטח בהם. וכל אשר וכו': ישראל בטח בה'. כנגד כל אשר בוטח בהם אמר ישראל וכו'. כי הוא לעולם עזר לישראל: ומגנם. כמו מגן עזרך: בית אהרן. אחר שהזכיר ישראל הזכיר קדושיו והם בית אהרן: יראי ה'. אח"כ כלל ליראי ה' בכל עם ועם (ראב"ע). ורש"י פי' יראי ה' אלו הגרים:

ה' זכרנו יברך. י"מ הזכרים שלנו. בית ישראל הם הנקבות ואין זה נכון רק הוא מגזרת זכירה כי הרי"ש בקמ"ץ (ראב"ע ועיין רד"ק ז"ל): הקטנים. שיהיו שוים בברכה עם הגדולים: ברוכים וכו'. שב לפרש כי התפלה שהתפלל לברכם התקיים. וטעם עושה שמים ואין

שתיקן

יִרְאֵי יְהֹוָה בִּטְחוּ בַיהֹוָה: עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:

יְהֹוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ: יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל: יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהֹוָה הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְהֹוָה עֲלֵיכֶם: עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהֹוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהֹוָה: וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ: וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ: מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְהֹוָה אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: יעידה כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת: וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי: צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהֹוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְהֹוָה וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאיִם יְהֹוָה: דַּלֹּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי: כִּי יְהֹוָה גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת: אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה: אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי:

אתהלך

שתיקן היבשה והרקיע והנה הטעם כי הוא מושל בעליונים ובשפלים והוא יברך אתכם: והארץ נתן לבני אדם. שהאדם כמו פקיד אלהים בארץ על כל מה שיש בה והכל בדבר השם: דומה. הוא הקבר שהגוף בו דומם והגוף יורד בה וכן נשמת הרשע תאבד באבוד הגוף וכאלו תרד עם הגוף בקבר (רד"ק): ואנחנו נברך יה. כי נשמת הצדיק לעולם תהלל את השם (ראב"ע): **אהבתי** כי ישמע ה'. כך אמר דוד לאחר שנפטר שאול והוא מלך: שובי נפשי למנוחיכי. כי ה' גמל עליכי חסד ולך קוני אני מתאויתי כי חלצת נפשי ממות: אהבתי כי ישמע ה'. תאבתי שישמע ה' את קולי (רש"י) וראב"ע פי' כמה הייתי אוהב שישמע השם קולי בהתחנני. וי"א אהבתי ה' כי ישמע קול תחנוני וי"א אהבתי ה' כי ישמע קולי ותחנוני כלומר אהבתיו והדין עלי לאהבו כי הוא שומע את קולי ואת תחנוני (רד"ק): ובימי אקרא. כל ימי וזה אספר (ראב"ע) ורש"י פי' בימי צרתי אקראנו ובימי גאולתי אשבחנו: חבלי מות. חבורות האויב (רש"י) ורד"ק פי' כמו צירים וחבלים: ומצרי. גם כן צירים הם לכם (שם) ורש"י פי' מצרי גבולי שאול: ובשם ה' אקרא. ובשם ה' הייתי קורא [illegible] אנה. ל' פיוס עם תודה. כמו אנא חטא העם הזה כי הייתי חושב בלבי כי חנון ורחום ה' [illegible]. וטעם מרחם. כמו רחום (ראב"ע) אנה. כולהון מלרע. כי הטעם בגו"ן בכל סת"י ובדפוסי' הקדמוני' וכ"כ בעל מקנה אברהם. וכ"כ הר"ם קויס ז"ל ואל תטעה לקרות אנה מלעיל כמו ימה במה [illegible] אות ראשונה יסוד בהם. אבל אנה אות ראשונה נוספת בהוא כמו נא. לכן הקריאה מלרע עכ"ל ועיי' במוסרה פ' ויחי ובפ' השא על מלת אנה דמוכח הכי. ועיי' ערוגת הבושם פ"ו דף י"ט ע"א: שומר פתאים. האל"ף יולא במבטא כי הוא בחירק בכל סת"י וכמוהו הרבה במקרא. שומר פתאים. הטעם שלא אחשוב תחבולות להמלט כי שמתי נפשי כאחד הפתאים. כי אם דלותי ידעתי כי השם שהוא חנון ורחום יושיעני והייתי מבשר נפשי לאמר לה שובי נפשי למנוחיכי כנגד צרה ויגון אמצא כי פעמים רבות גמל ה' עליכי או באה מלת גמל במקום יגמול כמו נתתי כסף השדה (ראב"ע): דלותי. פועל מבנין דלות. והוא מלרע כי הרביע בתי"ו וכ"כ רד"ק והכוונה כשהייתי דל ועני ולא היה לי מבטן [illegible] יהושיע לי (שם): כי חלצת. כמה פעמים חלצת נפשי שהיה חושב שימות כמו ויבך חזקיהו: את רגלי. כי בהם התנועה שיוכל לברוח (ראב"ע): אתהלך, בעבור שהזכיר רגלי אמר אתהלך בארצות

החיים

אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר: אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב:

מָה אָשִׁיב לַיהוָה כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא: וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם: נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְהוָה כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ: אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה: וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם: נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה: בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְהוָה כָּל גּוֹיִם: יעידוה שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ: וֶאֱמֶת

ה'

החיים שהם על פני הארץ ולא תחתיה (שם). ורש"י פי' א"י שגירשוני אויבי ורודפי ממנה בימי שאול ועל כרחם חזרתי: האמנתי כי אדבר. האמנתי את דברי ליבא שאמר על מפיבושת כשאדבר הנה לך כל אשר למפיבושת. אז אני עניתי מאד דברתי קשה ונעניתי לך (שם). והראב"ע פי' עתה האמין כאשר אדבר כי קודם עתה דברתי כזבים וככה עניתי כמו פ' ויען איוב הראשון. ועניית ואמרת. ורד"ק פי' אפי' בזמן שהייתי נחפז ועני מאוד אני הייתי אומר כל האדם שאומר שלא תשיה לי המלוכה כוזב הוא וזוהי האמנה גדולה. וז"ל רש"י אני אמרתי בחפזי לנוס מפני אבשלום. כל האדם כוזב ובוגד באוהבו. כי ראיתי את בני בוגד בי ומבקש את נפשי וכל ישראל גומלים לי רעה תחת טובה לפי' האמנתי לליבא ואמרתי אף מפיבושת כוזב ובוגד בי. כוזב. ל' חסרון. וי"א אני אמרתי בחפזי בכל המחלקות שהיה שאול ואנשיו עומדים אלי ואל אנשי לתפשני ושם נאמר ויהי דוד נחפז ללכת. כל האדם כוזב. אף שמואל שהוא נאמן לנביא אף הוא כוזב שמשחני למלך:

מה אשיב. מה מנחה אתן לה' כמו והשיב למלך ישראל ודקדוק תגמולוהי כמו לשון ארמית עליהי ידוהי (ראב"ע): כוס ישועות. כמו ה' מנת חלקי וכוסי. וי"א כפשוטו (ראב"ע). ורש"י כ' אביא הנסכים על התודות שנדרתי כמ"ש לך אזבח זבח תודה ועל אותו הכוס בשמך אקרא על הישועה זו שכן אין הלוי אומר שירו אלא על היין: אשא. ארים: נגדה נא לכל עמו. נגד כל עמו. נגדה לעומת ונכח והה"א יתירה (רד"ק) והדל"ת רפ"ה בכל ספ"י וכ"כ רד"א שצ"ל הדלת רפ"ה: יקר בעיני ה'. הראני הקב"ה שדבר קשה וכבד היא בעיניו להמית את חסידיו (רש"י): המותה. כמו הביתה החולה הה"א יתירה וכיון שקשה בעיניך מות חסידיך אנא ה' מלטה נפשי. והראב"ע פי' שאנא זו אינו ל' פיוס אלא ל' תודה כמו אנא חטא וכו': עבדך בן אמתך. אינו דומה תרבות עבד הלקוח מן השוק לילוד מספחה שבבית: פתחת למוסרי. כאלו היה קשור במוסרות. והלמ"ד נוסף. מוסרי. הן המוניות: זבח תודה. זבחי הודאה על הנסים שעשית לי (רש"י): ובשם ה' אקרא. שיקרא בני אדם לעבוד את ה' כדרך ויקרא שם בשם ה': נדרי. קרבנות שנדרתי. וזכר זה שנה שנית כי אמר שהנדר שנדרתי לא אשלמנו במקום אחר כי אם בבית ה' בחצרות בית ה' וכו': בתוככי. היו"ד נוסף לנאות הלשון. וחתם הללויה שכן יאמר לכל עמו כנז' לעיל:

הללו את ה' כל גוים. שהיו תחת יד דוד כמו אם יש גוי וממלכה. וי"מ כי הוא כלל לכל גוי ועעם כי גבר החסד שיפשה עם הכל לחיותם ולכלכלם ואמר ואמת ה' לעולם כנגד העכו"ם שלא יאמינו בשבליהם וחתם הללויה כן עשו תמיד (ראב"ע) ובפסחים פע"פ אמרו כי גבר

עלינו

יְהוָה לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יעידוה יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מן

עלינו חסדו משו' דגבר עלינו חסדו או"ה מאי עבידתייהו אלא ה"ק הללו את ה' כל גוים על כל הנסים והנפלאות דעבד לכו וכ"ש אנן דגב' עלינו חסדו יע"ש. וכ' רבי' בחיי פ' ואתחנן כי מדרך השכל כל גבר' חיי' לעבוד בוראו ולשבחו אבל לא כישר' וז"ש הללו את ה' כל גוים וכו' ע"ש.

והרח"א תי' כ' הפר"ח עמ"ש בירושלמי שאוה"ע היו רואים הנסים שמניחין בתיהם ובהמתם הפקר ואין יכולים ליגע בהם. וז"ש הללו את ה' כל גוים כי גבר עלינו חסדו. שאני איני רואה הנסים כאשר עיניכם רואות ותודו ותשבחו לאל יתברך. א"נ ה"ק ב' מיני הודאות יש א' לאה"ע אנסים דעבד להו דאית לין מזלא ולא לבהמתם דלית להו מזלא וכ"ש אנו דגבר עלינו חסדו אפי' לבהמות דילן דלית לין מזלא. א"נ ע"ד יודו לה' חסדו שיאמרו שמה שעושה הוא חסד לא פלא שבעיניו לא יש פלא. ונפלאותיו לבני אדם בעיניהם הוא פלא וזהו נורא תהלות עושה פלא אנו מתיראין לומר שאתה עושה פלא שבעיניו ית' הוא חסד לא פלא. ז"א כאן הללו את ה' כל גוים. ומה תאמרו כי גבר עלינו חסדו בתורת חסד לא פלא. א"נ תאמרו דרך כללות כי גבר עלינו חסדו ולא תפרטו שלא יהא נראה כאלו סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך עמ"ש בפ' וישב. וכפ' הערל אמרו גוים הם שמשעבדו בישראל לאומים שלא שעבדו בישראל אמרו ומה אלו שעבדו בהם אמרו שירה אנו עאכ"ו. ולפי שע"י נסי יל"מ נודע אלהותו ית' ובזה אנו ואתם שוין וכ"ש אנן שעל ידנו נתקדש שמו ית' בעולם ע"ש. והרב בינה לעתים דף ס"א ע"ד כ' כי הנס היותר כללי יגיע הטבה ממנו לרבים אך בהיות הנס פרטי לא יגיע ממנו הטבה והנאה רק לפרטים ולא יתפשט המוב ההוא לזולתם. וע"פ הקדמה זו יובן הפסוק כי לעתיד ע"י גאולת ישראל תתפרסם גדולתו ויכלתו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לזה אמר אתם הגוים והאומות. הללו ושבחו שמו ית' כי גבר עלינו חסדו להוליאנו לאורה בפדיון נפשנו כי הלא ע"י החסד הזה אמת ה' לעולם האמת הגמור מאלהותו ית' מתפשט לעולם בכללו כי כולם יכירוהו וכיון שזו טובה כוללת גם לכם תתחייבו להללו ולשבחו עכ"ד. ואני שמעתי מה"ר מרדכי ן' יעיש בעברו מחנינו עמ"ש בברכות היו הולכים אגל דוד ואומרים עמך ישראל צריכים לפרנסה וכו'. א"ל לכו ופשטו ידיכם בגדוד. אלא הללו את ה' כל גויים וכו' מה טעם כי גבר עלינו חסדו ולא תיראו שנפשוט יד בכם ודפח"ח:

ובני אברהם יל"ו פי' נס הוא בזה ב' דרכים. הא' עמ"ש חז"ל הני ע' פרים כנגד מי כנגד ע' אומות א"רשב"י אוי להם לא"ה שאיבדו ואינם יודעים מה איבדו שבזמן שבהמ"ק קיים היו מתכפרים ועכשיו מי מכפר עליהם ע"כ. לז"א הללו את ה' כל גוים וכו' כי גבר עלינו חסדו שבנין בהמ"ק שאנו מקריבין קרבנות ואתם מתכפרים: הדרך הב' ע"פ מ"ש חז"ל בפסחים דף ק"ח הני כ"ו כל"ח כנגד מי כנגד כ"ו דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו ע"כ נמצא מינה שמעת שנתן תורה לישראל כל העולם ניזון אז בזכות התורה. ואלולי תורה לא היה לעולם קיום וכדאז"ל אם אתם מקבלים התורה מוטב וא"ל אני מחזיר את העולם לתהו ובהו. ע"ז אמר הללו את ה' וכו' מעתה אל תפחדו וצריכים אתם להלל השם כי גבר עלינו חסדו שנתן לנו התורה שנ' בה ותורת חסד על לשונה ואתם ניזונים בזכותה: ואמת ה' לעולם. שאמר הבטחתו שהבטיח את האבות (רש"י). כי טוב. פי' כי טוב עשה עמנו (רד"ק): כל"ח. לפי שלעולם חסדו (רש"י): יאמר נא ישראל. הזכיר אנשי ישראל בעבור גודל מעלתם. כי הם חייבים להודות לבי"ת ואח"כ

כלל

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ: עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ: וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים: יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה: יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק: אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַיהוָה: צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי

עניתני

כלל יאמרו נא יראי ה' בכל עת ועת (ראב"ע). ורש"י כ' יראי ה' אלו גרי צדק הכתוב בהם מי לה' אלי וכו': **מן** המצר. מפעלי הכפל כמו כי צוררים והצד"י בפת"ח יכ"ד רש"י ורד"ק וראב"ע: **קראתי** יה וכו'. ז"ל הר"ס נאלנטי בס' זה"ש דף כ"ו ע"ב מן המצר קראתי יה. ר"ל שבהיותי בצרה לא יכולתי לקרוא בשם מלא אלא שם יה בפרט שהוא רומז למדת המלכות וברחמיו שהם מרובים ענני במרחב יה שם י"ה הנזכר שקראתיו במצר. ענני במרחב היינו י"ה במילואו יו"ד ה"א בגי' כ"ו כחשבון שם הוי"ה בשלימות והיינו במרחב שהו' המילוי שמרחבת התיבה במילואה: ה' לי בעוזרי. כי בהיות השם עוזרי אין לי צורך לעוזרים בלתו ואלו היו לי עוזרים רבים והשם איננו בעוזרי לא יועילני א"כ נמצא פירושו ה' לי כנגד כל עוזרי ולזה אני אראה בשונאי כן פי' ר' משה. וראב"ע כ' בהטעם שהשם יעזור עוזרי ויראה בנקמתו בשונאי ובעבור שהזכיר שיש לו עוזרים אמר כי לא יבטח בהם רק בה' לבדו: טוב לחסות בה'. חסיון זה אינו ל' שביון וגל ודבר מועט הוא. ומבטח דבר בריא וחזק ואעפ"כ טוב לחסות בה' מהבטחת בני אדם (רש"י): בנדיבים. אפי' בנדיבים שהם נכבדים ותקיפים יותר מבני אדם אין הבטחתם כלום: כל גוים סבבוני. על מלחמת גוג ומגוג ידבר שהם יאספו כל הגוים (רש"י): אמילם. אכריתם בשם ה' כמו ימולל ויבש. אמילם. מבנין אפעיל והראוי בציר"י ובא בפת"ח מקום הציר"י מפני ההפסק (רד"ק). ובשרשים כ' דדעת המוסרה ג"כ בפת"ח וכ"ה בתיגאן וכ"כ הר"ש ן' מלך והמוסרה הכריע כנגד כל החולקים: כדבורים. לפי שהם מתאספים כרגע: דועכו. ל' קפילה וניתוק כדרך שלהבת הניתקת מן הפתילה ועולה למעלה כשהיא כבה (רש"י): דחה דחיתני. יאמר כנגד האויב והדלת בפתח בכל התיגאן כמו ידחו: וה' עזרני: שלא נפלתי: עזי וזמרת יה. גבורות הקב"ה היה לי לישועה עיין רש"י וראוי שאומר לו קול רנה וישועה כאשר ימין ה' עושה להם חיל כח ועושר. או יהיה קול רנה באהליהם של צדיקים וישועה שיזכרו בקול רנה ישועתו. ומהו הרנה ימין ה' עושה חיל וכו' עיי' רש"י ורד"ק וטעם לזכור ימין ה' ג"פ שזה יהיה פעם אחר פעם (ראב"ע): ימין ה' רוממה. שליונים ברא הקב"ה בימינו לפי' לא שלטה בהם מיתה דכתיב וימיני טפחה שמים. רוממה שבראת אותם ברומו של עולם. ימין ה' שתעשה חיילות של צדיקים לעתיד לבוא וגם בה יחיה אותם ויחיו לעולם ואז לא אמות כי אחיה לעולם (רש"י ב' מ"א): לא אמות. אני כנ"י כשאר העכו"ם מיתת עולם כי אחיה וכו': יסור יסרני יה. בגלות ושם נתכפרו כל עונותי ולמות לא נתנני (רש"י): פתחו לי שערי צדק. ואלו הן שערי צדק. זה השער של בית

המקדש

עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְהֹוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְהֹוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה אָנָּא יְהֹוָה הוֹשִׁיעָה נָּא: אנא אָנָּא יְהֹוָה הַצְלִיחָה נָא: אנא

בָּרוּךְ הַבָּא: ועונים הקהל בְּשֵׁם יְהֹוָה: בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהֹוָה: ברכנוכם אֵל יְהֹוָה וַיָּאֶר לָנוּ: אל אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אסרו אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ: אלי אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלהי הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

הלל הגדול

הוֹדוּ לַיהֹוָה כִּי טוֹב   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים   כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לעושה

המקדש שהוא לה' והצדיקים יבאו בו. וגם אודך כי עניתני מן הגליות (שם): אודך כי עניתני. ומכאן כופלין כל דבור והטעם לפי שכל אותו הפרק מהודו לה' כי טוב עד אודך כפול כולו במקרא ומאודך ולמטה אינו כפול. לכך נהגו לכפול המקראות הללו (רש"י ורע"ו פ"ג דסוכה). וי"מ לפי שמאודך ולמטה אמרו ישי שמואל ודוד ואחיו כדאי' פע"פ דף קי"ט כל א' כדרך שמחה וכל פסוק הוא סיום שיר ולכן כופלין כדרך השירים שכופלין בסוף. וי"מ לפי שהלל זה כולו כבר אמרוהו משה וישראל כדאי' פע"פ דף קי"ז ע"א אלא שדוד ושמואל וישי חזרו לומר פסוקים אלו גם על עצמם לכך כופלין אותם להורות בו שהי כוונות אלו ועיי' בס' ח"מ מס' סוכה: אודך כי עניתני. כנגד ענני במרחב יה: ותהי לי לישועה. כנגד מן המצר: אבן מאסו. דרך משל שהיו העמים מבזים אותו ולסוף התגבר עליהם. וי"מ על ישראל שהם בגלות (רא"ב"ע): מאת ה' היתה זאת. כך יאמרו הכל כי לא בגבורתי רק מאת ה' היתה זאת הגבורה: היא נפלאת. ל' פלא: הושיעה נא הצליחה נא. תרויהון בדגשין ומלרע וכ"כ רד"ק וכ"ה במסורה ובתיגאן יע"ש: **ברוך** הבא. בגמ' סוכה פ' לולב וערבה הכי א' הוא אומר ברוך הבא. והם אומרים בשם ה' מכאן לשומע כעונה. וכ"ה מנהגנו ולא שפיר עבדי איהם שחוזרין לומר ברוך הבא אחר שאמרו מש"ל דה"כ אזלא לה הילפותא דגמ' וכ"כ הרמב"ם בספרי' כ"י כדברי הגמ' ובדפוסים נפל ט"ס ובזה סרה תמיהת הרל"מ והרח"א ז"ל על הרמב"ם ז"ל: ברוך הבא בשם ה'. יאמרו למביאי הביכורים ולעולי רגלים: ברכנוכם. ברכנו אתכם: אסרו חג בעבותים. הביאו הכבש קשור בעבותים עד שתביאוהו לעזרה לקרנות המזבח כלומר להקריבו לפני ה': חג. הקרבן עצמו נק' חג ע"ש שקרב בחג ברוב (מפרשים) וי"מ סוף המזמור מלא אמות כי אחיה בדוד עצמו: יסור יסרני יה. על מעשה בת שבע ביסורין כגון התחת הכבשה ישלם ארבעתים ובבת יוסים נצטרע דוד: ולמות לא נתנני. שג' גם ה' העביר חטאתך לא תמות: פתחו לי שערי צדק. שערים של בתי כנסיות ובתי מדרשות והצדיקים באים בהם ע"כ: אלי אתה. זה יאמר מבית החג שעשו הכהנים והליים הודו לה' כי וזאת היא השמחה שזכר תחלה: נגילה ונשמחה בו. לספר זה המעשה (רא"ב"ע):

ואחר שגמר ההלל נהגו לומר גם הלל הגדול. בגמרא דף קי"ח למה נק' שמו הלל הגדול א"ר יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה ופרש"י ברומו של עולם דכתי' ...אל השמים וסמיך ליה נותן לחם לכל בשר והיינו דבר גדול: ז"ל הרמב"ם ז"ל ויש לו למזוג

כוס

כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול וכוס זה אינו חובה כשאר ד' כוסות עכ"ל. ומהרי"א כ' אם רוצה לשתות כוס ה' יש מהפסוקים שכ' שהוא רשות ויש מהם שאמרו שאסור לשתות אחר ד' כוסות וכ"ד הרי"ף ונראה שאין זה מן המשנה דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן דהיינו שלא לאכול אבל למשתי שרי אבל המנהג אצלינו בספרד כן הוא כדי שלא להוסיף על ד' כוסות עכ"ל. והרשב"ץ כ' כוס חמישי יאמר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון וי"מ דברי ר' טרפון הם חולקים על המשנה שאמרה לא יפחתו לו מד' כוסות והוא סובר ה' כוסות ולפ"ז אין לעשותו דיחידאה הוא וזה א"א דהאמוראים בגמ' שקלו וטרו אליביה מאי הלל הגדול והגאונים סוברי' שאינו חובה ואין אסור לעשותו אלא רשות גם מצוה מן המובחר לעשותו כדי לומר עליו הלל הגדול וכו' ע"ש והטור כ' בסי' תפ"א כל אחרי פלוגתא בזה. ונ"ל דרבי' רמב"ם סובר דמתני' לא פליגא אר' טרפון מדקאמר במתני' לא יפחתו לו מד' כוסות ומדלא תני נותנים לו ד' כוסות ש"מ דבעי למיהב ליה ה' כוסות וכדעת ר"ט אלא שאם בא לפחות לא יפחות יותר מארבעה דאיכתי הד' חובא כינהו והחמישי איתו רק למצוה. ורוב העולם ראו כיון שאין חיוב בדברי רמב"ם לשתות כוס ה' שב ואל תעשה עדיף כיון שלדעת אחרים אסור לשתות כוס ה' ע"כ נהגו לסמוך הלל הגדול להלל המצרי: **ואח"כ** יאמר ברכת השיר. ובגמ' מאי ברכת השיר רב יהודה אמר יהללוך וחותם מלך מהולל בתושבחות ר' יוחנן אמר נשמת כל חי וחותם בישתבח וכ' הרי"ף

לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְ"חַ
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

ואח"כ יאמר **ברכת השיר** שהיא יהללוך ה' אלהינו כו' מעשיך וכו' בחתימה: **ועכשיו** נהגו לומר נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלהינו וכו' **וישתבח** וכו' עד מעתה ועד עולם ואח"כ אומר יהללוך וכו' והותם בא"י וכו':

נשמת כל חי תברך את שמך יהוה אלהינו ורוח כל בשר לך תפאר ותרומם את זכרך מלכנו תמיד. לדור

ודור

ודיי מעלם ועד עולם אתה האל ומבלעדיך אין אלהים ·
ואין לנו מלך גואל ומושיע בכל עת צרה וציקה אלא אתה
פודה ומציל מפרנס ומרחם אלוה כל הבריות אדון כל התולדות
המהולל בתושבחות המנהיג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים רבים
ויהוה אלהים אמת לא ינום ולא יישן. המעורר ישנים המקיץ רדומים
הסומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ולך אנחנו מודים:
ואלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו ושפתותינו
שבח כמרחבי הרקיע ועינינו מאירות כשמש וכירח
וידינו פרושות כנשרי שמים ורגלינו קלות כאילות. אין אנו
מספיקין להודות לך יהוה אלהינו ולברך את שמך מלכנו על
אחת מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות פעמים הטובות
שעשית עמנו ועם אבותינו. מלפנים ממצרים גאלתנו יהוה
אלהינו מבית עבדים פדיתנו ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו
מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו ומחלאים רעים רבים דליתנו
[illegible]. ועד הנה עזרונו רחמיך יהוה אלהינו ולא עזבונו
חסדיך. על כן איברים שפלגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו
ולשון אשר שמת בתוך פינו הן הן יודו לך ויברכו את שמך
יהוה אלהינו על רוב נסי פלאיך. כי כל פה לך יודה וכל
לשון לך תשבח וכל עין אליך תצפה וכל ברך לך תכרע וכל
קומה לפניך תשתחוה. וכל הלבבות ייראוך והקרבים והכליות
יזמרו לשמך כדבר שנאמר כל עצמותי תאמרנה יהוה מי כמוך
מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו ונאמר רננו צדיקים
ביהוה לישרים נאוה תהלה בפי ישרים תתרומם ובדברי צדיקים
תתברך ובלשון כל חסידים תתקדש ובקרב קדושים תתהלל.
ובמקהלות רבבות עמך כל בית ישראל יתפאר שמך יהוה
אלהינו שכן חובת כל היצורים לפניך יהוה אלהינו להודות
להלל לשבח לפאר לרומם לגדל ולהדר על כל דברי שירות
זמירות תושבחות דוד בן ישי עבדך משיחך:

ישתבח שמך לעד מלכנו המלך הגדול והקדוש בשמים
ובארץ כי לך נאה יהוה אלהינו שיר ושבח הלל
וזמרה ברכות והודאות נצח וגבורה גדולה תהלה ותפארת עוז
ומלכות וממשלה מעתה ועד עולם:

יְהַלְלוּךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ
וְצַדִּיקִים עֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית
יִשְׂרָאֵל כֻּלָּם בְּרִנָּה יוֹדוּ לְשִׁמְךָ כִּי אַתָּה יְהוָֹה לְךָ
טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָעִים לְזַמֵּר וּמֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם

אתה

הרי"ף דמנהגא כרב יהודה. ורשב"ם
כ' כיון דלא אתאמר הלכתא לא כמר
ולא כמר עבדינן כתרוייהו וחותמין
בהלל בא"י מלך מהולל בתושבחות:
ואומר הלל הגדול ונשמת וחותם
בא"י מלך מהולל בתושבחות ור"ת
הכהן לא היה חותם בהלל בא"י והיה
אומר הלל הגדול ונשמת כל חי וחותם
כי למה יחתום ב' פעמים בענין א'
וכו' עיי' בטור סי' ת"פ. והב"י
בסס"י תפ"ו כ' ולאפוקי נפשין מספיקא
שמעתי ב' מהר"ר מאיר ן' ערהמה
ז"ל שגומר את ההלל והיה אומר יהללוך
כלל ואחר שגמר ההלל אומר הלל הגדול
ונשמת וישתבח עד עולם אתה אל ולא
יאמר יהללוך עד מלך מהולל בתושבחות
וייטבו דבריו בעיני לצאת ידי ספק ואע"פ
שאינו ממש כמ"ש הפו' כיון דנפקי בהכי
מידי ספיקא ש"ד עכ"ל:

יהללוך וכו'. בזו' ויחי דף רל"ד
ע"א בהלילא בעי ג' דרגין
חסידי' צדיקים ישראלים ימינא ושמאלא
וספרא דכליל לון ע"ש וכ' מהרי"א
בס' הפסח ז"ל בקיצור לפי שבגאולה
העתידה יהפוך אל עמים לקרוא כולם
בשם ה' ואותו ההלול לא יחדל ולא יופסק
ולכך חותם ומפולס עד עולם ומה
שהקדים זכרונם לחסידים ולצדיקים
וישראל הוא יען כי תפארת לו ית'
וית' השבח והתהלה מפי עם אשר לא
ידעוהו תמול שלשום והיום הזה ידעוהו
כי נתפרסמה אלהותו ומלך מלך וכן
סידר דהע"ה באמרו הללו את ה'
כל גוים וגו' כי גבר עלינו חסדו
שפירושו וכ"ש אנו שגבר עלינו חסדו
הרי שהקדים זכר למו יען כי חפץ
חסד הוא למען צדקו ואחר שזכרם
חזר והזכיר על הסדר חסידים תחלה
ולבתר

אַתָּה הוּא הָאֵל. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַמְּהוּלָּל הַמְּשׁוּבָּח הַמְּפוֹאָר חַי וְקַיָּם תָּמִיד יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

(ומברך כפה"ג וכו' כא) ושותה בהסיבת שמאל ואח"כ מברך אחרי')

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה שֶׁרָצִיתָ וְהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ רַחֵם יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמָּךְ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדָךְ. וְהַעֲלֵינוּ לְתוֹכָהּ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּבִנְיָנָהּ. וְשַׂמְּחֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ (בשבת בְּיוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה וּנְבָרֶכְךָ עָלֶיהָ בִּקְדוּשָּׁה וּבְטָהֳרָה בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּירוֹת: (ובא"י ועל פירותיה)

ויש

ולבחר צדיקים ולבחר עמך בית ישראל וכו' ע"ש:

ומברך אחריו על הגפן וכו' ויזכיר בה מעין המאורע בי"ט מקרא קדש הזה וכו' ואם הוא בשבת אומר ג"כ ביום המנוח הזה וכו' (פו'):

ואחר ד' כוסות אלו אינו רשאי לאכול שום מאכל או לשתות יין זולתי מים כאשר כתבו גדולי הפו' נ' מר"ן הב"י דכל המשקין דינם כיין וכ' עליו הר' חמ"י ונר' להתיר משקין שאינם משכרים שהרי כ' הר"ן דלא הוי טעמא משום מצה שהרי כבר שתו אחריה ב' כוסות אלא טעם הדבר כדי שלא יהא מוסיף על ד' כוסות ונר' כמתחיל בסדר אחר ועפ"י טעם זה כל משקה דלא הוי חמר מדינה מותר לשתו' אחר ד' כוסות ומטעם זה הורתי לעצמי ולרבים אשר עמדי לשתות מי הקאהו"י וכיוצא אחר הסדר עכ"ל וכן כתב הר' פר"ח: **וא"כ** כ"ש דמיתר לשתות עשן הנק' טנבא"ק ופשוט הוא וכס' פרי האדמה כ' ב' פסח מעונין אות במ"ו דלא ראה היתר לנהוג בשתיית הקאהו"י והמטו"ן וכו' ע"ש וכ' עוד דהגאלת לבי והחק יעקב פסקו כהפר"ח ומסיים ב' הא"א דאם מבשלים המים עם תפוחים שרי וכס' בית דוד סי' רס"ב כ' נ"ל דאינו אסור כי אם דומיא דיין דהני פירות מעורבין עם המים אבל דבר יבש שאין בו לחלוחית יצא ממנו שום מים כלל אלא שהמים קולטים טעם הדבר היבש ההוא אין זה נק' משקה ומותר כמים ולפי' הדבר ברור להתיר לשתות הקאהו"י וכיוצא עכ"ל. וכל זה לטעם הר"ן ז"ל אבל לטעם הגאוני' ומשמעות הרי"ף והרמב"ם דסברי דהטעם כדי שייבן וטעם מצה בפיו. פשיטא דאסור לשתות או לטעום שום דבר רק מים לבד דאין בהם להפיג טעם מצה עצמן וכבר האריך נהר שלום בזה ולקוטי הר"ן הפיג וי"ל דלא חשו אלא על שתיית רבות אבל על שתיית מעוט לא חשיב מפיג וסיים דאין להקל נגד מבמשמ' הגאונים והרי"ף ורמב"ם וכד' מרן הב"י ז"ל וכן הוא אצלינו מנהג קדום: **כתב** הכ"ב יש אנשים בזמני למעט אכילתם ביום א' דיום פסח כדי שיאכלו מצה לתיאבון בליל ב' וכ' האגור ב' ב"ל המהדרי' שבישראל נוהגין ליל ב' כליל א' בכל דבריו זכר לפסח אבל מי שרוצה לאכול ולשתות ליל ב' אחר גמר הסדר אוכל ושותה ואין עליו כלום אבל נמצא מוציא עצמו מכלל המהדרין ועובר על דברי חכמים שאמרו לעולם לא יוציא עצמו מן הכלל עכ"ל (ב"י סס"י תפ"א): **חייב** אדם לעסוק בהל' פסח וביצי"מ

ולספר

ענף חיים. כא) וא"צ עוד לומ' סברי מרנן בכל הג' כוסות רק בפעם א' לבד ופשוט. ודע דהא דצ"ל סברי מרנן לאו דוקא כשיש עמו אחר מקדש די"א דאפילו עם בני ביתו אומר סברי (עיין אחרוי'). וי"א דבשבתא"ס אף לעצמו דהיינו לנשמה יתירה (עיין בית מנוחה):

יש שנהגו לקרות **שיר השירים** אחר גמר הסדר לעורר אהבת דודים למעלה בזווגא שלים והעידו אחרונים ז"ל שכן היה מנהג הקדוש מורינו האר"י זללה"ה:

ולספר נסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתתעפנו שינה (כ"כ מר"ן). וזכור מעשה חמשה זקנים ומהם תקח מוסר ודעת לנפשך ינעם

ע"כ מה שראיתי מהצורך כתבתי בקיצור מספרי הפוס' והמפרשים להיות כל א' תורת הלילה הזאת מונחת בכיסתיה ירוץ ולא יכשל. ואל אלהי אתחנן יאמר לגאלנו. וישיב את שבותינו. כמו שגאל את אבותינו. וכימי צאתנו מארץ מצרים נפלאות יראנו. ככתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות

כי"ר במהרה בימינו אמן:

ראיתי לשנות לך סדר הלילה בקיצור כדי שתהיה מכיר ורגיל בעבודה:

בתחלה מוזג כוס א' ואומר עליו קידוש היום ואם חל בשבת מתחיל יום הששי וכו' ומברך עליו בפה"ג וקידוש היום ושהחיינו ואם חל במ"ש אומר יקנה"ז יין. קידוש. נר. הבדלה. זמן. ושותה בהסיבה. ואח"כ נוטל ידיו ומברך ענ"י ולוקח כרפס או ירק אחר כזית ומברך בפה"א ומטבלו בחריסת ואוכל ואח"כ מוזג כוס שני וקורא ההגדה עליו עד לבסוף שאומר בא"י אמ"ה אשר גאלנו וכו' ומברך בפה"ג ושותה בהסיבה ואח"כ נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים ולוקח שני כברות ובוצע אחד לשנים ומניח פרוס לתוך השלם ומברך המוציא ומחלק כזית לכל אחד מהמסובין וחוזר ומברך פעם שנית על אכילת מצה ומטבלו בחרוסת ואוכלו בהסיבה. ואח"כ לוקח כזית מרור ומברך על אכילת מרור ומטבלו בחרוסת ואוכלו בלא הסיבה ואח"כ לוקח כזית מצה וכורכו במרור כזית ומטבלו בחרוסת ואוכלו בהסיבה בלא ברכה וגומר סעודתו ולבסוף אוכל כזית מצה ממצה המשומרת והיא נקרא אפיקומן ומפסיק סעודתו בו ואוכלו בהסיבה ואח"כ נוטל ידיו ומוזג כוס שלישי ואומר עליו ברכת המזון ומברך בורא פרי הגפן ושותה בהסיבה ומוזג אחר כך כוס רביעי וקורא עליו שארית ההלל ממקום שפסק מתחיל לא לנו יי' לא לנו וכו' עד סוף הלל ואז קורא הלל הגדול שהם כ"ו כי לעולם חסדו ואז אומר נשמת וישתבח עד מעתה ועד עולם ואומר יהללוך וחותם האל המלך המהולל וכו' ומברך בורא פרי הגפן ושותה בהסיבה ומברך אחריו על הגפן וכו' ומזכיר מעין המאורע בברכה זו וחותם בה על הארץ ועל הפריות (פירותיה):

קדש. ורחץ. כרפס. יחץ. מגיד. רחצה. מוציא. מצה.
מרור. כורך. שלחן עורך. צפון. ברך. הלל. נרצה:

נראה לתת טעם לסימנים אלו.

מחבר למעלת ההסתפקות ומהרת המחשבה יפה לענין. משכו ידיכם מע"ז וגלה לבנין. וקחו לכם צאן כל מצוה. וכן יהיה תמיד לשלם. **קדש ורחץ**. הכוונה לקדש מחשבתו מהדעות הזרות ויטהר מחשבתו לגמרי ע"ד ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם היינו מחשבות זרות ואח"כ והטהרו היינו טהרת המחשבה וזה לא יהיה כי אם בהסתפקות במה"ז בהכרחי. וזהו **כר** הרומז על ענין המאכל ע"ד נולד זכר כרו עמו. **פס** היינו ענין המלבוש כתונת היינו שיסתפק בהכרחי. וזהו יחץ ל' חצי וכאמרם יאכל כליה בשני ולאו דוקא הן יותר מעט הן פחות. ואמנם יעשה עיקר מהגיון התורה וזהו **מגיד** הגדה בשפה מגיד דבריו ליעקב ובזה מטהר נפשו ויגיעו במימי התורה ומגביר סגולה דקדושה וזהו **רחצה**. ובכח זה מתרומם הקדושה הרומז למצה **מצה** ירים ראש ואז **מרור** הרומז לס"א יושפל ויכנע לפני הקדושה וזהו **כורך** ע"ד

שאמרו חז"ל בזוהר הקדוש דלועין דתפלין לקשרא בהון סמא"ל ובת זוגיה. ובזה יתבשר חן חן להתש
בנ"ע בשלחן מלכים וזהו **שלחן עורך**. **צפון** אשר לפן ליראיו ע"ד מה רב טובך אשר לפנ
ליראיך ופ"ז לריך **לברך** ולשבח ולהלל לאלהי האלהים אשר רלה בנו ורוממנו וקדשנו במצות וחק
וזהו **הלל נרצה** ע"כ: והרב **מטה אהרן** כתב טעם בענין אחר לסימנים אלו וז"ל.

קדש ורחץ. רומז למ"ש דקי"ל כל ספק נפשות דוחה התרי"ג מצות. וידוע שאם היו ישראל ח"ו רגע
במצרים היו משוקעים בנ' ש"ט וזוהמת נחש ולא היו יכולים לימהר ולרחץ מהלאת זוהמ
הנחש ואין לך פיקוח נפש גדול מזה. ומש"ה יצאו קודם זמנם וזהו **קדש ורחץ** מהקליפה: **כרפ**
ג' **ש"ס** לרמוז שס' רבוא ישראל יצאו ממדה"ד שהוא ג' אלהי"ם כזה אל"ף למ"ד ה"י יו"ד מ"
עולה **ש** וכ' הרב של"ה כשהם בתואר עבדים הם נכנסים בסוד אלהי"ם. וכשהם בתואר בנים ה
נכנסים בסוד הוי"ה. וידוע שפועל יכול לחזור בחצי היום. משום כי לי בנ"י עבדים ולא עבדים לעבדי
וזהו כרפ"ס שרמז שנכנסים בסוד אלהי"ם. ונק' עבדים למקום. ורלוים לצאת קודם זמנם מהדי
יחץ. רמז שהקב"ה חלק הת' שנים לחצאין. חצי הא' למצרים. והחצי הב' לד' מלכיות: **מגיד** פירו
שהקב"ה מחשב הקץ מיום הגדתו לאברהם ואמירת הקב"ה היא פעולה והשלים הארבע מאות שנים
רחצה בה"א. לרמוז שאלו נתעכבו רגע במצרים היתה מדבקת נקודת הה' ונעשית **ח'** והיתה יניק
לחיצונים וע"כ לא היה עת להתמהמה וז"ש **רחצה** היינו רחץ ה' שתשאר ה' ולא תידבק יתהיה
שבס יניקת הקליפות. ע"כ הוכרח להוציאם קודם זמנם: **מוציא מצה**. רמז למ"ש שמצה רו
לבינה וחכמה שהיא מסיר מחשבה כמ"ש והחכמה מאין תמצא. וידוע שבסוד מחשבה מגיע השפע לבינ
ואיתה בס' י"מ בסוד אכילת לויתן שהקב"ה ישלם לצדיקים שכר מחשבה טובה. וז"ש **מוציא מצ**
לרמוז על מחשבות של צדיקים שיקבלו עליה שכר סעודה: **מרור** רמז למ"ש שסעודת לויתן ה
על נקימה כמ"ש יפקוד ה' בחרבו הקשה על לויתן וע"ז רומז אכילת מרור: **כורך** הוא כרי
מצה ומרור שהוא אמצעי לפי שמרור מורה על עוה"ז. ומצה לעוה"ב. **שלחן עורך**. רמז להתל
וסעודת לויתן הוא חלק הלימוד שיהא אדם לומד בלי טורח מוכן כשלחן ערוך: **צפון ברך** רו
למדת בינה והוא לכן אמר דוד ולי נאה לברך. וזהו **הלל נרצה** שע"י טהרת הקליפה מרו
ומקובלת תפלתן של ישראל ע"כ:

מא כבר הדה אלילה מן גמיע אליאי כרגו גדודנא ואבאיאנא מן מצר ב
אעבודייה מא כאנו יפעלו כאנו יכלטו אתבן פי אלבן ואלבן פי את
למן לפרעה ארשע אגמור אדי ראסה סאעואצמועור ופמה סאע מנאק אתני
ואורד אלה עליה אמצריין. אדם. ואצפארע. ואלקמל ואלקמל. ואוחו
ואפנא. ואגרב. ואגראד. ואצלאם. ומות אאבכאר. חתא עגזו בני
עליהא אלה לענה תגוז. כאן מעהא מעבוד מן עגנה דכל אלכלב אבלה
וצרכת תלך אלילה וכאן צראך עצים במצר לקיים מה שנאמר כי אין ב
אשר אין שם מת. וכלצהם אלה ביד שדידה ודראע ממדודה ואהכא
עצימה ואיאת ובראהין עלי ידי משה רבינו עליו השלום. והדא אלגנ
עבדים וכו':

בשחר משכימין כל העם לבהכ"נ מברכין הברכות ואלו דברים וברוך שאמר ומתחילין מזמור לתודה (ואם חל בשבת אומרים במקומו מזמור שיר ליום השבת) וקורין הזמירות עד כי אני ה' רופאך : ועומד הש"ץ ואומר

רפאני יהוה וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה : ואמרת ביום ההוא אודך יהוה כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יהוה ויהי לי לישועה : ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה : ואמרתם ביום ההוא הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עליליתיו הזכירו כי נשגב שמו : אלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי משיעי מחמס תשיעני : מהלל אקרא יהוה ומאיבי אושע : כי פדה יהוה את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו : על כן אודך יהוה בגוים ולשמך אזמר : זמרו יהוה כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ : צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל : ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יהוה קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו : כי ליהוה המלוכה ומושל בגוים : ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה ליהוה המלוכה : והיה יהוה למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו אחד : יהי שם יהוה מבורך מעתה ועד עולם : ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יהוה. לישועתך קויתי יהוה :

משכימין יש"ל הרמב"ן בפ' אמור טעם מקרא קדש שיהיו כולם קרואים ונאספים ביום הזה לקדש אותו כי מצוה היא על כל ישראל להקבץ בבית אלהים ביום מועד לקדש היום בתפלה והלל לאל עכ"ל: מביאו הב"י סי' תפ"ז: **ומתחילין** מזמור לתודה. ואין נמנעים מלאמרו בכל י"ט זולתי בשבת שאומרים במקומו מזמור שיר ליום השבת ואע"פ שרמ"א ז"ל בכמה מקומות בהגהת הש"ע רשם כמה ימים שאין לומר בהם מזמור לתודה מטעם שאין תודה קריבה בהם אין מנהגינו כן. וטעם מנהגינו דאין אנו אומרים לשם קרבן תודה אלא לשם הודאה וכן היא סברת רבי' ב' המירים בסי' רפ"ח ע"ש ובב"י. וכן העיד הירתי שנוהגים לאמרו בספרד ובפרובינצ"א :

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם אֶת זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. לְדוֹר וָדוֹר מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה הוּא הָאֵל וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים. וְאֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה אֶלָּא אָתָּה: פּוֹדֶה וּמַצִּיל מְפַרְנֵס וּמְרַחֵם אֱלוֹהַּ כָּל הַבְּרִיּוֹת אֲדוֹן הַתּוֹלָדוֹת הַמְהֻלָּל בְּתוּשְׁבָּחוֹת הַמַּנְהִיג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים רַבִּים. וַיהוָה אֱלֹהִים אֱמֶת לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים הַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים וְסוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּלְךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים :

וְאִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת. אֵין אָנוּ מַסְפִּיקִין לְהוֹדוֹת לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ עַל אַחַת מֵאֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרוֹב רִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם אֲבוֹתֵינוּ. מִלְּפָנִים מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

מבית

מבית עבדים פדיתנו. ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו. ומחרב הצלתנו.
ומדבר מלטתנו. ומחלאים רעים רבים דליתנו מלכנו ועד הנה עזרונו רחמיך
יהוה אלהינו ולא עזבונו חסדיך. על כן אברים שפלגת בנו ורוח ונשמה
שנפחת באפינו ולשון אשר שמת בתוך פינו הן הן יודו לך ויברכו את שמך
יהוה אלהינו על רוב נסי פלאיך. כי כל פה לך יודה וכל לשון לך תשבח
וכל עין אליך תצפה וכל ברך לך תכרע וכל קומה לפניך תשתחוה. וכל
הלבבות ייראוך והקרבים והכליות יזמרו לשמך כדבר שנאמר כל עצמותי
תאמרנה יהוה מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו: ונאמר
רננו צדיקים ביהוה לישרים נאוה תהלה. בפי ישרים תתרומם ובדברי
צדיקים תתברך ובלשון כל חסידים תתקדש ובקרב קדושים תתהלל.
ובמקהלות רבבות עמך כל בית ישראל יתפאר שמך יהוה אלהינו שכן
חובת כל היצורים לפניך יהוה אלהינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם
לגדל ולהדר על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך:
ישתבח שמך לעד מלכנו המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך
נאה יהוה אלהינו שיר ושבח הלל וזמרה ברכות והודאות נצח
וגבורה גדולה תהלה ותפארת עוז ומלכות וממשלה מעתה ועד עולם ברוך
אתה יהוה אלהינו מלך העולם מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון
כל המעשים הבוחר בשירי זמרה חי העולמים. אמן: ואומר חצי קדיש
ואומר ברכו את יהוה המבורך: ועונים הקהל ברוך יהוה המבורך לעולם ועד:
ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עושה שלום
ובורא את הכל. הכל יודוך והכל ישבחוך והכל יאמרו אין קדוש
כיהוה. הכל ירוממוך סלה יוצר הכל. האל הפותח בכל יום דלתות שערי
מזרח ובוקע חלוני רקיע מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה ומאיר
לעולם כלו וליושביו שברא במדת רחמים. המאיר לארץ ולדרים עליה
המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. מה רבו מעשיך יהוה כלם בחכמה
עשית מלאה הארץ קנינך המרומם שמו לבדו מאז המשבח והמפואר
והמתנשא וטוב מימות עולם: אלהי עולם מלכנו ברחמיך הרבים רחם עלינו
אדון עזנו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו: אין ערוך לך ואין זולתך

אפס בלתך ומי דומה לך. אין ערוך לך יהוה אלהינו בעולם הזה ואין
זולתך מלכנו לחיי העולם הבא אפס בלתך גואלנו לימות המשיח ומי דומה
לך מושיענו לתחיית המתים: אל אדון על כל המעשים. ברוך ומבורך בפי
כל הנשמה. גדלו וטובו מלא עולם. דעת ותבונה סובבים אותו. המתגאה
על חיות הקדש. ונהדר בכבוד על המרכבה. זכות ומישור לפני כסאו.
חסד ורחמים מלא כבודו. טובים מאורות שברא אלהינו. יצרם בדעת
בבינה ובהשכל. כח וגבורה נתן בהם. להיות מושלים בקרב תבל. מלאים זיו
ומפיקים נוגה. נאה זיום בכל העולם. שמחים בצאתם ששים בבואם. עושים
באימה רצון קוניהם. פאר וכבוד נותנים לשמו. צהלה ורנה לזכר מלכותו.
קרא לשמש ויזרח אור. ראה והתקין צורת הלבנה. שבח נותנים לו כל צבא
מרום. תפארת וגדולה שרפים ואופנים וחיות הקדש:

בשבת אומרים זה:

לאל אשר שבת מכל המעשים וביום השביעי נח ונתעלה וישב על כסא
כבודו. תפארת עטה ליום המנוחה ענג קרא ליום השבת. זה שבח
שבת של יום השביעי שבו שבת אל מכל מלאכתו ויום השביעי משבח
ואומר מזמור שיר ליום השבת: לפיכך יפארו לאל כל יצוריו שבח ויקר
וגדולה וכבוד יתנו למלך יוצר כל. המנחיל מנוחה לעמו ישראל ביום
שבת קדש: ע"כ

שמך יהוה אלהינו יתקדש וזכרך יתפאר מלכנו בשמים ממעל ועל הארץ
מתחת ועל כל שבח מעשה ידיך ומאורות אשר יצרת המה יפארוך סלה:
תתברך לעד צורנו מלכנו וגואלנו בורא קדושים ישתבח שמך לעד מלכנו
יוצר משרתים. אשר משרתיו עומדים ברום עולם ומשמיעים את
קולם יחד בדברי אלהים חיים ומלך עולם. כלם אהובים. כלם ברורים. כלם
גבורים. עושים באימה רצון קוניהם. כלם מקבלים עליהם עול מלכות
שמים זה מזה ונותנים רשות זה לזה להקדיש לצורם בנחת רוח בשפה ברורה
ובנעימה טהורה כולם כאחד עונים ביראה ואומרים קדוש קדוש קדוש יהוה
צבאות מלא כל הארץ כבודו: והאופנים וחיות הקדש יחד מתנשאים לעמתם:
משבחים ואומרים ברוך כבוד יהוה ממקומו:

לאל

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עוֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַמְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדוֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. הִתְקַנְתָּ מְאוֹרוֹת לְשַׂמֵּחַ עוֹלָם בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ. חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר שִׁמְךָ וּבַעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ אֲשֶׁר בָּטְחוּ בָךְ. וַתְּלַמְּדֵנוּ חֻקֵּי חַיִּים. כֵּן תְּחָנֵּנוּ אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן. הַמְרַחֵם רַחֵם נָא עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין לְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתְךָ בְּאַהֲבָה. וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְדַבֵּק בְּלִבֵּנוּ יִרְאָתֶךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה אֶת שְׁמֶךָ וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה לְבַדֶּךָ כִּי שֵׁם קָדְשְׁךָ בֶּאֱמֶת נִקְרָא עָלֵינוּ. בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תָּרוּם קַרְנֵנוּ וְתוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ. בְּךָ בָטַחְנוּ לֹא נֵבוֹשׁ וּבְשִׁמְךָ חָסִינוּ לֹא נִכָּלֵם וְלֹא נִכָּשֵׁל עַד עוֹלְמֵי עַד. כִּי אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אָתָּה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ. רַחֲמֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וַחֲסָדֶיךָ אַל יַעַזְבוּנוּ נֶצַח סֶלָה וָעֶד. וְהָבֵא עָלֵינוּ בְּרָכָה וְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ וְהוֹלִיכֵנוּ מְהֵרָה קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ וּלְרוֹמִמְךָ וּלְאַהֲבָה אֶת שְׁמֶךָ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה: וקורין ק"ש עד כיפה בדף ד' וחוזר ש"ץ יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם. אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:

אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם כִּסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ קַיֶּמֶת: דְּבָרָיו חַיִּים וְנֶאֱמָנִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עָלֵינוּ וְעַל אֲבוֹתֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹתֵינוּ עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם בֶּאֱמֶת חֹק וְלֹא יַעֲבוֹר:

אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ וּמֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גּוֹאֲלֵנוּ וְגוֹאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ וְצוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם הוּא שְׁמֶךָ וְאֵין לָנוּ אֱלֹהִים עוֹד זוּלָתֶךָ: עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד

אפסי ארץ: אמת אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים
על לבו: אמת אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם לאבות ובנים:
אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מושיע: אמת
ממצרים גאלתנו יהוה אלהינו מבית עבדים פדיתנו כל בכורי מצרים בדבר
הרגת ובכורך גאלת. וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים עברו מים ויכסו
מים צריהם עד אחד מהם לא נותר: ועל זאת שבחו גאולים ורוממו לאל ונתנו
ידידים שירות זמירות תושבחות למלך אל חי וקים רם ונשא גדול גבור
ונורא משפיל גאים עדי ארץ. מגביה שפלים עד מרום מוציא אסירים פודה
ענוים עוזר דלים ועונה לעמו ישראל בעת שועם אליו תהלה לאל עליון
ברוך הוא משה וכל בני ישראל לך אמרו שירה בשמחה רבה אמרו כלם
מי כמכה באלם יהוה מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא. יהוה
ימלך לעלם ועד. ונאמר גאלנו יהוה צבאות שמו קדוש ישראל ברוך אתה
יהוה גאל ישראל: ומתפללין בלחש

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך: ברוך אתה יא יהוה אלהינו ואלהי
אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור
והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל
לבני בניהם מלך רחמן מושיע ומגן ברוך אתה הד יהוה מגן אברהם:
אתה גבור לעולם אדני. מחיה מתים אתה רב להושיע (בקיץ אומר מוריד הטל)
(בחורף אומר משיב הרוח ומוריד הגשם) מכלכל חיים בחסד מחיה מתים
ברחמים רבים רופא חולים סומך נופלים מתיר אסורים ומקים אמונתו לישני
עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך ממית ומחיה ונאמן אתה להחיות
מתים ברוך אתה יהוה מחיה המתים:

בחזרת ש"צ התפלה אומר כאן קדושה בנוסח זה:

נקדישך ונעריצך ונשלש לך קדשה משלשת כדבר האמור על יד נביאך
וקרא זה אל זה ואמר ועונין הצבור קדוש קדוש קדוש יהוה צבאות
מלא כל הארץ כבודו: וחוזר ש"צ ואומר כבודו והודו מלא העולם כלו ומשרתיו
שואלים זה לזה איה מקום כבודו: ואומרים הקהל משבחים ואומרים ברוך כבוד
יהוה ממקומו: וחוזר ש"צ ואומר ממקומך מלכנו תופיע ותתנשא ותמלוך עלינו

כי

כִּי מְחַכִּים אֲנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּחַיֵּינוּ וּבְיָמֵינוּ ועונין הצבור אָמֵן וחוזר ש"ץ ואומר תִּשְׁכּוֹן תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה בְּמַלְכוּת עֻזָּךְ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי קָדְשָׁךְ עַל יְדֵי דָוִד עַבְדָּךְ מְשִׁיחַ צִדְקָךְ: ואומרים הקהל יִמְלֹךְ יְהוָֹה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: וחוזר ש"צ ואומר לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלָךְ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ שִׁבְחֲךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

והיחיד אומר נוסח זה

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְרָצִיתָ בָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת קִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וּ) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן (לשבת אֶת יוֹם הַמְּנוּחַ הַזֶּה) אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה זְמַן חֵרוּתֵנוּ בְּאַהֲבָה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא יַגִּיעַ יֵרָאֶה יֵרָצֶה יִשָּׁמַע יִפָּקֵד יִזָּכֵר לְפָנֶיךָ זִכְרוֹנֵנוּ זִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ זִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ זִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדָּךְ וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לִבְרָכָה לְחֵן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים (בשבת אומר בְּיוֹם הַמְּנוּחַ הַזֶּה) בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ. זָכְרֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה פָּקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה הוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וּמַלְּטֵנוּ בוֹ מִכָּל־צָרָה וְיָגוֹן וְשַׂמְּחֵנוּ בוֹ שִׂמְחָה שְׁלֵמָה. כִּי אֵל מֶלֶךְ רַחוּם וְחַנּוּן אָתָּה:

וְהַשִּׂיאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת בִּרְכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים לְשִׂמְחָה וּלְשָׁלוֹם כַּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ כֵּן תְּבָרְכֵנוּ סֶלָה:

קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבָךְ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן מוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ וְיִשְׂמְחוּ בָם כָּל יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ

(לשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

רְצֵה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה אֶל דְּבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה תְּקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶעֱרַב לְפָנֶיךָ עֲתִירָתֵנוּ כְּעוֹלָה וּכְקָרְבָּן...

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְנָוְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

בהודאת הש"צ התפלה אומרים הקהל כאן מודים דרבנן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וכו' שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ וְנִפְלְאוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת וָעֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ הַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. כָּל הַחַיִּים יְהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל כִּי טוֹב הָאֵל הַטּוֹב בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וּבָרְכֵנוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרָה וְחַיִּים אַהֲבָה וָחֶסֶד צְדָקָה וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת בְּשָׁלוֹם בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם אָמֵן: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָֹה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: ונהגו להתחנן בתחנה זו אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם יִהְיוּ כְּמוֹץ לִפְנֵי רוּחַ וּמַלְאַךְ יְהוָֹה דּוֹחֶה: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדוּשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָֹה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו וַחֲסָדָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְיִנַּחֲמוּ בְּצִיּוֹן וְיִבְנֶה בְּרַחֲמָיו אֶת יְרוּשָׁלַיִם בְּחַיֵּינוּ וּבְיָמֵינוּ בְּקָרוֹב אָמֵן וְאָמֵן:

וחוזר ש"ץ התפלה ואומר אבות וגבורות וברכה ג' בנוסח נקדישך וכו' כנז"ל עד האל הקדוש. אתה בחרתנו וכו' עד מקדש ישראל והזמנים רצה ומודים ועולים הכהנים לדוכן ונושאים כפיהם וכשאין כהן בבהכנ"ס אומר ש"ץ אלקינו וכו' שים שלום ואח"כ אומרים ההלל:

וקורא ההלל. המנהג הזה מיוסד ע"פ מ"ש הרמב"ם פ"ג מה' חנוכה דין י"ב וז"ל מנהג קריאת ההלל בימי חכמים הראשונים כך היה אחר שבירך הגדול שמקרא את ההלל מתחיל ואומר הללויה וכל העם עונין הללויה וחוזר ואומר הללו עבדי ה' וכל העם עונין הללויה וכו' וכן על כל דבר ודבר עד שנמצאו עונין בכל ההלל הללויה קכ"ג פעמים סי' לבן שנותיו של אהרן. וכן כשהקורא מגיע לראש כל פרק ופרק הן חוזרין ואומרין מה שאמר. כיצד וכו' כמו שרשמנו כאן וסיים שם זהו המנהג הראשון ובו ראוי לילך. אבל בזמנים אלו ראיתי בכל המקומות מנהגות משונות בקריאתו ובעניית העם ואין א' מהם דומה לאחר עכ"ל וכ' המ"מ ז"ל שם נמצאו עונין קכ"ג וכו' כ"ה במדרש תלים מזמור כ"ב וכ' המ"ר ז"ל שלא מצא זה במדרש ואהימנותיה קא סמיכנא עכ"ל. וכתו' י"ט מס' סוכה פ"ה כ' דהר' כ"מ לא יכר מקומו היה ואני מצאתיו במס' סופרים פע"ז עכ"ל. ואני הצעיר מצאתיו במדרש תלים מזמור כ"ב גם בירושלמי דשבת פ' ך' אמר ריב"ל מן יומאי לא אסתכלית באגדתא וחד זמנא אסתכלית וכו' קכ"ג פעמים עונין הללויה כנגד שנותיו של אהרן קדוש ה' הללויה הללו אל בקדשו לאהרן קדושו לאהרן קדוש ה' ע"כ ופי' י"מ ז"ל כלומר הללו לאל כנגד שנות קדושו דהיינו אהרן כדכתי' לאהרן קדוש ה'. ובשוחר טוב גרסי' יראו את ה' קדושיו זה אהרן ולפ"ז קרי עניית הללויה יראת ה' וה"ק יראו את ה' כנגד שנית קדושו דהיינו אהרן עכ"ל. ומביאו בעל ס' אמרי בינה דף ע"ז ע"א וסיים בה כי על כן זכרו רמב"ם בהל' הלל דחנוכה עכ"ל

ומברך הש"ץ ברכה זו :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִגְמוֹר אֶת הַהַלֵּל : ועונין אמן

ומקרא את הצבור הללויה והם עונים הללויה והוא אומר הללו עבדי ה' והם אומרים הללויה. [וכן על דרך זה בכל פיסוק ופיסוק מאלו המסודרים כאן]. עד סוף ההלל וזהו סדר ההלל

הַלְלוּיָהּ: הַלְלוּ עַבְדֵי יְהֹוָה: הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהֹוָה:
יְהִי שֵׁם יְהֹוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:
מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהֹוָה: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְהֹוָה: עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיהֹוָה אֱלֹהֵינוּ: הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל: מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים: עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת: אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: יעידוה בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ: יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס: הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים: גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס: הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים: גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ: מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם: חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם: בחה"מ של פסח מדלגין

[לֹא לָנוּ יְהֹוָה לֹא לָנוּ: כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב: מַעֲשֵׂה יְדֵי

אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ: עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ: אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן: רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ: לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה: עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה: עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה: עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:]

יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ: יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל: יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם: עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה: וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ: וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ: מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

[אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְהוָה אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: יעידה כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת: וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי: צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְהוָה וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאיִם יְהוָה: דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי: כִּי יְהוָה גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת: אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה: אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר: אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב:]

מָה אָשִׁיב לַיהוָה כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא: וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם: נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי

ומנהג זה מנהג קדמונים דקדמונים כמעט מימי הבית כמקובל בידנו מאבותי' בכל מנהגותינו בעניני התפלות מימות חרבן בית ראשון ולזה המנא בליפיו והדרו וטעמו של מנהג זה קלסיה אביר ישראל הרמב"ם ע"ה באמרו שראה מנהגים שונים בענין קריאת ההלל ומנהג זה מנהג חכמים ראשונים וכו ראוי לילך ואיליה ע"ה הוא משום דאשכחן בגמ' סוכה פ' לולב הגזול דף ל"ח ע"ב נתפרש שם מנהג זה. וגם חכמי המשנה רמזו מנהג זה **האחד** במס' ר"ה פ"ד דתנן התם העובר לפני התיבה בי"ט של ר"ה השני מתקיע. ובשעת הלל הראשון מקרא את ההלל ע"כ וכ' עלה הר"ן ומביאו הי"מ וה' פ"ח וז"ל מקרא ולא קתני קורא היינו טעמא לפי שהוא מקרא את הצבור וכדאמרינן הוא אומר הללויה והם אומרים הללויה. ע"כ: ולא תקשי לך דיוקא דמקרא מדיוקא דקאמר מתקיע דכבר הי' רבי' האיי הובאו דבריו בטור סי' תקפ"ה דר"ל אחר ולא ש"ל וכ"כ הרא"ש והר"ן פ' בתרא דר"ה: **המקום הב'** במתני' דסוכה פ"ג הלכה י' אם היה גדול מקרא אותו עונה אחריו הללויה ופרש"י עונה אחריו הללויה על כל דבר שהוא אומר וכו' ע"כ: **המקום הג'** במס' סוטה פ"ה בו ביום דרש ר' עקיבא אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר שאין ת"ל לאמר ומה ת"ל לאמר מלמד שהיו ישראל עונין שירה אחריו של משה על כל דבר ודבר כקורין את ההלל אשירה לה' כי גאה גאה לכך נאמר לאמר ר' נחמיה אומר כקורין את שמע ולא כקורין את ההלל. ע"כ: ופרש"י התם כילד אמרו ישראל שירה בים כגדול

יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּא יְהוָה כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה: וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם: נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה: בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָםִ הַלְלוּיָהּ:

[הַלְלוּ אֶת יְהוָה כָּל גּוֹיִם: יעידוה שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ: וֶאֱמֶת יְהוָה לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יעידוה יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:]

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ: עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי

כדבורים

המקרא את ההלל והן עונין אחריו הללויה. משה אמר אשירה לה' והם אמרו אשירה לה' משה אמר כי גאה גאה והם אמרו אשירה לה' אלמא דעל כל דבר ודבר קאמר דעונין הללויה. ר' נחמיה אומר כקורין את שמע. משה היה מתחיל בדבור תחלה כמו שעושה ש"ץ בק"ש וכולם קורין ביחד ולא כקורין את ההלל עכ"ל וכ"כ רע"ו ורמב"ם שם: **הראית** ידיד נעים דהני תרי תנאי ראשי אלפי ישראל ס"ל דקריאת ההלל כך הוא מסכימים לר' א' אלא דפליגי בשירת הים איך היתה קריאתה: **והנה** ראוי לנו לחקור מה ראו על ככה לעשות רמז במספר הללויה לשנותיו של אהרן קדוש ה' ולא עשו רמז אחר לשנות א' מהאבות או לשנות משה רבי' ע"ה כאשר או הצדיק למנין שנית א' מהם. האמנם אחי. רמז גדול רמזו לנו רבותינו חכמי האמת בזה. וזה בהקדים מאמר אחד מצאתיו לרז"ל בילקוט על פ' ויקח לו דוד חמשה חלוקי אבנים מן הנחל דאי' שם ה' אבנים אלו כנגד מי כנגד הקב"ה וכנגד אהרן וכנגד ג' אבות. אותה שעה אמר אהרן לא אני גואל הד[ם] עלי מוטל ליפרע ממנו ע"כ. וקשה למה נקט אהרן יותר ממרע"ה עוד למה נקט בסדרו לאהרן קודם זכירת ג' אבות. והנה ידעתי כי במאמר זה יש פליאות חכמה נשגבה וגם לפי הפשט יש בזה דבר נאה ומתקבל וכתבוהו המפרשי' בחבוריהם ובפירושם. האמנם לפי דרכנו יובן ע"פ מה שלמדנו מ[בוצינא] בוצינא קדישא הרשב"י ומשנהו האר"י ז"ל זה כי השגחת אבא חכמה עליונה תמיד להשקיע מבו[א] הטוב לבת הנעימה הכלולה מכל יופי ונועם מלכות בית דוד דרך זעיר אנפין בן זוגה וכ"ש בימי[ם] טובים ביחוד ובפרט ורמזו הכתוב באמרו אלה מועדי ה' מקראי קדש והנה מלת קודש כי הוא רמ[ז] בחכמה עלאה. והנה נודע כי כהן גדול הוא בחכמה כנז' בלימודי האר"י וכמ' יאיר נתיב ז"ל גם בזוהר תזריע דף מ"ח ע"ב גם בזוהר משפטים דף ל"ה ע"ב: **גם** ידוע כי הלל הוא במלכות במ[ספר] ולזה תמצא הלל עולה ס"ה מספר אדנ"י ולזה תמצא שאמר במאמר לא אני גואל הדם כי אהרן [...] גואל הדם הקרוב אל מלכות בית דוד כנז' והסוד ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב. ואל ע[...] ובינה זו אנו אומרים הללויה כ"ט ותגובה קכ"ג פעמים להוריד חסדים דאבא אל הבת הנעימה [...] המתלבשות המדות וכו' לזה ומכנה אותו גם לדוק הכהן. וכו' זה שמעתי מחבירי יו"ל והוא רמז נפל[א]. עוד מצאתי בזו' פ' חקת דף קפ"א ע"ב וז"ל מיתת מרים אסתלקת באר לבתר אתבר דרועא ימי[נא] דמקרב תדיר בסיהרא באחיו בחידו וע"ד כתיב ותקח מרים הנביאה אחות אהרן. אחות אהרן [...]

דהיינו

כדבורים דעכו כאש קוצים בשם יהוה כי אמילם: דחה דחיתני לנפל ויהוה עזרני: עזי וזמרת יה: ויהי לי לישועה: קול רנה וישועה באהלי צדיקים: ימין יהוה עשה חיל: ימין יהוה רוממה: ימין יהוה עשה חיל: לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה: יסר יסרני יה ולמות לא נתנני: פתחו לי שערי צדק: אבא בם אודה יה: זה השער ליהוה: צדיקים יבאו בו: נמצאו עונין הללויה נ"ג פעמי' סימן להם שנותיו של אהרן וזמן ההנא יעידו בעד כל קול

אודך כי עניתני ותהי לי לישועה: אודך אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה: אבן מאת יהוה היתה זאת היא נפלאת בעינינו: מאת זה היום עשה יהוה נגילה ונשמחה בו: זה אנא יהוה הושיעה נא: אנא אנא יהוה הצליחה נא: אנא ברוך הבא: והצ. ור אומרים בשם יהוה: ברכנוכם מבית יהוה: ברכנוכם אל יהוה ויאר לנו: אל אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח: אסרו אלי אתה ואודך: אלי אלהי ארוממך: אלהי הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: הודו

יהללוך יהוה אלהינו כל מעשיך וחסידיך וצדיקים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל כולם ברנה יודו לשמך כי אתה יהוה לך טוב להודות ולשמך נעים לזמר ומעולם ועד עולם אתה הוא האל. ברוך אתה יהוה אל המלך המהולל המשובח המפואר חי וקים תמיד ימלוך לעולם ועד:

דאיהו דרועא דמקרב לה באחדותא בחדוה עם גופא עכ"ל לעניננו: א"ב איפה אתי בינה זאת ואל ירע בעיניך להתעכב בעה אחת לתקן הכסיטי הכלה אשר זה לה כמה חדשים ובבתות אחכה לחסדי אב. מהי"ר ימהרנ"ה לו ע"י רבי המלך כנסיית ישראל עם קודש ברב עם הדרת מלך ואל תהי בסוד נמהרי לב הממהרים בהשלמת קריאתי בלתי ענות הללויה ובכינה מה הומרת אם אם אני איה כבודי ואם גברת אני איה מוראי הגמול הזה קויתי די לי בשאר ימות השנה שאני שוכבת קדורנית ושחורה והן עתה אשר הגיע עת דודים נביקין דאהבה מגעו הטיב ממני לא זה דרך בן יכבד אב ואם. ואם מפני קלת המוניים אשר השליכו הוד ותפארת רנת ההלל אחרי גוס ויפנו עורף ללאת השולה. ולא עלה בידם לא זה ולא זה לא מפני זה נבטל תקנת הראשונים חכמי משנה וגמרא דעלייהו אתמר ע"פ התורה אשר יורוך ולא יתכן לשמות עיני בש"ר שרים נוגנים הפקודים בבית תפלתם בעבור אלו כי אדרבה לתקנת הפקחים ראוי לנו לחוש. ולהקן גם שאינם בני דעת קל הוא לדבר על לבם בשפל קול התחנ"ה לאמר באו אחי באו רעי ונרוממה שמו יחדיו יחד כל איש ישראל חברים וקב"ה יתקלס מינן ומנייהו ישראל אשר בך אתפאר ובכן כל איש על מקומו יבא בשלום ובודאי שיקובלו דבריו ומלבות שמים תסייע על ידו בהיות הכוונה לשמו ית' כי כך היא המדה ועיין בזוהר פ' ויקרא דף ל"ד ע"א מזה וסי' זאת מנחת אהרן ומנחת בניו מבכים הולך לרמז במעתי וה' יעזרנו ע"ד כבוד שמו אכי"ר: פי' ההלל כ' בסדר האגדה;

יאמר קדיש תתקבל. ומוציאין שני ספרים וקורין בראשון ה' גוברי בפרשת בא מן משכו וקחו לכם צאן וכו' עד ויהי בעצם היום הזה וכו' ואם הוא שבת קורין ז' גוברי ומתחילין

ואם הוא שבת מתחיל מן משכו לבד

ואין מנהג הגליני לקרות מן והיה היום הזה לכם לזכרון ועיין רד״א: מעשה שגמר החמישי בפ׳ ליל שמורים הוא לה׳ וגלל ס״ת ואמר קדיש פסק הרב בית דוד בא״ח סי׳ ס׳ דא״ל לקרות יותר מטעם שלא כמלא בש״ס שצריך לקרות עד לגבהותם וכיון שקראו ה׳ גוברי ט״ו פסוקים די (פרי הארץ ח״ב סי׳ ו׳ תוך התשובה):

סימן משך וכו׳ ור״ל לרמוז בסי׳ זה מה שנעשה לישראל על מעשה העגל שנשתלחו הבכורות מעבודת בהי״ת ונבחרו הלוים. משך כשמשכו ישראל לעשות להם העגל תבנית שור שמשכוהו מתחת כסא הכבוד שהוא אחד מד׳ פנים שבמרכבה: קדש בכספא. ר״ל או קדשוהו ועשאוהו בכסף שנאמר וכסף הרביתי לה ואיזהו. פסל במדברא. פסל שעשו ישראל במדבר וזה גרם שלא בוכרא נשתלחו הבכורות מהעבודה ועשו סי׳ זה ע״ד תוכחה. עיין לבוש סי׳ ת״ל. ול״נ שסי׳ זה דרך תפלה וזה כי בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל לזה עשו סי׳ בחג זה לגאולה העתידה משך תורא כלומר משוך והוצא תורא מהגלות שהם ישראל שנק׳ שור ע״ש יוסף דכתיב ביה בכור שורו וכו׳ וע״ש ידע שור קונהו ישראל לא ידע וכו׳ קדש בכספא כלומר קדשם כהקן לגלתו בכיסף ובאוצר ע״ש והרשהיך לי באמונה. א״נ בכספא בא״י שנק׳ ארץ חמדה כי נכסף נכספתה ת״א הרי חמדא חמידתא כי אז יחזרו לארץ בשמחה יאמר פסל במדברא כלומר והוצאם הפסולים ששכנו בה ונקברו בה תחלה יצאתם ויגרשם לחוץ למדבר ע״ש ויצערו

מן משכו לבד ואומר קדיש. ומפטיר קורא בספר שני ובחי
הראשון וכו׳ ואינו אומר קדיש ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה בְּמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק: יקרא ההפטרה ביהושע עשה לך חרבי
צורים עד ויהי ה׳ את יהושע ומברך אחריה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּים אֲשֶׁר כָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק. נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל נֶאֱמָן אַתָּה בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲגוּמַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ וְתִנְקוֹם נָקוֹם מְהֵרָה בְּיָמֵינוּ וְתִבָּנֶה מְהֵרָה בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

אֶת צֶמַח דָּוִד מְהֵרָה תַצְמִיחַ וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַנְּבִיאִים (בשבת וְעַל יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) וְעַל יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדוּשָּׁה (בשבת וְלִמְנוּחָה) לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת עַל הַכֹּל אָנוּ מְבָרְכִים אֶת שְׁמָךְ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

סימן למעמדות שקורין בזה החג משך תורא. קדש בכספא. פסל במדברא. שלח בוכרא.
וזה לא ישתנה כי אם כשחל פסח ביום ה׳ אז ביום ג׳ יש

שבת קורין פסל ומתחיל מן ראה אתה אומר אלי וכו'. ואחר שישלים המפטיר הברכה אומר :

תיקון הטל

שזופת שמש להוצת פתרוסים. מרודיה תנובב. בטללי רסיסים. האל העונה בעת רצון עמוסים. מגן הוא לכל החוסים: מגן

שלח רוחך הטוב להחיות גויינו. לקדמותה תשיב נחלת צביינו. ממך טוב לכל ימצא פריינו. הלוא אתה תשוב תחיינו: הלא מבטח

כל היצור ומעוזם וצלם. המכין טרף ומזון לכולם. שנתנו תעטר בעב מלקוש ותושלם. והשמים יתנו טלם: והשמים ראה קמה למלאת ברסיסי ברכה. לחם לאוכל ומרפא וארוכה. היות הוגי דת נסוכה. ככוכבים בהלם: והש' ירעפו נאות מדבר וגם תתגורנה גבעות גיל. ובפטורי צצים תאורנה פתיגיל. ירונו יחדו רוב חסדיך במלם: והש' למלביש סות סמדר ערומי שורקה. ומשביע בטובו נפש שוקקה. ורעבה וריקה. במעדניו ממלאם: והש' ישבעו עצי יהוה בשפלה ובהר. ומלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר. תרננה פרזות עומדות על תלם: והשמים

לשוני כוננת אלהי ותבחר. בשירים ששמת בפי טוב ממסחר. ונגדך כוננת צעדי משחר. ולי גרון תתה בקראי לא נחר. ויצרי הבנת כמו צמר צחר. ולבן לא שתה לבבי בי שחר. היה סתרי עתה כאתמול ובמחר. מגני אתה אלהי אל תאחר: מגני

רביעה ממנה וכנו' ג"כ בנבואת יחזק' ואחרי כן באת בוכרא להכנס לא"י יקראם בכורים ל' חיבה בני בכורי ישראל וע"פ גם אני בכור אתנהו : **על** התורה ועל הנביאים. ול"ג ועל העבודה וכסדר כבר כתבנו טעם מספיק לזה: **תיקון הטל.** פוסקים מלהזכיר גשם במוסף יום ראשון דפסח ומה שאין פוסקים מערבית משום שאין כל הקהל מצויים בבהכ"נ ונמצא זה מזכיר וזה אינו מזכיר ויהיו אגודות וגם בשחרית אין מזכירין כלל שלא יבוא שהזכירו בערבית ולבנה האחרת יזכיר מבערב וזה הטעם כלל למה שאין מזכירין גשם רק במוסף דש"ע דסוכות וה"ה נמי כאן : **מכאן** ואלך אם הזכיר גשם מחזירין אותו וחוזר לראש הברכה ואם סיים הברכה והתחיל ברכה שאחריה חוזר לראש התפלה ואפי' במקום שצריכין גשם בימות החמה אם הזכיר גשם במקום טל מחזירין אותו וכן אם הזכיר גשם וטל: **אם** נסתפק אם הזכיר מוריד הגשם עד ל' יום בחזקת שהזכיר גשם וצריך לחזור: ואם אומר ביום א' דפסח צ' פעמים אתה גבור עד מוריד הטל כנגד ל' יום שאומר אותו ג"פ בכל יום א"צ לחזור אם נסתפק עיין כל זה בש"ע סי' קי"ד : **תיקון הטל** בס' שמיני עצרת דסוכות כבר ביארנו טעם המנהג לאומ' כאן ולא בחזרת התפלה דש"ץ : **שזופת** שמש. ענין ראייה והבטה והכוונה אל כנסת ישראל שהושחרה מהכאת השמש עליה כינוי אל עול הגלות : להוצת פתרוסים. בן מצרים דכתיב ומצרים ילד וכו' ואת פתרוסים. וע"פ אשר מצרים לוחצים אותם : מרודיה. ענין דלות ושפלות ע"ש ועניים מרודים : תנובב. הוא יציאת הפירות וגידולם

לָךְ לְשָׁלוֹם גֶּשֶׁם וּבָא לְשָׁלוֹם טָל. כִּי רַב לְהוֹשִׁיעַ. וּמוֹרִיד הַטָּל: כי אָשִׁיר שִׁירָתִי וְאָשִׁים דִּבְרָתִי. וְאַגְבִּירָה שְׂפָתַי לְצוּר יְשׁוּעָתִי. וּבְיוֹם אֲמַרְתִּי תִּזַּל כַּטָּל: כי כִּי שֵׁם כְּבוֹדְךָ הָאֵל. שׁוֹכֵן בְּתוֹךְ עַם אֵל. וְתַעֲמִיד מִיכָאֵל. (כג) וְתִהְיֶה לוֹ לְגוֹאֵל. הַיּוֹם לְיִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה כַּטָּל: כי אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּטַלְלֵי אוֹרָה תָּאִיר אֲדָמָה. בְּטַלְלֵי בְרָכָה תְּבָרֵךְ אֲדָמָה. בְּטַלְלֵי גִילָה תָּגִיל אֲדָמָה. בְּטַלְלֵי דִיצָה תְּדַשֵּׁן אֲדָמָה. בְּטַלְלֵי הוֹד תְּהַדֵּר אֲדָמָה. בְּטַלְלֵי וַעַד טוֹב תְּוַעֵד אֲדָמָה. בְּטַלְלֵי זִמְרָה תְּזַמֵּר אֲדָמָה. בְּטַלְלֵי חַיִּים תְּחַיֶּה אֲדָמָה. בְּטַלְלֵי טוֹבָה תֵּיטִיב אֲדָמָה. בְּטַלְלֵי יְשׁוּעָה תּוֹשִׁיעַ אֲדָמָה. בְּטַלְלֵי כַלְכָּלָה תְּכַלְכֵּל אֲדָמָה: כְּמוֹ שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ רַב לְהוֹשִׁיעַ וּמוֹרִיד הַטָּל לִבְרָכָה. אָנָּא הוֹרִידֵהוּ לְאוֹרָה. לִבְרָכָה. לְגִילָה. לְדִיצָה. לְהוֹד. לְוַעַד טוֹב. לְזִמְרָה. לְחַיִּים טוֹבִים. לְטוֹבָה. לִישׁוּעָה. לְכַלְכָּלָה. אָמֵן:

ומסדירין תפלת מוסף. אשרי וכו' וחצי קדיש. ועומדין ומתפללין:

תפלת מוסף דפסח

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים

טובים

וגידולם מן תנובות שדי חיל כי יטב: רסיסים. ענין הזילוף והניטוף מן רסיסי לילה: עמוסים. ל' משא הגלות. ואפשר לומר כתרגומו חביבין. וי"מ מרודים כינוי לגלות כ"י: בטללי. כענין אהיה כטל לישראל: נויינו. גופותינו: לצביינו. ע"ש ארץ צבי וכו': ממך. שאתה טוב ומטיב לכל. ימלא פדיינו ע"ש ופדויי ה' ישובון: ומעוזם. תקפם: ואלם. ע"ש ה' צלך על יד ימינך: עטר. ל' פרנסה: תעטר. השבע אותה בכל דבר טוב דהיינו בטוב וכו' מן עטרת שנת טובתך: ותיכלם. ל' שלימות כלומר מראשית השנה ועד אחריתה: ראה קמה. התבואה בסוף בישולה נק' קמה ומתפלל אל הש"י שימלאנה בשלמותה וטובה וגמרה: ברסיסי. ברביבי: נסוכה. ישראל ההוגים בתורה מן מעולם נסכתי: ירעפו. ל' הזלה: נאות מדבר. ל' נוה ענין מקום והכוונה יזל הטל על נאות המדבר ופסוק הוא תהלים ס"ה: וגם התגורנה גבעות. ע"ש וגיל גבעות תחגורנה וזה בהראות הפסח ע"ד משל: ובפטורי צצים. פי' ובפתוחי פרחים והענין הוא שהגבעות שתיפינה בצמיחת פרחי הקיץ כאשר יתיפה החגור חגורת משי לכבוד ונק' פתיגיל. מלה מורכבת פתיל גיל: צצים הצד"י דגש לחסרון היוד ופסוק הוא במלכים א' ו': סוה. בגד: סמדר. הם הענבים הדקים כשיפרחו ואז ניכרים שהם ענבים: שורקה. היא שוכת הגפן והכוונה כי בחורף נשאר הגפן והאילנו' ערומות מעלים ופרי ובתחלת הקיץ מתחילים לפרוח ולהנץ והוא להם כלבוש לערום: שוקקה. ל' תאוה: ממלאם. מצלים רצונם: ישבעו עלי ה'. האילנות הנותנים פרי ישבעו פעם אחרת [ראב"ע]: תרננה פרזות. רמז על ירושלם דכתי' פרזות תשב ירושלם והומר כי ירונו פרזות ירושלם כשיחזרו לכבודן הראשון על מכונם:

לבוי

עג"ה. כג) ה"ג ותהיה לו. והוא ע"ד מ"ש הנביא ופקיד ה' על צבא המרום במרום וכו' שבתחלה יגאל השר הע"י שהוא

טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם מלך רחמן מושיע ומגן ברוך אתה יהוה מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני. מחיה מתים אתה. רב להושיע (בקיץ אומר מוריד הטל) (בחורף אומר משיב הרוח ומוריד הגשם) מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים רופא חולים סומך נופלים מתיר אסורים ומקיים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך ממית ומחיה ונאמן אתה להחיות מתים ברוך אתה יהוה מחיה המתים:

בחזרת ש"צ התפלה אומר כאן קדושה בנוסח זה:

כתר יתנו לך יהוה אלהינו מלאכים המוני מעלה עם עמך ישראל קבוצי מטה יחד כלם קדושה לך ישלשו וכן כתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר ועונין הקהל קדוש קדוש קדוש יהוה צבאות מלא כל הארץ כבודו: וחוזר ש"ץ ואומר כבודו והודו מלא העולם כלו ומשרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו: ואומרים הקהל משבחים ואומרים ברוך כבוד יהוה ממקומו: וחוזר ש"ץ ואומר ממקומך מלכנו תופיע ותתנשא ותמלוך עלינו כי מחכים אנו לך מתי תמלוך בציון בקרוב בחיינו ובימינו ועונין הצבור אמן וחוזר ש"ץ ואומר תשכון תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך לדור ודור ולנצח נצחים ועינינו תראינה במלכות עזך כדבר האמור בשירי קדשך על יד דוד עבדך משיח צדקך: ואומרים הקהל ימלוך יהוה לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה: וחוזר ש"ץ ואומר לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש שבחך יהוה אלהינו מפינו לא ימוש כי אל מלך גדול וקדוש אתה ברוך אתה יהוה האל הקדוש:

לשוני כוננת. התקנת מן כוננת ארץ. ומן ויכוננך: ממסחר. מן כי טוב סחרה מסחר כסף והוא ל' סחורה: ממשחר. מן השחר כמו מרחם משחר הכוונה שכונן לעדיו ר"ל פסיעות רגליו מעת צאתו מרחם אמו: ניחר. ל' חמימות ויובש: וילדי. כנוי על החטאים הנעשים בהסתת היצר הרע: לחר. לכן ע"ש אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו: לא שתה. לא שמת: סחרחר. הולך סביב סביב ואינו מיושב מרוב הצרות לשון סחור סחור: היה סתרי עתה. בגלות הזה: כאתמול וכמחר. ה"ג ול"ג ולמחר בלמ"ד. והכוונה היה סתרי עתה בגלות הזה כמו שהיית סתרי אתמול דהיינו בגלות מצרים ומחרתו דהיינו בגלות בבל וטעות הוא לגרוס בלמ"ד:

תפלת מוסף

ומפני חטאינו וכו'. מה שאנו מתחיל אלהינו ואלהי אבותינו מפני חטאינו. כבר פי' לעיל בתפלת מוסף דר"ח ושבת: ונתרחק ה"ג וכבר פי' הגירסא בתפלת מוסף דר"ח: מפני היד שנשתלחה במקדשך. הרב

בעל

והיחיד

(נ"ח), שהוא מיכאל שרם של ישראל ולפי"ז א"צ לשנות הגי' ולומר ותהיה לנו וכו' כמו ששמעתי ודוק.

והיחיד אומר נוסח זה:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹ
יְהַלְלוּךָ סֶּלָה בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵ
הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְרָצִיתָ בָּנוּ מִכָּ
הַלְּשׁוֹנוֹת קִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּ
מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵי
קָרָאתָ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (לשבת שַׁבָּתוֹ
לִמְנוּחָה וּ) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂ
(לשבת אֶת יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא
קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה זְמַן חֵירוּתֵ
בשבועות אֶת יוֹם חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵ
בסוכות אֶת יוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ.
בש"ע אֶת יוֹם חַג שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַזֶּה זְמַן שִׂמְחָתֵ
בְּאַהֲבָה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַ
אַדְמָתֵנוּ וְאֵין אֲנוּ יְכוֹלִים לַעֲלוֹת לֵרָאוֹ
לְהִשְׁתַּחֲווֹת לְפָנֶיךָ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בְּנָוֶה הֲדָרְ
בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּ
הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ:

בשע"ל כס חיים דף מ"ו ומ"ז פי' זה ע"פ מ"ש באיכה רבתי שעלו פרחי כהונה לראש הגג וזרקו מפתחות בהמ"ק למעלה ובאה פסת יד וקיבלתן ועפ"ז תיקנו מפני היד שנשתלחה במקדשך ע"ש ב' ספר יד יוסף ז"ל. עוד כ' בשם י"מ על פ' והבית הזה יהיה עליון שבהמ"ק לא נחרב לגמרי אלא העליהו מלה"ש בשלימות והשדים בנו בנין אחר במקומו כדי להטעות האומות ולהחריבו ולזה זרקו המפתחות למעלה שידעו ברוה"ק שהבית עלה למעלה ורצו להעלות המפתחות למעלה להיות שמורים עד עת קץ עכ"ל: לעלות. ע"ש בעלותך לראות את פני ה' אלהיך: בבית בחירתך. ע"ש ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה וכו': בנוה הדרך. ע"ש אל נוה קדשך, וכתיב בהדרי קדש מרחם משחר: שתשוב ותרחם עליו ועלינו. פ"ג תחילה לבקש על המקדש: ותקבץ פזורינו ונפוצותינו כפל הדבר לחזק הענין ורד"א כ' רמז בכאן ג' נבואות כבוונה שינוי הלשונות מג' נבואות שנתנבאו הנביאים: מירכתי ארץ. מקצוות הארץ: מוספי. פ"ג כל'

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלָיו וְעָלֵינוּ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּ
וְתַקֵּבֵץ פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ וַהֲבִיאֵנוּ לְצִי
עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶ
קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן וְאֶת מוּסְפֵי (בשבת יו
הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה (בשבועות יום ח
השבועות הזה. בסוכות יום חג הסוכות הזה. בשמיני עצרה יום חג שמיני עצרת
הזה) נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵי
בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ:

מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ טוֹב וּמֵטִיב הִדָּרֶשׁ לָנוּ שׁוּבָה עָלֵינוּ בַּהֲמוֹן רַחֲמֶיךָ בִּגְלַל אָבוֹתֵינוּ שֶׁעָשׂוּ אֶת רְצוֹנֶךָ בְּנֵה בֵיתְךָ כְּבַתְּחִלָּה וְכוֹנֵן מִקְדָּשְׁךָ עַל מְכוֹנוֹ. וְהַרְאֵנוּ בְּבִנְיָנוֹ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּתִקּוּנוֹ וְהָשֵׁב יִשְׂרָאֵל אֶל נָוֵהוּ כֹּהֲנִים לַעֲבוֹדָתָם וּלְוִיִּם לְדוּכָנָם וְיִשְׂרָאֵל לְמַעֲמָדָם. וְאַרְמוֹן עַל מִשְׁפָּטוֹ יֵשֵׁב. וְשָׁם נַעֲלֶה וְנֵרָאֶה וְנִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנֶיךָ בְּשָׁלֹשׁ פַּעֲמֵי רְגָלֵינוּ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל זְכוּרְךָ אֶת פְּנֵי יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פְּנֵי יְהוָֹה רֵיקָם: וְנֶאֱמַר אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לָךְ:

וְהַשִּׂיאֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ אֶת בִּרְכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים לְשִׂמְחָה וּלְשָׁלוֹם כַּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ כֵּן תְּבָרְכֵנוּ סֶלָה: קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן מוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ וְיִשְׂמְחוּ בָם כָּל יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

רְצֵה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה אֶל דְּבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְנָוְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: בחזרת הש"ץ אומרים הקהל כאן מודים דרבנן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וגו' שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ עַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ וְנִפְלְאוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת וָעֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם

בל' רבים בכל המוספין וכבר כתבנו הטעם במוסף שבת: ואין מזכירין פסוקי קרבן מוסף כלל כמ"ש במוסף דשבת: הדרש לנו. ע"ש עוד זאת אדרש לבית ישראל: בהמון רחמיך. ל' המונים. א"נ בהמיית רחמיך ע"ש המון מעיך ורחמיך: וארמון. בהמ"ק לפי שהוא בנין גבוה נק' כן: על משפטו ישב. ה"י כדחזי ליה ישתכלל. (ירמיה ל'): בשלש פעמי רגלינו. ע"ש שלש פעמים בשנה. רגלינו. כמו זמנינו. כדמתרגם שלש רגלים תלת זמנין (רד"א). וא"כ יהיה פעמי מלשון פעמים ואפשר שיהיה מל' הליכה וצעידה כמו מדוע אחרו פעמי מרכבותיו. פעמי דלים. ויהיה פי' בג' צעדי רגלינו שיהיו עולים לרגל: ככתוב בתורתך. כל"ל לנוכח כי כל הל' הוא מדבר לנוכח: את פני ה' ריקם. צריך ליזהר להפסיק בין ה' לריקם כי היא בטפחא שלא יתחייב בנפשו: ונאמר. ה"ג

בכל

הטוב

בכל התפלות ובר"מב"ס והעפ"י שהם שני פסוקים סמוכים בתורה והכי אשכחן בתלמוד ובזוהר בכמה מקומות:

ואחר כילא מבהכ"נ ילך להקביל פני רבותיו או גדולים ממנו בחכמה ובפרט רגל זה שצריך לשמוח כל א' עם חבירו ולהקביל פניו וכן המנהג פשוט. ומנהג של ישראל תורה היא וכן הוכיחו רז"ל מפנין הבונמית דכתי'

הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ הַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. כָּל הַחַיִּים יְהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל כִּי טוֹב הָאֵל הַטּוֹב בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יְהֹוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וּבָרְכֵנוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בִּמְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בִמְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרָה וְחַיִּים אַהֲבָה וָחֶסֶד צְדָקָה וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת בִּשְׁלוֹם בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם אָמֵן: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי: ונהגו להתחנן בתחנה זו אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם. יִהְיוּ כְּמוֹץ לִפְנֵי רוּחַ וּמַלְאַךְ יְהֹוָה דּוֹחֶה: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי: עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו וַחֲסָדָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְיִנָּחֲמֵנוּ בְּצִיּוֹן וְיִבְנֶה בְּרַחֲמָיו אֶת יְרוּשָׁלַיִם בְּחַיֵּינוּ וּבְיָמֵינוּ בְּקָרוֹב אָמֵן וְאָמֵן: והחזר ש"ץ התפלה ואומר אבות וגבורות ואומר ברכה ג' בנוסח כתר וכו' (כנז"ל) עד האל הקדוש. אתה בחרתנו וכו' עד מקדש ישראל והזמנים רצה ומודים ועולים הכהנים לדוכן ונושאים כפיהם וכשאין כהן בבהכ"נ אומר ש"ץ אלהינו וכו' שים שלום וקדיש תתקבל וגומר התפלה:

תפלת מנחה. אשרי וסדר היום. ומתפללים כמו בשחרית. ואם הוא שבת קורין שלשה בפ' השבוע. ומזמור **הודו ליהוה כי טוב** וכו' **יאמרו גאולי יהוה** וכו' ונפטרים לשלום:

ליל שני כמו בליל ראשון וקורין ההלל וקדיש תתקבל ומתחילין לספור העומר ומברך תחלה ברכה זו

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל סְפִירַת הָעוֹמֶר:

ואומרים הָאִידָּנָא חַד יוֹמָא בְּעוֹמְרָא: כד) הָרַחֲמָן יַחֲזִיר עֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ

למקומה

ענף חיים. כד) ה"ג זל"ג יהי רצון וכו' וכ"ה נוסחת הרד"א והאר"י ז"ל בס' הכוונות ומהר"ח כהן ז"ל ישי' מח"ס ד' ק"ז:

למקומה במהרה בימינו ואמרו אמן:

ואומרים **למנצח על הגתית** וכו' **מזמור לדוד יי רועי** וכו' ואח"כ **למנצח בנגינות מזמור שיר אלהים יחננו ויברכנו** וכו' **רבי חנניא בן עקשיא** וכו' קדיש דרבנן ועלינו לשבח. ואם הוא שבת אומרים יגדל אלהים חי וכו' והולכין לבתיהם לשלום לעשות הסדר בליל ראשון: ובליל

דכתי' מדוע את הולכת אליו וגו' לא חדש ולא שבת מכלל וכו' וכ' הרמ"ע במאכ"ח ח"א סי' י"ט כי הקבלת פני הרב מעין מצות ראיה להקביל פני השכינה ע"ש: **וילך** לבקר החולים ולנחם אבלים ולשמח העניים כי גמ"ח אין לה שיעור וכו' וזה יהיה באופן שלא ימנע ממנו שמחת הרגל (סדה"י ותמ"י): **ליל שני** מנהג שמפסיקין בין מנחה למעריב לפי שבתי קהלות הן ואין י"ט מכין לחבירו ויחיבין אם יתפללו ערבית מבע"י ישעו הנשים ויכינו לצורך הלילה מבע"י (מהרי"ל דף כ"ו ע"א) וכן המנהג לאחר תפלת ערבית בליל שני ואין מתחילין להתפלל עד הלילה שלא יבאו הנשים לעשות וכ"כ בשכ"ג: **ונהגו** הקהל לספור אחר התפלה משום דכל הקהל נמצאים בבה"כ וברוב עם הדרת מלך כדאמרינן בענין קצירת העומר שהיה נעשה בעסק גדול כדתנן כל העיירות מתכנסות לשם (סדה"י): כה) **ואחר** שבירך וספר אומר יהי רצון וכו'. והטעם לפי שהספירה בזמן הזה דרבנן כיון שאין לנו מקדש להקריב העומר לכך מתפללין שנקיים המצוה כתקנה (לבוש סי' תפ"ט) מבה"כ ותקיעת שופר ולולב דים שם מעשה הכל כאן אינו רק הזכרה עתה לבנין בהמ"ק (פר"ח ב' תי' ספ"ב דמגילה): **ונהגו** העולם בימי העומר לומר מזמור אלהים יחננו וכו'. מפני שיש בו מ"ט תיבות כנגד מ"ט ימים ופסוק ישמחו יש בו מ"ט אותיות. וכתבו לאמרו אחר המזמורים שנהגו לומר בשאר הימים בערבית וכן הדין מטעם דכל התדיר מחבירו קודם לחבירו וכבר האריך בענין זה הרב בשכ"ג סי' תרפ"ד בהגהת ב"י אות א' ע"ש דמסיק ג' הרמ"ע בתשו' סי' כ"ה שיקדים שיר שהיו הלוים אומרים במקדש לשיר שהוא מנינו של יום מטעם כל התדיר קודם לחבירו יע"ש וכן הוא מנהגנו בשאר ענינים הדומים לזה ג"כ וה"ק: **טעם** שאין מברכים שהחיינו לפי שאין בספירת העומר זכר לשום הנאה אלא לשמחת נפשנו לחרבן בית מקדשנו (רשב"א סי' קפ"ו ור"ן סוף פסחים) ובתו' סוכה כ' הטעם משום דכל לילה ולילה הוי חלק מהמצוה ולא נגמרה המצוה דיומי מפסקי ועיין בפר"ח. ובמהרי"ל דף כ"ז ע"ב כ' הטעם משום דאינו אלא כמכשירי מצוה דעיקר מצוה רגל דשבועות ועדיין לא הגיע סוף ז' שבועות ע"כ וכ"כ הרדב"ז ח"א סי' רנ"ו ע"ש: בספירת העומר צריך לכוין לטהר עצמו ומתקנותיו להיות מוכן ומעותד ליום התמנים שניתן בו התורה הקדושה וכן אבותינו ביציאתם ממצרים אחר שמעט היו נשקעים במ"ט שערי טומאה והקב"ה בחסדו הוציא לשמות זרועו להוציא את ישראל מבינותם ומכח הטומאה שלהם. וכדי שנזכור זה החסד צונו לספור בכל שנה הנ' יום מיום יציאתנו ממצרים עד יום מתן תורה ויום היציאה אינו מן המנין כי עדיין היו בינותם ויום ב' אינו מן המנין כי הוא קדש עליון ואין לנו אחיזה בה ובכל יום בלתי נלוים כמספר הימים מכוונים בו לצאת משער א' של טומאה וליכנס בשער א' של טהרה (עיי' סדה"י בארוכה).] ולפי הפשט טעם שהיו ז' שבועות ולא ז' ימים מפני כי אבותינו במצרים לא טהרו מז' טומאות. טומאת נדה. זבים. יולדת. טומאת מת. נגעי הגוף. נגעי בגדים. נגעי הבתים. שהם שנויים כנגד ז' ז' ולטומאת ז' טומאות אלו הוצרכו לספור ז' על ז' וכו' כדי ליטהר מהם (חמ"י

דף

עוד חיים. כה) דע שהר' המחבר ז"ל כ' בתשו' דראוי להקדים ספירת העומר תחלה ואח"כ ההלל והביא ראיות מגמ' מנחות ורמב"ם ותוס' יעוי"ש (ח"ב סי' קע"ט) וכן נהגו בקצת בתי כנסיות. ורפ"ז גם בשחל יו"ט במו"ש יום תחלה ספירת העומר ואח"כ ויהי נועם וכו' והיינו להנהיגים כסברת הר' ז"ל. אבל המנהג הפשוט והקדום הוא שמקדימין ויהי נועם וכו' ואח"כ ספירת העומר וכמ"ש הר' כאן ולקמן ד"ה ובשחל וכו':

ובליל שני אומר **הַאידָנָא תְּרֵין יוֹמֵי בְּעוּמְרָא:** וכן מוסיף והולך עד ליל שביעי ואומר **הַאידָנָא שִׁבְעָא יוֹמֵי בְּעוּמְרָא דְּאִנּוּן חַד שָׁבוּעָא:** ובליל ח' יאמר **הַאידָנָא תְּמַנְיָא יוֹמֵי בְּעוּמְרָא דְּאִנּוּן חַד שָׁבוּעָא וְחַד יוֹמָא:** וכן מוסיף והולך עד שמגיע לליל מ"ט וא'

יאמר

דף ל"ו): **המנהג** שהש"ץ מברך בקול רם להוציא הרבים ואח"כ סופרים כל הקהל יחד כו) שמצוה על כל א' לספור לעצמו וכן מבואר בתשו' הרשב"א סי' קכ"ו ועיי' תשו' המבי"ט ח"א סי' ק"פ: **וצריך** לספור מעומד דארז"ל אל תקרי בקמה אלא בקומה: **מצוה** למימני יומי ומצוה למימני שבועי ואם ספר ימים ולא ספר שבועות יצא (אחרוני' למ"ד ספירה בזמן הזה דרבנן): **כשהגיע** זמן הספירה אסור לאכול עד שיספור ואפי' התחיל פוסק (אחרוני' למ"ד ספירה בזמן הזה דאורייתא) ולאו שפיר עבדי אותם המניחים לספור עד סיום הסעודה כדי שיעלה המזמור לכוין ולגי' דכמה פעמים אירע לכמה ששכחו ולא נזכרו מהספירה לכן יגדור עצמו כפי הדין שלא לאכול עד שיספור ואם שכח לספור קודם האכילה ונזכר תוך הסעודה יפסיק ויברך: **המנהג** לספור בל' ארמי אולי טעמו כטעם הקדיש שלא יתקנאו בנו המלאכים לפי שבספירת העומר אנו נכנסי' ומתעלי' במ"ט שערי טהרה ומצאתי בס' התניא שמביא ל' המספר בלשון ארמי ע"ש ב' הגאונים: א"נ לפי דבבבל נתקן בל' ארמי כדי שיבינו המספר אפי' ע"ה דאינו מבין לה"ק לא יצא כמ"ש מ"א מב"ה נתקן בל' ארמי: **האידנא**. פי' האי עידנא: **בעומרא**. בבי"ת ולא בלמ"ד ופי' במנין ימי העומר אשר יבואו למחר ביום ט"ז ובימים האחרים הוי נ"כ שפיר דהמנין ימי העומר כולם קרי' משא"כ בלמ"ד תהיה הכוונה למה שכבר הביאו עיי' ט"ז סי' תפ"ט. ועיין בס' לקט הקמח ד' מ"ד ע"ד שכ' בשם ב' בית יעקב סי' כ"ג דהנוסחא הנכונה לומר בבי"ת: **מיום** העשרים ואילך צריך להקדים המנין המרובה עשרין וחד וכו' כי כן הוא לחות ל' ארמי משא"כ בלה"ק דמקדים המנין המועט עיין אחרונים: אם פתח בברכה על דעת לומר היום ד' ונזכר וסיים בה' ואם ה' או בהיפך שהם ד' ופתח ע"ד שיאמר היום ד' וטעה וסיים בה' אינו חוזר ומברך וכ' הט"ז דדוקא אם היתה הטעות בברכה בפתיחת הברכה או בחתימתה אבל אם היתה הברכה כולה בטעות אלא שנזכר אח"כ בשעת ספירה כלאו' צריך לחזור ולברך ואם כבר מנה שוב א"צ לחזור ולברך ולמנות דלא יהיה אלא כמי מנה בלא ברכה דילא הברכות אינן מעכבות. והפר"ח פ' בלא הס ד' ופתח ע"ד שיאמר ד' וטעה וסיים בחמשה דהויר משא"כ בחלוקה קמייתא עכ"ל: **מי** ששואלו חבירו בין השמשות כמה ימי הספירה לא יאמר לו היום כך וכך שאם אומר לו היום כך וכך אינו יכול לחזור ולמנות בברכה. ודוקא בשעת זמן ספירה וכשהזכיר לו תיבת היום ושבעדיין לא הגיע למנות שבוע א' הלא"ה ש"ד לחזור ולברך (עיי' אחרוני'). ולמ"ד ספירה בזמן הזה דרבנן צריך ליזהר אפי' כשהגיע למנות שבועות דו"ק. ובמתני' שבולל שלא נגלת או הגבהל שלא להוציא אפי' בכל חליקות אלו צריך לחזור ולברך (ועיין פר"ח והאחרונים): **שכח** ולא בירך כל הלילה יספור ביום בלא ברכה (ש"ע) מביא די"א דיש לו תשלומין ביום וי"א דאין לו תשלומין וכיון דהוי ספיקא יספור בלא ברכה. ולא פי' מרן כילד יעשה בשאר לילות אם יספור בברכה או בלא ברכה. והפר"ח הוכיח דדעת מרן לספור בשאר לילות בברכה ממ"ש בס"ח דלא היה מסופק אם דילג יום א' שיספור שאר ימים בברכה וכמ"ש בשבל ת"ה סי' ל"ז הואיל ולא דילג יום א' לגמרי דמקרי ספירה תמימות ומסיק הפר"ח דבלאו לקמן ס"ח דהוכא ס"כ. אבל הכא כיון דהמספר לן אי מלי לספור ביום או לא. הו"ל חד ספיקא לשאר יומי וספק ברכות להקל וכל"ל עיקר לספור

שאר

ענף חיים. כו) ואם ירצה לסמוך על ספירת הש"ץ צריך אז לכתחלה דישמע כעונה (ברכ"י סי' תפ"ט ס"י) וכ"כ הר' המחבר בתשו' ח"ב סי' קצ"ח ע"ש:

יאמר הַאִידָּנָא אַרְבְּעִין וְתִשְׁעָה יוֹמֵי בְּעוּמְרָא דְּאִנּוּן שִׁבְעָא שָׁבוּעֵי שַׁלְמֵי:

יום

בשאר ימים בלא ברכה ע"ש והרח"א כ' עליו וליתא דבשאר ימים הוי נ"כ ס"ס ויברך ויפה דן מרן ע"ש. ולכן מספיקא ימנה עם הצבור בברכת הצבור ויצא לדעת הכל: מי ששכח לילה א' אם יוכל להיות ש"צ ולברך לקהל כ' תפר"ח דאינו יכול להיות ש"צ דתקן כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים י"ח וכו' והאריך דלא כמורה הוראה הורה לברך ע"ש והרח"א בס' מ"ק כ' על דברי הפר"ח דליתא דבאמי הכא דגיברא בר חיובא הוא אלא שדבר אחר גרם לו והוי למ"ש פ' ראוהו ב"ד כל הברכות אעפ"י שיצא מוציא מעשם ערבית וכו' עכ"ל וסיים ויפה דן המורה דיברך ע"ש ובזה ד' מר"ן בסי' ס"ע וכ"פ בס' כמא דחיי דף ע' ע"ד גם הרב נהר שלום חלק על הפר"ח בכמה ראיות ובגם רבו כ' כ' הרב בית דוד וכו' מולל מאם שהורו להתיר דלא כפר"ח ומ"מ מסיק בה רבו דלא למעבד עובדא בספק ברכות עכ"ל: **אם** שכח לברך בא' מהימים בין יום א' בין משאר ימים סופר בשאר ימים בלא ברכה אבל אם הוא מסופק אם דילג יום א' ולא ספר יספור בשאר ימים בברכה: **אם** אם אינו יודע החשבון ישמע הדעתא דליסיים כמו שישמע מחבירו ושתק עד שישמע מחבירו וסיים כמוהו יצא (ב"ע) ולכתחלה לא יברך עד שיהיה לו בירור בשעת ברכה כמה צריך לספור אח"כ (ע"ז): **אם** טעו ביום המעונן ובירכו על ספירת העומר חוזרים לספור כשתחשך (בברכה וכ"נ מתשו' רשב"א וכ"ל דמפלג המנחה שהוא סוף י"א שעות חסר רביע) (עיין ב"ע סי' רל"ג) לא יברך עוד ע"ת נגד שכ"ג) והמדקדקים אינם סופרים עד צאת הכוכבים (ב"ע): **המתפלל** עם הצבור מבע"י מונה עמהם בלא ברכה ואם יזכור בלילה יברך ויספור אם היה דעתו אם יזכור בלא לצאת (שם) והאי מבע"י כ' הט"ז דלא דוקא אלא ר"ל בספק חשיכה כמ"ש בסמוך והוא רוצה לחזור ולברך בצאת הכוכבים ובזה נ"פ הסעיף דלעיל אם טעו ביום המעונן ודו"ק. והנה בעיקר זמן ספירה מהדין כ' הטור וז"ל ואפילו אינו לילה ממש אלא ספק חשיכה יכולים לספור וכ' ב"י שכ"כ הרא"ש ור"ן ותו' בסוף מס' פסחים ע"ש והנה מר"ן ב"ע סי' רל"ג כ' דלרבי יהודה פלג המנחה מיקרי עד סוף י"א שעות חסר רביע א"כ לר"י הוי אותו זמן שעה ורביע לילה ויכול לספור באותה שעה דלא קרינן ביה תו מבע"י דלילה הוי לר"י ולרבנן הוי אותו עת דר"י יום לדידהו עד הלילה וצריך לדעת סברת רבנן אי עד הלילה דקאמרי עד הלילה ממש דהיינו צ"ה או ר"ל סמוך לצ"ה ועכ"פ צריך לדעת הלי סמוך לצ"ה כמה הוי והנה המ"א כ' בשם הלבוש וצ"ת דמשערינן בשעת היום מהנץ החמה עד שקיעתה וכ"כ ש"ג פ' ה"ה וכ' גם המ"א דכוונתם בסוף השקיעה והוא כמו רביעית שעה קודם צ"ה ע"ש עלה בידנו דרביעית שעה קודם צ"ה הוי אותו זמן לילה דרבנן ולכ"ע ב"ד לברך ולספור באותו עת מהדין ועפ"ז נהגו לספור בליל שבת בציבור קודם צ"ה דכאותו זמן ליכא רביע שעה קודם צ"ה ולא שמינית שעה בו: **חול המועד** ואם לא אמרו מחזירין אותו. בין בלילה בין ביום דלא שייך טעמא דאין מקדשין החדש בלילה. (פר"ח סי' ת"ן וכ"כ רבי' יונה פ' ת"ה): **ואינו** אומר את יום טוב מקרא קדש אלא את יום מקרא קדש. דהח"מ בחי במלאכה (שם) ופי' מקרא קדש שאומר בתפלה מקדש ישראל והזמנים (רב"י) והתו' פי' שביתת ממלאכה מפני קדושת היום לא מחמת עגלות (עיין פר"ח באריך):

את

לקוטי חיים. כז) ובתשו' ח"ג סי' רי"ז האריך על זה והעלה משם דכשהתפללו הקהל ערבית מפלג המנחה ולמעלה יכולים לספור העומר אח"כ כדי להוציא ע"ה שאינן מונין בלילה דכיון דהוי לילה לענין ק"ש ותפלה הוי לילה נ"כ לענין העומר ועוד דכיון דאין הספירה בזמה"ז אלא מדרבנן אין להקפיד שיהיה ודאי לילה ועוד דהוי כאנוסים שמא ישכחו אח"כ מלספור והרוצה לחוש לעצמו יחזור ויספור בזמנו יעו"ש וכן נהגו בהרבה קהלות (תימן) גם אני דרכתב מצאתי בסדור יעב"ץ שהאריך בזה ומסיק דמצי לברך בספק חשכה דהיינו רביע שעה קודם צ"ה אפי' לכתחלה וא"צ להמתין עד צ"ה יעו"ש בשם כמה פוס' וכמ"ש הר' לעיל:

יום שני כתפילת יום ראשון וגומרים ההלל בברכה תחלה וסוף ומוציאים שני ספרים. בראשון קורין ה' גוברי בפרשת אמור שור או כשב וכו' עד וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל והמפטיר קורא בספר שני כמו אתמול ומפטיר במלכים ב' כ"ב בן שמנה שנה יאשיהו במלכו עד ואחריו לא קם כמוהו ומברך כמו ביום ראשון: **מנחה** כמו בי"ט ראשון:

למעריב שהוא חוה"מ כמו בחול והבדלה בחונן הדעת ויעלה ויבא בעבודה **אֶת יוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם מוֹעֵד חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה** ואם לא אמרו מחזירין אותו. וברכת העומר. ומבדיל על הכוס יין הבדלה:

יום ג' ראשון דחה"מ שחרית מנחה וערבית כמו בחול ויעלה בעבודה כדלעיל וקורין ההלל בדילוג בלא ברכה. ומוציאין ב' ס"ת בא' קורין ג' גוברי בפ' קדש לי כל בכור עד סוף הפרשה ואינו אומר קדיש. והד' קורא בס' ב' מן והקרבתם. ועי"ז הסדר קורא המפטיר בכל יום וקדיש ומחזירין ס"ת ואשרי וסדר היום ומזמור היום לדוד אליך ה' נפשי אשא. א"ר אלעזר ועומדין ומתפללין תפלת מוסף כמו בי"ט אלא שאומר את יום מקרא קדש וכו' כדלעיל:

יום שני דחה"מ כתפלת יום א' ומוציאין ב' ס"ת בא' קורא אם כסף תלוה וכו' עד בחלב אמו ובס' שני והקרבתם וכו' וגומרים התפלה כדלעיל:

יום ג' דחה"מ קורין בפ' תשא פסל לך עד בחלב אמו וכשחל ח"ה בשבת מתחיל מן ראה אתה וכו' וקורין ז'. ובס' שני והקרבתם ומפטיר ביחזקאל סי' ל"ז עד ואת אדרש וכו' עד כי אני ה' דברתי ועשיתי ומברך ברכת ההפטרה ומזכיר ענין היום באמצע לבד וחותם מקדש השבת לבד: והתפלה ערבית שחרית כמו בשבת ומזכיר יעלה בעבודה את יום מקרא קדש הזה את יום מועד חג המצות הזה ומתפללין מוסף כמו בי"ט אלא שאומר את יום מקרא וכו' כדלעיל:

יום ד' דחה"מ קורין בפ' בהעלותך וידבר ה' אל משה במדבר סיני וכו' עד ולגר ולאזרח הארץ ובס' ב' והקרבתם וגומרין התפלה כשאר ימים:

ליל

את יום מועד חג וכו'. פ"ג בח"ה לומר מועד והטעם דקרינן ליה כך כדי שלא יבאו לזלזל בו בעשיית מלאכה ולנהוג בו מנהג חול גמור וכן נ' הרמב"ם וסמך לזה מהא דאמרינן בחגיגה פ' אין דורשין דף ח"י ת"ר את חג המצות תשמור לימד על חה"מ שאסור בעשיית מלאכה וכו' תניא אידך כל מלאכת עבודה וכו' רע"א אינו צריך הרי הוא אומר אלה מועדי ה' במה הכתוב מדבר. אי בראשון הרי כבר נאמר שבתון ואי בשמיני הרי כבר נאמר שבתון הא אין הכתוב מדבר אלא בחה"מ שאסור בעשיית מלאכה. **וז"ל** הרמב"ם בריש פ"ק דמ"ק המשנה הקרא חולו של מועד בכל מקום מועד וקפי' גם בחבור סוף פ"ו מה' י"ט ע"ש: **וקורין** ההלל בדלוג. משום דבז' של פסח נטבעו המצריים אמר הקב"ה מעשה ידי טבועים ואתם אומרים שירה וכיון שבז' אין גומרין אותו גם בח"ה אין גומרין אותו שלא יהא עדיף מי"ט האחרון (ט"ז סי' ת"ן) והפר"ח כ' כ' הגמ' פ"ב דערכין מ"ש בחג דאמרי' הלילא כל יומא. חג חלוק בקרבנותיו. פסח אין חלוק בקרבנותיו יע"ש. וזהו הטעם העיקרי בזו' ועיין זוהר ויקרא דף ל"ה פ"ב; **ודע** דלד' הרמב"ם ז"ל דהלל בשאר ימי חג הפסח שוה דינו להלל דר"ח שאינו מברך עליו וגם אין היחיד קורא אותו. עיין מ"מ הל' חנוכה והכ"מ פס וסוף הל' ברכות ועמש"ל בס' הפלה דר"ח וכ"מ בתוס' פ"ב דערכין דף י' ע"א דר"ח ופסח שוין ע"ש; **ואינו** אומר קדיש. אחר ספר א' דאינהו לא נפלם מנין הקרואים (ב"י' מ"ו סי' ת"ן): **שבת דחה"מ** **שבה** לומר בשחרית ישמח משה ואמר במקומו אתה בחרתנו והזכיר ג"כ של שבת ילא (מט"מ כ' ס"ל ופר"ח סי' ת"ן): **ומפטירין** בעצמות היבשות. במור הב"א ב' רבי' האי כי תחיית המתים עתידה להיות בניסן וגלחין גג ומנהג בתשרי ע"כ מפטירין בניסן העצמות היבשות ובתשרי ביום בא גוג ע"ש

ליל ז' דפסח ערבית כמו ליל י"ט א' את יום טוב וכו' אלא שאין קורין ההלל ומקדש על היין ואינו אומר זמן: ובשחרית כמו בי"ט א' וקורין הלל בדילוג ומוציאין ב' ס"ת בא' קורין ה' גיברי בפ' בשלח וכו' עד כי אני ה' רופאך: ואם הוא שבת קורין ז' ואומר קדיש וקורא בב' ב' והקרבתם ומפטיר בשמואל ב' סי' כ"ב וידבר דוד לה' עד לדוד ולזרעו עד עולם ומברך אחריה ומזכיר ענין היום באמצע ובחתימה (את יום המנוח הזה) את יום טוב מקרא קדש הזה את יום חג המצות הזה וחותם מקדש (השבת ו) ישראל והזמנים וגומרים התפלה כמו בי"ט: ונהגו לקרות שיר השירים עם תרגום ופרש"י:

יום ח' דפסח מתפללין כאתמול ומוציאין ס"ת וקורין ה' מן כל הבכור ואם חל בשבת קורין ז' ומתחיל מן עשר תעשר ואומר קדיש. ומוציא ס"ת ב' וקורא בו המפטיר כמו אתמול. ומפטיר בישעי' מ"ד עוד היום ומברך אחריה וגומרין התפלה כמו אתמול:

כשחל י"ט במ"ש יקול בברכה רביעית ותודיענו וכו' וזהו סדרו:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְרָצִיתָ בָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת קִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתּוֹדִיעֵנוּ מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וַתִּתֶּן לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ קְדוּשַּׁת שַׁבָּת וּכְבוֹד יוֹם טוֹב וַחֲגִיגַת הָרֶגֶל וּבֵין קְדוּשַּׁת שַׁבָּת לִקְדוּשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ: ותתן לנו ה' אלהינו מועדים לשמחה וכו' ויתם כסביה: ואדא כאן לילה' אלאחד איול פיכתם תפלת לחש קדיש תתקבל: ואדא אתפק תאני אלעיד לילה' אלאחד פיקול ויהי נועם וסדר קדושה כונה חיל וקדיש תתקבל וגומרין התפלה: הדא אלנצאם לגמיע אלאעיאד תעלם בה:

ע"ס סי' ת"ן: ביום ז' קורין בשלח. לפי שבקריעת ים סוף היתה בז' ולז עברו בים: ונהגו לקרות שיר השירים. מפני שהיא מדבר מגאולת מצרים שהיתה תחלת שעבודן של ישראל וגאולתן של ישראל, שנ' לסוסתי ברכבי פרעה (רד"ה ועיי' בר"י ן' יחיא): ביום ח' מפטירין עוד היום וכו'. והטעם שכל אותה נבואה מיירי בנס של סנחריב ואותו הנס נעשה ג"כ בפסח (לבוש). א"נ לפי שבהפטרה מזכיר ענין הגאולה העתידה וקי"ל דבפסח נגאלו ובפסח עתידין ליגאל לכך ראו להפטיר בה לנחם לב הצבור לומר שאע"פ שעבר הפסח ולא נגאלו עכ"ז יתנחמו כי סוף הכבוד לבוא ובוא יבוא ולא יאחר ודו"ק: ותודיענו. הכי איתה בפ' אין עומדין מרגניתא דתקין רב ושמואל וכו': ותתן לנו ה' אלהינו קדושת שבת וכבוד י"ט. ול"ג הכא זמני ששון וכו' דהא עתיד לומר ותתן לנו וכו' מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון וכו' ולמה יוכפלו הדברים: ואן אתפק ת'אני אלעיד וכו' פיקול ויהי נועם וכו' כבר הארכנו בטעם המנהג במ"ש דחול ע"ש: ובשחל י"ט ב' דפסח ביום ראשון הצריך לקרות ההלל יאמר תחלה ויהי נועם וס' קדושה ואח"כ ההלל דתדיר עדיף ואין להלל עדיפות דס' קדושה במ"ש מתקנת חכמי משנה עיין בזוהר בכמה מקומות שאח"כ הלל דמנהג אחרונים הוא ועמ"ש בס' ר"ת בענין שיר של יום:

מעס

אומרים מזמור החג והוא

לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר שִׁיר: יָקוּם אֱלֹהִים יָפוּצוּ אוֹיְבָיו וְיָנוּסוּ מְשַׂנְאָיו מִפָּנָיו: כְּהִנְדֹּף עָשָׁן תִּנְדֹּף כְּהִמֵּס דּוֹנַג מִפְּנֵי אֵשׁ יֹאבְדוּ רְשָׁעִים מִפְּנֵי אֱלֹהִים: וְצַדִּיקִים יִשְׂמְחוּ יַעַלְצוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים וְיָשִׂישׂוּ בְשִׂמְחָה: שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ: אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת אַךְ סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה: אֱלֹהִים בְּצֵאתְךָ לִפְנֵי עַמֶּךָ בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה: אֶרֶץ רָעָשָׁה אַף שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה סִינַי מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: גֶּשֶׁם נְדָבוֹת

תניף

טעם שנקרא חג השבועות לפי הפשט שבא אחר מנין ז' שבועות. ובזוהר אמור נתנו טעם על דעאלו ישראל ברזא דחמשין יומין דאינון ז' שבועות. ומהר"ת הכהן פי' שנקרא כן ל' שבועה שנשבע ה' לישראל שאינו ממיר אותם באומה אחרת והם נשבעו לו שאינם ממירים אותו באל אחר וכן אמרו בילקוט שהם נשבעו לו דכתי' לעברך בברית ה' אלהיך וכו' והוא נשבע להם דכתי' ואשבע לך: **בערב** חג השבועות צריך כל אדם להכין עצמו ולהוסיף בקדושה ויראת ה' כל היום כדי שתמלא קדושת יום הקדוש כשהוא ומושב לנוח בו כי זמן תשובה הוא על אשר חטא בכבוד התורה ויהא זריז ונזכר להכין כל צרכי הרגל בעצמו ובכבודו בשמחה וחיבה ומה טובו לאיש אשר יפנה לטהר עצמו לטבול במי מקוה להיותו נכון ומזומן בקדושה וטהרה בעת הלימוד בלילה הקדושה הזאת ובכן אחר תפלת המנחה תהיינה רגליו קלות כאיילות לילך לבית הכנסת לתפלת ערבית בשמחה ובששון ויתן את קולו קול עוז לומר מזמור יקום אלהים וא"ל להתפלל עתה בצאת הכוכבים כד' קצת פוסקים כי זה לא נאמר אלא דווקא לענין קידוש וספירת י"ט להשלים מ"ט ימים ותהיה מר' תוספתא דאלו כל מ"ט בשבת אע"ג דעדיין שבת גמור הוא דלענין תפלה לא איכפת כלום עיין חמ"י דף ס"ד ע"ב: **זה** המזמור רוב המפרשים פי' אותו על מת"ת והראיה ס' גם סיני בקדש ועיין ראב"ע: כהנדף עשן. כהתנדף העשן כן תנדפם: דונג. שעוה: מפניו. מפני האדון בימי משה ובנוחה יאמר שובה ה'. וישישו בשמחה וכן יאמרו זה לזה שירו לאלהים וכו': סולו. ל' שבח ורוממות כמו סלסלה ותרוממך: בערבות. שם לשמים לפי שהם טובים ונכבדים כי קולך ערב: ביה שמו. בשם הזה סולו אותו והבי"ת משרת (ראב"ע) וכן' כן לפי שהוא שיי' העולם והוייתו (רד"ק). ורש"י פי' כי שם יה הוא ל' תוקף עזי וזמרת יה מתרגם אונקלוס תוקפי אבי יתומים. אעפ"י שהוא עליון הוא אבי יתומים עושה משפט יתום ואלמנה (ראב"ע) ורש"י פ' אבי יתומים הם ישראל כמ"ש יתומים היינו ואין אב: ודיין אלמנות. ירושלים שנא' היתה כאלמנה. אלהים במעון קדשו. אעפ"י שכבודו במקום גבוה ויתומים בתחתית שהיא הארץ (ראב"ע): מושיב יחידים ביתה שפרו ורבו ונעשו בני בית (רד"ק) ורש"י פי' ישראל שהם נדחים מקבצם להיות כגו' שלימה: מוציא אסירים. בכושרות כמו בקישרות והם הכבלים (ראב"ע ורד"ק) ורז"ל פי' בכושרות ישר' ממצרים בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה: אך סוררים. מורדים: שכנו צחיחה. נשארה ארצם ציה וצמאה. מקום צחה צמא (רש"י ורד"ק): בצעדך. ל' צעד: בישימון. במדבר שהוא מקום שממה: סלה. שם הראיה זה דרכך לעולם לכל צרה הגלה והגאולה: ארץ רעשה. בעת מתן תורה שמים וארץ רעשו: זה סיני גם הוא רעש מפני ה' אלהי ישראל: גשם נדבות תניף. כי ביום מת"ת שמים נטפו מים ורש"י פ' גם זאת עשית לנו כי כשהולכנו לגשמים הניפות והטלת עלינו תמיד גשמי ברכה ונדבה: נחלתך ונלאה

תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה: חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים: אדני יתן אמר המבשרות צבא רב: מלכי צבאות ידדון ידדון ונות בית תחלק שלל: אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ: בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון: הר אלהים הר בשן הר גבננים הר בשן: למה תרצדון הרים גבננים ההר חמד אלהים לשבתו אף יהוה ישכן לנצח: רכב אלהים רבתים אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש: עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם ואף סוררים לשכן יה אלהים: ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה: האל לנו אל למושעות וליהוה אדני למות תוצאות: אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך באשמיו: אמר אדני

מבשן

ונלאה. כשהיתה נחלת ארצך נלאה ונמאה אתה כוננתה במטר: ונלאה ואם נלאה: חיתך ישבו בה. עדתך שהיא קרויה בהמתו וחיתו של הקב"ה: תכין בטובתך. כשילאו ממצרים השבותם במדבר מ' שנה לפי שעמדו הכנענים ונדשו האילנות ובתוך כך שעכשו ישראל עמדו ותקנו הכל: ה' יתן אומר. ה' ישאג בקולו להשמיע לצאות הגוים ברבים ומהו האומר. מלכי לבאות העכו"ם ידדון יתנדדו ויושלכו מא"י וכ"י שהיא נות בית תחלק את שללם ורהב"ע פי' ה' יתן אומר יקיים דברי הנביאים המבשרות בשיריהן: לבא רב. ישראל כי שאלתם שתגבר יד ישראל: אם תשכבון בין שפתים. כ"ז האומר יאמר להן אם אתם שכבתם בין תחומיכם והתענגתם זאת יונתי כנפיה נחפה בכסף ומהו הכסף והחרוץ: בפרש שדי. כשפירש ה' לפניכם תורתו אשר המלכים נשלגים ומתלבנים בה בארץ צלמות ותשך או נחפו כנפיה בכספה וחמדתה של תורה ומצות: ואברותיה. כנפים שעופפת בהם: בירקרק חרוץ. היא הזהב הטוב מאד לא הוא ירוק ולא הוא אדום ולכך קראו ירקרק כמו לבן אדמדם שאינו לא לבן ולא אדום ולכך נכפל ירקרק אדמדם: מלכים. אלו ת"ח: בפרש. ל' ופרשו השמלה בוררים את הדבר כשמלה חדשה: הר אלהים. יהיכן פירשה בהר האלהים שהוא סיני וסמוך לבשן בעבר הירדן: הר גבנונים. הוא המיוחד בהרים. גבנונים ל' הרים ע"ש גבהם כמו ותבני לך גב כל דבר גבוה קרוי גב. ורד"ק פי' ל' בעלות מן או גבן או דק כי הגבן מפני כפיפת קומתו הוא קצר ושפל: למה תרצדון. כל זה מוסב על ה' יתן אומר או יאמר להם למה תרצדון אתם הרים גבנונים הגבוהים להשבית את ההר אשר חמד אלהים לשבתו לשרית עליו שכינה הוא הר הבית אף הוא לנצח ישכון שם קדישתי קדישת עולם משנבחר לשבתו לא שרתה שכינה במקום אחר: רצד. הוא מהרב בל' ערב: ומנחם פירש תרצדון כמו תרקדון ורד"ק פי' ל' תוחלת כאלו אמר מה אתם מעיינים ומיחלים בל' ערב קורין לעיין הדבר אלרצ"ד: רכב אלהים. כשנגלה ה' לעמו היה שם רכב אלהים רבותים אלפי שנאן שנונים חדים: ה' בם. היה ביניהם בסיני בקדש: ואף שם עלית למרום. מרע"ה: שבית שבי. את התורה: ולקחת מתנות. מן העליונים לתתם לבני אדם: ואף סוררים. אף עוד גרמת ששכן ה' במשכן בתוך עם בני סוררים ומקניפים את ה': ברוך ה'. זהו מן השיר שאומר למעלה שירו לאלהים וגו': יעמס לנו. יתן לנו ישועה רבה מכל עומס ככל אשר נוכל שאת: יום יום יעמס לנו. כן נוהג בנו לכל צרה ישועתה: האל לנו אל למושעות. האל לנו אל למושיע ולפניו יש הרבה תוצאות דרכי מות אך לא עליו

בוא

מִבָּשָׁן אָשִׁיב מִמְּצֻלוֹת יָם: לְמַעַן תִּמְחַץ רַגְלְךָ בְּדָם לְשׁוֹן כְּלָבֶיךָ מֵאֹיְבִים מִנֵּהוּ: רָאוּ הֲלִיכוֹתֶיךָ אֱלֹהִים הֲלִיכוֹת אֵלִי מַלְכִּי בַקֹּדֶשׁ: קִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר נֹגְנִים בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תּוֹפֵפוֹת: בְּמַקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים אֲדֹנָי מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל: שָׁם בִּנְיָמִן צָעִיר רֹדֵם שָׂרֵי יְהוּדָה רִגְמָתָם שָׂרֵי זְבֻלוּן שָׂרֵי נַפְתָּלִי: צִוָּה אֱלֹהֶיךָ עֻזֶּךָ עוּזָּה אֱלֹהִים זוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ: מֵהֵיכָלֶךָ עַל יְרוּשָׁלָםִ לְךָ יוֹבִילוּ מְלָכִים שָׁי: גְּעַר חַיַּת קָנֶה עֲדַת אַבִּירִים בְּעֶגְלֵי עַמִּים מִתְרַפֵּס בְּרַצֵּי כָסֶף בִּזַּר עַמִּים קְרָבוֹת יֶחְפָּצוּ: יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנִּי מִצְרָיִם כּוּשׁ תָּרִיץ יָדָיו לֵאלֹהִים: מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ אֲדֹנָי סֶלָה: לָרֹכֵב בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם הֵן יִתֵּן בְּקוֹלוֹ קוֹל עֹז: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים:

אשרי האיש וכו' הללויה הללו אל בקדשו וכו' ואם חל י"ט שני בשבת אומר מזמור שיר ליום השבת. ואח"כ אשרי האיש וכו'. ומסדירין התפלה ברוך מגן אברהם. ברוך מחיה המתים ברוך האל הקדוש עד מקדש ישראל והזמנים. רצה ומודים שים שלום טובה וברכה. ועומד ש"צ ופורס על שמע ואומר ברכו וכו' עד בא"י הפורס וכו' ואומר אלה מועדי ה' וכו'

ובשבת

הוא נותנם אבל ימחץ בהם ראש אויביו: קדקד שער. קדקדו של איש שער המתהלך תמיד באשמיו ואינו חוזר מרשעו: אמר ה' מבשן אשיב. ישיב אותנו מתוך אבירי בשן ומאיי הים: תמחץ. כמו הפוך תחמץ מן חמוץ בגדים שפי' אדום תאדם רגליך בדם האויבים וג"כ תמחץ לשון כלביך המלקקים דם האויבים: מנהו. מן הדם. ורש"י פי' תמחץ לשון בקיעה כמו ומחצה וחלפה רקתו כלו' תבקע רגלך בדם האויבים. ד"א שם כלי שמואבין בו יין מן הבור. מתק שמו: ראו הליכותיך. כלומר לאלו נאה לך להשיב שכשראו הליכותיך בקודשך שיש קדמו שרים לשורר לפניך שירת הים: ואחריהם באו המנגנים אלו המלאכים: בתוך עלמות תופפות. בתוך מרים ונערותיה אשר לקחה התוף בידה ואמרו בשבחם במקהלות ברכו אלהים: ממקור ישראל. אף עוברים שבמעי אמן אמרו שירה: שם בנימין הצעיר נעשה רודה עליהם משם זכה להיות מלך עליהם לפי שירד תחלה לים: שרי יהודה רגמתם. מתקנאים בהם וזורקים בהם אבנים וכן שרי זבולון ונפתלי וכן אמר לי נוה אלהיך עזך: ד"א ל' רקמתם לבושי בגדי רקמתם (רש"י) ורד"ק פי' קהלם או קיבוצם: עוזה אלהים. בשבילנו כנגד האויב כמו שפעלת לנו פעמים רבות: והמשורר חוזר לענין ראשון יקום אלהים וכו': מהיכלך. וממה שראו המלכים כבוד היכלך אשר על ירושלים יובילו לך דורון ושי: שי. מנייתו תשורה: גער. ענין השחתה ורומז לאדום הנמשל לחזיר יער הדר בין הקנים ורד"ק פי' חית עדה: קנים. רמחים שהם כדמות הקנים והכוונה גער עדה הלוחמת ברמחים: עדת אבירים. עם שדומה לפרים אבירים בתוך שאר האומות אינם אלא כעגלים לנגדך: מתרפס ברצי כסף. אינם מתרצים לכל אדם אא"כ מרצה להם מעות: מתרפס. ענין דריסה ורמיסה: וי"מ ל' השתטחות: ברצי. ל' חתיכות כסף ענין שבירה (רד"ק): בזר עמים. פיזרו השבטים ותמיד קרבות יחפצו להלחם בנו: יאתיו חשמנים. ואז כשתחריב את עשו ויבוא מלך המשיח יבואו חשמנים מני מצרים להביא תשורה לבה"מ: וכן עדת כוש תריץ ידיו במנחה לאלהים: חשמנים. ל' שרים

וגדולים

בשבת אומר תהלה ושמרו וכו' ככתוב לעיל בסדר ערבית דפסח ומתפללים כמו שהסדיר וזהו:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל זוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם מֶלֶךְ רַחֲמָן מוֹשִׁיעַ וּמָגֵן בָּרוּךְ אַתָּה הו יְהוָֹה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי. מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה. רַב לְהוֹשִׁיעַ מוֹרִיד הַטָּל מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים רוֹפֵא חוֹלִים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים מַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְרָצִיתָ בָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת קִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ (לשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן (לשבת אֶת יוֹם הַמְּנוּחַ הַזֶּה) אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ בְּאַהֲבָה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא יַגִּיעַ יֵרָאֶה יֵרָצֶה יִשָּׁמַע יִפָּקֵד יִזָּכֵר לְפָנֶיךָ זִכְרוֹנֵנוּ זִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ זִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ זִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדָּךְ זִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לִבְרָכָה לְחֵן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים (בשבת אומר בְּיוֹם הַמְּנוֹחַ הַזֶּה) בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה בְּיוֹם חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ, זָכְרֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה פָּקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה הוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ

ומלטנו

וגדולים וי"מ שם עיר: שירו לאלהים. בהראם גדלו וגאל את עמו: הן יתן. על האויבים בקולו שהוא קול עוז וחזק: נורא אלהים. אתה יראוי לבני אדם מסיבת מקדשיך כי שם שוכן הכבוד ומשם יוצאים הנפלאות בישראל. ואמר ממקדשיך. לשון רבים כי בית המקדש של מטה כנגד בהמ"ק של מעלה (רד"ק) א"נ כי בבהמ"ק היו ג' בתים אולם והיכל ודביר (שם) ורש"י פי' נורא אלהים. אתה יראוי ממקדשיך שהחרבתו אם למקדשו לא נשא פנים ק"ו לרשעי האומות. ד"א ממקודשיך. כשהקב"ה עושה דין במקודשיו דהיינו הצדיקים הוא מתירא ומתעלה כענין בני אהרן: לעם. בקמץ לעם הידוע דהיינו ישראל:

זמן מתן תורתינו. ולא אמר זמן מתן תורה כי מה שנתן לנו הוא חלק הנגלה הנק' תורתנו כי חלק הנעלם נק' תורת ה' ואף שני החלקי' המה מלומדי' וכנגדם תקנו ב' ברכות בכל על התורה (בית מועד דף קנ"ח ע"א):

אחרי

וּמַלְּטֵנוּ בוֹ מִכָּל־צָרָה וְיָגוֹן וְשַׂמְּחֵנוּ בוֹ שִׂמְחָה שְׁלֵמָה. כִּי אֵל מֶלֶךְ רַחוּם וְחַנּוּן אָתָּה:

וְהַשִּׂיאֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת בִּרְכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים לְשִׂמְחָה וּלְשָׁלוֹם כַּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ כֵּן תְּבָרְכֵנוּ סֶלָה:

קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן מוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ וְיִשְׂמְחוּ בָם כָּל יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה אֶל דְּבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה תְּקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

אחרי צאתו מבהכ"נ יבא הביתה שש ושמח לעשות מלאכתו מלאכת שמים ויקדש קידוש היום בשמחה ויזהר שלא יקדש עד צ"ה דכתיב תמימות תהיינה (אחרונים) ושוב ישב לאכול על שלחנו מעוטף כיושב לפני האלהים). ולע"ע לא ירבה להרבות באכילה ובשתיה כי המאכל מביא את השינה וימנע מלימוד הלילה הזאת או לפחות יקרה לו מקרה בלתי טהור שלא יזכה לימנות עם הקהל מתחלת הקריאה ומגרעות נתן ח"ו על כן צריך להקדים בזריזות לסעוד סעודתו המביאה לידי זהירות לכבוד קונו לילך לבהכ"נ לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו: ובזוה"ק אמרו כי הנזהר לו בלילה הזאת מלישן ויעמוד בסוד ה' ללמוד כל הלילה על משמרת עבודתו מתורה לנביאים וכו' שזוכה לבנים ובני בנים ת"ח ומכרזי עליה ואמרי

וְתִרְצֵנוּ וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְנָוְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וג שֶׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ עַל נִסֶּיךָ וְנִפְלְאוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת וָעֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ הַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. כָּל הַחַיִּים יְהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל כִּי טוֹב הָאֵל הַטּוֹב בָּרוּךְ אַתָּה הי יְהֹוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וּבָרְכֵנוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרָה וְחַיִּים אַהֲבָה וָחֶסֶד צְדָקָה וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת בִּשְׁלוֹמֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם אָמֵן: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: ונהגו להתחנן בתחינה זו אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה.

ענ"ת, כט) עיי' מ"ש בה"א בסדר ליל ש"ק באורך.

פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי וְכָל הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם. יִהְיוּ כְּמוֹץ לִפְנֵי רוּחַ וּמַלְאַךְ יְהֹוָה דּוֹחֶה: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדוּשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו וַחֲסָדָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וִינַחֲמֵנוּ בְּצִיּוֹן וְיִבְנֶה בְּרַחֲמָיו אֶת יְרוּשָׁלַםִ בְּחַיֵּינוּ וּבְיָמֵינוּ בְּקָרוֹב אָמֵן וְאָמֵן: קדיש תתקבל

יאם חל בשבת אומר ויכולו וכו' וברכה מעין שבע וחותם בשל שבת לבד. וקדיש תתקבל. למנצח על הגתית וכו' מזמור ה' יעי וכו' ר"ח וכו' וקדיש דרבנן. ועלינו לשבח. ונפטרין והולכין לבתיהם ומקדשין על היין וזה נוסח הקידוש.

יקח כוס יין ואומר כוס ישיעות אשא וכו' מזמור לדוד ה' רעי וכו' ואם חל בשבת אומר יום הששי וכו' סברי מרנן וכו'

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ מִכָּל עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לָשׁוֹן בָּחַר בָּנוּ וְגִדְּלָנוּ רָצָה בָּנוּ וְפֵאֲרָנוּ וַתִּתֶּן לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ (בשבת שבתות למנוחה ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן (את יום המנוח הזה) אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ בְּאַהֲבָה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם: כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים וּמוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן הִנְחַלְתָּנוּ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

ואח"כ אומר שהחיינו:

ואמרי ואני זאת בריתי אותם וכו' גם אמרו משמו של רבינו האר"י זלה"ה שגילול מכרת ומובטח לו שתעלה לו שנתו אשריו ואשרי חלקו ומה נעים גורלו הזוכה לעמוד בלילה הזה על לימודו תוככי עם סגולה ושינה בעיניו אינו רואה שזוכה לכל הכבוד שייעדו חכמי הזוהר ויעויין בזהר פ' בראשית: ועוד לו ברכות יעטה ועל ראשו יחולו בהיותו ברא מזכי אבא לתקן דבר שלא נזהרו בו האבות שהיו ישינים כל הלילה של מעמד סיני והוצרך הקב"ה להעיר אותם כדאי' במדרש לכן צריך שיתכוין האדם לתיקון זה ובזה ישא ברכה מאת ה' (יעיין מ"א סי' תצ"ד) גם מסגולת הלילה הזו לכפר על לילות עמל מנו לו כשמחת מריעות ושחוק והיתול: גם מסגולת הלילה כי ביום הזה העולם נידון על עון ביטול תורה ובסגולת הלימוד בלילה הזאת יתקן המעוות (חמ"י דף ל"ט ע"א) ועוד סגולה כי בזכות הלימוד עתה פועל לדק פס השכינה ועם ישראל להוציא אותם מגלות החיל הזה: עוד מסגולת הלימוד עתה שאינו רואה שינה בעיניו לתקן פגם הראות אשר פגם בעיינין עילאין ובזה יפטר מהמלאך המשבר את עיני האדם בקבר כמ"ש האר"י זלה"ה:

וכמו השחר עלה יכון לקראת אלהיו להתפלל תפלת שחרית בכוונה וברוח חדשה ויזהר מליסן באמצע תפלתו שאל"כ יצא שכרו בהפסדו ויטול ידיו לתוספת טהרה ג"פ כבשאר הימים אמנם לא יברך על נטילת ידים גם לא יברך המעביר שינה. ולענין ברכת התורה כבר כתבנו לעיל בסדר תפלת השחר שצריך לברך. דברכה של אמש פוטרת עד אור השחר של יום ב'. ושוב ראיתי עתה לה' מ"א בסי' תצ"ד שכ' שכן עיקר יע"ש:

אומרים הברכות והזמירות ויוצר כמו בשבת ומדלג ביוצר לאל אשר שבת וכו' עד שמך ה' אלהינו יתקדש אם לא בשחל יו"ט ב' דשבועות בשבת שאינו מדלגו. ועומדין להתפלל כתפלת ערבית וחוזר ש"צ התפלה וגומר ההלל בברכה תחלה וסוף ועונין הללויה על כל דבור ודבור ומוציא ס"ת על התיבה

ואומר פיוט זה להראב"ע ז"ל:

אצולה לפנים. בכבשא ערבות. לארץ משיכה בחבלי אהבות: אצולה בארון גנוזה. אביר התעודה. ועוזו צפונה. בחדרי לבבות: אצולה רביד חן נתתה. מסיים התמותה. בפה החלצתה. בגשמי נדבות(כח): אצולה המוני חסדים. תשלח סביבך. ובמתוק זמנים. תהי לך רחובות: אצולה מאורה יאירך. בליליך וייומך אבל לא בשמש. תכופה בעבות: אצולה שמח כי בשלה. תאושר תבורך. בכל הברכות. אשר בה כתובות:

ואומרים יהללויה ומרי למלכך וכו'. ואומר ש"ץ גדלו וכו' וקורין ה' גוברי בפרשת וישמע יתרו מן בחדש השלישי עד סוף הס' וקדיש. ומוציא ספר שני וקורא למפטיר וביום הבכורים ויפטיר ויהי בשלשים שנה וכו' בברכות תחלה וסוף:

ונהגו

אצולה לפנים. היא התורה דכתי' ואהיה אצלו אמון. ופירוש אצולה מן ואל אצילי בני ישראל ור"ל שהתורה שנק' אמון היתה לפנים כלו' מקודם בכבשא ערבות אלא שאח"כ לארץ נמשכה לעם בני ישראל. או כמו אצולה ל' הפרשה והבדלה מן ואצלתי מן הרוח כלומר שהיתה מובדלת למעלה וכן דרשו בב"ר אמון מולגש שהיתה גנוזה התקצ"ד דורות: ערבות. השמים שבו הכבשא נק' כן לפי שהם טובים ונכבדים מן כי קולך ערב (רד"ק): בחבלי אהבות. ע"ש בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה. ואמר בחבלי אהבתו שהורידה הקב"ה לישראל ברצון טוב ואהבה לא כחבלי עגלה שמושכים אותה על כרחה: בארון וכו'. הכוונה שנהגה משה שהוא אביר התעודה בארון כמ"ש ויתן את העדות אל הארון: ועוזו לפנה. הקב"ה שנק' עוזו כמ"ש ה' עזוז וגבור: לפנה בחדרי לבבות. שהקב"ה נתן וקבע התורה בלב ישראל שנ' נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה (ירמיה ל"א): רביד חן נתתה. לבי אומר לי שהאב"ע יסד זה הפיוט בשבת לחתן תורה ביום שמחת תורה וז"ש רביד חן דהיינו שמשבח החתן תורה שהידר וגידל התורה ונהגה דביר חן על גרונו כענין שנ' ורביד על גרונך: מסיים התמתה. דהיינו שסיים וחתם קריאת התורה ואמר בפה החלצתה דהיינו שחתם הקריאה בפה מבוגן בחיתוך תיבות מן חלולים תעברו וזהו אמרו בגשמי נדבות שאז"ל שאין טיפה נוגעת בחברתה כמו כן זה הפריד בין הדבקים. או אמר כן ע"ש יערוף כמטר לקחי. והגה שכרו אתו ופעולתו לפניו המוני חסדים ר"ל חסדים הרבה תשלח וכו': ובמתוק זמנים תהי לך רחובות. ע"ד מן המלר קראתי יה ענני במרחב יה: בלילך. הקדים הלילה ליום כי העוה"ז שהוא כמשל ללילה קדם ורא ולהקדימו כי הוא עולם המעשה ואמר כי אורה יאירך בנאליח ושוהר כאור השמש בלהרים לא כאור שמש ביום המעוכן אבל אורו תכיף: שמח כי בשלה. כלומר בעבורה דהיינו התורה מן כי בעלי הספר הגדול:

ובעת קריאת ס"ת יהיו אזני כל העם אל ספר התורה באימה ויראה מעין דוגמת מעמד הר סיני (חמ"י): **ומפטירין** במעשה מרכבה דיחזקאל שהיא דוגמת מעמד הר סיני בנגלה אלהי המרכבה פנים בפנים וכמ"ש ז"ל בסיפור המעמד הקדוש ההוא: וראוי להיות המפטיר גדול יחכם ולא ע"י קטנים ותעלולים (שם):

עג"ח. כח) כצ"ל בב"ף ועיין ע"ת.

נהגו לקרות האזהרות דמהר"ר שלמה ן' גבירול וזה סדרן :

סי' אני דוד בן אלעזר בקודה:

אָמוֹן יוֹם זֶה. נָחֲלוּ עַם זֶה. עַל יַד חוֹזֶה. אִישׁ הָאֱלֹהִים:
נוֹטֶה עֲלִיָּה. וְיוֹסֵד נְשִׁיָּה. לְךָ דוּמִיָּה. תְּהִלָּה אֱלֹהִים:
יוֹם נִגְלֵיתָ. וְדָת הוֹרֵיתָ. מְאֹד נַעֲלֵיתָ. עַל כָּל אֱלֹהִים:
דִּבֵּר אֵל שָׁמְעוּ. עַם נוֹשָׁעוּ. וְחָלוּ וְזָעוּ. מִפְּנֵי אֱלֹהִים:
וְהִפְלִיא עֵצָה. גְּדוֹל הָעֵצָה. לְעַם חֵן מָצָא. בְּעֵינֵי אֱלֹהִים:
יְקָרָה נְעִימָה. תּוֹרָה תְּמִימָה. לְהַנְחִיל אֲיֻמָּה. בָּא הָאֱלֹהִים:
דָּת הוֹדִיעָם. וְקוֹל הִשְׁמִיעָם. רָאוּ הֲשָׁמַע עָם. קוֹל אֱלֹהִים:
בְּאָזְנֵי הֲמוֹנַי. דִּבֵּר בְּסִינַי. הֲלוֹא אֲנִי יְיָ. וְאֵין עוֹד אֱלֹהִים:
נְטוֹשׁ זָר וּפְסִלוֹ. וְצֵא תֹּאמַר לוֹ. הֲיַעֲשֶׂה לּוֹ. אָדָם אֱלֹהִים:
אֶת שֵׁם הָאֵל. לַשָּׁוְא אַל תּוֹאֵל. כִּי עַל כָּל אֵל. גָּדוֹל אֱלֹהִים:
לְכַבֵּד שַׁבָּת. רוּץ נָא בְחִבַּת. כִּי בוֹ שָׁבַת. וַיְכַל אֱלֹהִים:
עֲנֹג אוֹמְנִים. בְּטוּב מַעֲדַנִּים. וְתַאֲרִיךְ שָׁנִים. לִפְנֵי אֱלֹהִים:
זֶה שׁוֹפְכֵי דָם. וְאַל תְּהִי בְסוֹדָם. כִּי הָאָדָם. בְּצֶלֶם אֱלֹהִים:
רַחֵק זִמָּה וְחֵימָה. וּמֹאזְנֵי מִרְמָה. פֶּן בְּאַף וְחֵימָה. יִפְקֹד אֱלֹהִים:
בְּרֵעֲךָ לֹא תַעֲנֶה. שָׁוְא כְּמִתְאַנֶּה. כִּי שֵׁשׁ שָׂנֵא. יְיָ אֱלֹהִים:
קִנְיַן אָח לֹא. תַּחְמוֹד גַּם לֹא. תִּתְאָו אֲשֶׁר לוֹ. נָתַן אֱלֹהִים:
וְהָעָם חָרְדוּ. וְתָמְהוּ וּפָחֲדוּ. וַיַּגִּידוּ. פֹּעַל אֱלֹהִים:
דִּבְּרוּ בְּכוֹשֶׁר. נְדִיבֵי יוֹשֶׁר. נַעֲשֶׂה כָּל אֲשֶׁר. צִוָּה אֱלֹהִים:
הֲמוֹנֵי עַם זוּ. בְּדָת אֵל שָׂמְחוּ עָלְזוּ. וְאִמְרוּ לְכוּ חֲזוּ. מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים:
יְיָ גּוֹאֲלֵנוּ. זְקוֹף יְדֵינוּ. וְחִישׁ הַרְאֵנוּ. בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים:

שמור

עץ חיים

אמון כמו המון (מפרש האזהרות). ואינו נכון דבתריה קאמר נחלו עם זה והנכון מה שפי' בו הרי"ח שר"ל כתורה דכתיב ואהיה אצלו אמון : חוזה. נביא : עליה. שמים : נשיה. הארץ : אומה. כמו אומה : נטיה. עזוב : הואל. ל' דיבור כמו הנה נא הואלתי. וי"מ ל' שבועה מן ויואל משה שדרשו בו ל' שבועה : אומנים. אב ואם מן כאשר ישא האומן את היונק : זרה . ל' פיזור ורומז אל גלות הגוים : כמתאנה. ל' תואנה : חזו. ל' ראיה : זקוף. ענין עמידה מן הגלות : וחיש. מהר :

אזהרות לר׳ שלמה ן׳ גבירול

שְׁמוֹר לִבִּי מַעֲנֶה. הֱיֵה בִּמְאֹד נַעֲנֶה. יְרָא הָאֵל וּמְנֵה. דְּבָרָיו הַיְשָׁרִים:
וְהוּא יִסְלַח אַשְׁמָה. וְהוּא יַרְבֶּה עָצְמָה. וְהוּא יִתֵּן חָכְמָה. לְהָבִין נִמְהָרִים:
אֲסַפֵּר תּוּשִׁיּוֹת. מְתוּקוֹת לַפִּיּוֹת. וְאַצִּיב תַּלְפִּיּוֹת. לְיַשֵּׁר הָעוֹבְרִים:
וְאַזְכִּיר מִצְוֹת עֲשֵׂה. בְּדַת מָעוֹז וּמַחֲסֶה. וְעַל פִּשְׁעֵי יְכַסֶּה. מְגַלֶּה נִסְתָּרִים:
שְׁמוֹנֶה וְאַרְבָּעִים. וּמָאתַיִם נְטוּעִים. כְּמוֹ מַסְמְרוֹת תְּקוּעִים. כְּמִסְפַּר אֵבָרִים:
בְּסִינַי נוֹדָעוּ. וּמֵרוֹם נִשְׁמָעוּ. וְיַחְדָּו הָטְבָּעוּ. בְּתוֹךְ עֲשֶׂרֶת דְּבָרִים:
אֲשֶׁר הִתְווּ הָתְווֹת. בְּתֵיבוֹת נִשְׁתָּווֹת. בְּמִסְפַּר הַמִּצְוֹת. וּבָהֶם נֶאֱמָרִים:

והמושיעך

עץ חיים

שמור וכו'. מה שהתחילו המפרשים לבאר מ"ע קודם ל"ת הגם שראוי להקדים הנמנע קודם המ... כי עונש הל"ת חמור מעונש העשין וכן הקדימן סמ"ג אפשר משום דזוטרן מלתייהו אקדמינ... א"נ מצוה ראשונה בתורה היא מ"ע והיא פריה ורביה וסדרא דקרא נקטי. ול"נ דסדר דקרא די' הדברות נקטי דפתח באנכי ה' אלהיך להאמין באלהותו שהיא מ"ע ואח"כ לא יהיה לך אלהים אחרים שהי... מל"ת והו"ק : מענה. דיבור. ולפי שבסיני שם היו כל הנשמות העתידות לבוא הזהיר אל נ... שישמור אותו מענה תשובה שאמרו בסיני דכתי' ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה : נענה. נכנע למאמר הבורא ית' ויעבדהו מאהבה ומיראה על היראה אמר ירא האל ועל האהב... אמר ומנה שמתוך חיבתן וחשיבותן אדם מונה אותן ע"ד אז"ל ואלה שמות בני ישראל : והוא יסל... אמר שאם ח"ו לא ימנה אותן בדרך ישר כאשר צוה ה' את משה והוא רחום יכפר עון. ולפי ע"פ מ"ש המפרשים דכמה מצות יש שאין בידנו לקיימם ובפרט בגלות שאין קרבנות לכפר והתק... שיעסוק באותן המצות ויחשב לו כאלו קיימם ע"ד אז"ל כל העוסק בפ' עולה כאלו הקריב עולה ו... ול"א כי בקריאתם הוא יסלח אשמה שהקריאה היא במקום העשייה : עצמה. חוזק : נמהרים. פתי... שעושים הכל במהירות : תושיות. היא התורה שנק' תושיה שמתשת כחו של אדם : פיות. ל' רבים מ... ביחיד : תלפיות. הם שיני החומה ורמז שתיקן השירים במדה ובמשקל כתלפיות : העוברים. מן לשו... בברית וכו' ול"נ ע"פ מ"ש מהר"ן זקני ז"ל (בס' פרי צדיק) כי נקנו לקראן אולי עבר ה' מהקהל ... הייה מצוה ויהרהר תשובה לייבש דרכיו וא"כ תהיה מלת העוברים כפשוטו העוברים עבירה : בדת מש... הבי"ת שהוא מעוז ומחסה בעת צרה : כמספר אברים. שרמ"ח מ"ע כנגד רמ"ח אברים : בסיני. ... אעפ"י שמסיני נודעו : מרום נשמעו. ע"ד מן השמים השמיעך את קולו וכו': ומרום. הרי"ש חול... המלית נשתלשלו ונאצלו מכתר עליון אשר הוא רם על כל כנקודת החולם על האות והוא המגיע ... כדאי' בס' אבני זכרון בספירת הכתר ונקן רם שי' רום ידיהו נבא ועיין זוהר בלק דף קל"ג ע"ב שיטה ה' ז"ל אורייתא נפקת מרזא עילאה דריבא דמלכא סתימא וכן ביאר הרב עשים רמוזים ... בס' תפלת ר"ה כי ה' נתן לנו תרי"ג מצות וז' מצות דרבנן סך הכל תר"ך להורות כי משם ... ועמ"ש בברכת שים שלום ע"ש : הטבעו. נתיסדו : בתוך י' דברים. כי רמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת נכללו בתוך י' הדיברות כמ"ש רש"י בפי' החומש משם רבינו סעדיה גאון וכ"כ בס' כתר תורה : התוו. ל' רושם מן והתוית תי"ו : נשתוות. ל' שיווי מן וכל חפציך לא ישוו בה. כן פי' בשי... הדפוס ואין לו הבנה. והנלע"ד שהכוונה שרשם הש"י בלוחות י' הדברים בתיבות נשתוות ר"ל שתי...

שוות

הַמּוֹשִׁיעֲךָ. וְהַמּוֹדִיעֲךָ. עַד אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ. נְתָנָם נֶחְקָרִים:
וְהֵרִיעִים אֶל הֵעוֹת. בְּקוֹל הִפְלִיא וְזְוָעוֹת. מְקַפֵּן עַל גְּבָעוֹת. מְדַלֵּג עַל הָרִים:
וְעֵת קָרָא אוֹתָם. רְעָדָה אֲחָזָתַם. וְיָצְאָה נִשְׁמָתָם. בָּרֶתֶת וּשְׁבָרִים:
וְהוֹרִיד טַל אֵדָיו. לְעַמּוֹ וַעֲבָדָיו. וְהֵשִׁיב בַּחֲסָדָיו. נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים:
אֲנִי הוֹצֵאתִיךָ. אֲנִי הִזְהַרְתִּיךָ. אֲנִי הִדְרַכְתִּיךָ. בְּדַרְכֵי מֵישָׁרִים:
לְיַחֵד אֵל אָיוֹם. שְׁתֵּי פְעָמִים בַּיּוֹם. לְהִתְפַּלֵּל יוֹם יוֹם. עֲרָבִים וּשְׁחָרִים:
לְעָבְדוֹ וּלְאָהֲבוֹ. בְּלֵב וּלְדָבְקָה בוֹ. וְלִתְמוֹךְ בִּנְתִיבוֹ. פְּעָמִים וַאֲשׁוּרִים:
לְקַדֵּשׁ תַּעֲצוּמוֹ. לִירְאָה מִזַּעְמוֹ. לְהִשָּׁבַע בִּשְׁמוֹ. בְּלִי שָׁוְא וּשְׁקָרִים:
לְצַדֵּק דִּינֵהוּ. וְלִרְדּוֹף צִדְקֵהוּ. וְלִשְׁמוֹר דָּתֵהוּ. וְלַעֲשׂוֹת מַאֲמָרִים:
דְּבָרָיו שִׂים מַרְפֵּא. עֲלֵי לֵב גַּם עַל פֶּה. וְכָתְבֵם עַל סִפֵּי. מְזוּזוֹת וּשְׁעָרִים:
וְשִׁנַּנְתָּם תָּמִיד. לְבִנְךָ וּלְתַלְמִיד. וּמִבְּרָכוֹת תַּצְמִיד. מֵאַת הַנִּגְמָרִים:
בְּכוֹר בָּנִים תִּפְדֶּה. וְטוֹטָפוֹת תַּעֲדֶה. וּבִכְנַעֲנִי תִרְדֶּה. וְתָמוּל בִּבְשָׂרִים:
וְתִפְדֶּה פֶּטֶר חֲמוֹר. וְהַשַּׁבָּת תִּשְׁמוֹר. וְהַהַלֵּל תִּגְמוֹר. בְּיָמִים נִסְפָּרִים:
וְעַל כַּנְפֵי בִגְדְךָ. גְּדִילִים תַּעֲשֶׂה לָּךְ. וְתַלְוֶה דַל וָדָךְ. תְּפַיֵּים בִּדְבָרִים:

קבע

עץ חיים

ע"ה וגליות מחוברות כתיבה תמה. א"נ שרמז הרב מ"ב רש"י ב' רבי' סעדיה שכל תרי"ג מצות נכללו בי' הדברות והוא מה שסיים בבית ראשון ויחדו המטבעו בתוך י' דברים וביאר אח"כ אשר התיו התיות בתיבות נכתבות רמז לנו כי מנין תרי"ג מצות הם כמנין אותיות שבתיבות י' הדברים שיש בהם מגזרת ואחת מדינים נכתוה האמור במשלי כ"ז זהו נכתבות במספר המצות שמניינם תרי"ג ויהיה מה שסיים אח"כ עד אשר לרעך כי כן הוא באמת מתחלת י' הדברות עד אשר לרעך יש תרי"ג אותיות נגד תרי"ג מצות המסתעפים מהם. וזה נ"ל יותר נכון: ואשר לרעך. הם ז' אותיות כנגד ז' מצות דרבנן אשר תקנו רעיך. הם החכמים ז"ל עיין ספר עשים רמוזים ור"י לומברוזו פ' יתרו: וזועים. ל' רעמים: והוריד על אדיו. הקב"ה הוריד טל אורות והחיה את ישראל כדאי' ברכות: ד"י. מן ואד יעלה ת"י ועננא: אני הוצאתיך. התחיל במצוה ראשונה שבי' הדברות: ליחד אל איום שתי פעמים ביום. היינו ק"ש: לעבדו. היינו תפלה שהוזכר לעיל בבית הקודם: פעמים. מהלכים מן מה יפו פעמיך: ואשורים. פסיעות מן תמוך אשורי ורמז אל מ"ש הכתוב והלכת בדרכיו שהכונה להדמות בדרכי הש"י מה הוא רחום וכו': לקדש. שימסור עצמו על קידוש השם: תעצומו. כמו תעצומות ל' חוזק: מזעמו. כי ה' קנא שמו: לצדק דינו. וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' וגו' והיא מ"ע להצדיק דיני ית' לדעת כמ"ק: דבריו שים מרפא וכו'. ע"ד כי חיים הם למוצאיהם ודרז"ל למוציאיהם בפה: ספי. הם המזוזות: תלמיד. מן וילמד ישראל כלומר תחבר ברכות עד שתשלים מנין מאה. ותפקה בלשון זה ל' למודים כענין וענקים לגרגרותיך: וטוטפות. תפלין: תעדה. ל' לבישה: תרדה. תשעבד: גדילים. ציצית: ותלוה דל ודך וכו' ואם אין לו ממון יפייסם בדברים ע"ד ותפק

לרעב

קְבַע בִּרְכַּת מָזוֹן. בְּאַט וּבְחִפָּזוֹן. וְלֹא תִמְצָא רָזוֹן. בְּעִנּוּי כִּפּוּרִים:
עֲבוֹט עָנִי הָשֵׁב. וְאִתְּךָ אַל יֵשֵׁב. וְהַגְּזֵלָה תָשֵׁב. וְעוֹשֶׁק מִסְחָרִים:
הֱיֵה לַשָּׂב עָנָיו. לְשִׂכְלוֹ וּלְשָׁנָיו. וְתָקוּם מִפָּנָיו. וּפָנָיו נֶהְדָּרִים:
וְתַלְמוּד וּתְלַמֵּד. וְהוֹרֶיךָ תְּכַבֵּד. וְתָשִׁיב כְּלִי אוֹבֵד. וְתַקְדִּישׁ מְבֻכָּרִים:
וְהַדַּלִּים תְּרַחֵם. וְהַחוֹלִים תְּשִׂיחֵם. וְהָאֲבֵלִים תְּנַחֵם. וְתִקְבּוֹר נִגְזָרִים:
וְלִפְתּוֹחַ וְלָתֵת. לְאֶבְיוֹן יֵחָתֵת. וּלְהַשְׁמִיד וּלְמוֹתֵת. עֲמָלֵק רֹאשׁ צָרִים:
לְבַעֵר מַחְמֶצֶת. בְּכָלָה נֶחֱרֶצֶת. וְלִשְׂרוֹף מִפְלֶצֶת. אֱלִילִים וַאֲשֵׁרִים:
לְעַנֵּג יוֹם מְנוּחָה. בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה. וְלָחוֹג וּלְשִׂמְחָה. וְלֶאֱהוֹב הַגֵּרִים:
וְהַצְּדָקָה לַעֲשׂוֹת. כְּפִי יָד וּכְמִסּוֹת. וּמַשָּׂאוֹת וּמַעֲמָסוֹת. לְהָקִים וּלְהָרִים:
וְתַלְמִיד שַׁעֲשׁוּעִים. לְהַדֵּר וּלְהַנְעִים. וְתוֹכַחַת רֵעִים. וְאַהֲבַת הַחֲבֵרִים:
וְתוּמָּה וַעֲנָוָה. וְיַיִן קִדּוּשׁ וְחֶדְוָה. וְיִרְאַת מִקְדָּשׁ וַחֲכָמִים עִם הוֹרִים:
וְלִמּוּד נֶאֱמָנָה. לְבָנִים בְּרִנָּנָה. לְיָתוֹם וְאַלְמָנָה. וְלֵוִי עִם גֵּרִים:
שְׁמוֹר מַעְשַׂר עָנִי. וְגַם מַעֲשֵׂר שֵׁנִי. וְרִאשׁוֹן וּשְׁמִינִי. תְּקַדֵּשׁ בַּהֲדָרִים:
וּמַעֲשֵׂר מִמַּעֲשֵׂר. וְגַם וִדּוּי מַעֲשֵׂר. וּמִבְּהֵמָה תְּעַשֵּׂר. וְרֵאשׁ גֵּז מֵעֲדָרִים:
וְקָדְשֵׁי מַתָּנִי. וְגַם מַעֲשֵׂר שֵׁנִי. תֹּאכְלֵם בִּמְעוֹנִי. וְהַחַלָּה תָּרִים:
וְהַזָּקֵן מִמְּךָ יָמוּט. וְרֵעַ לֹא תָמוּט. וּבַשְּׁבִיעִית תַּשְׁמוּט. סְפִיחִים וּנְזִירִים:

ותשמוט

עץ חיים

לרעב נפשך : קבע : ל' קביעות : באט. בנחת : ובחפזון. כלומר אפי' שיהיה לאדם עסק רב לא יפטר מלברך ברהמ"ז. א"נ שיברך ברהמ"ז קודם שיתעכל המזון : רזון. ל' כחישות כאלו אמר שלא יכחש בשרו אם יתענה ביוה"כ : עבוט. משכון : ועושק. מן לא תעשוק את רעך : מסחרים. ל' סחורה לבב. מן מפני שיבה תקום : נהדרים. מן והדרת פני זקן : והוריך. אב ואם : מבוכרים. בכורי אדם ובהמה : תשיחם. תתפלל עליהם מן לשוח בשדה. ובס' חרדים דף כ"ג ע"ב כ' ב' הרמב"ן במצוה המצוה לדבר עם החולה כי הדיבור יפה לחולים : נגזרים. שנגזרו מארץ החיים והם המתים יחתת. ל' יראה : ולמותת. כמו ולהמית : בכלה נחרצת. בכליון חרוץ : מפלצת. כינוי לע"ז מפני ליצנותה : ולשמחה. הוא שנ' ושמחת בחגך : וכמסות. כמ"ש בחיר"ק ל' מסת ידך : ומשאות ומעמסות. כולם ענינם משא כבד : ותלמיד וכו'. כלומר לכבד התלמידים. וי"ג ותלמוד שעשועים (ולית ולהנעים. שיקרא התורה בנעימה : ותומה. הוא שנ' תמים תהיה : וענוה. להיות ענו : חדוה. שמחה. ואמר כן ע"ש המשמח אלהים ואנשים. ואפשר שרמז שיהי' לו קידוש ביין חשוב שיש שמחה לאומרה ע"ד שכתב מהרח"ש מביאו בס' לה"ק י"ד דף ע' ע"ג דאין יוצא י"ח לד' כוסות בשתיית יין נמוקים דאין בהם שמחה וחז"ל תקנו ד' כוסות לשמחה : לבנים וכו'. הוא שנ' והגדת לבנך ביום ההוא וכו' : ליתום. לשמח יתום ואלמנה ולוי וגר : וראשון. הוא יום א' דסוכות : ושמיני
הוא

תשמוט משאות. ושכחה עם פאות: בשדה ותבואות. ועוללות מבצירים:

ולקט הקציר. ופרט הבציר. עזוב לבלי תציר. לדלים נארים:

ואלימו הבט. בהענק ובהעבט. ותן פן תלבט. נדבות ונדרים:

שמח ואמור האח. בההיותך האח. והטמא באח. יהושלך על אורים:

ונותר כי יבאש. ישרף באש. ופסח בצלי אש. ומצות ומרורים:

ראשון ושביעי. תקדש בחג ישעי. ומקרא שבועי. בבכורי קצירים:

ויום זכרון תרועה. ויום כפור תועה. וסוכה וארבעה. צמחים נבחרים:

ערבים כסמדר. ועץ עבות נהדר. ופרי עץ הדר. וכפות תמרים:

וכהן הוקם על. באלמנה יגעל. ובבתולה יבעל. וידיהו ירים:

וידע העתים. לטהר סות ובתים. ופתות הפתים. והגש מוקטרים:

ונשלח נשלות. להקטיר ולמלוח. לכפר ולסלוח. פשעים נעתרים:

וליצוק ולבלבל. ולשחוט פר ויובל. ולמלוק ולקבל. ולקמוץ אזכרים:

וכן ילמד עם זה. להניף ולהזה. והשוק והחזה. לחוקו נעצרים:

ויכן

עץ חיים

הוא פ"ע: בהדרים. להדרם ולקדשם: וראש גז. גז צאנך: מעדרים. הם הגנן: וקדשי מהני. שאר הקדשים דכתי' ועשית עולותיך. והשאר תאכל: במעוני. בירושלם: מק. עני: השמיטה. תעזוב: ונזירים. מן ואת ענבי נזיריך: משאות. ל' חוב מן כי תשה ברעך משאת מאומה: תציר. בלא עשיך ויניח לדלים אבל במשנה הם נארים והוא ל' חוסר: ובהעבט. ל' הלואה: תלבט. פן תלכד בעון נדרים ונדבות: האח. ע"ש שמחה מן האח האח ראתה עינינו: האח. מן ואת האח: באח. הוא כירה שמבערים בו האש וזו גי' הרמב"ן ז"ל. וי"ג והנותר באח: אורים. היא האש: יבאש. ל' סרחון. וי"ג ופגול וכו' ולהרמב"ן דגרים ונותר לא שייך גי' יבאש בפגול שמיד טעון שריפה: ראשון ושביעי. דפסח בחג ישעי הוא פסח שבו נושעו ונגאלו ישראל ממצרים: שבועי חג שבועות: יום כפור תועה. ביום כפור המכפר על הפושעים והתועים. והמפרש לא כ"כ: צמחים נבחרים. הגינה לבחור הטוב וההדור: ערבים. ל' ערבה: כסמדר. שלא יהיו יבשים ובירושלמי לא המתים יהללו יה ירז"ל אמרו קצת טעם לזה משל לבנים שנכנסו אצל הדיין וכו' עוד י"ל שדרך השמחים אלי גיל ליטול בידם ענף נהדר וגם אנחנו שמחים שנמחלו עונותינו ביוה"כ: וכן הוקם על. הוא כ"ג שמעברין אותו משל אחיו: יגעל. ימאס: ידים. היא ברכת כהנים: העתים. שאין רואים הנגעים בלילה וביום המעונן: סות. ל' ובדם ענבים סותה והם הבגדים: והגש. היא הגשת המנחה: ושלח נשלות. הכהנים שלוחי דרחמנא. וי"מ ל' הפשטה דמתרגמינן והפשיט ושלח (שמעתי): נעתרים. ל' ריבוי: וליצוק. מן ויצקת עליה שמן: ולבלבל. מן בלולה בשמן: ולמלוק. היא מליקת העוף שהיתה במקום שחיטה: אזכרים מן אזכרתה לה': עם זה. צריך הכהן ללמוד עם זה להניף וכו' (תי' עם הח"ק): לחוקו. הם המתנות חלק ה' ינתנם לכהנים: נעצרים. כי השוק והחזה הם מעוכבים לחוק[מן עצרת

תקיק

וְיָכִין לִמְלֶאכֶת. שְׂרָד וּבִצְעַת לֶכֶת. לְבֵית הַפָּרֹכֶת. בְּגָדִים מְשֻׁזָּרִים:
וְתַבְנִית הַמִּשְׁכָּן. וְלֶחֶם הַנִּתְכָּן. וְשֶׁמֶן הַמְּתֻקָּן. לְמִשְׁחָה וְלִמְאוֹרִים:
חֲנֻכָּה וּמְלֶאכֶת. קְטֹרֶת נִסֶּכֶת. וְשֵׁשׁ הַמַּעֲרֶכֶת. וּשְׁנֵי כִּכָּרִים:
וּשְׁלָמִים וּמָנוֹת. וְעוֹלוֹת וְקָרְבָּנוֹת. וְשָׁלֹשׁ מַתָּנוֹת. בְּמוֹעֲדִים נִזְכָּרִים:
וְהָעֹמֶר לְנַהֵל. וְנֵר שַׁבָּת יָהֵל. וּפָרָשַׁת הַקָּהֵל. וְשׁוֹפְטִים עִם שׁוֹטְרִים:
לְמַחְקֶרֶת רִיבוֹת. נְפָשׁוֹת נֶעֱרָבוֹת. וְדִין אַרְבַּע אָבוֹת. נְזָקִים נִשְׁמָרִים:
וְקֶצֶב וּתְבוּנָה. לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה. וּמַתְּנוֹת כְּהוּנָה. אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים:
וְהַתְּקוּפוֹת לְמַלְאֹת. וְנֵר חֲנֻכָּה לְהַעֲלוֹת. וְקָרָאוֹת וְלַעֲלוֹת. בִּשְׁנֵי מַעַשְׂרִים:
לְהַנְּגָעִים חוּמָשִׁים. וְגַם לִהְיוֹת קְדוֹשִׁים. וְלִטְבּוֹל נִפְרָשִׁים. בְּעִתִּים נִגְזָרִים:
וְשֶׁבֶת בִּבְהֵמָה. וְעֶבֶד עִם אָמָה. וּבִכּוּרֵי אֲדָמָה. וּמִקְרָא בִכּוּרִים:
וְזֵירוּז מָתְנַיִם. וְצֶדֶק מֹאזְנַיִם. וּמַתַּת פִּי שְׁנַיִם. לְבָנִים הַבְּכוֹרִים:
וְחוֹק אֵיפוֹתַיִם. וְחֹק מִדּוֹתַיִם. וּמוֹצָא שְׂפָתַיִם. וּפִדְיוֹן נִמְכָּרִים:
וְחוֹפֶשׁ הָאָמָה. בְּסִימָן נִכְתָּמָה. וְדִין עָרֵי חוֹמָה. וּבָתֵּי הַחֲצֵרִים:

ואדם

עץ חיים

תהיה לכם שהוא ל' עשיה : למלאכה. עבודת הקדש צריך הכהן ללבוש בשעת עבודה בגדי כהונה [illegible] ד' בגדים : שרד. ל' שימוש : ובצעת לכת. שמוסף עליהם כ"ג ד' בגדים וביוה"כ היה לובש בגדי לבן : תבנית המשכן. שנ' ועשו לי מקדש : הנתכן. ל' מנין מן יתוכן לבנים רמז ללחם הפנים : המתוקן לפי שהיה בו תקון גדול כמו' בפ' הפח : למשחה. זה שמן המשחה : ולמאורים. למנורת המאור : חנוכה. חנוכת המזבח : נסכת. ל' גדולה מן מעולם נסכתי מראש ופי' מלאכת גדולה הקטרת שיש בה מעשה גדול וי"מ ל' כסוי : ושש המערכת. הן התלות : ושני ככרים. שתי הלחם : ושלש מתנות. ר"ל קרבנות שחייבים להביא ברגל . עולת ראייה . חגיגה. שלמי שמחה : לנהל. כמו [illegible] נהלא קמחא כמש' כתיבות יהיה העומר שהיה מניפה בי"ג נפה : יהל. ל' זריחה מן בהלו נרו עלי ראשי : ריבות. חיקור דין וי"מ לחקור העדים בין עידי נפשות בין עידי ממון וזה למאן דגריס ומערבית ל' ברית הוגך ומערבך (ממין) : נזקים הם המפורשים בריש ב"ק : וקצב. ל' מדה וגבול : ארבעה ועשרים. מפורשים במס' חולין י' במקדש וי' בירושלם וד' בגבולין : להנגעים חומשים לכתוב ה' חומשים של תורה בנגיעות. וי"מ לבלם ה' חומשים והם האוכל תרומה ותרומת מעשר [illegible] מעשר של דמאי והחלה והבכורים מוסיף חומש. וכן הנהנה מן ההקדש מוסיף חומש : נפרשים. הן הטמאים : נגזרים. בעתים שנגזרו יש טובל ביום טומאתו ויש טובל אחר ז' וכו' : ושבת בבהמה [illegible] ל' מנוחה והוא מן למען ינוח שורך וכו' : ומקרא בכורים. היא פרשת הגדתי היום : וזירוז מתנים להיות זריז בעשיית המצות וי"מ דקאי אקרבן פסח דכתי' ביה מתניכם חגורים : איפותים. שלא יהיה לו איפה ואיפה : מדותים . מן לא תעשו עול במדה : נכתמה. ל' כתם מן נכתם עונך [illegible] בנערה מראותו ממה שהיה נקרא כתם וכן השערות מבנין מקום הגוף במראה וכן האמה יוצאה בסי'

בתי

ואדם לא ידון. בנמכר על זדון. ביובל ומות אדון. ישוח לדרורים:
וצאת עברית חפשית. ביובל וצאת ששית. ועת בוא חמישית. והבדל שש ערים:
ודין שפחה חרופה. ושור עגלה ערופה. ופסח לתרופה. ללא היה טהורים:
וטהרת הדוות. במימי המקוות. ופר בא על מצות. ופר הכפורים:
וטהרת הטומאה. בקרבן הנראה. וקרבן הטמאה. ומוספין עשרים:
ויורד גם עולה. וודאי גם נתלה. וחרם המופלא. וערך הנודרים:
ויד ויתד לחפור. והעומר לספור. ואם קן הצפור. לשלח בערים:
וכל טומאה להפלות. בשקין ונבילות. ואדם עם נבלות. ומשקים נגרים:
והסט ושוכבת. ומקרה מחשבת. ויבום נעזבת. ואגרת פורים:
והזין ורוקקת. לאשה נתקת. וקוץ כף מחזקת. במבושי גברים:
ודין אשת שביה. וחוק פריה ורביה. ותלבושת ערוה. ונסוך מי קרים:
וערלה והלולים. ומשנה למושלים. וביומם להשלים. שכר הנשכרים:

ברכות

עץ חיים

נזי כערות : לא ידון . כמו לא יאדון לא יהיה אדון עליו אלא יצא לחירות ביובל כדין המוכר עצמו מחמת דחקו : ועת בוא חמישית. פי' ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמישיתו עליו וכבר נזכר. וי"ג ששית וחמישית. ר"ל שרות הקדשים שנותנים לכהנים וכבר נאמר עכ"ל הר"י חאגיז ז"ל וקשה לי דהא כפירושו ז"ל היל"ל ועת תת חמישית ולכן נ"ל דרומז אל מש"כ ובשנה החמישית תאכלו את פריו ומ"ע הלא נרכא היא. להבדיל שירו ולהמתיקו נקט לה ודוק : לדרורים . לחירות : חרופה. מן והיא שפחה נחרפת לאיש : ופסח לתרופה. פסח שני תקון לטמאים מן ועלהו לתרופה : הדוות . היא נדה : הנראה. הראוי בלא יהא מחוסר כפורים כזב וזבה ונדה ויולדות שטהרתן תלויה בהבאת קרבנם : מוספין עשרים. הם ז' ימי הפסח וח' ימי החג וי"ט דעצרת ור"ה ויה"כ ושבתות ור"ח הרי עשרים : גם נתלה. אשם תלוי שבא על הספק : המופלא . המפורש מן כי יפליא : ויד. היא מקום ויד תהיה לך מחוץ למחנה : ביערים. היא לשון יער והוא חוץ לעיר : להפלות. להפריש עצמו מכל טומאת שרץ : נבלות. כלים שמקבלים טומאה לטמא אוכלין ומשקין וי"מ ל' מאכל : נגרים. שהמשקים נמשכים כשהם נצוקים ולא כשהם קרושים : והסט . כגון שהזב בכף מאזנים ואוכלין ומשקין בכף שניה והסיטן הזב פי' שנענע הרי הן טמאים : ושוכבת . זבה : ומקרה. היא בעל קרי שקרהו בעבור מחשבתו והרהורו ביום : נעזבת. מילדים ומאישה : ואגרת פורים. מקרא מגלה : ורוקקת. מן וירקה בפניו : יקוץ כף. ל' חיתוך מן וקצותה את כפה : במבושי גברים. מן והחזיקה במבושיו ר"ל באותו מקום של גברים : ותלבושת. התי"ו בחיר"ק ר"ל לכסות המגולים שנ' כי תראה ערום וכסיתו : ערוה. בדי"ס גרסינן [והוא מן ערום] וערוה. וגם' פתיל תכלת יש שם ט"ס : קרים. מן מים קרים. וי"מ ל' מקור שיהיו המים זכים ונובעים : ומשנה למושלים. מ"ע למלך לכתוב שני ס"ת א' ככל ישראל וא' קטן שקושרו בזרועו : ומכם. הגאון מנה מליה זו שסובר שהיא מליה לדורות להפריש תרומה

ממלקות

ברכות וקללות. ומכס ונחלות. ושיר אבנים גדולות. ויובל לדרורים:
וחצוצרות עדה. ומורם מתודה. וטיבול יולדה. מדמי המקורים:
ופרה לשריפה. וחזה לתנופה. ומעשר האיפה. והתרומה להרים:
ועיר יד שולחת. למלט משחת. ועם עיר נדחת. להחריב ולהחרים:
ועיר כי תסגר. אבניה תגר. ותת נבלה לגר. או מכור לנכרים:
דמי כופר תשקיל. והמסית תסקול. ביען הרים קול. לעבדה לאחרים:
וחולם ועד זומם. כאחד החרימם. לבלתי ירומם. להנבא שקרים:
ובפרעות תפרע. המוציא שם רע. ואיש זב ומצורע. בהזות נטהרים:
ובזה ירפה. טמא מת או נספה. ומדית תספה. וייראו נשארים:
וחובל בחמשה. תכסהו בושה. ודם על יבשה. תכסה בעפרים:
והסוטה תשקה. למען תנקה. ועשית מעקה. להסיר מכמורים:
וחתן כל שנתו. יהי נקי לביתו. ויאחר מצאתו. ולא יעבור דברים:
ויניף יד רמה. משוח מלחמה. לבל תפול אימה. בלב הנחגרים:
אלה מצותי. ואלה חקותי. ואלה תורותי. תמימים וישרים:
תחיינה מהיר. ותספינת יהיר. והמזהיר יזהיר. כזוהר המאורים:
והנזהר יקרב. בשמרם עקב רב. ובאור הנערב. ישרים מבתירים:

ואומרים

עץ חיים

שמלקות כמלחמות ודחי דבריו רמב"ם ורמב"ן ורשב"ץ: ונחלות. לדון כדין נחלות: ועיר יד שולחת אזה למלך להגיל משחת עיר השולחת לו מס: תסגר. תסתים פתחה ולא תפתח לך: תגר. ל' חי ומריקה: כופר. שנ' איש כופר: ובפרעות תפרע. ל' נקמה ר"ל שמלקין אותו מלקות ארבעים ובזה ירפה. בהזייה שהזכיר לעיל: נספה. ל' כריתה מן ויש נספה: וחובל בחמשה. הן נזק צער רי שבת ובושה: ועשית מעקה. ובכלל מצוה זו להסיר אדם מביתו כל המזיקין שיוכלו להזיק כגון כ רע וסולם רעוע. והאומרים שבגגות אלו א"צ לעשות מעקה כי אין הילוך בני אדם בהם כמו באיזה מקומו וכ"כ מהרי"ו קאלו ז"ל הובאו דבריו בתשו' ר"מ מרלאני סי' ק"י וכ"כ בתשו' רשב"א החדשות ס מ"ג ל): מכמורים. לשון רשת ומכשול: הנחגרים. המזויינים ולענ"ד ר"ל הפוחדים והיראים כענין מי הא הירא ורך הלבב מן ויחגרו ממסגרותיהם שפי' אימה ויראה וכן ת"א ומתחדרים אימה חרגת מותא: מהיר. ל' מן איש מהיר במלאכתו: יהיר. כלומר להתיהר עיין בעקידה פ' נגבים: והספינה. ל' כריתה והמזהיר. ל' זהירות. וי"מ דקאי למחבר האזהרות. וי"מ ע"ד ולמוכיחים ינעם: יזהיר כזוהר המאורים מן ומצדיקי הרבים ככוכבים: עקב. שכר. הנערב. לשון עריבות: מסתירים. ל' המתנה מן כתר לי זעיר כלומר היס המקוים לתמימים ולהאי פירושא ה"ג ולאור הנערב וי"מ ל' כתר ולפ"ז הכי גרסינן ובאור הנע בבי"ת:

ענ"ח. ל) עיי' מ"ש בענין בת"א בדיני מעקה:

ונהגו

ומתפללין תפלת מוסף כמ"ש ביו"ט דפסח. ואומרים ה' הושיעה וכו' אשרי וכו' מה רב טובך וכו' יהי ה' אלהינו וכו' ומחזיר הס"ת להיכל. ומתפללין בלחש כמו שהסדיר והחזור ש"ץ התפלה בתוספת קדושה **כתר** וכו' וקדיש תתקבל פטום הקטרת. קדיש דרבנן. עלינו לשבח. והולכין לבתיהן לשלום. ונהגו לקרות **רות** בעצרת:

למנחה תהלה לדוד יסגר היום ומתפללים כשחרית. וחוזר התפלה. ואומרים למנצח לדוד מזמור שיר יקום אלהים וכו' וקדיש בתרא וכו'. ויצרפון: ליל שני כסדר ליל ראשון:

סדר יום שני מתפללים כמו אתמול וגומרים ההלל בברכה תחילה וסוף ומוציאין ב' ספרים וקורין בספר ראשון ה' גיבורי כל הבכור. ואם חל בשבת קורין ו' ומתחיל עשר תעשר עד סוף הפרשה. ומפטיר בספר שני כמו אתמול. ואומר ההפטרה חבקוק סי' ג' וה' בהיכל קדשו. ואח"כ קורא האזהרות דל"ת.

ונהגו לקרות רות במנחה והטעם שהוא מעשה דבועז היה בימי קציר חטים שכלה בחג השבועות שמביאין שתי הלחם מחטים וכפ' אמור כתיב ובקצרכם את קציר ארצכם וכו' לעני ולגר תעזוב אותם מיד אחר הפרשת שתי הלחם שמביאין בשבועות ואותו קיים בועז ואמר שול תשולו לה וכו' ורות היתה ענייה וגיורת לכך קורין רות בו ביום (רד"א ולבוש סי' תל"ד) ומ"א כ' בשם הילקוט סימן תתקל"ו מה ענין רות אצל עצרת שנקרא בזמן מתן תורה ללמדך שלא ניתנה תורה אלא ע"י יסורין (ע"ש סימן ת"ן):

מצות לא תעשה ליום שני

בְּצֵל שַׁדַּי אֶחֱסֶה. וְצִדְקוֹ לֹא אֲכַסֶּה. בְּמִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. וְאַגִּיד מֵישָׁרִים:
כְּתוּבִים בֶּאֱמוּנָה. בְּעֵדוּת נֶאֱמָנָה. וְכִימֵי הַשָּׁנָה. בְּמִסְפָּר נֶחְקָרִים:
יְקָרִים מִפְּנִינִים. עֲתִידִים וּצְפוּנִים. לְבַת הָאֵיתָנִים. בְּעֲדָיֵי קִשּׁוּרִים:
צְאִי נָא לִקְרָאתִי. אֲחוֹתִי רַעְיָתִי. וְשִׁמְעִי תּוֹרָתִי. וְלִקְחִי מוּסָרִים:
חֲשַׁקְתִּיךְ וְאוֹהַב. פְּדִיתִיךְ מִלַּהַב. כְּמוֹ תּוֹרֵי זָהָב. צְרוּפִים וּטְהוֹרִים:

בצאתי

עץ חיים

באמונה על ידי מרע"ה נאמן ביתו: בעדות נאמנה. שהכל מודים בהם: וכימי השנה. כי מצות ל"ת הם כמנין ימות החמה שס"ה: מפנינים. אבנים יקרות: עתידים. ר"ל שהיו המצות עתידין ליתן לישראל: לבת האיתנים. אברהם יצחק ויעקב: בעדיי קשורים. כאז"ל על פ' ויהי ביום כלות משה מה כלה מתקשטת בכ"ד קישוטין אף ישראל וכו' והוא כענין שנא' ותקשרים ככלה: חשקתיך. הם דברי הש"י וישראל משיבין בצאתי גלגה גם יצאתי לקראתו ויתילבי בתחתית ההר: פדיתיך מלהב. הוא להבים בן מצרים כדכתיב ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים. והכוונה שפדה אותם ממצרים: כמו תורי זהב צרופים וטהורים. שהרשעים שבישראל מתו בג' ימי אפילה כאז"ל ולא נשארו רק הכשרים שבהם והם שיצאו וז"ש כמו תורי זהב צרופים וטהורים ויש ספרים דגרסי כמו תורי כבי"ת ויהיה פירושו פדיתיך מלהב דהיינו מצרים כמו תורי זהב שיצאו ברכוש גדול כענין ויוציאם בכסף וזהב וכן אז"ל תורי זהב נעשה לך זה ביזת מצרים: צרופים וטהורים. קאי אזהב כענין כסף צרוף בעליל לארץ א"נ כמו תורי זהב זה היה בעבור מה שהיו עתידים לקבל בסיני שתי התורות שבכתב ושבע"פ

כי

באתי נצבה. באלף ורבבה. וקול דודי זה בא. מדלג על הרים:
אנכי יי. קראתיך בסיני. ולא יהיה על פני. לך אלהים אחרים:
ולא תעשה פסל. ברשע ובכסל. ולא תשים פסל. להקניאו בזרים:
וגור מלהבה. להביא תועבה. ולבנות מצבה. ולטעת אשרים:
וסור משמע שוא. והאמן בשוא. ולא תשא לשוא. שמותי היקרים:
ומצות לא תנאף. שמור פן יחרה אף. ולגנוב לא תשאף. ולא תחמוד חברים:
ונפש לא תנקש. אשר דמה אבקש. ולא תתן מוקש. להכשיל העורים:
ושקר לא תענה. ויתום לא תענה. ועל ריב לא תענה. לחרחר מתגרים:
והגר לא תונה. וגזית לא תבנה. וארצך לא תזנה. כארצות הזרים:
אלהים לא תקלל. והשם לא תחלל. וכרמך לא תעולל. ופרט הבצירים:
ולא תקלל חרש. חמסו יהרש. ולא יצמיד חורש. שוורים וחמורים:
ולא תאחר בבצעך. מלאתך ודמעך. ולא תעשוק רעך. ולא תאחר נדרים:
ולא תעשוק שכירך. ולא תלקט קצירך. ולא תחסום שורך. בדישו העמרים:
ולא תפאר זיתך. ולא תכלה פאתך. ולא תונה עמיתך. במקח ודברים:
ולא תשא חטאו. אשר לבו מלאו. ולא תחשוב לשנאו. במשטמת ערים:

ולא

עץ חיים

כי לולי זכות זה לא היו ראוים לצאת כמ"ש רש"י בפ' בהוציאך את העם ממצרים וא"ת מה זכות יש להם השיב תעבדון את האלהים ואמר לרופים ע"ש אמרת אליה לרופה ואמר טהורים ע"ש ועטורים אמרי נועם ועי"ש יראת ה' טהורה : באלף ורבבה. שיצאו ישראל ממצרים אלפים ורבבות ובא הקב"ה ונגלה להם בסיני . וזהו וקול דודי זה בא : ובכסל. ל' כסילות או הוא לשון בטחון מן ישים זהב כסלו : וגור. ל' יראה מן לא תגורו : בשו. ל' שוה כלומר בשני צלמיו יהיו שוים בתמונת האל ית' ואם לזה נתכוון המשורר לא הי"ל לזכרו כאן כי אם לעיל במ"ע . וי"מ והאמן בשו לומר שלא ישמע דברי בעל דין אלא בפני חבירו עומד עמו בשוה לפניו. ולענ"ד נ"ל פירושו ומלהאמין בשו כי תיבת וסור שבראש הבית מושכת עצמה ואחר עמה ובאלה רבות במקראות וזה נ"ל עיקר והוא ל' הפסוק באיוב ט"ו אל יאמן בשו נתעה והאמ"ן בקמץ וחסר אלף בקריאה : תנאף . ל' תאוה מן כעבד ישאף צל : תנקש . תבקש כלומר לא תרצה אפילו אותה אשר דמה אבקש בבית חייבת מיתה לא תהרוג עד עמדו לפני ב"ד למשפט וה"ה לבאר חייבי ב"ד : ועל ריב לא תענה. שלא יענה לריב אחר כדי שלא יבא לחרחר ולהדליק המחלוקת : גזית . מפוסלות בכלי ברזל: אלהים. דיינים : לא תעולל. ל' עולל ויונק שאסור להסיר אשכולות קטנים אלא יניחם לעניים : ופרט הבצירים. גרגירי הענבים הנושרים בעת הבצירה : יצמיד . ל' יחבר : בבצעך. ל' חמדה ועושק מן בצע כסף : מלאתך . היא התבואה : ודמעך. הוא היצהר : ולא תפאר זיתך . לא תטול פארותיו דהיינו סעפותיו ולא בפאה להבדילו מל' פאר : עמרים. אוינים מן ויהי ערך : נבערים. פתיים : והחדל. והמנע : במחירים .

לתת

ולא תקום עמך. לבל אקום ממך. ולא תלין עמך. פעולת נשכרים:
ולא תסור איבות. ולא תשאל אובות. ולא יומתו אבות. ובנים על הורים:
ולא תשמע דברי. נביא שקר מורה. ולא תהיה אחרי. מסיתים נבערים:
ועבד לא תסגיר. ופנים לא תכיר. ועל פה לא תזכיר. שם אלהים אחרים:
ועל דם לא תעמוד. ובכספם לא תחמוד. והחדל ללמוד. שבועות לשקרים:
נצור חוקי על דל. ולא תשא פני דל. ומנשך תחדל. לרבות במחירים:
ומצות לא תטה. שמור פן בה תשטה. ודין יתום מוטה. ואלמנה וגרים:
ולא תקח שוחד. ולא יעיד אחד. ולא תאכל יחד. נפשות ובשרים:
ולא תחמוד גזלה. אשר תוקח אפלה. ולא תאכל נבלה. וזבחי השעירים:
ולא תאכל טרפה. ותועבה הדופה. ולא תקטין איפה. להפקיע שערים:
ולא תעשה רעות. במדת קרקעות. ומשקל המעות. וגם לא במשורים:
ולא תתן אבקך. במרבית פן אבקך. ולא תרוין רגלך. מלשני בסתרים:
ולא תשית יד עם. רשעים ומרעים. ולא תגוש רעים. ואחים כנכרים:
עזב עומר שכחתו. ולא תשוב לקחתו. לאלמנה נתתו. וליתומים וגרים:
שנת שבע תצור. וביובל תעצור. ספיחים לא תקצור. ולא תבציר נזירים:
ולא תזרע תלמך. להוציא בו לחמך. ולא תזמור כרמך. ולא יעלה סירים:
ולא תאכל קלי. ולחם וכרמלי. בטרם תביא לי. ראשית הקצירים:

ולא

עץ חיים

את שיה עבדים בכלבים : על דל. ל' נצרה על דל שפתי והוא ל' דלת והוא ענין המוזה או ענין התפלה שאנו מתפללים ה' שפתי תפתח: מוטה. קרא ליתום מוטה שלבו נשבר ונדכה : נפשות ובשרים. אבר ובשר מן החי : גזלה. מה שהאדם תופש מחבירו דרך אונס ובפרסום נק' גזלה. וגנב הוא שגונב בסתר. ול' המשורר אינו מדוקדק ואולי הכריחו למשורר שיקול הבתים או יש לומר שהמחבר כלל שניהם גזלה וגניבה ושיעור הפסוק ולא תקח גזלה ואשר תוקח אפילה והכוונה על הגניבה שנלקח באפילה דהיינו בסתר : הדופה. דחויה ומרוחקת כמו שנ' לא תאכל כל תועבה כל שתיעבתי לך מתרגמינן כל דמרחק ואמרו בספרי דהיינו בכור תם שאסרה תורה להטיל בו מום שאם הטיל בו מום אסור באכילה מן התורה (ס' חרדים דף ל"ה) : להפקיע. כמו להפקיע. שלא יקטין איפה לגדל השער : במדת קרקעות. שמודד הקרקע בחבל גרוע או שומן משקלותיו במלח: וגם לא במשורים. שמודד במהרה כדי שתעלה הרתיחה ותראה המשורה מלאה : פן אבקך. שהמלוה ברבית נכסיו הולכין לאבדון : תצור ל' שמירה : תעצור. מן זה יעצור בעמי שעניינו ממשלה וגדולה כן זה ביובל ישב בנחת וגדולה שלא יזרע וכו' : תלמך. ל' גובה וי"מ בקעי החרישה : סירים. לומר שאעפ"י שלא יזמר כרמו לא מפני זה תעלה סירים וקמשונים כבדה העצל. וסירים. הם קוצים :

נתפרים

אזהרות ליום שני

ולא תאכל ערלים. בטרם הלולים. ולא תהדר גדולים. ודלים נחפרים:
ולא תהיה כנושה. לאיש עני נקשה. ולא תתנו אשה. בעורים ושבורים:
ולא יעלה משיחי. מעלות על מזבחי. ולא תזבח פסחי. באחד השערים:
והכלים תמשש. והחמץ תרושש. ותשרפנו באש. עד אחד ועשרים:
ולא תוציא לחוץ. בשר פסח נחוץ. וזר וערל מחוץ. ותושב ושכירים:
וזבחי לא תשמץ. בזבחו על חמץ. ולבך לא תאמץ. לתת מחסורים:
ושאור לא תאור. ולא יראה שאור. ולא ילין עד אור. בשר ליל שמורים:
וזבחי שלמיכם. וחלבי זבחיכם. וחלבי חגיכם. להותיר נאסרים:
וכי יגע בשר. בכל טמא נאסר. ולא תאכל מעשר. ודגנך בשעריך:
ויינך ויצהרך. ובכורות בקרך. ותרומת ידך. ומבחר הנדרים:
ולא תאכל על דם. תמידי הנקדם. והחלב והדם. שני אלה אסורים:
ודג וחיה שניהם. ועופות למיניהם. בלא סימניהם. אשר גם נכרים:
ומום בו לא יקרב. להקריב אשי נערב. בגבן או גרב. ופסחים או עורים:

ומיר

עץ חיים

נחפרים. ל' בושה: נקשה. רע המזל או היא ל' חסרון יין ועבר בה נקשה ורעב (ישעיה ח'): משיחי. הוא כהן והוא שכתוב ולא תעלה במעלות וקראו משיחי ל' גדולה המשחה. תרושש: תריסם. ענינו ביעור מן ירוששו ערי מכלכיך (ירמיה ה'): כשש. כי שעה ששית חייב לשרפו: עד אחד ועשרים. היא כלות ז' ימי הפסח: נחוץ. לפי שאוכלי אותו בחפזון ולשון נחוץ ל' מהירות מן כי היה דבר המלך נחוץ לאמר: לא תאמץ. לא תפסוד: להותר. ו יותרון כמ"ש ולא תותירו ממנו עד בקר: וכי יגע בשר. היא בשר הקדש שנגע בטמא נאסר אף הבשר: אשי. ל' קרבן מן יאכלון אשי: אשכל. מנחה מן אשכל יקריבו: אוכל. הם החורפים שיוצי הבדות מן כיפי האוכלים. ועק' כן מ"ש הבדות שנקראים כרים: במשקה העדרים. שהיו נוהגים לתת הרחילות קודם הגוזה והוא ליפות הצמר לקח שלא לגוז בכור לאן במשקה העדרים שרחלות שם: מקודשת חתומה. ר"ל כשמעשר הבהמות העשירית רושמה במקל צבועה בסקרא כשהיא יוצא מהדיר: טמאי' עם זרים. שלא יאכל הכהן תרומה בימי טומאתו שנ' איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשי' לא יאכל: עם זרים. שהזר ג"כ מוזהר שלא יאכל תרומה דכתיב וכל זר לא יאכל קדש: תשקה. ר"ל פקח עיניך מעשות קטירת שנ' איש אשר יעשה כמוה להריח בה וגו' להולכי מסתרים. ר"ל לא תקח כופר לרוצח בסתר בלא עדים והתראה כדי שלא יגלה אלא וגו' ואין לו פדיון שנ' ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ ר"ל אל תקחו כופר על הרוצח לנוס אל עיר מקלטו כדי שישב בארצו: תרים, הכבד והגדל: להקמות. לפרוש מכל מלאכה בשבת לרצות. כמו אז תרצה הארץ את שבתותיה ויכול לומר לרצות להיות לך לרצון וזכות: ומקראי מג' הוא יום א' דפסח וז' דפסח דכתיב בכל חד מנייהו מקרא קדש יהיה לכם: ומקרא זכרון וגו':

זכרון

ומיד בן נכר. לא תקריב אשכר. ולא יעבוד אכר. בבכורי שורים:
ולא יעלה לרצון. בכל מקום חיצון. ולא תגוז ובכור צאן. במשקה העדרים:
ולא תמיר בהמה. מקודשת חתומה. ולא תאכל תרומה. טמאים עם זרים:
ולא תביא למנה. מחיר כלב וזונה. ולא תתן לבונה. במנחת השעורים:
ולא תקרב למשחה. בשמן המשחה. ולא תשים קרחה. ושרט בבשרים:
קטורת לא תרקח. ועיניך תפקח. וכופר לא תקח. לרוצחי מסתרים:
שמור לך פן תנשה. דבר גיד הנשה. ומצות לא יקשה. בעיניך תרים:
וחוק אתו ואת בנו. בלבבך תצפנו. ובנך לא תתנו. למולך אכזרים:
וכל מלאכה להקצות. בשבתותי לרצות. ומקראי מצות. ומקרא בכורים:
ומקרא זכרון. לצדק ולכשרון. ומקראי הרון. ומקרא כפורים:
ועצם לא תשבור. בליל צאתך מבור. ותער לא יעבור. על ראשי נזירים:
ולא יצא מפיו. להטמא לאביו. ולאחותו ולאחיו. ויתר השארים:
ולא ישתה יין. לחכלילות עין. ולא חומץ יין. ויתר הדברים:
וכתובת קעקע. בגוך לא תרקע. והמקלל יוקע. ויובל לקברים:
ומקרה הנראה. במחניך הפאה. וצורך לא יראה. בך ערות דברים:
ונשך לא תתכן. להשים על מסכן. וחוק לא תעשו כן. לאדיר אדירים:
ועינך לא תעלים. בנדחים ונופלים. ולא תעשה אלילים. כחבלי הנכרים:
וצמר לא תלבש. במו פשתים נחבש. ולא תקטירו דבש. תמרים ושאורים:

ולא

עץ חיים

זכרון תרועה מקרא קדש. ומקרא זכרון הוא יום ר"ה כי הוא זכרון מעשינו ויום הדין והכשר המעשים: הרון. ל' רנה ושמחה והוא יום א' ושמיני של סוכות דבתרווייהו כתיב מקרא קדש: ולא יצא מפיו. לידור בנזיר ע"מ להיטמא לאביו לפי שמתנה עמ"ש בתורה ותנאו בטל: חכלילות. ל' אדמימות. ואמר כן להמתיק השיר: ויתר הדברים. הם ענבים לחים ויבשים וחרצנים וזגים: קעקע. ל' פומק שקורין בכתב ורושמין בדיו ובכחול: בגוך. בגופך: לא תרקע. לא תתקן מן לרוקע הארץ: יוקע. ל' תלייה: ומקרה הנראה. מדבר על המצורע שהוא לו מקרה רע. שצריך להרחיקו מן המחנה וי"מ שמדבר על בעל קרי כדכתי' כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה: הפאה. ל' הרחקה מן אמרתי אפאיהם: תתכן. הכוונה שלא יגמר הענין על ... כהוגן עד או סופר או ערב וי"מ ל' חשבון מן ותוכן לבנים. וי"מ ל' תקון כלומר שלא יבקש לו נדרי היתר: וחוק לא תעשו כן. הוא שכתוב ונתצתם את מזבחותם וסמיך ליה לא תעשון כן לה' אלהיכם: נחבש. מקושר ומחובר מן למד חמורים חבושים (שופטים י"ט): דבש. וה"ה כל דבר

 מתוק

ולא תעלו לחמי. ולא תסכו לשמי. במזבח פנימי. אשר לפני עפרים:
בצל נופו לא תחסו. ובהם לא תעשו. והאל לא תנסו. כמסת המורים:
וחוק לא יראו. דבריו תיראו. וחיים תמצאו. ושלום כנהרים:
ובדבר לא תשקצו. מאור חוקי ואמצו. והגר לא תלחצו. כי הייתם גרים:
ובדבר לא תנחשו. מאור חוקי וחרשו. ובדבר לא תכחשו. כנאלחים סרים:
ובדבר לא תבשל. הדל מהתרשל. ולא תאכל בשל. ונא בל שעורים:
ובדבר לא תעונן. אשריך מונן. והעבדים תחונן. בצאתם לחורים:
ולא תגרע חוקם. למלאות את ספקם. ולא תשלחם ריקם. מרודים וגעורים:
ולא תעבידו בהם. עבודת עבדיהם. ביען כי לי הם. עבדים נמכרים:
ולא תקפוץ כפך. ולא תקשה ערפך. ולא תתן בכספך. בנשך כיתרים:
ולא ירע לבבך. בתתך לתושבך. ולא ימצא בך. קוסמים וחוברים:
ולא תעביר בנך. ולא תשחית זקנך. ולא תחוס עינך. לכלות הצוררים:
ולא תכרות להם. ברית ולאלהיהם. ולא תעשה כהם. בורות נשברים:
ולא תרך אתם. בחוקות משמרתם. ולא תחיה אתם. ולא תחון זרים:
בארצכם לא ישבו. ובם לא תתחתנו. ומשכית לא תתנו. בהבלי שוא שומרים:
ולא תשאיר עונה. בעיר עלי תזנה. והיא לא תבנה. אבל החרם תחרים:

וחרם

עץ חיים

מתוק ונקט תמרים להבליט מסקל הבית: עפרים. הם שני בדי הארון שנ׳ שני שדיך כשני עפרים: נוף. מצרים. ימה שישבין ישראל עליהם מפני שתחילתן הלכו שם לפרקמטיא ובהיתר נכנסו. וי״מ כי לא אסרה תורה אלא מא״י למצרים: ובהם לא תעשו. לשרש במה יחיה ועיי׳: כמסת המורים. כמ בניסיונו הגיתיכם בקראם מרע״ה מורים: וחוק לא יראו והוא מבה״כ ולא יראו פני ריקם: כנאלחים סרים. נתעבים וסרים מן הדרך: ובדבר לא תבשל. הוא שנ׳ לא תבשל גדי בחלב אמו: ולא תאכל בשל וכו׳. הוא שנ׳ אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים: אשריך. כמו לעדיך: ספקם. ל׳ סיפוק: מרודים. ל׳ דלות: וגעורים. ל׳ ריקות: עבודת עבדיהם. היינו שאין לעבוד בעבד עברי מה שהוא לעביד בכנעני דהיינו להוליך כלי׳ אחריו לבית המרחץ וכו׳ ולזה אחז״ל הקונה ע״ע כקונה אדון לעצמו: כיתרים. הם בזדים היתרים מן זד יהיר: קסמים. ענין הקסם היא שאוחז מקל בידו ועליו יד׳ העתידות או הולך במדברות ושם תדבק רוחו עם השדים ומגידים לו העתידות: וחברים. מן וחובר חבר שמחבר בהשבעות נחשים ועקרבים יחד ויחי״ת בשוא פתח כדרך ריבוי הטור להיות כאן יו״ד ולהתרחק מלשון כבד שהוא הדג״ש כנודע לכל יודע מעט בדקדוק חבירים יאמר כי קסם וחבר מה דבר כשב נקודות לנפרד ובריבוי אתה אומר קסמים חברים וש׳ הוא בפלי׳ חובר חברים מחוכם: ולא תעשה כהם. כהבלי הגוים ועבודתם: בורות נשברים. ע״ד אותי עזבו מקור מים חיים לחצב

לחצב

והרם עם נבק. בידך לא ידבק. והיתה תל אבק. כמהפכת זרים:
עמוני תפזר. ומואבי תבזר. ולא יבא ממזר. בסוד עם נבחרים:
ולא תדרוש שלומים. לאבורים וקמים. ולא תשים דמים. להציב מכמורים:
ולא תהרוג נקיים. וצדיקים צדיקים. ולא תעזוב לוים. ולא ינחו ערים:
ולא תדרוש אל מת. אשר אין עמו אמת. והמכשף הצמת. אשר עדים יערים:
ולא תסיג גבול. במצות שוכן זבול. ולא תשחית עין בול. בעת תבנה מצרים:
ולא תחלל בתך. והזונות מדעתך. ולא תשיב אשתך. בלכתה לאחרים:
ולא תשכב אותה. בנדת טומאתה. ואשה אל אחותה. לגלות המקורים:
ולא תהיה לאיש זר. בעודך את נזר. ולא יאכל מזר. קדשים מוזרים:
ולא תהיה קדשה. בסוד עדה קדושה. ולא יהיה על אשה. לבושי הגברים:
ולא ילבשו אנשים. לבושי הנשים. ולא יהיו קדשים. בבנים נבשרים:
ולא תהיה בחורי. באחיך העברי. ולא תמליך נכרי. אבל כי בן חורים:

ולא

עץ חיים

לשם בירית נסכרים כמו לע"ז: מסכית. לשון מלויירת: כהבלי הנכרים אשר שלא שומרים: שנה. מי על ושנה כלומר שיתרים הכל: נבק. ל' ריקות מן ונבקה רוח מלרים יהם עם עיר הנדחת שריך להחרים את הרלם ולא יהנה ממומנם בשום דבר: כמהפכת זרים. פי' כמהפכת אנשים זרים שבאים מארץ רחוקה כשילכדו את העיר יהפכו וישחיתו הכל כי אין דעתם לעמוד בה. ויקריבים אנשים שונים כן (רד"ק ישעי' א'). וי"מ זרים מן זרם מים: תבזר. כמו תפזר בחלוף אותיות בומ"ף יואל בל' לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה': מכמורים. ענין רשת ומכמול: ולא תהרוג נקיים. אזהרה לב"ד שאם יצא מב"ד זכאי ואמר א' מהדיינים יש לי ללמד עליו חובה אין שומעין לו ואפי' יצא הלמוד גדולה. ואם אחר שיצא חייב אמר א' מהדיינים יש לי ללמד עליו זכות מחזירין אותו ופוטרין אותו וצדיק אל תהרוג. גם למדו רז"ל מכאן שאזהרה לב"ד שלא ידונו שאומר הדעת: ולא תעזוב לוים .הוא של' השמר לך פן תעזוב את הלוי: הצמת. לשון כריתה של' מכשפה לא תחיה: ערים יערים. כולם ל' ערמה ותחבולה: ולא תסיג וכו' ענין השגת גבול יהיה במקום מקום חבירו ויהיב את שלו בארץ בעקירת הגבול המפסיק. והמוכה כן בא"י עובר בשני לאוין משום לא תגזול ומשום לא תסיג גבול רעך אבל בח"ל אין שם לאו דלא תסיג אלא הלאו הכולל שהוא לא תגנוב או לא תגזול ומכאן יש סמך שלא ליקח ריוח חבירו וגם אחז"ל ולא אבת רעהו לא עשה שלא נכנס באומנות חבירו (מהר"י הלגין): ולא תחלל בתך וכו'. אזהרה גם לאב שלא יחלל בתו ויפקירה לזנות ע"ש המסורר מדעתך: את נזר. ל' כריתה שנכרתת מן החיים שלא בנים: מזר, הוא ל' זר מיוחד: מוזרים. ל' נזר שקדש מאכתרים. ולפ"ז פי' הנושא לאחרון הגון היהודית בתיבה: קדשים. אזהרה למשכב זכור: בחורי. כמו בבן חורין ופי' שיהיו בן חורין הוא אחיך העברי או נוכל לומר נוכרי כמו בחרי מל' חרון אף כאלו החי"ת נקודה בחטף קמץ וכ"ל שלא יהיה בחרי אף באחיו העברי

וְלֹא יַרְבֶּה נָשִׁים. וְסוּסִים וּפָרָשִׁים. וְלֹא יָשִׁיב חָפְשִׁים. לְאֶרֶץ הַמִּצְרִים:
וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ. בְּסוּסֵי מֶרְכָּבוֹ. וְכַסְפּוֹ וּזְהָבוֹ. וְחֶמְדַּת הָאוֹצָרִים:
וְלֹא תִמְכּוֹר עִבְרִי. כְּמִמְכֶּרֶת נָכְרִי. וְלֹא תְתַעֵב מִצְרִי. בְּבוֹאוֹ לִמְגוּרִים:
וְלֹא תְתַעֵב אֲדוֹמִי. בְּבוֹאוֹ לַהֲדוֹמִי. וְלֹא יָבוֹא בְעַמִּי. פְּצוּעִים וּשְׁבוּרִים:
וְלֹא תֵצֵא עִבְרִית. אֲשֶׁר תּוּקַּח בִּבְרִית. כְּצֵאת אָמָה נָכְרִית. בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים:
וְאִם יִבְגּוֹד גְּבִירָהּ. וְהֶפְדָּהּ בִּמְחִירָהּ. וְלֹא יִמְשׁוֹל לְמָכְרָהּ. כְּיֶתֶר מִמְכָּרִים:
וְלֹא יִגְרַע אוֹתָהּ. שְׁאֵרָהּ וּכְסוּתָהּ. וּמִשְׁכַּב עוֹנָתָהּ. בְּקַחְתּוֹ בַּת אֲחֵרִים:
וְאַרְבַּע נָשִׁים הֵן. אֲסוּרוֹת לַכֹּהֵן. וְהָאַחַת מֵהֶן. כְּשֵׁרָה לַאֲחֵרִים:
וְלֹא יְגַדֵּל פֶּרַע. וְלֹא יִפְרוֹם קֶרַע. וְלֹא יְחַלֵּל זֶרַע. וּמִקְּדַשׁ מִבְצָרִים:
וְלֹא יִטַּמָּא עַצְמוֹ. לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ. אֲבָל עַל מֵת עַמּוֹ. אֲשֶׁר אֵין לוֹ קוֹבְרִים:
וּבְדָבָר לֹא יֵצֵא. לְפָנָיו יֵרָצֶה. וְיָגִיל עֵת יֵצֵא. כְּחָתָן מֵחֲדָרִים:
וּבְדָבָר לֹא יִכְבֶּה. גְּדוּלָּתוֹ תִּרְבֶּה. וְנֵרוֹ לֹא יִכְבֶּה. וְזָרַח כִּמְאוֹרִים:
וְלֹא תֹאכַל פִּתּוֹ. בְּקַחַת זָר בִּתּוֹ. אֲבָל תֹּאכַל אִתּוֹ. בְּשׁוּבָהּ בִּנְעוּרִים:
וְגַם לֹא יֹאכַל בּוֹ. שְׁכִירוֹ וְתוֹשָׁבוֹ. וְעַל מֵת לֹא יָבֹא. בְּאָהֳלֵי תַמְרוּרִים:

ולא

עץ חיים

העברי והוא מאמר הכתוב לא תרדה בו בפרך והמשורר עשה מהחטף קמץ חולם ליפוי המ
ולא ישיב חפשים. הוא שנ׳ ולא ישיב את העם מצרימה. וחפשים הם ישראל שיצאו מבית ענ
לחירות: למגורים. ל׳ גירות: להדומי. תחת כנפי השכינה: פצועים. פצוע דכא: ושבורים.
כרות שפכה שנכרת מן הגיד עד שלא נשתייר מן העטרה כלום: בברית. בדינים הנזכרי׳ ברים
קידושין: בראשי אברים. שן ועין: ולא יגרע. ולא ימנע לה: וארבע נשים הן אסורות. הן אל
וגרושה וחללה זונה וזה לכ״ג: והאחת מהן כשרה. היא האלמנה שכשרה לכהן הדיוט: ולא י
פרע. שלא יגדל שערו יותר מל׳ יום ויעבוד במקדש שהוא בלאו: ולא יפרום קרע. שנ׳ ובגדיו לא יפ
והיינו שלא יהיו בגדיו פרומים בשעת עבודה ושיעור הפיום ולא יקרע קרע: ומקדש מבצרי
דבוק אל מלת יחלל ורמז למ״ש הכתוב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל וכו׳ ואמר מבצרים
המקדש נבנה בראש ההרים ל׳ ערים גדולות ובצורות: ובדבר לא יצא. הוא מ״ש הכתוב ומפ
אהל מועד לא תצאו שבעת ימים וכו׳ דהיינו שלא יניח העבודה ויצא בין כ״ג בין כהן הדיוט
מצוה לדורות וכתי׳ כאשר עשה ביום הזה צוה ה׳ לעשות לכפר עליכם וז״ש הפייטן לפניו ירצ
ויגיל עת יצא. היינו אחר עבור שנה א׳ שאז מותר לצאת ללכת. וי״מ ובדבר לא יצא כנ
לפניו ירצה אלא ימתין לעת שיצא חתן מחדרו: ובדבר לא יכבה. אזהרה שלא יכבה גחלת
מהאש שעל גבי המזבח ואמר הפייטן שהתגדל גדולתו להיותו זהיר במצוה זו ומדה כנגד מדה נר
יכבה וזרח כמאורים: באהלי תמרורים. אהל שיש שם מת וע״ש שבכי והמספד נק׳ תמרורים:
יאכל פנימית. דהיינו כל קרבן שהיו מזין מדמו במזבח פנימי דהיינו מזבח הזהב אסור לאכול מבש
לבנתי ס

ולא יאכל פנימית. בזדון ובתרמית. ולא יבדיל להצמית. שסועי התורים:
ולא יאכל מנחת. כבילו פן יחת. ולא תזבח משחת. באילים עם כרים:
זר לא יתגלע. ראות קדש כבלע. וטמא פן יבלע. בשאון ושברים:
ולא יעבט אורח. ויהיה לטורח. ולא יהיה כקורח. ורעיו הממרים:
יהי הזקן. עבודה לא יתקן. ולא תקח אם קן. על פני הצפרים:
וימיך אמשיך. במצות לא תשיך. ואורך לא יחשיך. בארץ לא סדרים:
ולא תמוט רבת. במצות גבול שבת. וחוק מנחת מחבת. ומאפה תנורים:
וביתך לא יסח. במצות לא יזח. ומצות פן תשכח. שתים נאמרים:
ומצות לא תבערו. ומצות לא תשקרו. ומצות לא ימכרו. שדה מגרש ערים:
ומצות כלאים. ורכב ורחים. ואבני מאזנים. בכיסי מסחרים:
ומצות לא תניף. לעולם לא תחניף. ומצות פן יוסיף. להכות נוכרים:
ומצות לא תחבול. עלי כתף תסבול. והירך לא יבול. ותפרה כתמרים:
ומצות לא תגרע. לעולם לא תפרע. וחוק מוציא שם רע. ושם עלילות דברים:
וחוק לא תוסיפו. וחוק לא תחניפו. וחוק לא תקיפו. פאת ראש כבומרים:
וחוק לא תתורו. וחוק לא תגורו. וחוק לא יסורו. וחוק שבועות אסרים:

וחוק

עץ חיים

להצמית שלא יבדיל לגמרי הראש מן הגוף: שסועי. מן ושסע אותו שסיה קורעו בידו מגבי לבתי חתיכות: ולא יאכל מנחת. היא בג' וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל: משחת. בעלי מומין: כרים. כבשים: וזר לא יתגלע. ענינו כאן יתגלה ור"ל שלא יבא זר דהיינו הלוים לראות את הארון כשמכניסוהו הכהנים לתוך נרתקו שזהו בילועו: וטמא פן יבולע. אזהרה לכהן טמא שלא יעבוד פן יבולע וכו' שיש בזה חיוב מיתה. יבולע. ל' השחתה מן באפו יבלעם: בשאון. ל' שממה: ולא יעבט. ש"ה מן ולא יעבטון אורחותם ר"ל שלא יערער על הכהונה: ולא יהיה כקרח וכו'. שחלקו על הכהונה: ...י הזקן. הוא בג' ומבן נ' שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד: בארץ לא סדרים. הוא המה"ב ...ארץ שם סדר מזלות: ולא תמוט רבת. לא תעשה התמוטטות גדולה במצות גבול ותחום שבת דהיינו שלא ימוט רגליו וילך שם יותר מאלפים אמה חוץ לעיר: ומאפה. נ"ל במאפה (הר"י תאגיז): לא יסח. ר"ל שלא ינתק ביתו של כ"ג אם ישאיר מצית ולא יזח החשן: ומצות פן תשכח שתים נאמרים. היא בג' זכור את אשר עשה לך עמלק וכו' לא תשכח ועוד לאו השמר לך פן תשכח את ה' אשר ...יך וכו' וזהו שתים נאמרים: מסחרים. ל' סוחרים: להכות נוכרים. הם הנוסרים על עונש ומלקין אותם כ"ד נוה הכתוב שלא להכותם יותר מארבעים: לא תגרע. שלש פרשיות בתפלין. ג' מינים בלולב: לא תפרע. לא תבטל מן תפריעו את העם: תוסיפו. ה' ציצית ה' פרשיות בתפלין; ...מרים. הם כהני ע"ז: וחוק לא תגורו. מפני איש: אסרים. מן לאסור אסר: נגזרים. כרותים;

 ובקטורת

וחק לא אכלתי. וחוק לא בערתי. וחוק לא נתתי. למתי נגזרים:
ובתעודת העבוט. מישרים תשפוט. ופרשת הדיוט. ופרשת שוטרים:
וכל פרשיות. מפיקי תושיות. אשר הם בציות. מקום נהרים יאורים:
ואחד ושבעים הם. חרוצים במעשיהם. ואלה פקודיהם. במכתב נזכרים:
אשר יתן מזרעו. למוקד ברוב רשעו. והמגדף ישעו. אשר ידו ירים:
ומסית ומחלל. ובן סובא וזולל. ומכה ומקלל. ומדיח ערים:
והדובר סרה. בשם עבודה זרה. ובעל אוב לזרא. וידעוני שקרים:
ונפש רוצחת. לפחד ופחת. ועם עיר נדחת. בחרב נדקרים:
ונביא מדעת. הכסה תולעת. ואשה נרבעת. לבהמת היערים:
והבא על ארוסה. ועל כלה כנוסה. ועל בהמה אבוסה. והבא על זכרים:
ובא על אשת איש. מאד יחפיר ויבאיש. ודודתו מבאיש. שני אלה אסורים:
ובא על יולדתו. ובת בנו ובת בתו. ובתו ובת אשתו. ובא על אחות הורים:
ועל אשה ובתה. ובת בנה ובת בתה. ועל נדה בשבתה. למלאת משמרים:
ועל אשת אביו. ועל אשת אחיו. ואם חמותו וחמיו. כל אלה אסירים:
והבא על אחותו. והבא על חמותו. ובא על אחות אשתו. לפי שאול נפורים:
ומשפט בנות כהן. ומשפט זוממיהן. ומשפט בועליהן. להשמיד ולהחרים:
והבועל ארמית. ברעתו להצמית. והגונב בתרמית. קשות נבחרים:
והגונב אדם. בשחת ירדם. ואוכל חלב ודם. יהי כיקר כרים:

וארור

עץ חיים

ובתעודת העבוט. כמו ובתורת העבוט והוא המשכון מן לוי תעודה: מישרים תשפוט. שאסור למשכן בזרוע או לחטוף מידו המשכון אפי' שיהיה בחוץ וכן אז"ל לא ימשכננו אלא בפני ב"ד: ופרשת הדיוט. היא פרשת משוח מלחמה שהוא כה' הדיוט לגבי כ"ג: ופרשת שוטרים. הוא שכתוב ודברו השוטרים: וכל פרשיות. פי' וכל הפרשיות שהם מוציאות חכמות והם במקומות תלויות והמשל במקום נהרים יאורים וזה שהגאון בה"ג מנה פרשיות המסורים לציבור כגון פרשת סנהדרין גדולה וקטנה ודיני ממונות: חרוצים. נכרתים והם מספר ההרוגים על מעשיהם הרעים ביד ב"ד והמומתים בידי שמים: ישעו. כמו מושיעו והוא כינוי לשי"ת: לזרא. ל' הרחקה או ל' חרב מן והיה לכם לזרא: ופחת. ל' שוחה: ונביא מדעת. הוא נביא השקר שמתנבא מדעתו מה שלא שמע או שנאמר לחבירו: הכסה תולעת. דכתיב ומת הנביא ההוא: אבוסה. הוא הרובע את הבהמה וגנות היא שנקן שכבתי בבהמה בעל האבוס מקום שמשימין מאכל הבהמה: מאד יחפיר ויבאיש. ע"ד נואף אשה חסר לב: ודודתו מבאיש. שהבאיש ריחו בביאתו על דודתו: יולדתו. אמו: למלאת משמרים. ר"ל

וְאָרוּר כָּל נוֹכֵל. אֲשֶׁר פִּגּוּל יֹאכֵל. וְהוּא רַק יֵאָכֵל. בְּאִשֵּׁי כִּיּוֹרִים:
וְשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם. לְאוֹחֵז עֵינַיִם. וְנִקְיוֹן שִׁנַּיִם. לְאוֹכֵל נוֹתָרִים:
וְעוֹבֵד מִפְלֶצֶת. לְכָלָה וְנֶחֱרֶצֶת. וְאוֹכֵל מַחְמֶצֶת. בְּיָמִים נִסְפָּרִים:
וּפֶסַח לֹא יַעֲשֶׂה. בַּחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יְכוּסֶּה. וְאִישׁ אוֹכֵל וְעוֹשֶׂה. בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים:
וְאִישׁ סָךְ וּמְפַטֵּם. בְּעֶבְרָתִי אֶשְׁפְּטֵם. וְאִישׁ אָזְנוֹ יַאֲטֵם. לְמִשְׁפַּט הַמּוֹרִים:
וְהַשּׁוֹחֵט מִחוּץ. וְהַמַּעֲלֶה בַּחוּץ. וּשְׁאֵינוֹ רָחוּץ. בְּמֵימֵי כִּיּוֹרִים:
וְעוֹבֵר עַל דַּם בְּרִית. תְּהִי נַפְשׁוֹ לְהַכְרִית. וְהִיא תִקְוָה וְאַחֲרִית. לְשַׁלַּח הָאֲסִירִים:
וְהַטָּמֵא יוּדָשׁ. בְּבוֹאוֹ לַמִּקְדָּשׁ. וְהָאוֹכֵל נִקְדָּשׁ. בְּטוּמְאַת הַבְּשָׂרִים:
וְהָאוֹכֵל תְּרוּמָה. תְּבוֹאֵהוּ מְהוּמָה. וְכֹהֵן כִּי יִטְמָא. בְּעָבְרוֹ מַאֲמָרִים:
וְהָאוֹכֵל טֶבֶל. יְבוֹאֵהוּ חֶבֶל. וְיִגַּע לַהֶבֶל. וִיאֲחָזוּהוּ צִירִים:
וּמְתַבֵּל יוּסָר. טְבוּל יוֹם הַנִּמְסָר. לְשַׁמֵּשׁ וּמְחוּסָּר. בְּגָדִים נִסְפָּרִים:
וְהַזָּר הָעוֹבֵד. בְּמוֹתוֹ אֶאֱבֵד. וּמֵאֶרֶץ יֹאבֵד. מְחוּסַּר כִּפּוּרִים:
וְהַמּוֹת רָתוּי. לְפָרוּעַ וְשָׁתוּי. וְטָמֵא הָאָתוּי. לְשַׁמֵּשׁ בַּחֲדָרִים:
כְּאֵלּוּ מִצְוֹת עֲשֵׂה. וּמִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. בְּעֶזְרַת צוּר מַחְסֶה. וּמָגֵן לַיְשָׁרִים:

אלה

עץ חיים

ר"ל עד מלאת ימי טהרה: להלמית. להכרית: בתרמית. במרמה: קבוות. הם כלי המקדש כפ"ט דסנהדרין הגונב את הקסוה חייב והוא מל' קשות הנסך: בשחת ירדם. פי' ונמצא בידו מות יומת: יהי כיקר כרים. דרך מליצה דבר שהאוכל חלב יהי כיקר כחלב כבשים והכוונה שימות ויכרת: כל נוכל. הוא המחשב מחשבה רעה בשעת שחיטת הקרבן והוציא מפיו שרוצה לאכול מבשר הוא קרבן חוץ לזמן שהגבילה תורה לאכילתו וכל מחשבה דקדשים ר"ל דיבור: באשי כיורים. מן הגיר יקירים: ונקיון שינים. הוא חוסר מאכל מדה כנגד מדה: מפלצת. כינוי לע"ז: לכלה ונחרצה. כליון: בחשך שמו יכוסה. דכתי' ונכרתה הנפש ההיא וכו': סך. ל' סיכה: ומפטם. אשר ירקח כשמן המשחה או במתכונתה של קטרת כדי להריח בה: יאטם. שמכביד אזנו משמוע לדברי הסנהדרין וזהו זקן ממרא: בממי כיורים. מן את הכיור ואת כנו: תהי נפשו להכרית. פי' ערל זכר אשר לא ימול ונכרתה: לשלח האסירים. שבזכותה אנו עתידים להגאל: יודש. ל' דישה מן כהדיש מתבן כלומר שחייב מיתה: והאוכל נקדש. הוא פי' והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל והכוונה בשר שקדשים שנטמא האוכל ממנו לוקה: והאוכל תרומה. פי' זר: וכהן כי יטמא. כהן שאכל תרומה בטומאת הגוף חייב מיתה: מהומה. דכתי' ומתו בו כי יחללוהו: יוסר. מן העולם: הנמסר. שנכנס לשמש במקדש: בגדים נספרים. הם ד' לכהן הדיוט ושמונה לכ"ג: מחוסר כפורים. שלא הביא כפרתו ר"ל קרבנו: רתוי. כמו ראוי כלומר שראוי למות בידי שמים: וטמא האתוי. פי' הטמא שבא לעבוד במקדש: חבל. ל' כאב מן חבלי יולדה: צירים. הן כמו כן ל' כאב כמו צירי יולדה: פארות. ענפים: בסנסני. סעיפים: ועמק הפגרים. עמק שנפלו שם פגרי מחנה

סנחריב

אזהרות ליום שני

אֵלֶּה הַתּוֹרוֹת. יְסוֹדוֹת נִבְחָרוֹת. וְהִנֵּה פְּאוֹת. כְּסַנְסִנֵּי תְמָרִים:
יְמַהֵר אֵל עֶלְיוֹן. לְקַבֵּץ עַם אֶבְיוֹן. וְיִבְנֶה עִיר צִיּוֹן. וְעֵמֶק הַפְּגָרִים:
וְיָקִים אֶת סֻכּוֹ. וְיַגִּיהַּ חָשְׁכּוֹ. וְיִתֵּן עֹז לְמַלְכּוֹ. וְקַרְנֵנוּ יָרִים:
וְיִרְאוּ מְתֵי מִסְפָּר. בְּקוּם יְשֵׁנֵי עָפָר. וּבְתִקַּע שׁוֹפָר. וְהִנָּשֵׂא נֵס הָרִים:
וּמֵרֹאשׁ הוֹמִיּוֹת. תְּרַנֵּנָה פִּיּוֹת. וּמִמְּעוֹנוֹת אֲרָיוֹת. וּמֵהַרְרֵי נְמֵרִים:
וְאָז כָּל עַם שׁוֹגֵג. בְּרָעָה יִתְמוֹגֵג. לְקוֹל הָמוֹן חוֹגֵג. בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁירִים:
וְעַל הַר הַגָּלִיל. נְהַלֵּךְ בֶּחָלִיל. וְאָז תַּחְפּוֹן כָּלִיל. וְאָז יַעֲלוּ פָרִים:

ואומר ה' הישועה וכו' וגומרים התפלה כמו אתמול:

עץ חיים

סנחריב (רש"י ירמיה ל"ג): ויגיה חשכו. יאיר אפילתו: ויתן עוז. תוקף וחיל: מתי מספר. ל' אנשים מן ויהי מתיו מספר: הומיות. ל' חוצות מן בראש הומיות: ואז כל עם שוגג ברעה. קינ ברעה נמשכת לתיבת שוגג והכוונה שכל העם השוגים ברעתם ורשעתם אז כאשר יראו המון ה' דהיינו ישראל בשמחה ובשירים ימס רוחם ולבם בהיותם רואין כבודן של ישראל במהרה בימינו וע"ז מה שאנו אומרים יראו שונאינו ויבושו יחזו אויבינו ויכלמו כי אתה ה' עזרתנו ופסוק מלא בירמיה ל"ג ופחדו ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עושה לה: המון. ל' חיל: כליל. הוא רמז על הקרבן כליל תהיה ואז נעלה פרים במהרה בימינו אמן כן יהי רצון:

אם חל בשבת עיין סדר ערבית דפסח :

לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לִבְנֵי קֹרַח׃ כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל אֲפִיקֵי מָיִם כֵּן נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים׃ צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לְאֵל חָי מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים׃ הָיְתָה לִּי דִמְעָתִי לֶחֶם יוֹמָם וָלָיְלָה בֶּאֱמֹר אֵלַי כָּל הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ׃ אֵלֶּה אֶזְכְּרָה וְאֶשְׁפְּכָה עָלַי נַפְשִׁי כִּי אֶעֱבֹר בַּסָּךְ אֶדַּדֵּם עַד בֵּית אֱלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה וְתוֹדָה הָמוֹן חוֹגֵג׃ מַה תִּשְׁתּוֹחֲחִי נַפְשִׁי וַתֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעוֹת פָּנָיו׃ אֱלֹהַי עָלַי נַפְשִׁי תִשְׁתּוֹחָח עַל כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ יַרְדֵּן וְחֶרְמוֹנִים מֵהַר מִצְעָר׃ תְּהוֹם אֶל תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל

צנורך

עץ חיים

ליל התקדש חג הסוכות צדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלהי' וישישו בשמחה כי זה הרגל זמן שמחה לכל הוא וע"כ תתעורר השמחה למעלה ראוי להרחיק מעליו כל מיני דאגה ויגון אפי' כל דאו ורבים נכוו בגחלת זאת ולא חששו ומרעה אל רעה יצאו כל ימות השנה רחמנא ליצלן: **ומצוה** לאחר תפלת ערבית כדי שלא יטעה לבוא לאכול סעודה בסוכה ועדיין יום ואגן בעינן שתהיה הסעודה בלילה דוקא דילפינן ט"ו ט"ו מחג המצות. דכתי' ביה בערב תאכלו מצות: **ונהגו** לומר מזמור כאיל תערוג לפי שבחג נידונין על המים ואמרו רז"ל אילה זאת חסידה שבחיות ובזמן שהחיות צמאות מתכנסות אצל האילה והיא חופרת ומכנסת קרניה בקרקע ועורגת להקב"ה וקורע לה את התהום והמים עולים לה וזהו כאיל תערוג על אפיקי מים ואנו אומרים כן כי נפשנו פוקקה אל המים וראוי לחוס עלינו לברך השנה בגשמי רצון. ועוד כי במזמור זה רמז לסוכה דכתיב כי אעבור בסך שתרגם המתרגם מטללתא ויש בו ג"כ ענין עולי רגלים וע"כ נזכירה דודים מימי קדם שהתחנן ישיב שבים לגבולם ויכונן המקדש על מכונו ושם נעלה ונשתחוה בקול רנה ותודה המון חוגג: **וצריך** כל אדם להתעורר באמירת המזמור זה להתחנן על גאולתינו וישים אל לבו שמחת ישראל אשר היו שמחים בחג הקדוש הזה על אדמתם (מ"י): **ויתפלל** התפלה בשמחה רבה מהודה ומשבח לאדון הכל שקרבנו לעבודתו וכו' (שם): כאיל תערוג. תזעק ותהמה. כאיל נופל ל' עורג כאשר יפול ל' נהם בארי וגעייה לשוורים וכו'. כאיל תערוג. כאילות תערוג לא נאמר וכאיל יערוג לא נאמר אלא כאיל תערוג דיבר הכתוב בזכר ונקבה. הזכר עורג על עסק המים כמש"ל והנקבה כשהיא כורעת לילד ורחמה צר והיא צועקת הקב"ה מרחם ומזמין לה נחש ומכישה בבית הרחם שלה ורחמה נפתח: מתי אבא ואראה פני אלהים. לעלות לרגל. ונתנבא כאן על חרבן הבית ונאמר כאן מה תשתוחחי ג"פ כנגד ג' מלכיות שעתידות לבטל עבודת המקדש וישראל צועקין ונגאלין והם בבל יון פרס: למאה נפשי. כ"י אומרת בגלות בבל: היתה לי דמעתי לחם. מכאן שהצרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול: אלה אזכרה. כי אעבר בסך. את זאת אני זוכרת ונפשי משתפכת בזכרי עליית הרגלים שהייתי עוברת עם בני אדם ומדדה עמהם עד בית האלהים: בסך. במנין הקהל. סך. ל' חשבון כלל החוגגים: אדדם. אדדה עמהם כמו מדדין עגלים וטייחין. וכו' וי"א ל' ידידות כמו נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה. וי"א ל' דממה אהלם ואחריש עד אבוא אל בית האלהים ברנה. כמו אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי: המון חוגג. שהיו הולכין בקרבנות לחוג ומדרש אגדה ל' יוני שקורין לבריכת עופות חוגגין. וי"א חוגג מרקד מרוב שמחה: מה תשתוחחי. ל' כי שחה לעפר נפשנו: הוחילי,

המתיני

צנוריך כל משבריך וגליך עלי עברו: יומם
יצוה יהוה חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל
חיי: אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה
קדר אלך בלחץ אויב: ברצח בעצמותי חרפוני
צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך: מה
תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים
כי עוד אודנו ישועת פני ואלהי:
שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד
מאיש מרמה ועולה תפלטני: כי
אתה אלהי מעוזי למה זנחתני למה קדר
אתהלך בלחץ אויב: שלח אורך ואמתך המה
ינחוני יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך:
ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי
ואודך בכנור אלהים אלהי: מה תשתוחחי
נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים כי עוד
אודנו ישועות פני ואלהי:

ואומר אשרי האיש וכי' הללו אל בקדשו וכו' עד כהיום ומסדיר התפלה עלי' מא תקדם דכרהא פי לילי פסחים ישבי אלא שאומר את יום חג הסוכות הזה זמן שמחתנו וכו' ויאמר ברכו ומעריב וק"ש. אלה מועדי ה'. ומתפללים כמו שהפ ואם הוא שבת אומר תחלה ושמרו וכו' ואחר התפלה אומר יום הששי. וברכה מעין שבע וקדיש תתקבל. וגומרין התפלה ונפטרין לבתיהם לשלום. ונכנסין לסוכה וי יושבין

תמיני ואפי לגאולה: אזכרך מארץ ירדן. שהיו רגילין לבוא מירדן ומחרמונים ומהר מצער לרגל. ורש"י כ' מה שעשה לנו בירדן והרי חרמון אחר כל הכעס שהכעסנוך במים היבשת לנו את הירדן: מהר מצער. מהר סיני שהוא צעיר לשאר ההרים אחר שהכעסנוך בו במעשה העגל סלחת לעונינו והלכת עמנו. כל אלה אני זוכרת בגלותי שמנעת להיטיב לי וגזירותיך מתרגשות עלי זו אחר זו: תהום אל תהום קורא. צרה קוראה לחברתה: לקול צנוריך. המקלחים עלי פורעניות כמים שוטפין עד כי כל משבריך וגליך עלי עברו. משבריך. ל' גלי הים על שהים גליו עולי' למעלה ומשתברים ונופלים ויקראו גלים לפי שהם מתגלגלים בתנועתם: יומם יצוה ה' חסדו. כשיאיר של גאולה ויצוה ה' חסדו לנו: ובלילה. כחשך הגלות והצרה: שירה עמי. תהא חנייתו בתוכנו. שירה. ל' חנייה כדמתרגמי' ויחן ושרא. וי"א ל' שירה שכך אמרו ישראל לפני הקב"ה זכרנו מה שעשית לנו במצרים צוה ה' ישועתנו במצרים ביום בערב פסח ובמצות ובלילה גאלתנו ושרנו לפניך את ההלל. ועכשיו הרבה מצות אני שומרת ואין אתה גואלנו ועל זאת אומרה לאל סלעי למה שכחתני וכו': קודר. ל' שחרות: ברצח בעצמותי חרפוני צוררי. נדמה לי כאלו הורגים אותי כך צער בעצמותי מה שצוררי מגדפים ומחרפים אותי: פני ואלהי. הקב"ה שהוא אור פני ואלהי עדיין יש לי בו תקוה ולמה תהמי: שפטני. קח נקמתי: מגוי לא חסיד. פרס שהם בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם: שלח אורך ואמתך. מלך המשיח שנדמה לאור שנ' ערכתי נר למשיחי ואליהו הנביא שהוא אמתי נביא נאמן: המה ינחוני. ינהגוני: יביאוני אל הר קדשך. הר המוריה: משכנותיך. העזרות העתידות להבנות בבית ג' (ראש"י) ואבואה אל אל שהוא שמחת גילי ואודך בכנור על שהוצאתני מגלותי: מה. ברד"ק שיחיל יש אל הכס: ואין יושבין וכו'. הרא"ש כ' לקדש מיושב דפירוש לישב בסוכה להתעכב כמו ותשבו בקדש ומנהגנו לקדש מעומד כסברת רמב"ם פ"ו מה' סוכה ישיש בזה היה מנהג רבותיו ורבני לקדש מעומד בליל א' של חג הסוכות והטעם לפי שאז"ל כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתן

ונמצא

ישבין עד שמביאין **כוס** מחזיק רביעית יין או יותר וממלאו יין והגדול עומד ומקדש והכל עומדין ושומעין: וזה סדר הקידוש. אומר כוס ישועות אשא וכו' מזמור לדוד יי רועי וכו' ואם חל בשבת אומר יום הששי וכו' סברי מרנן וכו':

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ מִכָּל עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לָשׁוֹן בָּחַר בָּנוּ וַיְגַדְּלֵנוּ רָצָה בָנוּ וַיְפָאֲרֵנוּ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ (בשבת שבתות למנוחה ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן (את יום המנוח הזה) אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ בְּאַהֲבָה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם: כִּי

בנו

ונראה שראוי לברך קודם שישב (מ"מ שם) וע"ש. וכ"כ ן' בועז שכן נוהגין כד' הרמב"ם מהיות טוב אל תקרא רע ע"ש. וכ' הרב המגיד ז"ל דהו"ל לרמב"ם ורבותיו לברך קודם הכניסה דמצות סוכה בין עומד בין יושב וכיון שנכנס התחיל במצוה יעו"ש. ונר' להשיב על דברי רבי' ז"ל דלא מיקרי קיום מצות ישיבה אלא דוקא ישיבה שקבע עצמו לישב משא"כ בעמידה לא מיקרי קבע ואפי' התחלת מצוה אינה דאולי ימלך ולא ישב ומה שהשיב מכח דאם היה עומד כל היום ואכל ושתה מעומד שקיים מצות סוכה אינה ראיה להשיב על דברי רבי' דכיון דעמד ואכל מעומד הוכיחו מעשיו דקבע עצמו בהכי. והנה מצאנו לרבינו סעד וסמך לא ימוש בזוהר פרשת אמור דף ק"ג ע"ב דרב המנונא הוה קאי בפתחא דסוכה מלגיו וקאים על רגלוי ומברך ע"כ. הנה דקדק הזוהר ואמר מלגיו לאפוקי מסברת ה"ה ז"ל ולהביא דברי הרמב"ם ז"ל דאף על פי שכבר נכנס כיון דלא ישב מקרי עובר לעשייתן: **מצות** הישיבה בסוכה שיהיה אוכל ושותה וישן בסוכה כל ז' הימים בין ביום בין בלילה כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה. ואפי' עני אוכל מחוייב בישיבת סוכה בברכה (עיין מ"א סי' תרל"ח) לא כמו הבוערים בעם שמדמים שהם פטורים כיון שאין להם פת לאכול. וכל ז' הימים עושה אדם את ביתו עראי ואת סוכתו קבע שנא' בסוכות תשבו שבעת ימים כיצד כלים הנאים ומצעות הנאות בסוכה אבל כלי אכילה כגון קערות וקדירות לאחר אכילה חוץ לסוכה: **ואסור** לאכול סעודה חוץ לסוכה אלא אם אוכל אכילת עראי כביצה או פחות או יותר מעט. ואין ישנים חוץ לסוכה אפי' שינת עראי והוא כמו מהלך ק' אמה. ומותר לשתות מים ולאכול פירות חוץ לסוכה ומי שמחמיר על עצמו תע"ב: **אכילה** בליל י"ט א' בסוכה חובה אפי' אכל כזית פת יצא י"ח. מכאן ואילך רשות רצה לאכול סעודה סועד בסוכה רצה ואינו אוכל כל ז' אלא פירות או קליות אוכל חוץ לסוכה כדרך אכילת מצה בפסח: כל זמן שיכנס לישב בסוכה כל ז' מברך קודם שישב אקב"ו לישב בסוכה (ל' הרמב"ם פ"ו דין י"ב) וכ' המ"מ שם מסקנא דגמ' פ' לולב וערבה דכל זמן שנכנס לישב בה מברך וכ"כ בהלכות וד' הגאונים שאפי' נכנס ק' פעמים ביום חייב לברך. וכ"ד רבי'. ואפי' נכנס לסוכת חבירו לבקרו מברך בין סעד שם בין לא סעד ורבים וגדולים נתאספו בדעה זו וכ"ד יונתן בן עוזיאל בפ' בסוכות תשבו שבעת ימים והוא דעת התלמוד כדלעיל וכ"ד הזו' הקדוש פ' אמור וכ"פ בפסיקתא סוף פ' בלק ע"ש ועיין טור והגור. וכ' המ"מ ודוקא כשיצא יציאה גמורה לעשות עניינו ושלא לחזור לאלתר אבל אם לא יצא אלא לדבר עם חבירו או להביא דבר לסוכה לצורך שעתו לא הויא יציאה לחייבו בברכה כשיחזור ודבר נכון הוא ע"כ: **ואם** רוצה לצאת מסוכתו באמצע סעודתו לסוכת חבירו יהא זהיר לברך שנית ברכת הסוכה בסוכת חבירו אפי' היה דעתו בשעה שבירך בסוכתו לשנות מקומו אפי"ה צריך לחזור ולברך: ואם לא

הניח

בָּנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים וּמוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה:

ואח"כ יושב ומברך שהחיינו ושותין. נמצא מקדש מעומד:

סדר תפלת שחרית דסוכות

מסדרין הברכות ואלו דברים וברוך שאמר. מזמור לתודה עד סוף. ונשמת. ויוצר דשבת. חוץ מלאל אשר שבת אא"כ חל בשבת. ועומדין ומתפללין כמו בערבית וחוזר ש"ץ התפלה עם קדושה ונשיאות כפים:

ופי

הניח שם זקן או חולה על שולחנו כשחוזר לסוכתו צריך לחזור ולברך על הסוכה (תמ"י דף רי"ז ע"א) ומכאן תשובה מוכחת למ"ש הרב של"ה לכוין בברכת הסוכה לפטור כל הטיולים וכל מה שישתמש בה עד שעת אכילה שנייה כדי לאפוקי נפשי' מפלוגתא דרבנן יעו"ש דסברה זאת לא הונח לנו דקי"ל שינוי מקום הוי הסח הדעת ואפי' נתכוין מתחי' לשנות מקומו לא תועיל לו הכוונה דשינוי מקום הסח הדעת קרי ליה וגם על תמ"י יש לתמוה שכ' סברה זו בדף רי"ו ע"א ותשובתו בצדו הא' דכ' בדף רי"ז שכתבנו ועיי' בש"ע סי' קע"ח וסי' רע"ב דלא מהני כוונה בשינוי מקום ע"ש: **ולענין** ברכת הסוכה בשאר ימים כ' הש"ע ב' הטור ב' מהר"ם מרוטנבורק לברך קודם ברכת המוציא והרא"ש כ' שנוהגין לברך על הסוכה אחר ברכת המוציא וכ"פ הש"ע סי' תרמ"א וכ' ע"ז רמ"א וכן נוהגין בחול אבל בשבת וי"ט שיש שם קידוש מברך לאחר קידוש ע"כ וכדברי רמ"א פסק בש"ג סי' תרמ"א וסיים שהאומרה אחר ברכת המוציא ביום שיש בו קידוש טועה ע"ש ועיין מ"ש עליו הגנ"ב ז"ל סי' רע"ו : **ולדידן** דנהיגינן כהרמב"ם ז"ל אין אנו צריכים לכל זה כי לעולם אנו מברכים על הסוכה תכף כניסתנו בה בעוד שלא ישב כדי שתהא הברכה עובר לעשייתה והכי מפורש בזו' קד"ש פ' אמור דף ק"ג ע"ב דרב המנונא קאי בפתחא דסוכה מלגיו וקאים על רגלוי ומברך הלכך בי"ט ושבת מקדש על הכוס מעומד כמו בלילה ואומר ברכת הסוכה ויושב : **ובח"ה** שאין קידוש מברך תכף כניסתו בה מעומד קודם שישב כדי שיהא עובר לעשייתן דהכי מוכח נוסח הברכה לישב בסוכה ואם ישב ועדיין לא בירך צ"ע איך יברך דמשמע נוסח לישב להבא כדדייקי בגמ' פסחים לענין ברכת ביעור חמץ והא כבר קיים מצות ישיבה אע"ג דהכתי זמן המצוה עדיין נמשכת כל זמן שהוא יושב. **וראיתי** לחכם א' מחכמי התימן שכ' לברך אקב"ו על ישיבת סוכה וכו' שלמד זה ממ"ש רמב"ם סוף הל' ברכות שכ' קודם שיטול את הלולב מברך ליטול את הלולב כמו לישב בסוכה נטל את הלולב מברך על נטילת לולב ע"כ. הרי דהרמב"ם מחלק בנוסח הברכה דכשלא נטלו כלל עדיין מברך ליטול דלהבא משמע. וכשנטלו כבר שכבר יצא דמדאגבהה נפק בה. אלא שמצות נטילה עדיין נמשכת מברך על נטילת לולב כיון שכבר נטלו ה"נ בברכת הסוכה כאן ורמזו רבי' במ"ש כמו לישב בסוכה ונלע"ד שהוא לימוד נכון ואמתי ודו"ק :

ופריצה לאומה וכו'. דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר זה האתרוג. כפות תמרים כך הוא כל דקל כשיצמחו קודם שיתפרדו העלין שלהן לכאן ולכאן אלא כשיהי' כמו שרביט והוא הנק' לולב: וענף עץ עבות הוא ההדס שעליו חופין את עצו כגון שיהיו ג' עלין או יותר על כן בגבעול אחד אבל אם היו שני העלין בשוה זה כנגד זה ועלה ג' למעלה מהן אין זה עבות אבל נק' הדס שוטה: וערבי נחל היא מין ידוע עלה שלו משוך כנחל ופיו חלק וקנה שלו אדום והוא הנק' ערבה ורוב מין זה גדל על הנחלים לכך נאמר ערבי נחל ואפי' היה גדל במדבר או בהרים כשר ויש מין ערבה שיש בו תלמים קטנים כמו פי מגל קטן והוא כשר: **ארבעה** מינים אלו מצוה אחת הן ומעכבין זה את זה

ומצוה

ופי דאלך אלעיד פריצה לאזמה מן התורה אן יגמע הדס משולש וערבה ולולב בחזמה ואחדה לא אקל מן ג' עידאן הדס ועודין ערבה לולב ואחד וחבה' אתרג ואחדה יגאב דאלך אלי' אלכניסה: ולה אן יזיד מן אלהדס כם מא שא להידור מצוה: פאדי' פרג ש"צ מן

ומצוה מן המובחר לאגוד לולב והדס וערבה ולעשות שלשתן אגודה אחת כדי להתנאות במצות. (כ"ז מהרמב"ם) ומותר לקשרו בכל דבר בין במינו בין במשיחה וחוטי זהב וכל דבר שיהיה לנוי. (פי' ועיי' ס' תנ"א) ואם לא קשרו מעי"ט או שהותר אגדו בי"ט אוגדו בי"ט סביב סביב בלי קשר ויתחוב בנתיים כמו שאוגדין את הירק (טור ומהר"ל ורמ"ה) או אוגדו בעניבה (מר"ן סי' תרנ"א): שיעור לולב אין פחות מד"ט. הדס וערבה אין פחות מג"ט וצריך שיהא שדרו של לולב יוצא מן ההדס והערבה טפח או יותר: שיעור האתרוג אין פחות מכביצה: (עיי' ש"ע ופוסקים): **אתרוג** שניקב וחסר אפי' כל שהו פסול אפי' אינו מפולש: (כ"ד רמב"ם והש"ע סי' תרמ"ח) **ניטל** דדו והוא העץ שעל ראש האתרוג שבשושנתו בו פסול (שם) וצריך הרבה לעיין בזה שיש אתרוגי' שניטל הדד שלהן ונשאר מקומו חסר: **ניטל** העוקץ שהוא תלוי בו ונשאר מקומו גומא פסול (ש"ע) ואתרוגים שנמצא בהם נקודות אדומות מפני השמש והקוצים אין זה נק' חזזית ולא גרע וכשרים (המבי"ט ח"ב וחמ"י): **ויזיד** אן יזיד מן ההדס. כ"ה מנהג קדמון וכן סברת הרמב"ם ז"ל ורב פלטוי גאון ושכן מנהג בבתי ישיבות וכ"כ רבי' סעדיה גאון ורב נטרונאי ורב משה ז"ל וכל זה כדי לנאותו. עיי' בס' המנהיג ה' סוכה אות ח"י ואות י"ט. ומשיים ובמצאתי שיש מקומות שנותנים בלולב ס"ח בדים של הדס כמנין גוג. ואני מצאתי מצוה מן המובחר להיות בלולב עלין כמנין לולב עכ"ל. וכ"כ האגור סי' תתרמ"ד וכן סברת ר' יהודאי גאון ובעל הדברות וה"ר יונה והרשב"א ור' האיי גאון. ושכן המנהג דלא כהר"נ יע"ש וכ"כ בשבלי הלקט וכן סברת הגאון מהר"ר יצחק אבוהב במנורת המאור שלו בפ"ב מהלכי סוכות בכ' וג' הדסים שהם לחובה וכו' ע"ש: **ומעתה** מי הרואה חבל נביאים אלו כולם יחד מסכימין דלמצוה יוסיף בהדס וכ"כ מ"מ שדין תוספת ההדס מוסכם הוא ומיירו אלו הגאונים אפי' בהדס משולש ואין חולק בזה זולתי בה"ג ז"ל ואעפ"כ מנהגנו להוסיף מהדס שאינו משולש משלים והולך בכ"ע אין מי שיחלוק לומר דאסור משום בל תוסיף כיון דמינא דהדס הוא כדנתבאר בס' הג"ה משם הגאונים. ומשום הידור מצוה ולנאותו עושין אגודה ועוד יש תועלת גדול בהיותו אגודה שלא ימהר ליבש ולכמוש כי את אחיו יעזרו משא"כ בהיותם ג' לבד ממהר ליבש ולכמוש מיום שני ויטול כל הדרו לא תואר לו ולא הדר: **ודע** דיש פי' מתירים להוסיף גם בערבה לנוי כמו ההדס דאין אסור משום בל תוסיף אלא בלולב ואתרוג בלבד ואמנם כ' הרמב"ם בתשובה שכיון שלא מצינו בגמ' היתר תוספה אלא בהדס אין להוסיף במין אחר וכ"כ הרב המגיד פ"ז מה' לולב ע"ש וכן מנהגנו שלא להוסיף בערבה כלל: **וחבה'** אתרוג ואחדה. טעם אגודת ג' מינין ביחד לפי שהן רמוזים ד' יסודות. והאתרוג לבדו לפי שיש בו ד' יסודות כנגד כולן (עיין מנורת המאור פ"ה) ובפ"ה כ' הטעם לפי שהג' אין פרי והאתרוג נוטל לבדו לפי שהוא עצמו פרי ע"ש ובפ"ו כ' ש"ה לפי שהאתרוג רומז לצדיק והדס לכך נוטל יחידי לפי שהצדיק כזה הוא יחידי בדורו ע"ש: **פאדא** פרג' ש"צ מן גלאהה אלנצח וכו'. כן המנהג קדמון וקצת מקומות מברכים על הלולב קודם ברוך שאמר ואין ספק שנתחדש להם מנהג זה היפך מהמנהג הראשון המפורסם בכל בתי כנסיות להיות בבית הכנסת קרוב מקריאת הספר כי לא אפשר לתפוס אגודת הלולב בזמירות ובק"ש ועדיין לא בירך וזה נכון לפי שרבי' הרמב"ם ע"ה כבר ביאר דין זה בה' ברכות דין ע"ו ובה' לולב שאם בירך קודם שיטול מברך ליטול לולב ואמנם אם כבר נטלו מברך על נטילת לולב שמכוין שהגביהו יצא י"ח וכן פי' בפשיטות הרב כ"מ דברי רבינו כמ"ש כאן. וכן פי' הרדב"ז דבריו בסי' ל"ב: ומה שקשה

מן צלאתה אלצבח יברך בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת לוּלָב: וביום ראשון לנטילה יברך שהחיינו: וצפה' מסכה' אלמצוה אלחזמה פי יסאנה ואלתרגמה

פי

על דברי רבי' ממ"ש בה' לולב כבר תי' הכ"מ שכוונתו לברך על הלולב ולא על שאר מיני' והרדב"ז השיגו להכ"מ שכוונ' רבי' כמ"ש בה' לולב וכשאנו נוטלין לצאת בהן ר"ל שנענע עם הצבור יע"ש וכהפר"ח בנימוקיו לרמב"ם פי' כן ע"ש וכן פי' מהרי"ל דף ע"ד ע"ב דברי הרמב"ם ע"ש: **והנה** יצ' לך מכל זה דברי רבי' שאין אנו צריכים לבוא א' מהפנים שכ' הפוסקים שישי' האגודה קודם שיטול האתרוג ויברך על נטילת לולב שאלו יטול אתרוג קודם שיברך נמצא שכבר יצא או יהפך הלולב או האתרוג. א"נ יכוין שלא לצאת ואין אנו צריכין לדקדק בכך שא"כ היה צריך לברך ליטול את הלולב ואין מנהג העולם לברך כן אלא על נטילת לולב הואיל וכבר יצא י"ח והיא ע"ד רבי' ועי' ב"י סי' תרנ"א. ועוד ראיה ע"ז ממ"ש בתלמוד תניא היה משכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע. לולב ומנענע ערבה וכו'. מגילה וקורא בה וכשהגיע זמן ק"ש קורא ומתפלל וכו' הא למדת דאם אין לו דרך מברך לאחר התפלה. וכמ' מגילה תנן אין קורין את המגילה ולא מלין ולא טובלין ולא מזין עד שתנץ החמה. וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר. ויליף בגמ' מקרא דכתיבא ע"ה מקרי יום ופרש"י עד שתנץ החמה שילא מספק לילה. וכולן שעשו משעלה ע"ה כשר דמשעלות השחר יממא הוא אלא לפי שאין הכל בקיאין בו צריכין להמתין עד הנץ החמה ע"כ. וכ' הב"י ע"ז בשם תקפ"ח ומהתם שמעינן דכל דבר שמצותו ביום צריך לכתחלה לעשותו משתנץ החמה ואם עשאו משעלה ע"ה כשר עכ"ל. וזהו מנהג אנשי ירושלים דתניא אדם יוצא מביתו לולבו בידו נכנס לבהכ"נ לולבו בידו קורא ק"ש ומתפלל לולבו בידו וכו' ע"כ והנה תבין מכל זה דכיון דמצות נטילה הוא בהנץ החמה דוקא כמ"ש בגמ'. א"כ לאו שפיר עבדי אותם שנוטלין לולב קודם תפלה בבתיהם בתוך סוכתם דהוי שעתא לאו הנץ החמה הוא ואע"פ שבדיעבד יצא כדכ' הב"י לא יתכן לעשות דיעבד לכתחלה. וגם על אותם היוצאים אחר התפלה בחזרה לבתיהם ליטול לולב תוך הסוכה לאו שפיר עבדי שהרי הרב האר"י זלה"ה הזהיר שלא יצא מבהכ"נ לברך בסוכה אם לא במקום שרבים עושים וינהיגם כן ... במקום דליכא חשש משום יוהרא ומביאו חמ"י דף רי"ח ע"ב וכ' ב"י בסי' כ"ד ב' הרד"א כ' ... נטרונאי גאון שכל דבר שאין אדם מחוייב לעשותו ועושהו ברבים במדת חסידות וכל העם אינם עושים אותו יוהרא היא ע"כ וכ' א"ח שיש הצריך ללמדו ולהשכילו שלא יעשה כן עכ"ל ועיי' ב"י סי' י"ב בענין הטלת ציצית בטלית שכ' העיטור ומ"ש עליו מהרי"י אבוהב יעו"ש: **וטוב** לי לעשו' עבודתו עבודת הקדש עם הצבור ליתחתף בהדי צבורא והן אל כביר לא ימאס וכ"ש אנו השפלים שלא נדע עד מה לכוין הדברים במתכונתם שאין לנו לפרוש מן הצבור והנח להו לאבהן דעלמ' דראוין הדברים למי שאמרן רבי' האר"י ז"ל ולדכוותיה: וביום ראשון לנטילה יברך שהחיינו. אבל כשחל יום א' בחול לא יברך שהחיינו ביום שני ומה שאינו מברך רק על הלולב ולא על שאר מינ' הטעם בגמ' דף ל"ז ע"ב הואיל וגבוה מכלן והקשו בה ולינגביה לאתרוג ויברך. אמ"ל ה"ק הואיל ובמיניה גבוה מכולן ר"ל בגידולו (מהרי"ל דף ע"ד ע"ב) והלבוש ז"ל כ' מפני שהוא הגדול ... בתוך האגודה עכ"ל. ואחר לחיכת עפר רגליו דבריו צ"ע שא"כ תפול עליו קושית הגמ' ולינגביה לאתרוג ויברך ומ"ש הוא הנכון וזה ליישב ד' הלבוש ורמזה בתיבת הגדול והרמב"ם כ' הואיל ... כמוכן לו ע"ש דין ו': **ואלחזמה** פי' ומצוה וכו'. ל' רמב"ם דין ט' ומצוה כהלכתה שיגביה איגד של הלולב בימין ואתרוג בשמאל עכ"ל ושמעת בגמ' הכי תלתא מצות והאי חד מצוה ע"ש ומשמע שגם הלולב יאחוז בשתי ידיו עם האתרוג שהרי אין לו ליטול הלולב בשמאל והאתרוג בשמאל (תניא דף ק' ע"ב

פי שמאלה ויחרך אלמצוה: וצפה' אלתחריך אן יודי אלחזמה בידה אלי' אלקבלה ויחרך ראס אללולב ג' מראת. תם יעידהא אלי' צדרה ויחרך ראס אללולב ג' מראת. תם ירפעהא אלי' פוק ויחרך ראס אללולב ג' מראת: תם ינזלהא אלי' אספל ויחרך ראס אללולב ג' מראת והכדא יפעל פי אלהלל פי הודו תחלה וסוף.

ובאנא ה' הושיעה נא:

והדא מא נצה רבי' סעדיא גאון ז"ל קאל פיגב אן יכון

וגה

ע"פ) וכ"כ מהרי"ל דף ע"ב יקרב האתרוג אל הג' מינין לחברן יחד בשעה ברכה ע"כ וכ"כ הש"ע סי' תרנ"א ב' הר"ס ריקנטי פ' אמור עפ"י הסוד. ותחלה יטול האתרוג בשמאלו ויחזור ויטול הלולב בימינו. וכשמניחו אי כותנו ניתן הלולב תחלה ואח"כ האתרוג כענין התפלין (ן' ביציב): **וצפה'** אלתחריך וכו'. כ"ה הסכמת כל התכאלי"ל ע"פ הרמב"ם וז"ל שם דין ט' מוליך ומביא מעלה ומוריד וינענע הלולב ג"פ בכל רוח כילד מוליך ומנענע ראש הלולב ג"פ. ומביא ומנענע ראש הלולב ג"פ וכן בעלייה וירידה עכ"ל. וראיתי להעירך בכאן על מחלוקת הראשונים בענין זה וממני יתי' המנהג בלנו: **דע** שדעת רבי' האיי גאון ז"ל שמוליך ידו מכנגדו והלאה ומנענע שם ג"פ בהולכה וג"פ בהובאה שנמצא כן הכל ל"ו פעמים ויש בענין זה פירושים וחלוקים מבוכים זה מזה עיין בפי' ובכנה"ג ובהרדב"ז ח"א סי' תנ"ז ובעל העיטור כ' ונענוע דרבנן ואזלינן ביה לקולא וא"ל לכל רוח ג"פ בהולכה וג"פ הובאה אלא בין ההולכה וההובאה יהיה ג"פ לכל רוח וכ"ד הזו' ר"מ פ' פנחס דף רכ"ט ע"א ובעל היכל הקדש הכל פעם מנענע ה"י נענועין דסלקין ע"ב ומשא"כ לדברי הב"ע שהיא ד' רבי' האיי דלכל פעם ל"ו נענועים ומנהגינו הוא ע"פ הרמב"ם שליינתי וכ' עוד בעל העיטור מנהג אבותינו מוליך ומביא מעלה ומוריד בלבד. מוליך ומביא למי שד' רוחות הן שלו והמושל בשתים הוא מושל בד' והמוליך נגפין ולדרום דעת חיצוני הוא ע"כ וכ' הרא"ש ולא נהגו העולם כן אלא מוליכים לד' רוחות ומנהג כבר הוא הקערה יד ימינגו להודות למי שד' רוחות שלוכו'. והאגור וש"ל כ' ב' בעל הדברות כד' העיטור ז"ל והכי מוכח דברי הרמב"ם שכתבנו לעיל: **והנה** יתבאר לך מל' רבי' שא"ל ו' נענועים בכל רוח אלא ג' בלבד והוא כד' העיטור. וכן פי' הר"ס ן' חביב בס' כפות תמרים דף ל"ח ע"ג דברי רבי' בפשיטות וכן פי' הרלנ"ח סי' צ"ט וכ' שם שדברי הל"מ אינם מחוורים בפי' דברי רבי' עכ"ד וגם נר' לך שא"צ לנענע אלא לשתי הרוחות ומעלה ומטה. והוא כפשט ל' התלמוד מימרא דר' יוסי בר' חנינא בתנופה ואמר רבא וכן ללולב: **ומזה** תבין ותשכיל מנהג בלנו שמנענעין לצפון שהיא כנגד פניו נגד ירושלם ואח"כ לדרום ואח"כ למעלה ומטה כי עיקר מצות הנענוע לד' הרמב"ם והעטור ובעל הדברות ופשט התלמוד הוא זה לנענע לשתי רוחות ומעלה ומטה. ולפי שהרא"ש כ' לנענע כד' רוחות משום הקערה יד ימינגו וכו' לכך מהיות טוב אל תקרא רע ראו לנאה י"ח הרא"ש ומוסיפין לנענע גם למזרח ולמערב. והניחו שתי רוחות אלו מזרח ומערב אחר מעלה ומטה כדי שלא יפסיקו בהם בין עיקר הנענועין חובת דרבנן והניחו אותם לאחרונה. ואם תדקדק בדברי הרא"ש תבין דגם היא עצמו מודה דמדינא א"צ לנענע רק בשתי רוחות ומעלה ומטה שהרי כשנחלק על בעל העיטור ז"ל כ' ולא נהגו העולם כן מוכח דמטעם מנהג מצי בה ולא מדינא ע"כ:

ודע דיש בענין הנענוע לרוחות דעות חלוקות ומבוכות זו מזו אין אחד דומה לחבירו עיין הב"ד וב"י ולבוש ותי"ט ורש"י ז"ל והאר"י ז"ל וגהגה נהרא ופשטיה ואין לנו לשנות מנהג אבותינו תורה שנהגו מימי קדם שמשנה ואתה דע לך ומאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דאבות: **והדא** מא נצה רבי' סעדיה וכו'. זהו הלשון הכתוב בכל התכאליל קדמוניות. וראיתי שגם הרד"א העתיקו בלשון הקדש בספרו וכ' עליו ויש אנשים אוחזים אותו היפך מזה וכדאי היא הגאון לסמוך עליו עכ"ל וכ"כ הרב

האלהי

וגה אללולב אלאחמר אלא וגה אלמצלי ואלאנצ׳ אלי' ברא: תֹם יברך על ההלל תחלה וסוף כמ' תקדם פי צלוה' י"ט של פסח: ובעד דאלך יוציאו ס"ת ויקולון הושענות אלדי ולפהא רבי' סעדיא גאון ז"ל כמא יאתי דכרהן וידורון חואלי אלתיבה מרה ואחדה ויק' קדיש

האלהי בעל ספר המוסר וכ"כ בעל כנה"ג בשם שלטי הגבורים וכן הוא בס' האשכול והכן בשיב וכן נמצא במהריק"ש ע"ש: **והנה** אעפ"י שהרב הגדול בעל ת"י כ' בהיפך זה ע"פ הסוד הנה לפי דעתי הפשוט לא יבצר בגם להקת החכמים שזכרנו לא יבצר היות שיגתם פנימית ובפרט שכן ד' הגאון ולזה תראה שהרד"א הכריע כמותו כי הנה ידוע היה מקום רבי' סעדיא במערב ירושלם שלכן פניהם בתפלה נגד המזרח: ואחר שידעת זה צריך אתה לדעת כי הלולב רומז בזעיר ת"ת ישראל והאתרוג הוא נוקביה מלכות שמים לכך שדרתו של לולב נגד המזרח ופני הלולב נגד המערב מול פני האתרוג פנים בפנים בסוד ישר יחזו פנימו פי' אומר יקרא החיבור של החתן והכלה ישר בזמן כי יחזו פנימו וכו' ע"ש. ולזה המנא בכ"ג בשיה"כ שאמר עליו עומד במזרח ופניו למערב וישוין מ"ש בו חמ"י בס' עבודה דף ר' ע"ב: **והנה** אך התוי בשיא בדרום ה"י ופניו לצפון העולם נגד דרומה של א"י לא נבתנה עמידת ואחיזת הלולב בשיר הגאון ע"ה אחוריו אל המזרח ופניו אל מול פני האתרוג אל לד מערב ומנענעין כלד הלולב וכן היו מנהגינו בכאן מימות זקנים ראשונים דור אחר דור חכמי התימן ע"ה ולזה תראה שכתוב בתכלאל והדא מא נלה רבי' סעדיא גאון ז"ל דצריך לעיין לאיזה ענין כת' התכלאל דבר זה שבשם אומרי מה באין דרכו בכך בכל התכלאל אלא לכתוב סתם כי גם הוא מאריה דאתרין אלא לרמוז דכי קאמר רבי' סעדיא כך על מגב ומעמד מקומו אמרה. ולעולם אנן דיתבינן בדרומה דא"י ופנינו לנגד הסדר יהיה כך אחורי הלולב למזרח ופניו למערב כהעמדת רבי' סעדיא ולכן אין לשנות מנהג אבותי תורה היא ולעשות בהיפך מה גם כי כן ד' ספר המוסר שהוא מפורסם בקבלה כידוע לכל באי שערי וכל אלה חברו אל עמק הסודו"ס הוא עמק המלך. שוב ראיתי בספר קדמון מספרי קבלה נק' אור זרוע ז"ל שכ' בענין לולב ואתרוג במציאת שם כי זכר ונקבה בראם מתאחדים זה בזה עד שנתנה הקב"ה פנים אל פנים וכו' וכ' שם בהג"ה וז"ל מכאן סמך למה שקבלתי שצריך לקחת פני הלולב אל האתרוג כענין שפניהם איש אל אחיו ועם מה שבפנים הוא סוד גדול נרמז בפסוק אעשה לו עזר כנגדו ומכאן סמך למ"ש למעלה שצריך להדביק האתרוג עם הלולב ובענין זה מקיים וראית את אחורי ופני לא יראו. כי הפנים נסתרים עם האתרוג והאחוריים שהם הלולב נראים והניטלו ופניו לחוץ טעה עכ"ל: **ובעד** האלך יוציאו ס"ת ויקולון הושענות וכו'. כן המנהג פשוט מימי קדם לומר ההושענות אחר ההלל ואל תמעד אשירך ממנהג זה שראוקן סידור רבי' הטור והב"י שיסדוהו לאחר המוסף כי נראה נהרא ופשטיה וכבר ראיתי למהר"ס גאלאנטי בס' קרבן חגיגה דף מ"ו ע"א שהביא למנהג זה באופי"ר כולל וז"ל במחלוקת שהיה בין רבני זמנינו בענין ההושענות בשבל מקום שנהגו ההקפות אחר מוסף ופה ירושלם תוב"ב נהגו בכנסת הגדולה וה"ת לעשותם אחר ההלל והעידו כן נהגו בזמן ראשי וגאוני עולם ועלתה ההסכמה שישבו כמנהגם אחר ההלל וראיה לזה מהתלמוד בר"ה דף ל"ב על מתני' דהשני מתקיע אסיקו בגמ' דאע"ג דאיכא סברא דברוב עם הדרת מלך והיה ראוי לפ"ז לקרות ההלל הכל אחר קריאת התורה שבעם מקובצים בשביל קריאת התורה. עכ"ז הכי דיותר ראוי להיות הכל בשחרית משום זריזין מקדימין למצות. אלא דהתקיעה איתרוה מפני הסכנה יע"ש וכיון שכן הדבר ברור שראוי לעשות כל מצות היום בשחרית עם ההלל משום זריזין מקדימין למצות ודעת המאחרים בשביל ברוב עם הדרת מלך. אך מסקנת הגמ' אינו כן. ועוד אני אומר דלא למאן דאזיל בתר רוב עם הייני דוקא לאחר התורה קודם מוסף כד' מקצת מקומות אבל לקיים דמאחרין

קדיש תתקבל. וקורין בס"ת ה' גיברי בפ' שור או כשב וכו' עד וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל: ואם חל בשבת קורין בו ז' וקדיש. ומוציאין ס"ת שני וקורא בו ובחמשה עשר יום וכו' ואומר קדיש ומפטיר בזכריה י"ג והבאתי את השלישית ומזכיר ענין היום בברכת ההפטרה וחותם מקדש ישראל והזמנים. ואם חל בשבת אומר מקדש השבת וישראל והזמנים: ומסדרין **תפלת מוסף** כמ"ש בי"ט א' דפסח: ואומרין אשרי מה כי שבך יתברך למלך ולקהל יהי ה' אלהינו. ואם היא שבת אומר בריך אשר נתן מנוחה וכו' וקדיש ומתפללין מוסף כמו שסדרנו והוזר ש"צ התפלה ומשלימין התפלה: **תפלת מנחה** אשרי וסדר היום וכשחל בשבת קורין ג' גיברי בפרשת השבוע ומתפללים כשחרית וקדיש תתקבל ומזמור כאיל תערוג וקדיש:

ליל שני מתפללים כמו ביום א' ואם הוא מו"ש אומרים **ותודיענו** וכו' ואומרים ויהי נועם וס' קדושה ויוצאין ומקדשין כליל ראשון:

יום שני מתפללין כמו ביום א' ומברכין על נטילת לולב ואינו אומר שהחיינו אלא א"כ חל יום א' בשבת וקורא ההלל בברכה תחלה וסוף. ומוציא ס"ת ואומר הושענות ויום שני וקדיש תתקבל ופותח ס"ת וקורין בו ה' גיברי בפ' שור או כשב. וכם' שני קורא מפטיר כמו אתמול ומפטיר במלכים ויתשלם כל המלאכה ומברך לפניה ולאחריה וגומרין התפלה כמו אתמול ותפלת מנחה כיום א':

יום שלישי. חול המועד ערבית כתפלת החול ומבדיל בתפלה בחונן הדעת ואינו אומר ותן טל בשימע תפלה רק אומר ושמחה וכו' ומזכיר יעלה בעבודה

דמאחרין עד אחר המוסף לא יפה הם עושים. כי אחר המוסף כולם אים לדרכו פנו בשונות. והטור והש"ע לא הגהרו לן עיינן ואולי בתר מנהג לרפת לשבותם אחר המוסף ומנהג ירושלם תוב"ב הוא מנהג ותיקון עכ"ל: גם הרב חמ"י פ"ה דסוכות הביא במוכות אלו וסיים הלך השוה כי כולם יעידון יגידון כי מנהג ירושלם מנהג ותיקון הוא ומנה לא תזוז שאין לך מדה טובה הימנה הן לפי הפשט הן לפי הסוד ע"ש. וכן הסכים בס' לקט הקמח וסיים ועיין בירושלמי פ"ד ולא תקשי לך ממה שפי' בעל יפה מראה בו כי אין פירושו מוכרח אגל המעיינים ומהירושלמי יש ראיה למנהג ירושלם תובב"א: וידורון תואלי אלתיבה. ויש אסמכתא לזה ההיקף מהפסוק שנ' ארחץ בנקיון כפי רמז ללולב שלוקחין אותו ביד ואסובבה את מזבחך ה' רמז להיקף לשמיע בקול תודה רמז להודו לה' כ"ט ולספר כל נפלאותיך רמז למה שאנו מבקשים מלפניו שיגיע עת הישועה: **ליל שני**. ומקדשין כמו בליל ראשון ומברך זמן לבסוף כמו בליל ראשון: **ודע** דדבר זה מחלוקת בין הראשונים שהאבי"ה הובאו דבריו בטור סימן תרס"א כתב שדין ליל שני כדין ליל ראשון לומר זמן באחרונה כמו יקנה"ז אעפ"י שבזמן אינו שייך להבדלה והרא"ש חולק עליו וס"ל דצריך להזכיר בליל שני זמן קודם ואח"כ סוכה דזמן קאי אקדוש ולא אסוכה. דהא אם יום ה' חל לא בימן דסוכה. לכן צריך שלא להפסיק בסוכה בין קידוש לזמן וכ"פ מרן הש"ע ורמ"א כדעת הרא"ש. ומנהגינו שבאן ארץ התימן כהאבי"ה כי כ"ה שברת הרמב"ם מהריה דהתרין דאינו מחלק בין יום א' ליום שני וכ"כ בס' תה"ד והרד"א ורי"ו נ"ח חלק ב' והגמ"י פ"ו דסוכה וכתבו שכ"ד הרמב"ם וכ"כ מהרי"ל דף ע' ע"א שכן ד' ראבי"ה ושכן פ' המימון וכו' ומסיים וכ"נ עיקר שלא לחלק בין שני הימים הראשונים עכ"ל: גם המ"א שם כ' שבשב"ח כ' שכם רוב אחרונים לברך זמן לבסוף ושכ"מ בגמ' וכ"מ במ"ל יע"ש. גם הט"ז פ' כן ושכ"פ רש"ל דשני הימים שוין הם. ובדבר זה תלוי במנהגא הכל לפי המנהג ואין לשנות ועיין דכ"ש סי' רס"ו שכן כתב ז"ל: **יום שני**. ובספר שני קורא מפטיר כמו אתמול. ומה שאין קורין ג"כ ספיקא דיומא דהיינו יום השני בגלוי קוא לקרות י"ט בספק חול (רש"י פ' בני העיר) ועיין בס' שמיני עצרת:

יום ג' הוה"מ מבדיל בתפלה בחונן הדעת ובכוס (ס"ע סי' תל"א): **מה** שאין מוליאין שני ספרים בחה"מ דסוכות כמו בחול דפסח. מפני שבפסח יש שם פרשיות הרבה מענין המועד אבל בסוכות אין שם פרשה מענין המועד אלא הקרבנות בלבד (כ"כ רד"א): **ומזמור** של אותו היום. כבר כתבנו הטעם שאין מזמור היום נדחה בתפלת ר"ח ע"ש:

שבת והה"מ. ואינו מזכיר של שבת ביעלה כ"כ הפוסקים: **ואין** נטילת לולב בשבת גזירה שמא יבאו לטלטלו ד"א ברה"ר (פוסקים). ולא יאמרו הושענות. לקמן בהושענות מבואר הטעם ע"ש: **וקורין** ראה וכו'. משום דכתיב ביה את חג המלות תשמור והדביקן מגיה בחגיגה לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה. וגם נזכרים שם ג' רגלים (רד"א בש' פסחים):

ומפטיר קורא ספיקא דיומא וקרבן היום. ואם טעה ביום ראשון דחה"מ וקרא ביום השני לבד ולא קרא ספיקא דיומא וביכך לאחריו לריך לחזור ולקרוא בס"ת בלא ברכה לפני' ולאחרי' (מהר"ם מליבלין סי' פ"ס) כיון דהקריא' אינה אלא משום ספק וכל מקום שיש ספק אנו עושין המליה בלא ברכה כדאשכחן

בעבודה. ומבדיל בכוס יין והבדלה: **שחרית** כתפלת החי' ומזכיר יעלה ויבא בעבודה. ויקול פי יעלה ביום מקרא קדש הזה ביום מועד חג הסוכות הזה. וכשגומר ש"ץ ההורה מבר' על נטילת לולב וגומרין ההלל בברכה תחלה וסוף. ומוציא ס"ת ואומרים הושענות וכן בכל יום מימי החג. וקדיש תתקבל וקורין בו ד' גוברי. כהן קורא וביום השני לוי וביום השלישי וישראל חוזר וקורא וביום השלישי. ורביעי קורא וביום השני וביום השלישי. ועד"ז בכל ימי חול המועד. וקדיש. מה רב טובך. והוא רחום. ואשרי. וסדר היום ומזמור של אותו יום. ומזמור אליך ה' נפשי אשא. א"ר אלעזר וקדיש ועומדין ומתפללין תפלת מוסף כתפלת י"ט אלא שאומר את יום מקרא קדש הזה את יום מועד חג הסוכות הזה ופו' ומפני חטאינו וכו' ואת מוספי וכו' וחוזר ש"ץ התפלה בתוספת קדושה כתר וכו' וקדיש תתקבל פטום הקטרת ועלינו לשבח:

שבת וחול המועד. ערבית מתפלל כשל שבת. אלא שמזכיר יעלה ויבא בעבודה ואינו מזכיר של שבת: ובשחרית בשבת ג"כ ומזכיר יעלה ויבא בעבודה. וחוזר התפלה וגומרין ההלל בברכה תחלה וסוף כמו בי"ט. ואין נטילת לולב בשבת. ולא אומרין הושענות ומוציא ס"ת. וקורין בו ז' בפ' תשא מן ראה אתה אומר אלי וכו' עד לא תבשל גדי בחלב אמו. וקדיש ומוציא ס"ת שני ומפטיר קורא ספיקא דיומא וקרבן היום אלדי כאן יאגב אן יקרו בחיל. ומפטיר ביחזקאל בן אדם. שים פניך על גוג וכו' ומברך אחריו ומזכיר ענין היום באמצע הברכה לבד כמו שכתבנו בסדר שבת לעיל ואשרי וכו' ומחזירין ס"ת למקומו ומתפללין מוסף כמו בי"ט ומזכיר שבת באמצע התפלה ובחתימה ומשלימין התפלה ובמנחה מתפללין כשבת וקורין בס"ת בפרשה ממקום שפסקו קודם הרגל ומזכיר יעלה בעבודה. ואומרים כל ישראל וכו' הללויה וכו' מזמור כאיל. וקדיש:

ליל שביעי שהוא ליל החתום:

כבר נהגו כל ישראל בליל **הושענא רבא** להרבות נרו' בבית הכנסת ומתפללים תפלת ערבית בהכנעה גדולה ובכוונה כמו בליל כפורים. ואחר התפלה הולכין וסועד סעודת הלילה. וצריך האיש הירא למעט באכילה ושתיה לעת כזאת שהמאכל מביא את השינה וא' השינה צריכה לכך כי משעת הנעילה הינח משפט האדם בצריך עיון הכל לפי מעשיו יתחמוהו לטוב א' המיטב ילבן תכף אחר גמר סעודתו ילך לבהכ"נ לשנות עם הצבור סדר הקריאה במשנה תורה כאשר הוא מסודר בסדרי הדפוסים ע"פ האר"י ז"ל להבריע כף זכיותיו עם חברה קדושה כל הלילה לא ינום ולא ייישן ולא יראה הדיגה לא כמו הבוערים בעם אשר חושבי כי עיקר הלילה הזאת לנדד השינה מעיני' ויושבים בבית הלימוד הרחק כמוחוי קשת בדברים בטלים הלילה לעם הקדש ללכת באלה כי אם

יהגה כל הלילה בתורה יהם יעמדו למליצי יושר לפני אלהי עולם ה' להפר כעס ולבטל גזירה ומובטח לו שיחתמוהו לחיים טובים: ויזהר מאד שלא להפסיק אחר הלימוד בדברים בטלים רק יחבר אל הלימוד סדר התפלה ומכ"ש שירא לישן באשמורת הבקר אחר גמר הסדר כי העיקר לדבר ליזה ביום ויתפלל תפלתו בשמחה ובטוב לבב ובהתעוררות גדול ומורא ופחד ותדד השינה מעליו כי אם יישן ח"ו בקצת פרקי אזמירות ויוצר ח"ו יפסיד ויאבד טובה הרבה וכ"ש וק"ו בעת ק"ש: בכלל הדבר צריך לשמור עצמו בכל התפלה מתחלה ועד סוף שלא להכנים תנומה בעיניו כלל וכלל: ולא נהגו העולם לומר נשמת כל חי ויוצר של י"ט כי יום ההוא שוה בכל בחינותיו לימי חה"מ ואין באדם נשמה יתירה כמו בי"ט ואין לשנות מנהג קדמונים וביום זה אומרים ההושענות כולם ואומרים ז' הקפות והתגות כמו שנסדיר לפניך. ומוציא ס"ת ומניחו על התיבה. ומקיפים בערבה דחבטה עם הלולב: ואחר ההקפות פותחין ס"ת וקורין בו ד' גוברי ספיקא דיומא וקרבן היום כמו שאר ימי חה"מ: והא לך סדר ההקפות של כל ימי החג וסדר יום הושענא רבא. ומה שכתבנו עליו בחכמת ה' זה כמו ח"י שנים וראיתי להעתיק אותו עם ההקדמה שלו:

כדאשכחן גבי סוכה בשמיני (שם) ובס' בה"ט סי' קל"ז ס"ק ט' כ' דהמ"א ופר"ח ויד אהרן חלקו ופסקו דיברך תחלה וסוף ע"ש. ותמהני דמפר"ח מוכח דמסכים עם מהר"ש מלובלין ומה שחולק עליו היינו לענין קריאת פ' שבת דוקא יע"ש: ודע דמתבאר מדברי המ"א דבין שדלג וביום הב' בין שדלג וביום הג' חוזר וקורא בברכה תחלה וסוף: ומפטיר בן אדם וכו'. הטעם דנבואת גוג ומגוג עתידה להיות בתשרי (רד"א ב' רבינו האיי) ומזכיר ענין היום באמצע הברכה לבד. כבר הארכנו בזה בסדר הפטרת השבת: וקורין בס"ת במקום שפסק. כ"כ הב"י סי' ת"ך ב' מ"ס: ומקיפים בערבה עם הלולב. כן המנהג להקיף בלולב. וגם בערבה ועיין לקמן בס' הושענות דיום שביעי:

הקדמה לסדר ההושענות דסוכות

איתא במדרש שיר השירים פסוק נגילה ונשמחה בך. ר' אבין פתח זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. א"ר אבין אין אנו יודעים במה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה בא שלמה ופי' נגילה ונשמחה בך בהקב"ה עכ"ל ופי' בו המפרשים זלה"ה שהכונה כי לעתיד לבוא כשישיב הקב"ה כל הטובות המיועדות לבוא בו ביום ההוא. נגילה ונשמחה בו ואין אנו יודעים אם השמחה היא בו ביום ההוא ר"ל מצד התועלת הנמשך לנו ביום ההוא או אם השמחה בהקב"ה היינו בעבור שמו המתגדל והמתקדש. בא שלמה ופי' נגילה ונשמחה בך בהקב"ה ולכבוד שמו ית' לא מצד התועלת שביום ההוא וא"כ הוא כ"ש כי לצרינו בגלות המר הארוך והאפל לא יחשב לאין בערך עצמינו ר"ל כי מה שראוי להחשיב לצער שלמה ולהעלות הדאגה על לב היא על דבר כבוד שמו ית' המחולל בגוים לא מצד עצמינו בסבלינו עול גלות ושעבוד מלכיות במסים וארנוניות אשר אין עת ורגע בלי צרה ופגע. אכן על כבוד שמו ית' לזאת יחרד לבינו ויתר ממקומו. ועין תדמע דמע ולב ימס והיה למים ובעונותינו שרבו וכל אחד ממנו מבקש אחר טרפו ומזונו וכביכול נשכח מנגד עינינו עול גלות. כי צרות אחרונות משכחות ראשונות ידיה לצרה בעתה תעלנו לה' נשכבה בבשתנו. מ"מ רחמנא לבא בעי מצוה כלפי חסד כי הנה בהקף ומיד אשר ישקיע האיש ההמוני ממוני היום הן בבוא יום שבת קדש חמדת הלבבות הן בבוא י"ט זכור יזכור גלות השכינה ויעלה על לבו צער עליונים ולכן בהיותי המצוה קם אשר יעלה לפניו זכרון צער אם מבכה על בניה ראוי שלא להעלות ולתת אל לבו את אשר עברו עליו כמה הרפתקי צרות צרורות על שכמו לבקש עליו מרפא וארוכה כי מה שראוי ליחל ולבקש תחלה היא על נפש"ו נפש דו"ד ואח"כ על עמי כי ממילא גם בלא שאלה ובקשה תעלה ארוכה למחלת עם ה' עמי ונחלתי. אחר שכבר נטעה אם הבנים שמחה

שמחה וע"ז נאמר טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' ביאר כי מה שראוי שיהיה מגמת פנינו הוא תשועת ה' כי שכינה בגלות בשיתוף עמנו וכמו שנאמר עם נושע בה' כאלו הוא וה' נושעים יחד והיא בגלות ושב ה' אלהיך והשיב לא נאמר אלא ושב כביכול היא שב עצמו מן הגלות ולזה אמר יעקב אע"ה לישועתך קויתי ה' כלומר מה שאני מקוה הוא לישועתך וכן דוד אמר נרננה בישועתך ולא בישועתי כי צערינו לא יחשב לאין נגד צער עליונים ולכן זאת ישיב אל לבו להתחנן ולשאול ויבקש מלפני אב הרחמן אבינו מרחם לגאול שכינתו אם רובצת על הבנים והוא שאמר התנא הוי מתפלל בשלומה של מלכות היינו מלכות שמים כי בשלימה יהיה לנו שלום כמ"ש רז"ל ולזה אנו מתחננים ואומרים **אני** והו הושיעה נא הם ב' שמותיו ית' משמות בן ע"ב ומלבד הטעם אשר כתבנו לקמן בשם המפרשים על הזכיר ב' שמות אלו, עוד נר' לומר כי היות ידוע כי טעם הסיבה הוא כדי להעלות על לבבינו זכרון חסדי ית' אשר בצאת ישראל ממצרים הקיפנו בז' ענני כבוד ולפי שכתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות לכן אנו מזכירים ב' שמות אלו יען כי כן הנה יד ה' המחרבת ים השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולי' כמ"ש נר ישראל מאור הגולה רבי' האיי גאון. ולהיות כי אין אתנו יודע עד מה נ' ראיתי להעתיק דבריו המופלאים יעו"ש ויעויין ג"כ בס' מגן דוד להרדב"ז אות הבי"ת יאות הה"ו דף י"ג ע"ב והכל אחד ודי"ק. ומי שישכיל ג"כ בפי' הע"ב שמות לחכמי לוני"ל ע"ה ימצא שאו יבוא רומזים לעטר"ת תפאר"ת ולזאת כוונה ר' יהודה אומר אני והו הושיעה נא. ולהיות כי ידוע כי גאולת שכינה עוונינו גורמה זכות רב בתפלה מן הגלות המר והאפל כמ"ש רז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה ולפי שבעונותינו אין זכות ואין תורה שתגרום גאולת שכינה עוונינו לזה אנו מתחננים ומפרשים בשוע שיש בו ממש בהזכיר לפני אלהי עולם ה' זכות ישני חברון האבות הן הן המרכבה ובאר הגולי אשר בעדן גן אלהים המה כי בכל עת וזמן הם העומדים על הפקידים מליצי יושר ולולי הם אי אפשר כולנו יכ"ש בהזכירנו לפני אלהי עולם זכות ג' אבות אשר הם היו לראש פנה ומי בשחק במולם מרום יערוך אליהם או מי בכל קנוי ארץ ידמה אליהם וזכור תיכור מאמרם ז"ל שאמרו כשבא מרע"ה להתפלל על ישראל הזכיר לפניו זכות ע' זקנים ותבית אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר ופינחס ולא נתרצה בזה עד שהזכיר לפניו ג' אבות הה"ד זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך ומיד נתרצה וע"ז רמז שלמה המלך ע"ה ושבח אני את המתים וכו' ואל יאמר אדם מה אני ומה חיי לבקש זה תפלה להעלות על לב כן שהרי התנא הזהיר ואמר ואל תהי רשע בפני עצמך אלא צריך נפשו נפשו בכפו להתפלל על גלות השכינה ועל גאולתה ולדחוק כביכול כלפי מעלה וזהו העיקר והמכוון בכל תפילותינו ועשיית המצות ועסק התורה כאשר ביארו בזוה"ק בר"מ פ' תצא דף רכ"ב ועי' ג"כ בחבורינו' התיקונים שהביא הר"מ ליונאפו ד"ה שמעו הרים את ריב ה' ודי בזה כאן לעורר לב המעיין ואליו פי קראתי יזכני להיות מהשבים אליו והעובדים אותו בלב שלם אכי"ר. והוי יודע כי פי' ההושענות רובו ככולו מפירושי אדונינו מהר"ר **יצחק וג"ה** זת"ל ואמנם במקומות מעטים לא פי' מה שצריך לפי קוצר השגתינו ודעתינו ולפי רוב פשיטותם אלו ואנכי הצעיר פירשתי בהם מה שנראה. **ודע** עוד כי בכמה מקומות מפירושיו ז"ל נפל השיבוש והחסרון וזה יקרה לרוב המעתיקים כי ההעתקה פעם אחר פעם תוליד הטעות והשיבוש כנודע ולא כן בהעתק ראשון אשר לא שלטה בו יד ... הסימן והיות אשר יהיה לך כל מקום אשר יהיה עליו עיגול כזה ( ) דע כי אותו הפירוש לא מפירושי מהרי"ו אמנם ממני יצאו הדברים. ועשיתי זה יען אם בהולי תגיע לא-זה פי' אשר לא ישר בעיני והתמרמר עליו כי אמנם סימן ואות לדילי שמתי. כי אם יגיעו המרורך עדי יגישו ולא אל מורי אדונני מהרי"ו והגל ואות לדיליה להיות כבודו והודו במקומו מונח ולא תבא לפגוע בו באמרך זהו מ... בהיפך הכתב. ואמנם פי' הפיוטים של שמחת תורה לא פי' כלן הרב הנז' והכל מדילי, והאלה פ' המעיין שלא יראה במה שכתבתי דבר אשר לא ישר בעיניו ויש לו פי' אחר טוב ממני אל ירי... לכף

לכך חובה כי אמנם טרדת עול הזמן וחולשת שכלי גרמה ולכן אחלי אדוני תדינני לכף זכות ואם יש למעיין פי' אחר נכון וג"ל שהוא טוב ויפה מאשר כתבתי יפלטו בכאן על הגליון ואם אראנו אחבקנו ואנשקנו. ומה' אשאל בעין דומעת יפתח לבי בתלמוד תורתו ויאיר עיני במאור תורתו אכי"ר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי:

נהגו כל ישראל להעמיד תיבה באמצע בית הכנסת בחג הסוכות ומקיפין אותה בלולביהם בכל יום פעם א' ואומרים הושענא וביום ז' מקיפין ז"פ: **ורבינו סעדיא גאון ע"ה** תיקן פיוטים לכל יום ויום לאמרם בשעת ההקפה דרך שבח ותחנה ובקשה. וביום ז' שהוא יום הו"ר [illegible] הכל: **וטעם** להקפת התיבה לפי שבזמן המקדש היו מלקטין מורביות של ערבה ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח וראשיהם כפופין ע"ג המזבח תקעו והריעו ותקעו בכל יום מקיפין את המזבח ואומרים אנא ה' הושיעה נא ר' יהודה אומר אני והו הושיעה נא וביום ז' מקיפין ז"פ (משנה סוכה פ"ד) ועכשיו שאין היכל [illegible] לבימה שיש עליה ס"ת זכר למזבח (פ"ו) ויש שנותני' טעם לס"ת לומר כי לא נשאר לנו בגלות הזה כי אם הס"ת לבד וע"כ מתחננים לפניו לבעבור זכותו תגן בעד ישראל (עיי' הרשב"ץ ז"ל יבש' גו"א). ובירושלמי אומר דמה שמקיפים המזבח ביום חתום ערבה ז' פעמים הוא זכר ליריחו כלומר כשם שהקיפו יריחו ז"פ כך היו מקיפים ז"פ למזבח: **ודע** דבשבת אין אנו מקיפים שגם במקדש לא היו נוטלים ערבה (פוסקים): **בש"ע** יש מי שאומר שאין אומרים הושענות בשבת והטעם מפני התינוקות שימצו שאומרים בשבת כמו בחול ויבואו ליטול לולב ולא נהגו כן [illegible] שאין מקיפין בשבת יתברר להם במה שאין מקיפין ולא יבואו לטעות עיין טור וב"י. ומנהגינו כמי שאומר: **ועושין** ההקפות אחר ההלל וכמ"ש לעיל משם מהר"ם גלאנטי וחמ"י: **ודע** שבהקפה שמידי יום ביום אנו גוללים ספר אחד הכולל עשרה שרים מע' אומות וביום ז' של ערבה אנו מקיפים ז' הקפות להיגלל מכולם כאחת (מ"חם וחמ"י): ובספר כ"י לקדוש [illegible] מצאתי כי להיות שמכל חטא ועון שאדם נכשל בו בכל ימות השנה ממנו נברא מלאך משחית [illegible] רעית כמ"ש בזוהר בפסוק גם ה' העביר חטאתך לא תמות לכן מקיפים בכל יום פעם אחת [illegible] יריחו דכמו שיריחו היתה בנויה על ידי כשופים ורוחות הטומאה וחכמתו ית' ראתה שיעשו ישראל הקפה כי אז כחות הטומאה יכרעו ויפלו לארץ ויבטלו לגמרי ומטעם זה מקיפין את המת ז' פעמים להפיל ולהשמיד אותם כחות שנתהוו מזרעו לבטלה ולכן טוב הוא שתכף כשכלימם ההקפות מיד יפלו אותו ויניחוהו בקבר קודם שיקומו אותם אשר נפלו וה"נ ביום הושע"ר עושים ז' פעמי' כנ"ל להפיל [illegible] הטומא' שלא יקומו וחז"ל גם הם רמזו באמרם שמטעם הנענוע בלולב לעצור רוחות וטללים רעי' וכו': ונהגו להקיף אף מי שאין לו לולב (ב"ע) ומי שיש לו לולב ואינו מקיף רעה עושה (שכ"ג): **מי** שאירע לו אבל בחג אינו נמנע מלהקיף וכן אבל על אביו ואמו כל י"ב חדש (כ"ד מר"ן בב"י נגד דברי רמ"א): **צריך** להקיף לצד ימין (מקן) דהיינו בשעת פנייתו להקיף יפנה לצד ימינו (ריק"ש הל' נשיאות כפים וס' כ"ש והרדב"ז ופר"ח הל' חנוכה וכן שיטת רוב האחרונים דלא כהחולקים עיין בספריהם [illegible] מלוך ויעויין ג"כ בקונטריס המיוחד לזה מרבני איטליא ז"ל נקרא דרך ימין) וה' יעזרני על דבר כבוד שמו אכי"ר:

[illegible] שלא רהגיה הנייר חלק ולהפיק רצון כל שואל הדפסנו כאן תפלת לנטילת לולב מספר שערי ציון וזהו.

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי בפרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל אותיות שמך המיוחד תקרב אחד אל אחד והיו לאחדים בידינו ולידע איך ששמך נקרא עלינו וייראו [illegible] אלינו ובנענועי אותם תשפיע שפע ברכות מדעת עליון לנוה אפריון למכון בית אלהינו ויהא חשוב [illegible] מצות ארבעה מינים אלו כאלו קיימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה ושרשיה ותרי"ג מצות התלויות בה [illegible] לייחדא שמא דקב"ה ושכינתיה בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו ליחדא שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל ברוך יי לעולם אמן ואמן: ומברך אח"כ על נטילת לולב ומנענע.

הוֹשַׁעְנָא ג"פ: אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא: ג"פ אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא: ג"פ הוֹשַׁעְנָא:

לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ: הושענא לְמַעַנְךָ בּוֹרְאֵנוּ: הו' לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלֵנוּ: הו' לְמַעַנְךָ דּוֹרְשֵׁנוּ: הו' לְמַעַנְךָ אַדִּיר בָּאַדִּירִים: הו' לְמַעַנְךָ בּוֹרֵא רוּחַ וְיוֹצֵר הָרִים: הו' לְמַעַנְךָ גְּדוֹל הָעֵצָה מַשְׁפִּיל וּמֵרִים: הו' לְמַעַנְךָ דּוֹבֵר צֶדֶק וּמַגִּיד מֵישָׁרִים: הו' לְמַעַנְךָ הַיּוֹדֵעַ וָעֵד וְאִם יִסָּתֵר אִישׁ בַּמִּסְתָּרִים: הו' לְמַעַנְךָ וְהוּא בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ אֲמָרִים: הו' לְמַעַנְךָ זוֹכֵר בְּרִית יְשָׁרִים: הו' לְמַעַנְךָ חוֹקֵר כְּלָיוֹת חוֹפֵשׂ כָּל חֲדָרִים: הו' לְמַעַנְךָ טֶפַח

ימינך

הושענא הושע עתה. וכן הושיעה נא פי' עתה כפי פשטו וכן פי' רלב"ע. והמתרגם פי' ל' בקשה: **אני והו**. מהר"י וגה ז"ל האריך בכאן וכבר כ' רש"י בגמ' שהן שני שמות משמות ע"ב יבר והפוך ויבר וא"כ יהיה שם אני שם הל"ז ושם והו שם המ"ע ולשניהם היו מכוונים לעורר החסד והרחמים למתק בחינת הדין היוצא מחשבון המקים של שני שמות אלו. כי ל"ז ומ"ע ג' אלקים וכן ב' שמות אלו עם אותיותיהם שבם שם. ושני כוללים הם בני' אלהים כמ"ש מהרע"ח בס' הון עשיר ועיין רע"ו ותי"ט פ"ד דסוכה. והנה ענין הבקשה הוא להושיע את שמו המחולל בין הגוים ובזה נושע גם אנחנו: והו. הוי"ו בקמץ כי כן הוא מנוקד בתכלאל וגם מהר"ר יחיא לבנ... ומהר"ר שלמה אלמנזלי ז"ל כך נקדוהו בקמ"ץ וגם משפטו ברוב כמו שם גדול ורם קץ ... ובא ופסוק מלא הוא ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא ול' הפסוק עיקר בניקוד. והנה נודע כי ... שמות ע"ב הוא שם הוי"ה הנז' בפרדס שער פרטי השמות פ"ה לזה נקדוהו בקמ"ץ ובזו"ק ... החשבון כ"ו רומז לשם הוי"ה שהוא מקורו ועיין בס' מג"ד לאדרב"ז סוף אות הת"ו. ... בתיקוני פרשת בשלח וז"ל לפי שמשה רבי' ע"ה קרע את הים בשם של ע"ב לכן לפי שמרע"ה ... על המים לפיכך בחג שאנו נידונים בו על המים אנו מזכירים בהושענות ב' תיבות הראשונים ... הנסים ונראה כאלו הזכרנוהו כולו והם אני והו שאחר תיבה הראשונה ואחרת תיבה ל"ז ... **אדיר**. חזק ואמיץ על כל החזקים מן נאדרי בכח: **בורא רוח**. פסוק הוא בעמוס ד' ופי' רד"ק ... הרים שהם חזקים וקיימים ביסוד העפר ונראים לעין: ויוצר רוח שהוא דבר חזק ... נראה. ובגבורותיו עושה בהם נוראותיו להפיל בהם את ההרים. לפי' יוצר הרים ורוח: **גדול העצה** ... פעולותיו גדולות: **דובר צדק**. פי' רש"י תחלה גילה הקב"ה לישראל שישלם להם שכרם כמ"ש ... אם שמוע תשמעו בקולי והייתם לי סגולה. ואח"כ הגיד להם מישרים היינו חוקיו ותורותיו ... מ"ה): **היודע ועד**. ת"י יגלי קדמי וממרי סהיד: **ואם יסתר איש וכו'**. ואפי' כשיסתר אדם במ... אנכי היודע ומעיד בו: **והוא באחד**. כ' ר"א י"א בהבי"ת נוסף. והאמת שאינה נוספת ולא ... לפרש כי יש בו סוד גדול. ובס' נתיבות שלום פ' בראשית כ' ברבה דברים מהו באחד אלא שהקב"ה ... ותיקם לעצמו אמה והכוונה שהוסיף בי"ת לקיום ב' העולמות דכתיב כי ביה ה' צור עולמים ... ולזה התחילה תורה באות בי"ת בראשית ע"כ. והרד"א כ' ל' באחד אינו אלא שהקב"ה ... דבר אחד אינו כאחדיתו. שאם יש כאן אדם יחיד נק' אחד אבל יש אברים כיוצא בו ... בניפי רוח ונשמה קרבים ובני מעיים דעת ותבונה וחכמה ובינה הם ד' יסודות שלא היו לו ... משא"כ בהקב"ה שכ"ל ועיין ברש כ"מ ...: **זוכר ברית ישרים**. כענין וזכרתי להם ברית ראשונים ... **חוקר כליות**. ע"ב אני ה' בוחן לב חוקר כליות. כי הכליות יועצות והלב גומר. וכנגד הלב ... הפייטן חופש כל חדרים: **טפחה שמים**. ר"ל בטפח ידך הימנית עשית השמים לפי שאהן ...

בשמאל

יְמִינְךָ שָׁמַיִם וְעָשִׂיתָ מְאוֹרִים: הו' לְמַעַנְךָ יָסַד
אֶרֶץ בְּצוּרוֹת בִּקַּע יְאוֹרִים: הו' לְמַעַנְךָ כַּבִּיר
כֹּחַ מְכוּבָּד בָּאוּרִים: הו' לְמַעַנְךָ לֹא יִתַּמּוּ
שְׁנוֹתֶיךָ לְדוֹרֵי דוֹרִים: הו' לְמַעַנְךָ מַשְׁבִּיחַ
שְׁאוֹן יַמִּים חָרָה בַּנְּהָרִים: הו' לְמַעַנְךָ נוֹתֵן
רוֹזְנִים לְאַיִן וּמְלָכִים וְשָׂרִים: הו' לְמַעַנְךָ סוֹעֵד
בְּחֶסֶד כִּסְאוֹ וּבַהֲדָרִים: הו' לְמַעַנְךָ עָנָן וַעֲרָפֶל
סְבִיבָיו וְנוֹגַהּ וִיקָרִים: הו' לְמַעַנְךָ פּוֹקֵחַ עִוְרִים
וּמַתִּיר אֲסוּרִים: הו' לְמַעַנְךָ צוֹפֶה עֲתִידוֹת
מַה יְהִי בְּסוֹף הַדּוֹרִים: הו' לְמַעַנְךָ קָרוֹב לְנִשְׁבָּרִים
דַּכְּאֵי רוּחַ נֶעֱזָרִים: הו' לְמַעַנְךָ רָם וְנִשָּׂא הַשּׁוֹכֵן
נְחוּחָה הַסּוֹרְרִים: הו' לְמַעַנְךָ שִׁמְךָ אֶחָד לֹא
תִתֵּן כְּבוֹדְךָ לַאֲחֵרִים: הו' לְמַעַנְךָ תּוֹכֵן יְשׁוּעוֹת
לְהוֹשִׁיעַ עָם נִבְחָרִים: הו'

עֲנֵה בְהוֹשַׁעְנָא: ע"כ עֲנֵה אֲתוּיִם בְּשִׁמְךָ
רָצִים. הַבָּאִים בַּסֻּכָּה

שמאל והשמים בימין ע"ש אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (מהרי"ו): בצורות. פסוק הוא באיוב (כח). ור"ל בצורות שהם הרים וסלעים קשים שם בקע והוציא נחלי מים וע"ד הן הכה צור ויזובו מים: כביר כח. עצום וגדול בכחו: מכובד באורים. ל' אור כשדים. וכ' רש"י כל חור ובקע עמוק קרוי אור וכן מאורת לפעוני (מהרי"ו). וראב"ע פי' ל' גבולות כמו אור כשדים. גבול כשדים. ור"ל מכובד בגבולת הארץ כי כולם יודעים אלהותו וגדולתו. עוד כתב מהרי"ו וי"ת ל' נהורין. והרס"ג אמר כי הוא מל' את האורים ואת התומים: לא יתמו שנותיך. כי אין להם תכלית וקץ: משביח. ל' השקט והנחה מן בשוא גליו אתה תשבחם: שאון. ל' הרגשה ור"ל משקיט הרגשת האומות שנמשלו למים שנ' הוי המון עמים רבים כהמות ים יהמיון שדרך המים להשמיע קול כענין שכתוב וקולו כקול מים רבים. (מהרי"ו): חרה בנהרים. אף זה על אוה"ע נאמר וכן ת"י הא על מלכין ומשריתהון דאנון סגיאין כמי נהרא הוה רגז מן קדמך ה' (חבקוק): רוזנים. פי' שלטונים: סועד. ת"י מתקן כורסייה בחסדיה והכוונה שאף שיושב על הכסא לדין הנה הוא סועדו בחסד וכן העולם בחסד והדר. והרלב"ג פי' כי בחסד אשר יעשה לעמו ימשך לבבם אליו והוא כמו מסעד לכסאו כי בזה יכנעו לעבודתו ע"כ (משלי כ'): ענן וערפל סביביו. פ' הוא בתילים צ"ז: נוגה. רואה: דכאי רוח. ל' שפלות. ואמר כן כי הם נעזרים בה' ית': נחוחה. כמו על נחיח סלע והיא ארץ קשה: הסוררים. הם המצרים שעשו לישראל כמ"ש בתילים אך סוררים שכנו צחיחה. כי מצרים חרבה משממות: לא אתן כבודך. כמ"ש וכבודי לאחר לא אתן: תוכן ישועות. ל' חשבון מן ותוכן לבנים תתנו והוא ע"ד מ"ש המגיד ברוך שומר הבטחתו לישראל שמו ב"ה שהקב"ה מחשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בין הבתרים: עם נבחרים. ע"ש ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה:

ענה בהושענא. בי"ת של בהושענא הוא בי"ת הזמן כמו בי"ת של והיה באכלכם מלחם הארץ שהיא במקום בזמן אכלכם ור"ל ענהו בעת וזמן שאנו קוראים אליך ואומרים הושענא וכמוהו יענני בקראי אליו. ובסידור אחר גריס ענה והושענא וגרסתינו עיקר. א"כ י"ל שיד הדבר ידוע מהפוסקים שקורין למצות ד' מינים הושענא עיין מהרי"ל ורמ"א וחמ"י. ולפ"ז יהיה בי"ת של בהושענא כבי"ת התפחית בחמשה שהיא במקום בעבור. ויהיה א"כ לפי זה ענה בעבור הושענא דהיינו מצות ד' מינים: אתויים. באים. בשמך רצים. ע"ש כי בך ארוץ גדוד: נגיש! קרבים: במורכיות. ענפים. כך היו עושים בימי הבית מביאים מורביות ערבה וזוקפין אותם בצדי

ונרצים: ע"כ ענת גשים במורביות ערבה. הרצים בשמחה רבה: ע"כ ענה המון חוגג שבעה. הותיקים מחכי ישועה: ע"כ ענה זוקקי זמני חגים. החשובים כגנה ערוגים: ע"כ ענה טועמי מיני הללות. היחידים לך יושב תהלות: ע"כ ענה כילדים להקיף מזבח. הקוחים קו להשתבח: ע"כ ענה מנענעי שלשה הדסים. הנעימים אשר בך ששים: ע"כ ענה סודרי הלל בשתי ערבות. העונים שיר בשפתים ערבות: ע"כ ענה פוצחי הלל בכפות תמרים. הצנועים אשר שמך מזמרים: ע"כ ענה קחי עץ הדר מיוחד. הרוננים עוזך פה אחד: ע"כ ענה שוקדי שמחת בית השאובה. התאובים שעלו במחשבה:

הושענא. **אנא** אל אחד ושמו אחד. ומי ישיבנו והוא באחד. קרא שמים וארץ ויעמדו יחד: הושיענו בחגיגת יום אחד. תבנה ציון ברנה והעלנו לתוכה בשמחה יראו גוים ויבושו ויכלמו זרים זדים. נהדרך בארבע מצות ונמליכך ביום זה סוכה. וכן

נאמר

בלדי כמזבח: הדלים. ל' ששון. קול ששון פ"י קל דיין: הותיקים. לשון חזקים. ור"ל חזקים באמונתך ומקוים ישועתך. עיין בר"י פ' א"ה ורש"י פי' אנשים ענוים ולדיקים: מחכי. מקוים: זוקקי. ניהגי ומלכיהם נהוגים ה"י ומלכיהון זקיקין. וכן זקוקה ליבם ל' קשירה הוא: ערוגים. מן לערוגות כבשם. ור"ל כזורעים שגנה עושי' אותה שורות שורות השורה נקראת ערוגה וכאן משבח ישראל כשנכנסים לבתי כנסיות אין יושבין בערבובית עליוני' למטה ותחתוני' למעלה אלא יושבים שורות שורות. כילד. זקנים בהיכל ושאר העם לפניהם פניהם כלפי הזקנים וכו' כמ"ש הרמב"ם ז"ל וזה לרוב חשיבות ונמוסי האומה הישראלית. א"נ נמשלו ישראל לערוגת הבושם על שיש בהם שורות שורות כהנים לוים וישראלי' חכמים וכו' וכמדומה שראיתי כן במדרש: טועמי. ל' דבור מן משיבי טעם (משלי כ"ו): מיני הללות. כמה מיני שבחים משבחים ומהללים לך: פולחי. מרימים קול כמו פלחי רנה וצהלי: שוקדי. כמו לשקוד על דלתותי ור"ל מחכים ומלפים שמחת בית השאובה: שמחת בית השאובה מפורש מעינו במשנה סוכה פ"ה. פי' רש"י ורע"ו לפי שכל שמחה זו על שאיבת מים של ניסוך קרו ליה שמחת בית השאובה על שם ישאבתם מים בששון ע"ש. ובמשניות כ"י והרמב"ם כ"י גרסי שאובה ולא שואבה וכן הוא כי היא פעולה לא פועלת. והראיה מתרגם במ"מ בשביל שהיא שואבת. ובפ' ו' דמקואות השאוב בלחמש ופשוט הוא: התאובים. ל' חמוד והאוה היא ור"ל שעלו במחשבתך שנתאוית להם ועלה במחשבתו לברוא אותם קודם שנברא העולם שהרי שבעה דברים עלו במחשבה להבראות קודם שנברא העולם וישראל א' מהם (רי"ו): והוא באחד. כבר פירשנוהו לעיל: קרא שמים. ל' סידור. קורא הדורות מראש. מתרגמין יסדר דריא מלקדמין. ופי' הפיוט כך הוא סידר שמים וארץ בשעה א' וזמן א' כי קדמו זה לזה כי בריאתם באחד היתה וזהו ל' יחד שבפיוט. ובכחו עמדו בנביונן ובקומתן ועיין ראב"ע ישעיה מ"ח על פ' אף ידי יסדה ארץ שכ"כ ועיין בב"ר מחלוקת ב"ש וב"ה: **נהדרך** בארבע מאות הללתי בילדותי בזקני העיר שבעה אמרם זה הלשון היו מנענעים הלולב בנחת עם מיניו. ומצאתי סמך לזה במהרי"ל דף פ"ד ריש ע"א וי"ל כל היכא דקאמר בגמ' לולב ר"ל כפות תמרים. וכו'

היכא

נאמר בהגלותך מלבנו. אנא אל נא הושענא והושיעה נא: אנא זכור אב ירש את הארץ והיה אחד. הבין למורדים לב אחד. לקרוא כולם בשם יהוה ולעבדו שכם אחד: הושיענו. תבנה: אנא זכור בן יחיד היה לפני אב אחד. שניהם בנסיון הלכו כאחד. נתתה כופר תחתיו איל אחד: הושיענו. תבנה: אנא זכור תם מוסיף חלק שכם אחד. קוה להפליט המחנה האחד. אסף בניו לקבל עול מלכות שמים פה אחד: הושיענו. תבנה: אנא המשמיענו שתים בקולו בדבור אחד. המנחילנו תורה אחת ומשפט אחד. ומי כעמך ישראל גוי אחד: הושיענו. תבנה:

ויקרא אלקליל יקאל כל יום בעד אן יבטל אלסדר חק כל יום והו הדא:

הושענא. תתפרקון ותשתיזבון מן חרבא מן כפנא מן בזתא מן שביא

מן מותא מן מותנא מכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות המתרגשות לבוא בעולם ויחזיין עיניכון בבנייניה דמקדשא ובשכלוליה דהיכלא ובנחמת קרתא ירושלם וירקדן רגליכון בעזרתא דקודשא וידששן רגליכון על פרקת צורי סנאיכון ותפקון בולבין בריש גלי ואנא עמכון ותסבון

לבון

היכא דקאמר הושענות ר"ל כל הד' מינים דלולב. וקרי להו הושענות משום שמנענעים אותם בשעה שהן אומרים הושענות ע"כ: ונמליכך ביום זה סוכה. ר"ל נברכך ונמליכך בד' מצות שיש בידינו ביום זה שהוא סוכה שאין מצוה אלא בחג הסוכות דווקא. ואמר נמליכך כי קיום המצות הוא ניהו עיקר קבלת עול מ"ש. א"כ ונמליכך ביום זה במצות קיום סוכה וכזה יהיה פי' מה שאנו אומרים ביום הו"ר ונמליכך ביום זה ערבה ר"ל במצות ערבה או יהיה כפי' ראשון ביום זה שהוא חיבוט ערבה. וב' דרכים אלו הן הן פשוטי הכתובים. ומהרי"ו ע"ה לא כ"כ ועיין לקמן בסוף סדר הו"ר מה שכתבתי שם: **זכור** אב. אברהם: והיה אחד. ביחודך והכרתך כי הוא שהכיר הקב"ה תחלה כנודע. ולז"א הכתוב כי אחד קראתיו וכתיב אחד היה אברהם: הבין למורדים. שהיה מגיירם: שכם אחד. חלק אחד ע"ש ולעבדו שכם אחד: זכור בן. יצחק שבאהבה היה יחיד (רד"ה): בנסיון הלכו כאחד. שגם יצחק היה יודע שב' וילכו שניהם יחדו (שם): כופר. פדיון: זכור תם מוסיף. הוא יעקב שהוסיף ליוסף חלק אחד יותר על אחיו והיא עיר שכם שנ' ואני נתתי לך שכם אחד וכו': קוה להפליט וכו'. דכתיב והיה המחנה הנשאר לפליטה. קוה. שבר והוחיל מן קוה קויתי ה': אסף בניו. דכתיב האספו ואגידה וכו' ואמרו לו שמע ישראל וכו' כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד: המשמיענו שתים וכו'. זה הקב"ה שהשמיענו זכור ושמור בדבור אחד מ"ש כל פה יכול לדבר ולא אזן יכולה לשמוע והוא שיסד הפייטן זכור ושמור בדבור אחד השמיענו האל המיוחד והוא שנ' אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. ומהרי"ו לא פי' כן. ואח"כ ראיתי להרשב"ץ שפי' כן ע"ש:

תתפרקון. ויפדך. תרגום ופרקך: ותשתיזבון. אחר הציל דשיזיב: כפנא. רעב: מותא. כפשוטו: מותנא. מגפה: בשכלוליה. ל' גמר ותשלום. מן ידי זרובבל יסדו הבית הזה וידיו תבצענה ת"י וידוהי השכללינה: וידששן. לשון דישה ודריכה כמ"ש ואתה על במותימו תדרוך: בריש גלי. ובני ישראל יוצאים ביד רמה ת"א נפקין בריש גלי הכוונה שלא יצאו כדרך אדם הבורח שמכסה [illegible] בסדינו שלא יכירוהו אך אלו יצאו בגילוי ובפרסום.

בקומה

לכון ביומא קדמאה פירי אילנא אתרוגין לולבין והדסין וערבין דנחל ותענון ותימרון הושענא הושענא והושיעה נא הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם:

ואומר קדיש תתקבל

ליום שני. הושענא.
ג"פ אנא יהוה הושיעה נא: ג"פ אני והו הושיעה נא: ג"פ הושענא: למענך אלהינו: הושענא למענך בוראנו: הו' למענך גואלנו: הו' למענך דורשנו: הו' למענך אלהי האב: הו' למען אב עקד בן: הו' למען בן ברך גביר: הו' למען גביר אבי דגלים: הו' למען דגלים רעיית הענו: הו' למען ענו תעניו נאמן ואח: הו' למען ואח לכהונה זכה: הו' למען זכה וארץ חלק: הו' למען חלק שופרות ומלכים טבח: הו' למען טבח טרף וסוד יהוה ידע: הו' למען ידע נגן שבת על כסא יהוה: הו' למען כסא יהוה ישב עליו למלך: הו' למען למלך עבדים משלח: הו' למען משלח יד בשמלה וקרעים נתן: הו' למען נתן אדרתו על חורש שדה: הו' למען שדה עזב ולשרת עמד: הו' למען עמד ראיתי את יהוה פן: הו' למען פן בני אל תשלו כי צדיק: הו' למען צדיק ובמוהו לא קם: הו' למען קם וחנן שלש בעד רחומים: הו' למען רחומים רדו לכבשן אש על קדושת שם: הו' למען שם ודת ותלפיות: הו' למען תלפיות ושארית הפלי...

ענה

בקומה זקופה כדכתיב כימי צאתך מארץ מצרים ואולי רמז ג"כ אונקלוס במה שסיים מלפרש אחר ל' העברי לומר בגאלת ישראל ממצרים לחירות היתה על ידי הופעת השכינה שבשם מקום החירות כי ג' ראשונות נקראו ראש ובלשון כא' תבונים וכמו כן גאולה העתידה תהיה ע"י גילוי השכינה אם השבים במהרה בחיינו ובימינו. א"נ כי להיות גאולת ישראל תלויה בתשובה כמ"ש ושבת עד ה' אלהיך וכו'. ושב ה' אלהיך וכו' וקבצך לכך בהיות ישראל באותו זמן זכאים ונקיים מעון נקט הפייטן בריש גלים כי העונות הם סוד הכפלות ומאיכת סראש כענין הלבוש כאגמון ראשו. וכמו כי עונותי עברו ראשי וכביוסר עונש השוקפים ראשם כי הקדושה תשא ראשה ועיי' מ"ש אה"ח פ' כי תשא: והרב האשכנזי בס' כסף נבחר כ' כי אונקלוס תרגם כן לתיות כי האומות יש להם אחיזה עד הזרועות דיקא ולא בראש והסימן ישראל אותיות לי ראש ע"ש בפ' בשלח:

אב. אברהם: בן. יצחק: ברך גביר. יעקב שנ' הוה גביר לאחיך: דגלים. שבטים: הענו. משה: ואח. אהרן: זכה וארץ חילק. יהושע: חילק שופרות. גדעון: טבח עלה. שמואל: ידע נגן. דוד: כסא ה'. שלמה: למלך עבדים משלח. אסא: משלח יד בשמלה. אחיה השילוני: בשמלה. כל ירבעם: נתן אדרתו. אליהו: שדה עזב. אלישע: עמד ראיתי. מיכה: פן בני. חזקיהו: פן. לבון דביר מן ואנכי פליתי פי פתחתי פי: צדיק וכמוהו לא קם. יאשיהו: קם וחנן. דניאל: שלש. תפלות ביום: בעד רחומים. ישראל: רחומים רדו. חנניה מישאל ועזריה. רחומים. אהובים מן ארחמך ה' חזקי: רדו. נפלו מן רדה והשבכה את ערלים: שם. שם ה' וכדרך שאנו אומרים עשה למען שמך ודת. זו התורה דכתי' מימינו אש דת למו: ותלפיות. זה בהמ"ק מקום אשר יהיה בו לשכת הגזית וסנהדרין

ענה בהושענא: ע"ב ענה תואבי ישעך שוכן שחקים. שחקים פתח לקולנו ואל תשיבנו ריקים: ע"ב ענה ריקים ממעש והרוגים קום תקים. קום תקים ישעך כי הננו צועקים: ע"ב ענה צועקים למטרות עוז בראשי הפרקים. פרקים ארבע הכנת לדון דין עשוקים: ע"ב ענה עשוקים מטע גפן שורקים. שורקים נבוקים ועליהם אנו נואקים: ע"ב ענה נואקים בגלותם וקוראים ממעמקים. ממעמקים תדלנו כי לחסדך אנו חוקים: ע"ב ענה לחוקים לנחול דתך כלפידים וברקים. כברקים ירוצצו יהיו צמרת יונקים: ע"ב ענה יונקים ועוללים שם טוב הקים. טוב הקים ותרקיע בם בראי מוצק חזקים: ע"ב ענה

חזקים

וסנהדרין וחכמי ישראל אשר משם תצא תורה וכל הפיות ידברו וישאלו ממנו כי הירא את דבר ה' ומבקש הוראה יפנה דרך שם וכן כל המתפללי' יפנו פניהם נגד אהל הבית באשר אנחנו עובים פה היום בגלותינו בד' פנות הארץ שמתפללים תמיד נוכח מקום המקדש שנ' והתפללו אליך דרך ארצם: (ר"י ז' יתי"א) ועיי' מ"ש בפי' תיקון הגשם: יעון. זה מלך המשיח שעתיד לינק ליושבי חברון. א"נ ע"ש מלכות שתהיה לו נקרא ינון כמו והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד וכמו שנאמר אמרו בלבם נינם יחד ועוד ינון עולה בגימטריא משיח במ"ק: ושארית הפליטה. ישראל:

תואבי. זה ע"ד הפר"ק. ופי' מתאוים לישעך: שחקים. א' מז' רקיעים ונק' שחקים ע"ש ששם שוחקין מן לצדיקים כמו' בגמרא חגיגה ובזוהר: והרוגים. ישראל ע"ש כי עליך הורגנו כל היום: צועקים למטרות. צועקים בשביל הגשמים להסם בעתם ולא יעצרו. מטרות ע"ש וגשם מטרות עוזו (איוב ל"ז) עוזו. כוחו ותקפו כי בהם מראה הקב"ה כחו וגבורתו: בראשי הפרקים. דהיינו ד' פרקים שהעולם נידון בהם כדאיתא במס' ר"ה. והיינו דקאמר אח"כ פרקים ארבע הכנת וכו' ותהרי"ו ז"ל נראה שמפרש בראשי הפרקים היינו מ"ש בראש מס' ר"ה: עשוקים. אלו ישראל שהם כבושים תחת יד האומות ככתוב בירמיה ג' עשוקים בני ישראל ובני יהודה: מטע גפן. ישראל שנמשלו לגפן דכתיב כי כרם ה' צבאות בית ישראל וכתיב גפן ממצרים תסיע: שורקים. זמורות של גפן נטועים מן ונטעהו שורק: נבוקים. נמוסים מן ונבקה רוח מצרים ה"י התמסי כלומר אלו הזמורות שנטעת אותם בארץ כנען נתמסמסו והלכו להם כלומר גלו מארצם ולפי' אנו נואקים עליהם: ממעמקים תדלנו. כלומר משפלותנו תרוממנו מן ארוממך ה' כי דליתני: חוקים. כמו קהולים הפוך כתי' להקת נביאים קהלת נביאים. ודומה לו בכתר מלכות ובלהקת תהלים: כלפידים. ע"ש הלא כה דברי כאש וע"ש וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים: ירוצצו. ירוצו ופסוק הוא בנחום ב' כמו ירוצו: צמרת. סעיפים וענפים כמו מלמרת הארז הרמה ביחזקאל. ור"ל ענה קהולים אשר נקהלו לנחול דרך הנמשל ללפידים: כברקים ירוצצו. ללמוד תורתך וענפי תורתך יונקים או יהיה דרך תפלה יהוק: ותרקיע. ל' רידוד והיזוק כמו לרוקע הארץ על המים וכמו וירקעו את פחי הזהב: כראי מוצק חזקים. היא מראה שרואין בה הגבים כמו במראות הצובאות. ור"ל החזק עמך ישראל ותזהיר מראיהם כמראה המוצק כי כן עושי' מראות מהנחושת המוצק יפה שהוא זך ומזהיר. כן למדתי מדברי הר"ש ן' מלך באיוב ל"ז. ועוד למדתי משם דיהיה ראוי פי' מראה ממש ר"ל המוצק מזהיר בשעת התכתו אבל לאחר ימים הוא מעלה חלודה ויהיה א"כ לפי פי' זה טוב הקים

היינו

חֲזָקִים בְּמוֹפְתֶיךָ חֲקוּקִים זוּקָקִים. זוּקָקִים לִוְיַת חֵן לְרֹאשָׁם וַעֲנָקִים: ע"כ עֲנֵה וַעֲנָקִים הַכְּנַע וּמִכְלוּלֵינוּ הַרְקִים. הַרְקִים שֵׁשׁ וּמֶשִׁי לְעַם בְּךָ דְבֵקִים: ע"כ עֲנֵה דְּבֵקִים בְּךָ וְתִסְמְכֵם גַּם תְּקִיפִים. גַּם תְּקִיפִים מֵעָפָר פְּזוּרִים בָּרְחוֹבוֹת וּבַשְּׁוָקִים: ע"כ עֲנֵה בַשְּׁוָקִים וְחוּצוֹת יִתְּנוּ חוֹק בְּכָל אֲרָקִים. אֲרָקִים וּמְעוֹנוֹת יִשְׂמְחוּ בְּיִשְׁעֲךָ וְהַדְּבָרִים עַתִּיקִים: ע"כ

הוֹשַׁעְנָא. אָנָּא אֵל אֶחָד וּמְבַיֵּשׁ אוֹמְרֵי שְׁנַיִם. בַּחֲצִי הַשֵּׁם בָּרָא עוֹלָמוֹ בְּאוֹתִיּוֹת שְׁנַיִם. [illegible] בַּעֲבוּר אֶרֶץ וְעֶזְרוֹ שְׁנַיִם: הושיענו.*) [illegible] וְזָכוֹר אָב [illegible] בְּבֵית אֵל מִזְבְּחוֹת שְׁנַיִם. [illegible] הָלַךְ [illegible] נְעָרִים שְׁנַיִם. וְקָרָאתִי [illegible] פְּעָמִים שְׁנַיִם: הושיענו. תבנה: אָנָּא [illegible] הַכְּמִיר רַחֲמֵי אָב בַּאֲמִירוֹת שְׁנַיִם. הַנִּגָּשׁ [illegible] בְּשָׂרְתוֹ בְּגִידִים שנים

*) בהגיגת ימים שנים

היינו המלך המשיח כנודע מדרז"ל. שאז תתקן ותתוק ליבר' ויוכר היפל וחשכת הגלות מהם כמ"ש איכה יועם זהב. ויועם הוא ל' חשכות ואופל זוהר שבו. ועדמ"ש אל תראוני שאני שחרחורת שאז כאותו עת יהיה בזיו ובזוהר כמראה הדבר המזוקק בעת התכתו אשר הוא מזהיר בכח ובחזק: חזקים. כלומר חזקים באמונת מופתיך: זוקקים. מל' רז"ל זקוקה ליבם ל' קשירה ועיין לעיל: לוית חן. התורה שנאמר כי לוית חן הם לראשך: לוית חסר כ"ף והוא מן ילוה אישי ופי' כחבור דבר חן. כן התורה והמוסר נאים הם לראשך (ראב"ע): וענקים. היינו שנאמר וענקים לגרגרותיך כענקי הזהב סביב הגרון. ור"ל קשורים וכרוכים אחר דברי תורתך וכן מכבדין אותה ועושין אותה כענק לגרון: וענקים הכנע. נותר של אומות הכנע: ומכלולינו. לשון גזר שתרגומו כלילא או יהיה מל' לבושי מכלול (יחזקאל כ"ג) וכתב רד"ק שם שהוא כולל הכלת ותרגמן והוא לשון שלמות: הרקים. לשון מעשה רוקם: יתנו חוק. ישני חוק התורה לשון ו[illegible] תרגום והתגינון וכמו גם כי יתנו בגוים וכמו שם יתנו צדקות ה' כולם לשון שינון: ארקים. הארמי' נק' כן. והוא א' מז' שמות שנקראו לארץ: ומעונות. השמים נק' כן מן מעונה אלהי קדם ת"א [illegible] אלהא דמלקדמין. והיא מאמר הכתוב ישמחו השמים ותגל הארץ: אימתי. כשיאמרו בגוים ה' מלך: עתיקים. ואכלתם ישן מתרגמי' עתיקא כלומר ישן הוא וידוע מקודם. א"נ לשון חזקים מן [illegible] גם גברו חיל:

ומבייש אומרי שנים. ר"ל האומר שהם שני אלוהות אין לו חלק לעוה"ב ועוד ומבייש אומ' שנים הוא רמז על העובדים לחמה וללבנה כמ"ש וחפרה הלבנה ובושה החמה [illegible] ויתבנעון דפלחין לסיהרא ויבהתון דסגדין לשמשא והוא כינוי אל האומות העובדים אותם. ול"נ [illegible] פי' אומרי כמו את ה' האמרת: בחצי השם. הוא אומרו כי ביה ה' צור עולמים כלומר צר עולמי' בשתי אותיות הללו נבראו שני עולמות העוה"ב נברא ביו"ד והעוה"ז נברא בה"א שנאמר בהבראם בה"א בראם: ועזרו. אמרו שהכל נברא בשבילם (רד"א): זכור אב. אברהם: מזבחות שנים. [illegible] שעשה בבית אל. והוא מאמר הכתוב וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך וגו' ויבן שם מזבח [illegible] ואמר אחריו ויעתק משם ההרה וגו' ויבן שם מזבח לה': נסיון הלך וגו'. בנסיון העקידה הלך עם נערים שנים ישמעאל ואליעזר: וקראתי מן השמים וגו' שנים. אברהם אברהם וכתיב ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים (רד"א): בן הכמיר. כמו כי נכמרו רחמיו ל' נתגלגלו. א"נ לש' נתחממו

שנים ולאמים שנים. ויברך גביר פעמים שנים: הושיענו. תבנה: אנא זכור תם היה יחיד יהיה פי שנים. ויעש מטעמים גדיים שנים. עבר במקלו והיה למחנות שנים: הושיענו. תבנה: אנא המושיענו על ידי אחים שנים. המשמיענו עשרת הדברות על לחות שנים. המאזין ומעיד בנו עדים שנים: הושיענו. תבנה: הושענא

ואח"כ תתפרקון ככתוב לעיל בסדר יום ראשון וקדיש התקבל:

יום שלישי. הושענא. ג"פ אנא יהוה הושיעה נא: ג"פ אני והו הושיעה נא: ג"פ הושענא. למענך אלהינו: הושענא למענך בוראנו: הו' למענך גואלנו: הו' למענך דורשנו: הו' מארוד וארפד ואכד ואלופיהם: הו' מבבל וכל ובלוליהם: הו' מגמר ומגוג וגתר וגדודיהם: הו' מדדן ודודנה ודודנים ודבקיהם: הו' מהם והימם והמוניהם: הו' מועת אדום וולדיהם: הו' מזמרן וזעון וזעקן וזניהם: הו' מחתי וחוי וחמתי וחיליהם: הו' מטרפלאי אפרסאי אנטכאי וטפסריהם: הו' מיון ויתרן וילדיהם: הו' מכוש וכות וכוב וכתיהם: הו' מלוב ולוד ולהקיהם: הו' ממשא ומשא ומשך ומש ומיניהם: הו' מנביות וקדר וארבאל

נחתמו עיין מפרשים: באמירות שנים. הוא מאמר הכתוב ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי. הזכיר ב' פעמים ויאמר לריבוי הרחמים וכן אמרו ברבות למה ויאמר שני פעמים כדי להתמלא עליו רחמים כי הודיעו אביו שרוצה לשחטו (עיי' רד"א): בגוים שנים. דכתיב שני גוים בבטנך ושני לאומים ואף שזה נאמר לרבקה מ"מ הבשורה מגעת גם אל יצחק: ויברך גביר פעמים שנים. יעקב שבירכו אביו ב' פעמים אחד כשעשה מטעמים שלא בידיעה. ושנית גם ברוך יהיה. או בשלחו אותו לפדן ארם (רד"א): ויהי פי שנים. שנתנה לו הבכורה: ויעש מטעמים גדיים שנים. שכך כתיב יקח לי משם שני גדיי עזים וכו' ובנוסחאות ישנות כתו' כעש מטעמים גדיים שנים וחוזר לדלעיל מיניה שאמר ויהי פי שנים. ואימתי היה זה כאשר עשה מטעמים גדיים שנים כ"ף במקום כאשר שאז נתקיימה הבכירה שאמר יצחק לבכור ברכתי ותתם על הבכורה כדאיתא בת"ר ורש"י ז"ל: עבר במקלו וגו' כדכתיב כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות. ות"א ארי יחידאי: אחים שנים. משה ואהרן: עדים שנים. שמים וארץ דכתיב העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ: מארוד וגו' שם ראשי האומות: מבבל ובל. ר"ל הושיענו מבבל שעובדים לע"ז בשמה בל (מהרי"ו) שנ' כרע בל קורס נבו: ובלוליהם. פי' והמעורבים בהם ל' בלול בשמן (שם): וגדודיהם. ואחיל שלהם ל' גדוד: ודבקיהם. הנדבקים בהם: והמוניהם. רבות החיל שלהם: מועת אדום. ל' יעת כמו לדעת לעות ור"ל מהתוועדם עלי (שם): וזניהם. ומיניהם תרגום למינהו לזנוהי: וטפסריהם. שמות משנה המלכים שלהם ושליטיהם נקראו כן כמו מגזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי תרגום מנזר וטפסר: וכתיהם. ל' כתות כתות וכמוהו נצבו נ' כתות (שם): ולהקיהם. כמו וקהליהם ל' קהל כמו להקת הנביאים בשמואל. להקת כמו קהלת: ומיניהם. בני בניהם מן ולניני ולנכדי: ונכדיהם. תרגום משנה שנן: ופליטיהם. הנשארים בהם מן שריד ופליט: ורהביהם. שלטוניהם כמו ירהבו הנער בזקן. א"נ מהחוזקים שלהם מן ורהבם עמל ואון והוא ענין אחד:

הבנית

ואדבאל ונגיהם: הו' מסבא וסבתא וסבתכא וסנגיהם: הו' מעילם ועוה ועקן ועממיהם: הו' מפות ופיט ופול ופליטיהם: הו' מצור וציד[ון] וצמרי וצבאיהם: הו' מקיני וקנזי וקדמני וקהליהם: הו' מראומה ורעמה ורומה ורהביהם: הו' משבעים אומות ומשפחותיהם: הו' מתיב[ל] ותירס ותוגרמה ותולדותיהם: הו'

ענה בהושענא. ע"ב ענה אוחזי ארבעת מינים. תבנית ארבעתם מכוונים: ע"ב ענה בידם אתרוג דמיון לב. שהוא מכפר על הרהור הלב: ע"ב ענה גוית שדרתם כלולב. רוע יצרם יכפר הלולב: ע"ב ענה דמיון עינים הדס. קריצת עינים יכפר ההדס: ע"ב ענה הדומים בשפתים לערבה. צפצוף שפתם תכפר הערבה: ע"ב ענה ומשולים בארבעתם פירוש. ארבעה יכפרו בעדתם: ע"ב ענה זכים במעש ודת נועם. עמוסים כאתרוג בריח ובטעם: ע"ב ענה חנונים בלקח ולא במעש ריח סגולים כתמר בטעם ולא ריח: ע"ב ענה טובים במעש ואין בם אמרי נועם. נדמו להדס בריח ולא טעם: ע"ב ענה ירודים ממעש ומהגיון ריח

משולים

תבנית ארבעתם וכו'. אתרוג מכוון ללב וכו' כמו שמפרש והולך: גוית. נופש ל' גויה וי"ס דגרסי גזרת והוא לשון חתיכה ור"ל חיתוך ופיצול השדרה דומה ללולב. כלולב שיש לו עלין מכאן ומכאן כך הגוף יש לו צלעות מכאן ומכאן: קריצת עינים. פי' נענוע העינים לדבר עבירה מן קורץ בעיניו: הדומים בשפתים לערבה. כי הערבה דומה בתבניתה אל הלשון המדברת בשפתים: בעדתם. כמו בעדם ור"ל עליהם: עמוסים. מן העמוסים מני בטן ת"י דרחימין ור"ל אהובים וחמודים הם כאתרוג. א"נ עמוסים לשון משא מן ויעמוס איש על חמורו ור"ל נשואים הם לשמו ית' כאתרוג זה שהוא נשוי ביד האדם (שמעתי): בלקח. התורה שנ' כי לקח טוב נתתי לכם: סגולים. הרד"ק ומפרשים כתבו על והייתם לי סגלה לשון ייחוד שאדם מייחדם באוצר והפשר ברומז על יחידות ישראל כתמר זה שהוא הלולב שאינו בא למצוה אלא יחידי וא"ת והייתם לי סגלה חביבין. וכן אמרו רז"ל חביבין ישראל וכו': טובים במעש. במע"ט: ואין בם אמרי נועם. תורה ע"פ וטהורים אמרי נועם (משלי ט"ו): ומהגיון ריח. שמעתי מגיהין ומהגיון שיח. ונראה דהוקשה להם מה ריח שייך בהגיון לומר ומהגיון ריח.

לכך הגיהו שיח במקום ריח והיינו שיח השפתים. ולא נמלטו מהקושי הנופל בהג"ה כה"ג הנה נמצא כפל בלשון כי הגיון פירושו דבור מן והגית בו. ושיח גם הוא פי' לשון דבור [illegible] שיח לארץ. ולפי הגהתם מה ראה הפייטן לאחרם ולרמוז בכפל הלשון: וכל חכם לב יהביל [illegible] לבנות ולשבש גירסת כל הספרים ישנים טובים ישרים ונכונים כי הנה הולך הפייטן להוסיף [illegible] ריח לא לבד להמתיק החרוז כי גם לרמוז בתיבת ריח להגיון שיש בו ריח טוב ונאת ריח [illegible] לימוד תורה לשמה או לימוד שאין בלומד עון אשר חטא כמו בידעת מכל הכסא והיושב עליו [illegible] אשר במושב הכסא ה"ו וכענין מה שארז"ל אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו [illegible] בו אשרי מי שעמלו בתורה בתנאי שעושה נחת רוח ליוצרו (כדפירש ר' אליהו ז"ל בר"ח פ"ב [illegible] התשובה) הרי דתיבת ריח שבפייט לגופה אצטריכא כי לא כל הוגה בתורה תבואות חן חן לו רק [illegible]

שנוקן

מְשׁוּלִים בַּעֲרָבָה לֹא טַעַם וְלֹא רֵיחַ : ע"ב עֲנֵה כְּלוּלִים זֶה עִם זֶה. לְהַשְׁווֹתָם זֶה לָזֶה. לָכֵן נִמְשְׁלוּ בָם עִם זֶה. לְהָגֵן זֶה עַל זֶה :

הוֹשַׁעְנָא. אָנָּא אֵל אֶחָד הַנִּקְדָּשׁ בִּקְדוּשׁוֹת שְׁלשָׁה. בָּרָא בְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית בְּכָל יוֹם שְׁלשָׁה. וּבַשִּׁשִּׁי לוֹ וְלַשְּׁבִיעִי שְׁלשָׁה שְׁלשָׁה : הושיענו בחגינת ימים שלשה. תבנה : אָנָּא זְכוֹר אָב רָאָה מַלְאָכִים שְׁלשָׁה. וַיְמַהֵר לְהַסְעִידָם קֶמַח סְאִין שְׁלשָׁה. הָלְכוּ אִתּוֹ בַּעֲלֵי בְרִיתוֹ שְׁלשָׁה : הושיענו. תבנה : אָנָּא זְכוֹר בֵּן הוּכַן לָעֲקֵדָה לְיָמִים שְׁלשָׁה. כָּרַת בְּרִית עִם מֶלֶךְ וּמֵרֵעֵהוּ וְשַׂר צְבָאוֹ שְׁלשָׁה. בִּזְכוּתוֹ נָחֲלוּ בָנָיו כְּתָרִים שְׁלשָׁה : הושיענו. תבנה : אָנָּא זְכוֹר תָּם חָז סֻלָּם בְּעוֹלִים וְיוֹרְדִים שְׁלשָׁה. הַמְפַצֵּל בָּרְהָטִים

פצלות

כשמן ריח טוב בעסק תורתו וכבר מצינו במדרש לאבי החכמה שמכנה התורה והמע"ט אל הריח הוא מ"ש הדודאים נתנו ריח (עיין מפרשים) גם מצינו בפ' הקרבנות אשה ריח ניחוח ודרשו בו ז"ל נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני . הרי דתיבת ריח ל' נחת רוח ורצון. ובזוהר פ' צו דף כ"ב ע"ב דריש לפ' צו את קרבני על הת"ח העוסקים בתורה וז"ל שם ותנן דסליק מפומייהו במילי דאורייתא איהו עשן המערכה ועשן הקטרת וכו' ובר"מ פ' פנחס דף רכ"ד ע"א דריש לפ' התמיד על לימוד התורה דאיהו ריח ניחוח ע"ש ודורשי רשומות אמרו אשה ריח ניחוח. אשה. נוטריקן ארבע אמות של הלכה לומר כי ד' אמות של הלכה הם ריח ניחוח לה' ובמקום שלא הם וכדדרשו רז"ל : **הנה** נתבאר לך מתק שפתים דגרסי ריח ולי הכמו יסכילו בפייט עצמו בבית הקודש שאומר ענה חנונים בלקח ולא כשמש ריח ולדעתם מה שייך למתני ריח בהדי טעם ובמה שכתבנו נתיישב הכל. (א"ה י"ג רוח ע"ש הנה כרוחי וכו' ואין לה טעם וריח ואין לשבש הספרים): כוללים וכו'. כלומר מחברים לולב וערבה הדס ואתרוג יחד לרמוז אל אומת ישראל שהם כלולים אלו עם אלו כטעם הנז' בפייט והכי איתא במדרש:

אנא אל אחד וכו' בקדושות שלשה. קק"ק שאנו אומרים בשילוש: בכל יום שלשה. יום א' שמים וארץ ואור (ורמב"ן פירש שמים ואור וחשך). יום ב' רקיע ומלאכים וגיהנם. יום ג' אילנות ודשאים וג"ע (ורמב"ן כתב דשאים ימים ונהרות). יום ד' חמה ולבנה וכוכבים. יום ה' עופות ודגים ולויתן: ובששי לו וכו'. פירש"י ז"ל שהמלאכה שהיתה ראויה ליעשות בשבת כפל אותה בששי כמ"ש בב"ר שברא ביום ששי ששה דברים אדם. חוה. ונפשות של בריות והיא נפש חיה האמורה בפסוק. בהמה. חיה. ורמש (ומפירוש הרמב"ן נראה דחשיב אדם וחוה חד. והשלים הששה דברים אמר כי הם נשמות המזיקין שבקש הקב"ה לבראתן ברא נשמתן וקדש היום ולא ברא להם גופים (יל"ע). הנה כי בששי נבראו ששה דברים והם של ששי ושל שביעי (וי"מ כי בשביעי עצמו ברא ששה דברים. שכינה. ברכה. קדושה. זכירה. שמירה. מנוחה (רד"א): אב ראה מלאכים שלשה. אברהם אבינו דכתיב והנה שלשה אנשים נצבים עליו. והם מיכאל גבריאל רפאל כדאיתא ביומא: בעלי בריתו שלשה. הם ענר אשכול וממרא שהיו בעלי ברית אברם: לעקידה לימים שלשה. שנאמר ביום השלישי וישא אברהם את עיניו: מלך ומרעהו וכו'. אבימלך ופיכל שר צבאו ואחוזת מרעהו כך שמו (רד"א): כתרים שלשה. תורה ומלכות וכהונה: תם. יעקב: חז. ראה תרגו' וירא וחזא: בעולים ויורדים שלשה. מלאכי חו"ל הם שבאו לקראתו כשיצא ללכת לחרן ומלאכי א"י שליווהו. והשכינה שכתיב בה והנה ה' וכו' הרי שלשה (מהרי"ו). והרד"א כתב בפרק גיד הנשה עולים תרי ויורדים תרי ושליחי מלכו של עולם ע"כ. ורמב"ן

כתב

פצלות (נ"א מקלות) שלשה. וישלח בניו לצוען מונים שלשה: הושיענו. תבנה: אנא הגואלנו על ידי אחים שלשה. השם בנו מעלות כהנים לוים וישראלים שלשה. המנחילנו תורה נביאים וכתובים שלשה: הושיענו. תבנה:

הושענא. התפרקין קדיש תתקבל.

ליום רביעי.

הושענא. ג"פ אנא יהוה הושיעה נא: ג"פ אני והו הושיעה נא: ג"פ הושענא: למענך אלהינו: הו' למענך בוראנו: הו' למענך גואלנו: הו' למענך דורשנו: הו' למענך אלהי האב: הו' למען אב ידעך מבן מנאצים: הו' למען בן נעקד על המזבח ממעל לעצים: הו' למען גביר נסיתו ביתם ברודים אמוצים: הו' למען דגלים מקדישים שמך ומעריצים: הו' למען הצובר בר ועשתה הארץ לקמצים: הו' למען והדריר עם מפרך לוחצים ואצים: הו' למען זימן לשרתך בחריטים משובצים: הו' למען חמה ולבנה הדמים והעם

נחוצים

כתב שראה ג' מלכיות עולים ויורדים. והד' עלה ולא ירד והוא שרו של אדום והיה יעקב אבינו מצטער עד שהבטיחו הקב"ה שלא יתיירא הה"ד אל תירא עבדי יעקב וכו' אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה' ע"כ: ברהטים. פי' במרוצות המים שהם הבריכות. (ר"ש ן' מלך): פצלות ג'. ר"ל המקלות היו משלשה מינים. לבנה לוז ערמון. ובדפוסי' גרים במקום פצלות מקלות והוא הנכון כי פי' פצלות קליפים ולא יצדק אל תיבת שלשה ובדר"א גרים פצלות כגרסתינו: צען. של מצרים: מונים שלשה. פעמים שלשה ירדו למצרים והשלישית היא ירידתו של יעקב למצרים עם בניו. מונים תרגומו זמנין: אחים שלשה. משה אהרן ומרים: מעלות כהנים וכו'. רמז לכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם ויש' במעמדם והכל הוציא הפייטן ממ"ש בשבת פר"ע בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי לעם תליתאי על יד תליתאי (רשב"ץ): ליום רביעי. אב. אברהם: בן. יצחק: גביר. יעקב דכתיב ביה הוה גביר לאחיך: נסיתו. בבית לבן: ברודים. כתרגומו ופציחן חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורת שלו פתוחה ומפולשת מזן אל זן: אמוצים. הצד"י דגש והוא כמו חמוצים מן חמוץ בגדים כלומר אדומים ומ"מ אינו חזק באדום כ"כ. ויש מי שפירש בו מראה הדשן (רד"ק ור"ש ן' מלך זכריה ו') והיינו שלא לבנו שחור כ"כ (רי"ו): דגלים. השבטים ע"ש שנעשו דגלים: ומעריצים. מייראים אותך בנ"י בריותיך מן לא תערוץ מפניהם ועיין בפסיקתא פ' עקב ויאורו עיניך: הצובר בר. יוסף. צובר. אוסף וכונס: לקמצים. כתרגומו לאוצרין: והדריר. לשון חירות וקראתם דרור תרגומו חירותא. ופירושו עבד למען משה שהוציא ישראל ממצרים ועשאן בני חורין: מפרך. מעבודה המפרכת את הגוף: לוחצים ואצים. כולם לשון דחיקה הם: זומן לשרתך. זה אהרן: בחריטים משובצים. הם אבנים שבאפוד בחושן וחורתין בו כדי לעשות גומא למושב האבן בזהב: חריטים. חריצות ור"ל חפירות: משובצים. מן ושבצת הכתונת שש. והוא שעושין עיגול מוקף סביב לאבן כדי ליסבה בו כדרך שעושין צורפי הכסף והזהב: חמה ולבנה הדמים. זה יהושע. הדמים. העמיד וע"ש שאמר הפסוק וידום השמש ואמר ג"כ הדמים לפי שאומר שירה בעת הלוכו וא"ל יהושע דום מקילוסך ואני אומר במקומך ובעת שעמדה ליהושע שתקה מקילוסה כמו וידום אהרן תרגומו ושתיק אהרן: והעם נחוצים. דחוקים במלחמה לחוצים

בפעמים

נְחוּצִים: הו' לְמַעַן טָעֲמוֹ שִׁירָה לְהָשִׂיחַ מִקּוֹל
מְחַצְּצִים: הו' לְמַעַן יָשֶׁת מִזְבֵּחַ בַּעַל כְּאַבְנֵי גִּיר
מְנֻפָּצִים: הו' לְמַעַן כְּפַעַם בְּפַעַם נִקְרָא אַרְבָּעָה
קוֹלוֹת אֲמוּצִים: הו' לְמַעַן לְקוֹל הַצְּעָדָה צָעַד
בְּבַעַל פְּרָצִים: הו' לְמַעַן מַשְׂכִּיל בְּכָל חָכְמָה
לֹא יָשְׁוֶה בָּהּ כָּל חֲפָצִים: הו' לְמַעַן נוֹשַׁע בְּהַשְׁקִיפוֹ
עַל מַעֲלֵה הַצִּיצִים: הו' לְמַעַן שָׂח וְנָשָׂא נֵס
אֱסֹף נְפוּצִים: הו' לְמַעַן עָנָה יִבָּנוּ כָּל הֶעָרִים
הַנְּתוּצִים: הו' לְמַעַן פָּן יֵצְאוּ מַלְאָכִים בַּצִּים: הו'
לְמַעַן צָפָה רוּחַ חָזָק. הָרִים מִמֶּנּוּ מִתְפּוֹצְצִים: הו'
לְמַעַן קָשַׁב לְנָגִיד קַח קֶשֶׁת וְחִצִּים: הו' לְמַעַן
רָזִים יָדַע לְעִדָּן מוֹעֲדִים וְקִצִּים: הו' לְמַעַן שׁוֹטֵר
מָהִיר בְּחָכְמַת נוֹעָצִים: הו' לְמַעַן תִּרְשָׁתָא שׁ בֵר
בַּחוֹמוֹת אֲשֶׁר הֵם פְּרוּצִים: הו'

עֲנֵה בְּהוֹשַׁעְנָא. ע"ב עֲנֵה אוֹמְנֵי חוֹקָה נְסוּבָה.
בַּהֲקִימָם מִצְוַת סוּכָּה: ע"ב

עֲנֵה

שפעמים הלמ"ד תשמש במקום נו"ן וכן להיפך בחליפי דטלנ"ת ובדברי רבותינו ז"ל נשכה במקום לשכה כמ"ש בס' ערוגת הבושם: טעמו שירה. אמרו שירה והם דבורה וברק: מקול מחצצים. ת"י מאתר דהוו אנסין לחין וכו' תמן יודון וכו' כלומר במקום שהיו רגילים לאנוס אותם ולקחת מה שבידם. שם עמדו ונתנו שבח והודאה להקב"ה בהצילם מידם. מחצצים. לשון אונס וע"ע בפירש"י שם: ישת מזבח בעל. גדעון עשה הבעל חרבה: כאבני גיר. פירש"י גיר מין צבע הוא או יהיה פירושו אבני גיר אבני סיד מיבלכות שלא יגלגו למולאכה: מנופצים. לשון ניפוץ: כפעם בפעם. זה שמואל: ארבעה קולות אמוצים. חזקים מלשון חזק ואמץ ולפיכך הגד"י רפה: לקול הצעדה צעד. זה דוד עיין בשמואל ב' סי' ה' ו': משכיל בכל חכמה. שלמה: נושע. יהושפט עיין באורך בד"ה: שח. זה ישעיה שהתנבא ואמר ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ: ענה. הכא באמר נבנה את הערים האלה ויש נוסחאות שכתוב בהם הבתים אלונה נכונה: פן. זה יחזקאל שאמר בעת ההיא יצאו מלאכים מלפני צים: פן. לשון פתיחת הפה כמו פצה פיך ואכול את המגילה. וכמו אשר פצו שפתי ופי' צים. ספינות גדולות כמו שפירש"י ז"ל: צפה. אליהו: מתפוצצים. לשון ניפוץ עם השבר והרצון: קשב. אלישע: לנגיד. יהואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל: רזים ידע. דניאל: שוטר ותרשתא. הוא נחמיה בן חכליה ונק' כן ע"ש שהתירו לו לשתות יין נסך שהיה קרוב למלכות: שובר. כתב מהרי"ו לשון שבירה בבנין שאינו ... כ"כ בס' נחמיה ובחומות ירושלם הוא מדבר בבנין בית שני ויש נוסחאות שכתוב בהן ... (בסמ"ך) ופי' לשון מחשבה והמיון ובלשון רבותינו סברא עכ"ל ואני תמיה דהא בנחמיה כתיב ... במאלית לשון חושב והינו בשיבולת ימנית שהוא לשון שבירה ואולי דרך דרש כתב כן הואיל ... בשי"ן ולגירסים בשי"ן (בסמ"ך) ליכא אלא חד פירושא. יהו"ק: המ פרוצים. מ' פתוחה של ... לרבה להיות סתומה ובנגדה מ"ם של לםרבה המשרה סתומה ודרכה להיות פתוחה ולומר לך ... תפתח המ"ם של םרבה המשרה בזמן שיושלם הקץ שהוא זמן ביאת הגואל ואז יבנו חומות ירושלים אשר המ פרוצים ותסתם המ"ם פתוחה ותפתח הסתומה בחיינו ובימינו אמן כן יהי רצון (מהרי"ו) ועיין ילקוט חדש ע' משיח סי' ק"ח:

אומני. לשון כאשר ישא האומן את היונק (מהרי"ו) ואין הלשון מתיישב לכך נ"ל שהוא מלשון ואמנים פנימי אוהב ומן וחליים רעים ונאמנים שפירשו המפרשים ענינם חזקים וקיימים ולפי

זה

ענה גבהה עשרה טפחים. דעת מתחה עד שבעה טפחים: ע"ב ענה הסוככיה בראש כי רמה. ואין להוסיף על עשרים אמה: ע"ב ענה זורדי זרד בל יהי מחובר. חלמה וגפן והלעה לשבר: ע"ב ענה טעימת בג לא יטעמו חוצה. ישב תחתיה באהל אחר לא יצא: ע"ב ענה כונני לה דפנות שלש. לעלות לה אם בידי אדם שלש: ע"ב ענה מעטריה בסדינים ומגדים ושבלים ומיניהם. נספקים מהם אם התנו עליהם: ע"ב ענה שיחתם ומאכל ומשתה בה זבוד. עקימת ארבע וכל שלשה כלביד: ע"ב

ענה

זה יהיה פירוש אומני מקוימי ודוק: חוקה. תורה: גנוזה. לשון המליצה מן משלי נסכתי מראש שדרשוהו רז"ל על התורה. וראב"ע פירש נסכתי פי' נכתרתי (משלי ח') וכמו נסיכי סיחון ופירוש מראש קודם בריאתו של עולם: עשרה טפחים. דשיעור סוכה בגובה אין פחות מעשרה טפחים. ואורך ורוחב שבעה על שבעה פחות מזה פסולה. אבל תוספת באורך ורוחב אין לו שיעור: זורדי זרד. הסוכה שסככו בשם סיכך בדבר המחובר פסולה וזרד הוא ממיני הקנים כדפירש רע"ו במסכת סוכה. ובפרק י"ח דשבת פירש ענפי אילן לחים פ"ש: בל יהי מחובר. פי' לקרקע: חלמה. מין עשב הוא וקורין לו בערבי כטמייה (רי"ו): וגפן. שאם סיכך בסוכי האגים והם האגים וכן פרכילות ויהם ענבים וכו' אם פסולת מרובה על האוכל כשרה ואם לאו פסולה. ומלת לשבר ר"ל לשבור האוכל ממנו ולהסירו. א"נ לחתוך אותו מגידולי קרקע ובכל העניין במלות שונות: בג. לשון מאכל כמו מפתבג המלך: ישב תחתיה וכו'. כגון הישן תחת המטה הגבוהה עשרה בסוכה לא יצא דהוי יושב בצל אהל ולא בצל סוכה ועיין טור סי' תרפ"ז: כונני לה. מתקנין לה מן ויכוננך ת"א ואתקנך: לעלות לה וכו'. כלומר אם עשה חבירו דופן שלישי שלא ידי חובת סוכה לעצמו ועולה לדופן ג' ובלבד שלא ידע חבירו שלשם דוק הועמד שם: נספקים מהם. פי' מסתפקים מהם: אם התנו עליהם. ר"ל שאמר איני בודל מהם כל בין השמשות: זבוד. הוא מלשון זבדני אלהים אותי זבד טוב ועניינו כאן לשון קביעות ועיין ר"ש מלך: עקימת ארבע. כגון בית שנפחת גגו באמצעיתו והדפנות רחוקות מהסכך אם יש מן הסכך לגג ארבע אמות פסולה פחות מכן כשרה דהלכה למשה מסיני דאמרינן דופן עקומה עד ד' אמות ורואים הקורה הבית כאלו נעקם ראש הדופן ובא עד הסכך הכשר וכן מסככת לה בסיכך בסכך פסול מן הצד כל פוסל אלא בארבע אמות משום טעמא דדופן עקומה בד' אמות מן הצד כמו שביארנו אבל באמצע הסוכה פוסל בד' טפחים. ורי"ו כתב בכאן ערבובי דברים או שחסרון לשון יש שם: וכל שלשה כלביד. כגון סוכה שעשה לה ב' דפנות זו אצל זו עושה דופן שלישי שיש בו טפח ומשהו ומעמידו בפחות משלשה סמוך לאחד משתי הדפנות שכל פחות משלשה כלבוד דמי ונחשב כאלו הוא דופן של ד' טפחים ונמצא רוב דופן עשוי והרי יש לסוכה זו שלש דפנות וכן אם עשה מחיצות לסוכה גבוהים מן הארץ ג' טפחים פסולה פחות מכן כשרה דאמרינן לביד. לשון דיבוק כלומר שכל פחות משלשה אמרינן כאלו הם דבוקים ועומדים זה בזה. ומכאן תבין שהסידורים שגורסין שלוש טעות הוא דעכ"ל לשון זכר הוא וצריך למתני גביה שלשה שהוא לשון זכר ופשוט. ועיין לשון התלמוד בריש מס' יומא ובהקדמת ר' אליהו הבחור האשכנזי ז"ל. ואין להקשות מלשון הכתוב דקאמר שלש רגלים דמשמע דהוא שלש שהיא לשון נקבה נופל על לשון רגלים שהוא לשון זכר דזה אינו דתיבת רגלים הכא כה"ג בלשון נקבה כמ"ש רגל תחת רגל. וא"כ בספר נקט קרא שלש בלשון נקבה גבי רגלים שהוא לשון נקבה על משקל הדרך שהוא לשון נקבה ובדרכים אתה אומר דרכים וה"ל דכייתה והכי נמי

אתה

עֲנֵה פּוֹסְלֶיהָ בִּפְרוֹס עָלֶיהָ סָדִין. צֵל יְמִינְךָ סוֹכֵךְ יְהִי דָּת וָדִין: ע"נ עֲנֵה קוֹשְׁרֵי צִמְחֵי מַיִם יוֹשְׁבֵי עֲצֵי מַיִם. רַבּוּ מְלִיצֵיהֶם עַל שְׁאִילַת מְטַר מַיִם: ע"נ עֲנֵה שׁוֹקְדֵי הַלֵּל שִׁבְעָה וּשְׁמוֹנָה. תָּחִישׁ לָנוּ רוֹעִים שִׁבְעָה וּנְסִיכִים שְׁמוֹנָה: ע"נ הוֹשַׁעְנָא. אָנָּא הַשֵּׁם בְּכִסְאוֹ חַיּוֹת אַרְבַּע וּפְנֵיהֶם אַרְבַּע. הַיּוֹצֵר בְּעוֹלָמוֹ יְסוֹדוֹת אַרְבַּע. הַמַּצִּיב פִּנּוֹת אַרְבַּע בִּתְקוּפוֹת אַרְבַּע: הושיענו בחגיגת ימים ארבע. תבנה:

אנא

אתה לומר במה שכתוב שלש פעמים דפעם הוא כמו דקך כמ"ש הרד"ק. וז"ל הראב"ע בס' צחות דף קס"ב ע"ב מלת שלשה במספר הה"א באחרונה עם הזכרים ובחסרונה לנקבה עכ"ל. כל זה כתבתי כפי מה שקבלתי מרבותי הגירסא ועתה עיינתי בכל התכאלי"ל הקדמוניות וראיתי דכולן גרסי שלש ולכן חובה עלינו ליישב גרסתם ויש לאפשר דאיידי דתנא ארבע בלשון נקבה תנא נמי בסיפא שלש בלשון נקבה וגם מצינו בקרא לפעמים דלא קפיד. השמש יצא על הארץ אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר ביחזקאל ורוח גדולה וחזק. ובלשון רז"ל שלשה תמיך טרפין השוכר את החמור ומתה לו בחצי הדרך השוכר את החמור והבריקה והלכה נר שכבתה אין יזיק לה ובאלה רבים ובכר זכרים הרב הזהב בהתגלגלותו ע"ש. ועיין בתוספת י"ט מסכת תמיד פ"ה דכתב משם הראב"ע דכל שאין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו עיי"ש ועיין עוד תי"ט פ"ט דאהלות משנה ט"ו: בפרוס עליה סדין. דע כי התוספות והרא"ש בשם הגאונים סוברים דאין פסולה אא"כ פירסו מפני הנשר שירא שינשרו העלין לאחר שייבשו ותהיה הסוכה חמתה מרובה מצלתה ונמצא שע"י הסדין צלתה מרובה מחמתה והדין דבר המקבל טומאה הוא ופסול לסכך. אבל אם אין הסדין גורם שתהיה צלתה מרובה מחמתה על ידו ש"ד ואף שתהיה פריסתה מפני הנשר. אבל רש"י ור"ן חולקים וס"ל דאף אם כוונתו מפני הנשר שלא יפלו על שלחנו פסולה והטעם כיון דלנוי אדם הוא פסולה אבל לנאותה לבד כשרה כיון דלצורך סוכה הוא והובאה מחלוקתם בש"ע ומרן נטה לפסוק כדעת רש"י והר"ן ז"ל: וכל משכיל בדברי רבינו האר"י ז"ל יראה שדעתו שאין לפרוס סדין כלל בסוכה אף תהיה הסוכה מלאה נקבים בכדי שיראו הכוכבים הגדולים שהם סוד החסדים ודרך אותם נקבים יאיר ממקומם למטה וזהו שייסד ר"ס גאון ז"ל צל ימינך סוכך ורומז לדברי מורינו האר"י ז"ל (כן שמעתי ממו"ז מהר"ן ז"ל): קושרי צמחי מים. היא אגודת הלולב עם מיניו וקרא אותם צמחי מים ע"ש הפסוק מריח מים יפריח (איוב י"ד): עצי מים. פסולת גורן ויקב ועל שם הפסוק אמר כן כדלעיל: רבו מליציהם על שאילת מטר מים. שארבעה מינים אלו באים לרצות על המים כדאיתא בתעניות: שוקדי הלל שבעה ושמנה. שאומרים בשבעת ימי החג ובשמונת ימי חנוכה (מהרי"ו). ואני אומר שבעה בארץ ישראל ושמונה בחו"ל שמוסיפין בגולה יום אחד מפני הספק כמ"ש הרמב"ם ז"ל. ועוד י"ל דאפשר דכוונת הפייטן על שבעת ימי החג ושמיני עצרת וכאלו אמר שבעה ושמיני וכדתנן בפרק לולב וערבה והשמחה שמנה וזה עיקר. דבחיוב שעתיה מיירי הפייטן ומאי שייטיה דחנוכה לכאן ופירוש שוקדי מן לשקוד על דלתותי עניני ההשתדלות וההתמדה: תחיש. תמהר כמו ימהר יחישה: רועים שבעה. הם אדם שת מתושלח מימין. ואברהם ויעקב ומשה משמאל ודוד באמצע ואיתא במדרש בר"ר רבה ויצחק היכן הלך אלא שהלך לבקש זכות לישראל: ונסיכים שמונה. הם (בא"ל) ישי שמואל עמוס צפניה חבקוק אליהו ומשיח. ואמר רש"י ולא ידעתי למה נקראו כן (מהרי"ו) ואפשר שנקראו נסיכים לשון גדולה וחשיבות מן מעולם נסכתי מראש (עכ"ל):

חיות ארבע. הם שראה יחזקאל במרכבה והם פני שור פני נשר פני אריה פני אדם: יסודות ארבע.

כן

אנא זכור אב העיר ממזרח כאור לימים ארבע. רדף ויחלק על מלכים ארבע. בשרתו בשוב זרעו לדורות ארבע: הושיענו. תבנה: אנא זכור בן הוגש על קרנות ארבע. וחפר בפלשת בארות ארבע. ויעתק לחברון קרית ארבע: הושיענו. תבנה: אנא זכור תם נעזר באמהות ארבע. חיץ להציל משפטים ארבע. בתפלתו כלכלת בניו בדברים ארבע: הושיענו. תבנה: אנא המוליכנו במדבר דגלים ארבע. וצוה למלאתינו בחשן טורים ארבע. המצוינו להללו בחג במינים ארבע: הושיענו. תבנה: תתפרקין. קדיש תתקבל.

ליום חמישי. הושענא. ג"פ אנא יהוה הושיעה נא: ג"פ אני והו הושיעה נא: ג"פ הושענא: למענך אלהינו: הושענא למענך בוראנו: הו' למענך גואלנו: הו' למענך דורשנו: הו' למענך תקיף אלהי קדם מעונה: הו' למען שלח את היונה: הו' למען רן וגם יוקח נא: הו'

למען

הן אש רוח מים עפר: פנות ארבע. מזרח מערב צפון דרום: בתקופות ארבע. תקופת תשרי טבת ניסן תמוז ובין תקופה ותקופה שלשה חדשים. ובריאת תקופות אלו לצורך ד' רוחות העולם והם רמוזות בפרשת נח קור וחום קיץ וחורף: העיר ממזרח כאור. הוא אברהם אבינו ע"ה שנאמר מי העיר ממזרח ועל שם שהאור עולה מהמזרח ואברהם בא מארם שהיא מזרח ארץ ישראל שנאמר ארם מקדם ופלשתים מאחור לכך המשילו לאור (מהרי"ו): כאור לימים ארבע. שהאור נברא ביום רביעי וכך היה אברהם מאיר לעולם כשמש שנברא ביום רביעי (שם) והוא כמו כן הכיר בוראו בן שלשה שנים וזרח בשנה הרביעית (רד"א). והרמב"ן כתב זה היה ביום העקידה שהיה העולם כולו מאיר כאור השמש בגבורתו ביום רביעי למעשה בראשית שנבראו בו המאורות ועיין מ"ש עליו מהרי"ו: לדורות ארבע. הוא מ"ש ודור רביעי ישובו הנה כיצד קהת מיורדי מצרים ועמרם בנו ומשה בן בנו ובני משה נכנסו לארץ: קרית ארבע. רמז ליצחק שנעקד ע"ג המזבח שיש לו ארבע קרנות: מלכים ארבע. אמרפל וחבריו: תם נעזר. יעקב שנשא לד' נשים אחיות הנקראי' עזר דכתיב אעשה לו עזר כנגדו ועל שם שמהם נשתלשלו ישראל נקראו אמהות: חיץ להציל משפטים ארבע. הם רעב ודבר וחרב וחיה הנזכרים ביחזקאל שנאמר שם ונח ודניאל ואיוב בתוכה המה בצדקתם ינצלו נפשם וכתיב התם גבי יעקב הצילני נא מיד אחי מיד עשו. מה התם ביחזקאל הצלה מארבע פורעניות שנאמר אף כי ארבעת שפטי הרעים חרב ודבר ורעב וחיה רעה. אף הכא גבי יעקב הצלה מארבע פורעניות לכן ונתקבלה תפלתו שלא אירע אחד מהן בימיו אלא ניצל מן החרב במלחמת שכם ועשו ולבן. ומהרעב בימי יוסף ומן הדבר שלא מת אחד מהן בימיו ולא מבני בניו ומחיה רעה שניצול יוסף בבאר מן הנחשים ומן העקרבים שהיו בתוכה ומאשת פוטיפר: כלכלת בניו. ובזכות אותה התפלה שנתפלל מדוחק נתנו לבניו הארבעה דברים אלו במדבר והם מן ושליו וענני כבוד והבאר. ואע"פ שבבראשית רבה כתיב בזכות ואקחה פת לחם הנני ממטיר לכם לחם. ובזכות והשענו תחת העץ ענני כבוד. ובזכות יוקח נא מעט מים הבאר. ובזכות ואל הבקר רץ אברהם שליו ומשמע דכולם בזכות אברהם אבינו ע"ה. מכל מקום נ"ל תפלת יעקב בודאי גרמה להתקיים לבניו ארבע מתנות אלו שאם לא היה מתפלל היו נופלים ביד בני אחיו ומכין שיפלו ח"ו במי יתקיימו ארבע מתנות אלו: דגלים ארבע. דגל מחנה יהודה דגל מחנה ראובן דגל מחנה אפרים דגל מחנה דן: למלאתינו למלאת שמותינו בארבעה טורי אבן בשנים בקיעים ותקיקים שמות השבטים כנודע: במינים ארבע. אתרוג לולב הדס וערבה שהם ארבעה מינים:

תקיף

למען קם ונעתר בתחנה : הו' למען צלח בצאתו
חרנה : הו' למען פענח בנוף נתכנה : הו'
למען שת בתחן סלח נא : הו' למען נתעלה
בראש לכהונה : הו' למען מזמרת בתוף רנה :
הו' למען למול הר עיבל מזבח בנה : הו' למען
כיון להרמים חמה ולבנה : הו' למען יזם זכרני
נא וחזקני נא : הו' למען מלל ופץ כגזה אנסה
נא : הו' למען טלה חנה ואלקנה : הו' למען חן
בקרית חנה : הו' למען זכה ובית המקדש בנה :
הו' למען ומתגורר עם האלמנה : הו' למען הגיון
פי שנים קנה : הו' למען דרכו בגחלי אתונא :
הו' למען גד חלומות בחכמה ובינה : הו' למען
בנא בית אלהא דנא : הו' למען אתי וטס על
ענגא : הושענא

ענה בהושענא. ע"ב ענה איומה אמרתך לוקחת.
בך משתבחת ולך משבחת : ע"ב
ענה

ליום חמישי. תקיף. חזק : מעונה. בשמים נקרא מעון דכתיב מעונה אלהי קדם ת"א מדור אלהא דמלקדמין: שלח את היונה. נח: רץ. אברהם : וגם. אמר כמו וינחמו נחם. נאם ה' : קם ונעתר. יצחק : צלח. יעקב : צלח בצאתו חרנה. ששם נשא אשה והוליד י"ב שבטים וקנה נכסים ל' הצלחה. א"נ צלח ר"ל שבקע הירדן ועבר בו כמ"ש רז"ל כי במקלי עברתי את הירדן הזה נתן מקלו בירדן ונבקע והוא נגזר מן וצלחו הירדן לפני המלך וכן ויבקע עצי עולה ת"א וצלח אעי לעלתא : פענח. יוסף וכאלו אמר למען יוסף שנתכנה בנוף פענח. פענח הוא שם שקרא לו פרעה שנ' ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ופירושו מגלה הצפונות כתרגומו. והרמ"ע בספר י"ת פירש כי היא מורכבת משתי מלות פע נח. וסי' פע הרמת קול כמו כיולדה אפעה ור"ל כשירים קולו לדבר ולהוציא מלים דעת השומע נוחה הימנו וזהו נח עי"ש ובראב"ע ז"ל : נוף. היא מצרי מצרים כמ"ש גם בני נוף ותחפנחס ע"ש : נתכנה. ל' חניכה וכינוי שם : נתעלה. אהרן : בראש לכהונה. שהוא היה כ"ג ראש לכהנים : מזמרת. מרים היתה מזמרת בתוף בקול רנה : למול הר עיבל מזבח בנה וגם כיון וכו'. על יהושע נאמרו וכבר פירשתיו לעיל בהושענות יום ד' : יזם זכרני. שמשון. יזם. ל' מחשבה מן כאשר זמם ומחשבה דהכא ר"ל דיבור כי כן היה ויש הרבה במשנה בפסחים ובזבחים ובמנחות חישב ל' דיבור יעויין ברע"ו ותי"ט ובה"ע ז"ל : מלל. דיבר והוא גדעון : פץ. מן והנכי פציתי פי אל ה' פתחתי פי ל' פתיחת פה : טלה חנה. שמואל ור"ל ילד בן בלשון ארמי טליא : חן. דוד : קרית חנה. ציון דכתיב בישעיה הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד וע"ש חניית המקדש קרוי כן : זכה ובית המקדש בנה. שלמה : ומתגורר עם האלמנה. אליהו ז"ל לשון גירות כמו גר ותושב אנכי וכן הוא במלכים א' י"ז אשר אני מתגורר עמה והיא ל' דירה : הגיון. נבואה וע"ש אלישע נאמר ובסידור אלף גרים הגון : פי שנים קנה. ששאל מאליהו שנ' ויהי נא פי שנים ברוחך אלי פירושו יהיה לי הכפל מהנבואה שעליך ועיין בזוהר וילקוט חדש ערך אליהו ותראה פלאים : דרכו. לשון הליכה כמו כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם והם חנניה מישאל ועזריה : גד חלומות. דניאל : גד ל' הגיד : בנא. עזרא : בית אלהא. בית המקדש : אתי וטס. מ' משיח : וטס. לשון יעוף מן כנשר יטוש עלי אוכל והוא שנ' וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתי :
איומה. ישראל כדכתיב איומה כנדגלות ונק' כן ע"ש שים ממנה אימה לכל רואיה כמו איום ונורא (ראב"ע) : אמרתך לוקחת. זו תורה שנ' כי לקח טוב נתתי לכם : בך משתבחת,

בעיני

ענה גנת נטעך העלתה כפורחת. דוכאה ובורחת ונזורתה ברחת: ע"כ ענה הדר שכינתך ראתה נוכחת. וענן גדול לצחת ואש מתלקחת: ע"ב ענה זלופת בושם לפחת. חן וכבוד נמשחת ולמלוכה נצלחת: ע"כ ענה טהוריך בשובה ונחת. יקובצו מכל פחת ועלוה ומנחת: ע"ג ענה כבודה בשמך בוטחת. לברכתך נספחת. באסוך וצפחת: ע"ג ענה משוליך מושל ברום ותחת. נחת לבאר שחת. צר עוזב תוכחת: ע"ג

ענה

בעיני האומות לומר שאין אלוה כאלהינו כענין שנאמר ואין צור כאלהינו כי אלהי העכו"ם אפסים ותהו הם נחשבים: ולך משבחת. אומרת לך דברי תושבחות: גנת נטעך. על שם גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה וע"ש וכנה אשר נטעה ימינך. וכנה. כמו וגנה בחילוף אותיות גיכק כמ"ש רז"ל: העלתה כפורחת. עלתה כפרח האילן בימי ניסן. כפורחת כמ"ש והיא כפורחת עלתה נצה דרך האילנות כשהן מוציאים פירות להוציא הפרח תחלה והפרח נפתח מעט מעט וכן הפרי מבצבץ מתוכו ויוצא הוא באמר עלתה נצה וכשהפרי גדל הפרח נופל וזה לא יהיה ביותר אלא בימי ניסן והמשיל לו גאולת ישראל ע"ש שנגאלו בניסן: דוכאה. ל' דך (הרי"ו) או יהיה מלשון או דכו במדוכה. ור"ל לרוב העול והשעבוד שנותנים עליהם א"הע דוכאו וכאלו נדוכו במדוכה. או מדבר על ההכאות ממש שמכים בהם האומות כדרך העץ המכה במדוכה שלו: ובורחת. גולה ממקום למקום משעבוד ועול שנותנים עליהם או"ה: ונזרתה. מן ואתכם אזרה בגוים וכן ואזרם במזרה בשערי הארץ (יחזקאל ה') כלומר בזורה שעורים ואין אחת נדבקה לחברתה וכן בישעיה ג' אשר זורה ברחת ובמזרה. מזרה הוא כלי שיש לו שיניים כאצבעות היד ומהפכים בו התבואה בגורן קודם דישה. יקורין לו בל' ישמעאל אלמדרא וגם קורין לו אלעתבה: ורחת. הוא ג"כ כלי עשוי להבואה כשמנקין אותה מפסולת התבן והקש והיא עשוי עץ כמזרה וכראשו כעין לוח וקורין לו אלמכר"ב ואין לו שינים: הדר שכינתך. זהו ביום מתן תורה זהו וירא העם וינועו: ראתה נוכחת. דכתיב פנים בפנים וזהו נוכחת פנים אל פנים: וענן גדול לצחת. אפשר שלצחת הוא ל' בהירות וזכות מל' צחו מחלב עיי' רד"ק ז"ל: זלופת בושם. כינוי הוא כלפי ישראל כשקבלו את התורה היה ריחן נודף מסוף העולם ועד סופו ר"ל שהתנהגה לגיטנ הטוב: וזלוף. ל' שפיכה היא כמו המזלף את מי הורד וכמו מזלפין את המים. ור"ל ששפכו עליה מלאכי השרת כמה ברכות (רי"ו) ולפי המדרש יהיה כפשוטו ועל ריח בשמים של ג"ע אמר כן: לפחת. להפיח כמו הפיחי גני יזלו בשמיו: ולמלוכה נצלחת. ע"ש ותצלחי למלוכה: מכל פחת. מקום עמוק שאין עולין מתוכו אלא בקושי כמאמר הכתוב הנס מן הפחד יפול אל הפחת ועל הגלות אמר כן: טהוריך. אלו ישראל כלומר ענה עמך ישראל וקיים להם קרא דכתיב בשובה ונחת תושעון (ישעי' ל') וזהו שהסמיך הפייטן ואמר יקובצו וכו': ועלוה ומנחת. כמו ומעלוה וממנחת יקובצו והם מבני עשו כלומר קבלם מאצל בני עשו אשר הורישו לשעיר: כבודה. יקרה כמו כל כבודה בת מלך פנימה: לברכתך נספחת. ל' טפילה כמו ונספחו על בית יעקב מטפלת וממפלת עצמה לבקש ממך ברכה באסוך. שם כלי השמן: וצפחת. שם כלי המים ור"ל לברכתך באסוך וצפחת נספחת ר"ל מבקש ממך ברכה לברך מימיה ושמנה: משוליך. ל' משל שמדמין וממשילים עצמם אליך ע"ד אז"ל מהו רחום אף אתה היה רחום וכו'. א"נ משוליך מושלים בך ע"ד צדיק מושל ביראת אלהים כלומר מבטלים בגזירותיך הקב"ה גוזר והצדיק מבטל (מהרי"ו) וזה דרך דרש והקרוב לפשוטו משוליך פעוליך שאתה מושל עליה' שמקבלים עליהם עול תורתך משא"כ שאר האומות העכו"ם: ברום ותחת. מעלה ומטה צר וכו'. עשו שעזב את התורה שמוכיחה לאדם ומחזירתו למוטב (רי"ו). והנ"ל דקאי על יום מתן

תורה

עֲנֵה סְגֻלָּה וְהָעֵדָה מִמַּלְתַּחַת. עַם נִין מְמַלֵּא אַמְתַּחַת. וְגַם מֵבִיא מִטְפַּחַת: ע"ב עֲנֵה פְּדוּיַיִךְ מִמְּשׁוּבָה נִצַּחַת. צַחֲנָתָם נִמְלַחַת. וְחַטֹּאתָם נִסְלַחַת: ע"ב עֲנֵה קוֹטְרֵי רוֹקַח מִרְקַחַת. רַחַשׁ נִיב מַלְקַחַת. הֲגִיג בּוֹעֵר כְּקַלַּחַת: ע"ב עֲנֵה שָׁרְשֵׁי גֶּפֶן אַדֶּרֶת סוֹרַחַת. תְּבוּאָתָהּ צוֹמַחַת מִמַּעַל וּמִתַּחַת: ע"ב

הושענא

תורה שחיזר הקב"ה את התורה על א"ה לקבלה ולא רצו אלא ישראל ולזה הסמיכה אל מפוליך כמ"ש בו לפי': סגולה. אומה חביבה דכתיב והייתם לי סגולה מכל העמים: והעדה. לשון עדי: ממלתחת. שם מין מלבוש כמ"ש ביהוא ויאמר לאשר על המלתחה הוצא לבוש. מלתחת. פירשו רז"ל דבר המתח ביד והוא מלבוש ור"ל קשוטה ומיוחדה במלבוש (רי"ו) ואפשר דהוא דרך תפלה שעדם ג"כ במלבוש וכדרך שנתפלל יעקב אע"ה דכתיב ובגד ללבוש: עם נין וכו'. עם השבטים מזרע יוסף שאמר לאשר על ביתו מלא את אמתחות האנשים אוכל וגם זרע יהודה שהביא מטפחת לאביו והיא כתונת הפסים כמ"ש רז"ל שהפיסו עליה ועלתה בגורל יהודה ולשון פיים גורל והכינוי לכלל ישראל ונייחסם בשם יהודה ויוסף שהמלכות היתה מהם וזה נאמר ליחזקאל קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה וכו' ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים. ועוד כתבו' בחיי כל ישראל נק' בשם יהודה ויוסף ואפרים (מהרי"ו) ולפי זה פי' דברי הפייטן קשה דמה הזכרת זכות היא זו אדרבה חיוב הוא ול"ע ויש ליישב בדוחק ומה רבי' מהרי"ו באמרו כמ"ש רז"ל שהפיסו וכו'. ובני אברהם יל"ו פירש כי הכל קאי על יוסף ונייחסם ליוסף ע"ש בני יעקב ויוסף סלה ויהיה פי' עם נין ממלא אמתחת כמ"ש מהרי"ו. וגם מביא מטפחת כמ"ש לכולם נתן לאיש חליפות שמלות ופי' שמלות מטפחות: פדוייך. שפדית אותם: ממשובה נצחת פסוק הוא בירמי' ח' ופי' שם רד"ק ז"ל משובה ל' מרד כמו שובו בנים שובבים. נצחת. ל' שלמים מגזרת נצח וכן פי' ן' מלך וכפ"ז יהיה ביאור הפיוט כך ענה פדוייך שפדית אותם לגאל מעם המורדים בך והם מצרים כי אף אחרי שיצאו ישראל ממצרים ורדף פרעה אחריהם להחזירם לא יכול עוד להחזירם למצרים כי גאלת אותם ממצרים וכדכתי' לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם: צחנתם נמלחת. דרך ציידי דגים לקבץ דגים הרבה ולמלחם כדי שלא יסריחו והיא קרויה צחנה וכשאין נותנין עליה מלח היא מסרחת ועולה באשה וצחנתה עד מאד ולכך כינה פושע בה לפי שאין לך ריח רע בעולם קשה מצחנה ואמר על סליחת העון צחנתם נמלחת וחטאתם נסלחת: קוטרי רוקח מרקחת. כלומר שעושים קטורת בשמים רוקח מרקחת ורי"ו פי' שהוא רמז על ההבל היוצא מפי עם בני ישראל בשעה שעוסקים בתורה שנחשב להם כקטרת. קוטרי. לשון קושרי. על שם קשירת השפתים ודיבוקן יחד בעת הבניין: רוקח מרקחת. עירוב הבשמים יחד ושחיקתן קרוי מרקחת כך הקולות שלהן אין קול זה כקול זה. ועוד יש קורין בגמרא ויש במקרא וכך הבשמים מאחד עשר מין: רחש. לשון נענוע השפתים: ניב. לשון דיבור מן בורא ניב שפתים: מלקחת. והיא הצבת שאוחזין בו לוטשי הברזל הכלי גחלת חם וכינה השפתים בה שדומין לה ולפ"ז יהיה תיבת רחש בשני פתחין ולפי מה שפירשתי לעיל גבי מרקחת דקאי אקטורת ממש יהיה רחש בשו"א ופת"ח לשון לווי כלומר רחש והאזן ניב מלקותי ור' ראיתי ספרים ישנים שכתוב שם הרי"ש בשו"א ומ"מ אף שיהיה רחש בשני פתחין יכול להתפרש כדרך זה שכתבתי ויהיה ביאורו האזן רחש ניב וכו' וחסר מלת האזן וככה הרבה במקראות ובלשון רז"ל: הגיג. לשון רבות הדבור וההגייה כמו ה' בינה הגיגי: בוער כקלחת. קלחת היא קדירה כמו ונתן בכיור או בקלחת (שמואל) ור"ל שקוראין בכל כחם בחוזק עד שההבל יוצא מפיהם כהבל העשן היוצא מן הקדרה המונחת על גבי גחלים: שרשי גפן. שרשי האבות שנמשלו לגפן נטועה כנודע ביחזקאל:

סורחת

הוֹשַׁעְנָא. אָנָּא הַמְיַחֵד לִכְבוֹדוֹ שֵׁמוֹת חֲמִשָּׁה. חִקּוֹנָה בְּעוֹלָמוֹ קִנְיָנִים חֲמִשָּׁה. הַיּוֹצֵר בִּבְרִיּוֹתָיו גִּבּוֹרִים חֲמִשָּׁה: הושיענו פתנ״ה ימים חמשה. תבנה: אָנָּא זְכוֹר אָב כָּרַתָּ לוֹ בְּרִית בִּבְתָרִים חֲמִשָּׁה. וְהֵשִׁיב רְכוּשׁ לִמְלָכִים חֲמִשָּׁה. חִנֵּן עַל הֲפִיכַת עָרִים חֲמִשָּׁה: הושיענו. תבנה. אָנָּא זְכוֹר בֵּן נֶעֱקַד בְּהַר שְׁעָרִים חֲמִשָּׁה. יָרַשׁ מֵהוֹרוֹ בְּרָכוֹת חֲמִשָּׁה. וְהִשְׁלִים נֶפֶשׁ נְקוּבָה בְּשֵׁמוֹת חֲמִשָּׁה: הושענא. תבנה: אָנָּא זְכוֹר תָּם נַעֲשָׂ׳ לוֹ

סורחת. עודפת. כמו וסרח העודף. והמשיל זכותם לבגד הגדול שהוא מבוכח לומר כשם שהבגד מגין על האדם מן החמה ומן הצנה כך זכותם מגנת על ישראל מפורעניות העוה״ז וכן עומדת להם לעה״ב: שבואתה צומחת. ר״ל אין הזכות פוסקת לא מן האבות ולא מן הבנים כי גם הבנים מסגלים מצות ומע״ט:

שמות חמשה. הם אלהים אדני שדי אהיה יהוה׳. ונראה שאלו השמות חמשה הם מיוחדים לו ית׳ והשאר הם כינויים כגון רחום ואף צבאות כינוי הוא שנק׳ צבאות על שם צבאות ישראל (רי״ו ורשב״ץ) וקשה כי שבעה שמות הם מיוחדים לו ית׳ שלכך אינם נמחקים וכמ״ש רמב״ם ה׳ יסה״ת פ״ו. ואפשר דלאו דוקא קאמר ולתיקון הש״ה כתב חמשה אלא דקשה על רשב״ץ ורי״ו ממה נפשך. ושוב עיינתי דיש ליישב דאף שבשבעה שמות ז׳ היינו דוקא בפרטן אבל בכללן אי אתה מוצא אלא חמשה משום דאל ואלוה הם מקצת שם אלהים וכחד חשיבי. אלא דעדיין קשה דהא שם צבאות זכרו רמב״ם בכלל המנין. וראיתי להרשב״ץ שכת׳ דסבר כרב יוסף דצבאות נמחק: קנינים חמשה. תורה. ושמים. וארץ. אברהם. וישראל (רי״ו). ובהד״ר כתוב במקום אברהם בהמ״ק. עוד כתב וכולהו אית בהו קנייה ונראה דזו תליא בפלוגתא ועיין במס׳ אבות. ואף דבפסחים לא הזכירו רק שלשה קנינים תורה וישראל ושמים וארץ הפייטן סמך על ברייתא דאבות (רשב״ץ): גבורים חמשה. הם אדם. שור. נשר. אריה. לויתן. כן הוא בב״ר ור״א הקליר מונה במקום לויתן ארז באילנות והנכון הוא לויתן (רשב״ץ וכ״כ רד״א): בבתרים חמשה. הוא אמר קחה לי עגלה משולשת ועז ואיל ותור וגוזל. ושם היות שלא ביתר כי אם עגלה ועז ואיל הפייט׳ לא דקדק כ״כ לאהבת הפיוט (שם). משולשת ומשולש. לשון בחור וטוב כמו ושלישים על כולו וכו׳ רז״ל עגלה תלתא (רי״ו) ודעת התרגום לשון תלתא שתרגם עגלא תלתא ועזין תלת. ודעת המפרש׳ בן שלש שנים או שלישי לבטן: רכוש למלכים חמשה. ברע שנאב שמאבר ברשע ומלך בלע. כדכתי׳ אם מחוט ועד שרוך נעל: ערים חמשה. אדמה וצביים סדום ועמורה לשע (רי״ו) וקשה כי לשע אינ׳ מערי סדום אלא מלר דמצייר בה קרא עד מקום פלוני. וראיתי ברד״א דזכר במקום לשע צוער וכ׳ דעת רשב״ץ וכ׳ רשב״ץ שלוט התפלל על צוער ונשארה כי היא מכלל חמשה ערים: בהר שערים חמשה. הוא הר המוריה ששם היתה העקידה והוא הר הבית. ובמ׳ מדות פ״א מנאום ואלו הן ב׳ שערי חולדה מן הדרום משמשים כניסה ויציאה. טדי מן הצפון לא היה משמש כלום. קיפונוס מן המערב משמש כניסה ויציאה. שער המזרחי שושן הבירה. ושם בפירוש כשעלו בני הגולה צוום מלכי פרס כשיבנו בהמ״ק שיציירו צורת שושן הבירה בפתח בהמ״ק כדי שיהא מוראם עליהם: ירש מהורו ברכות חמשה. הוא אמרו ואל שדי יברך אותך. ויפרך. וירבך. והיית לקהל עמים. ויתן לך את ברכת אברהם. הרי חמשה ברכות (הרי״ו). ורשב״ץ ורד״א כתבו שהם חמשה דברים שאדם זוכה לבניו בנוי. בכח. בעושר. ובחכמה. ובשנים כסברת רע״ק בקדושין בירושלמי: והשלים נפש נקובה בשמות חמשה. שהשלים ליצחק כל שלמיות שהיו צריכים לנפש שיש לה חמשה שמות. נפש. נשמה. יחידה. רוח. חיה. (רד״א) ומלשון זה נראה דמפרש והשלים קאי לאברהם שהשלים ליצחק כל זה בכלל מ״ש לעיל שאדם זוכה לבניו

לְנִסִּים חֲמִשָּׁה. וַיַּצֵּג מִבָּנָיו אַחִים חֲמִשָּׁה. וְשֵׁת לְנָזִיר הַמַּחֲלִיף חֲמִשָּׁה: הושיענו. תבנה: אָנָּא הַמַּנְחִילֵנוּ דָּת סְפָרִים חֲמִשָּׁה. הַמַּשְׁמִיעֵנוּ דִּבְּרוֹתָיו בְּקוֹלוֹת חֲמִשָּׁה. הַכּוֹתֵב עַל הַלּוּחוֹת חֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה: הושיענו. תבנה: הושענא תתפרקון.

קדיש תתקבל.

ע שרבינו סעדיא גאון ז"ל לא יסד הושענות ליום ששי ויום שביעי מפני שיום טוב ראשון של חג שחל להיות בשבת אי שבת שחלה בנתים אין אומרים בהם הושענות כמ"ש לעיל בריש הסדר ואי ניטלין בהם לולב וכן יום שביעי שהוא הושענא רבה הם שונין כל ההושענות שאמרו כל ימי החג. לפיכך אם חל י"ט הראשון של חג להיות בשבת אין אומרים הושענות באותה שבת כלל ובאחד בשבת שהוא י"ט שני אומרים סדר י"ט ראשון בהושענות ומדלגין ענין הקפת יום ראשון ואומרים הקפת יום שני השייכא לאותו יום וכן ביום שלישי לחג אומרים הושענות של יום שני ואומרים הקפת יום שלישי וכן על זה הדרך וכו' וכן שבת בנתים שבתוך החג אומרים לאחר אותה שבת ההושענות הקודמים שלא אמרום בשבת ואומרים הקפת אותו יום דשייכי ליה:

לְיוֹם שִׁשִּׁי. הוֹשַׁעְנָא. ג"פ אָנָּא יְהֹוָה הוֹשִׁיעָה נָּא: ג"פ אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא: ג"פ הוֹשַׁעְנָא: לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ: הו' לְמַעַנְךָ בּוֹרְאֵנוּ: הו' לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלֵנוּ: הו' לְמַעַנְךָ דּוֹרְשֵׁנוּ:

הו' הוֹשַׁעְנָא ואומר

אָנָּא הַבּוֹרֵא עוֹלָמוֹ בְּיָמִים שִׁשָּׁה. הַבּוֹנֶה שֵׁשׁ צְלָעוֹת לִסְדָרִים שִׁשָּׁה. הַיּוֹצֵר שְׂרָפִים

בכנפיהם

לבניו. ורשב"ץ כ' השלים נפשו בתכלית השלימות בסיגל מלות ומע"ט ע"כ. ועם היות שהרבה לדיקים עשו כן הפייטן מחזר למלות חמשה חמשה למתק חרוזו: נסים ה'. הא' הוא הצלתו מעשו כשנטל הברכות דכתיב הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך. והב' כשרדף אליפז אחריו וגזל הממון כמ"ש רז"ל בב"ר. והג' מלבן דכתיב ארמי אובד אבי. והד' מעשו דכתיב הצילני נא וכו'. והחמישי משכם כמעשה שמעון ולוי אחי דינה דכתיב ויסעו ויהי חתת אלהים (שם). ורי"ו פי' נסים חמשה. יעקב כשברח מבאר שבע. ולבן כשרדף אחריו ועשו כשבא מבית לבן ומאליפז ושכם עכ"ל: אחים ה'. הם שנכפלו שמותם בזאת הברכה חוץ מיהודה שאינו מכללם דכתיב ומקצה אחיו לקח ה' אנשים וסי' דנגא"ז. ויוסף במלות אביו העמידם (רשב"ץ ורד"א): ושת לנזיר המחליף ה'. זה יוסף דכתיב ולבנימין נתן שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות. וי"מ ושת לנזיד המחליף על חליפי הבכורה שהחליף לעשו בנזיד ופי' ושת לנזיד המחליף ג"כ בבכורה נתן ה' ברכות דכתיב ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש יעבדוך עמים אורריך ארור (רד"א): דת ספרים חמשה. חמשה חומשי תורה דברותיו בקולות חמשה. קול גדול. את הקולות. ואת קולו. אם יוספים לשמוע את קול ה' אלהינו. אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש. וכולן במשנה תורה בפרשת ואתחנן (עיין רד"א ז"ל) ועיין בגמרא פ"ק דברכות כל המשמח חתן וכלה זוכה לתורה שניתנה בחמשה קולות (רשב"ץ): הכותב על הלוחות חמשה חמשה. הכי איתא בתנחומא פרשת עקב ה' דברות על לוח זה וחמש על השני והכי איתא בשיר השירים רבה פסוק ידיו גלילי זהב עיי"ש:

ליום ששי בימים ששה. ששת ימי בראשית: שש צלעות. קצוות כמו ולצלע המשכן ימה. והן ד' רוחות העולם ומעלה ומטה: לסדרים ששה. הן ששת ימי בראשית (רי"ו) והיה הכי כבר אמר לימים ששה ומצאתי להרד"א לסדרים ששה הן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף.

שני

בְּבַנְפֵיהֶם שִׁשָּׁה: הושיענו בהגינת ימים ששה. תבנה: אָנָּא זְכוֹר אָב זָנַח תּוֹעֲבוֹת שִׁשָּׁה. אַחֲרֵי זִקְנָתוֹ נוֹלְדוּ לוֹ בָּנִים שִׁשָּׁה. נָטַע אֶשֶׁל וּבוֹרַךְ בִּקְצוֹ שָׁנִים שִׁשָּׁה: הושיענו. תבנה: אָנָּא זְכוֹר בֵּן נֶעֱקַד בִּמְקוֹם מַעֲרָכוֹת שִׁשָּׁה. גְּנַנְתּוֹ וּמִלַּטְתּוֹ מִצָּרוֹת שִׁשָּׁה. כָּרָה מִקְוֹוֹת לְדוֹרְשֵׁי בָם מַעֲלוֹת שִׁשָּׁה: הושיענו. תבנה: אָנָּא זְכוֹר תָּם הוֹלִיד מִן הַבְּחִירָה שִׁשָּׁה. וְצִוָּה קַחַת מִנְחָה מִינִים שִׁשָּׁה. וְהִגְבִּיר אֲבִי שִׁשָּׁה הַמְבוֹרָכִים בּוֹ שִׁשָּׁה: הושיענו. תבנה: אָנָּא הַמְחֻבָּר לָאֵפוֹד שֵׁמוֹת שִׁשָּׁה. הַמַּנִּי

נפשות

שני הדשים לכל אחד ואחד עכ"ל והוא עיקר: בכנפיהם ששה. דכתיב שש כנפים לאחד: אב זנח. זה אברהם שהכיר בוראו וזנח תועבות אביו ושאר תועבות דכתיב בהו שש הנה שנא ה' (רד"א): זנח. הרחיק מן זנח ה' מזבחו: נולדו לו בנים ששה. זמרן יקשן מדן מדין ישבק שוח (עיין רד"א): ובורך בקן שנים ששה. לא נמצא בתורה סמך וראיה לדבר זה והרבה נוסחאות יש בב"ר ובפירש"י. ויש מפרשים כי א"א אחר שנטע אשל אותה השנה שמטה היתה ועשאה אברהם אבינו ומפני שנאמר בה וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית אמר כאן ובורך בקן שנים ששה או שמא משנטע האשל עד העקידה היו ו' שנים. ונאמר לו אחר העקידה: ברך אברכך (מהרי"ו) ועיי' רשב"ץ. ורד"א כ' י"מ כי הקו"ף ס' למטה של א"א יהג"ד"י היא כי להשעים של שרה. ושפה נתברך באותו פרק כמו שמפורש בפרשת המילה והנוסחא כך היא יעיי' כמ"ש רז"ל לאחר שאוכלים האורחים היה אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו. והיו סבורים לנו והיא אומר להם כסבורים אתם משלי אכלתם. משל מי שאמר והיה העולם אכלתם. ישי' לקן שנים ששה שהכין וקלב שש שנים לשמטה או לעבד עברי דכתיב שש שנים יעבוד ובדברי רז"ל שית אלפי שני הוו עלמא עכ"ל וקשה לי שיעור הלשון לפ"ז. עוד כתב מהרי"ו ויש ספרים שכתוב בקן ל' נסים ור"ל אחר שלקח אבימלך לשרה שהוא הנס הששי נגלה עליו הקב"ה על דבר המילה ... בילחק שם נאמר לו כי ברך אברכך שנאמר ויאמר אלהים אבל שרה אשתך יולדת לך בן וברכתי ... עכ"ל: במקום מערכות ו'. י"א שהוא מקום המזבח ואינו נכון ומעולם לא נמצא שם שש מערכות ... מה שפירשו בו קצת המפרשים ממאי דאיתא במבנה המזבח ל"ב אמה על ל"ב אמה עלה ... ונכנס אמה זהו יסוד. נמצא שלשים על שלשים. עלה אמה ונכנס אמה זהו סובב. נמצא כ"ח אמה ... כ"ח אמה. מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ו על כ"ו. מקום הילוך רגלי הכהנים ... מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד. ומקום המערכה הרי המערכה ששית. זהו מפירוש הנמצא כדפים על ... גננתו ומלטתו מצרות ששה. הגנת עליו והצלת אותו מצרות ו' והוא אמרו בשש צרות יצילך ובשבע לא ... בך רע ורלוע בזה הרבות ואינו המנין עצמו וכמו כי שבעתים יקם קין ולמך שבעים ושבעה. ור"ל ... מצרות הרבה: כרה. חפר: מקוות. הבארות שהם מקוה מים וכן השש בארות שחפרו עבדי יצחק ... מגרר: לדורשי בם מעלות ששה. רמז על ו' דינים מחולקים שיש במקוה. והן מי גבאים. מי תמציות ... שיש בה ארבעים סאה שאינם שאובים. מי מעיין המועטים. מי מעיין המוכים. מי מעיין שהם מים ... חיים. והם בריש מסכת מקואות: זכור תם. יעקב: הוליד מן הבחירה ששה. לאה הולידה לו ששה בנים ... קחת מנחה מינים ששה. הם מעט צרי ומעט דבש. נכאת ולט. בטנים ושקדים: והגביר אבי ששה ... יהודה דכתיב ביה כי יהודה גבר באחיו: לנגיד המבורכים בו ו'. הם דוד חזקיה דניאל חנניה מישאל ועזריה ... שכל אחד מהן נתברך בשש ברכות. בדוד נאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי יודע נגן וגבור ... ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו. ובחזקיה נאמר כי ילד יולד לנו וכו' ויקרא שמו ...

יועץ

נְפָשׁוֹת בְּעֵרֵי מִקְלָט שִׁשָּׁה. הַמּוֹרִישֵׁנוּ חָכְמוֹת סְדָרִים שִׁשָּׁה: הושיענו. תבנה: הושענא התפרקון וקדיש:

סדר יום הושענא רבה

ביום שביעי שהוא יום הושענא רבה נוטלין בו ערבה חדשה חוץ מערבה שבלולב ושונין כל **ההושענות** ומקיפין שבעה פעמים בלולב ובערבה ומרבים תחנונים לדמותו ליום הכפורים ומרבים קצת בנדות לפי שהוא יום החיתום ובו נחתמים חיי האדם אם לטוב אם להפכו ומרבים תחנונים על המים ומזכירין זכות שבעה כורתי ברית כמו שנכתוב. ויהי סדר הכל מתחיל ואומר ההושענות של יום ראשון עד שמגיע אל התאיבים שעלו במחשבה: ואח"כ אומר

הקפה ראשונה אברהם

הוֹשַׁעְנָא. אָנָּא הַמַּקְדִּים לָעוֹלָם דְּבָרִים שִׁבְעָה. הַסּוֹדֵר בְּרֵאשִׁית לימים

יועץ אל גבור אביעד שר שלום. דניאל וחביריו נאמר בהם ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה יודעי דעת ומביני מדע. ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך. ומאן דאמר אפיק חזקיה ועייל משיח דכתיב ביה ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' (מהרי"ו) ורד"א כתב והנוסחא כך היא והגביר המבורכים ששה ופי' הגביר שכפל בברכות משה רבינו ע"ה שמות ששה שבטים ע"כ: המחבר לאפוד וכו'. ע"י משה: במות בשה. הוא אומרו ששה משמותם על האבן האחת: המציל נפשות וכו'. ששה שהרגו ואין נהרגין ואלו הן אב המכה את בנו ורב הרודה לתלמידו ושליח ב"ד שהמית במלקות ארבעים תחת ידו והרופא שהמית ושוגג והמכה את עבדו בשבט (מהרי"ו) ופשט הדבר נראה דששה קאי אערי מקלט שהן ג' שבעבר הירדן וג' בא"י וכ"כ דעת הרד"א: סדרים ששה. הן ששה סדרי משנה. סימן להם זמ"ן נק"ט וכולם נרמזים בישעיה בפ' והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת יהיה אמונת זרעים. עתיך מועד. חוסן נשים. ישועות נזקין. חכמת קדשים. ודעת טהרות. (מפרשים) ועיי' ע"ח בהקדמה ותי"ט ז"ל:

הושענא רבה כתב מרן הכסף משנה בפרק א' דק"ש אם יש קבורת מת בעיר או מילה יכן יום ערבה דמפשי ברחמים יכולים לקרות תכף שעלה עמוד השחר. עיי"ש בשם הר"ר מנוח ז"ל וכן המנהג פשוט: **ומקיפים** שבעה פעמים בלולב וערבה. כן המנהג פשוט ונפסק מרן ש"ע ז"ל שכן נהגו. ואם שר"ן ע"ה כתב שלא להקיף אלא בלולב ולא בערבה וכן דעת מורנו האר"י ע"ה. כבר כתב עליו הב"י בסי' תרס"ד וז"ל ולא נהגו כן אלא להקיף ביום השביעי גם בערבה ואפשר שהטעם לעשות ככ"ע דלמ"ד דמקיפין בלולב אם נטל עמו ערבה אין בכך כלום וכן למ"ד מקיפין בערבה אם נטל עמה לולב אין בכך כלום עכ"ל. וראיתי עוד בספר המנהיג באות מ"א וז"ל. אתמר ר' אלעזר אמר בלולב וכן אמר ר' יוסף בלולב. ור' חנינא אמר בערבה ורבי אלעזר תלמיד לגבי ר' חנינא ואין הלכה כתלמיד במקום הרב והלכה כר' חנינא ולכך אנו מקיפין בערבה ואיתותב רב יוסף במאי דאמר בזקיפה ולא בנטילה והכין פסקי רבוואתא הלכה למעשה דבערבה מקפינן (הרי"ף ן' גיאת) עכ"ל ספר המנהיג. שוב ראיתי להרב הגדול המקובל מהררי"ן בספרו שאומר משום מדרש הרשב"י וז"ל ואנו צריכין לסבוב בערבה שבעה פעמים כדי להוריד הכח של שבע מדרגות לערבה שהיא הו"ד להמתיק דינו ולרחם על עדת בני ישראל ולהריק לה מן המים של הנהר העליון הנמשך ויוצא ועל זה אנו צריכים ליטול ערבה הגדלה על המים לפי שמדת הו"ד עומדת על הנחל שהוא יסו"ד שה"ד הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף והאריך. וכלשון הזה מצאתי בספר כ"י מקובל נקרא בשם אור זרוע עלה קי"ד ע"א וכן הוא בספר הזוהר פרשת נו דף ל"א סוף ע"ב

לימים שבעה. הנוטה שמים שבעה. והרקיע ארצות שבעה: הושיענו בהקפת פעם אחת. תבנה ציון ברנה והעלנו לתוכה בשמחה. יראו גוים ויבושו ויכלמו זרים זדים נהדרך בארבע מצות ונמליכך ביום זה ערבה. וכך נאמר בתהלותיך מלכנו. אנא אל נא הושענא והושיעה נא:

פזמון. יה איום. זכור היום. ברית שבעת תמימיך: ברית אזרח. אשר ארח. בחקות דת נאומיך: אב רחמן. קרב זמן פדותנו ברחמיך: זכרנו יהוה ברצון עמך: מחולל כל. וכל יכול. היה נדרש לדורשיך: והמצא והתרצה. לעם דופקי דלתיך: בהזכירם. זכות אברם. וצדקת כל חסידיך: שעה ניבם. בהתקרבם. בלוכם לשחרך: וכו׳ רחמנא אדכר לן קימיה דאברהם רחימא בריך ויעבור: רחמנא אריס ימינך ואצמח פורקנך ב״ו: רחמנא חתמינן בספרא דחיי ב״ו: רחמנא חתמינן בספרא דרחמי ב״ו: רחמנא חתמינן בספרא דפרנוסי ומזוני ב״ו: רחמנא פתח שמיא לצלותן ב״ו: רחמנא ולא נהדר ריקן מקמך ב״ו: רחמנא ויעבור יהוה על פניו ויקרא: יהוה יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה:

שמע

פ״ב ולספרא שבעה זמנין לרווחא להאי מזבח עיי״ש. עוד כתב בסוף דבריו כי אנו צריכין ליטול למטה ערבה לרמוז לשבע שמטות וכו׳ ולזה יסדו קדמונינו לומר בהקפת יום זה ונמליכך ביום זה ערבה כי מצות ההקפה בערבה ודוק: **דברים** שבעה. הן שבעה דברים שעלו במחשבתו יתברך ויתעלה לבראתן קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה גן עדן וגיהנם וכסא הכבוד ובהמ״ק ושמו של מש״ח ויש להן ראיות במקרא כדאיתא במדרש: שמים שבעה. הם וילון רקיע שחקים זבול מעון מכון ערבות: ארצות שבעה. הן חלד תבל ארקא יבשה חרבה אדמה ארץ התחתונה: והרקיע. לשון מתיחה: ערבה. עיין מ״ש לעיל בריש ההושענות טעם שמכנין יום זה ואומרים ערבה מפני שחביבה מצוה בשעתה: יה איום. נקרא כן על שם שאימתו מוטלת על כל ברואיו: שבעת תמימיך. הם הרמוזים בשבע הקפות אברהם יצחק ויעקב ומשה ואהרן ופנחס ודוד: אזרח. אברהם אבינו שנאמר בו משכיל לאיתן האזרחי: ארח. הלך: בחקות דת נאומיך. הוא שכתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי ואז״ל שקיים א״א אפילו עירובי תבשילין. נאומיך. לשון דבור מן וינאמו נאם שדבר הקב״ה התורה לישראל בכבודו שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה וכו׳: זכרנו ה׳. ר״ל זכרנו ה׳ בעת רצונך בעמך ישראל ותוציאם מהגלות זכרנו וגאלה בנו ונחיה עד עת הגאולה (עיי׳ מפרשים): **מחולל** כל. מן ותחכת אל מחוללך תרגומו דעבדך: ניבם. דברי תפלתם מן בורא ניב שפתים: לשחרך. מן אלי אתה אשחרך ל׳ בקשה: **המנהג** הקדום בכאן לומר ויעבר וכן הוא בכל האשכנזי״ל ומכביו נתבטל המנהג מטעם רבי׳ האר״י זלה״ה יבחנם דחו מנהג הראשונים כי נראה נכרת ופשטיה ואפילו רבי׳ האר״י ז״ל לא אמר ולא עלתה על לבו להבריח ולבטל מנהגי הקדמונים במדינות מושבותיהם כי לא היו מנהגיהן רק לו ב״ה ולאנשי כנילו

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד: יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים: יהוה מלך יהוה מלך יהוה ימלך לעולם ועד: אלהינו שבשמים אל תאבדנו באורך גלותנו: א"ש חתמנו בספר חיים טובים: א"ש חתמנו בספר ישרים ותמימים: א"ש חתמנו בספר מזונות ופרנסה טובה: א"ש ענני אלהי אברהם ענני. העונה בעת רצון: ענני העונה בעת רחמים: ענני יהוה חננו והקימנו ובספר חיים זכרנו וחתמנו: והו"ו יהוה יהמו נא רחמיך עלינו: וחו"ו יהוה עשה למען שמך וחוסה על ישראל עמך: ועי"ע יהוה עשה למען אזרח תמימך: ועי"ע יהוה עשה למען הרוגים ושרופים על קדושת שמך: ועי"ע דעני לאברהם אבינו בהר המוריה: עניגן. דעני לצדיקי וחסידי ותמימי די בכל דר ודר: עניגן תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח:

ואומר ההושענות של יום ב' עד והדברים עתיקים:

הקפה שנית יצחק

הושענא. אנא זכור אב הבטחתו לרשת ארץ עממים שבעה. ובנה בית לחכמתך והצב עמודיה שבעה. וכרת

ברית

כגילו כנודע וכאשר הודיע הוא ז"ל באזהרותיו שאע"פ שחידש כמה ענינים עכ"ז כל א' יחזיק במנהגו וכ"כ משמו הרב של"ה פרשת במדבר בפ' איש על דגלו באותות שכל אחד ישאר בדגלו לנהוג מנהגו עיי"ש דף שנ"ב ע"א והיה לך לאות ולעדות שהגה הרב אבר כל דרכו בכל ספרו לא נטה ימין ושמאל מדרך רבי' האר"י ז"ל ואפ"ה בהגיעו לכאן כתב שמנהג א"י לומר ויעבר בליל הו"ר וביום התיתום ותוקעין בשופר והכל כדי לעורר הלבבות לתשובה ע"ש דף רמ"ה ע"ב. ושיים ואחרי העם שככה לו ע"ש שמאשר מנהג זה: ובשב"ג סי' תרס"ד הביא ד' הרב האר"י ז"ל וכ' עליו המנהג הפשוט בכל מקום לומר ויעבור בין ביום בין בלילה בסליחות עכ"ל הרי דאע"פ שהרב כתב כן עכ"ז ס"ל דאין לזוז מהמנהג ובמקומם עמדו ולא מעדה קרסולם ומכאן קובלנא דכל מאן דבעי לשנויי מנהגא ח"ו לריך להמתין על הדבר ומתון מתון כמה שויא ובקונטרים הראשון כתבתי בילדותי דברים נגד מ"ש כאן כפי מה שהאמינה אזני לאומרים לי עד שהבנתי וראיתי שמועותיו בס' של"ה ושב"ג וכל מנהגי הראשונים קיימים:

הקפה ב' יצחק. וחלבה עמודיה ז'. הוא מאמר הכתוב חכמות בנתה ביתה חלבה עמודיה שבעה ר"ל החכמה שחלבה לה שבעה עמודים שהם שבעה ספרים

...חמשה חומשי תורה וויהי בנסע הארון וויהי העם כמתאוננים ב' ספרים חשיבי הרי שבעה כדאיתא במדרש כ"כ מהרי"ו והוא רחוק ודו"ק ולשון הפסוק משלי ט' חכמות בנתה ביתה חלבה עמודיה שבעה. ופירשו בו כת הקודמין ז"ל כי תורתינו הקדושה יש בה ראיות ומופתים חזקים לאמת ...שפטי התורה ואמונת האלהות וחידוש העולם וכינה ראיות התורה בבית שנבנה בחוזק ותוקף על עמודים ...הנה חזקים בתכלית להעמיד הבנין עליהם ולשון שבעה נאמר על הריבוי כמו שבע ביום הללתיך ...כן שבע יפול לדיק וקם והשתא לפ"ז יכולים אנו לפרש הפיוט שהכוונה שא"א ע"ה אזר חיל

נגד

ברית לנגיד בכבשות שבעה: הושיענו בהקפה פעמים שנים. תבנה:

פזמון. ברית נפקד. אשר נעקד. להעלות לפניך: כשה נאסר. וגם נמסר. עשות הטוב בעיניך: רצה גזעו. והון זרעו. בעת בואם לפניך: ואם חובם. ענה בם. עשה נא למען שמך: זכרנו

זכות יצחק נשחק. חתום במדת הגבורה: תזכור אלי. צור גואלי. לעם שואג ממך ישועה: עקידתו. וצדקתו. משוך לעם בשמך נקרא: חתמם לטובה. בנדבה. אל נאור בגבורה: מנחלתך. וסגולתך. לא תכלא רחמיך:

רחמנא אדכר לן קימיה דיצחק עקידא בריה ויעבור: רחמנא בכסופי אפין אתינא למקרי קדמך רחם עלן ב"ו: רחמנא חתמינן בספרא דחיי ב"ו: רחמנא חתמינן בספרא דרחמי ב"ו: רחמנא חתמינן בספרא דפרנוסי ומזוני ב"ו: רחמנא פתח שמיא לצלותן ב"ו: רח' ולא נהדר ריקן מקמך ב"ו: ויעבור יהוה על פניו ויקרא: יהוה יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: נצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה: שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד: יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים: יהוה מלך יהוה מלך יהוה ימלך לעולם ועד: אלהינו שבשמים בריתך זכור ואל תשכחנו: א"ש חתמנו בספר חיים טובים: א"ש חתמנו בספר ישרים ותמימים: א"ש חתמנו בספר מזונות ופרנסה טובה: א"ש עננו ופחד יצחק עננו. העונה בעת צרה: עננו יהוה חננו וה

ובספר

נגד הכופרים באלהותו ית' והרצה להביא ראיות לסתור אמונתם ולהחזיק אמונת אלהותו ית' וחידוש העולם ואותם הראיות הם העמודים אשר בית האמונה נשען עליהם ולזה הגי' נכונה לגרוס וחצב עמודיה בלשון זכר דהפייטן בסדר הדברים לא נקט כרישא סדר הפסוק רק נקטיה דרך השאלה. א"נ בנה בית וכו' הוא היראה כמ"ש כי ירא אלהים אתה וכמו שמליצו לרז"ל שמיחסים ליראה בשם בית במסכת שבת ווי מאן דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד ובזכות זה העלה עליו הכתוב כאלו ברא ז' רקיעים ושבע ארצות וכאלו העמיד כל העולם כלו כדאיתא במדרש משלי והוא מאמר הכתוב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם כדאמרו רז"ל וכו' וגירסת וחצבה בלשון נקבה טעות הוא שכל החרוז משתעי בזכרון זכות אברהם ומה שפירשנו בו הוא העיקר עפ"י גירסת ספרים ישנים נושנים: עממים שבעה. הם חתי יבוסי אמורי חוי כנעני פרזי גרגשי: לנגיד. אבימלך: בכבשות שבעה. הוא אמרו כי את שבע כבשות: ברית נפקד. זה יצחק וע"ש דכתיב וה' פקד את שרה: כשה נאסר וגם נמסר וכו'. הוא שבח ליצחק שלא סירב. וכמ' הזוהר אמרו והאלהים נסה את אברהם נסה אברהם מבעי ליה ותירץ דמיתורא דאת דרשינן דאף יצחק נתנסה דלא כתיב נסה אברהם בלחודיה (רשב"ץ): רצה גזעו. מן ויצא חטר מגזע ישי השורש אשר ישאר טמון בארץ אחר בנקוף העץ יקרא גזע: חובם. חטאם: ענה בם. העיד בם מן וה' ענה בי: משוך. ע"ש משוך חסדך ליודעיך. הכוונה שימשוך ויוריד זכות העקידה

וּבְסֵפֶר חַיִּים זָכְרֵנוּ וְחָתְמֵנוּ: יְהוָה בְּיוֹם יְשׁוּעָתָה בַּשְּׂרֵנוּ וְנַחֲמֵנוּ: וחז״ו יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ וְחוּסָה עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: ועי״ע יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן נֶעֱקָד בְּאוּלָמֶךָ: ועי״ע יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים וּשְׂרוּפִים עַל קְדוּשַּׁת שְׁמֶךָ: ועי״ע דְּעָנֵי לְיִצְחָק עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא: עֲנֵינַן. דְּעָנֵי לְצַדִּיקֵי וַחֲסִידֵי וּתְמִימֵי דִּי בְּכָל דָּר וְדָר: ענינן תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת פָּנֶיךָ נְעִימוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח: ואומר הושענות של יום ג׳ עד להגן זה על זה:

הקפה שלישית יַעֲקֹב

הוֹשַׁעְנָא. אָנָּא זְכוֹר יָחִיד בִּשַּׂרְתָּ בּוֹ לְקֵץ נִסִּים שִׁבְעָה. וְהוּעֲלָה עַל הַר שְׁבִיעִי לֶהָרִים שִׁבְעָה. שָׂמַח בְּמָצְאוֹ מַיִם וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה: הושיענו בהקפת פעמים שלשה. תבנה לְמוֹרָךְ. וְגַם יְדִידָךְ. יִשְׂרָאֵל לְךָ מְקוֹרָא: אֲשֶׁר חָלַם. וְהֵן סֻלָּם. בַּמָּרוֹם לוֹ מוֹרָא: אֵל אֶחָד. לְךָ פָּחַד. וַיֹּאמֶר מַה נּוֹרָא: זְכוֹר צִדְקוֹ. וְגַם נַאֲקוֹ. לִשְׁאֵרִית נִשְׁאָרָה: נַהֲלָאָה. אֲשֶׁר נָשְׂאָה. זֶה כַּמָּה אֵימֶיךָ: זכרנו

זְכוֹר אָחוּז. וְגַם שָׁבוּץ. חָתוּם בְּמִדַּת תִּפְאֶרֶת: מִדַּת אֱמֶת בֶּאֱמֶת. יְרוּשָּׁה לוֹ וְכוֹתֶרֶת: תִּפְאַרְתּוֹ. בִּתְוֹמָתוֹ. תָּמִיד בּוֹ נִקְשֶׁרֶת: דְּמוּתוֹ. וְצוּרָתוֹ. חֲקוּקָה הִיא בַּעֲטֶרֶת: הוּא אִישׁ תָּם. בְּשִׁמְךָ נֶחְתָּם. שַׂמְתּוֹ עַל כֵּס רַחֲמֶיךָ: רַחֲמָנָא אִדְּכַר לַן קְיָמֵיהּ דְּיַעֲקֹב שְׁלִימָא בְּדִיל יַעֲבוֹר: רחמנא גַּלִּי גְבוּרְתָּךְ עֲלַן ב״ו:

רחמנא

העקידה ולדקת ילחק לבניו: כשמך נקרא. ע״ש כי שם ה׳ נקרא עליך ועמ״ש ביולר דחול בברכה שנייה: בנדבה. ע״ש אוהבם נדבה: נאזר. לשון חגירה וזירוז. הכלי שחוגרין בו נקרא אזור: לא הכלא. לא תמנע:

הקפה ג׳ יעקב. לקץ נסים שבעה. הראשון טלטול. השני רעב. השלישי ותוקח האשה בית פרעה. הרביעי מלחמת המלכים. החמישי הנה נא עצרני ה׳ מלדת. הששי וישלח אבימלך ויקח את שרה. השביעי המילה. ואח״כ וה׳ פקד את שרה (מהרי״ו) והרד״א כתב זכור אב זה ילחק: בשרתו לקץ וכו׳. הם ויעתר לו ה׳ ותהר. וגם אומרו על רבקה אחותי היא וגם מאה שערים וגם שחפר באר אביו. וגם באר עשק. וגם באר שטנה. וגם באר רחובות. ואחריו אמר וירא אליו ה׳ בלילה ההוא עכ״ל ודברי מהרי״ו ז״ל נכונים לפי גירסתינו גם פי׳ הרד״א יתכנו לפי גרסתנו: והועלה. ילחק: בהר המוריה שהוא שביעי להרים שבעה. פירוש כאלו אמר הראוי שיעלה עליו מי שהוא ז׳ לאבות זה משה: אברהם ילחק ויעקב לוי קהת עמרם משה (רר״א) ורי״ו פי׳ להרים שבעה הוא הר סיני ונקראו לו שבעה שמות כדאיתא בגמרא וז״ל קדש ע״ש שנתקדשו עליו ישראל. חורבה ע״ש שירדה חורבה לא״ה עליו. הר פארן שפרו ורבו ישראל על ידו. קדמות. שירדה קדומת יומים עליו והיא התורה שקדמה לעולם באלפים שנה. סין הוא סיני וניתוסף לו יו״ד ע״ש עברת הדברות שנתנו עליו.

יה׳ היא. הר המוריה שהקריב עליו אדם ונח ואברהם ושם בית עולמים והסנהדרין בתוכו. ולשבת בגוית. ובתנחומא פ׳ במדבר סיני אמרו ז״ל שבעה שמות נקראו לו. הר האלהים הר שישב עליו אלהים בדין שנאמר ואלה המשפטים. הר בשן הר בא שם. הר גבנונים. הר שפשל את

ההרים

רחמנא התמינן בספרא דחיי ב"ו: רחמנא התמינן בספרא דרחמי ב"ו: רחמנא התמינן בספרא דפרנוסי ומזוני ב"ו: רחמנא פתח שמיא לצלותן ב"ו: רחמנא ולא נהדר ריקן מקמך ב"ו: רחמנא ויעבור יהוה על פניו ויקרא: יהוה יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: נצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה: שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד: יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים: יהוה מלך יהוה מלך יהוה ימלך לעולם ועד: אלהינו שבשמים גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה: א"ש חתמנו בספר חיים טובים: א"ש חתמנו בספר ישרים ותמימים: א"ש חתמנו בספר מזונות ופרנסה טובה: א"ש עננו אביר יעקב עננו. העונה בעת רחמים: עננו יהוה חננו והקימנו ובספר החיים זכרנו וחתמנו: וחו"ו יהוה גדול המון רחמיך עלינו: וחו"ו יהוה עשה למען שמך וחוסה על ישראל עמך: ועי"ע יהוה עשה למען נענה בסולם ממרומיך: ועי"ע יהוה עשה למען הרוגים ושרופים על קדושת שמך: ועי"ע דעני לעשיקי: עננן. דעני ליעקב בבית אל: ע"נ דעני לצדיקי וחסידי ותמימי די בכל דר ודר: עננן תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח:

ואומר הושענות של יום ד' עד ובניכם שמחה:

הקפה רביעית משה

הושענא. אנא זכור תם המשתחוה אפים ארצה שבעה. על שם שבע

יפול

ההרים ועשה אותם בעלי מומין כד"א או גבן או דק. ההר חמד אלהים הר שחמד אלהים לשבת בו שנאמר ההר חמד אלהים לשבתו. הר סיני שבו נשתנאו האומות להקב"ה ונטלו להם אפופסין (פי' גזר דין) שנ' והגוים חרוב יחרבו עכ"ל:

למודך. כענין וכל בניך למודי ה': לך מקורא. שנאמר וישראל מקוראי (ישעי' מ"ח) ופירש"י מאתי נקראת ישראל. ורא"בע ז"ל פירש שנקראים בני הש"ת. וי"א מזומני: לאקו. לשון לעקה: נהלאה. מן נהייתי ונחליתי (דניאל ח') עניינו לשון חולי וברוב הספרים גרסי בה"א מן והנהלאה לגוי עצום (מיכה ד') ופירשו בו ז"ל הרחוקה והנדחה וכ"כ רד"א. ודברי מהרי"ו ז"ל לא יתכנו ואיננו מזה השורש ודוק: **אחוז** וגם שבוץ. אפשר שהוא מן כי אחזני השבץ שת"י רתיתא והוא נמשך אל דיבור דלעיל אשר נשאה זה כמה אימיך ואפשר שיהיה מן משבצות זהב: באמת ירושה וכו'. כדכתיב תתן אמת ליעקב: וכותרת. מלשון הכותרת האחת (מלכים א') והיא לשון כתר׳ חקוקה היא בעטרת. להבין דברי הפייטן עיין בס' מגן דוד להרדב"ז ז"ל:

הקפה ד' משה. דע אחי הי"ו כי בסידורי הדפוס מיחסין הקפה זו ליוסף יע"ש וכבר העיד על זה הרמ"ע מפאנו זלה"ה כתוב שם בסוף סדר ההקפות ואמר כי ראוי ליחס הקפה רביעית למשה ובשביעית פינחס ולא יוסף כי אע"ג דיוסף צדיק הוי. מכורתי ברית לא הוי. לכן שמור ואחוז ואל תט ימין ושמאל מהסדר הזה שכתבתי וכן הוא גם בסידורים כ"י וכן הזהיר מרנא האר"י

יפיל צדיק וקם שבעה. צרפתו בשני שבע שבעה ורעב שבעה: הושיענו בהקפת פעמים ארבע. תבנה:

זכות משה. אל תנשה. חתום במדת הנצח: בזכותו. וענותו. אויבינו תרצח: ובהר המור. שיר מזמור. נשיר ונמנצח: אל נצח. לנצח. רחם עם רוממיך: זכרנו

תורה תמימה. ונעימה. ירש עניו בהר סיני: עם אל איום. ארבעים יום. עמד שם עם יהוה: לקבל תורה זכה וברה. משמי מעוני: אל אמת. תורת אמת. הנחיל לעם נאמני: צדקתו. ותורתו. זכור נא משמך: רחמנא אדכר לן קימיה דמשה נביא בדיל יעבור: רחמנא דיינן אפיק לנהורא ב"ו: רחמנא חתמינן בספרא דחיי ב"ו: רחמנא חתמינן בספרא דרחמי ב"ו: רחמנא חתמינן בספרא דפרנסי ומזוני ב"ו: רחמנא פתח שמיא לצלותן ב"ו: רחמנא ולא נהדר ריקן מקמך ב"ו: רחמנא ויעבור יהוה על פניו ויקרא: יהוה יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה: שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד: יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים: יהוה מלך יהוה מלך יהוה ימלך לעולם ועד: אלהינו שבשמים דרשנוך המצא לנו: א"ש חתמנו בספר חיים טובים: א"ש חתמנו בספר ישרים ותמימים: א"ש חתמנו בספר מזונות ופרנסה טובה: א"ש עננו העונה בעת רצון: עננו העונה בעת רחמים: עננו יהוה חננו והקימנו

האר"י זלה"ה בספרו ומביאו בספר מח"ס וגם הרמ"ז הזהיר וז"ל ואתה תחזה. כמה שגו בחוזה. כת של קודמין המדפיסים. אשר הם מיחסים: למשה הקפה חמישית. ואל אהרן הששית. ובפזמון משה ורון ירון. יתנו הנצח למשה וההוד לאהרן. ולא כן השורה. בפסוקי דזמרה. לכן בסדר זה הזהר מאד. הגדולה והגבורה והת"ת והנצח וההוד. כ"י כ"ל במספר יסוד. כי התרגום יורה דעה. דאחיד בשמיא ובארעא. ואיר האמונה. יהגי בדרך נכונה עכ"ל וגם הרב חמ"י הזהיר שלא לשנות מסדר זה ע"ש דף ר"ל ע"ב: על שם שבע וכו'. הכי אי' ברבה פרשת וישלח: צרפתו. בחנתו זה יעקב שהולך לרדת למצרים ובא אצל יוסף בשביל שני הרעב: אל תנשה. ל' שכחה מן כי נשני אלהים. ויען היותו שלם במדת הענוה. זכה למדת הנצח. שהיה נוצח כל הקמים עליו כאשר נצח לקרח וסיחון ועוג:

תרצח. כן עיקר ולא כגי' הדפוס דגרים תנצח משום דלשון תנצח יש במשמעות תנצח לאומות משמע ג"כ שינצחו ח"ו ולא כן גי' תרצח שאין בו כי אם משמעות אחד. וכ"ה בסדורים כ"י וכן יש ללמוד מדברי הזוהר פרשת וישלח. על פסוק הצילני נא מיד אחי. דבצלותא בעי לפרשא מילוי כדקא יאות וגם אותו המעשה שהובא במדרש על ערבי אחד וכו' ולא פי' שאלתו אם לרכוב אם להרכיב. וגם אורים ותומים יוכיחו ועיי' בס' י"מ. ובשל"ה מענין זה: לנצח. עולם ועד: רוממיך. שהם מרוממים אותך בשבחיהם: עמד. לשון הפסוק נקט ואתה פה עמוד עמדי וכ"מ לדינא בזמן הראשון: זכה וברה. פירוש נקייה

וטהורה : לעם נאמני . לעם חזקים ונאמנים לקיים תורה תמימה :

הקפה חמישית. שביעי לרועים שבעה. משה אחד משבעה רועים שהעתקנו למעלה בסדר יום רביעי. ורד"א פירש על יד שביעי משה שהוא שביעי לאברהם: לרועים שבעה. כמ"ש בסדר יום רביעי : במדברות שבעה. שמותן כשמות הר סיני והן סיני סין קדש צין פארן וקדמות וחורב (מהרי"ו) : בעננים שבעה. הם ארבעה מארבע רוחות העולם שלא תשלוט בהם עין רעה ואחד ע"ג ראשיהם שלא יכם שרב ושמש ואחד מתחתיהם כמנעל ואחד שמקדים לפניהם דרך שלשה ימים שמתקן להם את הדרכים ומנמיך להם הגבוה ומגביה השפל והורג נחשים ועקרבים. וזהו טעם הסוכה שצונו האל ית' ב"ה על שם העננים לפי הפשט והאמת (שם) : רון ירון. לשון ששון ושמחה מן וחסידיך ירננו : במצנפת הוד. בנוסחאות כתוב במצנפת נאה ואני הצעיר מצאתי נוסחא קדמונית הוד וכן היה גורס מו"ז מהר"ן נע"ג וזקנים שבדורו וגירסא נכונה היא מכמה פנים . הא' שכן הוא לפי האמת והסוד כי הוא רמוז בספירת ההוד. ולזה אמר נחתם בכבוד במצנפת הוד . כי נחתם באותה המדה. וז"ל ספר צדה לדרך למהר"ר יחיא צ'אהרי ז"ל. וכנגד הוד גלגל כוכב מדתו של אהרן ומאותו ההו"ד ניתנה לו הכהונה ברית כהונת עולם עכ"ל. מכוון לד' הפייטן ז"ל. וז"ל הרב מק"מ פ' אמור דף קנ"ג ע"א. איתא באוצ"ח שמנה היא לצד ימין דהבא אבל כדי שלא יתרוקן הזעיר מכל אורות אימא אשר בתוכו לכן התקין המאציל ב"ה שהאורות של ימין יצאו דרך צד שמאל

ובספר חיים זכרנו והתמנו : וחז"ו יהוה יה
נא רחמיך עלינו: וחז"ו יהוה עשה למען שמ
וחוסה על ישראל עמך : ועי"ע יהוה עשה למ
משוי ממימיך : ועי"ע יהוה עשה למ
הרוגים ושרופים על קדושת שמך : ועי"ע די
למשה : ואבותינו על ים סוף : עני
דעני לצדיקי וחסידי ותמימי די בכל דר וד
עננן תודיעני ארח חיים שובע שמחות את פני
נעימות בימינך נצח :

ואומר הושענות של יום ה' עד סמעל ומתחת :

הקפה חמישית אהרן

הושענא. אנא הפודנו על יד שביעי לרוע
שבעה. המוליכנו במדבר
שבעה. הסוככנו בעננים שבעה : הושיענו בהו
פעמים חמשה . תבנה :

בזכות אהרן. רון ירון. עמך באמרם הושענא
נחתם בכבוד. במצנפת הוד. לש
בכהונה: בגדי פאר. לפאר. שמך לבש באמ
הודו הראה. לעם נכאה. רם שוכן במע
ובזכותו. ותפלתו. תושיע לזעומיך : ובגדי
בגדי קדש. לקח לקדש. לשרת בם לפ
לפני : ולבשם. בבואו שם. כקד
כמלאך יהוה : בקרבנותיו ועולותיו. היה מכפ
על עוני : תפלותיו ותחנותיו. זכור היום ל
אמוני : ותטעם ותרגיעם . במקדש ההו
רחמנא אדכר לן קימיה דאהרן כהנא ב
ויעבור : רחמנא הדרך שו עלן ב
רחמנא התמינן בספרא דחיי ב"ו : רח

חתמינן בספרא דרחמי ב"ו: רחמנא חתמינן בספרא דפרנוסי ומזוני ב"ו: רחמנא פתח שמיא לצלותן ב"ו: רח' ולא נהדר ריקן מקמך ב"ו: רח' ויעבור יהוה על פניו ויקרא: יהוה יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה: שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד: יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים: יהוה מלך יהוה מלך יהוה ימלך לעולם ועד: אלהינו שבשמים העתר לנו היום ובכל יום ויום בתפלתנו: א"ש חתמנו בספר חיים טובים: א"ש חתמנו בספר ישרים ותמימים: א"ש חתמנו בספר מזונות ופרנסה טובה: א"ש עננו העונה בעת רצון: עננו. העונה בעת רחמים: עננו יהוה חננו והקימנו ובספר חיים זכרנו וחתמנו: יהוה כחותם היום על לב שימנו: והוש' יהוה עשה למען שמך והושע על ישראל עמך: ועי"ע יהוה עשה למען מכהן באורך ותומיך: ועי"ע יהוה עשה למען הרוגים ושרופים על קדושת שמך: ועי"ע דעני לאהרן במחתה: עגינן. דעני לצדיקי וחסידי ותמימי די בכל דר ודר: עגינן תודיעני ארח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח: ואומר הושענות של יום ו' עד למענך דורשנו:

הקפה ששית פינחס

הושענא. אנא המנחילנו שבת לימים שבעה. ושנת השמטה לשנים שבעה. ושנת היובל לסוף שבועים שבעה: הושיענו בהקפה פעמים ששה. תבנה:

ושל שמאל ילכו דרך צד ימין ובזה יפגוש אור באור וזה יעכב לזה וזה יעכב לזה ובכן לא ילכו כל האורות. ולכן תמצא שמרע"ה מדתו הוא בגלת והוא לוי ואהרן ע"ה הוא כהן והוא בסוד עכ"ל. וכן הביא הגירסא מגיד מישרים פ' וארא דף כ"ג ע"א בשם הרב אול"ח עי"ש ומינה לא תזוז. גם בדפוסים הקדמים הביאו הגירסא כך ועוד שנית שהוא ג"כ ל' תפארת כמ"ש ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת. והג' שכן היא מוכרח לפי שיקול הבתים מצגים שנים חרוזים כי תיבת הוד חרוזה נוכח נחתם בכבוד משא"כ תיבת נאה: נכאה. עי"ל בהקפה ז': לזעומיך. הוא ענין מאיסה וזעף וכעס מן זעום ה': ותרגיעם. לשון מנוחה: הדומיך. מן והארץ הדום רגלי:

הקפה ו' פינחס. ויפלל. ויתפלל לא נאמר מלמד שעשה פלילות עם קונו ואמר בשביל אחד יפלו כמה רבבות מישראל ור"ל שדיבר אתו משפט. כך דרשו רז"ל: והוא נתגדל. ל' הגבהה ורוממות מן ערים גדולות ובצורות ור"ל שנתעלה ונתרומם שזכה לכהונה. כמ"ש חז"ל לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי. או אפשר שמדבר על שעה שפרחה נשמתו ממנו כשרצו שבטו של שמעון לפגוע בו כדאיתא בזוהר ובמדרשים ז"ל: עילום. לשון פסוק הוא בד"ה ב' סי' ל"ג אשים את שמי לעילום עיין ברש"י שם. ורד"ק פי' בשם י"א שהוא מענין עלם שהוא שם הנער ונקרא כן כי לא השיגנו הרס והשחתה כמו לזקן כי הוא כמו העלם כל ימי התמדתו וכן הביא מהר"ש ן' מלך. כמו כן כהונת פינחס לעולם ועד כי לא הגיעו הרס והשחתה

וכמו שהבטיחו ברית שלום דכתיב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם עד שמחמת הבטחה זאת זכה שכל כהנים גדולים שעמדו מזרעו של פינחס המה כנודע מרז"ל: לשועת עם מקודשיך. בתנחומא פ' עקב אמרו מנין שנתקדשו ישראל להקב"ה ככלה לחתן שנאמר וקדשתם היום ומחר. ופשוטו כתרגומו ותזמינינון ל' הזמנה ר"ל שנזדמנו ונתקבלו לשוע אליך: רצה אל חי בניחוחי. הם דברי התפלה שהם במקום הקרבנות. וז"ש חלף קרבני לחמי. ועניין ונשלמה פרים שפתינו: שי. מנחה: למורא. הקב"ה שהוא מוראו של עולם וצריך לומר הלמ"ד בשב"א בעבור היותה יתד כמו שו"א שבתיבת פזורה וכל יודע דרכי הפיוטים ישמור דרכי היתדות והתנועות להיות כל אחד במקומו הראוי לו ועוד שהמשורר ירחיק מפיוטו הלשון הכבד שהוא הדג"ש בכל מה דאפשר ואף שבכתוב הוא בפת"ח. מ"מ לשון המקרא לחוד ולשון פיוט לחוד כנודע לכל יודעי מעט בדרכי השירים וכ"ה בסידורים כ"י ובקצת דפוסים: יובילו יביאו: למגרשיך. לעריך אשר מהם נתגרשו והלכו בגולה ולכן נקראו מגרשי הערים כן בעבור שהם מגורשים מחוץ לעיר: לכנה. א"י על דרך מכון לשבתך פעלת ה' (מפרשים) ובכתיבת יד מה"ר יחיא אלצ'אהרי ז"ל מצאתי שהיא כמו וגנה בחלוף אותיות גיכ"ק ויפה פירש וכן מצאתי אח"כ להרי"ח ולהרב ע"ה ז"ל:

הקפה ז' דוד. זמן חרותינו.

הוא אומרו שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חנם וא"כ נ"ל שנים (מהרי"ו) ובתחילה אין צורך להגה"ה זו שהרי מצינו ימים

במקרא

זכות פינחס המיוחס. למדת צדיק יסוד עולם: לברית קנא. ויפלל עם קונה. המביא במשפט על כל נעלם: ותעצר. משחית צר. והוא נתבצר ברום עולם: הגם הלום. ברית שלום. חיים ועילום לכהונת עולם: ובזכות לעדתו. קרב קץ ימינך: ובזכ'

בזכות מקנא. היה עונה. לשועת עם מקודשיך: רצה אל חי. בניחוחי. חקי קרבני קרב ראשיך: ושה פזורה. שי למורא. יובילו אל נוה קדשיך: חתום לגולה. וצהלה. וקבצם למגרשיך: הושענא. ורחם נא. לכנה אשר נטעה ימינך:

רחמנא אדכר לן קיימיה דפינחס קנאה בריה דעזר: רחמנא ולא תתפרע בעובדי בישי מנן ב"ו: רחמנא חתמינן בספרא דחיי ב"ו: רחמנא חתמינן בספרא דרחמי ב"ו: רחמנא חתמינן בספרא דפרנסי ומזוני ב"ו: רחמנא פתח שמיא לצלותן ב"ו: רח' ולא נהדר ריקן מקמך ב"ו:

ויעבור יהוה על פניו ויקרא: יהוה יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה: שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד: יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים: יהוה מלך יהוה מלך יהוה ימלך לעולם ועד: אלהינו שבשמים ונקרא ואתה תעננו: א"ש חתמנו בספר חיים טובים: א"ש חתמנו בספר ישרים ותמימים: א"ש חתמנו בספר מזונות ופרנסה טובה: א"ש עננו העונה בעת רצון: א"ש העונה בעת רחמים: עננו יהוה חננו והקימנו ובספר חיים זכרנו וחתמנו: וחו"י יהוה חסדיך יקדמונו

ורחמנו

יְחָמֵּנוּ: וחו"ו יְהוָֹה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ וְחוּסָה עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: ועי"ע יְהוָֹה עֲשֵׂה לְמַעַן זַךְ מְקַנֵּא לִשְׁמֶךָ: ועי"ע יְהוָֹה עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים וּשְׂרוּפִים עַל קְדוּשַּׁת שְׁמֶךָ: ועי"ע דְּעָנֵי לְפִנְחָס בַּשִּׁטִּים: עֲנֵינָן דְּעָנֵי לְצַדִּיקֵי וַחֲסִידֵי וּתְמִימֵי דִּי בְּכָל דָּר וָדָר: עֲנֵינָן תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת פָּנֶיךָ נְעִימוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח:

ואומר הושענות עד למענך חורשנו

הקפה שביעית דוד

הוֹשַׁעְנָא. אָנָּא הַחֹק זְמַן חֵרוּתֵנוּ יָמִים שִׁבְעָה. וּבִכּוּרֵינוּ לְיָמִים שָׁבוּעִים שִׁבְעָה. לוּלָב וַעֲרָבָה וְחַג סוּכָּה וְנִסּוּךְ הַמַּיִם שִׁבְעָה: הוֹשִׁיעֵנוּ בְּהַקָּפַת פְּעָמִים שִׁבְעָה. תִּבְנֶה:

זְכוֹר סֶגֶן. אֲשֶׁר נִגֵּן. עֲלֵי עָשׂוֹר וְגַם נָבֶל: בְּשִׁירוֹתָיו. וּזְמִירוֹתָיו. יְהוֹדוּן לָךְ בְּכָל תֵּבֵל: לָךְ נִמְשַׁח. וְנֶגְדָּךְ וּשְׁח. נְשׂוּא לָךְ עוֹל וְגַם סֵבֶל: פְּדֵה נִבְאָה. מְקוֹרָאָה. לָךְ נַחֲלָה וְגַם חֶבֶל: לְהוֹשִׁיעָה. לְהַרְגִּיעָה. תִּגָּלֶה מִמְּרוֹמֶיךָ: וּזְכוֹר בִּזְכוּת דָּוִד. אִישׁ יָדִיד. נֶחְתַּם בְּכֶתֶר מַלְכוּתֶךָ: תְּרַחֵם. וְגַם תְּנַחֵם. עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ:

בזכותו

במקרא לשון שנה ימים תהיה גאולתו. וכן ימים או עשור. מימים ימימה. וה"ג דכוותה לשון שנים ופשוט. עוד כתב הרב ז"ל והספר לפ' עוד על גאולתנו באלף השביעי ולזה אמר חרותנו דוקא ומ"ש ימים שיומו של הקב"ה אלף שנים וכו' ע"ש ורד"א פירש החק וכו' הכותב והמלוה לנו לשמור פסח שבעה ימים. ולבי אומר לי שזהו הפירוש האמתי כי כל הבית מדבר בענין שלשה רגלים ודוק: ובכורינו. הם שתי הלחם שמקריבין בעצרת לסוף שבעה שבועות והם באים מבכורי החטים: לולב וערבה. ר"ל שנוטלים אותם כל שבעת הימים: וחג. בפת"ח שהוא סמוך כמו וחג האסיף וחג שבועות וכיוצא: וניסוך המים שבעה. הכי איתא במשנה סוכה פ"ד ומוסכם מכל הפוסקים באין חולק. וראיתי בזוהר ויקרא ר"מ דף רנ"ו ע"א. וכן בזוהר פ' מצורע דף נ"ד ע"ב בתוספת' וז"ל מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וכו' בוז יבוזו לו. מאי בוז אלא יומא תניינא ויומא שתיתאה ויומא שביעאה דבהון הוו מנסכין מים בחג. וקשה דמתניתין קתני ניסוך המים כל שבעה וראיתי בקונטרים כ"י פי' על הר"מ וכמדומה שמחברו מתלמידי הרב ז"ל וז"ל ואע"פ שאמר בעל הספר הזה כי בסימן בו"ז כי ניסוך מים לא בא לומר שלא היו מנסכין כי אם בימים אלו כי זה לא יתכן שהרי שנינו ניסוך המים כל שבעה וכו' לכן יש לי לומר דה"ק שבימים אלו שהם בו"ז רמוז ניסוך המים בחג בת"ש ר"ל בשני נאמר ונסכיהם בששי נאמר ונסכיה בשביעי נאמר כמשפטם הרי מים ע"כ. והענין נכון ומקובל אלא שבספר הקדוש חמ"י ז"ל דף רכ"ז ע"א וב' כתיב כי לא היה ניסוך המים רק בו"ז אבל בחמישי וברביעי ובשלישי לא היו מנסכין כימן חד"ש יע"ש טעם הדבר. וחליה מלשון הזוהר דף נ"ד ע"ב וצע"ר. וזוכרני כי גם מהר"ר זקני מהר"ן היה קשה לו ענין זה עד מאד ולא העלה ארוכה לקושיא זו: סגן. זה דוד. מן פחות וסגנים: נבאה. מן ונכאה לבב וכן תרגום אך נכאים ייטב לבא: מקוראה. קרויה נחלה וחבל כמ"ש כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. או יהיה מן ישראל מקוראי בת"י מזומני כלומר שמתקבלים ביום מקרא קדש לעבדך עיין מפרשים. וטעם שנקראו ישראל חבל יעויין בירושלמי מהמשל שהביאו שם וגם בספר א"ח דף ח' ע"ב: תלי. כמו ותו את

יהושע

בִּזְכוּתוֹ הַרְאֵה. לְעַם נִכְאֶה. בְּבִנְיַן בֵּיתְךָ וְנָוֶךָ: וּזְכוּת אָבוֹת. מֵעֲרָבוֹת. זְכוֹר נָא לַעֲדָתֶךָ: וְנַטְּלֵם. וְנַשְּׂאֵם. בִּזְכוּת שִׁבְעַת תְּמִימֶיךָ: זְכוֹר לָנוּ אֱלֹהֵינוּ. זְכוּת דָּוִד בְּנוֹ יִשַׁי: וּמִגִּזְעוֹ תְּצַו חוֹטֶר. לְקַבֵּץ אֶת מְגוֹרָשַׁי: וּבִזְכוּתוֹ. אֱסוֹף נִדָּחוֹ. וְאֶת בָּנַי וְאֶת נָשַׁי: וְנָגִילָה בְּמַלְכוּתֶךָ. וְדִבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ: רַחֲמָנָא אִדְכַּר לַן קְיָמֵיהּ דְּדָוִד מְשִׁיחָא בְּרִ׳ וַיַּעֲבוֹר: רחמנא זְכְוָון נְחַפֵּשׂ וְאַשְׁבַּח לַן ב״ו: רחמנא חַתְמִינַן בְּסִפְרָא דְחַיֵּי ב״ו: רחמנא חַתְמִינַן בְּסִפְרָא דְרַחֲמֵי ב״ו: רחמנא חַתְמִינַן בְּסִפְרָא דְּפַרְנוּסֵי וּמְזוֹנֵי ב״ו: רחמנא פְּתַח שְׁמַיָּא לִצְלוֹתַן ב״ו: רח׳ וְלָא נֶהְדַּר רֵיקָן מִקַּמָּךְ ב״ו: יי וַיַּעֲבוֹר יְהוָה עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא: יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד: יְהוָה

הוא

יהושע וכמו ויליני לנגיד על עמו ישראל ודרשו רז"ל אין לו אלא מלכות ומביאים ראי' ממקראות אלו: חוטר. ככתוב ויצא חוטר מגזע ישי. ופירוש חוטר מטה כי תרגום מטה חוטרא. (מפרשי') א"נ לשון גזע ושורש: לקבץ את מגורשי. ישר' שנתגרשו וגלו מהארץ: אסוף נדחו. כי ישראל יקראו ע"ש שבט יהודה לכך קרי להו נדחו כי משבט יהודה אפא. זכותם תעמוד לנו אכי"ר:

ונהגו הראשונים ליקח שלשה בדי ערבה לחבטה. וז"ל הב"ע שיעור ערבה אפי' עלה אחד בבד אחד. והנה מדכתב אפי' עלה אחד וכו' מוכח דיש לה שיעור למעלה. ומיהו לאו דוקא אלא אפי' עלה אחד בבד אחד כי כן מורה לשון אפי'. והא לך לשון הגמרא דף מ"ד ע"ב א"ר אמי ערבה צריכה שיעור וכו' וכמה שיעורה א"ר נחמן שלשה בדי עלין לחין ופירש"י שלשה בדין שיש בכל א' עלין לחין וכ"כ הר"ן (עיין תוספות. רב ששת אמר אפי' עלה אחד ובד א' עלה א' ובד א' ס"ד אלא אימא עלה א' בבד א' ע"כ. והנה מדקאמר רב ששת אפי' עלה אחד בבד א' מוכח דמודה דלמצוה נקט שלשה כרב נחמן אלא דלמצוה לבד ולא לעכובא דלעכובא אפי' עלה אחד בבד אחד וכן פסק רבינו האי גאון ז"ל וכתב הרמ"ע במח"ד ח"ב פ' כ"ד דכוונת רב נחמן נגד ג' אמות שהן בית דין אל אלהים היה שיסכימו בביטול הדין יעו"ש. ודכותה בהזאת טמא מת מצות אזוב שלשה גבעולין ושיירי שנים וגרדומיו כל שהוא יעו"ש מה שדקדק בזה וכ"כ בתשובותיו סי' כ"ה והביא שם מנהג בר' ברגה ז"ל וסיים וא"ל להאריך במידי דמנהגא בעלמא הוא כי כל דרך איש ישר בעיניו ואחר כיון הלב הן הדברים. שוב מצאתי בס' שבלי הלקט סי' קי"ז וז"ל כמה שיעורה של ערבה א"ר נחמן שלשה בדי עלין לחין ורב ששת אמר אפי' עלה אחד בבד אחד פי' שלשה בדין ובכל בד ובד שני אחד עכ"ל משמע דמפרש דמאי דקאמר רב ששת אפי' עלה אחד בבד אחד ר"ל אפי' בג' יהיה אלא עלה אחד בכל בד אחד דרב ששת לאו לאפלוגי ארב נחמן בשיעור דשלשה בדין אתי אלא לומר אפי' שלא יהיה בכל בד אלא עלה אחד סגי ופשיטא הכי משמע ודו"ק:

(ויש לעורר ולהביא טעם לענין חבטת הערבה מה תיקון יש בה. והנראה לי הוא מ"ש הרב חמ"י ז"ל הביא טעם ניאות ע"ד הפשט וזה תוכן דבריו. שבא לרמוז לכל איש ישראל שבא היום הזה לזכרון לפני ה' אלהינו למבור הפתקין שלנו ורשוי לכל אדם ליכנע לבבו הערל לפני אלהיו לומר

מה

הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָֹה הוּא הָאֱלֹהִים: יְהוָֹה מֶלֶךְ יְהוָֹה מָלָךְ יְהוָֹה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם זָכְרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹב מִלְּפָנֶיךָ: א״ש זְכוֹר לָנוּ בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ: א״ש תַּחְמוֹל עָלֵינוּ וְעַל טַפֵּינוּ וְעַל עוֹלָלֵינוּ: א״ש חָתְמֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים: א״ש חָתְמֵנוּ בְּסֵפֶר יְשָׁרִים וּתְמִימִים: א״ש חָתְמֵנוּ בְּסֵפֶר מְזוֹנוֹת וּפַרְנָסָה טוֹבָה: א״ש עֲנֵנוּ מָגֵן דָּוִד: עננו אֱלֹהֵי הַמֶּרְכָּבָה: עננו הָעוֹנֶה בְּעֵת רָצוֹן: עננו הָעוֹנֶה בְּעֵת רַחֲמִים: עננו רַחוּם וְחַנּוּן: עננו יְהוָֹה חָנֵּנוּ וַהֲקִימֵנוּ וּבְסֵפֶר חַיִּים זָכְרֵנוּ וְחָתְמֵנוּ: יְהוָֹה רִיבָה רִיבֵנוּ וּלְחַם לוֹחֲמֵנוּ: וחו״י יְהוָֹה בָּרֵךְ אֶת לַחְמֵנוּ וְאֶת מֵימֵינוּ: וחו״י יְהוָֹה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ וְחוּסָה עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וע״ע יְהוָֹה עֲשֵׂה לְמַעַן נְעִים זְמִירוֹתֶיךָ: וע״ע יְהוָֹה עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים וּשְׂרוּפִים עַל קְדוּשַּׁת שְׁמֶךָ: וע״ע דְּעָנֵי לְדָוִד וְלִשְׁלֹמֹה בְנוֹ בִּירוּשָׁלָיִם: עֲנֵינָן. דְּעָנֵי לְצַדִּיקֵי וַחֲסִידֵי וּתְמִימֵי דִי בְּכָל דָּר וָדָר: עֲנֵינָן

הושענא. תתפרקון. קדיש תתקבל. וקורין ד׳ גוברי ביום הששי יביים השביעי כסדר שקראו אתמול. וקדיש מה רב טובך ויוא רחום יסדרא דיומא ועומדין ומתפללין מוסף כמו אתמול ופטום הקטרת ועלינו לשבח. וחובטין הערבה על גבי הקרקע ואומר בשעת חבטה יְהִי רָצוֹן שֶׁיִּכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת כַּעַסְךָ וְיִגֹּלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ. חֲבֵט חֲבֵט וְלָא בָּרִיךְ:

מה אנו מה חיינו מה לדקנו כי אין בנו לא תורה ולא מע״ט כי לערבה דמינו שאין בה לא ריח ולא טעם וכיצד יהיה תיקוננו אם לא ע״י חבטה בערבה לרמוז לחביטת עצמנו מתענוגי העה״ז, והבליו וכמ״ש פת במלח תאכל ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ועוד באה החבטה כדי שיתן אל לבו מ״ש חז״ל ערבה דומה לשפתים דהיינו שזכור יזכור מה שחטא בשפתיו ופגמם בלשה״ר ונבלות פה ושבועות שוא ושקר ודברים בטלים שעושו להיות נכרת כמ״ש יכרת ה׳ כל שפתי חלקות שהוא דוגמא לזה הערבה שנכמשת לאלתר כמו אדם זה שנכרת. וא״כ מה תקנה ימצא מאחר שסיפר לשה״ר שכבר כרתו דוד ע״ה. אז״ל ילך אצל חכם וילמד אותו להשפיל עצמו שנאמר ושלף בה שבר ברות ואל זה הרמז בא ענין חבטת הערבה הדומה לשפתים בקרקע רמז שישפיל עצמו עד עפר. ועוד יש בה רמז לעדת ישראל להזכיר רחמי האל ית׳ אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו כי הנה בר״ה היה הקטרוג גדול על כל ישראל כמ״ש בזוהר בפ׳ ויבאו בני האלהים וכו׳ ונוסף ביוה״כ כי שבעים שרים מקטרגים על ישראל באמרם הללו עע״ז וכו׳ שנכתבו מהם למיתה והנשארים נמסרו הפתקין ביד השטן ואין עוד קטיגור ולכן קבעו יום זה יום **ערבה** הדומה לשפתים לרמוז כי יסכר פי דוברי שקר ביום זה ואין להם יכולת עוד לפתוח אותם שפתים דולקות ולכן צריך לחבטה בקרקע דוקא כי ידמו כאבן עכ״ל: אחי״ה)

תפלה לחבטת ערבה

יש נוהגים לומר תפלה זו קודם חבטת ערבה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה ברחילו ורחימו ורחימו ודחילו ליחדא שם י״ה בו״ה ביחודא שלים

תפלה לחבטת ערבה

שלום בשם כל ישראל הנה אנכי בא לקיים מצות ערבה יסוד נביאים הראשונים אשר שרשם פתוח על ערבי הנחל לתקן את שרשה במקום עליון ויהי רצון מלפניך ה' או"א אל עליון רוכב בערבות הבוחר בנביאים טובים ובמנהגיהם הטובים ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו ועל ידי חבטת ה' בדי ערבה ה' פעמים בקרקע טול אתיות מנצפ"ך גבורות אדנ"י אלהים אנא בכח גילת ערבה ו יעוררו ה' גבורות שביות עוזך ובמתק שפתים הוסיף לקח ה' גבורות [illegible] במתק [illegible] טל אורות [illegible] שם יו"ד ה"א וא"ו העילים טל ובכלה העדה כליה להתיחד עם דודה [illegible] ואחוה ורעות [illegible] זרע קדש מצבתה לעזרת יהוה בגבורים ותובה רצוף אהבה

בשפתים ישק נשיקין רחימין דמתחבקן:

"אבא ב[illegible] ארני אלהים אזכיר צדקתך לבדך: "דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו: "נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קדש משכני עליון: "יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך על כן ברכך אלהים לעולם: "מי ימלל גבורות יהוה ישמיע כל תהלתו: "נכבדות מדובר בך עיר אלהים סלה: "צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלהים: "פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים וגו': "כסאך אלהים עולם ועד שבט מישור שבט מלכותך:

ולי אני עבדך בן אמתך המתנפל לפניך תשפיע לי משפע אור החיים וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני עד אגיד זרועך לדור לכל יבא גבורותיך ואל תקחני מהעולם הזה קודם זמני עד מלאת ימי שנותי בהם שבעים שנה ואל תדיחני מבני שום אדם שבעולם ותאריך ימי ושנותי בטוב ובנעימים דשנים ורעננים ואוצרך הטוב תפתח להשביע מים נפש שוקקה ורוה פני תבל ישבע את העולם כלו מטובך ימלא ידינו מברכותיך ומעושר מתנת ידך וקיים בנו מקרא שכתוב יפתח יהוה לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך ופקדני בפקודת ישועה ורחמים עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו ושא נס לקבץ גליותנו ומלך ביפיו תחזינה עינינו גדול כבודו בישועתך הוד והדר תשוה עליו ידעתי כי הושיע יהוה משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו אמן:

סדר ערבית אומרים:

לַמְנַצֵּחַ עַל הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ הוֹשִׁיעָה
יְהֹוָה כִּי גָמַר חָסִיד כִּי פַסּוּ אֱמוּנִים
מִבְּנֵי אָדָם׃ שָׁוְא יְדַבְּרוּ אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ שְׂפַת
חֲלָקוֹת בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ׃ יַכְרֵת יְהֹוָה כָּל שִׂפְתֵי
חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת׃ אֲשֶׁר אָמְרוּ
לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ׃ מִשֹּׁד
עֲנִיִּים מֵאַנְקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהֹוָה
אָשִׁית בְּיֵשַׁע יָפִיחַ לוֹ׃ אִמֲרוֹת יְהֹוָה אֲמָרוֹת
טְהֹרוֹת כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם׃
אַתָּה יְהֹוָה תִּשְׁמְרֵם תִּצְּרֶנּוּ מִן הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם׃
סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן כֻּרֻם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם׃

והתפלה

עץ חיים

נהגו לומר בערבית למנצח על השמינית וכו' הושיעה וכו' כי מזמור זה אמרו יהושע בפטירת משה רבינו ע"ה כמ"ש ז"ל וקילל את מספרי לשון הרע כמ"ש יכרת ה' וכו' יען כי הם גרמו לו למות במדבר ע"י שסיפרו דוד המדבר לשון הרע על ארץ ישראל והוצרכו למות הם במדבר והוצרך גם משה להיות עמהם וכל זה יען כי בשמיני עצרת הוא גמרה של תורה וקורין וזאת הברכה בפטירה של משה רבינו וע"כ תקנו לומר מזמור זה על פטירתו והוא כגולה למי שנותן אל לבו ומצטער בעת אמירת המזמור לכפר על כל פשע וחטאה דוגמת מיתת בני אהרן ביום כפור: **נהגו** לאחר תפלת ערבית עד שתחשך כדי שלא יבאו לקדש מבעוד יום ואז יצטרך לברך על הסוכה שעדיין יום שביעי הוא ושוב איך יאמר בקידוש את יום חג שמיני עצרת וגמלאו הברכות סותרות זו את זו ועוד דלא ליתי לזלזולי ביה ואע"ג דביום טוב שני של גלות עבדינן יום טוב ומברכין על ספירת העומר הכא שאני דבשום אחד אנו מקדשין. א"נ כיון שעומר ספירה דאורייתא א"א לדחותה ולא את ברכתה משום חשש בעלמא דאגן בקיאין בקיבועא דירחא (כ"מ פ"ו דסוכה) הלכך אין לקדש עד שיראו שלשה כוכבים קטנים רצופים (ועיין תמ"י דף ל"ד ע"א). יהא לך פירש"י: **על** השמינית. כנור של שמונה נימין: גמר. כלה: פסו. כמו אפסו: כי פסו אמונים. הכל מבקרים בי ומרגלים את המקומות אשר אני מתחבא שם ומגידים לשאול: בלב ולב. בפני לבבות לו מראים שלום ויש שנאה טמונה בלבם: לשוננו נגביר. בלשוננו נתגבר: משוד עניים. מחמת שוד עניים הנשדדים על ידכם כגון אני ואנשי וכהני נוב. ומחמת אנקת אביונים יאמר ה' עתה אקום לעזרתם: אשית בישע יפיח לו. אשיתם בישע ידבר עליהם. יפיח לו לשון דבור. ורד"ק פירש יפיח לו מעגן פח יקוש ופירוש מי שהרשע יפיח לו ויסבב ללכדו והוא העני. אני אצילנו ואשיתנו בישע: אמרות ה' אמרות טהורות. הן שיש בידו יכולת לקיים. אבל אמרות בני אדם אינם אמרות אלא מהים ואין בידם לקיימם: טהורות. ברורות ומתקיימות כל מה שמבטיח טובה והרי הבטיחני ישועה ומלכות: כסף צרוף. הרי הן ככסף צרוף הגלוי לכל הארץ: בעליל. לשון גילוי כמו בין שנראה בעליל וכו'. וי"מ בעליל. לשון מעלה. כלומר ככסף הצרוף במשובח שבעפר ובעליון שבו. וי"מ בעליל כמו כתוך הריפות בעלי והיא הכלי שכותשין בתוכו וכן בעליל הכור שמתיכין לתוכו הכסף והזהב: וי"מ לשון בעל יד כלומר אדון הארץ והוא כנגד השם ואמר כי אמרתיו כסף צרוף מאדון הארץ שהוא השם שהוא צורף וזיקק אותם: תשמרם. לאותם עניים הנרדפים מן הדור זו שהם דלטורין: מזוקק שבעתים. ר' יהושע דסכנין בש' ר' לוי תינוקות שהיו בימי דוד היו יודעים לדרוש התורה במ"ט פנים טמא ול"ט פנים טהור וזהו שבעתים. והיה דוד מתפלל עליהם. ראה כמה תורתך צרופה ומזוקקת שבעתים בלבם

אתה

אתה ה' תשמרם שמור אותה בלבם: תצרנו מן הדור. שלא ילמדו דרכי הדור שהם דלטורים: סביב רשעים יתהלכון. לטמון מוקשים להכשילם: כרום זלות לבני אדם. מתקנאים בגדולתי וזה פירושו כשמתרוממים איש הזולל בני אדם. ומ"א פתרונו על ישראל לעתיד לבא כשיתרוממו. וי"מ כראש הזולל לאכול בני אדם וכן פתרונו סביב רשעים יתהלכון סביב העני הולכים הרשעים לבלעו חנם. כרום זלות לבני אדם. ורד"ק פירש כאשר יתרוממו הרשעים הוא זלות לבני אדם ע"ד ובמשול רשע יאנח עם:

והתפלה כתפלת חג הסוכות אלא שאומר (את יום השמיני
אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. אֶת יוֹם חַג שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַזֶּה זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ בְּאַהֲבָה וכו'. ומשלימין התפלה ונפטרין לשלום. והולכין ונכנסין לסוכה ומקדשין שם ואומר זמן ואינם מברכים על הסוכה לפי שאין הישיבה בה אלא מפני הספק:

והתפלת

את יום חג שמיני עצרת הזה. ה"ג להקדים תיבת חג בכל התפלה וכן גירסת הרמב"ם והטעם שלא מצינו בכל המקרא שנקרא חג עצרת בפני עצמו אלא שחז"ל אמרו שנקרא חג בפני עצמו לענין פז"ר קש"ב ולזה מקדימין בזכרון חג לפי שהוא טפל ונגרר אחר חג הסוכות כי אינו חג מיוחד כי אם שמיני לחג הסוכות אלא שנקרא עצרת כמ"ש ביום השמיני עצרת לא שהוא נקרא חג מצד וכן מצאתי להר"י אבוהב במנורת המאור דברים כן בדפוסים הישנות וכן מוכח מלשון הזוהר הקדוש פרשת ויחי דף ר"ך ע"א דקאמר עד יומא בתראה דעצרת דהוא תמינאה לחג עכ"ל הרי דקרית חג קאי אסוכות ושמיני עצרת טפל וסמיך ונלוה לחג הסוכות: עוד יש להביא ראיה מהא דכתב הש"ע י"ד ה' נדרים סי' ר"ך ס' ך' קונם יין שאיני טועם בחג אסור בי"ט האחרון ע"כ וטעמא דבלשון בני אדם היא בכלל החג והכי מוכח בגמ' סוטה דף מ"א סוף ע"א דקאמר ואי כתב רחמנא בחג הסוכות הוה אמינא אפי' י"ט האחרון וכו' הרי בפירוש די"ט האחרון נכלל בחג הסוכות ומכאן לתרץ הט"ז שם בי"ד סי' ר"ך לומר את יום חג שמיני עצרת דהרי הוא נקרא חג וכד' מהר"א מפראג שלמד כן מההיא דנדרים אלא שהט"ז כתב עליו שם דיש לדחות. ואמנם ראיה דמס' סוטה היא ראיה ברורה עליה הטובה נגד רמ"א בא"ח סי' תרס"ז שכתב דאין להזכיר חג בשמיני כלל דלא מצינו שנקרא חג ע"ש וכן מצאתי סמך לזה ברד"ק בשרשים וז"ל וש"ע הוא הנקרא עצרת מיוחד לפי שלא היה בו זכר לכנותו בו כמו חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות או לפי שהיו נעצרים שם עולי רגלים אחר השלימם חג הסוכות לעשות אותו היום קדש עכ"ל הרי דלא נקרא חג אמנם מפני סמיכותו לחג השביעי קרינן ביה חג שמיני עצרת ויש סמך ג"כ בספר י"מ מח"ד ח"ב סי' ל"ז כי שבעת ימי החג הרומזים לשבע שמשות סובבים על נקודת המרכז שהוא יום השמיני הוא היובל הגדול ע"ש: **ואינו** מברך על הסוכה וכו' דכל שהוא ספק אין מברכין עליו וכן אמרו בגמרא יתובי יתבינן ברוכי לא מברכינן: ומצוה לאכול בסוכה מפני שהוא ספק שביעי. וכתב המרדכי מביאו הב"י דאסור לישן שם דדרך בני אדם לישב בלא סוכה משום שצריכה עליו ואינו נראה כמוסיף משא"כ בשינה דאין דרך בני אדם לישן בה אלא לשם מצות סוכה יע"ש. וכתב הב"י ואין נראה כן מדעת הפוסקים שסתמו ולא חילקו וגם בש"ע סתם ולא חילק משמע פשוט דמצוה לאכול ולישן שם וכן כתב המ"ר בפי' להרמב"ם וראיתי טועים מבינים מלשון הרמב"ם דא"ל לישן שם ממ"ש בפ"ו מה' סוכה דין י"ג וז"ל בזמן הזה שאנו עושים שני י"ט יושבים בסוכה שמנה ימים וביום השמיני שהוא י"ט ראשון של שמיני עצרת יושבין בה ואין מברכין לישב בסוכה ומדקדקין מדקאמר יושבין משמע ולא ישינין ואין זה כלום דרבינו נקט כלשון הגמרא יתובי יתבינן והנה בין האכילה בין השינה מקריא ישיבה. והנה עד שהם מדייקים מסיום לשונו דהרמב"ם לידייקו מרישא דקאמר יושבין בסוכה שמונה ימים וכו' כשם שא"א לפרש דיוקא ישיבה לא אכילה ה"נ בסיפא א"א לפרש כן וכבר פירש רבינו לעיל אזה דין ח' כיצד היא מצות

ישיבה

ותפלת שחרית כבשאר י"ט והעמידה כערבית וכשגומר החזרה מברך על ההלל תחלה וסוף ואומר קדיש ומוציא ס"ת וקורין בו חמשה גוברי בפרשת כל הבכור ואם הוא שבת קורין שבעה ומתחיל מן עשר תעשר. ואומר קדיש. ומוציא ספר שני וקורא בו המפטיר ביום השמיני עצרת וגו' ומפטיר במלכים ב' ויהי ככלות שלמה וכו' עד ולישראל עמו ומברך אחריה. ואח"כ אומר ש"ץ אלו הפיוטים :

ונהגו לומר **תיקון הגשם** וזהו :

שִׁפְעַת רְבִיבִים יוֹרִיד מִזְּבוּלָיו. לְהַחֲיוֹת זֶרַע וְלָתֵת פְּרִי יְבוּלָיו. מָטָר יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ יוֹרִיד עִם אֶגְלָיו. הֱיוֹת דָּשֵׁן וְשָׁמֵן כָּל פְּרִי עֵץ וְעָלָיו. חִישׁ וּשְׁלַח עוֹפֶר טֶרֶם יְנוּסוּן צְלָלָיו.

זכור

ישיבה בסוכה שיהיה אוכל ושותה ודר בסוכה כל שבעה וכו' ובדין ו' כתב אוכלין וישנין בסוכה כל שבעה בין ביום בין בלילה וכו' הרי לך בפירוש דרבינו כלל לך מצות ישיבה בסוכה והדר מפרש בדין ו' כיצד היא הישיבה שיהיה אוכל ושותה וישן וא"כ האי ישיבה דכתב בדין י"ג דכוותה והדבר פשוט מאד. וק"ו הדברים לפי מאי דקי"ל אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה ואין ישנין שינת עראי חוץ לסוכה. ובחמ"י הביא רק דהמרדכי ולא שפסק כמותו דו"ק באומרו ולפי טעם זה יובן המנהג פשוט ואין מחלקין בין אכילה לשינה והמורה היפך דברי רבינו ב"י והש"ע ורמב"ם הוא מן המתמיהין : **הא** דלא תקנו בלולב שיטלנו בלא ברכה משום דהוי בגבולין דרבנן א"כ משום דהוא נמי איסור טלטול (כ"מ פ"ו דסוכה) : **וקורא** בספר שני ביום השמיני וכו' והא דאין קורין גם ספיקא דיומא כדי שלא יבואו לזלזל בו (פוסקים) וכן כתב רש"י פרק בני העיר עיין שם : ומפטירין ויהי ככלות שלמה. והטעם לפי שחנוכת הבית היתה באותה אסיפה ובחג הסוכות (רש"י שם) :

תיקון הגשם דע שמנהג קדמונים היה רק להכריז הש"ץ לקהל משיב הרוח ומוריד הגשם ואחר שנתגלה אור הדפוס מלאו פיוטים אלו בתוכו מסודרים לאמרם תוך ברכת אתה גבור וערב להם לומר הפיוטים להתחנן בהם נגד פני עליון אך לא באמצע הברכה מטעם שהוא הפסק לפי דעת רמב"ם וגדולי הפוסקים וכבר העיד הרב דבר שמואל ז"ל בסי' קמ"ט שכך מנהג ארץ ישראל וסביבותיה לאמרם קודם התפלה מפני ההפסק עש"ב וכ"כ בסידור הנקרא בית תפלה ובסידור תפלת ישרים בשם הרמ"ז ז"ל :

שפעת רביבים. מן שפעת מים תכסך (איוב כ"ב) ל' ריבוי : מזבוליו. השמים נקראו כן וז' שמות יש להם : אגליו. טיפי הגשם מן או מי הוליד אגלי טל : ועליו. ה"ג העי"ן בקמ"ץ מן עלה זית. ובכל המקראות לא מצינו שידגישו הלמ"ד שא"כ יהיה שרשו עלל ואינו מזה הענין ולשון הפסוק הוא ביחזקאל י"ז כפנה שרשיה עליו. ובמשלי סי' י"ד ומעליו איש טוב וכן נקדוהו בספרי הדפוס ובכת"י מהר"ר שלמה מנזלי ז"ל והוא אמת ונכון לפי הדקדוק ולפי דרך השיר שמחזיקים הלשון הכבד. וי"מ ועליו כפשוטה ונמשכה אל תיבת חיש ושלח שופר ואין צורך : חיש ושלח עופר. הוא המלך המשיח המכונה בשם צבי ועופר כנזכר בישעיה ד' ובב"ה : חיש. ל' מהירות : העופר הוא ילד הצבי כי כן דרך שיתגדל מעט מעט וכענין גור אריה יהודה : טרם ינוסון צלליו. הפייטן ז"ל מחלה פני אל למהר בביאת המשיח בב"א קודם שימות וינוסו הצללים כי החיים יתכנו צל כמ"ש כי צל ימינו עלי ארץ או כמ"ש בזוהר בענין הצל : נוטע אשליו. פי' זכות אברהם ע"ה שנ' ויטע אשל : קומם. לשון זקיפת קומה מן קוממיות כי בגלות קומתן של ישראל נכפפת בעול המלכיות : גן נעול ופרדס. הם כינוי לישראל שנאמר גן נעול וכתיב שלחיך פרדס רמונים : קרית חנה דוד. היא ציון : שובב. ר"ל ישיב מן נפש ישובב : לאוהל הבן. זה בית המקדש

דכתיב

זכור יזכור כי נוטע אשליו. קומם גן נעול ופרדס רמון שתיליו. קרית חנה דוד ומגדל עוז חייליו. שובב לצואר השן מלואי הוד כליליו. בנוי לתלפיות ונהרו כל הגוים אליו. אלף המגן תלוי עליו: אלף המגן

מכסה שמים בעבים ומלבישם. ומחליף זמנים עלי חק ורשם. אוצרך הטוב פתח נא. להיות בו כל נפוחי נשם. משיב הרוח ומוריד הגשם: אוצרך אליך ישברו מקצות הארץ ועד קצות. אדם ובהמה וכל יצורי ארצות. משיב הרוח לעתות קצוצות ושולח מים על פני חוצות: אוצרך צמאון ושרב וכל חרבות קטוב. תשלח רוחך ויהיו כגן רטוב. אדם ובהמה אשר החשו מטוב. תפתח ידך ישבעון טוב: אוצרך תלמי ציה אשר נותרה ערומה. מתנובות שדה חציר וקמה. תפריח

נצניה

דכתיב ביה צוארך כמגדל השן. ופי' שן של פילים שהם חזקות ונמשל בהמ"ק לצואר שכל זמן שהיה קיים היה צוארן של ישראל פשוט בין א"ה וכיון שחרב כביכול כפף צוארן (רבה ש"ה): מלואי הוד כליליו. שיעור הלשון שכולו מלא הוד כענין כלילת יופי שכולה יופי ואפשר לפרשו על סנהדרי גדולה של ישראל. והכוונה כך וגם ישיב ללשכת הגזית סנהדרי גדולה אשר הם מלאים הודה והדרה של תורה כולה וראשון עיקר: בנוי לתלפיות. היא מלה מורכבת משתי מלות תל ופיות. פירוש תל שהוא חזק וגבוה כמו העומדים על תילם. ופיות פי' שהיו אבני המגדל גזורים פיות פיות כמו שעושים היום בבניני המגדלים כן פירש רד"ק בשרש תלל. ובשרש אלף פירש כי הראוי להאלפיות והפילו האל"ף להקל ופירש בו ל' לימוד כי המגדל הגבוה יהיה לימוד לעוברי דרכים כענין מלפנו מבהמות הארץ (ר"ש ן' מלך) ורז"ל דרשו תל שכל הפיות מתפללים אליו ועיין מ"ש בפי' ההושענות דיום ב': ונהרו כל הגוים אליו. פסוק הוא בישעיה סי' ב' ופי' לשון מרוצה ו"א ויהפכון למפלח עליהי כל מלכוותא: אלף המגן תלוי עליו. הכונה כאן לפי סדר הפיוט כי המקדש הוא מגינן של ישראל המגין עליהם וכן אחז"ל אלמלי מגן לך אבל לבניך אני נעשה להם מגינים הרבה וזהו אלף המגן תלוי עליו מגינן של ישראל תלוי במקדש שיבנה בב"א:

מכסה שמים בעבים. ע"ש המכסה שמים בעבים: ומחליף זמנים עלי חוק ורשם. הכוונה על ארבע תקופות השנה שחקק ורשם הש"י בפרשת נח עוד כל ימי הארץ וכו' וקור וחום וקיץ וחורף עיין רש"י שם: אוצרך הטוב. ע"ש יפתח ה' לך את אוצרו הטוב: כל נפוחי נשם. הבריות שנפח הקב"ה באפם נשמה: ישברו. יקוו וייחלו: יצורי ארצות. הם עשבי השדה הגדלים וצומחים מהארץ וכמחז"ל על פ' לאיש עשב בשדה אם בשביל איש אם בשביל עשב גשמים יורדים: משיב הרוח לעתות קצוצות. כגון בחורף: קצוצות. ענינו ידועות וגזורות ובלשון חז"ל הקוצץ עם הפועל וכו': על פני חוצות. חו"ל כדברי רז"ל: צמאון. לשון צמא: ושרב. ל' ניגוב ויובש ותמימית אכלוני חורב ה"א שרבא וכן לא יכם שרב ושמש ל' תאומות הוא: חרבות. ל' חורבה: קטוב. ל' כריתה והכוונה על שדות שנחרבו ונכרתו מעולל גשם: תשלח רוחך. ע"ש תשלח רוחך יבראון וע"ש ישב רוחו: תלמי ציה. המקום הגבוה שבשדה אחר החרישה יקרא תלם: ציה. ל' מדבר וחרבה: מתנובות שדה. מן מתנובת שדיו הוא ל' יציאת העשבים וגידולן וגירסא דשא מצות: וקמה. היא התבואה שקרב עתה לקצרה: נצניה. הוא פרח הפרי היוצא תחלה: ותלבישה רקמה. הוא

כינוי

נגיה ותלבישה רקמה. ותחדש פני אדמה: אוצר אב רחמן נושא חובת לב עקוש. פדה נפש תורך מיד יקוש. השלימה נא דברך ואם אין בנו מתקושש וקוש. ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש: אוצר

ששוני כוננת אלהי ותבחר. בשירים ששמת בפי טוב ממסחר. ולי גרון התה בקראי לא נחר. ונגדך כוננת צעדי ממשחר. ויצרי הכנת כמו צמר צחר. ולכן לא שתה לבבי בי סחר. היה סתרי עתה כאתמול וכמחר. מגני אתה אלהי אל תאחר: מגני ישבעון ידידיך מאוצרות שמים. ושבע אדמה לא שבעה מים. פדית תשלח לשתיים פעמים. יחיינו מיומים: יחיינו אל חי יפתח אוצרות שמים. ישב רוחו יזלו מים: אל חי בגשמי רצון תברך עדה. בפחי יון כצפור לבודה. בצדקת אב המון הבין עדה. ואמר יקח נא מעט מים: אל חי גשם נדבות משמי עדה. הוריד בצרה רב עלילה. בצדקת נעקד בהר המוריה. ושב וחפר בארות מים: אל חי דלה ממהומה עמך והצל. ורוח דשך עליו האצל. בצדקת איש תם מקלות פצל. ברהטים בשקתות המים: אל חי האר פניך על דל בשועו. נותר וזל בן אחר ישעו. בצדקת עניו נס מפרעה. וישב על באר המים: אל חי השרת מים על יבשה. הוד ותוציא אבן הראשה. בצדקת קחה צלוחית חדשה. ועל ידי נרפאו המים: אל חי טרפי צמח אדמה

המציא

כינוי לצמיחת הדשאים והאילנות שאז כאלו הארץ מלובשת בהן כבגד שהוא מרוקם מכל גון: נושא. לשון סליחה כמו נושא עון: חובת. חטא: לב עקוש. מן דור עקש לשון עוות: תורך. לשון תור וכן יונה או תור. אל תתן לחית נפש תורך הם ישראל אחת היא יונתי תמתי: השלימה נא דברך. לשון שלמות וקיום דברך הכתוב בתורה ונתתי מטר ארצכם. והיינו דסיים הפייטן בפסוק זה: מתקושש וקוש. לשון חיפוש. הכוונה אע"פ שאין בנו מי שמחפש ומדקדק במעשיו כדי שיוכל לחפש אחר אחרים ולהוכיחם וכן אמרו רז"ל קשט עצמך ואח"כ תקשט אחרים: לשוני כוננת. כבר פי' לעיל בתקון הטל ע"ש: לשתיים פעמים. ל' שתייה ונפילה. פעמים בגלות בבל וגלות זה האחרון: יחיינו מיומים. משני פורעניות שעברו עלינו משני מקדשות שחרבו (רש"י) ורד"ק פירש מגלות מצרים וגלות בבל: ביום השלישי וכו'. וזה ראיה למה שפירשתי לעיל כאתמול וכמחר: ישב רוחו. לשון נשיבה. לשון הפרחה וריחוף: בפחי. לשון מצודה: עלילה. ארץ יבשה: רב עליליה. רב המפעלות והמעשים: ממהומה. ענין שבר. מן והמם מהומה גדולה: האצל. לשון הפרשה והנחה מן ויאצל מן הרוח: בשועו. בהתפללו: חשרת. קיבוץ העבים כשהם מלאים מים מן חשרת מים עבי שחקים: תזיל. לשון הנגרה: ותוציא אבן הראשה. ת"י ויגלי ית משיחיה: בצדקה לקח. הוא אלישע: טרפי. תרגום עלה טרפה: הפק רצוני. מן ויפק רצון: חזקי ואמצי. חוזק שני והומן כלי: למענך מוליא. כנ"ל לנוכח כי כל הבית כולו לנוכח מדבר. ובדרך שאני

[illegible] למענך אלהינו וכן היה [illegible] מהר"ן ז"ל ורביתי אחריו והיא ע"ב המוליא לך מים מצור החלמיש:

אם

אם טעה ולא הזכיר גשם אינו חוזר כיון דהזכיר טל ומיהו צריך ליזהר מאד שלא יטעה (עיין פוסקים):

ליל התקדש תשיעי לחג והוא **שמחת תורה** ע"ש שמשמחים בו שמחה ומשתה לגמרה של תורה שביום הזה השלמנו סדרנו וחזרנו להתחיל ועל שזכנו אלהינו לכך מחיבוב המצוה אנו עושין ששון ושמחה לתורה שעל ידה זכינו לכך והמסיים והמתחיל בתורה עושים שמחה לריעיהם ונקראים חתני תורה. ואם אין ידו משגת מרבה בסעודת ביתו מה שיוכל ויהי מה לכבוד התורה (עיין סדה"י וחמ"י וספר תיקון יששכר דף ע' ע"א ורד"א) ועיקר החתונה היא על ההשלמה ובין זה ובין זה כולם נקראים חתני תורה ומקשטים את התורה זה בכה וזה בכה כחתן המקשט את הכלה (שם). וקונין אותה ביותר דמים ועליהם נאמר כי מכבדי אכבד (רד"א ותיקון יששכר). ומליפין כלים נאים בבהכ"נ לכבוד התורה וגם כל העם מקשטים עצמם בלבושים נאים יותר מכל החג והכי איתא בתיקונים דף מ"ח והכי צריכין ישראל לאתעטרא בכולא בעטרא על רישייהו ביומא דשמחת תורה ע"ש):

המנהג קדמון לקרות ויעל משה עד סוף פסוק ולא קם נביא עוד בנועם ונגון שיר בניגון עשרת הדברות. ולכאורה הוא תמוה דאדרבה קינה מבעי ליה. והנלע"ד לתת בזה שלשה טעמים. הראשון ע"פ מחז"ל שהקב"ה הפעיל ראות במשה מה שאין גביל לעין לראות יותר מאור זרוע לצדיק שברא הקב"ה בששת ימי בראשית שבו אדם מסתכל מסוף העולם ועד סופו ויותר היה בו יכולת לראות ארץ ישראל כולה מראשה ועד סופה ואת העם היושב עליה מלכיה ושריה וכו' זה הוכנעו כולם והיו נוחים להכבש כי נתן מינו בהם ע"ד רק בעינך תביט ושלומת רשעים תראה כמלא ח"כ עלייתו להר שמחה וששון ליהודים כי עלייה זו לטובתם היתה. וטעם ב' ע"פ חז"ל שאלו נכנס משה לארץ לא היה המקדש חרב והיה מוכרח הקב"ה לשפוך חמתו על ישראל ולעשות כהם כלייה ח"ו

המציא. הפק רצוני חזקי ואמצי. בגשמי נדבות למענך מוציא. מחלמיש למעין מים: אל חי

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּגִשְׁמֵי אוֹרָה תָּאִיר אֲדָמָה: אמן בְּגִשְׁמֵי בְרָכָה תְּבָרֵךְ אֲדָמָה: בְּגִשְׁמֵי גִילָה תָּגִיל אֲדָמָה: בְּגִשְׁמֵי דִיצָה תְּדַשֵּׁן אֲדָמָה: בְּגִשְׁמֵי הוֹד תְּהַדֵּר אֲדָמָה: בְּגִשְׁמֵי וַעַד טוֹב תּוֹשִׁיעַ אֲדָמָה: בְּגִשְׁמֵי זִמְרָה תְּזַמֵּר אֲדָמָה: בְּגִשְׁמֵי חַיִּים תְּחַיֶּה אֲדָמָה: בְּגִשְׁמֵי טוֹבָה תֵּיטִיב אֲדָמָה: בְּגִשְׁמֵי יְשׁוּעָה תּוֹשִׁיעַ אֲדָמָה: בְּגִשְׁמֵי כַפָּרָה תְּכַלְכֵּל אֲדָמָה: כְּמוֹ שֶׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ רַב לְהוֹשִׁיעַ מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם לִבְרָכָה. אָנָּא הוֹרִידֵהוּ לְאוֹרָה. לִבְרָכָה. לְגִילָה. לְדִיצָה. לְהוֹד. לְוַעַד טוֹב. לְזִמְרָה. לְחַיִּים טוֹבִים. לְטוֹבָה. לִישׁוּעָה. לְכַפָּרָה:

ואומרין אשרי וכו' מה רב טובך וכו' וקדיש ועומדין ומתפללין מוסף כמ"ש בסדר דפסח ואומרים בברכת אתה גבור משיב הרוח ומוריד הגשם. וחוזר ש"ץ התפלה. וגומרין כשאר י"ט ומתפללין כמו י"ט ואם חל בשבת מוציא ס"ת וקורין שבעה גיברי בפרשת וזאת הברכה: ונוהגים לקרות ס' קהלת ת"י ורש"י קודם מנחה:

ליל שמחת תורה מתפללין ערבית כמו אתמול ואם חל במוצאי שבת אומרים ויהי נועם ואתה קדוש

קדושה ויוצאין ומקדשין ואומרין זמן:

שחרית מתפללין כמו אתמול וגומרין ההלל ומוציאין ס"ת ראשון וקורין בו חמשה גברי בפרשת וזאת הברכה

ומברך

ומברך אחריו ואינו אומר קדיש וקודם פתיחת ס"ת נהגו לומר פיוט שיסד הראב"ע **אצולה** לפנים הכתוב לעיל בהוצאת ס"ת דשבועות ואח"כ אומר גדלו וכו' ואחר שישלים חמישי קריאת מוציאין

עתה שלא נכנס ומת במו"ל הוא טובה לישראל ששפך הקב"ה חמתו על עצים ואבנים וישראל נשארו קיימים כמ"ש במגלה עמוקות מביאו ל"ח ע' משה כ' ע"ה וע"ד שאז"ל מזמור לאסף אלהים באו גוים קינה לאסף מבעי ליה וכו'. וטעם שלישי ע"פ מ"ש הנהאגתי בספר קול בוכים דף ל"ח וז"ל בשבעת פטירת הצדיק מתעוררים כל מעשיו הטובים שעשה וכל התורה שעסק בה וכו' וכולם חוזרים ומתהדרים והוא בסוד מאמר בפ' ויחי בזוהר בהלולא דר"ש תנא מתקן פתורים של ר' יצחק וכו' כי בודאי היא הלולא רבא וכן איתא במדרש רות כשנפטר ר' חסדאי הלך ר' יוסי בריה ובת תמן בבי קברי והוה צליא כמא מגו חדין הכתות כתות דמתכנפי והוו אמרין ניזיל בחדוותא דהלולא דאוריתא דר' חסדאי וכו' ע"כ מעתה נפלא ממעלת מורינו מהר"י קארו זצ"ל. יש עוד להאריך מילין טעמים נכבדים ומה שכתבתי די ליישב המנהג וק"ל: **ואינו** אומר קדיש. כן המנהג אצלינו וכ"כ הרדב"ז והרוקח משום דהוי הפסק דהוי לשלוק. וגם פיוט או מזמור לא הוי הפסק דלא הוי שלוק ושום כמו קדיש ולא שייך כאן טעמא דקטרוג ולא הפסק שייך דמיסקין בפתיחת ס"ת לקרות בראשית וגם הפיוט הוא מהטעון וכן מצאתי למהר"י וגם ז"ל דפיוטים לא הוי הפסק: **ואח"כ** מוציאין ספר שני וקורין בו בראשית בברכה תחלה וסוף ואע"פ שהיה ראוי לאומרה עד אחר קריאה בקרבן המוסף מטעם דתדיר קודם ועוד שהיא חיבה וקריאת בראשית אינה אלא מנהג. כבר השיב הרדב"ז בספ' ר"ח שסמכו בזה על המדרש שלא יהיה פתחון פה לשטן לקטרג שהם עומדין בלא קריאה שכבר סיימו את התורה ולפיכך נהגו לסמוך מיד אחר וזאת הברכה מתחילין בראשית. ועיד לענין סופו בתחלתו חיבור הסוף עם הראש עולה ל"ב ואין מפסיקין אפי' בקדיש. ואלו היו מפסיקין בקריאת ההפטרה היה מקום לשטן לקטרג. ואם בא לומר שלא יאמר פיוטים אחר ההפטרה פשיטא וכו' ע"ש. ומוכח מזה דפיוט בין ספר ראשון לשני לא הוי הפסק וכמ"ש לעיל: ודע כי יש בענין ברכה אחר קריאה בספר ראשון מחלוקת בזה בין המנהגים וכבר נשאלתי ע"ז מעיר המאור יע"א והיתה אליהם תשובתי זאת וראיתי להעתיקה כאן כי בה נתבארו הכל וטעם מחלוקתם וטעם הקריאה בספר שני וזה נוסחה:

שלמך ישגי לעלמין אכי"ר. הגיעה האגרת ענין השאלה על שנוהגים ביום שמחת תורה להוציא שני ס"ת בראשון קורין וזאת הברכה והמשיים וזאת הברכה הוא המתחיל בראשית בספר שני בלא ברכה תחלה וכשמסיים הקריאה בספר בראשית יברך ברכה אחרונה. ובאלתך בשבית משה ה' ניהגין שמשלים וזאת הברכה בספר ראשון ומברך ברכה אחרונה וחוזר ואומר פסוק מפ' בראשית ואח"כ חוזר ב' וקורא בספר שני בבראשית בברכה תחלה וסוף. ושאלת איזהו המנהג הנכון משני מנהגות הללו. והנה קודם שאשיב להדין עוד אזכירך שיש מנהג שלישי בענין זה והוא שמשלים חמישי בספר ה' וזאת הברכה. ואחר גמר ברכה אחרונה מוציאין ספר ב' וקורין בו בראשית בברכה תחלה וסוף. והנה הוקשה לך על המנהג הב' מהא דאמרו רז"ל ובעבור שבחומש הפקודים קורא עם"פ דמקשה בגמרא וניתי ס"ת אחרינא ונקרי ומשני משום פגמו של ראשון: דע לך כי קושיא זו קשיא לר' מורינו מהרי"ק"א ע"ה בסימן קמ"ד וע"ש בב"י ובכ"מ פרק י"ב מה"ת דמפרש לשון רמב"ם שפסק ולא יקרא איש אחד ענין אחד בשתי תורות שפירש שם אפילו בענין אחד ע"ש. ומגם הרואה יראה דפשט לשון רמב"ם הוא. איש אחד בענין אחד הוא דלא ליקרי אבל בשני ענינים ספיר דמי והיינו כי הכא שפרשת וזאת הברכה ענין אחד ופרשת בראשית ענין אחד ושפיר דמי יקרית שני הפרשיות איש אחד לדעת רמב"ם. ודע שכן הוא שהרי הילפיתא הוא מבעשור שבחומש הפקודים והתם אמרו לפי שהם ענין אחד ממש. וטעמא רבא איכא שיאמרו למה חזר לקרות בספר

שני ענין זה אלא מפני שנמצא טעות ברכות משא"כ בשני ענינים שיאמרו מה שחזר וקרא בספר שני לא מפני שקריאה ראשונה פסולה אלא מפני שצריך לקרות ענין אחר ואינה פגומה. ושוב מצאתי

מוציאין ספר שני ויש שנוהגין עתה לומר אזהרה בין ספר ראשון לבין ספר שני ולא קידם. ויש שנוהגין לומר פיוט אחד בשעה שפותחין ספר שני דבראשית [כגון מברך רחמנא וכו' להר"ר בנימין הכהן ז"ל או אמונה יצרה להר"ר יהודה אלנ'אהרי ז"ל] ויהי:

מברך

בנוסחאות רמב"ם כ"י מהראשונים ע"פ מהל' עבודת יוה"כ ולמה לא יקרא בספר שני לפי שאין קורין ענין אחד לשם אחד בשני ס"ת ע"כ. הרי מבואר פשוט בדעת רבינו הרמב"ם להתיר בשני ענינים וא"א לשבש דבריו לאיסור. שוב אחר שכתבתי כל זה זכני השי"ת ומצאתי שגם הרב הגדול מהרי"ט בתשובותיו סימן רל"ג ביאר דברי הרמב"ם כשטתנו בראיות מוכרחות כמו שהעליתי כדבריו הנעים ישי"ב ותלי"ת ושמחתי שכוונתי לדעת גדול. שוב ראיתי למהרי"ק שכתב שנהגו במצרים להוציא ג' ספרים ומתחיל בפרשת בראשית בספר שני והיא ע"פ רמב"ם שכתב ולא יקרא וכו' ע"כ הרי שהבין בפשט לשון רבינו ע"ש. גם הרדב"ז ע"ה בתשובותיו סימן ר"ח כתב שכן נהגו רבותיו ואלו היה שום איסור לא היו שותקין מזה ויעינו מפני שתופסין עיקר כפשט דברי הרמב"ם וכדמוכח מפשטי הברייתא דלעיל דמסכת יומא רבינו דין זה. הרי לך דברי מהרי"ק ורבו הרדב"ז שכתבו שנהגו לברך ברכה אחרונה בשיים ואת הברכה רק תקף ועוד שיעלים לעיני כל ישראל הספר השני גם פתוח ומוכן לפניו לקרות בו בראשית ומברך ברכה אחרונה אחר השלמת הקריאה שבספר שני וכ"ל בספר תיקון יששכר דף ט' ע"ב והעיד שכן המנהג בכמה מקומות ושכן כתב מורי הרדב"ז ע"ש והנה ממה שכתבתי לעיל מנהג זה יש לו שמועות. ועוד אפשר לומר כפי קולר שבלי המנהג זה לא היו והוא דקי"ל דאמנהגא לא מברכינן וכדאמרינן גבי ערבה חביט ולא בריך מטעם שהוא מנהג נביאים ואמנהגא לא מברכינן וכן תיכא בפוסקים גבי מגילת ערב בשורים דאין מברכין עליו שהוא מנהג. לכן בעלי המנהג הזה ראוי שלא להכניס עצמם בספק ברכה לבטלה שהוא ספק לא תשא ויש ולקרות אותה על סמך ברכת המשלים שעיקר הברכה וברכה א' עולה לכולן. האמת כי הוא מנהג זה ישבר דבתי וחקרתי ומצאתי מפי מגידי אמת שגם בשאר ארצות אשר הם מעוקים בני המנהגים עושין כן מימי קדם ותמהתי על מנהגי שנהגו לברך מתחת על ספר שני גם במנהגי זה כבר פשט בינינו מקדם אמרתי להלין בעדו והוא כי אולי קמאי חששו לה' מהרי"ט החולק על הרמב"ם ולענין ברכה ס"ל דכיון שהוא מנהג קדום ורב עמדם זכרי וכבני ששה שהם הוי ספק הגאונים אפשר שום לו בזיקות לומר בתיבת היום הוא ולכן אפשר לברך עליו. ס"ל דאמנהגא מברכין וכדעת הרב דאיקלעו לבבל חזינהו דקא קרו הלילא סבר לאפסוקינהו כיון דחזי דקא מדלגי אמר ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם וכ"פ בזה מהר"י קולון שהוי מברכין בהלל"ג גי' סבר לאפסוקינהו ומינה מוכח מבמא דאי על כל מנהגא מברכין אלא על מנהג שהוא קדום דומיא כמו דקאמר מנהג אבותיהם בידיהם. והרי"ק סימן ק"א כתב ואעפ"י שאין מברכין על המנ' זהו במנהג קל כחבטת הערבה וע' בכה"ג סי' תרפ"א בהג"ה ב"י ויוסף סי' ב"ע כ' דמברכין להגו' הר"י והא דאמרינן חביט ולא בריך דמלטול בעלמא הוא ולא חשיבא למקבע ברכה ואפשר ב"ע זה דמנהגא היא ומברכין עכ"ל. אמנם הנוהגין להתחיל פסוק אחד או שנים או פ' מפרשת בראשית הקורא בין הגלילה ואח"כ רוצו וקורא אחר בספר שני בראשית בברכה תחלה וסוף נראה לפי הנ' שאין אלא מן הטעם הוא דממה נפשך אם הקריאה בפ' בראשית כדי שלא יקטרג השטן או מטעם שרצו להתחיל בו ובכלה ג"כ בסיומה או מטעם נעוץ סופן בתחלתן. אם כן למה חוזרים וקורין בספר שני בברכה הלא כבר יצאו י"ח מטעם זה או הטעמים האחרים. ואם נפשם לומר שאין יוצאין אלא בקריאת הקורא בס"ת כשר. א"כ מה הועילו בקריאתם הראשונה. וקרוב אני בלבי לומר דהשטן

כן

מברך רחמנא. נ"פ מהשנא עדנא. דאמטי לן זמנא. לאשלמא ספרא. הללויה כי טוב כי לעולם חסדו: מברך ועל דא חדינן. סעודתא עבדינן. וטיבו שלמינן. למאריה די אתרא: הכטכל"ח דמגו אשתא. יהב לן אוריתא. בתוקפא ורבותא. לפום צערא אגרא: הכטכל"ח כתב יד ימיניה. ובתקוף קניניה. די קנינא מניה. במנא די כשרא: הכטכל"ח והשתא בעינן. כמא די זכינן. הכא גמרינן. ופסקינן סדרא: הכטכל"ח דיסגי טיבותא. למפתח באוריתא. דבעיא צילותא.

כיומא

כן חובה אני להם מברכה לבטלה שהרי כבר אפשר לומר שיצאו י"ח בקריאת הפסוק בראשית. שוב ראיתי בספר תניא דף י"א שכתב דנוהגים אחר הקריאה בפ' וזאת הברכה לקרות הגבור פרשה ראשונה מפרשת בראשית מהטעמים הנזכרים ואח"כ מוציאין ספר שני לקרות בו פרשת המוספין יע"ש הרי דבקריאה זו שלא בספר כשר יצאו י"ח הטעמים הנזכרים לעיל: העולה מזה דהנוהגים לקרות התסיים גם בספר שני בראשית בברכה א' הוא נכון יותר מהמנהגים אחרים והנוהגים לסיים וזאת הברכה בברכה אחרונה ולחזור ולקרות אדם אחר בספר שני בברכה תחלה וסוף אין להוכיחם הגם דהמנהג הראשון הוא טוב ממנו עכ"ז אין לבטלו [...] הריב"ש בתשובותיו סי' של"ד ואמנם הנוהגים לקרות אחר סיום וזאת הברכה פסוק בראשית [...] מנהג בלתי נכון וראוי לבטלו שאין לו על מה שיסמוך. כה דברי הכותב בנחילה רבה מקוה חסדי אהיה. הצעיר יחיה בן לא"א כמהר"ר יוסף ן'. הרה"ג נאלח נע"ג :

א"א ה"ן להיות כי לא פירש הרב המחבר על שני הפיוטים האלו כלום. ע"כ פירשתי בהם לעצמי מה שנלפע"ד. ולכן אם יש איזה פירוש שלא ישר בעיני המעיין יהיו תלונותיו עלי ואל יגע בכבוד קדושת הרב המחבר ז"ל :

מברך רחמנא. יתברך שמו של ממ"ה הקב"ה: מהשנא עדנא. ע"ש והוא מהשנא עדניא (דניאל ב') ופי' משנה עתים: דאמטי לן זמנא. שהגיענו לזמן הזה להשלים ספר התורה: ועל [דא] חדינן. ועל זאת אנו שמחים בשמחת התורה: סעודתא עבדינן. שעושים אותו יום משתה וכמ"ש [ה]ר' המחבר לעיל שצריך חתן תורה לעשות משתה ושמחה לאוהביו ולפחות עם בני ביתו אם אין ידו [משגת]: וטיבו שלמינן. וזהו הטובה שאנו משלמים: למאריה די אתרא. פי' רבש"ע: דמגו אישתא [...]. ע"ש מתוך האש הענן והערפל וכן מדבר מתוך האש. והיינו בעת מתן תורה: בתוקפא ורבותא. [...] שהיה ע"ד מ"ש רז"ל במדרש שכפה עליהם את ההר כגיגית: לפום צערא אגרא. ר"ל כי [...] שהתורה נתנה לנו דהיינו לזכותינו לעוה"ב. ואע"פ שהיה עלינו בחוזק וכפייה וכמ"ש הז"ל על פסוק וישמע [...] את העם בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיהם. א"נ כפי מה שהאדם מצער עצמו בעמלה של [...] והאמת כן מקבל שכר לעוה"ב: כתב יד ימיניה. ע"ש מימיני אש דת וכו'. ות"א כתב ימיניה: [...] קניניה. היינו מה שנכנסנו בברית שהוא לנו כמקום קנין: די קנינא וכו' אפ' ע"ד ה' קנני [...] דרכו וכן כי לקח טוב נתתי לכם וכו'. ל' ליקוחין שהוא ע"י קנין: במנא די כשרא. ר"ל [...] כלי הכשר ואפ' שהוא רמז ללוחות: והשתא בעינן. עתה הפייטן מתחנן ואומר ועתה הנהגו [...] כי כמו שזכינו לגמור ולסיים. והיינו כמא די זכינן וכו' כן תרבה טובך ותחדש עמנו לזכותינו [...] כה ילמיד הותה בהפסק ובטחה מבלי בלבול דעת שלרכי והבלי העוה"ז והיינו מ"ש דבעיא [...]. דעת צלולה: כיומא דברירא. כיום את שהוא טהור מעננים. כן צריכה התורה דעת זכה [...]. ברירא. הגי' הנכונה בקמץ תחת הבי"ת ולא כי"ג בשי"א והוא ע"ש הפ' וכעצם השמים לטוהר

ת"א

ת"א יכתיזו במילא לברירו בקמ"ז תחת הבי"ת: ישיזיב מן עקא. ר"ל שילנו מהגרות המתרגשות בעולם: ויוחי פריקא. וימהר להושיענו הרגוס מהרי אוחא וכן וימהר להביא יאותי: דייזל סומקא וכו'. דהיינו ע"י התשובה ילך הלער מעליני בהיא נמשל לאודם תר' אדום סימק. וייתי חיורא. ותבא האורה כענין ליהודים היתה אורה ושמחה. וה"א לפרשו על ענין ביאת הגואל. בהרי הוא הפייטן ושאל על ענין המשיח במ"ש אח"כ ויצמח פורקנא: דבלי האי שופרא. הוא המות במבלה יופין ותאקן כל בריות: ותורה חדתא. ע"ד מ"ש רז"ל שעתידה תורה שתתחדש והיינו שיתגלו לנו פירושיה וסודותיה מה שלא נתגלו אפי' למשה בסיני ולא שתינתן תורה אחרת ח"ו. וזה ע"י שתתרבה הדעת כמ"ש כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו' הוא ברחמיו יזכנו בחיינו ובימינו מהרה אמן:

ביומא דבריא: הכפכל"ח ישיזיב מן עקא. ויוחי פריקא. דייזל סומקא. וייתי חיורא: הכפכל"ח ויצמח פורקנא. וקצא דימינא. ויבלע מיתנא. דבלי האי שופרא: הכפכל"ח ותשרי שכינתא. בארעא קדישתא. ותורה חדתא. נקבל בתדירא: הללויה כי טוב כל"ה

פיוט אחר למהר"י אלצ'אהרי לחן אצולה לפנים:

אמונה יצרה. יסוד היסודות. תרנן לפני. בשירי ידידות: אמונה בטרם שחקים. וארץ מתוחים. ועד לא ארקים. ותבל יסודות: אמונה גנוזה לפניו. אלפים שנים. ודורות עשרים. וששה סדורות: אמונה דבש מלשונה. ליודעי פשטים. וכבוד וחיים. למבין בסודות: אמונה הדורים תישר. במיטב אמרים. ותשיב לנפש. במשל

אמונה פיוט זה למהר"ר יחיא אלצ'אהרי זת"ל מגדולי חכמי תימן כת הקידמין ע"ה: אמונה ע"ש יאהיה אצלו אמון שהיא התורה. א"נ נקראת אמונה ע"ד מ"ש בס' הברית שתורה היא אמונית ר"ל עפ"י האמונה ולא עפ"י החקירה ע"ש: יסוד היסודות. זה הקב"ה שהוא יסוד הכל: תרנן לפניו. ע"ש משחקת לפניו בכל עת: בטרם שחקים. ע"ד מ"ש רז"ל שהתורה קדמה לבריאת העולם. (ימינ"י): אלפים שנים. הכי איתא במדרש ע"פ ואהיה שעשועים יום יום שקדמה לב"ע אלפים שנה כי יומו של הקב"ה אלף שנה: ודורות עשרים וכו'. הם כ"ו דורות שמאדם עד משה שזן הקב"ה את העולם בחסדו עד שלא נתנה תורה (ימינ"י): דבש מלשונה. ע"ש ומתוקים מדבש והיינו ליודעי פשטים ר"ל ללומדי פשטים ואינם מבינים בפירושיה כי ההוגה בתורה באהבה הוא כטועם בפיו טעם רוחני מתוק מאד ומתענג בה תענוג גדול אבל המבינים יש להם עוד מעלה יתרה שניתנת להם עוד כבוד וחיים בעוה"ז ולעוה"ב. א"נ ע"ד מ"ש במדרש שוחר טוב וז"ל א"ר ישמעאל בא וראה כמה קשה יום הדין וכו' בא מי שיש בידו מקרא ולא משנה הקב"ה הופך פניו ממנו ומלאכי גיהנם מתגברין בו כזאבי ערב והם נוטלין אותו ומשליכין אותו לגיהנם וכו' בא מי שיש בידו גמרא הקב"ה א"ל בני הואיל ונתעסקת בגמרא לפית במרכבה לפית בגאותי שאין הנאה לי בעולמי אלא בשעה שת"ח יושבין ועוסקין בתורה ומלילין ומביטין ורואין והוגין ולומדין התלמוד הזה כסא כבודי היאך הוא עומד וכו' ע"ש נוראות מה שצריך אדם לידע ולהשיג בתוה"ק וזהו שאמר הפייטן וכבוד וחיים למבין בסודות דייקא: הדורים תישר. נר' שכונת הפייטן ע"ד מ"ש בש"ס לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה (והיינו דוקא להתהדר ולהתגדל ולא לקנטר או לעשות אותה קרדום לחפור וכו') שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וכההוא מעשה שהביאו בגמ' של אותו גוי שהיה עובר על פתח בית המדרש ושמע התלמידים שהיו קורין פסוק ואלה הבגדים וכו' ואמר להם כ"ז למי אמ"ל לכ"ג הלך לפני הלל הזקן

במשל וחידות: אמונה ותחכים לפתי. וסבל ונמהר. ואלם ירנן. וחגר בקידות: אמונה זמנים משונים. והיא לא תשונה. לנצח נצחים. במצות תמידות: אמונה חקוקה בחוקים. ומצות ישרים. עדות בכל עת. במצות מעידות: אמונה טהורה וברה. מאירה לעין כל. מסלות נתיבות. בכל אפודות: אמונה ימין עוז ועזוז. נתנה למשה. בסיני מסרה. ליד איש חמודות: אמונה בנוח נבואה. לבלתו ברוח. אלהים צבאות. ברוב עם חרדות: אמונה לבד בן לעמרם. מדבר בעמדו. בנחו ושיחו. כמו אש לפידות: אמונה מנוחה שלום. וחיים ארוכים. לרב לנביאים. צדקות יסודות: אמונה נתנם בלב טוב. וצוה לשמרה. היא בעבורה. נפשות פקודות: אמונה שמאלה

יעשר

הזקן אמ"ל גיירני ע"מ שאהיה כ"ג וכו' וזהו הדורש היטב שלעפ"י שכוונתם להתגדל ולהתייהר לסוף היא מיישרת אותם והורים בהם. וכן אמרו חז"ל למה נקראת תורה ע"ש שהיא מורה לאדם דרך ישרה: ותחכים לפתי. ע"ש מחכימת פתי: ונמהר. היינו נמהר להשיב שהוא פחות מכולם: ואלם וחגר. משל הוא למי שהוא ריקן מכל לימוד התורה שאינו יודע לדבר בה דוגמת האלם שאינו יכול לדבר וחיגר שאינו יכול לילך וכמ"ש רז"ל ע"פ ואם זמות יד לפה שבאותה שעה נעשה כאלם ועי"י לימודו בתורה אז היא יוצא מכלל הנזכרים בתרז זה דהיינו שמיישרת את האדם ללמד לשמה ומחכימת פתי שהוא גרוע ממנו וכן לנמהר דגרע טפי ומפקחת את האלם ומעמדת החגר החסרים מכל: זמנים משונים. ר"ל שזמני העוה"ז משתנים ע"ד משנה עתים ומחליף את הזמנים משא"כ התורה הקדושה לעולם לא תשתנה דכ' יראת ה' טהורה עומדת לעד ופי' הראב"ע ז"ל כי לא יחליף האל ולא ימיר דתו לעולמים ע"ש: ישרים וכו' ע"ש מצות ה' ברה מאירת עינים. ופי' ברה מבוררת (רש"י): מסילות נתיבות. ע"ש דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום: בכל לב אפודות. דבוקות וחקוקות כמ"ש קשרם על לוח לבך: ימין עוז. זו התורה שנ' מימינו וכו' וכן ה' עוז לעמו יתן: ועזוז. זה הקב"ה דכ' ה' עזוז וגבור: נתנה למשה. דכ' ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו שני לוחות העדות. וכן נזכר בהרבה מקומות בתורה ובמס' אבות אמרו משה קיבל תורה מסיני והיינו מ"ש אח"כ בסיני מסרה וכו' או פי' שכונת הפייטן בזה על פירושי התורה ורמזיה ומה שעתיד תלמיד ותיק לחדש שנמסרו לו למשה בסיני כדרך מסירה כידוע ממדרשי רז"ל: בנוח נבואה וכו'. כלומר כאשר תבא נבואה על האדם כמו במעמד הר סיני שנחה רוה"ק על ישראל וכל א' קיבל כפי שורש נשמתו כנזכר בדברי רז"ל אינו רק בדרך נבואה וכמו שמפורש גבי אלדד ומידד אבל לא כמו משה שדבר עמו ה' פה אל פה כאשר ידבר איש אל רעהו וזהו שאמר לבד בן לעמרם וכו' מדבר בעמדו דהיינו שאינו כשאר נביאים שאימה ופחד נופלת עליהם בעת שמתנבאים כמ"ש הרמב"ם ז"ל בחיבור ובס' המורה ע"ש וכמ"ש הפ' ויחרד כל העם וכו'. משא"כ משה רבינו ע"ה שלא היה לו שום פחד וחרדה אלא כאשר ידבר איש עם אוהבו: בנחו ושיחו. של הקב"ה שהוא כמו אש פלדות כמו לפידי אש: מנוחה וכו'. מעבר היא למשה רבינו ולכל שאר הנביאים במנוחת שלום וחיים ארוכים שהם חיי העוה"ב הנצחיים שזכו להם ע"י צדקותיהם ויסודי צדקות יסודות: נתנם בלב טוב. ע"ד מ"ש במדרש ע"פ כי לקח טוב נתתי לכם וכו' בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה אינו כן אלא נתן התורה לישראל ושמח יעו"ש: וציוה לשמרה. כמ"ש ושמרתם

את

יעשר. מתוקים וכבוד. ואורך לימים. כנתן אגודות: אמונה עריבה בכל פה. ומרפא חלאים. לדבר בסודה. ידי עם כבדות: אמונה פתח לי אלהים. לבבות סתומות. ולא יהיו עוד. בחבר שדודות: אמונה צדקה עשה נא. למען שמך. והתר לרגלי. בתוך פח לכודות: אמונה קדושה ומלכות. תשובב לציון. ונוה לשרת. בארבע עבודות: אמונה ראה וברך יה. אמת תוך לבבי. ואם רב עוני. ורבו בגידות: אמונה שלח ממרומים. וקבל לשוני. כחטאת כאשם. בעולות ותודות: אמונה תקבל לעבדך. ואודך ואודה. ותמיד אומר. כי טוב להודות: אמונה

ודרויה ומרי למלכך בת ציון הנותן עליך בשני הודי. סגלך יבחי' לדייתך כעם יודעי סודי. ורע אברהם ידידי. הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. והללויה: ואח"ב עומד חתן תורה ומברך וקורא בפרשת בראשית עד אשר ברא אלהים לעשות. ומברך אחריו

ואינו

את דברי הברית הזאת: הלא בעבורה וכו'. ע"ד מ"ש ז"ל ע"פ נר ה' נשמת אדם. אמר הקב"ה נרך בידי ונרי בידך אם אתה משמר את נרי אני משמר את נרך וכו': שמחלה יעשר וכו'. ע"ד אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד למימינים בה וכו': עריבה בכל פה. ע"ש ומתוקים מדבש וכו': ומרפא חלאים. ע"ש רפאות תהי לשרך: לדבר בסודה וכו'. ע"ד מרז"ל שסודות התורה לא ניתנו ליכתב ולימסר לכל אלא בע"פ לראויין להן וע"כ נקראו קבלה מטע"ז: בחבל שדודות. אפ' שהוא נגזר מן את בגדי השרד שהוא ל' תשמיש כת"א ית לבושי שמושא ור"ל שלא יהיו לבותיו משתמשים ג"כ בהבלי העולם אלא בתוה"ק: בתוך פח לכודות. רומז לגלות ע"ד שמנו גאים פח לי ומבקש מהשי"ת שיתיר מאסרנו מהגלות ויושיענו למענשמו וזהו שסמך לזה קדושה ומלכות וכו' שיחזיר שכינתו לציון עם מלכות ב"ד ויבנה המקדש ואז נוכל לשרת בו: בארבע עבודות. ר"ל העבודות שהן עיקר בקרבן ושהיו נפסל בהן כלומר אם חישב באחת מהן יהן פסולה. קבלה. הולך. זריקה. עיין פ"ב דזבחים דף כ"ט ע"ב (במעתי ממהר"ש כ"ץ נר"ו): ראה וברך יה וכו' ע"ד שויתי ה' לנגדי תמיד: ואם רב עוני. כלו' ואף אם רב עוני וכו': בגידות. ע"ש בגדה יהודה ת"י שקרו דבית יהודה: שלח ממרומים וכו' עתה הפייטן מתחנן לה' שירצה שירו ויהיו כקרבן חטאת וכו':

אשר בגלל וכו'. מבואר בכמה מקומות בתורה וכדכתיב למען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך: ובעבורם תורה נתן. הנה איתא במדרש רבה פ' יתרו וז"ל אמר הקב"ה למשה לך תורה אלא בזכות אברהם שנאמר לקחת מתנות באדם. ואין אדם האמור כאן אלא אברהם שנאמר האדם הגדול בענקים הוא ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר בזכות ההר ואין ההר אלא האבות שנאמר שמעו הרים את ריב ה': בגלגלי רוח. השמים נקראו גלגלים לפי שהם מתגלגלים וסובבים תמיד כמרז"ל. ירות כשביטי והוא שאמרו"ל במד"ר וירד ה' מלמד שהרכין השמים ושמי השמים והניחן ע"ג ההר כמלא על המטה וירד כסא הכבוד עליהן: ומלאכי צבא. כמ"ש במד' תלים ס"ח אלף רבבות ירדו עם הקב"ה לסיני שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן הנאים והמשובחים. ויש כיון שהם היו רתוקים היו ת"ל שנאן. שאנן ושקטו: קרא למשה. כמ"ש ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן וכתיב ויקרא אל משה ביום השביעי וכו': דברי אל חי. הוא מאמר הכתוב אנכי יראה ושמחה. ואיתא במדרש תלים דף קי"ג ע"ד א"ר לוי בר' יוחנן אם יראה למה שמחה ואם שמחה למה יראה. אמרה האבן לפני הקב"ה ומה אם מצוה אחת שנצטוה עליה אדה"ר נ

אינו אומר קדיש אלא מתחיל בנועם קולו לשיר בפיוטים האלו.
וזה סדרן:

אֲשֶׁר בִּגְלַל אָבוֹת בָּנִים גִּדֵּל. וּבַעֲבוּרָם תּוֹרָה נָתַן: בְּגַלְגַּלֵּי רוּחַ יְהוָה נִגְלָה. וּמַלְאֲכֵי צָבָא בְּאַלְפֵי שִׁנְאָן: גִּבּוֹר גֵּאִים אֱלוֹהַּ אַדִּיר. קָרָא לְמשֶׁה לְקַבֵּל לוּחוֹת: דִּבְרֵי אֵל חַי שָׁמְעָה הָאָרֶץ. וְעַמּוּדֶיהָ יִתְפַּלָּצוּן: הִטָּה שָׁמַיִם וַיֵּרֶד בִּכְרוּב. וַיֵּדֶא עַל כַּנְפֵי רוּחַ: וַיֵּצְאוּ דְבָרִים מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. וַיִּתְחוֹקְקוּ עַל לוּחוֹת הָאֶבֶן: זְמִירוֹת קִדְּמוּ כָּל בְּנֵי אֱלֹהִים. שׁוֹפָר תָּקְעוּ מִשְּׁמֵי מָרוֹם:

חרדה

עבר אותו יום עד שעבר עליה ונתקללה האדמה בעבורו שנאמר ארורה האדמה בעבורך. רמ"ח מצות עשה ושס"ה לא תעשה שאכ"ו עכ"ל. ארץ כתוב נמוגים ארץ וכל יושביה וכו' ואיתא בש"ה רבה דף ל"ה ע"ג כי ביום מתן תורה כשהיו נמוגים ארץ וכל יושביה מהגלי שהתנה עם מעשה בראשית אם לא יקבלו ישראל את התורה יחזרו לתהו ובהו. אנכי תכנתי עמודיה סלה כשאמרתי נעשה ונשמע ובזה נתבאר כוונת הפייטן: ועמודיה יתפלצון. נרעשו ונתגודדו (מפרשים): הטה שמים. הוא מאמר הכתוב ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח (תהלים י"ח ע"ב) ובילקוט אמרו בזה היה במתן תורה וכ"כ רד"ק ז"ל משם המדרש ופירוש וידא כמו כאשר ידאה הנשר ובספר שמואל כתיב וירא בשי"ן כלומר היה נראה והוא מבנין נפעל והענין אחד (רד"ק שם): ויצאו דברים מתוך האש. כמ"ש אש דת למו ות"א מגו אישתא אורייתא יהב לנא והכי איתה בתנחומא פרשה יתרו והר סיני עשן כלו. יכול מקום הכבוד ת"ל אשר ירד עליו ה' באש מגיד שהתורה כולה אש ומאש ניתנה והכי איתה בפר"א פ' מ"א ובכמה מקומות במדרשים: ויתחקקו על לוחות האבן. הכי איתה בש"ה על פסוק ישקני מנשיקות פיהו. אמר רבי ברכיה שנה לי רבי חלבו הדיבור עצמו היה נחקק מאליו וכשהיה נחקק הקול הולך מסוף העולם ועד סופו שנ' קול ה' חוצב להבות אש ארשב"י כי חלבו והא כתיב כתובים באצבע אלהים. א"ל תנוקי סברת לחנקני. א"ל ומהו דין דכתיב כתובים באצבע אלהים. א"ל כתלמיד שהוא כותב ורבו מיישב על ידו באצבע ומסביר לו היאך יכתוב יש שם ברכה עוד שתי שטות לרשב"י ולרבנן. והפייטן הביא דברי ר' חלבו יען כי גם רשב"י אהודב בתשובת ר' חלבו ש"מ. ועוד דסוגיין דעלמא אזלא כר' חלבו: זמירות קדמו. אפשר שהוא לשון קדימה ור"ל כי ביום מתן תורה מיהרו והקדימו לומר קודם שיתחיל השי"ת לדבר עשר הדברות והכי איתה במדרש רבה ה' אלהים דבר מי לא ינבא. א"ר אבהו ב"ר יוחנן כשנתן הקב"ה את התורה צפור לא צייץ עוף לא פרח שור לא געה אופנים לא עפו שרפים לא אמרו שירה וכו' אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול אנכי ה' אלהיך: שופר תקעו. משמע מזה שחוזר אל בני אלהים וקשה כי מתוך פסוקי התורה מוכח שתקיעת שופר ע"י הקב"ה והכי משמע מלשון רז"ל במדרשיהם ואפשר דהפייטן ז"ל רמז אל המקרא שבתילים קדמו שרים אחר נוגנים. ופירש"י ז"ל שם קדמו שרים ישראל שקדמו לשורר לפניך שירת הים ואחריהם באו הנוגנים אלו המלאכים ושיעור הפיוט כך הוא זמירות קדמו כל בני אלהים אלו ישראל ואח"כ שופר תקעו משמי מרום והוא ג"כ על דרך ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים כינה אל המלאכים תרועה כמו כן הפייטן כינה אליהם שופר והיינו דקאמר משמי מרום כי בשמים מעלותיהם ולא כן ישראל בזמירותיהם כי מכנף הארץ שמענו ולמפ"י שהפייטן נכר נגנם בסיפור מה"ת אעפ"כ אין קפידא כי גם בתהלים אמצעויי אמצעי קרא מיליה ישראל ממצרים דכתיב מוציא אסירים בכושרות וכו' ולא הזכיר אחריו סיפור ניסו של ים אך הפסיק במתן תורה וגם באות הסמ"ך לקמן הפסיק שלא כענין: חרדה לבשו. כלומר חרדה ופחד נפל עליהם כשבאת

השי"ת

חֶרְדָּה לָבְשׁוּ כָּל בְּנֵי עֵשָׂו. כִּי מִשֵּׂעִיר יְהֹוָה זָרָח: טִפְּשׁוּ כֻּלָּם בְּנֵי כִּי מִפָּארָן יְהֹוָה הוֹפִיעַ: יְמִין יְהֹוָה טְפָחִים בַּלֻּחוֹת. וִימִין מֹשֶׁה טְפָחִים בַּלֻּחוֹת: כִּי אוֹרֶךְ הַלֻּחוֹת שִׁשָּׁה טְפָחִים וּטְפָחַיִם מְפוֹרָשׁ בֵּין יָד לְיָד: לָךְ מֹשֶׁה שִׂמְחָה בִּגְדוּלָּתֶךָ. כִּי אֵין כָּמוֹךָ בְּכָל הַנְּבִיאִים: מִי עָלָה לְתוֹךְ הֶעָנָן. וּמִי רָאָה תְּמוּנַת אֱלֹהִים: מֹשֶׁה עָלָה לְתוֹךְ הֶעָנָן. וְהוּא רָאָה תְּמוּנַת אֱלֹהִים: נְשִׂיא נְשִׂיאִים הָיָה מֹשֶׁה רַבֵּינוּ. אָב

לחכמים

השי"ת ליתן להם תורה כדכתיב וזרח משעיר למו וכתיב אלוה מתימן יבא וכו' ולא רצו לקבלה כדאיתא במדרשים ובתלמוד וגם בזוהר בלק דף קל"ב: טפשו כולם. הוא מלשון טפש כחלב לבם. ור"ל השמינו לבם בני ישמעאל ולא רצו לקבל תורה כשהופיע ה' מהר פארן ופתח להם שיקבלו את התורה ולא רצו אמר ומה כתיב בה א"ל לא תגנוב וכו' כדאיתא במדרש ונקט לומר טפשו כולם וכו' לרמוז מאמרם ז"ל בילקוט עשרה מיני טפשות ירדו לעולם תשעה נטלו עכו"ם ואחד לכל העולם וכו':

ימין ה' טפחים. בשמות רבה פרק כ"ח ופרק מ"ז ובתנחומא פ' עקב א"ר ברכיה הלוחות היו ארכן ששה טפחים כביכול היה ביד מי שאמר והיה העולם שני טפחים וביד של משה שני טפחים ושני טפחים ריוח בין יד ליד והובא מדרש זה בדרשות מהר"י הלוי דרוש ח' ובס' פני משה אמהרילי"ו ובתנחומא הוסיף ורחבן שלשה והכי איתא ג"כ בברייתא דמלאכת המשכן. וזכר אני כי בספר מגלה עמוקות ראיתי דאומר דארכן ששה ורחבן ששה וכן הוא בשמות רבה פרשה מ"ז וצ"ע. ואפשר דאגדות חלוקות הן: **שוב** נזכרתי מ"ש הפוסקים לענין ס"ת דאין עושין ארכו יותר על ששה טפחים וכן יהיה הקיפו ולמדו מהלוחות עש"ב וזה כדברי המ"ע: מי עלה. הפייטן אחז דרך הפסוקים בתהלים כ"ד דכתיב מי יעלה בהר ה' ואיתא במד"ר פרשת וזאת הברכה ובמדרש שמואל ל"ד רבנן אמרי במשה מדבר מי יעלה בהר ה' זה משה שנאמר ומשה עלה אל האלהים. ומי יקום במקום קדשו נקי כפים זה משה: לתוך הענן. בשמ"ר ומשה עלה אל האלהים עלה בענן וירד בענן: והוא ראה תמונת אלהים. דכתיב פה אל פה וגו' ותמונת ה' יביט. ולפי שמעלה זאת לא זכה לה שום נביא והיה לו"א נשיא נשיאים וכו' לומר כי גדול מכולם הוא. וא"נ על נשיאי ישראל שבמדבר מדבר. ור"ל נשיא על נשיאים היה משה רבינו ע"ה כי מלך היה וכדכתיב ויהי בישורון מלך ויהיה כמו ונשי' נשיאי הלוי וכו' כמו כן נשיא היה אף על הנשיאים כי גם על הנשיאים הנהיג נשיאותו: אב לחכמים. לבין זה במדרש תהלים סי' נ"ט ועיין בלבוש ג"כ וברש"י פ' שאל אביך ויגדך ויתבאר ע"פ דבריהם ז"ל כל המלמד בן חבירו תורה כאלו ילדו ומשה לימדם תורה דכתיב ראה למדתי אתכם חקים וכו'. א"נ שלפי שכל נשמות של בני ישראל ודור המדבר היו ענפי נשמתו של משה ובכינול הוא המולידם וכמו שרוח ה' דבר בו ואמר האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי כן הוא כפי האמת והוא סוד אז"ל אשה אחת ילדה ששים רבוא בכרס אחת. עוד יש לומר ע"פ מחז"ל כי בכל דור ודור ניצוץ מנשמת משה מתעבר בלומדי תורה והוא ניהו אותו הניצוץ הנותן לפתאים ערמה כמו שכ' בכמה מקומות בתלמוד משה שפיר קאמרת ולא מלינו במעמד ההוא מי שנקרא שמו משה. אכן על ניצוץ נשמת משה רבינו המתעבר בתוך אותו חכם אומרים כן כמ"ש בעל ש"כ ומהר"ם לגי"ה ומהרמ"ק ע"ה: וראש לנביאים. הוא היה אדון וראש לנביאים כדכתי' ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. ובספרי אמרו בישראל לא קם אבל באה"ע קם ומנו בלעם. ופקפקו המפרשים ע"ה שאיך יתכן שבלעם הטמא יגיע מעלת משה אדון הנביא העניו והטהור. ותירצו תירוצים רבים כמ"ש בספריהם

ומהר"ש

וְהַכָּמִים וְרֹאשׁ לַנְּבִיאִים: סָגַר הַיָּם בִּתְפִלָּתוֹ.
וְעַל יַד שְׁלוּחוֹ חֲרוֹן אַף הֵשִׁיב: עָנָה יְהוָה וְאָמַר
לְעַמּוֹ. אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: פָּתְחוּ כֻלָּם וְאָמְרוּ.
כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע: צָעַק מֹשֶׁה
צְעָקָה גְדוֹלָה. בְּעֵת שֶׁאָמַר לוֹ הַמָּקוֹם עֲלֵה
וּמֻת בָּהָר: קָרַע בְּגָדָיו וְהֵרִים קוֹלוֹ. יְהוֹשֻׁעַ בִּן
נוּן שְׁמָר נָא צֹאנִי: רָאָה מֹשֶׁה מֵרֹאשׁ הַפִּסְגָּה.

קהלות

ומהר"ש לגיאד"ו תירץ כמו כן תירוץ נכון כזה ומקובל אל הדעת בפ' בלק ובפ' וזאת הברכה ע"ש: סגר הים בתפלתו. אפשר שהוא מל' ויסגיר ה' בעדו ור"ל סגר והגין עליהם הים שנעשה יבשה ועברו בתוכו והמים להם חומה וכל זה בעבור תפלתו של משה כדכתיב מה תצעק אלי וגו' ואתה הרם את מטך וגו' על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה. וברבה שיה"ש יונתי בחגוי הסלע שהיו חבוים בסתרו של מקום מוכח כמ"ש. א"נ יהיה לשון סגר עליהם המדבר וקאי אמצריים ור"ל כי סגר הים על המצרים ואחזם לטבע בתוכו כדכתיב וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה. והיינו סגר דהכא שסגר עליהם כביכול שלא יכלו לברוח אנה ואנה כמ"ש רז"ל שכשהיה המצרי רוצה לעלות מן הים היה הגל דוחפו ומשיבו ומשקעו. שוב ראיתי במד"ר פ' בשלח וז"ל מלמד שננעל הים עליהם ע"ש וזה מורה כפירוש זה האחרון: ועל יד שלוחו. היינו אהרן כדכתיב ויאמר משה אל אהרן וגו' והמגפה נעצרה: ענה ה' וגו'. ור"ל לשון תשובה דלמעלה מן הענין כתיב ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה וישב משה את דברי העם אל ה'. ואפשר דיהיה לשון התחלה ור"ל כי התחיל והקדים אנכי ה' אלהיך שהוא ראש בתורה והוא מלשון ויען איוב (עיין מפרשים): פתחו כולם. זה היה קודם שדבר הקב"ה עשרת הדברות והפייטן ע"ה לא הקפיד לסדר הדברים כסדרן. כדי לסדר פיוטו אלפבי"ת ועיין מ"ש לעיל באות הזיי"ן ד"ה זמירות: כולם. כמ"ש ויענו כל העם יחדו ויאמרו. ואיתא במדרש וז"ל ויענו כל העם יחדו, לא ענו בתנופה. ולא קבלו זה מזה, אלא הושוו כולם לב אחד ואמרו כל אשר דבר ה' וגו' שאמר הנביא זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך שהושוו כולם יחד בקול התשובה ובלשון התשובה ור"ל שהשיבו יחד כי לא הקדים אחד לחבירו ולא נתאחר אחד לחבירו וגם התשובה היתה נוסח אחד אשרי העם שככה לו ועיין בספר אור החיים פ' יתרו ותגוז דעתך: צעק משה. הכי איתא במכילתא פרשת ואתחנן וגם במדרש שוחר טוב משלי יע"ש באורך. ומה שצעק ולא השלים נפשו למות היה שאמר לו ומות בהר אשר אתה עולה שמה. הוא כי רצה אדוננו משה לחיות חיים ארוכים לעשות רצון יוצרו קונו וכדרך שאמרו רז"ל במדרש אעברה נא ואראה את הארץ הטובה א"ר שמלאי וכי לאכול מפריה ולשבוע מטובה נתאוה משה אלא כדי לקיים מצות התלויות בארץ. ואף הקב"ה כביכול היה נער לפניו והיה מתאונן ובוכה על פטירתו של משה על תורה ומצות שהיה מקיים בעודו בחיים חיותו וגם כי היה מעוז ומחסה בעד עם בני ישראל הוא שהיה הקב"ה מתאונן ואומר מי יקום לי עם מרעים מי יעמוד לישראל בשעת כעסי עד שבא מטטרו"ן ונפל על פניו ואמר רבש"ע בין עמדם שלך הוא בחייו ובמיתו והכוונה כי נשארה זכותו של משה ברקיע לפני כסא כבודו יתברך להגין על ישראל אף כי אחרי מותו כמ"ש המפרשים ז"ל. ופשטן של דברים מוכח כי משה צעק ונצטער על המיתה ממש לא כמ"ש קצת מפרשים שאינו כי אם לשכך האוזן מה שיכולה לשמוע וכן מוכח דברי רבינו הקדוש ע"ה בהשגת מהרח"ו בספרו פ' וזאת הברכה עש"ב: ראה משה. כדכתיב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה ויראהו ה' את כל הארץ ור"ל כי הפליא ה' בו לראות מה שאין נגלה בעין לראות בה' משני דרכים. או יאיר עיניו מאור זרוע לצדיק שהיה אור שבעת ימי בראשית

הגנוז

הגנוז לצדיקים שאמרו רז"ל שבו יביט האדם מסוף העולם ועד סופו או הקריב הארץ למול עיניו והראה אותה לו לפניו (הה"ה) והוא שאמר הפייטן קהלות שבטים עומדים לפניו ואמרו חז"ל שהראה הקב"ה למשה דור דור ושופטיו דור דור ומנהיגיו והראהו א"י בחורבנה ובבנייתה והראהו הקב"ה כל מה שעתיד לארע לישראל עד שיחיו המתים שנאמר עד הים האחרון אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון כדאיתא במדרש: קרע בגדיו וכו'. ללמדך שבחו של משה שהיה תמיד עינו

קְהִלּוֹת שְׁבָטִים עוֹמְדִים לְפָנָיו: שָׁם מֵת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה. מוּל בֵּית פְּעוֹר אֲסָפוֹ אֱלֹהָיו: תְּפִלַּת מֹשֶׁה קָרְעָה הָרָקִיעַ. וְנִמְצָא לְעַמּוֹ בְּעֵת צָרָתָם: יְהוֹשֻׁעַ קָם אַחֲרֵי מֹשֶׁה. תּוֹרָה וּמִצְוֹת חוּקִּים וּמִשְׁפָּטִים אֶת יִשְׂרָאֵל לִמֵּד. וְגוֹרָל נְעִים בְּנַחֲלָתָם נָתַן. בָּרוּךְ נוֹתֵן הַתּוֹרָה וּבוֹחֵר בַּנְּבִיאִים:

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת מֹשֶׁה. כִּי נִתְּנָה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה: עַל הַר סִינַי יָרַד וְדִבֶּר עִם

משה

פקוחה לפקח בצרכיהם של ישראל ואף בשעת המיתה היה שם לבו ועיניו עליהם כמ"ש במדרש יש"ש: שם מת משה. כדכתיב וימת שם משה עבד ה' ואחז"ל שמת בנשיקה. ובפסיקתא איתא נאמר כ[אן] וימת שם משה ונאמר להלן ויהי שם עם ה' וכו'. מה להלן עומד ומשמש אף כאן עומד ומשמש. אלמ[א] שהצדיקים אינם מתים. ואיתא בזה"ק ז"ל וימת שם משה בתי' שם ולא במשה וקריאה וימת ש[ם] ואין אנחנו יודעים מי הוא. משה עבד ה' עומד ומשמש וכו' ע"ש. וכן כי אנכי ברכי"ש. מת נלא׳ הזאת ואין אנו יודעים מי הוא: עבד ה'. זה שבחו של מרע"ה שהנביאים נשתבחו בדבר זה שנאמר כי ל[א] יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (שם בפסיקתא): מול בית פעור. והטעם שנקב[ר] משה מול בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור כמאמר רז"ל. ואי' בפר"א מה עשה משה חפר בארץ [...] דירה גדולה בנחלת גד וטמן תימה בארץ כאדם שהוא ממין וחבוש בבית האסורים וכל פעם שהיו ישר[אל] חוטאים היה עולה ופוער את פיו לנשוך ברוחו להשחית לכך נקרא שמו פעור והיה משה מזכיר עליו את הש[ם] ומורידו למטה. וכשמת משה מה עשה הקב"ה נתן קברו כנגדו והוא רואה את קברו של מרע"ה כנגדו וחוזר לאחוריו. והיינו דכתיב ויקבור אותו בגי בארץ מואב מול בית פעור: אספו אלהינו. בנמ׳ ובכבודו כמאמר רז"ל. ההוא מיגאה שאל וכו' כדאיתא בגמ' סנהדרין: תפלת משה וכו'. במד"ר כ[י] ואתחנן אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כשאתה רואה בניך בצרה ואין מי שיבקש עליהם רחמים מי[ד] ענה אותם א"ל הקב"ה חייך מכל שעה שיקראו אותי אני אענה אותם הה"ד כה' אלהינו בכל קרא[נו] אליו ע"כ. ובזה נתבאר כוונת הפייטן דונמצא לעמו פועל עומד הוא וגם כי תפלה זו של מש[ה] היתה סמוך לפרק הנביעה כנראה מהמדרש שלכך נקבע בית זה כאן: יהושע קם אחרי משה. כדכתיב משה עבדי מת ועתה קום וכו': וגורל נעים. היינו שחילק את הארץ בגורל ככתוב בס' יהוש[ע]

ודע כי בסדורים ישנים כ"י כתוב כאן בחתימה ברוך אתה ה'. וגם בפתיחה וכן הודפס ג"כ בסדו[ר] חל"ף וטעות הוא דאחר חתימת התלמוד אין יכולת ביד שום גאון לחדש ברכה שלא הוזכרה בתלמ[וד] כמ"ש הרא"ש בבכורות גבי ברכה שאומרים על פדיון הבן ועיין מזה בשל"ה דף קכ"ח ובס' מ"ב [...] ברכת השחר סי"ד ועיין פר"ח גבי ברכת ברוך שאמר מה שכתב שם: **שמחו** בשמחת תורה מש[ה] אמר כי לא תהיה השמחה בדבר הרבות שלא די שאינו מקבל שכר אלא אדרבה עוד יענש. אך ההי[...] בשמחת התורה דבזה יקרא שמחת מצוה באמת וסדר אמרי ובשני הפי"ת בסדר אבג"ד כדי להו[...] ולשבחו בכ"ב אותיות התורה וגם אם ח"ו פגם בשאר ימות השנה באחת מכ"ב אותיות התורה עכ"ז יכול לתקנם בהזכיר בהם שבחי האל ית' ואל זה כוונו קדמונינו ע"ה שיסדו כל פיוטי יום שמחת

תורה

מֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת אַדִּיר. כִּי נְתָנָהּ בָּרוּךְ לְמֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת גִּבּוֹר. כִּי נְתָנָהּ דָּגוּל לְמֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת הָדוּר. כִּי נְתָנָהּ וָעֵד לְמֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת זַכַּאי. כִּי נְתָנָהּ חַנּוּן לְמֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת טָהוֹר. כִּי נְתָנָהּ יָחִיד לְמֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת כַּבִּיר. כִּי נְתָנָהּ לוֹבֵשׁ לְמֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת מֶלֶךְ. כִּי נְתָנָהּ נוֹרָא לְמֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת סוֹמֵךְ. כִּי נְתָנָהּ עוֹזֵר לְמֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת פּוֹדֶה. כִּי נְתָנָהּ צַדִּיק לְמֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת קָדוֹשׁ. כִּי נְתָנָהּ רַחוּם לְמֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת שַׁדַּי. כִּי נְתָנָהּ תַּקִּיף לְמֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרַת תּוֹמֵךְ. כִּי נְתָנָהּ תָּמִים לְמֹשֶׁה: על הר סיני ירד ודבר עם משה

אָנָּא מֹשֶׁה רְחִימָא. סַפְרָא דְמַלְכָּא רָמָא. דְּזָכָה וְקַבֵּל חָכְמָה. תּוֹרָה אוֹרָה תְּמִימָה: אנה

אנה

הורס בסדר כ"ב אותיות ועמ"ש לעיל משם הרב חמ"י: ואין לחוש על ריבוי תארין יתברך שבפיוטים אלו ודומיהן מההוא עובדא דנחת קמיה דרבא ואמר האל הגדול הגבור והנורא והעזוז וכו'. דכבר כתבו הגאונים דהיינו דוקא בתפלה אבל בתחנונים ובקשות מותר ואף שמדברי הרמב"ם ע"ה נראה דבכל ענין אסור כבר כ' מרן הב"י בסי' ק"נ דלא נהגו העולם כהרמב"ם דלד' הרמב"ם יש ליזהר מלומר כל מ"ש בכתר מלכות כי אתה אחד ואתה חי ואתה גבור ואתה קיים וכו' וכן כל התארים הכתובים בבקשת שמע קולי ולא ראינו ולא שמענו מי שנמנע מלאמרם:

תורת משה. נקראת תורת משה כי בזכותו ניתנה (תנחומא פרשת עקב). ד"א נקראת על שמו על שנמסר עליה שישב עליה בתענית ארבעים יום וארבעים לילה והיינו דכתיב זכרו תורת משה עבדי (מדרש שוחר טוב תלים ל"א) ותנחומא פרשת תשא: כי נתנה. במתנה נתנה לו כמ"ש ז"ל שהיה משה לומד ושוכח עד שנתנה לו הקב"ה במתנה שנאמר ויתן אל משה והכי איתא בתנחומא שם: אלהים למשה. לשון הפסוק נקט ומשה עלה אל האלהים וכו' וידבר אלהים. אחת דבר אלהים. ויש ענין גדול בזה לבעלי הקבלה עיין בספריהם:

אנה משה וכו'. כביכול מקונן וקינה מיבעי ליה אנה אבקשנו אנה אמלאנו ולכך אנה הנו"ן רפויה כמו אנה פנה דודך: משה רחימא. כלומר אנה משה אהובו של שם ע"ש וישראל אהב תרגום רחים: ספרא. כלומר סופר המלך הרם על כל רמים ומגין שמשה נקרא סופר דכתיב כי שם חלקת ה ספון וה"א אחרי המן באתכנתיה משה ספרא רבא דישראל וכו' ועיין בי"ל"ח ע' ליחות כי' ל"א;

אגה

אנה בשעיר שתליה. בפארן שבליל הכליה. בסיני גננא קטר ליה. על ידי משה רחימא:
אנה ובעד"ז אתגלי ארון בחכמה. על הר סיני באימה. ואחית לוחי קיימא. עימ"ר: ברקים וקולות הרעים. באילים רקדו סלעים. בנתן דת שעשועים. עימ"ר: גלי עמיקתא. פרק לעמיה מן עבדותא. בנסין ובפרישתא. עימ"ר: דגול נגלה מסיני. ובדתו האיר עיני. והשפיל קרן מעני. עימ"ר: הרעיש את עולמו. ועל איב שפך זעמו. ופדות שלח לעמו. עימ"ר: ויתיב ומרצי ליה. והוא מגלי ליה. גננא ברישא

קטר

אנה בשעיר וכו'. לבאר זה אקדים מה שמצאתי בפסיקתא וז"ל ויאמר ה' מסיני בא וכו' מלמד שכבודו של הקב"ה מלא כל הארץ עכ"ל דייק מדכתי' מסיני משעיר כמ"ש ולא כלמ"ד. ויהיה ביאור הפיוט לפ"ז אנה פנה ואנה היא אשר בשעיר שתליה ליקרים ובפארן שבליל היכליה ואפשר יובן מהתרגום וחוזר אל הקב"ה והיא ע"ד שאנו אומרים בסליחות שני וחמישי ועתה אנה פנה אשר אינו פה עמנו: בסיני וכו'. חוזר אל ישראל ר"ל על כתרים שניתנו להם בחורב ע"י משה רחימא: גננא. לשון כלה וחופה ודכוותה בפ' היה קורא ר' אמי ור' אסי הוו קטרי גננא לר' אלעזר ע"ש ובפרש"י ואמר ע"י משה רחימא כי הוא שזכה אותם לכל זה כנודע: אתגלי וכו'. נגלה הקב"ה ושמי הוריד תורה לתתה לישראל: ואחית. והוריד לוחות הברית: ברקים. כמ"ש ויהי קולות וברקים: כאילים. כמו הפסוק שלפנים רקדו כאילים וכמ"ש ההרים רקדו כאילים וכן למה תרצדון הרים גבנונים: תרצדון. פי' תרקדו כמ"ש רש"י שם וזה לפי שנעקרו הר תבור וכרמל ממקומם ובאו לתת תורה עליהם ולא חפץ בהם הקב"ה ותפץ בסיני כדכתיב ההר חמד אלהים זה סיני. ומ"מ לא קפח הקב"ה שכרן ופרע לכן במלחמת סיסרא ובימי אליהו. הר תבור נפל שם סיסרא ונאמר שם בכפל אנכי לה' אנכי אשירה. ובהר הכרמל נתקדש שמו של הקב"ה ונאמר שם בכפל ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים. מה שבסיני לא היה כ כי אם אנכי פעם אחת כדאיתא בילמדנו ומביאו ילק"ח ערך לוחות סי' ל"א ואף לעתיד לבא עתיד הקב"ה לבנות עליהם בהמ"ק כדכתיב ביום ההוא נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים וההרים אומרים שירה כדאי' בילקוט ישעיה סי' מ"ח וילקוט חדש ערך בהמ"ק סי' ק"ב ובזה פרש תמימת רב"י מש ס"ת על פסוק ישכון לבטח: בנתן. כאשר נתן: דת שעשועים. התורה נקראת שעשועיו של הקב"ה דכתיב ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום: גלי עמיקתא. גולה עמוקות והוא פסוק בדניאל והעי"ן בפת"ח: פרק לעמיה וכו'. והפיק מבית עבדים תרגום ופרקך מבית עבדותא: בנסין. כמו או הנסה אלהים וכו': דגול. הקב"ה נקרא דגול כדכתיב דודי צח ואדום דגול מרבבה: קרן מעני. קרן המענים והמצירים לישראל כינוי למלכותם וכמ"ש: הרעיש את עולמו. זה היה כשנגלה הקב"ה לגאול את ישראל ממצרים כמ"ש ותגעש ותרעש הארץ וכו'. ובא להוציא ישראל מתוכם וכמ"ש המתרגם שם: ועל איב. דכתיב וה' הכה כל בכור בארץ מצרים: ופדות שלח לעמו. כשהוציאם ממצרים ר"ל שלא נתן המשחית לבא אל בתיהם ככתוב בפ' בא וכענין שנאמר ושמתי פדות. וכבר כתב בדרך הפיוטן שלא להקפיד לסדר הדברים כסדרן ואפשר לומר עוד כי זה היה במתן תורה שרעש כל העולם כדאיתא במדרשים שהיה הקול נכנס לתוך אהלי האומות ומיד מתים כדאיתא בילקוט יתרו ערך כ"ה סי' פ"ט ובתיקונים תקון כ"ב אתפלג קלא לשבעים קלין יקטל בשבעין אומין והכי איתא ג"כ במד"ר פ"ה דף ע"ו ע"ב. ואף ישראל תכף כששמעו דבור א' יצאה נשמתן כדאיתא בדברי רז"ל אלא שהוציא הקב"ה רוח מג"ע והחיה אותם וזהו ופדות שלח לעמו: ומרצי ליה. המ"ס בפה"ת

ובדברי

קדר ליה. עימ"ר: ועז כל מלכיא. אומיא
ישניא. כד אחסין תרין לוחיא. עימ"ר:
חסידים פצחו רנה. לפני שוכן מעונה. דאתגלי
בען בעננא. עימ"ר: טוביה לעמיה בחירא.
דזכא וקבל תורה. בשופרא וביקרא. עימ"ר:
ים סוף ראו ישישים. ובתיבו עבר חמישים.
עם כתות קדושים. עימ"ר: כביש כל
מלכותא. ואחריב כל מדינתא. בחרבי
וקשתתא. עימ"ר: לבדו בנועם נגלה.
ואויבים עשה כלה. ונתן ארצם נחלה. עימ"ר:
משמי מעונה אתגלי. ורזא למשה גלי.
ואורך טב יהב לי. עימ"ר: נתן להם חוקים.
טובים מדבש מתיקים. גאל עוללים ויונקים.
עימ"ר: סעדינן בתוקפיה. וטליל עליהון

זיו

ובדברי רבותינו המרלה מעות וכן וכשהרלתי הדברים וכו' כלומר כשהלעתי ופירשתי הדברים וכן ברים פרק ד' מיתות הרבה מעות יש לי ואין לי שלחני להרלותן כלומר ספיקות יש לי ואין לי מי שיפלפס ע"ע. אף כאן כשהיה משה עם ה' היה הקב"ה מליע ומפרש לו הדברים. ובסוף יבמות פי' ת"ט דלשון ארמי הוא ולשון שיחה היא והקילות היא הביחך היא תהוי רליך ע"ש: ורזא. וסודות היה מגלה לו: גנגא. הוא העדי שניתן לו בחורב ור"ל כילה וכתר קשר והקיף על ראשו ועמש"ל ברים הפיוט ואפשר דקאי ג"כ איברהאל ורתפין עיקר ימאי דקאמר עימ"ר היינו לומר כי מידו היתה זאת לו: זעו כל מלכיא. במדרש כשבא הקב"ה ליתן תורה ליברהאל רעשו וגזדעזעו כל האומות מקול הברקים והרעמים נתקבלו ובאו אלל בלעם

ר"ל כמא הקב"ה רולה להביא מבול לעולם א"ל כבר נשבע שלא יביא עוד מבול אלא תורה גנוזה
יש לו ורולה לתתה ליברהאל שנאמר ה' עוז לעמו יתן פתחו כולם ואמרו ה' יברך את עמו בשלום:
כד אחסין. כשהנחיל: פלאו רנה. פתחו פיהם ברנה ושבח: שוכן מעונה. שוכן בשמים: דאתגלי.
שנתגלה הנה אלכי בא אליך בעב הענן: טוביה. ל' אושר הוא מן אשריך יברהאל ת"א טובך יברהאל: בשופרת
וביקרת. בכבוד והדר: חמישים. שתרגומו מזרזין כלו' מזורזים בשלות. ויש בזה מדרשים הרבה לרז"ל: כתות
קדושים. הם המלאכים: כביש וכו'. אפשר בחוזר כלפי ה' ואפשר דקאי אמשה ואף שמשה לא כיבש אלא ארץ
סיחון ועוג. וכאן אמר כל מלכותא יתבאר עפ"י מדרש רז"ל שמה שהראה הקב"ה למשה א"י כדכתיב
ויראהו ה' את כל הארץ הוא משום כדי שתהא נוחה ליכבש להם ליברהאל כשיכנסו לתוכה וכן אמרו
זה תחלותי הם לפניך מלמד שהראה הקב"ה שר של אמוריים לפני משה והדריכו על צוארו וא"ל דרוך
עוד בהם כח וכיון שהוא הגורם בזכותו לשתיכבש הארץ לפני בני יברהאל הוי כאלו היה
כובשם בעצמו כי מצות נפייתו בארץ ובישיבתיה חשיב כאלו כבשם עבר והחריב עריהם
וראיה לזרעך נתתי את הארץ הזאת כאלו עבר כבר ולא תיקשי לך ממ"ש אחר כך
בחרבי ובקשתאתא דקרינן אליך הדבר לומר דבכח סגולת ראייתו חשוב כאלו החריבם בחרב ובקשת
ור"ל הוא לשון תפלה כמו בחרבי ובקשתי דיעקב בת"א בצלותי ובבעותי: לבדו וכו'. אמר כי
כשנכנסו יברהאל לארץ אף שהולרכו להתנהג כדרך הטבע לעשות המלחמה עכ"ז הקב"ה כלוש מלחמות
שם קנאה ובאויבים עשה כלה כי לולא ימין ה' עוזרי בכח לא היה כח ביד אויביהם לעמוד בפני
בני הארץ אשר כגובה ארזים גבהו והוא מאמר הכתוב עם נושע בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך.
וכן אמר והשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת. ואמר לבדו כי לא כאדם הוא לשלוך בשריו ועבדיו
לעשות כבודו ומ"ש עימ"ר היא לומר כי זכותו גרמה לכל זה וכמש"ל: ואורך טב. היינו התורה וכמ"ש
כי לקח טוב נתתי לכם וכו': מדבש מתיקים. כמ"ש ומתוקים מדבש ונופת צופים: סעדינן. לשון

עזרה

זיו אנפיה. ושלח מלאכיה ושרפיה. עימ״ר: ענדם בכבוד והדר. וזיו אויביהם קדר. ונתן תורה בעוז והדר. עימ״ר: פאר כבוד פארם. ובעטרת הדר עטרם. וענק הרביד על צוארם. עימ״ר: צנפם במעיל כבוד. ומשך אליהם טוב זבוד. ואת אויביהם אבד. עימ״ר: קראם כולם קדושים. והשיב ענפים שרשים. ענפי הגוים שמם נתושים. עימ״ר: רבות ותיקפא ויקרא. יהב לעמיה כל בני טהרה. ואנהר להון בנהורא. עימ״ר: שתלינון בפרדס גנתא. ודברינון בימם ובאורתא. בעמודא דעננא

ואישתא

עזרה מן רוכב שמים בעזרך מתורגם בסעדך: בתוקפיה. בכחו ובגאותו: ומליל עליהון. כי בשורות מתרגמינן אחרי במטלה ענני ור״ל שהקיפם בענני כבוד: ושלח מלאכיה. הייגו דכתיב הנה אנכי שולח מלאך לפניך וכו׳: ושרפיה. הפ״א רפויה מלשון שרפים עומדים ממעל לו ואין לחוש להבנה אחרת כי לא נמצא בלשון ארמי כן וכן הוא רפ״ה בסדורים ישנים: ענדם. כמו ענדם על גרגרותיך. ור״ל קישטם בתכשיטי הוד וכבוד (עיין רי״ח ומשלי): קדר. החשיך: פאר כבוד פיארם׳. מדבר על כתרים שניתנו להם בחורב וכמ״ש והתנה למידים על ידיך ועטרת תפארת בראשך (יחזקאל ט״ז ווה היה בסיני כדאיתא ברבה ש״ה דף כ״ט: קראם כולם קדושים. כמ״ש והייתם לי קדושים: והשיב ענפים שרשים. לבי אומר לי שהכוונה כי מה שהיו ענפים מקודם ויונקים מהשרשים עתה השיב והיו הם לשרשים ג״כ להניק מהם ענפים אחרים ור״ל כי יציאתם ממצרים ונתינת התורה להם היה ביטה האבות שהם השרשים כנודע. ועתה שזכו וקבלו התורה ונתקדשו שבו גם הם להיות שרשים לבניהן זכותם בניהם אחריהם ואל ייקל בעיניך מעלת דור המדבר כי אין למעלה ממעלתם ובמדרש ... בפר״א אמרו בזה הלשון. רבי פנחס אומר כל אותו הדור שזכו לשמוע קולו של הקב״ה זכו לזיו כמלאכי השרת ולא משלו בהם כל מין כנים ובמיתתם לא שלטה בהם רמה אחריהם בעה״ז ולעוה״ב אמר הנה שכתב לו עכ״ל והובא בילקוט רמז רל״ט. והעפ״י שבפרק חלק דרש רבי עקיבא דור המדבר אין להם חלק לעוה״ב אינו כפשוטו יעויין בס׳ מורה הנבוכים לרבינו הר״מ במז״ל ובספר י״מ ח״ב פ״ד והובא בילקוט חדש ערך משה סי׳ כ״ד או אפשר לומר כי הכוונה שהכניסם לארץ והושיבם שם והשרישם שרש בלא ינתק וכמ״ש בתילים בפסוק ותשרש שרשיה ופי׳ בו המפרשים כי השרישה הבי״ת בעומק הארץ בלא תיעקר ע״י הרוח והרבה שרשיה עד שמרוב שרשיה נמשך שיתמלא הארץ ולזה הסמיך הפייטן לענפי הגוים שמם נתושים והוא מאמר הכתוב פנית לפניה ותשרש שרשיה וכו׳ לי שזהו פשט הענין: כל בני טהרה. אמר כי כולם היו בני טהרה וכמש״ה שבטי יה עדות וכו׳ הקב״ה בהם שם יו״ד ה״א הפלואי וכו׳ לומר כי בני אבותיהם היו לא כמו שהיו המגדים ... עליהם והייגו דכתיב גן נעול אמר הקב״ה גנתי נעולה כדאיתה ברבה ש״ה: ואנהר לכון בנהורא. בנתן להם התורה דכתיב כי נר מצוה ותורה אור: שתלינון וכו׳. ר״ל נטעם בגנות ובפרדסים והוא כינוי לא״י ומלינו שנאמר בהם נטיעה בכתובים שנאמר תגרש גוים ותטעה וכן וכנה אשר נטעה ימינך תביאמו ותטעמו: ודברינון בימם ובאורתא. כמאמר הכתוב וה׳ הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם. ובאורתא. פירוש לילה והוא לשון התלמוד ובפל ... הדברים פעמים שלש להגדיל השבח ולספר הנס פעמים רבות. וכן דרך המקראות ג״כ לכפול זכרון הנס מזה הטעם עיין רד״ק תילים קל״ו: המכס במוטו ובעזוזו. כמ״ש זה ארבעים שנה ה׳ אלהיך עמך לא חסרת דבר: גלה רזו. סודותיו:

בשמו

אִשְׁתָּא. עימ"ר: תְּמָכֵם בְּטוּבוֹ וּבַעֲזוּזוֹ. וְלָהֶם גְּזָה רָזוֹ. וַהֲדַר אוֹיְבִים בְּזָזוֹ. עימ"ר:

שִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה. כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שִׂמְחוּ אֲהוּבִים שִׂמְחוּ בְּרוּכִים. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שִׂמְחוּ גִּבּוֹרִים שִׂמְחוּ דְּגוּלִים. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שִׂמְחוּ הֲדוּרִים שִׂמְחוּ וְעוּדִים. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שִׂמְחוּ זַכִּים שִׂמְחוּ חֲסִידִים. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שִׂמְחוּ טְהוֹרִים שִׂמְחוּ יְשָׁרִים. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שִׂמְחוּ כְּלוּלִים שִׂמְחוּ לְמוּדִים. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שִׂמְחוּ מְנוּקִים שִׂמְחוּ נְגִידִים. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שִׂמְחוּ סְגוּלִים שִׂמְחוּ עֲזוּרִים. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שִׂמְחוּ פְּדוּיִים שִׂמְחוּ צַדִּיקִים. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שִׂמְחוּ קְדוֹשִׁים שִׂמְחוּ רְחוּמִים. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שִׂמְחוּ שְׁלֵמִים שִׂמְחוּ תַּקִּיפִים. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שִׂמְחוּ תְּמִימִים שִׂמְחוּ תְּמוּכִים. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה כִּי הִיא אוֹרָה: כי מציון תצא תורה

שמחו גבורים. בתורה. אי נמי במתגברים וכובשים יצרם וידוע שהשמחה והשבון היא לאוהבי ה' שמקיימים התורה: דגולים. נגזר מן דגול מרבבה. כלומר נדגלים בחיילות הרבה וכמ"ש רבבה כצמח השדה נתתיך כמ"ב רש"י ז"ל שיר השירים ה': ועודים. אפשר שר"ל זכירים מן עד לאומים נתתיך בפירש רד"ק ור"ם ן' מלך מזהיר: כלולים. לשון שלמות: למודים. לימדי התורה: מנוקים. מעון כי להם תיאות השמחה וכדרך שהיו אומרים בשמחת בית השאובה: נגידים. כמו נגיד ומצוה לאומים ור"ל שמחו נגידים דהיינו החכמים והשרים ונקראו נגידים מפני שהעם שמים פניהם תמיד אליהם בכל עניניהם כמ"ש ז"ל: סגולים. כמ"ש והייתם לי סגולה מכל העמים: עזורים. כענין שנאמר מגן עזרך: רחומים. אהובים כמו ארחמך ה' חזקי (עיין ראב"ע ומדרש במוא"ל): תקיפים. חזקים באמונתם ובתורה ובמצות לקיימם: תמוכים. כענין שנאמר הן עבדי אתמך בו: תמימים. שלמים בכל מיני שלמות וכענין שנאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך שיהיה שלם בדבקותו יתברך בשלימות וכה"א ואהי תמים עמו וכפל הענין במלות שונות:

חדו חדו רבנן. אמר כי השמחה ביום זה ראויה והגונה לחכמים וכענין שהיה רב יוסף אומר אי לאו דהאי יומא גרים לי כמה יוסף איכא בשוקא וזהו שביום ואמר בשמחת תורה תמימה ואמר חדו חדו שני פעמים לומר כי השמחה השלימה היא שמחת התורה ולזה כפל חדו חדו. ובדברי רז"ל מצינו שנים שמחה שלימה

חֲדוּ חֲדוּ רַבָּנָן. בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה תְּמִימָה: חדו
אָתֵי מְשִׁיחָא. פְּרַק לְעַמֵּיהּ: חדו
בָּנֵי בֵיתָא. וְשַׁכְלֵיל הֵיכְלָא: חדו גְּבוּרָתֵיהּ
מְזַעְזְעָא. כּוּלֵי עָלְמָא: חדו דִּינִין דִּקְשׁוֹט.
דָּאִין לְעַמֵּיהּ: חדו הוּא שְׁלִיחַ מְהֵימָן.
שַׁדְּרֵיהּ מָרֵיהּ: חדו וְאֵימְתֵיהּ וְדַחַלְתֵיהּ.
תִּתְרְמֵי עַל מַלְכְוָתָא: חדו זִוְיֵהּ מַבְהִיק.
כִּנְהוֹר שִׁמְשָׁא: חדו חֲסִידִין וּמַלְכִין. מַקְפִין
לֵיהּ: חדו טוּרִין וְרָמָן. חָדָן לִקְבָלֵיהּ: חדו
יְמִין רָמָא. מְסַעֲדָא לֵיהּ: חדו כְּלִילָן תְּלָתָא.
קְטַר לְעַמֵּיהּ: חדו לְעַמֵּיהּ יְכַנֵּישׁ. מֵאַרְבַּע
רוּחֵי עָלְמָא: חדו מַלְאֲכֵיהּ יִשְׁלַח. וְיִפְרוֹק
לְעַמֵּיהּ: חדו נְהוֹר יְקָרֵיהּ. יִשְׁלַח קֳדָם

עמיה

שלימה אומרים הידו על חידו. ועיין שיר השירים רבה דף ח' ע"ג: אתי משיחא. אמר הנה אתם החכמים העוסקים בתורה התמימה ושמחים עבורה התבשרו בישועה מהרה תצמח בזכות התורה ולומדיה וכדכתיב גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם. כי בוא יבוא המשיח ויגאל לעמו וזהו אתי משיחא: ואמר פרק לעמיה. עבר כי כיון שהבטיח הקב"ה שעתיד לגאול את בניו דבריו חיים וקיימים כאלו נתקיים כבר וכמו לזרעך נתתי ולא אמר אתן אלא נתתי כאלו נתקיים כבר ויפרקנו מצרינו המדבר על גלות האחרון אמר בו לשון עבר מטעם זה וכמ"ש מהר"י ן' חיון ז"ל ועיין בזוהר על פסוק ואתן את הריו שממה דשבו ויספיק לך כלל זה לכל הדברים שנאמרו כאן בפיוט בלשון עבר: בני ביתא וכו'. כענין שנאמר ידי זרובבל יסדו הבית הזה וידיו תבצענה מתרגמינן וידוהי תשכללינה: גבורתיה. אמר כי המשיח אשר יעמוד במהרה בימינו לגבורותיו אין חקר כי כל העמים יזדעזעו ויפחדו מהדר גאונו: דינין דקשוט. כדכתיב ושפט בצדק דלים וכתיב ידין עמך בצדק: הוא שליח וכו'. ולכל בגוים שולח: מהימן. כדכתיב עיני בנאמני ארץ זה דוד ומשיח כדאיתא במדרש: זויה. כדכתיב וכשאו כשמש נגדי שפירושו שיהיה בהיר ומאיר כשמש כמ"ש רד"ק תלים פ"ט ועי' בני הורו עתיד הקב"ה ליפות ויפן כיופי של אדה"ר כדאיתא בזוהר והכי איתא ג"כ במדרש תלים והתיה והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע כחמה וכלבנה וכו' יע"ש: זויה. זהרו: חסידין. אמר כי לעתיד לבא ישב המלך המשיח כמלך בגדודיו וכל חכמי ישראל ומלכיהם מקיפים בכבודו מימינו ומשמאלו וכמש"ל בס' התוספות של יום רביעי גבי רועים שבעה ונסיכים שמונה וכן ת"א פרשת ויתי: טורין ורמן. כמ"ש ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה מתרגמינן טוריא ורמתא: ימין רמא. אמר כי הנה ימין ה' רוממה תעזור ותסמוך אותו במלחמותיו וכענין שנאמר ה' על ימינך מחץ ביום אפו מלכים. וכ"כ נאם ה' לאדני שב לימיני ופי' שב והיה בהבטחה כי ימיני תהיה בעזרך כמ"ש הראב"ע ורד"ק והכי איתא בהגדת בראשית בס' שתי ידות: כלילן וכו'. כתרים שלשה והם כתר תורה ומלכות וכהונה שיתעטרו לעתיד במהרה בימינו אמן. ע"כ דבר מהמלך המשיח. ועתה שפך פניו ונשא עיניו בתחנה ובקשה אל אל בשמים ודבר דברי תפלתו בלשון נסתר ואמר יהי רצון מלפני אלהי עולם שיקבץ לעמו מארבע רוחות העולם: מלאכיה. היינו המלך המשיח כי השליח יתכנה בשם מלאך ובדקך ויבלח מלאך ויוציאנו ממצרים ואז"ל זה משה: נהור יקריה. אמר אור כבודו והודו יגלה נגד עמו וכענין שכתוב כי ה' יהיה לך לאור עולם ואמר לך התועלת הנמשך מזה כי אותו אור הגדול הנגלה בתוכם יהיה עוזר אותם בהודו ובכבודו וזהו שעיד להון וכו': עוד מתועלותיו עלמא מזרע מאימתיה פרישן רברבן וכו': ללותהון וכו' ג"כ אין זה לשון תפלה דא"כ יהיה צריך לינקד שמע בב"א

בבג"א

עַמֵּיהּ: חדו   סָעֵיד לְהוֹן. בְּהַדְרֵיהּ וּבִיקָרֵיהּ:
חדו   עָלְמָא מִזְדַּעְזַע. מֵאֵימְתֵיהּ: חדו   פְּרִישָׁן
רַבְרְבָן. עֲבִיד לְעַמֵּיהּ: חדו   צְלוֹתְהוֹן שָׁמַע.
מִכּוּרְסֵי יְקָרֵיהּ: חדו   קְרִיבִנָן. לְפִתְגָּמֵי
אוֹרַיְתֵיהּ: חדו רָנְנִין אִנּוּן. לְמִלֵּי נְבוּאָתֵיהּ:
חדו   שְׁלָמְהוֹן אַסְגֵּי. בְּתוּקְפָּא וּבִיקָרָא: חדו
תַּבַר נִיר סָנְאָה. וּבְעֵיל דְּבָבָא: חדו
הַדְרָיָה וְהַלְלוּיָה הַלְלוּיָה וְהַדְרָיָה: הל' והל'

אֶשְׂמְחָה בְּדוֹדִי אָמְרָה
אוּמָה. עַל זֹאת: הל' והל' בָּחַר בִּי מִכָּל
אוּמּוֹת. עַל זאת: הל' והל' גְּאָלַנִי מִפֶּרֶךְ
לוֹחֲצִים. עַל זאת: הל' והל' דִּבֶּר עִמִּי פָּנִים
בְּפָנִים. עַל זאת: הל' והל' הוֹד וְהָדָר הֶעֱטַנִי
עַל זאת: הל' והל' וִיַּעַד אוֹתִי מִכָּל אוּמּוֹת.
עַל זאת: הל' והל' זָכַר לִי חֶסֶד נְעוּרַי. עַל
זאת: הל' והל' חֵן וְחֶסֶד הִלְבִּישַׁנִי. עַל זאת:
הל' והל' טִהַר אוֹתִי מִכָּל טוּמְאוֹת. עַל זאת:
הל' והל' יְמִינוֹ פָּרַשׂ עָלַי. עַל זאת: הל' והל'
כְּלִיל הוֹד כִּלְלָנִי. עַל זאת: הל' והל' לִוְיַת
חֵן הֶעֱנִיקָנִי. עַל זאת: הל' והל' מְנִיךְ הוֹד
הִמְנִיבַנִי. עַל זאת: הל' והל' נֵצַח נְצָחִים עִילָּנִי.

על

בכב"א ולאו כן בסדורים אלא הבי"ן בקמ"ץ. ועוד דא"כ היה לריך לומר מכורסי יקרך לנוכח כדרך שפתח לנוכח אע"פ דיש להשיב על זה. מ"מ מדכית בלפניו ובל אחריו כיפור דברים אף זה כן. ועוד כיון דבכל הסדורים נקוד הבי"ן בקמ"ץ אין לנו לשנות ולבדות מדעתינו מה שאינו: רננין וכו'. אמר כי הנה אומת ישראל מחמדין ומתאוים להבטחת נביאיו שהבטיחנו כי יש יום לגאל אותם ויפדה ישראל מכל צרתם. ונחמד העץ ח"א ימרנג: שלמהון. אמר כי קרא אליהם שלום מכל עבריהם כענין ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן הארץ והיינו בסמך הפייטן תבר ניר סנאה וכו'. וזה היה בלאת ישראל ממצרים ונכנסו לארץ ישראל או ידבר על העתיד ויהיה פי' כענין וגר זאב עם כבש כדרשת רז"ל:

אשמחה בדודי. נגלה ונשמחה בך: אמרה אומה. ישראל. ונקראת כן ע"ש שהיא אומה ממנה לכל רואיה כמ"ש הראב"ע ור"י ן' יחיא: על זאת. היא התורה שנקראת זאת דכתיב וזאת התורה כמ"ש רז"ל במדרש תהלים על פסוק בזאת אני בוטח: על זאת. עבור זאת. כמו על זאת יתפלל כל חסיד עי' ר"י ן' חיון ומפרשים. ור"ל אשמחה בדודי ואגילה בו עבור תורתו והיינו על מה שהטיב עמנו לתת חלקינו בתורתו וע"כ אשמחה בדודי ואגילה בו כי השמחה בהקב"ה היא שמחה שישמחו בתורה וכמ"ש במדרש נגילה ונשמחה בך נגילה ונשמחה בכ"ב אותיות התורה והיינו בך ושיר זה ג"כ ע"ד א'ב'ג'ד': בחר בי. מבואר: גאלני וכו'. וכדכתיב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה: דיבר עמי. כמ"ש פנים בפנים דבר ה' אל כל קהלכם בהר: הוד והדר העטני. כענין מעיל צדקה יעטני ותרגומו עטפני: ויעד אותי. ר"ל יחד אותי לסגולתו מן כל לא יעדה: זכר לי כמ"ש זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך ועני כל העם יחדו והיינו על זאת: טיהר אותי. לשון רז"ל מה אוב וכו' כך ד"ת מעלין את האדם מטומאה לטהרה: לוית חן. כענין שנאמר כי לוית חן הם לראשך: מניך הוד וכו'. כענין וענקים לגרגרותיך ולשון תרגום הוא ויפם רביד הזהב מתרגמינן מניכא דדהבא: נצח וכו'. אמר כי לנצח נצחים עלני ורוממני על

כל

עַל זֹאת: הל׳ והל׳ שִׂמְחָה גְדוֹלָה שִׂמְּחַנִי.
עַל זֹאת: הל׳ והל׳ עֶלְיוֹן עַל כָּל הָאוּמּוֹת נְתָנַנִי.
עַל זֹאת: הל׳ והל׳ פְּאֵר צְדָקָה פֵּאֲרַנִי. עַל
זֹאת: הל׳ והל׳ צְפִירַת תִּפְאָרָה עִטְּרַנִי. עַל
זֹאת: הל׳ והל׳ קְדוּשַּׁת עוֹלָם קִדְּשַׁנִי. עַל
זֹאת: הל׳ והל׳ רַעְיָתִי בְּחוֹרֵב קְרָאַנִי. עַל
זֹאת: הל׳ והל׳ שׁוּלַמִּית מִכָּל מוּם נְתָנַנִי. עַל
זֹאת: הל׳ והל׳ תּוֹרָה תְּמִימָה הִנְחִילַנִי. עַל
זֹאת: הל׳ והל׳

סִימָן טוֹב סִימָן טוֹב. סִימָן טוֹב יִהְיֶה לָנוּ:
סט״ל אִתִּי מִלְּבָנוֹן. כַּלָּה: סט״ל
אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר. דּוֹדִי לִי: סט״ל בָּאתִי לְגַנִּי.
אֲחוֹתִי כַלָּה: סט״ל בִּטְנֵךְ. עֲרֵמַת חִטִּים:
סט״ל גַּן נָעוּל. אֲחוֹתִי כַלָּה: סט״ל גַּל
נעול

כל האומות. עבור התורה שקיבלתי וכמ״ש מי זאת עולה מן המדבר עלויה מן התורה שניתנה במדבר ואמר גלאים לומר כי שהקב״ה פיסק גדולה ומעלה לדורות עולם פוסק כמ״ש ז״ל אלא בעונותינו גרמו ירוד ירדנו: עליון. כענין ונתנך ה׳ אלהיך עליון על כל גויי הארץ. וכה״א ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש לה׳ אלהיך לזה סמך ואמר: צפירת תפארה. קדושתוכו׳. כי בפסוק זה נזכרו שלשתם ופי׳ צפירה הוא סיבוב המלנפת סביב הראש וכענין שכתוב יהיה ה׳ לצבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו: רעיתי. כמ״ש רש״י בשיר השירים: שולמית. שלימה כמ״ש ז״ל מנין שלא היו בהן סומין שנאמר וכל העם רואים ומנין שלא ,היו בהן חגרים שנאמר ויתיצבו. ומנין שלא היו בהן חרשים שנאמר ונשמע. ואמר כי זכתה כנסת ישראל להיות שלימה מכל מום בעבור התורה. כי מקודם שגאלם ממצרים היו בעלי מומין מפני השעבוד: תורה תמימה הנחילני. כמ״ש מורשה קהלת יעקב. ירושה ונחלה ולכן על זאת הללויה והללויה. ועפ״ז אפשר לומר ג״כ כי על זאת הנזכר בכל בית מהפיוט הוא נמשך למטה אל תיבת הללויה. והכוונה לאת הודאה והלל על כל פרט ופרט מהטובות אשר עשה עמנו יתברך ויתעלה ולפ״ז יהיה פירוש על זאת. ר״ל על זאת הטובה שגמל עלינו:

סימן טוב פיוט זה כפול מאב״ג״ד מהפסוקים הנאמרים בש״ה. ובחר באלו יותר מבזולתם יען כי באלו נרמזו ענין י״מ ומתן תורה וסיני וגאולה העתידה בב״א. וכמו שדרז״ל על כי דבור ודבור מהם בספריהם ובפרט במ״ר ש״ה ולזכור מהם כאן בדרך קצרה מאד להגדיל תורה ולהאדירה: אתי מלבנון כלה. ברכה ש״ה דף כ״ז וז״ל תמן תנינן נותנין לבתולה י״ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטיה משתבעה הבעל. ואני לא עשיתי כן אלא עד שאתם עסוקים בטיט ובלבנים קפצתי וגאלתי אתכם והכי איתה בשמות רבה פרשה כ״ג: אשכל הכפר. איש שהכל בו מקרא תלמיד תוספתות ואגדות. הכופר שמכפר עונותיהם של ישראל ד״א זה הקב״ה שהכל בו. הכופר. שכפר באומות יוה״כ ביכר׳ (דף י״ב ע״ב): באתי לגני. כשבא הקב״ה ליתן תורה ליבר׳ (עיין ר״ו ן׳ יחיא: כלה. בי׳ מקומות נקראו ישר׳ כלה ו׳ בשיר השירים. וד׳ בנביאים וכנגדן לבש הקב״ה עשרה לבושים כדי ליפרע מאוה״ע בשביל מישראל י׳ הדברות שהיו מקושטים בהם ככלה (שם דף כ״ח ע״א וסוף פ׳ ואתחנן) ד״א באתי לגני יום בהמ״ק שברתה שם שכינה עיין בתרגום ש״ה: בטנך ערמת חטים. מה חטים הללו כשהם יוצאים לזריעה אין יוצאים אלא במנין וכשנכנסים אין נכנסים אלא במנין שנאמר כשש מאות אלף רגלי (דף ל״ה ע״ב) ד״א זה תורת כהנים. מה הלב באמצע כך תורת כהנים שני ספרים מכאן ושני ספרים מכאן יהיה באמצע (שם): גן נעול. ע״ש בנות ישראל שאין פרוצות בעריות (עיין דף כ״ח ע״ג): גל נעול.
הוא

סדר שמחת תורה

נעול. מעין חתום: סטי"ל דודי לי. ואני לו:
סטי"ל דודי צח. ואדום: סטי"ל הנך יפה.
רעיתי: סטי"ל הביאני. אל בית היין: סטי"ל
ודגלו. עלי אהבה: סטי"ל וחכך. כיין
הטוב: סטי"ל זאת קומתך. דמתה לתמר:
סטי"ל זה אלי. ואנוהו: סטי"ל חכו ממתקים.
וכלו מחמדים: סטי"ל חומה אני. ושדי
כמגדלות: סטי"ל טוב יהוה. ומטיב לכל:
סטי"ל טעמו וראו. כי טוב יהוה: סטי"ל יפה
את רעיתי. כתרצה: סטי"ל ישקני. מנשיקות
פיהו

הוא כמו מעין נגזר מן . גלות עיליות וכינה הערוה הטבעית למשכב בשם גל ואמר היותו נעול לזולתו מבעליהן וכינה הערוה השלתי נהוגה למשכב למעין חתום להיותו חתום לגמרי כי לא עבר אדם שם מעולם אפילו בעלה וכל זה להיותם גדורים בעריות ומשתפקות בהכרחי לקיום המין ולא למלאת תאותם (מפר"י ן' יחיא) והכוונה היא כי להיותי נגועה בתכלית הצניעות לכך גאלני והיה לי לאלהים כדכ' במדרשי' ולכך הסמיך ואמר דודי לי כלו' הוא לי לאלהים כדכ' אנכי ה' אלהיך . ואני לו. אהיה לו לעם ולאומה שנאמר הקשיבו אלי עמי ולאמי אלי האזינו (דף י"ט ע"ב) : דודי לא היה. לא לי בארץ מצרים דכתיב ועברתי בארץ מצרים ואדום למצרים שנאמר וינער ה' את מצרים בתוך הים (דף ל' ע"ד) : הביאני אל בית היין. הביאני הקב"ה אל מרתף גדול של יין זה סיני ונתן לי שם דגלי תורה ומצות ומע"ט וקבלתי אותם באהבה (דף ע"ו ע"ב) : וחכך כיין הטוב. באותה שעה שקבלתי תורה באהבה קרא הקב"ה למס"ש וא"ל רדו ונשקו שפתותיהם של אלו שאלו לא קבלו תורתי הייתי מחשבה כעיל דבבא לאלו הישנים במערת המכפלה וזהו דובב שפתי ישנים (דף ל"ח ע"ב): זאת קומתך. ועמך כולם צדיקים וכתיב צדיק כתמר יפרח (כ"פ ראב"ע) ד"א זאת קומתך זה הקב"ה שהוא הקומה שלך שהגביה אותו כך ע"ד ואולך אתכם קוממיות שדרשו רז"ל ב' קומות כי הגביהם הקב"ה למעלה מקומת המלאכים והכניסם בקומת עולם האצילות הרי כי קומתם הוא האלוה ית' ודימהו לתמר להיותו עץ גבוה יותר אשר הוא יופי הקומה (ר"י ן' יחיא) : זה אלי ואנוהו. שהיו מראים אותו באצבע על הים כדאיתא במ"ר ועיין באגדה בסוטה מ"ב שם : חכו ממתקים וכו'. בשעה ששמעו ישראל בסיני אנכי פרחה נשמתם וחזר הדיבור אצל הקב"ה ואמר שלחתני אצל מתים אז חזר הקב"ה והמתיק להם הדיבור הה"ד קול ה' בכח קול ה' בהדר (דף ל"ב ע"ד): חומה. זה אברהם שאמר אני חומה ואעמיד מע"ט כחומה : ושדי כמגדלות. שאני עתיד להעמיד כתות כתות וחבורות של צדיקים כיוצא בי (דף מ' ע"א) ובזכות אברהם ניתנה התורה לנו כמ"ש לעיל. ולזה הסמיך לזה הטובות שעשה עמנו האל ית' בנתינתו לנו התורה הוא שאמר טוב ה' ומטיב לכל . ופירשו בו המפרשים כי מי שהוא טוב מההכרח שהוא מטיב לזולתו ולזה הוסיף הפייטן תיבת ומטיב לכוונה זו ואמר ה' אלהינו טוב הוא ומטובו הטיב לנו שנתן תורה לישראל עמו ב"ה וכדרך שאמרו בגמרא יבוא טוב ויקבל טוב מטוב. ומטובו שהטיב לנו יוכר ונתפרסם בראיות ומופתים היות טוב ב"ה לעד וכן תמצא בפסיקתא ריש פרשת נו שדרשו בפסוק זה ע"ש ועיין ר"י ן' יחיא ז"ל קרוב לזה. ולזה הסמיך **טעמו** וראו כי טוב ה' כלומר בראיות ומופתים תראו היות ה' טוב ממה שהוא מטיב לזולת כמו שכתבנו אף הקב"ה מקלס לכ"י שקיבלה תורה באהבה כמו שאמר. יפה את רעיתי כתרצה. כלומר כשאת רצויה לי לעשות רצוני ומצותי (כך נדרש בספרי הקדמונים דש"ה): ישקני. כשהיה הדיבור יוצא מפי הקב"ה בסיני היה מלאך לוקח הדבור ומחזר על כל אחד ואחד מישראל וא"ל מקבל אתה עליך הדבור הזה כך וכך מצות יש בו וכו' והוא אומר לו הין ומיד נושקו על פיו דברי ר' יוחנן ורבנן אמרי הדבור עצמו היה נושק על פיו (ע"ש דף ד' ע"ד) :

פִּיהוּ: סטי"ל כְּשׁוֹשַׁנָּה. בֵּין הַחוֹחִים: סטי"ל
כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי. וּמוּם אֵין בָּךְ: סטי"ל
לִבַּבְתִּנִי. אֲחֹתִי כַלָּה: סטי"ל לְחָיָו. כַּעֲרוּגַת
הַבֹּשֶׂם: סטי"ל מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ. בַּנְּעָלִים:
סטי"ל מִי זֹאת הַנִּשְׁקָפָה. כְּמוֹ שָׁחַר: סטי"ל
נָאווּ לְחָיַיִךְ. בַּתֹּרִים: סטי"ל נֹפֶת
תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ. כַּלָּה: שְׂמֹאלוֹ
תַּחַת לְרֹאשִׁי: סטי"ל סַמְּכוּנִי. בָּאֲשִׁישׁוֹת:
סטי"ל עוּרִי צָפוֹן. וּבוֹאִי תֵימָן: סטי"ל עָנָה
דוֹדִי. וְאָמַר לִי: סטי"ל פָּתַחְתִּי אֲנִי. לְדוֹדִי:
סטי"ל פִּרְיוֹ. מָתוֹק לְחִכִּי: סטי"ל צְאֶינָה
וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן. בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה: סטי"ל צְרוֹר
הַמֹּר. דּוֹדִי לִי: סטי"ל קוֹל צוֹפַיִךְ. נָשְׂאוּ
קוֹל: סטי"ל קוֹל דּוֹדִי. הִנֵּה זֶה בָּא: סטי"ל
רַנְּנוּ פִּצְחוּ. חָרְבוֹת יְרוּשָׁלָיִם: סטי"ל רֹאשׁוֹ
כֶּתֶם פָּז. קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים: סטי"ל שִׁיר

השירים

כשושנה בין החוחים. אלו ישראל שמקיימים מצות ומע"ט אף שהם בעול שעבוד ויש הרבה טעמים ברבה דף י"ד ע"ב ג' ד': כלך יפה רעיתי וכו'. תני רשב"י בשעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע לא היו בהם לא זבין ולא מצורעים לא חגרים ולא סומים לא אלמים ולא חרשים וכו' ועל אותה שעה נאמר כולך יפה רעיתי (דף כ"ו ע"ד): לבבתיני. אמר הקב"ה לב אחד היה לכם במצרים ונתתם לי שני לבבות ד"א לב אחד היה לכם בים ונתתם לי שני לבבות. לבבתיני בא' מעיניך שעמדתם לפני בסיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. והיה לשם. פירוש היה לי עליכם (דף כ"ח ע"א): לחייו. רמז על ת"ח שמלאים תורה ומה שיש בידו של זה לא יש בידו של זה וזהו כערוגת הבשם שהם כמין ערוגות עיין ברבה דף ל"א ע"ג: מה יפו פעמיך. בשעה שאת עולה לרגל (דף ל"ה ע"ד) ורש"י ור"י ן' יחיא פירשו כמה מהיפי יראה כאשר יתקבצו פעמי יהודה וישראל מא[...] כנפות הארץ ולזה סמך מי זאת הנשקפה שהוא רמז על גאולת ישראל שתהיה כמו ה[...] שאינו מאיר בפעם אחד אלא מעט מעט כך גאולת ישראל תהיה מעט מעט ואחר כך ת[...] כדאיתא במד' ש"ה ובירושלמי ויש עוד דרש לרז"ל כשיצאו ישראל ממצרים והיו ענני כבוד מקיפים [...] היו האומות תמהים ואומרים מי זאת ועיין מהר"י ן' יחיא ז"ל: נופת. מתוק: תטיפנה שפתותיך [...] (רש"י): כלה. למה נמשל ת"ח לכלה לומר לך מה כלה צנועה כך ת"ח צריך שיהא צנוע. מה [...] מתקשטת בכ"ד קישוטין כך ת"ח צריך שיהא בקי בכ"ד ספרים עש"ב דף כ"א ע"ב: נאוו ל[...] בתורים. בשתי תורות אמר כמה נוי ויופי יהיה לך כאשר תהי עוסקת בשתי תורות שבכתב ושב[...] (ועיין בתרגום שה"ש וברבה דף י"א ע"ג): נאוו לחייך. זה משה ואהרן: בתורים. בשתי ת[...] ע"ס: שמאלו. אלו לוחות ראשונים: וימינו תחבקני. אלו לוחות שניים (דף ע"ז ע"ג): עורי צפו[...] לכשיתעוררו הגליות הנתונות בצפון שיבאו ויחנו בדרום וכו' וכן הוא אומר אומר לצפון תני וכו' [...] הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ וזה יהיה בזכות התורה ולכך נסמך לבית שלמ[...] והסמיך לזה ג"כ: ענה דודי ואמר לי. סופיה דקרא קומי לך מן הגלות כמ"ש המפרשים. וכפ[...] ענה דודי ע"י משה. ואמר לי ע"י אהרן. קומי לך וקבלי עשרת הדברות (דף י"ז ע"ג) ולזה הס[...] פתחתי אני לדודי שהסכמתי ללכת אחריו כמ"ש מהר"י ן' יחיא: פריו מתוק לחכי. אלו י"ב [...] שעשו ישראל לפני הר סיני: ממתקים. בד"ת מה טעם ופריו מתיק לחכי אבל לאוה"ע היה מר [...]

קומצים

הַשִּׁירִים. אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה: סט"ל שָׁרְרֵךְ. אַגַּן הַסַּהַר: סט"ל תּוֹרֵי זָהָב. נַעֲשֶׂה לָּךְ: סט"ל

תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת. אָבִיא זָהָב: סט"ל

כִּי בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּן. וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן. הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה.
וְכָל עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ כָף:

כִּי בְשֵׁם אַדִּיר תֵּצֵאוּן. וּבְשֵׁם בָּרוּךְ תּוּבָלוּן:
כי בשמחה תצאון ובשלום תובלון:
כִּי בְשֵׁם גִּבּוֹר תֵּצֵאוּן. וּבְשֵׁם דָּגוּל תּוּבָלוּן: כי
כִּי בְשֵׁם הָדוּר תֵּצֵאוּן. וּבְשֵׁם וָעֵד תּוּבָלוּן: כי
כִּי בְשֵׁם זַכַּאי תֵּצֵאוּן. וּבְשֵׁם חַנּוּן תּוּבָלוּן: כי
כִּי בְשֵׁם טָהוֹר תֵּצֵאוּן. וּבְשֵׁם יָחִיד תּוּבָלוּן: כי
כִּי בְשֵׁם כַּבִּיר תֵּצֵאוּן. וּבְשֵׁם לָבוּשׁ תּוּבָלוּן: כי
כִּי בְשֵׁם מֶלֶךְ תֵּצֵאוּן. וּבְשֵׁם נוֹרָא תּוּבָלוּן: כי
כִּי בְשֵׁם סוֹמֵךְ תֵּצֵאוּן. וּבְשֵׁם עוֹזֵר תּוּבָלוּן: כי
כִּי בְשֵׁם פּוֹדֶה תֵּצֵאוּן. וּבְשֵׁם צַדִּיק תּוּבָלוּן: כי
כִּי בְשֵׁם קָדוֹשׁ תֵּצֵאוּן. וּבְשֵׁם רַחוּם תּוּבָלוּן: כי
כִּי בְשֵׁם שַׁדַּי תֵּצֵאוּן. וּבְשֵׁם תַּקִּיף תּוּבָלוּן: כי
כִּי בְשֵׁם תּוֹמֵךְ תֵּצֵאוּן. וּבְשֵׁם תָּמִים תּוּבָלוּן: כי

מִפִּי אֵל מִפִּי אֵל יִתְבָּרַךְ יִשְׂרָאֵל. מפי

אֵין אָהוּב כַּיהוָה. וְאֵין בָּרוּךְ כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין גְּבִירָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין דּוֹרְשֶׁהָ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין הָדוּר כַּיהוָה. וְאֵין וָתִיק כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין זְכִירָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין חוֹנְנָהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין טָהוֹר כַּיהוָה. וְאֵין יָדִיד כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין כְּבוּדָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין לוֹמְדָהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין מֶלֶךְ כַּיהוָה. וְאֵין נָדִיב כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין סְמוּכָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין עוֹנְדָהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי

אין

שומעים ומתים (דף ע"ו ע"א) לאינה וראינה בנות ציון. בנים המצויינים בהלכה. בנים המצויינים במילה ובציצית ובתגלחת (דף כ"ג ע"ב): כמלך שלמה. שהקב"ה שהשלים תשבי לבריותיו השלים האש לאברהם אבינו. השלים החרב ליצחק. השלים המלאך ליעקב: צרור המור דודי לי. זה אברהם מה המור הזה ראש לכל הבשמים כך אברהם אבינו ראש לכל הצדיקים (דף י"ג ע"ד). ולפי שהגאולה העתידה תהיה בזכות אברהם כדאיתא במדרש לכך הסמיך לו קול דודי. ואמרו במדרש קול דודי זה המלך המשיח בשעה שהוא אומר לישראל בחדש הזה אתם נגאלים. אומרים לו וכו' (ע"ש דף י"ז ע"א). והיינו דסיים קרא כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון ולזה הסמיך רננו פצחו חרבות כי לעתיד כשישמחו חרבות ירושלם שהגיע עת לגאול את ישראל אז יפצחו רנה כמ"ש בישעיה מ' (עיין מפרשים). ולפי שהגאולה העתידה תהיה ג"כ בזכות התורה דכתיב גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם. לכך סמך לו ראשו כתם פז ואמרו רז"ל ראשו זו התורה דכתיב ה' קנני ראשית דרכו. כתם פז זו התורה דכתיב בה הנחמדים מזהב ומפז רב: קווצותיו תלתלים. אלו קוצי אותיות ואע"פ שאתה רואה אותן קוצין תלי תלים הן (דף ל' ע"ד). ד"א אלו פרשיות של תורה שהם עשויות פסקות פסקות (אגדת בראשית) ולפי שלעתיד לבא בב"א עתיד הקב"ה להשרות עלינו רוח קדשו כמו שייעד ע"י נביאיו לכך סמך לזה שיר השירים אשר לשלמה. שאז"ל במדרש ר' יוחנן בר' שמעון בר' אבא נאמר שירים ושבח למי שעתיד להשרות עלינו רוח

הקדש

הקדש ואמר לפניו שירים הרבה בכל השירים ע"ש וזו ראיה כי הוא רומז אל העתיד. ולפי שלעתיד לבא בב"א ישוב מכון ישראל על תלו כבימי קדם מלכיהם שריהם חכמיהם לכך הסמיך לזה שררך אגן הסהר. ושררך הוא הטבור והוא רומז לסנהדרין העומדין בלשכת הגזית. וכינה אותם בשם טבור כי הכל ניזונים בהוראותיהם כאשר יזון העובר במעי אמו דרך הטבור כמ"ש המפרשים ולזה לא הקפיד להזכיר האחרים כי אלו הם העיקר שהם חוקן ומגינן של ישראל ואמר כי בבואו עת יזכו להבין נסתרות שהם מתכנים בשם זהב והוא רומז אל הסנהדרין והוא אמרו תורי זהב נעשה לך שיזכו להבין סתרי תורה כי הזהב ירמוז אל סתרי התורה והכסף אל הנגלה ממנה כמ"ש מהר"י ן' יחיא משם הרמב"ם בס' המורה. או אפשר שיהיה רמז אל הכבוד אשר ישיגו ישראל כענין ואתנה צמידים על ידיך ורביד ותעדי זהב וכסף. ויש לומר כי בבואו עת ישיגו עושר וכבוד ואמר כי תחת הנכסים אשר שללו ממך האויבים בהיותך בגלות אביא בלבם שיתנו לך תחת הנחשת זהב ותחת הברזל כסף כמ"ש בס' ישעיה ולזה הסמיך כי בשמחה תצאו מהגלות ואמר בשמחה להיות כי מי שהיה בצער ובאה לו נחמה אחרי כן עדיין הוא בעצבות כי יזכור את אשר עברו עליו מכמה צרות כאן אמר והבטיח כי לא יהיו עצבים כלל כי ישכח ה' כל דאגה ועצבון כמ"ש המפרשים וגם כי יש לצער מההליכה בדרך כי יתנגפו רגליהם ח"ו לזה הבטיח כי לא יאונה אליהם כל רע אך ובצבים יובלון לארץ הקדש ולא יצטרכו ללכת ברגליהם כי הגוים

יביאו

אֵין פּוֹדֶה כַּיהוָה. וְאֵין צַדִּיק כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין קְדוֹשָׁה כַּתּוֹרָה. וְאֵין רוֹחֲשָׁה כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין שׁוֹמֵר כַּיהוָה. וְאֵין תַּקִּיף כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין תְּמִימָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין תּוֹמְכָה כְּיִשְׂרָאֵל: מפי

אחר

מִפִּי אֵל מִפִּי אֵל יִתְבָּרַךְ יִשְׂרָאֵל.

אֵין אַדִּיר כַּיהוָה. וְאֵין אַבִּיר כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין אֲהוּבָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין אוֹגְרָה כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין בּוֹרֵא כַּיהוָה. וְאֵין בָּרוּךְ כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין בְּהִירָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין בּוֹחֲרָה כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין גִּבּוֹר כַּיהוָה. וְאֵין גָּאוֹן כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין גְּדוֹלָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין גּוֹרְסָה כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין דַּיָּן כַּיהוָה. וְאֵין דַּיְּקָן כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין דְּגוּלָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין דּוֹרְשָׁה כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין הָדוּר כַּיהוָה. וְאֵין הָגוּן כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין הֲגוּנָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין הוֹבְרָה כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין וָעֵד כַּיהוָה. וְאֵין וָתִיק כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין וַרְשָׁבִי כַּתּוֹרָה. וְאֵין וַאדַי כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין זַכְרָן כַּיהוָה. וְאֵין זַכַּאי כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין זְכוּרָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין זוֹכְרָה כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין חַנּוּן כַּיהוָה. וְאֵין חָכָם כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין חֲשׁוּבָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין חוֹמְדָה כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין טָהוֹר כַּיהוָה. וְאֵין טַפְסַר כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין טְרוֹנָא כַּתּוֹרָה. וְאֵין טוֹכְסָה כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין יָדִיד כַּיהוָה. וְאֵין יָשָׁר כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין יְדִידָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין יוֹדַעַת כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין כַּבִּיר כַּיהוָה. וְאֵין כָּשֵׁר כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין כְּלוּלָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין כּוֹנֶסֶת כְּיִשְׂרָאֵל: מפי

אין

אֵין לוֹחֵם כַּיהוָה. וְאֵין לַבְלָר כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין לְבוּבָה כַּתּוֹרָה וְאֵין לְמֵדָה כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין מֶלֶךְ כַּיהוָה וְאֵין מַנְהִיג כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין מְתוּקָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין מוֹתְחָהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין נִשְׂגָּב כַּיהוָה. וְאֵין נֶאֱמָן כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין נְעִימָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין נוֹצְרָהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין סַלָּח כַּיהוָה. וְאֵין סָלוּל כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין סְמוּכָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין סוֹעֲדָהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין עוֹזֵר כַּיהוָה. וְאֵין עָנָיו כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין עֲרֵיבָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין עוֹנְדָהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין פּוֹדֶה כַּיהוָה. וְאֵין פַּרְנָס כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין פְּתוּחָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין פּוֹתְרָהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין צַיָּר כַּיהוָה. וְאֵין צַדִּיק כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין צְרוּפָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין צוֹרְפָהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין קַדְמוֹן כַּיהוָה וְאֵין קָצִין כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין קְדוֹשָׁה כַּתּוֹרָה. וְאֵין קוֹרְאָהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין רַחְמָן כַּיהוָה. וְאֵין רַבָּן כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין רְצוּיָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין רוֹחֲשָׁהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין שָׁלֵם כַּיהוָה. וְאֵין שַׁקְדָן כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין שְׁמוּרָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין שׁוֹחֲרָהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי
אֵין תַּקִּיף כַּיהוָה. וְאֵין תַּנָּא כְּבֶן עַמְרָם.
אֵין תְּמִימָה כַּתּוֹרָה. וְאֵין תּוֹמְכָהּ כְּיִשְׂרָאֵל: מפי

והללויה זמרי למלכך וכו'

הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה. וְכָל עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ כָף: אָז יְרַנְּנוּ כָּל עֲצֵי יָעַר. בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי יְהוָה עֹשֵׂנוּ: נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדוֹם רַגְלָיו: רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדוֹם

יביאו אותם מנחה לה' בסוסים וברכב כמ"ש ע"י נביאו ישעיה. ודע כי בסדורים כתוב אלאון בנו"ן וטעות הוא ופסוק הוא בישעיה כ"ה בלא נו"ן. וכן ראוי להיות בלא נו"ן ע"ד הנגלה והנסתר כמ"ש ז"ל:

ההרים והגבעות וכו'. שעתידין לומר שירה כמ"ש רז"ל וחתם הפייטן שיריו בעניני גאולה אחרונה כדי לקבוע אמונה בלב ההמון כי עת לחננה יבוא עת שיחנן ה' לנאות שארית הפליטה ישראל צאן מרעיתו. ולזה אמר בואו נשתחוה וכו' אמר כי ראוי לנו לבקש על זאת ולהתחנן לפני יוצרנו בבקשה ותחנה בבתי כנסיות ובבמ"ד הקול קול יעקב. ולז"א נבואה למשכנותיו ושם נשתחוה לו ונהללו ונרוממהו וזהו רוממו ה' אלהינו ואמר כי אף אם יאחר משיח צדקנו לבוא עכ"ז לא ימעדו אשורינו והוא אמרו באלהים הללנו ר"ל במדת דינו וכמ"ש המתרגם והכוונה כי במדת דינו אהללנו ולא אקרא תיגר אך ושמך לעולם נודה סלה. כי צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא וזהו שאמר באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר. כלומר אם צדק ודין אהלל דברו ואם רחמים אהלל דברו והוא ע"ד כשם שמברכין על הטובה וכו' וכיון שאני מודה בדינך ובוטח בך לא אירא וז"א באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה אדם לי דהיינו האומות כי אף הנה בגלות בקרבך קדוש ואמר שאו שערים ראשיכם והוא תפלה מהפייטן לשערי שמים שיפתחו למען יבא מלך הכבוד לענות בתפלת ישראל ויישיב להם בעוה"ז ובעה"ב היינו ימות המשיח וכנגד בואו להיטיב בעה"ז אמר שאו שערים ראשיכם והכלית התנשאותכם הוא לבהיו פתחי עולם השפל ויבא מלך

מלך הכבוד ומה הוא התכלית הזה שבעבורו יבוא בו מלך הכבוד להיות ה' עזוז וגבור להציל ישראל מיד אויביהם ולהיות ה' גבור מלחמה להכניע כל הקמים תחתם וכנגד בואו להיטיבם במה"כ אמר שאו שערים ראשיכם ותכלית בהנשאכם שתהיו פתחי עולם השפל ויבא בו מלך הכבוד. ומי הוא זה תכלית ביאתו השנית להיות ה' צבאות מלך הכבוד סלה שכאשר ישכון ויראה כבודו בעולם הנצחות ככה ישכון ויראה כבודו סלה עולם ועד על עמו ונחלתו ישראל בימות המלך המשיח כי"ר וזה לקחתי מדברי מהרי"ו ן' יחיא ע"ה. ע"כ מה שראיתי לכתוב כפי קוצר ידיעתי וקוצר שכלי לתת טעם לשבח למה שסידרו קדמונינו ע"ה לומר ביום זה. ואשאל ממנו ית' ויתעלה לתת חלקנו בתורתו וזכות קדמונינו ע"ה יעמוד לימין צדקנו אכי"ר:

רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: בֵּאלֹהִים הִלַּלְנוּ כָל הַיּוֹם וְשִׁמְךָ לְעוֹלָם נוֹדֶה סֶלָה: בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל דָּבָר בַּיהוָה אֲהַלֵּל דָּבָר: בֵּאלֹהִים בָּטַחְתִּי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה אָדָם לִי: שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

ואח"כ אומרין והללויה זמרי למלכך וכו' ומחזירין ספרי תו"ר להיכל ואומר קדיש תתקבל. ואח"כ מוציאין ספר שלישי וקורא בו המפטיר ביום השמיני וכו' ומברך על ההפטרה ומפטיר בתחלת יהושע. ומברך אחריה, ומשלימים התפלה כאתמול ונפטרים לשלום:

ודע כי כל מה שתקנו הראשונים ע"ה פיוטים ושבחים הוא לכבוד התורה המאירה זכה ומאירה. ונקרא שמחת תורה ע"ש ששמחים האומה הישראלית במעלת התורה שניתנה להם שבו נה כדי לקיים חוקיה ודיניה ופרטיה ולפיכך עושים שמחה וששון ג"כ מחיוב המצוה לגדלה ולהאדירה. גם המסיים והמתחיל בתורה עושים שמחה לאוהביהם ולרעיהם. ונקראו חתני תורה. ואם אין ידו משגת אז מרבה בסעודת ביתו כפי מה שתשיג ידו ויוכל למצוא ריוח לנפשו. ועיקר החתונה היא על ההשלמה ובין זה ובין זה כולם נקראים חתני תורה ומקשטים את התורה ככלה שמקשטים אותה לאח. וקונים אותה ביותר דמים ועליהם נאמר כי מכבדי אכבד (עיין ברד"א ותפלה ישרים) ומוציאים כלים ומלבושים נאות בבהכ"נ לכבוד התורה וגם כל העם יהיו מלובשים ומקשטים עצמם במלבושים נקיים ונאים לכבודו ית' יותר מכל החג וכמ"ש בתיקונים דף מ"ח ע"ב. וגם לא יקלו ראשם בראותם כבודם ובמתתם כשהם מקושטים במיני מלבושים. אלא ידאג קצת שהשכינה בגלות בעוה"ר ויזכור גלות תורתנו הקדושה וחרבן מקדשיו המעוז והנאדר. וכדי שיזכנו לעלות לבית זבולנו ולמעון קדשו וישיב שכינת עוזו אל מכונה. וישראל אל נוהו וכהנים לעבודתם ולויים וכו'. ויקבץ נדחינו ופזורינו מבין האומות ויוליכנו קוממיות לארצנו כמ"ש ע"י יחזקאל נביאו אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך אמן כן יהי רצון בב"א:

ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם :

סידור כולל

כל תפלות השנה עם כל הברכות אשר יסדו אנשי
כנה"ג ות"ל הנקרא בל' קדמונינו

תכלאל

כמנהג כל קהלת הקודש תימן יע"א עם ספר

עץ חיים

אשר פעל ועשה איש חי רב פעלים וכו' כקש"ת כמהר"ר **יחיא** בכהר"ר
יוסף **צאלח** נע"ג שהי' ראב"ד ור"מ ימ"צ בעי"ת **צנעא** ואגפיה וכל
ערי **התימן** יע"א.

חלק שלישי

יצא לאור פעם ראשונה בהוצאת
ס' שרים בן אברהם עמר הי"ו. וס' יוסף ן' שלים דאר הי"ו. וס' שלום וחיים
בני המנוח יוסף מובי הי"ו, וס' שלים ן' דוד גמאל הי"ו.

בשנת **אהבת הקדמונים** לפ"ג

נדפס

פעה"ק **ירושלם** תיבב"א

בדפוס הר"ר **שמואל הלוי צוקערמאן** ושותפו הי"ו

ע"י המגיהים שלום בכה"ר יוסף עראקי כ"ץ הי"ו. וחבירו אברהם ב"ר חיים ארנדאף הי"ו.

פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם :

מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח :

עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר :

התנצלות המגיהים

כבר מלתא אמורה בפום רבנן ותלמידיהון דכשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך א"א לדפוס בלי טעות. ותלי"ת אשר כעת זכינו למה שלא זכינו בח"א והוא כי אנה ה' לידינו ספרים מדויקים (מהדורא בתרא) והגהנו מהם כיד ה' הטובה עלינו. כפי קוצר שכלנו עד שידנו יד כח"ה מגעת וזה היה בגר"ם המעלות של הספר היקר הזה ח"ב יען כי הח"א לא נמצא תח"י סי' כ"י כ"א (מהדורא קמא) ורק אחת שאלנו מאת כל קורא ומעיין בס' הזה, באם ימצא איזה שגיאה הן מן האותיות הן תיבות או דבר הצריך תיקון שיתקן אותו בבי טוב ומה' ישא ברכה על ככה, ואל אלקינו נתחנן להרחיב גבולנו בבנים ובני בנים יראים ושלמים ויקוים בנו מ"ש ואני זאת בריתי וכו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי ז"ז אמר ה' מעתה ועד עולם. ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים: בחיינו ובימינו אכי"ר.

כ"ד המעתירים ומבקשים סליחה יום שנכפל בו כי טוב ט' לחדש תשרי שנת כי ה' דבר טו"ב ע"ל ישרא"ל לפ"ק.

הלכ"ד עפר רגלי חכמים **שלום** בן לא"א **יוסף עראקי כ"ץ** ס"ט.

קל וצעיר **אברהם** בן **חיים שלום אלנדאף** ס"ט.

הסכמות רבני יגאוני זמננו דעי"ת **צנעא** יע"א על ההדפסה והשגת גבול בבר הדפסנום בח"א

סדר תשעה באב

ערב ט"ב מתפללין מנחה בעוד היום גדול כדי לילך לסעודה המפסקת ונופלים על פניהם במנחה וה"ה אם חל ט"ב במוצאי שבת אומרים במנחה צדקתך. ומ"ש ש"ע ריש סי' תקנ"ט (באותיות גדולות) שלא ליפר צדקתך אינה דעת הש"ע אלא דעת רמ"א ובמדוקדקות כתוב באות דק ובסוף סי' תקנ"ט שנאי דהגה כן ודעת הש"ע אינה כן עיין הלקט ח"ב סי' קל"ט וכ"כ במהרי"ל בהגה"ה בשם מהרא"ק עיין לקמן בסדר שחרית דט"ב מ"ש שם: **בערב** ט"ב יסעוד סעודה המפסקת מבעוד יום ויזהר שלא יאכול שני תבשילין ולא ישבו ג' לאכול ביחד כדי שלא יתחייבו בזימון. וצריך לישב ע"ג קרקע בשעת סעודה כאבל: **ואחר** גמר סעודתו יקח פרוסת פת ויטבלנה באפר ויאכלנה ע"ש ו,גרס בהצין ששני יבני איתה בירושלמי וברבות איכה. וז"ל רב מן דהיה אכיל כל מאכלים הוה נסיב פיתא חד פחים בקטמא ואכיל ואמר דא היא סעודת ט"ב: **והנה** כל משכיל ידע כי אף שהיו נוהגים נשיאותם בבני הבית השני ועכ"ז אעפ"י שלא היה צום באותו זמן כי הבית עדיין היה קיים. אפ"ה היה כיעד עת שלא לשום צום כיון דקרי להו פסוקא ששון בזמן שאין גלות. אפ"ה היה לוקח אח"כ חד פיתא פחים בקטמא לזכר בית ראשון אשר נחרב בעינינו: **והנה** אב רב שהיה הבית בנוי בימיו וששון ושמחה ימצא בה ואפ"ה היה עושה זכר להורבן הראשון ומיצר ודואג אעפ"י שהיה גדול ומלומד בתענוגים כי אין מחסור ליראיו. מה נעשה אנן יתמי דיתמי העמוסים בצרות צרורות על שכמינו ואין מקדש והן גלית איך. עאכ"ו שיהיה כ"א מיצר ודואג וכך ראיתי לאביתי נוהגים ואוכלים פת זה בבכי בעינים ובית כמעין נובעות בדמעית. והעיד לי מו"ז שכך ראה לרבותיו ואבותיו ז"ל וכך הם דברי הרמב"ם פ"ה דתענית וז"ל. חסידים הראשונים כך היתה מדתם בערב ט"ב היו מביאים לו לאדם לבדו פת חריבה במלח ושורה אותה במים ויושב לו בין תנור וכירים ואוכלה ושותה עליה קיתון של מים בדאגה בשממון ובכיה כמי שמתו מוטל לפניו כזה ראוי לחכמים לעשות או קרוב מזה עכ"ל: **ואחר** סעודתו יתעטף כאבל ויקבל עליו תעניתו ואבילותו ויחשוב ויתן אל לבו ומה אם מלאכי מרום והקב"ה עמהם אשר עוז ידדיה במקומו נוהגים בכי ואבל ואנינה ומספד כמ"ש ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק. מה יעשה הארם השפל האפל שראוי להתאבל ולבכות ושק ואפר יציע על איך גלותינו וצערנו מושפלים ומוכנעים עד עפר ויד כל רודה בנו ואין אומר אל תשלה ידך אל הנער ישראל ושכינה עומדת לימינו ורואה ושותקת כע"ש השיב אחור ימינו מפני אויב אותה הימין שנאמר בה ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב. וכל זה בסבת עונינו אשר רבו למעלה ראש ובכל יום מוסיפים והולכים. וכבר אמרו חז"ל כל מי שלא נבנה בהמ"ק בימיו כאלו נחרב בימיו וזה דברית ברוהה שאין ישראל נגאלים רק בתשובה כדכתיב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם וכו' וא"כ אורך זמן הגלות כל הזמן הזה היא בעונותינו וכאלו בימינו נחרב בפועל כמו הראשונים שגרמו להחריבו בעונם. אנה נוליך את חרפתנו נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו ועינינו תדמע דמוע טיף בנגד טיף על שבר בת עמי השבריני מי ירפא לנו: **ויחלוץ** מנעליו וילך לבהכ"נ וישב במקום הפחות והבזוי שכך המנהג לשנות מקומו בבית הכנסת כמ"ש הראשונים וכדה"י ז"ל. ואעפ"י שהרמ"א בסי' תקנ"ט כתב שא"צ לשנות מקומו בט"ב, היינו טעמא דהם בט"ב יושבים על הקרקע והיא עצמה השינוי דומיא דאבל שיושב ע"ג קרקע כמ"ש הלבוש בטעמו של דבר יע"ש. משא"כ לדידן דאין נוהגין לשבת בשאר ימות השנה על גבי ספסלים צריך לשנות מקומו עכ"פ. וז"ל מסכת סופרים פי"ח יש שמשנין את מקומם ויש שמורידים ספסליהן למטה וכולם מתפלשים באפר וכו' ע"ש: **וישב** דומם קורא בספר קינות או בדברים

המעוררים יגון ואנחה מאיזה ספר שיהיה עד שוריהו עיניו דמעות ויתחיל לבכות על חרבן הבית ועל
שריפת התורה וההיכל ועל משוש העיר ויפיה איך היתה לשמה ולשממה כל עובר עליה ישום ויש'
ויניע ראשו ועל הריגת כמה חכמים וחסידים בתיכה וכמה תינוקות של בית רבן וכמה עוברות ומיניק'
עם יונקי שדים וכמה לוים וכהנים עבדי ה' שלוחי דרחמנא אשר היו לדומן על פני האדמה ויאנח בשבר
מתנים על משרתי אלהינו אשר מהם היו לשבי ואשר מהם לחרב ואשר מהם נשרף בלבת נהלת אש מי
שמע כזאת מי ראה כאלה. ועוד לנו בגלות הזה כי היום הולך וסוער דבקו צערים זה בזה ילבו מי'
אל חיל ימים רבים ורעים לישראל בעירים ובחוסר כל וישראל עיף ויגע כבני אדם הנזופים עברים
עולם הפוך הקדש"ה היא בעיני"ם יציבא בארעא דורש אין להם נעים ונדים כיענה זו שמתאבלת על ב'
היתה כאלמנה מחל"ה ונע"ה ומדחי אל דחי ומפרך אל פרך יוצאים עד הבאה עד גויפה יבא
בזיון והכנעה וצעקה הנערה המארשה ואין מושיע לה והמלך לא ידעה וקפץ באף רחמיו מה
האף הגדול הזה. כל זה ישים אל לבו ויתחנן למול אבינו מרחם. וכור נא את בנך את יחידך עם ב'
ישראל נאנקים ונאנחים והסר מחלה מהם ופרשת כנפך על אמתך מי ששפך יכסה כלה צנועה שמ'
יים כנגד יום לקץ הימין הלא דוד מסתתר מתי יגלה ושמח את אשתו כלה נאה והסיד"ה ובאלה כ'
וכהנה ויותר מהם ישפוך שיחו ויבכה וכל היודע לייליל יליל והיודע לומר קינות יקונן בין בתיבת
ספר בין מאליו כפי חכמתו אשר נתן אלהים בקרבו ועבר עליו רוח קינ"ה יכן כתב החסיד רבי מ'
ז"ל שמצוה היא על כל אדם לחבר קינים ולומר אותם ביום המר הזה וצדקה תחשב לו. ונקרא מא'
ירושלם. ומי שאינו בר הכי לחבר יעסוק במה שחיברו הראשונים ז"ל ויש לי שבר שיראה בנ'

צבור במהרה בימינו:

ויתפלל תפלת ערבית בהכנעה יתירה ויאמר רחם ה' אלהינו וכו' ואחר תפלת י"ח יאמרו קדיש ויש'
לארץ כל העם ויקוננו הכל ביחד כפי כחם. או אחד אומר וכולם עונים אחריו ויקונני ג'
מר ונשבר בלילה ואנחה שכל מי שישמע קולו ישבר לבו ויעורר הבכי כי לילה זו משומר"ת יבאה
בה בכיה רבה מעת צאת ישראל ממצרים כמ"ש רז"ל בפסוק ויבכו העם בלילה ההוא קבע להם ב'
לדורות. וכ' ר"מ ומכאן אני אומר שישתדל אדם להוריד דמעות ביום יותר מבלילה ולא ירבה ב'
כי ריבוי הנרות משמח הלב אלא כל אחד ידליק נרו ויועיל לו ולאחרים סביביו וכן יעשה נר אחד
ממנו עד שימצא בכל בית הכנסת שלשה או ד' נרות בצמצום ובהברח כדי שיקראו המגלה ביום. וא'
שיקראו המגלה יכבו הנרות ותשאר א' כדי שיראו מה יעשו ויתעכבו מעט בבהכ"נ כמי שיושב ב'
אבילותו כל אחד כפי יכולתו וילך לביתו במרירות לב ואנחה ולא ידבר כי אם בשפה רפה ואפילו ש'
לא יענה כי אם למקפיד ובעת שירצה לישן לא ישכב כבר וכסת כבשאר לילות כי לילה זו משונה
מכל הלילות בצער ועינוי וכל אחד כפי כחו אם בריא הוא יפריש מהצלת וישכב עליה וישים אב'
מראשותיו על שם ויקח מאבני המקום שראה החרבן לילה אחת היא לצער עצמינו בכל האפשר (אם
סכנה בדבר וכדכתב מ"א סי' תקנ"ט ס"ק ד' מטעם מנהג) על שוד בית תפארתנו ואשר היא
ביקר המלך לא יהיו אלו ההנהגות כבדות עליו בעשייתן ע"כ: ט"ב אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובס'
ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה: סיכה אם יש לו כאב מותר לסוך: אסור בנעילת הסנדל ב'
בקש לצאת מהעיר יוצא ונועל כדרכו נכנס לעיר תולץ: לא אסרו רק מנעל דעור אבל מנעל של
שקורין קבקא"ב שרי ואעפ"י שיש בו רצועות של עור אינן רק לאחוז הקבקא"ב (כ"כ הריק"ש
הפר"ח: ט"ב אסור בת"ת וזולתי בדברים הרעים: **שתיית** הטוטון בט"ב כבר פשט איסורו משום
של יום אך שאיפת הטינבא"ק דרך נחירים לא שמענו לו שום איסור אפילו ביום הכפורים וזולתי בבני
דראוי לאיסרו בכל השנה בפרהסיא כי היכא דלא להוי להו בית הכנסת כמערת פריצים עיין לקט ה'
וחמ"י ושב"ג ובס' פרי האדמה ז"ל: ואם יש בו ריח טוב פשיטא דאסור כגון שכבשוהו במי

ובייצא עיין נ"ה סי' קמ"ה. וכתב השכ"ג השותה טוטון בט"ב מנדין איתו כו' ע"ש) *) : עיברות ומניקות מתענות בט"ב ולשלימות ; חיה כל שלשים יום וכן חולה שצריך לאכול אין צריך אומד אלא מאכילין איתו מיד . ולא יאמר רחם בבונה ירושלים שלא תקנו להזכיר מאורע כלל בברכת המזון אלא דוקא כשיש מצוה באבילתו (שבלי הלקט הל' ט"ב ויוה"כ סי' ק"ג דלא כרמ"א שהולק בסי' תקנ"ז) : מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אין עושין וכבר נהגו כל העם במקומינו שלא לעשות מלאכה עד חצות :

תפלת ערבית תשעה באב

מתענין מבעוד יום כיוה"כ ובין השמשות שלו אסור כיוה"כ
ומתחיל ש"ץ לקונן :

עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל הָשְׁבָה. יִפְעַת מְאוֹרוֹתֵינוּ :
וְהֶמְיַת יִלְלוֹתֵינוּ דָּעֲכָה. אֶת קוֹל הֲצוֹצְרוֹתֵינוּ :
בַּת בָּבֶל שְׂמָחוֹת עָרְכָה. נֶגֶד מְרוֹרוֹתֵינוּ : וַאֲנַדְנוּ
עַל עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ. תָּלִינוּ כִּנּוֹרוֹתֵינוּ :

אם ירצה להשלים הקינה הלא היא כתובה לקמן בקינות דשחרית : ואומרים על נהרות בבל עד סופו. ועומד ש"ץ ומתפלל ערבית בבחיל ובהכנעה וקול נמוך כאבל ואומר והוא רחום וכו'. ועומדים ומתפללים י"ח. ועד מא יצאל אלי' משען ומבטח לצדיקים יקיל עוון תשכון רחם ה' אלהינו והדי ניסחו וחית יצאל אלי' שמע קולנו יקיל עננו :

רַחֵם יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ הָעִיר הָאֲבֵלָה הַחֲרֵבָה הַשּׁוֹמֵמָה הַנְּתוּנָה בְּיַד זָרִים הַיּוֹשֶׁבֶת וְרֹאשׁ לָהּ חָפוּי כְּאִשָּׁה עֲקָרָה שֶׁלֹּא יָלָדָה וַיְבַלְּעוּהָ לִגְיוֹנִים וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי פְסִילִים. וַיִּתְּנוּ אֶת נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ. עַל כֵּן צִיּוֹן בְּמַר תִּבְכֶּה. וִירוּשָׁלַיִם תִּתֵּן קוֹלָהּ. לִבִּי לִבִּי עַל חַלְלֵיהֶם מֵעַי מֵעַי עַל הֲרוּגֵיהֶם. רְאֵה יְהֹוָה

והביטה

יקול עוון הכבין רחם. כ"ה בכל התפלות וכן הוא בסדר התפלות להרמב"ם ז"ל אומר במקום הכבין רחם. ואם שכח מלאומרה נ"ל דיאמרנה תוך ברכת רצה והכי מפורש בירושלמי וז"ל. היכן אומרה. אמר רב דבר שהוא להבא אומרו בעבודה וכל דבר שהוא לשעבר אומרו בהודאה. והכי קי"ל כללא בגמרא דילן. אלא שנהגו שלא לאומרה ברצה רק באמצעיות מטעם שהיא דומה לבונה ירושלם ונמצא א"כ אם שכח הדר דינא לאומרה במקום הקבוע לה מדינא והו"ק. ועיין מ"ב לעיל גבי עננו אם שכח לאומרו ומשם יש ראיה ג"כ לכאן. ועיין ב"י סי' תקנ"ז : רחם. כן הגירסא לומר רחם ברי"ף ולא נחם וכ"כ הרמב"ם שצריך לאמרו בכל התפלות וכן כתב נז"א כימן תקנ"ז לומר רחם ולא נחם בכל ג' תפלות ושכן מנהג ק"ק איטליאני וזהו כדעת רב עמרם וכל בי ואחרים יע"ש. וכ"נ שבלי לקט רחם והכי גרסי בירושלמי ע"ש : העיר האבלה. ע"ש דרכי ציון אבלות : השוממה. ע"ש כל שעריה שוממין. אי נמי על שם בניה שאינם ע"ד כי רבים בני שוממה וכו' (רד"ק) : לגיונים. מחניות המלחמה נקראו כן : עובדי פסילים. ע"ש שהעמיד צלם בהיכל (שם) : עבדיך. אעפ"י שהיו רשעים משקבלו פורענותם קרי להו עבדיך (רש"י בפי' תהלים) : במר תבכה. ע"ש ובכו אליך במר נפשם : לבי לבי על חלליהם. ע"ש קירות לבי הומה לי לבי לא אחרים וכו' וז"ש לבי לבי בתי פעמים : על חלליהם. ע"ש את חללי בת עמי (רד"ק) : כי

התה

*) ענ"ת, ויש נוהגים התר באחד חצות ויש לחם ע"מ לסמוך :

והביטה ורחם שוממותיה ונחמה כי אתה יהוה באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה ככתוב ואני אהיה לה נאם יהוה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה. ברוך אתה יהוה בונה ירושלם: ומשלים תפלתו ואומר קדיש תתקבל ועלינו לשבח:

ויושב לארץ ומתחיל ש"ץ לקונן:

למי אבכה. וכף אכה. ובבכי אמרר והמו מעי אשנן: המקדש או כרובים. אשר עורבים. וקפוד שם יקנן: ועל דוכן. אשר הוכן. ללוי לנצח בשיר לאל ורנן: אהי משמרי עלי אורים ותומים. אשר כהני משמר יכונן: ועל הרג חכמים בית אלהים. ובא קובע קסמים. גם מעונן: ואיכה השבה. איר ההלכה והתלמוד. כמו גלמוד מי יבונן: וסור תורה היש מוציא לאורה. ומי הוא זה עלי ההורה יגונן: חללים נפלו. עוללים ויונקים. ואין מבין ואין חומל וחונן: לזאת כל יום ובכל ליל אקונן ברוב חבל. כמו אבל ואונן: ומר אספוד ואת אקרא לקפוד. ומדמעי עפר ציון אחונן ואחדל משמוע קול מרנן. ואיכה ישבה בדד אקונן:

וקורין

אתה ה' באש הצתה. פ"ה ויצת אש בציון וכו': חומת אש סביב. כמז"ל שלם ישלם המבעיר את הבערה שהקב"ה הבעיר אש בציון ועתיד לבנותה בב"א (כת"י). כתב כנה"ג סי' תקנ"ט נוהגים בצפת וא"י תוב"ב בליל ט"ב עומד ש"ץ קודם קריאת הקינות ומכריז בקול רם והכרזה של עגמת נפש שהיום כך וכך לחרבן בית קדשנו ותפארתנו ומכה הוא וכל הקהל כף אל כף ומכה אל ירך ואומרים כולם בדאגה ועצבון גדול **ברוך דין האמת** וכולם נועים בבכיה (תיקון יששכר דף ו' ע"ב) ואני ראיתי עושין כן בקושטנדינה אחר הקינות עכ"ל. וז"ל מס' סופרים פי"ח והקורא אומר ברוך דיין האמת ויש שמניחים התורה על הקרקע במפה שחורה ואומרים נפלה עטרת ראשנו וקורעין ומספידין כאדם שמתו מוטל לפניו ע"כ. ואח"כ אומרים על היכלי וקדיש ואח"כ אומרים תתקבל בין בערבית בין בשחרית דעת הרב היא וראוי להתחנן עכ"ל: ואותם שאין אומרים תתקבל מטעם גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי איכה רבתי וכי פסוק זה גזרה הוא על כל ט"ב שלא תתקבל תפלתנו אין זה אלא דברי תימה גם מ"ש שבלי הלקט וס' תניא שלא לומר עלינו לשבח מטעם גם כי תרבו תפלה אינני שומע קשה לקושיא זו שהקשיתי. ומאי אית לך למימר. לייטב להסמיך מנהגם כתב כן לא מן הדין. וכל יחיד לפי מנהגו. ושוב מצאתי במרדכי ובאגור בשם ראבי"ה ז"ל שהיה נוהג לומר תתקבל וכן הא' האגור שיש רבנים נוהגים לאמרו. ע"כ:

אשר עורבים וקפוד וכו'. כלומר שנעשה מקום המקדש חרבה ושם עושים להם העורבים קן ו הקפוד והוא גם עוף השוכן במדברות החרבים ונקרא בערבי קנפו"ד: לנצח בשיר. שהיו עומדין הלוים לשורר בקול רם. לנצח. לשון הרמת קול: תומים. לשון תומה ובתמים: אשר כהני משמר יכונן. אשר יכונו כהני המשמר: ואיכה השבה וכו'. שבחרבן נהרגו החכמים ופסקה החכמה: כמו גלמוד כלומר שנעשה מרוחק ומונח בקרן זוית באין מבין: יגונן. יגין: ברוב חבל. מן חבלי יולדה ענין יסורים ומכאובים: ואת אקרא. על שם והיי אהיה לבנות יענה: **וקורין** הקהל יחד איכה. וכ"כ כל

ואח"כ

יושבין הקהל יחד **איכה** והש"צ מתחיל לקרות פסוק ראשון והצבור שונים אותו וקורים עד סופו עד תבא כל רעתם לפניך וכו' ושונה אותו הש"צ ומתחיל איכה יעיב באפו וכו' והצבור שונים אותו וקורים עד סופו תקרא כיום מועד וכו' ושונה אותו הש"ץ ואומר אני הגבר וכו' והצבור שונין אותו עד סוף תשיב להם גמול ושונה אותם ש"צ ואומר איכה יועם זהב וכו' ושונין אותו הצבור עד סוף וכן עד"ז עד השיבנו ה' וכו' וזהו סדר הכל:

ואח"כ פותח ש"ל קינות לענג הנפשות ולשבר הלבבות ומקוננים שם עד רביע הלילה וכן ביום מקוננים עד קרוב לשליש היום (כ"ב דף ס"א ע"א) וכל המרבה לקונן ולהתאבל עה"כ אומר בשו אתה משוש כל המתאבלים עליה (שם): עד השיבנו וכו'. ד' ספרים אין מסיימין אלא מלעיל וכו' ישק"ק ישעיה תרי עשר קהלת קינות והטעם באשפ"י שיהיו הפושעים דראון לכל בשר ויהיו בקלא גדול נדונים בגיהנם. עכ"ז יש תקוה לאחריתם בעולם הבא ולזה אהדריה קרא בסוף להורות לנו זה (מאמר ח"ד חלק חמישי פרק בני ע"ש) (הרמ"ע):

(יש מקומות שסומכין עם לכי אספה כשמגיע אל ואיכה ישבה בדד אקונן מוסיפין בית זה):

גלה כבוד מאוהליו. ושמש זרחה ונודד: יילילו שירות היכליו.
כי מחמדיו שודד: שבר זרע לוי כליו. וכף יספוק ויתגודד:
וכנור דוד יענה מאליו. איכה ישבה בדד:

אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי
עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי
בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה
לָמַס: בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה
וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין לָהּ
מְנַחֵם מִכָּל אֹהֲבֶיהָ כָּל רֵעֶיהָ
בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים:
גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה
הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה
מָנוֹחַ כָּל רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין
הַמְּצָרִים: דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת
מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל שְׁעָרֶיהָ
שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים
בְּתוּלֹתֶיהָ נוּגוֹת וְהִיא מַר לָהּ:
הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ

כִּי יְהֹוָה הוֹגָהּ עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ
עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר:
וַיֵּצֵא מִבַּת צִיּוֹן כָּל הֲדָרָהּ
הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאַיָּלִים לֹא מָצְאוּ
מִרְעֶה וַיֵּלְכוּ בְלֹא כֹחַ לִפְנֵי
רוֹדֵף: זָכְרָה יְרוּשָׁלַםִ יְמֵי
עָנְיָהּ וּמְרוּדֶיהָ כֹּל מַחֲמֻדֶיהָ
אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ
בְּיַד צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ
צָרִים שָׂחֲקוּ עַל מִשְׁבַּתֶּהָ:
חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַםִ עַל כֵּן
לְנִידָה הָיָתָה כָּל מְכַבְּדֶיהָ
הִזִּילוּהָ כִּי רָאוּ עֶרְוָתָהּ גַּם הִיא
נֶאֶנְחָה וַתָּשָׁב אָחוֹר: טֻמְאָתָהּ
בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ

וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ
רְאֵה יְהוָה אֶת עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל
אוֹיֵב׃ יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל
מַחֲמַדֶּיהָ כִּי רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ
מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר צִוִּיתָה לֹא יָבֹאוּ
בַקָּהָל לָךְ׃ כָּל עַמָּהּ נֶאֱנָחִים
מְבַקְּשִׁים לֶחֶם נָתְנוּ מַחֲמַדֵּיהֶם
בְּאֹכֶל לְהָשִׁיב נָפֶשׁ רְאֵה יְהוָה
וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זוֹלֵלָה׃ לוֹא
אֲלֵיכֶם כָּל עֹבְרֵי דֶרֶךְ הַבִּיטוּ
וּרְאוּ אִם יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי
אֲשֶׁר עוֹלַל לִי אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה
בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ מִמָּרוֹם שָׁלַח
אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ
רֶשֶׁת לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר
נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל הַיּוֹם דָּוָה׃
נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ
עָלוּ עַל צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי
נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא אוּכַל קוּם׃
סִלָּה כָל אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי
קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי
גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת
יְהוּדָה׃ עַל אֵלֶּה אֲנִי בוֹכִיָּה
עֵינִי עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי רָחַק
מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ

בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב׃
פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם
לָהּ צִוָּה יְהוָה לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו
צָרָיו הָיְתָה יְרוּשָׁלַםִ לְנִדָּה
בֵּינֵיהֶם׃ צַדִּיק הוּא יְהוָה כִּי
פִיהוּ מָרִיתִי שִׁמְעוּ נָא כָל
הָעַמִּים וּרְאוּ מַכְאֹבִי בְּתוּלֹתַי
וּבַחוּרַי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי׃ קָרָאתִי
לַמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי כֹּהֲנַי
וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי בִקְשׁוּ אֹכֶל
לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת נַפְשָׁם׃ רְאֵה
יְהוָה כִּי צַר לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ
נֶהְפַּךְ לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי מָרוֹ
מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה חֶרֶב
בַּבַּיִת כַּמָּוֶת׃ שָׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה
אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל אֹיְבַי
שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה
עָשִׂיתָ הֵבֵאתָ יוֹם קָרָאתָ
וְיִהְיוּ כָמוֹנִי׃ תָּבֹא כָל רָעָתָם
לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר
עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל פְּשָׁעָי כִּי
רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃

אסף אסף הו הו ואייה. ויכה ירך בכפו : וי...
בתאניה ואניה. למקדש הרב ספו : ובני קרח...
בכיה. על יום חשך נשפו : ובני משה בנרו...
איכה יעיב באפו׃

ב אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ אֲדֹנָי אֶת
בַּת צִיּוֹן הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ
תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא זָכַר
הֲדֹם רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ: בִּלַּע
אֲדֹנָי וְלֹא חָמַל אֵת כָּל נְאוֹת
יַעֲקֹב הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצְרֵי
בַת יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל
מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ: גָּדַע בָּחֳרִי
אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב
אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר
בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה
סָבִיב: דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב
יְמִינוֹ כְּצָר וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי
עָיִן בְּאֹהֶל בַּת צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ
חֲמָתוֹ: הָיָה אֲדֹנָי כְּאוֹיֵב בִּלַּע
יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל אַרְמְנוֹתֶיהָ
שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת
יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה: וַיַּחְמֹס
כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מֹעֲדוֹ שִׁכַּח
יְהוָה בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ
בְּזַעַם אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן: זָנַח
אֲדֹנָי מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ
הִסְגִּיר בְּיַד אוֹיֵב חוֹמֹת
אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ בְּבֵית
יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד: חָשַׁב יְהוָה

לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת צִיּוֹן נָטָה
קָו לֹא הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל
חֵל וְחוֹמָה יַחְדָּו אֻמְלָלוּ:
טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ אִבַּד
וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ
בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה גַּם נְבִיאֶיהָ
לֹא מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְהוָה: יֵשְׁבוּ
לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת צִיּוֹן
הֶעֱלוּ עָפָר עַל רֹאשָׁם חָגְרוּ
שַׂקִּים הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשָׁן
בְּתוּלֹת יְרוּשָׁלִָם: כָּלוּ בַדְּמָעוֹת
עֵינַי חֳמַרְמְרוּ מֵעַי נִשְׁפַּךְ
לָאָרֶץ כְּבֵדִי עַל שֶׁבֶר בַּת
עַמִּי בֵּעָטֵף עוֹלֵל וְיוֹנֵק בִּרְחֹבוֹת
קִרְיָה: לְאִמֹּתָם יֹאמְרוּ אַיֵּה
דָּגָן וָיָיִן בְּהִתְעַטְּפָם כֶּחָלָל
בִּרְחֹבוֹת עִיר בְּהִשְׁתַּפֵּךְ נַפְשָׁם
אֶל חֵיק אִמֹּתָם: מָה אֲעִידֵךְ
מָה אֲדַמֶּה לָּךְ הַבַּת יְרוּשָׁלִַם
מָה אַשְׁוֶה לָּךְ וַאֲנַחֲמֵךְ בְּתוּלַת
בַּת צִיּוֹן כִּי גָדוֹל כַּיָּם שִׁבְרֵךְ
מִי יִרְפָּא לָךְ: נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ
שָׁוְא וְתָפֵל וְלֹא גִלּוּ עַל עֲוֹנֵךְ
לְהָשִׁיב שְׁבוּתֵךְ וַיֶּחֱזוּ לָךְ
מַשְׂאוֹת שָׁוְא וּמַדּוּחִים: סָפְקוּ

עָלַיִךְ כַּפַּיִם כָּל עֹבְרֵי דֶרֶךְ
שָׁרְקוּ וַיָּנִעוּ רֹאשָׁם עַל בַּת
יְרוּשָׁלָ͏ִם הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ
כְּלִילַת יֹפִי מָשׂוֹשׂ לְכָל הָאָרֶץ׃
פָּצוּ עָלַיִךְ פִּיהֶם כָּל אוֹיְבַיִךְ
שָׁרְקוּ וַיַּחַרְקוּ שֵׁן אָמְרוּ בִּלָּעְנוּ
אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינֻהוּ מָצָאנוּ
רָאִינוּ׃ עָשָׂה יְהוָה אֲשֶׁר זָמָם
בִּצַּע אֶמְרָתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה מִימֵי
קֶדֶם הָרַס וְלֹא חָמָל וַיְשַׂמַּח
עָלַיִךְ אוֹיֵב הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ׃
צָעַק לִבָּם אֶל אֲדֹנָי חוֹמַת בַּת
צִיּוֹן הוֹרִידִי כַנַּחַל דִּמְעָה יוֹמָם
וָלַיְלָה אַל תִּתְּנִי פוּגַת לָךְ אַל
תִּדֹּם בַּת עֵינֵךְ׃ קוּמִי רֹנִּי
בַלַּיְלָה לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת שִׁפְכִי
כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי
אֵלָיו כַּפַּיִךְ עַל נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ
הָעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ כָּל
חוּצוֹת׃ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה לְמִי
עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם תֹּאכַלְנָה נָשִׁים
פִּרְיָם עֹלֲלֵי טִפֻּחִים אִם יֵהָרֵג
בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא׃
שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן
בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶחָרֶב

הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ לֹא
חָמָלְתָּ׃ תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד
מְגוּרַי מִסָּבִיב וְלֹא הָיָה בְּיוֹם
אַף יְהוָה פָּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר
טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם׃
ג אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי בְּשֵׁבֶט
עֶבְרָתוֹ׃ אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ
וְלֹא אוֹר׃ אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ
יָדוֹ כָּל הַיּוֹם׃ בִּלָּה בְשָׂרִי וְעוֹרִי
שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף
רֹאשׁ וּתְלָאָה׃ בְּמַחֲשַׁכִּים
הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם׃ גָּדַר
בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי׃
גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם
תְּפִלָּתִי׃ גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית
נְתִיבֹתַי עִוָּה׃ דֹּב אֹרֵב הוּא
לִי אֲרִי בְּמִסְתָּרִים׃ דְּרָכַי סוֹרֵר
וַיְפַשְּׁחֵנִי שָׂמַנִי שֹׁמֵם׃ דָּרַךְ
קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי כַּמַּטָּרָא לַחֵץ׃
הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ׃
הָיִיתִי שְּׂחֹק לְכָל עַמִּי נְגִינָתָם
כָּל הַיּוֹם׃ הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים
הִרְוַנִי לַעֲנָה׃ וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי
הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר׃ וַתִּזְנַח
מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָה׃

וָאֹמַר אָבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי
מֵיְהוָה: זְכָר עָנְיִי וּמְרוּדִי לַעֲנָה
וָרֹאשׁ: זָכוֹר תִּזְכּוֹר וְתָשׁוֹחַ
עָלַי נַפְשִׁי: זֹאת אָשִׁיב אֶל
לִבִּי עַל כֵּן אוֹחִיל: חַסְדֵי יְהוָה
כִּי לֹא תָמְנוּ כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמָיו:
חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ:
חֶלְקִי יְהוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל
כֵּן אוֹחִיל לוֹ: טוֹב יְהוָה לְקֹוָו
לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ: טוֹב וְיָחִיל
וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה: טוֹב
לַגֶּבֶר כִּי יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו:
יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו:
יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה:
יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה:
כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי: כִּי
אִם הוֹגָה וְרִחַם כְּרֹב חֲסָדָיו:
כִּי לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ וַיַּגֶּה בְּנֵי
אִישׁ: לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל
אֲסִירֵי אָרֶץ: לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט
גָּבֶר נֶגֶד פְּנֵי עֶלְיוֹן: לְעַוֵּת אָדָם
בְּרִיבוֹ אֲדֹנָי לֹא רָאָה: מִי זֶה
אָמַר וַתֶּהִי אֲדֹנָי לֹא צִוָּה:
מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת
וְהַטּוֹב: מַה יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי

גֶּבֶר עַל חֲטָאָיו: נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ
וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד יְהוָה:
נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל כַּפָּיִם אֶל אֵל
בַּשָּׁמָיִם: נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ
אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ: סַכֹּתָה בָאַף
וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא חָמָלְתָּ:
סַכּוֹתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה:
סְחִי וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב
הָעַמִּים: פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם כָּל
אֹיְבֵינוּ: פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ
הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר: פַּלְגֵי מַיִם
תֵּרַד עֵינִי עַל שֶׁבֶר בַּת עַמִּי:
עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין
הֲפֻגוֹת: עַד יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה
מִשָּׁמָיִם: עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי
מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי: צוֹד צָדוּנִי
כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם: צָמְתוּ בַבּוֹר
חַיָּי וַיַּדּוּ אֶבֶן בִּי: צָפוּ מַיִם עַל
רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי: קָרָאתִי
שִׁמְךָ יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת:
קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל תַּעְלֵם אָזְנְךָ
לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי: קָרַבְתָּ בְּיוֹם
אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל תִּירָא:
רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ
חַיָּי: רָאִיתָה יְהוָה עַוָּתָתִי

שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי: רָאִיתָה כָּל
נִקְמָתָם כָּל מַחְשְׁבֹתָם לִי:
שָׁמַעְתָּ חֶרְפָּתָם יְהוָה כָּל
מַחְשְׁבֹתָם עָלָי: שִׂפְתֵי קָמַי
וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל הַיּוֹם: שִׁבְתָּם
וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם:
תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה
יְדֵיהֶם: תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת לֵב
תַּאֲלָתְךָ לָהֶם: תִּרְדֹּף בְּאַף
וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה:

י"נ לומר איך היתה העזרה וההראל משרפות גחל ולהב: הוי מקדש אריאל. הנעים והנאהב: גלה כבוד מישראל, וסר ממשל ורהב: כל רואי בני ציון שואל, איכה יועם זהב: ואח"כ

ד אֵיכָה יוּעַם זָהָב יִשְׁנֶא הַכֶּתֶם
הַטּוֹב תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי קֹדֶשׁ
בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת: בְּנֵי צִיּוֹן
הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז אֵיכָה
נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי חֶרֶשׂ מַעֲשֵׂה יְדֵי
יוֹצֵר: גַּם תַּנִּים חָלְצוּ שַׁד הֵינִיקוּ
גּוּרֵיהֶן בַּת עַמִּי לְאַכְזָר כַּיְעֵנִים
בַּמִּדְבָּר: דָּבַק לְשׁוֹן יוֹנֵק אֶל
חִכּוֹ בַּצָּמָא עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם
פֹּרֵשׂ אֵין לָהֶם: הָאֹכְלִים
לְמַעֲדַנִּים נָשַׁמּוּ בַּחוּצוֹת
הָאֱמֻנִים עֲלֵי תוֹלָע חִבְּקוּ
אַשְׁפַּתּוֹת: וַיִּגְדַּל עֲוֹן בַּת עַמִּי
מֵחַטַּאת סְדֹם הַהֲפוּכָה כְמוֹ
רָגַע וְלֹא חָלוּ בָהּ יָדָיִם: זַכּוּ
נְזִירֶיהָ מִשֶּׁלֶג צַחוּ מֵחָלָב אָדְמוּ
עֶצֶם מִפְּנִינִים סַפִּיר גִּזְרָתָם:
חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם לֹא נִכְּרוּ
בַּחוּצוֹת צָפַד עוֹרָם עַל עַצְמָם
יָבֵשׁ הָיָה כָעֵץ: טוֹבִים הָיוּ
חַלְלֵי חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם
יָזוּבוּ מְדֻקָּרִים מִתְּנוּבֹת שָׂדָי:
יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ
יַלְדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר
בַּת עַמִּי: כִּלָּה יְהוָה אֶת חֲמָתוֹ
שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ וַיַּצֶּת אֵשׁ בְּצִיּוֹן
וַתֹּאכַל יְסוֹדֹתֶיהָ: לֹא הֶאֱמִינוּ
מַלְכֵי אֶרֶץ וְכֹל יֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי
יָבֹא צַר וְאוֹיֵב בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם:
מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֹנוֹת כֹּהֲנֶיהָ
הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ דַּם צַדִּיקִים:
נָעוּ עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַּדָּם
בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ בִּלְבֻשֵׁיהֶם:
סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ לָמוֹ סוּרוּ
סוּרוּ אַל תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם נָעוּ
אָמְרוּ בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִפוּ לָגוּר:
פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא יוֹסִיף

לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ
וּזְקֵנִים לֹא חָנָנוּ: עוֹדֵינוּ תִּכְלֶינָה
עֵינֵינוּ אֶל עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל
בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל גּוֹי לֹא
יוֹשִׁעַ: צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת
בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ
יָמֵינוּ כִּי בָא קִצֵּנוּ: קַלִּים הָיוּ
רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל
הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ
לָנוּ: רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה
נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ
בְּצִלּוֹ נִחְיֶה בַגּוֹיִם: שִׂישִׂי
וְשִׂמְחִי בַּת אֱדוֹם יוֹשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ
עוּץ גַּם עָלַיִךְ תַּעֲבָר כּוֹס
תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי: תַּם עֲוֺנֵךְ
בַּת צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ
פָּקַד עֲוֺנֵךְ בַּת אֱדוֹם גִּלָּה
עַל חַטֹּאתָיִךְ: וכופלו ש"ץ ואומר

זְכֹר יְהוָה מֶה הָיָה לָנוּ הַבִּיטָה
וּרְאֵה אֶת חֶרְפָּתֵנוּ: נַחֲלָתֵנוּ
נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים:
יְתוֹמִים הָיִינוּ וְאֵין אָב אִמֹּתֵינוּ
כְּאַלְמָנוֹת: מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ
עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ: עַל
צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ וְלֹא הוּנַח
לָנוּ: מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר
לִשְׂבֹּעַ לָחֶם: אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ
וְאֵינָם וַאֲנַחְנוּ עֲוֺנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ:
עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ פֹּרֵק אֵין
מִיָּדָם: בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחְמֵנוּ
מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר: עוֹרֵנוּ
כְּתַנּוּר נִכְמָרוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת
רָעָב: נָשִׁים בְּצִיּוֹן עִנּוּ בְּתֻלֹת
בְּעָרֵי יְהוּדָה: שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ
פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ: בַּחוּרִים
טְחוֹן נָשָׂאוּ וּנְעָרִים בָּעֵץ כָּשָׁלוּ:
זְקֵנִים מִשַּׁעַר שָׁבָתוּ בַּחוּרִים
מִנְּגִינָתָם: שָׁבַת מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ
נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל מְחֹלֵנוּ: נָפְלָה
עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ אוֹי נָא לָנוּ כִּי
חָטָאנוּ: עַל זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ
עַל אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ: עַל הַר
צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִלְּכוּ בוֹ:
אַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ
לְדוֹר וָדוֹר: לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ
תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים: הֲשִׁיבֵנוּ
יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ
כְּקֶדֶם: כִּי אִם מָאֹס מְאַסְתָּנוּ
קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד מְאֹד:

השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם:

זכור ה' מה היה לנו. (על דרך הפשט זכור ה' מה היה לנו מהטובות והביטה וראה חרפתינו עתה ותראה כי גדלה מאד חרפתינו). (שושני ורדים) כי שם מ"ה בהפארת ונסתלק אל"ף מן אהי"ה. ומן הוי"ה י"ו ונעשה אוי וגם נעשה היה וע"כ זכור ה' מה היה לנו אוי כי שם הוי"ה סוד מ"ה ונעשה לנו אוי (חמדת לבי דף מ"ה ע"ב וזוהר פ' אחרי מות דף ע"ה) וי"מ כי ה' עולה במילואו מ"ה ושם אלהים עולה פ"ו כמנין לנ"ו. אמר המקונן זכור ה' שעולה מ"ה שהיה נהפך לנ"ו כלומר דין וכ"כ גלאנטי בפי' איכה בפסוק זה בשם שמעתי) (שושני ורדים): במעמקי מים. כינוי אל הגלות: הועם. לשון הותכך: דוחפתי. נדחפתי: מזבולי. ממקום דירתי ירושלם: הלמוני. לשון רלילה ושבירה: ושאגו. הרימו קול למולי: מאטו. כלומר כיבדוהו במכבדת עד שנשאר נקי כאז"ל לא הוו ידע רבנן מאי קאמר וטאטאתיה במטאטי השמד עד דשמעוה לאמתיה דרבי דקאמרה בקיל טאטיתא וטטי ביתא וכו': המעוז. לפי שהיה המקדש בנוי במקום גבוה נקרא מעוז ע"ש שהיה מעוז להם כענין על ראש המעוז הזה (שופטים): ממנוחי. ירושלם שנאמר אל המנוחה ואל הנחלה: כי דכיתנו. השפלתני בארץ ערבה ושוחה מדבר מקום תנים: בצלמות. חשך כינוי אל הגלות: לנבלה שמוני. ענין נפילה וירידה מכבוד: ודרכו בגתות. ע"ש גת דרך ה' לבתולת בת יהודה ופירש"י דרך לשון הריגה כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס הגוים להוציא דמם: התעללו. לשון הרס והשחתה: נאקו. ענין צעקה בלב ל' נאקה:

עַל נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון: ע
ערבים בתוכה תלינו כנורותינו: כי שם שאלונו שובינו
דברי שיר ותוללינו שמחה שירו לנו משיר ציון: איך נשיר
את שיר ה' על אדמת נכר: אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני:
תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם
על ראש שמחתי: זכר ה' לבני אדום את יום ירושלם האומרים
ערו ערו עד היסוד בה: בת בבל השדודה אשרי שישלם לך
את גמולך שגמלת לנו: אשרי שיאחז ונפץ את עולליך אל הסלע:

זְכוֹר יְהוָה מֶה הָיָה לָנוּ. אוֹי. הַבִּיטָה וּרְאֵה
אֶת חֶרְפָּתֵנוּ. אוֹי מֶה הָיָה לָנוּ: אֲהָהּ
בְּכָל שָׁנָה וְדִמְעָתִי אִתְּמִיד. אוֹי. בָּאתִי בְּמַעֲמַקֵּי
מַיִם. וּמַכְאוֹבִי נֶגְדִּי תָמִיד: אוי גָּלְתָה כְבוֹדִי
וּמְאוֹרֵי הוּעַם. אוֹי. אַף הוּחַפְתִּי מִזְּבוּלִי. וְהָיִיתִי
חֶרְפַּת אָדָם וּבְזוּי עָם: אוי הֲלָמוּנִי בוֹזְזַי
וְחֵרְפוּ וְשָׁאֲגוּ לְמוּלִי. אוֹי. וְכָל רוֹאַי יָרִיעוּ לִי:
אוי זֶרַע מְרֵעִים הִקִּיפוּנִי כִזְאֵבִים. אוֹי. חֵרְבוּ
מִקְדָּשִׁי וּסְבָבוּנִי פָּרִים רַבִּים: אוי מֵאֲטוּ
הַמִּקְדָּשׁ הַמָּעוֹז וְגוֹרַשְׁתִּי מִמְּנוּחִי. אוֹי. יָבַשׁ
כַּחֶרֶשׂ כֹּחִי: אוי בִּלְּעוּנִי זָרִים וְנִגְּעָה נַפְשִׁי עַד
מָוֶת. אוֹי. כִּי דִכִּיתָנוּ בִּמְקוֹם תַּנִּים וַתְּכַס עָלֵינוּ
בְצַלְמָוֶת: אוי לִנְבֵלָה שָׂמוּנִי וְדָרְכוּ בַגַּת
בְּתוּלוֹתַי. אוֹי. לָאָרֶץ נִשְׁפַּךְ כְּבֵדִי. וְהִתְפָּרְדוּ כָּל
עַצְמוֹתָי: אוי מַהֵר אֶל גִּבְעָה הִתְעוֹלְלוּ בִּי
שׁוֹטְנַי. אוֹי. נָאֲקוּ וְצָעֲקוּ. אַיֵּה חֲסָדֶיךָ הָרִאשׁוֹנִים
יְהוָה: אוי

בְּלֵיל זֶה יִבְכָּיוּן וְיֵילִילוּ בָנַי. לֵיל חָרַב בֵּית
וְנִשְׂרְפוּ אַרְמוֹנָי: וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יֶהֱמוּ
בִיגוֹנִי. יִבְכּוּ הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוָה: ו
בְּלֵיל זֶה אֵרְעוּ לִי. חֲמִשָּׁה דְבָרִים קָשִׁים. גְּזֵרָה
עַל אָבוֹת וְהָיוּ נֶעֱנָשִׁים: לְבִלְתִּי יִכָּנְסוּ לָאָרֶץ
אֶרֶץ קְדוֹשִׁים. וְנֶחֱרַב הַבַּיִת וְגַם חָרְשׁוּ הָעִיר

רִאשׁוֹן גַּם שְׁנֵי יְשָׁנִים עִם חֲדָשִׁים: וְגַם נִלְכְּדָה בֵּיתָר. וְהָיְתָה לְפַח מוֹקְשִׁים: בְּלֵיל זֶה כִּי הָיְתָה כָּבָה מֵאֵת יְהֹוָה: יבכו בְּלֵיל זֶה תְּיֵלִיל מַר עֲנִיָּה נִבְדֶּלֶת: וּמִבֵּית אָבִיהָ כְּהַיּוֹם נֶחְדֶּלֶת: וְעוֹרֶכֶת בְּכוּת וְקִינִים מְיַלֶּלֶת: כִּי נִשְׂרַף בֵּיתָהּ כְּלַפַּת אֹכֶלֶת. וַיֵּצְאָה גַּחֶלֶת וְאֵשׁ מֵאֵת יְהֹוָה: יבכו בְּלֵיל זֶה הִגְלַנִי וְאֶת בֵּיתִי הֶחֱרִיב: בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בְּשָׁעַת הַמַּעֲרִיב: אֲנִי עַל מִשְׁמַרְתִּי מִשְׁמֶרֶת יְהוֹיָרִיב: וְנִכְנַס הָאוֹיֵב וְאֶת זְבָחָיו הִקְרִיב: וּבָא אֶל מִקְדָּשִׁי וְלֹא צִוָּה יְהֹוָה: יבכו

מְדֵי שָׁנָה קִינָה. בְּלֵיל זֶה מְזוּמָּנָה. כִּי קִרְיָה נֶאֱמָנָה. בּוֹ הָיְתָה כְּאַלְמָנָה: מדי בּוֹ אִבְּדָה וְאֶהֱמֶה. וּבוֹ פָּנַי אַרְעִימָה. נְהִי נִהְיָה אָרִימָה, מִיָּמִים יָמִימָה: מדי בְּלֵיל זֶה מִכָּל לֵילוֹת. קִינָה בְּכָל מַקְהֵלוֹת. וּבוֹ שָׁתוּ כּוֹס תַּרְעֵלוֹת. דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת: מדי לֵיל צוּר פָּקַד קִצְפּוֹ. וְשָׁלַח בִּי אֵשׁ רִשְׁפּוֹ. וְהוּשַׁת שִׂבְרִי לִסְפּוֹא. יַחְשְׁכוּ כּוֹכְבֵי נִשְׁפּוֹ: מדי אֲנִי הַגֶּבֶר אֻמְלָל. לִרְאוֹת יָגוֹן וְעָמָל. בְּלֵיל זֶה רִשְׁעִי גָּמָל. בְּגַע יְהֹוָה וְלֹא חָמָל: מדי לֵיל בּוֹ אֵירַע נֹפֶל. לְמִגְדַּל בֹּחַן וָעֹפֶל. וְשׁוֹעַי יָשְׁבוּ בַּשֵּׁפֶל. יִקָּחֵהוּ אֹפֶל: מדי

עַל זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ. וְעַל אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ: על עַל שְׁמֵמוּת עִיר קָדְשֵׁנוּ. בְּלֵיל זֶה [illegible]. נֶהֶפְכוּ נְהִי רְנָנֵינוּ: על עַל קִרְיָה נִפְלָאתָה. אֲשֶׁר הוּשְׁתָה בְּתָה. לְתוֹרָה וּמִצְוָתָה. הֶאֱטַמְנוּ אָזְנֵינוּ: על נִפְרַע הֵיכָלֵנוּ. וְנָשָׂא בְּמַר קוֹלֵנוּ. יוֹם הִרְבּוּ חֲלָלֵינוּ. אוֹי מַה

בליל זה. ארמוני. נקרא כן הבית הגדול והגבוה: יהגו. לשון דיבור: ביתר. עיר גדולה היתה והיו בה אלפים ורבבות מישראל והיה להם מלך גדול מישראל עיין הרמב"ם פ"ה דתעניות ע"ש: תיליל מר. במר: משמרת יהויריב. כך מפורש בגמרא ובמדרשים:

מדי. ארעימה. ענין זעם פנים: כוס תרעלות. פי' כס המות: רשפו. ענין גחלת: והושת. ל' הושם: שברי. לשון תוחלת ותקוה והוא בשבולת שמאל: לספות. לשון כליון מן אספה עלימו רעות: נשפו. ל' לילה: אומל. לשון חולשה מן כי אומלל אני וחסר למ"ד השנייה ליפוי המשקל: נופל. לשון נפילה: למגדל בחן ועפל. לשון מגלה (ישעיה סי' ל"ב): שועי. הנכבד והעשיר יקרא שוע: יקחהו אופל. יחשך יותר על חשכו הנהוג: נהפכו נהי. לנהי נהפכו והיא הקינה והיללה; רנניו. רנה:

על זה. נפלאתה. כלומר בנפלאה אהבתה: בתה. שוממה: לתורה ומצותה. ר"ל כל זה קרה לנו כי לתורה ומצותה האטמנו אזנינו: נפרע. נתגלה הכוונה על החרבן: חללינו. הרוגים: וסף. נספה מן כפו תמו: מינה. אויב: גוזז וחולב. שולל הממון נלרח. לשון צעקה: בהגרת. ענין התגרות מלחמה מן ואל התגר בם מלחמה: אידינו. לשון שבר כתרגומו: מוניגו. אויבינו: קוגנו. הש"י:

על יום, ספד. מספד: אלי בספד. קוגני בהספד מר: יתר. ל' הכרה והעתקה: פלאים. מן והרד פלאים מכוסה חבושה בעמון: ולזר כהדום מהבן. כמו שרש' הקבן בהספה; מגיו. מגיף: נבלף. נבדל וילא;

עפעף. אישון העינים נקרא כן: נוזם. לשון זרם מים: ונדלף. לשון דלף טורד הכונה שעיניו ירדו דמעה כזרם וכדלף: נחלף. הומר: לשיד. לשון ביזה: כשד חזו פלדש וידלף. שמות אומות הן: בשאט בנפש. ל' ביזוי: בצדק נקדש. הפוך הוא כמו הנקדש בצדק: עירת קודש. היא ירושלים שהיתה בנויה שורות שורות ומערכות לנואי וליופי: איך נשמה. איך היתה לשממה לשון חרבה:

אוי כי ירד. הקדשה היא בעינים. כינוי אל האומות שיושבי' בכבוד ובגובה כעינים: קדר. כהה ל' חשך: נעדר. נאסף ונחסר: ויהי לבכי ליל שמורים. שביום שיחול בו פסח יחול בו ט"ב: החרים. ענין הריגה והשחתה: יבקע. ל' ביקוע: יחר. מן ויחר עלי אפו באיוב ענין חרון:

זכור ה' למכית הנקרא. הוא יאשיהו המלך ע"ה: אשר עשו את גופו ככברה. במלחמת פרעה נכו מלך מצרים: לאלמנה הנשואה. היא מרים בת תנחום כדאיתא ברבה איכה דף פ"ז ע"ד: זכור ה' לעשרה הישישים. עשרה הרוגי מלוכה הזקנים והחשובים: וללהבת אשים. לשון שלהבת של אש:

אליכם עדה קדושה. הפייטן עשה קינה זאת מערכה מול מערכה כדרך פיוט אש תוקד בקרבי לר' יהודה הלוי זלה"ה וכן אמרו ברבות איכה השביעני במרורים בליל פסח. הרוני לענה בתשעה באב כלומר מה שהשביעני בליל פסח מרורים. הרוני בליל ט"ב לענה הרי ליל י"ט ראשון דפסח הוא ליל ט"ב ומכאן סמך לומר קינה זו ועיין בהלק"ט סי' קל"ט ח"ב דמסדי בה נרגא. ולפי מ"ש יתיישב לאמרה: כחולות. מן

בָּא עָלֵינוּ: עַל וְסַף מִזְבֵּחַ וְאָרוֹן. כִּי גָבַר הֶחָרוֹן. וְקוֹל הֵרִים זָר בְּגָרוֹן. כְּבֵית אֲדוֹנֵינוּ: עַל וְסַף כֹּהֲנֵינוּ וְכָשַׁל. בְּרַהַן מוֹנֶה בָשָׂר. כִּי הָיִינוּ לְמָשָׁל. וְלַעַג לִשְׁכֵנֵינוּ: עַל נִשְׁתַּבְּחוּ כְּמֵת מִלֵּב. מוֹנֶה גּוֹזֵז וְהוֹלֵב. וְנִצְרַח בְּתִגְרַת אוֹיֵב. לָאֵל וְאֵין עוֹנֵנוּ: עַל פִּתְאוֹם בָּא אֵידֵנוּ. וַיִּרְפּוּ יָדֵינוּ. וְגָבְרָה יַד מוֹנֵינוּ. בָּחֳרִי אַף קוֹנֵנוּ: עַל

קינה **עַל** יוֹם חָרְבַּן הֵיכַל מְקוֹדָשׁ. מִדֵּי לַיְלָה סֵפֶד יְחוּדָשׁ. עַל עִיר קֹדֶשׁ וְעַל הַמִּקְדָּשׁ: עַל אֱלֵי בְּסֵפֶד מַר גָּלוּת סְפָרַד. לִבְנֵי לִמְאֹד יִתַּר וְיֶחֱרַד. כִּי נָאוָה קֹדֶשׁ פְּלָאִים יָרַד. וְלַזָּר כְּהֶדּוּשׁ מַתְבֵּן הַיָּדוּשׁ: עַל עַל זֹאת כְּבַר לֵב מִגָּיו נִשְׁקָף. מְקוֹם עַפְעָף. נוֹזֵם וְנִדְלָף. בְּרִיל כָּל שָׂשׂוֹן לְקִינִים נֶחְלָף. לְשׁוֹד כֶּשֶׂד חֲזוּ פְּלֶדָשׁ וְיִדְלָף: עַל בִּשְׁאָט בְּנֶפֶשׁ וּבְיָד רָמָה. בִּבְנֵי אֵל חַי עָשׂוּ נְקָמָה. וְשִׂלְחוּ בָאֵשׁ וְשַׂמוּ שׁוֹמֵמָה. מִקְדַּשׁ קֹדֶשׁ בְּצֶדֶק נִקְדָּשׁ: עַל

קינה **אוֹי** כִּי יָרַד אֵשׁ מִן שָׁמַיִם. לִירוּשָׁלַיִם. עֵינִי עֵינִי יוֹרְדָה מַּיִם: עֵינִי טִירַת קֹדֶשׁ אֵיךְ נָשַׁמָּה. יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם עַד מָה. בַּת מֶלֶךְ אֻמָּה. הַקְּדֵשָׁה הִיא בְּעֵנָיִם: עֵינִי יוֹם אָב בּוֹ שִׁמְשִׁי קָדָר. אַהֲרֹן הַכֹּהֵן בּוֹ נֶעְדָּר. וְגַם עִיר הֶהָדָר. בּוֹ חָרְבָה פַּעַם וּשְׁתַּיִם: עֵינִי מָרָה הַלַּיְלָה הַזֶּה אָרִים. וַיְהִי לִבְכִי לֵיל שִׁמּוּרִים. וְאוֹתִי הֶחֱרִים. אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם: עֵינִי יִבָּקַע אוֹרִי. יָהּ כַּשַּׁחַר. עַל רְשָׁעִים. צוּר אַפּוֹ יִחַר. וּבְעַמּוֹ יִבְחַר. הַבּוֹחֵר בִּירוּשָׁלָיִם: עֵינִי

קינה **זְכוֹר** יְהֹוָה לִיהוּדָה וְאֶפְרַיִם. אֲשֶׁר עֵינָם

דמם כמים. סביבות ירושלם: סביבות זכור יהוה למשיח הנקרא. אשר עשו את גופו נבלה. ולא נותר הין אשר בו לא ירה. לכן עיני אבכה בנפש מרה. לשבר זה רפוי כל ידים: סביבות זכור יהוה לשמונים אלף אצילים. אשר ברחו והלכו לישמעאלים. ועת ראום תקעו שם אוהלים. עם מאכל ונפוחים הנבלים. בצמא השקום מבלי מים: סביבות זכור יהוה לאבות ופרחים. אשר הרג רשע שר טבחים. נדם כהן המקריב הזבחים. וגם צדם כצפרים אל פחים. לשבר זה תצלנה אזנים: סביבות זכור יהוה לאלמנה הצנועה. אשר הרגו את בניה שבעה. בני עולה מלכות יון הרשעה. והיא עצמה נפלה וגם שקעה. ועל אלה יהמו בני מעים: סביבות זכור יהוה לעשרה הישישים. אשר נפלו ביד אדונים קשים. לחרב ולהבת אשים. והפשיטום כאילים ותישים. על קדושת שם שוכן שמים: סביבות

אריכם עדה קדושה אשאל מכם שאלות. מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות: מה מדוע בליל פסח. אוכלים מצות ומרורים: עתה הלילה הזה. שבענו בוז ומרורים: על הרג הכשרים. ועל דם ישרים: על כן בבכי תמרורים. אשא קולי בחוצות: מה מדוע בליל פסח. שולחן ערוך בשמחה: עתה בעונותינו. בליל זה קול אנחה: אהה כי לא מצאנו. לכף רגלינו מנוחה: אוי כי באה צרה. על כן אשבח כל

קול כחולה שמעתי (ירמיה ד'): מחולות פי' שמחות: מבוכה. לשון בלבול: קפדה. לשון כריתה מן קפדה בא פסוק ביחזקאל ז': כי גרתי מגך. בארץ מגך: עת פקודה. עת פקידת החובות: לען. כמו לענה והוא עשב מר (ומפני הסמיכות לתיבת רוש אמר לען) ורוש. הוא גם כן עשב ומימיו הם סם המות למי שישתה אותם: בליון. מקום יושב הכונה ישראל שהם בגלות: אבנה נוה אפריון. בהמ"ק וירושלים בב"א: בגילות. לשון גילה ושמחה:

אז בכית שביינו. בגלות שאנחנו בו כשבויים: לא הניח לנו. לא נתנו לנו מנוחה רק הכבידו עולם וגזירותם עלינו: בחכמי מוסר. הנזכרים למטה ונקראו כן ע"ש שמייסרים ומוכיחים לעם להישירם: שמו עיניהם. נתנו עיניהם: גם על זוג נאה. רבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל כמו שמפרש והולך: ובמה חטאנו. לא שהיו ח"ו מתרעמים על מה שאירע להם חלילה על עמודי עולם אלא פירושו שהיו שואלים זה לזה דרך פשפוש לומר כי קב"ה לא עביד דינא בלא דינא וכמו שהביא המעשה הרב בעל ספר ראשית חכמה בפ' הדינין וז"ל. מעשה ברשב"ג ורבי ישמעאל שהיו יוצאים ליהרג והיה ר"ש בוכה. אמר לו רבי ישמעאל שמעון אחי למה אתה בוכה והלא ארבע פסיעות הן ואתה נתון בצד אבותיך. אמר לו לא אבכה ואני יוצא ליהרג כעובד ע"ז וכמגלה ערית וכו' א"ל ר' ישמעאל מימיך באה אשה לשאול על נדתה וכו' או שמא לא הניחו השמש ליכנס ונמלאת מענה את הדין וכתיב אם ענה תענה וכו' וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב. א"ל

רשב"ג וכו' ולא על חנם אלא פעם אחת הייתי יושב ובני אדם עומדין עלי. גם לבי. א"ל כדאין אנחנו שאנו יוצאין ליהרג עש"ב: זעף. לשון כעס וחמה: ושלף. הוציא חרבו מתערה: ודע שרבן שמעון ב"ג ור' ישמעאל נהרגו בשעת חרבן כמפורש בס' יוסיפון וס' צמח דוד: על רבי עקיבא בן יוסף. הוא נהרג אחר החרבן נ"ב שנים מזמן החרבן ובוא העיקר שכן אמרו רע"ק וחביריו. ורובן נהרגו בזמן שבו נהרג רבי עקיבא כנזכר שם באורך: לשקול בשרו. פעם שלוה לשקול בשרו אמרו חז"ל שהיה רע"ק קטן ביותר וחכם גדול ביותר ג"כ ורוה לשקול בשרו אם הוא לערך חכמתו (מצאתי): ישיש. פי' בישישים חכמה ונקרא הזקן ישיש שעמד בו הישות ימים רבים והוא מענין יש והישיש הוא רב הימים יותר מהזקן: בלונביות. רמחים עיין המעשה בפ"ק דסנהדרין ופ"ק דע"ז ושם אמרו שהיו שלש מאות רמחים על שסמך חמשה זקנים בין אושא לשפרעם ועשו את כל גופו כמו הכברה: דקרו. תקעו בגופו: מסלסל. מרומם מן סלסלה: תעודה התורה נקראת כן דכתי' צור תעודה: כל תלמידיו של רחב"ת וכו'. עיין מעשה בפ"ק דעבודה זרה: שעמל בה. שיגע בה יגיעה רבה כראוי לעוסקי רצונו ולזה לא נקט שעסק: ישבאב. היו"ד פת"ח והשי"ן פת"ח (ד"ה כ"ה) והוא היה כמשה רבינו עליו השלום חוץ מהנבואה ונהרג בשעת ק"ש כשהוא אומר ועשו להם ציצית והיה בתענית (ס' יוחסין): שבו. שמתו: על ר' אלעזר בן שמוע. והוא נהרג זמן רב אחר רבי עקיבא מפני שביום שמת רע"ק נולד רבינו הקדוש והוא היה רבו

מחולות: מה מדוע בליל פסח. שותים כוסות בברכה: עתה אנחנו בליל זה. נקרא מגלת איכה: איכה בגלות ישבתי. ובאתי ארץ מבוכה: לכן אני על בכה. אעורר קול יללה: מה מדוע בליל פסח. קורין תמיד הגדה: עתה נאמר בליל זה. בבכי תמרור וקפדה: אוי כי גרתי משך. ובא עת פקודה: אוי על קריה חמודה. ועל בתי תפלות: מה מדוע בליל פסח. נגמור תמיד ההלל: עתה בליל זה. נהי מספר ויליל: כי בעונותינו עתה. לא נוכל להתפלל: כי בית המקדש מתחלל. וגם היו בתולות: מה מדוע בליל פסח. אומרים שיר בזמרה: עתה בליל זה שתינו. לען רוש ומרה: אוי כי שמחה נעדרה. דרכי ציון אבלות: מה התנחמו בגלות. בנים יושבים בציון: ארוממם משפלות. אבין עבודת ציון: אבני בית אפריון. אז תשמחו בגילות: מה

ואומרים על נהרות בבל ואומרים קינה זאת כל הקהל ביחד

אז בבית שביינו צר לא הניח לנו. ובימי טלטולנו לא חמלו עלינו: בהכמי משנה שמו עיניהם. להרוג אותם במיתה משונה: גם על זוג נאה הפילו גורל. איזה מהם יהרג תחלה: דמעות כמעין הוריד נשיא. רבי שמעון בן גמליאל נשיא ישראל: הוא בוכה וחבריו מקוננים. על רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול: ובמה חטאנו אמרו שניהם. כי נתחייבנו להריגה זו: זעף שונא ושלף חרבו אבד והשחית זוגו עמו: חמה וקנאה לבש צר. על רבי עקיבא בן יוסף דורש אותיות

מבחו כטבחת איל. וצוה לשקול בשרו במאזנים: ישיש וזקן בלונכיות דקרו. את רבי יהודה בן בבא מסלסל תעודה: כל תלמידיו של רבי חנניה בן תרדיון ראו וברחו. בעת נתפס ביד צר וספר תורה עמו: לא חמלו עליו ועל תורתו. שעמל בה יומם ולילה: מדורת אש ועצים הכינו לו. ושרפוהו יחד וספר תורה עמו: נתנו את נבלת ישבאב הסופר מאכל לכלבים. שלא נספד ולא נקבר: ששו עופות השמים לאכול מבשרו. וחית השדה שכרה מדמו: על רבי אלעזר בן שמוע נגיד ראשינו. שנהרג על מצות תפלין: פה שעמל בדברי תורה. איך נפל לארץ. לשון הוגה בינה איך נתמלא עפר: צואר חנניה בן חכינאי הסיר שונא והתעולל בו ברצון נפשו: קרעו כתנותם כל שותי מימיו. ואמרו אוי נא לנו כי יבש מקורנו: רבתה מכה וגדלה צעקה. בשעת נפילת חוצפית התורגמן: שמים נתמרמרו וארץ רעשה. על רבי אלעזר בן דמא שנהרג על מצות ציצית: תמהו מתניו ושלו ברכיו. בשעת נפילת עשרה זקנים שנהרגו בעון הוריהם: עליהם נצעק בכל עיר ועיר. ונגזור תענית בכל המדינות:

לכן אנשי לבב שמעו לי. חלילה לאל מרשע ושדי מעול. חגרו וספדו הכהנים הילילו משרתי מזבח. בואו ולינו בשקים משרתי אלהי. כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך: קדשו צום קראו עצרה אספו הזקנים כל יושבי

של רבינו הקדוש (למ"ד): נגיד ראשינו. בגי' מן נע ונד שהוא לשון תנועה אילך ואילך כדרך האבל ונהרג בליל שבת כשהיה מקדש קידוש היום בהגיעו לאשר ברא אלהים לעשות (ספר יוחסין): והתעולל בו. עשה בו נקמות דרך בזיון: כי יבש מקורנו. ר"ל מקור המעין יבש שהיה משקה לכולם כינוי למי התורה שהיה מלמדם: חוצפית התורגמן. ר"ל שהיה מפרש לעם מה שהנשיא אומר לו (בסוף חולין) (ספר יוחסין): על רבי אלעזר בן דמא. וי"א שהוא רבי אלעזר בן שמוע. ורבי יצחק דון אברבנאל כתב ז"ל שהוא נקרא בן דמא והוא הוא (צמח דוד דף כ"ד ע"א): רעשה. לשון תנועה: תמהו. לשון כשלון ושממה: (איתה בפרקי היכלות וז"ל. יום חמישי היה כשבאה שמועה קשה לך והכחד עשרה אבירי ישראל ושמונת אלפים וכו' עיי"ש ובזמן מכירת יוסף נגזרה גזרה אלא שזכותו של אברהם עמדה להם כדאיתא בזוהר פ' מקץ דף ר"ג על פסוק הבקר אור וכו' והכי איתה במדרש איכה מהזוהר כמה שנים עומד סמא"ל ומקטרג על עשרה הרוגי מלכות ושמונת אלפי' תלמידים מירושלם וכו' וגם אמרו ג"כ על קרא דכתיב והשתויתי אגבי התיל שהם עשרה הרוגי מלכות שיצאו עשר נשמות שבשבטי י"ה שהיו בג"ע ונגזרה גזירה שיצאו מג"ע לבא שמה להתלבש בעולם השפל בעשרה הרוגי מלכות והיו שערי הגן בלתי נפתחים שהיו מעכבין לבלתי יצאו עשר מרגליות שפירן דכל גנתא עד שנגזר כח תוקף הדין ובטש בהיכלין תרעין ונפקו עכ"ל (אתי"ה): **אלף** ובמנין מאות ותשעה ועשרים. שנה זו היא שנת התרנ"ז ליצירה: ולפיזור

הגוי

אנשי גלותינו. הרמז בזה על גלות ארץ התימן שהיתה גלותם מימות החרבן הא' כמקובל בידינו ולא עלו עוד בבנין בית שני כי בצפייתם צפו שעתיד ליחרב ודרשו בו פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה והדברים עמוקים ומפורסמים: ולזועה. ישראל שזעם בהם השי"ת מהר בחזיון נביאיך שתנחם להם בנחמות הכתובות: חשוף. לשון גלוי מן חשף ה' את זרוע קדשו: לשה נאלמה. ע"ש ישראל לפני גוזזיה נאלמה: לעם דל השואל. לגאול אותה כמו שייעדת והבטחת ע"י הנבי': ונוהגים לסיים בנחמה זו כדי לפסוק מתוך נחמה (רמ"א סימן תקנ"ט) והיינו אחר שגמרו הקינות כולם אבל לא כמו שיש טועים עכשיו שאחר כל קינה אומרים נחמה וזה שיבוש. שא"כ למה כתב הרב ב"י סי' תקנ"ד סוף ס"א שאם יש פסוקי נחמה שצריך לדלגם. אלא ודאי דהכא דוקא בסוף כל הקינות קאמר (פר"ח בליקוטיו) ואין תרעומת על מחבר כל קינה דפוסק בנחמה דכל חד סבר דפש הוי סיום עכ"ל:

ואין מנהגנו לומר בליל ט"ב סדר קדושה כלל ועיין מ"ש לעיל בטעם הקדושה במוצאי שבת דלפי אותם הטעמים אין מקום ולהיזה כלל לומר קדושה עתה בליל ט"ב ונהרא נהרא ופשטיה: ומכבין את הנרות. ויש רמז לזה באיכה רבתי א"ל הקב"ה למלאכי השרת בשעת החרבן. מלך בשר ודם כשהוא אבל מכבה את הפנסים אף אני כן שנ' שמש וירח קדרו. עיין הגמ"י ז"ל: (אמר אחי"ה הכותב ראיתי לפרש קינה זאת כאשר השיג ידי מפירושי המפרשים ז"ל כי הרב המחבר לא פירשה וכמו

הארץ בית יהוה אלהיכם וזעקו אל יהוה: בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי יהוה ויאמרו חוסה יהוה על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים: למה יאמרו בעמים איה נא אלהיהם: בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם: והמה מרו ועצבו את רוח קדשו ויהפך להם לאויב הוא נלחם בם: הבט משמים וראה מזבול קדשך ותפארתך איה קנאתך וגבורתך המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו: העל אלה תתאפק יהוה תחשה ותעננו עד מאד: השיבנו יהוה אליך ונשובה חדש ימינו כקדם:

כי בעונותינו ובעונות אבותינו אנו מוגים לחרבן בית אלהינו ולפזור עם יהוה אלה מעל אדמת קדשנו: היום לחרבן בית שני אשר בנה עזרא אדוננו אלף ושמנה מאות ותשעה ועשרים שני יגונותינו. ולחרבן בית ראשון ולפזור אנשי גלותנו אנחנו הגולים פה בארצות מוגינו היום אלפים ושלש מאות ותשעה עשר שנים על רוב עונותינו. על זאת נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו ולא נשכח מקדש תפארתנו אם תשכח ימיננו. לזאת נבכה ונקונן כל ימי שנותינו. ולא נקח נחמה עד יבנה בית זבולנו. ואל גבול ארצנו יחזירנו. שובה יהוה את שביתנו: ומסיים כאן בנחמה

עד אנה בכיה בציון מספד בירושלם. תש
תרחם ציון תבנה חומות ירושלם:

עורה נא ימינך רמה. ולזועמה קרא נוחמה. ויאמר לדלה ועגומה. עניה סוערה נחמה: עניה עורה נא חשוף זרועך. וגלה נא קץ ישעך. ויאמר לשה נאלמה. עניה סוערה נוחמה: עניה עורה נא ימינך עליון. יבנה ברחמים עיר ציון. ויאמר לעם דל ואביון. כי נחם יהוה ציון: עניה עורה נא ימינך האל. יפרה ברחמים ישראל. ויאמר לעם דל השואל. ובא לציון גואל: עניה ואומר קדיש דעתיד לחדתא

עד דאמירן בעלמא . ואומר

יתבלי מננא ומנכון ומן אנפנא ומן אנפיכון ומכל אפיא דכל בית ישראל. חטאה. חרבא. שביא. כפנא. מותא מותנא. גלותא. עיקא. תחת ידא דשנאה ובעיל דבבא. ויתיב קודשא בריך הוא תקוף רוגזיה. מננא ומנכון ומן אנפנא ומן אנפיכון ומכל אפיא דכל בית ישראל לחיים ולשלום ואמרו אמן: ומכבין את הנרות ואין מניחין כי אם נר אחד ואומר ש"ץ על הקרקע:

על היכלי חבלי בנחש הולך. ולשממות ציון אשב בחשך: ולשממות יכבה נרי. יום כי מאירי הועם: יום החריב עירי. היא רבתי עם: יום זעם ורעם. היום ההוא יהי חשך: ולשממות שומם בחיל. אשב על נאוה נוה: תמיד אוחיל. עד בוא נגיד ומצוה: יום יום קויתי לאור והנה חשך: ולשממות רפדתי אני. בחשך את יצועי: נהי ואני. הלוא הם שעשועי: אך כי שם מסעי. ועל נתיבתי חשך: ולשממות אל אדיר נאור. ישלח מזור למזורי: הוא יוצר אור. בקדם יאיר אורי: יהל נרי. לאורו אלך חשך: יהל

כשחל

שיבא לפנינו קינות לראב"ע ולר"י הלוי ז"ל בלי פירוש . ואולי לרוב פשיטותם אללו לא פירשם ואני הדיוט אחריו אמרתי אפרשם לשלמות המלאכה לבל יקרה מקרה ההפסד בעיני המעיין הנה רציתי לאחוז בעקבי פעמות המחבר לפרשם בקיצור דברים טוב מלא כף נחת שסובלים הגזרות והפירוש הוא להתענג בדשן דברי חכמים הנעימים והמתוקים ודי בהלעה קטנה זו. והנה זה היה ההכרח משנים ושלשה פעמים עיין בהקדמתי לפירוש תיקון פורים לר"י הלוי ז"ל וימתק לחכך):

על היכלי חבלי. לשון חבל כפשוטו פי' עבותות אולי בא לרמוז על עבותות הזהב שהושלכו לארץ. א"נ חבלי שהוא חלקי ונחלתי מן חבל נחלתו וי"ל מחבלי וחסר מ"ם לתקן הקינה והיינו נבוכדנצר הרשע א"נ סמא"ל שהוא שנחש הארור שבשם הרגיע בעו"ה לקטרג על ישראל: הועם. נכסה ונכהה: זעם ורעם. ענין מהומה וכעס: שומם. ל' תמהון לבב: בחיל. מן חיל כיולדה: נאוה נוה. ביעור הדברים אשב שומם בחיל על נאוה נוה. הכוונה משתומם אני ומייחל מתי יבנה בהמ"ק הנק' נאוה קדש נאות אלהים ענין נוי ויופי לשכון שם: אוחיל. ענין תקוה ותוחלת: נגיד ומליץ. משיח ע"ב נגיד ומליץ לאמים: יום יום וכו'. ע"ש קוה לשלום ואין טוב: רפדתי. ענין הצעה מן רפידתו זהב: יצועי. מקום משכבי נקרא כן: נהי ואני. ענין אבל וצער: שעשועי. ר"ל היה לי האבל תחת שמחה וגילה: מסעי. מקום נסיעתי: נתיבותי. ענין שביל ודרך: נאור. הקב"ה שמאיר ומכלה הרשעים: מזור. ל' רפואה: מזורי. מכתי כיעי

לגלות

לגלות: כקדם. כמו ימי האבות וי"מ כימי משה ואהרן: יהא נרי. יזריח ויאיר למשיחי לבא לגאול משחת חיי (עד כאן שושני ורדים):

ט"ב שחל במ"ש מבדילין בחונן הדעת ואם טעה ולא הבדיל בתפלה אין צריך לחזור כיון שמבדיל על הכוס במוצאי ט"ב (סימן רצ"ד): ואומרים ויהי נועם. כן המנהג פשוט בהכאליל שלא זכרו לדלגו וכ"כ כ"ב דף ס"ח ע"ב וז"ל אין אומרים ויהי נועם ולא ויתן לך במוצאי שבת ויש נהגו לומר ויהי נועם והכל תלוי במנהג עכ"ל. והאחרונים ז"ל כתבו שטעם הנוהגים שלא לומר ויהי נועם דעל הקמת המשכן נתקן ועתה חרב בעונינו וכמה קשה טעם זה דמי הגיד לנו שטעם אמירתו בכל מו"ש בשביל רמז המשכן ומה שייכות לזה המזמור עפ"י טעם זה עם מ"ש דשאר השנה. והלא כי אמרינן ליה הוא מטעם דבמוצאי שבת אז מתעוררים מחבלים ח"ו לחבל לכן יאמרו מזמור זה שהוא שיר של פגעים לאומרו במ"ש שהוא מסוגל להשחית ולסלק כל מחבל וא"כ לאיזה טעם יגרע מלאומרו בלילה הזאת ואדרבה ראוי לאומרו לעת עתה אשר הוא עת וזמן רעה ח"ו להגין על צאן קדשים: ומברך בורא מאורי האש קודם איכה. כ"כ ב"י בשם פוסקים וכ"כ רד"א וסיים בה וכן נהגו העולם. עיי"ש סי' תקנ"ו ועיין מ"ש לעיל בתפלת פורים ס' מגלה: כתבו שבלי הלקט וספר תניא והמנהג שהאבל נכנס עם הצבור בבהכ"נ בשחרית ט"ב ויושב עמהם אבל בערבית ומנחה לא נהגו כן עכ"ל. והרמ"א ולבוש כתבו שהולך האבל בבהכ"נ בלילה וביום עד שיגמרו

ערבית ט"ב

כשחל ט"ב במ"ש אין פושטין בגדי שבת מבע"י. ואין אומרים מעלות ומתפללים כבשאר ימים ואומרים הבדלה בחונן הדעת ואומרים קדיש ואומרים ויהי נועם ואתה קדוש וישלים סדרא דיומא וקדיש תתקבל ואומרים עלינו לשבח ויושב ומברך על הנר בורא מאורי האש קודם איכה ואינו מברך על הבשמים. ובמוצאי ט"ב מבדיל על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים. ומתחילין לקונן איכה וכו' עד סוף הסדר הכתוב לעיל:

שחרית ט"ב

שחרית ט"ב נוטלין ידיהם עד פרקי אצבעותיהם דוקא ובעוד שידיו לחות קצת מעבירן על עיניו ונוהגין שלא להניח תפילין ומסדרין הברכות דשחרית ומדלגין שעשה לי כל צרכי שאסורים בנעילת הסנדל ומסדרין הזמירות כמו בשאר ימים ובמקום שירת הים אומר שירת האזינו השמים עד סופה.

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי: יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירם עלי דשא וכרביבים עלי עשב: כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו: הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתל: הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך: זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך: בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל: כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו: ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו: כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו: ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר: ירכבהו על במתי ארץ ויאכל תנובת שדי וינקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור: חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים עם חלב כליות חטה ודם ענב תשתה חמר: וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כשית ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו: יקנאהו בזרים בתועבות יכעיסהו: יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום חדשים מקרב באו לא שערום אבותיכם: צור ילדך תשי ותשכח אל מחללך: וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו: ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם כי דור תהפכת המה בנים לא אמן בם: הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים: אספה עלימו רעות חצי

אכלה

אכלה בם: מזי רעב ולחמי רשף וקטב מרירי ושן בהמות
אשלח בם עם חמת זחלי עפר: מחוץ תשכל חרב ומחדרים
אימה גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה: אמרתי אפאיהם
אשביתה מאנוש זכרם: לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו
פן יאמרו ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת: כי גוי אבד עצות
המה ואין בהם תבונה: לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם:
איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם
מכרם וה' הסגירם: כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים: כי
מגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה ענבמו ענבי רוש אשכלות
מרורות למו: חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר: הלא הוא
כמוס עמדי חתום באוצרותי: לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם
כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו: כי ידין ה' עמו ועל עבדיו
יתנחם כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב: ואמר אי
אלהימו צור חסיו בו: אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם
יקומו ויעזרכם יהי עליכם סתרה: ראו עתה כי אני אני הוא
ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי
מציל: כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם: אם
שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי ולמשנאי
אשלם: אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה
מראש פרעות אויב: הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם
ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו:

ואח"כ מסיימים ואומרים ויאמר אם שמוע תשמע וכו' ואין אומרים רפאני ה' וארפא רק מתחיל ישתבח ויוצר וש"ץ מתפללין י"ח ברכות ואומרים נחם ה' במקום תשכון ועננו בשומע תפלה וש"צ אומרה בין גואל לרופא ואין אומרים ברכת כהנים ומסיים שים שלום כשאר הימים ונופלים על פניהם. ואבינו מלכנו וכו' וקדיש. ויושבים הקהל לארץ עם ש"צ ומקונן בנהי ובכי בקול כים יהם ואומר:

אֶרֶץ שָׁפַל רוּמִי. וְנִקְלָה כְבוֹדִי: לֶעָפָר שָׁחָה נַפְשִׁי. וְקָצְרָה יָדִי: מִדֵּי זָכְרִי יְגוֹנִי. הוֹמִים עָלַי גַּלֵּי נַפְשִׁי. וְקוֹדְחִים שְׁבִיבֵי יְקוֹדִי: הַעַד יֶחֱשַׂף צַלִּי וְיֵצֵר צַעֲדִי: וְאַתָּה יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי: אתה בַּעֲדִי רַבָּה שַׂר צָבָא. וּמִלְחָמָה קִדֵּשׁ: יִפְעַת הוֹדִי חִלֵּל. כִּתֵּת וְהֵדֵשׁ: הֲלֹא בְּיוֹם זֶה אֶקְרָא צוֹם. וַעֲצָרָה אֲקַדֵּשׁ: בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ: בחדש בַּחֹדֶשׁ

שיגמרו הקינות שהרי כל העם כאבלים ומותר לו לשבת עמהם וכן המנהג גם בכאן. והרוקח סי' של"א העיד שכן המנהג בכל מקום עיי"ש:

שחרית ט"ב. המנהג בכאן ללבוש טלית אלא שאין מברכין עליו וכ"כ הגמ"י פ"ה מהלכות תענית להניח ציצית בלא ברכה ודעת האומר שלא ללבוש ציצית משום דכתיב בלע אמרתו איכה רביה: ולענין הנחת תפלין כבר כתב המנהג שלא להניחם וז"ל הר"ם במז"ל פ"ה דתעניות ומקצת חכמים נוהגים שלא להניח תפלין של ראש עכ"ל. דמשמע מזה דמשום מנהג הוא לא מדינא דמדינא חייב. וכ' בס' פה"א דהעיקר כדעת רבינו וגם הרב דבר משה סי' ל"ח הביא משם מר"ן הש"ע סי' ל"ח בט"ב חייב בתפלין. ובהלכות ט"ב כ' נוהגים שלא להניח וכתב דהיינו דסי' ל"ח מדינא והלכות ט"ב ממנהג והרבה נוהגין להניח תפלין בבתיהם ולברך עליו ולקרות ק"ש ואח"כ חולצן והולך לביהכ"נ וע"ש בס' פה"א בהחזיק מנהג זה וכן היה נוהג מו"ז ז"ל וכ"כ מהר"י אלגזי בס' הלקט ח"ב סי' קל"ט משם מהר"ש גלאנטי וכ"כ האר"י וכן ראוי לנהוג: הרמב"ם ז"ל פ"ה מהלכות תפלה דין א' כתב בט"ב שאין שם רחיצה אינו מברך על נט"י ולא המעביר. והגמ"י כתבו שם דכל רבוותא פליגי על רבינו בזה דצריך ליטול משום רוח רעה דנטילת ידים דשחרית לאו להנאה אלא למצוה הילכך רוחץ ידיו ומברך על נט"י וכן כתב ש"ע שירחצם עד סוף קשרי אצבעותיו ומעבירם על עיניו בעודם לחות קצת. ומיהו ברכת המעביר אפשר כיון שאינו רוחץ עיניו

במים להודיע דאינו מברך המעביר וכדעת הרמב"ם ז"ל: ובמקום שירת הים וכו'. וכ"כ בשבלי הלקט סי' ר"ט וס' תניא שם ואם לא השמיטה במסדרים הברכה נפשי מפני גזה עכ"ל. וכ' בס' המנהיג שכן המנהג בא"י ובבל וכן בדין עכ"ל: ואין אומרים ברכת כהנים. לפי שנאמר ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם (שבלי לקט) ועוד סמך לזה אל תבא רנה בו שאין בו ברכה ומטעם זה אין אומרים מי שבירך ומ': ומשיים שים שלום. ומנהגינו לומר שים שלום כשאר ימי השנה לא פחות ולא יותר כדאמרינן בגמרא שלש ראשונות ושלש אחרונות אין משנין בהם דבר. ואני תמה מאד מהיכן שמטו בספרי הדפוס לשנות הברכה ביום זה ולקצר המטבע גם ראיתי להרז"ו שכתב כנוסח הדפוס וכל ימי הייתי חולק בזה. ואף דבבית הכנסת שלנו לא ראיתי שינו משאר ימות השנ[illegible] עתה ראיתי בס' ב"י סי' קכ"ב וז"ל וכתב במנהיג ואותם האומרים עושה השלום ברכנו כולנו ברוב עוז ושלום בא"י המברך את עמו ישראל בשלום לא יתכן דמטבע ארוך תקנוהו חז"ל ככל שאר ברכות י"ח והם עושים ממנו מטבע קצר כברכת פירות ומלות שפותחת הברכה היא החתימה ומשנים מטבע שטבעו חז"ל בברכות ולא יצאו ידי חובתן עכ"ל הב"י וכ"כ הבאה"ט חדש בשם האר"י שלעולם אומר שים שלום דלא כרמ"א סוף סימן קכ"ז עי"ש: ונופלים על פניהם. כ"ה בכל התכאלי"ל וכ"כ ד' הר"ם במז"ל וכן סוברים הרבה מהגאונים אע"פ שמרן ש"ע כתב שאין נופלים על פניהם בט"ב וגם

אין

החמישי. אנו ואבלו פתחי מעוני: בתשעה לחדש. אפלו וכהו עיני: במזל אריה. ארי נוהם וצללו אזני: יום ויקרא אריה. על מצפה יהוה: יום יהוה אל תקצוף עד מאד להכניעי: ואל לעד תזכור עון להרשיעי: אזן נא מזבולך לקול שועי: מגני וקרן ישעי: מגני

ירדתי לתחתיות. ואבד נצחי: סרה צפירת תפארתי. וציצת מצחי: פקו מדי פליליה. ועבטו ארחי: בהלכתי נאום סרעי. ונאסף בחטאי ירחי: חקי זמירות קינות. הסירותי מנבחי: ולכל בהן חיי רוחי: ולכל רוחי תובלה. ימי נזעכו ברוב בחשי: ורעפו אחזתני. ונלכדתי במוקשי: נהי ומספד אעורר. וקינים תהגה נפשי: מדי שנה בשנה בחדש החמישי: מדי בחדש החמישי. נהג אזור כחי להמאיכו: בתשעה לחדש נותרה כגורן עת הדריכו: במזל אריה נגר עמי. סחוב והשליכו: יום עלה אריה מסובכו: יום מסובכו עלה. והשקני כוס רעל: אבי המסני. ואותי במסגר נעל: נא החיה רדומי באום (נ"א בכוס) תעל: ממית ומחיה. מרים שאול ויעל: ממית

הזק וחיג רעשו. ותשכן עלי ענגה: יי מאורי אור קדרו. וחמה ולבנה: יי רבתי בגוים. היתה כאלמנה: ודוכאו לארץ ואומללו. אנשי האמונה: לכן אקונן במרה בכל שנה ושנה: לכן מלאתי משפט. איך

היתה

היתה לזונה: יפה נוף משוש כל הארץ. עם
קרית חנה: היתה לשמה ולשאיה. ולמשל
ולשנינה: כל עמה נאנחים. לא מצאו חנינה:
רחמו גביריה. מפני חרב היונה: יכין ובועז
נעקרו. מגורן ארונה: רמסו זרים ושאגו.
במקום השכינה: לכן

שכינה צועקת בהרע. שובו בנים חדלו הרע.
כי קצר המצע מהשתרע: כי יהירים
בהכניסו צלם במעוני. יצאה שכינה מהיכל
לפני. ונאמה אלכה ואשובה למכוני. עד אשר
יאשמו ובקשו פני: עד ומהיכל עלתה ועד
הכרוב שבה. וראתה משתחוים לכל מזל וצבא.
ונאמה אלכה אל מקומי ואשובה. עד אשר
יאמרו לכו ונשובה: עד סרה מן הכרוב אל
הכרוב השני. וראתה פניהם לשער הקדמוני.
ונאמה במדבר מי יתנני. עד בצר להם
ישחרנני: עד פנתה מן הכרוב אל מפתן
הבית. וראתה אחוריהם אל היכל יהוה. ונאמה
אלכה ואעזבה להמוני. עד אשר ישוטטו לבקש
את דבר יהוה: עד הלכה ממפתן להחצר
העזרה. וראתה שולחים אל אפם הזמורה.
ונאמה את פני מהם אסתירה. עד אשר יאמרו
למה תישן עורה: עד עלתה מהעזרה אל
הגג בהרונים. וראתה אותם עושים כונים.
עזבה מקום קדש ונאמה בששונים. טוב שבת
על פנת גג מאשת מדנים: טוב

בת ציון שמעתי ממררת אמריה. אהה כי
כוס שתיתי ומציתי שמריה. אלי

עדינה

אין אומרים תחנה משום דאיקרי מועד דכתיב קרא עלי מועד הראשונים ז"ל חולקין דמה מועד שייך לומר כאן וכי מועד לשמחה הוא אינו אלא מועד לצרה וצוקה לשבור בחורי. ועי"ל והוא פשוט דמרן הש"ע לפי מנהג מקומו כתב כן ונהרא נהרא ופשטיה. ושוב ראיתי בס' צדה לדרך מ"ד כלל א' פ"ט וז"ל וי"א שאין אומרים צדקתך בשבת שלפני ט"ב שהרי ט"ב נקרא מועד ואין נ"ל שזה נקרא מועד והכל כמנהג המדינה: ואומרים קינות עד קרוב לשליש היום כמ"ש לעיל בסדר הלילה בשם הכל בו: **וארין**. כמו ולארץ: רומי. גבהי לשון רום: ונקלה. לשון קלון: וקודחים. וביתרים גילולי אש: יחשף. לשון גילוי: וילך לעדי. הילוכי פיסוק הרגלים: רכה שר לגא. כמו רכה לגאך ולא: קדם. לשון קריאה והזמנה: יפעת. לשון זוהר: ועצרה אקדם. לשון עיכוב כלומר שישב ביום זה ויתעכב לנוס ולקונן: אנו. לשון אבילות: ואבלו. לשון חרבה: פתחי מעוני. בית המקדש מעון ישראל: יום ויקרא אריה. ישעיה כ"א ופי' רד"ק המשיל מדי ופרס לאריה העומד על המצפה ומביט אילך ואילך הנה יטרוף אמר הנביא בלשון קריאה בראותו זה: נצחי. דמי כמו ויז נצחם על בגדי. וי"מ תקותי: צפירת תפארתי. המצנפת שסובבת על הראש: וציצת מצחי. הכביע של זהב שנותנים במצח רמז שגלה ממני כבודי וגדולתי. א"נ רמז להשי"ת שהשיר שכינתו מישראל שכל אלו כינוים אליו ית' כמ"ש יהיה ה' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו (ישעי' כ"ח) והודיע כאן שסר ה' מעליהם ויתאר ואמר שכל זה ברוב עוני וחטאתי

וז"ש

עֲדִינָה לְשְׁכִינָה אֲשֶׁר חָשְׁבוּ מְאוֹרִיָה. כִּבְתוּלָה חֲגוּרַת שַׂק עַל בַּעַל נְעוּרֶיהָ: אלי ויליל יַעַר לְבָנוֹן אֲרָזֶיךָ אֵשׁ אָכְלָה. וְשַׁעַר צִיּוֹן יִסְפּוֹד כִּי אַל עָשָׂה כָּלָה. וְתִתְפַּלֵּשׁ הָעֲזָרָה כִּי שָׁבְתָה הָעוֹלָה. וְהַלִּשְׁכָּה תְקוֹנֵן כִּי אָפְסוּ סַנְהֶדְרִיהָ: אלי לְשַׁבַּת בִּירָה תִּבְכֶּה אוֹי עַל זֶרַע אַהֲרֹן. וּבֵית קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אוֹי עַל גְּנִיזַת אָרוֹן.

והפרוכת

וי"מ פקו מורי פליליה וכו' פקו לשון כשלון : ישבעו . ועיותו : בחלתי . מאסתי : ונאסף בחשאי ירחי. הוא כאומר וירחק לא יאסף ה"י ויקרבך לא יעדי ועתה אמר כי בשעות נסתלק ויסכר כבודי המשונה בירת : חוקי זמירות. התורה דכתיב זמירות היו לי חוקיך : קשוות. שהיו ביד ישראל כע"ש אמת קנה ואל תמכור וכו' : מגמתי. מנגד עיני כלומר שבטלתים: ולכל שכן חיי רוחי. לכל אספר ואומר כי שכן דהיינו במצות תלוי חיי רוחי ואני לא עשיתי כן כי לא השגתי בראשונה ההפסד המגיע לי: נישבו. ענין שריפה: במוקשי. בשיני : נתק. לשון עקירה והעתקה : כנוקן עת הדריכו. שהיתה נגנ מלאה מהם כנוקן בעת שדשים התבואות שהיא מלאה חטים : נגר עמי. לשון עיני נגרה וגו': אריה. נשוכר נגר : מסובכו. דרך אריה ג"כ לישב במארב סיבכי היער : המוני. לשון שבר היא: ואותי כמשבר נפל. שהוליכם בגולה לבבל ונפל עליהם באין יוצא ואין בא : השיה לדומיני באוס השנ. ר"ל השיה דומיני שאני כנרדמים וישנים בגלות כמו בתעלה והוציא אומה יחידה ממשבר הגלה. אוס. לשון אומה . תעל. לשון עלייה . ויש גורסין כפוס תעל. ויהיה פירושו לשון רפואה :

דוק וחוג רעשו. הם שמות גלגלים הסובבים בארץ : רעשו. בחורבן המקדש וגלות ישראל : עננ. לשון ענן כלומר חשך עולם בעדי: קדרי. לשון חשך וענן כלומר בחשכו : מלאתי משפט. ירושלים שהיתה מלאה משפט צדק ילין בה איכה היתה וכו' : קרית חנה. ע"ש קרית חנה דוד ת"י דאתו בקראה דשרא בה דוד ור"ל ההיכל שנבנה בעיר שחנה בה דוד : ולשאיה. גם היא לשון שממה ולשואה. פי' שהכל מספדים בקירותיו : דממו . נשאלו מן כאים גדהם : מפני חרב היונה. תרגם יונתן מן קדם חרב שנאה ונקראו כן ע"ש שהם מאנים את ישראל מן והאכלתי את מוניך : ישעו . בהמ"ק נבנה בהר המוריה ג"כ בגורן ארונה היבוסי ועשה שלמה עמודים בו מימין ומשמאל עפ"י ההיכל שם האחד יכין על שם מלכות בית דוד דכתיב בית כירת יכון עולם. והשני בעז ע"ש עוז שיתן בו הבי"ת העוז והקיום כמפורש בד"ה ב' סי' ג' : רמסו . לשון דריסה בחזקה והשחתה:

שכינה צועקת בהרע. כלומר בתרועה ענין הרמת קול : חדלו הרע. מנעו לכם מלעשות רע : כי קצר המצע. רז"ל דרשוהו על מעשה מנשה שהכניס צלם בהיכל : מהשתרע. פי' מהשתרע עליו שני ריעים כאחד : יקירים. מנשה ושיעתו מן זד יהיר: ונאמה. לשון דבור ואמירה מן וינאמו נאם: למשוני. לשמי השמים כי המה הקילוני ולא ישכון כבודי ביניהם : עד אשר יאשמו. ישימו עצמם אשמים וכן תרגם יונתן עד דידעון דחבו (עיין הושע ו') : ישחרונני. ידרשוני ויבקשוני : שולחים אל אפס זמורה. אל אפי הל"ל אלא שכינה הכתוב . ופי' הזמורה ריח רע שהיו מזמרים כרוח ה.. מפי הטבעת אל אפס ישוב (עיין יחזקאל ח') : כוונים . מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלאכת השמים : בשנונים. מן ושננתם ענינו הדבר התמידי : טוב שבת על פנת גג. שלא בית ותקרה ולשכון חיזק רוח וזרם מים מלשבת בבית עם אשת מדנים בעלת הגר וריב כנוי לישראל . וי"מ בשנונים לש.. חדוד ושנון כמ"ש רז"ל :

בת ציון. ענינו עדת ציון : ומציתי. לשון מציצה. על שם את קובעת כוס התרעלה שתית מצית אלי עדינה לשכינה. פי' שאוי קינה את העטנה . שא קינה תרגם יונתן טול אליא. ואמר ..

כנגד

וְהַפָּרֹכֶת תִּזְעַק אֵין לִמְקוֹמִי יִתְרוֹן. כִּי רָאֲתָה אַכְזָרִים גִּלּוּ אֶת סִתְרֶיהָ: אלי וְהַמַּחְתָּה מְקוֹנֶנֶת אַיֵּה קְטֹרֶת סַמִּים. וְלֵב אַהֲרֹן יִקְרַע עַל אוּרִים וְתוּמִּים. וּמִזְבֵּחַ יִתְרַגֵּז עַל עוֹלוֹת וּשְׁלָמִים. מַדּוּעַ לֹא בְעִתָּהּ יָכִינוּ סוֹדְרֶיהָ: אלי יְיֵלִיל כִּנּוֹר לְוִיִּם מִי יָעִיר נְגִינוֹתַי. וַתַּעֲנֶה מְנוֹרָה טְהוֹרָה מִי יַעֲלֶה נֵרוֹתַי. וְהָאֹהֶל מִתְאוֹנֵן אֵין מְקוֹם יְרִיעוֹתַי. וְהַתּוֹרָה תִּתְרָעֵם כִּי חָדְלוּ שׁוֹחֲרֶיהָ: אלי חוֹל יָחוּל הַשֻּׁלְחָן אֵי עוֹרְכֵי מַעֲרָכָה. וּכְהוּנָּה כֵּן תֶּהְגֶּה אֵיכָה שָׁבְתָה מְלָאכָה. וּבַת עַמִּי עַל כָּל זֹאת דִּמְעָתָהּ נִתָּכָה. כִּי לִפְנֵי צָרֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי שָׂרֶיהָ: אלי זֶה כַּמֶּה מְחוֹלֶלֶת יוֹם רָצוֹן מִמְּךָ צוּר. קְשׁוּרָה כְּצִפּוֹר בְּיַד וְאֶפֶס עָזוּב וְעָצוּר. קוּם בְּטֶרֶם יִתַּמּוּ עוֹלְלוֹת כֶּרֶם בָּצוּר. וּפְקוֹד כַּנָּה נְטַשְׁתָּהּ וּפָרַצְתָּ גְדֵרֶיהָ: אלי

דָּמְמוּ שְׂרָפִים מִזֶּמֶר וְחַיּוֹת וְאוֹפַנִּים מִמַּאֲמָר. יוֹם בּוֹ גָּזַר דִּין נֶחְתַּם וְנִגְמַר. מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם יִבְכָּיוּן מָר: מלאכי וְהַמְּאוֹרוֹת חָשְׁכוּ בְּצֵאתָם. וּצְבָא הַשָּׁמַיִם שַׂק הוּשַׂם כְּסוּתָם. וְהַחַיּוֹת נוֹהִים בִּבְכִיָּתָם. וְהָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם: מלאכי יוֹם יַד זָר בַּמִּקְדָּשׁ הִגְבִּיר. וְהִצִּית אֵשׁ בַּהֵיכָל וּבַדְּבִיר. שְׁתֵּי כְנָפַיִם מֵחַיּוֹת הֶעֱבִיר. וּבַמִּסְתָּרִים קִינוֹת אַכְבִּיר: מלאכי דּוֹדִי מָתַי תָּשׁוּב לְבֵית מְעוֹנִים. וְתָשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים. יְרַנְּנוּ וְיַעֲרִיצוּ גֶּזַע אֱמוּנִים. וְיַקְדִּישׁוּךָ חַיּוֹת וְאוֹפַנִּים: מלאכי וּשְׂרָפִים בְּמַאֲמָר. וְאוֹפַנִּים בְּקוֹל מִזֶּמֶר. מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם יִבְכָּיוּן מָר. וְצוֹעֲקִים בְּלֵב חֲמַרְמָר. וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: ויקרא

כנגד כנסת ישראל קונני על זאת הרעה ועשי אבל גדול כמו בתולה שנישאת לבחור ומת בשודה נערה כי אז הוא רוב שמחתם זה בזה ובשמת מתאבלת וחוגרת שק תחת עדיה וחליתה: ייליל יער לבנון. מנהג היה לבנות בית ביער להתקרר בו בימי הקיץ ויער היה בארץ ישראל נקרא לבנון עיין מלכים א' סי' ח' והיה בנוי כולו מעלי ארזים: שבתה העולה. פי' בטלה: אפסו. פירוש כלו ותמו: בירה. לשון ארמון: ולב אהרן יקרע. היו"ד בחיר"ק והקו"ף בשב"א נח. כי הוא הפועל כדרך המחתה ולשבה וכו': חדלו שוחריה. מבקשיה. א"נ המשחירים פניהם עליה בשקידה: חול יחול. מלשון חיל כיולדה: נתכה. נוזלת על לחיה: עוללות כרם בצור. הכוונה והרמז על ישראל הנקר' כרם ה' לבאות שבצרוהו וקטפוהו האויבים ולא נשאר בו כי אם העוללות הבלתי חשובים: כנה. הם ישראל. א"נ ארץ ישראל גנה בחילוף גימ"ל מן וכנה אשר נטעה ימינך וכו':

דממו. שתקו. טעם דגקש גבי שרפים זמר וגבי אופנים מאמר עיין גלאנטי בפ' ישבו לארץ ידמו וכו': נוהים. ל' נהי וקינה: שתי כנפים מחיות העביר. כדדרשו רז"ל במס' חגיגה דף י"ג ע"ב כתיב שש כנפים וכתיב וארבע כנפים לאחת להם לא קשיא כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים כביכול שנתמעטו כנפי החיות הי מינייהו אימעט. אינא דאמרי אותן שאומרות בהן שירה. וגו': ובמסתרים קינות אכביר. מן אכבירה עליכם במלים תרגום אחבר. וכן אספה עלימו רעות פירש רש"י אחביר רעה אל רעה כמו כן כאן: וצועקים בלב

בחדש החמישי יעצו תרים להוציא דבות. בתשעה לחדש יללה השמיעו וקול במריבות. במזל אריה ידים רפו ולא מצאו תשובות. אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות: אמר הרחובות מלאו הו הו ומספד ויליל. ונופצו לסלע יונק ועולל. למה תהיה כאיש נדהם לעדת אריאל. ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: ואתה בחדש החמישי ירו בבליותינו חין בגחל. בתשעה לחדש ירעה נפשנו בבחל. במזל אריה ארי נוהם כנהמת ים ונחל. שאגת אריה וקול שחל: שאגת שחל עדה ושם קומתי מגודעת. אבלני הממני וכרסו מעדני שובעת. יה הודע זרועך בגאוה מודעת. האל המלמד לאדם דעת: האל בחדש החמישי הו הו בכל חוצות הוקרא. בתשעה לחדש הלא שבר על שבר נקרא. במזל אריה הגה וקינים נהי ומורא. אריה שאג מי לא יירא: אריה מי לא יירא המון שבט אף נציבים. הם הכפירים ההומים כדובים. המון רחמיך יתאפקו לנכאבים. רפא משובותם בנאמך לשבים. נשובו בנים שובבים: שובו

אך זה היום יום פקודת חובי. הילילו ליום נשמע בכל סביבי. כי בו גבר העקש ויטרוף בלביא. ומותי נתקו מורשי לבבי: ומתי

בא

חמרמר. פירוש נכאן מן חמרמרו מעי ומן מעי חמר ומן פני חמרמרו מני בכי שפירוש כולן נכוולו (עיין באיוב): **בחדש** החמישי יעצו תרים. הם המרגלים: דבות. דבה רעה: במזל אריה. היינו חדש אב כדאיתא במדרש בפסוק הפיל פור הוא הגורל דאיתא שם אב אמר מזלי אריה והם משולים לאריה וכו' עיין שם: אמר עצל וכו'. רמז אל המרגלים שאמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו: הו הו. לשון אבל ולער: נדהם. לשון מבוהל כאדם שאינו יכול ג"כ להעזר בעת צרה מן למה תהיה כאיש נדהם: בגחל. לשון גחלים ובנפרד אתה אומר גחל על משקל פחם ונכנסה עליו תי"ו הנקבה: ירעה נפשותינו. לשון שבירה מן רוע התרועעה הארץ: בבחל. פי' בעבור מה שקלה ומאסה נפשנו במצותיו ית' ותורותיו. בי"ת ראשונה במקום בעבור: ארי נוהם. נבוכדנצר: שחל. הוא הארי: עדה. בא ועבר עלי. א"נ לשון זיין ר"ל שזיין סוסיו ורכבו לשון עדי: מגודעת. על שם גדע בחרי אף כל קרן ישראל לשון כריתה: הממני. לשון ביעות ועירוף: הוקרא. פירוש שנזדמנו יחד לקינן ולהתאבל. או הוא לשון קריאה כלומר שקראו הו הו בכל חוצות: הגה וקינים תהגה נפשי. פירוש הכל ענין דיבור ולפלוף הפה: המון שבט. לשון רבוי עם: נציבים. הם הממונים על העם נקראין כן כמו ויתן נציבים בארץ יהודה: הכפירים. כנוי לאומות שהומים להזיק לישראל: לנכאבים. כינוי אל ישראל שהם כואבים בגלות: המון רחמיך. ר"ל רוב רחמיך כנחמות. לשון דבור מן נאם ה' ומן וינחמו נאם וכו':

אך זה היום יום פקודת חובי. יום פקודת העונות ה"א חטא חיבה: הילילו. לשון יללה: ומותי מחשבותי: מורשי לבבי. ענייני ג"כ לשון מחשבה: גבר. לשון בזוז: שולה. לשון שממה: חרמו. החרימו ענין השחתה: עת קרצו. פירוש עת שפתחו האומות פיהם לחרפני ולהלבין פני של

בלא

בא שודד ביום שואה ושרשיו שוכלו. ושערי בית תפארתי בלהב אש אוכלו. מלכה ושריה בגוים בחרב זר חוללו. ויאבל חל וחומה יחדו אומללו: ויאבל גאוני עזיזים דביר קדשי חרמו. אבירי המוני וכל טובי התמו. ראית נקמתם עת קרעו ולא דמו. כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו: כי דובים בוססו שער ויפרצו חומה. ושרתי במדינות שמה שוממה. כהניה נהרגו בזעם אף וחמה. מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה: מחוץ השבת חנות אל ואם ידו תקצר. אמרו בני ציון עת עמדם במצר. דלתי רחמיך סגרת במעצר. עולליה הלכו שבי לפני צר: עולליה המוני יונים באו מקדש ונויך. חללו המקדש המעוז דביר היכלך. באו הגבלים וטמאו בית הודך. אשר צוית לא יבאו בקהל לך: אשר ותאמר ציון אללי לי אללי. כי שדי זנחני וישגב מחבלי. בתולותי הלכו בשבי ורוטשו עוללי. מי יתן איפוא ויכתבון מלי: מי יתן זה כמה אני סגורה במגורי מדוחי. מקדשי נשמו ונשברו בריחי. היש מכאוב כמכאובי רעותי ואחי. אני יתומה ואבי חי: אני חנון עד אנה תהי נחלתך חרבה. נטושה ביד זרים ועזובה. שדי שור תמורה ונאקתה הקשיבה. השיבנו יהוה אליך ונשובה: השיבנו ואומרים מזמור לאסף וזהו

מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לעיים: נתנו את נבלת עבדיך

שלא נשאר בי דמי כענין שנאמר גבי דוד שאמר לפניו ית' רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שאלו היו מקרעין בשרי לא היה דמי שותת וכו': בוססו. בוזזו. א"נ לשון דריכה בהשחתה וביזוי: במצר. בגלות שאנו עצורים בה פי' מתעכבים בה: אללי. כמו אבוי ענין קריאת אבל וצער: זנחני. לשון ריחוק מן זנח ה' מזבחו נאר מקדשו: וישגב. לשון רוממות: ורוטשו עוללי. ענינו ההפלה עם הרטישה: במגורי מדוחי. הכוונה בגלות שאני נדחה שם וגר בו לשון גירות מן וישב יעקב בארץ מגורי אביו: מקדשי נשמו. לשון שממה: ונשברו בריחי. הוא משל על המלכים התקיפים שהם לעם כבריח לדלת: שור תמורה. שור לשון ראייה והבטה מן אשורנו ולא קרוב. תמורה. פי' כמו תמרור שלה: ונאקתה. לשון צעקה בלב כמ"ש וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו: השיבנו ה'. ראוי שתעזרנו ותוסיף בכוחינו הטוב לא שתשיבנו בכחך הגדול והכפל לחדש את ימינו כימי צאתנו ממצרים. אמן:

מזמור לאסף. קינה לאסף מבעי ליה אלא לפי שנאמר כלה ה' את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון הרי היה מזמור ושיר על אשר שפך חמתו בעצים ואבנים ולא פגע בבניו שיעשה בהם כלייה: את ירושלם לעיים. לגלים וי"ת ליגרין נון יגר שהדותא שפירושו גל (רש"י). וי"מ ענין חרבה ושממה והכל אחד כי החרבה לגלים ות"י והיתה בבל לגלים ליגרין. לפי השדה תרגומו ליגרי חקלא ותרגום גלעד ג"כ תרגם יגר שהדותא (ו' מלך): בשר חסידיך. והלא רשעים היו אלא משקבלו פורענותם הרי הם חסידים כיוצא בזה ונקלה אחיך משנקלה הרי הוא אחיך: לחיתו ארץ וכו'. כמו לחית הארץ והוי"ו נוספת: וקלס. לשון

עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ: שפ..
דמם כמים סביבות ירושלם ואין קובר: היינו חרפה לשכנינו
לעג וקלס לסביבותינו: עד מה ה' תאנף לנצח תבער כמ..
אש קנאתך: שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ..
ממלכות אשר בשמך לא קראו: כי אכל את יעקב ואת נ..
השמו: אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך ..
דלונו מאד: עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצי..
וכפר על חטאתינו למען שמך: למה יאמרו הגוים איה אלהי..
יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך: תבוא לפני..
אנקת אסיר כגדל זרועך הותר בני תמותה: והשב לשכ..
שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך אדני: ואנחנו עמ..
וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודר נספר תהלתך:

עַד מָתַי יְהֹוָה. יוֹם זֶה לְעוּמָּתֶךָ: בְּמַר תְּיֵלִי..
עֲדָתֶךָ. עַל בֵּית תְּפִלָּתֶךָ: אֲשֶׁר שָׂרְ..
צָרֶיךָ. וְהָרְגוּ בְּנֵי בְרִיתֶךָ: אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם
בְּנַחֲלָתֶךָ: אלהים עַד מָתַי יְהֹוָה. תִּשְׁכַּח שְׁאוֹ..
קָמֶיךָ: וְשִׁמְמוּת הֵיכָלֶךָ. וּנְפוּצוֹת לְאֻמֶּ..
הַלּוֹחֲצִים עָלֶיךָ. הַהֲרוּגִים עַל שְׁמֶךָ: עַד מָ..

ה'

לשון דבה הוא לדבר בם כמו למשל (רש"י) וי"מ לשון לעג וחרפה כמו וקלסה לכל הארצות: עד מה. עד מתי: תאנף. תקצוף: קנאתך. חמתך שאתה מקנא להנקם לשון אל קנא: שפוך חמתך. קנאתך וחמתך שהיא בוערת כמו אש עלינו שפוך אותה על הגוים: אל הגוים. כמו על הגוים וכן אל ההרים לא אכל: כי אכל. דרך כלל זה: השמו. דרך פרט: עונות ראשונים. יש אומרים כי ראשונים הוא תאר לעונות. וי"א כי עונות סמוך ובא לתת טעם עונות הראשונים הם אבות הראשונים: יקדמונו. ענין הזמנת הדבר והבאתו לפני האדם וכן אשר לא קדמו אתכם כי תקדמנו ברכות טוב: כי דלונו מאד. ואין בנו כח לסבול הגלות: הותר. ענין שבח ומעלה (ע' מלך). וי"מ היתר יתרם וקיבורם ולפי שאמר אנקת אסיר אמר שיתירם מן המאסר. ובפירוש אותם שהגיעו קרוב למות עד שיקראו בני התמותה שאמר אותם בחיים (שם). ורש"י פירש הותר כמו ה..
כלומר פתח אסירים ממסגר שלהם. מן ה' מתיר אסורים שלא מלך ויתירהו כנוי לישראל: בני תמ..
בני הנהרגת עליך ודוגמתו בלשון חז"ל מוטב שיאכלו ישראל בשר התמותות שחוטות ואל יאכלו ב..
התמותות נבלות. ופירשתי שם בחולין וז"ל בשר בהמה מסוכנת ששחטה ועיין במס..
קדושין: אנקת. לשון צעקה והוא כמו נאקת: אסיר. חבוש בבית הסהר: לשכנינו. עמון ומואב שכ..
רעים כמ"ש עמון ומואב שישבו בימי ירושלם וכו': אשר חרפוך ה'. שאמרו זה שכתוב בו לא י..
עמוני ומואבי בקהל ה' ישרף באש במס' כתובות: נודה לך לעולם. כע"ש ולא יאמר עוד חי ..
אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים וכו' בזו היא הפליאה הגדולה יותר אשר עשה עמנו הא..
עד עתה לפי שבני אדם הנשבעים זה לזה בעסקיהם ישבעו עתה תמיד חי ה' אשר העלה וכו' לא..
לימות המשיח לא ישבעו כן אלא יזכרו בשבועות ענין קיבוץ גליות לפי שתהיה פליאה יותר ב..
מיציאת מצרים. וזהו ואנחנו עמך ישראל שנשבעת לנו שלא תמיר אותנו באומה אחרת ומפני ..
אתה גואלנו גאולת עולם ונשבע בשמך על הגאולה ונשבח לך ונספר תהלתך על הפליאה הה..

עד מתי ה' יום זה' תיבת לעומתך קשורה היא עם שמר תיליל והכוונה שהמקונן מתרעם ע..
מתי יתמיד יום זה בצרות ורעות שלעומתך מר תיליל עדתך ולא נושענו וכו': שאון ק..
מן השואה נפשי משואיהם כאלו הוא משואותם וענינו לשון שממה שמשוממים אותם: שבנה. ה..
יונתן לא קבילתא צלותא דעמך: אשר יהגו לפניך. לשון דבור: עד מתי ה' ערילים יעיזו. לשון ..
השנה עד מתי יהיו ערילים תקיפים. וערילים הוא לשון תוקף מן רשע עריץ וכו' ונקראת הרשע..
בשביל תקפו: ויגיזו. לשון גזיזה הוא משל על מה ששוללים ובוזזים אותנו: נלוזו. לשון עיוות ..

כי

עשנת. בתפלת עמך: אשר יהגו לפניך. על חרבן ביתך: אלהים עד מתי יהוה. עריצים יעזו: אשר אכל את יעקב. ובכל עת יבוזו: אני אדרוש את שלומם. והם ימרטו ויגוזו: בחרפה הכו לחיי. ובשפתי שוא נלוזו: עד מתי יהיה. רשעים יעלוזו: עד אן יצעק בשביה. עבדך בן אמתך: אלהים עד מתי יהוה. אשכבה בין שפתים: ובין תגיר וכירים. יכהו לי עינים: לוהטים לי ישאפו. ערב ובקר צהרים: עד מתי אשתומם. על חרבן פעמים: עד מתי אתה. לא תרחם את ירושלים: עד מתי יהגה בצר. שאר צאן מרעיתך: אלהים

איכה צאן ההרגה. מרבציהן נפוצות: פניהם קבצו פארור. והתגוללו בבצות: ולעין כל רואיהם. מתנכרות בחוצות: חשך משחור תארם. לא נכרו בחוצות: חשך יאות לי עשות מספד. ולהיות אח ליענים: והגות הגה קנים. במקום עוגב ומנים: על יונות מורשות. ועל אפרוחי קנים: אמונים עלי שש. והיום ברעב מתענים: האוכלים מעדנים. נשמו בחוצות: חשך החרב יום נגעה. עד כהני המשנה: ואש אכלה ובערה. צעק ואין עונה: מהם נפלו לתוך אש. ומהם לחרב שונא: ידעו כי כן נגזר. מקפני שכן סנה: תשתפכנה אבני קדש. בראש כל חוצות: חשך וילדים מוצאים. ערומים רעבים וחפים: שואלים לחם ואין. ובצמא מתעלפים: ומתחננים לשוביהם. מול אכזרים חנפים:

כי תועבת ה' נלוז: שפתים. מקום שפיתת הקדרה נקרא כן והכונה עד מתי אשכבה במקום שפל כזה: ובין תגיר וכירים. כמו שלה טב והוא מכסה את עיני והוא משל על הצרות הקורות אותנו בגלות: לוהטים. לשון שרפה ונקרא האויב כן ע"ש ששורף בלשונו את אחרים: ישאפו. מלפים לבלעני מן כעבד ישאף צל: יהגה בצר. בעבור צרהי:

איכה צאן ההרגה מרבציהן נפוצות. פירוש מירושלים: פארור. מן כל פנים קבצו פארור (בואל). ר"ל שחרות; והתגוללו. לשון מתגולל; בבצות. הוא טיט ורקק: משחור. הוא פחם; לא נכרו בחוצות. תרגם יונתן לא אשתמודעו במחוזין: ליענים. הוא שם עוף השוכן במקומות החרבים ותמיד הוא צועק: והגות הגה. פירוש ולדבר קינים': על יונות מגורשות. הם ישראל. ואמר אפרוחי קנים. כי היו שם בא"י תחת כנפי השכינה כצפור הרובץ על אפרוחיו; אמונים עלי שש. מן האמונים עלי תולע והם בגדי לבשונים. האמנים. מן ויהי אומן את הדסה; מתעלפים. מן עולפו שהכו לשון עייפות ויגיעה: ושדים פת אין להם. כלומר אעפ"י שכל זה אירע להם כן רחמי אל שואפים ע"ד אפילו חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים; שואפים. מלפים: דרך אלוה קשתו. לפי שדרך דורכי קשת שהם חזקים לשום קשתו עליהם כהוא קופים. לכך אמר בו לשון דריכה: ויבלע. לשון ביקוע מן בלע אמרתו. ר"ל בזע ובקע כל אלה ענין כלייה: ביד עורפם. מן וערפתו לשון הריגה: ופגרי. לשון גופים: ותפימם למפגע. לשון פגיעה לפגוע בהם נקמית

ועורם פת אין להם. ורחמי יוצרם שואפים: עוללים העטופים ברעב. בראש כל חוצות: חשך דרך אלוה קשתו. ויבצע כל אוה: ואין נעתר לקול מעתיר. יום החר ויכלה: ובנים נטו ערפם. ביד עורפם כמו טלה: ורחובות עיר קדש. בדמי חסידיו מלא: ופגרי נער וזקן. ישבו לארץ חוצות: השך האל שוב. עד מתי חמתך בם תשלח: עד מתי לא תהיה. לחטאתם סולח: ותשימם למפגע לך. וכבדם תפלח: שלח טוהר אל טמאה. נזיר המתגלח: האל השולח מים. על פני חוצות: האל

שאי קינה. במגנה. בת ציון ונודי: שבי דומם. כי נשמם. בית מקדשי והודי: וכי נפלל. וגם נצלל. האיתון ומדי: בית הודי. ובא שודדי. וגם גלה כבודי: בית מספד מר. ביום המר. שדי לי אגדילה: ואחגור שק ביום נשק. שביב אש בבית התפלה: וכי חולל. שם הולל. וגם לשבת הגולה: וחרב מחוז. המעוז. ונגלה בית יסודי: בית ואש מטה. לי להטה. במקום אש אוכלת: ויוקד. בית המוקד. וגם אבן הזוחלת: ושלח אל. לגבריאל. וזרק אש גחלת: איך זרים. אכזרים. קול נתנו בבית מועדי: בית אל קרא. ביום עברה. למספד בשמים: ומלאכים. במר בוכים. מחופפים בכנפים: ובא אב המון. לבית

ארמון

בעד אפיך מן למה שמתני למפגע לך (איוב ז'): תפלח. לשון בקוע: טוהר. משל על ישראל שהם נזירים ר״ל מובדלים ומופרשים המה מאצלם ואמר מתגלח רמז לתשובה שעושין כנזיר הזה שמגלח ביום מלאת ימי נזרו ע״כ:

שאי קינה. לשון הרמת קול מן וישא עשו קולו ת״א וארים:

במגנה. לשון דאגה ותוגה מן תתן להם מגנת לב: ונודי. ענין נענוע וזה כדרך המקונן שמנענע גופו וראשו מפה לפה: שבי דומם. מן ישב בדד וידום: נפלל. מן ונפלל חלל בתוכה (ביחזקאל כ״ח) כמו ונפל ונכפל בו למ״ד הפעל (עיין רד״ק): נצלל. נשקע מן ויהי כאשר צללו שערי ירושלם: האיתון וטדי. שער האיתון והוא שער האמצעי שבו היו נכנסים לעזרה להתפלל: ומדי. שם שער שהיה במקדש: נשק. לשון השרפה מן ואש נשקה ביעקב: שם הולל. כמו שם המהולל: וחרב מחוז. לשון גבול והכונה אל בהמ״ק שהוא גבול ומקום כבודו ית' ב״ה: המעוז. מן ה' עוזי ומעוזי: ונגלה. ע״ד ערו ערו עד היסוד בה לשון גילוי: בית המוקד. לשכה היתה במקדש: אבן הזוחלת. תרגם יונתן אבן סכותא שעומדים עליה ורואים למרחוק. והוא כנוי אל מגדלי ירושלם הגבוהות שנשרפו: ושלח אל לגבריאל. כמאז״ל ומפורש בגמרא מס' יומא דף מ״ו ע״ב ונבואה זו ביחזקאל סימן י' ואחז״ל שגבריאל עכבם בידו שש שנים עד שנתעממו ונצטננו ועיין ברש״י שם. ועיין ילקוט מלכים שני סי' כ״ב ובגמרא מס' מנחות דף נ״ה ובאיכה רבתי דף כ״ו פסוק ממרום שלח אש וכו': אל קרא וכו'. כמו דכתיב ויקרא ה' צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד: אב המון. אברהם אבינו עליו השלום: לבית ארמון. לבית המקדש: חללים. מתנים: ובא ביתר ושם כתב. עין

המצבה

ארמון. וידיו על חלציו: ואמר אהה. וענה
יה במר מה לידידי: ברח למרחקים. ועד
שחקים. נראתה השלהבת: ובא משמר. מול
משמר. ועלו רום מעזבת: ולא נסו. לאש
קפצו. ונצרבו בה צרבת: מתי כהנים. והם
שמנים. אך מתי סודי: ברח ובי העיר. עד
שעיר. ביום זה עלי חרבו: ובא ביתר. ושם
בתר. ארבע מאות רבוא: וקול איש תם.
נעב נסתם. מלפני אל לבוא: הביני. פצעוני.
יום נשאו את רדידי: ברח וביום קרב. נסו
ערב. שמנים אך פרחים: ושוקקים. למי
משקים. והאבילום מלוחים: תלו עין. אלי ין.
והם נודות נפוחים: ואין מרחם. ואין מנחם.
ואין מקבץ לנדודי: ברח זכור יה. לכל
[illegible]. והשב להם גמולם: וחיש ישע. לעם
[illegible], ושבור מוטות עולם: והמקונן. יתרונן.
[illegible]שיר כימי עולם: ואז נשיר. בבית השיר.
זה רעי וזה דודי: יאז

[illegible]ושים מבית תענוגיהם. עיפה נפשי מול
הורגיהם: לבי לבי על חלליהם. מעי
[illegible] על הורגיהם: לבי יום צאת בתולות
[illegible]יהן, ואמות שכולות מעולליהן: ערומות
[illegible]ות ביד שולליהן. יום הצוחה רבה עליהן:
[illegible] על נשאו במקום חליהן. שבויות חרב
[illegible] לוהגיהן: לבי אזן תצל. לנאקת חלל.
[illegible]ת יונק ובבית עולל: יום אשר שופך.
[illegible] גלל. ובית התפלה לארץ חולל: וספר
[illegible]ה בדם התגולל. והיו לשמה פני לוהגיהן:

המעשה ברכות איכה פסוק בלע ה' וכו' דף ע"א ובדף ע"ז פסוק עיני נגרה וכו'. וחרבן ביתר יש אומרים שהוא בשנת ע"ג שנה לחרבן הבית. והרב צמח דוד הכריע בדף כ"א ע"א וז"ל שהוא היה בשנת נ"ב לחרבן הבית בהסכמת הרב בעל ספר יוחסין יע"ש. וכן מוכח באיכה רבתי דף ע"א ע"ב שם. והיה להם זה העונש על ששמחו בנפילת ירושלם כמו שמבואר שם ברבה ובירושלמי: נעב נסתם. כענין שנאמר סכותה בענן לך מעבור תפלה: רדידי. הוא הלבוש שמתנים על הפנים והכונה שפללו אותי: ועלו רום מעזבה. עלו לגגות ששם כתוכה של פיט ולרוות: לרבת. מן לרבת השחין לשון שריפה: שמונים אלף. הכי איתא באיכה רבתי פסוק בלע ה' ולא חמל וכו': קרב. לשון מלחמה: לערב. לישמעאלים: שוקקים. לשון מתאוים כדאיתא בב"ר ופירש"י פרשת וירא ובאיכה: יתרונן. ירנן לשון שיר ושבח:

עיפה. לשון עייפות: מול הורגיהם. פירוש בעבור הורגיהם: שלולות. בזוזות ביד בוזזיהם: יום על נשאו במקום חליהן. ששמו עליהן עול והוא ענין שנותנים שלשלות תחת חליהן במקום תכשיטיהן מן ותעד נזמה וחליתה: אזן תצל. ענין תגיעת הרעש: חלל. כמוטל על פני האדמה: בדם התגולל. לשון מתהפך ומתגלגל בדם: פני לוהגיהן. פני ת"ח ההוגים בהם מן ולהג הרבה: בריתי. ענינו בלוית. רוללו. ענינו לשון מרולה: תולע. בגדי לבפונין: שנים. בגדים לבושים שני: עדנים. פירוש מעדנים: והלבינו. שריגי הגפן והם הזמורות ממיעוט לחות ועבודה:

לבי יום עזלי. לקרע נופצי: ונפזרו שרידי. ולא נתקבצו: ועם אשר שם אלהי נאצו: הדרי חללו. וקדשי שקצו: יום אשר כפירים אחרי רוצצו: ונמס לבי. לקול שואגיהן: לבי ילדים אשר על תולע אמונים: לבושי שנים עם כל עדנים: איך נדחפו. בין מוכרים וקונים: בידי אדונים לא רחמנים: יום בוא עליהם המונים המונים: וקלו כנשר משיגיהם: לבי קהל הובר כבוכבי שמימה. איכה נפזר כחרש אדמה: יצאו בגולה קדמה וימה. איכה עלו בם חרב נקמה: איכה הושמה גפנם לשמה. והלבינו שריגיהם: לבי

איך נוי שודד. ודודי עף ונודד: העיר רבתי עם. איכה ישבה בדד: בדד כאלמנה. היתה נאמנה: לבי אשא קינה. ביום זה בכל שנה: אעשה מספד כתנים. ואבל כבנות יענה: לבי נורא. בעברתו. בלע אמרתו: באהל בת ציון. שפך כאש חמתו: חמתו מובנה. לעדת מי מנה: לבי יונקים אל שדיהם. פערו את פיהם: עוללים שאלו לחם. פורש אין להם: לחם דר מעונה. לא נתן חנינה: לבי נשרף הראל. ומקדש ואריאל: היה ה' כאויב. בלע ישראל: ישראל שנא. עמו אשר קנה: לבי המעי אורימה וקול מר ארימה: מימים ימימה. אריד בשיחי ואהימה: אהימה

איך נוי. נותי משכני ואהלי: שודד. לשון בזיזה: ודודי עף. נסתלקה שכינה ונדדה: כתנים. תנים ובנות יענה ידמה קולם לקול נהי ומספד: בלע אמרתו. כלה גזרתו (רש"י): יונקים. שמו עיניהם על שדיהם שהם דדי אמם ופתחו את פיהם לינק: פערו. לשון פתיחה: הראל. המזבח: אריאל. הבור: אריד בשיחי. ענין תעדה על הגרה רח"ל: אבן מוסדה. על שם ואבן למיוסדות וכנוי הוא זה למלכות בית דוד שהם אותו לחרדה לשון קלף וכעס: חלה. לשון חיל: וחלחלה. ל' רעש ותרגומו וזעית: אוחילה. לשון חיל כיולדה: אוחילה שנייה. לשון תוחלת ותקוה: הליקוני. לשון לוקה כשנין לחך ירחק: מילא והגרים. שמות אומות הן: עינה. לשון רידוי ויסורין: לענה. שרש עשב מר מן פורה ראש ולענה: שחה. לשון שחייה ענין נפילה וירידה: הנחה. לשון נחת ושקט: במחת לאנינה. לישראל שהם אוננים בגלות: לענה. עשב מר: לעדינה. כנוי לאומות העולם שהם מתעדנים: ולא אבא קינה. לא ארים עוד קולי לקונן: ופדויי ה' ישובון. הוי"ו של ופדויי במקום כן ופירושו כמו שבשית מקדש כן תעשה עוד עם גלות ישראל וכמו שעברו גאולים ובאו לארצם כן פדויי ה' ישובון מהגלות במהרה בימינו אמן: ואוננו. לא יאמר רבים בספר הזכרונות רק ימחהו הבי"ת מעל פניו: לאבר אבליך. הכונה לאתר הצירוף והבתינה יאמרו מישראל מה שיאמרו ברצונו ית' מתמת מחילת חטאם וזדונם:

אב

כיונה. על פרחי כהונה: אעשה שם לי
לחרדה. אבן מוסדה: הרס בעברתו
מבצרי בת יהודה: יהודה בכל מדינה.
למשל ולשנינה: אעשה רוחי בי חלה.
ברתת וחלחלה: ובכל יום ובכל לילה.
מעי מעי אוחילה: אוחילה באנינה.
ביגון ומגינה: אעשה הציקוני זרים.
ילדי אבזרים: אהלי ישמעאלים. מואב
והגרים: הגרים לי ענה. והרוני לענה:
אעשה נפשי אשר שחה. ביגון ואנחה:
המציא לה הנחה. קול ששון וקול
שמחה: שמחה לאנינה. ותוגה לעדינה:
אעשה ולא אשא קינה. ביום זה בכל
שנה: ופדויי יהוה ישובון. ובאו ציון
ברנה: ופדויי

כתוב ופדויי יהוה ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: וכתוב בימים ההם ובעת ההיא נאם יהוה יבקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה כי אסלח לאשר אשאיר: ואל יעכב לפניך כל חטא ועון את תפלתנו:

פתיחה לרבי יהודה הלוי ז״ל.

מן סידור ר״י בשירי זלה״ה לר״י הלוי לתאתיר אלתחזאן ולתדכיר מא גרא פי אוקאת אלחרבן וגלבת יד אלעדו תם אלתרגו

אש תוקד. רבי יהודה הלוי יסד קינה זו דבר והפכו כדי להרבות בבכי כי ידוע שאדם שהוא שש ושמח שוקט ושאנן מפחד רעה בבוא עליו כל מין צרה אפילו קטנה תחשב לו לגדולה ככה אנחנו עם בני ישראל בגלותנו זה שהיינו ברום המעלות לרכוב שמים ג״כ ולחבק זרועות עולם עד היותנו כאלהים יודעי טוב ורע ועתה ירדנו לתחתית בשומקא דתהומא רבא וכאשר יתבונן האיש הישראלי ויביט מעלתו שהיה בה תחלה בששון ושמחה ויראה עתה איך נפל משמים וידל עד מאד בודאי יגדל המספד ותוכפל הצרה ואם אדם ישים עצמו לקרוא שיר השירים בכונת הלב יצטער ויבכה יותר משעה שהוא קורא בספר קינות כי בלמדו המעלה והרוממות והדבקות והחשק שהיה להשי״ת עם ישראל ועתה בעונותינו הרבו לרחוק וליכא המשגח בן יגדל הבכי והמספד ביותר. עד ישקיף וישיב את שבותנו. יעויין באורך בתשובת הלק״ט ח״ב סימן קל״ט:

ונהה נהי נהיה. פסוק במיכה ב׳ ענין קינה עם בכי ומספד:

צפו. מן צפו מים על ראשי: לטושה. מן לוטש כל חורש נחשת וברזל לשון חדוד: לטבח נטושה. מן מפני חרב נטושה ענין פשיטה והנחה (רד״ק): וכתוב לכריתות. הכי גרסינן בכל התכאלי״ל ר״ל שהיתה מכירה בכתב גם כן. ובדפוס כתוב וכרות לכריתות וכולן לשון כריתה הוא. ופי׳ לצמיתות. לחלוטין (ענין כריתה ג״כ): הקלע. ידוע הוא שמשימין אבן לתוך הקלע ומקלעין בו כדי לאבד לכל מי שירצו: כלי הקלע. עניינו מרמה לפי שמסתיר מעשהו לבלתי ידעו מה בלבבו ככה הן עשו לאנשי ישראל שהיו מדברים

להם דברים שלא ידעו מדעתם. א"נ כלי זיין שמבלעים אותם בהם דומיא דאבני הקלע: נוגשים. נושים: ומונים. צרים שמאנים ומקטרגים אותם לשון והאכלתי את מוניך: ירעני. היו"ד בחיר"ק לשון רועה: נהכת. לשון הלקה ותנייה: שריקות. ענינו הנעת השפתים בקול: ותרועות. כן דרך אנשי המלחמה להריע בשופרות להבהיל ולהפחיד העם: לקלין. עיין בגיטין פ' הניזקין: לילת הזהב. מן ועשית ציץ זהב ר"ל טס של זהב שנותנין במלאת לתכשיט ואפשר דרומז לציץ של כהן גדול: ורהב. גאוה וחוזק: אפס. לשון כליון: העזר. עזרו יתברך לנו: הנזר. על שם הכתוב גזי נזרך והשליכי גידול השער יקרא נזר ואפשר שיהיה נגזר מן ויתן עליו את הנזר לשון עטרה (מלכים ב' י"א) (שושני ורדים: קדושה ונבואה ושכינה נראה. נראה לפרש כי אחר היות ביהמ"ק מקום פאר וכבוד האל יתברך הנקדש בתוכו שהיו מתיפים בו כעדי והקב"ה שמהו ג"כ לגאון ר"ל שהיו ישראל מתגאים ומתגדלים בו על כל אומה ולשון כי כבוד האל נראה בו בענן ובאש העליונה והם שמוהו לשקוץ כי עשו בו צלמי תועבותם. על כן נתנו השי"ת לנדה שהם ירחיקו ממנו ויגלו מארצם. כמו שמפורש ביחזקאל סימן ח'. וזהו שהסמיך המקונן לבית זה מגיאלה ומוראה וכו' ודו"ק עכ"ל) מגואלה. ענין טינוף ולכלוך: ומוראה. לפניה ג' ופירשו לשון טינוף ומיאוס מן והסיר את מראתו ומן ושמתיך כרואי והרי"ש בשו"א ועיין רד"ק שם: עולל. פירש קטן (שושני ורדים): נאקת. ל' צעקה עם הקול מן את נאקת בני ישראל: חלל. שם כולל לכל הרוג: וכליל וקטורה. ע"ש וכל מנחת כהן כליל:

בעד דאלך קריב גיר בעיד פמן דאלך קולא יבין מנהא אלהאלה אלדי כננא בהא פי וקת כרוגנא מן מצר ובין אלהאלה אלדי ערצת לנא בגלותנא מן ירושלם והו קולה אש תוקד וכי':

אש תוקד בקרבי. בהעלותי על לבבי. צאתי ממצרים:
וקינות אעירה. יען כי אזכירה צאתי מירושלם:

אז ישיר משה. שיר לא ינשה — בצאתי ממצרים:
ויקונן ירמיה. ונהה נהי נהיה — בצאתי מירושלם:
ביתי התכונן. ושכן הענן — בצאתי ממצרים:
וחמת אל שכנה. עלי כעננה — בצאתי מירושלם:
גלי ים המו. וכחומה קמו — בצאתי ממצרים:
מים שטפו. עלי ראשי צפו — בצאתי מירושלם:
דגן משמים. וצור יזוב מים — בצאתי ממצרים:
לענה ותמרורים. ומים המרים — בצאתי מירושלם:
השכם והערב. סביבות הר חורב — בצאתי ממצרים:
קרא אל אבל. על נהרות בבל — בצאתי מירושלם:
ומראה כבוד יהוה. כאש אוכלת לפני — בממ"צ:
וחרב לטושה. לטבח נטושה — בצאתי מירושלם:
זבח ומנחה. ושמן המשחה — בצאתי ממצרים:
סגולה לקוחה. כצאן לטבחה — בצאתי מירושלם:
חגים ושבתות. ומופתים ואותות — בצאתי ממצרים:
תענית ואבל. ורדוף ההבל — בצאתי מירושלם:
טובו אוהלים. לארבע הדגלים — בצאתי ממצרים:
אהלי ישמעאלים. ומחנות ערלים — בצאתי מירושלם:
יובל ושמטה. וארץ שוקטה — בצאתי ממצרים:
מכור לצמיתות. וכתוב לכריתות — בצאתי מירושלם:
כפורת וארון. ואבני זכרון — בצאתי ממצרים:
ואבני הקלע. וכלי הבלע — בצאתי מירושלם:

לויים וכהנים. ושבעים זקנים בצאתי ממצרים:
נוגשים ומונים. ומוכרים וקונים בצאתי מירושלם:
משה ירעני. אהרן ינהני בצאתי ממצרים:
נבוכדנצר הרע. ואדריינוס הרשע בצאתי מירושלם:
ערוך מלחמה. ויהוה שמה בצאתי ממצרים:
רחק ממנו. והנה איננו בצאתי מירושלם:
כתרי פרוכת. וסדרי מערכת בצאתי ממצרים:
וחמה נתכת. עלי סובבת בצאתי מירושלם:
עולות וזבחים. ואשי ניחוחים בצאתי ממצרים:
בחרב מדוקרים. בני ציון היקרים בצאתי מירושלם:
פארי מגבעות. לכבוד נקבעות בצאתי ממצרים:
שריקות ותרועות. לקלון וזועות בצאתי מירושלם:
ציצת הזהב. והמשל ורהב בצאתי ממצרים:
אפס העזר. והושלך הנזר בצאתי מירושלם:
קדושה ונבואה. ושכינה נוראה בצאתי ממצרים:
נגאלה ומוראה. ודוה וטמאה בצאתי מירושלם:
שירה וישועה. וחצוצרות תרועה בצאתי ממצרים:
זעקת עולל. עם נאקת חלל בצאתי מירושלם:
שלחן ומנורה. וכליל וקטורה בצאתי ממצרים:
אליל ותועבה. ופסל ומצבה בצאתי מירושלם:
תורה ותעודה. וסדר העבודה בצאתי ממצרים:
חסרון התלמיד. ובטול התמיד בצאתי מירושלם:
אל אלהי הצבאות. יראנו נפלאות בצאתי ממצרים:
ישיב שכינתו. אל ציון ועבודתו אל תוך ירושלם:

אלי עדתי והילילי. יום בו נפל כלילי: ויהי לאבל כנורי. ולקול בוכים חלילי: ותרדנה דמעותי. כי רבות אנחותי: ותרדנה
...ים אל שמחת גילי. גדר ארחות שבילי:

כליל תהיה לא תאכל: וקטורה. קטרת הסמים: ואליל ותועבה. בא לרמוז על הע"ז שהיו אדוקים בו בעונות ובכחו את התורה והתעודה. ופירוש אליל הבל ודבר שאינו מועיל. ופירוש מצבה אבן שמציבין אותה להשתחוות עליה: ותעודה. מגזרת עדות כי התורה והמצות הם עדות לישראל שקבלו מלכותו עליהם: וסדר העבודה. קרבנות של ישראל: התלמיד. בנים קטנים הלומדים אצל רבם: וביטול התמיד. של כל יום את הכבש האחד תעשה בבקר והשני בין הערבים: אלהי הצבאות. השי"ת שהוא מרומם ומתגדל בצבאותיו יראנו נפלאות כמו עת צאתנו ממצרים כמו שייעד ע"י הנביאים במאמרם כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וצריך אתה לדעת כי לא באה על ישראל הרעה הזאת מהאויבים כי אם בהשגחה אלהית היה להם זה בסבת עונותיהם וכמו שנאמר וידעתם כי אני ה' מכה במטה אשר בידי וכו' והנה ייעד לנו אלהינו ע"י יחזקאל שיעשה עמנו למען שמו ולא משמרנו בריתו אשר כרת עמנו כמ"ש שם למען תזכרי ובושת הזכרי שלא קיימת אותו והבוש מזה ולא יהיה לך פתחון פה כי בהולך הגלות היה לך פתחון פה מפני כלמתך בשבלת בין הגויים ואומרת אם חטאנו כבר קבלנו עונשינו ובהקימי לך בריתי ובספרי לך לכל אשר עשית לא יהיה לך פתחון פה עלי עכ"ל): ודוה. על שם היתה ירושלם לנדה ביניהם: וטמאה. על שם טומאתה בשוליה (שוטני ורדים בא הרב לרמוז כי טומאתה היתה מצד הנחש הטמא הכרוך בעקבה שהם השולים רגליה יורדות מות שהוא נכרך אחריה מחמת שלא זכרה אחריתה במעשה שבע מוסר מבניה):

אלי עדתי, לשון קונני: והילילי.
ענינו השמעת הקול בכאב לב:
כלילי. כל חמדתי: חלילי. מענין תוף
וחליל והוא שם כלי זמר: גדר ארחות.
בנה כנגדי חומה להיות כלוא: עדת
חכלילי. יהודה דכתיב ביה חכלילי
עינים מיין: כנפקד וכו'. כאשר נפקד
עלי עון פלילי ענינו עוות הדין והמשפט:
עלילותי. מעשי הרעים בושתי מהם:
מגורך. לשון גירות: וערך. לרך מן
ויהי ערך: הובל. ניתן: ורבעה. הוא
תרגום והאם רובצת על הבנים תרגום
ואימא רביעא והכוונה ששם היא
רביצתם של ישראל. א"נ לשון דרך
מן ארחי ורבעי זרית והוא מ"ש דרכי
ציון אבלות: תביסת. מן בוססו לשון
בסיסה. או לשון דריסה וגיעול: ושואת.
לשון שואה ושממה ענינו שוממה: זבות
כאובות. מן כאובות חדשים (איוב
ל"ח) ופירושו נודות חדשים שנוזלות
מים בשפע: זורמו מים עבות. זרמו
ושפכו מים כעבות דהיינו עננים
השופכים מים: ואדדה כל שנותי.
(ישעיה ל"ח) ענינו הנענוע והטלטול
שהולך מעט מעט: ותתאפק.
ותתחזק שלא לרחם: ותגרע. לשון
מניעה: חמלת אסיר נפרע. דוד
המלך ע"ה התפלל תבוא לפניך אנקת
אסיר ורמז על ישראל שהם בגלות
כאסיר בבית הכלא. ואמר המקונן
כי נמנעה החמלה על ישראל שהם
בגלות כאסירים. ואמר נפרע שנפרעו
מעשיהם: טהור עינים וכו'. שלא
תוכל לראות רע כי אתה טוב ובוחר
בטובים (רד"ק ז"ל חבקוק א') ורד"א
פירש זך המראה: אשתרע. מן קצר
המצע מהשתרע לשון דוחק: ותמשוך
אפך לדורותי. פירוש תאריך: תעה
לבבי. כמו ותלך ותתע וכו': וכל

וְהָיְתָה עֲדַת חַכְלִילִי. כְּנִפְקַד עֲוֹן פְּלִילִי: יוֹם
עָנוּ בִי עֲוֹנוֹתָי. וּבוֹשְׁתִּי מִכָּל עֲלִילוֹתָי: והרדנה
בְּכִי נַפְשִׁי בְּתַמְרוּרֵיךְ. בְּשִׁבְיֵךְ בְּאֶרֶץ מְגוּרַיִךְ:
בְּיוֹם הִסְגִּיר צוּרֵךְ. בְּיַד זָרִים דְּבִירֵךְ: וְהַר
קָדְשֵׁךְ וְעִירֵךְ. בְּיַד צָרֵךְ וְעָרֵךְ: יוֹם נִתְּקוּ
מְזִמּוֹתָי. וּבוֹשְׁתִּי מִכָּל מוֹעֲצוֹתָי: והרדנה יום
זָר הֵיכָל חִבֵּל. וְסוֹד מְשָׁרְתָיו אִבֵּל: וְגַם
מַחֲמַדָּיו הוּבָל. לִבְנֵי עַמּוֹן וּגְבָל: בְּכִי מִקְדָּשׁ
וּמִזְבְּחוֹתָי. לְהֵיכְלֵי צָרַי וְשׂוֹנְאוֹתָי: והרדנה
עֵינִי מִמָּקוֹר נוֹבְעָה. הוֹרִידִי כְּנַחַל דִּמְעָה: עַל
שִׁמְמוֹת הַר וְגִבְעָה. הֲדַרַת קֹדֶשׁ וְרִבְעָה: עַל
תְּבִיסַת אַרְמְנוֹתָי. וְשׁוֹאַת רֶדֶת חוֹמוֹתָי: והרדנה
בְּכוּ נָא נְפָשׁוֹת עֲצוּבוֹת. יוֹם פְּקוּדַת הַחוֹבוֹת:
וְעֵינַיִם זָבוֹת כְּאוֹבוֹת. זוֹרְמוּ מַיִם עָבוֹת: עַל
קִיר קִבְרֵי אָבוֹת. וְחֻרְבַּן נְוֵה עַם נְדָבוֹת: וְאֶדַּדֶּה
כָּל שְׁנוֹתָי. עַל מְצוּקוֹתַי וְצָרוֹתָי: והרדנה
וְתִתְאַפַּק וְתִגָּרַע. חֶמְלַת אָסִיר נִפְרַע: טְהוֹר
עֵינַיִם מֵרְאוֹת בְּרָע. עַד אָן בְּחוֹבִי אֶשְׂתָּרַע:
וְתִמְשׁוֹךְ אַפְּךָ לְדוֹרוֹתָי. וְלֹא אֶרְאֶה אוֹתוֹתָי:
והרדנה תָּעָה לְבָבִי כַּשִּׁכּוֹר. וְכָל מְנַחֲמַי יִשְׁבּוֹר:
וּבְכָל עֵת זָכוֹר אֶזְכּוֹר. יוֹם אָב מָכַר בֵּן בְּכוֹר:
וּמִצְוֹת שָׁמוֹר וְזָכוֹר. לְאֵשֶׁת נְעוּרִים תִּזְכּוֹר:
הֲלָעַד תִּזְכּוֹר עֲוֹנוֹתָי. וְתִשְׁכַּח אַהֲבַת כְּלוּלוֹתָי:
והרדנה בָּכוּ עֵינַי מֵחֵל. יוֹם יְשׁוּעוֹת יוֹחֵל:
לְשִׁמְמוֹת חוֹמוֹת וָחֵל. קַצְתִּי בְחַיַּי כּוֹחֵל: אֲרוֹרוֹתַי
מְרוֹרוֹתָי. וּמַשְׁקֶה מֵי רוֹשׁ וְלַעֲנוֹתָי: והרדנה

קינה זו למהרי"ץ ז"ל (הוא הרב המחבר ע"ח זלה"ה)

שְׂאוּ קִינָה בְּקוֹל מָרָה. לְבֵית מִקְדָּשׁ שֶׁיָּפֶה
יָהּ: הֲכִי נִגְזַר עֲלֵי עָוֹן. בְּנֵי צִיּוֹן לְהִבָּ...

יה: רשפיה רשפי אש. שלהבת יה: רשפיה
יקוד יקד בכל עצמי. בעת אראה לאיש חרמי:
[illegible]רי יהמה ידמה. כאלו הוא נשיא עמי:
רשפיה חמוד לבי ומהללו. וטוב שכלי ומכלולו:
מקום בית אל והיכלו. וכבוד אומרים כולו:
רשפיה יקר תורה. וגם משרה: והוד בנים.
עם הדרה: לראשם פז. ולעטרה: בעת עסקם
בתפארה: רשפיה אהה כל זה נשיתיהו:
[illegible]שיתיהו. לא מצאתיהו: ובלילה זכרתיהו:
[illegible]ת עתה חמדתיהו: רשפיה צפון לבי במר
עונה: וחטא גרם לעיר חנה: ואולתה אשר
טמנה: ואין מקשיב ואין עונה: רשפיה אהה
אין שב אלי לבו: להתפלל אלי רבו: יקרר
את חמת לבו: להשיב בן לתוך מסבו: רשפיה
[illegible] אזעק. ליה אצרח: עלי דודי. אשר ברח:
[illegible]ב נין. לאב אורח: ולא מרח. שחין פרח:
רשפיה חרדה שברה לבי. בעת אזכור למבואבי:
מקדשי ובית אבי. אשר נשרף ביד לביא:
[illegible] לי אשאל. ימהר לי: ראות דודי בהיכלי:
[illegible] הוד לחבלי. בחן ישוב לאהלי: רשפיה

איך ידידות נפשי. מקוה נדדה:
ומהדרת קדש. ביום זעם נטרדה:
[illegible]יל שכול ואלמון. ביום שבו
[illegible]דה: אין מנהל לה. ואין מחזיק
בידה. מכל בנים ילדה: אין במרר
[illegible]בה. בכל אפסי אגפיה: בתמהון
[illegible]ב. ובהות רוח אפיה: להרבן
מקדשה. ושממות ספיה: תתיפח

מנחמיו יעבור. ענין השחתה: בן בכור. בני בכורי ישראל: אהבת כלולותי. ע"ש זכרתי לך חסד נעוריך וכו' שנכללו באהבתו ית' יחד (ואמרו בסיני נעשה ונשמע): כלו עיני מיחל. ישועות יוחל. כולם לשון תקוה ותוחלת וליפוי: חומות וחיל. שורה ושר שורה חומה נמוכה שהיא כנגד גבוהה: ארוחותי מרורותי. פי' ארוחותי סעודותי מן וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו וכו'. כלומר סעודותי אני אוכל במקומה מרורות עשבים מרים. ומשקים שלי הם מי רוש. מי שתיית רוש ולענה פי' סם המות ע"כ:

שאו קינה. (הרימו קולכם בקינה וזו הקינה להרב המחבר זלוק"ל ומלין ימלל נגד פני עליון כי רחק דוד כ"י מתנה ועזבה אלמנות חיות בגלות שכול ואלמון תיילל בינוגה לשממות מקדשה ונחלתה ורמז שברון לבה ומכאובה בגלות כי עמו אנכי בצרה עד ישקיף וירא ה' משמים): רשפיה רשפי אש. ע"ש וינת אש בליון רשפיה. גחלת: יקוד לשון שריפה: איש חרמי. איש מלחמתי לשון חרם: (כאלו הוא נשיא עמי. פי' ידמה בעיניו לאמר שהוא מעולה וגבוה במעלה על ישראל עמי: חמוד לבי. חמדת לבי): ומכלולו. הכולל כל יופי: נשיתיהו. לשון שכחה השוגה ששכחו תורת אל ולזה דרשתיהו ולא מצאתיהו: (צפון לבי. מצפוני סתר לבי עונה וצועק מרה על חטאי ועוני שגרם לציר ששכן בה דוד היא ציון: טמנה. השתירה והחביאה את רשעותה עד שגרם עונה להתרחק מדודה: אהה אין שב. קריאת האבל ולערו: רבו. הקב"ה: יקרר. ישכל כעסו ורוגזו: בן. ישראל: לתוך מסבו. מקדשו: אצרח. אצעק: נין. בן:

תפרש כפיה. כאשה עזובה מודה
נפרדה: אוי אוי כי נשאת ראש.
ברגלים נרמסה: ואשת נעורים. אוי
כי היש נמאסה: וממחמד עין.
הופשטה הושסה: וממעין מקדשה.
ומיפה נוף נטרדה: אוי אוי כי בני א
חי. בגלותם תכל עינם: אל מבוי
יופי. ואל מיפעת עינם: ובארצות
מונם. נמקו בעונם: ואמם בעד
שאונם. תיליל ביגונם: איה. כי בני
יצאוני ואינם: כי אזלת ידה. ויד אינ
בה רדה: אוי איך מהחי אל החי.
ומפרך אל פרך: נדדתי עד אשר
כשל בי כל ברך: בשובי מאחרי צ
אשר אין לו ערך: כי אחרי שובי
ספקתי על ירך: מפרץ ויוצאת.
ומשואת קול הרדה: אוי איך גזרה
ספרד. בין זאבי יער: לא הפנו אבות
אל בנים מצער: מתגרת נוגש. ומיוקר
השער: יחדו אבלו. טף וזקן ונער
ועדת אל הרדה. כמבכירה בע
לידה: אוי

שבורת ולא מיין. השליכי תפך: קרחי
נא וגוזי. והשחיתי אפך: שאי ע
שפים קינה. וסופי בכל אגפך: הילילי
באה. פקודת יום מצפך: צעקי אל יהוה. ע

לאב אזרח. אברהם דכתיב ביה משכיל לאיתן האזרחי): יקרך. פירוש ילנן: עלי דודי אשר ברח. השי"ת שר מעלי: ועזב ניו. לשון בן: ולא מרח. לשון חביטה: (שחין פרח. הגלות הזה: לחכלילי. יהודה דכתיב ביה חכלילי עינים מיין פ"כ):

איך ידידות נפשי. ישראל דכתיב נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה: מקנה נדדה. מירושלם: תיליל. תשמיע קול בכאב לב על ישראל שהם שכולים בגלות כאלמין שאיבד אשת נעוריו: ביום שבו שודדה. פ"ב: הגפיה. חיילותיה: אפשי. קליי חיילותיה: וכהות. מן וכהתה כל רוח שפירושו לשון שבר וחלשות: סיפיה. לשון ספר ודלת: תתיפח. מן ויפח לקן שהוא לשון הגיון התגה והתמה ותקונן על הרוגיהם: כי חים. לשון מהרה כי מעט היו ימי שלותה: הוססה. לשון בזיזה: ומיפה נוף. ציון היא היתה הנוף היפה שבכל הארצות: תכל עינם. מן כלו עיני ל' השחתה: מכלל יופי. ציון שכולה יופי: ואל מיפעת עינם. זוהר עינם מן וחללו יפעתך יחזקאל: מונם. אויביהם: נמקו. נמסו: שאונם. לשון שממה: אזלת ידה. מן אזלת יד (ענין הלך כחה): רדה: ל' מרדות: ומפרך. ל' שעבוד בפריכה: ספקתי. הכיתי וטפחתי על ירכי: מפרץ. מסיבת שפרצו בעונינו ג"כ שפרצו חומות העיר: ויוצאת. שילאנו בגולה. אי נמי מפרץ ויוצאת בעבור פרצות הדור שפרצו במצות ויצאה במוצאם הרעה לכל העולם כדאז"ל: לא הפנו אבות. לא החזירו פניהם אליהם (ירמיה מ"ז): מתגרת. לשון ריב: נוגש. בעלי המס: ומיוקר השער. דהיינו יוקר השערים: כמבכירה.

חֶרֶב סִפַּיִךְ. שְׂאִי אֵלָיו כַּפָּיִךְ: צעקי אֵיכָה בָּא צַר וְאוֹיֵב. בְּצִיּוֹן עִיר מַמְלֶכֶת: וְאֵיכָה רֶגֶל זָרִים. אַדְמַת קֹדֶשׁ דּוֹרֶכֶת: וּבָאוּ עִקְּשִׁים. מִבֵּית הַפָּרֹכֶת: מְקוֹם אֲשֶׁר כֹּהֵן גָּדוֹל. יְרֵא שָׁם לַחֲנוֹת: בְּבוֹאָם מָצְאוּ כֹהֲנִים. שׁוֹמְרֵי הַמַּעֲרֶכֶת: עַל מִשְׁמַרְתָּם עָמְדוּ. וְלֹא עָזְבוּ הַמְּלָאכֶת: עַד אֲשֶׁר שׁוּפַּךְ דָּמָם. בְּמֵימֵי הַמַּהְפֶּכֶת: וְהֶחֱרִיבוּ שְׁחִיפַיִךְ. וְחַלּוֹנֵי שְׁקוּפָיִךְ: צעקי קוֹל יִלֲלַת בַּת צִיּוֹן. מֵרָחוֹק נִשְׁמַעַת: תִּזְעַק זַעֲקַת חֶשְׁבּוֹן. וְתִבְכֶּה בְּבִכִי מֵיפָעַת: אֶהָהּ כִּי כוֹס שָׁתִיתִי. וּמָצִיתִי קֻבַּעַת: וְתִפְאַרְתִּי מוּשְׁלֶכֶת. וְגַם קַרְנִי נִגְדָּעַת: אֲכָלוּנִי שְׁנֵי אֲרָיוֹת. חִדּוּדֵי מַלְתָּעַת: בַּת בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה. וּבַת פָּרַס הַמַּרְשַׁעַת: מַה תִּתְאוֹנְנִי צִיּוֹן. וְחַטָּאתֵךְ נוֹדַעַת: עַל רוֹב זְנוּתֵךְ. גָּלָה עַמֵּךְ מִבְּלִי דָעַת: עַל עָזְבֵךְ צוֹפַיִךְ. וְשָׁמְעֵךְ קוֹל תְּרָפָיִךְ: צעקי אַל תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי. עַל שֶׁבֶר קָרָאנִי: כִּי נָפַלְתִּי קַמְתִּי. יְהוָה עֲזָרָנִי: אַלּוּפִי עֲזָבַתְנִי. עַל כֵּן הִסְגִּירָנִי: יָשׁוּב יַאַסְפֵנִי. הָאֵל אֲשֶׁר פֵּזְרָנִי: וְיִגְאָלֵנִי מִמֵּךְ. הַצַּר אֲשֶׁר מְכָרָנִי: גַּם עָלַיִךְ תַּעֲבָר כּוֹס. אֲשֶׁר עֲבָרָנִי: וְאָז בְּסַלְעֵי סְעִפָּיִךְ. אֲנַפֵּץ אֶת טַפָּיִךְ: צעקי

יָהּ מַה לָּךְ מְקוֹנֶנֶת. תַּרְבִּי תְלוּנוֹת וַאֲנָחוֹת: צְאִי לִקְרָאתִי וְנִוָּכְחָה. אִם לֹא אֲעִידֵךְ תּוֹכָחוֹת: הֲלֹא בִכְנָפַיִךְ נִמְצְאוּ. נַפְשׁוֹת נְקִיִּים וַאֲנָחוֹת: שָׁפַכְתְּ דַּם נָבִיא וְכֹהֵן. וְתַלְמִיד עַל אֲחוֹת: בְּשָׁלְחִי זְכַרְיָה לְהוֹדִיעֵךְ. אֶת הַנְּתִיבוֹת הַנְּכוֹחוֹת: וַתִּשְׁפְּכִי דָּמוֹ. וְהִנֵּה חַטֹּאתַיִךְ

שלהמה לירים קשים בתחלה כשהיא מבכרת לילד :

שבורות ולא מיין. תופיך. לשון תוף : קרחי. לשון הליכת השיער : וגוזי. גזיזת השיער במספרים. וגוזי. דגש שרשו גזז : שפיים. הם מקומות גבוהים : וסובי. וסובבי : אגפיך. חיילותיך : מלפיך. מן יום מלפיך פקודתך באה : חורב סיפיך. פי' חרבן שעריך : יום מלפיך. פירש"י יום שאתם מלפים בו לטובה פקודתך באה : דורכת. ענין הליכה ודריכה בחוזק הוא : עקשים. לשון עוות : כמימי המהפכת. הוא בור שנתנו ירמיה לתוכו כמ"ש ויתניהו אל בית המהפכת ודעת הפיי' נראה שהיה מים באותו הבור : שחיפיך. אש"ן כשבולת ימנית מן שחיף עץ סביב (יחזקאל מ"א) ת"י כיסרין דארזא ועיין רש"י ורד"ק : ותלוני שקופיך. מן חלוני שקופים אטומים שנינו פתוחים כתרגומו וכו'. כזעקת חשבון : מיפעת : שם מקום : ומליתי. לשון מלילה : קובעת. שמרים : חדודי לשון חדים וחריפים : (איוב מ"א). מלתעת. הם שינים גדולים ואמר שבשיניהם היו חדים כשינים גדולים שכ"כ הם חדים וחזקים: בת בבל השדודה. נקראת כן ע"ש סופה שהיתה שדודה : מבלי דעת. שלא ידע והתבונן מעשה אל רק פנה אל המאכל והמשתה. לכך יהיה ברעב ובצמא בגלותו מדה כנגד מדה : צופיך. הם הנביאים כמ"ש צופה נתתיך : תרפיך. שם ע"ז : אלופי. מן אליף נעורי אתה ת"י פריקי דמן עולמא ועיין רד"ק ירמיה ג' : הסגירני. מסרני: יאספני. יקבץ פזורי : סעיפך. מן סעיפי הסלעים (ישעיה נ"ז) והוא שן הסלע שהוא דומה לסלע כסעיף אילן ע"כ :

יונה. העירך. העיר בך: על ארחות. פי' על פרשת דרכים כלומר בחוץ: בחצר בית ה'. לעזרה ועיין באיכה רבתי: זכריה. כתב הרד"א אין זה זכריה בן עדו שנתנבא בזמן חגי זכריה ומלאכי אלא זהו זכריה בן יהוידע הכהן ובדברי הימים המלא שהרגו יואש המלך והכי מפורש בגמרא גיטין פ' הניזקין דף נ"ז ע"ב: נתיבות. לשון דרך: הנכונות. הישרות: מפותחות. מן ופתחת עליהם ור"ל חרותות וחקוקות: במלאכותו. בשליחותו ית' ת"א מלאכים הזגדין: וילמדו. נתחברו לבעלים ע"ז: התקשרו. התמרדו: בשרירות. בחוזק: כדבורים וכו'. מן סבוני כדבורים: ולמעצבה. ענין רוגז ודאגה: ויונה שכחה את קינה. שלא ידעה לשוב אל קינה להנצל שמה ונשארה חוץ לקן: לדוח נשרים. כינוי לאומות: כופר. פדיון: קנא. כל לשון קנאה לשון אחזת נקם הוא ע"כ: **יום** אכפי. פסוק הוא באיוב ל"ג ואכפי עליך לא יכבד. ופירש בו הראב"ע י"א כי פירושו דבר קשה כמו כי אכף עליו פיהו. וי"א שהם שתי מלות כמו אכזר וחלכאים. עכ"ל. ויונתן תרגם וטוני עלך לא תייקר. פי' לשון עול ומשא ועיין רד"ק פירוש אחר ולא שייך זה לדברי הפייטן. ויהיה א"כ לפירוש הראב"ע רמז למה שהתלוננו המרגלים ודברו קשות בליל ט"ב ועתה ג"כ הוכפלה צרה. (וי"מ כמו כפי והאלף נוסף וג"ל שהוא הפך ואבא כפי אל מלותיך): בשלחי יד וכו'. או יהיה רמז למה שהכבידו לדבר קשות נגד נביאי הבי"ת ולא אבו שמוע כנזכר בד"ה ב' כ"ח ונכפל העון על ששלחו יד בדם נקי וכו' ולפי תרגום יונתן יתכן

מְפוּתָּחוֹת: וְתַחַת אֲבָנַיִךְ צוֹעֵק. יִדְרוֹשׁ יְהוָה נִקְמָתִי: אֶרֶץ אַל תְּכַסִּי דָמִי. וְאַל יְהִי מָקוֹם לְזַעֲקָתִי: ארץ הָלַךְ לָעָם אֵל בְּמַלְאָכוּתוֹ. כִּי הֵפֵרוּ אֶת בְּרִיתוֹ: וַיִּצָּמְדוּ לַבְּעָלִים. וֵאלֹהִים עָזְבוּ וּבֵיתוֹ: וְהָעָם וְהַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו. וְשָׂרֵי יְהוּדָה לְעֻמָּתוֹ: וְרוּחַ אֱלֹהִים אָז לָבְשָׁה זְכַרְיָה. וְהֶחֱזִיק בְּתֻמָּתוֹ: וַיַּעַל מֵעַל לָעָם. וְכֹה אָמַר בַּעֲנָוָתוֹ: לָמָּה עֲזַבְתֶּם אֶת פִּי יְהוָה. וְלֹא תַצְלִיחוּ בְּזוּלָתוֹ: וְאִם אַתֶּם תַּקְשׁוּ עָלַי. אֲנִי לֹא אֶעֱזֹב צִדְקָתִי: ארץ וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו יַחַד. וְאֵין אִישׁ מֵשִׂים עַל לֵבָב: וְכָל אִישׁ בִּשְׁרִירוּת לְסָקְלוֹ. בְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ וְנִיבוֹ: וְהוּא מִתַּחַת יַד הוֹרְגָיו. צוֹעֵק לְיוֹאָשׁ בְּמַכְאוֹבוֹ: יוֹאָשׁ הַמֶּלֶךְ זְכָר נָא. אֶת חֶסֶד אָבִי וְטוּבוֹ: הֵן אֵין בְּפִי עַוְלָה. כִּי אִם מִצְוַת שַׁדַּי לָעָם קֵרוֹבוֹ: וְלָמָּה יְמִיתֵנִי כְּהַיּוֹם. לְהוֹ[illegible] פֶּשַׁע עַל חוֹבוֹ: יֵרֶא יְהוָה וְיִדְרוֹשׁ. זֹאת מֵאֱלֹהַי שְׁאֵלָתִי: ארץ דַּיֵּךְ כָּל זֹאת אָהֳלִיבָה. אֵיךְ חֲטָאַיִךְ יְרִיבוּךְ: הִנֵּה בְּאֵלֶּה הַדְּבָרִים. כִּדְבוֹרִים סַבּוּךְ סְבָבוּךְ: אֵלֶּה שָׂרְפוּ הֵיכָלֵךְ. וּלְמַעֲצֵבָה הִשְׁכִּיבוּךְ: אֵלֶּה הִגְלוּ יְלָדַיִךְ. וּמִבֵּיתֵךְ הֶחֱרִיבוּךְ: אֵלֶּה מְכָרוּךְ בְּיַד שֵׂעִיר. וּבְנֵי אֲמָתֵךְ הֶעֱצִיבוּךְ: הַזְכִּירִי לַאֲשָׁמַיִךְ. גַּם הֵם הוֹ[illegible] יְשִׁיבוּךְ: מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ. וְאֵין עוֹנֶה [illegible] קָרָאתִי: ארץ הִנֵּה פְּשָׁעַי הוֹדֵיתִי. וְאֵין לִי [illegible] רֹאשׁ לְהָרִים: לָכֵן אִם אַתְּ לֹא תַחְמוֹל. אֵ[illegible] אֶת עֵינַי אָרִים: כִּי שֶׂה פְזוּרָה וְנִדָּחָה. בְּ[illegible] תֹּאבַד בֵּין כְּפִירִים: וְיוֹנָה שָׁכְחָה אֶת קִנָּהּ בְּ[illegible]

צוה נשרים: קנא לשמך יה. וקנא לבני ציון היקרים: ורחם על בית התפלה. אשר הלוהו אבזרים: ופדה עמך משחת. לאמר כופר מצאתי: ופדה

ים אכפי הכבדתי. ויכפרו עוני: בשלחי יד בדם נביא. בחצר מקדש יהוה:
דמו כים נגרש. עד בוא חרב מוני: ולא כסתהו ארמה. עד בוא חרב להמוני: ולא שקט עדי היקם. ועד הפליא פליליה: וירב בבת יהודה תאניה ואניה. אויה לי אויה: וירב היה הולך וסוער. עד בוא רב טבחים: ובא אל מקדש יהוה. וראה דמים רותחים: וישאל בעבור זאת. לכהנים הזובחים: ויענוהו אין זה. כי אם דם הזבחים: גם הוא זבת לחקיר. מה זה ועל מה היה: ואומר לנפשי. זאת חטאתך וזה פריה: וירב ובכל זאת לא שקט. ועודו כים נגרש: ויבוקש הדבר. וימצא מפורש: כי דם איש האלהים. על לא חמס שורש: ויאמר נבוזראדן. הנה דמו הנה נדרש: אלהים לא יתאפק. על זאת לא יחרש: אספו לי הכהנים. והוציאום מבית יה: ולא אשקוט עדי ישקוט. דם הנביא זכריה: וירב דקר ישישים למאות. ובחורים לרבואות: ויורד לטבח. כהני יהוה צבאות: ותינוקות של בית רבן. ועיני אבות רואות: ואין שקט דם נקי. ויהי לטופת ולאות: וחרב זר נוקמת. והקריה הומיה: ונשמע קול בכיה. וכמוהו לא היה: וירב הוסיף להרוג נשים. עם יונקי שדים: ושפך דם נקי. את דמם כמים: ודם עולה בין דמיהם. כים ויאור מצרים: עדי נשא נבוזראדן. עיניו לשמים: ויאמר הלא די לדם. בבנות ירושלם: הכלה אתה עושה. לשארית השביה: ואז שקט דם נקי. וחרב נקם רויה: וירב

יתכן לפרש על שנשאו על גבם עול הע"ז ועבדוה כנזכר בד"ה שם ומעשה דזכריה באורכה עיין באיכה רבתי דף כ"ד ע"ב בפתיחתא: נגרש. מתגרגר כגלי הים ומגלגל ויוצא חוץ למקומו: מוני. שונאי המאנים אותי בדברי קנטורין: היקם. ל' נקימה מן כי דם עבדיו יקום: פליליה. שעשה בהם דיני דינים: ויענוהו וכו' כדרז"ל: יתאפק. ענינו לא יתחזק לכבוש דיני לרחם: יחרש. ל' שתיקה: דקר. ל' טעינת חרב מן וידקור את שניהם: הומיה ל' טירוף: קול נהיה. ל' נהי ענין קינה ובכי: ויאמר לדם זכריה. הלא די בהריגת אלו: מעללינו. מעשינו: הסוערה עניה. סוערה בגלותה וחשוכה ועניים: עיניה לך תשא. להושיע לה מגלותה: עוזרך נופיה. מיחלת ומקווה לעזור לה מצרת הגלות:

אומללה. ענין חולשה. מן היהודים האמללים ועיין המעשה באורך באיכה רבתי דף ס"ז ע"ד על פ' על אלה אני בוכיה ובמס' גטין פ' הניזקין דף נ"ז והם האשה הזאת היא מרים בת תנחום: שחה. ל' שחייה ונפילה. מן כי שחה לעפר נפשנו או הסי"ן בשבולת שמאלית. מן ישפוך שיחו ל'

לך

ל׳ דבור: קושרת. מחברת קינה: וסגוד. השתחוה: זד. מן אשר זדו עליהם: דת זהורים. פי׳ דת שהוזהרנו עליו: הוכחד. לשון הוסר ולא פנה למה שהיה אומר לו: כנס לו. לשון דיבור: זעק. קלף: לרח. פי׳ לעק: ושלף. הוליא החרב מתערה: גלדו. גופו מן שק תפרתי עלי גלדי: הנואמת. לשון דיבור: ברבה שם איתא וז״ל כיון שנהרג שיערו חז״ל שנותיו של אותו תינוק ונמלא בן שתי שנים ושש שעות ומחלה. והף היא עלתה לגג ונפלה ומתה ועיין בגטין פ׳ הניזקין דף נ״ז ע״ב: כאמורים. חלבים הנקטרים ע״ג המזבח: נסס. מן אריס נסי: נסי. הוא הדגל שמרים להראות לצבא: פגים. פנות ר״ל ארבע רוחות: ויעדתם. ענין ויעוד והכוונה כאשר הבטחתם:

לך חטאנו אלהינו. והעוינו והרשענו: והרגנו נביאך. ורשענו ידענו: יהי נא חסדך לנחמנו. כי משאול שועינו: ומפרי מעללינו. זה כמה שבענו: רחם לא רוחמה. הסוערה עניה: עיניה לך תשא. ואת עזרתך צופיה: עיניה

אומללה יולדת השבעה. ובטנה נפחה: בנפלה היא ושבעה בניה. לטביחה: געו כשור לפני טבח. ונפשם שחה: כי עליך הורגנו כל היום. נחשבנו כצאן טבחה: כי עליך דבר לגדול שבאחים. והיא קושרת קינה: השתחוה וסגוד. לצלמא דנא: ולא אבה. וקים דת נאמנה: לא תשתחוה אליך לאל אחר. כי יהוה קנא שמו אל קנא: כי זד על השני. בקי להרים: השתחוה לצלם. פן אמית אתך כאחרים: טבחו ולא אבה. וקים דת זהורים: לא יהיה לך אלהים אחרים: כי ילד שלישי. לבו לא הוכחד: כנס לו השתחוה לצלם. פן אתך אכחד: ולא אבה. ונהרג על שם המלך המיוחד: וגם שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד: כי מהרו את הרביעי. לפני קסר לעמוד: נם לו השתחוה לצלם. ואותו תעבוד: שח חלילה לי. ונהרג על שם מלך הכבוד: וגם יהוה הוא האלהים. אין עוד: כי זעק והביא. את החמישי שבאחים: שח לו השתחוה לצלם. פן תהיה כאחיך הנטבחים: צרח חלילה לי. ונהרג על שם שוכן גבוהים: וגם יהוה הוא האלהים. יהוה הוא האלהים: כי קרא את הששי. וישלף עליו חרב חדו: וגם לו השתחוה לצלם זה ועבדו: ענהו חלילה לי. ונתן להרג גלדו: וגם זה

לֵאלֹהִים יָחֳרָם. בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ:
כי צָעֲקָה אִמָּם. חַיֶּיךָ הַמֶּלֶךְ. לֹא נִשְׁאַר
לִי רַק בֵּן אֶחָד: הַמְתֵּן עַל בְּנִי הַשְּׁבִיעִי.
רֶגַע אֶחָד: וַאֲחַבְּקֵהוּ וַאֲנַשְּׁקֵהוּ. וְנִשְׁבַּע
אֶחָד מֵאֶחָד: וְאַחַר כָּךְ צִוָּה. וְתִתֵּן חֶרֶב
עַל צַוָּארֵינוּ יַחַד: חָזַר וְאָמַר. אוֹתוֹ
וְאֶת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד: כי
הֱשִׁיבַתוּ. רָשָׁע. מַה קִּיַּמְתָּ מֵהַתּוֹרָה
שֶׁנֶּאֱמַר לְךָ פָּסוּק זֶה לְבַדּוֹ: צִוָּה צָר.
לְהַפְרִיד בֵּינוֹ לְבֵינָהּ לְהַאֲבִידוֹ: לֹא
חָס עַל יָפְיוֹ. וַהֲרָגוֹ בְּחַרְבּוֹ: בַּת קוֹל
קוֹנְנָה. עַתָּה הָיִיתִי בַגּוֹיִם כִּכְלִי אֵין
חֵפֶץ בּוֹ: כי צָעֲקָה אִמָּם. בָּנַי. אַתֶּם הוֹלְכִים אֵצֶל אַבְרָהָם בֶּאֱמֶת:
אִמְרוּ לוֹ קַבֵּל שָׁלוֹם. מֵאִמְּנוּ הַנֶּאֱמֶנֶת: אַתָּה עָקַדְתָּ בִּנְךָ יְחִידְךָ.
וְהִצִּילוֹ אֵל אֱמֶת: וַאֲנִי נִשְׁחֲטוּ שִׁבְעָה בָּנַי לְעֵינַי. וְהִנְנִי כְּיוֹנָה
נֹהֶמֶת: וַעֲלֵיהֶם נֹאמַר בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת. שׁוֹפֵט צֶדֶק בֶּאֱמֶת:
כי בְּתִשְׁעָה בְּאָב. מְקַבְּלֵי דָּת אֲמָרִים: צוּרָם אִם מָרוּ. וְשָׁתוּ
מַמְּרוֹרִים: רַפֵּא שִׁבְרָם. וְרַצֵּם כְּאֵמוּרִים: וּמֵאֶבְלָם תְּנַחֲמֵם.
וְאֶת נִסָּם תָּרִים: כי נַחֵם עַמְּךָ. שׁוֹכֵן מְעוֹנִים: תִּזְכּוֹר לָנוּ. בְּרִית
אֵיתָנִים: קַבֵּץ מְפוּזָּרִים. מֵאַרְבַּע פִּנִּים: הַמִּתְעַנִּים לְפָנֶיךָ.
צוֹעֲקִים עַל עֲוֹנִים: כי תִּזְכּוֹר בְּרִיתְךָ. אֶת הָאָבוֹת שְׁלָשְׁתָּם:
תְּגַלֶּה הַקֵּץ. הַסָּתוּם וְהַנֶּחְתָּם: תְּרַפֵּא מַכַּת עַמְּךָ. כַּאֲשֶׁר
וַעַדְתָּם: וְאַף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים
וְלֹא גְעַלְתִּים לְכַלּוֹתָם: ואף

אֵיךְ נְוִי. חַטָּאתִי הִשְׁמִימָה: וְדִמְעָתִי. עַל לְחָיַי אַזְרִימָה: בְּיוֹם זֶה. נְהִי נִהְיָה
אָרִימָה: וְאֶהֱמָיָה. מִיָּמִים יָמִימָה: ואהימה אֲבַל לֵב. וְנִחוּם חֲדַל חָדוֹל:
ומכל

איך נוי. נותי: אזרימה. ל' שפיכה: צירי. ל' ציר וחבלים: נבדל גדול. קאי ארישא ור"ל הניחום: על בן ובת. וכעין מעשה זה אירע לשני בני צדוק הכהן עיין איכה רבתי דף ס"ז ע"ב: יקוד ל' שריפה: כקליעה וימימה. דכתיב בהו ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ: בתקפו. בתקופתו בעת שהוא בתוקף הורו: ונחלקס. נחלק הולדות בינינו: אפרימה. לשון קריעה: ליונים. מעיר יון: מדי. מלבושי: תלבשה אזים. לשון תנועה ורעש. ברעש. ת"י בזיעא לשון זיע: ובתוגה ואנינה וברעימה. הכל ענין יגון ואנחה: ימסה. מן נמס לבי כדונג ותיבת ימסה קאי אלבב: כין אהרן. בן אהרן: בתגרת. בעבור
הגרת

תגרת שוסה : תגרת . לשון ריב : שוסה. בוזז מן והמה שוסים את הגרטת : הדמימה . ענינו לא הפסיקה כלומר לא שתקו מבכי : בהצפירו . כשהאיר עליהם הבקר הכירו זה את זה תרגום בקר צפרא : אוי . ענין קריאת אבל וצער : הגבירו . בקריאת הצער : עש כסיל וכימה (איוב ט') והם שמות כוכבים עיין רד"ק והר"ש ן' מלך ז"ל [שכתבו שהוא כוכב גדול נקרא בערבי סהי"ל והכוכבים המתחברים אליו נק' על שמו כסילים (רבי' יונה) והראב"ע פי' וז"ל שכסיל אדום והורג הגמלים אם יראוהו : וכימה כ' רבי' יונה שהוא חיבור הכוכבים ונק' בערבי אלתריי"א וראב"ע פי' בשם הקדמונים כי הם ז' כוכבים והן בסוף מזל טלה והנראים הם ששה וכתב כי הנכון בעיניו שהוא כוכב גדול נקרא עין השור השמאלי וכסיל הוא כוכב גדול והוא לב מזל עקרב עכ"ל]:

אבבה ועל שוד זבולי . בזיזת מקדשי שנקרא זבול שנאמר בנה בניתי בית זבול לך : נוזלי . נוזלים עיני דמעות הרבה בשופע בבריכות : כאולי. הוא שם נהר (דניאל ח') ועיין שם ברש"י : רטושה. ונטשה מתורגם ותרטשינה : היו לעירי . הם לדים : נקילי . לשון ביזוי מן והנקלה בנכבד : ניחלי. שנחלו וירשו את אראלי : נאות . מקום : אריאל . המזבח או ההיכל : חתמו קץ גאולי . כלומר שהנביאים והחכמים סתמו הקץ ולא גילוהו כמ"ש דניאל סתום החזון וקראם מושלי כי הם המושלים והדודים בעם : אין עוד ממשל . כי אפסו חכמים ונביאים אין : לבלי. לאין : שב קול וכו'. ר"ל נהפך נבל בלי לקול נהי : נבלי. לשון נבל וכנור : מידי עינות.

וּמִכָּל כְּאֵב. צִירֵי נִבְדַּל בָּדוֹל : עַל בֵּן וּבַת. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל כֹּהֵן גָּדוֹל : בְּזָכְרִי זֹאת . יְקוֹד בְּקִרְבִּי אֲשִׂימָה : ואהימה עֵת נִשְׁבּוּ. וְנָפְלוּ לִשְׁנֵי אֲדוֹנִים: וְהֵם שְׁכֵנִים . זֶה לְעֻמַּת זֶה חוֹנִים : וַיְסַפְּרוּ זֶה לָזֶה. עִנְיָנִים : חַד אָמַר. מִשְּׁבִיַּת צִיּוֹנִים : שָׁבִיתִי שִׁפְחָה . לְבוּשָׁה שָׁנִים : כַּלְּבָנָה בְּזִיו. וּבְקַלַּסְתֵּי פָנִים : וּבְתוֹאַר. כִּקְצִיעָה וִימִימָה : ואהימה וְרֵעֵהוּ. בְּעִנְיָן זֶה פִּי שְׁנַיִם : בְּעַד עַבְדּוֹ. סִפֵּר לוֹ כְּפָלַיִם: גַּם אֲנִי בָאתִי. מִשְּׁבִי יְרוּשָׁלַיִם : שָׁבִיתִי עֶבֶד. עִם יְפֵה עֵינַיִם : כַּשֶּׁמֶשׁ בְּתָקְפּוֹ . עֵת צָהֳרַיִם: בּוֹאוּ וְנְזַוֵּגֵם. וְנַחֲלֹקֵם בֵּינוֹתַיִם : הַוְּלָדוֹת. כְּכוֹכְבֵי שָׁמַיִם : לִשְׁמַע זֹאת. תְּצַלֶּנָה אָזְנַיִם : בְּזָכְרִי זֹאת. אֶת מִדַּי אַפְרִימָה : ואהימה כְּשֶׁהִסְכִּימוּ עַל זֹאת. שְׁנֵיהֶם יַחַד : וְלָעֶרֶב. זִוְּגוּם בְּחֶדֶר אֶחָד : וְהָאֲדוֹנִים בַּחוּץ. מְרַנְּנִים יַחַד : וְהֵם בִּפְנִים. מְקוֹנְנִים בְּפַחַת וָפַחַד : וּבְתוּגָה וַאֲנִינָה. וּבְרְעִימָה : ואהימה זֶה יִסְפּוֹד. בְּיִקּוּד לֵבָב יְמֻטֶּה: נִין אַהֲרֹן. אֵיךְ לְשִׁפְחָה יִנָּשֵׂא : וְהִיא גַּם הִיא תְּיַלֵּל. בְּתִגְרַת שׁוֹסֶה : בַּת יוֹכֶבֶד. אֵיךְ לְעֶבֶד תִּנָּשֵׂא : בְּיִשְׂרָאֵל. כָּזֹאת לֹא תֵעָשֶׂה : עַד בֹּקֶר. בְּכִיָּתָם לֹא הִדְמִימָה : ואהימה בְּהַצְפִּירוֹ. זֶה אֶת זֶה הִכִּירוּ : הוֹי אָחִי. וְהוֹי אָחוֹת הִגְבִּירוּ : נִתְחַבְּקוּ שְׁנֵיהֶם. עֵת הִזְכִּירוּ : עַד יָצְאָה נִשְׁמָתָם. בְּאֵימָה וּבְתוּגָה וּבִנְהִימָה : עַל אֵלֶּה. יִבְכּוּ עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה : ואהימה

אֶבְכֶּה. וְעַל שׁוֹד זְבוּלִי. נוֹזְלֵי : עֵינַי בְּרֵכוֹת כְּאוּלַי. אַלְלַי : אבכה אֶבְכֶּה. לְאֶרֶץ הַקְּדוֹשָׁה: בְּיַד מְשַׂנְאִים. רְטוּשָׁה : לְיִשְׁמְעֵאלִים

וְהָרִים. יְרוּשָׁה: הָיוּ צְעִירֵי נִקְלֵי. נוֹחֲלַי: יָרְשׁוּ
כָּל נְאוֹת גְּבוּלַי. אַלְלַי: אבכה אֶבְכֶּה. לְמִקְדַּשׁ
וּבֵית אֵל: הוֹי. אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל: אֶזְעַק. הֲיֵשׁ
פּוֹדֶה וְגוֹאֵל: הֲתַם קֵץ גְּאוּלַי. מוֹשְׁלַי: אֵין
עוֹד מוֹשֵׁל מוֹשְׁלַי. אַלְלַי: אבכה אֶבְכֶּה. לְלוּחוֹת
אָרוֹן וּלְצִיץ. נֵזֶר אַהֲרֹן: אֵפוֹד. וְאַבְנֵי זִכָּרוֹן:
פַּעֲמוֹן בְּשׁוּלַי. מְעִילַי. לְבָלַי: שָׁב קוֹל נְהִי עַל
נְבָלַי. אַלְלַי: אבכה אֶבְכֶּה. לְדוּכָן וַעֲזָרָה: שֻׁלְחָן.
מְנוֹרָה טְהוֹרָה: חֹשֶׁן. וְאֶבֶן יְקָרָה: אַיֵּה כְּבָשַׂי
וְאֵילַי. גּוֹאֲלַי: מִידֵי עֲוֹנוֹת פְּלִילַי. אַלְלַי: אבכה
אֶבְכֶּה. לְפִרְחֵי כְהֻנָּה: אָנוּד. לְאַנְשֵׁי אֱמוּנָה:
וּלְשִׁיר לְוִיִּם. וְרִנָּה: מֶלֶךְ וְנָבִיא פְּלִילַי. מוֹשְׁלַי:
אַיֵּה לְפַלֵּס מַעְגָּלַי. אַלְלַי: אבכה אֶבְכֶּה. וְאַעְתִּיר
צְפִירַי: יַחֲבוֹשׁ לְרֹאשִׁי. פְּאֵרִי: יָשִׁיב לְבֵיתוֹ.
הֲדָרִי: אָמִיר בְּבִכִי אֶל מְחוֹלַי. אַלְלַי: אָעִיר
זֶמֶר עַל נְבָלַי. אַלְלַי: אבכה

כל אלה אפסו ותמיד אני בוכיה עליהם בעבור עונות פלילי הם ראשי הארץ דיינים שלי שנאמר ראשיה בשחד ישפוטו וכו' וכמו שסיפר חטאם הנביא יחזקאל וישעיה: מידי. כמו מידי אביר יעקב ענינו בשביל. א"נ תיבת מידי קשורה עם תיבת גואלי. והכונה כי תמיד של שחר היה מכפר על עונות הלילה. ושל בין הערבים על עונות היום ולזה אמר במר איה כבשי ואילי שהם פודים וגואלים אותי מכל עונותי שאני חייב עליהם בדין כמ"ש והוא עון פלילי ויהיה מידי לפירוש זה האחרון כמו מיד עונות וכו': איה. קאי הכל הנזכר בבית. ואמר איה פה ואיה הם ליישר דרכי ונתיבותי. ויהיה לפלס הלמ"ד דגש כמו פלס מעגל רגליך: יחבוש. ל' קשירה: אמיר. אחליף: מחולי. לשון מחול שהוא כלי זמר: אחלי. כלומר חפצי ורצוני ושאלתי כמו אחלי יכונו:

יְתוֹמִים הָיִינוּ. בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה: עַל אֵלֶּה.
תָּמִיד עֵינִי בוֹכִיָּה: על בִּמְדִינוֹת

יתומים. חדלו. פסקו: דלקוני. רדפוני: שעריה. פרש"י לשון כיעור ועיוות:

שָׂרָתִי. צִיּוֹן עִיר מְנוּחָתִי: בַּגּוֹיִם רַבָּתִי. בָּנִים רִבִּיתִי: בַּגּוֹלָה
יָרַדְתִּי. גְּדוֹלָה אֲנָחָתִי: אֶל יְרוּשָׁלַיִם. עֵינִי צוֹפִיָּה: על וּמִכָּל אוֹהֲבַי.
אֵין לִי מְרַחֵם: חָדְלוּ קְרוֹבַי. אֵין מִי מְנַחֵם: עוֹלָלִים. שָׁאֲלוּ לֶחֶם:
הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי. כְּנַעֲרָה עֲנִיָּה: על רַבּוֹת מְצָאוּנִי. תְּלָאוֹתַי:
רוֹדְפַי דְּלָקוּנִי. וְצָרוֹתַי: אוֹי. כִּי הִשִּׂיגוּנִי עֲוֹנוֹתַי: עַל אֵלֶּה. אֲנִי
שַׁעֲרוּרִיָּה: על מִדְּמָעוֹת. חָשְׁכוּ עֵינַי: עַל הַחֻרְבָּן. בֵּית מְעוֹנַי:
מִי יְמַלֵּל. גְּבוּרוֹת יְהוָה: לוֹ תְהִלָּה. דּוּמִיָּה: על הַגְדֵּל חַסְדְּךָ. אִם
אֵין מַעֲשֶׂה: בְּאוֹיְבֶיךָ וְצָרֶיךָ. כָּלָה עֲשֵׂה: אִם אֵלַי תָּשׁוּבוּ. אֲנִי
כֵּן אֶעֱשֶׂה: הִנְנִי שׁוֹלֵחַ לָכֶם. אֶת אֵלִיָּה: הנני

מחברה עכ"ל. ואני קבלתי ממו"ז כי עיקר המעשה היה למעלה בקטרוג סמא"ל על עברת השבטים שמכרו את יוסף עד דנגה הוא מקטרגא ינפקו עשר מרגליין להאי עלמא למסבל עונשא ואשיל רוחא דא במצוי דהוא רשע מלכא דרומי יתבע דינא מתקיפי עלמא כמפורש כל זה הלשון ממש בזוהר חדש דאיכה בסופו. וא"כ אף אם תמצא לומר שלא היו בזמן אחד לא קשה מידי דעיקר המעשה והגזירה היתה למעלה. ונגזרה הוצאת עשר מרגליין לזה העולם כאחת היתה ונגזר על כל אחד הריגה קצתם בזמן אחד וקצתם לאחר זמן עי"ש דף כ"ד: כעוגה בלי הפוכה. פי' העוגה האפויה על הגחלים כשאינה הפוכה אינה אפויה רק מצד אחד ואינה ראויה לאכילה והוא משל שלא המתינו הצרים להם ולא נתנו להם רפיון כדרך אדם הממהר לבלוע העוגה קודם שיתבשל צדה האחר ע"כ: ארוכה. רפואה: מפי משולי ערמת. מפי חכמי הדור המובחרים שנמשלו בערימת חטים כמ"ש בטנך ערמת חטים: רשומת. רשומה וחקוקה: פלטרו מנעלים וכו'. לרמוז כי קריאתם הוא בשביל מכירת יוסף אחיהם אשר מכרוהו בעבור נעלים ולפי מ"ש לעיל מזה ז"א יתבאר ג"כ עפ"י מ"ש המקובלים דכמה שנעשה חלוקא דרבנן ממעשה המצות כן נעשים בגדים צואים ג"כ ממעשה העבירות כדאיתא בזוהר פינחס דף רי"ד וזוהר שלח לך ועיין בי"ת מאמר השערים סי' י"ג ודוק: והשב מזמת. חישב מחשבה: לאשורו. כתיבו ואמתו: סחרוהו. נהגו בו מנהג מוכרי סחורה למכרו: ובעד נעלים. כמ"ש ואביון בעבור נעלים:

נשמע בכל עבר: וגם על חוצים. ראיתי י
כל גבר: על כי נמלאת עירי. חללים שוכבי
קבר: לזאת. ראשי אניעה: מי קול ילל
איך מקוננים. יחד אבות ובנים: איכה לירקון
נהפכו כל פנים: כי חרב השביעה. על צואר
הגיעה: מי

קינה על עשרה הרוגי מלוכה ע"ס אבג"ד

אלה אזכרה. ונפשי עלי אשפכה: כי בלעוני
זרים. כעוגה בלי הפוכה: כי בימי קיסר
לא עלתה ארוכה: לעשרה הרוגי מלוכה:
כי בלמדו ספר. מפי משולי ערמת: והבינו
ודקדק. בדת רשומת: ופתח באלה המשפטים:
והשב מזמת: וגונב איש ומכרו. ונמצא בידו
מות יומת: כי גבה לב בליעל. עובד אלילים
וצוה למלאת פלטרו. מנעלים: וקרא לעשרה
חכמים גדולים: מביני דת. וטעמיה בפלפולים:
כי דינו משפט זה. לאשורו: ואל תעותו
דין כזב לאמרו: כי אם הוציאוהו לאמתו
ואורו: כי ימצא איש גונב נפש מאחיו
מבני ישראל. והתעמר בו ומכרו: כי
הם השיבוהו. ומת הגנב ההוא: גם איה
אבותיכם. אשר אחיהם מכרוהו: לארחת
ישמעאלים סחרוהו. ובעד נעלים נתנוהו:
ואתם. קבלו דין שמים עליכם: כי מימיכם
לא נמצאו כבם: ואם הם חיים. הבאתים
לפניכם: ואתם. תשאו עון אבותיכם:
זמן תנה לנו. שלשת ימים: עד שנדע אם
הדבר נגזר ממרומים: ואם אנחנו. חייבים

תשיב עינייך בעני: התמשילי שברך. לשברי
יחליי: אני אהלה סורה. בגדתי בקשיי: וקם
בי כחשי. וענה בי מריי: ולמקצת ימים.
שכחתי נשיי: ותגלת פלנאסר. אבל את פריי:
ונדחתי פשט. וגם הציל עדיי: לחלחה
להביר. נשאו את שביי: דומי אהליבה. ואל
תבכי בבכיי: אני נדתי למרחוק. ודי לי דויי:
שנותיך ארכו. ולא ארכו שני: ותאמר משיבה
אהליבה. אני כן מרדתי: ובאלוף נעורי.
באהלה בגדתי: דומי אהלה. כי יגוני פקדתי:
דת אחת. ורבות נדדתי: הנה ביד כשדים.
פעמים נלכדתי: ונשרף ההראל. אשר בו
נכבדתי: ושבוית עניה. לבבל ירדתי: ועבתי
ציון עוד. והיכל יסדתי: וגם זאת הפעם.
אני לא עמדתי: עד לקחני. ובמעט אבדתי:
בכל הארצות. נפוצו המוני: ותאמר החומל
כה. חמול על שפלותם: וראה שוממותם.
איך גלותם: ואל תקצוף עד מאד. להאריך
יתם: ואל לעד תזכור. עונם וסבלותם: רפא
נא את שברם. ונחם את אילותם: וימיהם
חדש. כימי קדמוני: ולא תאמר ציון. עזבני
יהוה: ולא

קול יללה אשמיעה. ומספד מר אביעה: וכל
עין אדמיעה. מי יתן ראשי מים. ועיני
מקור דמעה: מי קול יללה. איך זועקים:
ברחובות. ובשווקים: ונאקת חלל. נואקים:
קול שועת בת עמי. מארץ מרחקים: על כן.
לא ארגיעה: מי קול יללה וקול שבר. איך

ע"ד אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי:
סוערה עניה. סוערת בגלותה: מביר
התחתיה. מן הגלות: ונקלה. ל' בזה:
שומרון. בגדתי. עברתי על בריתו:
בקשיי. פי' בקשי ערפי: ויקם
בי כחשי. מן כחשי בפני יענה והכוונה
שקם עלי כחשי מה שכפרתי וכיחשתי
לענות בי וליפרע ממני: נשיי. הם
עונותי שהייתי חייב לו יתברך: הציל
עדיי. פשט לבושי ותכשיטי מעלי מן
ויתנצלו בני ישראל את עדים: דומי.
ל' דממה: נדתי. נדדתי ל' פיזור:
יגוני פקדתי. ענין זכירה והשגחה:
אשר בו נכבדתי. לשון כבוד והדר:
ושבוית עניה לבבל ירדתי. כמ"ש
גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה:
וסבלותם. אולם מן בני' סבלים המה:
שברם. תקותם מן שברו על ה' אלהיו:
אילותם. מעוזם וחוזקם מן אילותי
לעזרתי חושה: כימי קדמוני. כימי
משה ואהרן כך דרז"ל:
קול יללה. קול צעקה בשברון לב:
אביעה. לשון דיבור: אדמיעה.
אוציא מהם דמעה: ונאקת. ל' צעקה
בכח: ארגיעה. ל' מנוחה: עבר.
מקום: חללים. מתנים: כל גבר.
כל איש: חללים. שם כולל לכל הרוג:
דאבי אניעה. לשון אנועה וזועה:
חרב השביעה. להרוג בה כי עד צואר
כבר הגיעה:
אלה אזכרה. דע כי עשרה הרוגי
מלכות לא היה מעשה כולם
בשנה אחת ובזמן אחד כנראה מספר
יוחסין. וראיתי להרב צמח דוד ח"א
דף כ"ז ע"א כתב וז"ל ואל תטעה
לומר שהיו כל העשרה הרוגי מלכות
בזמן קיסר אחד. והפליאה המתחלת אלה
אזכרה שנראה מתוכה כאלו היו כולם
בזמן א' אינו כן. רק שנה יצאה מלפני

עיני. גליר. לשון חרבה הוא מן וכגליים ילינו (ישעיה ס"ד) ואמר כן ישבו בחרבות באין מעמד והם עליהם ככגל באין יולא ואין בא: חרקו. הוא סידוק השינים בהתקלף ההדס: שרקו. הגעת השפתים בקול: ספקו כפים. הכו כף אל כף: זנח. לשון ריחוק: ניאר. לשון השחתה או יהיה ענין הרחקה והבדלה מן הלב: הסגיר ביד זונחו. מסר ביד האויב המרחקו ומואסו: רפו. מן אז רפתה רוחה ל' כבלון: שבעתים. ל' ריבוי הוא:

הרגת. רשופה. נשופה: קדמוני ימי עוני. בגלות מלרים ואעפ"י שילאתי משם בשמון ובשמחה עכ"ז וערבה כל שמחה בערב ואבך כל שמחתי: ובליל נדוד רעיוני. ועתה בגלות הנמשל ללילה ונדדו רעיוני דהיינו מחשבותי חשקתי לראות פניך ע"ד

עיני עיני יורדה מים. על חרבן ירושלם: עיני אבכה לילי ויומי. על חללי בת עמי: ואשפוך נפשי ודמי. ליושב בשמים: עיני נהפך כל שירי לאבל. נשבר כל כנור ונבל: נצור עלי כבבל. לבני יהודה ואפרים: עיני עלי צרים שחקו. וכאריה שן חרקו: ובפיהם עלי שרקו. וגם ספקו כפים: עיני ילדה נהי וקינים. שאי נא אם על בנים: בחורים וזקנים וגם יונקי שדים: עיני זנח יהוה מזבחו. נאר מקדש מנוחו: גם הסגיר ביד זונחו. חומות ירושלם: עיני יום החריב צר קדש. ציון עיר הקדש: בתשעה באב לחדש. רפו כל ידים: עיני הצור. עזוב אף וחמה. וקים היה לנו לחומה: והאר אור החמה יהיה שבעתים: והאר

הרגת ביום אפך. טבחת ולא חמלת: הרגת מראשית. גוי קדוש היינו. למלאכי יהוה דמינו: ועתה כצאן תעינו. ועברנו על מצותיך: הרגת בא עלינו שבר על שבר. כאשה יושבת על משבר: חרקו שן עלי כל עובר. ובאו בנחלתך: הרגת מצאוני רוב יגונים. רוטשה אם על בנים: לקרח בבלילה הוגים שאד צאן מרעיתך: הרגת הרגו בנו כל איבינו. לקחו כל מחמדי עינינו: וברוב כל חטאתינו. החריבו מקדשך: הרגת קדמוני ימי עוני. וערבה כל ששוני: ובליל נדוד רעיוני חושבתי לראות פניך: הרגת הנקראת סוערה עניה. ציעקי מבור תחתיה: שלח נא את אליה. ונקם למחוז חפצך: הרגת

שומרון קול תתן. מצאוני עוני: לארץ אחרת. יצאוני בני: ואהליבה תזעק נשרפו ארמוני: ותאמר ציון עזבני יהוה: ותאמר לא לך אהליבה

חשיב

ואשמים. נתקבל גזרת מלא רחמים: כי ...
...י. נגעי כוקמו: על רבי ישמעאל בן אלישע
כהן גדול. נשאו עינימו: להזכיר את השם.
מעלית לאדונימו: לדעת אם יצאה הגזרה. מאת
אלהימו: כי טהר רבי ישמעאל את עצמו.
והזכיר את השם בסלודים: ושאל מאת המלאך.
לבוש הבדים: וגם. קבלו חכמים. צדיקים
וידידים: כי שמעתי מאחורי הפרגוד. כי בזאת
אתם נלכדים: כי ירד רבי ישמעאל. והגיד
לחבריו מאמר האל: וצוה בליעל להרגם.
בכח ואל: ושנים מהם הוציא תחלה. שהם
גדולי ישראל: רבי ישמעאל כהן גדול. ורבן
שמעון בן גמליאל: כי כרות ראשו תחלה.
...נה ממני לבעון: מראות במיתת משרת.
...י מעון: להפיל גורלות. צוה צפעון: ונפל
...ל על רבן שמעון: כי לשפוך דמו מהר. כשור
פר: וצרח עליו רבי ישמעאל בקול מר.
כשופר: הלשון הממהרת. לדבר אמרי שפר:
איכה לוחכת את העפר: כי מה מאד. בוכה
עליו בתהדה: בת בליעל. לקול בכיתו עמדה:
תאר יפיו. בלבה חמדה: ושאלה מאת אביה.
מיתתו להעמידה: כי נאץ בליעל. דבר זה
לעשותו: להפשיט את עורו מעל פניו. שאלה
מאתו: לא אחר שונא. דבר זה לעשותו: וצרח
רבי ישמעאל בקול מר. ליוצר נשמתו: כי
שרפי מעלה. צעקו במרה: זו תורה וזו
שכרה. עוטה כשלמה אורה: מנאץ שמך.
אל גדול ונורא: ומחרף ומגדף. על דברי תורה:

הלו. לשון חיל וחלחלה: וגעו. לשון
תטעה וזיע: בסילודים. מן ואסלדה
בחילה טניט בחמימות וחלחלה הכונה
שמיעיו רותחו וחיל אחזו בעת הזכירו
את השם ב"ה: הפרגוד. מחילה:
בכח ואל. לשון תוקף: הרלה ממט
לבעון. כלומר שהרלה דבריו לפני קיסר
לבקש ממנו ביכרות ראשי תחלה תרגיש
ויבקש ובעא עיין באבות דר' נתן דף
י' ע"א המעשה בס: לדר מעון. פי'
לשוכן שמים מן מעונה אלהי קדם
ת"א אלהא דמלקדמין: צפעון. הקיסר
נפש שירב נחש: ונרח. ולעק: מיתתו
להעמידה. שלא ימהר במיתתו אך
יעשה בו תחילה משפטים משוגים
וקשים: בוכה עליו. רבי ישמעאל היה
בוכה על רשב"ג. וז"ל אבות דרבי
נתן שם הפילו גורלות ונפל הגורל על
רשב"ג מיד נטל החרב וחתך את
ראשו נטלו ר' ישמעאל והניחו בחיקו
והיה בוכה וצועק פה קדוש פה נאמן
פה שמוליא בגדלפון ואבנים טובות
ומרגליות מי יטמינך בעפר ומי ימלא
לשונך עפר ואפר וכו': ניאץ וכו'.
הכוונה בעשה כן לא למלאת חפצה
רק לנאץ לר"י היתה כוונתו ובס'
ת"י ראיתי בפי' מיהר נראה שהיה
גורס ניאץ בחי"ת שהוא לשון מהירות
והוא מ"ש אח"כ לא איחר שונא דבר
זה וכו': ענתה בת קול. (בתוספות
סנהדרין פ"א לשון זה מצאתי. בת
קול י"א שלא היו שומעים קול היוצא
מן השמים אלא מתוך אותו הקול יוצא
קול אחר כמו פעמים שאדם מכה
בכח ושומע קול אחר היוצא ממנו
למרחוק ואותו קול היו שומעין לכך
היו קורים אותו בת קול ע"כ. וכן
מצאתי כתוב בשם רבינו סעדיה גאון):

בז"ח רות דף כ"ח ע"ב נזכר ענין בכיתו של ר"י על רישיה דרשב"ג ואמר דחד אורזילא בכי על רישא דאריא עלאה דאתרשים תדיר בכורסיא דמלכא קדישא והיא בכיה לא אתעבר מכורסיא דמלכא עד דעביד קב"ה נוקמין בשאר עמין יע"ש המעשה. ומכאן סייעתא דשניהם נהרגו בזמן אחד בשבת אחת ועיין ספר צמח דוד דף פ"ו ע"א ח"א עי"ש : מבית אולמו. מבית מדרשו : גולמו. גופו ל' גולם : ספוגין של צמר. בגמרא ע"ז פ"ק אמרו ששראום במים ונתנום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה והמעשה הובא שם באורך: (וספר תורה עמו. ומי שיבקש על עלבונה של תורה יבקש עלבון רבי חנניה כדאיתא שם): לא אלמן. מאלהיו : ותזיל. לשון הגרה : כל בני עדינה שוממה. כינוי לאומות שהם מתעדנים ועתידים להיות שוממי' קראם שוממה על שם סופם : תקפו. פי' חזקו והכריחו אותנו להפר מצות : (הון וכופר. פי' הון ממון לפדות דתינו בו : הוגי. לשון הגיון ולפלוף פה בתיבה : אמרי שפר. כינוי לתורה) : יחתוני צוררי וכו'. לשון שבר ומורא : (ומלאו כריסם מעדני. ר"ל שאין טועמין טעם לחם אלא מלחמן של ישראל שנאמר אוכלי עמי אכלו לחם והכונה שגוזלין כל חמדתי ע"כ : והשקוני ראש. מי רוש הוא סם המות : ולעני. עשב מר ונקרא בערבי חנצ'ל : דברת. ע"י עובדיה הנביא והיה בית יעקב וכו' : באיבה. שנאה עמוקה) : בכליון וחרץ. ענין חיתוך וכריתה והוא מלשון חריצי הברזל : (י"ג לעמוד בפרץ. אמר אחי"ה שתי תיבות אלו לא זכרם הרב המחבר ולא ידעתי למה. והנה

שיקול

כִּי עָנְתָה בַּת קוֹל. מִשָּׁמַיִם: אִם יְהִיֶה קוֹל אַחֵר. אֶהְפּוֹךְ עוֹלָם לְמַיִם: לְתוֹהוּ וָבוֹהוּ. אָשִׁים הֲדוֹמָיִם: גְּזֵרָה הִיא מִלְּפָנַי. קַבְּלוּהָ מְקַיְּמֵי דָת יוֹמָיִם: כִּי פְּקִידִים נֶהֶרְגוּ. מֵאַחֲרֵי שֶׁבַּת כְּנֵסִיּוֹת: מְלֵאִים מִצְוֹת כָּרִמּוֹן. וְדוֹרְשִׁים בְּבָתֵּי זָוִיּוֹת: וְצִוָּה לְהוֹצִיא רַבִּי עֲקִיבָא. דּוֹרֵשׁ כִּתְרֵי אוֹתִיּוֹת: וְסָרְקוּ אֶת בְּשָׂרוֹ. בְּמַסְרְקוֹת שֶׁל פִּיפִיּוֹת: כִּי צִוָּה לְהוֹצִיא רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן תְּרַדְיוֹן מִבֵּית אוּלַמּוֹ: בַּחֲבִילֵי זְמוֹרוֹת. כָּרְכוּ גָּלְמוֹ: וּסְפוֹגִין שֶׁל צֶמֶר שָׂמוּ עַל לִבּוֹ. לְעַכֵּב עַצְמוֹ: מִיַּד נִשְׂרַף. וְסֵפֶר תּוֹרָה עִמּוֹ: כִּי קִינְנוּ. עַם לֹא אַלְמָן: כִּי עֲנָוִים הוּרְגוּ. וְשׁוּפַּךְ דָּמָן: לְשֵׁם שָׁמַיִם. מָסְרוּ עַצְמָן: בַּהֲרִיגַת רַבִּי חוּצְפִּית הַתּוּרְגְּמָן: כִּי רְעָדָה תֹּאחֵז. כָּל שׁוֹמְעֵי שְׁמוּעַ: וְתַזִּיל כָּל עַיִן. דֶּמַע דָּמוֹעַ: וַיֵּהָפֵךְ לְאֵבֶל. כָּל שַׁעֲשׁוּעַ: בַּהֲרִיגַת רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ: כִּי שְׁחָתוּנוּ. כָּל בְּנֵי עֲדִינָה שׁוֹמֵמָה: וְהֵרֵעוּ לָנוּ. מִכָּל מַלְכֵי הָאֲדָמָה: וְהָרְגוּ מִמֶּנּוּ. כַּמָּה וְכַמָּה: בַּהֲרִיגַת רַבִּי יְהוּדָה בֶּן דַּמָא: כִּי תָּקְפוּ עָלֵינוּ. מִצְוֹת לְהָפֵר: וּמֵאַנּוּ. לָקַחַת הוֹן וְכוֹפֶר: כִּי אִם נַפְשׁוֹת. הוֹגֵי אִמְרֵי שֶׁפֶר: כְּמוֹ רַבִּי יֶשֵׁבְאָב הַסּוֹפֵר: כִּי יְחִתּוּנִי. צוֹרְרַי וּמְעַנַּי: וּמִלְאוּ כְרֵסָם. מֵעֲדָנַי: וְהִשְׁקוּנִי רֹאשׁ. וּמֵי וְלַעֲנָי: בַּהֲרִיגַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן חֲכִינַאי: כִּי דִּבַּרְתָּ בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ. וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה: הֵן עַתָּה. אֵשׁ אוֹרָם כָּבָה: כִּי הֵם הִסְבִּיבוּ. לַהֲרוֹג עֲשָׂרָה צַדִּיקִים בְּאֵיבָה: עִם רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא: כִּי נַאֲקַת חָלָל בְּכָל דּוֹר. בְּכִלָּיוֹן וְחָרֶץ: סי

טָמֵא קָרְאוּ לָנוּ. כְּטוּמְאַת הַשֶּׁרֶץ: מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי. עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: מאין

קינה לר' יהודה הלוי ז"ל:

עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל. חָשְׁבָה. יִפְעַת מְאִירוֹתֵינוּ: וְהֶמְיַת יִלְדוֹתֵינוּ. דָּעֲכָה אֶת קוֹל חֲצוֹצְרוֹתֵינוּ: בַּת בָּבֶל שְׂמָחוֹת עָרְבָה. נֶגֶד מְרוֹרוֹתֵינוּ: וַאֲנַחְנוּ עַל עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ. תָּלִינוּ כִּנּוֹרוֹתֵינוּ: ואנחנו

שׁוֹדְדִים רוֹאֵי לְוִיַּי וְכֹהֲנַי. אֲשֶׁר צוּר אוֹתָם מָכַר: שָׁאוֹל שָׁאֲלוּ שָׁרַי וְנוֹגְנַי. שִׁיר בְּמִקְדָּשׁ נִזְכַּר: אֵיךְ יִהְיוּ שִׁירוֹת הֹגָנַי. נְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר: אֵיךְ נָשִׁיר אֶת שִׁיר יְהוָה. עַל אַדְמַת נֵכָר: ואנחנו

אִם לְקִינָה הִנֵּה לְמַדְנוּהָ. וְשִׁירָה לֹא מְצָאנוּהָ: קִינָה בְּנוֹת יַעֲנָה יַעֲנוּהָ. וְגַם תַּנִּים יִתְנוּהָ: בְּנוֹת צִיּוֹן יְקוֹנְנוּהָ. וְאַתֶּם הַאֲזִינוּהָ: הִיא הַשִּׁירָה אֲשֶׁר מֵאָז שְׁרַנוּהָ. קִינָה הִיא וְקוֹנְנוּהָ: ואנחנו

גָּלָה כָּבוֹד מֵאוֹהָלָיו. וְשֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדָד: יילילו

שיקול סוגר הבתים בכל הקינה שלשה יסודות לכל בית ובית ולמה יגרע בית זה משאר בתים ומצאתי בסדור דפוס כתוב שם שתי תיבות אלו ומה נעמה גירסא זו להיות שיקול הבתים על כנו ועל מכונו ואמת יהגה חכה. ואולי רמז שתי תיבות אלו על עמידת ישראל מהגלות רצוני לומר שיעמיד הקב"ה בחזקה וחמה שפוכה לבא למלך על ישראל וזהו שהסמיך עזרי מעם ה' וכו' או ירמוז לעסק התורה והמצות כי בזמן הגלות גוזרין שלא יקיימו את התורה ואמר המקונן מאין יבא העזר והסיוע לעמוד בחזקה והגבירות לקיים המצות. וה' אלהינו יעזרנו על דבר כבוד שמו ויאמר לצרתינו ולצרינו די אכי"ר:

אמר הגעיר אחי"ה כבר הצעתי בסדר הלילה על ענין קינים

אלו מי הוא שהכריחני לקרבה אל המלאכה ועתה הומר אל כל מעיין שאל יאשימני בהסתכלות עין לצון אלא ידון אותי לזכות ורצון ואם אולי יראה איזה פירוש מפירוש זה שלא יכשר בעין החוזה דע שהוא מדברי רז"ל. ומה שילא מאתי ארשום עליו כאן נ"ל כי אם יגיעו שמרוריו. עדי יגיעו ולא אל מעלת אדונינו המחברי' ז"ל. ומעתה אני אומר אחלי ואולי אל אדני אלהי יקים את סוכת דו"ד לעורר חבצלת השרו"ן ואהבת דודים להתעלס באהבים לקיים כי אבא אל במים ידי לאמר לציון עמי אתה בחיינו ובימינו אמן כן יהי רצון:

יפעת. ענין נוגה והארה: והמית. קול הבכי: דעכה. לשון כבוי הכונה מקול המית הבכי לא נשמע קול החצוצרות. וי"ג חשכה השי"ן בשבילת שמאל ופירושו לשון מניעה מן ואחשוך גם אנכי והכל אחד: מרורותינו. לשון תמרור: על ערבים. ערבי נחל: שודדים. ענין ביזה: אותם מכר. הקב"ה מסרם לכהנים והלוים ביד אוה"ע: שאלו שרי. האומות שאלו להם לנגן בכנור והוא כלי מניקה שהי' לנגן בו: נגינות. לשון שבח ותהלה: אדמת נכר. ר"ל בבל: בנות יענה וגו' וגם תנים. שם עופות ממאים שוכנים במקום חרב ושמם וידמה קולם לקול נהי עיין רד"ק: יתנוה. לשון שנון וחדוד מי ישנונם תרגום ותנינן: בנות ציון. עדת ציון: האזינוה. לשון הקשבה: מאז. מקדם: גלה כבוד. ענין טלטול השבי: זרחה ונודד. ענין התנודה והרחקה: יילילו שירות היכליו. הכוונה

החת שיר ההיכל יילילו בכי וקינה : שיבר זרע לוי כליו. הכי איתא במדרש תילים : וכף יספוק. ענין הכאה : ויתנודד. ל' תנועה : אסף. מבני קרח הוא מן המשוררים על הדוכן : הו הו ואויה. קריאת לער ואבל : וידותון. ג"כ מן המשוררים עיין בר"ה : בתאניה ואניה. ענין אבל ולער : למקדש חרב ספו. מזוזת השער ועל שתי המזוזות ת"א ועל תרין סיפיא : חשך נשפו. הכוונה שנחרב במהרה : נהי. ל' קינה ויללה : איכה יעיב. יחשיך ל' עב כי יום המעונן חשך : העזרה. חלר בית המקדש שנאספין ישראל להתפלל שם והקב"ה שומע קולם ועוזרם ומטעם זה נק' עזרה כי המתפלל שם בלב שלם נעזר בה' אלהיו : וההראל. כמו והאריאל והוא המזבח : גחל ולהב. הן מין אש : הוי. קריאת לער ואבל : אריאל. המזבח או ההיכל : הנעים. ענין נוי ויופי : גלה כבוד ענין טלטול השבי : ורהב. ענין חוזק וגאוה מן ורהבם עמל ואון כלומר הוסר חזקן ומלכותן של ישראל: יועם זהב. ענין ההסתר והכיסוי תרגום כהה עמא : נמר ריחם. מן וריחו לא נמר ת"י לא פג לשון רפיון וחלשות : נעלה. ל' סילוק : עננה. ל' חשך : מדי שנה. עת הזמן קלוב בכל שנה : איכה היתה. מעשה ישראל דומים לאשה זונה : ציון חקוקה . ע"ש על כפים חקותיך. ופי' הראב"ע כאלו על כפים חקותיך שאראה אותך תמיד : השמאילי הימיני . היו"ד של הימיני נחה ועיין רד"ק יחזקאל כ"א : בקצה השמים. נשאל זה השם לריחוק הקלוות: מראיך הראיני. הכוונה לקיים מלות וחקים עם מע"ט : מארץ מרתים . הנה ירמיה היה מתנבא על מלך בבל

יְיַלְּלוּ שִׁירוֹת הֵיכָלָיו. כִּי מַחְמַדָּם שׁוֹדָד: שִׁבַּר זֶרַע לֵוִי כֵלָיו. וְכַף יְסַפֵּק וְיִתְנוֹדָד: וְכִנּוֹר דָּוִד יַעֲנֶה מֵאֵלָיו. אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד: ואנחנו אָסָף. אָסַף הוֹ הוֹ וְאוֹיָה. וַיַּכֶּה יָרֵךְ בְּכַפּוֹ: וִידוּתוּן בְּתַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה. לְמִקְדָּשׁ חָרַב סִפּוֹ: וּבְנֵי קֹרַח יוֹסִיפוּ בִּבְכִיָּה. עַל יוֹם חָשַׁךְ נִשְׁפּוֹ: וּבְנֵי מֹשֶׁה בְּנֶהִי נִהְיָה. אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ: ואנחנו אֵיךְ הָיְתָה הָעֲזָרָה וְהַהַרְאֵל. מִשְּׂרֵפוֹת גַּחַל וְלַהַב: הוֹי מִקְדַּשׁ אֲרִיאֵל. הַנָּעִים וְהַנֶּאֱהָב: גָּלָה כָבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל. וְסָר מִמְשָׁל וָרַהַב: כָּל רוֹאֵי בְּנֵי צִיּוֹן שׁוֹאֵל. אֵיכָה יוּעַם זָהָב: ואנחנו הַר הַמּוֹר וְגִבְעַת הַלְּבוֹנָה. נָמַר רֵיחָם וְשָׁנָה: מִיּוֹם נַעֲלָה עֲנַן הַשְּׁכִינָה. שָׁכְנָה עָלָיו עֲנָנָה: וַיְהִי לִי חוֹק נְהִי וְקִינָה. מִדֵּי שָׁנָה בְשָׁנָה: לִקְרוֹא אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה. קִרְיָה נֶאֱמָנָה: ואנחנו צִיּוֹן חֲקוּקָה עַל כַּפַּיִם. הַשְׂמְאִילִי הַיְמִינִי: אִם נִדְּחֵךְ בִּקְצֵה הַשָּׁמַיִם. מַרְאַיִךְ הַרְאִינִי: מִבּוּשׁ וּמֵאֶרֶץ מְרָתַיִם. לְאַהֲבָתֵךְ תְּעִירֵנִי: אִם אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלַיִם. תִּשְׁכַּח יְמִינִי: אם יוֹם חוֹבִי. עָנָה בִי. וַאֲנָחָה הֱצִיקַתְנִי: מֵעוֹנִי. וּמִמּוֹנִי. מִלְחָמָה בָּאַתְנִי: וֶאֱדוֹם. עִם בַּת אֱדוֹם. וּבַת קֵדָר הֶדְמַתְנִי: הִשְׁבַּרְתִּי. קָדַרְתִּי. שַׁמָּה הֶחֱזִיקַתְנִי: השברתי הֵיכָלִי. אוֹיָה לִי. כִּי

שיחו מר ייליל: יום צלל. ברם חלל. ואויב בו יתהלל: לאמר הן. מקום כהן. בדמים יתגולל: או הדביר. קול יגביר. צור את קדשו חלל: ואנכי. אויה לי כי. רגל צר דרכתני: השברתי

שורפים. מקיפים. לגזרה היוצאת: מתחננים. בעד כהנים. בתחנה נמרצת: כי עדיהם. הורגיהם. חרבם אש נוצצת: ועם אידם. עוד ידם. בעזרה מתאמצת: ושכינה. במר עונה. שאתכם הגלתני: השברתי

דוויות לב. ביד עולב. שבויות לבני אמה: ובחורים. בחורים. מתעלפים בצמא: ועוללים. פת שואלים. נשמתם נשמה: וענוגות. הנהוגות. יחפות על האדמה: לזאת הלתי. וחוללתי. וחלחלה אחזתני: השברתי

הה עדר. ההדר. השבחת המרבץ: כי תתעה. בלי מרעה. ואין לטלאים מקבץ: ותתמרמר. ותזעק מר. ליום גלו בני יעבץ: ותחז. כי אחז. שבץ לובשי תשבץ:

וצעקתם

ועל ארצי. וקראה מרתים מענין מרי בכוח שנות והלוף הדבר והמלוה וכן תרגם יונתן על ארעא דעמא סרבן ע"ש: תעירני. תעוררני: אם אשכחך ירושלם. ואגנן ולא אריבה תשכח ימיני הניגון: אבל תמיד אזכרכי עד ישיב ה' את שבותינו אכי"ר:

יום חובי. תרגום חטא חובא: עגה בי. העיד בי חטאי: אליקתני. הלירה ושברה לבי: מעוני. מסבת עוני דהיינו גלות מצרים: וממוני. אויבים מאנים ומקטרים לי: ואדום. לשון שתיקה: בת אדום. עדת אדום ענין קהלה: הדמתני. ענין כריתה: קדרתי. לשון שחרות: שמה החזיקתני. לשון אחיזה: אויה לי. קריאת לצער ואבל: ייליל. לשון יללה: צלל. לשון שקיעה מן צללו שערי ירושלם: חלל. הוא שם כולל לכל הרוג: יתהלל. ע"ש וישתבחו בעיר כמ"ש רז"ל: יתגולל. מתהפך ומתגלגל בדם: הדביר. הבית הפנימי לקדש הקדשים: יגביר. ילעק בקול גדול: דרכתני. לשון רמיסה ודריסה: ושרפים מקיפים.

עיין מסכת יומא פרק יום הכפורים וביחזקאל סי' מ': בעד כהנים. ישראל הנקראים ממלכת כהנים דכתיב ואתם כהני ה' עם הקדש לה' וכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וכו': נמרצת. לשון חוזק ותוקף: אידם. לשון שבר: בעזרה מתאמצת. בתרמית ורשע מחזיקים ידם לנקום נקם בעלילה: במר עונה. במרירות וכאב: דוויות לב. לשון חולי ומדוה: ביד עולב. אומות העולם שהם עולבים לישראל: לבני אמה. ישמעאל: בחורים. ר"ל מערות: מתעלפים. ענין עייפות עם רוב הבהלה והעיפה בנפש עד שלא יוכלו לעמוד על עצמם וכמעט הלא נפשם מרוב צמא: ועוללים. קטנים: נשמה. ענין ריקות כלומר פסקה ובטלה: וענוגות. ענין ההשתעשעות והנעימות בהנאת הנפש: הנהוגות. לשון הליכה ומסירה: חלתי וחוללתי וחלחלה. כולן ענין כאב וצער ורתת עם בהלה: הה עדר. הוא הבכי על ישראל בנמשלו לעדר צאן: המרבץ. ארץ ישראל ששם נוה רבצם: התעה. ענין טעית נודף: לטלאים. ישראל: בני יעבץ. הוא עתניאל בן קנז הנזכר בשופטים ב' והוא נכבד ותשוב משבט יהודה ע"ב: ותחז. תרגום תראה תחזי: כי אחז שבץ. פירש רי"ו תפיסת העיון הכוונה המקיפים אנשי המלחמה ובשבוש ולא יכלו להנצל מהם. ויונתן תרגם ארי אחדינון רתיתא. וי"מ לובשי השבץ בהלבוש המשובץ לא יוכל החרב לעבור בו ולדקרו בקל (רלב"ג). והם כהני ה' שמלובשים כתנת תשבץ: קראתני. ענין הזמנה וועד לקונן: מאריאל. המזבח או ההיכל: רוחם. ענין רחמנות: לוחם. ענין מלחמה: בית תר. ר"ל ביתר וענין המעשה ברבות איכה פסוק בלע ה' דף ע"ג ובגטין

פרק

וצעקתם. על גלותם. לקונן מר קראתני: השיבותי
למתי אל. מאריאל. את פניך תסתיר: ואין
רוחם. ליום לוחם. בא ברחובות בית תר: חצי
העיר. באש הבעיר. שלשת ימים ובתר:
ומחציתה. בשמחתה. ובל תראה חן מבתר:
ותהגה כי. אנכי. יד צר לא כבשתני: השיבותי
והיא בזאת. למזוזות. מלחמה קרבה: ונבהלה.
כי שוכלה. שמונים אלף רבבה: והושמה.
לשממה. כאהלה וכאהליבה: ויאמר ה'. ל
ה'. כי קנאה צמתתני: השיבותי יה רהב.
והנחם. על רעה הבאה: היה מגן. וחיש חזק
בעד שארית נמצאה: ותשיב אל. מעון אריאל.
השוה הנהלאה: ומראשית. אחרית שית. טוב כי
לבי נכאה: והבשת. ליקושת. כמטרה שמתני:

קינה לר' אברהם בן עזרא ז"ל:

אמרה ציון. איך יצאוני בני: בצאתם מאש
דת. הנתונה מסיני: בערה בם. אש
ה'

פרק הנזקין. והחרבנה היתה בשנת נ"ב לחרבן הבית: שלשת ימים ביתר. ענין כריתה וחיתוך כי הרג בהם שלשת ימים: ומחציתה בשמחתה. דאיזדקור ואכול ושתו ואדליקו שרגי כמ"ש שם: כבשתני. ענין תפיסה ורדייה בכח הרגל: למזוזות. לאיי השערים: ונבהלה. ענין הבהלה ידוע כענין הפחד: שוכלה. ממנה שמונים אלף וכו' ונאמרו בזמן ז' שנים עי"ש: והושמה. נעשית שממה ר"ל בטלה וריקה: כאהלה וכאהליבה. שומרון וירושלם. ושומרון היתה ראש ממלכת ישראל מעת שבנאה עמרי וסנחריב החריבה בתחלה והרסה עד היסוד בה כמו שניבא עליה מיכה המורשתי ונק' שומרון ע"ש האיש אדני שמר הכתוב במלכים א' ט"ז ועמרי קנה ההר וחיזק הבנין. ואהליבה ירושלם היא היתה ראש ממלכת יהודה. ופירוש אהלה. אהל שלה ואין להקב"ה חלק בה שהיו העגלים שעשה ירבעם שם ובא מלך אשור וכתתם ונטל זהבם: ואהליבה. ירושלם פי' אהלי בה. כי בהמ"ק בה שהוא משכן כבודו יתברך: הה לי הה. ריבוי קריאת הצער והאבל: צמתתני. ענין כריתה: רהב. שנכר באה וחסר תיבת אשר. או ירמוז על הגלות הנמשך בעונותינו הרבים: היה מגן. לעזור לישראל: וחיש. מהר: בעד שארית נמצאה. כינוי לישראל הנשארים: מעון אריאל. מדור ומקום המזבח ההיכל: השוה הנהלאה. הרחוקה והנדחה מן והנהלאה לגוי עזים כלומר המרוחקת ממקומה יהיה שוה על ישראל: שית. שים: נכאה. לשון כאב וחלישות: והבשת. ר"ל לפרשו מן וינזרו לבשת כלומר הבדילו עצמם לע"ז. והכונה שעון הע"ז הקיפה לנגדי כקשת ביד המורה לירות בה המטרה היא דבר שמשימין נגד החץ לירות בה כינוי לעונות שבאים פורענייות עליהם בשבילם: שמתני. כמו שמה אותי:

אמרה ציון. להרבות הבכי ולעגם הנפשות עשה המקונן קינה זו בדרך ניגוד וויכוח כבני אדם המתווכחים זה עם זה לאמר שלי היא גדולה משלך כי כל הצרות הרעות ... הארוך והקשה עם העונש הבא לי אינו רק לבחון אותם ולצרפם ולא לכל נדחה ממנו כי ... רחום וחנון ונחם על הרעה לקיים הבטחות עתידות לנו ויבא זרובבל בן שאלתיאל משמי ... המשיח וימשול בכל העולם ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף בב"א: יצאוני. יצאו ממני: מאש דת. בצאתם מהתורה דכתיב בה מימינו אש דת למו. ע"ש שבראה להם האש הגדולה והשמיעם ... כענין שנאמר ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש: בערה בם. פירוש
דלקה

יהוה: בערה אמר אויב. אשי אכלה אתכם:
אנשי ציון. איה נא אלהיכם: יקומו ויעזרוכם:
יקומו אמרה ציון. בני בצפור נלקחו: בארצות
זרים. מארץ צבי נדחו: בגבורתם. בימי
שלותם בטחו: בצר להם. לשם נשגב לא
ברחו: איכה שבחו. מגדל עוז שם יהוה: בערה
אמר אויב. בני אל אבד שברם: השבה עינם.
כי כביתי אורם: בכח ידי. עצמתי על צורם:
זה האות. כי עמו לעיניו יחרם: ואמר בקול
רם. קראו בשם אלהיכם: יקומו אמרה ציון.
רעיתי לי טובו: על שם קדושי. תענוגים לי
השיבו: כי תוכחותיו. לי מדבש ערבו: וקצי
ישועות בני. עוד יקרבו: כי ישובו. וישוב חרון
אף יהוה: בערה אמר אויב. ראיתי אשר שאו
עיני: ודתי ישרה. ואין קץ לשני: ואיך בני
ציון. תוכלו לעמוד לפני: ובמה תשובון.
והתעיתה דת סיני: והיתה יד יהוה. בכם
ובאבותיכם: יקומו אמרה ציון. משנאי אל
הלא שמעתם: דברי נביאיו. ואיך דתו
חרפתם: ותתהללו. בחוק ממנה גנבתם: עתה
יעיר ימין עזו. ואבדתם: יען אתם המתם. את
שם יהוה: בערה אמר אויב. מכם נביאים
מתו: והקדמונים. אם אמת ותמים דברו:
ובבית שני. תנחומות עברו: ועברו אלף שנים.
ועד מה תשברו: ואיכה תאמרו. הוא יבוא
ישעכם: יקומו אמרה ציון. דוב אורב ארי
הם: נבואות עתידות. אמור עתה איה הם:
ירתו גוים לאתים. חרבותיהם: ונקבצו נפוצי.

ואלה

דלקה בהם: אכלה אתכם. משל על הגזרות הקשות: ויעזרוכם. מהאויב: כצפור. כמו שהצפור אין נלקח כי אם על ידי רשת ומכמור כן בני שהם ישראל נלקחו על ידי רשת העונות: בארצות זרים. חוצה לארץ: מארץ צבי. ארץ ישראל לשון הדר ופאר: נדחו. ענין הרחקה: בגבורתם. כמו הפוך בימי שלות ישראל בגבורתם בטחו ולא שמו בטחונם בשי"ת: לשם נשגב. ע"ש כי נשגב שמו לבדו: שברם. תקותם: כביתי אורם. כינוי לבהמ"ק שהוא אורם של ישראל: עצמתי. ל' חוזק וגבורה: צורם. הקב"ה וכינהו לצור כי הוא חוזקם ומגינם של ישראל: יחרם. ל' הריגה והשחתה: בקול רם. גבוה: רעיתי לי טובו. הרעות הבאים מהשי"ת בשבילי טוב ויפה הוא לי שמגבה מעונותי: תענוגים. שעשוע לי הם והנאה לנפשי למרק חטאי: ערבו. ידוע הוא כענין היופי והמתיקות: וקצי ישועות. קץ הטובות ונחמות בזמן מועט יושלמו ויהיו לי: כי ישובו. בתשובה: שאו עיני. כמו ראו עיני אשר שאל לבי הכוונה חרבן המקדש וגלות ישראל: ישרה. ענין יושר: ואין קץ לשני. כלומר שיתארכו ימי גלותם: והתעיתה. ענין שיבוש ועוות: יד ה'. לפי שהכח והגבורה ביד נאמר על המכה יד: חירפתם. ידוע: ממנה גנבתם. מהתורה עשיתם לכם דתים שונים: ותתהללו. ל' מהלל או מלשון הוללות וסכלות: יעיר. יגלה ויעורר ימינו המחרבת ים: גמרו. ל' כליה ושלמות הכוונה כבר נתקיימו הבטחותיהם: אם אמת וכו'. בא לשון אם להודיע כי אינם מאמינים: עברו. ומה לשם בתוחלת נכזבה: ועברו

אלף

ואלה שמות שבטיהם: וקורא להם אתם כהני יהוה. עם הקדש ליהוה: וקורא

אח ועבד הדמוני. ויתנו ארצי שממה: אך קנאתך למה. יאמרו הגוים ידנו רמה: למה אתן נשים האזנה: את אמרתי הקשה: הרבי חזק כברזל. אם יש בשרי כנחושה: דודי ראני בשביה. קנני לו לאשה: אל תוך ביתו הביאני. ובפני שלמה הרשה: שטיתי תחת אישי. על כן הייתי גרושה: אין לי מכיר. רק עלי כל המשפחה קמה: למה

באל הנראה ללבבות. כחשתי ולא ראיתיהו: גם הוא נמצא בכל מקום. בצר לי לא מצאתיהו: לא עניתיו יום קרא. ולא ענה יום קראתיהו: הוא קנאני בלא עם. ואני בלא אל קנאתיהו: לעבד חנם מכרני. תחת אשר לא עבדתיהו: כף ספקו עלי עוברים. ממני ראו נקמה: למה

רועים באו בכרם. ולמורשה ירשוהו: שש בשנה יבצרוהו. ובשביעית לא יטשוהו: יבצרוהו ויעוללוהו. ישנוהו וישלשוהו: הגנו לאחר כל עין בו. בהיותו לה ויבשוהו: ומגדל אשר היה בתוכו. יפילוהו ויתשוהו: הוא המגדל. אשר ראשו מגיע השמימה: למה הע'

קין

אלף בנים. חשבון זה מחורבן בית שני עד זמן שחיבר הפייטן זה: תשברו. ל' תקוה ותוחלת: אחרי נוהם. כ"כ הרשע: עתה יבאו ויתקיימו הם בזמנינו: וכתתו. ל' שבירה: לאתים. בשבילת מיכה ד' מקרא זה ופירוש לאתים. לאמר שהוארים בי בדות וגנות וכילה כי שלום יהיה בעולם: נפוצי. ל' פיזור ישראל המפוזרים בגלות: כהני ה'. משרתי ה' יהיו בב"א:

אח ועבד. עשו וישמעאל: הדמוני. ענין כריתה: רמה. ל' הגבהה: האזנה. ל' שמיעה והקשבה: אמרתי. דבורי הקשה: כנחושה. ע"ש אם בשרי נחוש: דודי. הקב"ה: בשביה. במצרים: קנני לו. ע"י התורה: אל תוך ביתו. בהמ"ק: שלמה חדשה. שהנחילם הארץ: שטיתי. נטיתי מדרכי התורה והמצות: גרושה. עזובה ומבודלת: מכיר. קרוב: המשפחה. א"ה: כחשתי. לשון כפירה: בצר לי. כשבא הצרה עלי: לא עניתיו וכו'. ע"ש ויהי כאשר קרא ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע וכו': הוא קנאני בלא עם. בהביא עליהם כשדים דכתיב בהו זה העם לא היה: חנם מכרני. ע"ש חנם נמכרתם: לא עבדתיהו. לא עסקתי בתורה ובמצות: כף ספקו. ענין הכאת כף אל כף: ממני. היו יראים מהקב"ה שנפרע על עונותי: רועים. מלכים פרועים ומנהיגים להמוניהם כרועה לצאן: בכרם. כינוי לישראל שנאמר בהם כי כרם ה' צבאות בית ישראל: ירשוהו. ענין ירושה: יבצרוהו. פי' ל' קטיפה: לא יטשוהו. לא יניחוהו ויעזבוהו: יבצרוהו ויעוללוהו. מבריח העוללות הם האשכולות קטנים: ישנוהו וכו'. הכונה בכל זאת לגזירות המתחדשות ג"כ בכל יום: הגנו לאחר כל עין בו שהייתו לא ויבשוהו וכו'. ע"ד מ"ש ביחזקאל ט"ו עי"ש. והפירוש כי עץ הגפן לא יצלח לשום כלי מלאכה ואף לתקוע יתד ממנו לא יצלח וכן יהא כך או יבש בזה הוא הגנה הילאת ישראל שימסרו ביד אומות העולם לגלית גלות אחר גלות בין קשה בין רפה והה"א היא ה"א התימה: ומגדל אשר היה בתוכו וכו'. כי כן דרך הכרמים לעשות מגדל בתוך הגנה לשומרי כרם לבהמ"ק: ויתשוהו. ענין עקירה ונתישה: מגיע השמימה. שבהמ"ק של מטה מכוון כנגד בהמ"ק של

מעלה

ארץ שבי ארך. ופצעי עוד ישיגני: מנוד הוא
לאומים יתנני. ולמשל עם יציגני: אלך
לעבדי יקני. אבוא לאחי ימוגגני: אני נע ונד
בארץ, כל מוצאי יהרגני: אנה אלך מפניו.
אל מקום הלא ישיגני: מחוץ תשכל חרב.
ומחדרים אימה: למה מה לך כי נזעקתה.
צעקך זה בני בכורי: דום כי הנה אנכי. בא
אליך כדברי: לעבור בגויי הארצות. עד
אביאך אל חדרי: שמה אבוסם. ושבותי כפי
עליך עד עברי: כי נשבעתי חי אנכי. ולא
יעביד בך עוד נכרי: ועוד עם בני עם יצחק.
לא יירש בן האמה: למה

ארץ צבי הפרש כפיה. וקול נאקתה באזני:
איה אותות אלהי בקרבי. כי נסתרו
...: אי איה אהלה ואהליבה. כי זרים על
...: איה אלפי איה רבבותי. כי ירשוני שוטני:
איה נגידי איה רועי. כי נפוצו המוני: איה
נביאי איה חכמי. כי נבעו מצפוני: איה כהני
איה לויי. כי שבתו קרבני: איה שרי איה נוגני.

כי

מעלה: קן שבי. גלותי שאני בו כשבוי: ופצעי. לשון בקיעה מכה המוציאה דם: ישיגני. ירדפני: מנוד הוא לאמים. ענין תנועה והנודה על הצרה: ולמשל עם. ר"ל הכל מספרים בקורותיו ואומרים לא תבא לנו כפלוני: יציגני. ל' דבקות: לעבדי. ישמעאל: לאחי. עשו ור"ל אני הולך להגלל בא' מהם וכולם רודים בי ומענים לי: ימוגגני. ענין מסיסה: נע ונד. ענין טלטול ממקום למקום: אלך מפניו. של עשו וישמעאל: מחוץ תשכל חרב. השונא כינוי לגזירות וגם מחדרים כשאני בפנים פחד ודאגה בלבי ממנו: כי נזעקת. ענין הקריאה בפה וקול גדול: בני בכורי. ישראל כמ"ש בני בכורי ישראל: דום. ל' שתיקה: כדברי. שהבטחתי ע"י הנביאים כי כן הבטיחנו בפ' נצבים והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה וכו' ופרשה זו היא עתידה בלי ספק. כי עד היום לא נתקיים ענינה ויגיד בה שאחר שיבאו כל אלה הדברים הברכה תחלה ואח"כ הקללה תשיב אל לבבך בכל המקומות אשר אתה גולה בהם לשוב עד ה' אלהיך ולשמוע בקולו ככל המצוה אשר אנכי מצוך

היום והוא ישיב ה' את שביתך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה וכו' ...על קיבוץ גלות עשרת השבטים וגליותינו כי שבית שני לא נתקבצו כל ישראל מכל העמים אשר ...יהיו היכם תחת שאר מלכיות וכו' עיין בספרי המפרשים ועיקר גדול הוא מעיקרי התורה: חדרי. ...: אבוסם. ל' רמיסה וניצול: ושבותי כפי. כלומר אשכך צעקתי עליך עד עברי והוא דרך ...: כי נשבעתי. בשמי הגדול נשבעתי: נכרי. ענין ההתנכרות והזרות: עם בני עם יצחק. זאת ...מהמקין שעם ישראל היו נכנס ישמעאל בירושת הארץ גם להתישב לא יניחוהו משא"כ עשו כי קרוב את שונא לאחיו מעבד מרוחק:

ארץ צבי. ענין חפץ ורצון או הוא לשון הדר ופאר. ורז"ל דרשו מה צבי זה וכו': הפרש כפיה. השנא ידיה ושאת הלשון הזה בפרישת ידים והניף מרוב צער והבל: נאקתה. הוצאת הנשימה ...ק, והכל ד"מ כי ראויה לעשות כן על גלות ישראל ממנה: איה. כמו אנה: בקרבי. כמו ...: נסתרו. ענין ההעלם והכיסוי מן העין: איה אהלה. פי' אנה הלכו ורחקו אנשי ירושלים ...כי נשארו זרים במקומן: איה אלפי. הפקידים בתורת משה. ויהי כמשיב ירשוני אויבי:

נגידי

כִּי בְּנוֹת יַעֲנָה שׁוֹכְנִי: שְׁעוּ מֶנִּי אֲמָרֵר בַּבֶּכִי.
וָאֶסְפֹּד כָּל יְגוֹנִי: נָא אַל תָּאִיצוּ לְנַחֲמֵנִי. אַל
תָּאִיצוּ בָּנַי: כִּי מַר לִי מְאֹד מִכֶּם. כִּי יָצְאָה בִי
יַד יְהוָה: כִּי בַּת צִיּוֹן אֲחוֹתִי אַשְׁרֵךְ. וּמַה
נָּעִים גּוֹרָלֵךְ: הֲשָׁכַחַתְּ אֲחוֹתֵךְ שׁוֹמְרוֹן. הַיּוֹשֶׁבֶת
מִמּוּלֵךְ: הִגְלַנִי תִּגְלַת פִּלְנְאֶסֶר. וְאֶת שֶׁ
בְּהֵיכָלֵךְ: וַתִּרְאִינִי שְׁבוּיַת חֶרֶב. וּמַלְכִּי בַּשֶּׁבִי
הוֹלֵךְ: וַתְּהִי אַרְצִי כְּאֶרֶץ אֲחוֹתֵךְ. אֲשֶׁר
מִשְּׂמֹאלֵךְ: וְהִתְנַחַמְתִּי. כִּי יָדַעְתִּי. כִּי שָׁלוֹם
אָהֳלֵךְ: וְעַתָּה אֲנִי אֶל נְהַר גּוֹזָן. אֲנִי נָד
וְאַשְׁרֵךְ: וְאֵיךְ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת הַזֹּאת. בְּעֵת
בּוֹאֵךְ אֶל הַמֶּלֶךְ: וְהַעֲלִי עוֹלוֹת לִפְנֵי אֲרוֹן
הַבְּרִית. וְהַשְׁמִיעִי אֶת קוֹלֵךְ: כִּי לֹא יָשִׁיב אֶת
פָּנַיִךְ. בְּעַד אֲחוֹתֵךְ בְּהִתְפַּלְלֵךְ: לְמַעַן יִיטַב
לִי בַּעֲבוּרֵךְ. וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ: כִּי
הֶהָלַךְ בֵּינוֹתֵינוּ. וְלֹא נִשְׁמַע מְרִי שִׂיחִי:
אֲחוֹתִי הַגְּדוֹלָה. הִרְגְּעִי וָנוּחִי: אֲנִי יְפֵה נוֹף
מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ. הֱסִיתוּנִי מְדוּחַי: וְעָזְבוּ
תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ. וַעֲזָבוּנִי בְּחַי: וּבַשֵּׁדִים
שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים. וּבִקְשׁוּ עִיר מִבְטָחִי: וַיָּשִׂימוּ
הֵיכַל יְהוָה. וְסָר זִבְחִי וְנִיחוֹחִי: לֹא אָרוֹן

אורים

נגידי, דאשי העם נקראים כן עיין ר"ס ן' מלך בשמואל ב' סי' ה': רועי. המלכים: נפוצו. ל' פיזור המוני עם ישראל: נכשו. ל' גלוי. נכשו מלפניו ת"י אתגליו מבמיריהי: שבתי. פסקו ונחו קרבני: נוגני. ענין נגינה ר"ל בעלי השיר והניגון: כי בנות יענה שוכני. כלומר שכנתי במקום חרב ושמם עם מקום בנות יענה שהם שוכנים במקומות החרבים במדברות: שעו מני. ר"ל הרפו ממני ואמרר השומעים קולי בבכי מחמת ספור יגונותי: נא. בבקשה מכם: אל תאיצו. ענין מהירות ועיין רש"י ורא"ב"ע ירמיה כ"ב: מר לי. לשון מרירות לב: יד ה'. כנוי למכה: אשריך. טוב לך: נעים. כענין יפה וחביב: אחותך שומרון. עיין לקמן: ממולך. לשמאלך ונגדך: תגלת פלנאסר. סנחריב מלך אשור: בהיכלך. מקדשך: ומלכי בשבי. בימי עוזיהו: אחותך. כנוי לארץ עשרת השבטים: שלום אהלך. שעדיין הוא מיושב: נהר גוזן. כמ"ש במלכים ב' סי' י"ז: אנוז נודי. גדול שער הראש נקרא נזר כן אמר התלוש שערי והשליכני בארץ. וי"מ לשון כתר מן ויתן עליו את הנזר: תחרישי. ענין שתיקה: ייטב לי בעבורך. בעבור תפלתך: בגללך. בשבקך שאת מרלה המקום ב"ה עלי: מרי שיחי. מה שהמריתי ושפלגתי בכעסי להתרעם על שברי תרעומת רב (עיין רד"ק איוב כ"ג): דוחי. לי בתיקה: אחותי הגדולה. היא שומרון: הרגעי ונוחי. ענין המנוחה והשבקט: יפה נוף. ע"ש ל' נוף מסוב כל הארץ כלומר ארץ ישראל הנוף היפה והטוב מכל הארצות שהיא באמצע היובל וגו' אוירה טוב ומזוג מכל הארצות: הסיתוני מדוחי. הטעוני מחשבותי מה שהדחתי עצמי ממני והדיחו: ובשדים במו שלשה ראשים. שלשה חלקים ופסוק היא באיוב א': ובקשו. ענין כבוד והריסה והשחתה: עיר מבטחי. שאני בוטח בה שאוכן כל לילה בלי עין כמ"ש העם היושב בה וגו' עון: וניחוחי. ע"ש אשה ריח ניחוח לה': אורים ותומים. כתב בס המפירש שהיה ניתנו בתוך וגו' החשן שבעל ידו היה מאיר את הדברים ומתמים את דבריו (רש"י): אבד נלאי. דמי מן ויז נלחם וגו' תקותי: גולה וסורה. מלד בניה שגלו ושרו ממנה כנוי לשכינת עוזנו שנסתלקה ממנו: שנדי ואלי ובמשאל

אירים ויתומים. ובמעט אבד נצחי: ועתה אני
יחידה וסורה. ביד עבדי ביד אחי: דברי על
לבי אחותי. ואותי אל תוכיחי: כי חצי שדי
עמדי. אשר חמתם שותה רוחי: כי היינו
בנות אם אחת. ומקרה אחד קראני: נעשה
מספד תמרורים. כי אל הסגירנו: הכעסנוהו
בלא אלהים. ובלא עם המירנו: ולפנים שכן
בתוכנו. ובכבודו פארנו: ומדי שמרנו דתו.
כבבת עין שמרנו: ומדי בעטנו בתורתו. במטה
אף יסרנו: ולא הביט אל ברית אבות. ומעל
פניו הסירנו: כי אברהם לא ידענו. וישראל
לא יכירנו: הלא ממצרים גאלנו. ועת צרה
עזרנו: ועתה נטשנו יהוה, ובגוים זרנו: הלוא
נכריות נחשבנו לו. כי מכרנו: כי מה אוסיף
אחי לחשוב. ומחשבותי תראינה: וטרם
יזוק פי דברתי. אתה תדענה: ואיך תחריש.
וחרפת שמך יום יום תשמענה: הלנצח נמכרה
אני. אשר לא תגאלנה: נחמתני בביא משיחי.
לא ראיתיו עד הנה: ובל תוחלת ממושכה.
מי זה ישאנה: ואיה אפוא תקותי. ותקותי מי
ישורנה: קום קח את עדתך מהרה. וזר לא
יהגנה: זכור לי אהבתך. ואהבת כלולותי זכר

נא

ישמעאל ועשו: דברי על לבי. דברי תנחומין: אל תוכיחי. ענין וידוי ומוסר: כי חצי שדי. פסוק באיוב ו': שותה רוחי. יאמר על הנשמה: היינו בנות אם אחת. שהיתה ממלכה אחת ונחלקו לשתים בימי ירבעם (עיין יחזקאל כ"ג): ומקרה אחד וכו'. כמו שנבא עליה ישעיה הלא כאשר עשיתי לשומרון ולאליליה כן אעשה לירושלם ע"ש סי' י': מספד תמרורים. מספד של תמרורים: הסגירנו. לשון מסירה: ובלא עם. כשדים דכתיב בהו הן ארץ כשדים זה העם לא היה: ולפנים. כלומר ומקודם זמן זה: שכן בתוכינו. כע"ש ושכנתי בתוך בני ישראל: פארנו. לשון פאר יהדר: ומדי שמרנו וכו'. ובכל עת שקיימנו מצותיו ותורותיו: כבבת עין שמרנו. שם עצם גלגל האור והוא השחור שבעין: בעטנו. ענין מאיסה והרחקה: במטה אף. בפורעניות של רוגז וחרון אף: יסרנו. ענין מלקות: ולא הביט אל ברית אבות. ע"ש וזכרתי את בריתי יעקוב וכו': כי אברהם לא ידענו. לא התפלל עלינו: לא יכירנו. נתנכר בנו ולא שת לבו להשגיח לעזרנו: נטשנו. לשון עזיבה והנחה: בגוים זרנו. לשון פזור: הלא נכריות. אמרו האלה והאליבה: מכרנו. ביד אומות העולם: וטרם יזוק וכו'. פירוש קודם שאסדר דבורי בפי יודע אתה וגלוי הוא לפניך: תחריש. שאינו נוקם נקמת שמו המחולל ביניהם: הלנצח. עניינו לעולם: אני. עדת ישראל: נחמתני. על ידי הנביאים בבא משיח צדקנו: תוחלת. תקוה ממושכה: מי זה ישאנה. מי יוכל לסבלה: ואיה אפוא תקותי. פסוק הוא באיוב י"ז. ופירוש איפה כמו אנה היא ותקותי: ישורנה. לשון הבטה וראייה: קום. ענייני הזרז: כלולותי. כלומר מה שנכללו בסיני לעשות עם אחד נעשה ונשמע דכתיב ויענו כל העם יחדו ויאמרו וכו': זכר נא. פירוש עתה: ואשמתי [illegible]ית. ע"ד חטאת נעורי ופשעי אל תזכור: מרוב שיחי. מה שהתרעמתי והפלגתי בדברים רבים להתרעם על גלותי תרעומת רב: עד הנה. עד עתה:

אמר המקונן זכור ה' מה היה לאבותינו. כי בהם נגעה הפורעניות אבל אנו לא נשאר לנו כי

אם

נָא: וְאַשְׁמָתִי רֵאשִׁית וְאַחֲרִית. לֹא תִזְכֹּרְנָה:
כִּי מֵרוֹב שִׂיחִי וְכַעְסִי. דִּבַּרְתִּי עַד הֵנָּה: כי
זְכוֹר יְהוָֹה מֶה הָיָה לַאֲבוֹתֵינוּ. הַבִּיטָה
וּרְאֵה אֶת חֶרְפָּתֵנוּ: הביטה זְכוֹר
יְהוָֹה. יוֹם בָּא אוֹיֵב וּגְדוּדוֹ: וַיָּשֶׂם עַל
אֵם הַדֶּרֶךְ. מַעֲמָדוֹ: וְאֶל צִיּוֹן. הָיָה
הַקֶּסֶם בְּיָדוֹ: וּבִתְרָפָיו שָׁאַל. וְרָאָה
בִּכְבֵדוֹ: וַאֲנַחְנוּ. לֹא רָאִינוּ אוֹתוֹתֵינוּ:
הביטה זְכוֹר יְהוָֹה. יוֹם בָּא בְּבֵיתְךָ יום
אַכְזָר: וְיָד שָׁלַח. וּבְשַׂר חֲסִידֶיךָ גָּזַר:
יַעַן אָיֵה אֵל. עֹז הִתְאַזָּר: וּמַה הוֹעִיל.
כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל זָר: נֶאֱלַמְנוּ. וְיֵשׁ
אִתָּנוּ שְׂפָתֵינוּ: הביטה זְכוֹר יְהוָֹה. יום
רַבָּה הַמְּנֻעֶרֶת: וְנִשְׁאַרְנוּ עֲרוּמִּים. מִכָּל
תִּפְאֶרֶת: לֹא אָרוֹן וְלֹא כְרוּבִים. וְלֹא
כַפֹּרֶת: לֹא כֹהֵן וְלֹא עֲבוֹדָה. וְלֹא
מִשְׁמֶרֶת: וְלֹא עוֹלָה. לְכַפֵּר עַל
נַפְשׁוֹתֵינוּ: הביטה מַה יַּעֲשׂוּ זְרוּיִם.
בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם: אוֹ מַה יַּעֲשׂוּ שְׁבוּיִם.
לִפְנֵי שׁוֹבֵיהֶם: וּלְחָרֵף אֱלֹהִים חַיִּים.
שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם.
אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: הביטה הַנּוֹתֵן בַּיָּם
דָּרֶךְ. וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה: נְקוֹם אֶת
נִקְמָתֵנוּ. וְאֶת יְרִיבֵנוּ רִיבָה: וְאֶת
אַחֲרִיתֵנוּ. מֵרֵאשִׁיתֵנוּ הֵטִיבָה: הֲשִׁיבֵנוּ
יְהוָֹה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה: השיבנו

אֵם חרפה שאנו בגלות ועזבנו אלהינו לבושה וכלמה בין העכו"ם: אויב. נ"נ הרשע: וגדודו. מחנהו: אם הדרך. אמצע הדרך שהדרכים פונות לה מזה ומזה: ובתרפיו. הם צלמים ישאלו בהם עתידות: בכבדו. לשון כבד ממש. כי יש קוסמים בכבד עיין רד"ק יחזקאל כ"א: הקסם בידו. פ"ש לקסם קסם: אותותינו. אותות שלנו שעשה הש"ת לנו: נוי אכזר. נבוזראדן: ובשר חסידיך גזר. כרת וחתך: עוז התאזר. הקב"ה: הועיל. מה תועלת הגיע לך מאת הש"ה כי לא ירע לך ולא ייטיב לך: נאלמנו. לשון שתיקה: המנערת. ענין השחתה וכליון: ערומים. ערטילאין והמ"ס דגש: מכל תפארת. מכל בגדי כבוד ותפארת: משמרת. חבורת כהנים שומרי משמרת הקדש בשבתו: זרוים. ל' פיזור וריחוק: שבוים. ביד א"ה: פיהם. של האומות כי שמו האומות פיהם לחרף כלפי השמים ע"כ: עזים. תקיפים חזקים רודפים: נתיבה. ענין שביל ודרך: יריבנו. האומות המריבים אותנו בגלות תריב אותם: אחריתינו. סוף ימינו ע"ש טוב אחרית דבר וכו':

אהה. קריאה כך על הצער והדאגה: ידועת מכאובות. כינוי לישראל שבאו להם צירים ומכאובים בעוה"ר: וידעו עת וכו'. כמ"ש רז"ל שהיו יודעים פורענותם שהיא בחדש אב: ויאבוה. למכאובים: ויאגה. ענין עייפות והולכה לישראל: באב יגדלנה. דריע מזלייהו דישראל: יום איד. הוא יום ט"ב יום צרה: מועדי אירה חלים. ע"ש קלקל בחלים שלוה נ"כ לירות בחלים למעלה: יתציאוגה. ענין דילוג והסרה מן ולא יחטיא: תגאיה. צרות ורעות: בחדשה ימלאוגה.

אהה יודעת מכאובות. וידעו עת תבואנה:
בחדש אב יתחדשו. וישאונה וילאונה:
ימי אב כאב יגדלונה. ואל יום איד יביאונה:
מועדי אהה הצים. אשר לא יחטיאונה: תלאות
אשר יבקשונה. בחדשה ימצאונה: תלאות אחינו
אחינו. אנשי גאלתנו: איכה עברה עליהם.
כוס תרעלתנו: וגם אתם חליתם. כדוי
מחלתנו: איכה פתאום. נהפכה לזרים נחלתנו:
ונתנו לחרבה ושמה. את בית תפלתנו: ועם
אשר לא ישחרונה. איכה ימצאונה: תלאות
הן יהוה לא שנה. בני יעקב איך שניתם:
איכה מוסר יהוה. מבשרכם לא חזיתם:
ותחבולות לעת צרה. וכל תושיה עשיתם: ואת
עשה ויצרה. מרחוק לא ראיתם: ותאמרו
מקרה היא. ורפאו דמיתם: רפאתם דלף
טרד. וארובות רום נשיתם: איכה התרפאתם.
והמחלה לא רפאתם: אשר משובות יביאונה.
והתשובות ירפאונה: תלאות איך גורשו נשי
עמי. מבית תענוגיהם: ואיך צדו צעדיהם.
וקלו משגיהם: ויהפכו לאבל. שבתם וחגיהם:
ובי על חלליהם. מעי על הרוגיהם: אוי על
ספרי תורה. והוי על שוד הוגיהם: הנאחזים
בפחים. במצוד דיגיהם: ושה פזורה בין אריות.
בעתוה שואגיהם: אוהבים ישנאונה. והארצות
יקיאונה: תלאות איך שכנה ציון הרגה. בעיר
דמים שופכת: בין גחלים. ולהט חרב המתהפכת:
איך צדו צעדינו. ברחובה מלכת: לולי זרוע
יהוה. אתנו תומכת: אזי חיים בלעונו. בעת

בחדש שיושלם הריונה אז היא מלאה וכבידה ואז יוכל להשיגה ולמוצאה. כן כנסת ישראל בחדש שנגזר עליה גלות תוכל להגלל משם מבקשיה ויהיה חדש אב ימצאוה: אחינו אחינו. דרך המוהים והמקוננים לכפול דבריהם: כוס תרעלתנו. משקה סם המות: חליתם. ל' חולי: כדוי. ענין חולי ג"כ: לזרים. א"ה: נחלתנו. א"י: ושמה. שממה: ישחרונה. ל' דרישה ובקשה וחקירה: הן ה' לא שנה. ע"ש אני ה' לא שניתי ופירש"י שאני מאריך אפי לא שניתי דעתי מבראשונה לאהוב הרע ולשנוא הטוב (מלאכי): מבשרכם לא חזיתם. ע"ש ומבשרי אחזה אלוה ר"ל מזה היסורין המגיעים בגופי ובשרי. אתבונן ואכיר כי יענים השי"ת על העבירות: ותחבולות. עצות ומחשבות שהוא מתהפך האדם בערמה לבחור דרך שחפץ: וכל תושיה. כל ים וכל דבר שחשב לעשות בערמה: מקרה, דרך הזדמן: דמיתם. ל' מחשבה: דלף טורד. טפטוף הבית במטר שאינו פוסק תמיד רק דולף תמיד כינוי לעונות מועטין: וארובות רום. לריבוי הגשמים אמר ארובות כאלו השמים נפתחו ארובות כינוי לעונות מרובים הכוונה על כ"י שאלו סליחה וכפרה על עונות קלים ועל עונות חמורות לא שאלו כפרה: נשיתם, הרגום והשכח: רום. ר"ל שמים: והמחלה. ל' חולי כינוי לעונות חמורות שיש בידם: משובות. ל' מרד ומעל: בעיר דמים, שנשפכו דם אנשיה בתוכה: גחלים ולהט. חרב האויבים. ולפי שהחרב דומה ללהט בהתלהטו נקראת כן: צדו צעדינו. ע"ש צדו צעדינו מלכת ברחובותינו: תומכת. ענין סמיכת

חמתם נהבת: והיתה נבלתנו. לקרבם משלכת: השה הנהלאה. אשר בתוך חיות מתהלכת: בזרים יקניאונה. ובשוא ישיאונה: תלאות חזקו ויאמץ לבבכם. כל ישראל חברים: צאן אובדות בהרים. בין אריות וכפירים: עד יצו עליכם רועה. ויאספו העדרים: ממעונות אריות. ומהררי הנמרים: וכאש קוצים ידעכו: הסובבים כדבורים: ויונה תקנן בעברי פי פחת. בין נשרים: תחכה אחרית ימים. ואחר כל הדברים: והם אשר ישאונה. אל על יקראונה: והם

אמרה ציון. מצאוני עוני: לארץ אחרת. יצאוני בני: ואם גברו פשעי. ורבו זדוני: איה חסדיך הראשונים. יהוה: אי ויאמר יהוה. ציון בית מנוחתי: סגולת עמים. אותך קראתי: לא אבית לתוכחתי. לזאת חמתי שפכתי: על עזבך. את תורתי: איה אמרה ציון. תוחלתי אומללה: חשכו מאורי. ושמשי אפלה: בשמעי קול יתומי. צועקים בחלחלה: השכח חנות אל. אם קפץ באף רחמיו סלה: איה ויאמר יהוה. הרבית שקוציך: נמאסת ברוב מעליך. בועליך עושיך: ובגדו בך בוגדיך. יוצאי מעיך: מהרו בניך. מהרסיך ומחריביך: איה אמרה ציון. למי אבכה תחלה: אם לשממות קדשי. או לגלות הנפלא: אם לך צור קדושי. אשר עשית כלה: סכות בענן לך. מעבור תפלה: איה ויאמר יהוה. הן נמכרת במוקשך: ובעוצם בצעך. הנה

ושואה: חיים בלענו. ר"ל תמימים ענין השלמות הגוף. כלומר כל גופינו. וי"מ שהבשר אין לאוכלו בעודו חי כי אם מבושל ואנו מרוב תאותם לבלענו. היו רוצים לבלוע לנו חיים: נשרכת. ענין הלקה והרקה הוא ר"ל מתגברת: השה הנהלאה. פי' הראב"ע הרחוקה מהלאה: בתוך חיות. א"ה: בזרים. ע"ז: ובשוא. דתם: ישיאונה. ענין טעות והרחקה מדרכי הש"ת: תעניניהם. משכן בתיהם: נדו לעדיהם. ל' פסיעה והילוך: מביניהם. רודפיהם: שבתם. שקבעו לעצמם יום מנוחה לנוח בו: וחגיהם. יום חג לשמוח בו: לבי על חלליהם. פירוש אכאב ואחיל מכאב מעי ולבי שנכאבו בשביל חלליהם: הוגיהם. לשון הגיון ענין לשלוף הפה: הנאחזים כדגים. פקודת דעתם באה עליהם כדגים שנאחזים ע"י רשתות ומכמורים: דייגיהם. כינוי לא"ה הצדים להם: ושה פזורה. ישראל: בין אריות. א"ה: ישעתוה. ענין רעדה ופחד: שולגיהם. ל' המייה ורעש הקול כינוי לגזרות: יקיאונה. לשון ריקות ע"ש ואכלה אתכם ארץ אויביכם: כל ישראל חברים. כלומר כשתהיו כולכם כאיש א' לשוב בתשובה: צאן אובדות. ישראל שנעים ומטולטלים בין א"ה: רועה. מלך המשיח: העדרים. כינוי הוא לישראל: וכאש קוצים ידועכו. כינוי לא"ה שנתאספו כרגע לאיד ישראל כדבורים אחריתם יבטלו ויאבדו כאש קוצים כ"ל: בעברי פי פחת. היונה הזו תשים קנה בצידי הפחתים כדי שלא יקחו אותה בני אדם. ואת האפרוחים כי מפני הפחת שהיא חפירה ושוחה עמוקה לא יוכלו לעבור אליה כינוי לא"י עדים בצרות: בין נשרים. באומות שי יתבלו ישראל בהם: אחרית

...רישך : וחטאת נעורך. פקד צור קדושך :
...ן שבית טומאה. תחת אישך : איה אמרה
ציון, מה אענה ומה אומר : כי ברוב עוני. גילי
אבל הומר : ועל שממות מכוני. אצעק בלב
...מר : הנה לשלום. מר לי מר : איה ויאמר
...ה, מבטחך נכחד : כי צרך וערך. נוסדו
יחד : גליתי אזנך. במורא ופחד : דברי הנביאים.
פה אחד : איה אמרה ציון. אויה לי על עוני :
כי באמת וצדק. חרבו ארמוני : אך אם פשעתי.
...י עוני : הלעולמים יזנח יהוה : איה ויאמר
יהוה. התנחמי בגלותך : ואם בחטאתך.
...רבתי נותך : לטובה אזכרך. ושבתי את
שבותך : ויש תקוה. לאחריתך : ויש

...בנה כי ערתה. ויללה כי רבתה : אללי
לי. איה לי : לשרפת תורה.
שאו קינה מרה : אללי לי. איה לי : לבתי
...יות, ובתי תושיות : אללי לי. אויה לי :
...ג בחירים. ושחיטת הכשרים : אללי לי.
איה לי : לחרבן מקדשים. שאו קינים
...ים : אללי לי. איה לי : להרות
...קות. נפשם שוקקות : אללי לי. איה לי :
ליונקי שדים. כי צמאו למים : אללי לי.
איה לי : אוי לעוצם חרבן. לתינוקות
של בית רבן : אללי לי. אויה לי :

אללי לי אללי. על רוע מעללי : אללי לי אללי.
על שבי עוללי : אללי איכה כלו ביגון
...ל בי שם כי ידון : הייתי כעבד והם
...ם. ולא אדע מי לי אדון : זה רודה וזה

ימים. כשיכנסו לרשת את ארצם בב"א : כל הדברים. נבואות שכבר נתקיימו כגון נבואת ירמיה : והם. על ידם שכבר נתקיימו הרעות עתה יתקיימו נבואות הטובות כמו שניבא עליהם הושע הנביא ע"ה. ואל על יקראוהו. ופי' הראב"ע נביאי השי"ת הקוראים וכולם על דרך אחד ולא ירימו ראש. אי נמי א"ה יהיו קורים לישראל אל על כלומר עליון בחייתו בב"א :

אמרה, יגלוני בני. יגלו ממני : תקותי. ל' תוחלה : אומללה. לשון חולשה : בועליך. חסר למ"ד ויהיה כמו לבועליך עושיך : יגלו ממך. כי ציון היא אם של ישראל : מיהרו בניך. לחטוא : הנפלא. המכוסה ונסתר שלא מדע לו סוף : במוקשך. לשון מוקש הוא ענין תקלה ומכשול : בלעך. לשון חמדה ועושק : פקד. ענין זכירה והשגחה : הומר. הוחלף ונשתנה : נכחד. ענין הסתרה והעלמה : וערך. מן ויהי ערך לשון אויבך וצרך : נוסדו יחד. נתחברו בסוד ועצה אחת : גליתי אזנך. ענין נבואה :

אללי לי. לשון אבוי או לשון יללה עיין ר"ש ן' מלך (מיכה ז') : תושיות. התורה נקראת כן ע"ש שמתשת כחו של אדם : שוקקות. ל' תאוה וחשק : מעללי. מעשי : כלו. ל' תשלומין : בי ידון. כלומר יאדון ישים עלי שררה ואדנות : רודה. לשון מלקות : קלי שברי. קץ הוחלתי ותקותי שאני מקוה בו להגאל. ארך ולא נודע לו סוף : כי חרפת אדם. כענין שאמרו הניה מעשה דליתא ברבה איכה דאמרת כולהו מחילנא. בר מדאמרה יהודיתא : נחלה מכתי. לשון חולי ומכאוב : בגזית. אבני גזית כלומר באבנים מפוסלות : אויה לי כי

גרתי משך. בתוך משך שם אומה מבני קטורה וכמו כן קדר: להציר גגות. עשב העולה בגגות אחרי ירידת מטר שהוא מתייבש הרבה קודם שייבש כל חציר שיש בשדות: כסוחה. לא הזמור תרגם אונקלוס לא תכסח ל' כריתה: דומן. הוא זבל האשפה: קראו אחרי שלחו מגל. כינוי הוא שהיו ממהרים לעשות בי נקמות ורעה באמרם שכבר נתמלאה סאתי: כאספי קיץ. נמשלתי כדבר מועט אחר שלקטו ואספו פירות הקיץ: כעוללות בבציר: אחר הבציר שאין בהם תועלת (מיכה ז'): הנותן. עזים. חזקים תקיפים: חדש ימינו כקדם. פירוש כימי משה ואהרן. כך דרשו רז"ל:

על היכלי. נזרך. לשון כתר ועטרה: ושאי קינה. ענין הרמת קול תרגום וישא וארים: אהליבה. ירושלים שהיה המקדש בה לשון אהלי בה: ואהלה. היא שומרון קרי ביה אהלה. אהל שלה כינוי לע"ז שאין לשי"ת חפץ בהם. כך פירשו המפרשים ז"ל ביחזקאל עיין שם:

על שוד. ל' בזיזה ושלל: מחולינו. לשון מחול עם כלי זמר: גלינו. גלותינו: מטבח. לחסידי ישראל: נערב בדם חללינו. נתערב בדם הרוגים כמו שאירע במעשה דזכריה: רפו. לשון רפיון ענין חולשה: ספו. לשון כפו תמו ענין השחתה וכליון: מליה וכו'. מלוה עלינו לקיים בשנה ולקונן ולומר על אלה חשכו עינינו וקאי על עושי מלאכת שמים ועל ביטול דת פלילינו:

ספר. התפלש. לשון התגלגלות: אמרי תורה וכו'. להגדיל הבכי עשה הפייט כדרך שואל שתשיבהו למה תלבשי וכו' ותהי התורה כמשיבה

באיש

מרדה. וזה עושה בעברת זדון: אוי לי אמי כי ילדתיני. איש ריב ואיש מדון: אללי בכה אבכה לילה ויומם. כי ארכו קצי שברי: למה לא מרחם מותתני. ותהי לי אמי קברי: כי חרפת אדם לוקח. כל הנקרא בשם עברי: נחרה מכתי. אוי לי על שברי: אללי גרי הגלני מדכאי. ודרכי בגזית גדר: פתאים גי כבה. ושמשי בעוד יום קדר: גלה כבוד מישראל. לא תואר לו ולא הדר: עין שמשי חשך. ומאורי קדור קדר: אויה לי כי גרתי משך. שכנתי עם אהלי קדר: אללי דרי כבודי לחציר גגות. שיבש לפני כל חציר: כסוחה השלכתי. ואהי דומן לכל יציר: קרא אחרי שלחו מגל. כי בשל קציר: אללי כי הייתי כאספי קיץ. כעוללות בציר: אללי הנותן בים דרך. ובמים עזים נתיבה: יחיש ישועה ואת יריבנו יריבה: וגם את אחריתנו מראשיתנו הטיבה: השיבנו יהוה אליך ונשובה: ככתוב השיבנו יהוה אליך ונשובה חדש ימינו כקדם:

עד אנה בכיה בציון. ומספד בירושלים תשוב תרחם ציון. תבנה חומות ירושלים: ככתוב אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד: ונאמר ופדויי יהוה ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה:

ואומר קדיש דעתיד לחדתא וכו' ואח"כ אומר בקי' מ'

על

על היכלי אבכה. יומם ולילה: ולתפארת
ציון. עיר ההוללה: ולתפארת בכי תמיד.
על חרבן פעמים: ארץ צבי. צבי ירושלים: ועל
עמה. אשר הלכו בגולה: ולתפארת בית תפארתי.
שם אויב לשמה: הושיבני. בידי נביות ושמה:
על זאת אבכה תמיד. בקול יללה: ולתפארת
ספרי תורה. כי הוללה תפארתך: נפל נזרך.
מיום שחרב ביתך: ושאי קינה. על אהליבה
ואהלה: ולתפארת חזקו עמי. מהר אבנה
דביריכם: נקם אקבש. ואשיב את שבותכם:
היכלי. אשכון כבתחלה: כי מציון. תצא
תורה ותהלה: כי מציון

על שוד היכלנו. ועל חרבן בית מחולנו: בכל
משכנות גולינו. נשא במר קולנו: אוי.
מה בא עלינו: אוי יום הוכן מטבח. למשרתי
מזבח: ודם קרבנות זבחינו. נערב בדם
חללינו: אוי יום שופך דם עבדי אל כמים.
נמס כל לב רפו כל ידים: ספו עושי מלאכת
שמים. על אלה חשכו עינינו: אוי מצוה
חקים בפה עלינו. על בטול דת פלילינו:
אחרי נפלה עטרת ראשנו. איך יוצא שחוק
פינו: אוי

ספר אמרי שפר. התפלש באפר: ספר
אמרי תורה הדורה. למה תלבשי כמו
שחורה: על כי אני בגלות עצורה. ואתמשל
באפר: ספר על חרבן פעמים. ספדי בת
רמים: כי השליך משמים. הנותן אמרי שפר:
ספר איה איפה חכמיך. מגלים רזי סודותיך:

שהיא לובשת שחורה על כי אני בגלות עצורה כמי שהוא מעוכב ועצור בבית הסהר: ואתמשל באפר. כאפר הזה שמשליכין אותו למקומו' שאינן מכובדי' כך היא אומרת ומקוננת שנמשלה בעיניה אל האפר כי לא זהו מקומה ולא זהו כבודה. ועמר יתמרמר ולב יקרע ועינים תדמע וראש יגיע כאפר יאמר בפה מלא דברים אלו: הכתובים במגלת ספר. כדאיתא באיכה רבתי כך וכך בתי כנסיות היו בירושלם כך וכך חכמים בכל בהכ"נ:

ספדי. יקותיאל. זה משה. וזה אחד משבעה שמות שהיו לו כדאיתא בפסיקתא: וחבל. ל' חבלים כפיטוטו לשון עבותות: כבושה. ביד הצרים: שלחוהו באש. על שם שלחו באש מקדשך: כהותל. ל' חפץ ורצון ענין כרצוי:

קומי וספדי הומה. זכירה. כדי לזכור מאורעות שאירעו לנו: א"נ מזכור את אשר התעיבו והכעיסו האויבים לנו: יום צרה. כדרז"ל מגלגלין חובה ליום חייב כי הוכפלו בו צרות מבוכות: ברוב מגינה. ברוב תוגה: מקודשת ראשונה. דעשר קדושות הן והיא קדושה ראשונה כדאיתא במס' כלים: יקרא. יצעק: מצירה. (ירמיה מ"ה) ר"ל שכואבת ועומדת בדוחק: נתיבות, הדרכים: זהריך. לשון אור וזהר: עצורה. לשון עצבה: ראש פתנים. סם המות: זוהר חוזים, נוגה מראיהם וירא תרגום וחזא: הוכת. הוכם: קרן. לשון כריתה מן קרן מלפון בא בא: ולמפקד. ולמשמר (המפרש). ולי נראה לשון חסרון מן ויפקד מקום דוד ר"ל שנחסר מקומו רק וחסר ממנו: המעורר לויתה. ע"ש העתידים עורר לויתן (איוב ג') והוא לשון אבל ובדברי רז"ל אבה לא תעורר לויתה

לויתה במועד: גבולנו. ארצנו:

המנהג שנותנין מפה שחורה ע"ג ספר תורה וכל כך כדי להתעורר הלבבות להתאבל ולהתאונן על חורבן הבית וחילול התורה ועיין כל בו ז"ל והלק"ט וכו' תניא: טעם לקריאת פרשת כי תוליד לפי שהוא מעין המאורע (לבוש) וכת' ב"ח דף קע"ז ע"ב נתן טעם שכל הנזק שהגיע לנו והיותר קשה עלינו במה שנתפשטו המינות בעולם היפך התורה. וזה מסיבת ע"ז שהיו עובדים ע"ז אנשי דורותינו שממנה פרחה לנו הטעות וזהו שהעידה עליו תורתנו בקריאת היום כי תוליד וכו' והשחתם ועשיתם פסל ובקשתם משם מהגלות והחרבן תכירו טעות שלכם כי לא ראיתם להכיר בהיותכם על אדמתכם. וכשתצטערו על החרבן ותקבלו צרתכם עליו וזהו בצר לך שיהיה לך צרה על מה שעברתם על רצון האל ית' ושבת עד ה' אלהיך ויגלו רחמיו על הדין ומזה יראה בבירור שאורך הגלות על שאין ישראל מצטערים על החרבן כמו שראוי שאין התשועה באה אלא בבכי על החרבן כמו שנא' בבכי יבאו ובתחנונים אובילם וכו' עיין שם באורך (שושני ורדים) והנה בפרשה זו נתנבא מרע"ה שעתידין ישראל לעבוד ע"ז בארץ ושיגלו ממנה בעון זה. ולכך אמר כי תוליד ולא אמר אם תוליד לפי שהוא משמש לשעה שמוכיח להם עכשיו ומתנבא במה שיארע להם לדורות. והעיד עליהם עדים קיימים השמים והארץ ירמוז על המלאכים ובני אדם או השמים והארץ ממש שהזמן עדים שיראום תמיד הם ובניהם דור אחר דור כי הם העומדים נצחיים כמ"ש ראב"ע ולבסוף ישיב שביתנו במהרה בימינו בי"ר.

נָפְלוּ בְּיַד מוֹנַיִךְ. הַכְּתוּבִים בִּמְגִלַּת סֵפֶר: כי א
מְהֵרָה חוּשָׁה אֵל עֶלְיוֹן. וּבְנֵה דְבִיר וְאַפִּרְיוֹן:
לָשׂוּם לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן. פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר: ישים
סְפָרַי וְהֵילִילִי. תּוֹרַת יְקוּתִיאֵל: וְחִגְרִי שַׂק
וְהֶבֶל. עַל גּוֹלַת אֲרִיאֵל: הַשְּׂרוּיִם
בְּצַעַר. בֵּין מוֹאָב וְיִשְׁמָעֵאל: בְּכִי עַל הֶרֶג עַם
קֹדֶשׁ. עַם הָאֵל: כִּי אָכְלָה חֶרֶב. שְׁאֵרִית
יִשְׂרָאֵל: כי אכלה סְפָרַי וְהֵילִילִי. תּוֹרָה הַקְּדוֹשָׁה:
לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. לַאֲרָצוֹת רֹאשָׁה: וְרוֹבֵי הָעוֹנוֹת.
שָׂמוּהָ כְבוּשָׁה: בְּכִי עַל הַר קֹדֶשׁ. וְשִׁמְמוֹת
הַהַרְאֵל: כי אכלה סְפָרַי וְהֵילִילִי. תּוֹרָה הַתְּמִימָה:
עַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. בָּאוּ זָרִים שָׁמָּה: שְׂרָפוּהוּ
בָּאֵשׁ. בְּעֶבְרָה גַּם חֵמָה: בְּכִי עַל זֹאת בִּבְכִיָּה.
דֶּמַע כְּהוֹאֵל: כי אכלה

קוּמִי וּסְפָרִי תוֹרָה. וַעֲשִׂי קִינוֹת וְזִכְרָה: בְּתִשְׁעָה
בְּאָב. יוֹם צָרָה וּמְהוּמָה וְיוֹם עֶבְרָה:
בְּיוֹם אַף כִּי חָרָה. וְנֶחֱרַב דְּבִיר וַעֲזָרָה: צְעָקָה
גְדוֹלָה וּמָרָה. זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה: צעקה שַׁאֲלִי נָא
בְּרוֹב מְגִנָּה. אַיֵּה מַחֲנֵה שְׁכִינָה: וּבֵית לְיִי
וְרוֹבְנָה. וְאֵיפֹה אַנְשֵׁי אֱמוּנָה: וְאָנָה פָּנָה אָנָה
הוֹד עִיר הַנֶּאֱמָנָה: אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה. מְקֻדֶּשֶׁת
רִאשׁוֹנָה: לְזֹאת לִבֵּךְ מַר יִקְרָא. כְּמוֹ לֵב אִשָּׁה
מְצִירָה: צעקה אַיֵּה רָאשֵׁי יְשִׁיבוֹת. וְאֵיפֹה
סַנְהֶדְרַיִךְ: וְאָנָה הוֹלְכֵי נְתִיבוֹת. לְנֹגַהּ
זָהֳרֵיךְ: וְאֵיפֹה עוֹרְכֵי תְּשׁוּבוֹת. לְשׁוֹאֲלִים מִ
סְתָרַיִךְ: וַאֲלָפִים וּרְבָבוֹת. דּוֹרְשֵׁי סְדָרַיִךְ:
כּוּלָּם בְּגָלוּת עֲצוּרָה. הָלְכוּ בְּיַד בְּנֵי צָרָה: צעקה
אַיֵּה עוֹשֵׂי זְבָחִים. וְאֵיפֹה עוֹשֵׂי שְׁמָנִים: וְאָנָה

עֹרְבֵי נְחָלִים. וְסִדּוּר לֶחֶם הַפָּנִים: בָּא רַב טַבָּחִים. וְהָרַג אָבוֹת וּבָנִים: וַאֲנִי וְאֶבְלוּ פְּתָחִים. אֲשֶׁר אָז עָרְכוּ הַסְּגָנִים: כִּי אֵל חַרְבּוֹ קָרָא. וַחֲצִי אַפּוֹ יָרָה: צעקה

בְּמָקוֹם אַשְׁרֵי הָעָם. אֵיכָה זָהָב יוּעַם: וּבִמְקוֹם גַּדְּלוּ הֲמוֹנֵינוּ. נָפְלָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ: וּבִמְקוֹם הָעֲטָרָה. רֹאשׁ פְּתָנִים וּמְרֵרָה: וּבִמְקוֹם מַפֵּה יָפָה. וְחָסַר צְעִיפָה: בִּמְקוֹם יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם. יְקוֹנְנוּ מַר כַּפַּיִם: וּבִמְקוֹם זוֹהַר חוּתָם. שַׂק הוּשַׁת כְּסוּתָם: בִּמְקוֹם יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם. שֹׁמּוּ עַל זֹאת שָׁמַיִם: וּבִמְקוֹם וְתָגֵל הָאָרֶץ. לִבִּי יִכְאַב וַיָּבוֹא בוֹ קֶרֶץ: וּבִמְקוֹם יִשְׂמַח הַר צִיּוֹן. מְרִי שִׂיחִי וִידֵי אֲחָזוּ רִפְיוֹן: וּבִמְקוֹם תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה. הַיּוֹם אָגוּד וְאֶתְגּוֹדְדָה: וּבִמְקוֹם עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל. אָגוֹז רֹאשִׁי וּמִבְּכִי לֹא אֶחְדָּל: וְנֶהִי אֲחַדֵּשׁ. בִּמְקוֹם יִתְקַדֵּשׁ. עַל שִׁמְמוֹת קֹדֶשׁ וּמִקְדָּשׁ: בְּיוֹם יָהּ מִן סְעָרָה אֶקְרָא. בְּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא: וּלְחָרְבַּן בֵּית אֵל נוֹרָא. תִּשְׁתּוֹמֵם וְתָפוּג תּוֹרָה: וּלְמִפְקַד כֹּהֲנָיו וּנְבִיאָיו. שֶׁלֹּא בִּרְצוֹנוֹ וּבִרְצוֹן יְרֵאָיו: בְּיוֹם תְּקוֹנֵן הוֹי אֲרִיאֵל. שֶׁלֹּא כִּרְצוֹן עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל: וּמֵעַל אֲרוֹן דָּתֵנוּ. גָּלְתָה שְׁכִינָה חֶרְפָּתֵנוּ: לָכֵן תְּעוֹרֵר לְוִיָתָה. בִּמְקוֹם גִּיל בַּאֲנָחָתָה: עַד יְשִׁיבֵנוּ אֶל גְּבוּלֵנוּ. תִּגָּלֶה וְתֵרָאֶה מַלְכוּתוֹ עָלֵינוּ:

ואח"כ תגלה ותראה מלכותו עלינו במהרה וכו' עד בחן בחסד ורחמים וכו'. ומגביה ס"ת לעם ואומר וזאת התורה וכו' הבו תנו עוז לאלקים וכו' ואין אומרים נוסח בריך שמיה. וקורין שלשה גברי בפרשת ואתחנן מן כי תוליד בנים. כהן עד ובכל נפשך. לוי עד מלבדו. ישראל עד כל הימים. והג'

הוא

ולא נהגו לקרות רביעי למפטיר כדי שלא להטריחו לקרות ר"ח וחה"מ (לבוש) ועוד שאין בו ביטול מלאכה לעם בכל מקום אלא במקום שנהגו (שם): ומברך אחר ההפטרה ג' ברכות אלו וכ"כ רד"א וכ"ב וכן מנהגינו פשוט: ואינו אומר יהללו את שם ה'. ע"ש לך דומיה תהלה. כ"כ בס' הניא: ואין אומרים מי שבירך. שהוא יום שאינו ראוי לברכה: למגלת. דאין לך צרה גדולה מצרת יום זה וגם שרוים בתענית וכי גרע מזמור זה מסיפור הקינות. עכ"ל:

תרומם. לשון רוממות: תקומם. שזקוף קומתה מן והולך אתכם קוממיות: נכשלה. נפולה: תסובב. לשון הסבה: תחבוש. לשון קישור ותיקון: ופרבתה. גם היא ל' מדבר: ופלאו הרים רנה. ופתחו הרים רנה: כי יום נקם בלבי. היה בלבי זמן רב עד שבאה שנת גאולי ואעשה נקמה בלבי (רד"ק): בלע. לשון הסרה שיעלם מישראל ויוסר לעולם ועד: מעל כל פנים. פני ישראל שהם בוכים בגלות מצרת העמים כי לא תהיה להם צרה עוד: וחרפת עמו. שהיו מפוזרים בין העמים יסיר: כי ה' דבר. בכה לא תבכה לא תצטרך לבקש בקשה תחת הס"ת בבכי כי בקול זעקך יחנך: קנאתי לה. בשבילה ולא הוזקקו לנוס ולספיד: כאשר הייתם קללה. שהגוים מקללים אחרים הו בבואת רעב או מקרה רע באדם יאמרו כי בעון ישראל הוא שסובכים ביניהם: והייתם ברכה. שהעמים יתברכו בכם: תחזקנה ידיכם. בזמן הזה עבור הנחמות שעתידים לבא: פאר תחת אפר. כי מנהג האבל לשים אפר בראשו: שמן ששון תחת אבל.

כי

כי האבל אינו סך שמן כמו שאמרינו בדבר התקועית: מעטה. לשון מלבוש: תחת רוח כהה. רוח קדרה ואלופה כי רוח ישראל קדרה בגלות: אילי הצדק. אילני הצדק: ואבליה. ישראל המתאבלים עליה בגלות ינחמם השי"ת לעתיד בב"א:

קצת המונים נוטים ברוחצים פניהם ידיהם ורגליהם בזמן המנחה ואין נכון להקל בזה כמעט כל הפוסקים שוים לאסור. וכתב הרב"י סי' תקנ"ד דכל הבא להקל בדבר בין איש בין אשה כופין אותם שלא לעבור על דברי חכמים. עכ"ל: וקורין בפרשת ויחל. לפי שעת נחמה היא ומטעם זה מברך החזן למלך ולקהל: והשלישי הוא המפטיר שובה ישראל וכו'. בתכאלי"ל לא נזכר שם להפטיר. וכן נראה מדברי הרמב"ם פי"ג מהלכות תפלה שלא כתב שם שמפטירין כמו שכתב בשחרית ומפטירין וכן פירש הרב ב"י דעת רבינו בסי' תקצ"ה. וכתב בספר ת"י דף כ"ג ע"ב וז"ל. וכ"ל ממ"ש רש"י במגלה טעמא דאין מפטירין בשני וחמישי ור"ח מפני שהם ימי מלאכה ויקשה העיכוב בהם לצבור וכן בת"ב במותר הוא במלאכה בדבר האבד ובשבת במנחה מפני שסמוך הוא לחשיכה שהרי כל היום היו רגילין לדרוש עכ"ל. נראה משם שלפי הדין אין שום איסור בדבר. אפי' לדברי האומר אין מפטירין בהם. וא"כ הרוצה להפטיר בהם כדי להתעורר הלבבות לדברי הנביאים לתשובה הרשות בידם ועליהם תבא ברכת טוב הואיל והימים הם ימי תענית והתעוררות לתשובה ומ"מ נראה נראה ופשטיה למי שאינם רוצים לשנות מנהג עכ"ל: ובכאן ג"כ פשט המנהג להפטיר במנחת ט' באב לבד

היא המפטיר בירמיה אסף אסיפם סי' ח' ומתחיל בה אמר ה' עמדו על דרכים וכו' והקימותי עליפם צופים וכו' אסף אסיפם. ואחר קריאה בתורה אינו אומר קדיש ומברך קודם ההפטרה. ואחר שמשלים ברכת ההפטרה צור כל העולמים וכו' אומר רחם ה' אלהינו כמ"ש לעיל. ואחריה את צמח דוד וכו' בא"י מגן דוד ואינו אומר על התורה ואינו אומר הנותן תשועה יא מי שבירך וכו' ואומר כשמוליכים ס"ת להיכל על נהרות בבל וכו' בבכי ואנינה. ואומר והוא רחום אשרי ולמנצח יענך יהי קדושה ומזמור היום ומזמור אליך ה' נפשי אשא וכו' א"ר אלעזר ואין אומרים פטום הקטרת. ואומר קדיש דעתיד. תתקבל וכו' ועלינו לשבח. ויושבים לארץ. ואומר החזן למי אבכה וכו' כמו בלילה. ואחר שמשלימים אומרים על נהרות בבל. אז בבית שבינו וכו' עד ונגזור תענית בכל המדינה. ומסיימין בנחמה זו:

תרומם שפלה. תקומם נכשלה. תעש בנין בעיניך לאין כמו מעשים. תבקש אבודה. תשובב נדחה. תחבוש שבורה. תחזק חולה. תרחם שבויה. תנחם עניה. ככתוב נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם: ונאמר כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו: ונאמר כי נחם יהוה ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יהוה ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה: ונאמר רנו שמים וגילי ארץ ופצחו הרים רנה כי נחם יהוה עמו ועניו ירחם: מהרה יהוה אלהינו תקרב קץ גאולתנו ותמחה דמעה מעל פנינו ככתוב כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה: ונאמר לקרוא שנת רצון ליהוה ויום נקם לאלהינו לנחם כל אבלים: ונאמר בלע המות לנצח ומחה יהוה אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי יהוה דבר: ונאמר כי עם בציון ישב בירושלים בכו לא

תִּבְכֶּה חָנוֹן יָחְנְךָ לְקוֹל זַעֲקֶךָ כְּשָׁמְעָתוֹ עָנָךְ׃
וְעוֹד תְּקַיֵּם בְּחַיֵּינוּ וּבְיָמֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם וּבָעֵת
הַהִיא נְאֻם יְהוָה יִשָּׁמַע מֵעָרֵי יְהוּדָה וּמֵחוּצוֹת
יְרוּשָׁלִָם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל
כַּלָּה קוֹל אוֹמְרִים הוֹדוּ אֶת יְהוָה צְבָאוֹת כִּי
טוֹב יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ מְבִיאִים תּוֹדָה בֵּית
יְהוָה כִּי אָשִׁיב אֶת שְׁבוּת הָאָרֶץ כְּבָרִאשֹׁנָה
אָמַר יְהוָה׃ וְנֶאֱמַר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה וְחֵמָה גְדוֹלָה קִנֵּאתִי
לָהּ׃ וְנֶאֱמַר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שַׁבְתִּי
אֶל צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלַםִ
עִיר הָאֱמֶת וְהַר יְהוָה צְבָאוֹת הַר הַקֹּדֶשׁ׃
וְנֶאֱמַר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים
וּזְקֵנוֹת בִּרְחֹבוֹת יְרוּשָׁלִָם וְאִישׁ מִשְׁעַנְתּוֹ בְּיָדוֹ
מֵרֹב יָמִים׃ וּרְחֹבוֹת הָעִיר יִמָּלְאוּ יְלָדִים וִילָדוֹת
מְשַׂחֲקִים בִּרְחֹבֹתֶיהָ׃ וְאוֹמֵר וְהָיָה כַּאֲשֶׁר
הֱיִיתֶם קְלָלָה בַּגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה וּבֵית יִשְׂרָאֵל
כֵּן אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וִהְיִיתֶם בְּרָכָה אַל תִּירָאוּ
תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם׃ וְאוֹמֵר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם
הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה
וּלְמוֹעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ׃
וְאוֹמֵר לָשׂוּם לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן לָתֵת לָהֶם פְּאֵר תַּחַת
אֵפֶר שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן תַּחַת אֵבֶל מַעֲטֵה תְהִלָּה
תַּחַת רוּחַ כֵּהָה וְקֹרָא לָהֶם אֵילֵי הַצֶּדֶק מַטַּע
יְהוָה לְהִתְפָּאֵר׃ וְאוֹמֵר וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ
צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן
וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה׃ וְאוֹמֵר שִׂמְחוּ

לבד כמו בשחרית ועיין לעיל בסדר מנחה דעשירי בטבת ע"ש. ועיין כנה"ג סי' תקצ"ה: ודע שיש מקומות שאין מפטירין במנחה וכן נראה דעת הרמב"ם שלא הזכיר הפטרה כי אם בשחרית ובמקומינו מנהג פשוט להפטיר במנחת ט"ב דוקא וכן הוא בהכל־בו וכת' ת"י דף כ"ד שאפילו לדעת האומרים שאין מפטירין אם אח"כ רוצים להפטיר כדי לעורר הלבבות לתשובה הרשות בידם ועליהם תבא ברכת טוב עיין שם: ומסיים בהפטרה זו ופושעים יכשלו בם. ואינו אומר פסוק מי אל כמוך ופסוקים שאחריו הנזכרים בדפוסים לפי שהיא תוכחה לעם שישובו ויכנעו לאל ית' בענין שישובו איש מדרכו הרעה לכך אין צריך לסיים בדבר טוב כדי שיתעוררו העם לתשובה וכדרך שכתב הרמב"ם ז"ל בטעם פרשת האזינו שמפסיקין בסימן הזי"ו ל"ך ע"ש:

נחמו. אשכול כפר. הקב"ה שכפר ומחל לישראל על כמה מרדים ונסיונות שניסוהו במדבר: כתוב בספר. הם הצדיקים כענין שנאמר ויכתב ספר זכרון לפניו (ראב"ע דניאל): על חללי. על הרוגי: הדום רגלי. שרפרף הכסא: לעיים. לחרבה: כי בשובה. מהגלות לציון: בצבי נחלה שפר. ישראל על שם נחלת צבי ועל שם אף נחלת שפרה עלי: מגורתו. פחדו ומוראו: כופר. לשון פדיון:

נחמו. אשא נס לגוים. כאלו השי"ת ירים נס לעמים שיחרדו לבא אל מקום הנס כן ישלחו ביום ההוא כל העמים את ישראל אשר בארצם שילכו להם בכבוד: לשובב. להשיב: מתעלפים בהמונם. ר"ל ההמון העייפים ומוגם

ומוגם. לריהם: יעטו בוז וחפר. ילבשו בזיון וחרפה: נוחלי אמרי ספר. ישראל נוחלי התורה: (מעילם ומעיבל. שמות אומות הם מאלופי עשו: ירונו. לשון רנה ושמחה: מינונם. יגון שלהם על שהם בגלות: ומוגם. אויביהם המאנים ומקנטרים להם: ואהיה סביבותיה. משל הוא שלא יוכלו זרים לעבור בה: ברבות טובותיה. כתמות טובות המעותדות לבא יהיו בתוך הרגם:

אנא. בבקשה, ברצון וחפץ תרגום יתפון ילבי: דורשי חוק. חוקי התורה: על פה ועל ספר. תורה שבכתב ותורה שבע"פ: העת. עתה: שמי שפר. מן ברוחו שמים שפרה לפי שהם נטוים כאהל: למזורם. פירוש למכתם: חובש. קשירה וחיבוק: כופר. פדיון: חבל. מן יעקב חבל נחלתו: היא. מן חית עייך אל תחוס לנצח: עניך. נפש עניך: בני תמותה. בני הנהרגת עליך: מכבל. שנותנים ברגלי האסור: עלאיך. ישראל שנקראו צאן: נכוחה. מן כולם נכוחים למבין: והוכחה, ענין צרה: גהה. לשון גייה: מעוניך. ארץ ישראל: נלקטים כשושן. כענין ואתם תלוקטו וכו': חדק. קוצים והוא כינוי לצרים המכאיבים אותם כמו קוצים: שוחחים. ל' ריכור ושיחה: אילי הצדק. אילני הצדק: תנאר. לשון הרחקה והשחתה מן זנח ה' מזבחו נאר מקדשו: פירוש הנגל:

נחמו. נכאה. קלה וזמנה: משוד תנחומיה. לשון שדים והוא ענין לחות ודשנות: המולו. לשון מלילה. זי"מ שיתמלו מענוגות שבידם. א"כ מנגמתיות חז"ל: מזיז כבודה. לשון זיו וזה"י מתמד יקרה ע"שורח"ל פי' שהוא

אֶת יְרוּשָׁלַיִם וְגִילוּ בָהּ כָּל אוֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ: בָּרוּךְ מְנַחֵם צִיּוֹן וַאֲבֵלֶיהָ וּבוֹנֵה בְּרַחֲמָיו אֶת יְרוּשָׁלַיִם אָמֵן:

ויושבין הקהל בבהכ"נ וקורין איוב עד סופו. ואח"כ יוצאין קצתם להבין צרכי הלילה כנהוג:

מנחה לתשעה באב

לובשים ציצית ומניחים תפלין ומברכים עליהם ואומר למנצח על הגתית וכו' ופרשת התמיד וכו' ופטום הקטרת ואשרי יו' ואל ארך אפים וכו' ומוציאים ס"ת. גדלו וכו' וקורין בו שלשה גוברי בפרשת ויחל. והשלישי הוא המפטיר שובה ישראל ומברך לפניה ולאחריה כמו בשחרית ואח"כ אומר ההין הנו' תשועה למלכים ומי שברך לקהל. ואומר יהללו וכו' ומחזי' ס"ת להיכל וקדיש ומתפללין י"ח ואומר במקום תשכון רח' ועננו בשומע תפלה. וש"ץ אומרה בין גואל לרופא ברכה בפני עצמה. ועולים הכהנים לדוכן. ואחר החזרה נופלים על פניה' וא"מ, ואומר ש"ץ פיוטים אלו:

נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי. יֹאמַר אֶשְׁכּוֹל כּוֹפֶר: קִנְאַת כָּל הַנִּמְצָא. כָּתוּב בַּסֵּפֶר: לְשׁוּב לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן. פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר: לשום עַל חֳלִי בַּת עַמִּי. לִבִּי הוֹמֶה עָלַי: וְעַל חֻרְבַּן אוּלַמִּי. וְעַל שִׁמְמוֹת הֵיכָלִי: מְקוֹם הַנִּקְרָא בִּשְׁמִי. וּקְרָאתִיו הֲדוֹם רַגְלַי: שָׂמוּ אוֹתוֹ לְעִיִּים. בְּנֵי עֵיפָה וָעֵפֶר: לשום דַּבְּרוּ עַל לֵב צִיּוֹן. וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ: וְהֵסִירָה אֶת שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ. מֵעָלֶיהָ: כִּי בְשׁוּבָהּ לֹא יוֹסִיף עוֹד. לְטַמֵּא הֵיכָלֶיהָ: יְיָ יִמְשׁוֹל עַם נָכְרִי. בִּצְבִי נַחֲלַת שֶׁפֶר: לשום נַחֵם עַם מֵאֶבְלוֹ. וְכַפֵּר עַל אַשְׁמָתוֹ: וְהָקֵל אֶת עֻלּוֹ. וְהַעֲבֵר אֶת כְּלִמָּתוֹ: וּשְׁלַח מַלְאַךְ רַחֲמִים. לְרַפֵּא אֶת מְגוּרָתִי: וּפְדֵה עַמְּךָ מִשַּׁחַת לֵאמֹר מָצָאתִי כוֹפֶר: לשום

נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי. יֹאמַר אֶשְׁכּוֹל כּוֹפֶר: קִנְאַת

הנמצא. כתוב בספר: לשום לאבלי ציון. פאר תחת אפר: לשום אשא נס לגוים. לשובנים בכל תבל: לשובב אל הר ציון. קריאה נחלת חבל: לשום שמן ששון. בראשה תחת אבל: מעילם ומעיבל. ומעיפה ועפר: ישים אשיבם אל נוה קדשם. מתעלפים בתמונם: ירונו במחולות. כי אנחמם מאבלם: ואהפך אבלם לששון ושמחתים מיגונם: ואז כל שוטנם ומונם. יעטו בוז וחפר: לשים ירושלם אבנה. ואהיה סביבותיה: לחומת אש ולכבוד. בבית מושבותיה: ואז יאמרו בעמים. רבית טובותיה: נחם יהוה ציון. נחם כל חרבותיה: ותשיב בתוכה לעד. נוהלי אמרי שפר: לשום

אנא אב רחמן. אל עליון: הביטה ברחמים. אל עם עני ואביון: גילת משוש. תמהר לבנין: לשום לאבלי ציון. פאר תחת אפר: ישים הורשי חוק. על פה ועל ספר: העת רחם. משמי שמי שפר: והעל למזורם. חבש וכופר: לתת להם. פאר תחת אפר: ישים זכור ברחמיך. נחלת חבל: חית בני תמותה. התר מחבל: טלאיך הטר. שבמם מחבל: שמן ששון. תחת אבל: לשום ימלא שחוק פינו. ודברי נכוחה: כאשר נמלא קינה. ותוכחה: לבני ישמח. וייטיב גוה: מעטה תהלה. תחת רוח כהה: לשום משוך אל מעונך. אילי הצדק: נלקטים כשושן. חדק: שוהחתים תפארתך. באמת וצדק:

שם סוף גדול ונקרא זיו לפי שיש בו מכל מיני מטעמים מזה ומזה: קול מפיך. כביאך: צלחו. פתחו: לנמהרי לב. לשון פתיות: ימחאו כף. יכו כף אל כף דרך שמחה: לאמר לאסורי' וכו'. ישראל האסורי' בגלות: שפיים. מקומות גבוהים: פאר תחת אפר. כי מנהג האבל לשום בראשו אפר ר"ל שישים פאר ויבנה בית קדשינו תחת האבלות שהיינו בגלות האבלים ומוסיף אפר בראשינו: שמן ששון תחת אבל. כי האבל אינו סך שמן כמו שמצינו בדבר התקועית: מעטה. ל' מלבוש: תחת רוח כהה. רוח קצרה וחלושה כי רוח ישראל היא קצרה בגלות. מן קצר ימי: אילי הצדק מטע. לשון נטיעה. מן נצר מטעי: הפדה. תגאל מן ופדוי ה' ישובון ובאו ציון וכו' כן יהי רצון בחיינו ובימינו יראנו בנחמות ציון ובבנין ירושלם אמן:

(אמר אחי"ה. קבלה בידינו שהגאולה העתידה עתידה שתהיה כדמיון גאולת מצרים כשם שמצינו קריעת ים סוף בגאולת מצרים כן תמצא בגאולה העתידה והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר וגו' וכתי' והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור וגו' כאשר היתה לישראל ביום עלותו ממצרים. הרי זה מעיד שבגאולה העתידה עתיד הקב"ה לעשות בים דרך כמו שהיה ביציאת מצרים. ועוד כתי' כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור וזה מפורש שכדמיון גאולת מצרים תהיה גאולתינו העתידה שהרי צור מלכות אדום היא. לפי שהוא חסר והומר צר כתי' ורז"ל כל צר שבמקר' חסר וי"ו במלכות הרשעה הכתוב מדבר וכל צור מלא בצור המדינה

הכתוב מדבר וכמו שמצינו במשה המושיע הראשון שנידלתו בחיק בת פרעה בתוך פלטירין שלה וממש את והחריבו וכמו שאמר הכתוב והוציא אם מתוכך היא הכלהך כן תמצא למושיע האחרון שיגלה במהרה בימינו שהוא עתיד לצאת מתוך מטרפולין של רומי ומחריבה הוא שנתנבא ישעיה ע"ה שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעיפיה ועל כן כשהגלנו בגלות ראוי לנו לסבול הצרות המתרגשו' עלינו ולהתפלל להקב"ה שיתן לנו כח לסבלן ושיהיה בטחוננו בו שהכל לטובתינו וכמ"ש רז"ל צדיקים תחלתן ייסורין וסופן שלוה וראוי לנו לתת אל לבינו כי אם הקב"ה קצף עלינו ובגלות לא מאסנו שכך העידה תורה ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וכו' וירמיה ע"ה אפי' בשעת הפורענות לא אמר אלא היתה כאלמנה ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה וכמו שאירע לנו בשעבוד מצרים שסבלנו לכמה יסורין וכמה שעבוד ועינוי והקב"ה ברחמיו הרבה את נפלאותיו ומופתיו בפרעה ובכל מצרים והוציאנו ביד רמה. כן הוא עתיד לעשות בגלות המחודש הזה מכל שאר הגליות אשר סבלנו בדורות שעברו כמה צרות וכמה יסורין וגזרו עליהם כמה גזירות מחודשות ומיני שמדים וכמה מישראל שמסרו עצמם להריגה על ייחוד הש"ת. עאכ"ו שעתיד הקב"ה לכפול שכרנו ולחדש נסים ונפלאות לעיני הגוים יותר ויותר מיציאת מצרים ולפיכך תמצא כיעקב אבינו השליש באבות שהיו כל ענייניו ומקריו רמז לגלות השלישי הזה אחר שעברו עליו כמה צרות עם עשו הרשע

ועם

וקורא להם. אלי הצדק: לשים עזורות ואלמנות, עד אנה תנאר: פניך. על מקדשך השמם האר: צמחי עדתך. לפלטה השאר: במען יהוה. להתפאר: לשם קרית עדתך. תנה בנתיביה: רחק רחקיה. עם קרוביה: שבר שם צריה. ואויביה: שמחו את ירושלים. וגילו בה כל אוהביה: לשים תשיב שבותך. לאוהליה: תאמר דברו על לב ירושלים. וקראו אליה: תשמיע רננות. בכל גבוליה: שישו אתה משוש. כל המתאבלים עליה: שישו

נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם: דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד יהוה כפלים בכל חטאתיה: אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן: כי נחם יהוה ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יהוה ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה: רנו שמים וגילי ארץ יער וכל עץ בו כי נחם יהוה עמו גאל ירושלים: שמחו את ירושלים וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו: קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יהוה ציון: פצחו רננו יחדו חרבות ירושלים כי נחם יהוה עמו גאל ירושלים: ופדויי יהוה ישובון ובאו ציון ברנה

ושמחה

שמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי יהוה יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך: כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם יהוה ומאספכם אלהי ישראל: ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר: הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני יהוה בעתה אחישנה: והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם: חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו: אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו: הנה אלהיכם נקם יבוא גמול אלהים הוא יבוא וישעכם: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף: לאמר לאסורים צאו ולאשר בחשך הגלו על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם: לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כהה וקורא להם אילי הצדק מטע יהוה להתפאר: ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה: ואני תפלתי לך יהוה עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך: ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה ליהוה כי גמל עלי: יהוה שמעה יהוה סלחה: יהוה הקשיבה ועשה אל תאחר: למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: השיבנו יהוה אליך ונשובה חדש ימינו כקדם:

ועם הזה כלו שיתגבר בתחיה עם הכל וניצול מכל הצרות ההם ואמר בו הכתוב ויבא יעקב שלם והבטחה הזו בשלמה מצינו להגיד בכבר לישראל בכל ימי הגלות שצריך הזה שהיו מחזיקים באמונתם בכל הצרות והתלאות והיסורין שראוים להגיע לנו בגלות כמ"ש ונכשלו בחרב ובלהבה ובשבי ובבזה ימים אין היזק היתה הגלות דבק בנו כמו הרקיע שאורו בהיר ומזהיר ואין החשך דבק בו הוא שכתוב והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (כל הקטע הוא הנ"ל):

ואומר קדיש תתקבל. ואומרים מזמור שיר המעלות בשוב יי את שיבת ציון וכו':

תפלת ערבית

אומר והוא רחום וכו' וק"ש וברכותיה וחצי קדיש ועומדין ומתפללין בלחש:

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך: ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם מלך רחמן מושיע ומגן ברוך אתה יי מגן אברהם: **אתה** גבור לעולם אדני. מחיה מתים אתה. רב להושיע מוריד הטל מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים רופא חולים סומך נופלים

תפלת ערבית

מי יי אבירים ומקיים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך ממית ומחיה ונאמן אתה להחיות מתים ברוך אתה יי מחיה המתים: **אתה** קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה ברוך אתה יי האל הקדוש: במוצ"ש אומרים כאן הבדלה **אתה** חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה חננו מאתך דעה ובינה והשכל ברוך אתה יי חונן הדעת: **השיבנו** אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך והחזירנו בתשובה שלמה לפניך ברוך אתה יי הרוצה בתשובה: **סלח** לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכנו כי פשענו כי אל טוב וסלח אתה ברוך אתה יי חנון ומרבה לסלוח: **ראה** בענינו וריבה ריבנו ומהר לגאלנו כי אל מלך גואל חזק אתה ברוך אתה יי גואל ישראל: **רפאנו** יי אלהינו ונרפא הושיענו ונושעה והעלה רפואה שלמה לכל תחלואינו כי אל רופא רחמן אתה ברוך אתה יי רופא חולי עמו ישראל: **ברכנו** יי אלהינו בכל מעשה ידינו וברך את שנותינו בטללי רצון ברכה ונדבה כשנים הטובות ברוך אתה יי מברך השנים: **תקע** בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ את כל גליותינו מארבע כנפות הארץ לארצנו ברוך אתה יי מקבץ נדחי עמו ישראל: **השיבה** שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה והסר ממנו יגון ואנחה ומלוך עלינו אתה לבדך ברחמים בצדק ובמשפט ברוך אתה יי מלך אוהב צדקה ומשפט: **ולמשומדים** אל תהי תקוה כל המינים והמוסרים כרגע יאבדו ומלכות זדון תעקר ותשבר מהרה בימינו ברוך אתה יי שובר אויבים ומכניע זדים: **על** הצדיקים ועל החסידים ועל גרי הצדק ועל שארית עמך בית ישראל יהמו רחמיך יי אלהינו ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמהם לעולם לא נבוש כי בשמך בטחנו ולישועתך נשענו ברוך אתה יי משען ומבטח לצדיקים: **תשכון** בתוך ירושלים עירך כאשר דברת ובנה אותה בנין עולם במהרה בימינו ברוך אתה יי בונה ירושלים: **את** צמח דוד מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך ברוך אתה יי מצמיח קרן הישועה: **שמע** קולנו יי אלהינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו מלפניך מלכנו. ריקם אל תשיבנו כי אתה שומע תפלת כל פה ברוך אתה יי שומע התפלה: **רצה** יי אלהינו בעמך ישראל ולתפלתם שעה והשב העבודה אל דביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם מהרה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך. ותרצנו ותחזינה עינינו בשובך ליי לציון ברחמים כמאז ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך ונפלאותיך שבכל עת ועת ערב ובקר וצהרים הטוב כי לא כלו רחמיך המרחם כי לא תמו חסדיך. כל החיים יהללו את שמך הגדול כי טוב האל הטוב ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל ישראל עמך וברכנו כלנו כאחד במאור פניך כי במאור פניך נתת לנו יי אלהינו תורה וחיים אהבה וחסד צדקה ושלום ויטב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת בשלום ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום אמן: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

ויהי נא להתחנן בתחנה זו **אלהי** נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה. פתח לבי בתורתך ואחרי מצותיך תרדוף נפשי וכל הקמים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך יי דוחה: עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך. למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי: עושה שלום במרומיו הוא ברחמיו וחסדיו יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ונחמנו בציון ויבנה ברחמיו את ירושלם בחיינו ובימינו בקרוב אמן ואמן:

הקדמה לסדר הסליחות דאלול

יחרד המשכיל וילפת הנלבב יחרד בלבו אל דבר ה' ואל עצמו ואל ביתו ואל בניו בהתקרב יום הדין לפקוד עונו עליו וה' למשפט ישב ומלאכי מעלה אלו מימינים ואלו משמאילים צריך זכות רב לפטרו ולכן צריך לתת אל לבו זה קודם ראש השנה שלשים יום וזמן קהלה לכל איש לבוא אל המלך להתחנן לו כי שמה ימי רצון כאשר חכמינו הגידו בפרקי דר"א שבר"ח אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה שנתרצה הקב"ה בו למחול עונם של ישראל ממעשה העגל שעלה משה רבינו ע"ה לשלית ההרה לקחת לו לוחות שניות והעבירו שופר במחנה משה עלה להר ויתפלל לפני ה' יתברך בהר ארבעים יום וארבעים לילה והם הימים שמראש חדש אלול עד יום הכפורים ע"כ. ובהגה"ה דבי אליהו אמרו שישראל היו נוהגין כל אותן הימים צום ותענית ויום אחרון שבכולם גזרו תענית ולנו בתענית ולפיכך נקבע אותו היום לכפרה עד סוף כל הדורות:

יהי מאז הפקיד אתו החדש הזה ראש לימי רחמים ורצון למען דגלי בבית אפל והלך כל ימי השנה חשכים ישב אל ה' בכל לב ובכל נפש ממכון שבתו השגיח הוא יתברך יהי אלהיו עמו ויעל בתשובתו הרמתה עד ה' אלהיו ויסגור ה' בעדו: ומי האיש אשר לא יעלה מורא על ראשו כי יבוא להיות נשפט כאשר לפני שופט כל הארץ על כל משפטיו הלוא ישבור רוחו ולבו לשוב אל ה' נשרם ימים פונים לתקן את אשר עוותו ומלאת כדי גאולתו כי בשובו קודם ראש השנה לדיק האמין בריבו. וע"כ ראוי יבין מנהג הקדושים לומר סליחות מראש חדש אלול ואע"פ שיש מקומות נהגו לקום מחמשה עשר באלול ואחרים נהגו לקום בעשרת ימי תשובה המנהג הנכון הוא מראש חדש אלול וכן כתב רבינו האי גאון בתשובותיו כמו שהביא משמו מהרי"ל בספר מנורת המאור. ודורשי רשומות אמרו אני לדודי ודודי לי ראשי תיבות אלו"ל וע"ד שובו אלי ואשובה אליכם. וס"ת ד' יודי"ן עד ארבעים יום וכן אר"י"ה בשאג מי לא יירא ר"ת אלול. ראש השנה. יום הכפורים. הושענא רבה. אלו השלשים יום ניתנו דמיון הבעל חוב שנותנים לו הב"ד זמן שלשים יום למצוא כדי גאולתו ולשפר מנוסיו: ומי זה האיש מרגיש אשר לא ירגז ויאחזו פלצות שאם לפני מלך בשר ודם יביאו את דינו הלא יחרד חרדה גדולה ויסית עלית בנפשו ובכל לבו. איך ובמה יוכל להפטר לצאת חפשי מדינו. ק"ו בן בנו של ק"ו מה יש לו לעשות כשיביאוהו למשפט לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא השופט כל הארץ כי בא יום פקודתו ודינו מגופו ומבניו וממונו שהוא יודע תעלומות ואין צריך לפניו לא עדים ולא ראיה שהכל גלוי לפניו וביד כל אדם יחתום שראוי לחרד חרדה גדולה ויראה ורעד יבואו בו לומר מה אעשה כי יקום אל וכי יפקוד מה אשיבנו ובכן בעיניו יראה ובפניו יבין ושב ורפא לו. והראשונים ז"ל אמרו שמראש חדש אלול עד יום הכפורים ארבעים יום לפי שחולי הנפש דומה ליצירת הולד שנשלם בארבעים יום כך יצירת הנפש כי בעל התשובה כקטן שנולד דמי. ועיין ג"כ בספר בית מועד דף ע"ו ע"ב נתן טעמים הרבה. וגם אמרו שהוא כדמיון מ"ש רז"ל המודה בקנס פטור מן התשלומין לכולי עלמא כיון שהודה קודם שבאו עדים:

ונהגו לקום באשמורת האחרונה מהלילה לפי שהיא עת רצון. שהקב"ה שט באותה שעה בשמונה עשר אלף עולמות כדאיתא בהגמ"י ומ"א. ואותה שעה הקב"ה משתעשע עם הצדיקים בגן עדן

כמו

הקדמה

כמו שכתוב בזוהר פרשת ויקרא ופרשת בשלח ע"ש. ושכן קורא נעים ה' עמך גבור החיל חזק ואמץ לכן בחדש הזה ראש חדשים לתקנת השבים כי המה מעינים לכל השנה ליהודים היתה אורה. וגם המה מסוגלים להתקבל תפלותינו בכל השנה לפדות בצרה. וכענין מה שאנו אומרים קביל צלותין ובעותין בעדן עקתין. על כן החלש יאמר גבור אני ולאחיו יאמר חזק לשוב אל ה' לשחר פני אל לקיים האמירות ה' עליהם יחיו להתהלך לפני ה' בארצות החיים: והחיוב בכל זה מוטל יותר חיוב על התלמידי חכמים להיות ראשונים לבוא לבית הכנסת בהשכמה כדי שמהם יראו ע"ה וילמדו מהם בק"ו: וצריך לאומרם בתחינה וקול בכי וזה יתקיים כאשר ישית אל לבו מה שאומר ומוציא בפיו במלא פיו ולבו שיהיו פה מתחנן ולב מבין: ולכן הלעטו כל פירושי המיבות והענינים שבסליחות סדר שיכוון אל לבו וידעו הבנת כל תיבה ותיבה ואל יהיו כצפרים עפות המצפצפות באין מבין ומצורף לזה שנפל בתחנוני הסליחות שגיאות ושיבושים בספרים מפני סיבת המעתיק וכל דרך איש ישר בעיניו. אשר על כן נפל החיוב על כל איש ישראל להבין ולהשכיל ולסדר דברי תחנוני על ידי דברי אמת מבלי שום שגיאה וטעות כי בהשמטות ניסח הדבר או הנקודה הראויה יהפך אל נגד בלעגה. והוא יהיה בשוכריו ותחתיו ירגז ח"ו: והנה שאו בסליחות מספר י"ב אלפא ביתי לכן צריך שלא יגרע מהם ח"ו כי קם במספר י"ב אורית עליונים וע"י אמירתן פה נאמר ישורר למעלה אותן האורות והם יהיו בעוזריו: והנה אם קם בעוד לילה לראש האשמורות יש לומר הסליחות הנוספים. אמנם אם אין עת לאמרם שכבר פנה הלילה ויאיר באור הבקר אין לאמרם כי בזה יוכרת לקצר מנוסח הי"ב אלפ"א בית"א המחייב לאמרם וכן לא יעשה לקצר במה שאמרו להאריך: ואם צריך תחלה לברך ברכת התורה או אח"כ עי"ל בס' ברכת התורה כנהוג החול: ונהגו לומ' תחלה מזמורי התשובה. והרב תמ"י כ' לומר ג"כ מזמור ה' אורי וישעי. רננו צדיקים שנזכר בכל א' מהם י"ג שמות כנגד י"ג מכילן דרחמי: ונהגו לומר דברי הוי קודם הסליחות כגון יען אל תרדם וכו' לעורר בהם לבות בני אדם לתשובה וכל זה כשיש בהוא גורם הסליחות שאל"כ א"ל לומר לא מזמורי התשובה ולא פייטי התוכחות והיית רק עסו"ק בס' הסדר שבהם עיקר התיקון לעת כזאת. ויקדים הסליחות צ"ל אשרי יושבי ביתך לפי שהוא שבח גדול יותר לבי"ת ויקדים אחר אשרי שכן דרך לעולם לומר קדיש אחר פסוקים. ואח"כ אומרים סליחות וכו' כל מקום לפי מנהגו. עיין לבוש סי' תקפ"א: והנה להשכה המעיין ארשום לך המחויב כפי סדר כל ראשונים ע"פ רבי' האר"י ז"ל: בתחלה אשרי יושבי ביתך וקדיש. לך ה' הצדקה עד תשוב ה' אליך ותשובה. אל מלך יושב. בשם רצון: א רחמנא וכו' ויעבר. ב אנשי אמונה. ג המה ד אל תעש עמנו. ה אשמנו בגדנו. ו אשמנו מכל עם. ז אלהינו שבשמים. ח עננו אבינו. ט רחום וחנון חטאנו לפניך רחם עלינו. י עשה למען שמך עשה למען אמתך. יא נפילת פנים לדוד אליך ה' נפשי אשא. ואם יש פנאי עוד יאמרו המרגנות. ובהכרח צריך לומר פיוט יב אליך ה' נשאתי עיני שהוא המשלים לי"ב אלפ"א בית"א עיין בס' תמ"י ובס' משנת חסידים:

גאלי כן המזמורים שנהגו לומר קודם הסליחות אם יש פנאי וסימן לבל"ר תשא"ר. ... משכיל אשרי נשוי פשע. בשוא אליו נתן הנביא. לך דומיה תהלה וכו'. רצית ה' ארצך. תפלה ... כי יעטוף. תפלה לדוד שמעה ה' צדק. לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא. רננו צדיקים וכו'.

ישן אל תרדם. ועזוב התלהלהך: הרחק
דרכי אדם. ושור דרכי גבוהך: ורוץ
לעבוד צור קדם. כרוץ כוכבי נגוהך: מה
לך נרדם. קום קרא אל אלהיך: מה [illegible] ותחזין
ראות שמיו. ואת מעשה אצבעותיו: וחבש
אהלי מרומיו. תלוים בידיעותיו: ויקרבו
חתמיו. פתוחי עבשיתיו: ויחשב מפני אימיו.
ויחל את ישועתו: פן זמן יגביהך. קום
ורדוף בגבהך: מה [illegible]
בעקבי אנשי שמות: אשר [illegible] תלות.
אין תוכם תוך ומראיתו [illegible] הפחות.
ויתיהם צומות: לאור פניהם מסלות. והם
נכנסו מקומות: ודרכם סלם לעלות. אל יהוה
אלהיך: מה [illegible] השגעת תזיל עיניך. ותתהרם
על

ישן אל תרדם. אמר אתה בן אדם הישן כל ימיך בהבל וריק בהבליו של עולם הוי זהיר לחזור בך ואל תוסיף עוד לחטוא. וכינה העונות לשינה ותרדמה. ידע שתרדמה היא גדולה משינה כי מי שהוא מתעורר על מעשיו לחזור מהן יקרא ישן ולא מוסיף לחטוא הרי הוא נרדם בחטאיו: התלהלהך. מן כמתלהלה היורה זקים וגו' כאדם הגולה במראה עצמו כאלו לא ידע מה לעשות: הרחק דרכי אדם. אמר שירחק מכל עסקי ודרכי בני אדם ויעסוק בדרכי הקב"ה התורה ומש"ע בהם נקרא דרך ה' הגבוה מעל גבוה: גבוהך. הגבוה עליך זה הקב"ה: ושור. מן אשורנו לשון הבטה. ורצויה: ורוץ לעבוד. ע"ש ונדעה נרדפה לדעת את ה' כלומר לעבדו: כרוץ כוכבי. הדרך הכוכבים ההולכים במסלותם כפי גזרת הבורא עליהם: נגוהך. ע"ש וכוכבים אספו נגהם והוא ל' זוהר ואור: מה לך נרדם. קום מתרדמתך שאתה נרדם בשינת הזמן: וקרא. והתפלל אל אלהיך מן ויקרא בשם ה' ת"א וצלי: תחזן. כלומר שירחיק משנתו: לראות שמיו. ע"כ כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך: וחבש אהלי מרומיו. הם השמים דכתיב בהו וימתחם כאהל לשבת: תלויים בידיעותיו. שכל העולמות תלויים בשערה ובשערה תלויה בידיעתו של הקב"ה כו' ויתחת ויראת עולם כראיתו במדרגה פרשת בראשית והכוונה שצריך לתת לב לראות השמים ומאליהם והארץ וגו' אשר כל בלוים מבנים מה בעצמו ואינן לא לבבר ולא לשנם. אדם שהוא מאמין לבבו ונשגב של"ו שצריך לזהר לשמור את עצמו כי (מהרי"ו): ויקרבו חתמיו. ע"כ יבעד כוכבים יחתום הקב"ה חותם על הכוכבים כיים כאלו חתם עליהם וסתרים כמו שהתיחם מסתיר הספר ויסגרו וגו': פתוחי עבשיתיו כאלו חתומים במטבעות המפותחת: מפני אימיו. מפני דיניו: ויחל את ישועתו. ע"ש שוב ויחיל ודומם לתשועת ה': פן זמן יגביהך. הפייטן הלך בדרכי רז"ל שאמרו כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא אזהרה לא תעשה כמו כי אמר השמר שמין יגביה אותך כדי שיבר וגו' שלא ירים לבבך ותשכח את ה' והוא ע"ד ירם לבבך ושכחת: בעקבי אנשי במות. ע"כ אלו הן נעקבי הלאן יה"ו תבא מהלכת באותיותן דלריקא וגו' ע"כ: אנשי במות. נקוברים בהם כלומר רקים ע"כ אנשי שם: ואין תוכם. כתוכם ר"ל בקברם: תוך. הוא ל' מרמה ע"כ ולא ימיש מקרבה תוך ומרמה. ובא בזה הלשון לפי שהאדם המרמה חבירו יפתו בלבו הגנאה ומראה לו בפיו דברים: בלבם מסלות. ע"כ מסלות בלבבם ענינו רוממות וגדולה: ולהם בכסאו מקומות. שנאמר כי ישראל תשובות מתחת כסא הכבוד: ודרכם סולם לעלות וגו'. אמר בדרכם התשובה היא להם כמו סולם לעלות אל ה' שאין דבר עומד בפניהם למנעם: תזיל. ענין הגרה: ואל תתהר. מגזרת וגו'. אמר שלא יתהר בהגלאת המרעים לעשות כמעשיהם: והפשל מלה. אמר מלה הוי כפל הוא:

עַל פְּשָׁעִים: וְתִתְחַנֵּן לְמוּל קוֹנֶךָ. וְאַל תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים: וְהַשְׁפֵּל מְאֹד אֶת גְּאוֹנֶךָ. וְקַח הַטּוֹב כִּי נָעִים: כַּבֵּד אֵל מֵהוֹנֶךָ. לְעֵת יַעֲלוּ מוֹשִׁיעִים: וְיִשְׂאוּ קוֹל הֲמוֹנֶךָ. הִכּוֹן לִקְרַאת אֱלֹהֶיךָ: מה

דַּלִּים אֲשֶׁר עָפָר יְסוֹדָם. הַחָכְמָה מֵאַיִן: וּמוֹתַר הָאָדָם. מִן הַבְּהֵמָה אָיִן: רַק לְרוֹאֵי צוּר כְּבוֹדָם. רְאוּת לֵב לֹא רְאוּת עָיִן: וּמְצָא מַעְיְנֵי סוֹדָם. הַטּוֹבִים מִיַּיִן: כִּי בוֹ בָּשָׂר וָדָם. תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ: מה

הָאֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה. אֲשֶׁר כָּל חֶפְצוֹ פָּעַל: הַמֵּמִית וְהַמְחַיֶּה. מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל: עֲמוֹד לְמִשְׁפָּטוֹ וֶחְיֵה. וַעֲזוֹב מֶרֶד וּמַעַל: לֵאמֹר מָתַי וְאַיֵּה. מַה לְּמַטָּה וּמַה לְּמָעַל: אוּלָם תָּמִים תִּהְיֶה. עִם יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ: מה

יְעִירוּנִי רַעְיוֹנַי. וְסוֹד לִבִּי וּמִשְׁאָלוֹ: הֲגוֹת

דברי

גאונך. גאותך: וקח הטוב. ע"ש איזה דרך הטוב ולכו בה וע"ש אמת קנה ואולי ירמוז לאזהרת ת"ת שילמד בה תמיד ולזה כינה אותה בשם לקיחה שינהג בה כדרך מקח שבא לאדם שניטה שהוא חביב עליו: כי נעים. ע"ש כי נעים כי תשמרם בבטנך ושנין הנעימות כשגין היופי: כבד אל מהונך. ממונך כלומר ליתן לצדקה. ד"א ממה שחננך בוראך אפילו מקול ערב: לעת יעלו מושיעים. י"ל עפ"י הפי' הראשון כבד אל ממונך בעשיית צדקה בשביל עת יעלו מושיעים הכוונה כי בזכות הצדקה ישראל נגאלים כאז"ל ושביה בצדקה. א"נ י"ל כמ"ש חז"ל שנבות היה לו קול ערב וכשהיה עולה לרגל לירושלים היה עומד שם עם אחיו הלוים בדוכן והיו העם עולים עמו לשמוע קולו ואותה שנה לא עלה ונענש. א"נ לעת יעלו מושיעים כי לעת עליית אן עסק תורתך הם יהיו לך מושיעים ומליצי יושר. א"נ כבד אל מהונך. בתפלה ובתחנונים. לעת יעלו בעבור גאולת ישראל דכתיב ועלו מושיעים בהר ציון: וישאו קול המונך. המון מחשבתך: הכון לקראת אלהיך. הכון לצאת לקראת אלהיך בתשובה ומע"ט: דלים אשר עפר יסודם. כי יסודו ותחלתו נברא מהעפר: החכמה מאין תמצא בהם כי החומר מעכבו: ומותר האדם וכו'. אין יתרון לאדם מהבהמה בצורתו כלים: רק לרואי. אך בזאת יש יתרון לאנשי המעלה והחכמה יהם הרואים כבוד נורא בסוד חכמת האלהות ואמנם בדרך ראיית הלב לא בראיית עין ממש כי לא יראני האדם וחי. ובאלו השלמים צריך אתה לידבק וללמוד דרכיהם וחכמתם. ויסיה ומצא מעיני [illegible] כי צריך לרדוף ולחפש עד ימצא מעיני סודם הם החכמות הטובים מיין מכל משתה יין ושמחה והטעם כי בו באמצעית סודם וחכמתם אתה ב"ו תמצא את אלהיך כי לא יוכל להגיע לזאת המעלה הם לא ע"י שילמוד חכמות הרבה ועיין ראב"ע הושע ו' פ' ונדעה נרדפה וכו': אשר כל חפצו פעל. ע"ש כל אשר חפץ עשה: עמוד למשפטו. כלומר שלא יבעט ביסורין שהם דינו ית' ובזה יהיה לו קיום והעמדה בעולם כי היסורין הם כמו מלח שמקיים את הבשר ורמזו הפייטן באמרו עמוד למשפטו הזכיר בו ל' עמידה: ועזוב מרד ומעל לאמר וכו'. תיבת ועזוב מושכת עצמה ואחר עמה והכוונה וגם עזוב לאמר מתי ואיה וכו' והוא מאמז"ל בחגיגה כל המסתכל בד' דברים ראוי לו שלא בא לעולם והם מה לפנים ומה לאחור מה למטה ומה למעלה ופירוש מתי ברא הקב"ה את [illegible] המחדש את העולם: אולם תמים תהיה. ענינו באמת תמים תהיה וכו' וכ"כ הרד"ק ז"ל בשורש אלם ע"ש

יעירוני רעיוני. יעוררוני מחשבותי: וסוד לבי. ועצת לבי אשר שיועץ לי: ומשאלו. שאל לבי כי בשאלתו הוא להגית דברי תחנוני לדבר דברי תחנתי: הגות. חסר למ"ד: בזמרת אל

ומהללו

דברי תחנוני. בזמרת אל ומהללו: ולא אתן שנת לעיני. חצות (סוף) ליל בגללו: לחזות בנועם יהוה. ולבקר בהיכלו: לחוות הקיצותי ואחשב. מי זה אשר הקיצני: והנה קדוש יושב. תהלותי האיצני: ונתן באזני קשב. והחזקני ואמצני: וכל עוד רוחי בי השב. אברך אשר יעצני: צור אשר הנשמה לו. והגויה מפעלו: לחוות ואתחנן לפניו. ובתחנה אתענג: ובקעו דמעי עיניו. ומתקו מצוף ופנג: וגבה לבי בעיניו. בעת נמס כדונג: כעבד לפני אדוניו. מפחדו יתמוגג: וכי יזכור מחמלו. ישא את כל עמלו: להזות דום ליל והכבד. אחר שחר מבוא: עדי יתרצה עבד. בתחנוניו
אלי

ומהללו. להתחנן בזמירות אל דהיינו לזמר לפניו בזמירות דוד ותהלותיו ורמז בזה כי טוב לו להתחנן בזמירות דוד המלך ע"ה שהתפלל על מי שקורא בספרו וכו' כי הם עולים במקום תחנה ובמקום זמרו והלל: ולא אתן שנת לעיני. ה"ג ע"ש אם אתן שנת לעיני וגו' בתי"ו במקום ה"א בלא סמיכות. והנו"ן בפתח ע"פ המסורה: בגללו. בגלל כביר אל שהזכיר לעיל ע"ש חצות לילה אקום להודות לך וזהו שסיים לחזות בנועם ה'. הם נועם שירות התורה שילמד בהם באותו עת: ולבקר. פירוש ללכת בכל בקר ובקר להיכל ה' כמו השכם והערב כמ"ש הרא"ש(?) ורש"י בשם דינם(?) ז"ל: הקיצותי ואחשב וכו'. כ' בעל ר"ח וספר עבודת הקדש כי כשאין חפץ לה' בעבודת השכיל היא מפיל שינה עליו כדי שלא יקום ויעבוד ג"ה(?)' ובשהקב"ה חפץ בו הוא מעוררו לקום וז"ש הפייטן הקיצותי משנתי ואחשב מי זה אשר הקיצני וראיתי כי היה סייעתא דשמיא וזהו והנה קדוש יושב תהלות הוא שהאיצני כלומר דחקני ליעור משנתי ויושב תהלות קשורה עם תיבת יושב ע"ש ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. ובקצת נוסחאות כתיב תהלותיו וגי' הקדמונים תהלותי ועיקר והיו"ד כינוי היא במקום תיבת ישראל: ונתן באזני קשב. להקשיב: וכל עוד רוחי בי השב. כל זמן שרוחי יושבת בי אברך הכוונה כל זמן שאני בחיים אברך ע"ד כי חי הוא יודך כמוני כי לא המתים יהללו יה ובנ"א כ' אשב יצירתי' יותר נכונה וכ"ה בכת"י ישנות: קדוש יושב וכו'. אברך אשר יעצני תחלה לקום לעבדו כי הוא המלמד לאדם דעת: ואתחנן לפניו. כנגד מה שפתח דברים ושמע(?) הגיה דברי תחנוני אמר כאן ואתחנן ובחר בלשון זה ע"פ מחז"ל במדרש הגדול אע"פ שתפלה נקראת בי' לשונות קרובה שבכולן תחנה דכתי' ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' קרובים וכו' וכן אמר משה ואתחנן וכן הב"ה פתח למשה וחנותי את אשר אחון וכו' ע"ש: ובתחנה אתענג. שהנפש מתענגת נמה(?) שמשבחת ומתחננת לשי"ת כי יש לה עונג גדול בזה: ובקעו דמעי עניו. שכל השערים ננעלו חוץ משערי דמעה ואמר עניו כי עיני עונים מעכבים עליית התפלות כמ"ש סכותה בענן לך מעבור תפלה צריך האדם לבכות כדי שלא יראה שקון (מהרי"ו): ומתקו. לפניו יתברך: מצוף. שם דבש טוב שאומר ומתוקים מדבש ונופת צופים: ופנג. יש מפרשים שם מקום. וי"א שהם ירקות בדה הגלגלין(?). וי"א מיני פמן אפרסמון. (עיין רש"י ורד"ק יחזקאל כ'): וגבה לבי בעיניו. ע"ש ויגבה לבו בדרכי ה'. פי' כענין זה גבה עצמו שנמס כדונג מפחד השי"ת והדר גאונו ודומה אשר גבה לבן אותגה בחכמה(?). ועיין כלי פז ישעיה ל"ג דף ר"ו ע"א): נמס לבי. ה"ג ע"ש נמס לבי כדונג והאי ליכא עדיף לן דהוא הוה משמש לשון עבר ולשון עתיד: דונג. שעוה: יתמוגג. לשון שבירה והכנעה מן נמוגו: וכי יזכור מחמלו. חמלת האל וטובו עליו: ישא את כל עמלו. ע"ש כי נשאי אלהים כל עמלי: דום ליל וכו'. לשון עמידה. כלומר שיעמוד במקומו ויכבד. ולא יעיר השחר במהרה. ע"ד השאלה מן הכבד

ושב

אלי רבו: וישפוך דם לב וכבד. ויגיד נגעי לבבו: ויתיחד העובד. עם המלך במסבו: ישיר וישא משלו. לשם דגלו ומגדלו:

הנה עבד עבדים. לפני מלך מלכים: עומד וידיו כבדים. ודמעיו נהלכים: קץ יצריו נעבדים. בעוד חייו נמשכים: וכל קרביו לך מודים. מתודים ומברכים: סלח לרוע מעללי אשר כחול משקלו: להיות

בן אדם בן אדם. מה לך נרדם. קום קרא בתחנונים: שפוך שיחה. דרוש סליחה. מאדון האדונים: רחץ וטהר. ואל תאחר. בטרם ימים פונים: ומהרה. רוץ לעזרה. לפני שוכן מעונים: ומפשע. וגם רשע. ברח ופחד מאסונים: אנא שעה. שמך יודעי. ישראל נאמנים: לך יהוה הצדקה. ולנו בשת הפנים

ישב בביתך ר"ל שיתעכב דרך הפלגה. וזהו בשיים ואחר שאר מבוא ואין האי"ת הנוש כדרך אותיות אחה"ע: מבוא. מלבוש כמו להאיר: ויגיד נגעי לבבו. ע"ש אשר ידעון איש נגע לבבו. ר"ל יגיד בתחנתו חולי אשר ידעו לבו מה שלא ידעו אחרים: ויתייחד העובד. כלומר יהיה העובד באחדות עם המלך. זה הקב"ה: במסבו. במסבתו כענין מז"ל בספר הזוהר דבפלגות ליליא קב"ה אתי ומשתעשע עם נשמות הצדיקים בגן עדן. וע"ד בעי ב"נ למיקם בפלגו [illegible]. וזהו שרמז הפייטן וישיר. כי תחלה צריך אדם לעסוק בשירין ותושבחן קודם שיעסוק בתורה וז"ש דוד חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך ר"ל קודם משפטי צדקך ובזמן הזה שחרב המקדש צריך לעסוק בתיקון [illegible] קודם לימוד התורה ומבואר זה בספר קנה חכמה וספר ש"ע: וישא משלו. רמז לעסק התורה ומלות הנלמדות בי"ג מדות לדמויי מלתא למלתא: לשם דגלו ומגדלו. לשם השם ב"ה ע"ש ובשם אלהינו נדגול וע"ש מגדל עוז שם ה' שאין בלימודו שום פנייה חיצונית ח"ו רק לשם ה' לכאם של ישראל. וידיו כבדים. כענין שאמרו במשה רבינו ע"ה בעמדו בתפלה אמר וידי משה כבדים וכענין מחז"ל שצריך בתפלה להניח ידיו זו ע"ג זו לרמוז שאין להם ידים כלומר שאין להם יכולת זולתו (ע"ש א"ח סי' צ"ה ב' מהרי"א): ודמעיו נהלכים. ל' נוזלים והוא חז"ל דבעי ב"נ לאוסרא דמעי בגלותא. וצריך להתעורר בבכי באמרו זה שלא יראה כשקרן: קץ יצריו. שני יצריו יצר הטוב ויצה"ר: נעבדים. נשעלים הם לך כעבדים כענין מלך לשדה נעבד שפי' נהיה לעבד עי' בת"י. בעוד חייו נמשכים. כל זמן שהוא קיים כי במותו יבטלו: וכל קרביו לך מודים. הוא הגוף בכללו: סלח לרוע מעללי. תפלה ותחנון היא שיסלח הש"י רוע מעשיו: אשר כחול. כלומר עצמו עונותיו כחול הים והרך מבל אמר כן לרובויים ע"ש אספרם מחול ירבון:

בן אדם בן אדם. כפל הענין לחזק הדבר שיתעורר: מה לך נרדם. בתרדמת עוניך: שפוך שיחה. ל' תפלה מן ישפוך שיחו: רחץ וטהר. מטומאת עוניך כינוי הוא אל התשובה: בטרם ימים פונים. לערוב ע"ש אוי לנו כי פנה היום ורומז אל ימי התשובה האלו. א"נ קודם שימות ע"ד שוב יום אחד לפני מיתתך: רוץ לעזרה. למ"ד במקום בעבור כלומר להיות נעזר: שוכן מעונים זה הקב"ה ע"ש מעונה אלהי קדם: ופחד מאסונים. פן יקראך אסון שהוא המות ועדין אתה מלוכלך בעונותיך: שעה. מן וישע ה' אל הבל. לשון פנייה: ישראל נאמנים. שהם מכונים באמונתם. או י"ל שהוא מגזרת מגיד שפה לנאמנים שפירש בו הרב רד"ק מן ונאמן גלים שהוא לשון דבור ונקראים ישראל [illegible]

בחכמות

הַפָּנִים: לך   עֲמוֹד כְּגֶבֶר. בְּלֵב נִשְׁבָּר. לְהִתְוַדּוֹת עַל חֲטָאִים: יָהּ אֵל דָּרוּשׁ. בְּמוֹעֵד רֹאשׁ. לְכַפֵּר עַל חֲטָאִים: כִּי לְעוֹלָם. לֹא נֶעְלָם. מִמֶּנּוּ נִפְלָאִים: וְכָל מַאֲמָר. אֲשֶׁר יֵאָמֵר. לְפָנָיו הֵם נִקְרָאִים: הַמְרַחֵם. הוּא יְרַחֵם. כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים: לך

ואומר והוא רחום וכו'. אשרי יושבי וכו'. וקדיש לעילא.
ואומר זה רשות לש"ץ:

קַמְתִּי וַתִּדַּד שְׁנָתִי. לִהְיוֹת כַּפָּרָה שׁוֹאֵל: בַּעֲדִי וּבְעַד בֵּיתִי. וּבְעַד כָּל קְהָלֵי יִשְׂרָאֵל:

קמתי יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל אֵלֶיךָ. צוֹרִי מוֹדִים חַטֹּאתָם: חַי נִצְחִי. תָּמִים פָּעָלְךָ. מַשְׁגִּיחַ פְּעֻלָּתָם: וְעַתָּה הֵם בָּאִים אֶצְלָךְ. עִם זְכוּת אֲבוֹתָם: יָהּ לְכַפֵּר עֲוֹנוֹתָם. הִתְרַצֵּה וְהוֹאֵל:

קמתי הֵן אֲנִי וְהֵם עָבַרְנוּ. תּוֹרָה וּמִצְוֹתֶיהָ: פָּשַׁעְנוּ וְלֹא שָׁמַרְנוּ. דִּינֶיהָ וְחֻקּוֹתֶיהָ: וּבְעַזּוּת מֵצַח הֵפַרְנוּ. סְיָג מִשְׁמְרוֹתֶיהָ: עַל כֵּן כָּל קִלְלוֹתֶיהָ. כְּדִין שָׁמָּה כְּיוֹאֵל: קמתי

וְאַתָּה אֵל אֲבוֹתֵינוּ. טוּבְךָ עָלֵינוּ תִּגְמוֹר: וּלְכָל עַם קְהִלָּתֵנוּ. חַיִּים וּרְפוּאָה אֱמוֹר: וּבָרֵךְ אֶת שְׁנָתֵנוּ. שִׁקִּית תְּבוּאָה לָנוּ שְׁמוֹר: וְנָשִׁיר לְךָ מִזְמוֹר,

על

בחכמת ולחות הדבור נאמנים ויהיה פירושו ישראל המדברים דברי תחנתם לפניך ולפ"ז בית זה קשור עם בית שאחריו לך ה' הצדקה וכו': לך ה' הצדקה. עיין מה שפירשתי בו בתחנה דנפילת פנים דחול: עמוד כגבר וכו'. אמר כן לרמוז שצריך להתגבר כארי להתעורר משנתו לעבודת יוצרו כמחז"ל ואמר בלב נשבר לומר כי אע"פ שעמד משנתו בגבורה עכ"ז בתחנתו יהיה לב נשבר להתודות וכו': כי לעולם לא נעלם ממנו נפלאים. ע"ש הממני יפלא כל דבר ר"ל שאפילו המעשים הנסתרים והמכוסים לא נעלמו ממנו כי הכל גלוי לפניו ית': לפניו הם נקראים. ע"ש ויהיו נקראים לפני המלך כי כל מעשה בני האדם כשהם כתובים לפניו הן טובים הן רעים והם נקראים מעצמן כמ"ש בזוהר דעובדין מסהדין ביה ואמרין הכא מפלניא ופלניא עבד לי וכו' ע"ש: כרחם אב. הרחמן שבאבות זה יעקב ואית דאמרי זה אברהם:

קמתי ותדד שנתי. ע"ש ותדד שנתי מעיני: כפרה שואל. שואל כפרת עונות: בעדי. אדם קרוב אצל עצמו תחלה: אליך. כצ"ל בעבור המשקל כי כן הוא בנוסחאות ישנות: חי נצחי. לשון נצח ר"ל חי לעולם: ועתה הם באים אליך. ונכנסים בזכות אבותם: עם. במקום בית כמו וידעת עם לבבך שהוא כמו בלבבך וכמוהו רבים: התרצה והואל. ענין רצון מן הואל נא ולין וכן ויואל משה: סייג משמרותיה. גדר המצות שעשו ישראל כאומרם עשו משמרת למשמרתי גזירות וסייגים כדי שלא יבא ליגע באיסור תורה: כל קללותיה. קללות שבתורה: כדין שמה. כיואל. כאשר כתוב בתורה אם לא תשמעו יהיה לכם כך וכך. כיואל. לשון שבועה כע"ש ותתך עלינו האלה והשבועה (דניאל סי' ט') ומצינו שדיבורו יתברך שבועה שנאמר את קשתי נתתי בענן וכו' ולא יהיה עוד המים למבול ולא נאמר שבועה ובנביאים כתוב כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי וכו' כן פירש רבינו סעדיה ז"ל. ואפשר לפרש כיואל כחפצו ורצונו מן ויואל משה. ומהרי"ו פירש לשון כראוי ולא ידעתי לה גיזרה: תגמור. תשלים: קהלתינו. הלמ"ד קמ"ץ לשון קהלות ע"ש קהלת יעקב לא בחול"ם שהוא מורה ריבוי ופירוד ולז"א הכתיב כל הנפש לבית יעקב: שקית תבואה לנו שמור. שיבא מטר לתבואה בעת הצורך ולא יהיה שדפון ובעת הקציר יהיה רוח טוב

נושבת

עַל כָּל שִׁיר אָב לְמוֹאֵל: קמתי הַבֵּר וְכַפֵּר פְּשָׁעֵינוּ. וְקַבְּלֵנוּ בִּתְשׁוּבָה: רְפָא צוּר יִשְׁעֵנוּ כָּל נְגָעֵינוּ. וְשַׂמַּח נֶפֶשׁ עֲלוּבָה: הָחִישׁ וְקָרֵב יִשְׁעֵנוּ. יָהּ בְּנַחַת וְשׁוּבָה: וְקַיֵּם נְבוּאָה. וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל: קמתי הוּא בֶּן דָּוִד יְחַיֶּה. בְּטוּבְךָ אֶת רוּחֵנוּ: הָרֵב אֶת רִיבֵנוּ. בְּטוּבְךָ שַׂמְּחֵנוּ: וְקַבֵּץ בִּמְהֵרָה. כָּל נִדָּחֵנוּ: אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה. מָתַי עַמְּךָ תְּחַיֶּה: וּבְנֵה מִקְדָּשׁ וַאֲרִיאֵל: קמתי

ואח"כ אומר תפלה לדוד שמעה ה' צדק וגו'. ואח"כ תחנה אם יש פנאי ואם לאו מתחיל אחר הקדיש לך ה' הצדקה וגו':

יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים. בָּטִיחַ לְעַמְּךָ שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים: גְּשׁוּ נָא אֵלַי בִּדְבָרִים עֲרֵבִים. דִּרְשׁוּנִי וִחְיוּ יָמִים רַבִּים: הֲלוֹא דְבָרֶיךָ לְעוֹלָם נִצָּבִים. וּבָם אֲנַחְנוּ נִשְׁעָנִים וְנִקְרָבִים: זָכְרֵנוּ לְחַיִּים טוֹבִים. חָנֵּנוּ בַּחֲסָדֶיךָ הָרַבִּים: טוֹב אַתָּה לָרָעִים וְלַטּוֹבִים. יְמִינְךָ פְשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים: כִּי לֹא תַחְפּוֹץ בְּמִיתַת חַיָּבִים. לָכֵן אֲנַחְנוּ מְשַׁבְּחִים וּמַעֲרִיבִים: מֶלֶךְ מְהֻלָּל בְּמַחֲנוֹת כְּרוּבִים. נַקֵּנוּ מֵחֵטְא וּמִכָּל

חיובים

נושבת לזרות ולהבר את התבואה כי אלו הם חקות התבואה ומשפטה וע"ד האמור בירמיה ה' חקות קציר ישמר לנו: ונשיר לך מזמור. שהוא עולה על כל השירים שבעולם ממה שיסד דוד המלך ע"ה אבי שלמה שנקרא למואל שנאמר דברי למואל מלך עיין רי"ו. וי"ל עוד מזמור על כל שיר אב כמו הפוך אב על כל שיר כי שירי דוד אב הוא לכל השירים. למואל. כמו לאל כמו למופי כמו לפי: דבר. פירש מהרי"ו דבר ניחומים על לבנו. וי"ל לשון הנהגה מן ידבר עמים תחתינו ומלאת באגפי נפשה היא. והוסיף לשאול וכפר פשעינו וכו' או יהיה ענינו לשון מחייה והסרה כמו שפירש רש"י שם: רפא צור ישענו וכו'. כתב מהרי"ו הפ"א רפ"ה. כי כל רפואה של הקב"ה באה בשופי כמו רפאני ה'. כי אני ה' רופאך. משא"כ רפואת האדם שהיא בקושי כמו ורפא ירפא ע"כ. ועיין ר"י לומברוזו פסוק וירפא אלהים את אבימלך: נגעינו. לשון חולי ומכאוב: עלובה. שלפניה עם עני ודל ת"י עם ענותן ומקביל עולבן ובלשון רז"ל הנעלבין וכו': החיש. מהר: בנחת ושובה. לשון ישוב ומרגוע כמו שובה ה' רבבות: שמחנו. ה"ג כי כן הוא שיקול כל הבית על שם וחסידיך ישמחו כמ"ש (ד"ה ב' ו'): אריאל. ההיכל נקרא כן שהוא כארי צר מלפניו ורחב מאחריו ואפשר דקאי [illegible] שההיכל בכלל המקדש הוא. א"נ קאי אירושלים שגם היא נקראת אריאל ע"ש המזבח שבה עיין רד"ק ישעיה סי' כ"ט. ועיין בשלטי גבורים חלק ראשון ריש פרק שלשה ועשרים עיי"ש:

ה' אלהי הצבאות יושב הכרובים. ת"י דשכינתיה שריא עיל מן כרוביא (תהלים) וסוד הכרובים המה למתק מדת הדין במדת הרחמים ובלשון תרגום רביא כמו האדם הכועס ונוטל בידו תינוק ואז כבר כעסו מעליו (כתר יוסף) ומפני זה פתח בלשון זה כאן: בטיח לעמך. דברת לעמך מן לבטא בשפתים ומה הוא הדיבור שובו בנים שובבים לשון מרד: גשו נא אלי וכו'. ע"ש קחו עמכם דברים ושובו אל ה': הלא דבריך. שאמרת דרשוני וחיו: טוב אתה לרעים וכו'. כמ"ש טוב ה' לכל: ימינך פשוטה וכו'. כמ"ש ז"ל וידי אדם מתחת כנפיהם לקבל בעלי תשובה: כי לא תחפוץ במיתת חייבים. ר"ל רשעים. ע"ש אם אחפוץ במות הרשע: נקנו. מן ונקה לא ינקה: ומכל חיובים. תרגום חטאת חובא: סלח לנו כי פשעינו מרובים. אף שפשעינו מרובים ועיין לקמן בפסוק לה' אלהינו הרחמים

הזובים: סלח לנו כי פשעינו מרובים. עננו
למען צורים החצובים: פתחי תשובה בל יהיו
משולבים. צעקותינו לפניך יהיו נקרבים:
קרבנו אליך חוצב להבים. רצנו כעולות
פרים וכשבים: שבנו אליך נערים ושבים.
תמוכים בטוחים על רחמיך הרבים:

לך אדני הצדקה. ולנו בושת הפנים. מה
נתאונן מה נאמר. מה נדבר ומה
נצטדק: נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אליך.
כי ימינך פשוטה לקבל שבים: שבים אליך
בכל לב. שועתם תקבל ברחמיך: ברחמיך
הרבים באנו לפניך. כדלים וכרשים דפקנו
דלתיך: דלתיך דפקנו רחום וחנון. אל תשיבנו
ריקם מלפניך: מלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו.
כי אתה שומע תפלה: שומע תפלה עדיך כל
בשר יבואו: שומע תחנה אליך כל הרוחות
יבואו: יבואו אליך הרוחות וכל הנשמה.
הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך:
הנשמה לך והגוף פעלך צור אשר אין דומה
לך חוסה על עמלך: הנשמה לך והגוף פעלך
יהוה עשה למען שמך: אתאנו על שמך

ה'

הרחמים והסליחות: צורים החצובים. הם האבות ע"ש הביטו אל צור חוצבתם: פתחי תשובה. שערי תשובה: בל יהו משולבים. לא יהיו בהם שלובות כענין השולם אלא פתוחים ומרווחים לקבל תשובתנו (מהרי"ו): חוצב להבים. ע"ש חוצב להבות אש: וכשבים. וכבשים: ושבים. זקנים: תמוכים. לשון קורבה מן אתמך בו תרגם יונתן בן עוזיאל אקרבינה:

לך אדני הצדקה. גם זה כתוב בתחנית וכבר פירשנו זה לעיל בתחנה דנפילת פנים ע"ש: תקנו הקדמונים בפתיחת הסליחות לומר פסוק זה נחפשה דרכינו ונחקורה לומר שהעיקר הוא עזיבת החטא וכל דרכי התשובה ובסיום אומרי' ואנחנו לא נדע וכו' ור"ל מאחרי כן שקיבלנו עלינו כל דרכי התשובה אין אנו יודעים מה לעשות עוד על כן עליך עינינו שתזכור רחמיך וחסדיך ותמחול וכו' (דע"א בשער התשובה פ' כ"ו ע"ש): מה נתאונן. לשון אבל: ומה נצטדק. ת"א ומא נזכי ועיין פירש"י ז"ל: כדלים וכרשים. ענין כולה לשון מסכן: דפקנו. ענין הנקישה וההכאה על הדלת: מלפניך מלכנו ריקם. יזהר להפסיק בין מלכנו לתיבת ריקם לא כבוערים שאומרים הכל בלי הפסק ביניהם: שומע תפלה עדיך. אמר תפלה עדיך ובתחנה שינה ואמר אליך כי התפלה היא תקון ויסוד אנשי כנה"ג תוכה רצוף אהבה אמר בה עדיך כי היא נעשית עטרה לראש מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא משא"כ התחנה שאדם אומר מעצמו אינה בגדר זה יכן אמר האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי. אמר בתפלה לשון האזנה ובתחנה אמר ואל תתעלם מתחנתי זה למדתי מדברי הרב בשם מחבר ועיין הכתוב לקמן כאן בתחלת הוידוי תבא לפניך תפלתנו: הנשמה לך והגוף פעלך. הזכיר פעולה כי כן כתוב וייצר ה' אלהים את האדם משא"כ בנשמה כי היא חלק אלוה ממעל: חוסה על עמלך. כינה בו כן ע"ש כי אדם לעמל יולד לא שחוזר הדיבור כלפי מעלה ח"ו. גם אפשר עוד שהזכיר בלשון זה כלומר רחה ויחוס לאיש אשר אלה לו עמל יאון מינו לו: וכל הנשמה. דאלילות: הנשמה לך. דבריאה: הנשמה לך ג' דיצירה הנשמה לך ג' דעשייה (מח"ס): אתאנו על שמך. ע"ש הננו אתאנו לך כי אתה ה' אלהינו

יְהֹוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. בַּעֲבוּר שְׁמֶךָ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם שְׁמֶךָ. שִׁמְךָ נִקְרָא עָלֵינוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ שִׁמְךָ נִקְרָא בְּקִרְבֵּנוּ. אַל תַּנִּיחֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ: אֱלֹהֵינוּ בּוֹשְׁנוּ בְּמַעֲשֵׂינוּ וְנִכְלַמְנוּ בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ אֵין לָנוּ פֶּה לְהָשִׁיב וְלֹא מֵצַח לְהָרִים רֹאשׁ כִּי רַבּוּ מְשׁוּבוֹתֵינוּ לְךָ חָטָאנוּ. חָטָאנוּ עִם אֲבוֹתֵינוּ הֶעֱוִינוּ הִרְשָׁעְנוּ. מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מַה נְּדַבֵּר וּמַה נִּצְטַדָּק: מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מָרוֹם. מַה נְּסַפֵּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים. הֲלֹא הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּגְלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ. אַתָּה יוֹדֵעַ רָזֵי עוֹלָם. וְתַעֲלוּמוֹת סִתְרֵי כָל חָי: אַתָּה חוֹפֵשׂ כָּל חַדְרֵי בָטֶן. רוֹאֶה כְלָיוֹת וָלֵב. אֵין כָּל דָּבָר נֶעְלָם מִמֶּךָּ. וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ: אִם עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְהֹוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ יְהֹוָה מִי יַעֲמֹד: כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר: כִּי לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים: יְהֹוָה שְׁמָעָה יְהֹוָה סְלָחָה יְהֹוָה הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי שִׁמְךָ נִקְרָא עַל עִירְךָ וְעַל עַמֶּךָ: הֲשִׁיבֵנוּ יְהֹוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

אֵלֶיךָ יְהֹוָה אֶקְרָא. מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה: בִּקְרֹב עָלַי מְרֵעִים. זַלְעָפָה אֲחָזַתְנִי מֵרְשָׁעִים: גָּבְרוּ וְעָלוּ עַל רֹאשִׁי. שׁוּבָה יְהֹוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי: דּוֹבְרֵי שֶׁקֶר בִּלְשׁוֹנָם. תְּנָה יְיָ עַל עֲוֹנָם: הִכּוּנִי פִּצְעוּנִי בַּעֲלֵי זָדוֹן. אִישׁ חֵמָה יָגֹרְתִּי מָדוֹן: וְאַף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתִי בְּצָרָה.

אלהינו (ירמיה ג'): על שמך. שמוכים בטוחים על שמך. וא"כ עשה למען שמך כדי לקדש שמך כי דורשיך לעולם לא יבושו: שמך נקרא עלינו. שהוא נקרא ה' אלהי ישראל וע"ש כי שם ה' נקרא עליך. ועיין ביולר דתול מ"ב שם באשבת עולם עי"ש ובתקון שני וחמישי. ובמח"ס כת' שמך נקרא עלינו השכינה המתלבשת בכלם שעל ראשינו: שמך נקרא בקרבנו. מתלבשת בנר"נ שבקרבנו ע"כ: כי רבו משובותינו. פשעינו: חטאנו עם אבתינו. פסוק הוא בתלים וצריך לומר הרשענו בלא וי"ו כלשון הכתוב (חמ"י): רזי. סודות: ואין כל דבר. ה"נ כל דבר וכבר הארכנו בזה בסדר תיקון שני וחמישי: ענו בנו. העידו בנו: כי עמך הסליחה. לא נתת רשות לשליח לסלוח כמ"ש כי לא ישא לפשעכם: למען תורא. שלא יהא אדם בטוח על סליחת אחר (רש"י) ועיין לעיל בפי' אבינו מלכנו שאחר נפילת פנים שם כתבנו פירושים רבים: כי עמך מקור חיים. חיי הנשמה העליונה שלא תמות: באורך נראה אור. כינוי לשכר העוה"ב (ראב"ע תלים). שמעה סלחה הקשיבה ועשה ר"ת שריפה שקילה הרג וחנק ואותיות שניות שלהם הם אותיות עמלק שהוא ס"מ הממונה עליהם (תז"י): כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. כאז"ל במס' בתרא כי ירושלם וצדיקים נקראו בשמו של הקב"ה ירושלם שנ' ושם העיר מיום ה' שמה. וצדיקים שנ' כל הנקרא בשמי ע"ש: חדש ימינו כקדם. כשנות הבל. ד"א כשנות משה ואהרן עיין במדרש:

משגב. ענינו הרוממות והוא שם: לעתות בצרה. עתים של צרה: זלעפה. ת"י רתיתא: חלצה. ל' הצלה: פצעוני. ל' ביקוע מכה המוציאה

אלהים היית לי לעזרה: זכור עניי ועמלי.
כי אשב בחשך יהוה אור לי: חמול על גורלת
אריאל. שה פזורה ישראל: טרם יכלוני
אנשי דמים. עובדי אלילים אלמים: ישימו
יד על פה. ואני ביהוה אצפה: כי עליך
הרגנו כל היום. אל נורא ואיום: לקינו בגלות
גולה ושביה. על אלה אני בוכיה: מכרתנו
חנם ביד ערלים. אהלי אדום וישמעאלים:
השבנו כצאן טבחה. השמיענו ששון ושמחה:
סורו טמא קראו לנו. ונהי כטמא כלנו: עשה
עמנו אות לטובה. אל תרחק ממנו כי צרה
קרובה: פשעינו תכסה שוכן מעונים. רחם
עלינו כרחם אב על בנים: צרינו בוססו את
מקדשנו. הלוא למשמע אוזן דאבה נפשנו:
קנא לשם קדשך ותנקום נקם. יבושו הבוגדים
ריקם: רוכב ענן וערפל. השפלה הגבה
והגבוה השפל: שמחנו בבנין אפריון. אתה
תקום תרחם ציון: תשלם גמול לכל אויבי
נפשנו. יראו עינינו וישמח לבנו:

שבט יהודה בדוחק ובצער. הישאג אריה
ביער: מקוים ישועתך אבות ובנים.
העניים והאביונים: עמוד בפרץ כל נהיה
לשחוק. למה יהוה תעמוד ברחוק: יונתך
בין שערי מות הגיעה. יושב הכרובים הופיעה:
הבה לנו עזרת מצר. היד יהוה תקצר: חדש

דם: יגרה מדון. ענין התערב והרחור הריב וסכסכתי מצרים ת"י ואגרי: ועמלי. לשון יגיעה וטורח: אריאל. המזבח נקרא כן: אלמים. כי פה להם ולא ידברו: ישימו יד על פה. על שם ושימו יד על פה והכוונה שסותמין פי מלהשיב דבר: סורו טמא. סורו גוי טמא קראו לנו: ונהי כטמא כולנו. בעיניהם אפילו החשובים שבנו: עשה עמנו אות. אותות ופלא כ"כ בעיני הרואים: בוססו. לשון בזיזה: השפלה הגבה. אלו ישראל: והגבוה השפל. אלו העכו"ם ופסוק הוא ביחזקאל כ"א· והפ"א בחיר"ק: אפריון. בהמ"ק: יראו עינינו. בפורענותם: וישמח לבנו: על שם ישמח צדיק כי חזה נקם. ע"כ:

שבט יהודה. אין לשנות כלל מהנוסח הכתוב כאן לא כמו שרצו חכמים בעיניהם להגיה כי ידך לא תקצר וכיוצא באלו בשאר בתים ואינו כן כי כל כוונת המשורר לחתום כלשון הכתוב בכל בית ובית. עיין חמ"י באורך דף ל' ע"ב: שבט יהודה. הזכיר לשון שבט שהוא לשון רידוי דרך לצער ותאניה. כי במקום שהיו ישראל רודים בכל. עתה נהפך והיו בדוחק ובצער כי ישראל כולם יתכנו בשם יהודה כי לו משפט המלוכה: בדוחק. תרגם אונקלוס לחן דוחקא: הישאג אריה ביער. סיפיה דקרא וטרף אין לו ומשל הוא לאויב שאינו שב ריקם בלא יהרוג או ישבה (עיין ראב"ע). ומהרי"ו פירש וכי אנו צועקים לפניך מבלי טורף אותנו בתמיה: עמוד בפרץ. שפרצנו אנחנו בעונינו באותו פרץ עמוד לגדור אותו: לשחוק. להם:

למה ה' תעמוד ברחוק. אעפ"י שכבוד הקב"ה מלוי בכל מקום הנה כאשר לא יראה עוזו ידמה כאלו עומד מרחוק או שיהיה קרוב ויעלים עיניו (ראב"ע): יונתך. כנסת ישראל. שנאמר יונתי בחגוי הסלע: הופיעה. הגלה בכבודך לגאלנו: היד ה' תקצר. בתמיה וכי יד ה' תקצר ודאי לא תקצר

יָמֵינוּ בְּגָלוּת יָשָׁן. עוּרָה לָמָּה תִישָׁן: זְכוֹר בָּנֶיךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם. וְזָר לֹא יִקְרַב אֲלֵיהֶם: קֵץ הַנֶּחְתָּם גַּלֵּה לְגַלְמוּדָה. יִשְׂמַח הַר צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה: שַׁוְעָתֵנוּ תַּעֲלֶה לִשְׁמֵי מְרוֹמִים. אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים:

אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים מִתְנַהֵג בַּחֲסִידוּת מוֹחֵל עֲוֹן עַמּוֹ מַעֲבִיר חַטֹּאת יְרֵאָיו מַעֲבִיר רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן מַרְבֶּה מְחִילָה לַחוֹטְאִים וּסְלִיחָה לַפּוֹשְׁעִים: עוֹשֶׂה צְדָקוֹת עִם כָּל בָּשָׂר וְרוּחַ וְלֹא כְרָעָתָם לָהֶם גּוֹמֵל. אֵל הוֹרֵיתָנוּ לוֹמַר לְפָנֶיךָ שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה בַּעֲבוּר שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה זְכוֹר לָנוּ בְּרִית שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת שֶׁל רַחֲמִים שֶׁהוֹדַעְתָּ בָּם עָנָיו לְפָנֶיךָ מִקֶּדֶם כְּמוֹ כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה וְשָׁם נֶאֱמַר:

וַיַּעֲבֹר יְהוָה עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא. יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה: וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ:

בְּעֵת רָצוֹן תְּחִנָּתִי. לְךָ צוּרִי וְרִנָּתִי. תִּתֶּן נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי. וְעַמִּי בְּבַקָּשָׁתִי: כִּי נִמְכַּרְנוּ לַעֲרֵלִים. אֲדוֹמִיִּים וְיִשְׁמְעֵאלִים עֲמָלֵקִים וְגַם גְּבָלִים. אֲשֶׁר שׂוֹנְאִים יְחִידָתִי: בעת מָאַסְנוּ בְּמַלְכוּתֶךָ. וּבִמְשִׁיחַ קְדֻשָּׁתֶךָ וּבְמִקְדַּשׁ בְּחִירָתֶךָ. מְאֹד גָּדְלָה מְעִילָתִי: בעת שָׁלַשְׁתָּן עַתָּה בִּקַּשְׁנוּ. וְאַתָּה אֵל תְּחָנֵּנוּ. ...

אל

הקל׳: בגלות ישן. גלות זה שאנו בו שכ״כ ארך בעונותינו: עורה למה תישן. פסוק הוא בתהלים מ״ד ופירש ראב״ע ז״לה בעבור שלא הושעתנו תדמה לישן או ידבר על האויב שהוא אומר עליך אולי ישן הוא וייקץ: זכור בניך וכו׳. גולים בארץ לא להם: וזר לא יקרב אליהם. על שם וזר לא יקרב אליהם (במדבר). ודרך תפלה הוא שלא יוכל זר ליקרב אליהם להזיקם: הנחתם. הסתום: לגלמודה. ואני שכולה וגלמודה ת״י תכלא ויחידא: שועתינו. התפלה נקראת בעשרה לשונות וחד מינייהו שועה:

אל מלך ויעבר. כבר פירשנו בסדר תפלת החול בתיקון שני וחמישי: ה״ג עון חטאת הטי״ת בפת״ח תרוייהו בל׳ יחיד וכדמפרש ואזיל מעביר ראשון ראשון וכו׳:

בעת רצון תחנתי ורנתי לך צורי. כ״ה שיעור הלשון ועשה כן להמתיק חרוז הפיוט: תתן לי נפשי בשאלתי. שאלתי שתתן לי נפשי ולא תתן לאויב וכן יהי׳ פי׳ ועמי בבקשתי: הכר בוגאי׳ יחידתי. ישראל שהם יחידים באומות כשבה א׳ בין שבעים זאבים: מאסנו במלכותך וכו׳. זה היה בימי שמואל דכתיב כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם כן פי׳ רי״ו. ול״נ שזה היה בימי דוד בימי שבע בן בכרי דכתיב אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי איש לאהליך ישראל אל תקרי לאהליך אלא לאלהיך מכאן שמרדו ישראל. במלכות שמים ולא נחלה זה בהמ״ק שנ׳ אל המנוחה ואל הנחלה. בדוד זה המשיח ואין ישראל נגאלים עד שיחזרו ויבקשו שלשתם שנאמר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ אלהיהם זו מלכות שמים ואת דוד מלכם זה משיח. ונהרו אל ה׳ ואל טובו זה ב״ה וכה״א ההר הטוב הזה והלבנון כן דרשו רז״ל. ואל זה כיון הפייטן ז״ל: ...

ושמה

אַל תְּשִׁיבֵנוּ. וּמַהֵר נָא יְשׁוּעָתִי: בעת וְרַחֵם עֵדָה זְעוּמָה. וְנַחֵם עֲנִיָּה שׁוֹמֵמָה. וְאִדְכַּר לַן קְיָמֵיהּ דְּאַבְרָהָם רְחִימָא. אַב הֲמוֹן קְהָלָתִי: בעת

רַחֲמָנָא אִדְכַּר לַן קְיָמֵיהּ דְּאַבְרָהָם רְחִימָא בְּדִיל וְיֵעָבֵר: רחמנא אִדְכַּר לַן

קְיָמֵיהּ דְּיִצְחָק עֲקִידָא ב"ו: רחמנא אִדְכַּר לַן

קְיָמֵיהּ דְּיַעֲקֹב שְׁלִימָא ב"ו: רחמנא אִדְכַּר לַן

זְכוּתֵיהּ דְּיוֹסֵף צַדִּיקָא ב"ו: רחמנא אִדְכַּר לַן

קְיָמֵיהּ דְּמשֶׁה נְבִיָּא ב"ו: רחמנא אִדְכַּר לַן

קְיָמֵיהּ דְּאַהֲרֹן כָּהֲנָא ב"ו: רחמנא אִדְכַּר לַן

קְיָמֵיהּ דְּפִינְחָס קַנָּאָה ב"ו: רחמנא אִדְכַּר לַן

קְיָמֵיהּ דְּדָוִד מְשִׁיחָא ב"ו: רחמנא אִדְכַּר לַן

צְלוֹתֵיהּ דִּשְׁלֹמֹה מַלְכָּא ב"ו: רחמנא אֲרִים

יְמִינָךְ וְאַצְמַח פּוּרְקָנָךְ ב"ו: רחמנא בִּבְסוּפֵי

אפין

זעומה. כצ"ל תחלת הבית ורבים הוסיפו לומר בתחלת בית זה הבט מבמיך ורומה ורחם עדה זעומה. ואין לורך כי תיבת ורחם נקשרת עם הבקשה דבית הקודש. וגם אין זה כונת הפייטן כי הפייטן סדר הפיוט מדלת וסוגר וכן ונחם עניה שוממה הוא סוגר של ורחם וכמו שכן דרך בכל הפיוט וכן הוא בכל הסדורים הישנים: זעומה. ע"ש זעום ה' יפל שם והוא ל' מאיסה וכעס: שוממה. ל' תמהון לב:

רחמנא. תרגם אונקלים רחום רחמנא ויכוין בתיבת רחמנא לארבעה מלילי יוצר. ר"ת מכין פנחס והמ' מטטרו"ן וג"א נדב אביהוא (עיין חמ"י) ועיין זוהר חקת דף קס"ג ע"א ודו"ק: בדיל ויעבור בעבור זכות ויעבור הן שלש עשרה מדות כמו שנאמר בדיל שמך רבא. וכן בזה הכוונה בו בדיל ע"ב שמות שכל אחד בן שלש אותיות שעולים רי"ו. וזהו תיבת ויעבר: קיימיה. בריתו ת"א קיימיה: שלימא. הלמ"ד בחיר"ק וטעם שתקני בלשון תרגום שחז"ל בב"ר אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע חננו בזכות אבותינו אברהם יצחק ויעקב וכו' א"ל הקב"ה כל שכר שיש להם פרעתי להם. אברהם נטל שכרו וגאל לארבעה מלכים. יצחק החייתי אותו מתוך עקידתו יעקב השיבותי אותו אל אביו בשלום וכשאמר משה רבינו ע"ה להקב"ה זכור לאברהם ליצחק ולישראל א"ל הקב"ה אברהם יש לי עליו שאמר במה אדע כי אירשנה וכו' ובענין יוסף יקטרגו מלדד כה שהביא אל אביו ובענין דוד יקטרגו מענין בת שבע ובענין שלמה מענין נשיו המו את לבבו. ולפי שיש לחוש לקטרוג המלאכים בענין זה ייתר משאר ענינים לכך נתקנו בלשון תרגום שהמלאכים אין נזקקין לו ואגב אלו דצייך בהו קטרוג נתקנו כולם בלשון תרגום (עיין חמ"י): זכותיה דיוסף צדיקא. יש נוסחאות שכתוב בהם קיימיה דיוסף צדיקא ומתיישב עפ"י מ"ש בס"י וזכרתי להם ברית ראשונים אלו השבטים. ונוסחא שכתב זכותיה הוא עפ"י מ"ש הרמ"ע בסדר הקפות דה"ר ממסכת דרך ארץ דאע"ג דיוסף צדיק הוי. מכורתי ברית לא הוי עי"ש. וכ"כ חמ"י נגד לדעת הגורסים קיימיה דיוסף צדיקא כי יוסף מכסרא דברית כמ"ש חכמי הזוהר עי"ש: אדכר לן צלותיה דשלמה מלכא. שנתפלל כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא ונתתם לפני אויב וכו' ישבו והתחננו אליך בארץ שוביהם וכו' ושמעת את תפלתם ובלחת לעמך. וטעם שתואר בו מלכא כי המלך כחו גדול ורב כמו כח רבים ומה שלא אמר מלכא בדוד לפי כי במלכות שלמה נתמלא דיסקוס של לבנה וישב שלמה על כסא ה' לכן תואר מלכא בשלמה לבדו עיין חמ"י באורך: ארים ימינך וכו'. עפ"י מז"ל אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אתה סביר שאנו דוחקים עליך שתקרב גאולתנו. אלא עד מתי ימינך תהי ממושכנת שנאמר למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני.

וזהו

אַפִּין אֲתֵינָא לְמִקְרֵי קֳמָךְ רַחֵים עֲלַן ב״ו: רחמנא
גַּלֵּי גְבוּרְתָךְ עֲלַן ב״ו: רחמנא דִּינַן אַפֵּיק
לִנְהוֹרָא ב״ו: רחמנא דִּינָא דְחַיֵּי גְּזוֹר עֲלַן ב״ו:
רחמנא הֲדָרָךְ שַׁוִּי עֲלַן ב״ו: רחמנא וְלָא
תִתְפְּרַע כְּעוֹבָדֵי בִּישֵׁי מִינַּן ב״ו: רחמנא זְכוּוָן
חַפֵּשׂ וְאַשְׁבַּח לַן ב״ו: רחמנא חֲשׁוֹב עֲלַן
טָבְוָן ב״ו: רחמנא טָבְוָן סַגִּיאָן אַיְתִי לַן ב״ו:
רחמנא יִתְגּוֹלְלוּ רַחֲמָךְ עֲלַן ב״ו: רחמנא

בעשרת ימ״ת מוסיף כאן

כַּתְבִינַן בְּסִפְרָא דְחַיֵּי ב״ו: רחמנא כַּתְבִינַן
בְּסִפְרָא דְרַחֲמֵי ב״ו: רחמנא כַּתְבִינַן
בְּסִפְרָא דְצַדִּיקֵי ב״ו: רחמנא כַּתְבִינַן בְּסִפְרָא
דִישָׁרֵי וּתְמִימֵי ב״ו: רחמנא כַּתְבִינַן בְּסִפְרָא
דְפַרְנוּסֵי וּמְזוֹנֵי ב״ו: רחמנא

כְּבוֹשׁ חֶמְתָּא וְרוּגְזָא מִינַּן ב״ו: רחמנא לָא
תַעֲבֵיד גְּמִירָא לַן ב״ו: רחמנא מְחוֹל
וּשְׁבוֹק לְחוֹבַן וְלַעֲוָיָן ב״ו: רחמנא נְהוֹר טוּבָךְ
אַנְהַר לַן ב״ו: רחמנא סָעִיד וְסָמִיךְ הֲוֵי לַן

ושבוק

וזהו טעם לומרו פורקנך ולא אמר פורקננא (חמ״י): בכסופי אפין. פירוש בבושת פנינו באנו לקרות אליך אשר לא כדת אבל אתה רחים עלן ב״ו והוא מאמר בפני עצמו ועיין חמ״י: גלי גבורתך. ידבר על הגאולה דכתיב עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו כדי לנקום מאויבינו. א״נ כי בחורבן נאמר איה גבורותיו לז״א כי גלה יגלה גבורותיו ויפרסמם (חמ״י): הדרך שוי עלן. שים הודך והדרך עלינו וכתב חמ״י דל״ל שו כי כן הוא תרגום שים. ולי נראה שא״צ לשבש הספרים דאשכחן ג״כ בתרגום ויסם ושוי ית אפרים עבר הייגו מפני הוי״ו ואה״נ שוי בלא וי״ו גם הוא לשון טוי: ולא תתפרע וכו׳. לא תהיה נפרע ממנו כמעשינו הרעים: זיוך. אורך תשרה עלינו והכוונה לפי שעבירה מכבה מצוה. לז״א ולא תתפרע וכו׳. רק ימחול אשם באופן שלא יכבו המעשים הרעים ההם את נרות ואורות מצותינו ויאיר הש״ת אור טובו שהוא אור מצותיו עלינו (חמ״י): זכוון חפש. שאעפ״י שאין לנו זכות חפש לנו זכיות אחה מחשבות טובות (שם): חשוב עלן טבוון. כי בהיותו מחפש לנו זכיות יחשוב עלינו מחשבות שלום וטובות: טבוון סגיאן וכו׳. הבא עלינו טובות ותחלה אנו שואלים שיחשוב עלינו טובות ואח״כ אנו מבקשים שיביאם עלינו בפועל כדרך הכותי שמוכר מעט מעט כמ״ש חז״ל: יתגוללו. ה״נ כי נכמרו רחמיו ת״א ארי אתגוללו רחמוהי וכו׳:

בעשרת ימי תשובה אומרים כאן כתבינן במספר ה׳ כנגד חמשה אצבעות הכותבות ובמט״י כ׳ כנגד ה׳ גבורות מנצפ״ך: כבוש חמתא ורוגזא. ע״ש הכתוב בנבוכדנצר ברגז וחמה וי״ת רוגזא ל׳ צער כמו ויבא רוגז והכוונה כי לא יספיק שיסלק הש״ת הרוגז והחימה ממנו כי אם שיכבוש החימה שיש לו עמנו (שם): לא תעביד גמירא. אל תעש עמנו כלה: מחול ושבוק. מחול ושבוק לחטאים ועונות וטעם כפל מחול ושבוק לרמוז כי לא תהיה המחילה לזמן מה ע״ד סלחתי כדבריך וביום פקדי אלא יעזוב אותם מכל וכל: נהור טובך. אור טובך האר עלינו כי המה טובות באמת לא כן טובות המערכה שאינן טובות רק לפי הדמיון: סעיד וכו׳ היה לנו סועד בטובות הנפש וסומך בטובות הגוף ולרמוז זה נכפלו: עביד עמנא אתא לטב. עשה עמנו אות לטובה: פתח שמיא לצלותן. גם כי יגלו שמים עונותינו לבלתי נתן דרך לתפלתנו אתה ה׳ היה פותח אותם: לצלותנא וכו׳. על צד הרצון כי לא יהיה הרצון על צד הדין והמשפט. או י״ל ברעוא גם שמעשינו אינם רצויים. כוונתן ורצונכו

ב"ו: רחמנא עֲבִיד עִמָּנָא אָתָא לְטָב ב"ו: רחמנא פְּתַח שְׁמַיָּא לִצְלוֹתַן ב"ו: רחמנא צְלוֹתָנָא קַבֵּיל בְּרַעֲוָא ב"ו: רחמנא קַבֵּיל צְלוֹתִין וּבָעוּתִין בְּעִדָּן עָקְתִין ב"ו: רחמנא רַחֵם עַל נִשְׁמָתִין ב"ו: רחמנא שַׁתָּא טָבְתָא אַיְתִי לַן ב"ו: רחמנא תּוּב מֵרוּגְזָךְ ב"ו: רחמנא וְלָא נֶהְדַּר רֵיקָן מִקָּמָךְ ב"ו: רחמנא

יאמר ויעבר שנים מקרא ואחד תרגום. ואם יש פנאי יאמר זאת התחנה:

אָנָּא. כָּעָב זְדוֹנִי תִּמְחֵהוּ. וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי כִּי רַב הוּא: וסלחת אֵיךְ יִמָּחֶה וְנִכְתָּב לְמוּל אֲנִי. כִּי אֵין בְּלִבּוֹ מַחְשָׁב כְּמַחְשָׁבִי. לִמְחוֹת אֲשֶׁר כָּתַב לְיוֹם רִיבִי. כִּי הַמִּכְתָּב מִכְתַּב אלהים

ורצוננו רצויים. וזהו אומרו צלותנא קביל ברעוא כלומר בבחינת היות הרצון טוב ויסר ממך: קביל צלותין וכו'. פירוש קבל התפלות והתחנות בעת צרות לפי שימים אלו הם ימי רצון לכך אנו מתפללים שיקבל תפלות שאר ימים לעתות בצרה. ומ"ש צלותין ולא צלותנא ר"ל אם מצדינו לא יתקבלו הנה יתקבלו מצד עצמן של תפלות כי נכבדות מדובר בם: רחים על נשמתין. כלומר אף אם לא נהיה כדאים מצד גויותינו רחים עלינו מצד נשמותינו שהם חלק אלוה: שתא טבתא אייתי לן. הבא עלינו שנה טובה: תוב מרוגזך. שוב מחרון אפך: ולא נהדר. פי' לא נשוב ריקם מלפניך כלומר אם אין אנו כדאי' למלאת משאלותינו בשלם. לפחות ולא נהדר ריקן וכו' אפס קצת משאלותינו תראה ותמלא (חת"י). ולא נהדר הנו"ן בפת"ח לא בחיר"ק כי כן הוא דרך בארמי לבא פת"ח במקום חיר"ק בלשון הקדש כי לא נגאל אתם וכו' מתרגמינן הרי לא נחסין הנו"ן בפת"ח. גם בספר דניאל מצינו במקום חיר"ק פת"ח בסי' ד' אשתומם שאל"ף בפת"ח במקום חיר"ק בלשון הקדש נשתומם ושבעה עדנין יחלפון עלוהי יו"ד בפת"ח. בסי' ו' די לא תעדי בתי"ו פת"ח במקום חיר"ק והואיל והוא כן אין לשנות נוסחת הספרים וקבלת הקריאה: **אנא**. כעב וכו'. ע"ש מחיתי כעב פשעיך כדרך העבים שהן מחוסים במים: וסלחת לעוני כי רב הוא. אף שרב הוא כמו כי קרוב הוא וי"מ כי רב הוא יגר פשע באשמה אותי רב וגדול הוא ואין די יכולה לנגדו. ויש מפרשים כי רב היא כלפי השם ית' רב כח שמחל על כבודו כבודו מחול: איך ימחה. וא"ת איך ימחה העון וכבר נכתב הוא למול אני ויהיה משיב לא תחשוב כן כי אין בלבו ית' מחשב כמחשבי כי דרך אדם אם מוחל חבירו הינו בנראה ובקרבו ישים ארבו כי ישמור לו חטאתו משא"כ הש"י שהוא מוחל באמת אעפ"י שנכתב ונכתב חטאו בספר עיין מפרשים. ובאר הבית למחות אשר כתב וכו' קשור עם תחלת הבית איך ימחה כי תיבת איך מושכת עצמה ואחר עמה כאלו אמר איך ימחה ונכתב למול אני למחות אשר כתב ליום ריבי כי אינו כן כי אין בלבו מחשב כמחשבי כי הוא מוחל באמת לא כאדם. וז"ש כי המכתב מכתב אלהים הוא וגבהו דרכיו מדרכי בני אדם וכן תמצא בבית דלקמן יהרסון וכו' שסיים אכן שעפי רעיון כי ה' נושא עון וכו' הרי לך דרך בשני בתים כוונה אחת להן. או י"ל לפי שאמר תחלה אנא כעב זדוני תמחהו חזר והשיב ללבו כי איך ימחה העון וכבר נכתב. ומה שאני אומר זדוני תמחהו אין ... לים ט. מאן דאמר הקב"ה וותרן יוותרן מעוהי דא"כ אין בעל חוב גובה חובו וזהו כי אין בלבו מחשב כמחשבי כי מה שאני חושב שימחה עוני הוא אינו חושב כן כי לא ינקה ה' למחות אשר כתב ליום ריבי ליום שיבא במשפט עמי כי המכתב מכתב אלהים הוא וחטאת יהודה כתובה. כל זה יהרסון רעיון בי רציוני כי פעם אני חושב שימחול לי כאומרו זדוני תמחהו ופעם חושב שאין נמחל לי כי איך ימחה חטאי וכבר נכתב בספר הזכרונות. וז"ש יהרסון ויכנון בי רעיוני כי פעם יחשוב לבי להרוס

לא מצינו: שבנו אליך בבשת פנינו. לשחרך אל בעת צרותינו: אל מלך ויעבר

תמהנו מרעות. תשש כחנו מצרות: שחנו עד למאד. שפלנו עד עפר: רחום כך היא מדתנו. קשי עורף וממרים אנחנו: צעקנו בפינו חטאנו. פתלתול ועקש לבנו: עליון רחמיך מעולם. סליחה עמך היא: נחם על הרעה. מטה כלפי חסד: לא תתעלם בעתות כאל. כי בצרה גדולה אנחנו: יודע לעיני הכל. טובך והסדך עמנו: חתום פי שטן ואל ישטין עלינו. זעום בו וידום: ויעמוד מליץ טוב לצדקנו. הוא יגיד ישרנו: דרכיך רחום וחנון. גליה לנאמן בית: בבקשו אז מלפניך. אמונתך הודעת לו: אל מלך ויעבר

אלהינו

שוטטנו בארבע פנות וכו'. גלינו ונתפזרנו בארבע רוחות העולם. והרב חמ"י כתב לא על הגלות ידבר אלא על אופן הצעקה והתפלה ידבר שאף ששוטטנו בצעקה גדולה ומרה בארבע פנות העיר תרופה לא מצינו ע"ד ההוא עובדא דרבי אחא דאזל לכפר טרשא וכו' אפרישו תענית וכו' ולעומת זה אמר גם כי שוטטנו בארבע פנות העיר כעובדא דין תרופה לא מצינו ע"כ. וכן פירש ר"ש אלמיאד"ו בספר פני שלמה: שבנו אליך בבושת פנינו. כשאויבינו מצירים לנו ואין אנו יודעים מה לעשות אין לנו אלא לשוב עדיך שנאמר בצר לך וכו' ושבת וכו'. ונ"ל כי להיות דקימא לן לעולם יקדים אדם תפלה לצרה כאז"ל על פסוק היערוך שועך לא בצר מש"כ המתפלל בעת צרה שאינה מקובלת כ"כ וכענין שהיה הנביא מתרעם באומרו ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו וכן אמר בצר להם ישחרונני לז"א כי דבר זה לשוב בעת צרה הוא בושת פנים לנו לשחרך אל בעת צרותינו. לשחרך אל. ע"ש אלי אתה אשחרך פירוש אבקש ואדרוש לך כמו ושחרוני ולא ימצאונני (רש"י) וי"א אקום בצפרא קדמך:

תמהנו וכו' תשש וכו'. כפל הדברים בד' לשונות אלו רמז לד' גליות כי על גלות מצרים נאמר וירעו לנו וזהו תמהנו מרעות. תשש כחנו מצרות על גלות בבל לפי שהיא סיבת תשפחת מן הקצה אל הקצה מקצה המלכות והממשלה אל קצה מדת השפלות: שחנו עד למאד. רמז לגלות יון שהשחירה פניהם של ישראל כשולי קדרה. ועל גלותנו גלות אדום אשר הכביד אמר שפלנו עד עפר כמ"ש התנערי מעפר וכו' (חמ"י): תמהנו. מן ובתמהון לבב פ"א ובשממון לנא: שחנו. פ"ש וישח אדם וישפל איש: רחום כך היא מדתנו. שאנו קשה עורף וממרים ע"ש כי עם קשה עורף אתה ונ"ש ממרים הייתם ת"א מרגזין הויתון: פתלתול ועקש. ע"ש דור עקש ופתלתל ענין ההפוך והטעות: עליון רחמיך מעולם. ע"ש זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה מימות אדה"ר שמחלת לו: סליחה עמך היא. ע"ש כי עמך הסליחה ולא ביד אחר: מטה כלפי חסד. מכריע לכף זכות: כאל. כמו כאלה כמו רק לאנשים האל: חתום פי שטן. סתום פי שטן: זעום בו וידום. ענינו גער וקצוף עליו וישתיק מקטרגו: ויעמוד מליץ טוב. היינו איזה זכות או מצוה שנקראת מליץ טוב כמ"ש בזוהר כד עביד בר נש פקודא דאורייתא ההוא פקודא סלקא וקיימא קמי קב"ה וכן במשנה העושה מצוה אחת קנה לו סניגור אחד ולכן צריך לבכות בלב נשבר וליתן אל לבו לתקן מעשיו כי איך ימלא פיו לומר ויעמוד מליץ וכו' בלי תיקון המעשים (חמ"י): דרכיך רחום וחנון. ע"ש הודיעני נא את דרכיך ואז"ל שבקש להודיעו מתן שכרן של צדיקים ועונשן של רשעים: גליה לנאמן בית. ע"ש בכל ביתי נאמן הוא: בבקשו אז מלפניך. פירוש בבקשו הוא זמן מלפניך כמו כי אז תצליח את דרכיך: אמונתך הודעת לו. הודיע לו הקב"ה אמונתו סוד שלש עשרה מדות של רחמים:

גִּבּוֹרִים לַעֲמוֹד בַּפֶּרֶץ. דּוֹחִים אֶת הַגְּזֵרוֹת: הָיוּ לָנוּ לְחוֹמָה. וּלְמַחְסֶה בְּיוֹם זַעַם: זוֹעֲכִים אַף בְּלַחֲשָׁם. חֵמָה עָצְרוּ בְּשַׁוְעָם: טֶרֶם קְרָאוּךָ עֲנִיתָם. יוֹדְעִים לַעֲתוֹר וּלְרַצּוֹת: כְּאָב רִחַמְתָּ לְמַעֲנָם. לֹא הֱשִׁבוֹתָ פְּנֵיהֶם רֵיקָם: מֵרוֹב עֲוֹנֵינוּ אֲבַדְנוּם. נֶאֶסְפוּ מֶנּוּ בַּחֲטָאֵינוּ: סָעוּ הֵמָּה לִמְנוּחוֹת. עָזְבוּ אוֹתָנוּ לַאֲנָחוֹת: פַּסּוּ גּוֹדְרֵי גָדֵר. צָמְתוּ מְשִׁיבֵי חֵמָה: קָמִים בַּפֶּרֶץ אַיִן. רְאוּיִם לְרַצּוֹתְךָ אָפְסוּ: שׁוֹטַטְנוּ בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת. תְּרוּפָה

לא

היא א"כ ישרה והפוכה בא"ב. והכוונה להתחנן לפני ה' בשתי מדות אלו (חמ"י). ויש בהגשי אמונה בכל חרוז שלש תיבות נגד אנשי אמונה רועי ישראל משה אהרן ומרים (שם. במשה כתיב בכל ביתי נאמן הוא. באהרן כתיב תורת אמת היתה בפיהו (רי"ן). ומרים מדכתיב ותכחיד את שלשת הרועים בירח אחד הרי שכללה עמהם להשויתה להם ודו"ק: באים בכח מעשיהם. לרצות על ישראל בכח מעשיהם הטובים. והרי"ן פירש כשהיו באים אצל פרעה היו בטוחים בכח מעשיהם שלא יזיק להם:

לעמוד בפרץ. כל עת שהיו ישראל מכעיסים ופורצים גדר שם היו עומדים בפרצה לגדרה כמ"ש לולי משה בחירו וגו' ובאהרן כתיב ויעמד בין המתים וכו': היו לנו לחומה, ע"ש חומה היו לנו. והרי"ן פירש בימיהם נקרע לנו הים ונעשה כחומה: ביום זעם. ביום שהיה בו זעם אצל הקב"ה והאריך אפו בימיהם כגון בימי בלעם שלא זעם הש"י באותם הימים. וזה היה בזכות משה ואהרן כדאמר למען דעת צדקות ה' וסמיך ליה ה' אשר עשה את משה ואת אהרן מה ענין זה לזה. אלא ברמז להם לישראל שבזכותו של אהרן ומשה נילולו מקללת בלעם (שם): זועכים אף בלחשם. כלומר משככים האף והחמה בתפלתם וכן כתוב וינחם ה' על הרעה. זועכים. מן ימי נזעכו שפירשו בי לשון כריתה: טרם קראוך עניתם. וזה מפני שיודעים הם היאך ירצו לפניך בדברי ריצוים ותחנונים: כאב ריחמת למענם. כדרך אב רחמן שעושה לרכי בנו כן הקב"ה עשה לנו לרכינו במדבר. האב מצוה לימול את בנו כן עשה לנו הש"י שנאמר ושוב מול את בני ישראל שנית. האב מאכיל בנו ומשקהו והש"י זכה לישראל במן ושליו ובאר והקיפם בענני כבוד. האב מלמד בנו תורה והש"י נתן תורה לישראל ע"י משה. האב מלמד לבנו אומנות והשם לוה לבניו אומנות המשכן וכליו ונתעסקו בהם בצלאל ואהליאב. האב משיא לבנו אשה וגבי אשה כתיב מצא אשה מצא טוב והשם הנחילם התורה דכתיב בה טוב שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וכו' וזהו כאב ריחמת למענם לא השיבות פניהם ריקם אלא בשעה שצועקים לפניך העננם מיד דכתיב משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קראים אל ה' והוא יענם (הרי"ן): מרוב עונינו אבדנום. כשמהו הם אבדנו כל הטובות האלו שהיו בזכותם המן וענני כבוד והבאר ואעפ"י שענני כבוד ובאר חזרו בזכות משה רבינו כשמת משה בטלו הכל וכל זה אירע לנו מרוב עונינו שנאספו מנו ברוב חטאינו: סעו. נסעו. כי מיתת הצדיקים נקראת נסיעה כנגד כי אין בינם לצדיקים אשר המתים חיים עדנה כי הם בדיבור כאז"ל (ת"ח בהקדמה): עזבו אותנו לאנחות. בגלות הארוך הזה: פסו גודרי גדר. גדר שעשו גדרים וסייגים לתורה. ופירוש פסו כמו אפסו כלומר חלפו להם והלכו והפ"א דפסו פת"ח ומלעיל ולא על גדר הפרצה אמר כי כבר אמר למטה קמים בפרץ אין וכו' (חמ"י: צמתו. ע"ש נמתו בבור חיי ומן צמיתות ענין סלוק: משיבי חמה. שהיו משיבים חמת האל מעלינו שנאמר להשיב חמתו מהשחית ולהשיב את חמתי משיב חמה בן משיב חמה (רי"ן). א"נ צמתו משיבי חמה ר"ת צמח כלומר ואעפ"י שצמתו משיבי חמה עדיין אנו מחכים לצמח דוד שיבא להשיב חמתו יתברך (שם וחמ"י): קמים בפרץ אין. פירוש לאחר שמת משה אין לנו תפארתו לבא לעמוד בפרץ: ראוים לרצותך אפסו. הצדיקים הראוים לרצותך ולשכך חמתך אפסו מתו כענין הצדיק אבד וע"ש אבד חסיד מן הארץ:

שוטטנו

אֱלֹהִים הוּא: וסלחת נָא אִם תַּחְקוֹר וְתִפְרוֹשׂ צוּר עֲלוּמָיו. אָוֶן בְּלֵילוֹ יֶחֱרוֹשׁ וּבְיָמָיו. וְאִם לַחֲטָאָיו תִּדְרוֹשׁ וְלַאֲשָׁמָיו. מִכַּף רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ אָשָׁם הוּא: וסלחת יֶהֶרְסוּן וְיִבְנוּן בִּי רַעְיוֹנַי. יוֹם כִּי חֲטָאַי יַעֲנוּן וּבְפָנָי. אָבִין סְעִפַּי יְבוֹנֵן כִּי יְהֹוָה. נוֹשֵׂא עָוֹן חַנּוּן וְרַחוּם הוּא: וסלחת מַה לִּידִידִי וּמַלְכִּי יִסָּתֵר. וְאֶשְׁפּוֹךְ עֲתֶרֶת חִכִּי וְאֵין עוֹתֵר. וְאֶשְׁאַל בְּעַד חֲלוֹם חֶשְׁבִּי וְאֵין פּוֹתֵר. וְאָמַר לֹא אוּכַל כִּי חָתוּם הוּא: וסלחת שׁוּבָה שִׁיבַת שְׁאֵרִית עַם הוּעָם. וּשְׁלַח מְבַשֵּׂר בִּבְרִית לְהוֹדִיעָם. אֵת אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּאַחֲרִית הַזַּעַם וְנוּחָם. וְאִם לֹא עַם בִּינוֹת הוּא: וסלחת הוֹסֵף יָד וְצִיר מִשְׁנֶה תְּשַׁלֵּחַ. וְקֶרֶן לְנִגַּשׂ וְנַעֲנֶה תַּצְמִיחַ. יִגְבַּר וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ. וְיִוָּדַע כִּי מְשִׁיחַ אֱלֹהִים הוּא: וסלחת

אַנְשֵׁי אֱמוּנָה אָבָדוּ. בָּאִים בְּכֹחַ מַעֲשֵׂיהֶם:
נבורים

להרוס. מה שבניתי במחשבתי שימחול לי: אבן סעפי יבונן. להכריע כי ה' חנון ירחום ומגד רחמיו וחנינותיו כדאי למחול לי: נא אם תחקור. פי' נא עתה: ותפרוש. לשון פירוש: עלומיו. הנעלמות ר"ל הנסתרות. ורי"ו פירש עונות נעורים ופירוש ראשון נראה נכון יותר שהרי אמר אחר כך און בלילו יחרוש שהוא לשון מחשבה שמדבר בנסתרות: ואם לחטאיו וכו'. הנגלויות: מכף רגל ועד ראש. אשם הוא. כלומר בכל גופו חטא: אשם הוא. פסוק הוא בפ' ויקרא בשני קמצי"ן. כי כל כוונת הפייטן לחתום כל בית ובית בלשון פסוק ועוד י"ל דנקט פסוק זה לרמוז כי לרוב העונות נעשה האדם עצמו כאשם שהוא שם שראוי להיות עצמו קרבן אשם כדי לכפר עונותיו והוא ע"ד אם תשים אשם נפשו (ישעי' נ"ג). ועיין מח"ד ח"ג פ"ז על פסוק ויקרב משה את אהרן ואת בניו שפירש שם שהקריבם לקרבן: יהרסון. לשון הריסה ונפילה: ויבנון. לשון בנין: יענון. יעידו בי מן אשם עונים ענו בנו: ובפני. ע"ש כחשי בפני יענה: סעפי. מחשבותי: יסתר. ע"ש ויסתר פנים: עתרת חכי. תפלת חיך שלי: ואין עותר. ואין מקשיב: ואשאל בעד חלום חשבי. כינוי לגלות הארוך שנאמר בו היינו כחולמים והכוונה אם אשאל למתי קץ הפלאות אין פותר ומגלה הקץ למתי יהיה וחזו ואמר לא אוכל כי חתום הוא ר"ל לא אוכל לגלות כי חתום הוא ופ' הוא בישעיה כ"ט וכן נאמר לדניאל סתום הדברים וחתום הספר: עם הועם. מן יועם זהב לשון חשכות: מבשר בברית. מלאך הברית הוא אליהו: את אשר יהיה באחרית הזעם. באחרית הגלות והצרות יתגלה הקץ: ונוחם. תהי' לו נחמה: ואם לא עם בינות הוא. אעפ"י שלא עם בינה הוא: הוסיף יד. ע"ש יוסף ה' שנית ידו וגו': וציר. לשון שליח: וציר משנה. הוא המשיח כי בתחלה יתגלה אליהו לבשר ואח"כ יבא משיח שליח שני אחר שליח ראשון. א"נ וציר משנה שני למשיח בן אפרים כי בן דוד יתגלה אחריו שקבלת רז"ל: וקרן לנגש. אצמיח קרן לדוד: לנגש ונענה. הוא משיח בן דוד שנאמר בו נגש והוא נענה לא יפתח פיו הכתוב בישעיה נ"ג שכל אותה פרשה הוא מדבר במשיח בן דוד כדאז"ל. נגש. לשון דוחק. ונענה. מקובלת דברים ולא יפתח פיו סובל ושותק (מפרשים): יגבר. ע"ש כי יהודה גבר באחיו וע"ש וגברתי את בית יהודה (זכריה י'):

אנשי אמונה. היא בקשה מיוסדת על מדת החסד ולכן היא א"ב כדרך סדר ויש שהיא על הסדר ואח"כ תמהנו א"ב הפוכה כנגד הגבורה כדרך פסוק ויבא ובאה ע"ד אבר"ק ש"ב אברקה להם ואקבלם ואח"כ אל הנא עמנו כלה כנגד תפארת שהוא מכריע בין חו"ג ולפיכך היא

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אַל תַּעַשׂ עִמָּנוּ כָלָה. תֹּאחֵז יָדְךָ בַּמִּשְׁפָּט: בְּבוֹא תוֹכֵחָה נֶגְדְּךָ. שְׁמֵנוּ מִסִּפְרְךָ אַל תֶּמַח: גִּשְׁתְּךָ לַחְקוֹר מוּסָר. רַחֲמֶיךָ יְקַדְּמוּ רָגְזֶךָ: דַּלּוּת מַעֲשִׂים בְּשׁוּרְךָ. קָרֵב צֶדֶק מֵאֵלֶיךָ: הוֹרֵנוּ בְּזַעֲקֵנוּ לָךְ. וְיִשׁוּעָתֵנוּ בְּמַפְגִּיעַ: וְתָשִׁיב שְׁבוּת אָהֳלֵי תָם. פְּתָחָיו רְאֵה כִּי שָׁמֵמוּ: זְכוֹר נֶאֱמַתָּ. עֵדוּת לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ: חוֹתֵם תְּעוּדָה תַּתִּיר. סוֹדְךָ שִׂים בְּלִמּוּדֶיךָ: טַבּוּר אַגַּן הַסַּהַר. נָא אַל יֶחְסַר הַמָּזֶג: יָהּ דַּע אֵת אֲשֶׁר יְדָעוּךָ. מַגֵּר אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ: כִּי תָשִׁיב לְבִצָּרוֹן. לְכוּדִים אֲסִירֵי הַתִּקְוָה:

אָנָּא אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ. וְאַל תִּתְעַלַּם מַלְכֵּנוּ מִתְּחִנָּתֵנוּ. שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף. שֶׁנֹּאמַר לְפָנֶיךָ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ: אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי. הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר. יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף. רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. וְתִעְתָּעְנוּ. סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

אָשַׁמְנוּ מִכָּל עָם. בּוֹשְׁנוּ מִכָּל גּוֹי. גָּלָה מִמֶּנּוּ מָשׂוֹשׂ. דָּוָה לִבֵּנוּ בַּחֲטָאֵינוּ. הָחְבַּל

אויינו

אל תעש עמנו כלה וכו'. כבר פי' זה באורך עם הוידוי בס' תקון ב' וה' ע"ש. לבד זה צריך להזכיר ולהזהיר כאן שצריך הש"צ שלא יפריע התפלות יותר על מה שנזכר כאן מנוסחאות התיבות ודפוסים ישנים וש"ל שמוסיף הוא פוגם ונפגם וכתב הרמ"ע בתשובותיו שהמוסיף ומפריע מטיל דופי בדבור וגוערין בו ומשתקין אותו בנזיפה ועיין בזוהר שמות דמבואר הכי דף קפ"ו ע"א וכבר כתבנוהו לעיל באורך ולקמן בוידוי כפורים: ועיקר הוידוי שיהא מלב ונפש שלא יהא טעק בפיו ולבו בל עמו כי אז עונשו גדול עיין לעיל: חטאתי עויתי פשעתי. נתקנו כנגד פנימי הנפש ורוח ונשמה (ז"ח פרשת נח דף ת"ה ע"א): אנא אלהינו תבוא וכו' כצ"ל שחלה אנא וכ"כ מגמ' יומא עיין לעיל: אשמנו מכל עם. הרב חמ"י כתב שבסדורים חלקו הוידוי הזה בלי טעם וצריך להסמיך לעינינו אחר כחינו לנכרים וכו' יע"ש ואין בידינו יכולת לשנות מהכתוב בסדורים כי לא לחנם הפסיקוהו לחלאין ואח"כ ראיתי להרי"ן שכתב כי יש בפסקא זאת מ"ז תיבות נגד שם מ"ב ויתירים ה' כנגד ה' חומשי תורה עכ"ל הרי דלכוונה זאת חלקוהו. עוד כ' הר' חמ"י שלא לומר וידוי אשמנו באומר ובפועל כי למה יהודה פעם שנית ויש חשש שיהיה ככלב שב על קיאו יע"ש ובכל הסדורים ישנו גם בספר הרוקח סי' רי"ף ותר"ב הזכיר אלו ג' וידויים וגם הב"י סי' תר"ד זכר ג' וידויים וכדאי הם לסמוך עליהם. ובאמת מצאתי כתוב שתקנו ג' וידויים כנגד חטא ועון ופשע. גם בס' דעת חכמה לכר"י לי"ב ס' התשובה הכרית מלשון הזוהר פ' נח דבעי פכ"פ ג' וידויים ושע"פ הזוהר תקנו קדמונינו לומר ג"פ אשמנו בימי הסליחות עכ"ל. אשמנו מכל עם. הרבינו אשמה יותר מכל העמים וגמולנו היה בושנו מכל גוי וכסתה כלמה

יותר

אֱוִּינוּ וְנִפְרַע פְּאֵרֵנוּ. זְבוּל מִקְדָּשֵׁנוּ חָרֵב בַּעֲוֹנֵינוּ. טִירָתֵנוּ הָיְתָה לְשַׁמָּה. יְפִי אַדְמָתֵנוּ לְזָרִים. כֹּחֵנוּ לְנָכְרִים. וַעֲדַיִן לֹא שַׁבְנוּ מִתְּעִיָּתֵנוּ: וְהֵיאַךְ נָעִיז פָּנֵינוּ וְנַקְשֶׁה עָרְפֵּנוּ לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ. צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ:

אָשַׁמְנוּ בְּאוֹמֶר וּבְפוֹעַל. בָּזִינוּ חֹק לִמְעוֹל מָעַל: גָּעַלְנוּ מִשְׁפָּט וָצֶדֶק. דְּרָכֵינוּ כִּמְשׂוּכַת חֵדֶק: הֵפַרְנוּ בְּרִית וָחֹק. וְהִרְבִּינוּ פֶּשַׁע לִבְלִי חֹק: זָנַחְנוּ טוּב הוֹרִית. חָרַשְׁנוּ רַע שְׂנֵאת: טָפַלְנוּ שֶׁקֶר וּמִרְמָה. יָעַצְנוּ אָוֶן וְאַשְׁמָה: כִּלִּינוּ שְׁנוֹתֵינוּ בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם. לֹא זָכַרְנוּ כִּי תְבִיאֵנוּ בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל נֶעְלָם: מָאַסְנוּ מוּסַר הַדַּעַת.

נואלנו

יותר מכל הגוים ג גלה ממנו משוש. גלה והלך ע"ש גלה משוש הארץ (ישעיה כ"ד): דוה לבנו. ע"ש על זה היה דוה לבנו ת"י חלים לבנא וכוי"ו בסגול כי לב לשון זכר ודוה בסגול לשון זכר משא"כ בקמץ יהיה לשון נקבה כמו נתגני שוממה כל היום דוה: בחטאינו. בעבור חטאינו: החבל. איש לשון השחתה מן מחבלים כרמים והוא ע"ש בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב: אוינו. ל' נוה מן נאות ר"ל ארצנו או ירמוז לבהמ"ק דכתיב לביתך נאוה קדש. ומהרי"ו פירש בו מה שאנו מתאוים לו נתמשכן בעונינו מן אם חבול תחבול: ונפרע פארנו. מן ופרע את ראש האשה נתגלה יסוד מקדשנו כמ"ש ערו ערו עד היסוד בה לשון גילוי. ומלינו שבהמ"ק נקרא פאר דכתיב ובית תפארתי אפאר ומפרש ואזיל הכל כילד נפרע פארנו והתלה הזכיר העיקר ואמר זבול מקדשנו זה בית דירתו של הקב"ה דכתיב בית זבול לך: טירתנו. ע"ש תהי טירתם נשמה והוא הארמון יקרא כן לפי שכותליו עבויות טירות שוה בשוה והטור הוא הנדבק בדברי חז"ל כן פי' רד"ק: לשמה. לשון חרבה ואפשר שיהיה גם אומה אלוף שמה ר"ל שלטו בה האדומיים שאלו היה מכוין לומר גם שממה הול"ל נשמה בנו"ן כלשון הפסוק: יפי אדמתנו. היו"ד בשוא מפני שסמיכות כמו על יפי חכמתך (יחזקאל כ"ח): מתעייתנו. מן בתעות בני ישראל מעלי כלומר מטעייתנו: באומר. בהאמרנו ונמרנו שעבית חטא וגם עשינו אותו החטא בפועל: בזינו חוק. היא התורה הנקראת חוק ולהכעיס נתכוונו וזהו למעול מעל ע"ש ומעול מעל בה' (ד"ה כ"ח): דרכינו כמשוכת חדק. ע"ש דרך עצל כמשוכת חדק (משלי ט"ו) פירש הראב"ע דרך עצל כאילו סגורה דמשוכת חדק הם קולים שאינו יכול ללכת ממנה ע"ש. ובמדרש דרך הרשע כקוץ זה הנסבך בגיזי למר אם תעלהו מכאן הוא מתערה בכאן ע"ש: הפרנו ברית. שכרת הקב"ה עמנו ע"ש את בריתי הפר לשון ביטול: וחוק. היינו התורה: לבלי חוק. עד לאין סוף כלומר שאין מספר לפשעים עיין ת"י ורש"י ישעיה ה' פסוק פערה פיה לבלי חוק: זנחנו. ל' הרחקה: טוב הורית. ע"ש ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וכתיב ובחרת בחיים כביכול הורה לנו באצבע ללכת אחר אותו טוב: חרשנו רע. חשבנו רעה אבל שנאת ע"ש לב חורש מחשבות און ואמר שנאת ע"ש דכתיב בהו שש הנה שנא ה' (משלי ו'): טפלנו שקר ומרמה. ע"ש וטפל על עוני שפירושו חבור והכוונה כאן כיעור עשינו עניות והריס נוספים על הגז"ל וחברנו אותם אליהם: יעצנו און. עצתנו שקר: כלינו שנינו. כלומר שפו תמו שנותינו בהבלי העולם: לא זכרנו כי תביאנו. ע"ש האלהים יביא במשפט על כל נעלם: מאסנו מוסר הדעת. ע"ש כי אתה הדעת מאסת (הושע י') ת"י דחלתי קלתה: נואלנו. ע"ש אשר נואלנו ה"ל דאטפשנא: מחכמה. משיבת שברנו מחכמה ודעת כי המ"ס היא מ"ס ההברה (עיין בעה"ב) וממילא

גברה

נִאַלְנוּ מֵחָכְמָה וּמִדַּעַת: סַרְנוּ מִמִּשְׁפָּטֵי צִדְקֶךָ. עָזַבְנוּ אָרְחוֹת חֻקֶּיךָ: פָּנִינוּ אֶל כָּל חֶמְדָּתֵנוּ. צָלַלְנוּ בִּמְצוּלוֹת תַּאֲוֹתֵנוּ: קָפַצְנוּ פִּי חֲכָמִים מְהוֹכִיחַ. רַחַב פִּינוּ בְּנִיב עַוְלָה יַצְרִיחַ: שׁוֹבַבְנוּ מְשׁוּבָה נִצַּחַת. תִּעַבְנוּ כָּל אִישׁ תּוֹכַחַת: וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ. כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

לְעֵינֵינוּ עָשְׁקוּ עֲמָלֵנוּ. מְמוּשָּׁךְ וּמוֹרָט מִמֶּנּוּ. נָתְנוּ עֻלָּם עָלֵינוּ. סָבַלְנוּ עַל שִׁכְמֵנוּ. עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ. פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם. צָרוֹת רַבּוֹת סְבָבוּנוּ. קְרָאנוּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. רָחַקְתָּ מִמֶּנּוּ בַּעֲוֹנֵינוּ. שַׁבְנוּ מֵאַחֲרֶיךָ. תָּעִינוּ כַצֹּאן וְאָבַדְנוּ. וַעֲדַיִן לֹא שַׁבְנוּ מִתְּעִיָּתֵנוּ. וְהֵיאָךְ נָעִיז פָּנֵינוּ וְנַקְשֶׁה עָרְפֵּנוּ לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ: לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת. כִּי חָטָאנוּ לוֹ: לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת. כִּי מָרַדְנוּ בוֹ: כִּי רַבּוּ מְשׁוּבוֹתֵינוּ לְךָ חָטָאנוּ חָטָאנוּ עִם אֲבוֹתֵינוּ הֶעֱוִינוּ הִרְשָׁעְנוּ. אַל נָא תָּשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ: חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה'

נברא הטפשות והסכלות בנו: עזבנו ארחות חוקיך. דרכי תוקיך כתרגומו: פנינו אל כל חמדתנו. כלומר הפנינו פנים בתורה לפנות אל חמדתנו: צללנו. לשון השתקעות מרוב ההתמדה כביכול אין יכולת לעלות ולפרוש מהתאוות: קפצנו פי חכמים. מהוכיח אותנו: רחב פינו. הרחבת פינו אינו אלא בדבר עולה: בניב. לשון דבור מן בורא ניב שפתים: יצריח. לשון צעקה בדבור מן יריע אף יצריח: שובבנו משובה נצחת. מרדנו מרד לעולם לנצח עיין רד"ק ורש"י ירמיה ה' וי"ת דמתחסנין למתב ר"ל שמתחזקים מלשוב ועומדים במרדם ע"ש מפרש נצחת ל' נצחון: תיעבנו. ענין שיקוץ ושנאה: כל איש תוכחת. בעל תוכחת:

לעינינו עשקו. לשון אניסות ענין גזל וחמס. וזה היה לעינינו בפרסום ואין יכולת להציל פ"ש ועיניך רואות: עמלנו. רכושנו שאדם עמל בו: ממושך ומורט ממנו. שמשכו אותו אלה מזה ואלה מזה ומרטו אותו כלומר משיכות עמלנו ורכושנו היתה במריטת שערנו ובשרנו וזהו ממנו: נתנו עולם עלינו. כינוי למס שמטילים על ישראל: עבדים משלו בנו. ידוע. ויבוא יום לאל איום ויכיר נקנה לקוגיו בין למ"ד נכסי מלוג היתה ואנו יורשי ברה בין למ"ד נכסי צאן ברזל היתה ואנו יורשי אבותם: פורק. פודה. ויפדך. ת"א ופרקך ורמ"ק כתב שכ"פ משלו בנו עבדים פתיתים אליהם הנופלים משא על כתפיהם ואין מי שיפנה וישגיח לפרוק מעליהם משאם: תעינו כצאן. שאין להם רועה: לה' אלהינו וכו' כי חטאנו לו. אף שחטאנו לו כן פירש מהר"י לומברוזו פרשת בבלת. ובמדרש תלים אמרו ר' שמואל בר נחמני שאל את ר' יוחנן מאי דכתיב לה' אלהינו וכו' כי מרדנו בו כי מרדנו תורתו מבעי ליה א"ל יפה כתוב כנוהג שבעולם פועל שהוא עושה עם בעל הבית באמונה נותן לו שכרו מה טובה יש לו ואימתי מחזיק לו טובה בשעה שאינו עושה באמונה ואינו מעכב לו שכרו כלל לכך נאמר לה' אלהינו וכו' כי מרדנו בו ע"כ ועיין בדקדוק מאמר זה בספר תנחומות אל בפרשת שופטים:

חטאנו צורנו. לשון צור חלצנו וחזקנו: סלח לנו יוצרנו. הכוונה שאנו מעשה ידיו וכיון שכן חמלתו

יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה אֶחָד: יְהֹוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהֹוָה הוּא הָאֱלֹהִים: ה' אֶרְאֶלֵּי מַעְלָה אוֹמְרִים יְהֹוָה אֲדוֹנֵינוּ. בְּחִירֵי סְגֻלָּה עוֹנִים וְאוֹמְרִים: יְהֹוָה הוּא הָאֱלֹהִים: גַּלְגַּלֵּי מַעְלָה אוֹמְרִים יְהֹוָה אֲדוֹנֵינוּ. דְּגוּלֵי סְגֻלָּה עוֹנִים וְאוֹמְרִים: יְהֹוָה הוּא הָאֱלֹהִים:

יְהֹוָה מֶלֶךְ יְהֹוָה מָלָךְ יְהֹוָה יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בטרם

חמלתו עלינו ויסלח לנו: אראלי מעלה. המלאכים נקראו כן לרוב גדולתם ומעלתם מן הן אראלם צעקו חוצה: בחירי סגולה. ישראל ע"ש ויבחר בכם וע"ש והייתם לי סגולה: גלגלי מעלה. השמים נקראו כן לפי שהם סובבים תמיד כגלגל הזה שמתגלגל וסובב ומליצו שנאמר בהם השמים מספרים כבוד אל: דגולי סגולה. הם ישראל ונקראו כן ע"ש דגלי המדבר או מטעם שהגביהם ורוממם השי"ת על כל כדגל הזה שהוא הנס שזוקפין לסימן ולאות: **ה'** מלך. כלו בסגו"ל: ה' מלך. כולו בקמ"ץ: ה' ימלוך. חיר"ק וחול"ם ועולה מנין נקודות אלו יב"ק כמנין ג' שמות אהי"ה הוי"ה אדנ"י כך קבלתי מפי מו"ז. גם שמעתי מפיו שט"ס נפל בפרדס בש' פרטי השמות פ"ט שנקדו גם ה' מלך האמצעי בקמ"ץ ופת"ח ואינו כן כי צ"ל כולו קמוץ: **דע** כי ג' מלכיות אלו נתקנו כנגד הוה והיה ויהיה כי בתחלה אנו אומרים ה' מלך בסגול זהו הוה. ואח"כ ה' מלך זהו היה. ואח"כ ימלוך זהו יהיה. אלא דקשה דחז"ל נקטי בלישנייהו הסדר בכל מקום היה והוה ויהיה. וכן סדרו בפיוט אדון עולם אשר מלך שהקדימו מלך בקמץ שהוא כנגד היה וגם מסדרי הסליחות כאן כן סדרו דקאמר בטרם שחקים וארקים נמתחו זהו היה. ואח"כ אשר ועד לא מאורות זרחו שנתלו המאורות ברקיע וכבר היו השמים והארץ זהו הווה. ועת יקבץ כפולים זהו יהיה. וקשיא לי למה לא היה כן בסדור ה' מלך וכו' ושינו לעשות הסדר הווה והיה ויהיה ומצאתי למהרי"ץ בפי' הזמירות וז"ל ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך אנו מעידים שהוא היה הווה ויהיה: **וא"ת** למה אין אומרים כסדר ה' מלך בקמץ ה' מלך בסגול וי"ל שמלכותו שלם קודם הבריאה ואין להרהר על מי מלך ע"כ: (ואני הצעיר בן בנו של המחבר ז"ל מצאתי בס' יושר לבב בבית שני חדר פרק ד' שכתב זה התירוץ ע"פ תירוץ האר"י זלה"ה עיין עליו. ומ"ש מו"ז על מ"ש רז"ל עד שלא נברא העולם היה הוא ושמו לבד עיין פירוש נחמד בס' הנז' יושר לבב בבית א' חדר פרק שני עיין עליו:) **ואחי** הי"ו תירץ דהוצרך לשנות הסדר כאן בעבור שנזכר בו מלכות ואלו היה אומר תחילה ה' מלך יקשה שח"ו קודם לזה היה שום נברא שמלך עליהם וזה לא יתכן כי כבר אמרו רז"ל עד שלא נברא העולם היה הוא ושמו לבד לכך הקדים תחלה ה' מלך בסגול ואחר שברא הנבראים אמר ה' מלך בקמץ שניכרת מלכותו עליהם משא"כ בסדור היה והוה ויהיה שם לא הוזכר מלכותו: **ואחר** ימים מצאתי לרבינו בחיי בס' כד הקמח אות המ"ם ערך מגילות וז"ל אני הוא אני ראשון אף אני אחרון הזכיר בכאן שלטנותו ית' בג' זמנים הווה היה ויהיה. הווה הוא שאמר אני הוא. היה הוא שאמר אני ראשון. ויהיה הוא שאמר אף אני אחרון. ומה שהזכיר תחלה זמן ההווה ואמר אני הוא מפני שכל הזמנים שעבר והעתיד כולן הם בהקב"ה בהווה לפי שלא עברו ימיו ושנותיו כלום וכו' וכן אנו אומרים בבקשת רחמים וסליחה ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד וידוע שאין זה פסוק אלא אבל הם פסוקים מפוזרים והוא שהזכיר דוד במקומות חלוקים בסדור הזה. הזכיר תחלה מלך במזמור הי' הוא שאמר ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו. ואח"כ הזכיר ה' מלך גאות לבש ואח"כ הזכיר בסוף הספר ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון עכ"ל וכן ביאר הרב בפי' לתורה פ' נשא ע"ש למדנו מזה שני דברים הא' שסדר פסוקים אלו הוא הווה והיה ויהיה. והשני שה' מלך האמצעי כולו קמץ:

בטרם

בְּטֶרֶם שְׁחָקִים וַאֲרָקִים נִמְתָּחוּ. יְהֹוָה מֶלֶךְ:
וְעַד לֹא מְאוֹרוֹת זָרָחוּ. יְהֹוָה מָלָךְ:
וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְשָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ. יְהֹוָה
יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְעַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת.
יְהֹוָה מֶלֶךְ: וּבְהַכִּינוֹ יְצוּרִים עֲלֵי אַרְצוֹת. יְהֹוָה
מָלָךְ: וְעֵת יְקַבֵּץ נְפוּצִים מֵאַרְבַּע נְפוּצוֹת.
יְהֹוָה יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

מְיוּחָד בְּאֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה. הוּא הָיָה וְהוּא
הֹוֶה וְהוּא יִהְיֶה. הוּא מֵמִית וּמְחַיֶּה.
לְפָנָיו לֹא נוֹצַר אֵל וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה. אֶחָד אֱלֹהִים
אֵל אֲדוֹנֵינוּ קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ. כִּי גָדוֹל מֵעַל
שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ. כִּי גָדוֹל
אַתָּה וְעוֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ.
שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ וְעַל
מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ:

קְדוּשַּׁת שִׁמְךָ עֲשֵׂה וְלֹא לָנוּ. לֹא לָנוּ יְהֹוָה
לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל
חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא
אֱלֹהֵיהֶם וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם.
עֵדוּתֵנוּ בְּכָל יוֹם פַּעֲמַיִם. חַי וְקַיָּם הוּא. מָלֵא
רַחֲמִים הוּא. מָלֵא זַכִּיּוֹת הוּא. כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ
עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֵין מִי יֹאמַר לוֹ מַה
תַּעֲשֶׂה וְאֵין מִי יֹאמַר לוֹ מַה תִּפְעַל כִּי הַכֹּל
מַעֲשֵׂה יָדָיו:

אלהינו

בטרם שחקים וכו'. עד לא נמתחו שמים וארץ: ארקים. ארץ כמו שמיא וארקא לא עבדו בירמיה: נמתחו. לשון פריסה. מן וימתחם כאהל לשבת: נמלחו. לשון כליון בסוף ישעיה: ארץ. ארץ ישראל: וחוצות. חוצה לארץ (איוב): נפוצים. מפוזרים: מארבע נפוצות. מארבע רוחות:

מיוחד באהיה. בדפוסים כ' ז"ל כל האומר אהיה טועה הוא שלא נקרא שם המיוחד אלא הוי"ה ולא אהיה ומה שאומרים מיוחד באהיה ר"ל מיוחד שם הוי"ה באהיה עכ"ל. וכ' מהרי"ו על זה וז"ל והמשכיל בזה יבין ועליו הוא אומר הוא היה ופי' הקב"ה שהוא מיוחד שינקד עליו אהיה מה שלא ינקד על זולתו הוא היה, והאומר הוא הוה בתחלה טועה הוא וטעה בתקון ה' מלך וחשב שהוא הווה ואינו כן ותיקון בטרם שחקים וארקים ועד לא עשה ארץ וחוצות יוכיחו עכ"ל ובמה שכתבתי בשם הרב השחיי לעיל נתיישב הכל: לפניו לא נוצר אל. ר"ל לא יש דבר נוצר משום אל ולכן נוצר הצד"י שפתח וכ"כ הרד"ק בפי' הדבר לא יצר שום אל שום דבר וגם אחריו לא יהיה עכ"ל: שפוך חמתך אל הגוים. שני פסוקים הם א' בירמיה וא' בתלים ופס' דתלים עדיף לן שהוא התמיד ל' התנה ובקשה לדורות וכל"ל אל ולא על כלישניה דתלים בכוליה פסוקא: עדותנו בכל יום פעמים. שאומרים שמע ישראל ערב ובקר ומעידים על ייחודו ואלהותו ית': מלא רחמים. מלא זכיות. מרחמנותו מטה כלפי חסד

[..]ן אנו אומרים אל מלך יושב על כסא רחמים וכו': מלא זכיות. מרחמנותו מטה כלפי חסד [..] עון להכריע כף הזכיות והכוונה כי מי יוכל להתנהג במדה זאת ללמד זכות ולהכריע כף הזכות [..] וגו' ועיין בברייתא דזקנין תניא ג' כתות ליום הדין וכו' ובפי' רש"י. ומליצו בישעיה ס"ג אני [מדב]ר בצדקה ות"י כמא דמלילית בזכו ופרש"י אני הוא שמלתה לפני לדבר בצדקת האבות [..]ת דורן של צדיקים וצדקתי גם היא עומדת ע"ש ועוד כתיב וילבש צדקה כשרין (שם כ'

נ"ט.

אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם שְׁמַע קוֹלֵנוּ וְקַבֵּל תְּפִלָּתֵנוּ:
א"ש אַל תְּאַבְּדֵנוּ בְּאֹרֶךְ גָּלוּתֵנוּ:
א"ש אַבֵּד כָּל הַקָּמִים עָלֵינוּ לְרָעָה: א"ש
בְּרִיתְךָ זְכוֹר וְאַל תְּשַׁכְּחֵנוּ: א"ש בָּרֵךְ אֶת
לַחְמֵנוּ וְאֶת מֵימֵינוּ: א"ש גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ
עָלֵינוּ מְהֵרָה: א"ש דְּרַשְׁנוּךָ הִמָּצֵא לָנוּ: א"ש
דְּרוֹשׁ דָּמֵינוּ מִיַּד צָרֵינוּ: א"ש הֵעָתֵר לָנוּ
הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם וָיוֹם בִּתְפִלָּתֵנוּ: א"ש וְאַל
תְּבִישֵׁנוּ מִשִּׂבְרֵנוּ: א"ש וְנִקְרָא וְאַתָּה תַעֲנֵנוּ:
א"ש זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב מִלְּפָנֶיךָ: א"ש חֲמוֹל
עָלֵינוּ וְעַל טַפֵּנוּ וְעַל עוֹלָלֵינוּ: א"ש טַהֵר
מְעוֹנֵינוּ: א"ש יֶהֱמוּ נָא רַחֲמֶיךָ עָלֵינוּ: א"ש
(בעשרת ימי תשובה מוסיף כאן כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים
טוֹבִים: א"ש כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר צַדִּיקִים: א"ש
כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר יְשָׁרִים וּתְמִימִים: א"ש כָּתְבֵנוּ
בְּסֵפֶר מְזוֹנוֹת וּפַרְנָסָה טוֹבָה: א"ש)
כְּבוֹשׁ אֶת כּוֹבְשֵׁינוּ: א"ש לְחַם אֶת לוֹחֲמֵינוּ:
א"ש לְחַץ אֶת לוֹחֲצֵינוּ: א"ש מַלֵּא
מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה: א"ש נְקוֹם אֶת
נִקְמָתֵנוּ: א"ש סְמוֹךְ אֶת נְפִילָתֵנוּ: א"ש
עֲנֵה אֶת עֲתִירָתֵנוּ: א"ש פְּדֵנוּ מִידֵי אוֹיְבֵינוּ:
א"ש צַוֵּה אִתָּנוּ בִּרְכוֹתֶיךָ: א"ש צַוֵּה אִתָּנוּ
ישועותיך

נ"ט) ת"י אתגלי למעבד זכוון לעמיה וברד"ק ישעיה ס"ג מביא ב' המדרש שנסתפק מיכאל ולא יכול ללמד סניגוריא אמר הקב"ה אני אלמד זכות על בני הה"ד אני מדבר בצדקה ולזה אמר מלא זכיות לומר אין מי שיוכל ללמד טובה וזכות עלינו הנה אתה מלא זכיות ומי יודע ללמד חוץ ממך ובזה עלתה נוסחתינו לגרוס הזי"ן בקמץ והכ"ף רפי עד חמ"י ז"ל ונתן הפייטן טעם לזה כי אין מי יאמר לו מה תעשה וכו'. מה תפעל. גם הוא ל' עשייה וכפל בענין לחזק שאין מי שיוכל למחות באיזה צד ולשון שיהיה:

א"ש. הש"ץ אומר א"ש שמע קולנו וכו' והצבור משיבין א"ש והוא משלים הדבור ואומר אל תאבדנו וכו' וכעד"ז ואינו חוזר לומר לבדו א"ש שא"כ יהיה אמירת הצבור א"ש בלי זכר שאלה ואינו כן כי הם המתחננים ושלוחם מפרש שאלותיהם בכל בבא ובבא וכן הדין ברחמנא ועננו וכיוצא ועיין חמ"י ז"ל: אל תאבדנו. כלפי שארך גלותנו אמר אל תאבדנו אל יארך עוד וזהו באורך גלותנו. א"נ מתפלל שאל יפרע כמעשינו רק יסלח לנו בעבור אורך גלותנו כי גלות מכפרת עון ובזה יש מקום למחול לנו: בריתך זכור. ע"ש ויזכור להם בריתו וינחם כרוב חסדיו והוא ברית סיני שעליהם נאמר וזכרתי להם ברית ראשונים וכו': ברך את לחמנו וכו'. ע"ש וברך את לחמך ואת מימיך: גלה כבוד מלכותך. כענין שאנו אומרים הגלה ותראה מלכותו עלינו וט"ל בס' הוראת ש"ת מס"ב: דרשנוך וכו' ע"ש דרשו ה' בהמצאו: דרוש דמינו. ע"ש ודמו מידך אבקש (יחזק"ל ג'): העתר. ע"ש ויעתר לו ה' והענין כאן התרצה והתפייס וכו': ואל תבישנו משברנו. כשאדם מיי לאיזה דבר טוב שיבוא ולא בא הוא מתבייש ונכלם בפני עצמו: ופי' שברנו לשון תוחלת ותקוה מן שברו על ה' אלהיו ואפשר שיהיה מלשון איחור מן ויחלו עד בוש כי השורש בהם אחד והאשון נראה עיקר: טהר מעונינו. על שם וטהרתים מכל עונם אשר חטאו לי (ירמיה ל"ג) וזה יהיה על ידי סליחת העון כמ"ש בסוף הקרא: יהמו נא רחמיך. ע"ש המון מעיך ורחמיך וכו' לשון המיה: כבוש את כובשינו.

יְשׁוּעוֹתֶיךָ: א"ש צַדְּקֵנוּ בְּמִשְׁפָּטֶיךָ: א"ש קָרֵב לָנוּ קֵץ הַגְּאוּלָּה: א"ש קָרֵב לָנוּ יוֹם הַיְשׁוּעָה: א"ש קָרְבֵנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ: א"ש רִיבָה רִיבֵנוּ וּגְאָלֵנוּ: א"ש רְאֵה בְּעוֹנִי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל: א"ש רְפָא חוֹלֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל: א"ש רְאֵה בְּדוֹחַק הַשָּׁעָה: א"ש שְׁעֵה אֶת שַׁוְעָתֵנוּ: א"ש שִׂית שָׁלוֹם בֵּינֵינוּ: א"ש שִׂית שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ: א"ש תֵּן חַיִּים וְשָׁלוֹם לַמֶּלֶךְ אֲדוֹנֵינוּ: א"ש תֵּן בְּלִבּוֹ וּבְלֵב כָּל יוֹעֲצָיו וְשָׂרָיו רַחֲמָנוּת לְהֵיטִיב אֵלֵינוּ: א"ש תֵּן שָׁלוֹם בָּאָרֶץ: א"ש תֵּן שֹׂבַע בָּעוֹלָם: א"ש תֵּן שָׁלוֹם בַּמַּלְכֻיּוֹת: א"ש תֵּן טַל וּמָטָר לִבְרָכָה בְּעִתָּם בָּאָרֶץ: א"ש תֵּן זֶרַע לַזּוֹרֵעַ וְלֶחֶם לָאוֹכֵל: א"ש תֵּן לֶחֶם לְפִי הַטָּף: א"ש תִּכּוֹן תְּפִלָּתֵנוּ קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ:

אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ אוֹת לְטוֹבָה. עֲשֵׂה עִמָּנוּ אוֹת לִבְרָכָה. עֲשֵׂה עִמָּנוּ אוֹת לִישׁוּעָה. עֲשֵׂה עִמָּנוּ אוֹת לְרַחֲמִים. יִרְאוּ שׂוֹנְאֵינוּ וְיֵבוֹשׁוּ יֶחֱזוּ אוֹיְבֵינוּ וְיִכָּלְמוּ כִּי אַתָּה יְהֹוָה עֲזַרְתָּנוּ וְנִחַמְתָּנוּ. בְּרוֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר. בְּרוֹגֶז אַהֲבָה תִּזְכּוֹר. בְּרוֹגֶז עֲקֵדָה תִּזְכּוֹר.

ברוגז

ענין כבישה היא הרדייה והתפיסה בכח: לחץ את לוחצינו. ענין דוחק: סמוך את נפילתנו. ע"ש סומך ה' לכל הנופלים הכונה שישעדנו שלא להיות נופלים מאין תקומה: עתירתנו. תפלתנו והוא לשון ריבוי תפלה: נזה אתנו ברכותיך. ע"ש יצו ה' אתך את הברכה ור"ל נזה להיות אתנו ברכותיך וכן נזה להיות אתנו ישועותיך: צדקנו במשפטך. אם נבוא במשפט ודין לפניך תוציאנו זכאים בדיננו: קץ הגאולה. כל לשון קץ סוף הוא כי היא באה כשיוכלם הקץ של גלות: יום הישועה. כפל הדבר לחזק ענין הבקשה: ריבה ריבנו. עשה מריבה עם אותם שעושים מריבה עמנו כלומר שיעשה בהם דין: בעוני עמך. ע"ש את עני עמי ת"א שעבוד עמי: ראה בדוחק השעה. אם לא תעשה הכל לפחות ראה בדוחק השעה שאנו עתה בה. והמקובלים ז"ל אמרו שרימז אל דוחק מלכות שמים בגלות ולזה סמך לו שעה את שועתנו כי בעבורה ראוי שתקבל תפלתנו: שעה. לשון פניה הפנה אל שועתנו היא התפלה שנק' בעשרה לשונות תפלה שועה וכו': שית שלום. כמו שים שלום והתי"ו במקום המ"ם כמו וישת ... ויוסף ישית ידו. כי ישית אביו יד ימינו והרבה כמוהו וא"ל לשנות הגי' ולגרוס במ"ס ומי יודע מה רמז יש בלשון זה

יוהר מבאחר: שית שלוה בארמנותינו. כי לא נבטח בגובה וחיזוק בתינו רק עליך נשעננו ולזה הזכיר גם זה: תן חיים ושלום למלך. כמ"ש רז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות ועיין במהרש"א מסכת ... והמשכיל יבין: בעתם בארץ. כמשרז"ל בתעניות שבזמן שאין ישראל עושים רצונו וכבר נגזר ... השנה לתת גשמים מרובים הוא מורידם בהרים כדי שלא ייהנו בהם הבריות לזה אמר בארץ: ... הוא גם: תן לחם לפי הטף. כלומר ברבוי כפי צורך הטף שדרך הטף תמיד לילך אל הלחם ... הנה ואנס כאז"ל דרכו של תינוק לפרר (עי' מ"כ): קטרת לפניך. כקטורת לפניך על דרך ונשלמה פרים שפתינו: תכון. ת"י תתכוון: אות לטובה. שיפלא בעיני הרואים (רהב"ע): יחזו אויבינו. ... ויראו נמזא וכפל הענין במלות שונות כדי לחזק: ונחמתנו. מהלרות שעברו עלינו: ברוגז רחם תזכור. ברוגז שתקצוף על הרשעים רחם תזכור. רחם. כמו לרחם (רש"י חבקוק ג'). ורד"ק כ' ברוגז

בְּרֹגֶז תְּמִימוּת תִּזְכּוֹר. בְּרֹגֶז רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים זְכוֹר. הַבֵּט לַבְּרִית וְאַל תָּפֵר בְּרִיתְךָ אִתָּנוּ.

עֲנֵנוּ בְּעֵת וּבְעוֹנָה הַזֹּאת:

אֱלֹהִים. אַתָּה יָדַעְתָּ לְאִוַּלְתִּי וְאַשְׁמוֹתַי. מִמְּךָ לֹא נִכְחֲדוּ רוֹב זְדוֹנוֹתַי. בְּהַעֲלוֹתִי עַל לְבָבִי גּוֹדֶל מְשׁוּבוֹתַי. כַּמַּיִם נִשְׁפַּכְתִּי וְהִתְפָּרְדוּ כָּל עַצְמוֹתַי. רַחֵם בְּרֹגֶז תִּזְכּוֹר לְדוֹפֵק שַׁעֲרֵי חֶמְלָתֶךָ. הָעוֹמֵד כְּדַל שׁוֹאֵל מְבַקֵּשׁ סְלִיחָתֶךָ. (קִדְּמוּ עֵינַי אַשְׁמוּרוֹת לְסַפֵּר גְּדוּלָּתֶךָ). אַגִּיד זְרוֹעֲךָ לְדוֹר לְכָל יָבוֹא גְּבוּרָתֶךָ: גַּל עֵינַי וְאַבִּיטָה מִתּוֹרָתְךָ נִפְלָאוֹת. יְזַמְּרוּ לְשִׁמְךָ מְיַחֲלֵי קֵץ פְּלָאוֹת. תְּשׁוֹבֵב לְנָוֶהָ פְּזוּרִים בְּכָל פֵּאוֹת. כִּי אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהִים צְבָאוֹת: אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ. נוֹרָאוֹת בְּצֶדֶק תַּעֲנֵנוּ. הַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ וּרְאֵה מָגִנֵּנוּ. וְיִשְׂמְחוּ כָּל חוֹסֵי בָךְ לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ. עֲנֵנוּ אָבִינוּ עֲנֵנוּ:

עננו

בזמן הרוגז והאף רחם. תזכור להם אהבת אברהם כמ"ש וזכרתי להם ברית ראשונים. או יהיה רחם שם א' מן הרחמים כלומר זכור להם רחמיך כמ"ש זכור רחמיך ה' וחסדיך. ובמדרש רחם בגימ' אברהם כלומר זכור להם זכות אברהם. ודעת הפייטן שהוא שם: ברוגז אהבה תזכור. ירמוז לאברהם דכתיב ביה זרע אברהם אוהבי: עקידה. יצחק: תמימות. יעקב ויעקב איש תם ואם ח"ו אין אלו כדאי רחמיך הרבים זכור: הבט לברית. שכרת עם אבותינו: נכחדו. ענין הסתרה והעלמה: רוב זדונותי. הר' חמ"י כתב דטעות לגרוס רוב ע"ש ואחר שמחילה אין לשבש הגירסא דפירושה זדונותי המרובים וכבר הקשו בגמ' מס' ברכות על תיבה זו דמתמיכן בה בברכת הגשמים והעלו דפירוש תיבה זו ריבוי. רוב הודאות מרובה בהודאות וכן הביא הש"ע הגירסא בסימן רכ"א ע"ש ועיין בר' יונה מסכת ברכות: גודל משובותי. גידל מרד שלי: רחם. יש נוסחאות שכתוב בהן רחום והוא טעות דאדרבה קללה תחשב ח"ו לפי שהוא כינוי ותואר. ויש שהגיהו רחום ברוגז רחם תזכיר וא"ל כי הפייטן רצה לבין הפסוק בחבקוק ברוגז רחם תזכור והקדים להזכיר תיבת רחם כדי לרמוז שמי אברהם כראשי הבתים: מבקש. ה"ג במ"ש כי הוא תשלום שם הפייטן: קדמו עיני אשמורות. צריך לדקדק שלא לומר פסוק זה אלא א"כ עמד משנתו בחצות כדי שלא יראה כשקרן. והנה בגמרא ברכות דקדק היכי קאמר דוד קדמו עיני אשמורות בחצות קינח לדעת רבי דקאמר ד' משמרות הוי הלילה אבל לר' נתן דאמר שלש משמרות הוי הלילה היכי קאמר קדמו עיני אשמורות ותירץ רב אשי דאשמורה ופלגא קרי לה אשמורות ע"ש הרי דהשמורות היינו חצות. א"כ בהשמורה הג' וכ"ש בסוף השמורה אינו יכול לומר פסוק זה ודו"ק: אגיד זרועך. תוקף זרועך: לכל יבוא. הדור שיולד אחר כך כענין שנא' דור הולך ודור בא (ראב"ע): תשובב לנויהם. ישראל תשיבם בנחת לנויהם היא ארץ ישראל: פאות. ארבע רוחות: נוראות בצדק תעננו. בצדקתך תעננו לעשות נוראות בגוים. או נמי בצדק שעשינו התשובה: מגננו. הוא בית המקדש המגין עלינו (רש"י). ולי נראה לבין תיבת לבנו שמגעשריה על בית הגואל וגם יושבים בינין בגלות מן התן להם מגנת לב: וישמחו כל חוסי בך. ישראל הבוטחים בתורים מהגלות שאז בעת הגאולה לעולם ירננו כי לא יפסוק שבחך מפיהם וגם יגין עליהם:

עננו אבינו עננו. כפל הענין לומר ענה אותנו בנחיה נעניס ובמעטים לפניו לקבל תפלתנו (חמ"י): דורשני. ע"ש והדרתי לאני: הוד והדר ע"ש הוד והדר. לבשת: ותיק. חזק וחמ"י פירש רגיל

בנת מית

עֲנֵנוּ אָבִינוּ: עננו בּוֹרְאֵנוּ: עננו גּוֹאֲלֵנוּ:
עננו דּוֹרְשֵׁנוּ: עננו הוֹד וְהָדָר: עננו
וָתִיק בַּנֶּחָמוֹת: עננו זַךְ וְיָשָׁר: עננו חַי וְקַיָּם:
עננו טְהוֹר עֵינַיִם: עננו יוֹשֵׁב שָׁמַיִם: עננו
כַּבִּיר כֹּחַ: עננו לֹא אֵל חָפֵץ בְּרֶשַׁע: עננו
מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים: עננו נוֹרָא וְנִשְׂגָּב: עננו
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים: עננו עוֹזֵר דַּלִּים: עננו פּוֹדֶה
וּמַצִּיל: עננו צַדִּיק וּמַצְדִּיק: עננו קָרוֹב לְכָל
קוֹרְאָיו בֶּאֱמֶת: עננו רָם וְנִשָּׂא: עננו שׁוֹכֵן
שְׁחָקִים: עננו תּוֹמֵךְ תְּמִימִים: עננו אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם: עננו וּפַחַד יִצְחָק: עננו אֲבִיר יַעֲקֹב:
עננו מָגֵן דָּוִד: עננו אֱלֹהֵי הַמֶּרְכָּבָה: עננו
הָעוֹנֶה בְּעֵת רָצוֹן: עננו הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה:
עננו הָעוֹנֶה בְּעֵת רַחֲמִים: עננו רַחוּם וְחַנּוּן: עננו
רַחוּם וְחַנּוּן חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ רַחֵם עָלֵינוּ: חלר"ע

אֲדוֹן הַסְּלִיחוֹת. בּוֹחֵן לְבָבוֹת. גּוֹלֶה עֲמוּקוֹת. דּוֹבֵר צְדָקוֹת: חלר"ע הָדוּר בְּנִפְלָאוֹת. וָתִיק בַּנֶּחָמוֹת. זוֹכֵר בְּרִית אָבוֹת. חוֹקֵר כְּלָיוֹת: חלר"ע טוֹב וּמֵטִיב לַבְּרִיּוֹת. יוֹדֵעַ כָּל נִסְתָּרוֹת. כּוֹבֵשׁ עֲוֹנוֹת. לוֹבֵשׁ צְדָקוֹת: חלר"ע מָלֵא זַכִּיּוֹת. נוֹרָא תְהִלּוֹת. סוֹלֵחַ עֲוֹנוֹת. עוֹנֶה בְּעֵת צָרוֹת: חלר"ע פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת. צוֹפֶה עֲתִידוֹת. קוֹרֵא הַדּוֹרוֹת. רוֹכֵב עֲרָבוֹת. שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת.

תְּמִים דֵּעוֹת: חלר"ע

אל

בנחמות כמו תלמיד ותיק: זך וישר. לשון זכיות ובהירות: טהור עינים. פירוש זך המראה. טהור מן וכעלם השמים לטוהר. עינים. מן ועינו כעין הבדולח רד"א) ורד"ק פירש בחבקוק א' טהור עינים שלא תוכל לראות ברע כי אתה טוב ובוחר בטובים: כביר כח. רב כח ע"ש כביר כח לב (איוב ל"א): נורא ונשגב. ירא וי ומרומם: צדיק ומצדיק. בריותיו: באמת. ה"נ והוא ע"פ מרז"ל קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת ועיין זוהר חקת דף קפ"ג ע"ב ודו"ק: שחקים. כענין שמים: תומך. סועד וסומך: ופחד יצחק. ה"ג בוי"ו לחברו אל הקודם שהוא אברהם חסד ור"ת עננו ופחד יצחק הוא מספר שם אלהים גבורה מדת יצחק (חמ"י): עננו העונה בעת רצון וכו'. תקנו ג' לשונות אלו רמז לג' אבות. ועוד כיוונו בזה לומר לפניו ית' כי תמיד אנו צועקי' וקוראי' אליו בכל עת בין בזמן ההצלחה שאין לנו שום צרה וזהו עת רצון שהוא ית' ברצון עמנו וכן בזמן הצרה עצמו וגם אח"כ בעת רחמי' כשהוא מרחם עלינו להצילנו מצרותינו אין אנו אומרי' עתה הוא זמן הרווחה ולא נצטרך עוד לתחנונינו אלא גם אז אנו צועקים ותפלית חסדך לענות אותנו בכל העתים האלו (בינה לעתים דף קנ"ה ע"ד): **רחום** וחנון וכו'. ואין לחוש בריבוי התארים משום סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך דאין חשש כי אם

במדבר לנוכח ומביא ראיה מב"ר פ' ל"ב ע"ש ועוד כי אלו הם תארי הפעולות (חמ"י): בוחן לבבות. אם צדיק הוא או רשע: גולה עמוקות. מגלה עמוקות (איוב י"ב) והקו"ף רפה: דובר צדקות. ע"ש פי' מדבר בצדקה בזכות האבות וצדקת הצדיקים וצדקתי גם היא עמהם: חוקר. מחשבות כליות: כובש עונות. פי' רש"י מטמין מן העונות תחת כסא הכבוד (הרמ"ע מח"ד ח"א פ"ג) ובספר יד יהודה כ' דברש"י של פניו נמצא כובש את כף המאזנים של זכיות ומכריעין את העונות ע"ש: לובש צדקות. ע"ש ולבש צדקה כשרין ת"י אתגלי למעבד זכוון לעמיה: מלא זכיות. כבר פירשתי לעיל: נורא תהלות.

פי'

אֵל רַחוּם שְׁמֶךָ. אֵל חַנּוּן שְׁמֶךָ. מָלֵא רַחֲמִים שְׁמֶךָ. בָּאנוּ נִקְרָא שְׁמֶךָ. יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: בעשרת ימי תשובה מוסיף כאן נוסח זה:

יְהוָה חָנֵּנוּ וַהֲקִימֵנוּ וּבְסֵפֶר חַיִּים זָכְרֵנוּ וְכָתְבֵנוּ: וחז"ו יְהוָה בְּיוֹם יְשׁוּעָתָה בַּשְּׂרֵנוּ וְנַחֲמֵנוּ: וחז"ו יְהוָה גַּלְגֵּל הֲמוֹן רַחֲמֶיךָ עָלֵינוּ: וחז"ו יְהוָה חֲסָדֶיךָ יְקַדְּמוּנוּ וְרַחֲמֵנוּ: וחז"ו יְהוָה יֶהֱמוּ נָא רַחֲמֶיךָ עָלֵינוּ: וחז"ו יְהוָה כַּחוֹתָם עַל לֵב הַיּוֹם שִׂימֵנוּ: וחז"ו יְהוָה רִיבָה רִיבֵנוּ וּלְחַם לוֹחֲמֵינוּ: וחז"ו יְהוָה בָּרֵךְ אֶת לַחְמֵנוּ וְאֶת מֵימֵינוּ: וחז"ו

יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. וְחוּסָה עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: ועי"ע יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן אוֹרָה תְּמִימֶךָ: ועי"ע יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן נֶעֱקָד בְּאוּלַמֶּךָ: ועי"ע יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן נֶעֱנֶה בְּסֻלָּם מִמְּרוֹמֶךָ: ועי"ע יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן זְכוּת יוֹסֵף חֲסִידֶךָ: ועי"ע יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן מֹשֶׁה מְהֵימָנֶךָ: ועי"ע יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן מְכַהֵן בְּאוּרֶיךָ וְתֻמֶּיךָ: ועי"ע יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן הַמְקַנֵּא לִשְׁמֶךָ: ועי"ע יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן נְעִים זְמִירוֹתֶיךָ: ועי"ע יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן מֶלֶךְ בּוֹנֵה

בית

פי' ירלוי מלהללו פן ימעטו: קורא הדורות. ת"י דסדר דריא: רוכב ערבות. ע"ש סולו לרוכב בערבות הם השמים והוא גלגל ט' שהוא נכבד וערב מכולן וכ"כ רוכב שמים בעזרך: תמים דעות. ע"ש תמים דעים עמך (איוב ל"ו) ענין שלמות הדעת: לימ"ת. ישועתה. ע"ש ישועתה לה' (יונה) וה"א רפה ונקט זה ולא אמר ישועה לרמוז כי מה שאנו מבקשים הוא ישועת ה' שכינת עוזו יתברך והוא ע"ד לישועתך קויתי ה' ר"ל מה שקויתי הוא לישועתך ה' ישועת עצמך: גלגל. כי נכמרו רחמיו ת"א ארי אתגוללו רחמוהי כמו אתגלגלו: המון רחמיך. המיית רחמיך. או י"ל לשון ריבוי מן המונים המונים: כחותם על לב. יש שהגיהו כחותם על יד מהא דאי' בפ"ק דתעניות כנסת ישראל שאלה שלא כהוגן שימני כחותם על לבך א"ל הקב"ה את שואלת דבר שפעם נראה ופעם אינו נראה אבל היד לעולם נראית שנאמר הן על כפים חקותיך וכן ביכניה חותם על יד ימיני אכן לפי הסוד אין לשנות (חמ"י): ריבה ריבנו. תריב את המריבים לנו הכוונה תעשה דין בהם: אורה. אברהם שהרי"ם בקמץ כי הוא נפרד: נעקד. יצחק: באולמך. הוא הר המוריה ששם נבנה המקדש: נענה בסולם. יעקב: חסידך כן הוא בנוסחאות ישנות ונקרא כן מי שהוא עושה טוב וגמילות חסדים לפנים משורת הדין וכמו כן עשה יוסף חסידות לפנים משורת הדין בכמה דברים כנודע ויש גורסין צדיקך כי יוסף צדיק הוי. וכ"כ ויבב דף קפ"ט ריש ע"ב יש ראיה לגירסא ישנה ע"ב דדרים ולא יעזוב את חסידיו חסידו כתיב ר' יוסף: מבוי. משה. ואנו מזכירים זכותו כי נגאלו ישראל בזכותו כשהולך ליאור (חמ"י) וגם ע"פ הסוד כל"ל (שם): מכהן. אהרן ול"ג כיהן כי תמיד היה מכהן במרום יאף שנחרב המקדש כמ"ש מרז"ל: זך מקנא. פינחס וכל"ל כי פועל עומד הוא ולידך על העבר וההוה ותמלא כי לא לבד היו בשטים כי גם בימי אחאב קינא על הברית כדכתיב קנא קנאתי כי עזבו בריתך כדאיתא בזוהר וכן הובא בילקוט פרשת לך לך דף י"ט ע"א ופרשת בלק דף רמ"ג ע"ב כי הוא מקנא תמיד ופינחס הוא אליהו כקבלת רז"ל ואעפ"כ בשכ"ג סימן תרי"ט כתב שנכון יותר לומר קינא כיון

מאן

בית לִשְׁמֶךָ: ועי"ע יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים וּשְׂרוּפִים עַל קְדוּשַּׁת שְׁמֶךָ: ועי"ע

יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמָךְ: ע"ל אֲמִתָּךְ: ע"ל בְּרִיתָךְ: ע"ל גָּדְלָךְ: ע"ל דָּתָךְ: ע"ל הֲדָךְ: ע"ל וַעִידָךְ: ע"ל זִכְרָךְ: ע"ל חַסְדָּךְ: ע"ל טוּבָךְ: ע"ל יִשְׁרָךְ: ע"ל כְּבוֹדָךְ: ע"ל לִמּוּדָךְ: ע"ל מַלְכוּתָךְ: ע"ל נִצְחָךְ: ע"ל סוֹדָךְ: ע"ל עֻזָּךְ: ע"ל פְּאֵרָךְ: ע"ל צִדְקָתָךְ: ע"ל קְדוּשָּׁתָךְ: ע"ל רַחֲמָנוּתָךְ: ע"ל שְׁכִינָתָךְ: ע"ל תּוֹרָתָךְ: ע"ל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב: ע"ל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: ע"ל דָּוִד וּשְׁלֹמֹה: ע"ל יְרוּשָׁלַםִ עִיר הַקֹּדֶשׁ: ע"ל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדָךְ: ע"ל חֻרְבַּן בֵּיתָךְ: ע"ל שִׁמְמוֹת הֵיכָלָךְ: ע"ל יִשְׂרָאֵל הָעֲנִיִּים: ע"ל יִשְׂרָאֵל הַדַּלִּים: ע"ל יִשְׂרָאֵל הַשְּׁרוּיִים בַּצָּרוֹת: ע"ל יְתוֹמִים וְאַלְמָנוֹת: ע"ל יוֹנְקֵי שָׁדַיִם: ע"ל גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם: ע"ל תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן שֶׁלֹּא חָטְאוּ: ע"ל

עֲשֵׂה לְמַעַן מַלְאָכֶיךָ הַמְשָׁרְתִים פָּנֶיךָ. הַמְבַקְשִׁים רַחֲמִים עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

כת

מאן דס"ל דפינחס לאו אליהו יעו"ש וסיגיין דעלמא כמ"ד דפינחס הוא אליהו עיין בזוהר ובמדרשים ולכן אין לשנות הגירסא ואמר זך ר"ל זך הלבב וכאז"ל מלמד שהלך לשבטו של שמעון וכו' ואמרו הניחו לו אף הוא לעשות צרכיו נכנס ולבו לא כן יחשוב כי אם לקנאת קנאת השם. עוד אפשר לפרש ע"פ מז"ל כשהיתה רה"ק שורה על פינחס היה גופו נהפך ללפידי אש. עוד אז"ל כשהיה רוצה לפשוט הגשמות ממנו לא היה שום דבר מעכבו וכמו שכתוב ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים וכו' ואז"ל זה פינחס כל זה ברשותו להיות גופו זך נוטה לרוחניות. ואפשר. דיהיה זך מלשון זכות. כי הם שני שרשים וזה יש לחברו בשורש זכה אכן קצת קשה אמאי לא נקט ביה להדיא זכות כדנקט גבי יוסף לכן צריך לפי' ראשון. ובני יהודה יצ"ו פירש שנקרא כן על שנמשח בשמן המשחה דכתיב ביה שמן זית זך וכו': (א"ה ול"ע דהיכן מצינו שנמשח פינחס וכמ"ש ז"ל לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי וכעת אין הפנאי מסכים לעיין): נעים זמירותיך. דוד ע"ש ונעים זמירות ישראל: מלך בנה בית. שלמה והזכיר מלך לפי שהמלך נפיש זכותיה וגם לפי מדתו כך זאת שהיא מלך במילוי הלבנה ויתר צודק בו תואר זה יותר מדוד אביו כדלעיל בנוסח הרחמנא ע"ש. ועיי' בזוהר ובכמה מקומות בספרי המקובלים:

עשה למען שמך. זוהי בחינת לאה שנקרא שם ע"ש ומה תעשה לשמך הגדול (חמ"י): אמתך. פי' אמונתך: ויעודך. פי' כאשר סובר הרב שהוא מלשון ועד שפירשו בו המפרשים כלא הימנות דתמן ויעידא דכולא עיין פרדס ומאורות נתן. ועיין לקמן בנוסח הרחמים מ"ש שם: ואמונתך לעד קיימת. ה"נ לשון רוממות כמו ועין ראתה ותעידני (חמ"י ז"ל): רחמנותך. הת"ת בשו"ת פת"ח בא לריבוי הרחמים וכ"כ הפ"י בפ' ידי נשים רחמניות: חרבן ביתך. כי המקדש נתמשכן לכפרת עונותיהן של ישראל: גמולי מחלב-עתיקי משדים. כצ"ל ופסוק הוא ישעיה כ"ח ופי' גמולי הם נערים קטנים שנשלמה יניקתן כמו שנאמר ויגדל הילד ויגמל: עתיקי משדים. מוסרים מהשדים כמו ויעתק משם. ואמר גמולי עתיקי כדרך הסמיכות על חות השמוש (רד"ק):

עשה

עשה למען מלאכיך וכו'. משיבי חמה. ע"ש השיב את חמתי: מעבירי קנאה. ע"ש בקנאו את קנאתי. כת יש למעלה. כן הוא בנוסחאות ישנות ובס' מערכת קטרין מצאתי דטוב להתחנן בנוסח זה כל עת נוסח סוד שרפי קדש כי בו מדובר נכבדות לעורר הרחמים ונסדר בס' אלפ"א בית"א כדי לעורר זכות התורה שניתנה בכ"ב אותיות ואין להוסיף ולגרוע מנוסח זה דמה טעם להוסיף תארים בקצת אלפ"א בית"א. ואני ראיתי נוסח זה בפרקי היכלות דרבי ישמעאל לא פחות ולא יותר: תחרות. מן אל תתחר והוא הכעס שיבא לאדם ע"י חימום: משלשלי. ל' שלשלת שטבעת זו אדוקה בחברתה. כן זכות האבות אדוקות זו בזו כשלשלת. כתיבא דמגדלא מתלא תלא נימין דלא במהרה תתנהק: עשה למענך אם לא למעננו. עיין פירוש דבור זה באבינו מלכנו דעשרת ימ"ת:

דעני לעניי. העונה לעניים ע"ש כי לא בזה ולא שקץ ענות עני: לעשיקי. ע"ש עשוקים בני ישראל ובני יהודה (ירמיה) ת"י אניסין ועניינו שכובשו או כובש את ממונו תחת ידו: לתבירי לבא. פירוש לשבורי לב. וכתב הראב"ע הם האבלים על ציון שלבם תמיד נשבר עליהם: למכיכי רוחא. שפילי רוח וכל אלו הולך לפרטן כי הם זה למעלה מזה כי יש שנפשו שפלה עליו מתוך עוני ואשר יעשק מאחרים ויש מי שלבו נשבר בקרבו אבל לא רוחו ויש אף רוחו ויש מי שאף דעתו ר"ל נשמתו כי ממנה ימשך הדעת שפלה עליו (חמ"י): דעני לאברהם אבינו בהר המוריה. כשנצטער שלא נתקבל יצחק לקרבן והיה אברהם ויצחק בצער והוא ית' ענה אותם והזמין להם

כת יש למעלה נקראים מבטלי גזרה מפירי שבועה משיבי חמה מעבירי קנאה מזכירי אהבה אהבתו של אברהם אבינו לפני בוראם כשהם רואים שהוא בכעס על בניו משתטחים לפני כסא כבודו ומתחננים ואומרים התר התר יוצר בראשית. מחול מחול אביר יעקב. סלח סלח קדוש ישראל. כי אדיר מלכים אתה: אתה מלך אדיר. מלך ברוך. מלך גבור. מלך דגול. מלך הדור. מלך ותיק. מלך זך. מלך חנון. מלך טהור. מלך ישר. מלך כביר. מלך לעד. מלך מרחם. מלך נורא. מלך סומך. מלך עוזר. מלך פודה. מלך צדיק. מלך קדוש. מלך רחום. מלך שומר. מלך תם. למה לך איבה עם זרע אברהם אוהבך. למה לך קנאה עם זרע יצחק עקידך. למה לך תחרות עם זרע יעקב תמימך. כי קנין שמים וארץ קראת אותם. מיד יוצאות קרנות ההוד מתחת כסא הכבוד ומכריזות ואומרות אשריכם מלמדי זכות על בני שבח לכם משלשלי זכות אבות כי כל צבא השמים והארץ כבוד וגדולה יתנו לכם:

עשה למענך אם לא למעננו עשה למענך והושיענו. הושיענו ועננו היום ובכל יום ויום בתפלתנו כי תהלתנו אתה:

דעני לעניי: עננן דעני לעשיקי: עננן דעני לתבירי לבא: עננן דעני לשפלי דעתא: עננן דעני למכיכי רוחא: עננן דעני לאברהם אבינו בהר המוריה: עננן

דעני ליצחק על גבי מדבחא: עניגן דעני ליעקב בבית אל: עניגן דעני ליוסף בבית אסירי: עניגן דעני למשה ואבותינו על ים סוף: עניגן דעני לאהרן במחתה: עניגן דעני לפינחס בשטים: עניגן דעני ליהושע בגלגל: עניגן דעני לעלי ברמה: עניגן דעני לשמואל במצפה: עניגן דעני לדוד ולשלמה בנו בירושלם: עניגן דעני לאליהו בהר הכרמל: עניגן דעני לאלישע ביריחו: עניגן דעני לחזקיהו בחלותו: עניגן דעני ליונה במעי הדגה: עניגן דעני לחנניה מישאל ועזריה בגו אתון נורא יקידתא: עניגן דעני לדניאל בגובא דאריותא: עניגן דעני למרדכי ואסתר בשושן הבירה: עניגן דעני לעזרא בגולה: עניגן דעני לחוני במעגל: עניגן דעני לצדיקי וחסידי ותמימי די בכל דר ודר: עניגן רחמנא. עניגן: רחמנא. שיזיב רחמנא. פרוק: רחמנא דאת מלי רחמין רחם עלנא ועל כל אגשי בתנא ועל כל ישראל אחנא ומחשוכא לנהורא אפקינן בדיל שמך רבא בדיל ויעבור: ויעבור שמו"ת וסלחת וכו'

אם אפס רובע הקן. אהל שכן אם רקן. אל נא נאבדה כי על כן. יש לנו אב זקן: אל

האיל לקרבן במקום יצחק. אי נמי כשיצאה בת קול ואמרה אל תשלח ידך אל הנער נצטער פן לבו הטהו לחשוב שקרא אליו הש"ת ולא יהיה כן לפי האמת. ולזה התחננו אליו יתברך אם מה' יצא הדבר יקרא עוד פעם שנית קריאה מבוארת שלא יפול עוד ספק עליה וכן עשה ה' (חמ"י): דעני לעלי ברמה. וכן כולם בהוראת שם מקום ואף אנו אומרים לעלי לבד וכו' והטעם דאמרינן בתנחומא ענה שמואל במצפה דכתיב ויצעק שמואל ויענהו ה' חזר ולא ענהו שנאמר ויאמר ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל על שאול והני אמשהיהו: דעני לדוד דכתיב דרשתי את ה' וענני. חזר ולא ענהו שנאמר ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה וגו' גם הבן הילוד לך מות ימות וע"כ הוצרך לפרש דעני לשמואל במצפה וכו' ואגב אלו נקט איצך דעני לעלי ברמה שהתפלל על חנה שתתעבר ברמה שהוא מקומה דכתיב יתן ה' את שלתך וכתיב וישובו אל ביתם הרמתה וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה ה': לדוד ולשלמה. נקטינהו כחדא שנענו שניהם בירושלם ואי אפשר לחלקם ותפלת דוד בירושלם בעת היותו עם ארונה היבוסי (חמ"י): דעני ליונה. כתב הרב חמ"י שצריך להקדים יונה לחזקיה כי יונה תלמיד אלישע היה ואלישע הזכיר קודם ורצוי לסמוך אליו יונה ע"כ ויעיין בגמרא תעניות ובטור וב"י סי' תקע"ט דהקשו אמאי מקדמינן יונה בסדר תפלות התעניות לדוד ולשלמה והם קדמו בזמן ותירצו משום דבעינן דדהם על הארץ ודוד ושלמה אשכחן שהם התפללו על הארץ ע"כ. מוכח כדברי חמ"י למנקטינהו כסדרן בזמן אלא דקשיא לי דבפיוט שמע קולי שיסד רבינו האיי גאון ז"ל שסידר ליונה אחר חזקיהו ודעת הגאון עמוקה בדבריו דברי קבלה אולי שיונה האריך ימים והיה מעשה שלו אחר מעשה חזקיהו לכך אין בידינו לשנות מהכתוב וצריך להקדים חזקיהו ליונה: רחמנא שיזיב. רחום הצל אותנו: פרוק. גאל אותנו: דאת מלי כל"ל. וגי' דימלי טעות גדול דמשמע שאינו מלא רחמים רק שעתיד להמלא רחמים ח"ו (חמ"י): רחם עלנא. רחם עלינו ועל בהמותינו ועל כל ישראל אחינו ומתוך לאור הוציאנו בעבור שמך הגדול (שם). נראה שהיה גירס במקום אגשי בתנא בהמתנא ובירבתנו

פָּנִים לוֹ תַכִּיר. וְצִדְקוֹ לְפָנֶיךָ נַזְכִּיר. קַח נָא בֵּן יַקִּיר. וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר: אל רָץ אֶל הַנַּעַר לְהַקְדִּישׁוֹ. וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ. עִטְּרוֹ בְּעֵצִים וְאִשּׁוֹ. נֵזֶר אֱלֹהָיו עַל רֹאשׁוֹ: אל יָחִיד הוּקַל כִּצְבִי. עָנָה וְאָמַר אָבִי. הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים נָבִיא. וּתְשׁוּרָה אַיִן לְהָבִיא: אל מִלִּים הֱשִׁיבוֹ מִלְּהַבְהִילוֹ. וַיַּעַן וַיֹּאמֶר לוֹ. בְּנִי אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ. וְיוֹדַע יְהוָה אֶת אֲשֶׁר לוֹ: אל בִּמְצִיקַת שְׁנֵיהֶם נִזְחָרִים. וְאַחֲרֶיךָ לֹא מְהַרְהֲרִים. חָשׁוּ

והלכו

גם היא נכונה כי כן דרך בכל התחנות להתחנן על עצמנו ועל ביתנו ואחר כך על שאר ישראל:

אם אפס. טוב לומר פיוט זה כדי לעורר זכות העקידה ובפרט באשמורת הבקר שאז מתעוררים החסדים וממתקים הגבורות דפחד יצחק (חמ"י): אם אפס רובע הקן. אם שפו ותמו צדיקים שבישראל שהם מתי מספר וכמעט יש בהם רביעית העם כמ"ש בספר צרור המור פרשת בלק פסוק ומספר את רובע ישראל: אהל שכן. דהיינו המקדש הכוונה אע"פ שאין צדיק להגן ואין מקדש לכפר עכ"ז אל נא נאבדה כי על כן יש לנו אב זקן הוא אברהם אבינו דכתיב ביה ואברהם זקן. אי נמי אם אפס רובע הקן. הוא בהמ"ק שהוא רובצת שכינת עוזינו שנקראת קן כדאיתא בזוהר פרשת שמות דף ח' ובתיקונים וגם אם שפו ותמו הצדיקים שהם במקום המקדש שבתוכם ובקרבם שם לו יתברך אהל בהם כמ"ש המפרשים על פ' אהל שכן באדם עכ"ז אל נא נאבדה וכו' וחתם הפייטן כל הבתים בפסוקים: על כן. הם עק"ב בגימטריא עם ב' התיבות והוא מש"ה עקב אשר שמע אברהם וצריך להתכוין אל זה לעורר בזכות מגני הרחמים והסליחות (כן שמעתי מהחכם מהר"ר מרדכי ן' יעיש): פנים לו תכיר. תשא לו פנים מן לא תכירו פנים במשפט ע"ש ישא ה' פניו אליך: יקיר. נכבד כתרגומו: ונמצה דמו על קיר. פסוק היא בויקרא. ונמצה. לשון מיצוי הדם. על קיר. יסוד המזבח: להקדישו. לזמינו לעולה מן וקדשתם היום ת"א והזמנינון: ונפשו קשורה בנפשו. אמר זה בשביל שיקרה לקצת אנשים שלא לשום לב לבני בניו או מצד בקצרה נפשו בעמל בנו וגודל מאיסותו לא יחוס לו או מצד שיש לו בנים אחרים ולכן לא יחוס כל כך לז"א כי הקדישו לשחטו לעולה לש"ש לא מצד שנפשו קצה בו ואינו חס עליו כי הוא ונפשו קשורה בנפשו אין זה רק מאהבת הבורא יתברך. ואם מצד בנים אחרים ידוע דיחיד היה יצחק וכמ"ש את יחידך: עטרו בעצים ואשו. הוא שכתוב ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו ואמר עטרו מן עוטרים את דוד לשון סיבוב כי משא העצים היה עליו כעטרה המקפת את כל ראשו ולזה שיים נזר אלהיו על ראשו ופסוק הוא בפרשת אמור והוא העטרה כענין את ציץ נזר הקדש ואמרו ואשו אף שהיה האש ביד אברהם עכ"ז שפיר לומר עטרו שהיה מסובב מהעצים והאש. אי נמי נקט לשון עטרו כי לתפארה ולכבוד היה לו משא העצים כי מצות אביו עליו לצאת המצוה ולזה שיים נזר אלהיו היא מצות כבוד אב גם מצוה: הוקל. שפל עצמו להיות קל ע"ד אז"ל הוי קל כצבי לעשות רצון אביך שבשמים: ותשורה. מנחה ופסוק הוא בשמואל גבי שאול ר"ל העולה לקרבן אין. וכמ"ש ואיה השה לעולה: מלים. דברים כתרגומו: ויודע ה'. ויודיע מי הוא הקדוש אשר לו ופסוק הוא בפרשת קרח: במציקת שניהם נזהרים. כמ"ש בזוהר בלבא חדא אזלו כלהו כליל תרווייהו כחדא: חשו. מיהרו: נפעלים. נפעלים כי גופם ורגליהם היו הן ממהרים לרוץ על אחד ההרים. הוא הר המוריה המיוחד שבהרים ופסוק הוא בפרשת העקידה: ראו לה הלולה. ראו ענן קשור על ההר לסימן שבם יקריבו ובשבעה שמות נקראו לענן וזה אחד מהם*): תלולה. גבוהה בראש ההר מן על הר גבוה ותלול ות"י ומגבל: יחד באהבה כלולה. בריתי

*) א"ה צ"ע כי במקום אחר מצינו שב' שהם חמשה.

והלכו נמהרים. אל אחד ההרים: אל ראו
אל התלולה. מהרו עצי עולה. יחד באהבה
מגולה. ישרו בערבה מסלה: אל ראה יחיד
כי הוא השה. נס להורו המנוסה. אבי אותי
ככבש תעשה. לא תחמול ולא תכסה: אל
כי חפץ ונכסף. לבבי לו לחשוף. אם תמנעני
סוף. רוחו ונשמתו אליו יאסוף: אל ידיו
ורגליו עקד. וחרבו עליו פקד. לישומו על
העצים שקד. והאש על המזבח תוקד: אל
צואר פשט מאליו. ואביו נגש אליו. לשחטו
ישם בעליו. והנה יהוה נצב עליו: אל חקר
את

חד וכרעו חד כדאיתא בזוהר: ישרו בערבה מסלה. פסוק הוא ישעיה מ' ופירש רד"ק קול קורא כאלו קול קורא. וטעם פנו ישרו כי ימלאו במדבר ובערבה כאלו פינו וישרו אותה בני אדם להם ע"כ. כמו כן אמר כאן כי מלאו דרך סלולה כאלו קול קורא לבני אדם ישרו לפניהם מסלה בערבה ולכך אין לנקוד היו"ד בחיר"ק כי אם בפת"ח כלשון הפסוק שהפייטן מקפיד לחתום כל בית בפסוק בלי שינוי: ראה יחיד כי הוא השה. שאברהם גילה לו הסוד לעולה בני: נס להורו המנוסה. אמר לאביו אברהם. וי"מ דקאי איצחק דנס הוא נתנסה כדאיתא בזוהר: אבי אותי ככבש תעשה. בניחותא כי שיצחק לאביו באמת: לא תחמול ולא תכסה. פסוק הוא בפ' ראה: כי חפץ ונכסף. לשון [...]ה והיא מאמר יצחק לאביו ע"ה: לבבי לו לחשוף. הרבה פירושים נאמרו בזה ומכולם לא ישרו [...]יני כי אם מה ששמעתי מהחכם מוהר"ר מרדכי נ' יצ"ו שעבר פה מחניגו (שד"ר) דקאמר שהוא נגזר [...]לת שני חשיפי עזים במלכים א' שפירשו בו ז"ל עדרים ושיעור הפיוט כך הוא לפי זה. כי חפץ [ונ]כסף השי"ת. ושמא תאמר דמן הצאן ולאו אני אומר. לזה אמר לבבי דגם בלבי אני מסכים כן [...]היה לעולה ואראה לו לקרבן השה. א"נ לבבי לו לחשוף ר"ל נפשי לו אקריב כי הנפש תיקרא [...] כע"ב לך אמר לבי ועל שמו נקרא כי הוא עיקר הגוף ובו תלוי חיות הגוף: אם תמנעני סוף. [...] הגלה יש לי שהרי סוף רוחו ונשמתו אליו יאסוף דהוא גזרה ומוטב לו למות עכשיו ע"י קיום [...]ו ית': רוחו ונשמתו אליו יאסוף. כצ"ל ופסוק הוא באיוב סי' ל"ד אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף. ופירש הראב"ע אם ישים המקום על בני אדם לבו מיד יאסיף רוחו אליו כע"ש והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ע"כ. ואין לשנות מלשון הפסוק כי כל תקן הפייטן לחתום כל בית בפסוק בלי שינוי. ובזוהר ויחי דף רכ"א ע"ב איתא וז"ל כד אתקריבו יצחק קמיה ועאל נשמתיה מית ב"כ ואתיב קב"ה רוחיה ליה. ההוא קל דאפיק ונפק ביה אותביה לגביה ע"כ. הרי [...] פירוש לנכרים רוחו ונשמתו. שוב ראיתי ג"כ מפורש היטב להרמ"ע מפאנו מח"ד פ"ט במאמר [מ]אריך אפיה וגבי דיליה היינו דכתיב רוחו ונשמתו אליו יאסוף פי' ישיב השי"ת אליו את הנאצלים [מ]ממנו ורמז הרב הון עשיר פ"ד דמליצה עיין שם: ידיו ורגליו עקד. כעקידת הקרבן יד ורגל כעקידת [...]ך כמחז"ל: פקד. מן ופקודת כל האדם יפקד ת"א וסעורא וכלשון חז"ל האי דלא שר בכינא [...] אגם כמו שמר סכינא כמו שפירש הרב ערוגת הבשם אולי לפ"ז רמז שבדק הסכין לבחוני [...]ך בחיטת הקרבן: שקד. ענין מהירות והשתדלות: והאש על המזבח תוקד. פסוק הוא בפ' צו: [...] לשם בעליו. כמ"ש אשה לה' לשם השם: והנה ה' נצב עליו. פסוק הוא בפרשת ויצא: חקר. [...] החי"ת בקמץ ע"ש אני ה' חוקר לב אמר כי חקר את כל אשר עשה אברהם אבינו: האב. [א]ברהם ואמר אב ע"ש כרחם אב על בנים שאף שרחמי האב על הבן כאן היה בהפך לאהבת המקום [ב"]ה: לא חשה. בא בסימן הנקבות להורות מתוך חביר או יחסר מלת עין כאלו אמר לא חשה עינו:

ולבו

אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה. הָאָב עַל בְּנוֹ לֹא חָסָה. וְלִבּוֹ אֶל כַּפַּיִם נָשָׂא. וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה: אל קָרָא מֵרֶחֶם מִשְׁחַר. תְּמוּר בִּנְךָ הַנִּבְחַר. וְהִנֵּה אַיִל אַחַר. וַעֲשֵׂה אַל תְּאַחַר: אל חֲלִיפֵי אַזְכָּרָתוֹ. תִּכּוֹן כְּהַקְטָרָתוֹ. וְתַעֲלֶה לְךָ תִּימְרָתוֹ. וְהָיָה הוּא וּתְמוּרָתוֹ: אל זִכָּרוֹן לְפָנֶיךָ כַּשַּׁחַק. לָעַד בַּסֵּפֶר יוּחַק. בְּרִית עוֹלָם בַּל יוּמְחַק. אֶת אַבְרָהָם וְאֶת יִצְחָק: אל קוֹרְאֶיךָ בָּאִים לָקוֹד. בְּצָרָה עֲקִידָה תִּשְׁקוֹד. וְצֹאנְךָ בְּרַחֲמִים תִּפְקוֹד. פְּנֵי הַצֹּאן אֶל עָקוֹד: אל עוֹרְרָה גְבוּרָתְךָ לְהָקִיץ נִרְדָּמִים. לְמַעַנְךָ תִּפְדֶּה חֲרֵדִים נִדְהָמִים. לְבַקֵּשׁ סְלִיחָתְךָ הַיּוֹם מַשְׁכִּימִים.

אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים: אל מלך יושב וכו׳ וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו:

למתודה

ולבו אל כפים נשא. אל השמים הכוונה אל השמים כענין והנה עב קטנה ככף איש כן פרש"י באיכה: וירא אלהים את כל אשר עשה. פסוק הוא בבראשית: קרא. הקב"ה והקריאה היתה מרחם משחר הנה תמור וכו׳: מרחם משחר. לשון שחר הוא זה אברהם שקדושתו היתה בו מבטן אמו שהכיר בוראו בן ג׳ שנים עיין רש"י תהלים ק"י. ול"נ מרחם משחר כלומר קודם שיצאת מרחם אמך כבר היה האיל מוכן תמורת בנך כי שאיל הוא אחד מעשרה דברים שנבראו בין השמשות כדאיתא באבות: משחר. כמו משילין פירות ואית דתני משחירין עיין רש"י שם: תמור. תמורת: הנבחר. לעולה: חליפי אזכרתו. היינו האיל שנקרב חליפי יצחק: אזכרתו. מן אזכרתה לה׳: תכון כהקטרתו. תתכונן כהקטרתו כלומר כאלו הוא עצמו נקטר וזהו ותעלה לך תימרתו כאלו הוא יצחק עצמו: והיה הוא ותמורתו. פסוק הוא בפרשת בחוקתי. כיון בזה לומר כי הבטיחו הקב"ה לקבוע לו שכר שני קרבנות. הא׳ שכר כאלו יצחק עצמו נקטר. והשני שכר קרבן האיל בפני עצמו אף שהיה האיל במקום יצחק וזהו והיה הוא ותמורתו ג"כ נחשבים לו כשני קרבנות לקבוע לו שכר עליהם: זכרון לפניך כשחק. וקשה מהו יוחק לשון עתיד ועוד שכבר אמר חליפי אזכרתו ולזה חזר ושנה כאן ואפשר לומר דרוצה לומר כמ"ש חז"ל כל זמן שישראל מזכירים ענין העקידה ומכוונין לה מעלה עליהם כאלו הם עקדו עצמם וכמש"ל בפי׳ פרשת העקידה לז"א דרך תפלה זכרון יהיה לפניך כשחק מה שזכרנו עתה ענין העקידה ולעד בספר הזכרונות יוחק. יוחק. יהיה חקוק לפניך: בל יומחק. לא ימחק אך יעמוד חקוק כשני עולם ועד: את אברהם ואת יצחק. פסוק הוא בפרשת שמות: קוראיך באים לקוד. כתב חמ"י כל"ל כפת"ח מלשון ואקד ואשתחוה ולא ליקוד בחירק כי הוא מלשון ייקד יקוד ע"כ ואם אמת היא נוסחא ליקוד יש ליישבה ע"פ מ"ש בסמוך כי כשזוכרין ענין העקידה ייחשב להם כאלו הם עצמם נעקדו להיות עולה לאלהים ואמנם הנוסחא הנמצא בפי כל לקוד הקו"ף דגש והלמ"ד חירק כי כן מלאנוהו ביו"ד הלוי ויקוד ויקדו. ואח"כ מצאתיו למהרי"ו שפירש בו לשון שריפה יקו"ף דגש ע"ש והוא מזכיר שעה לבני יצחק: בצרה עקידה תשקוד. כי דבר העקידה דבר גדול וזכות היא לישראל כי בכל עת שאלה יהי׳ ליכתב בספרי האף והחמה הקב"ה רואה אפרו של יצחק ומתנחם מהרעה כענין וכהשחית ראה ה׳ וינחם ואחז"ל אפרו של יצחק ראה וכו׳: עקידה תשקוד. זכות העקידה תמהר ותשתדל לזכור להם: פני הצאן. ישראל: אל עקוד. עקידת יצחק כל פניתם ומבטחם על זכות עקידת יצחק אביהם: פני הצאן אל עקוד. פסוק הוא בפרשת ויצא: עוררה גבורתך. פ"ש עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו: להקיץ נרדמים. רמז אל הגלות שארוך הזה שאנו בו כישנים שקלנו מבנהו הבינה ביגלנו ול"א עוררה גבורתך כי יגלה גבורתו לעשות נקמה ולגאול אותנו: חרדים. לשון זיע והגעה:

נדהמים

מתודה חטאתיו. ומודה על רוב אשמיו: אשר בהבל שנותיו. כלו ביגון ימיו: [נ]צעק מצרותיו. ומבין תגרת קמיו: נפלה נא ביד יהוה. כי רבים רחמיו: נפלה מהיותי [מ]שכתי. בחבלי השוא עוני: לכן שבתי ונחמתי. כי קרוב יום דיני: (בעשרת ימי תשובה כפור עוני) [ב]שארי הקרבתי. ונסכתי מי עיני: אולי ירחם קוני. כי לא כלו רחמיו: נפלה שדי גילי [י]נקו. ואינק ראש פתנים: ומי עיני שחקו. מעוז כאבי אבנים: לרחמי אב רחקו. ולא [ר]חם על בנים: ואלי התאפקו. המון מעיו [ו]רחמיו: נפלה הביאני בבור לבאים. והנחילני קנפו: וגשבתתי בבית כלאים. וטבעתי בים [..]פו: בכל יום ארד פלאים. ולא האריך לי

אפו

נדהמים. מבוהלים מן למה תהיה כאיש נדהם עניינו מבוהל:

למתודה. אין טעם ושייכות ללמ"ד זה אם לא שנאמר שי הוא קשור עם שיום דלעיל וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו אמר כי זאת הסליחה היא למתודה חטאתיו. או נאמר שהיה הלמ"ד נוסף כדאשכחן בקרא מדוע אתם ללבושן משפטו לבושך וכן לכל כליו תעשה נחשת. לבעבור נמות החכם מתפעם כל כליו בעבור והוסיף הפייטן הלמ"ד כדי לרשום בראשי החרוזים למשה: על רוב אשמיו. על אשמותיו המרובים: תגרת קמיו. רוב האויבים הקמים עליו או יהיה תגרת לשון פחד ויראה מגזרת ויגר מואב: מהיותי. מיום היותי הכוונה כאלו מעת באתי לאויר העולם: משכתי בחבלי השוא. ע"ד הוי מושכי העון בחבלי השוא. ופירש"י גוררים ילה"ר עליהם מעט מעט. בתחלה כחבלי השוא כחוט של קורי עכביש ומשנתגרה בהם מתגבר והולך עד שנעשה כעבות העגלה שקושרין בה את הקרון למשוך: ונחמתי. ענין חרטה: כי קרוב יום דיני. ואם לא עכשיו אתקן מעשי מה אעשה ליום הדין ובכל הנוסחאות ישנות הנסחא כי קרוב יום אסוני וקשה להאמין לגרוס כן שהרי באל יפתח אדם פיו לשטן ויתכן כי החכם המחבר פיוט זה אמרו לזה בסוף ימיו וכבר הרגיש בחלישות כחותיו כי קרבו ימיו למות ואם לא עכשיו אימתי ולאוין הדברים למי שאומרן. ולכן חזי לן למגרס דיני וכן גרסת כל העולם: גם נהיגי לגרוס בעשרת ימי תשובה כי קרוב יום כפור עוני והכוונה ג"כ בו כי איך יבוא יום כפור ואני מלוכלך בחטאי כי יוה"כ מכפר עם התשובה: ובשארי. בשרי דהיינו גופי: הקרבתי. כיוונתי להיות גופי קרבן אשה לכפרת עונותי ובדברי רז"ל מצינו [..]קרב מנחה את הכהן ואת בניו מלמד שבקריבן לקרבן הרי דהכוונה מועלת בזה ולזה סמך ואמר ונסכתי מי עיני כי הדמעות הם במקום נסך שמביאים עם הקרבן: כי לא כלו רחמיו. פ"י הרי לא [תמו] רחמיו או יהיה כמו תמו: שדי גילי ינקו. כינוי אל גלות ישראל ושמחתם כשהיו בארץ זבת חלב ודבש כתינוק היושב על חיק אמו בשאנן ושקט בטוח לו על שדי אמו ומשל הוא לרוב [ה]שלוה. אמר בעתה ינקו ר"ל יבשו השדיים שלא ימצא מה לינק ובמקום יניקת חלב ודבש [אינק] ראש פתנים בגלות והוא סם המות של נחש. ואמר ראש. כי בראש פתנים הוא הארס כמ"ש [..] פ' האזינו והכוונה אל הצרות שמגיעו מהצרים הצוררים ומיצרים אותנו בכל מיני גזירות ומשל [..] פענין שכתוב ויבקעו מי רוש כי חטאנו לה': ומי עיני שחקו. כלומר ומי עיני שירדו לרוב תוקף [..] שחקו האבנים: מעוז. לשון תוקף: שחקו. לשון שחיקה. וכל זה שהרדנה עיני דמעה הוא בעבור [..] אב רחקו וכו': ואלי התאפקו. פ"י התחשבו נתחזקו מלרחם: המון. המיית או ריבוי כמ"ש [ל]עיל: הביאני בבור לבאים. בגלות מעונות אריות ואבים: והנחילני קנפו. כאלו קנפו היה לי נחלה כי תמיד לא הוסר קנפו: בבית כלאים. בגולה שהיא לי כמו בית הכלא בהוא בית האסורים

ולז"א

אפו: השכח חנות אל. אם קפץ באף רחמיו:

ונפלים על פניהם ויקולון לדוד אליך ה' נפשי אשא וכו' עד סופו ואח"כ מגביהים ראשיהם ואומר הש"ץ:

יהוה אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך שוב למען עבדיך שבטי נחלתך: ה' יהוה. איה חסדיך הראשונים. אשר ספרו לנו אבותינו מלפניך. אשר עשית עמנו: בזמן כבודך שכן. באהל לשבתו מוכן. ושם ידבר עמנו: רחקת ממני זיו השכינה. ועתה אנה פנה. אשר אינני פ עמנו: השיבהו לקדמותו וגבורו. בניך יא יאמרו. הגדיל יהוה לעשות עמנו: מהר רפא נגענו. שובנו אלהי ישענו. והפר כעסך עמנו: ה' יהוה. שארית פליטת אריאל. השכח חנות אל. אם קפץ באף רחמיו: מאס דבירו ונפ ויטרוף לעד אפו. ושחת רחמיו: יא נפלאותיו וחסדיו. אשר ספרו לנו עבדיו. אש גמרם ברחמיו: אומר ברבות יגוני. נפלה נא ביד יהוה. כי רבים רחמיו: לדברי יה והתנחמנו. חסדי יהוה כי לא תמנו. כי לא כלו רחמיו: ה' אלהי ישראל וגו':

יהוה. מושיב יחידים. שעה נא לעומדים. בבית יהוה בלילות: בך בטחתי. ושמך זכרתי. על משכבי בלילות: רחם על הלוך ובכה. איש חרבו על ירכו. מפח

בלילות

ולז"א הנביא לאמר לאסורים צאו: זעפו. קצפו: בכל יום. אחר פלאים. שמשחרב בית המקדש אין לך יום שאין קללתו מרובה משלפניו: ולא שאריך לי אפו. יש שהגיהו אחרי האריך לי אפו. ואין צורך כי מצינו הנביא דבר ג"כ וינאץ בזעם אפו מלך וכהן וכן אמר גדע בחרי אף ובאמת לולי שהנביא אמר בדרך לשון זה מי הוא שיוכל לעשות כך וכמ"ש הר"י אלבו בספר העיקרים על פסוק המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו: השכח חנות אל. השכח חנינותו אל: אם קפץ באף רחמיו. כלומר אם סגר הרחמים לעולם בשביל החימה מן ולא תקפוץ את ידך (רש"י תהלים ע"ז):

ונופלים על פניהם ואומרים לדוד אליך ה' נפשי אשא. לפי שהוא אחד מא"כ הקבועים לומר באשמורות ואינו אומר התחנה לפניך אני כורע וכו' כי אין חשש בכאן למה שאנו חוששים בנפילת פנים שאחר התפלה. כי אין הטעם בהם שוה דוק לעיל בטעמים שכתבנו בסדר תפלת שחרית דחול. ומכאן תבין גודל מע' רום מנהגי אבותינו וסדריהם שכולם נכונים ומתוקנים עפ"י האמת והצדק שכאן שינו את טעמם לומר המזמור שלא כנהוג בשאר נפילת פנים לומר התחנה מכוון למ"ש האר"י כאן. ודו"ק:

ומגביה ראשו ואומר ה' אלהי ישראל שוב וכו' איה חסדיך הראשונים. שארית פליטת אריאל וכו'. כבר פירשנו הכל לעיל בסדר תפלת החול בתיקון ב' וחמישי: ה' מושיב יחידים. ע"ש מושיב יחידים ביתה כלומר היחידים אשר ואשתו מפרה אותם ומושיב אותם ביתה בבנים ובנות ובני בית: שעה נא לעומדים. פנה מן ויבט אל הכל: רחם על הלוך ובכה. ע"ש הלוך ילך ובכה. ה"ג כלשון הפסוק והכוונה כי תמיד בהליכתו: איש חרבו על ירכו. פי' חושב ומדמה כאלו חרב מונחת לו על ירכו כל זה היה לו מסיבת פחד בלילות

כלומר

בַּלֵּילוֹת: הִנְנִי הוֹלֵךְ שְׁחוֹחַ. לֹא אֶמְצָא מָנוֹחַ. יָמִים גַּם לֵילוֹת: מַלֵּט צוֹעֵק נֶגְדֶּךָ. לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ. וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת:

אַל תִּקְצוֹף יְהוָה עַד מְאֹד וְאַל לָעַד תִּזְכּוֹר עָוֹן הֵן הַבֶּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ. אַל תִּנְאַץ לְמַעַן שְׁמֶךָ. אַל תְּנַבֵּל כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ. זְכוֹר אַל תָּפֵר בְּרִיתְךָ אִתָּנוּ: אִם עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. כִּי רַבּוּ מְשׁוּבוֹתֵינוּ. לְךָ חָטָאנוּ אָדוֹן סְלַח לָנוּ:

אִם אָשַׁמְנוּ כַּתּוֹלָע הָאֳדִים. יְהוָה אֶת הֲמוֹן רַחֲמֶיךָ תַּקְדִּים. לְמַעַן אָב מוּצָל מִכַּשְׂדִּים. גְּבוּרָתוֹ בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים. אַהֲבָתוֹ זְכוֹר הַיּוֹם לָנוּ. כִּי רַבּוּ מְשׁוּבוֹתֵינוּ: לך אִם חָטָאנוּ וְהִרְבִּינוּ לָצוֹן. יְהוָה גַּלֵּה עֵת רָצוֹן. לְמַעַן דָּגוּל הַנֶּעֱקַד בְּגָאוֹן. וְאַיִל הוּשַׁת כָּפְרוֹ לְרָצוֹן. עֲקֵדָתוֹ זְכוֹר הַיּוֹם לָנוּ. כִּי רַבּוּ מְשׁוּבוֹתֵינוּ: לך אִם הִרְבִּינוּ פֶּשַׁע וַעֲבֵרָה. יְהוָה הִתְרַצֵּה בַּעֲתִירָה. לְמַעַן תָּם חָזָה סֻלָּם וַיִּירָא. וְקָן בְּמָקוֹם מַה נּוֹרָא. תֻּמָּתוֹ זְכוֹר הַיּוֹם לָנוּ. כִּי רַבּוּ מְשׁוּבוֹתֵינוּ: לך אִם חָטָאנוּ וּמָרַדְנוּ כִּפְרָיִם. יְהוָה עֲנֵנוּ מִשָּׁמָיִם. לְמַעַן אָב מָשׁוּי מִמַּיִם. וְקִבֵּל קְדוּמַת יוֹמָיִם. עַנְוְתָנוּתוֹ זְכוֹר הַיּוֹם לָנוּ. כִּי רַבּוּ מְשׁוּבוֹתֵינוּ: לך אִם הִכְעַסְנוּ לִפְנֵי שׁוֹכֵן מְרוֹמוֹ. יְהוָה יְעַנֵּנוּ בְּרֹב שְׁלוֹמוֹ. וְיָחִישׁ מְשִׁיחַ צִדְקוֹ. וְיִבְנֶה לָנוּ מִקְדַּשׁ הֲדוֹמוֹ. צִדְקָתוֹ זְכוֹר הַיּוֹם לָנוּ. כִּי רַבּוּ מְשׁוּבוֹתֵינוּ:

אָתָאנוּ לְחַלּוֹת פָּנֶיךָ. כִּי חֶסֶד וֶאֱמֶת יְקַדְּמוּ פָנֶיךָ. נָא אַל תְּבִישֵׁנוּ. נָא אַל תְּשִׁיבֵנוּ

כלומר מפחד גיהנם הנמשל ללילות: הנני הולך שחות. ענינו כפיפת קומה מן והלכו אליך שחוח ואמר שחוח כי היופא גורס בחטאו כפיפת קומתו כאז"ל ועיין ספר אור החיים פרשת כי תשא: לא אמלא מנוח. לבקש תרופה ומחילה לעונותי ימים ולילות: מלט לועק נגדך. ולא אגיד זרועך לדור לכל יבא ע"ד יודו לה' חסדו וכו' וז"א להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות שאתה מקבל שבים: אל תקצוף ה' כבר פירשנוהו לעיל:

אם אשמינו כתולע האדים וכו'. ע"ש אם יאדימו כתולע כמו תולעת השני שהוא לבע קרמז והוא אדום יותר משנים. ודימה החטא לאדום שהוא לבע חזק ונראה למרחוק ואם יהיה כתם בבגד מאותו לבע לא יסור בכיבוס: למען אב מוצל מכשדים. אברהם שניצול מאור כשדים: גבורתו בעמק השדים. פירוש הגבורתו כשנלחם עם המלכים בעמק השדים: אהבתו זכור היום. כמ"ש זרע אברהם אוהבי: לצון. לשון ליצנות: דגול. יצחק: בעתירה. לשון ריבוי תפלה נגד הרבות פשע ועבירה: תם. יעקב: חזה. ראה כתרגומו: אב משוי ממים. משה ומצינו למדים שהנביאי' נקראו אבות כמ"ש שאל אביך ויגדך וכמ"ש אבי אבי רכב ישראל ופרש"י כמ"ש רש"י: וקבל קדומת יומים. היא התורה שקדמה לעולם באלפים דורות וזהו יומים שני ימים ויומו של הקב"ה אלף שנה כמ"ש כי אלף שנים בעיניך כיום וכו': מקדש הדומו. בהמ"ק שרפרף לרגליו כענין והארץ הדום רגלי:

אתאנו. באנו: לחלות. ענין תחנה ובקשה: פניך. פני הרחמים והמשכיל יבין: יקדמו פניך. פירוש שאינם זזים משם לעולם (הרא"ש"פ):

רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ. סְלַח לָנוּ וּשְׁלַח לָנוּ רַחֲמִים מִמְּעוֹנֶךָ: סלח אֲתָאנוּ לְבַקֵּשׁ מִמְּךָ כַּפָּרָה. אָיוֹם וְנוֹרָא. מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה. תְּחָ תְּחָנֵּנוּ וּבְשִׁמְךָ נִקְרָא. סְלַח לָנוּ וּשְׁלַח לָנוּ רַחֲמִים מִמְּעוֹנֶךָ: סלח

מָרָנָא דְבִשְׁמַיָּא לָךְ מִתְחַנְּנִין אֲנַן כְּעַבְדָּא דְמִתְחַנַּן לְמָרֵיהּ. הַב לַן רְבָא לְתְיוּבְתָּא וְלָא נֶהְדַּר רֵיקָן מִקַּמָּךְ:

מָרַן דְבִשְׁמַיָּא לָךְ מִתְחַנְּנִין אֲנַן כְּבַר שִׁבְיָא דְמִתְחַנַּן לְמָרֵיהּ. כּוּלְּהוֹן בְּנֵי שִׁבְיָא בְּכַסְפָּא מִתְפָּרְקִין וְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל בִּצְלוֹתִין וּבְתַחֲנוּנִין. אֲרִים יַמִּינָךְ וְאַצְמַח פּוּרְקָנָךְ סִבְרָא דְחַיָּא וּמִיתַיָּא: והב לן וכו'

מָרַן. מִתְרַצֵּה בְּרַחֲמִים וּמִתְפַּיֵּס בְּתַחֲנוּנִים. הִתְרַצֵּה וְהִתְפַּיֵּס לְעַם עָנִי וּמְדוּלְדָּל. פָּרוֹקָא דְעַלְמָא מְשֵׁיזְבָנָא דְמִקַּדְמִין. פְּרֹק יַעֲקֹב מֵאַרְעָא רַחִיקָא וְאַפֵּיק זַרְעֵיהּ מֵאַרְעָא דְשִׁבְיָא: והב לן

מָרַן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל. וְאַל יֹאבַד יִשְׂרָאֵל. הָאֹמְרִים בְּכָל יוֹם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל: שׁוֹמֵר גּוֹי אֶחָד. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית גּוֹי אֶחָד. וְאַל יֹאבַד גּוֹי אֶחָד. הָאֹמְרִים בְּכָל יוֹם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד: שׁוֹמֵר גּוֹי קָדוֹשׁ. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית גּוֹי קָדוֹשׁ. וְאַל יֹאבַד גּוֹי קָדוֹשׁ. הָאוֹמְרִים בְּכָל יוֹם קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ: שׁוֹמֵר גּוֹי רַבָּא. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית גּוֹי רַבָּא. וְאַל יֹאבַד גּוֹי רַבָּא. הָאוֹמְרִים בְּכָל יוֹם אָמֵן יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא: והב לן

מרן

נא אל תשיבנו. משברנו: ממעונך. פירוש ממך ועל דרך הסוד כינוי אל החסד עיין בס' מאורות נתן:

מרנא. כן הגירסא באלף ברחשונה לבד והרב חמ"י כתב לגרוס בשתיהן מרנא. הב לן לבא לתיובתא. תן לנו לב לתשובה ע"ד ונתתי לכם לב בשר: כבר שביא. כשבוי המתחנן למול שובהו. א"נ מתחנן לרבו לפדותו מיד השבאי: בכספא מתפרקין. פי' בכסף נפדין: בצלותין ובתחנונין. כמ"ש ושביה בצדקה ה"י בזכו: ארים ימינך וכו'. כבר פי' זה לעיל בפיי' הרחמנא. סברא דחייא ומיתיא ל' תקוה ותוחלת. החיים מקוים בתגאלם והושיעם והמתים בתחיה אותם:

מרן מתרצה. כפל הלשון לחזק ענין התפלה והבקשה: לעם עני. העי"ן בפת"ח כלשון הפסוק ואת עם עני תושיע ות"י עם חשיך. ובס' מ"ן כ' לאה ורחל עי"ש כשהטעות מתגברים אז הדינין נק' עניים ומשם באה העניות עפ"ב: ומדולדל. פי' אלו אמר ודל היה משמע מלך עצמו הוא דל עכשיו באמר ומדולדל הכוונה על שבוללים ובוזזים אותו עד שנעשה דל מכל הבוזזים אותו והל"ת דאשונה דפ"ה מפני השור"ק שקדם לו כנודע מדקך הדקדוק כמו וגדל כח. ולתתך עליון. ולתפארת והמקדשות מלאים מזה: פרוקא דמעלמא. פודה שמעולם ומלילנו מקדם: פרוק יעקב מארע רחיקא. ע"ש כי הנני מושיעך מרחוק: ואפיק זרעיה מארעא דשביא. מגלות זה בהגו בן השבוים. והרגום הטעל אפיק ר"ל הפלה אותנו:

מחי ומסי. ע"ש מחלתי ואני ארפא ה"א מחיצה ואף מסינה ומ"ס דמחי בקמ"ץ כי כל הבהמה מתורגם

מחי

[מ]רן. מחי ומסי ממית ומחי ומסיק מן שאול לחיי עלמא. ברא כד חטי אבוהי לקייה אבוהי דחיים ומסי לכיביה. עבדא דמריד נפל בקולר מריה לגביה תאיב ותבר קולריה. ברך בוכרך אנן והטינן קמך הא רוי נפשין במרין ומררין. הא עבדך אנן ומרידנן קמך [ה]א בזותא ושביא והא במלקיותא. בבעו מנך במטו מנך דרחמך נפישין. אסי לכיבין דתקיפו עלן עד דלא נהוי גמירא בשביא: יהב לן

מרן. רחמים בקשנו ממך. כי רבים רחמים עמך. צדקה עשה עמנו למען שמך. אנא הסר ממנו ומבתינו ומבתי עמך כל בית ישראל בכל מקום שהם דבר וחרב ורעב ושבי ביזה ומשחית ומגפה ושטן ויצר רע וחליים רעים וגזרות קשות ואויב וצר מעמך: יהב לן

מרן

מחי המ"ש קמ"ץ כמו מכה במטה אשר בידי ת"א מחי בקמ"ץ. וזה כדי להבדילו מלשון תחייה כדלקמן: ממית ומחי. ע"ש אני אמית ואחיה ת"א אנא ממית ומחי המ"ש בפת"ח להבדילו מלשון מכה וכן הוא בדניאל ה' בפת"ח ודי הוה צבי הוה מחי פי' בו ז"ל ל' מחייה ודלא כתמ"י: הא דדניאל הוית תיובתיה: ברא כד חטי וכו'. ז"ל מהרי"ו קובל הפייטן להקב"ה ואומר מי שבידו להמית ולהחיות ונאמר בו ג"כ מוריד שאול ויעל יניח לבניו משועבדים לא"ה שהרי מדת ב"ו כשהבן חוטא לאביו היא מלקה אותו ואחר המלקות הוא חס עליו ומבקש רפואה למכתו. וכן העבד המורד על אדוני הרך רבו לתת השלשלת בצוארו ובידו וברגלו וחובשו וכשחוזר בתשובה אדונו חס עליו ומשבר כבלים ושלשלאות ממנו ומוציאו מבית האסורים. ומה מדת ב"ו כך. אתה השי"ת שרחמיך מרובים שתושיע אותנו שאנו קרויים בנך [..]ך שנ' בני בכורי ישראל וכתיב בנים אתם לה' אלהיכם וכתי' כי לי בני ישראל עבדים אם [..]אנו לפניך כבן שחוטא לאביו הרי נפשנו רוותה במרירות ולענה כיוי לצער הגלות וגזירות קשות. [..]ם חטאנו לפניך ג"כ כעבד שמורד באדוני הרי לקינו בין העכו"ם ובשבינו יבוזו ממונינו. בבקשה [מ]מך שרחמיך מרובים רפא מכאובינו עד שלא נהיה כלים בשביה בין הגיים. עכ"ל: הא רואי. ב' [נוסח]ות: נפשין. עכרת (הרי"ן). ומה אמר יתאונן אדם חי באמרו זה כי לא לבד גרמנו לעצמינו [ה]רעה הזאת כי אם הגיעה הצרה עד עכרת דהשנו אוי לעבד שכך מייגעו ליוצרו: במרין. לענה [ת]"י מרר כגדין והדל"ת דנושה: הא עבדך אנן. ה"ג: ומרידנן קמך. ה"ג: במלקייתא. אף שהקו"ף [ד]גושה בשב"א הקריאה בחירק כדין כל שב"א הבא לפני יו"ד כנודע: בבעו מנך. בבקשה ממך: [במ]טי. לשון תחנה וכן פירשו ז"ל: אבוהי דחיים. ה"ג בדל"ת: אסי לכיבין. ה"ג והאל"ף בפת"ח [ו]הסמ"ך דגש וחיר"ק והכ"ף רפ"ה מפני שוא נע שקדם לו: דתקיפו עלן. ה"ג פירוש שנתחזקו: [ת]קיפו. כמו די תקיפו ודקך בלשון התלמיד להבליע היו"ד להקל: גמירא. ת"א כלה גרם גמירא לשון כלייה: בשביא. בגלות: הגהתי כל זה כלפי מ"ש בתמ"י:

רחמים. הקדים רחמים לחיים שאלנו. כי מבלי שיקדמוני רחמיך אין לנו מקום לשאול חיים (תמ"י):
צדקה עשה עמנו. כל"ל בשתי השבות. כי חסד בכלל צדקה כי צדקה שלא מהדין: וחלאים [רע]ים. ע"ש וחליים רעים ונאמנים והוא ביו"ד ובחיר"ק כלשון הכתוב ואעפ"י שמלאו במקומות אחרים [ב]אין במקרא בעלי האל"ף כגון ובתחלואים רעים ואת תחלואיה מ"מ מהנקט הכא ממש לשון הכתוב דכפרשת כי הכא אין לשנות ולשנותו מבעלי האל"ף:

שטחתי. ע"ש שטחתי אליך כפי (תלים פ"ח) לשון פרישה: דברים לקחתי. דברי וידוי ותחנה

מרן. חיים שאלנו ממך. כי מקור חיים
עמך. צדקה עשה עמנו למען שמך.
אנא הסר ממני ומביתינו ומבתי עמך כל בית
ישראל בכל מקום שהם דבר וחרב ורעב ושבי
וביזה ומשחית ומגפה ושטן ויצר רע וחליים
רעים וגזרות קשות ואויב וצר מעמך: יחיד
מרן. אליך יי. נשאתי עיני. שמע קול תחנוני
בגודל חסדך: בשמך בטחתי. נפשי
שפכתי. דברים לקחתי. ובאתי עדיך: גלו
יגונותי. ויכלו שנותי. כי כל עונותי. שתו
לנגדך: דלפה מתוגה. נפשי העגומה. הלא
מדאגה. נפש עבדך: העבר חטאתי. אל
ישועתי. וגם את דמעתי. שימה בנאדך: ובלי
רחם. זכרה והנחם. ושמח ונחם. נפש עבדך:
זכור עניי ומרודי. לענה מעודי. עד מתי לנגדי
תחדש עדיך: חרפוני צוררי. אויבי ומשוררי
והקשב נא אמרי. בבואי בפחדך: טמנו
זדים. פחים מצודים. ובהם נלכדים. פעמי ידידך
ישימון לי מצודים. ושקר בי מעידים. בעלי
:

זדים

ע"ש קחו עמכם דברים ת"י פתגמין דאתודאה: ובאתי עדיך. ע"ש עדיך כל בשר יבאו: שתה. שמת: כי כל עונותי. נתינת טעם למה שאמר יגונותי: דלפה. נטפה כלומר נחסרת והולכת: מתוגה. מיגון: העגומה. ענין השתעשעות והנעימות בהנאת הנפש (ן' מלך): הלא. הלא או הנה: מדאגה. ענין הפחד והצלבון: העבר חטאתי. ע"ש גם ה' העביר חטאתך. ובזוהר אמרו דאעבר ההוא מקטרגא מקמיה ונכון לכוין לזה: שימה בנאדך. באולר בלך ע"ש שימה דמעתי בנאדך וה"א דשימה רפ"ה כמו שים בנאדך וכפי' רש"י: והנחם. חשוב מחשבה אחרת להיטיב: עניי ומרודי. ענין דלות ושפלות וי"מ לשון טלטול: לענה מעודי. שבעתי לענה מהיותי. לענה עשב מר: תחדש עדיך. ע"ש תחדש עדיך נגדי (איוב י') ופירושו נגמיך שייעידו כי מאתך הם לי. וי"מ מתרגום ספחת עדיתא וכ"ל לנגדי לשון מלקות מלשון רז"ל לנגדא ליה: ומשוררי. הוא כמו ומלוררי מן למען שוררי (ונגזר מן אשורנו ענין הבטה וראייה כי האויב מביט כי מתי יעשה נקמה): והקשב נא אמרי. כל"ל בוי"ו כי הוא נוסף על מה שבקש כבר בבתים דלעיל: בבואי בפחדך. בבואי בדינך ר"ל כשתבא עמי במשפט: פחים ומצודים. מיני רשתות ומכמורות הם: נלכדים. נאחזים: פעמי ידידך. רגלי ידידך: ישימון לי מצודים לצוד אותי בעליתיהן הרשית למסרני אל המלכות ומעידים בני שקר: בעלינו זדים. נגבונו מ... ממבלה: ניר בלעדיך. בדבר שלא כרצונך (רש"י ע"ש בעלונו אדונים זולתך. ורז"ל במדרש ... פירשו לשון כתיתה כד"א בתוך הריפות בעלי. ד"א כמו שהבעל שולט באשתו לכל אשר יפנה ... האומות שלטו בנו ע"כ: לעס. העי"ן בקמ"ץ: עזוב יעלה. ה"א מטלטלין ישביקן: הנאור. הם ... והבמיר ע"ש מה רב טובך אשר לפנת ליראיך וכו': לשרידך. לשהריקך מן ובשרידים אשר ה' ... (יואל ג' עיין רש"י): ברוב דותק. בדוחקים להם הלויבים: על פנומים. מן ענמה נפשי לשון דאגה ובדברי רז"ל ענמת נפש: ועל זרע רחומים. ה"ג בוי"ו כי אינו פירוש לקודם והוא מוסף על ... ראשון והכוונה ראוי שתרחם מצד דאבת נפשנו ואם לא יספיק ראוי שתרחם מצד שהם ילדי אהובי... רחומים. אהובים מן ארחמך ה': נואקים. ה"א נואקת קבילת לשון קיבלנא: כבור גלות. ... שנמשל לבור שהוא המאסר ע"ש כי שמו אותי בבור: בך שמו אילות. בך שמו חוזקם מן ...
לעזרתי

זרים. צור בקעדיך: כבודך גלה צור. לעם
עזוב ועצור. וטובך הנצור. תנה לשרידיך:
חוצים ברוב רוחק. מהם אל תרחק. וזכור
לאברהם ליצחק. ולישראל עבדיך: מרום
מרומים. רחם על עגומים. ועל זרע רחומים.
ידי ידידיך: נאקים בבור גלות. בך שמו
אילות. והרם משפלות. גזע חסידיך: סובלי
עול תצהל. ואויביהם תבהל. ובקדם תנהל.
דגלי המוניך: ענה את עתירתם. סמוך את
נפילתם. והשב את שבותם. מאפסי חלדך:
פנה עם לך הומה. ובאלם דומה. בגלות זה
כמה. שבעו נדודיך: צדיק במפעלות. לך
נתכנו עלילות. דלנו ממצולות. למען חסדיך:
אזן מפוזרים. בכבלי צר סגורים. בלעום
אכזרים. שרפו מועדיך: רחום היה למשען.

לעזרתי חושה: והרם משפלות. ה"נ כי הוא מחובר עם נקבות דלעיל: גזע חסידיך. בני חסידיך העץ הנקטע ושרשו נשאר בארץ נקרא גזע: סובלי עול. ישראל הסובלים עול האומות והגלות: תצהל. תשמח מן צהלי ורוני: תבהל. ענין אימה ובעתה מן ויבהילו להביא את המן: ובקדם תנהל. כימי צאתנו מארץ מצרים יצ"א דגלי כי בצאתם ממצרים למדבר היו הדגלים: תנהל. תנהג: המוניך. לשון המון מעיך: עתירתם. ריבוי תפלתם: מאפסי חלדך. מקצות הארץ בנקראת חלד: פנה עם לך הומה. לשון המיה ובאגה מן אביתה והמה: ובאלם דומה. כן אוה"ע כי שומע חרפתו ושותק ע"ב נגש והוא נענה לא יפתח פיו (ישעיה נ"ג) ועל שם ובאלם לא יפתח פיו: שבעו נדודיך. לשון ריחוק בנתרחקנו מארצנו כי קץ נגזרת עלינו וע"ש ושבעתי נדודים עדי נשף (איוב ז'):

צדיק במפעלות. הבי"ת בשו"א דקאי לכל המפעלות והאומר בפת"ח טועה כי נראה בהוא מצדיק יתברך בקצת פעולותיו לא בכולן חלילה כי הפת"ח במקום ה"א הידיעה והוא ע"ב צדיק ה' בכל דרכיו וגו'. מפעלות. מעשים: דלנו. מן וגם דלה דלה לנו. ר"ל העלנו ממצולות כינוי אל הגלות או אל הצרות: לך נתכנו עלילות. כל מעשה בני אדם נמנים לפניך. נתכנו. מן ויתכן לבנים: בכבלי צר. בשלשלאות של ברזל שנותנים ברגלים: סגורים. בלא ללכת אנה ואנה: בלעום אכזרים. ע"ב אוי ... בלעונו: שרפו מועדיך. בית המקדש מלשון אהל מועד: היה למשען. לסומך: לעם הריה לשון. כתב המ"י די"ל רוה כי הרוה בחיר"ק פועל יוצא לאחרים כמו כי אם הרוה את הארץ ואני מצאתי נוסחאות ישנות הה"א בקמ"ץ ויותר נכון הוא זה או מעט בכל הנוסחאות כתוב בה"א יקל היא ... קמ"ץ מלשבש ולמחוק הה"א או מעט כי ריה מהמש מעצמו רוה לא כן גירסת הריה בקמ"ץ ... פירשו הרוה מאחרים כי כן הוא לפי האמת וכן מצאתי נקוד בכת"י מהר"י לאהרי ומהר"י בבירי ...ק: לען. לענה והוא עשב מר וקורין לו וואל"ל: נשגבת. לשון רוממות: ולדן מדוך. מדותיך. ... מדותיך ביושר ולדק: שברי בך. תקותי ויחולתי לך: תשעה תפלתי. תפן לתפלתי לשון רנון: ... רנתי. ולפית רנתי: ... מן ולפני ה' ישפוך שיחו ... שברתי: כי אתה תקותי. שברי יחולתי: ימי יעידך. הרב המ"י הגיה ימי לא יעידך ואין לשנות הספרים בחנם דפסוק מלא הוא בירמיה מ"ט וגו"ן כי מי כמוני ומי יועידני ופירש"י מי יועידני למלחמה להלחם אתי עכ"ל. וכן תרגם יונתן דיערעינני אף הוא תרגומו לשון זימון. מקרא קדש. תרגם אונקלוס מערע קדיש ורד"ק כתב מי יתן לי זמן ומועד למלחמה גם באיוב ט' ואם למשפט מי יועידני:

אראלי מרומים. מה"ש שעומדים במרום דכתיב בהו הן אראלם צעקו חוצה ויקראו כן גדולתם

לְעַם הָיְתָה רָצוֹן. וַעֲשֵׂה נָא לְמַעַן. שְׁלֹשֶׁת עֲבָדֶיךָ: שַׁדַּי נִשְׂגַּבְתָּ. בְּכֹל אֲשֶׁר פָּעַלְתָּ. כִּי צַדִּיק אַתָּה. וְצֶדֶק מַדֶּיךָ: תְּכַפֵּר עֲוֹנִי כִּי. שִׁבְרִי בָךְ מַכְּבִּי. וְכוֹנֵן אֶת דַּרְכִּי. אֱלֹהַי לְעַבְדֶּךָ: תִּשְׁעֶה תְּפִלָּתִי. וְשִׂיחַ רִנָּתִי. כִּי אַתָּה תִקְוָתִי. וּמִי יַעֲרֹךְ: יהב לן

אֶרְאֶלֵּי מְרוֹמִים. בְּשִׁיר וְשֶׁבַח קָמִים. גְּדוּדִים אֵין מִסְפָּר. דֵּעוֹת מְרוּבָּמִים. הַמּוֹלִית קַדִּישִׁין. וְעִירִין לֹא נָמִים. זִיוָתָם נְהַר דִּינוּר.

חשמלים

גדולתם ומעלתם: ויש נמנעים ומונעי' מלומר פיוט זה ואולי טעמם הוא מהא"ל לא תהא קורא לא למיכאל ולא לגבריאל ואין מעין סתירה ולא הבנה לנוהגים לאומרה דמ"ש ז"ל שלא לקרוא לא למיכאל וגו' הייני במי שיקרא להם ויתלה את פניהם לעשות בקשתו ולהציל לו מרעתו כי בודאי עושה אלה לא ימלט היותו עובר על לא יהיה לך אלהים אחרים על פני כאשר ביאר והאריך בזה הר"י אלבו בספר העיקרים מאמר ב' סימן י"ח. גם הרמב"ם ע"ה בספרו המורה כתב כי המלאך הוא מוטבע בפעולתו ואין לו שום בחירה לעשות דבר בהיות הפך רצון השי"ת. האמנם המעיין רואה שאין בקושייתם כלום כי מה שאנו מתפללים אליהם אינו מגד הכח שיש להם מגד עצמם כ"א מגד השי"ת וזהו היתר גמור. וכן מכמה מל' הפיוט דקאמר הליצו נא לפני בעל הרחמים משמע שאין להם כח ורשות שום דבר מעצמם כי אם שיתלו וימליצו זכות ע"י בקשה ותחנה מהשי"ת וכן משמע נ"כ מפיוט דסוף המרועית המתחיל מכניסי רחמים וכו' דקאמר שם השתדלו והרבו תחנה ובקשה לפני מלך רם ונשא וקראם מלאכי רחמים שהם ממונים מהשי"ת על הרחמים ובשליחות השי"ת יליצו הם הולכים ומרחמים על הבריות וכו' זולת וכן פסק הרב בעל המנפים בפירושו שם וגם כן מטעמים אלו יע"ש. וממעלת אחי ה"ו שמעתי שהביא עוד ראיה לזה מהא עובדא דר"א בן פרטא במס' עבודה זרה פרק קמא שאמ' שמים וארץ בקשו עלי רחמים וכו' חמה ולבנה בקשו עלי רחמים וכו' דאין חשש ומותר גמור הוא כיון דהוי עיקר הרחמים בבעל הרחמים דאין בידם רק לבקש רחמים בלבד (ועיין ר"מ מרקנאטי פרשת שלח לך): גדודים אין מספר. מחנות ע"ש אין מספר לגדודיו כי רב מאד מחנהו: המולית קדישין. פי' קול המולה כקול מחנה. ופי' כמו מלה והה"א נוספת עיין רד"ק: ועירין. הוא שם משמות המלאכים ונק' עירין לפי שממונים להעיר לבני האדם לחזור בתשובה בהגזמות עלי מכתב: לא נמים. די הכל המלאכים שאין טועמים טעם שינה לעולם: זיותם נהר דינור. בפרק שני דחגיגה אמרי נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי. מהיכן נפיק וכו' מזיעתן של חיות וכו' והיינו הגיהנם: חשמלים דוממים. חשמלים שם מלאכים. ובגמרא פ"ב דחגיגה אמרו מאי חשמל א"ר יהודה חיות ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי השי"ת חשות כלומר שותקו בשעה שאין הדבור יוצא מפי השי"ת ממללות ר"ל משבחות ומהללות לשי"ת: טהורים ונקיים. ש שאין מלוי בהם יצה"ר ואינם מלווים בקיום המצות שיתחייבו עליהם אם יעברו: כמלולי. כמו מלולי וכו' הוא כ"ף הדמיון כמו כי כמוך כפרעה. כמלולי נקראו כן ע"ש שממללים ומלמדים שניעריא: רומיים רמים: עד עם. בעד עם. עניו בעבור: פלאו. לשון פתיחת פה: לדקת בא בימים. זה אברהם אבינו שנאמר בו ואברהם זקן בא בימים: קרבת הנעקד. יצחק אבינו שנעקד ונקרב על גבי המזבח רנת איש תמים. יעקב אבינו דכתיב ביה ויעקב איש תם וכתיב יושב תהלות ישראל שהיה משבח לשי"ת ברננות דוד כדאית' ברבה: שועה ליר שבה. תפלת משה ששוע בה על ישראל דכתיב וישוב משה. ונקרא ליר ע"ש ליר נאמן לשולחיו. ליר לשון שליח. שבה תורה שנאמר עליה למרום שבית שבי

בבבה

הַשְּׁמֵלִים דּוֹמְמִים. טְהוֹרִים וּנְקִיִּים. יַחַד מֵאֲשָׁמִים. כִּמְלִיצֵי עִמְדוּ נָא. לְבַקֵּשׁ הָרַחֲמִים. מַלְאָכִים רוֹמְמִים. גִּבּוֹרִים מְמוּמִים. סְלִיחָה דִּרְשׁוּ נָא. עַד עַם נִכְלָמִים. פִּצְחוּ וְהַזְכִּירוּ. צִדְקַת בָּא בַיָּמִים. קִרְבַת הַנֶּעֱקָד. רִנַּת אִישׁ תָּמִים. שַׁוְעַת צִיר שָׁבָה. תּוֹרָה מִמְּרוֹמִים. שָׁת מַחְתַּת רָצוֹן יוֹם הַקְטֵר סַמִּים: כּוֹפֶר הַמְצִיאוּ נָא לְנִבְחָר מֵעַמִּים. הָלִיצוּ נָא לִפְנֵי בַּעַל הָרַחֲמִים:

אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן. הוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

הושיענו אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ: הושיענו

בַּצַּר לָנוּ קְרָאנוּךָ: והושיענו גַּלְגֵּל עָלֵינוּ הֲמוֹן רַחֲמֶיךָ: והושיענו דְּרַשְׁנוּךָ הִמָּצֵא לָנוּ: והושיענו הֵעָתֵר לָנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם וָיוֹם בִּתְפִלָּתֵנוּ: והושיענו וְאַל תְּבִישֵׁנוּ מִשִּׁבְרֵנוּ: והושיענו וְאַל תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ: והושיענו זְכוֹר לָנוּ בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ: והושיענו חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ: והושיענו טַהֲרֵנוּ מֵעֲוֹנֵינוּ: והושיענו יֶהֱמוּ נָא רַחֲמֶיךָ עָלֵינוּ: והושיענו חֲמוֹל עַל עַמְּךָ וְרַחֵם עַל נַחֲלָתְךָ חוּסָה נָּא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ אֵל חָנֵּנוּ מַלְכֵּנוּ וַעֲנֵנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אָבִינוּ אָתָּה. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ אֶלָּא אָתָּה. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ רַחֵם עָלֵינוּ: אבינו אִם הֵיטַבְנוּ פּוֹעַל אָבִינוּ אָתָּה. וְאִם הֵרַעְנוּ מַעַל אֵין לָנוּ אֶלָּא אָתָּה: אבינו אִם גָּבַר פִּשְׁעֵנוּ אָבִינוּ אָתָּה. אַתָּה צוּר יִשְׁעֵנוּ אֵין לָנוּ אֶלָּא אָתָּה: אבינו אִם הִרְבִּינוּ אֹמֶר אָבִינוּ אָתָּה. זְכוֹר כִּי אֲנַחְנוּ חוֹמֶר אֵין לָנוּ אֶלָּא אָתָּה: אבינו אִם לְךָ חָטָאנוּ אָבִינוּ אָתָּה.

שכנה מתלאכי השרת. ולזה תיבת שבה מלרע: שת מחתת רצון. אהרן שנאמר בו קח את המחתה וגו' וכפר על העם ורילה על העם: יום הקטר סמים. דכתיב ויתן את הקטרת ויכפר על העם: כופר. פדיון: המצו נא. המליצו נא. לשון בקשה: לנבחר מעמים. ישראל דכתיב ביה ובך בחר ה': הליצו נא. למדו עלינו סניגוריא לפני אלקים חיים:

אם היטבנו פועל. אם היטבנו מעשים אין לנו תפארת כי כך מחויב לנו מצד שאתה אבינו וכך ראוי לנו לעשות כבן לאביו: ואם הרענו מעל. אפשר שהוא מלשון עלילות דברים דמתרגמינן תסקופי מלין לשון מעללים מעשים מקביל לתחלת הבית אם היטבנו פועל: אם גבר פשענו אבינו אתה. ודרך האב למחול לבנו כי רחמי האב על הבן: אם הרבינו אומר. אם הרבינו דברים אבינו אתה ודרך האב לסבול הרבות דברים כענין אז"ל כבן המתחטא על אביו ועוד זכור כי אנחנו חומר והחומר גורם: אם לך חטאנו. כבר אמרנו לעיל אם גבר פשענו וכאן כפל הענין במלות שונות לריבוי הרחמים והסליחות, א"נ התחלה בקש על השוגג וכאן על המזיד ועיקר: לך ה' קוינו. למחול לנו ולא לאחר כי עמך הסליחה ולא ביד שום נברא: לך פירשנו שעל. ע"ש שטחתי אליך כפי פס היד או הרגל יקרא שעל. וכן מי מדד בשעלו מים: המציא לנו תעל. רפואה מן רפואות תעלה בכוונה שתחזירנו בתשובה כי התשובה תיקרא רפואה כענין ארפא משובתם. ומהרי"ו פירש כלומר פירשנו לך כפות ידינו שהוא מכיל דבר מועט. אתה המציא לנו תעל. ר"ל הרבה שפע וברכה כמו התעלה שהיא מדת בית סאתים עכ"ל:

אל

אל ארך אפים וכו'. כבר פירשנו פיסקא זו גבי הוצאת ס"ת בחול עיי"ש: **קדיש** תתקבל וכו'. הטעם דגם בסליחות יש בקשות רבות כמו בי"ח ברכות (ט"ז סי' נ"ה): **מבית** מלוני. המקום שאני לן בו: קמתי בלוקי. לשון לוקה ולוקה שאני מילך על עונותי ב"ת בלוקי במקום בעבור: ולבית אדוני. בשב"נ: בחוקי. בעבור להשלים חוקי כל המוטל עלי לעשות לכפרת העונות: ענני אלהי צדקי. אתה בסיבה הראשונה להראות צדקי: שרירות יצרי. י"מ תוקף וחוזק יצרי מן שריר וקיים כדברי רז"ל וי"ת הרהור: ישפילני. כי בתחלה מחטיא לאדם ולבסוף מקטרגו ועושה בו נקמות: בהלכי בקרי. בעבור שאני הולך בקרי כמ"ש ואם תלכו עמי בקרי: יבהילני. לפי שהעונות הם סיבת היסורין והבהלה ע"ד מ"ש הכתוב שם תיסרך רעתך. וי"ג כהולכי בקרי ולגירסא זו קשה עדין לא נתפרש שהלך בקרי. ומאומרו כהולכי בקרי משמע שהוא לא הלך בקרי עמו ית' וא"כ למה יגמלהו במדת הולכי בקרי כי אעפ"י שאדם נמסר ביד יצרו בעונו סוף סוף הגמול מדה במדה כי כן הוא גזרות היוצר ב"ה לכן נראה דגירסתינו זו עיקר וכ"ה בדפוסים מתוקנים עי"ש: וחטאת מרי. ובעבור חטאתי שהמריתי פי אל: ינחילני. כמו נחלה מכתי: לא ירפני. לא יתן לי רפיון עד כדי שאבלע רוקי שלי רק תכף לחטאת תיסרני ביסורי מכות משונים: הבאיש ריחי. מן אשר הבאשתם את ריחנו ור"ל שהתעיב והמאיס אותי כריח רע שנמאס לכל ונתן טעם כי בי רדה ר"ל שהלקה אותי במכות מרדות ויסורין קשים עד שהכל מואסים בי וקצה נפשם.

אָדוֹן סְלַח לָנוּ אֵין לָנוּ אֶלָּא אָתָּה: אבינו לְךָ יְהוָֹה קִוִּינוּ אָבִינוּ אָתָּה. כִּי אַתָּה אָבִינוּ אֵין לָנוּ אֶלָּא אָתָּה: אבינו לְךָ פֵּרַשְׂנוּ שַׁעַל אָבִינוּ אָתָּה. הַמְצִיא לָנוּ תַּעַל אֵין לָנוּ אֶלָּא אָתָּה: אב'נו חוּשָׁה שְׁלַח מְשִׁיחַ אָבִינוּ אָתָּה. וְצִיץ יֶשַׁע תַּפְרִיחַ אֵין לָנוּ אֶלָּא אָתָּה: ואומרין הצב'

אבינו מלכנו אבינו אתה וכו' ואומר ש"ץ:

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת. אַל בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנוּ חוּסָה יְהוָֹה עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ מִכָּל רָע חָטָאנוּ לְךָ אָדוֹן סְלַח נָא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ אֵל: אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וּמָלֵא רַחֲמִים אַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ חוּסָה יְהוָֹה עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְהַצִּילֵנוּ מִכָּל רָע חָטָאנוּ לְךָ אָדוֹן סְלַח נָא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ אֵל: ואומר יתגדל עד לעילא ואומר

תֵּעָנוּ וְתֵעָתְרוּ מִן הַשָּׁמַיִם. תְּקוּבַּל צַעֲקַתְכֶם. תִּשָּׁמַע תְּפִלַּתְכֶם בְּרָצוֹן. תֵּעָנֶה עֲתִירַתְכֶם. וִיקַיֵּם בָּכֶם מִקְרָא שֶׁכָּתוּב וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע: יְהוָֹה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְאִמְרוּ אָמֵן: תתקבל וכו' ואומרים הקהל

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָֹה: אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי: אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: קִוִּיתִי יְהוָֹה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי: נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל יְהוָֹה כִּי עִם יְהוָֹה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת: וְהוּא יִפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֹנוֹתָיו:

ואומר פזמון זה סימן משה:

מבית מלוני קמתי בצוקי. ולבית אדוני באתי בחוקי. ואליו עיני תלויה בצעקי. בקראי עננו אלהי צדקי: בקראי

שרירות יצרי ישפילני. בהלכי בקרי יבהילני. וחטאת מרי ינחילני. לא ירפני עד בלעי רוקי: בקראי

הבאיש ריחי כי בי רדה. המר רוחי ועלי הרדה. הכשיל כחי ואותי צדה. שם לחרדה. נשף חשקי: בקראי

הקץ משנת יגונים הוזה. הקריבה שנת פדות לעם נבזה. ורצה רנת עם כאב ורזה. כי אתה מנת כוסי וחלקי: בקראי

אם תאהב דרך אמת ללמוד. לא תחמוד:

אם בית רעך לא תחמוד עמי. אודיעך דרך ושוב עמי. אל יתעך יצר אודיעך סוד אחרית כי מי. יושיעך יום ממך כל דוד יהיק נדוד. ובך לא יחמוד: אם

רב לך אמול לבב ומה אתה. תחטא למול עיני ולא השבת. הנה תמול באת ומה בנת. הן כגמול אל חיק אנוש ימוד. מי יעמוד: אם

מתוך עני או הון עשה חפצי. כי הנני חסד לך אמציא. גם אני דינך לאור אוציא. שים נא בני כבוד. לאל כבוד. ושמו עבוד. וחמוד:

אנא

נפשם ממני וזהו טעם הבאיש ריחי: המר רוחי. המרה רוחי. הכוונה הסית רוחי לחטוא וכזה היה לו יכולת לפשוט ידו בי: הדה. לשון פשיטות יד מן גמול ידו הדה או י"ל המר רוחי החליף רוחי מן ואם המר ימירנו הכוונה כי לרוב הייסורין והמכות שלו יתנכרו לו יודעיו ומכיריו כאלו נחלף באחר ולא זהו: הכשיל כחי. לשון חשות כח: ואותי צדה. ע"ש ואתה צודה את נפשי לקחתה: שם לחרדה נשף חשקי. חרדה לשון פחד עם תנועת הגוף: נשף. לילה: חשקי. לשון חשק והכוונה כשהייתי חושק ושמח בלילה לישן. שם לי אותה הלילה לחרדה ופסוק הוא בישעיה כ"א כי מפני עונותיו יפחד בלילה מפני המזיקין כענין אז"ל בפסוק הנה מטתו של שלמה וגו' מפחד בלילות. ואולי ירמוז ללילה למה"ב שבמקום שהיה מלפה לישב בשלוה ובשקט שם אותו החשק והשקט לחרדה שצריך לידון בגיהנם על מעשיו: הקץ משנת יגונים הוזה. הקיצה והעירה למי שישן שנת יגון בשינה גדולה וחזקה מן הוזים שוכבים ובלשון ערבי הד'יאן הזיין מתחלפת בדל"ת עיין רד"ק והיא תפלה מהפייטן להשי"ת להקיץ למי שישן בשינת יגונים והוא משל לאורך הגלות כי מי שהוא בצרה ואינו יודע מה לעשות הוא שוכב וישן: רנת. שבח: ורזה. ענין כחישות וחלשות: כי אתה מנת כוסי וחלקי. ענין מתנה וחלק ורש"י כ' כל טובתי עליך. וי"מ כוסי לשון חשבון מן תכוסו על השה:

אם תאהב. מסדרי הסליחות ז"ל בחרו לחתום בפיוט זה כדרך שחתמה התורה בזה בעשרת הדברות כי המתבונן יראה שבדבור זה כלולות כל העשרת הדברות וכמעט שהוא כלל כל התורה כדרך חז"ל על פסוק ואהבת לרעך כמוך שהוא כלל גדול בתורה כדאיתא בשבת ע"ש (כמו שהאריך בזה מהרי"א בסוף הקדמת ספר מנורת המאור וגם בספר כלי יקר האריך ועיין בספר כד הקמח אות הא"ת ביאור רחב וממש"ה שם מענין החמדה) ועיין בר"מ אלשיך מ"ש בזה: אל יתעך יצר. לשון הטעאה: כל דוד. ידיד ואהוב: נדוד. לשון הרחקה ותנועה וזהו ביום המיתה כי יניחוהו בקבר וילכו להם: אמול לבב. חוזק לב מן מה אמולה לבתך: ומה אתה. חשוב: למול עיני. לנגד עיני: ולא השבת. שאתה עתיד להשתלם כמדתך כמו שמפרש והולך: הנה תמול. כמו אמש: באת. בתחנה

לפני

אָנָּא בְּכֹחַ. גְּדֻלַּת יְמִינְךָ. תַּתִּיר צְרוּרָה: קַבֵּל רִנַּת. עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ. טַהֲרֵנוּ נוֹרָא: נָא גִבּוֹר. דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ. כְּבָבַת שָׁמְרֵם: בָּרְכֵם טַהֲרֵם. רַחֲמֵי צִדְקָתְךָ. תָּמִיד גָּמְלֵם: חֲסִין קָדוֹשׁ. בְּרוֹב טוּבְךָ. נַהֵל עֲדָתֶךָ: יָחִיד גֵּאֶה. לְעַמְּךָ פְּנֵה. זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ: שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל. וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ. יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת: אֵל נָא קָרֵב תְּשׁוּעַת מְצַפֶּיךָ. פַּחְדְּךָ סָר תּוֹצִיאֵם מִמַּאֲסָר. פְּדֵה סוֹעִים כֹּהֵ סוֹמִים יִשְׁעֲךָ מְצַפִּים. דְּלֵה יְקוּשִׁים וְקַבֵּץ נְפוּצִים סְמוֹךְ יְהוָה מַפַּלְתֵּנוּ. בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: ואומרים

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי:

לפני: ומה בנת. מה הבנת מדרכי הבורא ואני אגיד לך: הן כגמול אל חיק אמו ימוד. ר"ל כגמול מעשה האדם ימוד ינמיל לו מדה במדה: מי יעמוד. מן יעמוד אין מידו מציל: מתוך עוני או הון. בין שאתה בעוני או בעושר עשה תפלי והפייטן מדבר במקום הקב"ה: שים נא בני כבוד. בבקשה ממך בני שתשים כבוד למלך הכבוד והכל לטובתך ולתועלתך:

אנא בכח. צריך לכוין בו הרבה ויש בו מ"ב תיבות נגד שם בן מ"ב והם ז' שמות כל שם בן שש אותיות ויאמר שתי תיבות ויפסיק וע"ז הדרך והסוד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף (האר"י). ואח"כ יאמר ברוך שם וכו'. וכ' סדה"י ויש שנוהגין לאמרו בלחש מפני קדושת השם שרמוז בראשי אותיותיו (דף מ"ט ע"ב). ואנו נוהגי' לאמרו בקול רם וכשתתבונן בטעם השם הזה שכתבנו בק"ש תבין באין מקום לאמרו בלחש הן לפי הסוד הן לפי הפשט ואין מקום להאריך בדבר פשוט:

נוסח היתר ערב ראש השנה

מנהג ארץ ישראל להתאסף בערב ראש השנה בבית הכנסת להתרת נדרים ושבועות ונוסים בג' עניינים. תחלה לתקן מה שקלקלו לעשות התרה על העבר או אם היה מחוייב נידוי יעשה בעצמו נידוי שעה אחת ויבקש מהחברים שיתירו לו. ואח"כ למסור מודעא להבא שכל מה שיוציא מפיו מהיום בשבועה או בחרם או בנידוי יהא בטל ואין תנאי זה מועיל בשאר ימות השנה: וראוי לקבל עליו נזיפה על עוונותיו ועל הזכרת ש"ש לבטלה ועל אשר לא נזהר מלומר ברכה שאינה צריכה או שבירך בחסרון כוונה או שביטל מלומר קדוש ואמן יהא שמיה רבא ויהיה בדעתו כשמקבל הנזיפה גם על כל זה וגם אם חם ושלום עבר על אחד מכ"ד דברים שכתב הרמב"ם וגם אם הוליא לעז על המתים או הכה לחבירו שיש חרם קדמונים על זה, וכשיתירו לו יכוונו להתיר על כל אלה. וגם יכוונו בהתרת הנזיפה אל אשר החרימו או נידו עצמם או את נשותיהם ובנותיהם (עיין חמ"י דף ק"נ

והא לך סדר המודעא וסדר הנזיפה וההיתר מספר שערי ציון. עומד לפני הדיינים ויאמר נוסח זה בלשון יחיד יחיד אם הם עשרה שהם עדה קדושה ויאמרנו בלשון רבים:

שִׁמְעוּ נָא רַבּוֹתַי דַּיָּנִים מוּמְחִים (אוֹ עֵדָה קְדוֹשָׁה) כָּל נֶדֶר אוֹ שְׁבוּעָה אוֹ אִסּוּר אוֹ קוֹנָם אוֹ חֵרֶם שֶׁנָּדַרְתִּי אוֹ נִשְׁבַּעְתִּי בְּהָקִיץ אוֹ בַּחֲלוֹם אוֹ נִשְׁבַּעְתִּי בְּשֵׁמוֹת הַקְּדוֹשִׁים שֶׁאֵינָם נִמְחָקִים וּבְשֵׁם הֲוָי״ה בָּרוּךְ הוּא וְכָל מִינֵי נְזִירוּת שֶׁקִּבַּלְתִּי עָלַי וַאֲפִילוּ נְזִירוּת שִׁמְשׁוֹן וְכָל שׁוּם אִסּוּר וַאֲפִילוּ אִסּוּר הֲנָאָה שֶׁאָסַרְתִּי עָלַי אוֹ עַל אֲחֵרִים בְּכָל לָשׁוֹן שֶׁל אִסּוּר בֵּין בִּלְשׁוֹן אִסּוּר אוֹ חֵרֶם אוֹ קוֹנָם וְכָל שׁוּם קַבָּלָה אֲפִילוּ שֶׁל מִצְוָה שֶׁקִּבַּלְתִּי עָלַי בֵּין בִּלְשׁוֹן נֶדֶר בֵּין בִּלְשׁוֹן נְדָבָה בֵּין בִּלְשׁוֹן שְׁבוּעָה בֵּין בִּלְשׁוֹן נְזִירוּת בֵּין בְּכָל לָשׁוֹן וְגַם הַנַּעֲשָׂה בִּתְקִיעַת כַּף בֵּין כָּל נֶדֶר וּבֵין כָּל נְדָבָה וּבֵין שׁוּם מִנְהָג שֶׁל מִצְוָה שֶׁהִנְהַגְתִּי אֶת עַצְמִי וְכָל מוֹצָא שְׂפָתַי שֶׁיָּצָא מִפִּי אוֹ שֶׁנָּדַרְתִּי וְגָמַרְתִּי בְּלִבִּי לַעֲשׂוֹת שׁוּם מִצְוָה מֵהַמִּצְוֹת אוֹ אֵיזֶה הַנְהָגָה טוֹבָה אוֹ אֵיזֶה דָּבָר שֶׁהִנְהַגְתִּי שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים וְלֹא הִתְנֵיתִי שֶׁיְּהֵא בְּלִי נֶדֶר הֵן דָּבָר שֶׁעָשִׂיתִי הֵן עַל עַצְמִי הֵן עַל אֲחֵרִים הֵן אוֹתָם הַיְדוּעִים לִי הֵן אוֹתָם שֶׁכְּבָר נִשְׁכְּחוּ מִמֶּנִּי בְּכֻלְּהוֹן אִתְחֲרַטְנָא בְּהוֹן מֵעִיקָּרָא. וְשׁוֹאֵל וּמְבַקֵּשׁ אֲנִי מִמַּעֲלַתְכֶם הַתָּרָה עֲלֵיהֶם כִּי יָרֵאתִי פֶּן אֶכָּשֵׁל וְנִלְכַּדְתִּי חַס וְשָׁלוֹם בַּעֲוֹן נְדָרִים וּשְׁבוּעוֹת וּנְזִירוּת וַחֲרָמוֹת וְאִסּוּרִים וְקוֹנָמוֹת וְהַסְכָּמוֹת. וְאֵין אֲנִי תוֹהֵא חַס וְשָׁלוֹם עַל קִיּוּם הַמַּעֲשִׂים טוֹבִים הָהֵם שֶׁעָשִׂיתִי רַק אֲנִי מִתְחָרֵט עַל קַבָּלַת הָעִנְיָנִים בִּלְשׁוֹן נֶדֶר

דיינים מומחים. כמ"ש רש"י בפירוש התומש דילפינן מקרא דכתב ראשי המטות בפ' נדרים ולא בשאר פרשיות לימד שהתרת נדרים ביחיד מומחה שבדור ופירוש מומחה חכם דגמיר וסביר ואינשי זמנין שניאין דלא חזו ליה שעותא: עדה קדושה. עשרה מישראל וילפי ליה רז"ל ממרגלים ויכולין להתיר לכמה אנשים נדריהם בהתרה אחת אפילו אין נדריהם שוים בענין א' כמ"ש בי"ד סי' רכ"ח ס' מ"ו: או איסור. הנאה שאסר על עצמו: קונם. אחד מכינויי נדרים: או חרם. בין חרם לבור בין חרם יחיד כגון שאמר הריני עליך חרם: או בחלום. אע"ג דיש מהפוסקים ס"ל דאינו כלום דבעינן שיהיו פיו ולבו שוים. עכ"ז תפס בקצת פוסקים דס"ל כיון דמן השמים הדירוהו לא סגי בהתרה מועטת אלא בעשרה בני אדם וכו' סי' ר"י ע"ש: שאינם נמחקים. עיין הרמב"ם הל' יסודי התורה פ"ו: נזירות שמשון. שהוא נזיר עולם: או קבלה. שקיבל על עצמו איזה מנהג: אפילו של מצוה. כגון להתענות או לתת דבר לצדקה: בתקיעת כף. תמורה משבועה שעושה אותה בדרך קבלת שבועה ולא כדרך הסוחרים שתוקעין כפם זה לזה לקיים המקח מפני שאין לה דין שבועה: מנהג של מצוה. כגון להתענות תעניות שלפני ר"ה ושבין ר"ה ליה"כ וכיוצא באלו כמ"ש הח[illegible]"י: וגמרתי בלבי לעשות שום מצוה. כגון שאמר קונם סוכה שאני יושב לולב שאני נוטל תפלין שאני מניח: הנהגה טובה. כגון שנדר לבוחן את דעותיו ולתקן מעשיו: איתחרטנא. ואין צריך לבקש פתח היינו שיתחרט על נדרו לפיכך

אי שמתחרט בעיקר הנדר רז : ואין אני רוצה וכו'. כגון הנודר לדבר מצוה להתענות איזה ימים וביותר והתחיל כבר לקיים נדרו והתענה כמה ימים מהם והוא רוצה עכשיו להתירו שאם יתירו ע"י חרטה יאבד שכר תעניותיו שהתענה דהוי כתוהא על הראשונות : צריך לפרוט הנדר. כדי ליזהר מן הרמאין שמא ידרו דברים שאין מתירין כגון שנדר להתרחק מן האיסור וביותר בו שאין מתירין לפיכך יפרט להם הנדר והסבה שבשבילה נדר ואם לא פירש אין התרתן התרה מדרבנן שגזרו כן כדאיתא בש"ע י"ד סי' רכ"ח ס"ד : שאין להתיר אותם. ונראה דבזה כשמודיע הסבה והנדר בדרך רמז שאינם מהנדרים שאין להתירם:

הכל יהיו מותרים. ז"ל הלבוש כיון היא שההתרה יאמר לו שלשה פעמים מותר לך או שרוי לך או מחול לך דלשונות אלו וביותר בהם כל לשון שיאמר מבמתן היא כאדם המתיר את הקשר וחוזר העניין כאלו לא היה לומר כאדם במוצא חבל קשור ומתירו כאלו לא היה קשור ה"נ עוקר הנדר מעיקרו כאלו לא נדר מעולם : מחולים לך. ג"כ היא לשון מחילה כמו שעושה את החוב או החטא כאלו לא היה וזהו כמו הלשון לא יחל אבל אחרים מוחלין אעפ"כ בלשון הפרה שהוא כדבר שיש אלא שיש כאן מעכב מלהשלימו כמו הפר מחשבות ערומים. להפר בריתי. ולפיכך אמרו דבעל מיגז גייז וחכם עיקר הנדר מעיקרו ואמרו ג"כ חכם שאמר בלשון בעל ובעל שאמר בלשון החכם לא אמר כלום עי"ש. ומה שהם מתירין לומר ג' פעמים מותרים לך לאו דוקא דבחד ג"כ סגי אלא שעושים כן לחזק העניין ועיין שם הלכות דין ההיתר בארוך סי' רכ"ח ס"ג:

הרי אני מוסר מודעה. דהיינו שמתנה שנדריו לא יהיו נדרים כגון שאמר כל נדרי שאדור עד זמן פלוני יהיו בטלים ונדר בתוך הזמן. אם היה זוכר לתנאו בשעת הנדר נדרי קיים שהרי מבטל תנאו

אוֹ שְׁבוּעָה אוֹ נְזִירוּת אוֹ אִסּוּר אוֹ חֵרֶם אוֹ קוֹנָם אוֹ הַסְכָּמָה אוֹ קַבָּלָה בַּלֵּב וּמִתְחָרֵט אֲנִי עַל זֶה שֶׁלֹּא אָמַרְתִּי הִנְנִי עוֹשֶׂה דָּבָר זֶה בְּלִי נֶדֶר וּשְׁבוּעָה וּנְזִירוּת וְחֵרֶם וְאִסּוּר וְקוֹנָם וְקַבָּלָה בַּלֵּב. וְלָכֵן אֲנִי שׁוֹאֵל הַתָּרָה בְּכֻלְּהוֹן אֲנִי מִתְחָרֵט עַל כָּל הַנִּזְכָּר בֵּין אִם הָיוּ הַמַּעֲשִׂים מִדְּבָרִים שֶׁנּוֹגְעִים בְּמָמוֹן בֵּין מִדְּבָרִים הַנּוֹגְעִים בְּגוּף בֵּין מֵהַדְּבָרִים הַנּוֹגְעִים אֶל הַנְּשָׁמָה בְּכֻלְּהוֹן אֲנִי מִתְחָרֵט עַל לְשׁוֹן נֶדֶר וּשְׁבוּעָה וּנְזִירוּת וְאִסּוּר וְחֵרֶם וְקוֹנָם וְקַבָּלָה בַּלֵּב. וְהִנֵּה מִצַּד הַדִּין הַמִּתְחָרֵט וְהַמְבַקֵּשׁ הַתָּרָה צָרִיךְ לִפְרוֹט הַנֶּדֶר אַךְ דְּעוּ נָא רַבּוֹתַי כִּי אִי אֶפְשָׁר לְפָרְטָם כִּי רַבִּים הֵם וְאֵין אֲנִי מְבַקֵּשׁ הַתָּרָה עַל אוֹתָן הַנְּדָרִים שֶׁאֵין לְהַתִּיר אוֹתָם עַל כֵּן יִהְיוּ נָא בְעֵינֵיכֶם כְּאִלּוּ הָיִיתִי פוֹרְטָם:

והמתירין משיבין לו ג"פ בלשון הזה:

הַכֹּל יִהְיוּ מֻתָּרִים לָךְ הַכֹּל מְחוּלִים לָךְ הַכֹּל שְׁרוּיִים לָךְ אֵין כָּאן לֹא נֶדֶר וְלֹא שְׁבוּעָה וְלֹא נְזִירוּת וְלֹא חֵרֶם וְלֹא אִסּוּר וְלֹא קוֹנָם (אֲבָל) יֵשׁ כָּאן מְחִילָה וּסְלִיחָה וְכַפָּרָה וּכְשֵׁם שֶׁמַּתִּירִין הַבֵּית דִּין (הָעֵדָה קְדוֹשָׁה) שֶׁל מַטָּה כָּךְ יִהְיוּ מֻתָּרִים מִבֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה:

ואח"כ יהא מוסר מודעא בפניהם ויאמר בלשון זה:

הֲרֵי אֲנִי מוֹסֵר מוֹדָעָא לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי מְבַטֵּל מִכָּאן וּלְהַבָּא מַה שֶׁאֲקַבֵּל עָלַי בְּלִי

הנדרים

הנדרים וכל השבועות ונזירות ואסרין וקונמות וחרמות והסכמות וקבלה בלב הן בהקיץ הן בחלום חוץ מנדרי תענית בשעת מנחה ובאם שאשכח לתנאי מודעא הזאת ואדור מהיום עוד מעתה אני מתחרט עליהם ומתנה עליהם שיהיו כלם בטלין ומבוטלין לא שרירין ולא קימין ולא יהוו חלין כלל וכלל. בכולהון אתחרטנא בהון מעתה ועד עולם:

ויועיל זה כשלא יזכור להנאי מודעא זאת בעת הנדר כמבואר בי"ד סימן רי"א. ואחר המודעא יאמר לפניהם:

אם עברתי על שום דבר שנתחייבתי נזיפה או ארור או נדוי או חרם או שמתא או קללה בין מפי השכינה בין בבי בית דין של מעלה בין מפי עצמי בין מפי אחרים בין בעולם הזה בין בעולם הבא הריני שב בתשובה שלמה ואשב יחף על הארץ במנודה ואתפלש בעפר בוכה ומבכה ומתחרט ומתודה על כל מה שחטאתי ועויתי ופשעתי ומריתי ומרדתי מיום הייתי על האדמה עד היום הזה ואשפוך את נפשי לשאול סליחות ומחילה וכפרה מן השמים ומן הבריות ואשאל ממעלתכם שתתירוני מן כל הנזיפות והארורים והנדויים

והחרמות

הנאו בשפה שנודר דאם לא כן לאו נודר ואם אינו זוכר להנאי בשעת הנדר התנאי קיים והנדר בטל. וי"א שאין התנאי מועיל לבטל הנדר אא"כ יזכיר להנאו תוך כדי דבור לנדר שכיון שיזכר להנאי תוך כדי דבור אעפ"י שאינו מוציאו בשפתיו שכבר רק בחושב בלבו שהוא סומך על התנאי סגי והוי כאלו בימל נדרו תוך כדי דבור כיון שכבר הוציא התנאי בשפתיו קודם שנדר. אבל אם אינו זוכר לתנאו תוך כדי דבור לנדרו נדרו קיים ויש לחוש לדבריהם. ועיין עוד שם חילוק במול תנאי סי' רי"א: חוץ מנדרי תענית בשעת מנחה. שקבל עליו להתענות למחר עיין ש"ע סי' ת"ח ותק"ע: ובאם שאשכח לתנאי וכו'. שלא יזכר תנאו בעת הנדר:

אם עברתי וכו' נזיפה. הוא שאדם גדול נוער בו לומר כמה פלוני זה חליף וכיוצא בזה: או ארור. זהו חרם: או נדוי. לשון הרחקה בעלמא כלומר שהרחיקוהו והבדילוהו מקהל הגולה אבל חרם יש בו קללה שהרחיקוהו וגם קללוהו: או שמתא. פירוש הוא נוטריקון שממה ומיתה יהא בזה וי"א שהוא אמצעי בין נדוי וחרם קשה מנדוי וקל מחרם וי"א שאין אמצעי בין נדוי וחרם. ושמתא הוא כחד מנייהו ולאו הכרע: בין בעוה"ז בין בעוה"ב. י"א שאין לו היתר שכיון שנדה עצמו בעוה"ב הגיס עצמו בנדוי של מעלה ומי יתירני לי לכן אומר נפשו יתחק ממני והוא כנין המנדה עצמו ולומר לא ענה לי אם לא יעשה כך וכך יהא מנודה בעוה"ב וי"א שיש לו התרה לפיכך אין להתירו אלא במקום מצוה כדין הנודר שהותר על דעת רבים ועיין סי' רכ"ח ס' מ"ה: ואתפלש בעפר. לשון התגללות בעפר ממקום למקום כדרך האבלים: ומקבל הנזיפה. ומשפטה שיהא מתחבא ויושב בביתו ויהא נכלם ולא ירבה לדבר עם כל אדם ויצטער על כך ולא יהא למי שהכלימו וימעט בעסקיו ובעסקיו ויצער עצמו לעיני רואיו כדאיתא בי"ד סי' של"ד ולפ"ג דהאידנא מרחק מהמתירים ונכלם מהם ומתעטף כאבל סגי ליה בהכי הואיל וקיבל עליו מיקרא נזיפה קרי ביה קיבל כולה ואין אנחנו מחייבין לו נזיפה כוליה יומא ולא ז' יומי כנזיפה דידהו מטעם דקיבל עליה דלא ליהדר לאורחין ביבין לאלתר (אחרונים):

אתה

וְהַחֲרָמוֹת וְהַשַּׁמָּתוֹת וְהַקְּלָלוֹת שֶׁנִּתְחַיַּבְתִּי וְשֶׁנִּכְשַׁלְתִּי בָּהֶם עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

ואז מתרחק מן העדה הקדושה ארבע אמות בחליצת מנעלים וילבש שק ויתפלש באפר כאבל ומקבל הנזיפה והיא מגויי לכלות פשע ולהתם חטאת. ואומר בלשון הזה כשלובש השק:

אַתָּה הִבְדַּלְתָּ אֱנוֹשׁ מֵרֹאשׁ וַתַּכִּירֵהוּ לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ וְנָתַתָּ לוֹ מַרְפֵּא לִמְזוֹרוֹ שֶׁיָּשׁוּב אֵלֶיךָ בְּעֵת שֶׁיֶּחֱטָא כִּי יָדַעְתָּ אֶת יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעוּרָיו וְלָכֵן תִּקַּנְתָּ לוֹ תְּשׁוּבָה לְכַפֵּר אֶת אֲשֶׁר חָטָא. וְהִנֵּה אָנֹכִי הַחוֹטֵא חָטָאתִי לְפָנֶיךָ וּפָגַמְתִּי בְּאַרְבַּע מֵאוֹת עוֹלָמוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף וְגָרַמְתִּי לְהַלְבִּישׁ שָׁמַיִם שַׂק וְנָתַתִּי כֹּחַ לְעֵשָׂו וְאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר עִמּוֹ לְהִתְיַצֵּב עַל הָאֱלֹהִים וְעַתָּה הִנְנִי לוֹבֵשׁ שַׂק זֶה לְהַתִּישׁ כֹּחָם וּלְשַׁבֵּר מִלְתְּעוֹתָם וְיָאִירוּ דֶּרֶךְ נִקְבֵי הַשַּׂק אַרְבַּע מֵאוֹת עָלְמִין דְּכִסּוּפִין וִיקֻיַּם בָּנוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ: וְהִנֵּה אֱלֹהַי יָדַעְתִּי נֶאֱמָנָה שֶׁפָּגַמְתִּי בְּחָמֵשׁ גְּבוּרוֹת שֶׁל הַשְּׁכִינָה לָזֶה אֲנִי מֵשִׂים אֵפֶר בְּמִצְחִי

לכונן

אתה הבדלת. כמה שנתת לו בינה והשכל: למזורו. למכתו כינוי לפשעים: הנני לובש שק. ז"ל ספר הגיד ומלוה דף י"ב ע"א ענין לבישת השק כבר ידעת כי יש למעלה ברישא דא"א אותה השערה היורד עם ד' תיקוני שערין וימין והנמשכים מאחורי הכתף דא"א עד רישא דז"א ומהשערה היה בסוד ארבע מאות שקל כסף. והנה נמצא כי אלו השערות הם חופין על או"א כנודע. ואמנם כשהאדם חוטא אז גורם שאותם הד' שבנגדם בקליפות יתגברו וכאן תלג חיור ושם הם סומקים כאדרת שער והנה שם באצילות הטומאה אין תיקון רק בזו"ן והם סוד עשו ואשתו ולכן כולו כאדרת שער ואלו השערות אשר כאן בקדושה בהבא ואימא הם שם דז"א שהוא עשו ולכן כולו כאדרת שער. אך יעקב איש חלק. כי כבר נתקן כל האצילות ולכן סוד השערות אינם רק באו"א ויעקב נשאר איש חלק ואלו הם סוד ארבע מאות איש עמו שהם ד' מאות שקל כסף. ואמנם נלאה להתגבר ולהתקן ג"כ למעלה ממנו לעלות עד א"א דילה ולהמשיך משם סוד כמו שהם בקדושה ואל סוד זה רמז הכתוב אם תגביה כנשר ואם וגו' משם אורידך נאם ה' כי אם ח"ו יעלו אותו התיקון עד למעלה דאו"א דאצילות הטומאה יתרבו השולמות. ולכן בשים האדם השק על מתניו אז גורם תשות כח באותם הד' מאות שערות כמנין ש"ק וכן השק נעשה מן השערות ואז גורם שאותם השערות העליונות כתלג חיור יאירו. ואז אותם החורות שהם בתוכה ד' מאות שקל כסף שהם סוד שמע קולנו ר"ת ש"ק (כי נרמז בשם מ"ב בשם אחרון שקוצי"ת כי השק גורם שמיעת התפלה ולכן ש"ק ולי"ת בלשון תרגום הוא שמיעה ועיין בס' ר"ת שער התשובה פ"ג דף קל"ו) ומקום חלק שבין נקבי השק יאירו דרך נקבי השק ויחזור השק לבן ארבע מאות שקל כסף חוזרים להיות כתנת בד קדש כילד בד בא"ת בש ש"ק ועם שתי אותיות קדש וזהו בד קדש ואות ד' יתירה בקדש הם סוד ארבע יודי"ן שלמים השולים ש"ק. ה' הזורהא כי שם ע"ב הוא בחוורתא ויש בו ד' יודי"ן וכל אחד כלול מעשר ועשר מעשר הרי ת' כי במעלה המספר הוא הרבה עכ"ל הרב. ובזה נתבאר הגי' הני' מעים אפר במצחי. ז"ל הרב שם הנה כבר ידעת בסוד אפר הפרה שהוא סוד ה' גבורות דמנצפ"ך והנה בהיותם למטה צריך ללהפס ואז ע"י אותו תימה נמשך תלית ז"א אל הנוקבא ומשיר

תאות

ויבנן את ציון ולעורר את האהבה בין רעין עלאין ומשם ימשך אחר כך השפע על עבדך בן אמתך להלבין את חטאי ולכפרם תכבסני ומשלג אלבין. ואזכה להיות מהשבים בתשובה שלמה לפניך ושים לנו פאר תחת אפר ונזכה לראות השכינה בלתי בושה וכלמה מעונותי שיתוקנו ולא אבוא עוד לידי שום חטא ועון בעזרתך אותי כי על התשובה מראש הבטחתנו ותשובה עינינו מיחלות לך החזירנו בתשובה שלמה לפניך אמן סלה:

וכשישב ומקבל הנזיפה יאמר זה:

הריני יושב לקבל הנזיפה והנדוי אשר נתחיבתי מפי בית דין של מעלה על כמה חטאים ועונות ופשעים שחטאתי ועויתי ופשעתי אנכי עצב נפוין ונבזה. הרביתי אשמה בתורתך בגדתי בייחודך פגמתי בספירותיך. השלכתי פגם בקדשיך והמים היוצאים מבית יה׳ה הולכתים מבית המלכות לבית הכסא מקום המטנופת אשת הזמה אויבתך. הרסתי מזבחותיך חללתי בריתך וכסיתי הערלה על ברית הקדש ופגמתי בכל עשרים ושבע אותיות הקדושים והגברתי החיצונים והנה אם נתחיבתי נדוי מפי בית דין הצדק או מפי הקדוש ברוך הוא או מפי השכינה לכן מתודה אני ומתחנן ומתחרט ובוכה ומתאונן על עונותי ואומר חטאתי עויתי פשעתי לא אוסיף לשוב בדרך הזה עוד התר התר התר יוצר בראשית סלח סלח סלח אביר יעקב כי אל מלך טוב

תאות הזווג כי סוד הגבורות הם ברחם המלכו"ת כנודע. והנה אחר שישרפו אותם ויעשו אפר כמ"ש לך סוד האפר מה שנינס אז מתעלים גבורות אלו ברזא דז"א (נ"ל ברישא דז"א) להיותם גם הם מעוררים שם זווג או"א והענין כי הנה נה"י דבינה הם מוחין דז"א נלא בימין הוד בשמאל יסוד באמצע דז"א והנה סוד אותו היסוד דבינה היה נקודת ציון שבה העלאת מ"ן של הבינה וכאשר אנו מעלים הגבורות אלו אחר היותם אפר שם באמצע האדם שהוא מקום היסוד של הבינה אז מתעוררת הבינה בסוד מ"ן ומזדווגים עם החכמה עכ"ל: ראיתי להעתיק לשון הרב לעורר לב המעיין ולהלהיבו לעבודת הש"ית להראות כמה גדול הפגם שאדם פוגם ע"י מעשיו הרעים ומה כחו רב ומעולה אם חוזר בתשובה שמוציא אותו כח שנתן בקליפה ומכניסו בקדושה וע"ז נאמר חיל בלע ויקיאנו. ולזה נקראת תשובה שתשוב דברי הקדושה למקומם ושכרו כפול ומוכפל שמכניע לקליפה בהוציאו הקדושה מתוכה כמ"ש המקובלים ז"ל:

הריני. הרביתי אשמה. טוב שיכה באגרוף הכאה אחת על לבו להורות כי הוא גורם להעלות החסדים ממקום הסתום ומנעם להתגלות בחזה ששם הלב ויכוין שע"י הוידוי יתכפרו עונותיו ועם זה יורדים החסדים ומתגלים שם במקום הלב כי שם מקום גילוים עיין ס׳ ע"ח באורך: פגמתי בספירותיך. כגון שגזל וגנב שהגוזל למטה גורם שהקליפה תגזול הנפשות למעלה גם הגונב למטה גורם שהקליפה תגנוב הנשמות היוצאות מן המלכות והם באו לה בסוד היינו כדאיתא שם: השלכתי פגם. דע כי

וסלח אתה. וסייעני להיות מהשבים אליך בלב שלם אשר חטאתם לא תזכר עוד אמן סלה: ולאחר שישב מעט על הארץ כמנודה ואבל אי קוראין אותו העדה קדושה ואומרים לו בלשון הזה:

אחינו אתה אחינו אתה מאחר שקבלת עליך את הדין: ואז יעמוד מן הארץ ויתפלל בדמעה שרי

לייחוד קב"ה ושכינתיה. ויאמר:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי שכל הקללות והארורים והחרמות והשמתות שקללתי או שארותי או שנשבעתי או שנדיתי או ששמתתי את עצמי או את אחרים אשר מזרע ישראל המה או אחרים שקללו או ארדו או שהחרימו או ששמתו אותי או את אשתי או את זרעי או את בני ביתי יהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי אלהי שבשמים ובארץ שאל ישלטו בנו ואל יגעו בנו רושם וכל הקללות יתהפכו עלינו לטובה ולברכה כדכתיב ויהפוך יהוה אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יהוה אלהיך:

כולם מותרים לך כולם שרויים לך כולם מחולים לך כשם שאנחנו מתירין לך בבית דין של מטה (בעדה קדושה של מטה) כך יהיו מותרים מבית דין של מעלה וכל הקללות יתהפכו לברכה כדכתיב ויהפוך יהוה אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יהוה אלהיך:

התנועה פוגם ומשליך אהלה הקדושה ח"ו למטה תוך הקליפה בשוגו וע"י כן נותן כח וחיות אל הקליפה וע"י כן תעלה למעלה וישארו מתים וזהו סוד שובו בנים שובבים ושבשב כראוי משיב דברי הקדושה למקומם שמכניע הקליפה ומגביר לקדושה בכניסתו לסוכה ובזה יתבארו כל דברי הפייטן: ובוכה ומתאונן. כי ע"י הדמעה הוא מעורר עיינין עילאין נגא והוד דחכמה ויש בהם דינין כי דמע"ה גי' ק"ך צירופי אלהים והם דינין ובדמעה גורם להוציא דינים לחוץ. והתפלה מעוררת הפה העליון והעיינין הם נה"י דחכמה והם יותר למעלה והשפתים נה"י דבינה שבו וע"כ הדמעות הם יותר משערי תפלה ומתקבל יותר עם"ב: וסייעני להיות וכו'. כי בא ליטהר מסייעין לו מן השמים: לא תזכר עוד. עונותיו וחטאתיו לא יזכרו כלל רק יושלכו במצולות ים: אחינו אתה. יתבאר ע"ד מ"ש ז"ל ונקלה אחיך לעיניך מאחר שנקלה וקיבל עליו מלקות על חטאיו הרי הוא אחיך: רושם. חקיקה ושרילה לשלוט בגופו ונפשו: יתהפכו עלינו. כמ"ש ויהפיך ה' אלהיך לך ודרז"ל רשן וחכה עשה הקב"ה לאותו רשע על שהיה רוצה לקלל והפך השי"ת קללותיו להוציאם מפיו ברכות. וכמ"ש בברכות שהיה בלעם יודע לכוין השעות לידע באיזה שעה יכעוס הקב"ה ולהתחיל לקלל עצמו כדי שתחול ולא כעס הקב"ה כל אותם הימים לטובתם ולתועלתם של ישראל וכמ"ש כאן כי אהבך ה' אלהיך: מבית דין של מעלה לפי שבית דין של מטה מתירים אז מתעוררים בית דין של מעלה להסכים להתיר ושגין לו שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו:

אעלם אן פי צלוה' ראש השנה זיאדאת פי שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות אחרונות. בתחלה אומרים חפיוט שיסד הראב"ע וזהו:

אָחוֹת קְטַנָּה. תְּפִלּוֹתֶיהָ: עוֹרְכָה וְעוֹנָה. תְּהִלּוֹתֶיהָ: אֵל נָא רְפָא נָא. לְמַחֲלוֹתֶיהָ: תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ: תכלה בְּנֹעַם מִלִּים. לָךְ תִּקְרָאֶה: וְשִׁיר וְהִלּוּלִים. כִּי לְךָ נָאֶה: עַד מָה תַּעְלִים. עֵינְךָ וְתִרְאֶה: זָרִים אוֹכְלִים. נַחֲלוֹתֶיהָ: תכלה רְעֵה אֶת צֹאנְךָ. אֲרָיוֹת זֵרוּ: יִשְׁפֹּךְ חֲרוֹנְךָ. בְּאוֹמְרִים עָרוּ: וְכַנַּת יְמִינְךָ. פָּרְצוּ וְאָרוּ: לֹא הִשְׁאִירוּ. עוֹלְלוֹתֶיהָ: תכלה מָתַי תַּעֲלֶה. בְּתוֹךְ מִבּוֹר: וּמִבֵּית כֶּלֶא. עוֹלָה תִּשְׁבּוֹר: תַּפְלִיא פֶּלֶא. בְּצֵאתְךָ כְּגִבּוֹר: לְהָתֵם וְכַלֵּה.

מסלותיה

הרבה פרושים נהגו להתענות בערב ראש השנה וזכות הוא להם וזכות הוא לו. לוותר שליש עונותיו כדאיתא במדרש. וצריך כל אדם לפשפש במעשיו בערב ראש השנה ולהתודות עליהם למען יצא בדימוס ויפא זכאי בעת הדין ביום ר"ה. ויש שנהגו לילך על קברי הצדיקים כדי שיבקשו המה רחמים עלינו וגם הוא יבקש רחמים עליהם שמה. ויש שנהגו לטבול בערב ר"ה במקוה ובזה תלוי גם כן להתקבל תפלתו ביום הנורא יום הדין דר"ה: ומצוה על כל אדם להסתפר ולרחוץ ערב ר"ה ואח"כ ילך להתפלל ג"כ תפלת מנחה בבית הכנסת באימה ויראה וקדושה וטהרה ותהיה דמעתו על לחייו וטוב ויפה ומצוה על כל אדם להדר להרבות צדקה כפי כחו כי סגולתה לכפר עונות וזדונות: **ובהתקדש** היום יקדים לבא לבהכ"נ להתבודד שם קודם על אשר אבד אדם על הנפש ולדרוש לו סליחה מהאל החנון ויכוין לבו לתקן בתפלות הימים אלו כל התפלות שנדחו מחסרון הכוונה ושוב יפיל תחנתו על השנה תכלה שנה וקללותיה תחל שנה וברכותיה מפ"י מ"ש בסוף מגלה עזרא תיקן שיהו קורין קללות שבת"כ קודם עצרת ושבמשנה תורה קודם ר"ה כדי שתכלה שנה וקללותיה וכו' בשלמא עצרת קרוי ר"ה היא שנידונין בו על פירות האילן ע"י נמצאו פרשת במדבר ופרשת נצבים מפסיקין בין הקללות לר"ה ע"כ: ויכלול בכוונתו גם על החטאים והעונות אשר עומד עליהם בהרור ואח"כ יקבל עליו קדושת היום במזמור של יום ולא נדפס בסידורים המזמור תחלה. דתחלה יש לנו להתפלל על אחרית שנה שעברה בערם נקבל קדושת היום שהיא תחלת השנה באמירת המזמור של קדושת היום וכן כתב הרב רמ"י. וטעם המזמור להודיע כי זה היום הוא יום הדין כי בתורה לא נרמז דין כלל עד שבא דוד ופירשה במזמור זה משפט לאלהי יעקב: **ורבים** שאלו למה כיסתה התורה ליום הדין וי"א הטעם לפי שבשאר המועדים יש בהם מצות סוכה מצה. אבן יום זה אין בהודעת הדין שום מצוה וי"א לפי שדין זה אינו לישראל לבד שהרי אף לא"ה הוא יום דין וי"א טעם שנעלם יום הדין כדי שיהא אדם מסופק בכל יום שמא זהו היום ונמשך ממנו תועלת שלא יסגלו עונות כל השנה ולשוב מהם סמוך ליום הדין ובשבה זו יהיו עיניו פקוחות על כל דרכיו בכל יום ויום עיין חמ"י דף ק"י ע"א:

אחות קטנה. אלו ישראל ונקט הפייטן לשון זה לרמוז למ"ש ז"ל במדרש שבאים האומות לקטרג על ישראל א"ל הקב"ה אחות לנו קטנה מה קטן זה כל מה שהוא עושה אין ממחין על ידי. למה. שהוא קטן. כך כל מה שישראל מתלכלכים כל ימות השנה בעונותיהם בא יום הכפורים ומכפר עליהם. ע"כ: וכדי להליץ ולהזכיר תשובת השי"ת לאומות לזכות לישראל נקט הפייטן לשון זה: עורכה. מסדרת תפלתה וגם עונה תהלות. רפא נא. רפא עתה: למחלותיה. לשון חולי: זרו. לשון פיזור והזיין בציר"י והוא לשון הפסוק בזכריה אלה הקרנות אשר זרו את יהודה: באומרים ערו. מן ערו ערו עד היסוד בה לשון גילוי: וכנת. היא ארץ ישראל כמו וגנת עיין מפרשים:

ואחו

מְסִלּוֹתֶיהָ: תכלה חֵילָהּ קָבְעוּ. הַגּוֹי כֻּלּוֹ: וְטוּבָהּ שָׂבְעוּ. וּבְזָזוּהָ אִישׁ לוֹ: וְרִבָּהּ קָרְעוּ. וּבְכָל זֹאת לֹא: מִמְּךָ נָעוּ. מַעְגְּלוֹתֶיהָ: תכלה זְמִירָהּ שָׁבַת. וַחֲשָׁקָהּ תַּגְבִּיר: לַחְפּוֹץ קִרְבַת. הוֹדָהּ וְתַעֲבִיר: מִלֵּב דַּאֲבַת. נַפְשָׁהּ וְתָסִיר: לְבַקֵּשׁ אַהֲבַת. כְּלוּלוֹתֶיהָ: תכלה נְחִיָּהּ בְּנַחַת. לִנְוֵה רִבְצָהּ: רַב נִזְנַחַת. מִדּוֹד חֶפְצָהּ: וְהִיא כְּפוֹרַחַת. עָלְתָה נִצָּהּ: לֹא הִבְשִׁילוּ אֶשְׁכְּלוֹתֶיהָ: תכלה חִזְקוּ וְגִילוּ. כִּי שׁוֹד גָּמַר: לְצוּר הוֹחִילוּ. בְּרִיתוֹ שָׁמַר: לָכֶם וְתַעֲלוּ. לְצִיּוֹן וְאָמַר: סֹלּוּ סֹלּוּ. מְסִלּוֹתֶיהָ:

תָּחֵל שָׁנָה וּבִרְכוֹתֶיהָ:

לַמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית לְאָסָף: הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: שְׂאוּ זִמְרָה וּתְנוּ תֹף כִּנּוֹר נָעִים עִם נָבֶל: תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע: הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה: בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם אֶבְחָנְךָ עַל מֵי מְרִיבָה סֶלָה: שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ יִשְׂרָאֵל אִם תִּשְׁמַע לִי: לֹא יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר: אָנֹכִי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ:

ולא

ואכלו. מן ואכלוה כל עוברי דרך ופירש הרס"ג ז"ל בלשון ערבי גנובה: חילה קבעו. נכסים שלהם גזלו מן פיקבע אדם אלהים: מעגלותיה. דרכה מן נעו מעגלותיה לא תדע. והכונה אף שכל זה קרה לכנסת ישראל אפילו הכי לא סרה מהלוך אחריך: שבת. פסק: וחשקה. ענין תאוה וחימוד. והכונה אעפ"י שלכה כואב וזמירה שבת אפילו הכי חשקה לך תגביר ותעורר שתשק לחפוץ קרבת וכו' ע"ד כל זאת באתנו ולא שכחנוך: להפוץ קרבת דודה. שתפלה ושאלתה לקרב אל דודה והוא אליה זה הקב"ה: דאבת. תוגת: ותסיר. ממנה דאבת נפשה כדי שתוכל לפנות לבקש אהבת כלולותיה. א"נ שיעור הפיוט כך הוא ותעביר מלב דאבת נפשה וגם זאת אני מבקשת שתסור לבקש והוא כמו כי סר לראות ר"ל קרב לראות כמו כן כאן ותקרב לבקש אהבת כלולותיה והכונה שיזכור לה הש"ת אהבת כלולותיה במה שנכללו כולם בסיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכמ"ש ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה כאיש אחד בפה אחד בלב אחד כדרז"ל. והוא מ"ש הנביא ז"ל זכרתי לך חסד נעוריך וכו'. ודבר גדול דבר הנביא והפייטן בזכרון זכות גדול כזה: נחיה. נהגנה: לנוה רבצה. ארץ ישראל: רב נזנחת. רב לה שיש לה כמה ימים ושנים שהיא נזנחת ורחוקה מדוד חפצה זה הקב"ה שהיא חפצה בידידותו ואהבתו: והיא כפורחת. ישראל נמשלו לגפן שנאמר גפן ממצרים תסיע ולזה אמר והיא' כפורחת הפריחה גאולתן של ישראל: עלתה נצה. הנצה גאולתן כי קרב העת. והפייטן מתאונן כי אעפ"כ לא הבשילו אשכלותיה לא נגמר הקץ וכינה אותו בבישול שהוא סוף גומרו של פרי: כי שוד. לשון בזה הכונה כי נשלם הקץ קץ הגלות ואם עדיין מתעכב מעט: לצור הוחילו. ותקוו לבריתו אשר כרת לאבות לגאול את הבנים: סולו סולו. הגביהו והרימו מעלות לדרכי ציון וע"ש שהם גבוהים יהיה גבוהה אמר כן:

וְלֹא שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה לִי: וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם: לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ: כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי: מְשַׂנְאֵי יְהוָה יְכַחֲשׁוּ לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם: וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ:

ואם היא שבת מקדימין מזמור שיר ליום השבת וכו'. ואח"כ אומר אשרי האיש וכו' והללויה הללו אל בקדשו וכו' ומסדירין התפלה בתוספת זכרנו וכו' כמש"ל. ואח"כ עומד ש"ץ ופורס על שמע בשבת ואומר אחר ברכת הפורס סוכת שלום פסוק זה:

וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרוֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: ואם חל בשבת אומר תחלה ושמרו בני ישראל את השבת וכו' וקדיש ומתפללים כמו שהסדיר וזהו:

נוסח התפלה לערבית שחרית ומנחה

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם. זָכְרֵנוּ לְחַיִּים אֵל מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים

כתבנו

תקנו זכרנו לחיים בברכת מגן מפני שבחיים נופל לשון זכירה דכתיב ובשוב רשע וכו' כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו חיה יחיה וכתוב לשון זכירה באברהם אע"ה דכתיב כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו והרי כאלו כתוב בו חיים ובר"ה אנו צריכים להתפלל על החיים (טור סי' תקפ"ב וס' העקידה דף קפ"ז ע"ב) וכתב בס' הגלאין סי' רפ"ג אין הכוונה על אריכות ימים לבד כי חיים ושלום והבריאות והעושר והכבוד והטובה כולם כינום חז"ל בלשון חיים וכתב מהר"ש שבהתחלה אנו מזכירים חיים סתם ואח"כ מוסיפים לחיים טובים וכאשר נאמר חיים טובים וכו' אין הכוונה למעט חיים רעים שהרי לשון חיים כולל כל מיני טובות אלא כוונתינו להתפלל על החיים בעה"ז שיהיו טובים לעה"ב ע"כ: לחיים. הלמ"ד בשו"א ולא בפת"ח דהוי משמע לא חיים (שם) ואע"ג דבפסוק הוא בפת"ח. לשון התפלה צריך שיהיה מבואר (פר"ח): חפץ בחיים. כמ"ש חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות המת כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה (כ"כ רד"א) ובהתחלה אנו שואלים זכרנו לחיים דהיינו חיי העה"ז ואנו נותנים טעם לזה לפי שהוא מלך חפץ בחיים, כמ"ש אם אחפוץ במות המת ואח"כ אנו שואלים שיכתבנו לחיי העה"ב ואנו נותנים טעם למענך אלהים חיים אל חי שנשמתינו היא חוצבה ממך כנר מנר וא"א להיות נשמתינו נשכחת כיון שהיא חוצבה ממך (בי"ת) ומפרשים אחרים פירשו שר"ל אין כוונתינו לשאול חיים לצורך עצמנו אלא כל כוונתינו לש"ש למענך אלהים חיים כדי לעבדך ולעסוק בתורה ובמצות שאין מקום לזה אלא ע"י החיים (כס חיים דף י"ט ע"ג ואמ"י): למענך אלהים חיים אל חי. הטור ל"ג תיבת אל ולא אל חי וכ"ד האר"י. והב"י כתב אבל נוסחא שלנו לומר אל מלך וכו' אל חי וכ"כ הר"י גיקטליי"א בס' ש"א עי"ש. וכתב הרב מ"י חא"ח סימן ' שכן המנהג פשוט בכל ישראל ואפילו שיהיה המנהג האחר טוב ממנו המערער ראוי לשתקו ע"כ וגם הרב בי"ת יישב הכפל וז"ל ואעפ"י שאנו קוראין לך אלהים חיים בתיבות המורות ריבוי אין ריבוי בך ח"ו כי אתה אל חי בלי ריבוי כלל ומה שאנו קוראים לך אלהים היא לפי שיכולת כל הנבראים נשפע ממך. כי אלהים לשון יכולת כמו ואת אילי הארץ לקח והאי דאמרינן חיים לשון ריבוי

על

כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים אֵל חָי. מֶלֶךְ רַחֲמָן מוֹשִׁיעַ וּמָגֵן בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי. מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ מוֹרִיד הַטָּל מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים רוֹפֵא חוֹלִים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים מַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה. מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן זוֹכֵר יְצוּרָיו בְּרַחֲמִים לְחַיִּים. וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

כחזרת הש"ץ בשחרית ומנחה אומר סדר קדושה בניגון זה:

נַקְדִּישְׁךָ וְנַעֲרִיצְךָ וּנְשַׁלֵּשׁ לְךָ קְדֻשָּׁה מְשֻׁלֶּשֶׁת כַּדָּבָר הָאָמוּר עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר ועונין הצבור קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וחוזר ש"ץ ואומר כְּבוֹדוֹ וְהוֹדוֹ מָלֵא הָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּמְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ: ואומרים הקהל מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ: וחוזר ש"ץ ואומר מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִתְנַשֵּׂא וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּחַיֵּינוּ וּבְיָמֵינוּ ועונין הצבור אָמֵן וחוזר ש"ץ ואומר תִּשְׁכּוֹן תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה בְּמַלְכוּת עֻזֶּךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי קָדְשֶׁךָ עַל יַד דָּוִד עַבְדֶּךָ מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: ואומרים הקהל יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: וחוזר ש"צ ואומר לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ שִׁבְחֲךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: ובכן יתקדש וכו'

והיחיד אומר נוסח זה

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶלָה. וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ

על שכל חיי הנבראים נמצאים ממך עכ"ל . וכתב רד"א יש גאונים שאמרו שאין לומר זכרנו ומי כמוך ובספר משום דקי"ל לא ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות ואחרונות . ורבינו האיי ור"ת ור"ת כתבו דדוקא צרכי יחיד אבל צרכי רבים שרי שהרי אנו אומרים יעלה ויבא ועל הנסים בג' אחרונות יע"ש : **מי כמוך.** ה"ג בלא וי"ו וכ"נ הרד"א : אב הרחמן. ע"ש כרחם אב על בנים ריחם ה' על יראיו : זוכר יצוריו. פ"ש ויזכור כי בשר המה כלומר מפני שזוכר כי יצוריו בשר המה ובטבע הם חוטאים לפיכך מרחם עליהם (ב"י וטור סי' תקפ"ג) : ברחמים לחיים. פי' שאם אין רחמים אין חיים כמז"ל פ"פ ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ראה שאין העולם מתקיים שיתף מדת רחמים (בי"ת) והרד"א כתב וז"ל שהוא מעביר ראשון ראשון ומתוך כך שאנו רואין שאתה רחמן לחיים כך יש לנו להאמין שאתה נאמן להחיות מתים :

ובכן יתקדש. בסדורי הדפוס גרסי לדור ודור וכו' ורד"א פירש סמיכות ובכן יתקדש לדלעיל לדור ודור ואנן דל"ג לדור ודור יש לפרש דסמך זה למ"ש וקדושים בכל יום יהללוך סלה

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וְאֵימָתְךָ עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ וְיִירָאוּךָ כָּל הַמַּעֲשִׂים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל הַבְּרוּאִים וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אַחַת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׁלְטוֹן מִלְּפָנֶיךָ עֹז בְּיָדְךָ וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד לְעַמֶּךָ תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ תִּקְוָה לְדוֹרְשֶׁיךָ פִּתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ שִׂמְחָה

לארצך

סלה כי הנה י"ל וקדושים שזה יהיה לעתיד כמאמר הכתוב כל הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים ולז"א יהללוך סלה כי יהיו בחיים לעולם ועד ולזה לא יפסוק מפיהם ההלול סלה. ולפי שזה יהיה בביאת הגואל לכך סמך לו ובכן יתקדש כי באותו זמן יתקדש שמו ית' ופירוש ובכן ואז כי תרגום אז בכין ואז יתן פחדו על מעשיו ואז יתן כבוד לעמו ואז צדיקים יראו וישמחו (רד"א) ותקנו לומר ובכן ע"ש ובכן אבוא אל המלך לפי שעתה יום הדין ואנו באים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה י"מ בכן עולה ע"ב כחושבן ע"ב שמות ואינו מתישב שהרי אמר ובכן ה' אלהינו ועוד לא מצינו בשום מקום שהשם נקרא בכן (רד"א): תן פחדך. ע"ש ופחדו אל ה' ואל טובו: על כל מעשיך. כדי שייראו מלפניו והם כל מעשה בראשית שנאמרה בהם עשייה לבד: ואימתך על כל מה שבראת. הם שמים וארץ ותנינים ואדם שנאמר בהם בריאה והטעם כי יש בני אדם שהם עובדים שמים וארץ ותנינים וגם יש בני אדם שעושין עצמם אלוהות. על כן תן אימתך על כל הנבראים האלו שהם טועים ומתגאים בעצמם ויחזרו כולם לעבדך בלבב שלם וז"ש אחרי כן וישתחוו לפניך כל הברואים כלומר אותם שלא משתחוים אליך גם השמים והארץ והתנינים שהיו עובדים כולם יעשו אגודה אחת וכו'. וע"ש כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד וזהו החילוק שאמר פחד על כל מעשיו ואימה על ברואיו כי אימה היא גדולה מפחד ולכך אמר אימה על הבריאים הנכבדים ופחד על הפחותים (רד"א). ועיין בס' ב"ח שגם הוא יישב שינוי הלשונות הבאים בנוסח: כמו שידענו. ה"ג והכי מתיישב הלשון ויעשו כולם אגודה אחת וכו' כמו שידענו ה' שהשלטון וגו' בכך גזרת ואמרת כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וגו' וכתיב באשר דבר מלך שלטון וכן ראיתי להרב ב"י לגרוס כמו שידענו והכריח כן מלשון הטור ז"ל: שהשלטון. האחרונים כתבו לומר שהשלטן הש"ן בקמ"ץ דאי בחיר"ק משמע האדם השליט ואנן גרסי' לשי"ן בחיר"ק וכן דעת הרד"א שכתב ע"ש באשר דבר מלך שלטון וכן מתבאר נכון לפי מ"ש לפני זה בד"ה כמו שידענו וכו' כ"כ בפר"ח סימן תקפ"ב לגרוס בחיר"ק. ושוב מצאתי להרמ"ק בנימוקיו דגרים כן עפ"י הסוד עיי"ש. ועיין בספר היכל ה' ודו"ק: מלפניך. ה"ג במ"ש ומתבאר יפה לפי מ"ש לפני זה שהגזירה והדיבור יהיה שלטון מלפניו יתברך ילאה: עוז בידך. ע"ש תעוז ידך: וגבורה בימינך. ע"ש תרום ימינך. ורוממות היא גבורה שנאמר ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל: ושמך נורא. ע"ש ושמי נורא בגוים וע"ש יודו שמך גדול ונורא (רד"א):

ובכן תן כבוד וכו'. ע"ש ונגד זקיניו כבוד: תהלה ליראיך. ולא לפסילים וזהו וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים. אך תהלה ליראיך. שהיראים עצמן יתהללו בשם ה' כע"ש בה' תתהלל נפשי. והתהלה הלויה בכבוד שנ' ישימו לה' כבוד ותהלתו באיים יגידו (שם) והב"ח פי' תן כבוד לעמך חכמה דכתי' כבוד חכמים ינחלו כדי שיהא להם בה תהלה שיהללו אותם כמ"ש ואמרו רק עם חכם ונבון: תקוה לדורשיך. שימלא הב"ח תאותם ותקותם יבא להם אי נמי שיביא לישראל

המשיח

המשיח אשר כן היא תקותם: פתחון פה. בביאת המשיח יהיה להם פתחון פה משא"כ עתה. והרד"א פירש למיחלים לך ר"ל פתח פה המיחלים לך שיהללוך או פתח פיהם שיאמרו לאויביהם אך זה היום שקוינוהו לשלם לכם גמולכם הרע: שמחה לארצך. ע"ש וגאל הארץ והעיקר ע"ש רצית ה' ארצך שבת שבית יעקב ע"כ מתפלל תשיב שבות יעקב ואז תשמח ארצך (שם): ששון לעירך. כפל הלשון יתי' ע"פ מז"ל נשבע הקב"ה שלא יכנס לירושלים של מעלה עד שיכנסו ישראל לירושלים של

לְאַרְצֶךָ וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ: וְאָז צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ פִּיהָ וְכָל הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן הָאָרֶץ.

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ בִּירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וּבְהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְנֶגֶד זְקֵנֶיךָ כָּבוֹד כַּכָּתוּב וְחָפְרָה הַלְּבָנָה

ובושה

מטה ולז"א שמחה לארצך דהיינו לירושלים של מטה ארץ שפל ובזה יהיה ג"כ ששון לעירך ירושלים של מעלה כי הותר הנדר ליכנס אליה. והרב בי"ת פי' שמחה לארצך. א"י. ששון לעירך. ירושלים ע"כ: צמיחת קרן. ע"ש קרנו תרום בכבוד. וע"ש אצמיח קרן לדוד עבדי: לדוד עבדך. הוא המלך המשיח וע"ש שנמשח דוד בשמן המשחה (רד"א ז"ל): ועריכת נר. ע"ש ערכתי נר למשיחי: ואז צדיקים. ה"נ בהרמב"ם ובתכלאל. והאר"י והר"א גרסי ובכן. וכן בקצת ספרי הדפוס. ומצאתי תשובה לר' האיי גאון ז"ל וז"ל ששאלתם בתפלת ר"ה כמה הגון ובכן ובכן. תיקונא דא דפרישו רבנן קדמאי והייתו בתקיעתא דרב דאתא רב ותידש לן ובכן ובכן ובכן אתקינו ג' ולא יתיר ומאן דאמר יתיר עשית ויש להחזירו ולייסרו דהא תיקונא דא תיקון חכמה איהו רמז לשם המיוחד והצריך לפרש שהם כנגד נג"ת ומסיים שם עכאן ולהלאה אין שם ובכן אלא או' ואז צדיקים יראו וישמחו כשהכבוד יחיד על תקנו כימי קדם והני תלת אית בהו רזין עמיקין דאתמסרו לחכימין ואתין לחזנים אזהירו להו עכ"ל: ומזה נתבאר לך דברי הזוהר פ' בשלח דף נ"ב ע"א דאמר אשכחנא בתקיעתא דרב שלש ובכן וכו' ע"ש מסכימין כששון לדברי הגאון ז"ל . וז"ל תולעת יעקב י"א ובכן ד' פעמים וטעות היא כי אין הסדר כי אם שלש וכן הוא דעת הרמב"ם עכ"ל: יראו וישמחו. על שם יראו ישרים וישמחו: וישרים יעלוזו. ע"ש יעלזו חסידים בכבוד: וחסידים ברנה יגילו. ע"ש וחסידיך רנן ירננו: ועולתה תקפץ פיה. שלא יהיו רשעים עושי עול לימות המשיח: וכל הרשעה. ה"נ וכל ואעפ"י שהוא כפל נ' הצריך להיות כן שלא נפרש רובו ככולו ועיין לקמן בפסקת מלוך על כל העולם כלו מ"ש ב' הב"י ז"ל. וכל הרשעה הרי"ש בחיר"ק ועיין מ"ש בפי' על הנסים דחנוכה: כולה כעשן תכלה. ה"ג בכ"ף וכ"ה בבי"ת בכל הסידורים ופי' כמו שהעשן כלה ועובר כן מלכות עכו"ם הרשעה אז תכלה ותעבור ותכלה כי שמים כעשן נמלחו אחרי שאית כתנגא דעדי כן יעדון ושוב מצאתי לשכ"נ בשם מני"מ ומהרי"ל שי' תקפ"ב שכתב לגרוס בכ"ף ושכן מנהג העולם. ושוב מצאתי ג"כ להרב בי"ת כתב כעשן תכלה כי בבי"ת יעביר הממשלה מהם כעשן ולא ישאר כלום ממשלה ושלטנות להם. וז"ש כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ וכפל וכל הרשעה מילה לרמוז אל ס"מ ובת זוגיה ויש רמז לזה בספרי האר"י ונירכתנו נראה מיוסדת ע"פ דברי האר"י ז"ל וסייעתא ג"כ לזה מצאתי למהר"י וגם בפירושו וז"ל וכל הרשעה היא יצה"ר שנאמר ויאמר זאת הרשעה וישלך את אבן העופרת אל פיה ודרז"ל בילקוט דע"ז כתיב אלא ודאי ביצה"ר הוא מדבר שעתיד הקב"ה לבערו מן העולם שנ' ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ עכ"ל: ותמלוך באלו הג' שבות תן פחדך תן כבוד לעמך ואז צדיקים. תן פחדך כנגד המלכיות ש

הקב"ה

וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד. וְנֶאֱמַר יְהוָה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד. וְנֶאֱמַר וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְרָצִיתָ בָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת קִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (בשבת אֶת יוֹם הַמְּנוּחַ הַזֶּה) אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה זִכְרוֹן תְּרוּעָה בְּאַהֲבָה זֵכֶר

ליציאת

הלשון מורה ענין הממלכה. ותן כבוד כנגד זכרונות שהיא הזכרה לטובה. ואז צדיקים כנגד שופרות שהיא סי' החירות וזהו שסיים כי תעביר ממשלת זדון כי אז יהיה חירות עיין רד"א ז"ל: בירושלים עירך ובהר ציון משכן כבודך. הקדים זכרון ירושלים לציון שלא כסדר הפסוק אלא כהא דאז"ל בחר הקב"ה בא"י ובחר ממנה ירושלים ובחר מירושלים ציון ולכך הזכיר ירושלים קודם לציון כסדר כי היא נבחרה קודם: ובהר ציון משכן כבודך. כי בציון נבנה המקדש ששם שכן כבודו ית': ויגבה ה' צבאות במשפט. כי כשהקב"ה עושה משפט ברשעים יהיה הוא גבוה במשפטו ויאמרו כי הוא רם ונשא ושופט העולם כרצונו והאל הקדוש בעשותו בהם המשפט יהיה נקדש בהם כמ"ש בקרובי אקדש ופי' בצדקה ביושר כמו משפט. עכ"ל הרד"ק ז"ל. ולזה מסיים בא"י המלך הקדוש מר"ה עד יה"כ במקום האל לפי שמראה מלכותו על בני העולם ששופט אותם בימים אלו (רד"א): **אם** לא אמר ובכן ובכן ובכן אלא הזכיר קדושת השם לבד וחתם המלך הקדוש יצא דאין התוספת אלא מנהג (פר"ח):

אתה בחרתנו. פירשנוהו בתפלת המועדים ואינו אומר ותתן לנו מועדים לשמחה וכו' לא בר"ה ולא בכפורים (רוב פוסקים): את יום הזכרון הזה. ואינו מזכיר ר"ח כלל דזכרון א' עולה לכאן ולכאן (פוסקים ועיין רד"א) ועוד דאמר בכסא ליום חגנו. איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ר"ה (שם): זכרון תרועה. ה"ג לומר אפי' כשחל בחול וכן גירסת הרמב"ם והשאלתו"ל וכן כתב בספר תה"ד סימן קמ"ה שאחד מן הגדולים היה אומר זכרון תרועה בין בחול בין בשבת דהכי כתיב קרא אבל מקרא קדש גבי יום תרועה לא כתיב וכן נוסחת הרמב"ם ואעפ"י שבשם הביא על זה דדיקא גבי קידוש יש לגרום כן לא בתפלה כבר השיג עליו בעל שארית יהודה בהגהותיו לתה"ד וז"ל נראה שלא ראה נוסח של הרמב"ם בתפלת ר"ה בס' התפלה ז"ל אמלציות של ר"ה ערבית שחרית מנחה אתה בחרתנו וכו' זכרון תרועה וכו' משמע בהדיא דלא שאני ליה לרבי' ז"ל וכן נראה מל' רבי' האיי שכ' הטור ז"ל עכ"ל. ושוב מצאתי בס' שבלי הלקט סי' ל"ד וז"ל בת' שערים אם חל ר"ה להיות בשבת אין אומרים יום תרועה אלא זכרון תרועה שאין תקיעת שופר דוחה שבת בגבולין משום גזירה וי"א שאין לשנות בדבר אלא בין בחול בין בשבת אומר זכרון תרועה מקרא קדש דדרשינן זכרון אלו זכרונות. ואין הג"א מחלק בין בא בחול לבא בשבת ופסיקא דאמור בו הכהנים קדרים דכתיב ביה זכרון ולא יום עכ"ל וכ"כ ב' מהרי"ל כ' מהר"ש מאוסטרי"ך ושכ"כ בשם האמרכ"ל ובכל המחזורים והא דמחלק הגמרא בין זכרון דבפרשת אמור ובין יום שבפרשת פינחס היינו לענין תקיעה ויש עוד ראי' לזה בס' פ"ח בשם הגי"א וז"ל מדכתיב זכרון תרועה ולא יום תרועה היינו דע"י תרועה יהיו ישראל נזכרים לכך כתיב זכרון ולזה תיקנו חז"ל ברכות כדאי' שם אמרו לפני זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה ע"ש. עוד יש לי ראיה לזה ממשנה דר"ה פ"ג דקאמר המקדש שופר מאריך וחצוצרות מקצרות שמצות היום בשופר וכתב הרמב"ם ורע"ו שזה הסדר לא היה אלא

במקדש

לִיצִיאַת מִצְרָיִם. אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר לְפָנֶיךָ זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדָּךְ וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לִבְרָכָה לְחֵן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים (בשבת בְּיוֹם הַמְּנוֹחַ הַזֶּה) בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה בְּיוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ. זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וּמַלְּטֵנוּ בוֹ מִכָּל צָרָה וְיָגוֹן וְשַׂמְּחֵנוּ בוֹ שִׂמְחָה שְׁלֵמָה. כִּי אֵל מֶלֶךְ רַחוּם וְחַנּוּן אָתָּה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְלוֹךְ עַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדֶךָ וְהִנָּשֵׂא עַל כָּל הָאָרֶץ

ביקרך

במקדש לאומרי השי"ת בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'. אבל חוץ למקדש אין תוקעין בר"ה אלא בשופר בלבד ע"כ. נמצא א"כ כיון דלא נעשית המצוה בשלימות כמו בזמן המקדש לכך לא אמרינן יום תרועה רק זכרון ודוק וכ"נ הרי"ן ז"ל ולא מחלק בין שחל בשבת בין שחל בחול יע"ש מבורר עפ"י הסוד וכן הכריע הרב מר"ק ז"ל דעת רבינו פרק כ"ט מהלכות שבת באורך וכן כתב הר"ב הנוסח זכרון ואינו מחלק כלל: באהבה. הלבוש ז"ל כתב דאין לומר באהבה דאין אהבה בדין יע"ש. ולי הצעיר נראה ליישב גירסתנו עפ"י מה שכתב הרמב"ם ז"ל בספר המורה ומביאו הרד"א וז"ל. שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם דן אוהבו בשעת רצונו ודן את אויבו בשעת כעסו והקב"ה דן את העולם כולו בשעת רצונו בחדש תשרי שיש בו מועדים והרבה מצות ושופר וכפור וסוכה ולולב בארבע מינים וכו' עיי"ש. נמצא לפי זה דשפיר ויאה לגרוס לה וכן גירסת כל הסדורים: זכר ליציאת מצרים. הרב בי"ת הקשה מה טעם אנו אומרים בר"ה ויוה"כ זכר ליציאת מצרים. ותירץ עפ"י הזוהר פסוק כי לי בני ישראל עבדים שכאשר הוציאנו הקב"ה ממצרים של מטה הוציאנו קודם ממצרים של מעלה ממשלת השרים ו הוציאנו לחלקו כי אלו היינו תחתיהם מה הועיל לנו התרועה בשופר להיות נזכרים ועוד כי הם אינ יודעים כי אין בידם לשנות החלק הנגזר להם מאת השי"ת וכן נתן לנו השי"ת יום כפורים לכפר ש לזכור איך הוציאנו מרשות שרי מעלה אשר אין בידם טובה ואין בידם לכפר עון ופשע. א"כ ב ויוה"כ הם זכר ליצ"מ של מעלה מתחת השרים העליונים. ע"כ תכ"ד ז"ל: **יעלה** ויבא וכו' פירשנוהו בתפלת המועדים:

מלוך. ע"ש שמראה מלכותו בר"ה (רד"א): על כל העולם כולו. ה"ג כי כן הוא לשון הפ כל בית ישראל כולו (תמ"י דף קי"ב ועיין הב"ח שיישב גרסתינו) וכ"כ בס' בי"ת וז"ל ה על כל העולם כולו ועל כל הוא על כל הספירות וכולו אומר על העה"ז עכ"ל: בכבודך. ש מלכות אלא כבוד ע"ש ויבא מלך הכבוד: והנשא. לפי שהוא יום משפט אמר הנשא ע"ש הנשא שו הארץ כי הוא מתרומם ומתעלה ע"י זה ומ"מ יהיה המשפט ביקרך וזהו בחסדך כמ"ש מה י חסדך אלהים ולכך אמר יקר אלא כבוד לפי שהכבוד נקרא יקר שנאמר מאשר יקרת בעיני נכבדת: הופע בהדר גאון עוזך וכו'. הופעה שיבא בדין על הארץ ועל יושביה. ולקח לשון הדר עם לשון גאון ע"ש מפ פחד ה' ומהדר גאונו ואמר ארצך כלומר כשתופיע בדין זכור כי היא ארצך והרצנה בדין ותמחול להם ש רצית ה' ארצך וכו' נשאת עון עמך ולקח לשון עוזך ע"ש המלכות והמשפט שנאמר ועוז מלך משפט א (כל זה מהרד"א): וידע כל פעול וכו'. הכוונה כיון שאתה דן העולם לזכות ולחובה ידעו ויכירו כל ה

כי

ביקרך והופע בהדר גאון עזך על כל יושבי
תבל ארצך וידע כל פעול כי אתה פעלתו
ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר
נשמה באפו יהוה אלהי ישראל מלך
ומלכותו בכל משלה: קדשנו במצותיך ותן
חלקנו בתורתך ושמח נפשנו בישועתך ושבענו
מטובך וטהר לבנו לעבדך באמת ודברך אמת
וקים לעד ברוך אתה יהוה מלך על כל הארץ
מקדש (לשבת השבת ו) ישראל ויום הזכרון:
רצה יהוה אלהינו בעמך ישראל ולתפלתם
שעה והשב העבודה אל דביר ביתך
ואשי ישראל. ותפלתם מהרה תקבל ברצון
ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

והרצנו

כי פעלתם ויצרתם שאם לא היית דן אותם יאמרו עזב ה' את הארץ: ויאמר כל אשר נשמה באפו. כלומר אפילו אותם בני אדם הרשעים שאין בהם מצות כי אם הנשמה באפם בלבד יאמרו ביום הדין על כרחם ה' אלהי ישראל מלך וכו': ומלכותו בכל משלה. הלשון הזה נופל כשיושב על כסא דין לדין עמו שנאמר ה' בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה עכ"ל. והרב בי"ת ז"ל כתב וז"ל כל ענין הברכה הוא כי לפי שיום זכרון זה המלך יושב על כסא דין לכך אנו מתפללין שלא ישפוט העולם בדין פשוט כי אם בדין מעורב ברחמים וז"ש בכבודך ביקרך כי המכובד והיקר הוא הרחמן כי העושה בדין פשוט הוא נורא לא מכובד וכן אמר בהדר גאון כי יקרא הגאון הדר מצד שהוא רחום ובהתגלות רחמיך על ישראל עמך ידע כל פעול הם השמים והארץ כי אתה פעלתן בשביל ישראל: ויבין כל יצור. הם כל בעלי חיים כמ"ש ויצר ה' אלהים את כל חית הארץ וכו' כי אתה יצרתם בשביל ישראל שאם ח"ו לא תרחם על ישראל ותעשה בהם כלייה ח"ו אז אין מציאות להם להתקיים לא שמים ולא ארץ ולא כל בעל חי כי כולם יאבדו לפי שכולם נבראו ונוצרו בשביל ישראל: ויאמר כל אשר נשמה באפו. שהם מין האדם כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים ה' אלהי ישראל מלך שהוא מדת רחמים שלך זהו תכ"ד בקיצור: וידע דגרסינן בכל ספרינו ע"פ הרמב"ם הנשמה בה"א הידיעה והוא ע"ד כל הנשמה תהלל יה כי לא כל נשמה תהלל כי אם אותם הידועים אשר הם מנשמת אלוה. וכבר כתבנו טעם מספיק לזה בברכת אלהי נשמה וכו' ע"ש: ואין אומרים והשיאנו וכו' לא בר"ה ולא ביוה"כ דברכת מועדיך זה קרבן חגיגה וזה אינו כי אם בג' רגלים וכן המנהג פשוט ועיין רד"א והטור: ודברך אמת וקיים לעד. ע"ש ראה דברך אמת ולכך אין לגרוס ודברך מלכנו (אמ"י ב' גדולים ושכ"כ רבי' בחיי) וכ"ג בספרי הרמב"ם והרד"א וב"י וכ"כ הכ"ח וגם ל"ג כי אתה ה' אלהים אמת לא ברמב"ם ולא ברד"א ובי"ת וגם הרי"ן השמיטו ע"ש: וטעם שתקנו לומר כן סמוך לחתימה בתפלה ובקידוש ובברכת ההפטרה הוא ע"פ מ"ש במדרש תלים לעולם ה' דברך נצב בשמים וכו' וכתיב בתריה למשפטיך עמדו היום אמר דוד לפני ה' דברך שהבטחת לאדה"ר לדון לזכות ביום זה כך יזכו בניו ביום זה וכו' ולכך תקנו לומר שיקיים דבריו עיין רד"א ומפרשים. ובספר בי"ת פירש ודברך שאמרת לדון אותנו ברחמים וכענין חי אני נאם ה' אם אחפוץ וכו' כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה ואם תתנהג עמנו בדין ח"ו יכלה הכל ויהיה הדבר ח"ו שינוי לכן כדי שיהיה דברך קיים תמיד תדון לנו ברחמים לחיים ע"כ תכ"ד. ובספר ההפלאה פי' לפי שאמר קודם לזה מלוך על כל העולם וכו' עד ומלכותו בכל משלה עז"א ודברך אמת וקיים לעד שהבטחתנו בכך בעתידת הגאולה כמ"ש והיתה לה' המלוכה ונאמר והיה ה' למלך ונאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וכו' ולכן אנו מבקשים שיקיים אותה הבטחה שהבטחתנו

שהבטיחנו כי דברו אמת וקיים לעד ע"ש ומביאו הרד"א וזהו שחותמין בא"י מלך על כל הארץ ע"ש כי מלך על כל הארץ אלהים (שם): **זכור** רחמיך. כ"נ הרמב"ם פ"ב מה"ת וכ"כ בס' התפלה וכ"נ ס' תניא ע"ש זכור רחמיך וחסדיך כי מעולם המה שכך נתנהגת עם אדם הראשון ברחמים כשחטא נ"כ הזכור לנו אותן הרחמים: וכבוש כעסך. יכבשו רחמיך ובזה יהיה מקום ומולא לכתוב לחיים טובים וכו': **ובספר** חיים וכו'. כתב רבינו האר"י וכל עשרת ימי תשובה לא יאמר עושה שלום אלא עושה השלום שמספרו ספריא"ל והוא המלאך הכותב בספר חיי בני אדם והוא מגין מהמקטרגים וכורתן במספרים אלו ע"כ. וכ"מ בספר היכלות דר"י. ומיהו בחתימת שים שלום אין לומר השלום דאין לשנות בנוסח הברכה כלל עיקר וזו דעת רבי' האר"י דלא כספר שערי רחמי' שכתב לחתום בא"י עושה השלום וליתה ואמינא ולא מסתפינא דזהו נגד האר"י ז"ל ויש ראיות על זה מקבלה ופוסקים והו"ק: **ואומר** במקום כחלקם כהם. והטעם כתב בעל ת"י מפני שעדיין לא ניתן להם חלק. אבל בשאר ימות השנה שחלקם מבורר אומר כחלקם וכן אומרים עתה ללא יועיל כי אל הוא לשון כח וחלק שניתן לשרים שלהם ובר"ה לא חלקים עדיין אבל שאר ימות השנה חלקם נתון להם והם אל לא יועיל כי אין בידם לשנות חלק הנגזר להם עכ"ל: **אוכלים** בר"ה דברים המעוררים לאדם להיישיר מעשיו כילד יהא רגיל לאכול בר"ה רוביא ויאמר יהי רצון שירבו זכיותינו. כרתי יכרתו שונאינו. סלקא יסתלקו אויבינו. תמרי יתמו שונאינו. קרא יקרע גזר דיננו ויקראו לפניך זכיותינו. ויש נוהגים לאכול תפוח

מתוק

וְתִרְצֵנוּ וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְנָוְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

בחזרת הש"צ התפלה אומרים הקהל כאן מודים דרבנן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וג שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ וְנִפְלְאוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת וָעֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ הַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. כָּל הַחַיִּים יְהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל כִּי טוֹב הָאֵל הַטּוֹב: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וּכְבוֹשׁ כַּעַסְךָ וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בחזרת הש"צ התפלה עולים כאן הכהנים לדוכן ונושאים כפיהם וכשאין כהן בבהכנ"ס אומר ש"צ אלקינו וכו':

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וּבָרְכֵנוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרָה וְחַיִּים אַהֲבָה וָחֶסֶד צְדָקָה וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת בִּשְׁלוֹם. וּבְסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: אמן יהיו לרצון וכו' אלהי נצור וכו'

ואומר קדיש תתקבל ואם חל בשבת אומר תחלה יום הששי וכו' ויברכה מעין שבע, למנצח על הגתית וכו' מזמור לדוד ה' רועי וכו' ר"ח בן עקשיא וכו' וקדיש דרבנן ועלינו לשבח וכו' ויאמר במקום כחלקם **בהם**. ובמקום אל אל לא יושיע

יאמר

יאמר ללא יועיל ואומרים שנים שלשה פיוטים מענין היום להעיר הלבבות אל התשובה והן כתובות בסדר הסליחות ונפטרין לבתיהם לשלום:

קדוש של ראש השנה

כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָֹה אֶקְרָא: הוֹדוּ לַיהוָֹה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: מזמור לדוד ה' רועי וכו'. ואם חל בשבת אומרים יום הששי וכו'.

ויש נוהגים לומר וביום שמחתכם וכו'

סברי מרנן והשומעים אומרים לו לחיי

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ מִכָּל עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לָשׁוֹן בָּחַר בָּנוּ וַיְגַדְּלֵנוּ רָצָה בָנוּ וַיְפָאֲרֵנוּ: וַתִּתֵּן לָנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ (בשבת אֶת יוֹם הַמְּנוֹחַ הַזֶּה) אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה זִכְרוֹן תְּרוּעָה בְּאַהֲבָה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

תפלת שחרית

משכימים וקורין סדר של שבת וי"ט ומברכים הברכות כסדר אחר כך תוקעין ל' קולות באור השחר או קודם ואחר כך אומרים פיוט שופט כל הארץ וזה נוסחו: סי' שלמה ח"ב

שׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ. וְאוֹתָהּ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד:
נָא חַיִּים וָחֶסֶד. עַל עַם עָנִי תַּצְמִיד:

מתוק כדבש ואומרים שהחדש עלינו שנה מתוקה ויש אוכלים רמונים ואומרים נרבה זכיות כרמון. ואוכלים ראש כבש לומר נהיה לראש ולא לזנב וזכר לאילו של יצחק. ויש לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה ואין לאכול דברים החמוצים או דברים המרים כיתה וניעה וצריך לאכול תחלה ואח"כ אומר יהי רצון כדי שלא להפסיק בין ברכה לאכילה. אי נמי יאמר יהי רצון קודם הברכה וזה נכון יותר עיין אחרונים ז"ל: סליק סדר הלילה:

תפלת שחרית.

תוקעים שלשים קולות באור השחר ככתוב בעמוד והוא אצלינו מנהג קדום וכ"כ ג"כ בס' חמ"י דף קי"ו ע"א וז"ל. ומנהג חסידים הראשונים להתאסף בבהכ"נ לשמוע התקיעות עם הנץ החמה עם כוונת הרב. וטעם מנהג זה ע"ד קדמיה לרשעא עד לא יקדמינך וכו' עי"ש: ודע דאין מנהג אצלינו לומר הפיוטים הנדפסים בסדורי הדפוס לרבי יהודה הלוי ז"ל בין הזמירות לנשמת ובין נשמת ליוצר כי חושבים אותם להפסק ביסוד וסדר אנשי כנה"ג. וכ"כ הטור סי' ס"ח ומסיים דטוב ויפה לבטלו וגם א"א הרא"ש לא ישר בעיניו וכ"כ רד"א בסדר תפלת החול בשם תשובת הרמ"ה עש"ב. וכן מלאהי להשכ"ג ז"ל שכתב לא מלאנו ידינו ורגלינו באמירת הפיוטים בר"ה וכפורים בין הזמירות לנשמת ובין נשמת ליוצר ושם הביא סברת הרב מקור ברוך שסובר כן ובשם רבנים אחרים. וכתב מהריל"ע בנימוקיו ז"ל וכ"כ חמ"י דף קי"ח ע"ב שאין ראוי להפסיק באמירת הפיוטים ואם ירצו שלא לבטל מנהג המקום יאמרו אותם אחר חזרת התפלה יעויין שם. עכ"ל:

שופט כל הארץ. פ"ש השופט כל הארץ: יעמיד. פ"ש מלך במשפט יעמיד ארץ: עם עני. ישראל ת"י

וְאֶת תְּפִלַּת הַשַּׁחַר. בִּמְקוֹם עוֹלָה תַעֲמִיד: עוֹלַת הַבֹּקֶר. אֲשֶׁר לְעוֹלַת הַתָּמִיד: עולת לוֹבֵשׁ צְדָקָה וּמַעֲטֶה. קַח לְבַדְּךָ הַיִּתְרוֹן: מַעֲבִיר רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן. לְהַכְרִיעַ הַכִּשְׁרוֹן: אִם אֵין בְּנוּ מַעֲשִׂים. זְכֹרָה יְשֵׁנֵי חֶבְרוֹן: וְהֵם יַעֲלוּ לְזִכָּרוֹן. לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד: עולת מַטֶּה כְּלַפֵּי חֶסֶד. לְהַטּוֹת אִישׁ לִתְחִיָּה: עַמְּךָ הַטֵּה לְחֶסֶד. גְּמוֹל נָא עָלָיו וְחָיָה: כְּתוֹב תָּיו חַיִּים וְהָיָה. עַל מִצְחוֹ תָּמִיד: עולת הֵטִיבָה בִרְצוֹנְךָ. אֶת צִיּוֹן עִיר קָדְשִׁי: בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים. יוֹבִילוּ מְלָכִים שַׁי: וְנָתַתָּ יָד וָשֵׁם. בְּבֵיתְךָ לִמְקֻדָּשִׁי: עֲרִיכַת נֵר לְבֶן יִשַׁי. לְהַעֲלוֹת נֵר תָּמִיד: עולת חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם עַמִּי. בָּאֵל וּמָעֻזּוֹ: עֵדוֹתָיו כִּי תִצְּרוּ. גַּם אֶת זֶה לְעֻמַּת זֶה: יְכַפֵּר בְּעַד חַטֹּאתֵיכֶם. וְיִזְכּוֹר רַחֵם בְּרָגְזוֹ: דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ. בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: עולה בְּנֵי עֲבָדֶיךָ הַיּוֹם. לְמִקְדָּשְׁךָ יֶאֱתָיוּ: צוֹעֲקִים עַל חַטֹּאתָם. וְלַעֲוֹנָם יִבְכָּיוּ: זוֹכְרִים צִדְקוֹת אֲבוֹתָם. יְהוָה עֲלֵיהֶם יִחְיוּ: אוֹתָם תִּזְכּוֹר וְהָיוּ. נֶגֶד יְהוָה תָּמִיד: עולת

ואח״כ אומרים ברוך שאמר וקורין הזמירות ונשמת ויוצר כמ׳ בשאר י״ט ואם חל בשבת אומרים לאל אשר שבת וכו׳ וק״ק ק״ש אמת ויציב ועומדין ומתפללין כתפלת ערבית וחוזר ש״צ התפלה ואינו אומר ואתם הדבקים כנדפס בסדורים רק ובכפי לבד

ת״י עם חשיך הכוונה בגלות: במקום עולה. דתפלות כנגד תמידין תקנום: תעמיד. לשון תיבור כלומר חיים וחסד גמול עמנו טובה לפנים משורת הדין: לובש צדקה ומעטה. כמו הפיך לובש ומעטה צדקה ות״י אתגלי למעבד זכוון לעמיה: היתרון. פירש מהרי״ו לשון ויתור שכל המוחל על עלבונו נקרא מוותר וי״מ לשון מעלה ורוממות הוא כשהוא מלמד זכות על ישראל: מעביר ראשון ראשון. שאין מחשבין לו לאדם אלא מעון שלישי ואילך ואם חזר בתשובה כל השלישיות נעשו לו ראשונות וכמ״ש הרמב״ם בהלכות תשובה והצבור מחשב עליהם מעון רביעי ואילך: להכריע הכשרון. פירוש כף הזכות: ישיני חברון. אברהם יצחק ויעקב וכדאי זכותם בתפלה לפניך לזכרון על ישראל: מטה כלפי חסד. מכריע לכף זכות: להטות איש להחיה. כי אינו חפץ במיתת הרשע כי אם בשובו מדרכיו וחיה: גמול נא. כוונת הפייטן עמך הטה לחיים וגמול עתה עליו חסד למען יחיה: נא. עתה: כתוב תיו. רושם של דיו לסימן שיחיה מן ויתו על דלתות השער ענין רושם כתיבה: עיר קדושי. עיר המקודשת בשם שכן כבודו ית׳ ונבחרה אחר ירושלים: היקרים. החשובים והנכבדים: לך יובילו. כמו לבני ציון היקרים יובילו להם המלכים שי. יובילו. יבלתו תבורה ומנחה המלכים לכל בני ציון: שי. לשון דורון: יד ושם. חוזק והוקרה: עריכת נר. הכוונה לגילוי אור המשיח שיגלה בב״א: ומעוזו. וחזקו: עדותיו. התורה והמצוה שהם עדות להם לישראל שקבלו: תצרו. תשמרו מן נצרנהו: זו לעומת זו. תורה שבכתב ובעל״פ. וי״מ דמ״ח מ״ע ושס״ה ל״ת העשה: ויזכור רחם. זכות אברהם שעולה משפרי קן ברוגזו. שיקליף על הרשעים: יאתיו. יבאו: ה׳ עליהם. בזכרון לדקת האבות בשבת הזכות שלהם יחיה הבי״ת להם: עליהם. בשבילם: אותם תזכור. הברית שקיימו לפניך קודם כל יצור הזכור אותה להם ותהיה נגדך שני רחמיך אבי״ר:

ואינו אומר ואתם הדבקים וכו׳, דע דבדפוסים כתוב דבחזרת התפלה אומר ואתם הדבקים וט׳ וק׳ מוביח

לנו . ואין אומרים הלל ובשמטים ש"ץ שים שלום אומר אבינו מלכנו ומדלג מה שיש בו הזכרת חטא ועון :

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ (חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ : (א"מ

אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה : א"מ

עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ : א"מ

חַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה : א"מ

בַּטֵּל מֵעָלֵינוּ כָּל גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת וְרָעוֹת : א"מ

בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ : א"מ

הפר

מוכיח תחלת התוספת ולהכי הדבקים וכו' וכן הלשון בספר ב"ח והרד"א, ורמב"ם והכל בו לא הזכירו מזה כלום אלא ובספר לבד וגם בהגהות יבנית טיבנות לא הזכירו כלום כי אם ובספר לבד והגה המוד סי' תקפ"ע כתב בדוחק התירו לומר זכרנו ומי כמוך והנה די לנו לומר הטובה בנתקן מהראשונים דווקא ולא להוסיף עליו. והדע דהרי מ"ב ג"כ בסופו היום הכתבנו לחיים טובים רבים וגדולים מהפוסקים ערערו על אמרו. כפר כמנהג ושכ"ג ופר"ח סי' תקפ"ד וז"ל ולא יפה הם עושים האומרים היום הכתבנו וכו' כי אין בדין לכחזיק עצמו כצדיקים נמורים שנכתבים ונחתמים לאלתר לחיים כי הם כבינונים שתלויים ועומדים עד יוה"כ וכ"ג דהא אמרינן בפ' הרואה אמר רבה כגון אנו בינונים וכו' וק"ו אנן יתמי דיתמי אלא דהא קא"ל אביי לא שבק מר חיי לכל בריה וכו' וכולי האי ואולי כדי שנכנס בכלל העניים עכ"ל : **ואין** אומרים הלל. בפ"ב דערכין אמרו וז"ל. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים לפניך שירה בר"ה ויה"כ . א"ל אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה. ע"כ : **אומר** אבינו מלכנו וכו'. וכתב בספר המנהיג שבצרפת ופרובינצ"א אומרים אבינו מלכנו מר"ה ועד יוה"כ ולא נהגו כלל בספרד לאמרו ויש סמך למנהג צרפת דאמרינן בתעניות מעשה בר"א וכו' גם המנהג קדמון פה שלא לאמרם ועתה נהגו לאמרו וע"ד לא יהיה אלא החזן והקהל. וכתבו כ"ב ורד"א ז"ל טעם שתקנו לומר אבינו מלכנו לפי שפעם אחת גזרו תענית ולא נענו וירד ר' עקיבא לפני התיבה ואמר אבינו מלכנו חטאנו לפניך וכו' ומיד נענה. וכשראו הדור שנענה בהוספה תפלה הוסיפו עליו דברי בקשות ותחנונים וקבעום לעשרת ימי תשובה. וכתב ב"י דמ"מ חטאנו לפניך וכן כל כיוצא בזה דבר שיש בו הודאת חטא ועון אין אומרים אותו מטעם שאין אומרים וידוי בר"ה ע"ש. וכתב פר"ח הדבר ברור שלהזכיר עון וחטא שלא כדרך וידוי ב"ד עכ"ל . וכ"ד הכנה"ג משם רבו מהרי"ט ז"ל : **ואם** הוא שבת אין אומרים אותו (רמ"א סי' תקפ"ד בשם הר"ן וריב"ש סי' תקי"ב). וכתב פר"ח וכ"ה מנהגינו והטעם כתב הלבוש דנתקן כנגד ברכות אמצעיות וזה לא שייך אלא בשבת בחול. אבל הר"ן פרק ב' דר"ה נתן טעם מפני שהוא שאלה צרכים :

אבינו מלכנו חטאנו לפניך. התחיל בזה ע"ד אמרם במס' קמא מוס שבך קדים ואמריה כי בזה סותם את פי המקטרג שלא יקטרג עוד וע"ד ומודה ועוזב ירוחם. א"נ חטאנו לפניך החטא שבינו ובינך ולא בינינו לחברינו וא"כ ראוי שתמחול. א"נ בשוגג היה ולא להכעיסך נתכווננו. א"נ חייבים היינו ולא תודים כי ידענו שמלא כל הארץ כבודך וזהו לפניך. א"נ עפ"י מ"ש מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. שאני קב"ה דמוחל מפוס דכ"ע דיליה הוא וזהו חטאנו לפניך ובמה תאמר מלך שמחל אין כבודו מחול. לז"א אין לנו מלך אלא אתה דכ"ע דילך הוא. וכיון שכן עשה עמנו למען שמך. א"נ אין לנו מלך אלא אתה לתקן חטא שבאלו מלך בימי שמואל וגרמו שיבלעו בהם או"ע ועתה אנו מתודים על מה שעבר וא"כ עשה למען שמך לגאלנו. א"נ ע"ד המתפלל על חברו נענה תחלה. לז"א עשה למעקהם לא למעננו. א"נ עשה עמנו למען שמך הקבוע בנו על ידי המילה לזה גאל אותנו למען שמך ולזה חדש עלינו שנה טובה דהיא שנת גאולה. א"נ למען שמך למען שכינתך שמצטערת

על

הָפֵר עֲצַת כָּל אוֹיְבֵינוּ: א"מ
כַּלֵּה כָּל צַר וּמַשְׂטִין מֵעָלֵינוּ: א"מ
כַּלֵּה דֶבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּבִזָּה וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה
וְשָׂטָן וְיֵצֶר הָרָע וְחָלָאִים רָעִים מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ: א"מ
שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵימָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ: א"מ
מְנַע מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ: א"מ
זְכוֹר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ: א"מ

תוספת זה אין אומרים בראש השנה

(מְחוֹל וּסְלַח לְכָל עֲוֹנוֹתֵינוּ: א"מ
קְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ: א"מ
מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים כָּל שִׁטְרֵי חוֹבוֹתֵינוּ: א"מ
מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ: ס"ב א"מ)
כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים: א"מ
כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה: א"מ
כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר מְחִילָה וּסְלִיחָה וְכַפָּרָה: א"מ
כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר גְּאוּלָּה וִישׁוּעָה: א"מ

זכרנו

על גלותנו ולזה בטל מעלינו וכו' עד כלה כל צר ומשטין מעלינו כדי שיתפרסם לעיני העכו"ם שהשגחתך עלינו ע"י שתחדש עלינו שנה טובה ולא להם אך יען וביען שהעכו"ם בראותם שאנו ניצולים ולא הם. יגזרו עלינו גזרות. לכן מתפלל בטל מעלינו כל גזרות וכו' וג"כ בטל מחשבות שונאינו שהוא בלב כמ"ש לא תשנא את אחיך בלבבך: וגם הפרעלת אויבינו אמר זה כנגד המפרסמים שנאתם אותנו בראותם שאנו בשלוה והם בצרה. עוד אמר כל צר ומשטין הם השרים של מעלה וז"ש מעלינו. א"נ טעם הסמיכות ע"ד אז"ל שאם נגזר שלא ירדו גשמים אם חזרו בתשובה הקב"ה מורידם במקומות הצריכין להם לזה כדי שלא יובן מאומרו חדש עלינו שנה טובה דהיינו שאם נגזר גשמים מועטים שיורידם במקומות הצריכים להם לזה סמך בטל מעלינו כל גזרות קשות ירצה דמעיקרא יבטל הגזרה ומה שלא הזכיר תיבת ממנו בשאר הבקשות שאחר זה לומר שלא יורגלו לחטוא אפילו על רשעים כמותם שבזה יתן טבעם: א"מ כלה דבר וחרב וכו'. כלל בכאן דברים שהן בידי אדם עם דברים שהם בידי שמים כדי לרמוז כי גם פורעניות שבאים בידי אדם הם ג"כ גזירה בידי שמים כדאמרינן ועל המדינות בו יאמר וכו': א"מ שלח רפואה וכו'. סמך זה לדלעיל כלה דבר וכו' מפני שאחר המגפה נולדים חלאים מסבת צער המגפה ומהטלטול מעיר לעיר שבורחים בזמן המגפה. א"נ שייך לבקש רפואה על החולים שלא נגע בהם מגפה וכדי שלא יפגע בהם מגפה אחר שיתרפאו לזה בקש מנע מגפה מכל וכל שלא תקרב בהם ואין לומר עצור מגפה דמשמע שכבר התחילה ח"ו וקי"ל דלא יפתח אדם פיו לשטן: א"מ זכור. כתב פר"ח הזיי"ן בשו"א זכור כי עפר אנחנו שאנו מודים בשפלותינו וא"כ מחול וכו' כי די לנו שפלותנו ועשה כן דרך חן וחסד ובהיותך מוחל וסולח לנו. קרע רוע גזר דיננו שחייבנו עונותינו ובהיות כן עושה על דרך הפסד מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו שלא ישאר שום חוב מחשבון עונותינו וא"ל לקיים השטר כדרך בעל תשובה עד שישלים הסגופים כיון שמחלה לנו עשה לך החסד: מחה והעבר. החטא שנעשה ממנו הקטרוג יעבירו מלפניו שלא יקטרג עוד ע"ד גם ה' העביר חטאתך לא תמות כדאיתא בזוהר: כתבנו בספר חיים טובים. סמך זה למ"ש והעבר פשעינו לומר שאין ערוד ממית אלא חטא ממית וא"כ כיון ששאלנו על החטאים הממיתים כתבנו בספר חיים א"נ כיון שהעברת פשעינו אל תסלקנו מן העולם כדי שנמות זכאים רק כתבנו וכו' שע"י החיים נהיה זכים עוד לעבדך: וסמך לזה כתבנו בספר פרנסה משום דכי יהיב שבעא לחיי הוא דיהיב וכו' שלפעמים ימשך חטא מהפרנסה ע"ד וישמן ישורון ויבעט לז"א כתבנו בספר מחילה שאם ח"ו נחטא

מתוך

א"מ זכרנו בזכרון טוב מלפניך:
א"מ הצמח לנו ישועה בקרוב:
א"מ הרם קרן ישראל עמך:
א"מ הרם קרן משיחך:
א"מ החזירנו בתשובה שלימה לפניך:
א"מ שמע קולנו חוס ורחם עלינו:
א"מ עשה למענך אם לא למעננו:
א"מ קבל ברחמים וברצון את תפלתנו:
א"מ אל תשיבנו ריקם מלפניך:

ואומר קדיש עד לעילא ואומר תענו

מתוך שאלה מחול לנו ויובן מזה כתבנו בספר גאולה שמכוון שכתבנו בספר מחילה נעשה דור שכולו זכאי וראוים אנו אז לגאולה. ועוד י"ל סמך פרנסה לחיים דלא ליטעו שאנו שואלים חיים לבריאות הגוף לבד לזה מפרש' לומר כתבנו בספר מזונות דזהו עיקר חיים שיש בו כל אדם ולזה סמך כתבנו בספר מחילה לפי שהפרנסה מעמיד לאדם ע"ד שלא יחטא כקונו כי העניות מעבירתו ע"ד קונו ולפי שבגלות אנו אוכלים מתמלית האומות לזה סמך כתבנו בספר גאולה. א"נ לפי שא"י שער השמים ושם מקום הפרנסה כדי לבא לכלל זה כתבנו בספר מחילה וכיון שתמחול ראוים אנו לגאולה גמור להביאנו לארץ ישראל מקום הפרנסה. זכרנו בזכרון טוב. בבוא לפניך זכרון הטוב שהוא הצדיק שנאסף בעת זכרו ויתגלגלו רחם עלינו. א"נ כשאנו חוטאים אל תזכור זכרונינו לפניך כי אם שאנו מטיבים מעשינו. א"נ זכרנו זכור לנו זכרון טוב שהיא התורה שקבלנו בסיני מלפניך מה שלא רצו שאר אומות לקבלה ודי בזה שתמחול לנו על כל עונותינו ולהצמיח לנו ישועה ולהרים קרן ישראל. א"נ סמך לזה הצמח לנו ישועה הרם קרן ישראל הכוונה שלא תהיה הצמחה פתאומית שיהיה בה סכנה למות רק תהיה בהדרגה מעט מעט לזה אנו שואלים זכרנו בזכרון טוב וזכרון בשלמא יהיה הדרגת הישועה ואח"כ הצמח לנו ישועה קן לנו הלוך צלמות לפי שישבו בגלות ואח"כ הרם קרן ישראל עמך כל ישראל בכלל ואח"כ הרם קרן משיחך ואחר שיתגלה משיח החזירנו בתשובה שלימה בשובה עת שלימה אתה מחזירנו לפניך כבתחלה שהיינו לפניך. א"נ החזירנו בתשובה שלימה אחר והרם קרן משיחך המעט כדי שתהיה תשובה באותו מקום שחטאנו היינו א"י שזהו תשובה שלימה במקום שחטאנו: שמע קולנו. שלא תדקדק עמנו בדיבורינו אם אנו שואלים כהוגן אם לאו א"נ אל תתנהג עמנו כצדיקים שאתה מאחר שאלתם משום שאתה מתאוה לשמוע קולם נ"א שמע קולנו ותבקש ומיד חוס ורחם עלינו: עשה למענך. על כל התחסד שאם לא תעשה למענך סוף סוף צריך אתה לעשות למענו לקיים דברך שנאמר ושב ה' אלהיך את שביתך וכו' וכמ"ש רז"ל נשבע הקב"ה שלא לשוב לישראל לעולם עיין בילקוט חדש ערך מלאכים סי' כ"ח המביא משם זוהר חדש הדברים כן אם לא למעננו דהיינו עביד את בנין היכלך דיהבת בן וכו': קבל ברחמים וברצון. בזה יתפרסם שאתה מוחל ומקבל תפלת כל ישראל: אל תשיבנו ריקם. כיון שאנו שואלים מלפניך מתנת חנם בלי תמורה. או נמי אל תגבה ... בלנו בעבור שאתה ממלא זכיותינו ומשאלותינו שאם יהיה כך נמצא ח"ו שנהיה ריקים מזכיות ונתחייב ח"ו כליה. א"נ ברצון שיהיה הדבר ברצון שלך ע"ד כך עלה במחשבה דמי ישבב על ירך ... שאין אנו ראויים כי כך עלה ברצונך לקבל תפלתנו ע"כ בקיצור היותר אפשרי מספר ... ז"ל בדרכות התשובה שחבר בספר נ"ב ח"ב דף קפ"ד ע"א פירש החזירנו בתשובה שלימה היינו שיהיה מאהבה באז היא שלימה. שאם היא מיראה בבא עליו פורענות חוזר על תשובתו לזה מבקש שיהיה מאהבה: בשערי. בחיד"א הכי"ן (ת"ע): מחול ושלח. כן הגירסא ומ"א (בסימן תקפ"ד) כתב לומר שלח ומחול כי מחילה גדולה מסליחה כיונתי דצריך לבקש תחלה על הקל ואחר כך על החמור. ועי' גירסת הספרים יש לייבב דבר ליבנא דסוף ידוי נקט שאמר תחלה שתמחול לנו על כל חטאתינו

ותסלח

וסלח לכל פשעינו: (קרע רוע. קרע במהרה ותיבת רוע בעפחה: כתבנו. כולם בעפחה (מ"א בשם מט"מ) אחי"ה:

וקורין בו חמשה גוברי בפרשת וה' פקד את שרה והטעם משום דבר"ה נפקדה שרה רחל וחנה ולזה מפטירין בענין חנה. וקורין מוה' פקד את שרה עד ויגר אברהם (הרד"א והטור) וסדורים שכתבו בהם] עד ותקח לו אמו טעות הוא (ה"י דף ס"ז ע"א): מה שאין קורין בפרשת בראשית שבו היתה בריאת אדם הוא כי ר"ה הוא יום דין וסוכות הוא רחמים ולכן אנו מתחילים התורה אחר סוכות להזכיר בריאת עולם שרצה הש"י לברוא אותו במדת הדין סוד ר"ה ואח"כ שיתפו במדת רחמים סוד סוכות. ולפי הפשט להטעות השטן שלא ידע מתי ר"ה וכיון דנדחה הסיום והתחלה מיום ר"ה דחוהו עד כלות י"ט שלא יצטרכו להפסיק בפרשיות י"ט (חמ"י):

ומחזיר ס"ת להיכל. כן המנהג פשוט להחזיר ס"ת קודם התקיעות וכ"כ הרמב"ם הלכות ר"ה פ"ג וז"ל המנהג הפשוט בסדר התקיעה של ר"ה בצבור כך הוא אחר שקורין בתורה מחזירין הספר למקומו ויושבין כל הקהל ואחד עומד ומברך וכו' וכתב על זה הרב מעשה רוקח וז"ל ומחזיר ס"ת למקומו ובס' כ"י קדמון מצאתי ל' הר"א הנגיד בנו של רבינו ז"ל ואבא מארי ז"ל ומי שקדמו לו מחכמי המערב ז"ל מנהגם להחזיר ס"ת למקומו קודם התקיעה כדי שלא ידברו העם בעת חזרת ס"ת ויעברו על הראוי כדי שלא תהא הפסקה בין תקיעה שמיושב לתקיעה דמעומד ואפילו במזמור וכיוצא בו ממה שנהגו לאומרו בעת חזרת ס"ת ועל זה ראוי לסמוך וכבר כתב הוא ז"ל זה

המנהג

תֵּעָנוּ וְתֵעָתְרוּ מִן הַשָּׁמַיִם. תִּתְקַבַּל צַעֲקַתְכֶם. תִּשָּׁמַע תְּפִלַּתְכֶם בְּרָצוֹן. תֵּעָנֶה עֲתִירַתְכֶם. וְיִפְתַּח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל אַחֵינוּ. שַׁעֲרֵי אוֹרָה. שַׁעֲרֵי אַהֲבָה. שַׁעֲרֵי אַחֲוָה. שַׁעֲרֵי בְרָכָה. שַׁעֲרֵי בִינָה. שַׁעֲרֵי בֵית מִקְדָּשׁ. שַׁעֲרֵי גְאוּלָה. שַׁעֲרֵי גְדֻלָּה. שַׁעֲרֵי גִילָה. שַׁעֲרֵי דִיצָה. שַׁעֲרֵי דֵעָה. שַׁעֲרֵי הוֹד. שַׁעֲרֵי הָדָר. שַׁעֲרֵי הַצְלָחָה. שַׁעֲרֵי וַעַד טוֹב. שַׁעֲרֵי זְכִיּוֹת. שַׁעֲרֵי זְרִיזוּת. שַׁעֲרֵי זְהִירוּת. שַׁעֲרֵי זִמְרָה. שַׁעֲרֵי חֶדְוָה. שַׁעֲרֵי חֶמְדָּה. שַׁעֲרֵי חָכְמָה. שַׁעֲרֵי חֵן וָחֶסֶד. שַׁעֲרֵי טוֹבָה. שַׁעֲרֵי טָהֳרָה. שַׁעֲרֵי יוֹשֶׁר. שַׁעֲרֵי יְשׁוּעָה. שַׁעֲרֵי כַפָּרָה. שַׁעֲרֵי כַלְכָּלָה. שַׁעֲרֵי לִמּוּד. שַׁעֲרֵי מָזוֹן. שַׁעֲרֵי מְחִילָה. שַׁעֲ' מְנוּחָה. שַׁעֲ' נֶחָמָה. שַׁעֲ' סְלִיחָה. שַׁעֲ' סְמִיכָה. שַׁעֲרֵי סוֹד. שַׁעֲרֵי עֶזְרָה. שַׁעֲרֵי פְדוּת. שַׁעֲרֵי פַרְנָסָה טוֹבָה. שַׁעֲרֵי צְדָקָה. שַׁעֲרֵי צָהֳלָה. שַׁעֲרֵי קוֹמְמִיּוּת. שַׁעֲרֵי רְפוּאָה שְׁלֵמָה. שַׁעֲרֵי שָׁלוֹם. שַׁעֲרֵי שַׁלְוָה. שַׁעֲרֵי שֶׂפַע. שַׁעֲרֵי תוֹרָה. שַׁעֲרֵי תְפִלָּה. שַׁעֲרֵי תְשׁוּבָה. וְיָסִיר מִתּוֹכְכֶם קִנְאָה וְשִׂנְאָה וְתַחֲרוּת. וִיקַיֵּם בָּכֶם מִקְרָא שֶׁכָּתוּב יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם. וְיִכָּתֵבְכֶם בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים. וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְאִמְרוּ אָמֵן: ואומר תתקבל וכו'

ומוציא ס"ת וקורין בו חמשה גוברי בפרשת וה' פקד את שרה וכו' ואחר כך אומר קדיש. ומוציא ספר שני וקורא בו המפטיר ובחדש השביעי באחד לחדש. ואינו אומר קדיש אחריו. ואח"כ מפטיר ויהי איש אחד מן הרמתים וכו' עד וירם קרן משיחו ומברך לפניה ולאחריה ואומר על התורה בנוסח זה:

על

על התורה ועל הנביאים (בשבת ועל יום המנוחה הזה) ועל יום טוב מקרא קדש הזה יום הזכרון הזה שנתת לנו יהוה אלהינו לקדושה (בשבת ולמנוחה) לכבוד ולתפארת. על הכל אנו מברכים את שמך ודברך אמת וקים לעד ברוך אתה יהוה מלך על כל הארץ מקדש (בשבת השבת ו) ישראל ויום הזכרון: אמן

אומרים מה רב טובך וכו' ימי שבחך למלך ולקהל יהי ה' אלהינו עמנו וכו'. ואם חל בשבת מתחיל ברוך ה' אשר נתן מנוחה וכו'. וידעת וכו' ומכנים ס"ת להיכל. ועומד גדול שבצבור מי שהוא זריז וזהיר לתקוע וקודם התקיעה אומר

פזמון לתקיעת שופר לר"י הלוי

סי' עבאם יהודה שמואל

עת שערי רחמים להפתח. יום אהיה כפי לאל שוטח. ואקרבה לפניו קרבן ריח. יזכיר לי אל ביום הוכח. עוקד והנעקד והמזבח:

עוקד באחרית ניסה בסוף העשרה. הבן אשר ילדה לך משרה. אם נפשך בו עד מאד נקשרה. קום העלהו לי לעולה ברה. על הר אשר כבוד לך זרח: עוקד

אמר לשרה כי חמודך יצחק. גדל ולא למד עבודת שחק. אלך ואורהו אשר לו לא חק. אמרה לכה אדון אבל לא תרחק. ענה יהי לבך באל בוטח: עוקד

סחר והשכים יצחק בבקר. ושני נעריו ממתי השקר. יום השלישי נגעו אל חקר. וירא דמות כבוד והוד

ויקר

המנהג בס' זמנים מן התיבה ומי שסומך על זולת זה ויקדים תקיעות שמיושב לחזרת ספר תורה למקומו הוא נוהג בזה מנהג בלתי נכון עכ"ל:

נהגו עתה לומר פיוטים אלו וטוב וישר ונכון לאומרם בפרט לעת כזאת שעת הדין כדי לעורר זכות העקידה אשר היא דבר גדול לישראל בעת צרה וסימניו **עבאם יהודה שמואל** בספר הדפוסים מצאתי כתוב שבלשה אחים יסדוהו. ומהר"ר יצחק וכו' ז"ל כתב נ"ל בזה כי שיר זה אינו לר"י הלוי ואני קבלתי מפי מו"ז מהר"ן שדברי שניהם אין בהם טעם ואולם האמת כי סליחה זו יסדה ר"י הלוי זלה"ה ותחלה רמז בראשי החרוזים שם ראש ותניכת משפחתו ואח"כ רמז שמו ושם אביו הידוע ומפורסם ר' יהודה בן שמואל הלוי זת"ל: **אם** חל בשבת נוהגים לומר עת שערי רחמים לבד ונכון הוא ובפרט לפי מ"ש בפירוש פיוט זה לקמן משם הכ"ב דיצחק ע"ה נעקד בשבת ור"ה היה רק שישמיע מבית אהרן של פייטי תיבות אלו ובמע תקיעה תוקעה ותרועה. ע"כ:

עת שערי רחמים. ה"ג בכל סדורים אלו ובסדורי הדפוס גרסי עת שערי רצון ואני ראה גם ראה נוטה גירסתם אשר המה נובעים ממקור קדוש האר"י ז"ל וז"ל שכתב שבמוסף עולה ז"א עד אבא הנק' אב הרחמים יע"ש ולזה עתה שנשלמה תפלת שחרית והתחלנו בענין תפלת מוסף מתעורר ז"א במקורו אבא הנק' רחמים. לכך

גרסינן רחמים: לאל שוטח. ע"ש שטחתי אליך כפי: ביום הוכח. ביום שנתוכח עמי על עונותי: נסיון העשרה. נסיון זה היה עשירי לנסיונות: ברה. נבחרת מן ברו לבם אים: שחק. שמים: אשר לו לא חק, פירוש החקים שחקק לו השי"ת ע"ד ה' מחוקקנו: סחר. לשון סבוב מן סחרו אל ארץ ... ויצא מעליהם והסתתר: ממתי השקר. מעם השקר שלא היו מאמינת אברהם אלא מאבות ... : נגעו אל חקר. אל תכלית מחקר המקום שהיה להם ללכת והוא מלשון החקר אלוה תמצא

ויקר. עמד והתבונן להמשח: עוקד ידע
נעריו עת קראם לאמר. אור הראיתם צן בראש
הר המור. ויאמרו לא נחזה רק מהמור. ענה
שבו פה עם משולים לחמור. ואני והנער
להשתבח: עוקד הלכו שניהם לעשות
במלאכה. ויען יצחק לאביו ככה. אבי ראה
אש ועצי מערכה. אדני איה שה אשר כהלכה
האת ביום זה דתך שוכח: עוקד ויען אבי
באר חי נחשה. כי הוא אשר יראה לעולה השה
דע בני כי כל אשר יחפוץ אלהים יעשה. נבנה בני
חיים לפניו כשא. אז יאמר זבח והזיבה: עוקד
דפקו בשערי רחמים לפתוח. הבן להזבח
ואב לזבוח. קים לאל ורחמיו לבטוח. וקוי
יהוה יחליפו כח. דרשו בנחלת אל להסתפח:
עוקד הבין עצי עולה באון וחיל. ויעקד יצחק
כעקוד איל. ויהי מאור יומם בעינם ליל. והמי
דמעות נוזלים בחיל. עין במר בוכה ולב שמח:
עוקד שורו לאמו כי ששונה פנה. הבן אשר
ילדה לתשעים שנה. היה לאש ולמאכלת מנה:

אנה

תמלא: וירא דמות כבוד והוד ויקר. פי' יקר השם: והתבונן. פי' להתבונן אם הוא יקר ה' כדי שיהא נמשח קודם שיגיע אליו מלשון ואתבונן אליו בבקר: להמשח. מלשון יען משח ה' אותי: ידע. מלשון ואת הנערים יודעתי ופי' בו ז"ל כמו יועדתי והדג"ש בדל"ת מההתפעל כמו ידעת השחר מקומו (איוב כ"ח) וכאן הכוונה שהודיעם באמרו להם אור הראיתם וכו': צן. לשון גילוי מלשון צן המטה: בראש הר המור. מל' הר המור גבעת הלבונה והוא המקום ששם נבנה בו בית המקדש: מהמור. לשון שוחה עמוקה מלשון במהמורות בל יקומו וק"ל דאין התשובה מעין השאלה שהרי הוא שאל אותם אם ראו אור צן בראש הר המור ומה תשובה זו לא נחזה רק מהמור ואלו היתה השאלה אם ראו הר המוריה היתה התשובה נכונה שלא ראו אור כי אם מהמור וראיתי להר"י בשירי ז"ל דגרים ויאמרו לא נחזה רק המור והשתא אתי שפיר דהוא שאלם אם ראו אור צן בראש הר המור והשיבו כי לא ראו אור צן רק ראו הר לבד כאשר עיני אחרים רואים דעיני בשר להם ולא עיני השכל ועל זה השיב להם שבו פה עם וכו' ובאמת דגירסא נכונה ואמיתית היא. ונלע"ד ליישב גירסת הספרים שהוא על פי מ"ש בתנחומא פ' וירא ז"ל וירא את המקום מרחוק וכו' מלמד שבתחלה היה מקום עמק כיון שאמר הש"ית לשרות שכינתו עליו ולעשותו מקדש. אמר אין דרך המלך לשכון בעמק אלא במקום גבוה מעולה ויפה ונראה לכל. מיד רמז הקב"ה לסביבות העמק שהם יתקבצו ההרים למקום אחד לעשות מקום לשכינה לפיכך נקרא הר המוריה במוראתי של הקב"ה נעשה הר עכ"ל. וכס' ג"ב ח"ב בדרוש ר"פ דף קע"ט ע"ב דייק לזה מדכתיב על אחד ההרים שהיה הר אחד שנעשה מכמה הרים יע"ש ועפ"ז השאלה היתה אם ראו אור בראש הר המור והשיבו כי לא ידעו מזה ההר כלום כי מיחוז היה לעמק שוחה עמוקה והו"ק: דתך שוכח. ששכחת להביא השה לקרבן. (ומהרי"ע פירש וכו' דאיתא בפרק פרת חטאת מה מזבח זה שלא נכתמם בהם הריצו אף אש ועלים וכו' וזהו אבי ראה אש וכו' וא"כ איה שה אשר כהלכה. וא"ת נקנה אותה והלא צריך בקור ד' ימים ולמה אתה שוכח דתך א"ל אברהם אלהים יראה לו השה לעולה כבר הוא מבוקר מהקב"ה ולפי שדין הקרבן להקדים [illegible] תחלה אמר לעולה בני קרא עליו שם עכ"ב ונכון הוא מאד. אחי"ה:) יחליפו כח. ענין התחדשות הדבר

בתמורת

אָנָה אֲבַקֵּשׁ לָהּ מְנַחֲמִים אָנָה. צַר לִי לְאֵם תִּבְכֶּה וְתִתְיַפֵּחַ: עוקד מִמַּאֲכֶלֶת יֶהֱמֶה מִדְבָּרִי. נָא חַדְּדָהּ אָבִי וְאֵת מַאֲסָרִי. חֵיק וְעֵת יֵקַד יְקוֹד בִּבְשָׂרִי. קַח עִמְּךָ הַנִּשְׁאָר מֵאֶפְרִי. וֶאֱמוֹר לְשָׂרָה זֶה לְיִצְחָק רֵיחַ: עוקד וַיֶּהֱמוּ כָּל מַלְאֲכֵי מֶרְכָּבָה. אוֹפָן וְשָׂרָף שׁוֹאֲלִים בִּנְדָבָה. מִתְחַנְּנִים לָאֵל בְּעַד שֵׂר צָבָא. אָנָּא תְּנָה פִּדְיוֹם וְכוֹפֶר הָבָה. אַל נָא יְהִי עוֹלָם בְּלִי יָרֵחַ: עוקד אָמַר לְאַבְרָהָם אֲדוֹן שָׁמַיִם. אַל תִּשְׁלְחָה יָד אֶל שְׁלִישׁ אוֹרִים. שׁוּבוּ לְשָׁלוֹם מַלְאֲכֵי מַחֲנַיִם. יוֹם זֶה זְכוּת לִבְנֵי יְרוּשָׁלַיִם. בּוֹ חֵטְא בְּנֵי יַעֲקֹב אֲנִי סוֹלֵחַ: עוקד לִבְרִיתְךָ שׁוֹכֵן זְבוּל וּשְׁבוּעָה. זְכֹרָה לְעֵדָה סוֹעֲרָה וּנְגוּעָה. (וּשְׁמַע תְּקִיעָה תְּקִיעָה וּתְרוּעָה.) וֶאֱמוֹר לְצִיּוֹן בָּא זְמַן הַיְשׁוּעָה.
יִנּוֹן וְאֵלִיָּה אֲנִי שׁוֹלֵחַ:

פזמון אחר

הַמֶּלֶךְ יְהוָה רוּם וְתַחַת קוֹנֶה. הַגְדִּילוּ אֱמוּנַי
בְּנוֹעַם שִׁיר וּמַעֲנֶה. בַּחֲצוֹצְרוֹת וְקוֹל
שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְהוָה: בחצוצרות יְהוָה

בקול

בתמורת הרבר שחלף ועבר מלשון אם יכרת ועוד יחליף: להסתפח. ענינו הדיבוק והחיבור מלשון מהסתפח בנחלת ה': (יאמיר. ראיתי שפירשו בו מן וה' האמירך שהוא ל' עילוי ושבח. ול"נ ל' ייחוד והוזמנה מלשון רז"ל אתם עשיתוני חטיבה א' בעולם דכתיב את ה' האמרת הכוונה בו ל' ייחוד כמו כן אז יאמיר ייחד פלוני לזבח ופלוני לזבוח ועמ"ש בס' תפלת מנחה דשבת ב' הרד"א: באון. ל' חוזק מן ולאין אונים: וחיל. ג"כ ל' חוזק מן האל המאזרני חיל: והמון דמעות. מן המונים המונים ל' ריבוי: בחיל. לשון כפילה וחגייה מן על ראש רשעים יחול: במר בוכה. על שחיטת יצחק: ולב שמח. על קיום מצות השי"ת: שורו. ל' הבטה מן אשורנו והטעם פנו אליה ונחמוה: פנה. מלשון כי פנה היום: מנה. לשון חלק מן מנה אחת אפים: אנה. הנו"ן רפה והוא לשון אן מאין אבקש לה מנחמים: ותתיפח. פי' תהנה ותהמה מל' תתיפח תפרש כפיה: מדברי. מפחד השכין יהמה דבורי מן ומדברך נאוה: חדדה. הדד הסכין כדי שאשחט במהרה: חזק. כדי שלא אתנועע על האש. ומו"ז נ"ע פירש כדי שלא יבעט באביו בשעת שחיטה ועיין זוהר בראשית דק"נ ע"א:

ויהמו וכו'. הכי איתא בזוהר דף ק"ף ע"א על פסוק הן אראלם צעקו חוצה: ירח. כינוי ליצחק: שליש אורים. בשלשה אבות הן אור העולם כולו ואם כן יהיה יצחק שליש אור העולם: מלאכי מחנים. כינוי לאברהם וליצחק: בו חטא בני יעקב אני סולח. אתיא כמ"ר שנעקד יצחק אבינו ע"ה ביה"כ כי הסליחה אינה רק ביה"כ וכ"כ בפר"א ובזוהר ועוד מפורש שם דבשעת מנחה של יה"כ היתה העקידה קן היה נ"ל. ועכשיו ראיתי בכ"ב דף ע' ע"ג שהביא מדרש ר' סימון שם שהעקידה ביום שבת ויה"כ היה וי"א יום שבת ור"ה היה וכו' יע"ש. נמצא לפי זה דשייך לאומרו גם בר"ה כפי דעת הי"א כי גם בר"ה יש סליחה כנזכר שם ויהיה פי' בו בעבורו כלומר בעבור יום זה שהיתה בו נ"ל העקידה הטא בני יעקב אני סולח: ונגועה. היא מן ואהי נגוע כל היום עכ"ל הרד"א אשר אינה ה' לידי כ"י.

ומה שהוספתי יש עליו עיגול כזה (　):

המלך ה'. בספר החיים ח"ד דף כ' ע"ב מתחיל ש"ל ומרים קולו וצועק המלך ומיד כל מיני מקטרגים יסתלקו וכן בכל התפלה כשאומר המלך ירים את קולו ויכוין להנצל מן המקטרג הכרוך עליו

וכהזכירו

בְּקוֹל שׁוֹפָר יַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה. לְקַבֵּץ צוֹלֵעָה בְּבוֹא חֶזְיוֹן תְּשׁוּעָה. עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה. יְהֹוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר: עלה. הַמֶּלֶךְ יְהֹוָה פּוֹתֵחַ סְפָרִים. לְצַדִּיקִים וּבֵינוֹנִים וּפוֹשְׁעִים גְּמוּרִים. וְעַם יְשָׁרִים וּבָרִים. עִם זוּ יָמָנָה: בחצוצרות יְהֹוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר קוֹל מִשָּׁמָיִם. עַל הַר הַקֹּדֶשׁ וְעַל יְרוּשָׁלָיִם. וְאָז כַּנַּת יְמִינְךָ תִּהְיֶה כְּמֵאָז נְטוּעָה: עלה הַמֶּלֶךְ יְהֹוָה רוֹצֶה עַם לֹא אַלְמָן. וְקַיֵּם לָהֶם דְּבַר הַנֶּאֱמָן. וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה: בחצוצרות יְהֹוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר בְּהַר צִיּוֹן תִּתְקַע. נְוֵה צִיּוֹן תִּרְקַע וְהַר שֵׂעִיר תִּבָּקַע. וְכָל בּוֹגְדֵי עַמְּךָ בְּנִבְכֵי יָם תְּשַׁקַּע. וְתִנָּתֵק וְתָמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה: עלה הַמֶּלֶךְ יְהֹוָה כָּתְבֵנוּ לְחַיִּים. כְּכַת הַצַּדִּיקִים הַמְּנוּיִם לְחַיִּים. וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהֹוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה: בחצוצרות יְהֹוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר יְגַלֶּה קֵץ וּזְמָן. עֵת בְּשׁוֹפָר יִתָּקַע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן. וּמַלְכוּת הָרִשְׁעָה אֲזַי יָשִׁית פְּרוּעָה: עלה הַמֶּלֶךְ יְהֹוָה שַׁוְעָתִי הַקְשִׁיבָה. וּכִימֵי קֶדֶם בֵּיתְךָ הָשִׁיבָה. וְהֵיכַל קָדְשְׁךָ מְהֵרָה יִבָּנֶה: בחצוצרות יְהֹוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר יָחִיד רוֹכֵב שִׁבְעָה. הֲמוֹנָיו יַשְׁמִיעַ בְּשׂוֹרָה טוֹבָה יְדוּעָה. וִיחַדֵּשׁ מְלוּכַת לְאוֹם בּוֹ נוֹשָׁעָה. דְּבִיר קָדְשׁוֹ יִבָּנֶה. וְיַגִּיעַ קֵץ יְשׁוּעָה: עלה

עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְהֹוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר: תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶא לְיוֹם חַגֵּנוּ: לְכוּ

ולהזכירו תיבת המלך אז מתפחד המקטרג על נפשו ובורח ממנו והביא שם משל נאה על זה: רום ותחת קונה: פי' קונה שמים וארץ: הגדילו אמוני. ישראל פי' ויבא גוי צדיק שומר אמונים: צולעה. ישראל פי' והוא צולע על ירכו ועל שם אוספה הצולעה במיכה ד': חזיון. נבואה פי' חזון ישעיהו: כנת ימינך. גנת ימינך וזהו ארץ ישראל על שם וכנה אשר נטעה ימינך והכ"ף מתחלף בגימ"ל: לא אלמן. פי' לא אלמן ישראל מאלהיו: תרקע. מן רוקע הארץ ובאלהים ל' פרישה ושטיחה ור"ל תיקן שמחה להיות האלהים עליה: תבקע. יהיה מישור ובקעה שעתידים ישראל לכבוש את בני עשו: בוגדי. שונאי: בנבכי ים. לשון בלבול ושבוש וטירוף כי כן דרך הים להיות מימיו מטרפין: ים תשקע. צללו כעופרת ת"א אשתקעו: היתד התקועה. מלכות עכו"ם הרשעה: בסערות תימן. מהרי"ו פירש שזה רומז אל הגליות שגלו ישראל טלטול אחר טלטול לפי' כינה גלותם לסערות לשון רבים עי"ש: ישית. ישים: פרועה. גלויה ולשון ביזוי וקלון כמו כד"א ופרע את ראש האשה: רוכב שבעה. ז' רקיעים ועל שם רוכב שמים בעזרך: המוניו. ישראל: לאום ל' אומה: בו נושעה. פי' ישראל נושע בה': ובאו האובדים. לפי שנפוצו לארץ רחוקה לפנים מנהר סמבטיון לפיכך קראם אובדים שהיו שם אבודים כאלו לא יצאו משם:

אברהם

נְרַנְּנָה לַיהֹוָה נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ: נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִירוֹת נָרִיעַ לוֹ: הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: כָּל הָעַמִּים תִּקְעוּ כָף הָרִיעוּ לֵאלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה: מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַיהֹוָה כָּל הָאָרֶץ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ

נַגֵּן בִּתְרוּעָה: הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ: וַיהוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ: וַיהוָה אֱלֹהִים בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן: וַיְהִי קוֹל הַשּׁוֹפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָםִ: כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ כִּנְשֹׂא נֵס הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ:

עתה שהופיע עלינו אור ווזהר הרב חמ"י והוא תיקן נוסח תפלה להוקע לאמרה קודם תקיעה וכבר נהגו כל הש"צ לאמרה להתחנן נה ולהשמיע במרום קולם בנועם שיח סוד שרפי קודש לשון הזהב והאדרת:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם בָּנֶיךָ בְּנֵי רְחוּמֶיךָ שָׂמוּ פְּנֵיהֶם לְנֶגְדְּךָ וּבָטְחוּ עַל רוֹב חֲסָדֶיךָ וְשָׂמוּנִי שָׁלִיחַ לִתְקוֹעַ שׁוֹפָר לְפָנֶיךָ כְּדֵי שֶׁתִּזְכּוֹר לָהֶם זְכוּת אַבְרָהָם אָבִינוּ וּתְפִלָּתוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. וּזְכוּת יַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם וּתְמִימוּתוֹ אֲשֶׁר הִתְהַלֵּךְ לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם. וּזְכוּת יִצְחָק אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם וַעֲקֵידָתוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ. וְתַעֲמוֹד מִכִּסֵּא דִין וְתֵשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים עֲלֵיהֶם. כְּדָבָר שֶׁנֶּאֱמַר עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְהוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר: וַאֲנִי יוֹדֵעַ בְּעַצְמִי שֶׁאֵינִי כְּדַאי לְבַקֵּשׁ עַל עַצְמִי וְכָל שֶׁכֵּן עַל אֲחֵרִים. וְכָל שֶׁכֵּן כִּי אֵין בִּי לֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה לְכַוֵּין כַּוָּנַת הַתְּקִיעוֹת וְצֵרוּף שְׁמוֹתֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים וְכָל הַיִּיחוּדִים וְזִוּוּגֵי מִדּוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת וּמִתּוּק הַדִּינִים קָשִׁים וְרָפִים הָרְאוּיִם לָבוֹא עַל יְדֵיהֶם. אֲבָל בָּטַחְתִּי בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וְיָדַעְתִּי כִּי

אברהם בראש יעקב כנגדו יצחק בנתים. רבים הוקשה להם דבור זה מה היום מימים להיות סדרן כך ולא כסדר תולדותם אברהם יצחק ויעקב. וראיתי בסידור שערי רחמים שהגיהו ואינו כלום ולא בלשון הרב דייק שאמר ויהיו היום חקוקים בכסאך דוק מלת היום דמשונה יום זה שצריכים אנו לרחמים וכבר סידר הרב בתחלת דבריו כן כדי שתזכור להם זכות אברהם וחסידותו ויעקב ותמימותו ויצחק ועקידתו הרי שינה סדרן פעמים והסדר הנהוג יעקב באחרונה והיום באמצעיתא עיין זוהר פרש' ויצא דף ק"ן ע"א שטה י"ט ודף קנ"א ריש ע"א ומבואר הוא בזוהר בכמה מקומות ודבר גדול דבר הנביא והוא עפ"י הזהר פ' בהעלתך דף ק"ן ע"ב כשהביא שם על פסוק ויסע ויבא ויט הפסוק הראשון רמז הוא לאברהם נסדר כסדר כל אות ואות ופסוק ויבא הרמוז ליצחק נסדר למפרע וכו'. וכת' הזוהר על זה וע"ד אתוון כלהו למפרע דכתיב ויהי הענן והחשך דכיון דעאל יצחק בדינוי ולא קרב זה אל זה אינון דאתו מסטרא דאברהם לא קריבו דא בדא דהא לא יכלין בגין דהאי בהר אתדבקא ביצחק כד"א ויאר את הלילה דכד אתמליא לאתחברא ביצחק ולא קרב זה אל זה ולא יכיל לקרבא עד דאתא יעקב ואתחבר באברהם ונטל ליצחק ואשדי ליה איהו באמצעיתא כדין אתקשר מהימנותא דא בדא ודא בדא ואשתיזבו ישראל ובזה עלו דברי הרב ז"ל כהוגן בלי קושי ובלי הגה"ה ודו"ק: (אמר אחי"ה אם תרצה להבין היטב עיין בפי' חמ"י עצמו בפשטי כוונת התקיעות הובא לקמן בשמו):

לא תבישני. כי לתקן שלחוני ולא לעות. ואתה בטובך תעורר רחמיך. ויהי נועם יהוה אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. ותצרף מחשבתי הטובה דרך כלל למעשה כאלו אתכון בכל צרופי שמות הקדושים העולים מתוכם ובכל היחודים וזווגי מדות העליונות ומתוק הדינים הראוים לכל תקיעה ותקיעה ויעלו לפניך עם שאר תפלות ותקיעות בניך היודעים והמכונים כל הכונות הראויה המעלים ייחוד וזווגי מדות העליונות ומעוררים את הרחמים: ובכן יכבשו רחמיך את כעסך ויגלו רחמיך על מדותיך. ותרחם על בניך והפוך להם גם על ידי תקיעות אלו מדת הדין החזק והרפה למדת החסד ולמדת הרחמים וזכור לנו זכות אבותינו ויהיו היום חקוקים בכסאך. אברהם בראש. יעקב כנגדו. יצחק בנתים. ותכנס לנו לפנים משורת הדין. וסתום וחתום פי שטן ואל ישטין עלינו. ובבוא תוכחה נגדך שמנו מספרך אל תמח. וכתוב לחיים

טובים

רמז יש בו. (אמר אחי"ה מצאתי בכ"י קדמונים פי' רמז דהיינו רמ"ח ע"ה. וי"מ רמז יש בו כי האיל אשר ממנו בא הקרן כבר מת וכלה ולא נשאר ממנו כי אם קרן הלז שהוא השופר כך ישראל לא ישאר בידיהם רק כח תפלתן כמו הקרן שלא נשאר ממנו אלא הקול ואין מועיל להם רידוף כהבל. וי"מ כמו שהאיל היה בגידין ועצמות ועתה הוא עצם יבש כן האדם עתיד להיות כמוהו ולא יתגאה. וי"מ מ"ר ז' יש בו. כלומר תיבת רמ"ז היא מ"ר ז' דהיינו ה' יתברך שהוא בעל ז' רקיעים אם יכנסו ישראל לשוב בתשובה שלימה תבקע ז' רקיעים ותעלה דרך שם השמימה): והענין הזה רומזים אלו ג' סי' שהם **תשר"ת תש"ת תר"ת** וחז"ל נתנו טעם למה אנו עושים סי' תשר"ת התורה לא אמרה אלא יום תרועה יהיה לכם. הם למדו בגזירה שוה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ותרועה מתרגמינן יבבא ומצינו באם סיסרא דכתיב נשקפה ותיבב מספקא לן אי ילולי יליל אי גנוחי גנח או שניהם כאחד. ופרש"י גנוחי גנח כאדם הגונח מלבו כדרך החולים שמאריכים בגניחותיהם. ילולי יליל כאדם שבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכים זה לזה ע"ש. הילכך מספיקא אנו עושים שהיהם תשר"ת ואח"כ כיו תש"ת שאם תרועה היא שברים לא עשינו כלום שיליל היא הפסק בין תרועה לתקיעה אחרונה ואח"כ תר"ת שאם התרועה יבבא היא. א"כ הפסיקו השברים בין תקיעה ראשונה לתרועה. ע"כ הצריכו לעשות תשר"ת תש"ת תר"ת עיין כל זה בטור (פוסקים) וטעם שתיקנו תשר"ת ולא תרש"ת שאמא דמלת מי שיש לו צער מעיקרא גנח קולות ארוכים ואח"כ קולות קצרים ובאלו הסימנים רומז מ"ש הרמב"ם כדי לעורר את הלבבות. תקיעה ראשונה מורה שידו פשוטה לקבל שבים. ושלשה שברים מורים שבירת לבב. ותרועה מורה שאם העון הוא חזק וגמור שישבר את רוחו ונשמתו וכל תאותו מלבו תרועם בשבט ברזל ואם עשה כן ששב בכל לבו הקב"ה מבטיחו שימחול לו מחילה גמורה ויהיה באהבה עמו כאלו לא חטא מעולם וזה מורה התרועה מלשון רעך וריע אביך. ותקיעה אחרונה שירה הקב"ה לכל העולם בעבורו כמ"ש חז"ל לעולם יראה אדם עצמו כאלו כל העולם תלוי בו עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את כל העולם כלו לכף זכות כך מצאתי בכת"י ירושלמי לא ידעתי למי מקודשים עכ"ל: **בעת** תקיעת שופר צריך אדם להבין עצמו לשמוע קול שופר לקיים מצות עשה יום תרועה

יהיה

טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ. אָמֵן כֵּן יְהִי רָצוֹן. יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

יאחז השי"צ השופר בידו וקבלתי לכסות השופר בטליתו עד עת הברכה. והב"ח כתב לכסותו בשעת הברכה ובין כל סימן וסימן. ואח"כ אומר:

(לשון הרמב"ם פ"ז מהלכות תשובה)

אַף עַל פִּי שֶׁתְּקִיעַת שׁוֹפָר בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה גְּזֵרַת הַכָּתוּב. רֶמֶז יֵשׁ בּוֹ. כְּלוֹמַר עוּרוּ יְשֵׁנִים מִשִּׁנַתְכֶם וְהָקִיצוּ נִרְדָּמִים מִתַּרְדֵּמַתְכֶם וְחַפְּשׂוּ בְּמַעֲשֵׂיכֶם וְזִכְרוּ בּוֹרַאֲכֶם וְחִזְרוּ בִּתְשׁוּבָה אֵלּוּ הַשּׁוֹכְחִים אֶת הָאֱמֶת בְּהַבְלֵי הַזְּמַן וְשׁוֹגִים כָּל שְׁנָתָם בְּהֶבֶל וָרִיק אֲשֶׁר לֹא יוֹעִיל וְלֹא יַצִּיל. הַבִּיטוּ לְנַפְשׁוֹתֵיכֶם וְהֵטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם וְיַעֲזוֹב כָּל אֶחָד מִכֶּם דַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמַחֲשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר לֹא טוֹבָה: ויאמר פסוקים אלו סי' קרע שטן ע"פ הסוד: קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי: רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת וּלְעוֹלָם כָּל מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ: עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב אַל יַעַשְׁקֻנִי זֵדִים: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא

שלל

יהיה לכם וצריך ש"ץ להתכוין להוציא לכל השומעים קולו ויחרד וילפת ויבכה על כל עונותיו כי אותה שעה עת המוסף הוא שעת הדין וכל כך עשה ה' חסד ורחמים עם ישראל לדונם בעת העמידה בעת שהם עסוקים במצוה כדי שלא לדקדק עליהם וכדאי' במדרש. וכתב רבינו האר"י דבעת תקיעת שופר דמיושב נכון הוא להתודות בלחש כל אדם שלא ישמעו דבריו בין סימן לסימן דוקא כי אז השטן הוא מעורבב ודברי הוידוי עולים למעלה ויתודה דרך כלל עברתי על לא תעשה ועשה. ומי שאינו בוכה בימים אלו ולעת כזאת מורה שאין נשמתו טובה ושלימה כמ"ש האר"י זלה"ה. (ותוקע בשופר של איל כדי שיזכור לנו הקב"ה עקידת יצחק וכאלו עקדנו עצמנו לפניו כדא"ר אבהו) ותוקעין מיושב. כדי לערבב את השטן מיד בתקיעה ראשונה ולא יקטרג עוד בשעת התפלה. ובירו' אמרו שכשתוקעין פעם א' בהיל ולא בהיל שנייה מזדעזע ובהיל. פירוש ראשונה סבר קיימו מצות תקיעה. שנייה סבר שמא שופר משיח הוא שימות בו והגיע זמנו ליפטר מן העולם ויבהל לבקש על נפשו ולא ימין שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ויתב"ה בהיל שלא ישאר שום שטן בעולם כנאמר בלע המות לנצח למדנו בתקיעות דמיושב כדי לערבב את השטן והם העיקר ותקיעות דמעומד הם על סדר הברכות (כ"כ הפוסקים):

וראיתי להועילך להעתיק הנה פשוטי כוונת התקיעות מהזוהר שכתב החמ"י ז"ל דף קכ"ג וז"ל סוד השופר היא הבינה דבה חירו לכולה וישראל צריכים עתה ביום הדין לתקוע בשופר לעורר שופר העליון בינה להפוך הדין לרחמים ע"י התרועה לכך אמר הכתוב יום תרועה יהיה לכם ר"ל לכם ניתן ההתעוררות של מעלה שאתם תעירו וזולת התעוררות שלכם לא יהיה שום התעוררות למעלה והכוונה בזה לפי שהבינה הוא סוד השופר מסתלקת למעלה ומסתרת את עצמה מלהאיר ומלהשפיע אל הבנים שהם סוד ו"ק הבנין ואז הגבורה פחד יצחק מתעורר להתחזק בדין הקשה ואז מכין את עצמו לדון את העולם על כן צריכים אנו אז להתעורר למטה בשופר לחזור בתשובה שלימה שזהו סוד התשובה תשוב ה' ר"ל להשיב ה"א עליונה סוד בינ"ה על הבנים ו"ק הבנין וגם לתקוע בשופר לעורר אותה. ובסי' הסר"ת תקיעה ראשונה לעורר החסד מדת אברהם שהוא קול פשוט חסד ורחמים פשוטים והתעוררותו לתקן הכסא כסא של רחמים ופוקדין עליו ברחמים אב הרחמים

ואם

ואם על בנים. ושברים הוא לשבר תוקף הדין שבגבור"ה פחד יצחק ולהמזיגו במדת חסד לאברהם . ותרועה הוא לעורר הת"ת מדת רח' הממוזג חסד ודין יחד כי אחר שנכנע הגבורה שהוא דין והחסד הולך וגובר צריך להם הכרעה והוא הת"ת מדת יעקב להכריע ביניהם להעמיד העולם בקו הרחמים שהוא קו האמצע ובתרועה זו מתעטר

שְׂכֶל רָב׃ טוּב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי כִּי בְמִצְוֹתֶיךָ הֶאֱמָנְתִּי׃ נִדְבוֹת פִּי רְצֵה נָא יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי׃ יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ אֱלֹהֵי הַמֶּלֶךְ אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט שֶׁתִּקְרַע כָּל הַמְּסָכִים הַמַּבְדִּילִים בֵּינְךָ וּבֵין עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְגַם כָּל הַמַּשְׂטִינִים וְהַמְקַטְרְגִים עַל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרוֹמִמְךָ אֱלֹהַי הַמֶּלֶךְ

אלהי

הת"ת בבחינתו העליונה בסוד הדעת הנזכר בזוהר ואז הדין הוא כנוף באמצע דהיינו אברהם מצד ימין הת"ת ויעקב מצד אחר ויצחק באמצע ואז החסד והרחמים מאירים לספירות התחתונות והדין מצוי בעולם ותקיעה אחרונה הוא לעורר הרחמים בתחלה וּבסוף . ותש"ת היא בכוונה אחרת כי בתקיעה ראשונה מתעורר החסד ואנו ממשיכים אותו ממקומו העליון אל המלכות למתק הדין שבה ושברים לשבר תוקף הדין של מלכות בית דין של מטה ולהמזיגו במדת החסד לאברהם ותקיעה אחרונה אחר שנכנע כחות הדין של מטה ע"י התגברות מדת אברהם בתוכה אז בתקיעה זו אחרונה עולה התעוררות אל הת"ת יעקב להמשיך אותו מבחינתו העליונה למטה אל המלכות ואז מדת הדין הרפה שבמלכות עומדת באמצע בין חסד לת"ת ואז פני הרחמים מאירים למעלה ולמטה ולכל צד כראוי . ותר"ת הוא לייסב אבות עליונים על מקומם כי אחר שסידרנו ג' סדרים כל א' מתקיעה שברים תרועה כדי להכניע כח הגבורה למעלה וכח דינא דמלכותא למטה כנזכר אז אנו צריכים לסדר סידור שלישי תר"ת שע"י מתישבים מדות העליונים אל מכונם ולהיות פחד יצחק שמדתו הגבורה כלול בין החסד והרחמים הנרמזים בסדר תקיעות אלו של תר"ת והגבורה עתה בסימן זה היא בסוד התרועה אשר היא יושבת עתה בין חסד לת"ת. וסבת התישבות זה לרמז הגבורה עתה בתרועה שהוא הכנעת דין הרפה כי אינה בגבורתה כמתחלתה אחר שכבר נכנע תוקף דיניה בשני סימנים הראשונים וכנו ע"י התיישבות זה מתחבר הבינה השופר הגדול אם על בנים ומוציא קול שהוא שפע וברכה בכל העולמות וכחות הדין מוסלקים מאין יושב עליהם ומתהפך הכל לרחמים זהו כוונת התקיעה מה שיכולתי לקצר למתחילים בחכמה והן הן דברים פשוטים דברי הזהר פ' אמור עכ"ל :

כתב של"ה התוקע צריך לפשפש במעשיו ולהפריש עצמו מכל דבר שמביא לידי טומאה וילמוד טעם התקיעה. ומה טוב ומה נעים אם ילמוד ויבין סודות התקיעה כי הוא כהסיר כ"י ישראל לאביהם שבשמים לבטל הדין ולהמשיך הרחמים ובשעת התקיעה יכוין אל עקידת יצחק וכו' יעב"ץ. וכס' העקידה האריך בזה בפרשת אמור ושיים וראוי לנו שנזדרז תכלית הזירוז שיהיו אלה הב' בתפלותיו והתוקע בתקיעותיו היותר בקיאים שאפשר למצוא בתבונות התקיעות והבנת התפלות וכוונות שהם מרוצות לשמים לשכך רוגז הדין וראוי לכוין בתקיעות לזכור אותה עקידה אשר בה נהפך הדין לרחמים וכל אחד יעקוד עצמו כמו שעשה יצחק דהשם בהזמנה לחוד סגי וכו' עכ"ל : **צריך** לתקוע מעומד דכתיב יהיה לכם וילפינן מלכם דגבי עומר דכתיב מהחל חרמש בקמה אל תקרי בקמה אלא בקומה וממילא מסתברא שהתקיעה כיון שהוא זכר לעקידה ומלמדת סניגוריא עלינו לכך ראוי לעמוד המליץ לפני הדיין דקיימא לן בעלי דין בעמידה. והמנהג לא השגיחו הציבור לעמוד באלו כיון שעיקר לעמוד בתקיעות שעל סדר הברכות שהן עיקר. ועוד י"ל שהש"ץ הוא במקום הצבור דשלוחו של אדם כמותו. אי נמי דמה שאין צריכין הצבור לעמוד כבעלי דינין כבוד הצבור שאני עיין ס' הגיה וש"ו הרדב"ז

אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט שׁוֹמֵעַ קוֹל תְּרוּעַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם בְּרַחֲמִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִשְׁמוֹעַ קוֹל שׁוֹפָר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה: ועונין אמן

ותוקע מכל סימן מאלו שלשה פעמים:

תְּשַׁרַ"ת תְּשַׁ"ת תְּרַ"ת

ואחר שמשלימין לתקוע אומרים הצבור יחד

אַשְׁרֵי הָעָם יוֹדְעֵי תְרוּעָה יְהוָֹה בְּאוֹר פָּנֶיךָ יְהַלֵּכוּן: בְּשִׁמְךָ יְגִילוּן כָּל הַיּוֹם וּבְצִדְקָתְךָ יָרוּמוּ: כִּי תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ אָתָּה וּבִרְצוֹנְךָ תָּרוּם קַרְנֵנוּ: כִּי לַיהֹוָה מָגִנֵּנוּ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל

הרדב"ז ח"א סימן כ"ה ומ"ש עליו הכנה"ג ז"ל: ואין לסמוך עצמו ובדיעבד יצא (אחרונים). ומברך לשמוע קול שופר כגירסת הרי"ף והרמב"ם ושה"ג וכ"כ רבינו האי גאון הלכה רווחת בישראל כן ומנהג לא תזוז: ומששה שבירך החזן לא ישוח ולא יסיח דעתו וכן הצבור עד שישלימו כל התקיעות דמיושב ומעומד ובדיעבד אם עבר ושח א"צ לחזור ולברך עיין פוסקים:

אם התחיל לתקוע ולא יכול להשלים או לא יכול לתקוע כלל ישלים אחר ואפי' שלשה או ארבעה ודי בברכה שבירך הראשון והוא שהתוקעים האחרונים היו שם בשעת ברכה (ש"ע):

אם כבר יצא וצריך לתקוע להוציא אחרים אפי' הכי מברך שתי ברכות אלו להוציאם (רמ"א) והרמב"ם כתב שהוא מברך שהחיינו לעצמו עיין מ"א ע"ש סימן תקפ"ה: **סדר** התקיעות כך הוא מברך ותוקע תקיעה ואחריה ג' שברים כדרך שיאנח אדם פעם אחר פעם כשדואג לבו מדבר גדול ואחריה תרועה כדרך הנשים שמיללין בניהם (כך הגי' ברמב"ם ז"ל כתיבת יד נושנות ופי' בנהי יקונות שלהם ובדפוסים גרסי ביניהם וצ"ל ליישב גירסת הדפוסים מ"ש ביניהם ר"ל לבדם מיללין בלי ערבת קול אנשים רק קול נשים לבד כי כשיתערב קול איש בקול אשה ישתנה ויתערבב הקול משא"כ כשהאשה משמעת זה היללה לבדה יוכר ויובדל מקול האיש [illegible]ק אהי"ה) בשעת שמייבבין ואחריה תקיעה וחוזר כסדר הזה ג' פעמים ואחר כך תש"ת ג"פ ואח"כ תר"ת ג"פ נמצא מנין התקיעות שלשים (כל זה מהרמב"ם פ"ג): **שיעור** תרועה כשתי תקיעות. שיעור ג' שברים כתרועה (רמב"ם שם) [ושיעור התרועה ט' טרומיטין שהם כחות בעלמא נמצא שיעור השבר שלשה טרומיטין שהם ג' כחות עיין מגיד משנה שם בזו נראה דעת רבינו אלא שלא נתבאר בדברי [illegible] יפה] נמצא דשיעור השש תקיעות הוי ממש כשיעור הג' תרועות (מעשה רוקח ז"ל) ויכול להאריך בתקיעה כמו שירצה דאין לה שיעור למעלה וכן בתרועה זולתי בשבר דאין להאריך בו (עיין ב"י סי' תק"ץ): שלשה שברים צריך לעשותן בנשימה א' לפי שהם משום תרועה ובדיעבד אם הפסיק ביניהם יצא (ע"ז סי' תק"ץ): שלשה שברים ותרועה דתשר"ת המנהג לעשותן בשתי נשימות בין בתקיעות דמיושב בין בתקיעות דמעומד עפ"י הרמב"ם וכן הכריע רמ"א סי' תק"ץ וכ' דאין לשנות. הרב המגיד [illegible]ק ליה מדכתב רמב"ם נמצא מנין התקיעות ל' והפר"ח דייק ליה מדכתב הרמב"ם ואחריה שלשה שברים ואחריה תרועה ולא קאמר ואחריה שלשה שברים ותרועה וכתב שהוא דקדוק יותר אמיתי. וצ"ע [illegible] שכן ראוי לעשותם בשתי נשימות לפי דעת הזהר הקדוש פ' אמור דסובר דלא מפני הספק אנו [illegible] שתיהם אלא דתרוייהו צריכי מן הדין והו"ק: ואומרים אשרי העם וכו'. כן כתבו אחרונים משם [illegible] וכ"כ רי"ק ז"ל ובת"י: במוסף אחר תוקע ולא ש"צ כדי שלא יתבלבל ואם מובטח שיחזור לתפלתו [illegible] ואם אין הש"צ תוקע ראוי שמי שתקע מיושב הוא יתקע מעומד שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור

יִשְׂרָאֵל מַלְכֵּנוּ: ואומר התוקע בלב נשבר ונדכה:

כְּמָא דִשְׁמַעְתּוּן קָל שׁוֹפְרָא הָדֵין. כֵּן יִיתֵי זְרוּבָּבֶל בַּר שְׁאַלְתִּיאֵל וְיִתְקַע בְּשׁוֹפְרָא רַבָּא דִילֵיהּ. וִיכַנֵּשׁ יָתְכוֹן מֵאַרְבַּע רוּחֵי עָלְמָא וְיֵיתֵי יָתְכוֹן בַּעֲזָרְתָא דְקוּדְשָׁא. וְתִכָּתְבוּן כֻּלְּכוֹן וַאֲנָא עִמְּכוֹן בְּסֵפֶר הַחַיִּים וּבְסֵפֶר הַזִּכָּרוֹן וּבְסֵפֶר מְחִילָה וּסְלִיחָה וְכַפָּרָה מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם קַיָּם וְאִמְרוּ אָמֵן:

תפלת מוסף

והי הדרה יקול ה' הושיעה המלך וכו'. אשרי יושבי ביתך עד ואנחנו נברך יה וכו' ועומד ש"ץ ואומר קדיש לעילא ומתפלל בקול רם ומוציא חובת היודע כמי שאינו יודע לפי שתפלה זו ברכותיה ארוכות ואין רוב היודעין יכולין לכוין דעתם בהם אלא הכל עומדין ומכוונין ושומעין הברכות וכשהוא

כורע

גמור (רמ"א ב' רמב"ם): בשופרא רבא דיליה. בפר"א כי קרניו של איל שנקרב תמורת יצחק קרן של שמאל היה שופר של סיני. ושל ימין שופר של עתיד שעתיד זרובבל לתקוע בו וקולו יהיה נשמע מסוף העולם ועד סופו יעו"ש:

תפלת מוסף

ומוציא חובת היודע וכו'. ז"ל הרמב"ם פ"ח מהלכות תפלה ומסיים שם לפיכך אם רצה היודע לסמוך בשני ימים אלו על תפלת ש"צ להוציאו ידי חובתו הרשות בידו עכ"ל ודברים אלו מקורם במשנה סוף ר"ה כשם שש"צ חייב כך כל יחיד ויחיד חייב ר"ג אומר ש"צ מוציא את הרבים ידי חובתם. ובגמרא שקלו וטרו בהא ומסיימי בה הלכה כר"ג בברכות של ר"ה ויוה"כ יעו"ש וכן פסק הרי"ף שם. והריב"ש ז"ל סי' רל"ה מביאו ב"י סי' תקל"א כתב שמה שנהגו להתפלל בקצת מקומות תפלה א' הוא מפני שרובם ע"ה וכו' יעו"ש. וכבר השיבו הרא"ח ז"ל בדרשותיו פרשת אמור דף קכ"ב דאין טענת הריב"ש ז"ל מספקת שאם מפני זה היה להם לגזור להתפלל תחלה מי שיודע להתפלל היה מתפלל ומי שלא ידע היה מתפלל עם ש"צ בחזרת התפלה ע"כ אני אומר שהמנהג הזה לא נכנס במקומות ההם לחסרון ידיעתם קרא מקרא כמו שהרב כותב עליהם. אבל נר' דעת ויראת אלהים אשר היתה באמונה אתם והוא כדי להוציא עצמם מידי מחלוקת אשר נחלקו ברבותינו בתפלת המוספין של יום הזכרון שהרי"ף ג'יאת ורבים אשר אתו מהגאונים כ' שאין הצבור מתפללים בתפלת המוסף ט' ברכות אלא שבע ואין אומרים גם כן מלכיות זכרונות ושופרות וש"צ יורד ומתפלל תשע והצבור שמתפללין תשע מפסיקים תפלתם ואחרים נחלקו עליהם ואומרין שהצבור צריכים להתפלל תשע ומי שמתפלל שבע הוא מחסר הברכות וכל מה שבירך הוי ברכה לבטלה כיון שמחסר הברכות וגדולים וטובים בסברא הזאת סוברים ג"כ כמו שמבואר כל זה בפוסקים · עיין בטור מחלוקתם: **על** כן ראו המקומות ההם להוציא עצמם מידי ספק זה שלא יתפללו הצבור כלל לעצמם אלא עם ש"צ שבזה ודאי אין מי שיחלוק שמתפללין תשע אף שהצבור כולן מתפללין עם ש"צ עכ"ד ובדף קכ"ג חזר הרב הרא"ח והניח ידו פעם שנית ודבר בזה ומסיים בה ע"כ הקהלות ההם להוציא עצמם מידי ספק נהגו שלא להתפלל אלא תפלה אחת עם ש"צ שבזה יודו כ"ע שמתפללים כל התשע ויצאו מן המחלוקת ולא חששו לתפלת הלחש כיון שאינה אלא שיסדיר ש"צ תפלתו עכ"ל. ובספר כנה"ג סי' תקל"ה הביא דברי הרא"ח אלו להשיב על הריב"ש עיין שם: **והנה** אודיעך ידיד כי יש אתי ב"ה כתיבה ירושלמית להחסיד הקדוש הר"ר יעקב מרי"ש שכך היה מנהגו כל עת שהיה מסתפק באיזה דבר היה נוקש על דלתי שמים ושואל שאלותיו ומשיבים לו ספקותיו ומעלה כזאת היתה לרש"י ז"ל ככתוב שם בהקדמה והגאון בעל שבלי הלק"ט מביא בספרו הרבה תשובות מספר זה והוא שאלות מן

השמים

ש"ץ כל העם כורעין ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה. זהו לשון התכאליל : מתחיל ואומר

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל זוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם. זָכְרֵנוּ לְחַיִּים אֵל מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים אֵל חָי מֶלֶךְ רַחֲמָן מוֹשִׁיעַ וּמָגֵן בָּרוּךְ אַתָּה הר יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי. מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה. רַב לְהוֹשִׁיעַ מוֹרִיד הַטָּל מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים רוֹפֵא חוֹלִים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים מַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ

לישני

הכמים על זה וז"ל . ועוד שאלתי על תפלת ראש השנה שמוסיפים בהרבה מקומות על ש"ע כמה דגרסינן כשם שמוליא את שאינו יודע כך מוליא את היודע ויש מקומות שהכל מתפללים תפלתם והינם רולים לסמוך על תפלתו של ש"ץ בזה : והשיבו ישראל נשבע בה' שבועת עולמים ולא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אחד מדבר ואחד תוקע או המדבר והתוקע על סדר הברכות וה' אלהים בשופר יתקע ודברו הולך בסערות תימן וזה אחד ומיוחד הברכה והתקיעה והייש בזה תאמרנה ברות פרס ומדי וכדומה להם אשר שמעו את דבר הברכות והתקיעות כאחד מלך אלהים על גוים אשרי העם יודעים לפתות ליולדם ה' לבאות יגן עליהם . עכ"ל : ועוד הוסיף לשאול פעם אחרת על זה וז"ל. ועוד שאלתי על תפלת מוסף של ר"ה אם ראוי לסמוך על ש"ץ וכו' והשיבו הן כלכם

ויהי אם מאורי זיקות מאחר ששאלנו פעם אחרת על הדבר הזה השיבו כן פעם ב' ופירשו לי למה תאמר יעקב והדבר על הענין הזה הלא אמרנו כי טוב לשמוע על סדר הברכות ולא לקדוח אש על שבעכם בשעת הדין ולדבר דברי הבאי החרישו אלי עמי ולאמי אלי האזינו שמעו שמוע ואל תביטו ודאו ראו ואל ...שי כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב ה' ילחם לכם ואתם תחרישון עכ"ל: ומצאתי עוד בכ"י ...' נ"ע שכך היה נוהג רבינו יונה ז"ל וז"ל וכבר היה להרא"ש לעשות בדרך אחרת שיאמר עם ...ן תיבה בתיבה עד שיגיע לחתימה ואז ישתוק ויענה אמן אחר חתימת החזן אמן וכמ"ש ר"י ...' שאלו שכך היה נוהג רבו בר"ה ויוה"כ אלא דאיכא למימר שאעפ"י שהוא אומר כל הברכה ...ל אינו יוצא כפיו אם באמצע הברכה פנה לבו לדברים אחרים הוי הפסקה יהר"ר יונה שאני ...יה גבריה ולא היה חושש שיפנה לבו לדברים אחרים ועיד י"ל דברכות ר"ה ויוה"כ שאני שש"ץ ...יא את הרבים י"ח הלכך ס"ל להר"י שאע"פ שבאמצע הברכה פנה לבו לדברים אחרים ש"ל מוליאו ...ל כאלו ברכות לא עכ"ל לענינו והעתקתי כל דבריו דאיכא למילף מהני מילי מעלייתא כמה ...ים : וכתכלאל שכתב מהר"י בשירי ז"ל כתב בלשון ערבי וז"ל ואעלם אן מול אלסנה נמיעהא לא

... ממא יתפללו אלנאס בלחש ובעד דאלך יקדמו ש"צ יצלי בצות עאל ליברג ואגב מן לם יערף אלא

... נזאת מוסף ר"ה לא יצלו בכפא בל יקדמו ש"צ מן אוילהא והו יברג ואגב אלדי יערפו ואלדי לם

...רפו לכונהם ברכות טואל ולים כל מן ערפהם יקדר אן יכוין בהם מתל ש"צ פלדאלך ש"צ יגני אלגמיע

...פי באקי אלסנה לא יברג ש"צ אלא ואגב מן לם יערף פקט עכ"ל : הראית לדעת כמה רבוותא

מאשרים

לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה. מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן זוֹכֵר יְצוּרָיו בְּרַחֲמִים לְחַיִּים. וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מַלְאָכִים הֲמוֹנֵי מַעְלָה עִם עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל קְבוּצֵי מַטָּה יַחַד כֻּלָּם קְדוּשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ וְכֵן כָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר ועונין הצבור קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וחוזר ש"צ ואומר כְּבוֹדוֹ וְהוֹדוֹ מָלֵא הָעוֹלָם וּמְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ: ואומרים הקהל מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: וחוזר ש"ץ ואומר מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִתְנַשֵּׂא וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּחַיֵּינוּ וּבְיָמֵינוּ הצבור אָמֵן וחוזר ש"ץ ואומר תִּשְׁכּוֹן תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה בְּמַלְכוּת עֻזֶּךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי קָדְשֶׁךָ עַל יַד דָּוִד עַבְדֶּךָ מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ:

ועונים

מאשרים למנהגינו זה מנהג קדמונים דקדמונים כמעט מימות החרבן כמו שהוא מקובל בידינו מנהגי אבותינו. ומי הוא זה אשר ירא המלכים האדירים האלו מסכימים והולכים בקום עשה שצריך להיות תפלה אחת ויערב אל לבו לסתור מנהגם ח"ו בוודאי שיש לו לחוש שמא ירוצו את גולגלתו ואשר כח בו ילאה להשיב בשום תשובה לסתור דברי הרא"ח דמטי בה משום פסקא דדינא בפרט בשומו אל לבו ספק לא תשא כפיקא דאורייתא ולחומרא ועל כאן תהא שביתת קולמוסי כי כבר הארכנו וילאנו ממחלתינו באריכות שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך שמענה ואתה דע לך: **וראיתי** שואלים לענין אמן שאחר כל ברכה וברכה אי שפיר לענות או לא משום דיש לחוש להפסקה. והנה לאו שאלה היא זו דכבר פסקוה רבנן קמאי בתכא"י"ל שכתבו ועונה אמן אחר כל ברכה משמע ברור דליכא הפסקה ושפיר דמי לעשות כן לכתחילה ואולי שילא להם ספק זה ממה שראו למהרמ"א בהגהותיו סימן קכ"ד והלבוש בסימן רל"ב זללה"ה שכתבו דכל שמתפללים יחד הש"ל והלבור טוב שיהיה אחד לכל הפחות שיענה אמן אחר ש"ל או יענו התינוקות אמן עיין בהרד"א ולבוש: **וכל** משכיל יראה דאין לספק מכאן כלל דהתם איירי בשאר ימות השנה בבקיאים שמתפללים עם ש"ל דקי"ל דש"ל מוציא הבקיאים בשאר ימות השנה דלכך דקדקו רמ"א ולבוש לומר שמתפללים עמו מלה במלה משמע דבבקיאים איירי דאם באינם בקיאים אפי' אינם מתפללים עמו מלה במלה יוצאים בהש"ל ונקט לה כך משום שאינם יכולים לענות אמן אחר ברכת עצמם כיון שמתפללים עמו מלה במלה ואה"נ אם מקדימים לסיים ג' תיבות קודם ש"ל לית חששא לענות אמן משא"כ בר"ה דיוצאים אף הבקיאים בשמיעת התפלה מש"ל דפשיטא דיענו אמן אחריו ולא מקרי עונה אמן אחר ברכת עצמו וגם לא הוי הפסקה ואם מתפללים מלה במלה יסיימו קודם לש"ל בשלש תיבות ויענו אמן וכדכתב רבינו יונה פ"ג שאכלו בשם רבו שכך היה נוהג בר"ה ויוה"כ מביאו ב"י סימן ל"ט. וראיה לזה שהרי שם בסי' קכ"ד ס"ו כתב הש"ע ויענו אמן אחר כל ברכה וברכה בין אותם שיצאו ידי חובה בין אותם שלא יצאו וביאר הלבוש בין אותם שלא יצאו אעפ"י שהם יוצאים עכשיו בתפלת ש"ל אינם כעונים אמן אחר ברכת עצמם שהרי מ"מ הם אינם אומרים כלום אלא שומעים עכ"ל:

הראיה

יחידים יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: וחוזר ש"ץ ואומר לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה:

(אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה): וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וְאֵימָתְךָ עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל הַמַּעֲשִׂים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל הַבְּרוּאִים וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אַחַת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׁלְטוֹן מִלְּפָנֶיךָ עֹז בְּיָדְךָ וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ: וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד לְעַמֶּךָ תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ תִּקְוָה לְדוֹרְשֶׁיךָ פִּתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ שָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ צְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ: וְאָז צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ פִּיהָ וְכָל הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן הָאָרֶץ.

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ בִּירוּשָׁלַיִם

עירך

הראת לדעת שסובר הרב דלא הוי הפסק אלא מטעם דלא יהא עונה אמן אחר ברכותיו וכיון דאינו אומר כלום יענה אמן ואם אומר מלה במלה יסיים קודם לש"ל בג' תיבות ובזה עלו דברי רמ"א כהוגן עם הכתוב בש"ו: **ובע"ת** כתב דרמ"א פליג אדברי מרן בש"ו וליתא וגם מה שהשיב עליו המ"א דהכא הש"ל מתפלל פעם אחת ליתא דמהיכא תיתי לחלק בהיכא שמתפלל פעם אחת או מתפלל בחזרה סוף סוף כיון שזה מתפלל עמו ויוצא בתפלתו תפלה א' מקריא וכמ"ש נתיישב הכל ולא פליגי והוא מדוקדק בלשונם. ושוב מצאתי להרב מ"ר בה"ב פ"א שהביא אך דברי הטור ומרן סי' קכ"ד שצריכים לענות אמן בין אותם שאלו בין אותם שלא יצאו והאריך בה וסיים בפירוש דעניית אמן חשיב כמו ענין הברכה עצמה ולא מיקרי הפסקה יעש"ב והסכמת הרב עמיתו שם בסוף הפסק. וכן מבואר בדברי התוס' ברכות דף ל"ד מביאם המ"א סי' קכ"ח ס"ק כ"ט וט"ז שם ס"ק י"ד: והנה הרב הגדול רבינו אברהם הנגיד בנו של הרמב"ם כתב בתשובותיו הובאה ברים ס' מ"ר ובתשובות הרדב"ז סי' ל"ד ח"א הביא תשובה לאביו הרמב"ם שכשמתפללים תפלה אחת שהעם יענו קדושה והפרקים שראוי לענות ויברכו הכהנים ברכת כהנים והעם יענו אמן אחר כל ברכה וברכה ויסיים ש"ץ והלבור הפלהם כאחד ויפסו כולם ג' פסיעות בבת אחת וסיים בה הר"א הנגיד בנו של הרמב"ם שההפסקה באמן וכיוצא בה שהזהירו ממנה הוא כשיהיה עונה אמן או קדוש וכיוצא בהם בלתי היותו מתפלל עם ש"ל וכבר העתיק זה הענין הרי"ף משום רבינו האיי דמאן דמצלי בהדי ש"ל ענייה קדושתא בהדי לבורא וש"ד דלית בהו הפסקה ע"כ. וכמו שיענה קדושה ואין בו הפסקה כמ"ש זה הגאון ז"ל כך יענה אמן אחר ברכת כהנים ואין זה הפסקה היוקם אחד ע"ש שמאריך הרבה. ובפ"ה דברכות תנן התם ולא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטירוף ע"כ. הרי לך מבואר דלולי טעמא דטירוף הגה מלי שפיר לענות אמן

עִירְךָ וּבְהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד כַּכָּתוּב וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי מָלַךְ יְהֹוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד: וְנֶאֱמַר יְהֹוָה יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וַיִּגְבַּהּ יְהֹוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְרָצִיתָ בָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת קִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ (בשבת אֶת יוֹם הַמְּנוֹחַ הַזֶּה) אֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה זִכְרוֹן תְּרוּעָה בְּאַהֲבָה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ וְאֵין אֲנוּ יְכוֹלִין לַעֲלוֹת לְהִשְׁתַּחֲווֹת לְפָנֶיךָ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בְּנָוֵה הֲדָרֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעָלָיו בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וְתִקַבֵּץ פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ

תמידין

אמן וכ"כ האחרונים דמובטח לו שלא יטרף יענה אמן ע"ש ולא מלית לחלק בין ש"ל לצבור דהכל אחד דהרי מה שתקנו לחזור התפלה הוא להוציא את שאינו בקי וכאלו הוי שאינו בקי הוא המתפלל בעצמו עכ"ל:

ובעמדם להתפלל מוסף צריך כל אחד לכוין דעתו בכוונה יתירה בתפלתו זאת אשר היא ארוכה בכמות ובאיכות ובחינתה במקום עליון עולה על כל התפלות ויכוין לתקן ולעלות בתפלת מוסף זה כל תפלת המוספים אשר נתפלל בכל השנה בחוסר דעת ותבונה וכוונה: **תשע** ברכות אלו שאנו אומרים במוסף ר"ה אמרינן בירושלמי שהם כנגד ט' אזכרות שאמרה חנה בתפלתה וכתיב בההיא פרשתא ה' ידין אפסי ארץ הרי ביום הדין מדברת דחנה נפקדה בר"ה (מנהיג וס' תניא): **זכרנו** עד המלך הקדוש.

אתה בחרתנו. נתפרש לעיל:

ומפני חטאינו וכו'. כי א"י היא משכן כבוד העליון ואינה מקיימת עוברי עבירה וכ"כ ולא תקיא הארץ אתכם וכן מצינו בכותים שלא ידעו משפט אלהי הארץ וזה גרם לישראל גלות ממנה והיא סיבה שנתרחקה הארץ העליונה וגלו ישראל ונתרחקו מדה כנגד מדה וחרב מקדש ובטלה עבודה ולזה אנו מבקשים שיבנה בהמ"ק ותשוב העבודה למקומה עיין ת"י ז"ל ובספר רי"ן פי' גלינו מארצנו פי' עטרת ונתרחק מעל אדמתינו בינה יע"ש והשתא ניחא הכפל ועין מ"ב בתפלת המועדים: ואין אנו יכולים וכו'. כתב הטור וש"ע ז"ל שאינו אומר במוסף זה ובמוסף כפורים ואין אנו יכולים לעלות ולראות אלא ואין אנו יכולים לעשות חובותינו לפניך עד כאן. והטעם מפורש בטור דאין חיוב ראייה אלא בג' רגלים דכתיב שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך ור"ה ויוה"כ לא נכנסו בכלל ג' רגלים להתחייב בראייה. והנה אין להקשות לנ' דשתינו הגרסינן לעלות להשתחוות דאין קפידא רק אתיבת ראייה בלבד ולא הבאר ניסח המוסף ותדע שהרי כמה גאונים ע"ה מביאים טור וד"א וסדר המנהיג לומר כבאר יו"ט ואין לבנית שם

דבר

תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן וְאֶת מוּסְפֵי (בשבת יוֹם הַמְּנוֹחַ הַזֶּה) יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּכָל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְלֹא גוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְּלִים לְלֹא יוֹעִיל: וַאֲנַחְנוּ מִשְׁתַּחֲוִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים הוּא אֱלֹהֵינוּ וְאֵין עוֹד. אֱמֶת מַלְכֵּנוּ וְאֵין זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת. אֵין עוֹד:

אוֹחִילָה לָאֵל אֲחַלֶּה פָנָיו. אֶשְׁאֲלָה מִמֶּנּוּ מַעֲנֵה לָשׁוֹן: אֲשֶׁר בִּקְהַל עָם אָשִׁירָה עֻזּוֹ. אַבִּיעָה רְנָנוֹת בְּעַד מִפְעָלָיו: לְאָדָם מַעַרְכֵי לֵב

ומה'

דבר. מ"מ אנן ה"ג לדלג את תיבת ליראות דשה הקפידא לדעת הטור והפ"ע ז"ל והיא נוסחת הרמב"ם ז"ל: ואת מוספי. עיין לעיל מ"ש בזה במוסף דשבת: **עלינו** לשבח. פירשתי בתפלת החול. ומכאן הוא התחלת המלכיות והקשר שיש לעלינו לשבח עשמה של מעלה ממנו להודות לשי"ת על מה שכתב לנו בתורתו את קרבן המוספים אשר בו אנו מתכפרים מעונותינו (בי"ת): **וצריך** להתעורר בכוונתו ביותר כי נתקן כאן להיות היום הזה שרי אוה"ע מקטרגים עלינו מה הללו עוע"ז וכו' ועל כן נותנים שבח המפואר כהיום הזה בתוך סדר התפלה הנכבדת הזאת ויכוין בש"ת לראות מהרה בתפארת עוזך כ"ת הנה והוא שם א' משמות ע"ב ובו הרג משה את המצרי כסוד למה תכ"ה רעך והיא סגולה לינצל בכל השנה ההיא מאדם רע ומחבר רע ומפגע רע (חמ"י דף קכ"ו ע"א) ויש מדקדקים שאומרים אותו כל יום ז' פעמים ישר וז' פעמים הפוך פעם ישר ופעם למפרע עוד אין מתחת בארץ וכו' (סדה"י) ועיין מ"ש לעיל בתפלת החול:

אוחילה. רשות זה נראה מתוכו שאין הצבור אומרים אותו רק ש"צ כן כתבו כל המפרשים. וראיתי בספר שכ"ג סי' תקצ"א בהגהת ב"י אות ז' וז"ל מנהג אשכנז שאין אומרים אוחילה ולא היום הרת עולם ביחיד אבל בסדור רמב"ם ז"ל כתוב שאומרים אוחילה והיום הרת עולם והוא מנהג ספרד (ב"ח ז"ל ע"כ) וכן ראיתי העולם אומרים אוחילה עם ש"צ מלה במלה לפי מנהגינו שמתפללים תפלת מוסף עם ש"צ בלתי חזרה: אוחילה לאל. בדפוסים חדשים הדפיסו גזה קודם התחלת המוסף ואולי סברי כיון דרשות הוא לש"צ ואין היחיד אומרו אין לאמרו בתוך התפלה דשמא הפסק הוי ועוד לפעמ' דקשיא להו הנוסח שאומר אשאלה ממנו מענה לשון וכו' וזה אין שייכות לאמרו רק בתחלת התפלה לא אחר שכבר מלא פיו שבח וברכה עד עתה מה זה שאומר עתה אשאלה ממנו מענה לשון זהו נראה טעמם. ולע"ד איננו שוה לשנות מקומו של שבחים מכאן לשם שהרי כל המחברים זכרו זה בתוך יסוד מוסף לשבת הלא המה הרמב"ם והטור ורד"א וכ"ב וס' בי"ת וריי"ן וס' המנהיג וס' הטור וס' אור זרוע לר"י החסיד ות"י וס' הרמ"ק וס' המוסר ורבים גאונים וגדולים בספריהם רבו מלספור: **א"ב** עיין ביסוד גאונים לאמרו כאן אין בו חשש הפסק וגם למעט שכבר מילא פיו שבח לא מן השם הוא

זה

ומיהוה מענה לשון: אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך. ברוך אתה יהוה למדני חקיך: על כן נקוה לך יהוה אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון: לפניך יהוה אלהינו יכרעו ויפולו ולכבוד שמך הגדול יקר יתנו ויקבלו כלם עול מלכותך ותמלוך עליהם לעולם ועד כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד ככתוב בתורתך יהוה ימלוך לעולם ועד: וכתוב לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל יהוה אלהיו עמו ותרועת מלך בו: וכתוב ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל: ובדברי קדשך כתוב לאמר כי ליהוה המלוכה ומושל בגוים: וכתוב יהוה מלך גאות לבש לבש יהוה עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: וכתוב

זה כי בדבר זה יש סוד כמוס. ועתה אני ראה גם ראה מ"ש בו המקובלים ה"י ורי"ן וא"ז בטעם אמירתו כאן כי באמירת עלינו לשבח עלתה הכוונה אל הסוד הנסתר ברום חביון עילת העלות ב"ה הוא שאמר עלינו לשבח לאדון הכל עלת העלות ב"ה ומאתו כאן אנשי כנה"ג יחד ופינה להסמיך לו אוחילה לאל שהוא סוד הנסתר ברום חביון קשור עם מה שלמעלה ממנו דכיון שהגיע למדה זו ראוי לשאול שאלתו ולבקש בקשתו לעת כזאת: אחלה פניו. הם המאורות אשר לפניו והם פניו היוצאים ממנו וכו' והמשכיל ישכיל כי כאן מסדר כל סדר המאורות עד הגיעו לסוף המדות מלכות שמים והוא אומרו בסוף אדני שפתי תפתח וכו' ודי למבין. ולזה סמך לו על כן נקוה לך וכו' לראות מהרה בתפארת עוזך לראות מהרה במלכות שד"י כי מלא מין א"מ וגיאו"ר: אשיר עוזו. ענינו אשבח תוקפו ויכלתו: אביעה. ל' דבור: רננו. ל' שבחו. ות"י הקשיבה רנתי שבחי. ונקרא השבח רנה לפי שהוא בקול גדול כמ"ש ראב"ע. ובכל הסדורים שלנו ה"ג רננו בלא תי"ו ור"ל הדבר שבחו בעד מפעליו וכדרך שאמר עוזו אמר רננו בלא תי"ו. פירש הרב בי"ת מה שאביע רננו ממה שאני משיג מצד פעולותיו לבד לא מצד מהותו כי בזה אין אני משיג כלום עכ"ל: מערכי לב. מה שיחשוב ויסדר בלבו להוציא בלשונו ופעמים לא יזדמן לו לדבר מה שחשב כי מה' מענה לשון ע"ד אם אצדק פי ירשיעני (רד"ק): על כן. לפי שאמר לשון שהם משתחוים להבל וריק וכו' ואנחנו משתחוים אין אנו כמותם אבל אנו מחזיקים באמונתו ותורתו ע"כ יש לנו תקוה ובטחון גדול לראות מהרה וכו': גלולים. הצלמים נק' כן לגלותם ולטנופם מן ולחומם כגללים (נגעי א'): אלילים. מן והאלילים כליל יחלוף ונק' כן שאין בהם דבר מועיל ל' לא: בפרק בתרא דר"ה בגמ' א' פותחים מי' מלכיות כנגד י' הלולים שאמר דוד בס"ס תלים וכנגד י' הדברות וכנגד י' מאמרות שבהם נברא העולם וע' בס' ה"י מזה. והן ג' מן התורה ג' מן הנביאים ג' מן הכתובים ופ' י' מן התורה במט יבר' ויאמ נחשב כמו מלכות כי ענין הפ' הוא קבלת עול מ"ש (רד"ה) וכ' ראבי"ה שאם בא להוסיף מוסיף וכן בזכרונות וכן בשופרות וכן הסכמת הפוסקים ז"ל. ובשבלי לקט מביא תשובה לגאון רבי נתן שהביא דהא דאמרינן מהכתובים ד' פסוקים בכל ברכה משום דסמיכי תרי פסוקים להדדי כחד חשיבי כגון במלכיות שאו ושאו הרימו קראי לחד חשיבי. בזכרונות זכר עשה לנפלאותיו וכו' טרף נתן ליראיו כחד חשיבי. בשופרות עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר בחצוצרות וקול שופר משום דמשתברי תרוייהו

למילתא

יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: וְכָתוּב שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים נֶאֱמַר כֹּה אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים: וְכָתוּב וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפּוֹט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה: וְכָתוּב וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וּבְתוֹרָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד: אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְלוֹךְ עַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדֶךָ וְהִנָּשֵׂא עַל כָּל הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ עַל כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ וְיֵדַע כָּל פָּעוּל כִּי אַתָּה פְעַלְתּוֹ וְיָבִין כָּל יְצוּר כִּי אַתָּה יְצַרְתּוֹ וְיֹאמַר כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְאַפּוֹ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְשַׂמַּח

נפשנו

למילתא חדא חשיב להו חד כי היכי דחשבינן הללויה הללו אל בקדשו לחד פסוקא דעניא חד נינהו. ור' מבולס פי' הללוהו בתקע שופר לא חשיב מי' שופרות שאין אומרים אותו אלא לפי שכנגד י' הלולים שבו קבעו י' מלכיות י' זכרונות י' שופרות וכו' עכ"ל: ומה שמקדימים כתובים לנביאים לפי שמזמור קדם לנביאים ואע"ג דבכ"מ אמרינן תורה נביאים וכתובים היינו שחמורה קדושתן מכתובים שנאמרו ברוה"ק אבל לענין הקדמתן הן קדמו (הרא"ש ורד"א והטור והר"ן): **ועוד** י"ל משום מעלין בקדש ולא מורידין הלכך מתחיל בתורה דהתחלה מעליא היא ואח"כ כתובים דליכא לעלויי אתורה ואח"כ נביאים לעלויא ומשלים בתורה (ר"ן מביאו ב"י סי' תקצ"א) והחמ"י דף קכ"ו ע"א כ"ט לפי שבחינת היום רומז למ"ש ובה סוד הכתובים ולפי מקום עלייתה קודמים כתובים לנביאים ע"כ וכן כתב רמ"ק וכתב שזה הטעם סולא נקייה ועיקר. והרב ח"י כתב שהטעם כטעם התרועה שפשוטה לפניה ופשוטה לאחריה להמתיקה ע"כ. ומה שמקדימים מלכיות אף שבפסוק נזכרו לבסוף כמ"ש ז"ל ותקעתם בחצוצרות הרי שופרות. והיו לכם לזכרון הרי זכרונות. אני ה' אלהיכם זו מלכיות. הטעם דרבנן נקטו סדרא להמליכו תחלה ואח"כ לבקש מלפניו שיזכור לנו. ובמה בשופר (חמ"י ולבו"ש) וכ"כ בס' העקידה פ' אמור ב' ספרי: ובדברי קדשך. ומה שאינו אומר וע"י עבדיך הקדושים כדרך שאומר בפסוקי הנביאי' וע"י עבדיך הנביאי' הטעם מפני שפסוקי הנביאי' נאמרו בנביאות ה' לאמרם לישראל משא"כ הכתובים לא נאמרו בנביאות אלא שנאמרו ברוה"ק (רד"א): ובתורתך ה' אלהינו וכו' שמע ישראל וכו'. וא"ת למה במלכיות אמר מיד אחר פסוקי נביאים פ' של תורה ובזכרונות ובשופרות אינו אומר אותו מיד אחר פסוקי הנביאים אלא בזכרונות אלהינו ואלהי אבותינו זכרינו וכו' וסמוך לחתימה אומר פ' אחרון של תורה וכן בשופרות אינו אומר פסוק של תורה רק סמוך לחתימה וי"ל מפני שבברכה של מלכיות אינו חותם בענין מלכיות אלא בקדושת היום ולפי' אומר פסוק אחרון של תורה בסוף המלכיות מיד לא להניחו סמוך לחתימה שאינה מענין המלכיות אבל בזכרונות ושופרות מניחו עד סמוך לחתימה רד"א

נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

והוקע **תשרת** פעם אחת ויקולו

הַיּוֹם הֲרַת עוֹלָם הַיּוֹם יַעֲמִיד בַּמִּשְׁפָּט כָּל יְצוּרֵי עוֹלָמִים: אִם כְּבָנִים אוֹ כַעֲבָדִים.

אם

(רד"א) : **ותוקע תשר"ת** פעם אחת למלכיות **ותש"ת** לזכרונות **ותר"ת** לשופרות פעם אחת. כתב הרי"ף ובדין הוא שיהיו תוקעין אותם על ס' הברכות כסדר שתקעו כשהן יושבים אלא כיון שאין הברכות מעכבים התקיעות הרי יצאו י"ח באותן שתקעו כשהם יושבים ודי להם לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת על סדר הברכות פ"א שלא להטריח הצבור וכן מנהג העולם ובשתי ישיבות עכ"ל. וכן כתב רמב"ם פ"ג מהל' שופר וכ"כ הרא"ש. והרב בעל העקידה כ' אעפ"י שטענת טורח צבור חלושה היא אם לא שיקדם אל זה טעם אחר שעליו סמכו המנהגים בעולם וביש־יבות ע"ש דף קפ"ה ע"ד : **ושוב** מלאתי למהר"ר שלום שבזי ז"ל בס' חמ"י שלו פ' אמור שכ' משם המדרש שטעם מ' קולות נגד מ' קולות שנעקה שרה בשעת העקידה עכ"ל. אולי מפני שטעם זה שהביא מהר"ש שבזי ז"ל משם המדרש סמכו שלא להוסיף על מ' קולות כי היכי דיהיה הרמז מכוון לעורר זכות העקידה בשופר אילו של יצחק וגם לעורר ולהזכיר זכות שרה אמנו בקולות שלוותה שנצטערה לבניה אחריה. עוד מלאתי שם וז"ל ותוקעים ל' קולות מיושב כדי לעורר ג' עולמות הראשונים ולפי שאין לחשוב בהם יותר לא נהגו אלא בי' קולות מעומד וכ"כ רמב"ם ז"ל וטעם אחר כדי שלא יתמעט הדין לגמרי והעולם צריך לו ואמרו מ' קולות כנגד מה שנעקה שרה בשעת העקידה ומתה עכ"ל: במקומות שנהגו להתפלל עם ש"ל אם טעה ש"ל בסימני התקיעות אסור לשום א' מהצבור להפסיק ולהחזירו ודי שיחזור אחר סיום התפלה לתקוע אותו סי' שטעה בו (הרשב"א בתשובה סי' רל"ה) :

היום הרת עולם. נהגו לאומרו כל הצבור יחד להחריד לבם בהודע להם כח הדין איום ונורא הגזרה ביום זה (חמ"י) וגם נהגו לאומרו בנחת ובזמרה כדי שיתמתקו הדברים בפיו ויכון בהם כדי שישבר את לבו מתוך כך וכן כתב סדר היום וכתב עוד שנהגו לאומרו בכפיפת קומה : ואחר כי חוזר ש"ל לאומרו בקול רם ובנחת להחריד לב העם ומה שנהגו לאומרו שלשה פעמים שבלש נראה כנגד שלשה ספרים שנפתחים בר"ה (מהרי"ו) : היום הרת. אמר זה על אדם הראשון שנברא ביום זה ובו נגמר הריונו של עולם כי ההריון יאמר גם על עת הלידה כמו הורה גבר. והוא היה תכלית הבריאה וכאלו ביום זה נתחדש העולם בכללותו ואתיא כר' אליעזר דאמר פ"ק דר"ה כמאן מצלינן האידנא זה היום תחלת מעשיך כר"א דאמר בכ"ה באלול נברא העולם וביום ששי הוא ר"ה נברא אדם הראשון ובו ביום נידון ובו ביום יצא בדימוס פירוש חפשי מן העונות ולפיכך הוקבע היום הזה יום משפט לכל הדורות כדאמרו רז"ל אמר הקב"ה לאדם אתה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין ביום זה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך להיות עומדין לפני בדין ביום זה ויוצאין בדימוס. וז"ש היום הרת עולם היום יעמיד וכו' : כל יצורי עולמים. ה"ג בלשון רבים שני עולמות. והענין כי כשיבראו מסגלים מצות והורה הם מעמידים נבאות מעלה ובזולתן לא היה להם קיום והוא מאמר הכתוב עולים ויורדים בו כמבואר במפרשים. ולזה כיון שקיום העולם תלוי בהם הוי כאלו הם ג"כ עומדים במשפט וזה למדתי להרב כן מספר בינה לעתים דף כ"ב ע"ב. ועוד י"ל כי ידוע כי יש שנשמתם מעולם הבינה מלד עילב הבריאה המתכנים בשם בנים וזה (כוד הזווג) הנעשה מבימוש דבבת ויש שנשמתם מהמלכו"ת מלד עולם הילירה וזהו הנעשה מתמיש דחול המתנהג ע"י מטטרו"ן הנקרא עבד ולכן

מזכיר

אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים. ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא לאור משפטנו קדוש: ואם חל בשבת אף שאין תוקעין אומרים אותו. וחוזר ש"ץ היום הרת וכו' ואומר:

ברכה שניה. אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם. לפניך נגלו כל תעלומות והמון נסתרות שמבראשית

כי

מזכיר עולמים שתי עולמות וחזר ופירש אם כבנים דהיינו מעולם הבריאה אם כעבדים דהיינו מעולם היצירה מלך מטטרו"ן הנקרא עבד וכו' ועיין בר"ח שער הקדושה פ"ז ובזוהר ובתקונים: אם כבנים או כעבדים. פירוש לא ימנע מאחד משתי שבות או אנו לך במדרגת בנים או במדרגת עבדים (ב"ח). והענין הוא שכל אחד נידון כפי מעשיו כשישראל מקיימים תורה ומצות נקראו בשם בנים. וכשאינם בגלות נקראו עבדים לכך אומרים אם חשובים אנו בעיניך הראה חיבתך מכל וכל ורחמנו כרחם אב על בנים ואל תביט למעשנו הרעים ואם חשובים אנו כעבדים מה נאמר ומה נצטדק אלא בחן יתירה ומתנת חנם כעיני עבדים אל יד אדוניהם כן עינינו תלויות אליך עד שתחננו עיין רד"ת יסה"י ועיין ג"כ בס' העקידה פ' אמור מ"ש בו: **במדרש** כרחם אב על בנים כרחמן שבאבות זה יעקב וי"א זה אברהם והא דלא נזכר אם לפי שכתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן אלמא דרחמנות שלהם אינה עיקר (מהרי"ל דף קי"ד ע"ב) והרב בינה לעתים דף כ"ב ע"ב פירש היום הרת עולם היום הזה יום יצירת עולם ולפי שאין העולם יכולים לעמוד מפני חסרון שמירת התורה ומצות לכך מתחננים ואומרים היום יעמיד במשפט שיתן העמדה וקיום לכל יצורי עולמים שלא ימותו ויהיה זה במשפט שלא יוכל שום קטרוג נגד זה ולא שבאמת הוא כן כי ודאי עכ"פ אין כאן אלא חסד ורחמים פשוטים יען אנו באים עתה לפניך בתשובה לבקש גזר דין של זכות. אם כבנים אם אין תשובתינו מספקת יקדמונו רחמיך כרחם אב על בנים ואף אם נהיה כעבדים מ"מ אין אנו מיחסים לעצמינו שום זכות לזכות בדין ומשפט כי עדיין עינינו לך תלויות עד שתחננו על צד החנינה אלא שאתה יה' ממדת טובך תוציא לאור משפטינו כאלו אנו זוכין על צד המשפט עכ"ד:

אתה זוכר מעשה עולם. כלומר מעשה בני אדם העושים כל השנה הם נזכרים היום במדת הדין ובמדת רחמים לא באחד מהם בלבד. ושמא תאמר אינו נזכר עתה ליצורים שהיו מתחלת העולם ולא לדין שדן אותם ואם כן ידון עתה לאלו האחרים בענין אחר לכך חזר ואמר ופוקד כל יצורי קדם כלומר שהוא נזכר ג"כ לכל אחד מיצורי קדם ולדין שדן לכל א' מהם ובאותו ענין הוא דן עתה שאין שכחה לפניו: לפניך נגלו. ע"ש כי הוא יודע תעלומות לב: והמון נסתרות. כלומר כלל הנסתרות מלשון אב המון גוים ועד עתה לא דבר אלא על מה שעבר מבראשית עד עכשיו. ועתה חוזר ואומר בהווה. היום אתה זוכר את כל המפעל הם הארץ ופעולותיה לפי שעד עתה לא דיבר אלא על היצורים והן בני אדם חזר ודבר מענין הארץ: וגם כל היצור. לפי שעד עתה לא דיבר אלא על מה שהיה כבר לכך חזר ואמר שגם מי שהיה היום במעי אמו ולא יצא עדין לאויר לא נכחד ממנו הרי ששיבח לה' שהוא יודע עבר והוה ועתיד ולאו דוקא זה נגלה לפניו אלא אף העתידים להיות יצורים עד סוף העולם ואינם היום במעי אשה כי הוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות (כל זה מאבודר"ה) והרב בי"ת פירש וגם כל היצור ר"ל מה שהיה ה' מצייר בדעתו קודם שבראו כמ"ש ז"ל שהקב"ה היה בונה עולמות ומחריבן ואומר דין הניין לי ודין לא הניין לי שפירושו שהקב"ה בדעתו ובציורו היה בונה עולמות ומחריבן בדעתו ולז"א היצור ולא אמר כל הנברא לפי שעדיין לא היה. א"נ כל המפעל הם הדברים אשר הם עתה קיימים כאשר ברא האל כמו שמים וארץ וכל היצור הם

הדברים

כי אין שכחה לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך. אתה זוכר את כל המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממך. הכל גלוי לפניך יהוה אלהינו צופה ומביט עד סוף כל הדורות. כי תביא חוק זכרון להפקד כל רוח ונפש ולהזכר מעשים רבים והמון בריות לאין תכלית. מראשית כזאת הודעת ומלפנים אותה גלית. זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב:

ועל המדינות בו יאמר. איזו לחרב. איזו לשלום. איזו לרעב. איזו לשובע. ובריות

טו

הדברים אשר בראם האל ונפסדו או מתו. ונתן האל כח טבעי בכל מין להוליד בדומה לו ונקרא זה יצור כי לו ליצר והתחלה כמותה כי ממנה נולד ע"כ: הכל גלוי לפניך. ל"ג הכא ולפוי שהרי עתיד להזכיר אחר זה צופה ומביט והחילוק בין לשון גלוי לצפוי כי גלוי הוא נראה לעין כל וצפוי הוא בעין השכל: כי תביא חק זכרון. חוזר למה שלמעלה ממנו כלומר אתה זוכר את מעשה בני אדם כאשר תביאם למשפט (הרד"א): כי תביא חק זכרון. ה"ג זכרון בלא וי"ו. וכן גירסת ת"י ג"כ וז"ל חוק זכרון ביום הזה חוק מפני התקיפה והוא יום הזכרון שבו נזכר הכל עכ"ל. ולא לפי פי' הרד"א ה"ג. ולפי פירושו ז"ל שיעור הלשון כך הוא כי תביא חוק דהיינו המשפט זכרון להזכר מעשיהם יע"ש. ועוד נראה לפרש ע"ד שכתבו המפרשים בפ' כי חק לישראל הוא לומר כי ישראל שהם הצד אין היום הזה להם רק חוק וזכר כי הוא יום דין ולעולם אין בהם חטא ועון שצריכים להשפט עלי. אמנם להמון שהולכים בעקבה ורמייה יום זה הוא יום משפט לאלהי יעקב. ולז"א כי תביא חוק זכ להפקד כל רוח ונפש ולא זכר אצלם מצבה כי הם הבחינה הראשונה כי חק לישראל היא יג בחינה ב' משפט לאלהי יעקב: ואמר ולהזכר מעשים רבים והמון בריות וכו'. זכר אצלם מע שצריכים להשפט עליו והו"ק: והמון בריות לאין תכלית. ה"ג ול"ג נסתרות. ופי' הרד"א כלומר אעפ"י שהבריות הם רבים ולכל בריה יש מעשים רבים הוא פוקד וזוכר ואין דעתו מעורבבת כ עכ"ל. נראה מתוך פירושו שהיה גורס בריות (בתיר"ק): לאין תכלית. קאי אכל מה שהזכיר לפני זה י ופירושו לאין קץ וסוף: מראשית כזאת הודעת ומלפנים. ל' ומקדם אותה גלית. גלית זה היום כ יום דין (רד"א). ובי"ת פי' מראשית כזאת הודעת כמ"ש כי ביום אכלך ממנו מות תמות. ומלפנ אותה גלית. קודם שמת אדם גלית לו שאתה דן את האדם לפי מעשיו דמה שגירשת אותו מג ע"כ: זה היום תחלת מעשיך. אתיא כר' אליעזר דאמר שבר"ה נברא אדם. ופי' בי"ת התח מעשיך גזירותיך כי בו נגזרה מיתה על אדם. ורד"א פירש התחלת מעשיך וגזרותיך שאתה גוזר על כל גויה וגויה די מחסורה והגהתו עושים זה זכרון ליום ראשון שבו בראת עולמך לפי שחיי לישראל לתקוע בו וכו' ע"כ: ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב. דיבור זה סמוך עם מה שלפ בלא פירוד (רד"א) ושמעתי מקשים מהא דהי' בסנהדרין פותחין לזכות ואין פותחין לחובה ואמאי פ כאן לחובה והכי היא בזוהר שמות דף רנ"ז ע"א עיין שם. וי"ל דלא דמי דהאי יום זה שהעו נידון במדת הגבורה תוקף הדין ונקטו סדרא דדוד המע"ה שפתח לחובה דקאמר ימחו מספר חי וכו'. ורז"ל בפ"ק דר"ה דף ט"ז ג' ספרים וכו' אחד של צדיקים וכו' א"ר אבין מאי קראה ימ מספר זה ספרן של רשעים. חיים זה ספרן של צדיקים וכו'. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא נא זה ספרן של רשעים. הרי דאעפ"י שהאמוראים פתחו בלשון זכות. הפסיק לא כן עש והושוו תורה וכתובים יחד לפתוח לחובה ואל זה הביטו מסדרי התפלות. ובס' בי"ת פירש וז"ל

המדינות

בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות: מי לא נפקד כיום הזה כי זכר כל היצור לפניך בא מעשה איש ופקידתו ועלילות מצעדי גבר. מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי כל מעללי איש: אשרי איש שלא ישכחך ובן אדם יתאמץ בך. כי דורשיך לעולם לא יכשלו וגם לא תכלים לנצח כל החוסים בך: הלא את נח באהבה זכרת ותפקדהו בהמון רחמיך בהביאך את מי המבול

לשחת

המדינות הם השרים העליונים הממונים על המדינות מהם ע׳ כמנין הלשונות כולם הם יושבים ביום זה לדין על מה שעשו הם והאומה שלהם כל השנה ובזה היום נותנים להם הפרש כפי מעשיהם או כפי מה שנגזר עליהם מהמערכה עכ"ל. וכפי זה ניחא דכשאמרו פותחים לזכות היינו בדיני של ישראל ותדע שכן הוא שהרי אח"כ כתב ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות הרי דגבי בריות פתח בהו לזכות מדלא קאמר למות ולחיים כלישנא דנקט בריש׳ איזו לחרב וגו׳ והו"ק. ואחר שכתבתי זה מצאתי להרמ"ק בפירושו שכ׳ וז"ל ועל המדינות הם השרים הזנים ומפרנסים ע׳ האומות. ולפי שהם יונקים מצד הדין נקראים מדינות ולכן בו יאמר כלאחר יד איזו לחרב וגו׳ דהיינו השפעת רע והיות בו נקמה שיפול שר פלוני ביד שר פלוני דהיינו אומה פלונית ביד אומה פלונית וכו׳. ולפי שהם חיצונים פותחין בהם לטובה איזו וכו׳ ובעונותם של ישראל מטין להם מדין לזכות עכ"ל. ועיין רבינו בחיי פ׳ מקץ: להזכירם לחיים ולמות. הלמדי"ן בפת"ח כל׳ הכתוב כל הכתוב לחיים בירושלם וליכא למילף מנוסח זכרנו לחיים שהלמ"ד בשו"א דשאני התם שהוא ל׳ תפלה ומיבעין דלא ליבתמע לא חיים משא"כ הכא דספור דברים הוא והו"ק: מי לא נפקד כיום הזה. פי׳ היום הזה וכיוצא בו בכל שנה ושנה (רד"א): כי זכר כל היצור לפניך בא ואין מי שיוכל להמלט מלפניך כי הכל בא לפניך מעשה האיש ודינו הראוי לו וזהו ופקודתו מלשון ופקדתי בשבט פשעם. והרמ"ק פירש מעשה אדם למטה כענין כל מזונותיו של אדם קצובים וכו׳: ופקידתו. הוא כמו אשר למעלה ממנו מזל שלו ואפשר שיהיה ענין זה הצלם העליון ע"כ: ועלילות. פי׳ ל׳ מעשים: מצעדי גבר. הלוך הרגלים ופסיעותיהם יקרא צעדה כמו ויהי כי צעדו נושאי ארון ה׳ וכו׳. והכוונה כי אפי׳ מה שהאדם מתעסק ומתגלגל בהליכות רגליו הן לטובה הן לרעה יתן דין על זה ע"ש וכל צעדי יספור וע"ש רגלים ממהרות לרוץ לרעה והו"ק: מחשבות אדם. הרהורי מצוה או הרהורי עבירה שאין דומה לעושה דבר פתאום (הרמ"ק): ותחבולותיו. ע"ש תחבולות מרמה וענינו מה שהאדם יועץ ומחשב ומתהפך לבו בהם וכן כתב הרמ"ק: ויצרי כל מעללי איש. יצר טוב ויצר רע (רד"א): אשרי איש שלא ישכחך. לקח לשון זה כדי לנגוד השוכחו (שם: ובן אדם יתאמץ בך. כלו׳ יחזיק בך והכפל הזה להבדיל כי שני מיני בני אדם לא ישוו בשיעוריהם. ולז"א אשרי איש שלא ישכחך והוא המין המעולה שבמין האדם שתמיד מחשבתו דביקה בשי"ת אמנם המין השני שאינו שוה בשיעורו לראשון כי אינו רק מתאמץ ומחזיק בי"ת אמר בו לשון ובן אדם ל׳ שפלות מאד מה קורך. וכנגד המין הראשון המתייחס באיש אמר כי דורשיך לעולם לא יכשלו כי הם דורשים ה׳ תמיד וע"ש שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול. וכנגד המין הב׳ המתיחס בבן אדם אמר וגם לא תכלים לנצח כל החוסים בך דהיינו שלא יבושו. אמנם אין הבטחתם במין הראשון ולזה הטעם באמר הכתוב הנה עין ה׳ אל יראיו למיחלים לחסדו לא הזכיר בהם רק עין אחת לא כן בצדיקים שהם מעולים מהם הזכיר עיני ה׳ אל צדיקים כדאי׳ במדרש ובזוהר ושוב מצאתי להרמ"ק ישוב קרוב לזה. ואמר וגם לרבות כי נהרגו גם שמין הראשון בהבטחה זו ניסף על הבטחתם: הלא את נח. ה"ג וי"ג וגם את נח והכונה כמ"ש המפרשים כי מה שאנו מזכירים פסוקי זכרונות אלו לומר שיזכור לנו

ית׳

לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר מִפְּנֵי רוֹעַ מַעַלְלֵיהֶם עַל כֵּן זִכְרוֹנוֹ בָּא לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לְהַרְבּוֹת זַרְעוֹ כְּעַפְרוֹת תֵּבֵל וְצֶאֱצָאָיו כְּחוֹל הַיָּם כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֵת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם: וְכָתוּב וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב: וְכָתוּב וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְהֹוָה: טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ: וְנֶאֱמַר זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: וְנֶאֱמַר וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָיו: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַיִם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהֹוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת

כלולתיך

ית' במדת רחמים ולא במדה"ד ולז"א הלא כאלו קדם ממנו שאלה אליו ית' שיזכרנו לטובה במדר"ח כי הלא את נח וכאלו הוא קשור עם שאלה קדמה לו: ועוד יש לומר כי הוא קשור עם מה שלמעלה ממנו שאמר וגם לא תכלים לגלא כל החוסים בך והביא ראיה כי הלא את נח באהבה זכרת כי הוא חסה בו ית' ונכנס לתיבה כמ"ש בעצם היום הזה בא נח ולא פחד משום בריה אך בטח בשם ה' ודוק. ואמר באהבה ר"ל בשביל האהבה שאהב לך לכן זכרת אותו (בי"ת) והרד"א פירש ע"ש ונח מצא חן בעיני ה': ותפקדהו. ענין זכירה והשגחה: לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם. שהיו משחיתים דרכם שנאמר כי השחית כל בשר לכן אמר לשחת כל בשר מדה כנגד מדה (רד"א): כעפרות תבל. כעפר הארץ ומה ששינה ואמר כעפרות תבל לפי שהיה שם בן נח צדיק וחכ ויפת רשעים נמצאו רוב בניו מתועבים בקלון והוא מלבון תבל עמו כי ע"ש הזכות נקרא האדמה תבל (רד"א):

וצאצאיו. בני הבנים עשב"ה יקראו לצאצאים ורמז בזה על ישראל שנאמר בהם והיה מספר בני ישראל כחול הים ודו"ק; וכתיב וזכרתי את בריתי יעקב וכו'. בס' הדפוסים לא נזכר פסוק זה וכתבו במקומו פסוק וגם אני שמעתי וכו' והטעם דס"ל (לדפוסים) דפסוק וזכרתי אינה זכירה לטובה וכדפירש בי הרב הגדול מהר"י בי רב והשל"ה דמש"ה כתיב בתריה והארץ תעזב מהם אמנם ספרינו דגרסינן ליה ס"ל דלטובה הוא וכן סברי כל המפרשים בספריהם דזכירה זו לטובה היא דאי כפי' רי"ב ז"ל נמה ליה לקרא להזכיר ברית עם כל אחד ואחד באבות. אלא ודאי דלטובה הוא. ופירוש של"ה ומהרי"ב בפסוק זה היא ע"ד הצחות ופירוש דילן עדיף לן דנתפרשה בו ברית עם זכירת שמות האבות והארץ ולזה אמר קרא בתריה והארץ תעזב מהם שבשבול קלת עון להקל והם ג"כ ישבלו קלת ג"כ וזה שאמר והם ירצו את עונם באופן שלולי זאת זכירת האבות בפ' דלעיל הדין היה נותן אחת דתם להמית. ועיין בס' מג"ד לרדב"ז אות הוי"ו ע"ש דהכריע בפי' פסוקים אלו הכי שלכך הכניסוהו מסדרי התפלות ודו"ק: ובדברי קדשך וכו'. זכר עשה לנפלאותיו שעשה למצרים: חנון ורחום ה'. לחין לרחם הצועקים אליו (ראב"ע) ובס' ג"ב פירש זכר עשה לנפלאותיו הוא הסוכה זכר לענגים. חנון ורחום ה' לכל יכם שרב ושמש (ח"ב דף קב"ט) · וינחם. נתעשת מחשבה אחרת להיטיב להם: ועל ידי עבדיך הנביאים. זכרתי לך חסד נעוריך שהאמינו במשה עבדו ויצאו ממצרים אל מדבר שמם לא מרים צדה כדפירש רש"י בפירוש החומש ופירוש כלולתיך כנסת ישראל נראה לכלה כיום מת"ת (בי"ת) וי"א

כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה:
וכתוב וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך
והקימותי לך ברית עולם: וכתוב הבן יקיר
לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו
זכר אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם
ארחמנו נאם יהוה:

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא יגיע יראה
וירצה ישמע יפקד יזכר לפניך זכרוננו
וזכרון אבותינו וזכרון ירושלם עירך וזכרון משיח
בן דוד עבדך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך
לפליטה לטובה לברכה לחן לחסד ולרחמים
(בשבת ביום המנוחה הזה) ביום טוב מקרא קדש
הזה ביום הזכרון הזה לרחם בו עלינו ולהושיענו
זכרנו יהוה אלהינו בו לטובה פקדנו בו לברכה
והושיענו בו לחיים בדבר ישועה ורחמים חוס
וחננו ורחם עלינו ומלטנו בו מכל צרה ויגון
ושמחנו בו שמחה שלימה כי אל מלך רחום
וחנון אתה:

זכרנו בזכרון טוב מלפניך ופקדנו בפקודת
ישועה ורחמים משמי שמי קדם וזכור
לנו יהוה אלהינו את הברית ואת החסד ואת
השבועה אשר נשבעת לאברהם אבינו בהר
המוריה ותראה לפניך העקידה שעקד את
יצחק בנו על גבי המזבח וכבש רחמיו לעשות
רצונך בלבב שלם כן יכבשו רחמיך את כעסך
מעלינו ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עמנו במדת
הרחמים ואל תתנהג עמנו במדת הדין ובעבור
טובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ישראל

 ושעירך

וי"א שכללו להשיב תשו' באהבה כולם כאחד בשפה אחת ובקול אחד ובהשואה אחת ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה וזכות גדול ועלום הוא להם. וכ' הטור סימן תקצ"א ונהגו להפסיק בין שני פסוקים דירמי' לומר פסוק א' שביחזק' לפי שדומין זה לזה. וכ' ב"י כדי לסמוך זכירת ברית ימי נעורים לזכירת חסד נעורים עיין שם. ולפי מש"ל שברכה א' בשם ספר שבלי לקט אפשר משום דשני פסוקים סמוכים להדדי חשיבי כחד לכך הפסיק ביניהם כי היכי דיעלו לחשבון ג' פסוקים מנביאים ודו"ק: וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך. ר"ל אזכור הברית שהיה לי אתך בימי נעוריך והוא מעמד הר סיני (בי"א): הבן יקיר לי. מה זה שאני זוכר אותו תמיד כאלו הוא בן יקיר לי שלא חטא לי מעולם (רד"ק). ורש"י ז"ל פי' כמי שאין לו אלא בן אחד ועושה לו כל רצונו: אם ילד שעשועים. כאב שמשתעשע עם בנו החביב לו (רד"ק) ותרגם יב"ע רחים הוא: כי מדי דברי בו. בכל עת שאדבר בו אזכרנו באהבה הקדומה: המו מעי לי. בדעתי אותו בגלות ות"י המו אתגוללו כענין נהפך עלי לבי: רחם ארחמנו. ואוציאנו מן הגלות (רד"ק): ארחמני. האלף בנטיה:

וזכרנו. ה"ג ול"נ אלהינו וכו' כי הוא קשור עם שלמעלה ממנו אלהינו וכו' יעלה וכו' ואין צורך לכפלו: ופקדנו. ענינו לשון זכירה והשגחה: משמי שמי קדם. רש"י בנחמיה ט' ו' פירש השמים הוא הרקיע. ושמי השמים גלגלים העליונים עי"ש. ועיין מ"ש בפסוק הללו את ה' מן השמים בתפלת השחר. ובס' בי"א מה שתזכרנו בזכרון טוב הוא שהכין בתחלה השמים

שהם

וּמֵעִירָךְ וּמִנַּחֲלָתָךְ וְקַיֶּם לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת הַדָּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ בְּתוֹרָתָךְ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדָּךְ וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה: כִּי זוֹכֵר כָּל הַנִּשְׁכָּחוֹת אַתָּה מֵעוֹלָם כִּי אֵין שִׁכְחָה לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדָךְ וַעֲקֵידַת יִצְחָק אָבִינוּ לְזַרְעוֹ הַיּוֹם תִּזְכּוֹר בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה זוֹכֵר הַבְּרִית:

והוקע **תשר"ת** פעם אחת. ואומרים היום הרת עולם וכו'

וחוזר הש"ץ אותו ואומר:

ברכה שלישית. אַתָּה נִגְלֵיתָ בַּעֲנַן כְּבוֹדָךְ עַל עַם קָדְשָׁךְ לְדַבֵּר עִמָּהֶם. מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּם קוֹלָךְ וְנִגְלֵיתָ עֲלֵיהֶם בְּעַרְפִלֵּי טֹהַר. גַּם כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ חָל מִלְּפָנֶיךָ וּבְרִיּוֹת בְּרֵאשִׁית חָרְדוּ מִמֶּךָּ בְּהִגָּלוֹתָךְ מַלְכֵּנוּ עַל הַר סִינַי לְלַמֵּד לְעַמָּךְ תּוֹרָה וּמִצְוֹת

ותשמיעם

שהם מערכות הכוכבים באופן שתהדרש פיורו עלינו טובה וז"ש שמי קדם ירלה השמים קודם כל דבר כי אם לא יתקן הפי"ת המזל תחלה הנה בעת הבית יהיה טוב ואח"כ יבא רע מצד המזל ע"ש: ויגלו רחמיך. הרד"א פירש כי כמדו אחרי אהגוללו וגירסא מהרי"ב הגימ"ל בקמ"ן וכבר כתבנו מזה ברים סדר העקידה בשחרית דשבת ע"ש: וזכרתי להם ברית ראשונים. אלו השבטים (רש"י). וזהו זכרון עבירי לפי שצריך לשיים בתורה (רד"א): הנשכחות.. משני אדם ואמר זה פעם אחרת. כדי להסמיך מעין חתימה סמוך לחתימה (שם): יצחק אבינו. הזכיר אבינו כפי מבז"ל בשבת פר"ע אמר הקב"ה לאברהם בניך חטאו א"ל ימחו על קדושת שמך. אמר ליעקב בניך חטאו וכו' אמר ליצחק בניך חטאו. אמר לפניו רבש"ע בני ולא בניך ועוד כמה שנותיו של אדם ע' שנה ומסיים שם ואי תימא כולהו עלאי הא קריבית כפשי קמך פתחו ואמרו כי אתה אבינו וכו' ע"כ. הרי לך סמך חזק לגירסתנו לומר אבינו גבי העקידה דיצחק: לזרעו היום תזכור. כ"ה גירסתנו. וכתב ש"ע משם הריב"ש שכן היא הנוסחא שהיא מפורסמת והמדקדק לומר לזרע יעקב הזכור משנה ממטבע שטבעו חז"ל בברכות ואינו אלא טועה עכ"ל. וכטעם דאפילו לזרע יצחק סתם הוא יעקב כדאמר כי ביצחק ולא כל יצחק לאפוקי עשו עיין פוסקים יו"ד במאכ"ח ח"ב סי' ל"ב. וכתב הריק"ש וז"ל דלזרעו חוזר לאברהם הנזכר בראש הברכות דהיי זרעו יעקב לבד כר"א כי ביצחק ולא כל יצחק ואלו היה חוזר מלת לזרעו ליצחק לא מלינו שהוכשר זרעו שיקרא זרעו יעקב ולא עשו והוא טעם המשנים עכ"ל. והנה הרמ"ק בפירוש חלק על זה מטעם דאמרי' בס' הזוהר בפ' הגלגני נא תיד אחי וגו' דבתפלה בעי לפרשא מילוי כ"ש דאשכחן ביבמות דזרע פסול נמי אקרי זרע לענין וזרע אין לה. וסיים לכן טוב ויפה לומר לזרע יעקב כמ"ש בכל המחזורים הקדמונים יע"ש. וכ"כ בעל ט"ז משם ס' זבח השלמים ומסיים וכן עיקר וראוי לומר כן ע"כ. ועי' תשו' למהרי"ל ז"ל וכן בהגהות מרדכי דשבת דף קפ"ב ע"ג בשם כמה גאונים יע"ש. וכתבתי לך זה אעפ"י דלא נהיגנן כן כי גירסתינו לזרעו להודיעך שאין לשנות שום גירסא כל מקום לפי מנהגו:

אתה נגלית. מה מאד יחרד ויתר לבבו באמור נוסח זה כי הוא מזכיר אהבת דודים אהבת נעורים אשר הקב"ה נשא עליונים וירם קרן לעמו למעלה מהללו לבא והשרה שכינתו על עם בחירו ונשמע קולו יתברך מסוף העולם ועד סופו ובזכרו זה יתעורר בכוונה גדולה לבקש מלפניו ית' יחזיר עטרה ליושנה ושם נרוה דודים ונתעלס באהבים ע"כ צריך לתת אל לבו כל זה ויותר ממנו כדי לעורר הכוונה: בערפלי טוהר. פ"ש ומשה נגש אל הערפל

והוא

וַתַּשְׁמִיעֵם אֶת הוֹד קוֹלֶךָ וְדִבְּרוֹת קָדְשְׁךָ מִלַּהֲבֵי אֵשׁ: בְּקוֹלוֹת וּבְרָקִים עֲלֵיהֶם נִגְלֵיתָ וּבְקוֹל שׁוֹפָר עֲלֵיהֶם הוֹפָעְתָּ: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קוֹלוֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקוֹל שׁוֹפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: וְכָתוּב וַיְהִי קוֹל הַשּׁוֹפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל: וְכָתוּב וְכָל הָעָם רוֹאִים אֶת הַקּוֹלוֹת וְאֶת הַלַּפִּידִים וְאֵת קוֹל הַשּׁוֹפָר וְאֶת הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחוֹק: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְהוָֹה בְּקוֹל שׁוֹפָר: וְכָתוּב בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְהוָֹה: וְכָתוּב הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים נֶאֱמַר כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשׁוֹכְנֵי אָרֶץ כִּנְשׂוֹא נֵס הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ: וְכָתוּב וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָֹה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָיִם: וְכָתוּב וַיהוָֹה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ: וַיהוָֹה אֱלֹהִים בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן.

והוא הסכך העב. וכתב ר"ש ן' מלך בסוף פ' יתרו כי בקיבוץ ושינוי שידגש הלמ"ד ולכן האומר בר"ה בערפלי טועה והראוי בערפלי עכ"ל: ובכל הספרים אשכחן דניקדו הרי"ש בשי"א והפ"א בשו"א נע: טוהר. פ"ש ובשנים השמים למוהר ת"א לבירדו ואמר תחלה ענן ואח"כ ערפל ע"ש ענן וערפל סביביו (רד"א). אש. ל' שלהבה: ובריות ברהבית. כתב הרד"א ז"ל"ה הם האילנות ושאר נטיעים ע"כ. ולפי זה נראה דגרסי השי"ת בחיר"ק ובכל ספרים דידן החיר"ק הוא ברי"ש. ומצאתי להרב א"ז ומהרי"ן ובריות ברהבית פי' כל המדות ומרכבות וחיילות שמך גימטריא ק' פירוש מדה כ"ע יש בתוכה עשר וכל אחת כלול מעשר ישלו למאה וכל המדות והחיילות והמרכבות הם חרדים ומלפים לעשות רצון אדונם עכ"ל. גם הרמ"ק פירש גם כל העולם כולו וכו' הם הנבראים התחתונים. ובריות ברהבית העליונים השולטים עליהם שאלו מצד הבינה שנקרא עולם. ואלו מצד החכמה הנק' ראשית עכ"ל. נראה בפירוש דגרסי' הרי"ש בחיר"ק גם בסידור בית אל שחיבר הרב יעבץ ז"ל ניקד הרי"ש בחיר"ק: יתקע בשופר גדול. הוא שופר של ימין מאילו של יצחק כדאיתא בפרקי ר"א: ובאו האובדים וכו'. עיין מ"ש בפיוטים דלעיל ועיין בהשמטות הזוהר תקון ז"ח בפ' בלק בפ' ארהנו ולא עתה עוד כתב שם דיהון ישראל ומבית בעאקו בזמא דפורקנא יע"ש. ולזה נראה לע"ד שסיים ה' צבאות יגן עליהם מהצרות שיעברו עליהם באותו זמן וכן סיים כן המגן על עמך בשלומך. והרד"א פירש יגן עליהם על יושבי תבל ושוכני ארץ שזכר למעלה ומתוך שתיקנו לבקש רחמים על העם השוכנים בשאר ארצות תקנו ג"כ לבקש רחמים על הקהל ואחר כך על עצמו ה' צבאות יגן עלינו להכניס עצמו בכלל הרחמים ע"כ. וגירסתא

כלל בה הכל כן תנן על עמך בשלומך: **תקע** בשופר גדול. ה"נ ול"נ אלהינו שהרי מדבר לנוכח מתחלת הברכה אתה נגלית וכו': כמלויה. כמו שנלטוינו: וביום שמחתכם. זהו שופר פשיטי לפי שצריך לסיים בשל תורה. והר"ר יונה והרמב"ן והרי"ן ג"אות תמהו כי אינו כתוב שופר בזה הפסוק ומפני זה היה כל אחד מהם אומר פסוק אחר. והרא"ש והר"ן כתבו שאין לשנות ממטבע הברכות שתקנו הראשוני' וכי היכי דתרועה בלא שופר מקרי שופר ה"ה שתי תקיעה ומשום דכתי' חצוצרות בקרא לא גרע וכן משמע בירושלמי שהיו משלימין בו בשופרות ע"כ. והרד"א הביא סמך לזה ממ"ש בספרי פ' ותקעתם בחצוצרות הרי שופרות לזכרון הרי זכרונות אני ה' אלהיכם זו מלכיות. הנה נתבאר שהחצוצרות הוא שופר ע"כ. וכ"כ הרא"ה וסיים וכן ראיתי להרמב"ס שהביא פסוק ותקעתם בחצוצרות בס' תפלותיו בכ"ס אהבה ומביאו ב"י ז"ל. ולדעתי נ"כ ראיה חזקה לזה מהא דתנן בסוף קנים שני קרניו שתי חצוצרות. ופי' רע"ו ז"ל קרניו לחצוצרות לשופרות דקרייקן לשופרות חצוצרות והיא ראיה שאין עליה תשובה עד כאן; ואין דומה לך. שיתעלה בתרועה ע"ש עלה אלהים בתרועה: היום ברחמים. כ' מהריק"ש ובשבת לא יאמר היום ע"ש. ואין למחוק גירסת היום דאפשר דהכוונה שהוא שומע ביום זה בכל שנה ושנה קול תרועת עמו ישראל ודו"ק. וכ"כ הפר"ח סימן הקצ"ב. עוד שכב ה"נ תלי לקיומי יום תרועה בפה. ובספר גן המלך סימן פ' כתב בשם הריק"ש בהפך עיין שם שבך נראה מהשגתו על הריק"ש ז"ל: ברחמים. אמר ברחמים

יְהוָה צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם כֵּן תָּגֵן עַל עַמְּךָ בִּשְׁלוֹמֶךָ:

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ אֶת כָּל גָּלֻיּוֹתֵינוּ וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ. וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ בְּמִצְוָה עָלֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרוֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: כִּי שׁוֹמֵעַ קוֹל שׁוֹפָר אַתָּה מֵעוֹלָם וּמַאֲזִין תְּרוּעָה וְאֵין דּוֹמֶה לָּךְ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה שׁוֹמֵעַ קוֹל תְּרוּעַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם בְּרַחֲמִים:

והוקע **תר"ת** פעם אחת ואומרים היום הרת עולם וכו' וחוזר הש"ץ אותו;

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה אֶל דְּבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וְתִרְצֵנוּ וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְנָוְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וכו' שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ וְנִפְלְאוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת וָעֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם

הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ הַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. כָּל הַחַיִּים יְהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל כִּי טוֹב הָאֵל הַטּוֹב. זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּכְבוֹשׁ כַּעַסְךָ וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ בָּרוּךְ אַתָּה הי יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

כאן הכהנים נושאים כפיהם ואם אין כהן אומר אלהינו וכו':

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וּבָרְכֵנוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בִּמְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בִמְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרָה וְחַיִּים אַהֲבָה וָחֶסֶד צְדָקָה וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת בְּשָׁלוֹם. וּבְסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אָנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם. אָמֵן: ונהגו להתחנן בתחנה זו

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וְשִׂפְתוֹתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם. יִהְיוּ כְּמוֹץ לִפְנֵי רוּחַ וּמַלְאַךְ יְהוָה דּוֹחֶה: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדוּשָּׁתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וִירַחֲמֵנוּ בְּצִיּוֹן וְיִבְנֶה בְרַחֲמָיו אֶת יְרוּשָׁלַיִם בְּחַיֵּינוּ וּבְיָמֵינוּ בְּקָרוֹב אָמֵן וְאָמֵן:

ע״ש שכתוב תקעו בחדש שופר וכתי׳ בתריה כלרה קראת ואחלצך (רד״א): ותוקעים תרועה גדולה ע״ש עלה אלהים בתרועה: כמלא סך התקיעות של יום זה לפי מנהגינו ל׳ בעלות השחר ול׳ דמיושב וי׳ בתפלת המוסף סך הכל ע׳ כמנין סנהדרין הדנה העולם ביום זה כך קבלתי ממו״ז מהר״ן ז״ל ועושים לבסוף תרועה גדולה רמז לשכינה העומדת עליהם המשלמת למנין ע״א סנהדרין דוגמת ומשה ע״ג שאמרו גבי הסנהדרין וכ״מ לפי מנהגנו אין להוסיף ולא לגרוע: מנהגנו לו׳ כל א׳ לחבירו תכתב בספר החיים ובספר הזכרון. וחברו משיב לו. ואתה תכתב בס׳ החיים ובס׳ הזכרון: אוכלים ושותים בר״ה ושמחים ואין מתענין בר״ה ולא בשבת בנתיים אמנם לא יאכלו כל שבעם למען לא ייקלו ראשם ותהיה יראת ה׳ על פניהם (ש״ע סי׳ תקל״ו וזוהי הסכמת רוב הגאונים): יש מקומות שקבלה בידם שכל מי שרגיל להתענות בר״ה ומשנה רגילותו ואינו מתענה אינו משלים שנתו (ש״ע): ומי שאינו מתירא לנפשו א״צ להתענות כל ימיו (רמ״א): ומהר״ר מנחם לונזאנו בס׳ שתי ידות באלבע מעריך ערך העניה כ׳ וז״ל ואני תמיה וקשה להאמין. למה הדבר דומה לחולה שהולך להקיז דם בר״ה ואמר אימר שיעשה כן בכל שנה והנה כן הדבר הזה וכי לפי שפעם א׳ התענה בר״ה ברשות שהולך לבטל גזירה אנו נאמר לו קום חמות בלא מורך בכל שנה אהמהא וכבר כמכתי על סברתי זאת ועבדית עובדא בנפשאי פעם א׳ הוצרכתי להתענות בר״ה על חלום ולשנה האחרת אכלתי ולא חששתי ולא אונה אלי רע ולא יאונה עכ״ל. והביאו דבריו האחרונים ז״ל: יש נוהגים שלא לישן

אומר קדיש תתקבל. ותוקע **תרועה** גדולה. כל ישראל יש'.
מנחה כמו בשבת אלא שאין מוציאין ס"ת במנחה ומתפללין לחש כמו בערבית. וחוזר ש"ץ התפלה. אבינו מלכנו כמ"ש בשחרית ומזמור למנצח על הגתית וכו' וקדיש: יצלי אליחיד מתל צלוה' אלגמאעה בערבית שחרית מנחה ומוסף ובתקיעת אלא אנה ליס יחתאג אעאדה אלתקיעות פי ארצ'ייה מתל אלגמאעה. תם:

תפלת יום שני

בלילי בתפלת ליל ראשון ובליל שני בקדיש יניח פרי חדש או יין חדש כדי לברך עליו שהחיינו ואם אין פרי חדש על כל פנים יברך שהחיינו: **וביום** מסדרין הברכות והזמירות כמ' ביום

כר"ה דאמרינן בירושלמי מן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה עיין רמ"א וט"ז והגר"ס ישן בר"ה (כ"ב) והאר"י ישן אחר חצות שכבר נתעורר המלאך ע"י התפלות. ובס' אדרת אליהו כ' הטעם שלא לישן ביום דאיתא במדרש בישראל אין הקב"ה דנם אלא בשעה שנשמתם למטה כדי שיזכו בדין דאין דנין לו לאדם אלא בפניו ואם ישן ביום אפשר שיתחייב כיון שנשמתו למעלה על ידי השינה ואז אין לו בפניו ע"כ: **היחיד** אינו מתפלל מוסף רק אחר שלש שעות ביום. (ש"ע סוף סי' תקצ"א). וה"ה שלא יתקע ביחיד (מ"א) והטעם מפני שבג' שעות אלו הקב"ה דן פעמי אבל הצבור כן אל כביר לא ימאס (ט"ז): והיחיד אינו מפסיק לתקוע בברכות ואפי' יש לו מי שיתקע לו אלא תוקעים לו קודם שיתפלל מוסף (ש"ע סי' תקצ"ב): יחיד שלא תקע חבירו יכול להוציאו אבל בתפלה אינו מוציאו אפי' היה בור (ש"ע). ויש חולקים (רמ"א) וד' הרמב"ם בהל' תפלה ד' כד' הש"ע שאין הש"ץ מוציא בפחות מי' (מ"א): **יניח** פרי חדש. כ"פ הש"ע ז"ל: או יין חדש כן הס' כל האחרונים וכ"ד הראב"ד והרדב"ז סי' נ"ג ב' רד"א ורבי' ישראל וכ"ד תה"ד ופר"ח: והקריאה בס"ת ה' בפ' והאלקים נסה וכו'. וצ"ע עד היכן קורין אם עד סוף פ' העקידה אם עד סוף פ' וירא ורואי בתימאן שהפסיקו פ' העקידה לה' גוברין עד וישב אברהם בבאר שבע לבד. וי חשבי פ' הנה ילדה מלכה וכו' ול' מר"ן הש"ע והטור קורין מוהאלהים עד סוף סדרא ומדנקט נמי זה ולא קאמר עד סוף הפר' מורה דר"ל שזהו עד סוף פ' העקידה לבד. דהיינו סוף סידרא דיומא ודקדק מר"ן והטור לכתוב כן משום דאלו נקט ע"ש הפרשה היה מספק לנו את הדרך אם איירי ע"ש פרשת העקידה או אם איירי ע"ש פרשת וירא לזה ביאר הספק וכתב עד סוף סדרא דהיינו עד סוף פ' העקידה שהיא סדרא דיומא כדכתב רש"י בפ' בני העיר טעמא דקריאת פרשה זו כדי שיזכר לנו זכות העקידה. וא"כ מה שייכות יש לפ' הנה ילדה מלכה עם פרשת העקידה. ובכ"ג הלשון קר קורין ה' בפ' והאלהים נסה ע"כ. הרי לך בפי' דה' דוקא בפ' והאלהים וכדפסקי להו בתימאן ונפקא מינה מלתא רבא לדינא והיא זה דכל שלא קראו ה' בפרשת העקידה לא יצאו י"ח סדר היום וברכה לבטלה היא כשקורא המיני בפרשת הנה ילדה מלכה ודבר זה פשוט למדנותו מהר"ר הפר"ח הל' חנוכה סי' תרפ"ד שהקורין בחנוכה ברכת כהנים לאחד הוא טעות וברכה לבטלה ומידי סדר היום לא יצאו דסדרא דיומא הוא פ' הנשיאים אלא שנהגו להתחיל בברכת כהנים לפי שהנס נעשה ע"י כהנים ושם דחה דברי הכנה"ג דכתב דאלו בדיעבד יע"ש וזו היא סברת הרבנים מהר"ר שלמה ן' עזרא ומהר"ר אלגאזי הובאו שם מסכימים הולכי' כד' פר"ח. ועוד ראיה ממ"ש התוס' פ' הקורא עומד. והביאו במרדכי בהגה"ה דמה שאין קורין בשבת בפרשת המוספין משום דלמעלה ולמטה אינו מעניינו של יום וכ"כ בס' הטורים סי' רפ"ג שאין קורין אלא מענינו של יום ועיין תיקון יששכר דף כ"ג ע"א ע"כ: ואינו מברך שהחיינו על השופר. כ"ד הש"ע ורוב הפוסקים: ואם חל בשבת יברך שהחיינו לכ"ע. כ"כ הטור: ומפטיר מצא חן. והטעם להפטרה זו מפני שכתיב בה ענין זכירת ישראל שנאמר זכור אזכרנו עוד (רד"א) ובס' תניא כתב הטעם לפי שנזכר בהפטרה רחל מבכה על בניה

ורחל

ביום ראשון והקריאה בס"ת חמשה גברי בפ' והאלהים נסה את אברהם. ואח"כ אומר קדיש ומוציא ספר שני וקורא בו מפטיר השביעי כאתמול. ומפטיר בירמיה סי' ל"א מצא חן במדבר. ומברך כמו אתמול. ותוקעין כמו אתמול. רק שהחיינו אינו מברך זולתי אם חל יום א' בשבת שאז מברך שהחיינו בשני: **אם** חל ר"ה בשבת מזכירין ענין שבת בתפלה ובקדוש ובהפטרה באמצע ובחתימה. ואין תוקעין בשבת שמא יעבירנו ד"א ברשות הרבים. ואומרים צדקתך במנחה: במוצאי ר"ה מבדילין בתפלה ועל הכוס אלא שאינו מברך על הבשמים והאש:

תפלת עשרת ימי תשובה

והן ימים שבין ר"ה ליום הכפורים.

אלצ'להה פיהן כסביל אלעאדה. בל אנה יזיד פי מגן אברהם זכרנו לחיים. ובאתה גבור מי כמוך. ובאתה קדוש ובכן וכו' עד המלך הקדוש. אתה חונן. ובדאלך פי השיבה חותם המלך המשפט. ואם חתם מלך אוהב צדקה ומשפט חוזר לתחלת הברכה. רצה ומודים וכתוב רחמיך. שים שלום ובספר חיים. ואומרים א"מ בימים שבנתיים בקר וערב זולתי בשבת: (ומ"מ מקדימים נ"פ קודם א"מ דעדיף להסמיך נ"פ לחזרה יותר מא"מ חוץ מיוה"כ שא"צ להסמיך נ"פ לחזרה כמ"ש מו"ז בפנים):

ערב יום הכפורים

ערב יוה"כ שחרית אומרים א"מ בכל מקום ובכל זמן ואין נופלין ע"פ לא באשמורת ולא בתפלה: **ומצוה** לאכול ולשתות בערב יוה"כ ועובדא דההיא חייט יוכית הובא בס' חרדים ובס' מנורת המאור: **ומצוה** לטבול במקוה ולרחוץ עצמו מכל טינוף וליטול צפרניו ולגלח ראשו והולכין לבהכ"נ ומתפללין

ורחל היא א' משלש עקרות שנפקדו בר"ה ע"ש: ואומרים צדקתך במנחה. כן כתב הש"ע סי' תקצ"ח שהרי הוא יום דין: במוצאי ר"ה מבדילין על הכוס ואח"א אליהו הנביא (רד"א): אולי מנע הרב אמירת הפיוטים דשוה לשאר י"ט עיין מ"ש לעיל בסדר מו"ש:

תפלת עשרת ימי תשובה

מתענים למחרת ר"ה והוא ת"צ ונק' צום גדליה ואומרים עננו בש"ת וש"צ אומרה בין גואל לרופא: ואחר החזרה אומר א"מ ע"ס ואח"כ לומר ע"י רחמיך הרבים כדלעיל בצומות: ואם חל בשבת נדחה ליום א'. עיין הטעם בא"ר י"ז ז"ל למה לפעמים התענית נמשך ליום ד': ובאתה קדוש. ובכן כ"ה בכל התכאלי"ל וכ"כ הרמב"ם סוף פ"ב מה"ת יש מקומות שנהגו בי' ימים אלו לו' בברכה ראשונה זכרנו לחיים וכו' ויש מקומות שנהגו להוסיף בי' ימים אלו ובכן תן פחדך וכו' ובכן וכו' ומצאתי להטור ז"ל סי' תקפ"ב וז"ל במס' סופרים אין אומרים זכרנו וכתוב אלא בשני ימים של ר"ה. ובקובי התירו עכ"ל: וכבר נהגו לאמרו כל עשרת ימ"ה ואדרבה תמהתי מעולם למה אין אומרים ובכן תן פחדך כל עשרת ימי תשובה דמאי שנא זה התוספת שבברכת קדושת השם ממה שמוסיפין באבות וגבורות ומצאתי שיש מקומות שנהגו לאמרו עכ"ל הטור. הנה שהרב לא פקפק מתמיהתו אלא במה שמשמע דיש מקומות שנהגו ג"כ לאמרו והנאו להרב מנהג זה מטעם דמאי שנא: ואם חתם מלך אוהב צדקה ומשפט חוזר. עיין כ' מהרמ"א כ' בסי' קי"ח דלא אמרו לחזור אלא במקום שכל השנה חותמין האל אוהב צדקה ומשפט. הלכך אם אמר מלך אוהב יצא ע"ש. וכל משכיל יעיין דאין דעת מר"ן כן שהרי כתב בש הנ"ה שיפטינו חותם בה מלך אוהב צדקה ומשפט. ומר"ה ועד יוה"כ חותם המלך המשפט ע"כ. ובסי' תקפ"ב כ' דאם לא אמר המלך המשפט חוזר הרי בהדיא מבואר דאפי' במקום שאומרים כל השנה מלך אוהב וכו' אם לא אמר המלך חוזר וכ"כ בייס שכן דעת הראב"ד ושכן נראה מדברי הפוסקים שסתמו דבריהם עכ"ל וכ' הפר"ח בסי' תקפ"ב שכ"ד הרמב"ם פ"י מה"ת והרי"ף ושכן נקטינן ע"ש מיהו אם אמר מלך המשפט לכ"ע יצא שהכוונה שהוא שופט העולם (פר"ח). ואם אמר מלך אוהב וגו' תוך כדי דבור וחזר ואמר המלך יצא. וכן הדין בהאל הקדוש (ש"פ). ותוך כדי דבור היינו

שלים

שלום עליך רבי (שכ"ג כשם כמה פוסקים):

ערב כפורים (אומרים באשמורת סליחות כנהוג בכל ימ"ת וג' וידויים וכ"כ הב"י דלא כרמ"א ב' רוקח גם אומרים א"מ שחרית וכ"כ פר"ח: ואין נופלים ע"פ לא באשמורת וכו'. אעפ"י שבער"ה נופלים באשמורת בערב יוה"כ אינו כן די"ט גמור הוא. וכ"כ דעת ש"ע שלא חילק בעיוה"כ כדמחלק בערב ר"ה וכן מהבאר בב"י ב' ברוקח ע"ב: ומצוה לטבול במקוה ככי איתה בר"מ וזכרו החמ"י: כבר נהגו רוב העולם להתפלל מנחה תפלה א'. דע שיש מחלוקת בין הפוסקים אם ש"צ מתודה כדי להוציא את שאינו בקי כמוזכר בטור ומפני כך נהגו שהש"צ מתפלל תפלה אחת לאפוקי נפשין מפלוגתא וכן הנהיגו חכמי הדור שלפנינו מטעם זה. ועתה מצאתי להרב מעין גנים דף מ"ו ע"א שכן נהגו בלפה תוב"כ מטעם זה ועמש"ל בתפלת מוסף דר"ה: ומה שהצריכו חכמים להתודות בתפלת המנחה קודם אכילה לפי שחששו פן ח"ו תטרף דעתו עליו מחמת הסעודה ולא יוכל להתודות והר"ן כתב שמא יארע דבר קלקלה של שכרות וכיוצא בו: ואם יש פנאי יאמר א"מ וכ"כ פר"ח סי' תר"ד דלא כרמ"א שם:

ומתפללין מנחה ומשמשיים תפלת הלחש מתודה כל די׳ הכתוב לקמן בסמוך אחר תפלת ערבית מן אנא אלהינו ואל׳ אבותינו וכו' עד אלהי עד שלא נוצרתי וחוזר ש"צ דהתפ׳ ואינו אומר הודוי ועכשיו נהגו רוב העולם להתפלל מנחה תפ׳ א' בקול רם עם ש"ץ ואחר סיום התפלה אומר הודוי ב׳ רם והם אומרים עמו. ואם יש פנאי יאמר **א"מ** והולכין לב׳ סעודה המפסקת מבע"י כדי שיוכל לנוח מעט מאכילתו ק׳ שילך לבהכ"נ. ולא ישתה ויאכל יותר מדאי רק יאכל מאכ׳ קלים וחשובים: **יאמר** ד"ת על השולחן: **יזמין** עניים על שו׳ **צריך** לשלם נדריו לבהכ"נ בעיה"כ כדי שושלמו הוי׳ סלאכי' שנתהוו מנדרו ויעמדו לו למליצי יושר: **בעת** ש׳ נרו יכוין להאיר אורות עליונים והם דוגמת שופר בר"ה ׳ הרחמים ולבטל המקטרגים: ואם אז נתחיב **שריפה** יהי׳ הנר הדולק במקום שריפה: **ומפי מו"ז** זלה"ה כ׳ דהדלקת הנר ביה"כ עולה במקום ד' מיתות. כיצד. כש׳ השמן לתוך המים בעששית הוא לו במקום סקילה. וכש׳ הפתילה אחר ההדלקה כ׳י שתהא נוחה לידלק במקום ׳ בסייף. וכשתדלק הפתילה בשמן במקום שריפה. וכש׳ השמן ותכבה הפתילה במקום חנק: **וילבש** בגדים נא׳ ולבנים לכבוד קדושת היום. ונכון ללבוש בגדיו קודם ׳ המפסקת: ויחלוץ מנעליו קודם שקיעת החמה: יתעטף בצי׳ עם חשכה שלא לברך עליו ואם מתעטף בו סבעוד יום א׳ לברך עליו (חמ"י דף קנ"ב ע"א) ועיין בתשובת הר"י ׳ ובתשובות הרדב"ז סי' רמ"ו ואנן פשיטא לן דאב ׳ מבעוד יום מברך עליו דאכתי זמן חיוב הוא וכן נראה ׳ כל הפוסקים והמקובלים וכן כתב בה"ט חדש סי' הרי"ב ׳ המנהג פשוט. ושכן כתב האר"י ז"ל. ובתשובות הא׳ בזה ע"ש. וילך לבהכ"נ ויקרא פרשת העקידה ׳ אחריה (מקובלים): ואחר כך יתחיל **לך אלי** וכ' ׳ י"ח הרמב"ן ז"ל שסובר שצריך להתודות אחר דא׳ כמ"ש בספר תוספת יוה"כ למהרינ"ח ז"ל וכן כתב ה׳ ז"ל. וזה נוסחו לפניך בס"ד. ואומרו בעוד שהקהל מ׳ לבית הכנסת אם יש פנאי:

לְךָ אֵלִי תְּשׁוּקָתִי . בְּךָ חֶשְׁקִי וְאַהֲבָתִי :
לְךָ לִבִּי וְכִלְיוֹתַי . לְךָ רוּחִי וְנִשְׁמָתִי :
לְךָ יָדַי לְךָ רַגְלַי . וּמִמְּךָ הִיא תְּכוּנָתִי :
לְךָ עַצְמִי לְךָ דָמִי . וְעוֹרִי עִם גְּוִיָּתִי :
לְךָ עֵינַי וְרַעְיוֹנַי . וְצוּרָתִי וְתַבְנִיתִי :
לְךָ רוּחִי לְךָ כֹחִי . וּמִבְטַחִי וְתִקְוָתִי :
לְךָ לִבִּי וְדַם חֶלְבִּי . כְּשֶׂה אַקְרִיב וְעוֹלָתִי :
לְךָ יָחִיד בְּלִי שֵׁנִי . לְךָ תּוֹדֶה יְחִידָתִי :
לְךָ מַלְכוּת לְךָ גֵאוּת . לְךָ תַאוֹת תְּהִלָּתִי :
לְךָ עֶזְרָה בְּעֵת צָרָה . הֱיֵה עֶזְרִי בְּצָרָתִי :
לְךָ אוֹחִיל בְּעֵת אָחִיל . כְּיוֹלֵדָה בְּאַנְחָתִי :
לְךָ שִׁבְרִי רְפָא שִׁבְרִי . וְאֶת צִירִי וּמַכָּתִי :
לְךָ אֶהֱמֶה וְלֹא אֶדְמֶה . עֲדֵי תָאִיר אֲפֵלָתִי :
לְךָ נֵצַח בְּךָ אֶבְטַח . וְאַתָּה הִיא אֱיָלוּתִי :
לְךָ אֶזְעַק בְּךָ אֶדְבַּק . עֲדֵי שׁוּבִי לְאַדְמָתִי :
לְךָ אֲנִי בְּעוֹדִי חַי . וְאַף כִּי אַחֲרֵי מוֹתִי :
לְךָ אוֹדֶה וְאֶתְוַדֶּה . עֲלֵי חֶטְאִי וְרִשְׁעָתִי :
לְךָ יִשְׁעִי סְלַח רִשְׁעִי . וְאֶת פִּשְׁעִי וְאַשְׁמָתִי :
לְךָ אִכַּף וְאֶפְרוֹשׂ כַּף . שְׁמַע נָא אֶת תְּחִנָּתִי :
לְךָ אֶבְכֶּה בְּלֵב נִדְכֶּה . בְּרוֹב שִׂיחִי וְתוּגָתִי :
לְךָ חֶסֶד לְךָ חֶמְלָה . חֲמוֹל עַל כָּל תְּלָאוֹתִי :
וְגָדוֹל מִנְּשׂוֹא חֶטְאִי . וּגְדוֹלָה יַד מְשׁוּבָתִי :
וְכֵן גָּדְלוּ צִירַי . וְקָצַרְתִּי זְרִיעָתִי :
וְאוֹי עָלַי אֲהָהּ לִי אִם . תְּדִינֵנִי כְּרִשְׁעָתִי :
וְיִצְרִי צוֹרְרִי תָמִיד . כְּמוֹ שָׂטָן לְעוּמָתִי :
יְעַנֵּנִי וּפִתַּנִי . בְּמוֹעֲצוֹת לְרָעָתִי :
וְאֵין לֹא עֲלֵי בִלְתּוֹ . חֲמָסִי עִם תְּלוּנָתִי :
וְעֵת יַעֲלוּ עֲלֵי לִבִּי . עֲוֹנוֹתַי בְּמִטָּתִי :

תשוקתי. לשון חשק ותאוה מן ואליך תשוקתו: תכונתי. תקוני מן ויכוננך ת"א ואתקנך: יחידתי. הנשמה שהיא יחידה בגוף: גוייתי. גופי: ורעיוני. מחשבותי שאני מחשב: תאות. ענין רצוי והגון: אוחיל. לשון תקוה ותוחלת: אחיל. לשון חיל כיולדה: שברי. הראשון בשבולת שמאל לשון תקוה והשני בשבולת ימין לשון מכה ושבר: אהמה. ל' המייה בקול: אדמה. לא אחרש ואשתוק: אפלתי. חשכי כינוי לצרות וזמנים רעים: נצח. לשון חוזק מן היה כאבי נצח: אילותי. חוזקי ותקפי אתה: חטאי. שגגתי: ורשעתי. אלו הזדונות: ישעי. מה שאתה מושיע לי מצרתי הוא לך: פשעי. אלו המרדים: אכף. לשון כפיפה: שיחי. דבור וספור: תלאותי. את כל התלאה תרגם אונקלוס עקתא לשון צרה: משובתי. עונותי ומרודי: צירי. כאבי ודחקי: צוררי. דוחקני: אהה. קריאה כך שמלטטר אם יגמול כמעשיו: לעומתי. לנגדי ונכחי: ופתני. לשון הסתה וחלקות לשון מן אולי יפותה ונוכלה לו: חמסי. דיני וריבי: תלונתי. טענותי: במטתי. במשכבי אזכור עונותי: ארעד. לשון זיע ורעד: מהומתי. בלבול דעתי ומבוכתי. מה שאני נבוך בטענותי: וארגז. ענין רעד ותנועה: יענה. לשון עדות מן כחשי בפני יענה: כחשי. שם מלשון רז"ל בהמה כחושה; ואוכל מפרי דתי. מפרי מעשי; ימי שילום. הפעולות: פקודתי. לשון זכירה והשגחה א"נ פקידת הנשמה ענין מיתה: זעתי. לשון יראה וזיע הוא: ומי יהיה תמורתי. לקבל העונש בעדי: בטענתי. לשון טענה ודבור: וארבתי. לשון אורב;

ובזיתי. תורתך: הרמותי לאחרים:
ומריתי. מאנתי ושניתי דבריך: ולוצצתי.
פועל יוצא לאחרים: ושחתתי. את
דרכי: ועשקתי. לשון גזילה ואניסות:
ורציתי. מן את מי רצותי: ובחלתי. ל'
קצה או מאיסה מן וגם נפשם בחלה
בי: וחובתי. תרגום חטא חובא:
מנוס. לשון עזר והצלה: מה היא
גבורתי. אם תדקדק עלי עונות כנגד
זכיות: נרף. נחבא: נהדף. לשון
הרחקה והנעה ממקומו כענין להדוף
את כל אויביך: ונאלמתי. לשון שתיקה:
כבשני. ענין מחילת העונות שהם
ככתם לבגד שאין סרים ממנו אם לא
על ידי כיבוס: ודלותי. לשון שפלות:
לרוחתי. לשון ריוח ור"ל מה שאני
מבקש אליך בעבור שיהיה לי ריוח:
בטרם. כמו קודם: תמותתי ענין
מיתתי ובא הלשון כדי לשיקול השיר:
ולענה. ר"ל מין עשב מר קורין לו
בערבי פלק"ס כינוי לקורות הזמן:
ורנתי. שבחי: ומרגועי. לשון מנוחה:
ושעשועי. ענין שמחת הנפש: עתירתי.
לשון ריבוי תפלה: אנסך את דמעי.
שהתפלה במקום קרבן והדמעות הן
במקום נסכים: אסוף. ענין מחייה
שלא יזכרם: מחילתי. מדרגתי:
שמע. מסבלות. פי' מכה: במצולות.
עומק הים: בפלילות. לשון
דין ומשפט מן ויעמד פנחס ויפלל.
ודרז"ל שעשה פלילות עם קונו:
לחלות. לשון חולי וכאב כלומר לנשים
היולדות מן כי חלה: בהפלות. לשון
רפואה כמ"ש ויחי מחליו וכו': להפלות.
לשון הבדלה שהפרים האש מהם: חללהו
מחלות. הצילו מגוב אריות: עניתם.
בחילות. בלאהם לנבא מן וחיילים
יגבר: מעגל. לשון עיגול והסיבה

מְאֹד אֶפְחַד וְגַם אֶרְעַד. מְאֹד תִּגְדַּל מְהוּמָתִי:
וְאֶרְגַּז עֵת אֱהִי זוֹכֵר. לְפָנֶיךָ מְבוּכָתִי:
וְאֶעֱמוֹד נֶגְדְּךָ עָרוֹם. וּמַה תִּהְיֶה תְּשׁוּבָתִי:
בְּיוֹם בִּי יַעֲנֶה כַּחְשִׁי. וְאוֹכַל מִפְּרִי דָּתִי:
וְיָבוֹאוּ יְמֵי שִׁלּוּם. וְתִקְרַב עֵת פְּקוּדָּתִי:
וְשִׁמְעֲךָ עֵת שְׁמַעְתִּיהוּ. מְאֹד זַעְתִּי וְיָרֵאתִי:
וּמִי יַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ. וּמִי יִהְיֶה תְּמוּרָתִי:
וְאֵי חֶשְׁבּוֹן לְךָ אֶתֵּן. וְאֵיךְ אֶצְדַּק בְּטַעֲנָתִי:
וְאָשַׁמְתִּי וְאָרַבְתִּי. וּבָגַדְתִּי וּבָזִיתִי:
וְגָזַלְתִּי וְגָנַבְתִּי. הֶרֶעוֹתִי וְהִרְשַׁעְתִּי:
וְגַם זַדְתִּי וְחָמַסְתִּי. וְחָטָאתִי וְהֶחְטֵאתִי:
וְכִזַּבְתִּי וְכָפַרְתִּי. וְטָעִיתִי וְהִטְעֵיתִי:
וְלוֹצַצְתִּי וְגַם לַצְתִּי. וּמָרַדְתִּי וּמָרִיתִי:
וְנִאַצְתִּי וְהִכְעַסְתִּי. הֶרֶעוֹתִי וְהֶעֱוֵיתִי:
וְרָשַׁעְתִּי וְשִׁחַתִּי. וְתִעַבְתִּי וְתָעִיתִי:
וְסַרְתִּי מִדְּרָכֶיךָ. וְכִסַּתְנִי כְּלִמָּתִי:
וְהִגְדַּלְתִּי עֲשׂוֹת רֶשַׁע. וְהֶחֱזַקְתִּי בְּרִשְׁעָתִי:
וְכִחַשְׁתִּי וּמָעַלְתִּי. וְעָשַׁקְתִּי וְרַצּוֹתִי:
וְחָטָאתִי בְּרֵאשִׁיתִי. וְרָשַׁעְתִּי בְּאַחֲרִיתִי:
וְאָשַׁמְתִּי בְּיַלְדוּתִי. וּבָגַדְתִּי בְּזִקְנוּתִי:
וּבָחַלְתִּי בְּתוֹרָתְךָ. וּבָחַרְתִּי בְּתוֹרָתִי:
וְעָזַבְתִּי רְצוֹנְךָ. וְהָלַכְתִּי בְּתַאֲוָתִי:
וְהִשְׁלַמְתִּי רְצוֹן יִצְרִי. וְלֹא בַנְתִּי לְאַחֲרִיתִי:
וְהִרְבֵּיתִי לְהוֹסִיף חֵטְא. עֲלֵי רִשְׁעִי וְחוֹבָתִי:
וְלָכֵן כִּסְּתָה פָּנַי. כְּלִמָּתִי וְגַם בָּשְׁתִּי:
וְאֵין לִי בִּלְתְּךָ מָנוֹס. וּמִמְּךָ הִיא סְלִיחָתִי:
וּמוֹחֵל בִּלְתְּךָ אַיִן. וּמֵאִתְּךָ מְחִילָתִי:
וְאִם תָּבִיא בְּמִשְׁפָּט עַבְדְּךָ מַה הִיא גְּבוּרָתִי:

וּמָה אֲנִי וּמָה חַיַּי. וּמַה כֹּחִי וְעָצְמָתִי:
כְּקַשׁ נִדָּף מְאֹד נֶהְדָּף. וְאֵיךְ תִּזְכּוֹר שְׁגִיאָתִי:
נֶאֱלַמְתִּי וְנִכְלַמְתִּי. וְכִסַּתְנִי כְלִמָּתִי:
רְצוֹנְךָ אֶשְׁאֲלָה תָמִיד. לְמַלֹּאת אֶת שְׁאֵלָתִי:
וְהֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵ־ עֲוֹנוֹתַי וְחַטֹּאתִי:
וְהַבֵּט רוֹב תְּלָאוֹתַי. וְדַלּוּתִי בְּגָלוּתִי:
וְאַל נָא תַעְלֵם אָזְנְךָ. לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי:
עֲרוֹב עַבְדְּךָ לְטוֹבָה גַם אֱמוֹר נָא דַי לְצָרָתִי:
וְהַרְאֵנִי תְּשׁוּעָתֶךָ. בְּטֶרֶם יוֹם תְּמוּתָתִי:
וְיוֹם נָפְלִי בְּפַח מוֹקְשִׁי. סְמוֹךְ נָא אֶת נְפִילָתִי:
יַעֲנֶה שָׂבְעָה נַפְשִׁי. עֲדֵי קַצְתִּי בְּחַיָּתִי:
עֲשֵׂה עִמִּי לְטוֹבָה אוֹת. וְקוּמָה נָא לְעֶזְרָתִי:
הֲכִי אַתָּה מְנָת חֶלְקִי. וְרִנָּתִי וְטוֹבָתִי:
וְגוֹרָלִי וּמַהֲלָלִי. וְכָל גִּילִי וְשִׂמְחָתִי:
שְׂשׂוֹן לִבִּי וְאוֹר עֵינַי. וּמָעוּזִּי וְחֶמְדָּתִי:
וּמַרְגּוֹעִי וְשַׁעֲשׁוּעִי. מְנוּחָתִי וְשַׁלְוָתִי:
הֲבִינֵנִי עֲבוֹדָתֶךָ. וְלָךְ תִּהְיֶה עֲבוֹדָתִי:
הֲשִׁיבֵנִי וְאָשׁוּבָה. וְתִרְצֶה אֶת תְּשׁוּבָתִי:
וְהוֹרֵנִי דְּרָכֶיךָ. וִישַׁר אֶת נְתִיבָתִי:
וְתִשְׁמַע אֶת תְּפִלָּתִי. וְתַעֲנֶה אֶת עֲתִירָתִי:
בְּכָל לִבִּי דְּרַשְׁתִּיךָ. עֲנֵנִי יָהּ דְּרִישָׁתִי:
אֲנַסֵּךְ אֶת דְּמָעַי לָךְ. מְחֵה חֲטָאַי בְּדִמְעָתִי:
וְנַפְשִׁי אָמְרָה חֶלְקִי. יְהוָֹה אַתְּ וְנַחֲלָתִי:
אֱסוֹף נָא אֶת עֲוֹנוֹתַי. בְּחַסְדְּךָ יוֹם אֲסִיפָתִי:
וְיוֹם לֶכְתִּי לְפָנֶיךָ. רְצֵה נָא אֶת הֲלִיכָתִי:
וְעִם עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ. תְּנָה שְׂכַר פְּעוּלָּתִי:
וְתִשְׁלַח מַלְאֲכֵי הַחֵן. וְיֵצְאוּ נָא לְעוּמָּתִי:
וְשָׁלוֹם בּוֹאֲךָ יֹאמְרוּ. בְּקוֹל אֶחָד בְּבִיאָתִי:

יביאוני

ומעשה הוא בפ' ג' דתעניות במשנה: בקהלות. לשון קיבוץ עם: בסערות. לשון גלים המשתברים ברוח סערה: למתענה. לשון עינוי: במחלות. לשון חולי: בכבלות שלשלאות מן כבלי ברזל: לחלות. מן ויחל משה ענין תפלה: ובא. לשון מחילה שתמחול חטאו: קטרת. כמו הקטרת העולה לפניך לרצון כן תחשוב תפלותיו במקום קרבנות ועולות: המקבל התפלות. שאין נדחים ע"י מקטרג רק כשהם באמת אתה קרוב לקבלם ויהיה נחת רוח בהם:

ומניח ס"ת על התיבה. הרד"א והטור והפוסקים כתבו שש"צ אוחז ס"ת בחיקו עיי"ש. ואנו מנהגינו להניחו על התיבה ויש סמך לזה בזוהר פ' פנחס סוף דף רנ"ה ע"א שסוד הנדרים בז"א. וסוד שבועות במלכות. נמצא א"כ דצריך ס"ת ותיבה שהם סוד הענין ודו"ק: ונוהגים להתיר לש"צ וכ"כ בב"י סי' תרי"ט שצריך להתיר לשליח צבור: **כתב** חמ"י יש שנהגו להוציא שלשה ספרי תורה כנגד ג' ספרים שנפתחים בר"ה ויש שמוציאין ז' ס"ת והוא הנכון לרמוז ולעורר ז' ימי בראשית שיבקשו רחמים עלינו לקרוע גזר דיננו עיי"ש דף קנ"ג ע"ב. עוד כתב וצריך לומר בעת הוצאת ס"ת אור' זרוע' לצדיק' ולישרי' לב' שמחה' ס"ת קר"ע בי"ה ני' ע"וב סוד היסוד והוא תיקון שכבת זרע לבטלה· יזהר לומר כל נדרי מבע"י שמשחשיכה הוא י"ט ואין מתירין נדרים בי"ט (שם) וכן כתב רמ"א סי' תרי"ט בשם מהרי"ל. וכ' מ"א דאע"ג דאנו מתנין על להבא מ"מ דמי קצת להפרת נדרים שאין מפירין

בשבת

בשבת וי"ט עכ"ל. ואני הקטן נשתדלתי כל ימי שיהיה היתר מבעוד יום ולא עלתה בידי לריבוי העם שמתאספין לבהכ"נ וקצת מאחרים והקהל צריכין להמתין

יְבִיאוּנִי לְגַן עֶדְנֶךָ. וְשָׁם תִּהְיֶה יְשִׁיבָתִי:
וְאֶתְעַדֵּן בְּאוֹרֶךָ. וְשִׂים כָּבוֹד מְנוּחָתִי:
וְאוֹר גָּנוּז לְפָנֶיךָ. יְהִי סִתְרִי וְסוּכָּתִי:
וְתַחַת צֵל כְּנָפֶיךָ. תְּנָה לִי אֶת מְחִצָּתִי:

בקשה זו לרבינו האיי גאון ז"ל.

שְׁמַע קוֹלִי אֲשֶׁר יִשְׁמַע בְּקוֹלוֹת. וְהָאֵל הַמְקַבֵּל הַתְּפִלּוֹת:
וְהָעוֹשֶׂה בְּלִי חֵקֶר גְּדוֹלוֹת. וְנִפְלָאוֹת וְהַנּוֹרָא עֲלִילוֹת:
וְהֶחָכָם וְהַקַּיָּם לְעוֹלָם. וְהַגִּבּוֹר עֲלֵי כָל הַיְכוֹלוֹת:
וְהָרַחוּם וְהַחַנּוּן וְהַטּוֹב. וְהֶחָסִיד וְהַמַּרְבֶּה מְחִילוֹת:
אֲשֶׁר עָנָה לְאַבְרָהָם וְיִצְחָק. וְיִשְׂרָאֵל לְמַלֹּאת כָּל שְׁאֵלוֹת:
וְהָעוֹנֶה בְּבֵית כֶּלֶא לְיוֹסֵף. וּמִבּוֹר הֶעֱלָהוּ לִגְדוּלוֹת:
וְהָעוֹנֶה בְּמִצְרַיִם לְעַמּוֹ. וְהוֹצִיאָם לְחֵירוּת מִסִּבְלוֹת:
וְהָעוֹנֶה לְיִשְׂרָאֵל בְּיַם סוּף. וְטִבַּע אוֹיְבֵיהֶם בִּמְצוּלוֹת:
וְהָעוֹנֶה בְּהַר סִינַי לְמֹשֶׁה. וּבִשַּׂרְתּוֹ בְּטוּבְךָ בִּגְאוּלוֹת:
וְהָעוֹנֶה לְאַהֲרֹן בִּקְטֹרֶת. וְגַם פִּינְחָס עֲנִיתוֹ בִּפְלִילוֹת:
וְהָעוֹנֶה יְהוֹשֻׁעַ וְעֵלִי. וְגַם חַנָּה בְּהִתְחַנְנָהּ בְּמִלּוֹת:
וְהָעוֹנֶה שְׁמוּאֵל בִּתְשׁוּעוֹת. וְהָעוֹנֶה עֲלֵי מַשְׁבֵּר לְחַלּוֹת:
וְהָעוֹנֶה שְׁלֹמֹה רַב שְׁלוֹמוֹת. וְגַם דָּוִד אֲשֶׁר שָׁר לָךְ בְּמַעֲלוֹת:
וְהָעוֹנֶה לְאֵלִיָּה בַּכַּרְמֶל. וְאֵשׁ יָרְדָה וְאָכְלָה מַאֲכָלוֹת:
וְהָעוֹנֶה בְּיֶשַׁע לֶאֱלִישָׁע. וְחִזְקִיָּה עֲנִיתוֹ בִּתְעָלוֹת:
וְהָעוֹנֶה בְּלֵב הַיָּם לְיוֹנָה. וְהוֹצֵאתוֹ לְאוֹרוֹת מֵאֲפֵלוֹת:
וְהָעוֹנֶה חֲנַנְיָה וַעֲזַרְיָה. וּמִישָׁאֵל בְּהַצָּלוֹת לְהַפְלוֹת:
וְהָעוֹנֶה לְדָנִיֵּאל בְּרַחֲמָיו. וּמַלְאָךְ חִלְּצָהוּ מִשְּׁחָלוֹת:
וְהָעוֹנֶה לְמָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר. וְהָפַכְתָּ יְגוֹנוֹתָם לְגִילוֹת:
וְהָעוֹנֶה בְּמוֹ עֵזֶר לְעֶזְרָא. וְחַשְׁמוֹנָאִים עֲנִיתָם בַּחֲיָלוֹת:
וְהָעוֹנֶה בְּתוֹךְ מַעְגָּל לְחוֹנִי. בְּעֵת נִשְׁבַּע בְּשִׁמְךָ רַב פְּעוּלוֹת:
וְהָעוֹנֶה לְכָל צַדִּיק וְחָסִיד. אֲשֶׁר הָיוּ בְּכָל דּוֹר בִּקְהִלּוֹת:
וְהָעוֹנֶה אֳנִיּוֹת יָם בִּסְעָרוֹת. וְהָעוֹנֶה לְמִתְעַנֶּה בְּמַחֲלוֹת:

והעונה

וְהָעוֹנֶה לְתוֹעֵי מִדְבָּרוֹת. וְהָעוֹנֶה אֲסִירִים בְּכַבָּלוֹת:
וְהָעוֹנֶה לְכָל צוֹעֵק וְקוֹרֵא. וְכָל בָּאִים לְפָנֶיךָ לְחַלּוֹת:
עֲנֵה עָנִי שְׁפַל כָּל הַשְּׁפָלִים. וְשָׂא חֶטְאוֹ מְקַבֵּל הַתְּפִלּוֹת:
וְהַאֲרֵךְ נָא בְּרַחֲמֶיךָ שְׁנוֹתָיו. וְצַוֵּה כָּל שְׁאֵלוֹתָיו לְמַלֹּאת:
וְתֵחָשֵׁב כָּל תְּפִלּוֹתָיו קְטֹרֶת. לְפָנֶיךָ כְּקָרְבָּנוֹת וְעוֹלוֹת:
וְהָאֵל הַמְקַבֵּל הַתְּפִלּוֹת. שְׁמַע קוֹלִי אֲשֶׁר יִשְׁמַע בְּקוֹלוֹת:

יאה"כ יוציא ס"ת היותר מובהק ומוגה להתרת כל נדרי ומניחו על התיבה ויאמר פיוט זה לרבינו **ששון** הלוי ברעד ובכיה קודם כל נדרי. ושמו רשום בראשי החרוזים ונהגו תחלה להתיר לש"ץ כל מיני שבועות ונדרים דכתיב וכפר בעדו וכו' והדר ובעד כל קהל ישראל:

יְרֵאִים שְׁלָחוּנִי. לְבַקֵּשׁ מִלְּפָנֶיךָ. עַל עֲוֹנָם וּמַעֲלָם. לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵי עוֹלָם. רְאֵה עָנְיָם וַעֲמָלָם. וְאַל יָשׁוּב דַּךְ נִכְלָם: למענך
שׁוֹאֲלִים מִמְּךָ סְלִיחָה. בְּנֶפֶשׁ דַּלָּה וְשָׁחָה. לְמַעַנְךָ שׁוֹכֵן טְפוּחָה. מַלֵּא אֶת מִשְׁאֲלָם: למענך
שׁוֹמֵעַ צַעֲקַת דַּל. עֲנֵה דָךְ שׁוֹקֵד עַל דַּל. כְּאֵבוֹ כַּיָּם גָּדַל. הֶחֱשָׁה מִטּוֹב וְנֶאֱלָם: למענך
קוּמָה לְעֶזְרַת בָּנֶיךָ. וְתָחוֹס עֲלֵיהֶם עֵינֶיךָ. רְצֵם עֵת רְצוֹנֶךָ. וּמֵהֶם אַל תִּתְעַלָּם: למענך
נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע. לְבָנִים שָׁבֵי פֶשַׁע. שְׁאֵרִית עַמְּךָ הוֹשַׁע. אַתָּה מֵעוֹלָם גּוֹאֲלָם: למענך
בְּיוֹם כִּפּוּר אֵל נוֹרָא. הִישׁ לָהֶם כַּפָּרָה. וּבַטֵּל רוֹעַ גְּזֵרָה. וְאַל תִּגְמוֹל כְּמִפְעָלָם: למענך
בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעְלָה וּבִישִׁיבָה שֶׁל מַטָּה. עַל דַּעַת הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא וְעַל דַּעַת
כל

להמתין עד שיתקבצו הכל. כדי לזכות כל הקהל קטן וגדול חכם וע"ה. גם בילדותי ראיתי המנהג מתלשל והולך כך בפני כמה גדולים ולא היו מקפידים ולא מהסמים בדבר. ובקשתי למצוא סמך ואחר החיפוש ראיתי שהם נסמכים בזה על אילן גדול הרב הגדול מהר"א מגרמיזא בס' הרוקח סי' רע"ו וז"ל בליל יה"כ נכנסים לבהכ"נ ומתחיל החזן כל נדרי דקי"ל בשבת ובנדרים מפירים נדרים בשבת עכ"ל. הלכך אם אפשר להיות מבעוד יום טוב הדבר. ואם לאו כדאי וכדאי הרוקח לסמוך עליו:
יראים שלחוני. ועמלם. ענין טורח ויגיעה: ושחה. לשון שפלות:
טפוחה. שוכן שמים מן וימיני טפחה שמים: שוקד. ענין ההתמדה על דלתות בתי כנסיות ובתי מדרשות: דל. לשון דלת כמו על דל שפתי: החשה. ענינו נשתק ונשכח מטוב: עת רצונך. כמו זכרני ה' ברצון עמך: נשא עון. כמו סלח נא והגו"ן בשב"א וכ"ה בסידור אלף אשר משם העתיקו פיוט זה: שבי פשע. שבים מפשעם: שארית עמך. ישראל: חיים. מהר: **בעת** אמירת כל נדרי יתן את קולו בבכי על גאולתינו ועל נפשנו שהקב"ה אמר אוי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי יפר לי ולכן טוב לכוין בעת שיאמר כל דרי גם על ההוא נדר או שבועה דלעילא (חמ"י) וממשיך בניגונים עד הלילה כדי להתפלל ערבית בלילה (חמ"י סי' תרי"ט):
בישיבה של מעלה. ז"ל הטור ונוהגים באשכנז שקודם שיתפללו מתירים לכל העבריינים כדי להתפלל

כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה. אָנוּ מַתִּירִין לְהִתְפַּלֵּל עִם הָעֲבַרְיָינִים:

כָּל נִדְרֵי. וֶאֱסָרֵי. וּשְׁבוּעֵי. וְנִדּוּיֵי. וַחֲרָמֵי. וקנמי

להתפלל עמהם ואפילו אם לא יבקשו יתירו להם דא"ר שמעון חסידא כל תענית שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סמני הקטרת:

ודע דהטור סי' תרי"ט הביא ב' כמה גאונים דאין מנהג לומר כל נדרי ולא נשמע בשום מקום שאין לשנות יעש"ב ומסיים הטור וכבר פשט בכל המקומות לאמרו עכ"ל וכן בתכלאי"ל כתבוהו אפי' שלא נזכר בהרמב"ם התקינו כן עפ"י רב סעדיה גאון ז"ל שגם הוא חשיב ממאלי דאתרין נגוהי. וכ"ל שמנהג זה מימות הגאים והמורחים שהרי נמצא בזוהר משפטים דקי"ו ע"א ובגין דא ביוה"כ עלמא דאתי דביה תקינו כל נדרי וכ"ה בר"מ פ' פנחס דף רנ"ה ע"א וז"ל ובגין דא תקינו למימר ביה כל נדרי וכו' והאי דכתבו הגאונים שלא נשמע לאומרו קרוב אליך הדבר לתרץ דמרוב הגליות והטלטולים נשתנו וכדרך שתירץ הרשב"י בפ' אמור לענין התקיעות: **עם** העבריינים. כ"ה גירסת הטור והכ"נ ב' הר"ם וכ"כ הרשב"ן וקשיא לי מתחלת הלשון שאמר שמתירין לכל העבריינים. משמע שההיתר הוא לעבריינים לא להקהל. ומצאתי להרב חמ"י דף קנ"ה ע"א. ומפני שתי סבות אנו מתירים לעבריינים כדי להתפלל עמהם ועל כונה זו אנו אומרין אנו מתירין להתפלל את העבריינים שהכונה לומר מתירין העבריינים להתפלל עמהם ולא תאכה ולא תשמע לגירסת קצת ספרים שגורסים להתפלל עם העבריינים כי לא פורש למי מתירין לפי הגירסא ההיא עכ"ל. והרב בעל מעין גנים דף מ"ז ע"א כתב ואין לשנות גירסת הספרים ובפרט שהרשב"י הביא דברי הרשב"ן שכ' אנו מתירין אם יש שום עבריין בתוכנו כדי שנוכל להתפלל עמו. א"כ נ"ל עם. וגם יש לנו איסור להתפלל עמהם כדי שיבקשו סתרה דו"ק. עכ"ל. וכן מוכח בס' ב"י י"ד סי' של"ד דף שכ"ג ע"ד בשם תשובת הרמב"ן סי' רס"ד וז"ל מי שלא נהג עם התעודה כדינו הרי הוא עובר על דברי קבלה ויכולין לקללו וכו' ועוד הביא שם ב"י תשובת הרשב"א כעין זה ודו"ק: **ודע** דבנוסח קדמון לא נזכר ומיום הכפורים הזה עד יוה"כ שיבא אלינו לשלום וראיתי למהר"י אחגיז ז"ל שכתב בח"ב סי' רי"ט דאין לעשות תנאי זה ברבים שיבואו לזלזל ולהקל בנדרים והביא ראיה מהגמרא יע"ש. ומיהו קשיא דהרי נהגו למסור מודעה בערב ר"ה ברבים וכיון שנהגו כן ברבים למסור מודעה לעתיד ה"ה כאן דמה ראית לחלק וכ"ש שזו תקנה גדולה בזה שלא ליכשל במכשול נדרים ושבועות והרבה גאונים כתבו לומר כן עבר ועתיד וגם המרדכי מביאו ב"י כ' דכמה מרבוותא הנהיגו כן וגם הרב חמ"י כתב הנוסח כן וגם כ"ה שעושין עבר ועתיד יוצאים לדעת הגאונים ור"ת דפליגי אם י"ל עבר ועתיד. ואחרי כתבי כ"ז ראיתי להרדב"ז ח"א סי' ל"ג שהוא היה רגיל לאומרו בלשון עבר ועתיד. וא"ת כיון שבשנה שעבר ביטל לעתיד למה יתיר בשנה זו לשעבר והרי מותרין ועומדים הם וי"ל שזה יועיל לאותן שהיה זכור לתנאי בשעת הנדר ונמצא שביטל התנאי אם עבר עליהם תועיל התרה זו להקל מהעונש וליכא למיחש שמא יבואו להקל בנדרים שאין זה הלכה למעשה שבאים לשאול לחכם וגם אין דורשין אותו לרבים אלא חובה שהם מכלל סדר התפלה ולא יבואו לזלזל בנדרים עכ"ל. ומכאן תשובה למ"ש בהלק"ט דלעיל: **ואין** צריכין הקהל לומר עם ש"צ כל נדרי דרבים שהסכימו על שום תנאי וא' מהם אומר בפיהם כך וכך ההנינו וקיימנו עלינו מועיל לכל הקהל מטעם הסכמות (עז"ק ב' ב"ח נגד הלבוש) ונהגו לאומרו ג"פ כל' התלמוד מותר לך מותר לך ג"פ וכל לשון רז"ל משולשים מגל זו קופה זו וכו' עיין הרא"ש והב"י כתב ב' ראב"ן הטעם שמא יש אדם שלא שמע בראשונה או בשניה ישמע בשלישית ע"כ: ובנוסח זה יש כ' תיבות עם הכולל נגד כ' שערי בינה שבהם סוד הנדרים (חמ"י שם):

כל נדרי. תקנו רז"ל לאומרו בלשון ארמי לפי שנתקן בבבל ושם היו מדברים ארמית וכדי שיבינו הכל

וקונמי. וקונחי. וקינסי. די נדרנא. ודי אשתבענא. ודי נדינא. ודי חרמנא. ודי אסרנא על נפשתנא. מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הזה שבא אלינו לשלום. ומיום הכפורים הזה עד יום הכפורים שיבוא אלינו לשלום. נדרנא לא נדרי. ושבוענא לא שבועי. וחרמנא לא חרמי. ונדוינא לא נדויי. ואסרנא לא אסרי. כולהון אתחרטנא בהון. יהא רעוא דיהון שביתין ושביקין לא שרירין ולא קימין. ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה:

ויאמר כל נדרי שלשה פעמים. ואח"כ יאמר ש"ץ **שהחיינו** בלא כוס. וטוב שיאמר היחיד בלחש. ויסיים קודם ש"ץ כדי שיענה אמן: ומברך למלך ולקהל ומחזיר ס"ת למקומו ואח"כ אומרים מזמור שיר ליום השבת. אשרי האיש. הללו אל בקדשו ומתחילין התפלה ואומרים זכרנו לחיים וכו'. אתה גבור מי כמוך וכו'. אתה קדוש ובכן יתקדש עד המלך הקדוש ככתוב בתפלת ר"ה. ואח"כ אומרים אתה בחרתנו וכו' ע"ס. רצה ומודים וכור רחמיך וכו' שים שלום ובספר חיים וכו' ואח"כ ויודוי כמו שנסדר לפניך: ופותח ש"ץ והוא רחום וכו' ופורס על שמע ואומר **ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד** בקול רם ערבית ושחרית וחותם [הפורס וכו' ואומר **כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה תטהרו:** ואם הוא שבת אומר ושמרו ושמרו וכו'. ועומדין ומתפללין בלחש כמו שהסדיר ווזהי:

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך: ברוך אתה יא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם. זכרנו לחיים אל מלך חפץ בחיים

כתבנו

הכל (שכ"ג ב' מט"מ): וקונמי וקונחי וקונסי. הן כינוין לקרבן והם לשונות של ע"ז יש מי שקורא לקרבן כך ויש מי שקורא לו כך וכולן אם נדר באחד מהם חייב לשלם קרבן אבל כינויי כינוין פטור כגון מקנא מקנינא מקנים. אבל אם אמר קורנסא לא אמר כלום ושלשה כינוים לחרם חרך חרף חרק וג' כינוים לנזירות והן נזיח, פזיח פזיק וג' כינוים לשבועה שבותה שבוקה במותא כל הכינויים האלו אם נדר בא' מהם חייב (לשון מהרי"ו): אתחרטנא בהון. עליהון: שביתין. מבוטלין ושביקין. פי' עזובים תרגום ויעזוב ושבק: ונסלח. ואין לומר ככתוב (לשון ופסוקי') ועיין הגמ"י: בלא כוס. כיון שאמר שהחיינו קבליה עליה ואסיר למשתי ואי ניתיב יתיה לתינוק אתי למיסרך פי' לשתות כשיהיה גדול עיין פוסקים: **מזמור** שיר ליום השבת. כ"ה בתכאל"ל וכ"כ הר"ס במז"ל בסדר התפלות. וכ"כ רי"ל מביאו ב' עז"ק סי' תרי"ס. וז"ל ס' כנפי יונה דף פ' ע"ד וצריך אתה לדעת כי ביוה"כ או"א נהגים מההבל היוצא מפי או"א וזש"ה מקולות מים רבים אדירים משברי ים ר"ת אמי אדיר במרום ה' ר"ת אבי ומזון או"א לעולם הוא כך עכ"ל: **את** יום מקרא קדש הזה. שנ' יום הכפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם ואינו אומר את יום טוב כי אינו יום טוב: למחילה. פ"ש והשבח אל מחוללך ואמרינן בספרי האל המוחל לך על כל עונותיך: ולסליחה. ע"ש סלח נא לעון העם הזה: בהבה. ה"ג וכ"כ המנהיג והד"א והרמב"ם נגד הלבוש ועיין מ"ש בתפלת ר"ה. עיי"ש: **באן** אומר ש"ל הוידוי קודם מחול אחר יעלה ויבא דשייך לומר

לומר מחול אחר וידוי. ומיסמך מחילה למחילה עדיף טפי וכ"ה שב' הרמב"ם וכן כ' הר"ן ביומא דף פ"ז שכן המנהג הפשוט: וטעם שהחזן מתודה באמצע תפלתו לא מצאתי כלל מי שדבר בזה זולתי הרב ארחות חיים שכת' הטעם מפני שמאריך באמצע תפלה בסליחות לפי' תקנו לערב הוידוי ביניהם והאי טעמא שייך לדידהו אמנם לדידן דקי"ל שאסור להפסיק ביניהם בשום סליחה צריך לתת טעם. ונלפע"ד הטעם הוא משום דמעיקרא בזמן חכמי התלמוד לא נהגו לומר וידוי בכל השנה אחר התפלה וכדאיתא בגמרא יומא מצות וידוי ערב יום הכפורים עם חשיכה משמע דוקא ערב יוה"כ וא"כ אם יניח הש"ץ לומר הוידוי עד לאחר גמר תפלה אותם שאין בקיאים יסיחו דעתם מלכוין עוד לוידוי או יצאו מבהכ"נ באמרם דשלים חוביהו ונמצאים הולכים בלא וידוי לכך קבעוהו חכמי התלמוד באמצע התפלה שבזה א"א להן להסיח דעתם דאכתי לא שלים חובתייהו. ואח"כ זיכני ה' ומצאתי כן בנימוקי מהר"ז הרופא בהלכות תשובה. עוד הביא טעם אחר מפני שיש שם ברכת כהנים והיא חותם הברכות שנ' וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וכו' ועיין עוד שם טעם אחר. שוב מצאתי למהר"מ ן' חביב בשטתו ליומא שתירץ כן וז"ל ואפשר דביחיד לא תקנו באמצע כדי שלא יפסיק ולש"צ לא חשו מפני שהוא בא להוציא את שאינם בקיאים ואם יניח לאחר תפלה לא יתנו לב ונמצא דמי שאינו בקי לא יצא. א"נ שאם חטא בתפלה מפני שהתפלל בלא כונה לכך מתודה אחר תפלה עי"ש: כי אתה סלחן ומחלן. הסמ"ג והמ"ס בפתחי"ן כי כן הוא הנוסח בכל הקדמונים והוא

כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים אֵל חָי, מֶלֶךְ רַחֲמָן מוֹשִׁיעַ וּמָגֵן בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי. מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ מוֹרִיד הַטָּל מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים רוֹפֵא חוֹלִים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים מַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה. מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן זוֹכֵר יְצוּרָיו בְּרַחֲמִים לְחַיִּים. וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וְאֵימָתְךָ עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל הַמַּעֲשִׂים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל הַבְּרוּאִים וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אַחַת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׁלְטוֹן מִלְּפָנֶיךָ עֹז בְּיָדְךָ וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ: וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד לְעַמֶּךָ תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ תִּקְוָה לְדוֹרְשֶׁיךָ פִּתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ שָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ צְמִיחוּת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ: וְאָז צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ פִּיהָ וְכָל הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן הָאָרֶץ.

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

מְהֵרָה עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ בִּירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וּבְהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְנֶגֶד זְקֵנֶיךָ כָּבוֹד כַּכָּתוּב וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי מָלַךְ יְהֹוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד: וְנֶאֱמַר יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וַיִּגְבַּהּ יְהֹוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְרָצִיתָ בָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת קִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ (בשבת אֶת יוֹם הַמְּנוּחָה הַזֶּה) אֶת יוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפֵּר בּוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ בְּאַהֲבָה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא יַגִּיעַ יֵרָאֶה יֵרָצֶה יִשָּׁמַע יִפָּקֵד יִזָּכֵר לְפָנֶיךָ זִכְרוֹנֵנוּ זִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ זִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ זִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ זִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לִבְרָכָה לְחֵן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים (לשבת בְּיוֹם הַמְּנוֹחַ הַזֶּה) בְּיוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ זָכְרֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה פָּקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה הוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וּמַלְּטֵנוּ בּוֹ מִכָּל צָרָה וְיָגוֹן וְשַׂמְּחֵנוּ בּוֹ שִׂמְחָה שְׁלֵמָה כִּי אֵל מֶלֶךְ רַחוּם וְחַנּוּן אָתָּה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְחוֹל לַעֲוֹנוֹתֵינוּ בְּיוֹם צוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה מְחֵה וְהַעֲבֵר

שס הסדר וגק' כן ע"ש שהוא מוחל וסולח וכמו שאנו אומרים כי אל טוב וסלח אתה ודו"ק: מוחל וסולח לעונות וכו'. ול"נ ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה כי כבר נכלל הכל באומרם מלך מוחל וסולח ומאי שייך ודו"ק וכן גירסת הרמב"ם והמנהיג ורד"א ז"ל: **באונס.** כגון שאנסוהו גוים לעבור על אחת מכל המצות עיין רד"א. כ' רש"י ז"ל. במס' ע"ז דף נ"ד דמזיד ורצון חדא מלתא היא אלא דהכי אורחיה דש"ס למתני בהאי גוונא רצון אצל אונס ע"כ מביאו פר"ח סי' כ"ג סק"ג בי"ד. ופר"ח כתב בזה דלשון פוסק דייק טפי ע"ש שיישב הכפל וגם אנו נאמר דכ"ש בנוסח תפלה דדייק טפי. ועפ"י דרכו ז"ל יתורץ ג"כ נוסח הוידוי דאונס ורצון קאי אחלוקת מזיד ופרושי קא מפרש בין שהזיד לאונסו שיודע באיסור ועבר מפני האונס בין שהזיד לרצון דהיינו בלא סיבה: **לאו שניתק לעשה.** פי' ניתק נגזר מן נתקו כפות רגלי הכהנים שפירושו לשון העתקה ועקירה. וענין לאו שניתק לעשה כך הוא לא תקח האם על הבנים ר"ל לאו וחזר וניתקו לעשה שלח תשלח את האם וכן לא תגזול הרי זה לאו וחזר וניתקו לעשה והשיב את הגזלה וכן לא תלין פעלת שכיר וחזר ואמר ביומו תתן שכרו וכן כל כיוצא בזה ואם עבר על לא תעשה זה אינו לוקה שהרי ב"ד עתידין לכפות אותו ולהלקותו לקיים עשה שבה וענין זה הוא מפורש ביומא ובסיף מס' חולין: **מלקות ארבעים.** וכן כל לאוין שבתורה: **מיתה בידי שמים.** כגון זר שאכל תרומה דכתי' ביה ומתו בו כי יחללוהו מדסידר מיתה קודם שמע מינה דמיתה בידי שמים קיל מכרת דכל הסדר מסודר הקל

פשעינו מנגד עיניך כאמור אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. וכתוב מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך. וכתוב כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה תטהרו. כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון בכל דור ודור ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח:

אלהינו ואלהי אבותינו מלוך על כל העולם כולו בכבודך והנשא על כל הארץ ביקרך והופע בהדר גאון עזך על כל יושבי תבל ארצך וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו יהוה אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה:

קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ושמח נפשנו בישועתך ושבענו מטובך וטהר לבנו לעבדך באמת ודברך אמת וקים לעד ברוך אתה יהוה מלך על כל הארץ מוחל וסולח לעונות עמו בית ישראל מקדש (השבת ו) ישראל ויום הכפורים:

רצה יהוה אלהינו בעמך ישראל ולתפלתם שעה והשב העבודה אל דביר ביתך ואשי ישראל. ותפלתם מהרה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים כמאז ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון:

הקל תחלה וכן פירש"י בחולין דף ל"א סוף ע"ב דכרת חמיר דימיו נכרתים וזרעו נכרת דכתיב ביה ערירים ימותו ורמ"ו בסוף פ"ע דסנהדרין פירש שהכרת יש עליו עונש אחר המיתה אם לא עשה תשובה ומיתה בידי שמים אין לאחר מיתה עליו כלום וע"ין נ"ה סי' כ"ט: כרת. כגון מי שנאמר בו ונכרתה הנפש ההיא: ארבע מיתות ב"ד. חנק והרג שריפה וסקילה. בדפוסים הסדיר סקילה שה"ח. ודידן עדיף שמסדר הקל ואח"כ החמור ממנו כפי הסדר הניאות בכ"מ לבקש על הקל תחלה ודו"ק. שוב מצאתי בכתבי מהר"ר ישראל שסובר כן בסי' קי"ח פי"ש: חנק יש שקורין החי"ת בקמ"ץ ויש שקורים אותה בשו"ל והוא הנכון על משקל הרג וכן שמעתי שהיה קורא הרא"ש והרד"א: חטאנו על כולם. אעפ"י שהרד"א כ' בשם כמה גדולים שאין לומר חטאנו על כולם הטעם שם לפי שכבר אמר הכל גלוי ולפוי לפניך אבל אנן דל"ג הכל גלוי וכו' שפיר למגרס לה והרד"א מודה לזה ודו"ק: לשבטי ישורון. לרמוז עלותם לירושלים להתכפר ולהתפלל ע"ש שמם עלו שבטים וכו' ויש לנו ללמוד מהשבטים שהיו מניחים בתיהם ובאים מרחוק לירושלים להתכפר עונותיהם כ"ש אנחנו שאין אנו זזים ממקומינו שיש לנו להודות לשם ה' ולבקש מחילה וסליחה (רד"א): **אלהי** עד שלא נוצרתי. קודם שלא נוצרתי איני כדאי. לא הייתי חשוב והגון להיות נוצר: ועכשיו שנוצרתי מה חשיבותי הרי אני כאלו לא נוצרתי: מרוק. כלה והתם (רש"י ברכות דף י"ז ע"א) כדאי לשון ראוי וכדאמרינן נוח לו לאדם שלא נברא: שלא אחטא. כלומר לסייעני שלא אחטא ע"ד אז"ל

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וג׳ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדֹר וָדֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ עַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ עַל נִסֶּיךָ וְנִפְלְאוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת וָעֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ הַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. כָּל הַחַיִּים יְהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל כִּי טוֹב הָאֵל הַטּוֹב. זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּכְבוֹשׁ כַּעַסְךָ וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יי יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וּבָרְכֵנוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרָה וְחַיִּים אַהֲבָה וָחֶסֶד צְדָקָה וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת בְּשָׁלוֹם. וּבְסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם. אָמֵן:

נוסח הודוי

אָנָּא אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ תָּבוֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאַל תִּתְעַלַּם מַלְכֵּנוּ מִתְּחִנָּתֵנוּ שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף שֶׁנֹּאמַר לְפָנֶיךָ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ אֲבָל חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ. אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי. הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר. יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ.

בא ליטהר מסייעין אותו: מרוק. ענין שטיפה והדחה כמו ומורק ושטף במים כלומר הפרע ממני אך ברחמים ובקשה זו שנויה בברכות פ׳ היה קורא ובגמ׳ יומא. ע״כ נוסח הודוי כתכלי״ל וכהרמב״ם כ״י ישנות נוספות בסדר התפלות. וז״ל הטור ובאשכנז נוהגים לומר על חטא על ס׳ א״ב ומפרטים בו החטאים וכ״כ רע״מ וכ״כ הרמב״ם ובספרד אין נוהגין לאמרו עכ״ל. גם הרד״א כת׳ שכ״ה בספרי הרמב״ם ובכאן יש מקום שאלה שהאשכנזים נהיגי כהרמב״ם והספרדים לא נהגו בו: והוא חידוש כמ״ש ע״ז בכיולא בזה לענין נרות חנוכה שכל א׳ מבני הבית ידליק. ולבי אומר לי שאולי איזה מעתיק כתבו לסדר אבג״ד בגיליון הרמב״ם ובא המדפיס שהוא לשון הרמב״ם והכניסוהו בפנים בתוך דברי הרמב״ם ומה שמלאני לבי לומר כן לפי שספרי הרמב״ם שבידינו כ״י מקובל בידינו שנעתקו מספ׳ היד של רמב״ם בעלמו ולא נמלא בהם תוספת וידוי זה בסדר אבג״ד וג״כ מטעם שהספרדים לא נהגו כן. ואלו היה כתוב מעיקר׳ בספר הרמב״ם לא היו נמנעים מלאומרו אלא ודאי שכן הוא. וכס׳ שבלי הלק״ט ועיקר הוידוי של חטא הוא בסימן אר״ש זס״ג ע״ש: ובין הלבור כל א׳ וא׳ או הש״ל אינם אומרים אלא נוסח זה לבד ויזהר ש״ל שלא להוכיח שום דבר בוידויו לקהל לפי שהוא פוגם ונפגם שמטיל דופי של חטא פרטי בלבור וכמ״ש בס׳ תפלת החיל משם הרמ״ע מפאנו והכי איתא בהדיא בס׳ הזוהר פ׳ תלוה דף קפ״ו ע״א וז״ל ביומא דא לא אלטריך ב״נ לפרשא חטאוי קמי אחרא בגין דכמה אינון דנטלי ההיא מלה וכלקי לה לבילא ואית כהדין בההיא מלה ומה מבוכבא

חיקך שמור פתחי פיך. כ"ש אנן דאזלי ומעיילי לקטרגא לון ושהדי עליה וכ"ש דחליפו הוא לקמי טולא וחלול שמא דקב"ה. ועל דא כתיב אל תתן את פיך לחטיא את בשרך עכ"ל. הרי לך אזהרה לבלתי לדבר שלא יפרש שום דבר ומזה אני אומר שאותם הוידוים הגדולים שבדפוס לרבינו נסים ולרבינו שם טוב זלה"ה לא נתקנו שיאמרם הש"ץ ברבים רק יסדום מי שיסדם לאומרן היחיד בינו לבין עצמו דוקא לא בתוך קהל ועדה. ואעפ"י שבא גם בתוך הנוסח לא על עצמי אני מתפלל וכו' כי אם בעדי ובעד כל הקהל הקדוש הזה אין זה מוכח שנתקן לאמרו בצבור כי יתכן לומר כן בינו לבין עצמו שיתפלל על אחרים מצד הערבות ושגג המדפיס והדפיסו לש"ץ והי"ק ישוב מצאתי בס' מי"ב דף ר"א ע"א כתב בשם הר"י שלא לומר וידוי ר"ן ואדרוטי"ל כלל עי"ש: ויש שאומרין אלהי נצור. וכ"כ רי"ל דף ס"ג וכ"כ מהר"ס הואיל ואומרו כל השנה למה יפסיד את מקומו עכ"ל:

והוא רחום. שהשעה צריכה לכך שיכפר עון ולא ישחית (שד"י) ויש בו י"ג תיבות כנגד י"ג מדות של רחמים (חמ"י). ואומר בשכמל"ו בקול רם. והטעם לפי שמשה רע"ה שמעו ממה"ש והורידו לישראל בחשאי. משל לאחד שגנב הורמיז מבית המלך ונתנו לאשתו ואמר לה שתתקשט בו בתוך הבית בחשאי ולזה אנו אומרים אותו בכל השנה בחשאי אך ביה"כ אנו דומים למה"ש עיין לבוש. ולפי הסוד שהמלכות עלתה לבית אמה ואין פחד מהמקטרגים ואם תבין משל רז"ל שהמשילו לבת מלך שהריחה ציקי קדרה וכו' דאיהא ביומא ימתק לחכך (עיין ר"מ מרקגלוצי ורבינו בחיי פ' ואתחנן)

עוינו. פשענו. צררנו. קשינו עורף. רשענו. שחתנו. תעבנו. תעינו. תעתענו. סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו: מה נאמר לפניך יושב מרום. ומה נספר לפניך שוכן שחקים הלא הנסתרות והנגלות אתה יודע. אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי. אתה חופש כל חדרי בטן ורואה כליות ולב ואין כל דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך: יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שתמחל לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותסלח לכל פשעינו:

ועל חטא שחטאנו לפניך בשגגה:

ועל חטא שחטאנו לפניך בזדון:

ועל חטא שחטאנו לפניך בסתר:

ועל חטא שחטאנו לפניך בגלוי:

ועל חטא שחטאנו לפניך באונס:

ועל חטא שחטאנו לפניך ברצון:

ועל חטאים שאנו חיבים עליהם עשה:

ועל חטאים שאנו חיבים עליהם לא תעשה שניתק לעשה: ועל חטאים שאנו חיבים עליהם לא תעשה: ועל חטאים שאנו חיבים עליהם קרבן: ועל חטאים שאנו חיבים עליהם מלקות ארבעים: ועל חטאים שאנו חיבים עליהם מיתה בידי שמים: ועל חטאים שאנו חיבים עליהם כרת: ועל חטאים שאנו חיבים עליהם ארבע מיתות

בֵּית דִּין חֶנֶק וְהֶרֶג שְׂרֵפָה וּסְקִילָה. עַל הַגְּלוּיִם לָנוּ וְעַל שֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ. הַגְּלוּיִם לָנוּ כְּבָר אֲמַרְנוּם לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְשֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ חָטָאנוּ עַל כּוּלָּם. וְאַתָּה יוֹדֵעַ כָּל הַנִּסְתָּרוֹת כַּכָּתוּב הַנִּסְתָּרוֹת לַיהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלוֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת. כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשׁוּרוּן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ: אֱלֹהַי עַד שֶׁלֹּא נוֹצַרְתִּי אֵינִי כְּדַאי וְעַכְשָׁיו שֶׁנּוֹצַרְתִּי כְּאִלּוּ לֹא נוֹצַרְתִּי עָפָר אֲנִי בְּחַיַּי קַל וָחוֹמֶר בְּמִיתָתִי הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי כִּכְלִי מָלֵא בּוּשָׁה וּכְלִמָּה. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁלֹּא אֶחֱטָא וּמַה שֶּׁחָטָאתִי מְרוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים אֲבָל לֹא עַל יְדֵי יִסּוּרִין: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

ויש שאומרים אלהי נצור אחר זה: ונופלין על פניהם ואומרים זה:

לפניך אני כורע ומשתחוה ומתחנן ארון העולם אלהי האלהים וארוני הארונים כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. מה נאמר ליהיה מה נדבר ומה נצטדק חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסיר ממצותיך וממשפטיך. לך ארני הצדקה ולנו בושת הפנים. השחרו פנינו מפני אשמתנו ונכפפה קומתנו מפני עונותינו. אין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש. אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונותינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה למען שמך כמו שהבטחתנו על ידי נביאך למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך. לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי. לא לנו יהוה לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך. למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם. אנא יהוה אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו. סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה. למען שמך יהוה וסלחת לעוני כי רב הוא. ארני שמעה. ארני סלחה. ארני הקשיבה ועשה אל תאחר. למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: ומגביהין ראשיהם ואומרים אבינו מלכנו וכו' וקדיש תתקבל.

וחוטס מקדש השבת לבד. שאלולי שבת אין ברכה מעין שבע (פוסקים). ויתודה בסוף תפלתו בהכנעה גדולה כי עיקר יוה"כ תלוי בוידוי והכנעה. וכל המוסיף להתודות ולפרט חטאתיו ועונותיו בינו לבין המקום ב"ה ולהתחנן כל אחד כפי כחו ה"ז משובח(סדה"י): **ונופלין** על פניהם. כ"ה בכל המחזורים וכן כתב הרמב"ם פ"ה מה"ת וז"ל ואין נופלים על פניהם בערבית. וביה"כ בלבד נופלין על פניהם בכל תפלה ותפלה מפני שהוא יום תחנה ובקשה והתענית עכ"ל. והש"ע לא זכר מזה כלום זולתי בהגמ"י כתב שיש נוהגים שלא ליפול על פניהם ביה"כ. ונלע"ד דכן נכון ליפול עפ"י הדין והוא ממתניתין דיומא דקאמר והכהנים והעם כשהיו שומעין וכו' היו כורעים ונופלים וכו' מבמתנ פשוט דלא נאסר בנפילת פנים והגמ"י כ' לפי מנהגם וכן דעת רמ"א ולבוש סי' תרכ"א וז"ל ונוהגים ליפול ע"פ כשאומרין והכהנים והעם וכ"כ עז"ק ורי"ל ז"ל דף ס' ע"ב וז"ל מהרל"י וגם ז"ל ולפי שבליל יוה"כ במקום שנוהגים ליפול ע"פ כדברי הרמב"ם נופלים בלילו ויומו לפי שיה"כ למעלה מעין החיים שאין בו מות כל עיקר לכך נופלים גם בלילו משא"כ שאר ימים עכ"ל. שוב מצאתי בס' תניא ס"פ יום הכפורים שכ' שנופלים על פניהם ביוה"כ עיי"ש בשם הרב הביבי ז"ל יפו"ש:

ומתחילין ספר תהלים. ז"ל חמ"י ז"ל נהגו כל ישראל ללמוד ליל יה"כ כל החמשה ספרים שבתהלים כי סגולתו רבה היא לכפר על הנפש ולבטל כל גזירות רעות ואסמכוה אקרא דכתיב אהללה שם אלהים בשיר וכו' ותיטב לה' משור פר וכו'

ואם

וכו' אך ורק אם יקרא אותו כהוגן וכשורה בלא הפסקה ובטעמיו ונקודותיו ויבין מה שמוליא בפיו עש"כ דף קס"ד ע"א :

ויקול אבינו מלכנו אפי' חל בשבת. כ"כ חמ"י דף קע"ו ע"א :

ויסגדון לפניך וכו'. טעם שאין סומכין נפילת פנים לתפלת החזרה תכף כתבתי בסדר תפלת החול : וקורין ששה. בגמרא אמרו די"ט שאיסורו בלאו קורין חמשה. ביוה"כ שאיסורו בכרת ששה . בשבת שאיסורו בסקילה ז'. זה הכלל כל דטפי מחבריה טפי ליה גיברא . ובעל משמרת המועדות נתן טעם על שקורין ו' ביום כפורים כנגד היום שבא לכפר על מעשה העה"ז שנמשלו לששת ימי החול אבל השבת נמשל לעה"ב שהוא יום מנוחה לצדיקים וע"כ קורין בו ז' ע"כ מביאו רד"א בס' תפלות דחול עי"ש : **טעם** שקורים בפ' אחרי מות לפי שכתוב בו עבודת היום (ב"י) ובשה"ז פ' אחרי מות איתא ובגין דא אנון קארן ביומא דכפורי בפרשתא דא בגין דילשטרון עמא על אבודיהון דצדיקיא ויתכפר להון. ואמרו עוד כי מי שבוכה ומוריד דמעות על מיתת שני בני אהרן מובטח לו שלא ימותו בניו בחייו וכן כתב האר"י ז"ל. ועוד נתנו חז"ל טעם להעיד כמה אדם צריך ליזהר מן החטא שהרי אהרן שהיה אוהב את הבריות ומקרבן לתורה לא עמדה לו זכותו ונתערבבה לו שמחתו במיתת שני בניו הגדולים על שחטאו לפני השי"ת ועוד בא להורות שאין לזלזל במצות הנראות אליו קלות לפי שהרי אלו נענשו במצוה קלה שאין בה לא כרת ולא מיתת ב"ד ולא חטאו רק שעשו שלא ברשות משה רבינו ע"ה רבן והדבר ידוע שהיה מוחל להם

ואם הוא שבת אומר אחר הלחש תחלה יום הששי וכו' ויכלו מעין שבע וזוהי : **ברוך** אתה יהוה אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה ברחמיו שמים וארץ גומל חסדים טובים יוצר הכל מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו המלך הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו בשבת קדשו כי בם רצה להניח להם. לפניו נעביד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד מעון הברכות אדון השלום מברך השביעי ומקדש השבת ומניח בקדושה לעם מדושני עונג זכר למעשה בראשית : אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ושמחנו בישועתך ושבענו מטובך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו באהבה וברצון שבתות קדשך וינוחו בם כל ישראל אוהבי שמך ברוך אתה יהוה מקדש השבת : ואח"כ נופלין ע"פ א׳ וכו' וקדיש תתקבל. ולמנצח על הגתית וכו' ה' רועי וכו' ר"ל וכו' וקדיש דרבנן יעלינו לשבח. ואח"כ אומר **סליחות** כו' כתוב הלא הם כתובים בסוף הספר. וקדיש תתקבל וכו'. ואומרים ס' תהלים והרבה אנשי מעשה אינם יוצאים כל ליל יום הכפורים מבהכ"נ וגומרים ס' תהלים ואח"כ אומרים ס' הא שמירות:

שחרית כפורים

אומרים התקון והזמירות של שבת וקודם ברוך שאמר אומרים **שופט כל הארץ** ואח"כ אומרים ברוך שאמר. ואומרים מזמור שיר ליום השבת. מזמור לתודה עד סוף שירת הים ונשמת ויוצר דשבת הוין מלאו אשר שבת אלא א"כ חל יוה"כ בשבת ומתפללים הלחש העמידה והודוי כמו בערבית וכו' ש: התפלה בתוספת הקדושה ויקול אלידוי יסט ברבת רביעית וכו' מחול לעונותינו : וזהו נוסח התפלה

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם. זָכְרֵנוּ לְחַיִּים אֵל מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים אֵל מֶלֶךְ רַחֲמָן מוֹשִׁיעַ וּמָגֵן בָּרוּךְ אַתָּה יא יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אתה גבור לעולם אדני. מחיה מתים אתה. רב להושיע מוריד הטל מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים רופא חולים סומך נופלים מתיר אסורים ומקים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה. מי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים. ונאמן אתה להחיות מתים. ברוך אתה יהוה מחיה המתים:

בחזרת ש"ץ התפלה אומר כאן קדושה בנוסח זה:

נקדישך ונעריצך ונשלש לך קדשה משלשת כדבר האמור על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר ועונין הצבור קדוש קדוש קדוש יהוה צבאות מלא כל הארץ כבודו: וחוזר ש"ץ ואומר כבודו והודו מלא העולם כלו ומשרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו: ואומרים הקהל משבחים ואומרים ברוך כבוד יהוה ממקומו: וחוזר ש"ץ ואומר ממקומך מלכנו תופיע ותתנשא ותמלוך עלינו כי מחכים אנו לך מתי תמלוך בציון בקרוב בחיינו ובימינו ועונין הצבור אמן וחוזר ש"ץ ואומר תשכון תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך לדור ודור ולנצח נצחים ועינינו תראינה במלכות עזך כדבר האמור בשירי קדשך על ידי דוד משיח צדקך: ואומרים הקהל ימלוך יהוה לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה: וחוזר ש"ץ ואומר לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש שבחך יהוה אלהינו מפינו לא ימוש כי אל מלך גדול וקדוש אתה: אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה:) ובכן יתקדש שמך יהוה

אלהינו

ילך לדברי האומר שתויי יין נכנסו לא מלינו שהוזהרו על כך וניכל ללמוד מזה שאפילו בדברים שלא נמלא בהם איסור מבוארת והשכל מחייב עליהם עונש גדול אם לא נשמר מהם ועוד שהזכרת המיתה שוברת לבו של אדם ומכניע יצרו ע"כ: **ומפטיר** סולו סולו. מפני שכתוב בה ענין תשובה ותענית וכתוב בה לקדוש ה' מכובד ודרשינן זה יום הכפורים (ב"י): **לשון** המגיע להכריז ולהזהיר לעם על התשובה: **בדרך** שחותם בתפלה. בכ"ב ז"ל כתב שאינו מזכיר בברכת ההפטרה מוחל וסולח דמה ענין מחילה וסליחה אלל נביאים. אבל הרוקח כתב שחותם מוחל וסולח (ב"י) וכן הוא מנהגנו: כתב הטור טוב לקלר בפיוטים וכן בסליחות שחרית כדי למהר בענין שיתפללו מוסף קודם שבע שעות כי אם יאחרו עד שבע שעות שכבר הגיע זמן המנחה ילטרכו לפקדימה כיון שהגיע זמנה לכך לריכים למהר וא"א הרא"ש כשהיה רואה שהיו מתאחרים היה מתפלל מוסף יחידי כדי להתפלל בזמנה עכ"ל סי' תר"ך עיי"ש: ושבע שעות שזכר הטור לאו דוקא אלא שר"ל שש שעות ומחלה וכ"כ שכ"ג וכ"מ בהגמ"י שהביא ב"י ז"ל וכתב ב"י ועיין סי' רפ"ו שם כתבתי שיש חולקים ובסי' רפ"ו כתב שד' הירושלמי שכתב הר"ר יונה והרא"ש דלא אמרינן שמתפלל של מנחה תחלה אלא כשאיחר עד זמן מנחה קטנה אבל קודם לכן מתפלל של מוספין תחלה עכ"ל. ובפסקי הריקנאטי"י כתב וים מייסבין מנהג העולם דהא דאמרינן היו לפניו שתי תפלות יתפלל השניה קודם וכו' היינו דוקא כשאדם רולה ליכנס בסעודה גדולה וכו' משא"כ יום הכפורים ושכן כתב רבינו ברוך והרב

רבינו

רבינו פרץ עס"כ סי' קס"ה ועיין כ"מ פ"נ מהלכות תפלה ומ"ש בשם הרמ"ך שם: **ובחזרה** אומר כתר וכו'. ולא נהגו לומר סדר קדושה לר"י הלוי כי אם כבשאר ימות השנה וכבר ראיתי לגדול אחד ז"ל שרלה לומר סדר קדושה לר"י הלוי ז"ל ומנעוהו כל הקהל והדין עמהם שהרי שלש ראשונות ושלש אחרונות אין מוסיפים בהם דבר ולא משנים ובדוחק התירו לומר זכרנו ומי כמוך בעשרת ימי תשובה דבר שהונהג מימות הגאונים אולי מקובל בידיהם כך מתנאים ואמוראים וכ"ש לפי סברת המסכת סופרים דלא התירו אלא בר"ה ויוה"כ דוקא אביא דבריהם הטור וא"כ די לנו במה שיסדו הגאונים אבל בפיוטים שיסדו האחרוני' מי הוא זה אשר יודה לאמרם להפסיק בהם לאמרם בתוך יסוד אנשי כנה"ג לא יאמן כי יסופר להסכים באמירתו בפרט במקום שאין מנהג לומר כמקומינו זה שנוהגים כדברי הרמב"ם ז"ל שלא להפסיק כלל: **והנה** תמהתי ואין פותר לי על מה שנוהגים קלת לומר ובכן נקדישך מלך ולא חששו להפסק ובענין תקון הגשם והטל שנדפס בדפוסים בברכת אתה גבור. חששו להפסק ולא רצו לאמרם תוך החזרה ואומרים אותם קודם מוסף אחר קריאת המפטיר והוו תרי דסתרי אהדדי ומה ראו על ככה לחוש כאן ולא לחוש כאן סוף סוף מפסקי בשלש ראשונות וגם על הדפוסים יש לתמוה שבסדור הנק' בי"ת ובסדור הנק' תפלת ישרים כתב דמנהג ארץ ישראל לומר תקון הגשם והטל קודם תפלת מוסף מפני ההפסק וכן כתב בשו"ת דבר שמואל סי' קמ"ט דכמה שלא תקנו הקדמונים אין להפסיק באמלע התפלה. עיין שם שמקיים לבטל מנהג שנהגו לאומרו

תוך

אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וְאֵימָתְךָ עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל הַמַּעֲשִׂים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל הַבְּרוּאִים וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אַחַת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׁלְטוֹן מִלְּפָנֶיךָ עֹז בְּיָדְךָ וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ: וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד לְעַמֶּךָ תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ תִּקְוָה לְדוֹרְשֶׁיךָ פִּתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ שָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ צְמִיחוּת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ: וְאָז צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ פִּיהָ וְכָל הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ בִּירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וּבְהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְנֶגֶד זְקֵנֶיךָ כָּבוֹד כַּכָּתוּב וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי מָלַךְ יְהֹוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד: וְנֶאֱמַר יְהֹוָה יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וַיִּגְבַּהּ יְהֹוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְרָצִיתָ בָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת קִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ (בשבת אֶת יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) אֶת יוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפֵּר בּוֹ אֶת

כל

כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ בְּאַהֲבָה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם׃
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא יַגִּיעַ יֵרָאֶה יֵרָצֶה יִשָּׁמַע יִפָּקֵד יִזָּכֵר לְפָנֶיךָ זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ זִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדָּךְ וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לִבְרָכָה לְחֵן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים (לשבת בְּיוֹם הַמְּנוּחַ הַזֶּה) בְּיוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ זָכְרֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה פָּקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה הוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וּמַלְּטֵנוּ בוֹ מִכָּל צָרָה וְיָגוֹן וְשַׂמְּחֵנוּ בוֹ שִׂמְחָה שְׁלֵימָה כִּי אֵל מֶלֶךְ רַחוּם וְחַנּוּן אָתָּה׃

סוף התפלה עכ"ל. ולמה לא תקנו רק בתפלת ר"ה ויום כפורים ובכל"ג כי' נ"א כתב אמר המעתיק לא מלאנו ידינו ורגלינו בפיוטים שאנו מוסיפים בחגים ובמועדים ר"ה ויוה"כ וכו' בין בדרך

(כאן אומר ש"צ הודוי בשחרית מנחה ונעילה)׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְחוֹל לַעֲוֹנוֹתֵינוּ בְּיוֹם צוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ כָּאָמוּר אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר. וְכָתוּב מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ. וְכָתוּב כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהֹוָה תִּטְהָרוּ. כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְלוֹךְ עַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדֶךָ וְהִנָּשֵׂא עַל כָּל הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ עַל כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ וְיֵדַע כָּל פָּעוּל כִּי אַתָּה פְעַלְתּוֹ וְיָבִין כָּל יְצוּר כִּי אַתָּה יְצַרְתּוֹ וְיֹאמַר כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְאַפּוֹ יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה׃
קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפּוּרִים׃

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה אֶל דְּבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה תְּקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ׃

ברוך שאמר לנשמת וכן נשמת ליולד וככר ראיתי מן המהדרין שלא היו אומרים אותם הפיוטים בר"ה ויוה"כ מטעם הפסק וכן שמעתי שהרב מהר"ד אגווי ז"ל לא היה אומר ביוה"כ בחזרת התפלה והמוסף סדר קדושה לר"י הלוי ז"ל

וְתִרְצֵנוּ וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְנָוְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

בחזרת הש"ץ התפלה אומרים הקהל כאן מודים דרבנן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וגו׳ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ עַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ עַל נִסֶּיךָ וְנִפְלְאוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת וָעֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ הַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. כָּל הַחַיִּים יְהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל כִּי טוֹב הָאֵל הַטּוֹב. זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וּכְבוֹשׁ כַּעַסְךָ וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יי יְהוָֹה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בחזרת הש"ץ נושאים הכהנים כפיהם כאן ואם אין כהן אומר אלהינו וכו׳:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וּבָרְכֵנוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרָה וְחַיִּים אַהֲבָה וָחֶסֶד צְדָקָה וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת בְּשָׁלוֹם. וּבְסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם. אָמֵן:

נוסח הודוי

אָנָּא אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ תָּבוֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עוֹרֶף שֶׁנֹּאמַר לְפָנֶיךָ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ אֲבָל חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ. אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי. הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר. יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף. רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ תִּעְתָּעְנוּ. סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ: מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מָרוֹם. מַה נְּסַפֵּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים הֲלֹא הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּגְלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ. אַתָּה יוֹדֵעַ רָזֵי עוֹלָם וְתַעֲלוּמוֹת סִתְרֵי כָּל חָי. אַתָּה חוֹפֵשׂ כָּל חַדְרֵי בָטֶן וְרוֹאֶה כְלָיוֹת וָלֵב אֵין כָּל דָּבָר נֶעְלָם מִמֶּךָּ וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:

יהי

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתִּמְחוֹל לָנוּ עַל כָּל חַטֹּאתֵינוּ וּתְכַפֵּר לָנוּ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ וְתִסְלַח לְכָל פְּשָׁעֵינוּ:

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּשְׁגָגָה:

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּזָדוֹן:

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בַּסֵּתֶר:

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בַּגָּלוּי:

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאוֹנֶס:

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּרָצוֹן:

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם עֲשֵׂה:

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁנִּיתַּק לַעֲשֵׂה: וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם לֹא תַעֲשֶׂה: וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם קָרְבָּן: וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מַלְקוּת אַרְבָּעִים: וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם: וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם כָּרֵת: וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין חֶנֶק וְהֶרֶג שְׂרֵיפָה וּסְקִילָה. עַל הַגְּלוּיִם לָנוּ וְעַל שֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ. הַגְּלוּיִם לָנוּ כְּבָר אֲמַרְנוּם לְפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וְשֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ חָטָאנוּ עַל כּוּלָּם. וְאַתָּה יוֹדֵעַ כָּל הַנִּסְתָּרוֹת כַּכָּתוּב הַנִּסְתָּרוֹת לַיהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלוֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת. כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשׁוּרוּן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ: אֱלֹהַי עַד שֶׁלֹּא נוֹצַרְתִּי אֵינִי כְדַאי וְעַכְשָׁיו שֶׁנּוֹצַרְתִּי כְּאִלּוּ לֹא נוֹצַרְתִּי עָפָר אֲנִי בְּחַיַּי קַל וָחוֹמֶר בְּמִיתָתִי הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהַי כִּכְלִי מָלֵא בוּשָׁה וּכְלִמָּה. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁלֹּא אֶחֱטָא וּמַה שֶּׁחָטָאתִי מְרוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים אֲבָל לֹא עַל יְדֵי יִסּוּרִין: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָֹה צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

ז"ל אלא היה מדלגן ע"ב. והרשב"א בתשובותיו נשאל על זה בסי' הש"ע והשיב. הרמב"ם כתב שאין ראוי לעשות כן וכן ודאי יראה לי אלא שהמנהג הזה פשט ברוב המקומות וסומכים על מה שיסד הקליר פיוטים ליוצר ולזולת. והקליר הוא ר"א בן ערך והנח להם לישראל במה שנהגו עכ"ל. הנה שהרב לא נחה דעתו בזה כאשר כתב בראשית דבריו רק מטעם שכבר נהגו אמר הנח להם לא שינהגו מנהג זה בקום עשה לכתחילה שבזה הכל יודו שאין ראוי לעשות כן לשנות המנהג הזה הבריך שאין בו שום נדנוד הפסק דקאי עליה באיסור

ויקול אבינו מלכנו אפילו חל בשבת. ואחר כך אומרים סליחות ובעד יקול נצד אלרחמים שומע תפלה וכו' ויבגדין לפניך אני כורע ויקול מן אלמרנות מא שא וקדיש תתקבל תענו וכו' ויפתח ה' אלהינו וכו' ימציא ס"ת וקורין בו ששה גוברי בפ' אחרי מות זאם חל בשבת קורין שבעה גוברי. ואח"כ אומר קדיש ומוציא ספר שני ימפטיר ובעשור לחדש וכו' ומפטיר בישעיה ואמר סולו סולו וכו' ומברך אחריה, ומזכיר ענין היום בברכת ההפטרה וחותם בה כדרך שחותם בתפלה וזה סדרו:

על

באיסור ועוד אפי' יונח להניחם במנהגם דוקא בפיוטי הקליר"י דאיהו תנא והוי כתקנת קדמונים חכמי הגמרא לא בפיוטי אחרונים שהרי לא סמכה דעתו של הרשב"א להניחם במנהגם רק מטעם זה שהקליר"י יסדם כנזכר בתשו' וכבר כתבתי קצת מזה גבי יוצר דר"ה דרשהו משם. גם מר"ן ש"ע א"ח סי' תקפ"ו הכריע כן וז"ל נהגו להרבות בסליחות בברכת סלח לנו ויש שאין נוהגים לומר סליחות עד אחר סיום ברכת י"ח ברכות וכן הנהיגו הקדמונים בארץ ישראל והוא המנהג הנכון. וא"כ הכא נמי דכוותה: **ודע** דכל מה שכתבתי כאן על הקדושה שייך ג"כ לסדר עבודה והפיוטים וכיוצא והרשויות שבו שלא לאומרו תוך סדר המוסף וכמו שהוא מנהגינו פשוט לאומרו דוקא אחר מוסף והדין בהם אחד הוא עם מה שכתבנו. שוב מצאתי להרד"א שכ' שמנהג פשוט לומר סדר עבודה אחר המוסף והוא היה בקי במנהגים כמו שהעיד עליו הרב"י בהלכות ר"ח עי"ש: והא לך פירוש סדר עבודה מתוקה ומשופה ממה שהקרה הבור לפני קונטרס כתיבת יד להרב הגדול רד"א ז"ל וכבר ייעד עליו בספרו הנדפס ונראה שלא נגלה עדיין למדפיסים כי לא ראיתי בספרי אחרונים רומזים אליו כלום זולתי הרב"י וזה יורה שלא שזפתו עין כל. וקונט' זה בא בארוך ואני הצעיר קצרתי כל הפירושים שאני מביא ממנו כל הנצרך לעניננו להבנת הדברים ולא הבאתי ראיותיו מהגמרא ותוספתא וזולתן מספרי הראשו' ובפיוטים שורש המילות ונזרתן וגם הבאתי דברי ב"י ותמ"י ז"ל בהגהת סדר עבודה ופירוש קצת דברים שלא נזכרו בדברי הרד"א הן עתה אערך

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַנְּבִיאִים (בשבת אומר וְעַל יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) וְעַל יוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת עַל הַכֹּל אָנוּ מְבָרְכִים אֶת שְׁמָךְ וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפּוּרִים:

ומסדיר ש"צ תפלת מוסף והודוי ואומר והוא רחום וכו' אשרי מה רב טובך. ומברך למלך ולקהל ואומר בריך ה' אשר נ מנוחה. ימלוך וכו' מזמור הבו לה'. ומחזיר ס"ת להיכל ק ומתפללין תפלת מוסף כמו שהסדיר:

תפלת מוסף

זכרנו לחיים וכו' אתה גבור וכו' עד ממית ומחיה. מי כמוך אב הרחמן וכו' אתה קדוש וכו' יהללוך סלה. ובכן יתקדש שמך ה' אלהינו וכו' וחותם ברוך אתה ה' המלך הקדוש. אתה בחרתנו וכו' עד זכר ליציאת מצרים:

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ וְאֵין אָנוּ יְכוֹלִין לַעֲלוֹת לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנֶיךָ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בְּנָוֶה הֲדָרֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעָלָיו בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וּתְקַבֵּץ פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירָךְ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשָׁךְ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן וְאֶת מוּסְפֵי (בשבת יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) יוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה יוֹם

הַכִּפּוּרִים הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ: כאן אומר הש"ץ הודוי:

אלהינו ואלהי אבותינו מחול וכו' מלוך וכו' קדשנו וכו' עד מקדש ישראל ויום הכפורים רצה מודים וכתוב רחמיך וכו' שים שלום ובספר חיים: ובחזרה אומר כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מַלְאָכִים הֲמוֹנֵי מַעְלָה עִם עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל קְבוּצֵי מַטָּה יַחַד כֻּלָּם קְדוּשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ וְכֵן כָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר ועונין הצבור קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וכו'

את ה' אשר יעזני והקרה לפני חמדה גנוזה זו והוצרכתי להוסיף בקלת מקומות מספרים אחרים טסף על מה שבכבר ביאר הוא ז"ל וכמעט לא הנחתי מקום בלי ביאור. וחמתי עליהם סימן להיות לאות ולסימן מכאן מי יאמר הדברים יען כי רוב הפירוש הוא להרד"א זלה"ה וזה החלי בע"ה:

ואומר שליח צבור סדר עבודה וזהו סדרו:

סדר עֲבוֹדָה

אֲרוֹמִמְךָ חִזְקִי וְחֶלְקִי. בְּבוֹאִי בְּרוֹב דָּבְקִי וְדָפְקִי. גַּם בְּשָׁפְכִי זַעֲקִי וְצַעֲקִי. בְּקָרְאִי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי צִדְקִי: דְּרַשְׁתִּיךָ בְּשִׁמְשִׁי וְרַמְשִׁי. הַאֲזִינָה לַחֲשִׁי וְרַחֲשִׁי. וְהַעֲבֵר נָא יוֹקְשִׁי וּמוֹקְשִׁי. שׁוּבָה יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי: זְרֵה נָא עֲוֹן אוֹרְבִי וְעוֹקְבִי. חֲבוֹשׁ מַחַץ עוֹצְבִי וְעוֹלְבִי. טַהֵר סְגוֹר לִבִּי וְחוֹבִי. יְהִי נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי: יוֹם עָמְדִי בְּאַלְפִּי וְטַפִּי. כְּבוֹשׁ יָהּ קְשִׁי עָרְפִּי וְאַכְפִּי. לְךָ אֶפְרוֹשׂ כַּפִּי וְאַפִּי. וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת יְהַלֶּל פִּי: מִיּוֹם שְׁחוֹת בִּרְכִּי בְּפִרְכִּי. נִשְׁבַּת תְּמִיד עֶרְכִּי וְנִסְכִּי. שִׁבַּרְתִּי בְּחֶלְכִּי לְמַלְכִּי. וַיהוָה יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי: עֻגַּמְתִּי בְּלַחֲצִי וּמַחֲצִי. פָּרוּךְ בְּיַד קוֹרְצִי וּפוֹרְצִי. צִפִּיתִי לְאוֹמְצִי וְעוֹלְצִי. כִּי הוּא יוֹצִיא: קוֹצֵץ חוּט שְׁבִיצִי וְצִיצִי. רָחַק עֲסִיסִי וְדַם רְסִיסִי. שָׁבַת מִגְּשִׁי וְסָר בְּסִיסִי. אָמַרְתִּי אַתָּה מַחְסִי: תַּתִּי שָׂפָה לְקָחִי כְּרִקְחִי. שַׁתִּי

עריך

דבקי. ענין דבקות: דפקי. מן קול דודי דופק: בשמשי ורמשי. ביומי ולילי: לחשי. תפלת הלחש: ורחשי. ענין נענוע השפתים: אורבי ועוקבי. כהעון עוקב ומרמה ואורב לי: חבוש. ענינו כריכת הרטיה על המכה: מחץ. לשון דקירה: עוצבי. ענין רוגז ודאבון: ועולבי. המעליב אותי: וחובי. מה שיש במחשבות בעני מן לטמון עוני בחובי: באלפי. מן הנה אלפי הדל במנשה: אכפי. ערתי מן כי אכף עלי פיהו: ואפי. פני: בפרכי. פרך הגלות: ערכי. המערכה: ונסכי. הם הנסכים: בחלכי. בעני כי העני יקרא חלך: עגמתי. ענין דאבה: בלחצי. מן וגם ראיתי את הלחץ: ומחצי. פירשנוהו: קורצי ופורצי. הכורתים ומחתכים אותי: לאומצי. הבטתי והוחלתי לשם המאמץ אותי: ועולצי. ענין שמחה וגילה: יוציא. יוציאני מזה הגלות: שביצי. הם המשבצות מן השביסים והשהרונים נראה שהיה נקרא בסי"ן: וציצי. הוא ציץ נזר הקדש. ובנ"א כתוב וציצי בסי"ן והוא לשון שמחה והטעם ערבה כל

עָרוֹךְ שִׁבְחִי כְּזִבְחִי. שַׁדַּי שְׁעֵה שַׁוְעִי כְּפִיחִי. בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי: לְמַחֲנֵי צוּר מְצוּדָתִי. מִצְוַת עֲבוֹדָתִי וְדָתִי. הָכֵן תְּעוּדָתִי לַעֲדָתִי. יְהוָה נֶגְדְּךָ כָל תַּאֲוָתִי: גֵּאֶה תְּמוֹךְ רַגְלַי וְהֶגְלִי. בְּצַלְעִי סְמוֹךְ כִּשְׁלִי וְחֶשְׁלִי. יָהּ קוֹמֵם נָפְלִי וְשִׁפְלִי. סַלְעִי וּמְצוּדָתִי וּמְפַלְטִי לִי: רוֹמֵם בְּהוֹד סְעִיפֵי סְחִיפִי. וְהָשֵׁב צְנִיפִי לְרֹאשׁ מְנִיפִי. וּלְעֵת עֲרוֹךְ צִפְצוּפִי וְצוּפִי. יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי.

כַּכָּתוּב יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

אֶעֱרוֹךְ מִדִּבְרֵי דָתִי. אֲכוֹנֵן סֵדֶר עֲבוֹדָתִי. אַקְרִיב פְּרִי אַדְמָתִי. אוּלַי יִקָּרֶה יְהוָה לִקְרָאתִי: נָטַלְתִּי רִשְׁיוֹן עִם נְגוֹהִים. נַפְשִׁי בְּעַד כּוּלְהֶם תֹּהִים. נִדַּדְתִּי וְרַעְיוֹנַי רוֹהִים. אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים: יְדֵי מִשְׁמְרוֹתָם יַצִּיבוּ. וְיוֹשֶׁר אֲמָרֵיהֶם יַקְרִיבוּ. יוֹכִיחוּ פְּתָאֵיהֶם וְיָרִיבוּ. אוּלַי יִשְׁמְעוּ וְיָשׁוּבוּ: מֵחֵטְא מָנַעְנוּ חֵבְּנוּ. מִדְּמָעוֹת זָרַקְנוּ נִסְבֵּנוּ. מֵאֵל שָׁאַלְנוּ לְהָאִיר חֶשְׁבֵּנוּ. אֵין

יגיד

עץ חיים

כל שמחה: עסיסי. יין הנסכים: רסיסי. פי' זריקת הדם אלרוס את הכלת. רסיסי לילה: מניפי. הם הקטרות: בסיסי. כנו של כיור: תתי ספת וכו'. ע"ד ונשלמה פרים בפתינו: כרקחי. רקח הקטרת: תתי. כמו נתתי: שתי. כמו שמתי והוא ע"ד הנז"ל ונשלמה פרים שפתינו: שיחי. דברי כפיחי. נפיחת הקטרת מן פית כבשן: וחשלי. כמו וחלשי מן ויחלש יהושע: סעיפי וכו'. המשכן רומם בהוד לציון כ"נ שהוא דחוק מן העבודה בבהמ"ק: סחיפי. לשון דחיפה מן מדוע נסחף אביריך: צניפי. המצנפת: מניפי. כ"נ שהיה מניף הקרבנות (ואפשר דרומז אל המקדש בנוי בראש הר המוריה בנדחק ונחרב. ולז"א רומם בהוד ע"ד נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים וכו': סעיפי. מלשון בסעיפי הסלעים (ישעיה נ"ז): סחיפי. מן נסחף אביריך וכיון שיבנה המקדש לריך כהן לבית גם יו"ב והשב צניפי לראש מניפי): וצופי. הם חלות דבש מן צוף דבש אמרי נועם: פרי אדמתי. בניסחאות חדשות הגיהו אמרתי ואין צורך כי אדם מאדמה קורץ ופריו היא הדבור והשבח ודוק יבוא זה לא פירש בו הר"ר דוד אבודרהם זלה"ה. וזה שלפניו:

אערוך מדברי דתי. הכונה אסדר סדר עבודה: מדברי דתי. ממה שדברה בו התורה שנקראת דת: אכונן. אכין: אולי יקרה. אולי ישעה השי"ת דבורי במקום הקרבן: רשיון. רשות עם נגוהים. ישראל המזהירים ומאירים מן לנגוהות באפלית נהלך: נפשי בעד כולהם תהים. נפשי תהמה ותתחנן בעדם ובעבורם: נדדתי. מן נדדה שנת המלך: ורעיוני. ומחשבותי: רוהים. לשון פחד מן אל תפחדו ואל תרהו (ישעיה): ידי משמרותם יציבו. חוזר אל רעיוני אמר כי רעיוני ומחשבותי ידי משמרת עבודתם יציבו ויעמידו: ויושר אמריהם יקריבו. שהאמירה במקום הקרבה: יוכיחו פתאיהם. יוכיחו הפתיות והסכלות שבשכלם: אולי ישמעו וישובו. מעוונותם וסכלותם להזהיר לסדר עבודה. כל זה אומר הפייטן להלהיב ולעורר שכלו: מחטוא מנענו חבנו. מלשון הפסוק רבי ממתקים. הכונה שקיים הלים ומנע חבו מלטעום שום דבר כדי שלא לחטוא: מדמעות זרקנו נסכנו. כי שפך דמעותיו במקום נסכים: חשבנו. תפלתנו: שיהו בנפשות נקיות. מכריז ומזהיר לקהל לבוא

בנפשות

עוד לנו את דרכינו: שובו בנפשות נכאות. שועו בזעקה וקריאות. שלחו לפניו שיר ומשאות. אולי יחנן יהוה צבאות: הקיצו סעפים לנו. העירו ישנים לא בנו. הרימו לבבות אבלו ואנו. אולי יתעשת האלהים לנו: קטנתי מאד מכולכם. קמתי להתפלל בעדכם. קראתי להוכיח אתכם. אולי אכפרה בעד חטאתכם: טהורים השמרו ברוחכם. טהרו ושובו בכל לבבכם. טהור קראו בעד יצרכם. אולי יקל ידו מעליכם: נקלותי לפני קוני. נבעתי מכובד עוני. נפלו פני שאול מענה לשוני. אולי יראה יהוה בעיני: חלבי הרימותי על זדוני. חשבתי נסכי מימי עיני. חכיתי להיות עם פי ורעיוני. אולי ישא פני: זעתי מפחד דיניו. זכרתי זכות הורי לפניו. זמרת מנחתי הבאתי לפניו. אולי אכפרה פניו: קראתי המוני חנותיו. קויתי גדודי סליחותיו. קרבתי בשלש עשרה מדותיו. אולי יעשה יהוה אתנו

בכל

עץ חיים

כנסיות גלות. בנפשות נשברות: שועו בזעקה וקריאות. התחננו בזעקה ותפלות מן ויקרא שם אברם ה'א וגלי תמן: ומשאות. מנחה והכונה התפלה והעבודה שהיא כמו מנחה: הקיצו סעפים לנו. העיקן מעורר ומזכיר מחשבות לבו שיקיצו אותו מתרדמת העצלה: סעפים. לשון מחשבת הלב שהיא כמו הסעיפים לאילן: לנו. לשון לינה: העירו. עוררו ישנים שלא התבוננו: בנו. לשון בינה: הרימו לבבות אבלו ואנו. אמר שיעור מסגתו לחזור בתשובה וירים הלבבות שאבלו ואנו מרוב התענית: אולי יתעשת. יחשוב השי"ת מחשבה אחרת להיטיב לנו בעבור התשובה: קטנתי מאד. מכולם: קראתי. לשון הכרזה מן יקרא איש חסדו. אמר כי היה מכריז בתוכחה להוכיח אותם כמו שהזכיר אח"כ: נשמרו ברוחכם. שלא תחטאו ע"ש ונשמרתם ברוחכם ולא תבגודו: טהור קראו. הקב"ה: קראו. התפללו: בעד יצרכם. שיגן אתכם מעצתו ופתויו כדרך שאנו מבקשים בתפלתנו מיצה"ר וכו': אולי יקל ידו. מלעשות לכם נקמה על עונותיכם. ואפשר דקאי על יצר הרע והכונה שיגער בו השי"ת מלהסית אתכם: נקלותי. מן הן קלותי מה אשיבך ענין בזיון ושפלות: נבעתי. נבהלתי: מכובד עוני. מרוב לשון רוב משא: נפלו פני שאול. כבשתי פני מלשאול מענה לשוני והכונה שהוא בוש מתפלת עלי כח לשאול את שאלתו ובקשתו: חלבי הרימותי. מן וירם כבוד ה' לשון סלוק: על זדוני. בעבור זדוני על זאת יתפלל כל חסיד שהוא כמו עבור זאת וכו' והכונה כי נתמעט ונסתלק חלבי בגלל בעבור זדוני והוא ע"ד שיהא מיעוט חלבי ודמי וכו' כקרבן הקרב ע"ג המזבח וכאלו ניחוחים כי אין במקום הקרבן ותחת הנסכים שמביא עם הקרבן הם הדמעות וזהו חשבתי נסכי מימי עיני: חכיתי. קויתי: ורעיוני. פי' מחשבותי: זעתי. לשון זיע: זכות הורי. זכות אבות: זמרת מנחתי. זמירות שזמרתי לפניו שהם במקום מנחה הבאתי לפניו: אולי אכפרה פניו. תרגום אניחניה ארצינה: קראתי המוני חנותיו. תחינותיו ורחמיו המרובים: גדודי סליחותיו. רובי סליחותיו לשון גדודים שהיא לשון רבוי שם: קרבתי בי"ג מדותיו. הן י"ג מדות של רחמים שמתחנן בהם: ככתיב לאדם מערכי לב. מה שאדם מחשב ומסדר לומר בלבו ואעפ"כ מה' מענה לשון הוא הנותן מענה לשון לבאר

דברי

כבל נפלאותיו. ככתוב לאדם מערכי לב ומיהוה מענה לשון: ונאמר יהוה
שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

אתה כוננת עולם מראש יסדת תבל והכל פעלת ובריות בו יצרת: בשורך
עולם תהו ובהו וחשך על פני תהום: גרשת אופל והצבת נוגה. גולם
תבנית מן האדמה יצרת ועל עץ הדעת אותו פקדת: דרך זנח וננזח מעדן

ולא

עץ חיים

דברי תפלתו ע"כ מה שנראה לע"ד לפרש בו כי הרד"א לא זכר רשות זה:

אתה כוננת. ז"ל הרד"א אמר דוד בירב יוסף ן' אבודרהם יען כי מנהג פשוט ראיתי נקרא ביוה"כ אחר תפלה מוסף סדר עבודה ובנוסחאות שלנו יש בו הרבה טעיות סופר כמו שתראה ולכן ראיתי לפרשו כפי אשר מצאתי בתלמוד בבלי וירושלמי ודברי הגאונים ומפרשים ראשונים ואחרונים ונראה כי בימי רז"ל הקדושים היו אומרים ג"כ סדר עבודה כדאמרינן ביומא ההוא דנחית קמיה דרבא וכו' עי"ש. ופירש"י שהיו רגילים לסדר סדר עבודה ביוה"כ כדי שתהא נחשבת הזכרה כמעשה ע"כ ונראה פירים שפתינו ונמצא בנוסחאות שלנו כי יוסי בן יוסי כה"ג חיברה ואפשר שהיה מאותם כהנים גדולים ששמשו בבית שני או היה מזרעם. וי"א שלא היה כה"ג ממש אלא כהן היה ובדורו היה והיה מן הפייטנים כמ"ש מהר"ר אהרן הכהן. ובספר רבינו סעדיה כתוב כי סדר עבודה זו חיברוה הקדמונים וכתוב סדר עבודה אחר שהוא ליוסי בן יוסי שמתחיל אזכיר גבורות אלוה נאדרי ולפי שרוב סדר עבודה זו נתקן בלשון משנה נהגו לקרותו יותר מכל סדר עבודה שחיברו הפייטנים עכ"ל בעל העיטור (ודע דבמקומינו כאן ארץ התימן נוהגים היו מקדם לומר סדר עבודה להרמב"ם ז"ל בדרך שיר ופיוט. וכשנתגלה להם סדר עבודה זו בחרו בה להיותה בלשון משנה ומעטה היא מתובים בה בפרטות כסדרן וכן ראיתי בכ"י למהר"ר שלמה אלמנזלי ז"ל שכתב שבחרו בה להיותה בלשון משנה וכיים ואם שניהם כאחד טובים:) **אתה** כוננת עולם מראש. פי' חמ"י דקאי אארץ יסדת תבל. וקשה למה ליה לכפול את הדברים. וי"ל דרומז הפייטן למ"ש רז"ל שבתחלה עלה במחשבה לבראות העולם ולז"א מראש כי בתחלה קדם במחשבה ואח"כ הוציאו לפועל. וחזר וביאר הכל ועוד כתב חמ"י אתיא כב"ה דארץ נבראת תחלה: אתה כוננת. ע"ש כונן שמים בתבונה: יסדת תבל. ע"ש ה' בחכמה יסד ארץ: והכל פעלת. השמים וכל צבאם (חמ"י): ובריות בו יצרת. כאדם שבונה בית וכונה בו כל צרכי בנייני ואח"כ הביאו בני אדם ג"כ לתוכו: ובריות. היינו דומם צומח חי מדבר. דאלו המדבר הרי מזכירו בסמוך גולם תבנית וכו' (חמ"י) ולפי שהעבודה היא עיקר העולם כדתנן על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח לכך הזכיר הזה בריאת העולם בתחלת דבריו ואח"כ סדר בדבריו כמתגלגל לפני קונהו ומרצה את קונו כי מה שגרם לבני לחטוא הוא חטא אדה"ר ונמשך ממנו עון דור המבול ודור הפלגה והכל ללמד זכות על ישראל שאלו חטא אדה"ר לא היו ישראל חוטאים כי זרוק חוטרא לאוירא וכו' ואח"כ הזכיר זכות האבות שבספרי יתברך ית' בחטא אדה"ר שתקנו כל פגם אדה"ר כמ' בזוהר (חמ"י): בשורך. בראותך: תוהו. הוא החומר הראשון שהוא יש מאין והוא יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא כח מוכן לקבל צורה ולצאת מן הכח אל הפועל: ובהו. צורה מתלבשת בחומר הזה: גרשת אופל והצבת נוגה. שנאמר ויאמר אלהים יהי אור והחשך אינו בריאה כי בהעדר האור בא החשך. כהעדר החיים המות. ובהעדר המלבוש הערום

נוגה

לֹא כִלִּיתוֹ לְמַעַן אֶרֶךְ אַפֶּיךָ: הִגְדַּלְתָּ פִּרְיוֹ וּבֵרַכְתָּ זַרְעוֹ. וְהִפְרִיתָם בְּטוּבְךָ וְהוֹשַׁבְתָּם שֶׁקֶט: וַיִּפְרְקוּ עוֹל וַיֹּאמְרוּ לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ. וַהֲסִירוֹתָ יָד כְּרֶגַע אֻמְלְלוּ כֶּחָצִיר: זָכַרְתָּ בְּרִית לְתָמִים בְּדוֹרוֹ. וּבִזְכוּתוֹ שַׂמְתָּ לָעוֹלָם שְׁאֵרִית: חֹק בְּרִית קֶשֶׁת לְמַעֲנוֹ כָּרַתָּ. וּבְאַהֲבַת נִיחוֹחוֹ אוֹתוֹ בֵּרַכְתָּ: טָעוּ בְּעֶשְׂרִם בְּנוֹת מִגְדָּל. וַיֹּאמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה וְנִבְקִיעַ הָרָקִיעַ לְהִלָּחֶם בּוֹ: יָחִיד אַב הֲמוֹן פִּתְאוֹם כְּכוֹכָב זָרַח. מֵאוֹר כַּשְׂדִּים לְהָאִיר בַּחֹשֶׁךְ: כַּעַסְךָ הֵפַרְתָּ בְּשׂוֹרְךָ פְּעָלָיו. וּלְעֵת שֵׂיבָתוֹ לְבָנוֹ חָקַרְתָּ: לִוְיַת חֵן וָחֶסֶד מִמֶּנּוּ הוֹצֵאתָ. טָלֶה טָהוֹר מִכֶּבֶשׂ נִבְחָר: מִגִּזְעוֹ אִישׁ תָּם הוֹצֵאתָ. חוֹתֵם בִּבְרִיתְךָ מֵרֶחֶם לוּקָּח: נָתַתָּ לוֹ שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים אֲהוּבֵי עֶלְיוֹן. עֲמוּסִים מִבֶּטֶן נִקְרָאוּ: שַׂמְתָּ עַל לֵוִי לִוְיַת חֵן וָחֶסֶד. וּמִכָּל אֶחָיו כֶּתֶר לוֹ עִטַּרְתָּ: עַמְרָם נִבְחָר מִזֶּרַע לֵוִי. אַהֲרֹן קְדוֹשׁ

ה'

עץ חיים

...נה. הוא האור: גולם. הוא הכלי שקיבל צורה בלשון חז"ל גולמי כלי עץ: ותשניקה. חוזר אל הנשמה שהיא בתבנית יולדה וכ"ה הפירוש גולם תבנית האדם שנתת בו נשמה שהיא בתבניתך מן האדמה ...את אותו הגולם ועל הנשמה הוא אומר ויברא אלהים את האדם בצלמו כדאיתא בגמרא (לפי זה אין אנו צריכים לגרוס ולהגיה תבנית עיין חמ"י): **פקדת** שלא לאכול ממנו. מן פקד עלי לבנות לו בית וגירסת הפקדת טעות: ארך אפיך. כל"ל כי הקב"ה ארך אפים וכ"כ חמ"י זלה"ה: הגדלת פריו וברכת זרעו. כמ"ש במדרש למה קרא אותם בני האלהים לפי שרבו ימים בלא צער ובלא יסורין: ויפרקו עול וכו'. כמ"ש בתנחומא עמדו דור המבול ואמרו לאל סור ממנו: (הסירות יד. הסירות השגחתך מעליהם בלי תיילות וכרגע אומללו כחציר כלשון הכתוב כחציר ימלו (חמ"י): זכרת ברית לתמים זה נח: חק ברית קשת למענו כרת. דכתיב זאת אות הברית וכו' וכתיב את קשתי נתתי בענן: ובאהבת ניחוחו. דכתיב וירח ה' את ריח הניחח: בניו ברכת. שנאמר ויברך אלהים את נח ואת בניו: טעו בעשרם. זה דור הפלגה: יחיד. זה אברהם שהיה יחיד באמונתו: פתאום ככוכב זרח. שנאמר מי העיר ממזרח וכו'. להאיר בחשך וכו' להאיר לעובדי ע"ז שנאמר בהם והיה במחשך מעשיהם והיה מקרבם ומדריכם לעבודת הש"ת: כעסך הפרת וכו'. קאי אעסקי סדום דכתיב ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם: בשורך. בהביטך: ולעת שיבתו לבנו חקרת. היינו נסיון העקידה. וחמ"י פי' זה נסיון המילה והדין עמו שעדיין לא הגיד לידת יצחק: לוית חן. הוא יצחק: טלה טהור. כינה אותו בטלה טהור ע"ש אלהים יראה לו השה לעולה בני: איש תם. יעקב: חותם בבריתך. שנולד מהול. מרחם לוקח. נולד שהוא מהול בשעה שמרחם יצא דאי במודו במעי אמו לא נולד ולא נודע מזה: עמוסים מבטן. שנאמר שמעו לי בית יעקב וכו' העמוסים מני בטן וכו' ותרגו' דרחימין ודחביבין: לוית חן. לכן נקרא לוי שלויה את ישראל לאביהם שבשמים: וחסד. ע"ש לאיש חסידך: כתר לו עטרת. כתר כהונה (רד"א): עמרם נבחר. כדאיתא ברבה וילך איש מבית לוי עמרם גדול הדור היה: מפרשיו. של אהרן כי להיותו מאב ואם מוכתרים בכתר לויה מסבה זו זכה להיות קדוש ה' וע"ש ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים: פארתו בבגדי שרד. דכתיב ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת. ובגדי השרד הם ח' בגדים של כ"ג הנקראי' בגדי זהב ונק' שרד לפי שנאחד בלבישתם הכ"ג

תחתיו

סדר עבודה

יחוה מששיו קדשתו: פארתו בבגדי שרד. ובקרבנותיו הפר כעסך: ציץ ומעיל כתנת ומכנסי בד. חשן ואפוד מצנפת ואבנט: קרבנות פרים ועולת כבשים. ושחיטת עתודים ונתוח אלים: ריח קטרת רוקח מרקחת ובשר גחלים. וזריקת דם וספירת יושר: שועת קטרת ותפלת אמת. וקדושת מכפרת עונותינו: תוכן בוץ ועריכת אבן. חגור בבולם כמלאך משרת:

(פיוט זה לרשב"ג על דרך תשר"ק)

תבנית כל אלה לכבוד אהרן. כלי כפרה לישראל שמתו. ועל ידו סליחה העון נתת. תחת אהרן מגזעו יעמוד. לשרת לפניך ביום הסליחה.

תורה

עץ חיים

מאחיו והוא מלבין ובגדים אשר ה' קורא. ועוד נק' שרד שהם עשוים כמין קלעים שהרי יש הפי' ראשון ושני דלא כרש"י שכ' שבגדי שרד הם הבגדים שהיו מכסים בהם המשכן בשעת המסעות עכ"ל: (ובקרבנותיו. וי"ו העטף כלומר שאותם הבגדים ובקרבנות הפר כעסך כאז"ל מה קרבנות מכפרים אף בגדים מכפרים) : ומעיל. לא שנאם כאן כסדר הכתוב כי במקרא עצמו במקום אחר שינה ה סדרם ולא קפיד (חמ"י) : קרבנות פרים. הם שני פרים הא' של מוסף היה קרבן עולה והב' חטאת שהיה מתודה עליו והיה נשרף: ושלשת כבשים הם ט' כבשים לתמיד היום ושבעה למוסף קרבן עולות ושחיטת עתודים הם ג' שעירים האחד של מוסף לחטאת ועוד שני שעירים א' קרבן חטאת וא' לעזאזל : ונתוח אלים. הם שני אלים האיל הא' למוסף קרבן עולה . והוא נקרא איל העם. וה איל כ"ג וקרבן עולה נמצאו כל הקרבנות עם שעיר המשתלח י"ו וכן י"ז הזאות שהיה מזה לפני ולפנים וי"ו הזאות מחוץ לפרוכת כנגד י"ו כפרות הכתובה בפ' היום: ריח קטורת. היא קטרת תמיד של יום: רוקח מרקחת. ע"ש רוקח מעשה רוקח : וזריקת דם וספירת יושר. כל"ל שבתחלה היה מ ואח"כ מונה. (ואמר ספירת יושר דאמרי' בגמרא הב"ע מיהא צריכה הזאה דאשונה למטה עם כל אחת ואחת כדי שלא יטעה כלומר שיהא המנין ישר (חמ"י) : שועת קטרת. יש גורסין שעיית קטרת מן ויש ה' אל הבל. ור"ל קבלת הקטרת לרצון והיא בלא טעם. ויתכן כי הוא מן ושוע אל ההר ור"ל שעיי הקטרת והתמורה שהיה ניתן בה עשב מעלה עשן והיה מתמר ועולה כמקל : ותפלת אמת. היא תפלה קצרה שמתפלל בהיכל: (מכפרת עונותינו. דכתיב ויתן את הקטרת ויכפר על העם יכן תפלתו יקובל (חמ"י): תוכן בוץ. הם ד' בגדים של לבן תרגום בד בוץ. תוכן לשון מנין מן ויתכן לבנים הת ומן ויתנו את הכסף המתוכן ומן ולו נתכנו עלילות : ועריכת אבן. הם שתי האבנים שעל כתפות האפוד דכתי' ושמת את שתי האבנים על כתפות האפוד אבני זכרון לבני ישראל ופי' שהם יהיו בערך (חמ"י): חגור בבולם כמלאך משרת. היא מיכאל כ"ג של מעלה ובירושלמי כשירות של מ כך שירות של מטן מה למעלן לבוש בדים אף למטן לבוש בדים שנא' כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד ובמצנפת בד וגו' הזהיר בכולן בד וכתוב בדניאל והראה את המלאך לבוש הבדים

תבנת כל אלה לכבוד אהרן. הבגדים הנז"ל (וכן מ"ב כהן גדול שולה באמצע הכנס הי' משום כבודו של כ"ג וכן כהיום מקדש ידיו ורגליו מקיתון של זהב וכן מ"ב הסגן היה לכ"ג (חמ"י) ולא לכבוד אהרן עצמו אלא בשביל ישראל שיתכפרו על ידו וזהו כלי כפרה לישראל שמתו : תחת אהרן מגזעו יעמיד. לפי שהפרשה נאמרה באהרן הוצרך לומר כאן שכ"ג יהיה מ"ב

אה

תורת מעשה ועבודת היום. שבעת ימים בזבולנו ילמוד. ומזין עליו שלישי שביעי: שלוחי זקני עם וחכמי אחיו הכהנים תמיד ישביעוהו עד בוא יום העשור (וערב יום הכפורים משביעין אותו במי ששכן שמו בבית הזה שלא ישנה דבר מכל מה שאמרו לו. שמא יש בלבו צד מינות. הוא פורש ובוכה על שחשדוהו והם פורשים ובוכים שחשדו למי שמעשיו כתומים שמא אין בלבו כלום ואומרים לו): ראה לפני מי אתה נכנס. למקום אש שלהבת: קהל עדתנו עליך יסמוכו. ועל ידך תהא סליחתנו: צוהו ולמדוהו עד בוא יום העשור (וערב יום הכפורים שחרית היו מעמידין אותו בשער המזרח ומעבירין לפניו פרים ואלים וכבשים) כדי שיהא מכיר ומורגל בסדר העבודה: פרשו לו סדין של בוץ בהגיע עת שחיטת כבש התמיד לעשות מחיצה בינו ובין העם: עושה מצוה באימה ויראה. ובודק עצמו מחוצצי טבילה: שש על מצות לקיים דתו. (ופשט בגדי חול) וירד וטבל (ועלה ונסתפג) במי טוהר: נתנו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו (מקיתון של זהב): מיד יקבל את כבש התמיד ושוחט בו רוב שנים ומניח כהן אחר לגמור השחיטה. ומקבל הדם וזורקו על המזבח כמצותו: לפנים להיכל יכנס להיטיב חמש נרות

ולהקטיר

עץ חיים

לא יהי נכהו תחת אביו (תמ"י): בזבולנו. בהמ"ק שנאמר בנה בניתי בית זבול לך: ילמוד. כדתנן ניחא בשבעה ימים מפרישין כ"ג וכו' כדי שיהיה מכיר ורגיל בעבודה: ומזין עליו שלישי ושביעי. מספר הפרה ג' לפרישתו ז' שהוא ערב יוה"כ שמא נטמא במת ולא ידע: שלוחי זקני עם וכו'. ישביעוהו אלו ללמדו הדינים שלא יתקן מבחוץ ויכניס מבפנים כדרשי כי בענן אראה על הכפרת וחכמים אמרו היה צריך ליתן בה מעלה עשן והיינו ענן דקרא. והא דלא חשיב ג"כ לעביר על השבועה נפי שהמינים זהירי במאי דכתי' בקרא ולא חשידי אלא אמילי דרבנן (ס' אב דת): פרשו לו סדין של בוץ. כדי שיכיר בעבודת היום בבגדי בוץ: למקום אש להבת וכו'. רמז למ"ש במדרש הנעלם שהכרובים עומדים אם שיצאים זכה נכנס בשלום ולא זכה מבין שני הכרובים יוצא להב ושרף בפנים ומת (תמ"י): קהל עדתינו. שהיה שלותם ושלית כ"ד: צוהו והרגילוהו. גרסי' הכבר שמדיהו ז' ימים כנז"ל וכאן דיבר על ההרגל (תמ"י): שחיטת כבש התמיד. של שחר ולא היה ישן כל הלילה עד שמגיע זמן שחיטה. וכשהיא בא להתחיל מורידין אותו לבית הטבילה בחול. וטבילה זו היתה מפני שמאחר יבנה ובאחר טבילות היו בקדש ע"ג בית הפרוה: עושה מצוה. שהיה בודק עצמו מביאה רכה מחלולי טבילה כדתנן אלו חוצצים באדם חוטי צמר וחוטי פשתן וכו' (שם על מצוה ופי' שלא היה קרוב לקרירות המים וגם לא היה מבקש תיקונים על הגנה (תמ"י): נתנו לו בגדי זהב. הם שמונה בגדים שיכרנו לעיל: כמצותו. פי' כ"ג כלומר שחט בו רוב שנים בלבד ולא גמר השחיטה כדי למהר לקבל הדם כמצותו ואם יתמהמה לא יוכל לקבלו כלומר כמו שלמיה היא בכל עבודה של יוה"כ מצותו

בכ"ג

וּלְהַקְטִיר אֶת קְטֹרֶת הַבֹּקֶר וּלְהֵיטִיב אֶת שְׁתֵּי הַנֵּרוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת וְיָצָא וְהִקְרִיב אֶת הָרֹאשׁ וְאֶת הָאֵבָרִים כְּמִצְוָתָן (וְהִקְטִיר מִנְחַת הַתָּמִיד כְּמִשְׁפָּטָהּ. בְּכָל יוֹם יַעֲשֶׂה (מִנְחַת הַסֹּלֶת וּמִנְחַת) הַחֲבִתִּין. וַיְנַסֵּךְ אֶת הַיַּיִן בְּכָל כְּלֵי יוֹשֶׁר וְאַחַר הַתָּמִיד מַקְרִיב פַּר הָעוֹלָה וְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים שֶׁל מוּסַף הַיּוֹם: (כשחל בשבת אומ׳ וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת מַקְרִיב קוֹדֶם מוּסַף הַיּוֹם שְׁנֵי כְבָשִׂים שֶׁל מוּסַף שַׁבָּת). יָבוֹא מִיָּד לְבֵית הַפַּרְוָה וּבַקֹּדֶשׁ הָיְתָה וְיִפְרְשׂוּ לוֹ סָדִין (בֵּינוֹ לְבֵין הָעָם) כְּבָרִאשׁוֹנָה: טֶרֶם יִפְשׁוֹט בִּגְדֵי זָהָב. מְקַדֵּשׁ בְּנַקִּיּוּת יָדָיו וְרַגְלָיו: חָל וּפָשַׁט בִּגְדֵי זָהָב וְיָרַד וְטָבַל (כְּמוֹ שֶׁנִּזְהַר וְעָלָה וְנִסְתַּפַּג): זְהָבִים מַעֲבִיר וּלְבָנִים לוֹבֵשׁ שֶׁעֲבוֹדַת הַיּוֹם בְּבִגְדֵי לָבָן: וּמִהֵר וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו וּבָא לוֹ תְּחִלָּה אֵצֶל פָּרוֹ וּפָרוֹ הָיָה עוֹמֵד בַּצָּפוֹן כְּנֶגֶד בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ רֹאשׁוֹ לַדָּרוֹם וּפָנָיו לַמַּעֲרָב וְהַכֹּהֵן עוֹמֵד

במזרח

עץ חיים

בכ״ג. ולא גרסי׳ כהלכתו דלא הוה משמע כדינה של שחיטה בכל השנה כולה ולאו כן דבכל השנה לא היה הכרח רוב שנים וכ״נ הרמב״ם כמלותו (ב״י חמ״י): להיטיב חמש נרות. כלומר לתת בהם שמן חדש ופתילות חדשות אבל לא היה מדליקן אלא לערב ואח״כ היה מקטיר קטרת של שחר על המזבח של זהב בכל יום. והטעם הוא כדי להפסיק בנתים בין הטבת ה׳ נרות להטבת שתי נרות ואחר שהקטיר היה חוזר לעבודה להיטיב במנורה שתי נרות הנשארות: מנחת הסלת. של נסכים: ומנחת החביתין. היא מנחת כ״ג שקרבה בכל יום שנאמר זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה׳ ביום המשח אותו וגו׳ מנחת החביתין ע״ש הכלי שנעשית בו שנ׳ על מחבת בשמן והוא כלי במקדש ואין לו שפה והבצק שאופים בו קשה כדי שלא ידבק: בכל כלי יושר. כן הגירסא והוא שנאמר ונסכו רביעית ההין לכבש האחד וגו׳ והיו ספלים ידועים במקדש שמנסכים בהם וכדי שלא יחליף לכלי אחר כדאמרינן במנחות שנתות היו בהין ע״כ לפר עד כאן לאיל (ובחמ״י הגיה לומר בכל כלי שיר כמ״ש ביומא נתנו למנסך היין ודברו הלוים בשיר והקים בן ארזא בצלצל וא״ל לשבש הספרים דשמא שייסב הרד״א שפיר גרסי׳ יושר ודו״ק וכ״נ ב״י: הפרוה שם מכשף א׳ שבנאה שמו כן. וי״מ שחפר מחילה תחת הקרקע בקדש כדי שיראה עבודת כ״ג ביום כפור והרגישו הכהנים בחפירה ומצאוהו והרגוהו ונקראת הלשכה לשכה על שמו: מקדש בנקיות. זהו קידוש שני לפי שהיה טעון חמש טבילות ועשרה קידושין: חל. התחיל: וירד וטבל. זוהי טבילה שנית: זהבים מעביר. ר״ל מעביר בגדי זהב: ולבנים לובש. הם בגדי הבד והם ד׳ בגדים לפי שעבודת היום בבגדי לבן. וטעם שאינו עובד היום בבגדי זהב שאין קטיגור נעשה סניגור פי׳ שהעגל נעשה מזהב. ואין להקשות והא דם הפר שמזה ממנו לפני ולפנים שמזכיר מעשה העגל כבר תירצו בגמ׳ הואיל וכבר נשתנה ואין הפר בעינו אלא דם בלבד. וגם אין להקשות מארון וכפרת וכרובים שהם של זהב דכבר תירצו דהקפידא הוא באדם המחטיא שלא יקרב בהם וגם אין להקשות מכף ומחתה שהכהן הוא מחטיא בהם דכבר תירצו חוטא של יתגאה ר״ל שיתגאה בהם אבל כף ומחתה מכלי עבודה הן. ומקשה והאיכא בגדי זהב בעבודת היכל ומזבח ומהדן מבפנים קאמרינן: ומיהר וקידש ידיו ורגליו. זהו קדוש שלישי: אצל פרו. יתודה תחלה עליו ועל אשתו: (כנגד בין האולם למזבח. אע״ג דכל צפון העזרה היה כשר מן הדין להעמדת הפר דכולה לפני ה׳

היא

מִזְרָחָה וּפָנָיו לַמַּעֲרָב וְעוֹמֵד בְּאֵימָה לִפְנֵי (אֵל) עֶלְיוֹן וְאוֹמֵר עָלָיו דִּבְרֵי וִדּוּי: סוֹמֵךְ שְׁתֵּי יָדָיו עָלָיו וְהִתְוַדָּה וְכָךְ הָיָה אוֹמֵר אָנָּא הַשֵּׁם (יהוה) חָטָאתִי עָוִיתִי פָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי. אָנָּא בַשֵּׁם (יהוה), כַּפֶּר נָא לַחֲטָאִים וְלַעֲוֹנוֹת וְלַפְּשָׁעִים שֶׁחָטָאתִי וְשֶׁעָוִיתִי וְשֶׁפָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי (יהוה): וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם הָעוֹמְדִים בָּעֲזָרָה כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים אֶת שֵׁם הַמְּפוֹרָשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹּהֵן גָּדוֹל בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם וְאוֹמְרִים בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. אַף הוּא הָיָה מִתְכַּוֵּן לִגְמוֹר אֶת הַשֵּׁם כְּנֶגֶד הַמְבָרְכִים וְאוֹמֵר לָהֶם תִּטְהָרוּ. (וְאַתָּה בְּטוּבְךָ מְעוֹרֵר רַחֲמֶיךָ וְסוֹלֵחַ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ). הָלַךְ וּבָא לוֹ (לְשַׁעַר נִיקָנוֹר וְהוּא) לְמִזְרַח הָעֲזָרָה לִצְפוֹן הַמִּזְבֵּחַ הַסְּגָן מִימִינוֹ וְרֹאשׁ בֵּית אָב מִשְּׂמֹאלוֹ וְשָׁם שְׁנֵי שְׂעִירִים (פְּנֵיהֶם לַמַּעֲרָב

ואחוריהם

עץ חיים

ויל אעפ"כ לא היו מעמידין אותו אלא בין האולם ולמזבח שהוא קרוב להיכל משום תולעה דכ"ג שלא יכבד עליו טורח מבא מזרק הדם למרחוק (תמ"י) : ראשו לדרום. היה מיקם את ראשו ואחוריו היו למזרח שמא יטיל גללים לכך היה זנבו לצפון : וסומך שתי ידיו. אעפ"י שלא מצינו סמיכה בפרו של אהרן אלא בשעיר המשתלח בת"כ ילפי לה בג"ש. נאמרה כפרה ג"כ בשעיר המשתלח ונאמרה כפרה בפר וכו' עי"ש: וסמך שתי ידיו עליו. לרמוז כי כל מה שעשית בשתי ידיו הכל נשוי על הפר (תמ"י). וסמך שתי ידיו. בכל כחו בין קרניו ולא יהיה דבר חוצץ בינו ובין ידיו : אנא השם. למדוה בג"ש נאמר כאן כפרה וכפר בעדו ונאמר בחורב כפרה אולי אכפרה בעד חטאתכם מה להלן באנא דכתיב אנא חטא העם הזה אף כאן באנא. ומנין בשם. נאמר כאן כפרה ונאמר בעגלה ערופה כפרה כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' מה להלן בשם אף כאן בשם : שם המפורש. כתב רבינו האיי ז"ל שהוא שם בן מ"ב. והרא"ש כתב שהוא שם בן ארבע וכמו שנכתב בפסוק היה מזכירו אלא שמזכירו בכתיבתו ועליו נאמר ההוגה את השם באותיותיו וכו' ופירש הרמב"ן ז"ל ועשרה פעמים מזכיר כ"ג את השם ג' בוידוי ראשון וג' בוידוי שני. וג' בוידוי שעיר המשתלח וא' על שעיר החטאת א' לה' חטאת (ענין השם שהיה כ"ג מזכיר ביוה"כ בשינוי נקודות וגם שהיה מבליעו בנעימה עיין בר"ת ב' רדב"ז ה' עבודת י"ה) : לפני ה'. אין להקדק לומר לפני השם דאין בכך כלום דקדוק ליה וכ"כ הר"י ן' גיאת דלא כרבינו סעדיה ז"ל) : אנא בשם ה"ג כבי"ת כדכתבו התוס' בשם הירושלמי והטעם דכשאומר בשם הכוונה שמתפלל שהוא ית' יושיעם ע"י שם העצם שהוא רחמים גמורים. א"נ נתפלל השם ע"ד למען שמך ה' : (והכהנים והעם וכו' היו כורעים אע"ג דקי"ל בשאר ברכות זוקף בשם שאני הכא לפי ששם המפורש באזכרתו באותיותיו חמיר טפי מהזכרות שהוא בכינוי לבד. א"נ שאני בהזכרת השם שכינה באה דכתיב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך ועל כן ראוי להתנפל שנאמר וירא העם וירנו ויפלו על פניהם (תמ"י וכ"כ בס' ל"ה פ' יתרו) : לגמור את השם. כלומר כשהיו הכהנים כורעים ואומרים ברוך וכו' הוא היה מתכוין להאריך את השם כדי שלא

יכונו

וְאַחֲרֵיהֶם לַמִּזְרָח אֶחָד לִימִינוֹ (וְאֶחָד לִשְׂמֹאלוֹ) טָרַף בַּקַּלְפִּי וְהֶעֱלָה שְׁנֵי גּוֹרָ[לוֹת]
גּוֹרָל יָמִין כְּשֶׁהוּא שֶׁל שֵׁם יִתְּנֵהוּ עַל הַשָּׂעִיר וְאוֹמֵר לַיהוה חַטָּאת. וְהַכֹּהֲנִים
וְהָעָם הָעוֹמְדִים בָּעֲזָרָה כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים אֶת שֵׁם הַמְּפֹרָשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹּהֵן גָּד[וֹל]
בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם וְאוֹמְרִים
בשכמל"ו) בִּשְׂעִיר עֲזָאזֵל לָשׁוֹן זְהוֹרִית (מִשְׁקַל שְׁנֵי סְלָעִים) בֵּין קַרְנָיו יִקְשֹׁר
וְהֶעֱמִידוֹ (בְּשַׁעַר הַמִּזְרָח) כְּנֶגֶד בֵּית שִׁלּוּחוֹ. אַף בַּשָּׂעִיר שֶׁהוּא שֶׁל שְׁ[חִיטָה]
יִקְשֹׁר לָשׁוֹן שֶׁל זְהוֹרִית כְּנֶגֶד בֵּית שְׁחִיטָתוֹ בְּצַוָּארוֹ וּבָא לוֹ שְׁנִיָּה אֵצֶל פָּ[רוֹ]
וְאוֹמֵר עָלָיו וִדּוּי בֵּיתוֹ וִדּוּי אֶחָיו הַכֹּהֲנִים וְסָמַךְ שְׁתֵּי יָדָיו עָלָיו וְהִתְוַדָּה וְכָךְ
הָיָה אוֹמֵר אָנָּא הַשֵּׁם חָטָאתִי עָוִיתִי פָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי וּבְנֵי אַהֲרֹן
עַם קְדוֹשֶׁךָ אָנָּא בַּשֵּׁם (יְהוָה) כַּפֶּר נָא לַחֲטָאִים וְלַעֲוֹנוֹת וְלַפְּשָׁעִים שֶׁחָטָאתִי
וְשֶׁעָוִיתִי וְשֶׁפָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי וּבְנֵי אַהֲרֹן עַם קְדוֹשֶׁךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה
עַבְדֶּךָ כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יהוה. וְהַכֹּהֲנִים
וְהָעָם הָעוֹמְדִים בָּעֲזָרָה כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים אֶת שֵׁם הַמְּפֹרָשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹּהֵן גָּד[וֹל]
בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם וְאוֹמְרִים
בשכמל"ו. אַף הוּא הָיָה מִתְכַּוֵּן לִגְמוֹר אֶת הַשֵּׁם כְּנֶגֶד הַמְבָרְכִים וְאוֹמֵר
לָהֶם תִּטְהָרוּ. וְאַתָּה בְּטוּבְךָ מְעוֹרֵר רַחֲמֶיךָ וְסוֹלֵחַ לְשֵׁבֶט מְשָׁרְתֶיךָ:

עֵץ חיים

יבינו אותו וכשהיו משלימים ברוך שם לא היו שומעים מן הכהן אלא תיבתו שהוא סוף הפסוק: וכו
הא"ר שהיה השם יוצא מאליו מפיו ולזה לא אמרו כשהיה מזכיר וכו' אלא כשהיו שומעים שם המפ[ורש]
יוצא מפי כ"ג כי הוא מאליו היה יוצא והוא מ"ש הכא והזכיר לא אמר הכא שהזכיר ר"ל אני מזכיר ש[ם]
מתיישב אף הוא היה מתכוין וכו' ולא אמר והוא היה מתכוין (תמ"י) : קלפי. ארגז של עץ מ[חזיק]
כמדת שתי ידיו של כ"ג ובו שני גורלות וכשרים היו מכל דבר ובן גמלא עשאן של זהב : כשהי[ה]
שם. שלא בכל עת עולה בימין ולמאן דגרים בלא כ"ף מדבר בזמן שהיו ישראל עושין רצונו של מקו[ם]
שתמיד היה עולה בימין. א"נ ס"ל למחבר סדר עבודה זו כר"י משום ר"א שאמר שסגן וכ"ג מגי[סין]
ימינן בקלפי משום דימיניה דסגן עדיפא משמאלא דכ"ג כדי שיעלה של ה' לעולם בימין ויש תימה [על]
מן החכם למה לא כתב בכאן **והכהנים** והעם וכו' שהיה שם זה מן העזרה שהיה כ"ג מז[כיר]
כמש"ל (א"ה גירסא שלפני הרב היתה מחוקה מדעת הר"ס נגרי"ן כמ"ש בדפוסים. מכמה ש[הרי]
מעיקרא כתיבה בתוך הנוסח וגם ב"י כתב לאומרו וכן הסכים תמ"י וכנה"ג וכתב ב"י עוד ...
הוידויים היה הוא מתכוין לגמור את השם לבד ואמנם בזה לא היה מתכוין לגמור ...
ולכך לא נזכר כאן הוא היה מתכוין וכו' ולא נזכר בברייתא ולא בגמרא ולא ברמב"ם וכן תיקן בש[ער]
שער כ"ג) : בין קרניו יקשור. כנגד בית שילוח לאות ולסימן שהוא המשתלח כדי שלא יתע[רב]
זהורית. הוא צבע אדום רמז לאם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו : כנגד בית שילוח. ...
הכבש שהוא יוצא דרך שם להשתלח : כנגד בית שחיטתו. לאות שזהו הנשחט : שקן

אַחַר וִדּוּי שֶׁקִּדֵּם בְּעַצְמוֹ לַעֲשׂוֹת חַטָּאתוֹ וְחַטַּאת הָעָם. בָּדַק סַכִּין וְשָׁחַט
פָּרוֹ (רוֹב שְׁנַיִם וּמֵרַק אַחֵר שְׁחִיטָה (נ״א תַּחְתָּיו) יכ״ג תמ״י בפי׳ ס׳ עבודה)
קִבֵּל דָּמוֹ בְּמִזְרָק טָהוֹר. גַּם לַחֲבֵרוֹ יִתְּנֵהוּ מִיַּד לְמָרֵס בְּדָמוֹ שֶׁלֹּא יַקְרִישׁ.
דָּם הִנִּיחַ בְּיַד מִי שֶׁמְּמָרֵס בּוֹ עַל הָרוֹבֶד הָרְבִיעִי שֶׁל הֵיכָל מִבַּחוּץ וְנָטַל מַחְתָּה
שֶׁל זָהָב (קַלָּה מַחֲזֶקֶת שְׁלֹשֶׁת קַבִּין) וְעָלָה לְרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ (וּפִנָּה גֶחָלִים
שֶׁחֶצְיָן גַּחֶלֶת וּמֶחֱצָיָן שַׁלְהֶבֶת אֵילָךְ וְאֵילָךְ וְחָתָה מִן הַלּוֹחֲשׁוֹת מִצַּד
מַעֲרַב הַמִּזְבֵּחַ). הוֹרִידָהּ מְלֵאָה גַּחֲלֵי אֵשׁ לוֹחֲשׁוֹת וְהִנִּיחָהּ עַל הָרוֹבֶד הָרְבִיעִי
שֶׁבָּעֲזָרָה (וְהוֹצִיאוּ לוֹ כַּף רֵיקָן וּמַחְתָּה מְלֵאָה) קְטֹרֶת דַּקָּה מִן הַדַּקָּה (וְחָפַן
מִמֶּנָּה מְלֹא חָפְנָיו לֹא מְחוּקוֹת וְלֹא גְדוּשׁוֹת אֶלָּא טְפוּפוֹת) וְנָתַן לְתוֹךְ הַכַּף
וְנָתַן בִּימִינוֹ הַמַּחְתָּה שֶׁל גֶּחָלִים. וּבִשְׂמֹאלוֹ הַכַּף שֶׁל קְטֹרֶת. וְרָז עַצְמוֹ
נִכְנַס לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים עַד שֶׁמַּגִּיעַ לָאָרוֹן וְהִנִּיחַ הַמַּחְתָּה בֵּין בַּדֵּי הָאָרוֹן.
וּבְבַיִת שֵׁנִי מַנִּיחָהּ עַל אֶבֶן שְׁתִיָּה. חָפַן כָּל הַקְּטֹרֶת שֶׁבַּכַּף בְּחָפְנָיו וְנָתַן עַל
הַגֶּחָלִים לְצַד מַעֲרָב וּמַמְתִּין שָׁם עַד שֶׁנִּתְמַלֵּא הַבַּיִת כֻּלּוֹ עָשָׁן. טָהוֹר לֵב פָּסַע
(נ״א ממשמש עיניו) וְשָׁב לַאֲחוֹרָיו פָּנָיו לַקֹּדֶשׁ וַאֲחוֹרָיו לַהֵיכָל עַד שֶׁיֵּצֵא מִן הַפֶּתַח
וּמִתְפַּלֵּל בַּהֵיכָל תְּפִלָּה קְצָרָה סָמוּךְ לַפָּרֹכֶת:

יהי

עץ חיים

שקד. מוסב על כי שוקד אני: (בעצמו. בחוקו ובכת יפורשות: חטאתו וחטאת העם. הוא פר
ושעיר: בדק סכין. שלא יהא בה פגם: ומירק. וגמר כדרך שעשה בתמיד של שחר דטעם אחד
הוא: למרס. ענין ההפסק שהיה מפסק כי כדי שלא יקריש מפני שיש לו להפסיק בין קבלת הדם
וזריקתו במעשה הקטורת שהיה מקטיר לפני ולפנים: דם זה הניח וכו׳. כדתנן נתנו למי שממרס בו
על הרובד הרביעי שבהיכל וכו׳ ופי׳ רובד שורה שכל הרצפה היתה עשויה שורות שורות של אבני
שיש והוא חוץ להיכל כלומר כשיוצא מן ההיכל לעזרה ומונה השורות כי הוא שורה זו ד׳ ולכך נקט של
היכל ולא שבהיכל כדסלקא דעתיה דהמקשן: קלה. משום חולשא דכ״ג היה מכניסה בידו א׳ והכף
בידו השנית. דאלו בשאר ימים היה מכניסה בשתי ידיו וכהן אחר מכניס הכף: שמחליקין גחלת.
כלומר ומלא המחתה גחלי אש וכו׳ וכן צ״ל (ככה״ג) ויתן: בימינו המחתה. ומן הדין היה שהכף של קטרת
בימינו ומחתה בשמאלו שהיא טפילה לכף אלא מפני שזו מרובה וזו מועטת ואפילו כשהיו שניהם שוים
זו חמה וזו צוננת: חפן כל הקטרת שבכף בחפניו. תניא כיצד היה עושה אוחז את הכף בראשי
אצבעותיו וי״א בשיניו והיה מחזיר את הקטרת כולה למעלה חפניו בגודלו מעט מעט עד שמגעת לבין
אצילי ידיו וחוזר ומחזירה לתוך חפניו ולוכדה כדי שיהא עשנה עולה לפות וי״א מפזרה כדי שיהא
עשנה ממהר לצאת. וזו היתה מעבודות קשות שבמקדש והיו מלמדים לו שלא יתחיל מפניו שלא יכוה
ויעשה שהיה מוליכה לצד הארון): אלא טפופות. דבר הנאה בגובה מעט לשון דאמפה (תמ״י): עשן
שהיה נותן בה עשב הנקרא מעלה עשן שהיא מתמר ועולה כמקל עד שהיה מגיע לשמי קורה וממשמש
בכותלים

סדר עבודה

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שתהא שנה זו הבאה עלינו ועל כל עמך בית ישראל בכל מקום שהם. אם שחונה גשומה. ואל תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים לענין הגשם בדבר בעת שהעולם צריך לו. ושלא יצטרכו עמך בית ישראל בפרנסה זה לזה ולא לעם אחר. שנה שלא תפיל אשה את פרי בטנה. ושיתנו עצי השדה את תנובתם. ולא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה: יצא ונטל דם הפר ממי שממרס בו. ונכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד והזה ממנו על הכפורת בין בדי הארון אחת למעלה ושבע למטה ולא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף. וכך היה מונה אחת. אחת ואחת. אחת ושתים. אחת ושלש. אחת וארבע. אחת וחמש. אחת ושש. אחת ושבע. יצא מקדש הקדשים

והניחו

עץ חיים

בכותלים ויורד עד שנתמלא כל הבית כלו עשן: **בכאן** כתב הרד"א תפלת כ"ג וכן הכריע הא"י ז"ל וכ"ד כנה"ג וכ"ו: תפלה קצרה. שלא להבעית את ישראל שלא יחשבו שמא מת הוא ח"ו: (שחונה חמה. וקשה מה לו להתפלל שלשון תנאי אם שחונה וכו' יאמר יר"מ שתהא שנה זו גשומה. אלא שהיה כ"ג מסתכל באצטגנינותו אם השנה שחונה לגמרי אז היה מתפלל שתהיה גשומה לא שהיה מזכיר בתפלתו אם שחונה (כנה"ג): ולא יעדי עביד שלטן. קשה למה שנאו בל' ארמי. וי"ל נאמר לפי שבירושלם היו כולם מדברים בל' ארמי והיה מובן לכל כנודע לכן שנאו לזה בל' ארמי לשמח לבב כל העם ולהרחיבו. וכדי שכולם יסכימו לברכה זו ולפי שהיא עקר הברכה כי מה תועלת בריבוי הטובה אם יהיו בשפלות. ואעפ"י שהיה מתפלל תפלה זאת בבית קדש הקדשים וכתיב וכל אדם לא יהיה באהל מועד הא מיהת היה מתפלל קודם כניסתו על מלכי בית דוד קודם העבודה נמצא בס' שלשלת הקבלה ובירכא דליסנא דתפלה דבתוך נקט וא"זל: למקום שנכנס. הוא בית קדש הקדשים שנכנס שם בקטרת: במקום שעמד. בין שני בדי הארון: על הכפרת. כל"ל והיינו שהיה מזה עליה כנגד הארון מבחוץ: כמצליף. בגמרא שואל בש מאי כמצליף מחוי רב יהודה כמנגדנא. פירש הערוך יודע כמכה למעלה בשבט כמאן דמצליף בקורבנא והיינו כמנגדא כלומר כמי שמנגד. תנא כשהוא מזה אינו מזה על הכפרת אלא כנגד עביה של כפרת וכשהיה מזה למעלה מגדד ידו למטה וכשהוא מזה למטה מגדד ידו למעלה פירש הפסוק שאומר והזה באצבעו על פני הכפרת קדמה ולפני הכפרת יזה ז' פעמים ודרשינן שמזה א' על הכפרת ושבע לפני הכפרת לא שיזה ע"ג הכפרת ממש א'. ולפני הכפרת לאו פני ממש קאמר וכל ההזיות יהיו כנגד עובי הכפרת וכולן נופלות בקרקע אלא כשהוא מזה האחת שכתוב בה על פני הכפרת מגדד גב ידו למטה ועולה ההזאה למעלה ואח"כ יורדות ונופלות בקרקע וכשהוא מזה ז' שכתיב בהן ולפני הכפרת מגדד גב ידו למעלה ויורדת ההזאה למטה. והיינו כמלקה שהמוכה מוטה על פניו ומכה אותו שלים מלפניו ושלים מלאחריו וכשהוא מכה מלפניו גב ידו למטה כדי שתגיע זאת ההכאה על בטנו וכשהוא מכה מאחוריו גב ידו למעלה ורבינו חננאל פירש כמו המלקה שמעלה ידו ומורידה וכל הכאה במקום א' היא. ובירושלמי כמנגדנא כמטבדד פי' שמטה ידו על טבורו וי"מ כמנגדא כמו המלקות שאינו מכה במקום א' אלא פעמים

למטה

וְהִנִּיחוֹ עַל כַּן הַזָּהָב שֶׁהָיָה בַּהֵיכָל: כְּצֵאתוֹ הֵבִיאוּ לוֹ שְׂעִיר חַטָּאת. שְׁחָטוֹ (ג' הרד"א וּמֵרַק אַחַר שְׁחִיטָה) וְקִבֵּל דָּמוֹ בְּמִזְרָק טָהוֹר: לִפְנִים יִכָּנֵס לְהַזּוֹת מִדָּמוֹ בֵּין שְׁנֵי בַדֵּי הָאָרוֹן כְּסֵדֶר דַּם הַפָּר אַחַת לְמַעְלָה וְשֶׁבַע לְמַטָּה וְלֹא הָיָה מִתְכַּוֵּין לְהַזּוֹת לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה אֶלָּא כְּמַצְלִיף. וְכָךְ הָיָה מוֹנֶה אַחַת. אַחַת וְאַחַת. אַחַת וּשְׁתַּיִם. אַחַת וְשָׁלֹשׁ. אַחַת וְאַרְבַּע. אַחַת וְחָמֵשׁ. אַחַת וָשֵׁשׁ. אַחַת וָשֶׁבַע. יָצָא וְהִנִּיחוֹ עַל כַּן הַזָּהָב הַשֵּׁנִי שֶׁהָיָה בַּהֵיכָל: מִיהֵר וְנָטַל דַּם הַפָּר (מִן הַכֵּן שֶׁהִנִּיחוֹ עָלָיו וְטוֹבֵל אֶצְבָּעוֹ עַל כָּל הַזָּיָה) וְהִזָּה מִמֶּנּוּ עַל הַפָּרֹכֶת כְּנֶגֶד הָאָרוֹן מִבַּחוּץ אַחַת לְמַעְלָה וְשֶׁבַע לְמַטָּה וְלֹא הָיָה מִתְכַּוֵּין לְהַזּוֹת לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה אֶלָּא כְּמַצְלִיף. וְכָךְ הָיָה מוֹנֶה אַחַת. אַחַת וְאַחַת. אַחַת וּשְׁתַּיִם. אַחַת וְשָׁלֹשׁ. אַחַת וְאַרְבַּע. אַחַת וְחָמֵשׁ. אַחַת וָשֵׁשׁ. אַחַת וָשֶׁבַע: נִתַּן וְהִנִּיחַ דַּם הַפָּר וְנָטַל דַּם הַשָּׂעִיר וְעָשָׂה לְדָמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה מִמֶּנּוּ עַל הַפָּרֹכֶת כְּנֶגֶד הָאָרוֹן מִבַּחוּץ אַחַת לְמַעְלָה וְשֶׁבַע לְמַטָּה וְלֹא הָיָה מִתְכַּוֵּין לְהַזּוֹת לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה אֶלָּא כְּמַצְלִיף. וְכָךְ הָיָה מוֹנֶה אַחַת. אַחַת וְאַחַת. אַחַת וּשְׁתַּיִם. אַחַת וְשָׁלֹשׁ. אַחַת וְאַרְבַּע. אַחַת וְחָמֵשׁ. אַחַת וָשֵׁשׁ. אַחַת וָשֶׁבַע. שָׁשׁ וְעֵירָה דַּם הַפָּר לְתוֹךְ (הַמִּזְרָק שֶׁבּוֹ) דַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן אֶת הַמָּלֵא בָּרֵיקָן (כְּדֵי שֶׁיִּתְעָרְבוּ זֶה בָּזֶה) וּבָא וְעָמַד לִפְנִים מִמִּזְבַּח הַזָּהָב בֵּין הַמִּזְבֵּחַ וְהַמְּנוֹרָה (וּמַתְחִיל לְהַזּוֹת מִדַּם הַתְּעֹרֹבֶת): עַל אַרְבַּע קַרְנוֹתָיו יִתֵּן כְּסִדְרָן מַתְחִיל מִקֶּרֶן מִזְרָחִית צְפוֹנִית. לִצְפוֹנִית מַעֲרָבִית. לְמַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. לִדְרוֹמִית מִזְרָחִית. וְחוֹתֶה הַגֶּחָלִים

והאפר

עץ חיים

[..]טה ופעמים למעלה בלא כוונה ויהיה לשון מצליף ענין הטיה כמו ויסלף דברי צדיקים בחילוף [..]י בסמ"ך כלומר שהיה מטה לכאן ולכאן. וז"ל רש"י כמנגדא כשליה ב"ד שמכה ברצועה זו [..]ה בין הכתפים ויורד אח"כ למטה ממנה כך א' הזאות היו שורות זו תחת זו והסכמת אחרונים [..]": אחת. וטעם שצריכה הזיה ראשונה מנין עם כל אחת ואחת כדי שלא יטעה ויכלול האחת עם השבע. וא"ת ימנה שמונה אי אפשר שהרי חלקם הכתוב לז' הזאות בפע"ל: יצא והניח. פירוש [..] הפר עד שישחוט השעיר: שעיר חטאת. הוא שעלה עליו הגורל לשם: ומירק אחר שחיטה. [..]מר אחר שחיטת הסימנים אחר ששחט רוב שנים כדי שיוכל כ"ג לקבל את דמו: לפנים יכנס. [..] קדש הקדשים שהוא לפני ולפנים: על כן הזהב השני. כצ"ל לסברת חכמים דסברי דשני כנים [..]י בהיכל: והזה ממנו על הפרכת. אלו ההזאות היו בהיכל חוץ קה"ק שעומד בין מזבח הזהב [..]כת ומזה על הפרוכת מבחוץ כנגד בין הבדים כדרך שהזה על הכפרת: ניתן. מיהר כלומר [..]יות לעשות המצוה: והניח דם הפר. על כן שבהיכל: בריקן. פי' שהיה נותן תחלה דם הפר

והאפר שבמזבח הזהב הילך והילך עד שמגלה זהבו. ומזה מהם התערובת על טהרו של מזבח לצד דרום שבע פעמים: פסע ויצא לצד דרום חוץ לאולם ושפך את השירים על יסוד מערבי של מזבח החיצון: צעד ובא לו אצל שעיר המשתלח לעזאזל והתודה עליו אשמת קהלה. וסמך שתי ידיו עליו והתודה וכך היה אומר אנא השם חטאו עוו פשעו לפניך עמך בית ישראל אנא בשם (יהוה) כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאו ושעוו ושפשעו לפניך עמך בית ישראל ככתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה. והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים את שם המפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים בשכמל"ו. אף הוא היה מתכוין לגמור את השם כנגד המברכים ואומר להם תטהרו. (ואתה בטובך מעורר רחמיך וסולח לעדת ישורון:) קרא לאחד מן הכהנים המזומן מאתמול להוליכו (ומסרו לו והוליכו) לארץ גזרה למדבר שמם. וכשהגיע לצוק חולק לשון זהורית שבקרניו חציו קושר בסלע

וחציו

עץ חיים

במזרק שבו דם השעיר ואח"כ היה מחזיר הכל במזרק הריקן שבו דם הפר כדי שיתערבו זה בזה יפה יפה: (הילך והילך. דרומית מזרחית. (חמ"י): בטהרו. בגמרא מאי על טהרו א"ר בר רב שילא גליא דמדבחא כמ"ד וכעצם השמים לטוהר שהיה חותה האפר ומגלה זהבו (הרא"ש בפירוש פי' טהרו גבי שכן בלשון ישמעאל קורין לגג ט'הר) לצד דרום במקום שכלו מתנות קרנותיו: נמצאו הזאות בין הכל שמונה וארבעים הזאות: פסע ויצא. שהיה יוצא מלפנים ולחוץ: ומזבח החיצון וכו'. היינו מזבח העולה: צעד. ל' הליכה ופסיעה: לעזאזל. פי' בגמרא עזאזל קשה שבהרים. תנא דבי ר' לכפר על מעשה עוזא ועזאל כלומר על העריות. וי"מ מורכב משתי מלות עז אזל ר"ל לקשה הזה (חמ"י): אשמת קהלה. אשמעינן שאין כ"ג כולל עצמו בוידוי זה לפי שבפר היתה תלויה כפרתו וכפרת אחיו הכהנים שהוא מכללו לפיכך כלל עצמו בכלל. אבל בשעיר החטאת אשר לעם לא היתה תלויה בו כפרתו לפיכך לא הוצרך להכלל גם הוא בתוכם (רדב"ז ח"א סי' ל"ד ומביאו חמ"י) ווידוי זה על הכהנים ולוים וישראלים על שאר עבירות קלות וחמורות כמ"ש וכפר את מקדש הקדש וכו' שם: קרא לאחד. דהכן מסרו למי המוליכו והכל כשרים להוליכו דא"ר ביד איש עתי אפי' זר אלא שעשו הכהנים גדולים קבע ולא היו מניחין לישראל להוליכו (לנהוג כבוד לבני שבטן לכל דבר שבקדושה ומליה. ולפי קרא ל' זמון מלשון הפסוק מקום בראש הקרואים וסובב למ"ש המזומן (חמ"י): לארץ גזירה. גזירה אלא חתוכה שיהא ההר גבוה ותהוך יכיל שיבוא ה"ל במדבר (שם): טעם מדבר שמם ירא גזרה עיין זוהר תרומה דף קל"ז: לצוק. הסלע נקרא צוק לפי שהוא מקום צר הרבה: לשון זהורית שבקרניו. הוא הלשון שקשר עליו כ"ג בשעת ההגרלה (דלא כי"א בזהורית אחר היה) ולא היה תוים

כולו

וְחֶצְיוֹ בֵּין קַרְנָיו. דְּחָפוֹ בִּשְׁתֵּי יָדָיו לַאֲחוֹרָיו וְהוּא הָיָה מִתְגַּלְגֵּל וְיוֹרֵד וְלֹא הָיָה מַגִּיעַ לַחֲצִי הָהָר עַד שֶׁנַּעֲשָׂה אֵבָרִים אֵבָרִים וְאוֹמֵר כָּךְ יִמָּחוּ עֲוֹנוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל: רָץ לוֹ אֵצֶל הַפָּר וְאֵצֶל הַשָּׂעִיר הַנִּשְׂרָפִים וּקְרָעָן וְהוֹצִיא אֶת אֵמוּרֵיהֶן וּנְתָנָן בְּמָגֵס לְהַקְטִירָן עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ. וּבְשָׂרָן קְלָעָן כְּמִקְלָעוֹת וּמְשַׁלְּחָן בְּיַד אֲחֵרִים לְהוֹצִיאָן לְבֵית הַשְּׂרֵפָה: שָׁב לַעֲזָרַת הַנָּשִׁים (אַחַר שֶׁהִגִּיעַ שָׂעִיר לַמִּדְבָּר) וּמְבָרֵךְ לְפָנֶיהָ (לִקְרוֹא בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים) בְּפָרָשַׁת אַחֲרֵי מוֹת וּבְאַךְ בֶּעָשׂוֹר (וְגוֹלֵל סֵפֶר תּוֹרָה וּמַנִּיחוֹ בְּחֵיקוֹ וְאוֹמֵר יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁקָּרִיתִי לִפְנֵיכֶם כָּתוּב כָּאן). וּבֶעָשׂוֹר שֶׁבְּחֻמַּשׁ הַפְּקוּדִים קוֹרֵא אוֹתוֹ עַל פֶּה וּמְבָרֵךְ עָלֶיהָ שְׁמוֹנֶה בְּרָכוֹת עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַהוֹדָאָה וְעַל סְלִיחַת הֶעָוֹן וְעַל

המקדש

עץ חיים

וחציו בין קרניו. לפי שפעמים שהשמיט השעיר את ראשו בשעת הדחייה ולא יראה אותו כשהוא מלבין ויהיו כל ישראל עצבים ועל הסלע לא היה קושרו כולו שאם יראהו מלבין ילך לו מיד ולא יקיים בו מצות דחיפה: ולא היה מגיע וכו' זה היה בתפלות השלימות כגון בימי שמעון הצדיק אבל לפעמים שלא היה מת מאותה דחיפה והוא היה יורד אחריו וממיתו: הנשרפים. העומדים לישרף והם הפר והשעיר הפנימים והיה זה אחר שילוח השעיר: במגס. בקערה והוא תרגום ועשית קערותיו: (להקטירן כשיגיע זמנן ב"י ב' רש"י) : כמקלעות. בכ"ף (ב"י) בגמרא מפרש אר"י מין קליעה. ופר"ח פי' היה תולן במוטות כמו קלע כמ"ש ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע ורש"י גריס ובשרן קלען כמקלעות. ופי' שדרך בני אדם נושאים מוטות שתים לפנים וב' לאחור ומהלכין מוט אצל מוט והפר והשעיר נתונים עליהן מורכבין זה ע"ג זה וכפופים זה תחת זה כמין קליעה ושלימים הם אלא שקרעם והוציא אימוריהן ואח"כ השורף אותם בחוץ הוא שהיה מנתחן אבל הרמב"ם ז"ל כתב שמחתך שאר בשרם חתיכות חתיכות גדולות מעורות זה בזה כמין קליעה ואינו מפרק אותם ומשלחן ביד אחרים להוציאן לבית השרפה ומנתחין אותם שם בשורפם וכ"כ בש' המלות: (שב ויצא למזרח נשים וכו'. פי' בעוד שהפר והשעיר נשרפין היה בא כ"ג לקרא בסדר היום שמקרא פ' זו מעכב וקריאה זו היתה אחר שנתברר לו שהגיע שעיר למדבר דהיינו לראש המדבר ולא לראש ההר וכדי להודיע אימתי הגיע לשם היו בונים בדרך סוכות ששם עומדים השומרים ומניפים בסודרים עד שהיו יודעים בירושלם שהגיע לראש המדבר תוי"ט) : ואומר יותר ממה שקריתי וכו'. והטעם הוא כדי שלא יאמרו ס"ת חסר הוא: ובעשור. זה פסוק ובעשור לחדש השביעי בספר במדבר הנקרא חומש הפקודים ע"ש שבו הוזכרו כל הפקודים: קורא על פה. ולא בס"ת לפי שהן שתי פרשיות רחוקות זו מזו ואין גוללין ס"ת בצבור שאינו כבוד הצבור שיהיו דוממין בעוד שהם גוללים אותו ולהביא ס"ת אחר א"א משום פגם כיון שחד גוברא הוא יאמרו לא קרא בשני אלא מפני שספר ראשון חסר הוא. ומה שאין נוהגים לקרות האידנא בצבור פרשת אך בעשור בביהכ"נ כמו כ"ג לפי שבזמן המקדש היה כ"ג עושה כמה מלאכות ושמא יעלה בדעת העם לזלזל ביוה"כ לכך היה קורא אך בעשור להזהיר לעם שלא יעשו מלאכה ועכשיו שבעונותינו ליכא עבודה אין צריך לקריאה זו: על התורה. אשר נתן לנו תורת אמת: ועל העבודה. רצה ה' אלהינו וכו' בא"י המקבל עבודת עמו ישראל באהבה: ועל ההודאה. מודים וכו' וחותם הטוב שמך תמיד

ולך

המקדש ועל ישראל ועל הכהנים ועל שאר התפלה: תכן צעדיו לבית הטבילה וקדש ידיו ורגליו ופשט בגדי לבן וירד וטבל ועלה ונסתפג. הביאו לו בגדי זהב וקדש ידיו ורגליו ועשה שעיר הנעשה בחוץ שהוא ממוסף היום. (אם חל בשבת אומרים זה ובשבת עורכין לחם הפנים ומקטיר הבזיכין ועושה מנחת המוספין ונסכיהם כמשפטם). ואחר כך מקריב את אילו ואיל העם ואחר כך מקטיר את אמורי החטאות ועושה מנחת המוספין ונסכה. ואחר כך מקריב תמיד של בין הערבים ומנחתו והנסכים ומותר מנחת החביתין ועושה אותן כהלכתן:

אחר כלותו מעשות כל אלה עוד בא לו לבית הטבילה ומהר וקדש ידיו ורגליו ופשט בגדי זהב וירד וטבל ועלה ונסתפג. הביאו לו בגדי לבן ולבש וקדש ידיו ורגליו נכנס לבית קדש הקדשים להוציא את הכף ואת המחתה שהכניס בשחרית. ועוד בא לו לבית הטבילה וקדש ידיו ורגליו ופשט בגדי לבן וירד וטבל ועלה ונסתפג. הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו נכנס להיכל להקטיר את הקטרת של בין הערבים ולהדליק את הנרות של בין הערבים כשאר הימים. וקדש ידיו ורגליו ופשט בגדי זהב והביאו לו בגדי עצמו ולבש ומלוין אותו עד ביתו. ויום טוב היה עושה

לאוהביו

עץ חיים

ולך נאה להודות: ועל סליחת העון. אלהינו וכו' מחול לעונותינו בא"י מוחל וסולח. והרמב"ם כ' שחותם בא"י שוכן בציון: ועל המקדש. היא תפלה שיבחר בו האל ויראהו בא"י הבוחר במקדש: ועל ישראל. שיושיעם ויעמידם בשלוה בא"י הבוחר בעמו ישראל: ועל הכהנים. שירצה הב"ה וירצה עבודתם בא"י הבוחר בזרעו של אהרן. ורמב"ם כ' שחותם בא"י מקדש הכהנים: ועל שאר התפלה. שאח"כ אומר תפלה ותחנה כפי כחו וחותם הושע ה' את עמך בא"י שומע תפלה: וקדש ידיו ורגליו. זהו קדוש רביעי: וטבל. זוהי טבילה ג': ומקדש ידיו ורגליו. זהו קדוש חמישי: ונסתפג. לשון ניגוב: ועשה שעיר וכו'. כצ"ל שכך פסק הרמב"ם והרב אלברצלוני וסמ"ג כר"ע: את אילו. איל אחד משלו שנאמר בזאת יבא אהרן וכו' ואיל לעולה ואיל אחד משל צבור שנאמר ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעולה ומקטירם על המזבח כמשפט העולה: ואח"כ מקטיר אימורי החטאת כצ"ל: וקדש ידיו ורגליו. זהו קדוש ששי: וטבל. זוהי טבילה ד': וקדש ידיו ורגליו. זהו קדוש שביעי: נכנס לבית קדש הקדשים. כן כ' הרמב"ם הפך רש"י ותוספות שכתבו שהוצאת כף ומחתה קודם לתמיד של בין הערבים: ועוד וכו' וקדש. זהו קדוש שמיני: וירד וטבל. זוהי טבילה חמישית: וקדש ידיו ורגליו. זהו קדוש ט': וקדש ידיו. זהו קדוש עשירי כמאמר חמש טבילות ועשרה קדושים: ויום טוב היה עושה לאוהביו וכו'. פירוש למחר שהרי אותו יום היה מתענה. ופירש כנראה בזמן שהיה יוצא בשלום ולא כדהגה כאותה דשמעון הצדיק שא"ל בשנה זו הוא מת: ומביא

אחרי

וְאוֹהֲבָיו בְּצֵאתוֹ בְּשָׁלוֹם מִן הַקֹּדֶשׁ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה אֱלֹהָיו:

וּבְכֵן כְּמוֹ שֶׁשָּׁמַעְתָּ תְּפִלַּת כֹּהֵן גָּדוֹל בַּהֵיכָל כְּמוֹ כֵן מִפִּינוּ תִּשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא שָׁנָה זוֹ הַבָּאָה עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מָקוֹם שֶׁהֵם. שְׁנַת אוֹרָה. שְׁנַת בְּרָכָה. שְׁנַת גִּילָה. שְׁנַת דִּיצָה. שְׁנַת הוֹד. שְׁנַת וַעַד טוֹב. שְׁנַת זִמְרָה. שְׁנַת חֶדְוָה. שְׁנַת טוֹבָה. שְׁנַת יְשׁוּעָה. שְׁנַת כַּלְכָּלָה. שְׁנַת לִמּוּד. שְׁנַת מְנוּחָה. שְׁנַת מְחִילָה. שְׁנַת נֶחָמָה. שְׁנַת שָׂשׂוֹן. שְׁנַת עֶלְצוֹן. שְׁנַת פְּרוּת. שְׁנַת צָהֳלָה. שְׁנַת קוֹמְמִיּוּת. שְׁנַת קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת. שְׁנַת קִבּוּל תְּפִלּוֹת. שְׁנַת רָצוֹן. שְׁנַת שָׁלוֹם. שָׁנָה מְדוּלָה וּגְשׁוּמָה. שְׁנַת שֹׂבַע. שָׁנָה שֶׁתּוֹלִיכֵנוּ בָהּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ. שָׁנָה שֶׁתְּדַבֵּר בָּהּ עַמִּים תַּחְתֵּינוּ. שָׁנָה שֶׁתִּכְתְּבֵנוּ בָהּ לְחַיִּים טוֹבִים. שָׁנָה שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּפַרְנָסָה זֶה לָזֶה וְלֹא לְעַם אַחֵר. שָׁנָה שֶׁתַּעְצוֹר בָּהּ הַמַּגֵּפָה וְהַמַּשְׁחִית מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. שָׁנָה שֶׁלֹּא תַפִּיל אִשָּׁה אֶת פְּרִי בִטְנָהּ:

וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים אָנוּ בְטוּחִים וְעַל חֲסָדֶיךָ אָנוּ נִשְׁעָנִים וְלִסְלִיחָתְךָ אָנוּ מְקַוִּים כִּי אַתָּה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וּמַרְבֶּה לְהֵיטִיב וּמַנְהִיג אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּמִדַּת הַחֶסֶד וּבְמִדַּת הָרַחֲמִים כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם:

וּבְכֵן מַה נֶּהְדָּר כֹּהֵן גָּדוֹל בְּצֵאתוֹ בְשָׁלוֹם מִן הַקֹּדֶשׁ. כְּאַחְלָמָה קְבוּעָה בַעֲטֶרֶת. כְּאוֹדֶם קְשׁוּרָה בְכוֹתֶרֶת: כְּנוֹפֶךְ בְּאֵפוֹד מוּדַעַת. כְּיַהֲלוֹם בְּחֹשֶׁן נוֹדַעַת: כְּיָשְׁפֵה זוֹהֶרֶת כְּעַיִשׁ. כְּשֹׁהַם בְּעַמּוּדֵי שֵׁשׁ: כְּסוֹחֶרֶת מְמֻלֵּאת

בסכתם

עץ חיים

אשרי העם שככה לו מהודא ומשבח אל עם ה' שכך זיכהו הש"י לכפר עליהם ולטהר אותם מכל חטאתם פעם א' בשנה (חמ"י): נשענים. מן והשענו תחת העץ. ופי' סומכים ומקוים אלי חסדיך המרובים: **באחלמה**. אבן יקרה וי"א שכל מי שהיה בידו לצולם חולם חלומות: כעטרה. מלשון ויהרס העטרה: כאודם. אבן יקרה שהיא אדומה: בכותרת. ל' כתר מן ושני כותרות עשה: בנופך. אבן יקרה שחורה: מודעת. פירוש ידועה שהיתה באפוד: כיהלום. אבן יקרה בערבי מא'ס שהיא שוברת כל האבנים ונוקבת המרגליות והבדלח והוא מגזרת הולם פעם: כישפה. בערבי אלישב:

זוהרת

במכתם. כפטדה משובצת בחותם: כברקת זיו הוד ברקת. כראמה עד מאד מברקת: כירח בהלו בחבורתו. כצאת השמש בגבורתו: כחמה כוכבי מעוני. כקדוש כמלאך יהוה: ככתוב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יהוה צבאות הוא:

אשרי עין ראתה כל אלה. הלא למשמע אזן דאבה נפשנו: אשרי אשרי עין ראתה שושנת השרון. והכבוד מחופף כשזר ענק על גרון. והכהן שבוץ בהוד אבני זכרון. את בגדי הקדש אשר לאהרן: אשרי אשרי עין ראתה קוים ועם נזהרו. והכבוד מחופף כלבת אור יזהרו. והכהן לוהג לעם אליו ינהרו. מכל חטאתיכם לפני יהוה תטהרו: אשרי אשרי עין ראתה מלא מקדש ורצפתו. והכבוד מחופף כמלך תוך חופתו. והכהן מדבר שם המפורש בשפתו. והעם אומרים ברוך שם כבוד מלכותו: אשרי אשרי עין ראתה הוד היכל והדרתו. והכבוד מחופף כמלך בתוך טירתו. והכהן מביא כף ומחתה ביקרתו. ואחרי כן יצא כצאת השמש בגבורתו: אשרי

אשרי

עץ חיים

זוהרת כעין. מאירה כעין והוא זהב עלה מלשון ועיין על בניה תנחם: כשהם. נקרא בערבי בלור: כעמודי שיש. בערבי תגא"ם מן אבני שיש לרוב: כסוחרת. אבן יקרה ואפשר שהיא ביד הסוחרים תמיד לפיכך נקרא כן ור"ש ן' מלך כתב בשם חז"ל במגלה ודר וסוחרת שקוראה דרור לכל בעלי סחורה: ממולאה. מלשון ומלאת בו מלואת אבן: במכתם. זה הזהב הטוב: כפטדה. אבן יקרה ירוקה נקראת בערבי זמר"ד: משובצת. מעשה רקמה עשוי עינים עינים: כברקת. אבן יקרה לוהט כמו זהב ע"ש הודם פטדה וברקת: זיו הוד ברקת. כמו ברק: כראמה. אבן יקרה מן ראמות וגביש: בהלו. לשון אורה שהירח הוא מאיר בחבורתו עם הכוכבים: כצאת השמש בגבורתו. והוא חזי היה כן היה יוצא כהן גדול חוץ מן העבודה. ע"כ:

שושנת. ישראל: שרון. כינוי הוא והוא ארץ מישור ומקום דשן: והכבוד מחופף. מסתיר ומכסה על ישראל: כשזר ענק על גרון. כמו נפילת הענק בגרון: כשזר. לשון מזור: ענק. הוא חלי תלוי בצואר מן וענקים לגרגרותיך: שבוץ. פירשתיו לעיל: כלבת. כמו להבה: לוהג. לשון דיבור מן להגות: ינהרו. לשון מרוצה מן ונהרו אליו כל הגוים ומזה הענין נקרא נהר לפי שהוא מקום מרוצת המים: ורצפתו. הגעה של אבנים בקרקע מן רצפת בהט ושש: (מדבר. לפי מ"ש בסדר עבודה בשם האר"י שהשם היה יוצא ונזכר מאליו כמ"ש אבל הזכיר את שמי היה לא נאמר אלא אזכיר. לכך נר' לגרוס מדבר המ"ם בחיר"ק ומקרא מסייע לנו אזכיר את שמי במ... סודו לרבינו האר"י וכן כתב גם הרמ"ק ז"ל: כמלך בתוך טירתו. הרד"א גרים כהלא אור במירתו ופירש ז"ל כהלת אור הוא השמש: בטירתו. לשון ארמון מן בחצריהם ובטירתם והטעם כאור השמש באהלו שהיא השמים ע"ד לשמש שם אהל בהם: ביקרתו. לשון יקר והטעם שהיה מביא הכף בשמאלו

והמחתה

אַשְׁרֵי עַיִן רָאֲתָה. קִיר הֵיכָל הַחָבִיב. וְהַכָּבוֹד מְחוֹפֵף כְּקֶרֶן נוֹגַהּ וּשְׁבִיב. וְהַכֹּהֵן קוֹרֵא בִּלְקַח יִזַּל כִּרְבִיב. וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם כִּשְׁתִילֵי זֵיתִים סָבִיב: אשרי

אַשְׁרֵי עַיִן רָאֲתָה טִירַת יִקְרַת מֶלֶךְ. וְהַכָּבוֹד מְחוֹפֵף כְּטֶכֶס עַל רֹאשׁ מֶלֶךְ. וְהַכֹּהֵן טוֹפֵף וְכֹה וָכֹה מִתְהַלֵּךְ. וְהַסְּגָנִים אַחֲרָיו בְּרֹב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ: אשרי

אַשְׁרֵי עַיִן רָאֲתָה נוֹגַהּ חוּט כִּנְגוֹהִים. וְהַכָּבוֹד מְחוֹפֵף כְּנֶגֶד צָמִים וְצָהִים. וְהַכֹּהֵן נְאֻם סְלִיחַת שׁוֹכֵן גְּבוֹהִים. וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים: אשרי

אַשְׁרֵי עַיִן רָאֲתָה כָּל אֵלֶּה. הֲלֹא לְמִשְׁמַע אֹזֶן דָּאֲבָה נַפְשֵׁנוּ: אשרי אַשְׁרֵי עַיִן רָאֲתָה כֹּהֵן בְּהוֹד וַעֲטֶרֶת. מָלֵא מֵאוֹר נוֹצֵץ וְהוֹד עוֹטֶה כְּאַדֶּרֶת. עוֹלֶה לְבֵית מִקְדָּשׁוֹ לַעֲמוֹד עַל מִשְׁמֶרֶת. לָבוּשׁ שְׁמוֹנָה בְגָדִים לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת: אשרי אַשְׁרֵי עַיִן רָאֲתָה יָפְיוֹ בְּפָנִים קִלְקֵל. מָלֵא מֵאוֹר נוֹצֵץ וְאֹרַח לְפָנָיו מְסוּקָּל. עוֹלֶה לְבֵית מִקְדָּשׁוֹ בְּעָם נִכְבָּד לֹא נָקֵל. לָבוּשׁ חֹשֶׁן לְכַפֵּר עַל כָּל מִשְׁפָּט מְעוּקָּל: אשרי אַשְׁרֵי עַיִן רָאֲתָה הֲדַר בּוֹאוֹ לְכַפָּרָה. מָלֵא מֵאוֹר נוֹצֵץ כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָה. עוֹלֶה לְבֵית מִקְדָּשׁוֹ לִצְפִירַת תִּפְאָרָה. לָבוּשׁ אֵפוֹד לְכַפֵּר עַל כָּל עֲבוֹדָה זָרָה: אשרי אַשְׁרֵי עַיִן רָאֲתָה וְהוּא בְּסוֹד הֲמוֹן רַבָּה. מָלֵא מֵאוֹר נוֹצֵץ כְּלַפִּיד אוֹ כְמוֹ לֶהָבָה. עוֹלֶה לְבֵית מִקְדָּשׁוֹ בְּאוֹם קְהִלּוֹת מַרְבָּה. לָבוּשׁ כְּתוֹנֶת לְכַפֵּר עַל דָּם אֲשֶׁר שׁוֹפֵךְ בָּהּ: אשרי אַשְׁרֵי עַיִן רָאֲתָה דָּגוּל בְּסוֹד הָרוּחַ. מָלֵא מֵאוֹר נוֹצֵץ כְּאוֹר שֶׁמֶשׁ זָרוּחַ. עוֹלֶה לְבֵית

מקדשו

עץ חיים

...באתה בימינו שהיא יקרה וכבדה: החביב. מן אף חובב עמים ענין אהבה ולשון רז"ל חביבין ישראל ...: כקרן. לשון זוהר מן קרנים מידו לו והוא כי המסתכל היטב ידמה לו הזוהר והאור קרנים ...: נוגה. זוהר: ושביב. ניצוצי אש: והכהן קורא. בשעה שהיה קורא מקבלים ועונים דבריו ... בהיות הנפש שמשמחים בו בעת ירידתו: טירת יקרת מלך. ארמון והוא בהמ"ק ששם כבוד המלך ... של עולם שוכן: כטכס. עטרה: טופף. לשון ריקוד בהליכה מן הלוך וטפוף: נוגה חוט כנגוהים. זהרי חוט של זהורית שהיה מלבין: ולהים. לשון לאה תרגום לאה להותא:

עין. מן ופועלו לגילון: כאדרת. מן אדרת שער: עוטה. לשון עטיפה: ח' בגדים. [illegible] ומעיל כתנת ומכנסי בד חשן ואפד מצנפת ואבנט ובכל א' מהם היה מזכיר על מה היה מכפר ...ל במסכת שבועות: קלקל. שהיו פניו מלוכלכים וזכים מן והוא לא פנים קלקל: ואורח לפניו ...סוקל. הוא הסרת האבנים מן הדרך: מעוקל. מעוות: הדר בואו לכפרה. לכפר עונות ישראל: ...צפירת תפארה. היא המצנפת שסובבת על הראש נקרא כן וכת"י ביעטיה שם לכתר דתושבחא: ...סוד. בחברת מן בסוד ישרים ועדה: המון רבה. אלו ישראל: לבה. להבה: באום. אומה והיא ...לכנסת ישראל: מרבה. הרד"א גרים מדבה ופירש בו ז"ל לשון דבור מן דבתם רעה:

דגיל

מקדשו ועליו הוד סרוח. לבוש מצנפת לכפר על גסות הרוח: אשרי אשרי
עין ראתה הדר אבנט בחגורו. מלא מאור נוצץ ופורש כשחר אורו. עוזה
לבית מקדשו לכפר על עון יצרו. ועל העריות לכפר מכנסי בד על בשרו:
אשרי אשרי עין ראתה סביב מעילו פעמונים. מלא מאור נוצץ משיב אמרים
נכונים. עוזה לבית מקדשו בציץ ומעיל באמונים. מעיל על לשון רמיה.
וציץ על עזי פנים: אשרי

לרבי אברהם בן עזרא ז"ל:

אשרי עין ראתה כל אלה. הלא למשמע אזן דאבה נפשנו: אשרי אשרי
עין ראתה ארץ צבי וגוי אחד. וכהן גדול אזור בשמלת זהב אחד.
אנחנו בגלותנו אצנו יום אחד. לדרוש אל אלהינו ולעבדו שכם אחד: אשרי
אשרי עין ראתה בעמוד סגנים שנים. וכהן גדול בהשליך פור על שעירים
שנים. אנחנו בגלותנו בארצות גוים שנים. ובאנו ליחד שם אל בלבבות
שנים: אשרי אשרי עין ראתה ראו הקרב שלשה. וכהן גדול רוחש וידוים
שלשה. אנחנו בגלותנו רצנו במלים שלשה. רצון יוצרנו לבקש ושמו לקדש
שלשה: אשרי אשרי עין ראתה הדרת עבודות ארבע. וכהן גדול הדור
בשמלות ארבע. אנחנו בגלותנו נפוצים בכל ארבע. השם לא חללנו בסבלנו
עול ארבע: אשרי אשרי עין ראתה מכונות טבילות חמש. וכהן גדול
משרת בכלים דתים חמש. אנחנו בגלותנו מתענים בחמש. ומתפללים היום
לאל

עץ חיים

דגול. ל' רוממות מן דודי צח ואדום דגול והוא כינוי לכ"ג: בשוד הרוח. בחברת רוח הקדש ... והטעם שרוח הקדש שהיתה בו היתה כדגל על ראשו: סרוח. ענין יתרון והתפשטות מן יהיה סרוח על גדי המשכן וכ' רד"א כי פיוט זה לר"י הלוי אחיו של ר' יעקב בן אלעזר זלה"ה:

ארץ צבי. א"י: וגוי אחד. ישראל: שמלת זהב אחד. הוא האפוד: אצנו. לשון מהירות: יום אחד. הוא יוה"כ: סגנים שנים. זה היה בשעה שמגריל כ"ג על שני השעירים שהיה הסגן לימינו וראש בית אב לשמאלו: פור. גורל: גוים שנים. עשו וישמעאל: בלבבות שנים. כדרז"ל בכל לבבך בשני יצריך: הקרב שלשה. הם ג' שעירים של מוסף ושל שם ושל עזאזל: וידוים שלשה. שהיה כ"ג מתודה ביוה"כ כמו שהוא סדור בס' עבודה: רצנו במלים שלשה. שאנו מזכירים אלה ג' וידויים בזמן הזה שאין לנו כ"ג על דרך ונשלמה פרים שפתינו: לקדש שלשה. היינו ג' קדושות קק"ק: עבודות ארבע. שהיה מקריב ביה"כ: מינים ארבע. פרים וכבשים ושעירים ואילים: בשמלות זהב ארבע. שיך וחשן ואפוד ומעיל שיש בארבעתן זהב: נפוצים בכל ארבע. פנות העולם: עול ד'. מלכיות יהו פרס ובבל ויון ורומי: מכונות. הוא מושב הכיורות מן ויעש את המכונות: טבילות חמש. ביום ...
טבילות

כְּאֵל תְּפִלַּת חָמֵשׁ: וּבְכֵן הָיָה כְּאֵין מַחְמַד כָּל עַיִן. עֲוֹנֹתֵינוּ וַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵינוּ הֶחֱרִיבוּ נָוֵנוּ. וּפְשָׁעֵינוּ הֶאֱרִיכוּ קִצֵּנוּ. אֲבָל זִכְרוֹן דְּבָרִים תְּהֵא כַּפָּרָתֵנוּ. וְעִנּוּי נַפְשֵׁנוּ תְּהֵא סְלִיחָתֵנוּ:

וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. חָרַב מִקְדָּשׁ וּבָטְלָה עֲבוֹדָה. גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ שֶׁאֵין לָנוּ לֹא אָשָׁם וְלֹא אִשִּׁים. לֹא בַּדִּים וְלֹא בְּזִיכָה. לֹא גּוֹרָל וְלֹא גַּחֲלֵי אֵשׁ. לֹא דְּבִיר וְלֹא דַּקָּה. לֹא הֵיכָל וְלֹא הַר הַמּוֹר. לֹא וַעַד וְלֹא וִדּוּי. לֹא זֶבַח וְלֹא זְרִיקָה. לֹא חַטָּאת וְלֹא חֲלָבִים. לֹא טַהֲרָה וְלֹא טְבִילָה. לֹא יְרוּשָׁלַיִם וְלֹא יַעַר הַלְּבָנוֹן. לֹא כַּפֹּרֶת וְלֹא כְּרוּבִים. לֹא לְבוֹנָה וְלֹא לֶחֶם הַפָּנִים. לֹא מִזְבֵּחַ וְלֹא מְנוֹרָה. לֹא נְתִיחָה וְלֹא נְסָכִים. לֹא סֹלֶת וְלֹא סַמִּים. לֹא עוֹלָה וְלֹא עֲזָאזֵל. לֹא פָּרֹכֶת וְלֹא פַּר הַחַטָּאת. לֹא צִיּוֹן וְלֹא צִיץ נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ. לֹא קָנֶה וְלֹא קִנָּמוֹן. לֹא רֵיחַ סַמִּים וְלֹא רֵיחַ נִיחֹחַ. לֹא שַׁי וְלֹא שְׁלָמִים. לֹא תוֹדָה וְלֹא תֻמִּים: (בנוסחאות ישנות כתוב תוספת זה) אֲבָל בַּחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵינוּ. בָּטְלָה עֲבוֹדָה מִבֵּית חַיֵּינוּ. גַּם קְצִירַת הָעֹמֶר נִשְׁכְּחָה בְּיָמֵינוּ. דָּמַם שִׁיר מְשׁוֹרֵר הֵיכָלֵנוּ. הֵיכַל הַקֹּדֶשׁ נִשְׂרַף בְּאֵשׁ כַּעְסֵנוּ. וּזְבוּל הֶהָדָר נַעֲשָׂה תַּנִּים לְעֵינֵינוּ. זֶבַח וּמִנְחָה פָּסְקוּ בְּיָמֵינוּ. חֶלְבֵי שְׁלָמִים נִפְסְקוּ מִבֵּית קָדְשֵׁנוּ. טֶנֶא בִּכּוּרִים לֹא בָא בְּמַעֲמָדֵנוּ. יְמֵי חַגֵּנוּ שָׁבְתוּ וְעוֹלוֹת רְאִיָּתֵנוּ. כֹּהֵן אֵין לָנוּ לְכַפֵּר בַּעֲדֵנוּ. לְהַטִּיל שָׁלוֹם בֵּינֵינוּ לְבֵין אָבִינוּ. מִזְבַּח קָדְשְׁךָ נֶהֱרַס גְּאוֹן עֻזֵּנוּ. נִיחֹחַ וּמִנְחָה לֹא נִקְרְבוּ בְּבֵית תִּפְאַרְתֵּנוּ. שָׂעִיר נִמְנַע מֵאֶרֶץ גְּזֵרָה מִלְּכַפֵּר עֲוֹנוֹתֵינוּ. עֲבוֹדַת יוֹם הַכִּפּוּרִים זָכַרְנוּ וְהָמוּ לִבֵּנוּ. פְּאֵרֵנוּ נָפַל וְנִגְדַּע קַרְנֵנוּ. צִיּוֹן נַעֲשֵׂית מְנַת שׁוּעָלִים בְּגָלוּתֵנוּ. קוֹל נֵרִים וְלֹא נֶעֱצַר ...חֵנוּ. רָפוּ יָדֵינוּ וְכָשַׁל כֹּחֵנוּ. שְׁלָמִים בָּטְלוּ מִבֵּית מַאֲוַיֵּינוּ. תּוֹרָה וּנְבוּאָה ...מוּ וְנִבְעוּ מַצְפּוּנֵינוּ. עַל זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ וְעַל אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ: ע"כ

אבל

עֵץ חַיִּים

טבילות היה טובל כהן גדול ביה"כ: בכליל דתים חמש. פירוש בכולם חוזר לטבילות שזכר והטעם שכל טבילה וטבילה היה עושה עבודה א' בחמש עבודות היו ביה"כ והם תמיד של שחר ועבודת היום ואיל העם והוצאת כף ומחתה ותמיד של בין הערבים (ולגירסת הספרים דגרסי בכליל דתים חמש לא ידעתי אמאי קאי דאי בבגדי לבן הא ד' לבד היו כדלעיל מד' פעמים כד הנזכר דפסיק וגירסת הרד"א נכונה: מתענים בחמש. הם ה' ענויים אכילה ושתייה אחת כי שתייה בכלל אכילה היא ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש הרי חמשה ענויים:

אבל נתת לנו יהוה אלהינו (בשבת אומר את יום המנוח הזה) את יום הכפורים הזה את יום מקרא קדש הזה את יום סליחת העון הזה. יום שהוא אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה. יום אדיר בימי שנה. יום שתמחול בו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותעביר על כל פשעינו ככתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה תטהרו: ונאמר קחו עמכם דברים ושובו אל יהוה אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו:

פזמון

שמם הר ציון בעונות אבותינו. לא מקדש ולא כהן לכפר על עדתינו:
הבאנו דברים תחת קרבנותינו. ונשלמה פרים שפתינו: ונשלמה
חרב מקום שבתי. ושמם בית תפארתי: אפס ענן קטרתי. ומזבח אין אתי:
לא נשאר בלתי. תפלתי בגשתי: שא מריי ובשתי. כמו ביד איש עתי:
תשוב תרחמנו. תכבוש עונותינו: ונשלמה עם נרפש ונדלח. רצה אל טוב וסלח: וישועתם תצלח. בקטרת ממולח: ורב כופר תשלח. לכל עון נאלח: וחטאתם תסלח. כשעיר מפולח. בעת רצון ענני. ואל תבוה עניתנו: ונשלמה אלהינו ואלהי אבותינו תאיר ארצנו. תבנה היכלנו. תטהר טומאתנו. תמחא חטאתינו. תשמע תפלתנו: (בנוסחאות ישנות כתוב נוסח תפלה זו עד כי תתבר גורלנו. תשפיע שלומנו. תראה בענינו. תקרב קץ גאולתנו. תצמיח צמח

צדקה

עץ חיים

איש עתי. מזומן בכל עת: נרפש. לשון דריכה ורמיסה: ונדלח. נ"ל לשון הדיסה מן ותדלח מים ברגלך: תצלח לשון ביקוע כלומר שתעלה בישועתם ותבקע עד לשמים מן ויבקע והיה וצלח: בקטרת. במקטרת ועולה: ממולח. מעורב: מפולח. לשון ביקוע מן יפלח כליותי ותשובה השעיר שהיה נבקע ונעשה איברים איברים. וראוי להתאונן בהגדת זה הפיוט ונאמרו בלב נשבר ונדכה ועיין חמ"י ז"ל:

(**בנוסחאות** ישנות וכו'. אמר המח"ה דע כי נוסח תפלה זו מצאתיה בתכלאל קדמון מכתב יד למהר"ר יצחק יצ"ו ותמיה תפלה זו נמצאת בתוך סדר עבודה בחיבור הרא"ש [illegible] וראוי לאמרה ביום הזה כי תפלה ערבה היא ומתוקה מדבש רבי' המחבר עץ חיים ז"ל למה לא [illegible] אולי לא הגיע בה כלל או הגיע בה ודלה להעתיקה ויקרב עת נסיעתו ולכן באתי אני [illegible] והעתקתיה כמו שהיא כתובה לפני וראיתי לעצמי מעתק פירוש המלות הקשות כבלי [illegible] מהמפרשים ז"ל ואפרים כפי אל ה' שיוסיף לי חיים ואריכות ימים בימיני ושיבר וכביר [illegible] עד יבקע תתפתח לשובה לבקק נהרי יהודה ואפרים אני"ה: תתמך. לשון סמיכה: גורלנו. בהמ"ך: [illegible]

צדקך בימינו. תפאר בית חיינו ומאויינו. תעדני בקרוב לארגנו. תסמוך נופלת סוכתנו. תנהל על מי מנוחות קהלנו. תמחה דמעה מעל פנינו. תלבין כשלג את אודם חטאינו. תכפר את כל עונותינו. תיישר הדרך לפנינו. תטע שלום בינינו ותטענו בגבולנו. תחדש עבודת בית קדשנו ותפארתנו. תזכנו לביאת משיחנו. תוה תיו על מצחות קמינו. תהפוך לששון אבלנו. תדריכנו על במות אויבינו. תגדלנו ותרים קרננו. תברכנו ותאיר פניך אתנו. ותעשה למענך אם לא למעננו:

אמנם אלהינו. חטאנו לפניך והרבינו לפשוע ואין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש: ידענו יהוה רשענו עון אבותינו כי חטאנו לך: אם עונות ענו בנו יהוה עשה למען שמך כי רבו משובותינו לך חטאנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו: אל תנאץ למען שמך. אל תנבל כסא כבודך. זכור אל תפר בריתך אתנו: היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא יהוה אלהינו ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה: כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים: אלהינו ואלהי אבותינו אל תעש עמנו כחטאינו ואל תדיננו כזדון לבנו. ואל תגמלנו כרוע מעללינו ואל תעזבנו ואל תטשנו ואל לעד תזניחנו ואל תכלימנו ואל ריקם מלפניך תשיבנו ורוח קדשך אל תקח ממנו ואל תשבית ששוני וזבחנו ואל תטלטלנו ממקומנו ועיר בנית ירושלים במהרה בימינו. הנח לנו אבינו והקל מעלינו וזוננו ופרנסנו בכבוד ותתננו לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל המושלים עלינו ובעיני כל רואינו כי עבדים אנחנו ובעבדותנו לא עזבנו אלהינו ויט עלינו חסד ויתננו לרחמים בעיני כל שבינו כן יהוה אלהינו תאריך

אפך

עץ חיים

ניהי. לין וירושלים מן הקים את סוכת דוד וכו': תנהל. תנהג: תלבין כשלג. ע"פ מה שאמר הכתוב אם יהיו חטאיכם כשנים וכו': תוה תיו. ר"ל שיעשה רישום לרשה כה"ג סימן לגלותם שיהיית תיו: מגשימים. לשון גשם: רביבים. מים: תוגיענו. ל' הרחקה: תשבית. ל' ביטול: ל' עגרים. פסוק בנחמיה כשמעו כל הגולה מבבל לא"י אמרו כן: ה' נפלאות תגן עליהם. מהלכות משערי בלותי זמן: עפית. ל' הילוך ופריחה מן ישיפף על הארץ: גנון יגיל. ל' שמחה והללה: בנפה יתמלטו. ענין הצלה והבנתה: כי אתה תביעו. יכרין בירחם הלב על הבן: מחיקתיו. ע"פ

על

אפך עמנו ותנהלנו ברחמים. ויכבשו רחמיך את כעסך ויגלו רחמיך על מדותיך ותתנהג עמנו במדת רחמים ואל תתנהג עמנו במדת הדין והפר כעס ובטל גזרה ובטל כל גזרות קשות ממנו ומעמך ישראל ברחמיך הרבים והגן בעדנו כמו שנאמר יהוה צבאות יגן עליהם כן תגן על עמך בשלומך: כצפרים עפות כן יגן יהוה צבאות על ירושלם ועריה גנון והציל פסוח והמליט: כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה יהוה אבינו גואלנו מעולם שמך: כי יהוה שופטנו. יהוה מחוקקנו. יהוה מלכנו הוא יושיענו: יהוה חננו לך קוינו היה זרעם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה: יהוה תשפות שלום לנו כי כל מעשינו פעלת לנו: הראנו יהוה חסדך וישעך תתן לנו: הרחמן יטע שלום בינינו ויעקר שנאת חנם מלבנו וימלא את משאלותינו ובקשתינו והוא שבקש משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל אחת שאלתי מאת יהוה אותה אבקש שבתי בבית יהוה כל ימי חיי לחזות בנעם יהוה ולבקר בהיכלו: כן יאמר בעל הרחמים: (עד כאן)

ואח"כ נופלים על פניהם לפניך אני כורע ומשתחוה וכו' אבינו מלכנו וכו' וקדיש תתקבל. ופטום הקטרת וקדיש דרבנן. ועלינו לשבח. ואחר כך קורין מסכת יומא:

עץ חיים

על כפים חקותיך ענין רושם הוא: היה זרועם לבקרים. בכל בקר היה עמהם לשמרם ולעזרם מאחר שתוחלתנו בך: תשפות שלום. י"מ לשון עריכה וסידור מן שפות הסיר. שפות הכוונה תערוך שלום להיות מסודר בינינו וי"מ לשון ריבוי שלום: פעלת לנו. כלומר שככר עשית לנו כמפעלינו עתה עריך שלום בינינו: שנאת חנם. מה שחבירו שונא לו בלי שעשה לו רעה נקרא שנאת חנם (הכ"י: משיח אלהי יעקב. הוא דוד המע"ה שנמשח עפ"י ה' שהוא אלהי יעקב: ונעים זמירות ישראל. שחביבין ועריבין זמירותיו ושבחיו לפני הקב"ה מכל שירים שבעולם: אחת שאלתי מאת ה'. ואע"פ שקטנה השאלה בערך גודלו ית' ורוממותו הנה בעיני היא גדולה ואותה תמיד אבקש להיות שבתי בבית ה' ללמוד ולעסוק בתורה וזכותה תראני נועם ה' ליכנס נשמתי בגן עדן ולבקר בהיכלו לחקור ולדרוש על מה עשה ה' ככה בעולמות להיות אלה ג"ע וגיהנם יצר טוב ויצר רע חיים ומות וכיוצא כן יאמר. ישכים לתפלתי כאלו אומר הקב"ה אעשה בקשתך שהוא בעל הרחמים. פירוש מקור הרחמים ב"ה ודרכו לרחם עלינו שאנו ברואיו ע"כ: ואח"כ קורין מסכת יומא וכ"כ האר"י ויש בה ח' פרקים כי כן הוא היום ב"ת קמה באמ"ה עי"ש ועיין בס' הון עשיר ז"ל ובמח"ס ז"ל:

כֶּתֶר מַלְכוּת

בִּתְפִלָּתִי יִסְכַּן גָּבֶר. כִּי בָהּ יִלְמַד יוֹשֶׁר וּזְכוּת: סִפַּרְתִּי בָהּ
פִּלְאֵי אֵל חָי. בִּקְצָרָה אַךְ לֹא בַאֲרִיכוּת: שַׂמְתִּיהָ עַל
רֹאשׁ מַהֲלָלַי. וּקְרָאתִיהָ כֶּתֶר מַלְכוּת:

נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ וְנַפְשִׁי יוֹדַעַת מְאֹד: לְךָ יְהוָֹה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה
וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד: לְךָ יְהוָֹה הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא
לְכֹל לְרֹאשׁ וְהָעוֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד: לְךָ בְּרוּאֵי מַעְלָה וּמַטָּה יָעִידוּ
כִּי הֵמָּה יֹאבֵדוּ וְאַתָּה תַעֲמוֹד: לְךָ הַגְּבוּרָה אֲשֶׁר בְּסוֹדָהּ נִלְאוּ
רַעְיוֹנֵינוּ לַעֲמוֹד. כִּי עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד: לְךָ חֶבְיוֹן הָעֹז הַסּוֹד
וְהַיְסוֹד: לְךָ הַשֵּׁם הַנֶּעְלָם מִמְּתֵי חָכְמָה. וְהַכֹּחַ הַסּוֹבֵל הָעוֹלָם
עַל בְּלִימָה. וְהַיְכֹלֶת לְהוֹצִיא לָאוֹר כָּל תַּעֲלוּמָה: לְךָ הַחֶסֶד
אֲשֶׁר גָּבַר עַל בְּרוּאֶיךָ. וְהַטּוּב הַצָּפוּן לִירֵאֶיךָ: לְךָ הַסּוֹדוֹת אֲשֶׁר
לֹא יְכִילֵם שֵׂכֶל וְרַעְיוֹן. וְהַחַיִּים אֲשֶׁר לֹא יִשְׁלוֹט עֲלֵיהֶם כִּלָּיוֹן.
וְהַכִּסֵּא הַנַּעֲלֶה עַל כָּל עֶלְיוֹן. וְהַנָּוֶה הַנִּסְתָּר בְּרוּם חֶבְיוֹן: לְךָ
הַמְּצִיאוּת אֲשֶׁר מִצֵּל אוֹרוֹ נִהְיָה כָּל הֹוֶה. אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ

נחיה

עץ חיים

יסכן גבר. אמר שראוי לכל אדם להרגיל עצמו בתפלה זו מן הלשון יסכן גבר. ההסכן הסכנתי ת"א המילף אוליפנא. וביאר הטעם כי בה ילמד יושר וזכות: פלאי אל חי וכו'. מהלך הגלגלים וז' כוכבי לכת וי"ב מזלות להודיע נפלאותיו יתברך ואמר אל חי כי השמים וכל צבאם כעשן נמלחו והארץ וכל אשר בה תבלה. והוא חי וקים לעולמים בהו"ם: על ראש מהללי. אמר כי כתר מלכות זו עולה על כל המהללים והשירים והשבחים: נפלאים מעשיך. פירוש מכוסים מעשיך מעיני בשר. אמנם נפשי יודעת מאד מצד נפש המשכלת: לכל לראש. על כל ראש כי הלמ"ד תשמש מקום על כמ"ש בס' הרקמה: יעידו. כי הם ברואים מאתך והראיה כי המה יאבדו ואתה תעמוד: אשר בסודה. בסתר שלה: נלאו. יגעו: רעיונינו. מחשבותינו: כי עצמת. כי גבורתו יתברך עצומה ותקיפה על כל גבורה שבעולם: חביון העוז. מן ושם חביון עוזו. והכוונה על הר סיני ששם נגלה עוזו יתברך שהיא שכינתו שהיה חבוי בסתר עליון כמ"ש התרגום: ממתי החכמה. מאנשי החכמה: והכח הסובל. כח שמי התולה ארץ על בלימה כי היא תלויה על לא יסוד במאמרו יתברך: כל תעלומה. [illegible] חלון א' יש ברקיע ושמו תעלומה ומשם תולדות השמש לתקופתו: לך החסד אשר גבר. פי' גבר חסדו על יראיו: לך הסודות, הנסתרות: לא יכילם. פירוש לא יחזיקם הכוונה כי לא יוכל השכל למלא ולבוא עד תכונתם: לך המציאות וכו'. כי ממציאות אורו יתברך נתהוה כל דבר ואלו

יצויר

נחיה: לך שני העולמים אשר נתת ביניהם גבול. הראשון למעשים והשני לגמול: לך הגמול אשר גנזת לצדיקים ותעלימהו. ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו:

אתה אחד ראש כל מנין. ויסוד כל בנין: אתה אחד ובסוד אחדותך חכמי לב יתמהו. כי לא ידעו מה הוא: אתה אחד ואחדותך לא יגרע ולא יוסיף. לא יחסר ולא יעדיף: אתה אחד ולא כאחד הקנוי והמנוי. כי לא ישיגך רבוי ושנוי. לא תאר ולא כנוי: אתה אחד ולשום לך חק וגבול נלאה הגיוני. על כן אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני: אתה אחד גבהת ונעלית משפול ומנפול. ואי לו האחד

שיפול

עץ חיים

יצייר ח"ו העדר המציאות אין קיום לכל הנבראים: לך שני העולמים. העה"ז והעה"ב: הראשון למעשים. העה"ז לסגל בו מצות ומעשים טובים. ולעה"ב ישלם לו גמולו וזה מחסדו יתברך מפני הנשמות לזה העולם לזכות להגמול טוב לאכול ולהתענג מפרי מעשיהם כי קודם באתם לזה העולם הן מתביישין לקבל שפע וטובה ע"ד מאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי ביה כמ"ש המקובלים: לך הגמול אשר גנזת לצדיקים. היא אור הגנוז משבעת ימי בראשית ונקרא טוב כנאמר וירא אלהים את האור כי טוב וז"ש ותרא אותו כי טוב הוא והצפנהו עמד וגנזו הוא מ"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראיך: ראש כל מנין. האלף רומז ליחיד הקדמון ראש לחשבון האותיות: ויסוד כל בנין. כי בנייני המנינים יסודם הוא אלף כי לא יוכל לומר שנים או שלשה אם לא שיקדם לו תחלה האלף: כי לא ידעו מה הוא. ז"ל רמ"ק בספר עלמות וכלים פ"ה וזהו ענין רשב"י בתקונים באמרו אנת הוא חד וכו' כי לא ידעו מה הוא. והכוונה כי אין הא' מבין בהבנה כלל. אמנם אין בו יתברך מלת אחד על צד השלילה שהוא אחד בערך שאין שני לא על צד החיוב כדי אחד בחיוב גדר אחד: ואחדותך לא יגרע ולא יוסיף. כי הוא ראשון באחדות ואחרון באחרית ומבלעדיו אין אלהים ולזה נקרא אמת ראש אותיות ואמצע אותיות וסוף אותיות: ולא כאחד הקנוי והמנוי. ז"ל הר"ם במז"ל פ"א מהל' יסודי התורה דין ז' אלוה זה אחד הוא ואינו לא שנים ולא יותר על שנים אלא אחד שאין כיחודו אחד בכל האחדים הנמצאים בעולם לא אחד כמין שהוא כולל אחדים רבים ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות אלא יחוד שאין ייחוד אחר כמותו בעולם עכ"ל ועיין בפרדס שם: ולא שינוי. כי השינוי לא יהיה אלא מפני המקרים והוא יתברך אינו גוף כדי לו מקרים: לא תואר ולא כינוי. ז"ל רמב"ם הלכה ט' זה שכתוב בתורה יד ה' עיני ה' אזני ה' וכיוצא הכל לפי דעתן של בני אדם בתוכל דעתם לסבול. ואח"כ כשידעו ויתבוננו ידעו שכל התארים והכנוים דרך השאלה ולעולם לא יצדק בו יתברך לא תאר ולא כינוי: ולשום לך חוק וגבול נלאה הגיוני. ז"ל רבינו שם דין י"א ואינו מוני בזמן שיהיה לו ראשית ואחרית ומנין שנים וכו'. ועוד שהגבול הוא מורכב מן הסוג הקרוב והמבדל (המפרש שם ריש פרקין): אשמרה דרכי. מלחקור על זה כמ"ש החקר אלוה תמצא וכו': גבהת ונעלית. באחדותך אינה כאחדות הנבראים שצריך לאחר לעזרו ולסמכו

וזה

שיפול: אתה נמצא ולא ישיגך שמע אזן ולא ראות עין. ולא ישלוט בך איך ולמה ואין: אתה נמצא אבל לעצמך. ואין לאחר עמך: אתה נמצא בטרם היות כל זמן היית. ובלי מקום חנית: אתה נמצא וסודך נעלם ומי ישיגנו. עמוק עמוק מי ימצאנו: אתה חי ולא מזמן קבוע. ולא מעת ידוע: אתה חי ולא בנפש ונשמה. כי אתה נשמה לנשמה: אתה חי ולא כחיי אדם להבל דמה. וסופו עש ורמה: אתה חי והמגיע לסודך ימצא תענוג עולם. ואכל וחי לעולם: אתה גדול ומול גדולתך כל גדולה נכנעת. וכל יתרון מגרעת: אתה גדול מכל מחשבה. וגאה מכל מרכבה: אתה גדול על כל גדולה. ומרומם על כל ברכה ותהלה: אתה גבור ואין בכל יצירותיך ובריותיך. אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך: אתה גבור ולך הגבורה הגמורה. אשר אין לה שנוי ותמורה: אתה גבור ומרוב גאותך תמחול בעת זעם

אפך

עץ חיים

ישנו שניים ואילו כלו' משא"כ באחדות הנבראים שאם אין אחר לשמשו סוף שיפול כי אין שני להקימו: ולא ישיגך שמע אוזן ולא ראות עין. דבר זה מבואר בדברי רבי' דין י' מענין מרע"ה שהשיבו הקב"ה לא תוכל לראות את פני שאין כח בדעת האדם החי המחובר מגוף ונפש להשיג אמתת דבר זה על בוריו ע"כ: אתה נמצא אבל לעצמך. שאין שום בריה יכולה להשיג מציאותו אלא הוא יודע אמתת עצמו כמ"ש הרמב"ם שם פ"ב דין ט': ובטרם כל זמן היית. שלא קדמו שום דבר מפני שאין לו התחלה ולא עילה (המפרש בראש הפרקין): ובלי מקום חנית. שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: אתה חי ולא מזמן קבוע. שלא יצדק לשום זמן וגבול כי אם לגוף שיש לו עילה מחודשת. אבל השם שהוא קדמון ועילת הכל לא יצדק בו כן: אתה חי ולא בנפש ונשמה. שאין הבורא וחייו שנים כחיי בני אדם שהם בגוף ונשמה או כחיי המלאכים לכך הוא נשמה לנשמה כי הנשמה מאתו היתה מציאותן ומלא אם כן שהוא חיותו של עולם כלו בכללו: ולא כחיי אדם להבל דמה. לפי שהחיים שאו לו אחר ניספים על מהותו מה שאין כן בו יתברך שחיותו מעצמו ואינו דבר נפרד ממנו ולא יאמר עליו חי אלא להורות שהוא מצוי ואינו נעדר (המפרש שם): עש. הוא התולעת שאוכל הבגדים. ובאדם נוטה לבוא רקבון. ורמה. תולעת המתהוה בבשרו: ימצא תענוג עולם. כי כאשר תשיג הנפש מבוקשיו יתברך תשתעשע ותתענג בו דוגמת תענוג עולם הבא והוא מ"ש החכם יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא כי הנשמה תהנה ותתענג בדבקות והשגת השם. ואמר ואכל וחי לעולם. כי התורה סוד עץ החיים שהאוכל ממנו יחיה לעולם שכולו טוב וכולו ארוך: וכל יתרון מגרעת. פירוש כל יתרון וגדולה של האדם הינה נחשבת גדולה בערך השי"ת רק מגרעת: מכל מרכבה. מכל מרכבות מעלה: ומרומם על כל ברכה ותהלה. שאין כל בריה יכולה להלל כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם ונישא יותר ממה שאין הפה יכול לדבר: ומרוב גאותך תמחול בעת זעם אפך. הפך טבע בשר ודם שמי שהוא שפל סובל ומוחל עלבונו ומי שהוא גדול עולה אין דרכו למחול. וגם מטבע בשר ודם שאינו מוחל רק אחר שינוח כעסו ע"ד ואל תנחמנו

בשעת

אַפֶּךָ. וְתַאֲרִיךְ לַחַטָּאִים זַעְפֶּךָ: אַתָּה גִּבּוֹר וְרַחֲמֶיךָ עַל כָּל בְּרוּאֶיךָ כֻּלָּם. הֵמָּה הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם: אַתָּה אוֹר וְעֵינֵי כָל נֶפֶשׁ זַכָּה יִרְאוּךָ. וְעַנְנֵי עֲוֹנִים מֵעֵינֶיהָ יַעְלִימוּךָ: אַתָּה אוֹר נֶעְלָם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנִגְלֶה בָּעוֹלָם הַנִּרְאֶה. בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה: אַתָּה עֶלְיוֹן וְעֵינֵי הַשֵּׂכֶל לְךָ תִכְסֹף וְתִשְׁתָּאֶה. אֶפֶס קָצֵהוּ תִרְאֶה וְכֻלּוֹ לֹא תִרְאֶה: אַתָּה אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְכָל הַבְּרוּאִים עֵדֶיךָ. וּבִכְבוֹד זֶה הַשֵּׁם נִתְחַיֵּב כָּל נִבְרָא לְעָבְדֶךָ: אַתָּה אֱלוֹהַּ וְכָל הַיְצוּרִים עֲבָדֶיךָ וְעוֹבְדֶיךָ. וְלֹא יֶחְסַר כְּבוֹדְךָ בִּגְלַל עוֹבְדֵי בִלְעָדֶךָ. כִּי כַוָּנַת כֻּלָּם לְהַגִּיעַ עָדֶיךָ. אֲבָל הֵם כְּעִוְרִים מְגַמַּת פְּנֵיהֶם דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ. וְתָעוּ מִן הַדֶּרֶךְ. זֶה טָבַע בִּבְאֵר שַׁחַת. וְזֶה נָפַל אֶל פַּחַת. וְכֻלָּם חָשְׁבוּ כִּי לְחֶפְצָם נָגָעוּ. וְהֵם לָרִיק יָגָעוּ. אַךְ עֲבָדֶיךָ הֵם כִּפְקֻחִים הַהוֹלְכִים דֶּרֶךְ נְכוֹחָה. לֹא סָרוּ יָמִין וּשְׂמֹאל מִן הַדֶּרֶךְ. עַד בֹּאָם לַחֲצַר בֵּית הַמֶּלֶךְ:

אתה

עץ חיים

בשעת כעסו מבא"ל ה' לרוב גאותו מוחל לחטאים וגם מוחל בשעת זעם אפו: זעפך. כעסך שמא ייטיב. ועוד כי האדם ממהר לנקום ממי שחטא לו שמא ימות זה או זה קודם נקמה. אבל הקב"ה שהוא חי וקים אם לא יפרע עתה בחיי האדם יפרע ממנו לאחר מיתה: המה הגבורים. ר"ל הם הרחמים המתגברים לכפות הדין: אשר מעולם. מימות אדם הראשון שריחם עליו השי"ת כדימוס ע"ש זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה: וענני עונים. פירוש העונות נעשים כענני מסך מבדיל כע"ש סכות בענן לך עיין ר"מ גלאנטי בפירוש איכה: ונגלה בעולם הנראה. בעולם הבא בין הצדיקים כנודע: ותשתאה. לשון תימה: אפס קצהו תראה. משה רבה זכותו יזכה לראות קצת מן הקצה כענין וראית את אחורי ופני לא יראו: וכל הברואים עדיך. אתה אלהי האלהים מרי של כל מרין. וכיון שכן שהוא אלהינו ואדון. נמצא שאנחנו עבדיו ומחוייבים לעבדו כדרך העבד המחויב לעבוד לאדוניו ורבונו: אבל הם כעורים. ז"ל הרמב"ם פ"א מהלכות ע"ז. בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדולה. אמרו הואיל והאל ברא גלגלים וכוכבים אלו להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד ראוים הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד. וזהו רצון האל יתברך לגדל ולכבד למי שגידלו וכבדו. וכיון שעלה דבר זה על לבם התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להם קרבנות ולשבחם ולפארם ולהשתחוות להם כדי שישיגו רצון הבורא יתברך בדעתם הרעה וזהו עיקר ע"ז לא שהיו אומרים שאין שם אלוה ואחר כך נשתכח שם האלוה מפיהם והיו מדמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים עד שעמד אברהם אבינו ע"ה וכו' ע"ש. ובזה נתבארו כל דברי הפייטן: אך עבדיך הם כפקחים. אלו העבדים בני א"ו ההולכים דרך נכוחה וחוקרים בידיעת הכוכבים והגלגלים שמידיעתם תעתק המחשבה להשיג הצורות הנפרדות ובורא הכל שהקב"ה אין לו תחלה ולא עילה שיודע ממנה ולא יודע אלא ממעשיו ומדותיו ועוד כשיעריך האדם נפשו לגלגלים וצורתם ידע שפליותו וקלותו ושהוא נחשב לאין ועוד שבשעת שיתבונן אלו הגלגלי' ומזה ידע חכמתו וגבורתו של בורא ומיד תצמא נפשו לידבק בבורא ויאהב אותו אהבה רבה ויירא ויפחד פחד גדול וכו' ע"ש

רמב"ם

אתה אלוה סומך היצורים באלהותך. וסועד הברואים באחדותך:

אתה אלוה ואין הפרש בין אלהותך ואחדותך. וקדמותך ומציאותך. כי הכל סוד אחד. ואם ישתנה שם כל אחד. הכל הולך אל מקום אחד: אתה חכם והחכמה מקור חיים וממך נובעת. ובחכמתך נבער כל אדם מדעת: אתה חכם קדמון לכל קדמון. והחכמה היתה אצלך אמון: אתה חכם ולא למדת מבלעדיך. ולא קנית חכמה מזולתך: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן. כפועל ואומן. למשוך משך היש מן האין. כהמשך האור היוצא מן העין. ושואב ממקור האור מבלי דלי.

ופועל

עץ חיים

[רמב]"ם הלכות יסודי התורה פ"ד דין י"ב והמפרש שם וספר כלי חמדה דף ה' ע"א ד"ה הכלל העולה. ולז"א הפייטן אך עבדיך הם כפקחים וכו' עד בואם לחצר בית המלך כי יתעלו מעלה אחר מעלה עד שיגיעו קצת מסודות הבורא יתברך:

סומך היצורים באלהותך. ע"ד שאנו אומרים המנהיג עולמו בחסד: ואם ישתנה שם כל אחד. המשל נקרא שד"י ע"ש שהוא משדד המערכות. נקרא חנון שהוא מחונן הבריות הרי [ה]נהגים שמכנים אליו ע"ש פעולותיו ולפיכך לעולם אין לו כינוי ולא שם ידוע כי אם שם ההוי"ה [ש]ם העצם ב"ה שממנו נהיה כל הוה: ובחכמתך נבער כל אדם מדעת. כי כיון שהוא יתברך מקור [ה]חכמה וממנו נאצל קצת מן הקצת חכמה לאדם הרי אין חכמתו כלום נגד הבורא יתברך וכאלו נבער [כ]ל אדם מדעת: קדמון לכל קדמון. כי הוא קדם לכל הנבראים שקדמו בבריאה. ועיין ס' העיקרים [מאמר] ב' פרק ח"י: אמון. גנוזה: אתה חכם ולא למדת מבלעדיך. כי האדם קונה ולומד חכמה שהיא [א]ין ממנו שלא ידעה מקודם משא"כ בבורא יתברך כי הוא הדעת הוא המדע כמ"ש הרמב"ם הלכות [יסו]די התורה פ"ב דין י' ע"ש: ומחכמתך אצלת חפץ מזומן. הכוונה שאצל חפצו שהוא רצונו אשר [הי]ה כלול בדעתו וידיעתו. ולז"א הפייטן מזומן כי חפצו לא היה חוץ ממנו חלילה. והחפץ והרצון [הז]ה בכחו נבראו הגלגלים והכוכבים יש מאין בחפצו ורצונו לא בעמל ויגיעה ולא בכלי אומנות כי [אי]נו היה כאומן וכלי והחפץ הזה הוא הדבור כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו: ואמר וכחה נוגעת על [קצ]ה היריעה וכו' הכונה שכח הרצון נוגע מתחלת הרקיע ששמו ערבות עד וילון הקצה האחרון הנראה [ו]עוד יקראו יריעה שהוא פרוס כיריעה ועיין בחגיגה פ' אין דורשין. ובספר תהלה לדוד ח"ב פי"א [...] וז"ל מטבע האור שהוא מקרה כמשך הנמשך מספיריות כוכב השמש עם מה שהוא מקרה הוא [...] ההויות וכל השלמיות שיש לגמלא המורגש סבתם האור זהו להורות שכמו שהאור המוחש ראשית [...] וגם שהוא מקרה בעצמותו כי הוא התחלת הצורות כן הוא יתברך שהוא אור רוחני התחלת [...] כולם וגם שהאור שהמוחש אינו נאחז לא ימנע מפני זה לחדש ההויות בעולם כן הוא יתברך [...] נבדל בתכלית ממציא היצירים ומחדשם. ולזה רמז רשב"ג שכתב ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואומן למשוך משך היש מן האין כהמשך האור היוצא מן העין עכ"ל:

כבוד

ופועל הכל מבלי כלי. וחצב וחקק. וטהר וזקק. וקרא אל האין ונבקע. ואל היש ונתקע. ואל העולם ונרקע. ותכן שחקים בזרת. ידו אהל הגלגלים מחברת. ובלולאות היכולת יריעות הבריאות קושרת. וכחה נוגעת על שפת היריעה הבריאה החיצונה. הקיצונה במחברת:

מי ימלל גבורותיך בעשותך כדור הארץ נחלק לשנים. חציו יבשה וחציו מים. והקפת על המים גלגל הרוח. סובב סובב הולך הרוח. ועל סביבותיו ינוח. והקפת על הרוח גלגל האש. והיסודות האלה ארבעתם. להם סוד אחד. ומוצאם אחד. וממנו יוצאים ומתחדשים. ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים: מי יחוה גדולתך. בהקיפך על גלגל האש גלגל הרקיע ובו הירח. ומזיו השמש שואב וזורח. ובתשעה ועשרים יום יסוב גלגלו. ויעלה דרך גבולו. וסודיה מהם פשוטים ומהם עמוקים. וגופו פחות מגוף הארץ כחלק

מתשעה

עץ חיים

כדור הארץ נחלק לשנים. דבר זה ידוע מרז"ל שיום א' ויום ב' מימי היצירה עמדה הארץ טבועה במים אוקינוס ולא היה מגולה ממנה אפי' נקודה אחת. וביום ג' אמר יתברך יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה ונקוה הים כחצי כדור הארץ וחצי ממנה נתגלה לאויר העולם: והקפת על המים גלגל הרוח. דע כי ד' יסודות הן ארמ"ע וכל א' מהן גולם פשוט והם עיקר ויסוד לכל הנבראים מאדם ובהמה ועוף ורמש ודג וצמח ומתכת ואבנים טובות ומרגליות ושאר אבני הבנין והרים וגושי עפר הכל גולמן מחובר מד' יסודות אלו. ואלו היסודות הם למטה מן הרקיע. האש שהיא קלה מן הכל לפי שהיא חמה ויבשה מקומה בשפולי גלגל הירח וזוהי האש הטבעית והיא זכה מאד ואין לה עין ואינה אדומה כמו זו האש שאצלינו שאלו היתה אדומה היה נראה האויר בלילה כולו אדום. ולמטה מן האש הרוח והוא חם ולח והוא כבד מן האש וקל מן המים לכך מקומו למטה מן האש. והמים למטה ממנו לפי שהוא כבד מפני שהוא קר ולח והארץ כבידה מן הכל לפיכך היא למטה מן הכל כמו שנתבאר כל זה בספרי הרמב"ם ובעלי המחקר ז"ל: והיסודות האלה ארבעתן להם יסוד אחד. ז"ל הרמב"ם פ"ג האל ברא למטה מגלגל הירח גולם א' שאינו כגולם הגלגלים וברא ד' צורות לגולם זה ואינן כצורת הגלגלים ונקבע כל צורה וצורה במקצת גולם זה וכל אחד ואחד מד' יסודות אש רוח מים עפר מקיף את שלמטה ממנו מכל רוחותיו כמו גלגל עכ"ל. ובזה נתבאר כל דברי הפייטן בפסיקא זו: **גלגל א'** הוא גלגל הירח ונקרא כן שהוא מתחדש בכל חדש ותרגום חדש ירחא (מפרשים): ובכ"ט יום יסוב גלגלו. לאו דוקא אלא בכ"ט יום י"ב שעות תשצ"ג חלקים יסוב הירח כל גלגל המזלות כנודע ומבואר בהרמב"ם הלכות קדוש החדש פ"ו דין ג': ויעלה דרך גבולו. במהלך האמצעי (שם): וסודיה מהם פשוטים ומהם עמוקים. היינו חדשי השנה יש מהם י"ב חדשים שנ"ד ימים חסר חלק מעט ולפעמים יתוסף בה חודש העיבור ותהיה השנה שפ"ד יום בקירוב עיין ברמב"ם שם. ואולי יכוין לת"ש הר"ר הרשב"ץ בס' ת"י דף מ"ד ע"ג שיש לירח

תנועות

תשעה ושלשים חלקים. והוא מעורר מדי חדש בחדשו חדושי עולם קורותיו. וטובותיו ורעותיו. ברצון הבורא אותו. להודיע לבני האדם גבורותיו:
מי יזכיר תהלותיך בעשותך הירח ראש לחשבון מועדים וזמנים. ותקופות ואותות לימים ושנים. ובלילה ממשלתו. עד בוא עתו. ותחשך יפעתו. ויתכסה מעטה קדרותו. כי ממאור השמש אורתו. ובליל ארבעה עשר אם יעמדו על קו התלי שניהם. ויפריד ביניהם. אז הירח לא יהל אורו. וידעך נרו. למען דעת כל עמי הארץ כי הם ברואי מעלה. ואם הם יקרים. עליהם שופט משפיל ולהרים. אך יחיה אחרי נפלו. ויאיר אחרי אפלו. ובהדבקו בסוף החדש עם החמה אם יהיה תלי ביניהם. ועל קו אחד יעמדו שניהם. אז יעמוד הירח לפני השמש כעב שחורה. ויסתיר מעין כל רואיה מאורה. למען ידעו כל רואיה כי אין המלכות לצבא השמים וחייליהם. אבל יש אדון עליהם. מחשיך מאיריהם. כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם. והחושבים כי השמש אלהיהם. בעת הזאת יבושו ממחשבותיהם. ויבחנו דבריהם. וידעו כי יד יהוה

עשתה

עץ חיים

תנועת שונות כי חמש התנועות יש לירח וזה לגד ריבוי הגלגלים שהם נושאים אותו. ע"כ אנו רואים אותו פעם גדול פעם קטן פעם רחוק מנקודת הארץ פעם קרוב פעם מהיר פעם מאחר אעפ"י שתנועת וגלגלי היא שוה לעולם וכבר אז"ל פעמים בא בקצרה פעמים בא בארוכה דכתיב שמש ידע מבואו ירח לא ידע מבואו ויהא ראיה אמתית עכ"ל: וגופו פחות מגוף הארץ כחלק מט"ל חלקים. דבר זה חקרוהו חכמי התכונה במופת וזכרו הרמב"ם פ"ג מהלכות יסודי התורה דין ח' והמפרש שם ושם זכר הרמב"ם שהארץ גדולה מן הירח כמו מ' פעמים ואולי דברי הפייטן בקירוב: יפעתו. אורו וזהרו: ויתכסה. ויתלבש מעטפת קדרותו. קדרותו. לשון חשך: כי ממאור השמש אורתו. ז"ל הרשב"ץ בס' הפ"י דף מ"ד ע"ב כי אין אור הירח מעצמו אלא מאור השמש (כמו שיקרה כשתקח נחשת או ברזל קלל מלוטש יפה ושמתו כנגד השמש והוא מתרחק שיוצא ממנו זוהר ואורה. ש"א נתיב ב') וכשהוא תחת השמש היא אין אליו ומאיר כנגד השמש והוא מתרחק ממנו מעט מעט וכל אשר יתרחק ממנו הוא מוסיף אורה עד שהוא מתרחק ממנו חצי הגלגל והם זה כנגד זה אז הוא מאיר החצי שהוא נראה אליו ונראה אותו כולו מאיר ואח"כ הוא מוסיף להתקרב אל השמש ומחסר האורה מעט מעט עד שהוא נוגע בו פעם אחרת אז יחסר אורה מעת הדבקו כי בראשונה עד שהוא פוגע בו פעם אחרת יש לו ה' א' עכ"ל: (אמר אחי"ה עיין בספר ברכת אברהם דף כ"ד ע"ב וס' כבוד חכמים נ"א) זה הגלגל לפי ריחוקו מן החמה כן הוא האור מוסיף והולך להתפשט בחציו שכלפי הארץ. וכפי קורבתו לחמה כן הוא האור הולך ונמחק מחציו זה שכלפי הארץ (עיין ש"א נתיב ב' ומאכ"ת ח"א סי' ט"ז): אם יעמדו על קו התלי שניהם. הזנב [הא' שבמערב נקרא ראש והאחד שבמזרח נקרא תלי או זנב וזה לפי שהוא הולך ומילר אל שני הקצוות וזהו ענין לקיון הירח ומבואר בש"א נתיב ב': יקרים. מעטים ורמים: אך יחיה אחרי נפלו. בראשית החדש כשהוא מתרחק מן השמש כמש"ל. וסוף

הפיסקא

עשתה זאת ואין לשמש יכולת. והמחשיך אורה לו לבדו הממשלת. והוא השולח אליה עבר מעבדיה. גמול חסדיה. לכרות מפלצתה. ולהסתיר אורה. ויסירה מגבירה: מי יספר צדקותיך. בהקיפך על רקיע הירח גלגל שני באין יוצאת ופרץ. ובו כוכב והוא הנקרא כוכב ומדתו כחלק משנים ועשרים אלף מן הארץ. ומקיף הגלגל בעשרה חדשים (נ"א ימים) במרץ. והוא מעורר בעולם ריבות ומדנים. ואיבות ורננים. ונותן כח לעשות חיל ולצבור הון ולכנוס עושר ומזון. במצות הבורא אותו לשרתו כעבד לפני אדון. והוא כוכב השכל והחכמה. נותן לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה: מי יבין סודותיך. בהקיפך על גלגל השני גלגל שלישי ובו נוגה. כגברת בין חיליה, וככלה תעדה כליה. ובעשתי עשר חדש תסוב גליליה. וגופה כחלק משבעה ושלשים מן הארץ ליודעי סודה ומשכיליה. והיא מחדשת בעולם ברצון בוראה השקט ושלוה. ודיצה וחדוה. ושירות ורננים. ומצהלות חופות חתנים. והיא מקשרת פרי תנובות ושאר הצמחים ממגד תבואות שמש. וממגד גרש ירחים: מי ישכיל סודך בהקיפך על גלגל נוגה גלגל רביעי ובו החמה. וסובבת כל הגלגל בשנה תמימה. וגופה גדול מגוף הארץ מאה ושבעים פעם במופתי שכל

ומזמה

עץ חיים

הפיסקא ככר נתבאר במ"ש בשם הרשב"ץ והגו"ן בחיד"ק (שמואל ב' ח'): בעת הזאת יבושו ממחשביה'. כי אלי היה אלוה כדעת הטועים לא היה מגיע לו לקיון. וא"כ מכח הלקיון ידעו כי לא אל הוא וכי יש אדון מנהיג אותו וממשיך אותו כרסן הסוס ביד הרוכב עליו להנהיגו ולהוליכו למקום אשר יחפוץ כי אין לשום שליטה על עצמו: עבד מעבדיה. הם י"ב מזלות המשרתים ללבנה וממהרים הליכתה כדי לפגוע בשמש ומזה נולד לה הלקיון וז"ל רמב"ם פ"ב מהלכות יסודי התורה אבל המזלות הם נאמנים בשליחות השם הם המגיעים אותם בלי הפסק ועיין בס"ב בספר המורה פ"ד ומהל"ת ח"א י"א: גמול חסדיה. אולי כונת הרב שזה היה לה בדרך עונש על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד ויהיה חסדיה לפי זה מלשון חסד הוא שה"א קלנא הוא ל' חרפה (נ"ל):

גלגל שני. ובו כוכב. ונקרא כן לפי שהוא כולל לכל הכוכבים. ויש גורסים כותב לפי שהוא מושל על הכותבים והסופרים והוא מזלם (המפרשי' שם) ונקרא בערבי עטארד: בעשרה חדשים נ"א ימים. המדקדק בדברי הרמב"ם ובס"א ובמפרש שם פ"ג מהלכות יסודי התורה יראה שעיקר הגירסא חדשים ע"ש דין א'. וכתב הרמב"ם אין בכל הכוכבים גדול מכוכב השמש ולא קטן מכוכב שבגלגל השני. ומ"ש ומדתו כחלק מכ"ב אלף מן הארץ ר"ל מדתו פחות כ"ב אלף פעם מן הארץ ובמפרש איתא שם כחלק כ"ד מן הארץ: ואיבות ורננים. ה"נ ול"ג ורננים ופי' רננים צווחות וזעקות מן בכרמים לא ירונן לשון צווחה כפי' מהריב"ש ז"ל: **גלגל שלישי.** ובו נוגה. כגברת בין חייליה. ונקרא נוגה ע"ש הזוהר והאור שבאמצע ונוגה כאור תהיה (מפרשים) והוא גלגל ג' ונקרא בערבי אלזהר'ה

ימומה. והיא חולקת אור לכל כוכבי שמים ונותנת תשועה למלכים והוד מלכות ואימה. ומחדשת נפלאים בעולם אם לשלום ואם למלחמה. ועוקרת מלכיות ותחתיהם אחרות מקימה ומרימה. ולה יכולת להשפיל ולהרים ביד רמה. הכל ברצון הבורא אותה בחכמה. ובכל יום תשתחוה למלכה ובית נתיבות נצבה. ובשחר תרים ראש ותקוד לערב במערבה. בערב היא באה ובבקר היא שבה: מי יכיל גדולתך. בעשותך אותה למנות בה ימים ושנים ועתים מזומנים. ולהצמיח בה עץ עושה פרי ומעדנות כימה. ומושכות כסיל דשנים ורעננים. וששה חדשים הולכת לפאת צפון לחמם האויר והמים והעצים והאבנים. וכפי קרבתה לצפון יגדלו הימים ויאריכו הזמנים. עד ימצא מקום אשר יגדל יומו עד היותו ששה חדשים במופתים נאמנים. וששה חדשים הולכת לפאת דרום במעגלים נתונים. עד ימצא מקום אשר יגדל לילו עד היותו ששה חדשים כפי מבחן הבוחנים. וממנה יודעו קצת מעשי בוראה. שמץ מגבורותיו ועזוזו ונפלאותיו. כי מגדולת העבדים גדולת האדון נודעת. לכל יודעי דעת. ועל העבד יגלה תוקף האדון וכבודו. וכל טוב אדוניו בידו: מי יכיל אותותיך. בהקיפך אותה להעניק אור לכוכבי מעלה ומטה גם ללבנה. ואם תחתיה תעמוד הבהרת לבנה. וכפי אשר ירחק ממנה הירח מזיוה לוקח. כי ברחקו יקרב לעמוד נכחה. ויקבל זרחה. עד ימלא אורו בעמדו לפניה. והאיר אל עבר פניה. וכל אשר יקרב אחר חצי

החדש

עץ חיים

...ה. בילקוט בראשית אמרו ריבה אחת היתה בדור המבול ובקש שמחזאי להזדווג לה אמרה לו ...' נשמעת לך עד שתלמדני שם המפורש שאתה עולה בו לרקיע ולימדה והזכירתו ועלתה לרקיע ...ה' הואיל ופירשה עצמה מן העבירה לכו וקבעו אותה בין ז' כוכבים ונקבעה בכימה : תסוב גלילה. ...ת גלגלה ר"ל סבובה מן גלילי כסף: מקשרת פרי התנובה. הרז"ל התקשר מעדנות כימה. כימה יש ...גה גדולה ומקטרא לפירא. ורד"ק פירש מן והקשורים ליעקב כי כימה היא תקשר הפירות ע"ש: ...שה גדול מגוף הארץ כחלק מל"ז מן הארץ. וכ"כ רבינו הרמב"ם ז"ל פ"ג מהלכות יסודי התורה ...: **גלגל ד'** ובו חמה. שמה העיקרי שמש ונקרא חמה שממנה תהיה החמימות בעולם ונק' חרס ... באדומה כחרס בעת שתזרח ובבא שתערב (המפרש שם) : בערב היא באה. במערב היא שוקעת ...ר היא שבה. ובמזרח היא זורחת : ומושכות כסיל דשנים ורעננים. כ' רד"ק ומושכות כסיל ...ה היא תבשל הפירות באחרונה : שמץ מגבורותיו. קצת מגבורותיו : מי יכיל אותותיך. כבר נת' ...' במ"ש משם הרשב"ץ ז"ל: **גלגל ה'** ובו מאדים וכו' ונק' מאדים לפי שהוא אדום במראה. ...ים שהוא מושל על ש"ד ועל המלחמות (המפרש שם) ונקרא בערבי אלמריך : כגבור עריץ.

תקיף

החדש אליה. הוא נוטה מעליה. וירחק ממעמד נגדה. וינק לצדה. ועל כן תחסר אדרתו. עד כלות חדשו ותקופתו. ויבוא בגבול שפתו. ובהדבקו עמה יסתר במסתרים כפי יום וחצי וחצי שעה ורגעים ספורים. ואחרי כן יתחדש וישוב לקדמותו. והוא כחתן יוצא מחופתו:

מי ידע פליאותיך. בהקיפך על גלגל חמה גלגל חמישי ובו מאדים כמלך בהיכלו. ובשמונה עשר חדש יסוב גלגלו. ומדתו כגוף הארץ פעם וחצי ושמינית פעם. וזה תכלית גדלו. והוא כגבור עריץ מגן גבוריו מאדם. ומעורר מלחמות והרג ואבדן. ומוצי חרב ולהוטי רשף נהפך לחורב לשדם. ושנות בצרת ושרפת אש ורעמים ואבני אלגביש ומדוקרים ושלופי חרב כנגדם. כי רגליהם לרע ירוצו. וימהרו לשפך דם: מי יבין נוראותיך. בהקיפך על גלגל מאדים גלגל ששי גלגל ומסבה. עצומה ורבה. צדק ילין בה. וגופו גדול מגוף הארץ חמשה ושבעים פעם במדת רחבה. וסובב הגלגל בשתים עשרה שנה והוא כוכב הרצון והאהבה. ומעורר יראת השם ויושר ותשובה. וכל מדה טובה. ומרבה כל תבואה ותנובה. ומשבית מלחמות ואיבה ומריבה. ודתו לחזק בישרי כל בדק. והוא ישפוט תבל בצדק: מי ישוחח גדולתך. בהקיפך על גלגל צדק גלגל שביעי ובו שבתאי בתקופתו. וגופו גדול מגוף הארץ אחת ותשעים פעם במדתו וסובב הגלגל שלשים שנה במרוצתו ומעורר מלחמות ושבי

ושבי

עץ חיים

תקוף יחזק: ולהוטי רשף. ר' להט ענין גילוי האש לשון מתלהטים בתמימות: נהפך לחורב לשדם מן נהפך לשדי בחרבוני קיץ: לשדי ר' כזה. בחרבוני. ר' חמימות מן הייתי ביום אכלני חורב בצורת. מניעת הגשמים: כי רגליהם לרע ירוצו. ענייני מנהגם והרגם מן יכול השם לשבר כרגלך: לשפך דם. ר"ל כתוב אל הדברים אלו: צדק ילין בה. גלגל ו' וכו צדק ונק' כן לפי שהוא כן השופטים ומדריך ומתנו הבאת הרעה למי שהיתו בופפו כלדק (מפרשים) ונק' בערבי אלמשתרי: ודתו. ומנהגו: לחזק בישרי כל בדק. כל דבר נפרץ ונסתר מחוקו להשיבו: שבתאי. הוא גלגל ז' ונקרא כן לפי שהוא

כנגד

וְשָׂבֵעַ וְרָעֵב כִּי כֵן מִדָּתוֹ. וּמַחֲרִיב אֲרָצוֹת וְעוֹקֵר מַלְכִיּוֹת בִּרְצוֹן הַמַּפְקִיד אוֹתוֹ לַעֲבוֹד עֲבוֹדָתוֹ. נָכְרִיָּה עֲבוֹדָתוֹ:

מִי יַגִּיעַ לְרוֹמְמוּתֶךָ. בְּהַקִּיפְךָ עַל גַּלְגַּל שַׁבְּתַאי גַּלְגַּל שְׁמִינִי בִּמְסִבָּתוֹ. וְהוּא סוֹבֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַזָּלוֹת עַל קַו חֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ. וְכָל כּוֹכְבֵי שַׁחַק הַתַּחְתּוֹנִים יְצוּקִים בִּיצוּקָתוֹ. וְכָל כּוֹכָב מֵהֶם יַקִּיף הַגַּלְגַּל בְּשִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף שָׁנִים מֵרוֹב גַּבְהוּתוֹ. וְגוּף כָּל כּוֹכָב מֵהֶם מֵאָה וְשִׁבְעִים פַּעַם כְּגוּף הָאָרֶץ וְזֹאת תַּכְלִית גְּדֻלָּתוֹ. וּמִכֹּחַ הַמַּזָּלוֹת הָהֵם נֶאֱצַל כֹּחַ כָּל בְּרוּאֵי מַטָּה לְמִינֵיהֶם. בִּרְצוֹן בּוֹרְאָם וּמַפְקִידָם עֲלֵיהֶם. וְכָל אֶחָד מֵהֶם עַל מַתְכֻּנְתּוֹ בְּרָאוֹ. וּבְשֵׁם קְרָאוֹ. אִישׁ אִישׁ עַל עֲבוֹדָתוֹ וְעַל מַשָּׂאוֹ: מִי יֵדַע הֲלִיכוֹתֶיךָ. בַּעֲשׂוֹתְךָ לְשִׁבְעָה כּוֹכְבֵי לֶכֶת הַיְכֹלֶת בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַזָּלוֹת. וְעִם טָלֶה וְשׁוֹר אֲצַלְתָּ כֹּחֲךָ בְּהִתְיַחֲדָם. וְהַשְּׁלִישִׁי תְּאוֹמִים כִּשְׁנֵי אַחִים בְּהִתְאַחֲדָם. וּדְמוּת פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם. וְהָרְבִיעִי וְהוּא סַרְטָן גַּם לְאַרְיֵה נָתַתָּ מֵהוֹדְךָ עָלָיו. וְלַאֲחוֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו. וְכֵן לְמֹאזְנַיִם וּלְעַקְרָב אֲשֶׁר בְּצִדּוֹ הוּשַׁת. וְהַתְּשִׁיעִי הַנִּבְרָא בְּצוּרַת גִּבּוֹר כֹּחוֹ לֹא נָשַׁת. וַיְהִי רוֹבֵה קַשָּׁת. וְכֵן נִבְרָא גְּדִי וּדְלִי בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל. וּבְצִדּוֹ הַמַּזָּל הָאַחֲרוֹן. וַיְמַן יְהוָה דָּג גָּדוֹל. וְאֵלֶּה הַמַּזָּלוֹת הַגְּבוֹהִים וְנִשָּׂאִים בְּמַעֲלוֹתָם. שְׁנֵים עָשָׂר נְשִׂיאִים לְאֻמּוֹתָם: יְהוָה מִי יַחְקוֹר תַּעֲלוּמוֹתֶיךָ. בְּהַאֲצִילְךָ עַל גַּלְגַּל הַמַּזָּלוֹת גַּלְגַּל תְּשִׁיעִי בְּמַעֲרָכוֹ. הַמַּקִּיף עַל כָּל הַגַּלְגַּלִּים וּבְרוּאֵיהֶם וְהֵם סְגוּרִים בְּתוֹכוֹ. הַמַּנְהִיג כָּל כּוֹכְבֵי שָׁמַיִם וְגַלְגַּלֵּיהֶם מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב לְתֹקֶף מַהֲלָכוֹ. הַמִּשְׁתַּחֲוֶה פַּעַם בְּכָל יוֹם לִפְאַת מַעֲרָב לְמַלְכּוֹ וּמַעֲרִיכוֹ. וְכָל בְּרוּאֵי מַעְלָה בְּתוֹכוֹ כְּגַרְגִּיר חַרְדָּל בַּיָּם הַגָּדוֹל לְתֹקֶף גָּדְלוֹ

וערכו

עץ חיים

גדול [illegible] בכחו׳ כמיכת ואת יותר מכל הככבים ונקרא בערבי אלזחל : גלגל ח׳ במסבתו . וי״ב מזלות קבועים בו וכל כוכבי הרקיע הקבועים שאין להם מספר הם קבועים במזלות שבזה הגלגל ונקראו המזלות בלשון ערב ברו״ג וכן נקראים (המתנות) מנאז״ל ונקראו מזלות על שם ההליכה תרגום ויזל יאזל. ואלו י״ב חלקי אותם לכ״ח מתנות לפי הילוך הירח בהם בכל יום מחנה הנקראת מנז״ה (הספרים פ״ג מהלכות יסודי התורה) : וכבש קראו. הראשון נקרא טלה בערבי אלחמ״ל. שור אלת׳ור. תאומים אלגוזא . סרטן אלסרטאן. אריה אלאסד. בתולה אלסנבלה. מאזנים אלמיזאן. עקרב אלעקרב. קשת אלקוס. גדי אלגדי . דלי אלדלי. דגים אלחות . ויש ברקיע קו חולק את עיגול המזלות ברחבו לשני חלקים שוים ויהיו ששה מזלות מצד זה וששה מצד זה והקו הזה הוא דרך השמש ונקרא קו הקדרית. כי כשהשמש והלבנה שניהם תחת הקו ההוא יהיו זה כנגד זה או זה אצל זה יהיה קדרות לשמש

או

ועורכו. והוא וגדולתו נחשב לאין וכאפס לגדולת בוראו ומלכו. וכל מעלותיו וגדלו. מאפס ותהו נחשבו לו: מי יבין סודות נוראותיך. בהרימך על גלגל התשיעי גלגל השכל הוא ההיכל לפני. העשירי יהיה קדש ליהוה. והוא הגלגל הנעלה על כל עליון. אשר לא ישיגהו רעיון ושם החביון. אשר הוא לכבודך לאפריון. מכסף האמת יצקת אותו. ומזהב השכל עשית רפידתו. ועל עמודי צדק שמת מסבתו. ומכחך מציאותו. וממך ועדיך מגמתו. ואליך תשוקתו: יהוה מי יעמיק למחשבותיך. בעשותך מזיו השכינה זהר הנשמות. והנפשות הרמות הם מלאכי רצונך משרתי פניך. הם אדירי כח וגבורי ממלכת. בידם להט החרב המתהפכת ועושי מלאכת. אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת. כולם גזרות פנינית וחיות עליות. חיצוניות ופנימיות. הליכותיך צופיות. ממקום קדוש יהלכו. וממקום האור ימשכו. נחלקים לכתות. ועל דגלם אותות. בעט סופר מהיר חרותות. מהם נסיכות ומהם משרתות. מהם צבאות רצות ובאות. לא עיפות ולא נלאות. רואות ולא נראות. מהם חצובי להבות ומהם רוחות נושבות. מהם מאש וממים מורכבות. מהם שרפים ומהם רשפים. מהם זקים ומהם ברקים. וכל כת מהם משתחוה לרוכב ערבות וברום עולם נצבים לאלפים ולרבבות. נחלקים למשמרות. ביום ובלילה לראש אשמורות. לערוך תהלות ושירות. לנאזר בגבורות. כולם בחרדה ורעדה כורעים ומשתחוים לך ואומרים מודים אנחנו לך שאתה אלהינו. אתה עשיתנו ולא אנחנו. ומעשה ידך כולנו. וכי אתה אדונינו ואנחנו

עבדיך

עץ חיים

חו לירח וחלי עיגול של המזלות הנוטה לצד צפון שבו שם הליקות עש"ת סא"ב נקרא חלק הצפוני והחלק מן מע"ק נד"ד נק' חלק דרומי עיין בארוך כל זה בש"א נתיב שני: גלגל ט' המקיף של כל הגלגלים והוא הגדול והעליון שבכולם ונקרא שמי השמים וחכמי התכונה יקראו לו גלגל היומי לפי שעל פיו יהיו היום והלילה כי הוא מקיף העולם פעם בכל יום ממזרח למערב במרוצה רבה ועלימה סביב מרכזו שהוא מרכז הארץ ונושא בחיקו כל הגלגלים וכוכביהם והשמש והירח וכל צבא השמים ומכריחם להסבים עמו במרוצתו בכח להקיף העולם ולהשתחות עמו לפני יוצרו בכל יום (עיין ש"א נתיב ב' בארוך) והוא נקרא גלגל החוזר לפי שכל הגלגלים סובבים ממערב למזרח וזה סובב ממזרח למערב (מפרש שם): גלגל י'. הוא גלגל השכל ונק' גלגל ערבות לפי שהם יקרים ונכבדים והדבר הנכבד יקרא ערב שנאמר ואת בני התערובות דמתרגמינן ית בני רברביא (עיין המפרש פ"נ): נסיכות. ל' גדולה ושררה מן נסכתי מלכי: רשפים. פירוש גילוי אש: זיקין. כוכב הגראה כמי שיש לו זנב ארוך: נוה החביון. סתר החביון. סתר שכינתו ית' שהוא חבוי בסתר עליון. ע"כ:

פירוש

עבדיך. ואתה בוראנו ואנחנו עדיך: יהוה מי יבוא עד תכונתך. בהגביהך למעלה מגלגל השכל כסא הכבוד. אשר שם נוה החביון וההוד. ושם הסוד והיסוד. ועדיו יגיע השכל ושם יעמוד. ומלמעלה גאית ועלית על כסא תעצומך. ואיש לא יעלה עמך:

בקשה זו ע"ד הקבלה נכללת בכתר מלכות. חברה והקנה הרה"ג כמוהר"ר יחיה בן ה"ר סעדיה אלצ'אהרי זלה"ה (סעוב"י צנעא יע"א):

יהוה מי יגיע עד תכלית חכמתך. מאד עמקו מחשבותיך. גאית ולגאון גליך תשית על כסא כבודך. ראשית לכל ראשית. נקודה אצולה מן האור הקדמון. היתה אצלך אמון. וממנה מסלות לשמותיך. לפעולות אדם בדבר שפתיך. וקראום עבדיך ספירות. והיו למאורות. סובבים

את

עץ חיים

פירוש פיוט מהר"י צ'אהרי ז"ל. ולגאון גליך תשית. פסוק הוא באיוב ל"ח ועיין מ"ש בו המפרשים. ופה יכוין לגלגלים כולם אשר שם מלאכי מעלה ומזלות וכוכבים וחייליהם והכוונה כי רצה המקום ב"ה להשפיע אליהם משפעו להחיותם ולקיימם בסוד ואתה מחיה את כולם. ולפי שלא היה להם יכולת כ"כ לקבל השפע היורד מא"ס לרוב אורו וזהרו עלה ברצונו הפשוט ב"ה להאציל י"ס שבהם ישתלשל אורו מעט מעט בדקות ועביות קצת שיוכלו לקבל כדמיון החושש חולי בעיניו שאינו יכול לראות השמש להדיא לרוב אורהו כי אם לאור המתפשט ממנו דרך חלונות כמו כן אצל הבורא ב"ה הספירות והשפע משתלשל מאחת לאחת עד המדה האחרונה כדמיון העששיות המקבלות אור מהשמש שהראשונה מאירה ביותר והשנית מתמעט והולך כן הדבר הזה אצל ד' עולמות אבי"ע וכל אחד מהם שהוא למטה מהראשון שקדם לו הוא מעובה וחשוך מהא' שקדם לו. ולעולם האורות קשורות זו בזו באדם העליון הקדמון כדרך כאור שהוא יוצא מהשמש ומכה בעששיות זו אחר זו שלעולם הם אדוקים ומחוברים באור השמש כמו כן באור הנשפע בספירות מחובר הוא באצילותו הקדמון אין דבר נפרד ממנו ח"ו. ואחר שידעת כלל זה נבוא לבאר קצת מן הקצת פרטי דברי הפייטן ז"ל בעה"ה: ראשית לכל ראשית. פי' בתיקונים כי כ"ע מלך החכמה נקרא ראש כי החכמה ג"כ ראש והכתר על החכמה נק' ראש האמיתי כי הוא ראש ומביאו רמ"ק ז"ל: נקודה אצולה. נקודה שהאציל מאור קדמון ב"ה אצילות קדוש עליון ולא נפרד ולא נחלק ממנו אבל נשאר אצלו דביק והוא סוד היו"ד וזהו כ"ע ב"ה: היתה אצלך אמון. לנוע הוך האור הקדמון כי הכל אחד והוא כדוגמת המעין היוצא ונובע ממקורו מהים שהמעין הוא בכח כלול במקורו שהוא הים: וממנה מסלות לשמותיך. מהנקודה זאת משתלשלת ומשפעת למטה מסלות לשמותיך שבהם נתכנו הספירות אהי"ה יה אל אלהי"ם יהו"ה צבאו"ת שד"י אדנ"י. וכל זה בעבור פעולותיהן הפועלות בתחתונים ע"י אותם המדות כנזכר בריש התיקונים בתפלת אליהו ז"ל אנת הוא דאפיקת עשר תיקונין וקרינן להו ספירות לאנהגא בהון עלמין ברחמי ודינא. ואומרו בדבר שפתיך. חוזר אל האצילות שהאצילם ב"ה ברצונו ובכונה בפה דיבור להשמיע את האוזן מה שיכולה לשמוע: וקראום עבדיך ספירות. כמאמר התיקונים וקרינן להו ספירות. ונק' כן כי הם דקות ופשוטות וספיריות: סובלים את העולם הנגלה והנעלם.

אֶת הָעוֹלָם. הַנִּגְלֶה וְהַנֶּעְלָם. מֵהֶם רַחֲמִים פְּשׁוּטִים. כְּלָלִים וּפְרָטִים. וּמֵהֶם דִּין לִשְׁפּוֹט כָּל הַנִּבְרָאִים בְּצֶדֶק. לְחַזֵּק כָּל בֶּדֶק. שׁוֹאֲבִים זֶה מִזֶּה. וּמוֹדִיעִים לְכָל נָבִיא וְחוֹזֶה. מְמַלְּאִים לְכָל שׁוֹאֵל מִשְׁאָלֶת. כְּשַׁלְהֶבֶת קְשׁוּרָה בְּגַחֶלֶת. וְכָל בָּאֵי עוֹלָם מֵהֶם נִתְחַדֵּשׁ. יְהוָה בָם סִינַי בַּקֹּדֶשׁ. הַיּוֹדֵעַ מַתְכּוּנָתָם בְּיַחַד. לְעוֹלָם לֹא יִפְחַד. לְחַבֵּר אֶת הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד: תְּחִלָּתָם כֶּתֶר וּשְׁמוֹ אֶהְיֶה. אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ נִחְיֶה: וְהַשֵּׁנִית מֵעֵינֵי כָל חַי נֶעְלָמָה. הֵן יִרְאַת יְהוָה הִיא חָכְמָה. וְעָלֶיהָ אָמַר הַמְשׁוֹרֵר הַלְּוִיָּה. כִּי כָל רוֹאֶיהָ יֹאמְרוּ אַיֵּה: וְהַשְּׁלִישִׁית יְאַשְּׁרוּהָ בְּקוֹל רִנָּה. וְיֹאמְרוּ אֵיזֶה מְקוֹם בִּינָה. וּשְׁמוֹ נֶעְלָם בְּנִקּוּד אלהים.

עץ חיים

כמבואר בתפלת אליהו לאנהגא בהון עלמין סתימין דלא אתגליין ועלמין דאתגליין: לחזק כל בדק. ישוע הנופל בבנין יקרא בדק והרצון בזה כי באמצעות הדין הנשפע בהם ישפטו בני אדם וידעו כי יש אלהים שופטים בארץ ובזה יפחדו וישובו מדרכם: שואבים זה מזה. נתבאר כמש"ל: ומודיעים לכל נביא וחוזה. וזה שפע"י שתי המדות הנק' נצ"ח הו"ד: ממלאים לכל שואל משאלת. כענין אז"ל הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין. והמשכיל יבין: כשלהבה קשורה בגחלת. חוזר אל אצילות הספירות. ואמר תחלה שואבים זה מזה והכוונה כי הספירות א' נקשרת בחברתה כמו גחלת לשלהבת הנמשכת ממנה כי הם שואבות זה מזה ואדוקות ודבוקות באור העליון עלת העלות ב"ה שלזה נקרא אצילות להורות שנאצלו אללו כדרך שלהבת הקשורה בגחלת כי בלעדי הגחלת אין מציאות לשלהבת: וכל באי עולם מהם נתחדש. כי מאצילות הספירות היו המלאכים והנשמות והשמים והארץ וכל צבאם בכח ואח"כ יצאו אל הפועל והחדוש שזכר הפייטן הכונה שיצא מן הכח אל הפועל: ה' בם. אורו ית' המהוה כל נהיה בתוכם ובם חונה: היודע מתכונתם. הכוונה היודע אצילותם שאינם נפרדים ולא נחלקים כי כולם קשורים ביחד זו בזו בכח אור א"ס החופף עליהם: לעולם לא יפחד. שיגיע לו נזק ועונש ובגרלה מזה לחבר את האהל הוא אור א"ס הפרוש עליהם להיותו אחד ליחדו בי"ב כמו שזכרנו ואם ח"ו יפריד במחשבה ספירה אחת מסיבת הסיבות א"ס ב"ה או ספירה אחת מחברתה הרי הוא מקצץ בנטיעות: תחלתם כתר ושמו אהי"ה. וגק' כן שתחלה היה הכל בתוכו קודם התפשטותו אנה והנה שבם היה נהיה כל הוה בכח ועיין בספר השמות להרמ"ק פ"ב ושם ביאר הענין באורך ועיין בזוהר פרשת אחרי מות: אשר אמרנו בצלו נחיה. כי בצל אורו מתקיים העולם ומלואו: והשנית מעיני כל חי נעלמה וכו' ועליה אמר המשורר הללויה. רמז הפייטן כי היא נקראת בשם י"ה שפירוש י"ה לשון חוזק כמו שלהבת יה שפירושו חזקה כא הרמז בשם זה אל החכמה וירצה לתוקף והעלם המדה הזו (לשון הפרדס שם): **והשלישית** וכו' ושמו נעלם בניקוד אלהי"ם בזוהר פ' אחרי מות דס"ד ע"א אמרו הוי"ה דאקרי אלהי"ם בגין דההוא נהר רחמי ובגין דדינין מתערין מינה כתיבא רחמי וניקוד אלהי"ם גבורה וע"ש ברמ"ק: והאומרו לאדנו ורחבו חוזר אל שם הוי"ה שהוא רחב וארוך הכוונה אל מקור הרחמים ארך אפים כנזכר בתפלת אליהו חד אריך וחד קציר וחד בינוני שהכונה חד אריך רחמים ארך אפים וחד קציר ר"ל קצר אפים דהיינו בעל חמה שהוא קו הדין כמ"ש בו הרמ"ק בספר עלמות וכלים פ"ו עי"ש: ותקן לשון חן: ערכו. סדרו והכוונה כי מצד הניקוד הוא דבר גבורות ומצד אותיות הוי"ה תקן סדרו ? הוא:

אלהים להחבו וארבו. ודבר גבורות וחין ערכו: והרביעית גדולה לנורא
איום. חסד אל כל היום: והחמישית גבורה ידועה לגברים. כי אלהים
שופט זה ישפיל וזה ירים: והששית תפארת תקרא מהיכלך. השלך
על יהוה יהבך והוא יכלכלך: והשביעית נצח. בה יזמרו לאלהי
צבאות בקול צח. נעימות בימינו לעבדיו מרחם. וגם נצח ישראל לא ישקר
ולא ינחם: והשמינית הוד באלהים צבאות דבר דבור על אפניו. הוד והדר
לפניו: והתשיעית יסוד באל חי נעלם. וצדיק יסוד עולם: והעשירית

מלכות

עץ חיים

של רחמים : **והרביעית** גדולה לנורא ואיום. הכוונה אעפ"י שמצד הדין יהיה אדם חייב. הוא מזכה אותו כי חסד היפך הדין וזהו הגדולה באומרו לנורא ואיום לומר שאעפ"י שמצד הדין יהיה חייב שכן ויהיה עליו היכה נורא שהיא בגבורה ר"ל מן הדין. עכ"ז חסד אל כל היום פועל בחסד היפך הדין. א"נ נורא ואיום ממש קאי בחסד המוזכר שהוא נורא ואיום לדחות הגבורות ע"ד שאמרו בזוהר פרשת נח אל זועם בכל יום זועם בכל יומא דדינא אשתכחו ודחי לון לבר וקיימא הוא ומכסה עלמא : **והחמישית** גבורה ידועה לגברים. ידועה לחכמים ברי לבב שהיא פועלת בדין ואמר ידועה לגבורים כי הם שמים לנגד עיניהם דינו ופחדו לא כבוערים שאין פחד אלהים לנגד עינם כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים כי היא פועלת בדין גמור אם להמית אם להחיות אם להוריש אם להעשיר אם להשפיל אם להרים כמ"ש הרמ"ק בפ"ז משער השמות ובזה נתבארו דברי הפייטן: **והששית** תפארת תקרא מהיכליך. הכוונה כי התפארת היא כלול רחמים ודין כי הוא מכריע בין חו"ג. ורחמים שבו מצד החכמה ודין שבו מצד הבינה כמ"ש הרמ"ק בערך משפט והוא אומרו תקרא לשון הזמנה : מהיכליך. מהחכמה והבינה ששם היו נאצלים הכל והיא נק' עץ חיים כי ממנה תוצאות חיים ולכל וחי לעולם : **והשביעית** נצח בה יזמרו. דע כי הנצח הוא ענף החסד כמ"ש המקובלים ולז"א בה יזמרו כי מזמור הוא בחסד כנזכר בז"ה והוא נקרא עמוד הימני ולזה אמר נעימות בימינו לעבדיו מרחם כי הוא ענף הרחמים ע"ש נעימות בימינך נצח והוא נק' ה' צבאות משא"כ בהו"ד שהוא נק' אלהים צבאות כי הוא ענף הגבורה כמ"ש לקמן : **והשמינית** הוד באלהים צבאות. כי היא ענף הגבורה דין והוא העמוד השמאלי. ולפי שהם אחים כ"א בכל פעולותיהם ולא יתפרדו מיחדות לכך נקראו שניהם צבאות אלא של כל אחד יש שם ליווי זה ה' צבאות וזה אלהים צבאות ומפורש ברמ"ק פרק י"ב משער השמות. והוא אומרו דבר דבור על אופניו שאעפ"י ששניהם מתכנים בשם צבאות עכ"ז זה יקרא ה' צבאות וזה אלהים צבאות. א"נ להיות ההוד ענף הגבורה. לז"א דבר כי כל דבר הוא לשון קשה הכא נמי כן דהיינו דין כנזכר : הוד והדר לפניו. נקרא כן בהתלבשו בגבורה כמ"ש והראיה חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך כמבואר בס' השם ולפי דעת הרמ"ק הדר הוא ג"כ בהוד ולפי מ"ש שם שבספר יקר פי' שהוא בנצח נמצא א"כ מלת לפניו קאי אהוד וה"ק והדר דהיינו הנצח לפניו לפני ההו"ד קודם לו : **והתשיעית** יסוד באל חי נעלם. היסוד נק' אל חי כי הוא מוכן מכל הספירות מדת החסד והחיים למדת אדנ"י ולפי שמוכן מדת החסד נק' אל ולפי שמוכן מדת החיים נק' חי וכאשר מתחברים החסד והחיים נקרא אל חי (הרמ"ק פי"ג) : וצדיק יסוד עולם. פי' שהיסוד נקרא צדיק להיותו מוטה לצדקה עם צדק היא המלכות ויו"ד שבסוף צדיק יסוד הוי צדיק (הרמ"ק בשער ערכי

הכנויים

מַלְכוּת בְּאֶלֶ"ף דָּלֶ"ת מְהוּלָּלָה. וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה. וְהִיא צָנִיף מְלוּכָה עַל רֹאשֵׁנוּ. כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ: אֵלֶּה הַכְּתָרִים. בְּפִי הַמְקֻבָּלִים מְסוּדָּרִים. מֵאֵין סוֹף בְּחֶבְיוֹן הָעֹז נִסְתָּרִים. בְּתוּשִׁיָּה נִצְפָּנָה לַיְשָׁרִים. וַעֲלֵיהֶם אָמַר הַמְשׁוֹרֵר בְּמִקְרָאָיו. סוֹד יְהֹוָה לִירֵאָיו: ע"כ

ט׳

עץ חיים

הכינויים): **והעשירית** באל"ף דל"ת מהוללה. המלכות נקראת אדני מל׳ אדני המשכן לשון קיבול שם אולר וקיבול לשם בן ארבע אותיות ולכל הספירות כנודע (שם): ומלכותו בכל משלה. שמם אדנ׳ אותיותיו מורים על ממשלתו וענינו כילד. א׳ שבו שהיא סוד אהי"ה שהוא למעלה. י׳ שבו היא סוד הוי"ה שהוא באמצע שוכן בו. דל"ת נו"ן שבו הוא סוד ד"ן שמות ההוי"ה שהם סוד כל מיני שפע ואצילות וקיום לכל הנבראים שבעולם. נמצאת למד כי כל הממשלה והשולטנות הוא ביד אדנ׳ ולפיכך היא מורה לשון אדנו"ת שזה השם אדון כל הארץ בכח הוי"ה ששוכן בו (הרמ"ק בפי"ג בשם כ׳ האורה): והיא צניף מלוכה על ראשינו. כי היא אמן של ישראל הפורשת כנפיה על בניה ע"ד והיית עטרת תפארת ביד ה׳ וצניף מלוכה. כי כמו שהצניף מסבב הראש ומקיפו כמו כן מלכות פורשת כנפיה עלינו וארז"ל ישראל בני מלכים הם לפי שנפשותם אצולה מחיבור המלך והמלכה אשרינו מה טוב חלקנו והנה כשאדם ואשתו למטה מתחברים בקדושה הם כדמיון המלך והמלכה למעלה והיא השפעה שמשפיע המלך למעלה למלכה הוא מסיבת הסבות כ"כ המקובלים. ובתפלת אליהו ז"ל כתר עליון איהו כתר מלכות ועליה אתאמר מגיד מראשית כי שניהם מיוחדים כתר ומלכות בסוד מגיד מראשית אחרית כי המשכתה ואצילותה מכ"ע (עיין רמ"ק ספר עצמות וכלים פ"ו) ובזה שכל נגלה דברי הפייטן כסא כבוד דהיינו המלכות. מרום הורמה ונתעלה. מראשון דהיינו כ"ע. מקום מקדשנו כי משם נשפעות נשמות קדושות של ישראל: בחביון העוז. בסתרי אין סוף ב"ה: נסתרים. כי הם אדיקים וקשורים ולפוכים שם יחדו יהיו תמים. ומלת נסתרים מושכת עצמה ואחר עמה וכך פירושו: נסתרים בתושיה נצפנה לישרים. לומר כי כל הסודות נסתרים הם תוך תורתנו הקדושה אשר נצפנה לישרים כי לא כל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול כי היא נסתרת ונצפנת בתורה הנק׳ תושיה דאין מתגלה רק לראוי אליהם וכאשר ידעת משל מי שנשא בתו של מלך המוכר בזהר ובספרה"י ז"ל. ולזה אמר ועליהם אמר המשורר במקראיו סוד ה׳ ליראיו כי סוד ה׳ לא יתגלה רק ליראיו. ועוד י"ל כוונת שחתם הפייטן בפסוק זה כי אותיות שניות הם וה"י גי׳ כ"א אהי"ה הרומז בקוץ עליון יו"ד דהוי"ה וס"ת דה"ו גי׳ י"ה הרומז לג׳ ראשונות המזלות לשבעת ימי הבנין. ור"ת סי"ל גי׳ ק׳ כלל כל ספירות כל אחת כלולה מעשר הרי זה יגיד עומק בינת הפייטן ז"ל נעץ סופן בתחלתן והיו לאחדים ונשאל מהאור להיות חלקנו עמהם. אכי"ר: **הנה** באלרנו לך ראשי פרקים קצת מן הקצת ממה שחנן אלהים את עבדו והוא מעט מן המעט שהיתו אפילו כגרגיר חרדל בים הגדול ספרי המקובלים אך להודיע מעלת והילא תהלת מחברו ז"ל שבמלות קצרות כלל כמה ענינים הודעו ובארנו הנראה לנו בכוונתו כי כל דבריו מוצאם ומקורם נובע מתורת מקור חיים אור העולם פי׳ הזהר והמקובלים ונלדק כל אמרי פיו וידעתי כי יש פנים לפנים וסודות עמוקים אין בשכל חי להשיגם. האמנם ביארנו מה שמצאה ידינו יד עני ואביון ואם עמוקים דבריו יותר מזה מכל מקום הענין שכתבנו מלד עצמו אמת הוא למתחילים בפשטי חכמה ע. והשי"ת יאיר עינינו במאור תורתו אכי"ר:

מי יעשה כמעשיך. בעשותך תחת כסא כבודך. מעמד לנפשות חסידיך. ושם נוה הנשמות הטהורות. אשר בצרור החיים צרורות. ואשר יגעו וייעפו שם יחליפו כח. ושם ינוחו יגיעי כח. ואלה בני נח. ובו נועם בלי תכלית וקצבה. והוא העולם הבא. ושם מעמדות ומראות. לנפשות העומדות. במראות הצובאות. את פני האדון לראות ולהראות. שוכנות בהיכלי מלך. ועומדות על שלחן המלך. ומתעדנות במתק פרי השכל והוא יתן מעדני מלך. זאת המנוחה והנחלה אשר אין תכלית לטובה ויפיה. וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה:

מי יגלה צפונותיך. בעשותך במרום חדרים ואוצרות. מהם נוראות ספורות. ודבר גבורות. מהם אוצרות חיים. לזכים נקיים. ומהם אוצרות ישע. לשבי פשע. ומהם אוצרות אש וגחלי גפרית. לעוברי ברית. ואוצרות שוחות עמוקות לא יכבה אשם. זעום יהוה יפל שם. ואוצרות סופות וסערות. וקפאון ויקרות. ואוצרות ברד וקרח וציה ושלג. גם חום ונוזלי

פלג

עץ חיים

בעשותך תחת כסא כבודך מעמד לנפשות חסידיך ושם נוה הנשמות הטהורות. בחגיגה בפ' אין דורשין אמרו ערבות שבו צדק ומשפט וצדקה וגנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה ונשמתם של צדיקים וחיות וכו' וכסא הכבוד ומלך רם ונשא שוכן עליהם וכו' ע"ש. הנה נתבאר לך כי כסא הכבוד בערבות והחיות שם נושאות לכסא ושם מקום הנשמות: ואשר יגעו וייעפו שם יחליפו כח. הכוונה אותם שיגעו בתורת הש"י ובמצותיו בעוה"ז זוכות ומתעלות שאחר פטירת האדם, נשמה חוזרת ונשגבה העליון מקומה הראשון ושם יחליפו כח מתחדשות ומחליפות כח ושם ינוחו: ואלה בני נח. בני מנוחה. ואמר ואלה למעט אותם שנתרשלו בעוה"ז לקיים תורה ומצות: ושם מעמדות ומראות. ענין גילוי מראה כבוד ה': לנפשות העומדות במראות הצובאות. פירוש כל הנשמות הם עומדות בג"ע של מעלה כצורת האדם ודיוקנו בזה העולם יעוין בזוהר ובר"מ מרקנאטי פ' בראשית (מהרי"ו וגה) והוא מפורש בזוהר בראשית מדרש הנעלם דף קט"ו ע"ב: וגחלי גפרית. ע"פ נשמת ה' כנחל גפרית בוערה בה (ישעיה ל') והנזכרים בגמ"ל טעות הוא: זעום ה'. כל מי שהשם זועם בו וקוצף עליו מחמת מעשיו הרעים יפול שם בגיהנם: ואוצרות סופות וסערות. זוועות ורוחות: וקפאון ויקרות. כשלג וכפור (רד"ק) וכה"י עדי וגליד: וקרח. הם המים המגלידים: ונוזלי פלג. המים חלוק לחלקים

פרג. וקיטור וכפור וענן וערפל. ועלטה ואפל. הכל הכינות בעתו. אם לשבט אם לארצו. אם לחסד השבת אותו וקדשתו:

מי יכיל עצמתך. בבראך מזיו כבודך יפעה טהורה. מצור הציר נגזרה. וממקבת בור נוקרה. ואצלת עליה רוח חכמה. וקראת אותה נשמה. עשיתה מלהבות אש השכל חצובה. ונשמת כאש בוערה בה. שלחתה אל הגוף לעבדו ולשמרו. והיא כאש בתוכו ולא תשרפהו. כי מאש הנשמה נברא הגוף ויצא מאין ליש. מפני אשר ירד עליו יהוה באש:

מי יגיע לחכמתך. בתתך לנפש כח הדעת אשר בה תקועה. ויהי המדע יסודה. ועל כן לא ישלוט עליה כליון. ותתקיים כפי קיום יסודה. וזה ענינה וסודה. והנפש החכמה לא תראה מות. אך תקבל על עונה עונש מר

ממות

עץ חיים

לחלקים רבים: וקיטור. לשון עשן. וכפור היא הנופל בשחר בימי הקור: וערפל. הוא החשך העב: ועלטה. ענינו ג"כ חשך ואפלה: הכל הכינות בעתו. תולדות שלג ונוזלי פלג וכו': אם לשבט. לפורענות בני אדם מורידם בהרים וגבעות שאין מקום זריעה: אם לארצו. להורידם כאשר נגזר עליהם בתחלת דין לא לשבט ולא לפנים מן השורה אלא בבינונית: אם לחסד. שנעשו הדור צדיקי יותר צדיקי' משהיו בר"ה. הקב"ה מורידם במקומות הצריכים להם שלא תרד מהם טפה לאבוד (רש"י איוב ל"ו ע"ש): עצמתך תקפך וגבורתך: יפעה טהורה. לשון אורה: מצור הצור. פי' מתוך הסלע הנקרא צור וכינה האל בצור כי אין לדמותו אלא למעשיו ע"ד העברה (רד"ק): נגזרה. נחתכה ונלקחה כי הנשמה חלק אלוה ממעל: וממקבת בור. הוא כלי שנוקבים בו הבור והוא משל אמר כי עשיתה מלהבות אש השכל חצובה. כי היא נגזרת מתחת כסא הכבוד מגלגל ערבות הנקרא גלגל השכל ששם שכלים נפרדים: ונשמתו כאש בוערה בה. כאש הדולקת וביערת בגחלת: שלחתה אל הגוף לעבדו ולשמרו. הכונה שהקב"ה שלחה אל הגוף להתלבש בו כדי לפעול בזה העולם ע"י הגוף מע"ט להמשיך עיני של מקום לעוה"ז כמ"ש בס' המשכל: ולשמרו. כי בלעדי הנשמה א"א להתקיים הגוף וכבר עוררו רז"ל מאימתי נשפעת באדם הנשמה בשאלת אנטונינוס לרבי והיתה התשו' מעת החיבור שאל"כ היתה הטפה מסרחת ולא היה לה קיום: כי מאש הנשמה נברא הגוף. כי הנשמה נקראת אורה ע"ש שהיא מאירת כל הכונת איברי הגוף והגוף נברא ממנה כי אין הטפה רק כש לעיסה: ויצא מאין ליש. תחלתו טפה ולאחריתו נהיה גוף בנוי ומשוכלל וכל זה היא מפני אשר ירד עליו אש הנשמה במאמרו ורצונו: כפי קיום יסודה כי יסודה שממנה לוקחה קיים לעולמים כ"ה כמו כן הנשמה. ולנ"א והנפש החכמה לא תראה מות כי לא צריך לומר שם מיתה אלא בגוף הגשמי אשר נברא מד' יסודות שיא הטפה כי כל דבר הנמצא בעולם הוא כלול מארבעה יסודות אש רוח מים עפר: אך תקבל על עונה עונש מר ממות. כי היא המכרחת לאדם לפעול כעולות כן לפי כן נענש

כי

מות. ואם טהרה תפיק רצון ותשחק ליום אחרון. ואם נטמאה תגור בשצף קצף וחרון. וכל ימי טומאתה בדד תשב גולה וסורה. בכל קדש לא תגע. ואל המקדש לא תבוא עד מלאת ימי טהרה: מי יגמול על טובותיך. בשומך הנשמה לגוף להחיותו. ואורה (נ"א ואורח) להורותו ולהראותו להציל לו מרעתו. קורצתו מאדמה. ונפחת בו נשמה. ואצלת עליו רוח חכמה. אשר בה יבדל מבהמה. ויעלה אל מעלה רמה. שמתו בעולמך סגור. ואתה מחוץ תבין מעשיו ותראנו. וכל אשר ממך יעלימנו. מבית ומחוץ תצפנו: מי יודע סוד מפעלותיך. בעשותך לגוף צרכי פעולותיו. ונתת לו עינים לראות אותותיך. ואזנים לשמוע נוראותיך. ורעיון להבין קצת סודותיך. ופה לספר תהלתך. ולשון להגיד לכל יבוא גבורתך. כמוני היום אני עבדך בן אמתך. המספר כפי קוצר לשוני מעט מזער מרוממותך. והם אלה קצות דרכיך. ומה עצמו ראשיהם. כי חיים הם למוצאיהם. בהם יוכל כל שומעיהם להכירך. ואם לא ראו פני יקרך. וכל אשר לא ישמע גבורתך איך יכיר אלהותך. ואיך תבוא בלבו אמתתך. ויכוין רעיוניו לעבודתך. על כן מצא עבדך את לבו להזכיר לפני אלהיו מעט מזער מראשי תהלותיו. אולי בם מעונו ישה. ובמה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי:

אלהי

עץ חיים

כי הגוף אינו רק כלי לאומן לפעול בו כמ"ש בס' ר"מ דיליאון וסוד הגיהנם הוא שמקבלת עונשה [...]ינה וכבר האריך הרחיב הרב דיליאון ז"ל בביאור הגיהנם של מעלה ושל מטה ומביאו בס' שבט [...] הרבתי מזה: ואם טהרה תפיק רצון וכו'. כלומר אם סיגלה תורה ומע"ט תפיק רצונה אשר [...] היתה הכונה בביאתה לזה העולם כדי שתזכה ותאכל מפרי מעשיה באלו הולכת לגן עדניו של מקום ותעדן שם ולזכות באור החיים בשמחה וששון וחדוה וזהו ותשחק לשון חדוה ושמחה: ליום אחרון. [...] הפטירה. ואם נטמאה בתשיב מעשים רעים. תגור בשצף קצף. תהיה נעה ונדה ותסבול ותקבל עונשה בגיהנם באף וחרון: וכל ימי טומאתה בדד תשב. כי כל עוד שלא הספיקה לקבל עונשה היא [...]ת גם כן ממחיצתה גולה וסורה סורו טמא קראו לה: ואל המקדש לא תבא. מתלבשה הא' עד שלא הספקה לקבל עונשה: אשר בה יבדל מבהמה. כי הנפש הזאת אינה כמו הנפש החיונית אשר [ב]בהמה שבמותה יורדת למטה לארץ כמוזכר בהרמב"ם הלכות יסודי התורה ובס' המשכל: שמתו [ב]עולמך סגור. כי הנשמה סגורה בתוך הגוף כמי שסגור בבית הכלא כע"ש אין אדם שליט [ב]רוח לכלוא את הרוח: מבית ומחוץ תצפנו. לשון צפייה והבטה כי הקב"ה יודע מחשבות [...] בנפשים כמעשיו בחוץ: ומה עצמו ראשיהם. ראשי הדברים: בהם יוכל כל שומעיהם להכירך. [כ]י בהגעת הדברים אלו יוכל להכירך. ואעפ"י שלא ראו פני כבודו ית': אולי בם מעונו ישה. [ר]"ל בם עונותיו ועבירות. ישה. ינשה כי הנש הסי"ן לאחרין הני"ן: הלא בראשי. בראשי תהלות אלו:

גים

אֱלֹהַי. בּוֹשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ לְדַעְתִּי. כִּי כְּפִי עָצְמַת גְּדוּלָּתֶךָ כֵּן תַּכְלִית דַּלּוּתִי וְשִׁפְלוּתִי. וּכְפִי תוֹקֶף יְכָלְתֶּךָ כֵּן חוּלְשַׁת יְכָלְתִּי. וּכְפִי שְׁלֵימוּתֶךָ כֵּן חֶסְרוֹנִי. כִּי אַתָּה אֶחָד וְאַתָּה חַי וְאַתָּה גִּבּוֹר וְאַתָּה קַיָּם וְאַתָּה גָּדוֹל וְאַתָּה חָכָם וְאַתָּה אֱלוֹהַּ. וַאֲנִי גוּשׁ וְרִמָּה. עָפָר מִן הָאֲדָמָה. כְּלִי מָלֵא כְלִמָּה. אֶבֶן דּוֹמָה. צֵל עוֹבֵר. רוּחַ הוֹלֵךְ וְלֹא יָשׁוּב. חֲמַת עַכְשׁוּב. עָקֹב הַלֵּב. עֲרַל לֵב. גְּדָל חֵמָה. חוֹרֵשׁ אָוֶן וּמִרְמָה. גְּבַהּ עֵינַיִם. קְצַר אַפַּיִם. טְמֵא שְׂפָתַיִם. נֶעְקַשׁ דְּרָכַיִם. וְאָץ בְּרַגְלַיִם. מָה אֲנִי מֶה חַיָּי. מַה גְּבוּרָתִי וּמַה צִּדְקָתִי. נֶחְשָׁב לְאַיִן כָּל יְמֵי הֱיוֹתִי. וְאַף כִּי אַחֲרֵי מוֹתִי. מֵאַיִן מוֹבָאִי. וּלְאַיִן מוֹצָאִי. וְהִנֵּה בָּאתִי לְפָנֶיךָ אֲשֶׁר לֹא כַדָּת. בְּעַזּוּת מֵצַח וְטֻמְאַת רַעְיוֹנִים. וְיֵצֶר זוֹנֶה. לְגִלּוּלָיו פּוֹנֶה. וְתַאֲוָה מִתְנַכֵּרָה. וְנֶפֶשׁ לֹא מְטוֹהָרָה. וְלֵב טָמֵא. אוֹבֵד וְנִדְמֶה. וְגוּף נָגוּף. מָלֵא אֲסַפְסוּף. יוֹסִיף וְלֹא יָסִיף:

אֱלֹהַי. יָדַעְתִּי כִּי עֲוֹנוֹתַי עָצְמוּ מִסַּפֵּר. וְאַשְׁמוֹתַי עָצְמוּ מִלִּזְכּוֹר. אַךְ אֶזְכֹּר מֵהֶם כְּטִפָּה מִן הַיָּם וְאֶתְוַדֶּה עֲלֵיהֶם. אוּלַי אַשְׁבִּיחַ שְׁאוֹן גַּלֵּיהֶם וְדָכְיָם. וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ. אָשַׁמְתִּי בְּתוֹרָתֶךָ. בָּזִיתִי בְּמִצְוֹתֶיךָ. גָּעַלְתִּי בְּלִבִּי וּבְמוֹ פִי. דִּבַּרְתִּי דוֹפִי. הֶעֱוֵיתִי וְהִרְשַׁעְתִּי. זַדְתִּי. חָמַסְתִּי. טָפַלְתִּי שֶׁקֶר.

יעצתי

עץ חיים

גוש. גבשושית עפר כי אדם מאדמה קורץ: אבן דומה. דומם: צל עובר. לא כצלו של אילן ולא כ[צלו של] הכותל אלא כצל עוף הפורח באויר וחז"ל אמרו כצלה של דבורה שהיא קטנה הפורחת באויר ו[אין] בצל שלה ממש: חמת עכשוב. ארס נחש קטן: עקוב הלב. לב מלא מרמה: ערל לב. לב אט[ום] מלשמוע בקולו ית' ותורתו: גדל חימה. שאינו מתנהג בענוה: חורש און ומרמה. חושב און ומרמה. [ו]עניני שקר: גבה עינים. הפך ושח עינים: קצר אפים. כעסן ורגזן שאין בו אריכות אפים: טמא שפתים. כענין וכל פה דובר נבלה: נעקש דרכים. ל' עוות: ואץ ברגלים. ל' מהירות כמ"ש רגלים ממהרות לרוץ לרעה: ותאוה מתנכרה. מן והיא מתנכרה (מלכים א' סי' י"ד) לשון זרות כלומר תאוה זרה. וי"ג מתגברה כלומר תאוה מתגברת: ונדמה. מתנכר כמו כי נדמה מלך ישראל נתנכר וי"ת אוי לי כי נדמיתי ווי לי ארי חבית: נוף נגוף. ענין דחיפה ומכה: מלא אספסוף. מלא מרמית ומחשבות רעות שאסף לתוכו: יוסף. תמיד הוא מוסיף מרמות ותוך: ולא יסיף. מן ולא יסף מתרגמינן ולא פסיק כי תמיד היה אוסף מרמות ואינו פוסק: שאון גליהם ודכים. כי הטעו[ת]

הומים

יעצתי רע לאין חקר. כזבתי. לצתי. מרדתי. נאצתי. סררתי. עויתי. פשעתי
ועורף הקשיתי. צררתי. קצתי בתוכחותיך. רשעתי. שחתי דרכי. תעיתי
ממהלכי. עברתי ממצותיך וסרתי. ואתה צדיק על כל הבא עלי כי אמת
עשית ואני הרשעתי: אלהי. נפלו פני בזכרי כל אשר הכעסתיך. כי על כל
טובות שגמלתני רעה גמלתיך. כי בראתני לא לצורך רק נדבה. ולא בהכרח
כי אם ברצון ואהבה. וטרם היותי בחסדיך קדמתני. ונפחת בי רוח והחייתני.
ואחרי צאתי לאויר העולם לא עזבתני. אבל כאב חומל גדלתני. וכאומן את
היונק אומנתני. ועל שדי אמי הבטחתני. ומנעימותיך השבעתני. ובבואי
לעמוד על עמדי חזקתני. וקחתני על זרועותיך ותרגלתני. וחכמה ומוסר
למדתני. ומכל צרה וצוקה חלצתני. ובעת עבור זעם בצל ידך הסתרתני.
וכמה צרות נעלמו מעיני ומהם גאלתני. ובטרם בוא התלאה הקדמת רפואה
למכתי ולא הודעתני. ובעת לא נשמרתי מכל נזק אתה שמרתני. ובבואי
בין שני אריות שברת מלתעות כפירים ומשם הוצאתני. ובחלי רע וחלאים
רעים ונאמנים חנם רפאתני. ובבוא שפטיך הרעים על העולם מחרב הצלתני.
ומדבר מלטתני. וברעב זנתני. ובשבע כלכלתני. ובהכעיסי אותך כאשר
ייסר איש את בנו יסרתני. ובקראי מצרתי נפשי יקרה בעיניך וריקם לא
השיבותני. ועוד הגדלת והוספת על כל זה בתתך לי אמונה שלמה להאמין
כי אתה אל אמת. ותורתך אמת. ונביאיך אמת. ולא נתת לי חלק עם מורדיך
וקמיך. ועם נבל נאצו שמך. אשר בתורתך ילעיבו. ובעובדיך יריבו. ונביאיך
יכזיבו. מראים תומה ותחתיה ערמה. מראים נפש זכה ונטהרת. ותחתיה

תעמוד

עץ חיים

...ועולים כגלי הים ומשבריו: נעלתי. ענין מאיסה: לאין חקר. עד לאין קץ: נפלו פני. הכונה ...פני לקרקע כי בושתי להרים ראש מכובד עונותי: רק נדבה. כמ"ש אמרתי עולם חסד ...כי לא בראו ית' מפני שהוא צריך לו כי לא בא לעזרת ה' רק בנדבה רק להמליא חסדו עמו ...בס' ר"מ דיליאון: וטרם הייתי בחסדיך קדמתני. כי הקב"ה איחר בבריאת האדם עד שברא ...ועופות ואילנות ודשאים כדי שתיכף כשברא ימצא מה לאכול. שלחן ערוך לפניו כמעשה דרכי ...הובא בס' עבודת הקדש: ועל שדי אמי הבטחתני. שלא חסר חלב מדדיה: ותרגלתני. נתת ...המהלך כי כמ"ש ואנכי תרגלתי לאפרים. פירש"י נהגתי רוחי ביעקב כמו כן פירושו כאן: ...רפואה למכתי וגו' ולא הודעתני. כאז"ל אין בעל הנס מכיר בנסו: ובבוא הבי"ת בסי"ת ...מ"ש בפירוש נשמת כל חי על זה: וקמיך. אויביך וקראם כן בגלותם כאלו הם קמים על השי"ת ח"ו.

קטונתי

תַּעֲמוֹד הַבְּהֶרֶת. כִּכְלִי מָלֵא כְלִמָּה. רָחוּץ מִחוּץ בְּמֵי עֶרְמָה. וְכֹל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא:

קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת עַבְדֶּךָ. אָמְנָם יְהֹוָה אֱלֹהַי. אוֹדְךָ כִּי נָתַתָּ בִּי נְשָׁמָה קְדוֹשָׁה וּבְמַעֲשַׂי הָרָעִים טִמֵּאתִיהָ, וּבְיִצְרִי הָרָע חִלַּלְתִּיהָ וְגֵאַלְתִּיהָ. (בנוסחא ישנה אַךְ יָדַעְתִּי כִּי אִם הִרְשַׁעְתִּי לֹא לָךְ רַק לְעַצְמִי הֵרֵעוֹתִי. אֲבָל יִצְרִי הָאַכְזָרִי נִצָּב עַל יְמִינִי לְשִׂטְנִי. לֹא יִתְּנֵנִי הָשֵׁב רוּחִי וּלְהָכִין מְנוּחִי. וְזֶה כַּמָּה שָׁנִים לַהֲבִיאוֹ בְּכֶפֶל רְצוֹנִי חָשַׁבְתִּי. וְחָתַרְתִּי לַהֲשִׁיבוֹ מִיָּם הַתְּלָאוֹת אֶל הַיַּבָּשָׁה וְלֹא יָכוֹלְתִּי. הֵנִיא מַחְשְׁבוֹתַי. וְחִלֵּל מוֹצָא שְׂפָתַי. אֲנִי חוֹשֵׁב מַחְשְׁבוֹת תּוּמָּה. וְהוּא חוֹרֵשׁ אָוֶן וּמִרְמָה. אֲנִי לְשָׁלוֹם וְהוּא לְמִלְחָמָה. עַד שָׂמַנִי לְרַגְלָיו הֲדוֹם. וַיָּשֶׂם דְּמֵי מִלְחָמָה בְּשָׁלוֹם. וְכַמָּה פְּעָמִים יָצָאתִי לְהִלָּחֵם עִמּוֹ וְעָרַכְתִּי מַחֲנֵה עֲבוֹדָתִי וּתְשׁוּבָתִי. וְשַׂמְתִּי מַחֲנֵה רַחֲמֶיךָ לְעוּמָּתִי לְעֶזְרָתִי. כִּי אָמַרְתִּי אִם יָבוֹא יִצְרִי אֶל הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ. וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה. וְכַאֲשֶׁר חָשַׁבְתִּי כֵּן הָיָה). גָּבַר עָלַי וְהֵפִיק חֵילָי. וְלֹא נִשְׁאַר לִי כִּי אִם מַחֲנֵה רַחֲמֶיךָ. אַךְ אֵדַע כִּי בָם אֶתְקְפֶנּוּ. וְיִהְיוּ לִי מֵעִיר לַעֲזוֹר. אוּלַי אוּכַל נַכֶּה בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי לָכוֹף אֶת יִצְרִי הָאַכְזָרִי וְהַסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵחֲטָאַי וּמֵאַשְׁמַי וְאַל תַּעֲלֵנִי בַּחֲצִי יָמַי. עַד אָכִין צֵדָה לְדַרְכִּי וְצֵדָתִי לְיוֹם נְסִיעָתִי. כִּי אִם אֵצֵא מֵעוֹלָמְךָ כַּאֲשֶׁר בָּאתִי. וְאָשׁוּב עָרוֹם לִמְקוֹמִי כַּאֲשֶׁר יָצָאתִי. לָמָּה נִבְרֵאתִי. וְלִרְאוֹת עָמָל נִקְרֵאתִי. טוֹב לִי עוֹד אֲנִי שָׁם. מִצֵּאתִי לְהַגְדִּיר

עץ חיים

קטנתי מכל החסדים. נתמעטו זכיותי ע"י החסדים כי כשעושים לו נס וחסד מנכים לו מזכיותיו: וגאלתיה. ענין טינוף ולכלוך: בכפל רצוני. פסוק הוא באיוב מ"א בכפל רסנו ופירש"י ז"ל בכפל השפתים שהם כפולות. רסנו. הוא רסן שנותנים בפי הבהמה וכאן אי אפשר לפרש כן והמליץ הפייטן מרסני רצוני והכונה שחשב ברצון כפול להביאו לעשות רצונו ולא יכול: להכין מנוחי להכין צדה לדרכי בתורה ומע"ט כדי לזכות אל המנוחה לעוה"ב: וחתרתי. לשון חפירה: מים התלאות. של עונות: הניא. לשון מניעה: הדום: כלומר גבר ודרך ורכב עלי: וישם דמי מלחמה בשלום. שהיה מראה שהוא בשלום עמי וכוונתו היתה למלחמה: והפיק חילי. שיבר והוציא מחילי: אתקפנו. אחזיק ממנו:

פֶּשַׁע וּלְהַרְבּוֹת אָשָׁם: אָנָּא הָאֱלֹהִים בְּמִדַּת רַחֲמֶיךָ שָׁפְטֵנִי. אַל בְּאַפְּךָ פֶּן תַּמְעִיטֵנִי. כִּי מָה הָאָדָם כִּי תְדִינֶהוּ. וְהֶבֶל נִדָּף אֵיךְ בְּמִשְׁקָל תְּבִיאֵהוּ. וּבַעֲלוֹתוֹ בְּמֹאזְנֵי מִשְׁקָל לֹא יִכְבַּד וְלֹא יֵיקַל. וּמַה יִּסְכָּן לְךָ לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ מִשְׁקָל. מִיּוֹם הֱיוֹתוֹ הוּא נִגַּשׂ וְנַעֲנֶה. נָגוּעַ מֻכֵּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה. רֵאשִׁיתוֹ מוֹץ נֶהְדָּף. וְאַחֲרִיתוֹ קַשׁ נִדָּף. וּבְחַיָּיו כָּעֵשֶׂב נִשְׁדָּף. וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת נִרְדָּף. מִיּוֹם צֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ. יָגוֹן לֵילוֹ וַאֲנָחָה יוֹמוֹ. אִם הַיּוֹם יָרוּם. מָחָר תּוֹלָעִים יָרוּם. הַמּוֹץ יֶהְדְּפֶנּוּ. וְהַקּוֹץ יִגְּפֶנּוּ. אִם יִשְׂבַּע יִרְשַׁע. וְאִם יִרְעַב עַל פַּת לֶחֶם יִפְשַׁע. לִרְדּוֹף הָעוֹשֶׁר קַלּוּ נְשָׁרָיו. וְיִשְׁכַּח הַמָּוֶת וְהוּא אַחֲרָיו. בְּעֵת הַמֵּצַר יֶרֶב אֲמָרָיו. וְיַחֲלִיק דְּבָרָיו. וְיַרְבֶּה נְדָרָיו. וּבְצֵאתוֹ לַמֶּרְחָב יָחֵל דְּבָרָיו. וְיִשְׁכַּח נְדָרָיו. וִיחַזֵּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיו. וְהַמָּוֶת בַּחֲדָרָיו. וְיַרְבֶּה שׁוֹמְרִים מִכָּל עֵבֶר. וְהָאוֹרֵב יוֹשֵׁב לוֹ בַּחֶדֶר. וְהַזְּאֵב לֹא יַעַצְרֶנּוּ גָּדֵר. מִבּוֹא אֶל הָעֵדֶר. בָּא וְלֹא יָדַע לָמָּה. וְיִשְׂמַח וְלֹא יֵדַע בַּמֶּה. וִיחִי וְלֹא יֵדַע כַּמָּה. בְּיַלְדוּתוֹ הוֹלֵךְ בִּשְׁרִירוּתוֹ. וְכַאֲשֶׁר תָּחֵל רוּחַ יְהוָה לְפַעֲמוֹ. יִתְעוֹרֵר לֶאֱסוֹף חַיִל וָהוֹן וְיִסַּע מִמְּקוֹמוֹ. לִרְכּוֹב אֳנִיּוֹת וְלִרְדּוֹף בַּצִּיּוֹת. וּלְהָבִיא נַפְשׁוֹ בִּמְעוֹנוֹת אֲרָיוֹת. וְהִיא מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַחַיּוֹת. וּבְחָשְׁבוֹ כִּי רַב הוֹנוֹ. וְכִי כַבִּיר מָצְאָה יָדוֹ. בַּשָּׁלוֹם שׁוֹדֵד יְבוֹאֶנּוּ. וְעֵינָיו פָּקַח וְאֵינֶנּוּ. וּבְבֹא עֵת

הוא

עץ חיים

ומה יסכן לך. ומה יועיל לך לעשות לרוח משקל כי לא יכבד ולא ייקל כי הרוח אין בו ממש: הוא נגש. נדחק: ונענה. מעונה: אם היום ירום. לשון רוממות: מחר תולעים ירום. לשון רמה: יהדפנו. יהדפנו: יגפנו. יכנו: אם ישבע ירשע. כענין וישמן ישורון ויבעט: על פת לחם יפשע. מ"ש והיה כי ירעב והתקצף וכו': בעת המצר ירב אמריו. בעת בואו בצרה ירבה תפלותיו: ויחליק דבריו. כלומר ידבר דברי תפלותיו בלשון רכות ופתוי: ובצאתו למרחב. בצאתו מצרה לרווחה: והאורב יושב לו בחדר. כינוי אל מלאך המות: לא יעצרנו. לשון מניעה: בשרירותו. בחוזק לבו: לפעמו. [illegible] כי כפעמון המקשקש בזוג: ולרדוף בציות. ילך במקום חורב ומדבר מן הלכו בציות

נהר

הוא מזומן לתלאות. חולפות ובאות. ובכל שעות מאורעות. בכל הרגעים לפגעים. ובכל הימים עליו אימים. אם רגע יעמוד בשלוה. פתע תבואהו הוה. או במלחמה יבוא וחרב תגפהו. או קשת נחושה תחלפהו. או יקיפוהו יגונים. או ישטפוהו מים זדונים. או ימצאוהו חליים רעים ונאמנים. עד יהיה למשא לנפשו. וימצא מרורת פתנים בדבשו. ובעת כאבו יגדל. שבלו ידל. ובבוא עתו יצא מחדרו לחצר מות. ומצל חדריו לצלמות. ויפשיט רקמה ותולע. וילבש רמה ותולע. ולעפר ישכב. וישוב אל העפר יסודו אשר ממנו חוצב. ולאיש אשר אלה לו מתי ימצא עת תשובה. לרחוץ חלאת משובה. והיום קצר והמלאכה מרובה. והנוגשים אצים. חשים ורצים. והזמן ממנו שוחק. ובעל הבית דוחק. לכן נא אלהי זכור אלה התלאות. אשר על אדם באות. ואם אני הרעותי אתה תיטיב. ואל תגמול מדה במדה. לאיש אשר עונותיו בלי מדה. ובמותו ילך בלי חמדה:

אלהי. אם עוני מנשוא גדול. מה תעשה לשמך הגדול. ואם לא אוחיל לרחמיך מי יחוס עלי חוץ ממך. לכן אם תקטלני לך איחל. ואם תבקש לעוני אברח ממך אליך. ואתכסה מחמתך בצלך. ובשולי רחמיך אחזיק עד אם רחמתני. ולא אשלחך כי אם ברכתני. זכר נא כי כחומר עשיתני ובאלה התלאות נסיתני. על כן לא תפקוד עלי כמעללי. ואל תאבילני פרי

פעלי

עץ חיים

מוכן : בתלאות הרעות. ר"ל במקום סכנה : סובל יסוריו. לשון בזה : חולפות. מן חלף הלך ו ונקראו כן לפי שעד שלא הלכה זרה ראשונה באה שנייה חליפתה : מאורעות. מקרים : פתע. מי כתרגומו בתכיף : הוה. שבר : הוקשה נחושה. קשת של נחשת : תחלפהו. מן חלף הלך לו : מרורת פתנים. ארס נחשים : בדבשו. בדבש שלו והכוונה כי תענוגי העולם נהפכו לו למרורת פתנים : ידל : יתדלדל. נערים : ויתנכרו לו. לשון הכחשה וזרות : ויפשיט רקמה ותולע. יפשיט הבגדי הרקומים ובגדי תולעת שני : וילבש רמה ותולע. לשון תולעת : חלאת משובה. חלודת העון : הנוגשים ממהרים : ובעל הבית דוחק. הקב"ה : אם תקטלני. לשון הרג : כחומר. כמו שמגבלים הטיט נסיתני

ממני. והארך לי אפך ואל תקריב יומי. עד אכין צדה לשוב אל מקומי. ואל תחזק עלי למהר לשלחני מן הארץ. ומשארות אשמי צרורות על שכמי. ובהעלותך במשקל עונותי. שים לך בכף שניה תלאותי. ובזכרך רשעי ומרדי. זכור עניי ומרודי. ושים אלה. נכח אלה. וזכר נא אלהי כי זה כמה לארץ נוד צנפתני. ובבור גלות בחנתני. ומרוב רשעי צרפתני. ולא שרפתני. וידעתי כי לטובתי נסיתני. ואמונה עניתני. ולהיטיב לי באחריתי במבחן התלאות הביאותני: לכן אלהי. יהמו עלי רחמיך. ואל תכלה עלי זעמך. ואל תגמלני כמעבדי. ואמור למלאך המשחית די. ומה מעלתי ויתרוני. כי תבקש לעוני. ותשים עלי משמר. ותצודני כתוא מכמר. הלא ימי חלפו רובם ואינם. והנשארים ימקו בעונם. ואם היום לפניך הנני. מחר עיניך בי ואינני. ועתה למה אמות כי תאכלני האש הגדולה הזאת: אלהי. שים עיניך עלי לטובה. לשארית ימי המעטים. ואל תרדוף השרידים והפליטים. והפליטה הנשארת מבדד מהומותי. אל יחסלנה ילק אשמותי. כי ציר כפיך אני. ומה יסכן לך כי רמה תקחני לאוכל. יגיע כפיך כי תאכל:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהי לשוב עלי ברחמים ולהשיבני בתשובה שלמה לפניך. ולתחנתי תכין לבי ותקשיב אזנך. ותפתח לבי בתורתך. ותטע ברעיוני יראתך. ותגזור עלי גזרות טובות. ותבטל מעלי גזרות רעות. ואל תביאני לידי נסיון. ולא לידי בזיון. ומכל פגעים רעים תצילני. ועד יעבור הוות בצלך תסתירני. והיה עם פי בהגיוני. ושמור דרכי מחטוא בלשוני. וזכרני בזכרון ורצון עמך. ובבנין אולמך. לראות בטובת בחיריך. וזכני לשחר דבירך השמם והחרב. ולרצות

אבניו

עץ חיים

נסיתני. ל' נסיון : לא תפקוד. ענין זכירה והשגחה : כמעללי. כמעשי : עד אכין צדה. הכוונה הוא סיבוב התשובה : צנפתני. מן יצנפך צנפה ענינו הפיכה וסבוב : בחנתני. לשון נסיון : צרפתני. ענין התוך וזקוק : כמעבדי. כמעשי : משמר. שמירת עת או י"ל ל' מאסר : כתוא מכמר. ותצוד אותי כמו שצדין התוא במכמר תוא הרפת : תוא. הוא הנזכר בתורה ותאו וזמר והוא שור הבר (עיין רד"ק ישעיה נ"א): חלפו. עברו : השרידים. מימי: ימקו. ימסו : יחסלנה. ל' כליון: ילק. הוא מין ארבה וכינוי הוא אל האשמות שמכלין אותו יחסלנה: יגיע כפיך כי תאכל. פסוק מסורס כי תאכל הרמה יגיע כפיך: ולתחנתי תכין לבי. תכוין לבי לדבר

דברי

אבניו ועפרותיו. ורגבי חרבותיו. ותבנית שוממותיו: אלהי ידעתי כי המתחננים לפניך יליצו עליהם מעשים טובים אשר הקדימו. או צדקותיהם אשר הרימו. ואני אין בי לא צדק ולא כשר. לא חסד ולא ישר. לא תחנה ולא מדה טובה. לא עבודה ולא תשובה: לכן אל תסתר פניך ממני. ומלפניך אל תשליכני. ובעת מן העולם תוציאני. לחיי העולם הבא בשלום תביאני. ועם החסידים הנסיכים והמלכים בכבוד תושיבני. ועם המנוים בחלד חלקם בחיים תמנני. ולאור באור פניך תזכני. ותשוב תחייני. ומתהומות הארץ תשוב תעלני. ואמר אודך יהוה כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני. ולך יהוה חסד על כל הטובה אשר גמלתני. ואשר עד יום מותי תגמלני. וביראתך הטהורה אל אחד תחזקני. ובתורתך התמימה תאמצני. ועל כל זה אני חיב להודות להלל לשבח לפאר לרומם ולברך ולקדש וליחד את שמך הגדול הגבור והנורא:

בפי ישרים תתברך. ובלשון חסידים תתקדש. ובקרב קדושים תתהלל. ובלהקת אראלים תתפאר ותתהדר. תשתבח בפי רחומיך. תתקדש בפי קדושיך. תתרומם בפי מראליך. תתיחד בפי מיחדיך. תתנשא בפי מנשאיך. כי אין כמוך באלהים יהוה ואין כמעשיך. ובמחנות חיות ואופנים וכרובים ועירין קדישין תתנשא ותתעלה. בשמים ממעל. ותתיחד בפי מיחדיך במורא ופחד. עמך ישראל גוי אחד. בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. אין עוד: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגאלי:

ונוהגים לומר השכבות עד שיגיע זמן תפלת המנחה:

למנצח

עץ חיים

דברי תחנתי: ועד יעבור הוות. עד יעבור שבר והווה: בגלך הסתירני. בלא ישלמו כי: לבד ענין דריסה מן לבהר פניך: ורגבי. גושי עפר חרבותיו: אשר הרימו. הרומה לה': ובלהקת. ל קהלת הוא ענינו חבורה: ועירין קדישין. יש מחנות מלאכים נקראין עירין ע"ש במעוררים את הא כתנומה לחיר בתשובה הרחמן יזכני להיות מעוררי שנתי תמיד יומם ולילה אכי"ר:

ונוהגים לומר השכבות. כתב הרב חמ"י מזכירין נשמותיהם של צדיקים וחסידים שהרבו תו כרבים

למנצח על הנגינות וכו' ופרשת התמיד ופטום הקטרת עד סוף. והוא רחום וכו' אשרי ובא לציון ומזמור של יום ומזמור שיר ליום השבת. לדוד אליך ה' נפשי אשא. וקדיש עד דאמירן בעלמא. ומוציא ספר תורה ולא יאמר ואני תפלתי אפי' חל בשבת אלא אומר אל ארך אפים וכו'. וקורין שלשה גוברי בפרשת אחרי מות מן כמעשה ארץ מצרים וכו' עד סוף פרשת אחרי מות. והשלישי הוא המפטיר. ומפטיר ביונה בברכה לפניה ומברך אחריה כל הברכות של הפטרה כמו בשחרית. ואם חל בשבת מזכיר של שבת וחותם מקדש השבת וכו'. ואומר מה רב טובך. ומי שברך למלך ולקהל. וקדיש עד לעילא. ומתפללין בלחש כמו בשחרית. וחוזר ש"ץ התפלה ואין נשיאת כפים במנחה. ואומר אבינו מלכנו וכו' עד אל תשיבנו ריקם מלפניך. ונופלים על פניהם לפניך אני כורע וכו'. ואבינו מלכנו. וקדיש תענו ותעתרו וכו'. תתקבל וכו'. ואם חל בשבת אומרים צדקתך כהררי אל עד סופה. וקדיש:

זמנה

ברבים לעורר נשמותיהם למעלה להתפלל על החיים ולכפר בעדם ולא שאר נשמות המתים מזכירים ביום הכפורים דגם למתים יש להם כפרה ביום זה ולכן נקרא יוה"כ בלשון רבים לחיים ולמתים והמת יהיה לו נחת רוח שלימה ג"כ כשידרו בעדו איזה צדקה ושמן למאור והשביע בנחלתו נפשו (חמ"י דף קנ"ה ע"ב):

תפלת מנחה

כתב הרב חמ"י ז"לה"ה גדולה תפלת מנחה ביום זה ביותר שהיא משאר ימים ואם יהיה שבת ויום כפורים יהיה מעלתה יותר ויותר שהרחמים מתעוררים ביותר שלא ייתר עוד ומה גם כי תיקן אותה יצחק אבינו ע"ה ואחז"ל שנעקד ביוה"כ לעת ערב כמ"ש בזוהר פ' וילא ההיא שעתא דאתעקד יצחק בין הערבים הוה וביארו בפר"ח שהיה ביוה"כ ומטעם זה ראוי לקרות במנחה פ' העקידה בבכי ובכוונה גדולה ע"ש דף קל"ח קל"ב ועיין לעיל בתפלת מנחה ע"ש: **ולא** יאמר ואני תפלתי אפי' חל בשבת. כ"כ הש"ע דטעמא שאומר אותו כל שבת כדאיתא לעיל בסדר מנחה דשבת לא שייך הכא ועיין בחמ"י דף קפ"ע שחולק ומנהגינו פשוט כדעת ש"ע: **קורין** בפ' אחרי מות בפ' עריות. והטעם מפני שהנשים מתקבצות ביוה"כ ומזכירים להם לפרוש מהם כי עמא יש בהם בלבו אדם שנכשל בערוה ויזכיר ויתודה. ובתוספתא אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אתה ציויתנו שלא לגלות ערוה אף אתה אל תגלה ערותינו: **והג'** הוא המפטיר. ואיני אומר קדיש בין קריאה להפטרה וכן מתבאר בדברי רמב"ם פ' י"ב מה"ת והאומר קדיש טועה כ"כ האחרונים ז"ל: **ומפטיר** ביונה. לפי שיש בה מעלת וגודל כח התשובה ושאין יכולת לברוח מפני השי"ת (ב"י ופוסקים): **ואם** חל בשבת מזכיר בה של שבת באמצע ובחתימה. ואפי' למ"ד שר"ח שחל להיות בשבת שאינו מזכיר של ר"ח בהפטרה. מודה הכא משום דהתם שאני כדמפרש טעמא דאלמלא שבת אין נביא בר"ח כלל אבל ביה"כ שחל להיות בחול הא איכא נביא (ב"י ב' הרא"ש והר"ן) וכ"כ ש"ע ועיין מה שכתב בכי' נ"ח דחולק על רמ"א שכתב דאין לומר על התורה עי"ש וכ"כ בספר שערי שמים בשינוי טעם דף ק"ל: **ואין** נשיאות כפים במנחה. ואם טעה ועלה אין מורידין אותו שהכל יודעים שהיא יום צום ולא שכיחא שכרות: ואומר א"מ וכו'. ואם אין שהות ידלג א"מ כדי להתחיל נעילה בזמנה (מ"א ומז"ק ב' ר"מ והנמ"י): **ואם** חל בשבת אומרים צדקתך. כיון שהיא יום עניי (ב"י ש"ע) ויאמרנה אחר שיכלים א"מ. ואע"ג דתדיר קודם ה"מ כשהן שוים ואין יתרון לזה מלזה וכאן ה"מ מעין תפלה הוא ועיד ביותר שייכות יש לא"מ בעשרת ימים מלדקדק ועוד דלדקדק אין אומרים רק אלא במנחה. אבל א"מ אומרים אותו בו"מ (שכ"ג סי' תרכ"ב) וכעין זה כתב בס' לקט הקמח ר"ח דף י"א ע"א וז"ל וכפי זה לפי מנהגנו שעושים נשיאות כפים גם היא שייך לתפלה יותר לכן יאמר צדקתך אחר א"מ ככתוב בעמוד: **כתב** הרב חמ"י לומר ברכי נפשי שיסד ר"י הלוי שאז הוא עת רצון והנשמה מתענגת לתת שבח והודאה ליוצרה בשמחה שאז היא נקייה מעון ע"כ:

תפלת

תפלת נעילה

מרוממת היא מאד על כל ארבע תפלות היום והיא תפלה נוספת ביום הקדוש הזה לעורר הרחמים בעת נעילת שערי היכל העליון שקודם שינעלו תכנס תפלתנו (חמ"י דף קל"ב ע"ב) ע"ש: ואו' במקום כתיבה חתימה. כ"כ הרוקח ומרדכי ורד"א ז"ל וכן המנהג. נראה דאם טעה ואמר כתבנו אינו חוזר:

זמנה סמוך לשקיעת החמה ועדיין השמש בראש האילנות. ויזהרו שלא יאחרו אותה עד הלילה ויסיימו אותה קודם צאת הכוכבים ומסדירין התפלה ואומרים במקום כתיבה חתימה. ואח"כ מתחיל והוא רחום. אשרי וקדיש לעילא ועומדים ומתפללים בלחש כמו שהסדיר. וזהו

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל זוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם. זָכְרֵנוּ לְחַיִּים אֵל מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים חָתְמֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים אֵל חָי. מֶלֶךְ רַחֲמָן מוֹשִׁיעַ וּמָגֵן בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי. מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ מוֹרִיד הַטָּל מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים רוֹפֵא חוֹלִים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים מַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה. מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן זוֹכֵר יְצוּרָיו בְּרַחֲמִים לְחַיִּים. וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומר כאן הקדושה בנוסח כתר:

כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מַלְאָכִים הֲמוֹנֵי מַעְלָה עִם עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל קְבוּצֵי מַטָּה יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ וְכֵן כָּתוּב עַל יַד נְבִיאָךְ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר ויענין הצבור קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וחוזר ש"ץ ואומר כְּבוֹדוֹ וְהוֹדוֹ מָלֵא הָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּמְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ: ואומרים הקהל מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ: וחוזר ש"ץ ואומר מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִתְנַשֵּׂא וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּחַיֵּינוּ וּבְיָמֵינוּ ויענין הצבור אָמֵן וחוזר הש"ץ ואומר תִּשְׁכּוֹן תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה בְּמַלְכוּת עֻזָּךְ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי קָדְשָׁךְ עַל יַד דָּוִד עַבְדְּךָ מְשִׁיחַ צִדְקָךְ: ועונים יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: וחוזר ש"ץ ואומר לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלָךְ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ שִׁבְחֲךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה:

אתה

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וְאֵימָתְךָ עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל הַמַּעֲשִׂים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל הַבְּרוּאִים וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אַחַת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׁלְטוֹן מִלְּפָנֶיךָ עֹז בְּיָדְךָ וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ: וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד לְעַמֶּךָ תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ תִּקְוָה לְדוֹרְשֶׁיךָ פִּתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ שָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ צְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ: וְאָז צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ פִּיהָ וְכָל הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן הָאָרֶץ.

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ בִּירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וּבְהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְנֶגֶד זְקֵנֶיךָ כָּבוֹד כַּכָּתוּב וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד: וְנֶאֱמַר יְהוָה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְרָצִיתָ בָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת קִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (בשבת אֶת יוֹם הַמְּנוּחָה הַזֶּה) אֶת יוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה אֶת יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפֵּר בּוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ בְּאַהֲבָה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא יַגִּיעַ יֵרָאֶה יֵרָצֶה יִשָּׁמַע יִפָּקֵד יִזָּכֵר לְפָנֶיךָ זִכְרוֹנֵנוּ זִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ זִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ זִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ זִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לִבְרָכָה לְחֵן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים (לשבת בְּיוֹם הַמְּנוּחָה הַזֶּה) בְּיוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה פָּקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וּמַלְּטֵנוּ בוֹ מִכָּל צָרָה וְיָגוֹן וְשַׂמְּחֵנוּ בוֹ שִׂמְחָה שְׁלֵמָה כִּי אֵל מֶלֶךְ רַחוּם וְחַנּוּן אָתָּה:

תְּפִלַּת נְעִילָה

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְחוֹל לַעֲוֹנוֹתֵינוּ בְּיוֹם צוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ כָּאָמוּר אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מוֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר. וְכָתוּב מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ. וְכָתוּב כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ. כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְלוֹךְ עַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדֶךָ וְהִנָּשֵׂא עַל כָּל הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ עַל כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ וְיֵדַע כָּל פָּעוּל כִּי אַתָּה פְעַלְתּוֹ וְיָבִין כָּל יְצוּר כִּי אַתָּה יְצַרְתּוֹ וְיֹאמַר כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְאַפּוֹ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה:

קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפּוּרִים:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה אֶל דְּבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתִרְצֵנוּ וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְנָוְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ״ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ וְנִפְלְאוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת וָעֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ הַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. כָּל הַחַיִּים יְהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל כִּי טוֹב הָאֵל הַטּוֹב. זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּכְבוֹשׁ כַּעַסְךָ וַחֲתוֹם לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בחזרת הש״ץ נושאים כאן הכהנים כפיהם ואם אין כהן אומר אלהינו וכו׳:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וּבָרְכֵנוּ

כלנו

כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי מִמְּאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרָה וְחַיִּים אַהֲבָה וָחֶסֶד צְדָקָה וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת בַּשָּׁלוֹם. וּבְסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם נִזָּכֵר וְנֵחָתֵם לְפָנֶיךָ אֲנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם. אָמֵן:

נוסח הודוי

אָנָּא אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ תָּבוֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאַל תִּתְעַלַּם מַלְכֵּנוּ מִתְּחִנָּתֵנוּ שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף שֶׁנֹּאמַר לְפָנֶיךָ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ אֲבָל חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ. אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי. הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר. יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף. רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ. סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מָרוֹם. מַה נְּסַפֵּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים כִּי עֲוֹנוֹתֵינוּ רַבּוּ מִלִּמְנוֹת וְחַטֹּאתֵינוּ עָצְמוּ מִסַּפֵּר. מֶה אָנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקֵנוּ מַה מַּעֲשֵׂינוּ. מַה נֹּאמַר

לפניך

מה נאמר לפניך. התקינו נוסח זה לנעילה להיות בעבר היום בבכי ותחינה והולי ילדיק עלמו מלד מעשיו או מלד שפכו תחנוניו ווידויו. וקרוב דבר זה לענין תפלה לכך תקנו לבין זה שכל מה שנתחנן והודה לא יספיק לו מלד הדין ואפילו כל ימי חייו לא יספיקו לכפר עונותיו בתעניות ובכי ווידוים כי מה אנו הפועלים עללים ומה חיינו כי המלאכה מרובה. וא"ת לעלות בכף מאזנים הזכיות והעונות הנה אין בזכיות כדי להכריע כף העונות כי מה הוא חשוב חסדינו ולדקינו ומעשינו וכו' לזה סיים כי הכל הבל ואין בו ממש ודוק. וביאור לשון פיסקא זו נהבאר בתפלת החול בפסקת אלו הדברים וכו': הכל זאת מלאכו הרופא לאדם כי הפלת לדקו במה שהבדלת אנוש מתחלת בריאתו משאר הבריות לתת לו בינה והשכל ותכירהו שהוא ראוי לעמוד לפניך וכ"נ בס' מראות אלהים דף ה"ן ע"ב נגד סברת המלאכים שאמרו מה אנוש כי תזכרנו כי מי יאמר לך מה תעשה ואין כח במלאכים ג"כ למחות ברצונם. האמנם כל זה עשית לתועלתו של אדם לא לתועלתך כי אם ילדק מה יתן לך והנה לתועלתינו נתת לנו ה' אלהינו את יום הכפורים הזה למען נחדל מעושק ידינו כלומר אינו דן אותנו בכל שעה שאנו חוטאים אלא הוא ממתין לנו עד יוה"כ אולי נשוב בנתים וכו' ע"ש. והרב בעל התחומות אל פי' למען נחדל מעושק ידינו ירלה במה שאתה מוחל לעונותינו הנה אני נחדל מעשות עוד עושק ולא כיש עבירה ואם לא תמחול הנה עוד יוסיף לחטות כיון שבין כך ובין כך יענש. או ירלה במה שאתה מוחל לעונותינו נחדל מעונש של העושק שבידינו וזה אמר נשוב לעשות חוקי רלונך. ומהר"ן פירש כשאנו רואים שאתה מבלש טובה תחת רעה או נכיר השיבת כלנו ונחדל מעושק ידינו ושבנו בכנו אליך רחם עלינו: מרבה להשיב. ה"נ יהיה ע"ש והרבה להשיב

אפו

אפו: נאם ה' אלהים. ה"ג אלהים והוא פסוק ביחזקאל: דרשו ה' בהמצאו. אם תאמר מה ערך ודמיון יש לי עם ה' שירחם עלי כי אין אדם מרחם רק על מינו ולא על צומח ובהמה לזה אמר כי הנה יש ערך ודמיון לאדם עם ה' וזה במה שהוא נמצא ביניהם וישמע להם ויקבל תשובתם היפך סברת הפילוסופי האומר שאין הקב"ה נמצא עמהם וזה מ"ש בהמצאו בעבור המצאו כי השי"ת במקום בעבור וכן קראוהו בהיותו קרוב בעבור היותו קרוב אליהם קרבה עצמית כי אתם קרואים לו בנים אחים ורעים וזה שאנו קרובים אליו בעבור נפשנו שהיא חלק ממנו ית' ואח"כ כיון שהשי"ת עמהם יעזוב רשע דרכו והוא כנגד רוע המעשה אשר עשה. ואיש און מחשבותיו הוא כנגד רוע האמונות. ואח"כ וישוב אל ה' וירחמהו במדת רחמיו כנגד סברת הפילוסוף האומר שאין הקב"ה מרחם לשתי סבות. הא' כי הרחמים יש בה הטיית המשפט וסבה ב' כי החמלה מין מהעצבון כי האדם מרחם על אדם אחר מפני שנעצב עליו וכדי לסתור שתי טענות אלו אמר ואל אלהינו ירצה חוזק ואלות הוא לאלהינו שירבה לסלוח. ואין זה הטיית משפט וזה כי אם יחטא איש לאיש וימחול לו הנה אין זה הטיית משפט אלא מחילה ג"כ השי"ת מוחל ואינו הטיית משפט ואם לטענה שנית אמר כי חזק הוא האל ואינו מרחם מפני עצבון כי כן הוא הוראת לשון ואל אלהינו. ואעפ"י שהוא נקוד בשו"א נגזר מן יש לאל ידי ואין רחמיו אלא מצד שהוא טוב ומטבע הטוב להיטיב עכ"ל: ואם חל בשבת מזכיר של שבת בתפלה. ואעפ"י שאינה באה אלא מפני יוה"כ דיום הוא

לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂינוּ תֹהוּ וִימֵי חַיֵּינוּ הֶבֶל לְפָנֶיךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אֲבָל אַתָּה הִבְדַּלְתָּ אֱנוֹשׁ מֵרֹאשׁ. וַתַּכִּירֵהוּ לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ כִּי מִי יֹאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה וְאִם יִצְדַּק מַה יִּתֶּן לָךְ. וַתִּתֶּן לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה קֵץ מְחִילָה לְכָל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן נֶחְדַּל מֵעֹשֶׁק יָדֵינוּ וְנָשׁוּב לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר דִּרְשׁוּ יְהֹוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב: יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבוֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל יְהֹוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: וְאַתָּה אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת טוֹב וּמֵטִיב חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד מַרְבֶּה לְהֵטִיב רוֹצֶה בִּתְשׁוּבָתָן שֶׁל רְשָׁעִים וְאֵין אַתָּה חָפֵץ בְּמִיתָתָן כַּכָּתוּב חַי אָנִי נְאֻם יְהֹוָה אֱלֹהִים אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה: שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל: הֲשִׁיבֵנוּ וְקַבְּלֵנוּ וּמְחוֹל לָנוּ וּסְלַח כְּגוֹדֶל חַסְדֶּךָ: אֱלֹהַי עַד שֶׁלֹּא נוֹצַרְתִּי אֵינִי כְדַאי וְעַכְשָׁו שֶׁנּוֹצַרְתִּי כְּאִלּוּ לֹא נוֹצַרְתִּי עָפָר אֲנִי בְּחַיַּי קַל וָחוֹמֶר בְּמִיתָתִי הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי כִּכְלִי מָלֵא בוּשָׁה וּכְלִמָּה. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁלֹּא אֶחֱטָא וּמַה שֶּׁחָטָאתִי מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים אֲבָל לֹא עַל יְדֵי יִסּוּרִין: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

ואם חל בשבת מזכיר שבת בתפלה נעילה אבל לא בודוי (אבל ש"ץ מזכיר השבת גם בודוי) (עיין בפנים) וחוזר התפלה ואומר כתר וכו' ואומר הודוי קודם מחול וכו' ועולים הכהנים לדוכן. וכשמשלים נופלים על פניהם לפניך אני כורע וכו' אבינו מלכנו וכו' וקדיש תענו וכו' התקבל. ואומר מה שירצה מאלו הסליחות לענין נעילה:

יְדִידֶיךָ מֵאֶמֶשׁ. חִין וּתְפִלָּה סִדְּרוּ: וּבִסְלִיחוֹת חַטֹּאתָם. קַח אֶת נַפְשָׁם מְכָרוּ: עֲנֵה אוֹתָם בְּרַחֲמֶיךָ. אֲשֶׁר מֵעוֹלָם גָּבְרוּ: תִּזְכּוּ לְשָׁנִים רַבּוֹת. תֵּעָנוּ וְתֵעָתְרוּ: תזכו הַמַּפְלִיא מִפְעָלָיו. צוּר יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ: תֵּן לְשָׂכִיר לְמַעֲלָיו. לֹא יָרִים אֶת רֹאשׁוֹ: שְׂכַר כִּפּוּר כִּי אליו

שנתחייב בחתם התפלה אלו (פוסקים): אבל לא בוידוי. דכיון שאומרו אחר התפלה לפי' אין להזכיר של שבת דאין הזכרה אחר תפלה (ב"י ורד"א ב' הרא"ש) דומיא דיעלה דר"ח בשבת (שם): אבל ש"ל מזכיר שבת גם בוידוי. כיון שאומרו בתוך תפלתו אכתי לא חתם שבת בתפלתו. וכתב ב"י דאם טעה ש"ל ולא הזכיר בוידוי אינו חוזר דהא איכא למ"ד דביעלה ויבא שבאמצע תפלה אינו מזכי' שבת בדיעבד מיהא סמכינן עליה ע"ש סי' תרכ"ג. ומנהגינו שלא להזכיר שבת בו כלל לא יחיד ולא ש"ל שלא הזכירו בו מסדרי התפלה את יום הכפורים רק כדי לומר עליו קץ מחילה וסליחה כי הוידוי לא מסדר ברכות התפלה הוא וראיה שהרי בנוסחתינו לא הזכיר בו את יום מקרא קדש כשחל בחול ואין ש"ל אומרו תוך התפלה רק כדי שלא יסיחו דעתם מלהתודות אם יהיה הוידוי לאחר התפלה כמש"ל בתחלת הוידוי. ועוד דבכל ד' תפלות לא מצינו ש להזכרת מאורע. וא"כ מהיכא תיתי להזכיר מאורע בוידוי הנעילה ודי להזכיר בו את יום הכפורים תמפם דלעיל: ואומר כתר וכו' כמו במוסף. כ"כ הטור וש"ע. וז"ל חמ"י דף קל"ד ...רת הפיוטי רב מאד בעולים המלך והמלכה עם אם הבנים למקום הכתר עליון ע"כ: ועולים הכהנים לדוכן. כ"כ מרן והפוסקים ז"ל ממתניתין דתעניות עב"ב: ואם נמשכה תפלת נעילה עד הלילה סברת האחרונים ז"ל שאין נושאים כפיהם דאין עבודה בלילה. ודעת מהרי"ל שנושאים כפיהם וכן פסק בשו"ת באר עשק סימן ל"ח ידו"ק:

ידידך מאמש. אמר כן בעבור שנאמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם וכו': חין. לשון תחנה: ובסליחות. ובעבור סליחות על חטאתם בי"ת במקום בעבור: ותעתרו. מן ויעתר לו ה' ...רד"ק בשרש עתר כתב כי העותר או המעתיר הוא המרצה והמתפלל. והנעתר ומי שיתפללו אליו הוא המרוצה ומקבל התפלה. ואני תמה על לשון הפייטן שאמר תענו ותעתרו ואין זה ע"ד לשון הפסוק כי ה' הוא הנעתר שמקבל התפלה ואפשר לפי שמלאנו בלשון מענה העונה והנענה כאחד ...י הנה כתיב וה' ענהו ענני ה' ענני כאן כי ה' הוא העונה הקורא והצועק והאדם הוא הנענה כמ"ש הן אצעק חמס ולא אענה ומלאנו כמו כן לשון הנפעל בשי"ת אני ה' נענה לו כי נעניתי לו. ואגלה לך ...ת הטעם כי עכ"פ צריך טעם כי הפועל והנפעל זה לעומת זה כי זה פועל וזה פעול ואיך יהיה לשון זה נופל על זה. אך הטעם כי לשון מענה הוא על ב' פנים. הא' הוא תחלת הדיבור כמו ויען איוב ואמר וכן ועניה ואמרת. ושמואל ראה את שאול וה' ענהו. והשני הוא השבת הדיבור והוא השאלה כרוב. וכשאמר כי הקב"ה הוא העונה כן הוא לקורא ולצועק וכשאומר עליו נענה ונעניתי זה נענה לעונה אליו והוא הקורא והצועק עכ"ד: המפליא מפעליו. מעשיו פ"ם נפלאים מעשיך ה': תן לשכיר. פעלו והיינו שכר כפור כדמפרש לקמיה: למעליו. למעל שלו מן ומעלה מעל ל' כחש ושקר ותיבת למעליו היא נמשכת למטה עם לא ירים את ראשו והכוונה כי גמר אומר שלא ישוב עוד לכסלה ולא ישוב עוד ראש לחזור למעליו: שכר כפור. חוזר אל תיבת תן לשכיר דלעיל ובישרו תן לשכיר

אליו. הוא נושא את נפשו: סלח ליראים נדברו. בזה היום אשר שברו: הזכו ודל בא להודות ממהר. על סכלו אשר סכל: אל טובך יהי נוהר. על משתה ועל מאכל: ובא השמש וטהר. ואחר יאכל: והשלך עונות גברו. במעינות תהום ויספרו: הזכו דלנו מחטאה. יושב שמים: כבוא השמש קראה. לבאי באש ובמים: לשנה הבאה. תהיו בירושלם: וזרים בכם נערו. מארץ ינערו: הזכו העתר נא ורוצה. לקרוא לעמוסיך: לך אכול ושתה בדיצה. לחמך ועסיסיך: כי כבר רצה. האלהים את מעשיך: ראה חיים אשר שפרו. ומרוב לא יספרו: הזכו קרא נא טוב לדל מועד. אשוריו מצהרים: צא מחטאים רועד. ומרוע כפים: כבוא השמש מועד. צאתך ממצרים: חרדה כי אותך אשרו. דברים לפני כשרו: הזכו

אל

לשכיר שכר כפור: כי אליו הוא נושא את נפשו. ת"א הוא מסר והיינו שמסר בשביל כפור את נפשו ושנה אותה בלוס: סלח ליראים. ישראל: נדברו. נתחברו ונתאספו: בזה היום אשר שברו. אשר קוו שתסלח לחטאתם בו: ודל. ישראל שהם דלים בגלות: בא להודות ממהר. ממהר להתודות: על סכלו אשר סכל. על מה שהסכיל לעשות. סכלו. לשון טפשות. שטפשותו גרמה לו לחטוא ולצאת מדרך טובה וישרה: אל טובך יהי נוהר. ע"ש ונהרו אל ה' ואל טובו. ת"י ויתפנקון י"א ל' קיבוץ כמו הנהר: ובא השמש וטהר. הכוונה אל יוה"כ לי' במוצאי כפורים ישראל כמלאכים טהורים בעבור הצום והתשובה: ואחר יאכל. במוצאי כפורים ולהמתיק את השיר אמר כן: והשלך עונות גברו. ע"ש ותשליך במצולות ים כל חטאתם: ויספרו. ל' סגירה כלומר שיהיו עונותיהם נשקעים במצולות ים: דלנו מחטאה. השלנו והצילנו מהחטאת: כבוא השמש קראה. ר"ל במוצאי כפורים הקרא לבאי באש ובמים ישראל שהם בגליות ע"ש באנו באש ובמים. ומה היא הקריאה לשנה הבאה תהיו בירושלם: וזרים בכם נערו. לשון נערה: מארץ ינערו. לשון נפילה על שם וינערו רשעים ממנה: העתר. מ' ויעתר לו ה' תרגם אונקלוס וקביל צלותיה כלומר קבל תפלתנו: ורוצה. התפלה לשון רצון ימו לקרוא לעמוסיך לך אכול וכו': עמוסיך. אלו ישראל שנאמר בהם העמוסים מני בטן תרגם דלמימין. ובמדרש במוצאי כפורים בת קול יוצאה ומבשרת לישראל לך אכול בשמחה לחמך ולכ נוהגים לאומרו כאן במוצאי כפורים. ורז"ל אמרו לך אכול וכו' לעולם הבא בשר מעשים טובים ועסיסך. יין טיב מן מעסים רמוני ונקרא כן על שם שהוא יוצא על ידי דריכה ורמיסה: ראה חיים אשר שפרו. בשורה היא זו מכיון שקרא לו הקב"ה לך אכול בשמחה וכי יהיב קב"ה שבעא. נא הוא דיהיב לזה כשרו בחיים ארוכים וטובים תרגום וייטב ושפר. ואם דברי הפייטן רומזים לח העולם הבא יבוא על נכון אומרו ומרוב לא יספרו כי הם חיים ארוכים אין להם סוף ותכלה: קר נא טוב לדל. לעני אלו ישראל: מועד אשוריו מצהרים. מצעדו רגליו בעמידה תמנחת ערב כפור להתפלל הכוונה שינעו רגליו מרוב עמידה ומהלים. ורי"ו פירש לאל מועד לעני בזמן לטי מצהרים: צא מחטאים רועד. הפוך לא רועד מחטאים והכוונה שישבריהו שיצא מהחטאים ומרוע כפי כלומר שהכל נמחל לו: כבוא השמש מועד. דהיינו במוצאי כפירים: מועד. זמן יציאתו מארת השמ כי במוצאי כפורים קול יוצא ומכריז וכו' שטף ויתעלה הגיפר כדאיתא בתשובה ר"י מרים ז"ל חרדה. מבשרת שכינה לעם ה' במחלי שניותיהם ויומרה שמח. כי ליתך אשרו מן כי לבחי

אֵל מֶלֶךְ. אַתָּ גּוֹמֵל מְעֻרָבוֹת. לְהַיָּבִים טוֹבוֹת: בַּשֵּׂר עַמְּךָ נְדָבוֹת.
...לְשָׁנִים רַבּוֹת: הוכו אֱלֹהִים צְבָאוֹת שׁוּב
נָא. וְאֵל הוֹדָאוֹת תַּבַּעְנָה: שְׂפָתַי תִּהְיֶנָה.
אָזְנְךָ קַשּׁוּבוֹת: הוכו הַצָּמֵא לְיֶשַׁע רָב. לְעֵין
רַחֲמֶיךָ יִקְרַב: וּבָא לְשׁוֹאֵב לְעֵת עֶרֶב. לְעֵת
צֵאת הַשּׁוֹאֲבוֹת: הוכו רְצֵה מְפַחְדְּךָ רָעַן.
וְהוּא לֹא לַחֲטוֹא נוֹעָן: וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעַן.
וְהוּא יָקוּם עַל נְדִיבוֹת: הוכו נְשָׂא חֵטְא צָם
מֵאֶמֶשׁ. וְכָאוֹר בִּלְתִּי יָמֵשׁ: בֹּקֶר יִזְרַח שֶׁמֶשׁ.
בֹּקֶר לֹא עָבוֹת: הוכו חָרְבָה לִבְנִית גּוֹדֵר.
נְעִילַת שַׁעַר סוֹדֵר: וְקוֹרֵא לְךָ גּוֹדֵר פֶּרֶץ.
מְשׁוֹבֵב נְתִיבוֹת: הוכו בְּדַעְתִּי אוֹתְךָ אָשִׂים.

מהלכים

בגיה: דברים לפני כשרו. דברי תפלתך לפני כשרי לשון כשרון כלומר ערכו:

את גומל. אתה משלם התשלום נקרא גומל כמו קול ה' משלם גמול לאויביו: לחייבים. לרשעים תרגום רשע חייבא שהקב"ה גומל אף לחייבים טובות כי הוא טוב לרעים ולטובים: בשר עמך נדבות. בשורת נדבה ותשב על שם אוהבם נדבה: אלהים צבאות שוב נא. שוב עתה מהגלות כמ"ש ושב ה' אלהיך כביכול הוא בשבויי שב: ואל הודאות. תשבח ואל קשורה עם אלהים צבאות וכו' ותשבח הודאות קשורה עם השבעה והרצון בו הודאות השבעה בשפתי ענין פתיחת פה: תהיינה. קשורה למטה עם אזנך קשובות: קשובות. לשון האזנה: הצמא לישע רב. ישראל הצמאים לישעך: לעין רחמיך יקרב. לעין הוא השגחת עין הרחמים כמ"ש הנה עין ה' אל יראיו עיני ה' אל צדיקים: ...לשאיב. רחמיך. לעת ערב לעת צאת השואבות. לעת צאת ישראל מכפורים השואבים מי כפרה מי נגידות מתחלפת לכסוף: רצה מפחדך רען. רצה עם רען מפחדך: רען. לשון מורא: וניד לא לחטוא נועץ. נתיעץ בדעתי שעוד לא יחטא לפניך כי נדבה רוחו אותו בכך לחזור ממעשיו: והוא יקום על נדיבות. הכוונה שיתגבר על יצרו המריב עמו לחטוא. א"נ והוא הקב"ה יקום על נדיבות ישיענו על יצה"ר אם ירצו המריב עמו ע"ד אמרם ז"ל אלמלא ה' עוזרו אינו יכול לו. או"א כ' והוא יקום על נדיבות והוא נכון כלשון הפסוק בישעי' ל"ב. והכוונה יקיים מה שהתנדב שלא לחטוא עוד: נשא חטא וכו'. ענין סליחה כי סליחת העון הוא נשיאתו ונטילתו מעל האדם: מאמש. ע"ש מערב עד ערב: וכאור. וכמו אור היום יהיה כי אחרי שהיטהר רשעת עונותיו שבלחת מעתה יזרח אורו: בלתי ימש. שלא יסור אורו לא ימיש ת"א לא עדי: בקר יזרח שמש וכו'. כמו יזרח כשמש בזורח אחר שעבר חשך הלילה כן זה יאיר אחר שעברו ונמחלו עונותיו המחשיכים אורו: בקר לא עבות. אור שאינו אפל: חרבה לבנית גודר. גודר לבנות חרבותיו. הכוונה לתקן מעשיו הרעים: נעילת שער סודר. סודר תפלתי בעת הנעילה. שהוא עת נעילת שערי היכל. ועש"כ וקורא לך גודר פרץ כל השבח הזה הוא לו ית'. כי אלמלא סיועו ית' לאדם לשוב ולהכניע יצה"ר לא היה יכול לו כנודע ממז"ל. אלמלא שהקב"ה עוזרו לא היה יכול לו. וזהו וקורא לך גודר פרץ ומשבח התשובה לגדור פרצת העונות מתיחס אליך ולא לו כי בלעדי סיועך לא היה לו יכולת: משובב נתיבות. ת"י מתיב רביעיא לאורייתא: בדעתי אותך אשים. ע"מ וקורא לך גודר פרץ אני אליו ית'. משיב ית' ואומר בדעתי ר"ל כרצוני כמו בדעתו הרמוזה נקבעו: אותך אשים. אשים לך מהלכים בין שנים. המלאכים השומדים בגלגל ערבות שהם שבים ושמחים כדאיתא בחגיגה בפ' אין דורשין: עומדים בין השרפים. הם המאוקים הזכים לאור למחלכן תחת כסא כבודו שהוא בגלגל

ערבות

מְהַלְּכִים בֵּין שְׁשִׁים: עוֹמְדִים בֵּין הַהֲדַסִּים. אֲמִירֵי עֲנַף עֵץ עֲבוֹת: תזכו רוּחוֹת לָךְ תְּשֶׁאנָה. קוֹלָן וְעֵת בּוֹאָנָה: עַד כָּעָב תְּעוּפֶינָה. וְכַיּוֹנִים אֶל אֲרֻבּוֹת: תזכו אֵל מֶלֶךְ

בַּנֶּשֶׁף קִדַּמְתִּי. וּלְבֵית אֵל עָלִיתִי: וְעַד עֶרֶב נִצַּבְתִּי. וּסְלִיחָה קִוִּיתִי: וּמֵאֶמֶשׁ שִׁוַּעְתִּי. וְנַפְשִׁי בַּצּוֹם עִנֵּיתִי: לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי. וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי: לחם מִדֶּרֶךְ לֹא סַרְתִּי. וְדַת טְהוֹרִים נָצַרְתִּי: כִּי יָחֵף הָלַכְתִּי. כְּפִיהֶם וְסִיךְ לֹא סַכְתִּי: וּמֵאִשָּׁה נִשְׁמַרְתִּי. בְּדִבְרֵיהֶם וְנִזְהַרְתִּי: בְּכָל זֹאת הִתְעַנֵּיתִי. וּדְבַר אֵל הֲקִימוֹתִי: לחם שֶׁפַע כִּבְדִי וְלִבִּי. אֲשֶׁר יָרְאוּ וְשָׁקְטוּ: שָׁפַכְתִּי כִּי בְחוֹבִי. מְעִיל פַּחַד יַעֲטוּ: קַבֵּל דָּמִי וְחֶלְבִּי. כִּי בְצוֹמִי מִעֲטוּ: וְאִם לֶאֱכוֹל סַבּוֹתִי. פַּת חֵטְא אֲשֶׁר אָפִיתִי: לחם הִנֵּה בְּפִיהוּ נְכוֹנָה. וּבִלְשׁוֹנִי מֵאֶמֶשׁ: וּדְבַר שִׁיר וּתְחִנָּה. עַל יַד תְּפִלּוֹת הָמֵשׁ: וְהָיוּ יָדָיו אֱמוּנָה. עַד בּוֹא הַשָּׁמֶשׁ: עֲנֵה לְקוֹלִי שָׁמַעְתִּי. וְעַל עֲוֹנִי בָּכִיתִי: לחם אֵל מֶלֶךְ

דְּלָתֶיךָ הַלַּיְלָה לְשָׁבֵי חֵטְא הוּתָרוּ: בְּחָקַקְתָּ בִּסְפָרִים. אֲשֶׁר בֶּאֱמֶת נִסְדָּרוּ: לֹא

תבישי

פרסות: אמירי. מן בראש אמיר שהוא הענף היוצא מן האילן ורומז אל הצדיקים שהם ענפים וענפים מהאבות הקדושים א״ו. כי פי' עבות משולש יהיה מה שיהיה מן חבל מן הדס כמ"ש רד"ק בפירוש תיבה זו. וגם הראב"ע פי' מן מעשה עבות נחמיה ח' וגם ארז"ל עץ עבות אלו האבות ולזה הענין הצריכו חז"ל ליטול הדס עבות שיש בו ג' עלין בכל קן וקן הרומז אל ג' אבות וזו הבטחה שיזכה לחיי העוה"ב: ואמר רוחות לך תשאנה קולן. כמ"ש חז"ל בשעה שהצדיק יוצא מן העולם שלש כתות של מה"ש יוצאות לקראתו ואומרים יבא שלום: עת בואנה. עת בואן ליכנס אומרים יבא שלום: עד כעב תעופינה. בשורה היא זו שיצלה אבר וכנפים לעוף אל מקום מנוחתו כעב וכמו כיונים אל ארובותיהם שת"י לגו שובכיהון כמו כן הצדיק ישוט בכנפיו בכח מעשיו הטובים וחוזר למקום שנחצב משם לנוח במנוחות שאננות ולקבל שכר טוב על עמלו:

בנשף קדמתי. בנשף של ערב כפורים תחלת הלילה קרוי נשף: ועד ערב. של יוה"כ: נצבתי. בתפלה ע"ש אני האשה הנצבת עמכה בזה: שועתי. לשון בקשת רחמים: מדרך. התורה לא סרתי: ודת טהורים. דת חז"ל: נצרתי. שמרתי מה שלימו בה' עניים כהמפרש ואזיל: שפע. לשון הרבה: אבר יראו. מפחד העונות: ושקטו. בעבור הסליחה היא: שפכתי כבדי ולבי. בתחנה ורחמים: מעיל פחד יעטו. לבוש פחד נתעטפו: ואם לאכול סבותי וכו'. בשאר ימות השנה פת חטא בכוונתי שאוכל אלא למלאות כריסי לא לשם שמים עתה יתכפר לי במיעוט חלבי ודמי בתעניתי: הנה בפיהו נכונה. דברי נכונה: ובלבושי מאמש. מערב יום כפורים והכוונה אל דברי התפלה: והיו ידיו אמונה. פרושות בתפלה: עד בא השמש. שקיעת השמש של כפורים הכוונה מערב עד ערב: ענה. לשון הבוכה שאלה:

דלתיך הלילה. שערי שמים: לשבי חטא הותרו. פי' נפתחו להם: בחקקת. כמו שחקקת בתורה כי ביום הזה יכפר עליכם: לא הבושו עמי. ע"ש לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו. לשון בושה היא כי המתבייש אזיל סומקא ואתי חוורא: ועלי שדי בושה. שוב לשון בקרני:

ממשובה

תשובו עמי. ולא פניכם יחורו: מכל חטאתיכם.
לפני יהוה תטהרו: מכל והבט משמים. ועדי
שדי שובה: ועיר ציון. אל עליון. ברצונך
הטיבה: וכפר עון ואשמה. ואשובה ממשובה:
אם על ראש עברו. במעמקים יגהרו: מכל
יהי שועי נגדך. כקרבן שי ובמנחה: ולשבים
מדך. נין ישי שלחה: לקבין אחד מעיר.
ושנים ממשפחה: וכמים אשר גרו. בעוז והדר
יגהרו: מכל דרוש נא דלותנו. והאר את פניך:
יקרים שפלותנו. שלח היום ימינך: ומחה
זדונותינו. מנגד עיניך: ואם להאדים מהרו.
כצמר יצהרו: מכל

אל מלך

עם יהוה השלחה. לכם היום בשורה: כל
חטאה נאלחה. וכל מעוה נצררה: נשלך
הכל ונמחה. וזרחה לכם אורה: ומלאך יהוה
בשמחה. יענה אתכם ויקרא: תבושרו במחילה
וסליחה וכפרה: הבושרו השמיעכם מערבות.
עם לטובה תותרו: ומרשפי להבות. ביום
ודבין תסתרו: וכתר עמך נדבות. בו היום
תכתרו: תזכו לשנים רבות. תענו ותעתרו: תבלו
ימיכם

ממשובה. מחוק קשות לפי כתרגומו והמפרשים פירשו בו לשון מרד: ואם על ראש עברו. ע"ש כי עונותי עברו ראשי המשילם למים רבים שעברו ראשו שהוא טובע בהם: במעמקים יגהרו. ע"ש ותשליך במצולות ים כל חטאתם. יגהרו יפלו למעמקי ים. מן ויגהר אליהו לשון שחייה ונפילה בקרקע: יהי שועי. תפלתי ובקשתי: כקרבן שי וכמנחה. כי תפלות במקום קרבנות הן ע"ש ונשלמה פרים שפתינו. שי ענין תשורה: נין ישי. זרע ישי הוא משיח לדקנו: וכמים אשר גרו. כמים הנגרים שהם מתקבלים למקום א' לפי שקשה יום קיבוץ גליות כמי שתופס כביכול ביד כל אחד ואחד מבין העמים כמ"ש ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל כן פירש מהר"י עכברי ז"ל והיא נכון שהוא קשור עם מה שלפניו ופי' מהרי"ו בזה דחוק: בעוז והדר יגהרו. יתקבצו וירוצו ואמר בעוז והדר פי' שם כי בשמחה תצאו. יגהרו לשון מרוצה מן ונהרו אליו כל הגוים. והכונה שבעוז והדר ירוצו בהליכתם לעיר הקדש כמים אלו שהם הולכים במרוצה: דלותנו. פירוש שפלותנו בגלות: שלח היום ימינך. ע"ש ימין ה' רוממה ועל שם הושיעה ימינך ועני: ואם להאדים מיהרו. אם עונותינו האדימו ע"ש אם יאדימו כתולע כלומר יהיו חטאת החטא לאדום שהוא צבע חזק ונראה למרחוק ואם יהיה בבגד כתם מאותו צבע לא יסור בכבוס: כצמר יצהרו. כלומר ילבינו. ע"ש שג' כלמר יהיו פי' כלמר נקי ולבן. יצהרו ילבינו ויאירו מלשון צהר תעשה לתיבה ה"א ניהור תעביד לתיבתא וי"ג יצחרו בח' מן צמר צחר שפירושו לבן:

עם ה' השלחה לכם היום בשורה. ומה היא הבשורה כל חטאה נאלחה ענין באושה: מעוה. מן ואשר העוה עבדך ענין עוות מן והעויתי: נצררה. מן צרור עון אפרים שהענין שמור כדבר השמור בתוך הצרור וכן אמר איוב חתום בצרור פשעי: נשלך הכל ונמחה. ע"ש ותשליך במצולות ים וע"ש מחיתי כעב פשעיך: ומלאך ה' וכו' ויקרא. כדלעיל משם המדרש שבת קול יוצאת נ"כ במוצאי יוה"כ ומבשרת לישראל בסליחות עונם כי"ר: השמיעכם מערבות. דבוק עם שיש של פניו ומלאך ה' יצי' וגם השמיעכם. מערבות וכו': לטובה תותרו. לשון אחרית כלומר לטובה תשארו (מהרי"ו) ויש מן ויותר הוא לבדו וכן הותיר לנו שריד. ולי נראה מן ויתורו שהוא לשון דרישה וחקירה כמו שאמר כאן לטובה ידרוש אתכם: ומרשפי להבות. לשון להב חום האש: וכתר עמך נדבות. וכתר
לשון

ימיכם בשמחה. בששון ויקר ואורה: תבישרו
שמחי נא איתני. עונכם הוסר עלו: והשבעתם
נאמני. בנעים האל וחבלו: תזכו לשמחה
רנני. בהיכל כבוד ביתו: בהנחה ומנוחה.
בחיק אולם ועזרה: תבישרו עמי אונן ובכי.
הסר מחה דמעיך: כי משיחי ונסיכי. אשלח
להושיעך: יבשרך מלאכי. לחזק אזרועך:
לאמר כי אנכי. העברתי את פשעיך: ועוניך
כי נמחה. וחטאך לא אזכורה: תבישרו בשרי
עמי להעלות. נר סליחה במושבותם: מי
כפרה לדלות. ממעיני ישועתם: תם פשעכם
עד לכלות. נמחקו עונותם: והשלכתי
במצולות. ים כל חטאתם: ומצרה להוה.
יצאו בקול זמרה: תבושרו

אל מלך

עב קל ממרומיך. תרכב ועננך: ותקרא
משמך. לשארית אמוניך: קבלתי צעקת
עמי ותחנוניך: לך בשמחה אכול לחמך. ושתה
בלב טוב יינך: לך בחשמלי הערבות. הראה
צור מלכי: כי מארץ ערבות. יבש בקראי
חבי: סלח נא פשעים וחובות. ויהיה סתרך
סובבי: ויודע אפוא כי. מצאתי חן בעיניך:
אל נא עושה גדולות. לאין חקר ואין מספר:
צומי תרצה בעולות. ותחנוני במקום פר:

ותקרא

לשון כתר סיבוב ככתר המסבב את הראש: נדבות. בנדבה על שם אוהבם נדבה. ומהו תזכו לשנים רבות: שכלו ימיכם בטוב. ע"ש יבלו בטוב ימיהם ת"י יגמרון: איתני. לשון חוזק שהם חזקים באמונה ונק' ישראל כן ע"ש אברהם שנקרא איתן כמ"ש משכיל לאיתן האזרחי: עונכם הוסר עולו. כיבד העון נקרא עול לפי שנעשה על האדם כעול וכמשא כבד: והשבעתם נאמני. פירוש למוצאי כפורים כמ"ש ולקחתם לכם ביום הראשון שדרז"ל ראשון לחשבון עונות כי הראשונים נמחלו ולז"א בנעים האל וחבלו שמכיון שנמחלו עונותיהם נראו לפניו ית' ליקרות חבלו ונחלתו: וחבלו. הוא לשון גורל כתרגומו שנפלו בגורלו ית': וחלקו. ג"כ לשון גורל מן חבלים נפלו לי בנעימים: תזכו לשמחת רנני. לימות המשיח: אונן ובכי. אניה ובכי: מחה דמעך. ע"ש בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה וכו'. ונסיכי. לשון גדולה מן נסכתי מלכי ורומז לאליהו הנביא ז"ל שיבא הגואל עם אליהו לבשר כמ"ש לקמן יבשרך מלאכי זה אליהו כמ"ש הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא כן פירש מהרי"ו ז"ל: לחזק אזרועך. זרועך והאל"ף יתירה כמו ובאזרוע נטויה (ירמיה ל"ב):

עב קל ממרומיך. ע"ש הנה ה' רוכב על עב קל. מהרה לשלוח קל מהרה גירת קריאתו: ועננך. קאי אעב כי הוא דבר אחד כמ"ש הנה אנכי בא אליך בעב הענן. וביאור הפיוט אל עב ענניך ממרומיך קל תרכב: לשארית אמוניך. על שם לשארית נחלתו: בחשמלי הערבות. חשמל הוא שם כת מלאכים ומקום כבודם הוא בערבות תחת כסא הכבוד. ואומרו בחשמלי הכוונה בחשמל רבבות החשמלים: הראה. הגלה נור מלכי. לפי כי כשהקב"ה עלה יורדים עמו רבבות מלאכים כמ"ש ואתה מרבבות קדש ת"א ועמיה רבוות קדישין וכן אמר דוד רכב אלהים רבותים אלפי שנאן הם כת מלאכים הנקראים שאננים: כי מארץ ערבות. מן בארץ ערבה ציה מגיעו מהר:

יבש

יקרא יושב תהלות. אתך אני ולא תחפר: חטאתך תכופר. וסר עונך: לך סלחתי ומחלתי. פשעך עם נבאה: בך בכבר חשקתי. ומשנאיך אפאה: תוכה לשנים שחתי. בישע כנשר יראה: שלום לך וראה. בנים ובניך: לך אל מלך

אשר לו כל תפלה. ורם על כל תהלה: ובעל הגבורה. ולו תאות גדולה: לביתך באה אום. בחרת לך סגולה: ערומה מצדקות. עומדת כדלה: זוכרת ברית אבות. בעמדה לך בתפלה: ואל תהיה דלתך. לפניה נעולה: ומחוק פשעה והתמה. בספר המחילה: מקבל השאלה. בעת זה הנעילה: מקבל אלהי האלהים. שעה שועת כמהים: אשר מרוב עונם. יראים הם ורוהים: בכים צור שעה נא. אשר בוכים ונוהים: עלי גודל עונם. אשר נלבט והוזהים: הדוף אותו לצולים. ויהיו נא נגוהים: ואל תבזה ענותם. צמאים לך וצחים: דורשיך ביום זה. והם צמאים ורהים: היה נדרש ונגלה. כנאמת תהלה: מקבל המון נשא ערבות. אלפים עם רבבות: תצוה מרומיך. לך חן חן וטובות: ותמחה הפשעים. כמו ענן ועבות: ורפא המשובות. ותרצה התשובות: וזרק מים טהורים. לטהר הלבבות: ושלתי יערו בם. ברוע מחשבות: חסין יה אין כערכך. אמונתך סביבות: חשוב פלולי כתורה. כמו מנחה ועולה: מקבל טרדוני עונית.

יקשינו

יכב בקראי הני. ר"ל יכב חני בקראי ע"ש יגעתי בקראי ניחר גרוני שפירש בו יבש גרוני לרוב התמדת הקריאה: סתרך. סתר עליון: סוכי. סוכתי. לשון גג הבנין לחסות בגל כנפיו: נומי תרלה כעולות. כי ע"י התענית מתמעט חלבו ודמו כמו בקרבן: תחפר. לשון כלמה ובושה: עם נבאה. מן נכאה לבב: אפאה. פי' אפזרם בכל פאה מן אמרתי אפאיהם: תוכה לשנים שחתי. לשון דיבור והיא מה שכתוב אורך ימים אשביעהו: בישע וכו'. סיפיה דקרא ואראהו בישועתי: כנשר ידאה. כלומר ימהר ישועתו כאשר ידאה הנשר בקפילה ובמהירות: ידאה. יעוף: **אום**. אומה הם ישראל: כמהים. מן כמה לך בשרי שמתאוים ומתבקים לך: ורוהים. ענינו פחד מן אל תפחדו ואל תרהו (ישעיה מ"ד): ונוהים. מן נהי לשון קינה: אשר נלבט. אשר נכשלו בו מן ואויל שפתים ילבט (משלי י'): והוזהים. לשון זוהמא והיא זוהמת העונות המעלים ריח רע כזיעה המזוהמה שיוצא ממנה ריח רע. זוהמא לשון זיעה: הדוף. לשון דחיפה: לצולים. למצולות ים על שם ותשליך במצולות ים כל חטאתם: ויהיו נא נגוהים. מן נוגה לשון זוהר כי אחר שנמחלו עונותם יזהירו כזוהר הרקיע: צמאים לך וצחים. ג"כ הוא לשון צמא שתרגומו צוחא וכפל הלשון לגודל צמאם ותשוקתם לו ית': ורהים. כבר פירשנו שענינו לשון פחד: היה נדרש ונגלה כנאמת תהלה. כאשר אמרת דרשו ה' בהמצאו וכן דרשוני וחיו: לך חן חן וטובות. תלוי במוני מלאכים לקרות ולומר לך חן חן וטובות כלומר לקריאת לישראל: ותמחה הפשעים וכו'. כמ"ש מחיתי כעב פשעיך וכו': ורפא המשובות. המרדיסכי סליחה

כצין

יַקְשׁוּנוּ זְדוֹנוֹת: וְכִסַּתְנוּ כְלִמָּה. וְלָכֵן קָצְרוּ לְשׁוֹנוֹת: מְטוּרְטָלִים בְּכָל פֵּאָה. נְפוּצִים בַּמְּדִינוֹת: סְחוּבִים מִנְּוֵה עֹז. עֲטוּיִם בַּסְּדִינוֹת: פְּקוֹד דִּמְעַת עֲשׁוּקִים. צְבָאוֹת הֵם מְכוּנוֹת: קְרָאוּךָ בְּלֵב מַר. רְחוּקִים מִשְּׁשׁוֹנוֹת: שׁוֹטְחֵי כַף וְלֵבָב. תְּשִׁיבֵם מִמְּעוֹנוֹת: תְּפִלָּתָם סְגוּלָה. רְצִיתִיהָ כְּמוֹ עוֹלָה: סקבל הַמּוֹלוֹת הַנְּבוֹנִים. לְשָׁרֵת הַדָּר מְעוֹנִים: וּבִזְכוּת הָאֵיתָנִים. יָהּ כַּפֵּר עָוֹן לְבָנִים: בְּנוֹעַם נָם לְכוּ נָא. יְרֵאִים אַל מְכוֹנִים: שְׁתוּ נָא מַמְתַּקִּים. וְאִכְלוּ מַעֲדַנִּים: עֲלֵיכֶם נִכְמְרוּ רַחֲמֵי אֵל. רוֹכֵב עֲנָנִים: לְהִיוֹתְכֶם לְפָנָיו. כִּימֵי עוֹלָם וְשָׁנִים: וְתוּנִי לַשְּׁכִינָה. חֲזוֹת פָּנִים בְּפָנִים: וְסָר כָּל עָוֶל וְעַוְלָה. וּבָאָה הַגְּאוּלָּה:

יש נוהגים לומר גם סליחה זו:

אֵל נוֹרָא עֲלִילָה. הַמְצִיא לָנוּ מְחִילָה. בְּשָׁעַת הַנְּעִילָה: אל מְתֵי מִסְפָּר קְרוּאִים. לְךָ עַיִן נוֹשְׂאִים: וּמְסַלְּדִים בְּחִילָה. בְּשַׁעַת הַנְּעִילָה: אל שׁוֹפְכִים לְךָ נַפְשָׁם. מְחֵה פִשְׁעָם וְכַחֲשָׁם: וְהַמְצִיאֵם מְחִילָה. בְּשַׁעַת הַנְּעִילָה: אל הֱיֵה לָהֶם לְסִתְרָה. וְחַלְּצֵם מִמְּאֵרָה: וְחָתְמֵם לְהוֹד וּלְגִילָה. בְּשַׁעַת הַנְּעִילָה: אל חוֹן אוֹתָם וְרַחֵם. וְכָל לוֹחֵץ וְלוֹחֵם: עֲשֵׂה בָהֶם פְּלִילָה. בְּשַׁעַת הַנְּעִילָה: אל זְכוֹר צִדְקַת אֲבִיהֶם. וְחַדֵּשׁ אֶת יְמֵיהֶם: כְּקֶדֶם וּתְחִלָּה. בְּשַׁעַת הַנְּעִילָה: אל קְרָא נָא שְׁנַת רָצוֹן. וְהָשֵׁב שְׁאֵרִית הַצֹּאן: לְאָהֳלִיבָה וְאָהֳלָה. בְּשַׁעַת הַנְּעִילָה: אל

ויאמר ויעבור שמו"ת וקדיש תענו. ואם ירצה יאמר ישרי יו' ומתפללים ערבית:

השון תקרא רפואה כע"ש ארפא משובתם: חסין יה. לשון חוזק ע"ש מי כמוך חסין יה תקיף: אמונתך סביבות. ע"ש ואמונתך סביבותיך (תהלים כ"ט): חשוב פלול. ל' תפלה מן ויעמוד פנחס ויפלל: כלולה. ישראל שנקראו כלילת יופי שכולה יופי וע"ש אהבת כלולותיך: כמו מנחה ועולה. שהתפלה במקום הקרבן: מרדוני עונות מארלנו: יקשונו זדונות. כי זדונותינו היו לנו למוקש ולכן קלרו לשונות מלהזכיר תהלותיך לרוב הלרות ולכלמה העונות: בכל פאה. בכל רוח מד' רוחות הארץ: סחובים. מן סחוב והשלך: מנוה עוז. היא ה"י בשם נוה המקדש עוזו של אלהינו: עטוים בסדינות. פי' מכוסים במלבוש הבושה והכלמה: פקוד. הוא ענין זכירה והשגחה: דמעת עשוקים. ישראל שהן עשוקים שנאמר עשוקים בני ישראל ויהודה ר"ל כבושים תחת יד הלרים בגלות: לבאות הם מכונות. שהכתוב כינה אותם בשם לבאות שנאמר והולאתי את לבאותי וכו': רחוקים מששונות. מרוב לרות הגלות: שומתי. פורשי. תשיבם ממעונות. השיב אותם מן הגליות ע"ש ממעונות אריות שר"ל ארץ העכו"ם הנמשלים לאריות: תפלתם סגולה. כל דבר שהם מיחדים אותו וגונזים אותו באולר נק' סגולה ובית זה קשור לדלעיל שאמר פקוד דמעת עשוקי' ותיבת פקוד מוסך עלמו ואחר עמו וכאלו אמר הפייטן זה בשביל המקום באומר כך: המולות. מן קול המולה פי' כמו מלה ואמר המולות הנבונים דהיינו ישראל בני עלייה הנבונים ומכוונים בתפלתם שהיא להם במקום שירות: ובזכות האיתנים. וגם בזכות אבות שנק' איתנים שנאמר והאיתנים מוסדי ארץ בעבורם יה כפר עון לבנים:

אומרים יהא רבא ואומר החזן ברכו ומסדיר דערבית וקורין ק"ש ומתפללים י"ח כתפלת החול ואומרין דבדלה בחונן הדעת. ואם חל כפורים בשבת אומרים ויהי נועם וא' ...ישה יקדיש תתקבל ויתקע **תשר"ת** פעם אחת ליהלו אמאם אלאפטאר. ואומרים הקהל **יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים** שבעה פעמים **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל** וכו' **כָּל כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל לָשׁוֹן תָּקוּם אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם יְהוָה: לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֶׂיךָ:** ואומרים למנצח וכו' וקדיש. עלינו לשבח.

ומברכין

בנועם נם וכו' וגם ביזית עירא אבר נם כי' אמר בנועם לעם המתאבלים ובוכים לפני יראים מעיונית אל מבוגים היינו לבתיכם ואכלו מטעמים ושתו ממתקים: עליכם נכמרו. דברי נחמה הם לקהל מהפייטן: חזות. ראות הרגים וירא וחזא: וסר. הוסר כל עול א"ה מעלינו: ושלה. הם האויבים כפי קמו ובאה הגאולה בחיינו ובימינו אכי"ר:

ותוקע הסר"ת. המנהג בכל התפלל"ל לתקוע אחר ערבית דויקא. וכ"כ מהרי"ל בפירושו ואין לשנות וכ"כ בס' תניא ג"כ לתקוע אחר ערבית וכ"כ בס' רד"א וכ"כ בס' ...ל כ' בעל הדברות ב' הרי"ן ן' ג'יאת וז"ל ומנהגינו לתקוע הסר"ת אחר ערבית ושמעתי מפיס דטבון ...להרביתא ביוה"כ לאבטוי ובחזרתו ניצרים בו. ודבי' האיי גאון ז"ל כ' וז"ל הטעם בהוא זכר ליובל ...אחר ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם. ולפי שאינו ברור זמן חשבון היובל התקינו לתקוע ...בכל שנה זכר ליובל. ואני מצאתי טעם אחר לפי מאי דאיתא בפר"א כשעלה מרע"ה לקבל לוחות ...האחרונות עלה בר"ח אלול וירד בי' בתשרי (דהיינו ביוה"כ שבא ביום עשרה לחדש דכתיב בעשור ...יום ביוה"כ) וצוה לתקוע בשופר בעלייתו וירידתו. לכך התקינו דורות אחרונים לתקוע בכל לילי ...ר"ח אלול ובמוצאי כפורים לזכר אותן תקיעות שקבלו לוחות אחרונות בשמחה. עוד טעם לפי שבר"ה ...באי עולם עוברים לפניו כבני מרון ויגזר דין שלהם נחתם ביוה"כ ואלו הימים ימי תשובה הם. ...ובתשובה מוחלים לו לפי' תוקעים במוצאי כפורים כדי להודיע כי נלמדקו בדין וכן המנהג ...שיוצרים מעורכי המלחמה וגלתי אויביהם תוזרים בתרוה ובתרועה כדי להריס רוחם עכ"ל ז"ל: ...כתב בה"י הטעם כדי לעורר הלבבות ולהכניעם ולא ישליכו אחרי גוום את כל אשר התענו והתודו ...הגיא כתב הטעם לפי שהשופר הוא סימן של ישראל בר"ה ועתה שיצאו זכאים שנינור ...שאט ילא שמחה ומשמיע קולו בשמחה והרב מהר"י מרים שביבו לו מן השמים לפי שביום כפורים ...נבית לשטן לקטרג ובמוצאי כפורים חוזר ופותח כלבן הרע וצריך לתקוע לערבבו. ולזה אומרים ...גלי ע"ב: וז"ל הטור וצריך להוסיף מחול על הקדש גם בלאתי שמתוני מטע אחר ל"ה ותוקעין ...סר"ת. ויש נוהגים לתקוע מיד אחר נעילה קודם ערבית אעפ"י שעדין לא הבדילו אין חוששין כיון ...תקיעת שופר חכמה היא ואינה מלאכה ונכון יותר להמתין עד לאחר ערבית ואפי' אם יתקע קודם ...נעילה אין לחוש כיון שהבדיל בתפלה עכ"ל: ובב"י כ' ב' המרדכי ז"ל שהנוהג לתקוע אחר הנעילה ...עושים כיון שכבר עבר היום ע"כ משמע ברור שלא היום דהיינו שיראו ג' כוכבים (קטנים) וכ"כ ...ז"ל: והנה כל מבכיל יראה דהכרעת הטור ז"ל נכונה בטעמה מכמה פנים. הא' שראוי ...מטים ותוקעים עד שלא יראו ג' כוכבים שנכשלים באיסור טלטול השופר וממכך עוד מזה להכשיל ...שנוהגים כשמעם קול השופר אז עושות מלאכה ואוכלות ואפי' יראו ג' כוכבים אין ראוי לתקוע ...שיראו הנכים לעשות מלאכה ולאכול ולריבות הם להוסיף מחול על הקדש: ואומרים ה' הוא האלהים ...גלות השכינה שמסתלקת עד רקיע ז' וכתיב עלה אלהים בתרועה (ב"י ב' פוסקים): כל כלי וכו'

כבר כתבנו טעמו משם הר"י מרי"ש ז"ל: לך אכול בשמחה. דאי' במדרש קהלת במוצאי יוה"כ בת קול יוצאה ואומרת להם לישראל לך אכול בש"ל וכו' כבר נשמעה תפלתכם לפני כריח ניחוח (רד"א): יש שכתבו לו' לך בשמחה אכול לחמך כדי שלא יהיה אב"ל בר"ת. ובמקומינו לא נהגו להקפיד: ומברכים על הלבנה. מפני שאנו דומים למלאכים וראוים להקביל פני שכינה ולכן מתעכבים מלברך עד הגוי הזאת מטעם זה וכן היא (סדה"י). וע"ל בדיני ברכת הלבנה שם כתבנו מחלוקת פו' בזה ומנהגינו לברך במוצאי יוה"כ זולתי אם יש לחוש שיהיה מעונן שאז מקדימין: ואין מברכים על הבשמים אף חל בשבת. כ"כ רמב"ם פרק כ"ט מהל' שבת וכן פ' הש"ע ז"ל: ויש להרבות בסעודה. כ"כ הפ' וכ"כ מהריק"ש ב' תוספת שבת דף ק"ז ע"ב ותוספות יומא דף כ"ח עב"ב:

ומברכין על הלבנה והולכין לבתיהם לשלום: ומבדילין על סימן יג"ה יין נר הבדלה ואין מברכין על הבשמים אפילו בשבת. ואין מברכין על הנר אלא על אור ששבת שהוציאוהו עתה מעצים ואבנים: ויש להרבות במוצאי כפורים דהוי קצת י"ט ומצוה היא. ועוסקים ... וארבעה מינים שבלולב כדי לקיים ילכו מחיל אל חיל: ... נופלים על פניהם עד סוף תשרי:

תפלה על הפרנסה

בליל ר"ה ויה"כ קודם עלינו ושבח אומרים מזמור לה' הארץ עם כוונה בניקוד ההויות ומובטח לו שלא יחסר ...

לדוד מזמור (ליהוה) הארץ ומלואה תבל ויושבי בה: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה: מי יעלה בהר (יהוה) ומי יקום במקום קדשו: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה: ישא ברכה מאת (יהוה) וצדקה מאלהי ישעו: זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד (יהוה) עזוז וגבור (יהוה) גבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד (יהוה) צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

ואח"כ אומר תפלה זו

יהי רצון מלפניך יהוה האל הגדול הגבור והנורא עשה למענך ולמען קדושת המזמור הזה ... הקדושים הנזכרים בו וקדושת פסוקיו ותיבותיו ואותיותיו וטעמיו ורמזיו וסודותיו היוצאים ממנו ולמען שם הגדול והקדוש **דיקרנוסא** היוצא מפסוק והריקותי לכם ברכה עד בלי די ומפסוק ... עלינו אור פניך ה' שתכתבנו בספר פרנסה וכלכלה שנה זו ובכל שנה ושנה לנו ולכל בני ביתי ... בריוח ולא באיסור ולא בצער ובטורח בנחת ובשלוה ובהשקט ובטח כדי שנוכל לעבוד עבודתך ... בקדושה ובטהרה בלי שום טרדה. פרנסה שלא יהיה בה שום בושה וכלמה ואל תצריכני לידי מתנות בשר ודם כי אם מידך הפתוחה והקדושה ותצליחני ותרויחני בכל לימודנו ומעשה ידינו ... בתינו מלאים ברכת ה' ונשבע לחם ונהיה טובים אמן כן יהי רצון:

סדר סליחות

וַאֲנִי בְּרוֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיהֹוָה כִּי גָמַל עָלָי: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאוֹדֶה אֶת שְׁמֶךָ עַל חַסְדְּךָ וְעַל אֲמִתֶּךָ: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְהֹוָה עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ: וַאֲנִי תָּמִיד אֲיַחֵל וְהוֹסַפְתִּי עַל כָּל תְּהִלָּתֶךָ: וַאֲנִי עָנִי וְכוֹאֵב יְשׁוּעָתְךָ אֱלֹהִים תְּשַׂגְּבֵנִי: וַאֲנִי אָשִׁיר עֻזֶּךָ וַאֲרַנֵּן לַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ כִּי הָיִיתָ מִשְׂגָּב לִי וּמָנוֹס בְּיוֹם צַר לִי: שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה עָדֶיךָ כָּל בָּשָׂר יָבוֹאוּ: לֹא בְחֶסֶד וְלֹא בְמַעֲשִׂים טוֹבִים בָּאנוּ לְפָנֶיךָ כְּדַלִּים וּכְרָשִׁים דָּפַקְנוּ דְלָתֶיךָ: כִּי שׁוֹמֵעַ אֶל אֶבְיוֹנִים יְהֹוָה וְאֶת אֲסִירָיו לֹא בָזָה: כִּי לֹא בָזָה וְלֹא שִׁקַּץ עֱנוּת עָנִי וְלֹא הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ וּבְשַׁוְּעוֹ אֵלָיו שָׁמֵעַ: חָנֵּנוּ יְהֹוָה חָנֵּנוּ כִּי רַב שָׂבַעְנוּ בוּז: חָנֵּנִי יְהֹוָה כִּי אֵלֶיךָ אֶקְרָא כָּל הַיּוֹם: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ בְּשַׁוְּעֵנוּ אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאֵנוּ יָדֵינוּ אֶל דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל דָּבָר בַּיהֹוָה אֲהַלֵּל דָּבָר: בֵּאלֹהִים הִלַּלְנוּ כָל הַיּוֹם וְשִׁמְךָ לְעוֹלָם נוֹדֶה סֶלָה: בֵּאלֹהִים נַעֲשֶׂה חָיִל וְהוּא יָבוּס צָרֵינוּ: בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי יְהֹוָה עֹשֵׂנוּ: נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו: בֹּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה חֲצֵרוֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ:

בשם

עץ חיים

ואני. התחיל בפסוק זה לפי שבו רמוזים שלשה אבות ואני ברוב חסדך זה (אברהם) אשתחוה אל היכל קדשך זה (יצחק) ביראתך זה (יעקב) וסדר פסוקים אלו מועתקים מסידורים ישנים ושבעה פסוקים הם המתחילים בואני כי ביום זה עולה מדת אני בשבעה מדרגות בת קומה באמה וכללות הפסוקים הם עשרים וגם הקריאה הם כ"א דוק בסודם ותמצא שכיונו קדמונינו בסדר זה למדת היום אשרי משכיל אל יסודיהם ועיין בזוהר פרשת בהר דף ק"ה ע"ב בר"מ: **ובסליחות** כאשר השמורה יאמרם בכוונה ובלב נשבר ונדכה ורוחו ונשמתו אליו יעלו"ב ויתחנן לפני אלהיו יתברך ויתפלל בימחול ויסלח חטאתיו ופשעיו כי כל דברי הסליחות כנודע הם בפרט כשהוא מגיע לזכרון גלות ישראל וגלות השכינה יתעורר בבכי גדול להתחנן לפני אלהיו למהר לשלחנו מן הארץ החשכה הזאת אל ארץ זבת חלב ודבש היא וזה פריה לשבוע טובותיו באין מציק וצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ומלכם לפניהם וה' בראשם וכביכול כהיום הזה לצער ותוגה ויגון ואנחה כמלא בעליונים. יען כי מקדש חרב ואין כהן ואין מלך אוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם. הא כמה שני והא כמה דרי דחופים שחופים עטופים שחורים כאבלים וידל ישראל עד מאד והקב"ה היא בעיג"ים ועד מתי יהיה

גלות האריך והמר והאל לנוקם: **ובעת** אמירתו י"ג מדות צריך להתעורר בכוונה רבה ואנחה כי ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם והם מפתח גדול לבקש ולדפוק בשערי הרחמים והסליחות הן ליחידים הן לרבים ומה מאד יתאונן כי לא נדמה ליעלו ותחת הייתי

רחום

רחום וחנון הפך עליו בלהות שבר שארו אכזרי ותחת היותו ארך אפים טרף נפשו באפו ובחרונו וכן כל כיוצא בזה בכולם יכנה ויתאבל ויתחרט על מדותיו אשר לא טובות ויגמור בלבו מכאן ולהבא לעשות מן הבא בידו ממדותיו יתברך אולי יתרצה לפניו יתברך ושב ורפא לו וכבר האריך חמ"י ז"ל בזה ע"ש דבריו כי נעמו:

בשם אלהי אברהם. סדר זה על סדר הפסוק ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה שחרית מנחה ערבית: אשוחחה. ע"ש ויצא יצחק לשוח בשדה ל' תפלה: נערוג. נזעק ונהמה ע"ש כאיל תערוג על אפיקי מים: נשוחחה. ענין כפיפה: ומשבריו ירתיחה. דרך הים כשיהיה בו סער גדול יעלה בגליו כמין אבעבועות ומשמיע קול וזהו רתיחתו מן ירתיח כסיר מצולה: ומלפניו אין לברחה. כענין אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך: דיין אלמנות. אלו ישראל דכתיב היתה כאלמנה: ויתומים. אלו ישראל דכתיב יתומים היינו ואין אב (רש"י): ועיניו צופות נכוחה. על שם כי נוכח עיני ה' דרכי איש הכונה כי כל דרכי איש הם נגד עיני ה' והוא שוקל כל דרכיו לתת לאיש כדרכיו:

א בשם אלהי אברהם אפתחה. ובפחד יצחק אשוחחה. אביר יעקב בו אבטחה. כי לו הרחמים והסליחה: אביר אליו נערוג כאיל וקומתנו נשוחחה. בגאותו ירעיש הים ומשבריו ירתיחה. גולה עמוקות מני חשך ומלפניו אין לברחה. דין אלמנות ויתומים ושחד לא יקחה: אביר היושב בשמים ועיניו צופות נכוחה. והוא באחד ומי ישיבנו ודבריו נשמעים בהנחה. זכו יזכור ויגאל אום מר לה מכל משפחה. חנון ישעה לקולנו כנם אהמה ואשיחה: אביר טובו וחסדו מעולם על העיר ממזרחה. יבואונו רחמיך בחמלה ויפדונו מיד בני השפחה. כרוב רחמיך מחה פשעינו ועונינו סלחה. לבית קדשך קבץ בני אב יצא לשוחה: אביר מהר נא עננו כי נפשנו שחה. נגהך האר ואותנו אל תזנחה (נ"א תשכחה). סומך נופלים יהוה שמעה יהוה סלחה. עננו כי טוב חסדך וישענו הצמיחה: אביר פניך האר בעבדיך כי אין להם מנוחה. צי"

יהיה בשחר. בשהקב"ה דן וחותם לעצמו אמת. ועיין בראש ההושענות מ"ש שם: ומי ישיבנו. מי יוכל להשיב כי תשובות מוכנות לפניו שהוא יודע המחשבות: ודבריו נשמעים בהנחה. בנחת כענין ואחר האש קול דממה דקה שזה סי' לכבוד השוכן בשמי וכענין עובדא דרב ששת (ברכות דף נ"ח אים. אומת ישראל: מר לה מכל משפחה. כל משפחות הגוים מרו את רוחה: חנון ישעה לקולנו. יפנה ויטה לקול תחנתנו לגאלנו: כנם. קשור לעיל. והכונה כמו שהבטיח בתורה ואמר ושב וקבצך מכל העמים. נם. לשון דבור מן וינאמו נאום: אהמה ואשיחה. לפניו לשמוע קולי ע"ש אשיחה ואהמה וישמע קולי: על העיר ממזרחה. א"א דכ' מי העיר ממזרח. הכוונה טובו וחסדו יתברך עם אברהם שהעיר ממזרח א"י שהוא ארם נהרים שנאמר ארם מקדם. וחקר והכיר את בוראו וקרא בשם ה': בני אב יצא לשוחה. יצחק דכתיב ביה ויצא יצחק לשוח בשדה: שחה. לשון השפלה ע"ד כי שחה לעפר נפשנו. והשי"ן בקמ"ץ ככתוב בפסוק. והכוונה כי כיון ששחתו עד עפר צריך אתה לענות אותנו כי אתה נפילה קומה ולזה הפי' יהיה כי נפשנו שחה נתינת טעם לאמרי מהר נא עננו:

ילותנו

[ח]ין ישענו קרב. ואל תשכחה: קבץ בניך. [ו]עיד כל תדיחה: רם. מה תוכיח. לאדם נוצר [מ]טפה סרוחה: אביר שלום עם ששון ושמחה [י]מצא בעירך. ונסו יגון ואנחה: תבנה עיר קדשך מהרה בימינו. ונמצא רוחה: אביר. אל מלך

שלומי עליון. ישני מכפלה: מה לכם להשות. מהרבות תפלה: ובצרה [ג]דולה. בניכם בגולה: אל דמי לכם. פני שוכן [ז]בולה: עד ימהר ויחיש. פדות סורה וגולה: [ע]ד יכונן ועד ישים את ירושלם. תהלה: עד [י]דיד אל הנחלץ. מלהב חרבה: על סדום [ה]אלת. להצילה מהפכה: צאצאיך מרו. בחמה [ש]פוכה: מאימת מות. ומקשת דרוכה: חל נא [פ]ני האל. להמציאם ארוכה: נורא עלילה: עד [ע]קוד הנחנן. במלאך משחקים: עתרת הרבית. [י]עקך להקים: והנם עדי אובד. כי בקקום [ב]וקקים: ספו מתלאות. ומתגרת המציקים: [ח]ל נא פני האל. לקבצם ממרחקים: תחן [ת]פילה. ונשאת תפלה: עד תם אל תתעלם. [י]בוא בסודם: כי הם בניך. ואתה הוא

יולדם

ואוהבו אל הזנחה. נ' הרחקה וי"ג אל תוכחה הכיונה שלא יתווכח עמנו ית' כי מי יוכל לעמוד בתוכחותיו ועיין מד"ר פסוק ולא יכלו אחיו לענות אותו: כי אין להם מנוחה. כנ"ל שהוא לי' נכתר עם הקודם לו: ועוד כל הדיחה. כי גאולה העתידה תהיה גאולה שלימה דכתיב ישראל נושע בה' תשועת עולמים כי לא יהיה אחריה גלות: מה תוכיח. לשון ויכוח כי מי יוכל להשיב על תוכחתו והטעם כי אדם הוא נולד מטפה סרוחה והחומר גובר בו וגורם לו לחטוא: שלום עם ששון וכו', ע"ש ופדויי ה' ישובון וכו' ונסו יגון ואנחה: אל מלך וי"ג מדות פירשנום בתפלת החול:

שלומי עליון. בכת"י מהר"י בסירי ז"ל פיוט זה לרשב"ג וסימן שלמה יעתר. (ולי הדיוט נראה שסימן זה אינו מכוון אם לא כשנגרוס ש' ל' משלומי ומ' ה' דמה לכם לחשות והעיקר נ"ל שסימנה שמוא"ל כינוי תקח ש"ן שלומי מי"ם מה וי"ו ובנרה וא"ל דאל דמי לכם יהיה שמוא"ל בכיוון ופירוש יעתר ירבה בתפלה מן ויעתר יצחק): שלומי. פי' השלמים באמונתם לעליון זה הקב"ה. ועי"ל שים להם עם הקב"ה שלום על ידי מעשיהם הטובים והן שלשה אבות הקבורים במערת המכפלה: לחשות. לשתוק: מהרבות. מלהרבות: אל דמי לכם. ע"ש ואל תתנו דמי לו ענין אל תחרישו לשון שתיקה לא יהיה לכם שתיקה מלהתחנן נגד פני עליון הקב"ה שוכן במ"ק: ויחיש. לשון מהירות גם כן וכפל הענין במלות שונות לחוזק הבקשה: סורה וגולה. ישראל קרים יונתן גליא ומטולטלא ועניא מרוחקת: עד יכונן. לשון תיקון כתרגומו: תהלה. מהוללת: ידיד אל הנחלץ. אברהם אבינו שניצל מכבשן האש: חרבה. שרפה מן לא יתרוך רמיה לידו ובלשון ... וסער השהון לא התחרך ובדברי רז"ל רב ספרא מחריך רישא: על סדום האלת. ע"ש הנה נא הואלתי הרגם אונקלוס הא כען ברית בגלו וכו'. וי"מ לשון רצון כמו ויואל משה: צאצאיך מרו. ... כנגד שאתה צריך להתפלל עליהם שהרי מר להם מאד: בחמה שפוכה. שבפך עליהם האויב: מאימת מות. כלומר ומאימת מות: ומקשת דרוכה. ומחץ משוכה: חל נא פני האל. לשון תפלה מן ויחל משה: ארוכה. רפואה מן כי אעלה ארוכה לך: נורא עלילה. נורא המעשים ויונתן תרגם מתחי

הסקופין

יוֹלְדָם: וְעֵת צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב. וְעַתָּה מַה נִּרְדָּם: בְּנֵי קֵדָר וְשֵׂעִיר. הִקְשׁוּ שֶׁעֻבּוֹדָם: הִגִּיעוּם לֶעָפָר. וַיִּדַּל כְּבוֹדָם: חַל נָא פְּנֵי הָאֵ֑ צוּרָם וּמְעוֹדְדָם: וְעָלֶיךָ הַדָּבָר. כִּי הֵם לְךָ סְגֻלָּה: עַד רְאֵה יְהֹוָה וְהַבִּיטָה. כִּי אֵין לָנוּ מַכִּיר: אַבְרָהָם לֹא יָדַע. וְיִשְׂרָאֵל לֹא יַכִּיר: חוּשָׁה לְעֶזְרָתֵנוּ. וּפְנֵי אוֹיְבֵינוּ תַּעְכִּיר: נְקוֹם אֶת נִקְמָתֵנוּ. וְחִצֶּיךָ תַּשְׁכִּיר: כִּי אַתָּה הַגּוֹאֵל. מִשְׁפַּט הַגְּאוּלָּה: עד אל מלך

לראש השנה

ג יַעֲלוּ לְאֶלֶף וְלִרְבָבָה. כִּבְנֵי צֹאן כָּל בְּנֵי אֶרֶץ: וְתַחַת הַשֵּׁבֶט יוּבָא. מֵאֵין יוֹצֵאת וְאֵין פֶּרֶץ: דִּין שׁוֹבֵבָה וְדִין שָׁבָה. בְּעֵמֶק חָרוּץ יֵחָרֵץ: לִפְנֵי יְהֹוָה כִּי בָא. לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ:

לפני

תסקופין: עקוד. יצחק: הנחנן. שחננו השי"ת וקרא המלאך מן השמים אל תשלח ידך אל הנער: עתרת הרבית. שנאמר ויעתר יצחק לה' וכו' וכל לשון עתר הוא הרבות תפלה: כי בקקום בוקקים. בזזו ורוקנו אותם האויבים (נחום): כפו. לשון כליון: מהללות. מהלרות המילאות אותם: ומתגרת. ומפחד המציקים המצירים מל' מגורת רשע היא תבואנו וכמו ויגר מואב: תחן. התחנן: ונשאת תפלה. הוא ל' הגבהת קול כמו ואל תשא בעדם תרגם יונתן ולא תרים וכו': הם. יעקב: אל תתעלם. אל תעלים עינך: מלבוא בסודם. בעלהם כשמתחברים יחד: נרדם. כביכול בשינה מלידע צרתם: צורם. תקפם וחוזקם: ומעודדם. לשון מעודד ענוים ענינו תקומה ועזרה: ועליך הדבר. מוטל יותר מבאר האבות: כי הם לך סגולה. ואין לך זרע אחר בלעדם ועיין במד"ר פ' ויבער ביעקב כאש להבה וכו': מכיר. לשון מודע: אברהם לא ידע וכו'. ולא זכר יצחק כי לעתיד יעמוד יצחק אבינו ע"ה להמליץ זכות על ישראל יותר מהאבות וישראל אומרים באותה שעה כלפי יצחק כי אתה אבינו וכו' כדאיתא בשבת פרק ר' עקיבא: תעכיר. ענינו השחתה: וחציך תשכיר. תרגם אשכיר ארוי גירי מדמא ומשל הוא שהחרב תהרוג בהם לרוב עד שידמה כאלו היא שכורה מרוב הדם: כי אתה הגואל. שנאמר גואלנו מעולם שמך: ולך משפט הגאולה. פסוק הוא (ירמיה ל"ג):

יעלו לאלף ולרבבה כבני צאן. הוא חז"ל במסכת ר"ה בראש השנה עוברים לפניו כל העולם כבני מרון. ופי' בגמרא כבני אימרא ור"ל כצאן העוברות לפני הרועה ומונה אותם כשהם נכנסים לדיר וכל צאן שמרדה עליו ביום פוקדה באותה עת להמיתה בשבט היינו דאמרי אינשי אבי דרי: דין שובבה. ל' מרד: ודין שבה. מי ששב מחטאיו. שניהם יבואו לדין לתת לאיש כדרכיו: בעמק חרוץ. ששם חרוץ המשפט אמת ובת"י מישר פילוג דינא וכו': יחרץ. ייחתך משפטם: כי בא לשפוט. בר"ה: היום פקודות. פקידת הצעות ענין זכרון: נקראות. מצלמן לפניו ית' כמ"ש ויהי נקראים לפני המלך: ותבל. הארץ גם היא תעמוד למשפט כענין ועל המדינות בו יאמר וכו': וגו' הגור להראות. זה היום תחלת מעשיך: מחצבת. כמו וגם יקב חצב בו לשון פסילה ותיקון שהיה בריאת העולם בר"ה: ובו כונן כס נוראות. תקן כסא משפט לישב עליו כמ"ש למשפטיך עמדו היום היינו בר"ה כדאיתא במדרש תילים על פסוק זה: המגביהי לשבת. שמקום שבתו גבוה מן השמים שמים והארץ שפלים נגדו וזהו המשפילי וטעם לראות כי הכל ידע כמו הדבר הנראה עיין ראב"ע ורש"י פירש ומשפילי לראות בשמים ובארץ: ומוסדי עולם נוסדו. ע"ש נוטה שמים ויוסד ארץ ... ומוסדי עולם דמו לשבעה אקלימים של ישוב נוסדו וכן עומדים תמיד: ועמודי תוג עמדו.

תוג

לפני היום פקודות נקראות. ותבל לדין נצבת:
לפני החל הצור להראות. גבורת ימין מחצבת:
לפני כונן כס נוראות. המגביהי לשבת:
המשפילי לראות. בשמים ובארץ: לפני
מוסדי עולם נוסדו. ועמודי חוג עמדו: ושלש
עקרות נפקדו. אמוני ישורון ילדו: ואשר
בפתרום העבדו. ובצוענים נסעדו: ואלה בו
יפקדו. להעלותם מן הארץ: לפני דורשה
ביום המליכי. מלכך וימלוך עליך: ותקעי
הריעי עד כי. יעלה זכרון קהליך: לגאול
משחת הייכי. ויאר פניו אליך: לחדש כגשר
עוריכי. וכמלקוש יורה ארץ: לפני העדי
יונת אלם רחוקים. קול מארץ מרחקים:
הקוראה ממעמקים. הגביהי שיר עד שחקים:
אולי יקרב עת להקים. דברו לשושנת העמקים:
מך כלם צדיקים. לעולם יירשו ארץ: לפני אל מלך
רימה אלהים. שמך לקדש: ובימי קדם.
מקדשך תחדש: וחון תוקעי שופר.

באחד

חוג הם שמים שעומדים באויר ותלוים במאמרו יתברך והם נקראים חוג הארץ כמ"ש היושב על חוג הארץ. כי הם כמחוגה העגולה סביב לארץ והארץ כמו נקודה בתוך העגולה (עיין רד"ק ישעי' מ') : ושלש עקרות נפקדו. בר"ה והם שרה ורחל וחנה כדדרשו רז"ל מקראי שנזכרו לטובה: אמוני ישורון ילדו. הנאמנים שבישראל והם יצחק ויוסף ושמואל: ואשר בפתרום העבדו ובצוענים. פתרום וצען מערי מצרים הם: ובצוענים. דבק עם תיבת פתרום כאלו אמר ואשר בפתרום ובצוענים העבדו. ר"ל עבודת פרך: נסעדו. בר"ה לשון עזרה וסמך כאז"ל בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים. כתב מהרי"ו סמך זכירת עבודה במצרים לפקידת האמהות לפי שגזרת בין הבתרים מעת פקידת שרה בר"ה: ואלה. הכוונה אלה ישראל בו יפקדו ויזכרו: להעלותם מן הארץ. להוציאם מן הגלות. ואמר להעלותם כי א"י גבוהה מכל הארצות: דורשה. ישראל שה' דורשן לדין ביום זה: ביום. ר"ל כהיום דביקה עם תיבת דורשה: המליכי וכו' ותקעי וכו'. כאז"ל אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה ובמה בשופר: תתחדש כנשר נעוריכי. כנשר הזה שמחדש נוצה וכנפים משנה לשנה ובמדרש יש מין נשר כשמזקין חוזר לנערותו ולזה דימה ישראל אליו: וכמלקוש יורה ארץ. כמטר היורד ברביעה שמועיל לארץ: יונת אלם רחוקים. ת"י כנשתא דישראל דמתילא ליונתא שתיקה: רחוקים. שנתרחקו מארצם כת"י: מארץ מרחקים. מארץ ... הקוראה ממעמקים. המתפללת מעמקי הלב: הגביהי שיר. הרימי קולך בשיר עד שישמע קולך בשמים כינוי הרמת קול לכוונת הלב: אולי יקרב עת להקים דברו. אני ה' בעתה אחישנה לגאולה: ... שושנת העמקים. ישראל שהם מריחים מצות ומע"ט כשושנת העמק שמריחה תמיד. וזה מכוון למה ... אחז"ל זכו אחישנה ולזה סיים ועמך כלם צדיקי' ר"ל כשהם צדיקים אז לעולם יירשו ארץ היא ארץ חפץ: רימה. ע"ש רומה על שמים אלהים הירא"ה באתה דם על שמים ובזה יתקדש שמך: אדרת יום זה. מן אם הטה אשורי וכו' אשודיגו עתה סבבונו ענין נתיב ודרך והכוונה הדרכת וקבעתו חק לדורות למשפט וכן פי' מהרי"ו: שוכן מעונים. השמים נקרא מעונים ל' דירה: גם הוא נחשב ... ארבע ראשי שנים. כלומר כי מלבד שיום ר"ה שהוא קבוע ליום דין עוד לו שגם נחשב בכלל ... ראשי שנים דתנן במס' ר"ה והם בא' בניסן ר"ה למלכים ולרגלים בא' באלול ר"ה למעשר בהמה.

בא'

בא' בתשרי ר"ה לשנים ולשמטין וכו' בא' בשבט ר"ה לאילנות וכו'. ופירוש בראש ארבעה ראשי שנים ר"ל בראש הפרק המתחיל ארבע ראשי שני' וכו': לכל שנה מהן חדש . שכל ראש שנה מאלו בחדש א' כמ"ש מפש המשנה : דלפת ד' פרקים. ל' קביעה מן דלף טורד ר"ל מנטף והולך תמיד בקביעות (רי"ו) : ארבעה פרקים לדון עולמך. כדתנן ריש פ"ק דר"ה בד' פרקים העולם נידון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בר"ה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון ובחג נידונין על המים ובפיוט מפרש והולך כמ"ש : הן בחדש האביב . ניסן שבו פסח : ובחג על מימיך . היינו בחג שמיני עצרת שהדין נגזר היאך יבואו והיכן יבואו כאחז"ל : ביום נראה לפניך . היינו בשמיני עצרת דכתיב ביה יראה כל זכורך ואעפ"י שגם בפסח ובעצרת כן הפייטן נקט זה גבי חג ש"ע להשלים חרוזו : זקפת . ל' זקיפה והרמה : חולפים כבני מרון. עוברין כבני מרון כבני אמרה ר"ל צאן : היוצר יחד לבם. בגמ' ר"ה מפיק ליה מהאי קרא : טוכס. ל' טכסיסי מלכות ענינו מנהג : לפתיחת שלשה ספרים. כדתנן ג' ספרי' נפתחים בר"ה כמו שהוא מפרש בפיוט והולך : למולך. לנגדך :

נדרנו שנותינו . ריחקנו שנותינו מן ונדד שנתי מעיני : איום . ל' אימה באימתו ית' מוטלת על הכל: וחלן. ל' הללה מן חללני ה' : רוכב שבעה. ז' רקיעים והם וילון רקיע שחקים זבול מכון מעון ערבות : הצולעה . ישראל שהם בגלות כחולים וצולעים וכואבים כי מי שהוא בצרה הרי הוא כאלו צולע וכן פי' אז ידלג כאיל פסח וכת"י מטולטלא : ושטר

החוב

בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ: בְּיוֹם זִכְרוֹן תְּרוּעָה. וּמִקְרָא קֹדֶשׁ: ביום אַשְׁרַת יוֹם זֶה. שׁוֹכֵן מְעוֹנִים: כִּי תָבִיא בְּמִשְׁפָּט. רִאשׁוֹנִים וְאַחֲרוֹנִים: גַּם הוּא נֶחְשָׁב בְּרֹאשׁ. אַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים: לְכָל שָׁנָה. מֵהֶן חֹדֶשׁ: ביום דְּלֶפֶת אַרְבָּעָה פְּרָקִים. לָדוּן עוֹלָמֶךָ: הֵן בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב. עַל תְּבוּאַת הַחוֹמֶה: וּבַעֲצֶרֶת עַל הָאִילָן. וּבֶחָג עַל מֵימֶיךָ: בְּיוֹם נֵרָאֶה לְפָנֶיךָ. בְּמִקְדָּשׁ וְקֹדֶשׁ: ביום זְקִפַת יוֹם זֶה. לְכָל בָּאֵי עוֹלָם: חוֹלְפִים כִּבְנֵי מָרוֹן. לְפָנֶיךָ כּוּלָּם: הַיּוֹצֵר יַחַד לִבָּם. הַמֵּבִין אֶל כָּל מִפְעָלָם: לַטּוֹבִים תֵּיטִיב. וְלָרְשָׁעִים עוֹנֶשׁ: ביום טוֹכֵס יוֹם זֶה. לִפְתִיחַת שְׁלֹשָׁה סְפָרִים: יְשָׁרִים וּבֵינוֹנִים. וּפוֹשְׁעִים גְּמוּרִים: כּוּלָּם לְמוּלְךָ עוֹבְדִים. יוֹצֵר הָרִים: אֵל נַעֲרָץ. בְּסוֹד שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ: ביום

אל מלך

ה בְּקִיר זֶה בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה. (י"ג שֶׁפַּכְנוּ תַּחֲנוּנֵינוּ) נָדְדוּ שְׁנוֹתֵינוּ: כָּתְבֵנוּ בָהּ לַחַיִּים. וְתֵיטִיב אַחֲרִיתֵנוּ: שְׁמַעְתְּ תְּפִלָּתֵנוּ. אֱלֹהֵי יְשׁוּעָתֵנוּ: שמעה שָׁנָה זוֹ הַבָּאָה. תִּהְיֶה שְׁנַת אוֹרָה: כָּתְבֵנוּ בָהּ לְחַיִּים. אֵל נֶאְזָר בִּגְבוּרָה: וְהָחִישׁ בָּהּ יְשׁוּעָה. לְקַבֵּץ שֶׂה פְזוּרָה: וְגַלֵּה גְבוּרָתֶךָ. אֵל אָיוֹם וְנוֹרָא: וְחַלֵּן כָּל יִשְׂרָאֵל. מִיּוֹם זַעַם וְעֶבְרָה: וּרְאֵה אֶת עֱנוּתֵנוּ. וְקַבֵּל שַׁוְעָתֵנוּ: שמעה שָׁנָה זוֹ הַבָּאָה. תִּהְיֶה שְׁנַת יְשׁוּעָה: כָּתְבֵנוּ בָהּ לְחַיִּים. אֵל רוֹכֵב שִׁבְעָה: וְתִשְׁלַח בָּהּ מְבַשֵּׂר. לֶאֱסוֹף הַצּוֹלֵעָה: וְשׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ. וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה: וְקַבֵּל שַׁוְעָתֵנוּ. וּשְׁטַר הַחוֹב קְרָעָה: וּרְאֵה גָלוּתֵנוּ. וְהוֹשַׁע

לעזרתנו

שועתנו: שמעה שנה זו הבאה. תהיה שנת
אולה: כתבנו בה לחיים. אל שוכן מעלה:
לח נא לעונינו. והמציאנו סליחה ומחילה:
יגו רחם תזכור. עם נקראים סגולה: ומהר
א ישועתנו. אלהי יעקב סלה: ונקום את
קמתנו. מיד בני עולה: ופרוק את עולנו.
תק מוסרותינו: שמעה שנה זו הבאה. תהיה
נת רוחה: כתבנו בה לחיים. ותן לנו מנוחה:
שבנו לארצנו. בהשקט ובבטחה: וממעיני
ישועה. נשאב בששון ובשמחה: ומכאובינו
פא. ונסו יגון ואנחה: יהוה שמעה. יהוה
לחה: וראה דלותנו. וכפר חטאתינו: שמעה אל מלך

נומם. בעת קומם. להמליך בני רחומים:
שעה שועם. היה ישעם. וכתבם
יים ורחמים: חמול אבי. כי תביא. במשפט
ל כל עלומים: שלח פדותך. מלכותך.
ות כל עולמים: שלח ביום אקרא. היה
א. עינך עלי לטובה: ולאט נחה. דל ומחה.
ל חטאת כתובה: שא פשע. ושא ישע.
שקט ונחת ושובה: וקח אשיר. כי תשיר.
שובת בת שובבה: ולא אעלים. כי חבלים.
לי בנעימים: שלח זה היום. אשר איום.
ראש פעולתו: וצוהו. והורהו. ולא שמר
תו: ובו נשפט. כי למשפט. נברא מתחלתו:
אידו. וזה לצידו. וזה לחייו. וזה למותו:
פרצי. לאור תוציא. דיני כשמש בצאתו:
רים. שבעתים. כאור שבעת הימים: שלח
א עבדך. ברוב חסדך. עשה עמי לטובה

הטוב וכו'. הרנוש חטא חובא: קרעה. קרע אותו: וחובה. ומהר: עם נק' סגולה. לעם חסר למ"ד השימוש: ופרוק את עולינו. לשון הסרת המשא והעול: מוסרותינו. הם הרצועות שקושרים העול בהם:

מנומם בעת קומם. תנומם להמליך: עלומים. נעלמים: ולאט. ל' נחת: שא פשע. שלא פשע: ושא ישע. ל' נשיאת ראש מן ונשא נס לגוים: משובה. לשון תשובה מן ועמי תלואים למשובתי: שובב. ל' מרד: בת שובבה. כמו בג' הבת השובבה: ולא אעלים. איני כפוי טובה להעלים חסדו ממנו ומפרש כי חבלים לשון גורל. והכוונה כי כשנפל גורלי בחלקך נעים היא לי: זה היום. יום ר"ה שנברא בו אדה"ר הוא שאמר יצר וכו': וצוהו והורהו. כאז"ל מצוה א' היתה בידו ונתעצל קיימה: זה לאידו. ל' שברון: וזה לצידו. ל' כי ציד בפיו ומן צידה בדרך אבדך והכוונה כי בר"ה דינים וגזירות יוצאים לבני אדם כפי פעולות שלהם לקצת יוצאת גזירה לשבור אותם כלומר הכוונה לירד מנכסיו ולקצת גזר להתברך פרנסתו ונכסיו ויש לחיים ויש למות: גדור פרצי. פרצה כלי שאני בגלות או ר"ל חומות ירושלם המפורצות: וכימי צאת. ישראל ממצרים: באין יוצאת במוצא רעה רק בשם טוב הוציאני: ושא הנס. ל' הגבהה ורוממות: המאורים. שמש וירח: אור להם לא יהות. איננו ראוי וגלה האור להם לעתיד כמ"ש וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות: רצה נכפי. לשון נסף ר"ל לילה הכונה רצה לילה זו כל ראש השנה שאני מתחנן לפניך בה: ונדבות פי. דברי ריצוי שפי

מתגדל לך. כל נדבה לשון רצון :
שירו. כי נשגב. כי מרומם : זכרו.
זכר שמו ימתק לחכינו . ע"ד
כמו חלב ודשן תשבע נפשי : בכסא.
בר"ה שהחדש מתכסה בה : ולו תאות.
ענינו ראוי והגון : היושב קדם סלה.
ת"י ויתיב שמיא מלקדמין לעלמין :
נשגב. פי' מרומם : במפעליו. במעשיו:
יישר . שכל מעשיו ישרים : בפקדונות.
פי' ענינו זכרונו' ר"ל בספר הזכרונות :
ומעשים נעדרו. פי' נחסרו מן איש לא
נעדר : עם אשר שרו. פי' אשר סרו
מדרך הטובה : יצריחו . ידברו ולשון
הרמת קול הוא :

יום זה וכו' יספר. ייטב. וייטב ה"ה
ובספר : יחד מתי מספר .
ישראל ע"ש כי אתם המעט מכל
העמים : שחקים. שמים: תהו. ל' חרבה:
קו תהו ואבני בהו . פי' הוא בישעיה
ל"ד ופי' בו מי שבונה נוטה קו ואבן
עופרת שהיא המשקולת. והחוט והמשקולת
בכאן הם של קו תהו ובהו והכונה משל
בעלמא כי הכל במאמרו נברא כדמסיק
בפיוט : ויחדו היום נקראו. לבין
הזמנה : עד תום. עד השלים : ריבות.
ענינו מעשה בני אדם ואמר ריבות
כי כל צבא השמים עומדים אלו מימינים
לזכות ואלו משמאילים לחובה כדרך ב'
אנשים הנצבים בריבם לפני הדיין :
ובריות. בני אדם ולכך הרי"ש נקוד
חיר"ק : לערוץ הארץ . לשבור ולדין
אנשי הארץ עי"ש : תגעש ותרעש
הארץ . ע"ש והגעש ותרעש הארץ
ענין התנודה והתנועה : אשרי העם
יודעי תרועה . למתק הדינים ולעורר
הרחמים ונתן הטעם שהמלך במסבו
שמלך המשפט יושב במסבתו על כסא
דין : בארץ לא זרועה. הוא הגלות הזה
שהיא כאן נחשבת לגבי א"י וכאלו היא

מדבר

אוֹת: וְכִימֵי צֵאת. בְּאֵין יוֹצֵאת. הַרְאֵנִי נִפְלָאוֹת:
וְשָׂא הַנֵּס. צוּר לְכַנֵּס. הַפְּזוּרִים בְּכָל פֵּאוֹת:
הַמְּאוֹרִים. הַמְּאִירִים. אוֹר לָהֶם לֹא יֵאוֹת: בְּבֹא
מַלְכִּי. בּוֹשׁוּ כִּי. מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת: רְצֵה נַפְשִׁי.
נִדְבוֹת פִּי. כְּמוֹ עוֹלָה וּשְׁלָמִים: שלה' אל מלך

ז שִׁירוּ לָאֵל שִׁיר חָדָשׁ. בִּתְרוּעָה הֵיטֵב נַגְּנוּ:
הַזְכִּירוּ שְׁמוֹ כִּי נִשְׂגָּב. זִכְרוֹ יִמְתַּק
לְחִכֵּנוּ: שִׂימוּ כָבוֹד תְּהִלָּתוֹ. אִמְרוּ נוֹרָא
מַלְכֵּנוּ: תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר. בַּכֶּסֶא לְיוֹם חַגֵּנוּ:
תקעו מֶלֶךְ מְלָכִים וְלוֹ תְאוּת. הַמַּמְלָכָה וְהַגְּדוּלָּה:
הוּא יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת. הַיּוֹשֵׁב קֶדֶם סֶלָה:
עוֹשֶׂה לְבַדּוֹ נִפְלָאוֹת. וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה:
נוֹרָא אֵל הַהוֹדָאוֹת. וּמְרוֹמָם עַל כָּל תְּהִלָּה:
נִשְׂגָּב בִּגְבוּרוֹת פְּלִיאוֹת. מִי כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ:
תקעו וְהַיּוֹם הַמֶּלֶךְ יֹאמַר. לְהָבִיא סֵפֶר זִכְרוֹנוֹת:
לִדְרוֹשׁ כָּל מַעֲשֵׂה בָשָׂר. רִאשׁוֹנוֹת וְאַחֲרוֹנוֹת:
לַעֲלוֹת בְּמֹאזְנֵי הַיּוֹשֶׁר. הַזָּכִיּוֹת וְהָעֲוֹנוֹת: וְכִי
אִישׁ בְּמִפְעָלָיו יִישַׁר. לַחַיִּים נִכְתָּב בִּפְקֻדּוֹנוֹת:
וַאֲשֶׁר הִכְעִיס הַיּוֹצֵר. בְּשֵׁבֶט אַפּוֹ יַכֵּנוּ: יהוה
אֱלֹהִים. אִם הַחֵטְא גּוֹבֵר. וּמַעֲשִׂים יְשָׁרִים
נֶעְדָּרוּ: אַתָּה עַל פֶּשַׁע עוֹבֵר. וְהֶחֱרִיךְ גְּבַר:
רַחֵם וְהֶעָוֹן תְּכַפֵּר. וְאַל תַּשְׁחֵת עִם אֲשֶׁר קָרָא:
וְכָתְבֵם לְחַיִּים בַּסֵּפֶר. וּלְרָצוֹן יִזָּכֵרוּ: זֹאת מֵאָז
יִחַלְנוּ. כִּי בוֹ בָטַח לִבֵּנוּ: תקעו לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
יְהוָה. בְּקוֹל הַשּׁוֹפָר הָרִיעוּ: תְּקִיעָה תְּחִלָּה
בִּמְעוֹנַי. וְעִמָּהּ שְׁבָרִים הַשְׁמִיעוּ: לְהַשְׁלִים
שְׁלֹשִׁים בְּמִנְיָנַי. כַּאֲשֶׁר הוֹרִים הוֹדִיעוּ: בְּיוֹם
זִכָּרוֹן לַהֲמוֹנַי. יַצְרִיחוּ אַף יָרִיעוּ: יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

ממכון

ממכון שבתו ישגיח עלינו: תקעו אל מלך
יום זה למול מלך ישפר. שיר מהלל עדתנו:
ותיטב לאל משור פר. נאקת ועקת
הגנו: וברון יחד מתי מספר. הריעו לצור
מלכנו: תקעו בחדש שופר. בכסא ליום חגנו:
תקעו שחקים היום נבראו. והארץ היתה תהו:
ומאין ליש נמצאו. קו תהו ואבני בהו: ויחדו
[...]ים נקראו. עד תם שכבר עשהו: במאמר
מי כמוהו. קדוש יהוה מלכנו: תקעו ריבות
[...]ים נגשים. לפני שופט הארץ: ובריות היום
נעשים. בקומו לערוץ הארץ: וכבני מרון
היום נדרשים. בשמים ובארץ: תגעש ותרעש
הארץ. לפני יהוה מלכנו: תקעו אשרי העם
יודעי תרועה. שהמלך במסבו: ויזכור לעמו
ישועה. היום תרועת מלך בו: לבאים בארץ
לא זרועה. רוח יהוה נשבה בו: ימחוק ויקרע
שטר חובו. כי הוא ידע יצרנו: תקעו לרעות
עבדים נשברים. קומה שלח להם ארוכה: יען
ברית בין הבתרים. שמורה בכל וערוכה:
יבושו נוחלי שקרים. אשר למזמה יומרוך: והיתה
ליהוה המלוכה. לשכון כבוד בארצנו: תקעו אל מלך

ישראל עם קדוש. ישמח ויגל לבו: אשר
לו אלהים קרובים. וגם שכנו
בקרבו: קורא אליו ויענה. ויגער שטן בארצו.
יהוה אלהיו עמו. ותרועת מלך בו: ה' אלהים
דבר בקדשו. מקדם להמוני: ביום שאתם
עוברים. כבני מרון לפני: גאולה תהיה לכם.
בקול שופר ביום דיני: טעמו וראו כי טוב יהוה.

אשרי

מדבר חרב ואפי' שיהיה בו אילנות ודשאים רוח ה' נשבה בו להפיל הכן ולהוציא דשא שבה. או יהיה רוח ה' נשבה בו דבק עם לבאים בארץ לא זרועה מפני כי רוח ה' נשבה בו להניעו ולהגלותו לחוצה לארץ: ימחוק ויקרע שטר חובו. ספר שכתובים בו חטאיו ועונו ונתן טעם כי הוא ידע יצרנו דאיהו נורא זאנן בשרא ואין בנו יכולת לגאלו: עבדים נשברים. ישראל שהם שבורים בגלות: ארוכה. ענין רפואה הוא הכונה להוציאם מהגלות: שמורה בכל וערוכה. בס' תורת משה שפם נרמזו ד' גליות ואחרי כן יגאלו וכו' קאי אכולהו גליות: אשר למזמה יומרוך. מזכירים שמך על כל מחשבות רעתם ומכנים אלהותך לעבודה זרה (רש"י): לשכון כבוד. השכינה במקומה הראשון:

ישראל. וגם שכנו בקרבו. כמ"ש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם. בתוך בני ישראל: בקרבו. ל' קורב: כבני מרון. כלאן בני אימריא: גאולה תהיה לכם. ר"ל שילאו בדימוס: בקול שופר. בעבור קול שופר שמהפך דין לרחמים: למלוה. הסי"ה פונו: ולבית בורו. לקברו שהוא בבור סופו לקפון: כעלב. מן עלבים שהוא שם ע"ז. ומשליך אותו המכיר בו שהוא הבל ומשבר אותו ומתנפלים שבריו כמו כלי שאין לאדם חפץ בו שמשליכו חוץ מביתו (ירמיה כ"ב): מכלו. מכל כלו: ולו טבל בכל מימי וכו'. שאפי' טבל בכל מימות שבעולם אין לו טהרה שהרי לא השליך השרץ מידו: שוא הוא. שהרתו שקר. כלומר תבואתו שקר: כל ימי אבר הנגע. הטומאת בו שלא שב מאן בכל לבו: בעלצון. בשמחה: אם פנימי. אם פנימיות לבו הוא מסכים לעזוב דרכו

בדרך

אשרי הגבר יחסה בו: ה' דעו וראו. כי ה'
איש אשר בדרכיו יחפץ: הולך למצוא עני.
ואחרי עיניו חפץ: זמן וחשבון יגיעו. ולבו
בורו קפץ: כעצב נבזה נפוץ. ככלי אין חפץ
בו: ה' חוטא ולא שב בכל לבבו. משלו למה
הוא דומה: טובל ואוחז בידו. השרץ הטמא:
יגע ולא יועיל לו. ולו טבל בכל מימי: עולם
שוא הוא. כל ימי. אשר הנגע בו: ה' כונן
עמי לבך. ונעזבה כל לצון: לבה איננה
שובה. בכל לבך בעלצון: מודה ועוזב ירחם.
אם פנימי כחיצון: תמים יהיה לרצון. כל מום
לא יהיה בו: ה' נדבות פי בוראך. יהיו לך
למקמע: סלסל את תורתו. ואת מימיה תגמע:
עזוב לבך השובב. ובבכי עיניך תדמע: הישר
מפניו ושמע. בקולו אל תמר בו: ה' פני
לב רע אל תשא. בעת ישחק וירנן: צפוני
הרחק ממך. לפתותך כי ישנן: קוצה בו
ועזבהו. ובקרבך אל יקנן: אל תשמע כי
יחנן. קולו אל תאמן בו: ה' ראה עמי כי בחר
בך האל לו לעדה: שמור לך רב טובו. וכל
יקרה החמודה: תשבע דשן ביתו. המתינו
לסעדה: לישראל ויהודה. וכל זר לא
יאכל בו: ה' אל מלך

ישראל בחירי אל. עבדיך ועדיך: בשיחתם
ותפלתם. מיחדים שם כבודך: מתאוים
ומהוים. תהלתך והודך: גדלת מאד. אתה
הוא יהוה לבדך: גדלת היך יוכל. אנוש ספר
להגות את הדרך: נעלית. ונפלאת. ועין לא

הדין שמודה בפיו צריך שיהיה פיו ולבו שוים בתשובה : לרצון. לפני השם ית'. אימתי כאשר כל מום לא יהיה בו שסר מכל חטאתיו : נדבות פי בוראך יהיו לך למקמע. הכונה שתהיה עוסק בתורה שהתנדב לך בה בוראך ותקשרנה על לוח לבך ונגזר לשון זה מלשון רז"ל בכתובות פ' עד כמה. מעשה באשה אחת שנישאת לחבר והיתה קושרת לו תפלין על ידו. נישאת לע"ה והיתה קושרת לו קשרי מכס על ידו ע"ש : סלסל. ע"ש סלסלה ותרוממך. ל' רוממות : תגמע. לשון גמיעה. וכל' רז"ל לא ינמע כהן את החומץ. וכל' מקרא הגמיאיני נא : עזוב לבך השובב. בתרדימת הבלי הזמן : אל תמר בו. אל תעבור על דבריו : פני לב רע אל תשא. לשון נשיאות פנים. אמר שאל תשא פניו בעת שישחק לפתותך : וגם הצפוני. שהוא היצה"ר שצפון בלבו של אדם הרחיקהו ואל תאמן לו כאשר ישנן ויחדד לשונו לפתותך : קוצה בו. תקוץ ותמאס בו : ובקרבך. בתוך קרבך : אל יקנן. אל תניחהו לעשות לו שם משכן ומושב : אל תשמע לו. כאשר יחנן קולו לפתותך ולהבטיחך בשקר. וכשתעשה לכל זה ראה עמי כי בך בחר וכו' : וכל יקרה. וכל כבוד : **ישראל** בחירי אל. שנ' ובך בחר ה' : עבדיך. שנ' כי לי בני ישראל עבדים : ועדיך. שנאמר אתם עדי נאם ה' ואני אל : בשיחתם. תפלתם : מיחדים שם כבודך. שאומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד : מתאוים. ל' תאוה וחשק : גדלת מאד. ע"ד ומרומם על כל ברכה ותהלה : רוצה בכל. ל' מעבות : לחזות. להגיד ונגלית. לשון כי יפלא כי הוא נעלם

ישורך: ושרפים. מקיפים. את כסא יקרך:
בגבורה. ובתפארה. מכלכל את יצוריך: לך
הכל. בך הכל. ועל הכל חסדיך: גדלת ואם
אני. אנוש עני. ונבזה ושפל רוח: בלי חכמה.
אין עצמה. ואין אונים ואין כח: חדל יושר.
מעט כושר. אבל נסמך ובטוח: להודות לך.
כרוב גדלך. ערוב שיחי כניחוח: אל אחד.
בלי כחד. ברוך שם כבודך: גדלת דרכיך
חוקיך. הבינני וחנני: רעה אותי. עדי מותי.
ומעפר תרימני: זכור אהבה. מאד רבה. אשר
מאז אהבתני: ויום צרה. לך אקרא. רצה שיחי
וערבני: והטיבה. והשיבה. לציון נין עבדיך:
גדלת הדפוני. הלמוני. בני עשו
זה טורף. וזה מחרף. וזה מואס וזה גועל:
השפילם. והפילם. כמו סיסרא ביד יעל:
הטיבה. והשיבה. מגורשה ותבעל: ועזרני.
ושימני. לראש גוים אהודך: גדלת אל מלך
רחמיך שאלתי. וכלו לישעך עיני: וזחלתי
וחרדתי. ונבהלו רעיוני: בזכרי
אשר נואלתי. וחטאי וזדוני: ועל כן התנפלתי.
וקרבתי בתחנוני: ויום רצון הוחלתי. אולי
ישא

מן שעין: תשורך. ל' ראיה: לך הכל.
כענין לה' הארץ ומלואה: בך הכל.
נשענים ונסמכים: ועל הכל חסדיך.
כע"ש חסדך ה' מלאה הארץ כי חסדו
ית' על הכל לטובים וגם לרעים: ואין
עצמה. תוקף וחוזק: חדל יושר. ל'
מניעה הכונה שהיא חסר ממעשים
טובים וישרים: מעט כושר. ממעט
מע"ש: אבל נסמך ובטוח. בך כי אתה
עוזר לכל השפלים זה קשור עם תחלת
הבית: להודות לך. כשאני בא להודות
היטב הלולי לה' משור פר: כרוב
גדלך. כפי רוב הכ"ף כינוי כי מי יוכל
להגיע לספר את כל תהלותיו: ערוב
שיחי. ע"ש יערב עליו שיחי לשון
עריבות וחפץ: כניחוח. כקרבן אשה
ריח ניחוח ע"ש ונשלמה פרים שפתינו
ר"ל בשפתינו: בלי כחד. אין מי
שיכחיש בדבר ייחודך: רעה אותי.
פרנסני מן רועה ישראל ה' רועי לא
אחסר: עדי מותי. כל ימי עד עת
המיתה: ומעפר תרימני. משפלותי
הגביהני הכוונה אל גאולת ישראל
השוכבים עד עפר בגלות הזה: זכור
אהבה. דכתיב אהבתי אתכם אמר ה'
וע"ש זכרתי לך חסד נעוריך אהבת וכו'
וזה היה בצאת ישראל ממצרים ובסיני
ובבנין בית המקדש עד יום גלות ישראל
מאדמתו ולמה השכח כהיום הזה אהבת
כלולותי: נין עבדיך. בני עבדיך

אברהם יצחק ויעקב: הדפוני. ל' דחיפה: הלמוני. ל' שבירה וכיתות מן השביל וכילפות יהלומון:
זה טורף. ל' הכאה מל' טרפת אדי. בילים הטרופות בקערה: וזה מחרף. בדברים שנונים חדים
כחרב פיות: וזה גועל. לשון ריחוק ומאיסה: מגורשה. כנ"י שנאמר בה שלחתיה ואתן את ספר
כריתותיה אליה: ותבעל. ע"ש יהרלך הבעל דרך משל על האומות שהיה לו ית' עמנו כע"ש והרבתיך
לי יקנו לשון זה כי באותה עת יקבלו עליהם אלהותו ואדנותו שלא לזנות עוד אחרי הבעלים: ושימני
לראש גוים. ע"ש תשימני לראש גוים: אהודך. אודה ואספר לכל נפלאותיך:

רחמיך שאלתי וכלו לישעך עיני. לשון תאוה וחמדה מן כלתה להשועתך נפשי או יהיה מן כלו
עיני לאמרתך שפירושו צופים עיני תמיד לישועתך עד כי כלו וספו: וזחלתי. לשון מורא
ופחד: וחרדתי. גם הוא ענינו פחד עם תנועת הגוף: ונבהלו. ענין אימה ושממה: רעיוני. ענין
מחשבה

ישא פני: הנה נא הואלתי. לדבר אל יהוה: הנה נפשי אויתיך. ורוחי לך שואפת: ונגדי שויתיך. למול עיני טוטפת: ויום צר קויתיך. בעין לך דולפת: לעומתי מצאתיך. זרוע עוז חושפת: חושה כי קראתיך. בנפש לך נכספת: משיב שי תחנוני. המושב ליהוה: הנה ושעשועי בבית שביי. באלהי ישועתי: מעלה תעלה לחליי. ומדרש לשועתי: מעביר קשיי ומריי. ומוחה את רשעתי: ישים בנאדו בכיי. ואל יחרש לדמעתי: וראה יראה בעניי. ואל אראה ברעתי: ויפנה ברחמים. וימחה דמעה מעל פני: הנה דרשתיך במחשבי. מצאתיך בסעיפי: ושחרתיך ערבי. לילי שחרי ונשפי: מעיר רעיון לבי. ובל אחשוך אמרי פי: ומקריב דמי וחלבי. ופורש לך את כפי: וכל עוד נשמתי בי. ורוח אלוה באפי: ואיזה מאת רוחי. עבר רוח יהוה: הנה דל על פתחך שואל. לבקש רחמים

תואל

מחשבה: בזכרי אשר נואלתי. בעת אזכור מה שנסכלתי וחטאתי מן אשר נואלנו ואשר חטאנו ת"א דאטפשנא: ועל כן התנפלתי. תרגומו אשתטחית: וקרבתי לפניו. בתחנונים: ויום רצון הוחלתי. ר"ל הייתי ממתין ומצפה לשי"ת שהוא יום רצון ויום מחילה והתפלה מקובלת ורצויה לפניו אולי ישא פני וירצני: הנה נא הואלתי. ת"א הא כען שריתי במלו: אויתיך. לשון תאוה: ורוחי לך שואפת. ע"ש שאפה רוח (ירמיה ב') פ"ש ההרחה ומשיכת הדבר והוא ענין השעה וכוונה: טוטפת. לשון פאר: ויום צר קויתי. יום צרה קויתי לישועתך: דולפת. נוטפת דמעות: לעומתי. לנגדי: זרוע עוז חושפת. ע"ש חשף ה' את זרוע קדשו לשון גלויה ומפורסמת להושיעני: נכספת. לשון חמדה: חושה. מהרה: משיב שי תחנוני. שי לשון מנחה מן יובילו שי הכונה שהוא עונה לשי תחנוני המושב לה' במקום אשמי על שם האשם המושב לה'. ורי"ו פירש משיב השיב מנחה לה' ודו"ק: ושעשועי בבית שביי. אמר כי שעשועי בגלות שאני שרוי בו הוא באלהי ישועתי כי הוא גילי ומשוש לבי תמיד: מעלה תעלה. לשון רפואות תעלה (ירמיה מ"ו): לחליי. לחולי שלי ע"ש וממכותיך ארפאך וכו': ומדרש לשועתי. גורש הכונה שהוא מקבל תפלתי: מעביר. מוחל: קשיי. קשי ערפי: ומריי. שאני ממרה את פיו: ישים בנאדו בכיי. ע"ש שימה דמעתי בנאדך באוצרך: ואל יחרש. ואל ישתוק: דרשתיך במחשבי. למצוא אותך והנה מצאתיך בסעיפי. פי' במחשבות לבבי כי אין כבודו יתברך רק במחשבה של האדם: ושחרתיך. מן אלי אתה אשחרך לשון בקשה ודרישה: ערבי וכו'. ע"ש ערב ובקר וצהרים: ונשפי. ענין לילה וכפלו הפייטן להשלים החרוז. או אפשר שכפלו לרמוז אל תפלת הנעילה שזמנה סמוך לשקיעת החמה: מעיר רעיון לבי. מעורר אני מחשבות וכוונות לבי: ובל אחשוך. ובל אמנע אמרי פי עם הכוונה הקודמת: ומקריב דמי וחלבי. שנתמעט בתענית: וכל עוד וכו'. ולא ביום זה בלבד רק כל ימי כל זמן שעוד נשמתי בי שאני חי עד שעה שיסתלק מאת רוחי רוח ה' המחיה לרוחי להדר שנתי ית'. א"נ ואיזה מאת רוחי הכוונה כבר אמר כי כל זמן שהוא חי לא ימנע לבבו משה"כ אחר ח"י כי לא המתים יהללויה וג"כ באיזה שעות מהלילה שעבר מאת רוחו רוח ה' שאז כמת הוא חשוב גם אותם שעות הוא נמנע מהשבח. או בשעת עסקו בדברים שאין בהם קדושה כגון בביהכ"ס דאותה שעה אין רוח ה' שורה עליו ולא במקום ההוא כדמפורש בספר פתיל תכלת במ"ע פסקת ולהיו זלפתחה ע"ש. א"נ ואיזה מאת רוחי עבר רוח ה' הכונה שכל הבריה הלל את ה' ע"ד כל עצמותי

שאמרנה

שׁאָל: אֵיכָכָה יִגָּאֵל. וּבְחַטָּאתוֹ מְגוֹאָל: דִּבְּרָתוֹ
שָׂם אֶל אֵל. וְכָל מִשְׁאָלוֹ יִשְׁאָל: יֹאמַר צִדְקִי
נִשְׁאַל. הֲיֵשׁ לוֹ בִּלְתְּךָ גּוֹאֵל: וּמִי זֶה אוֹתוֹ
אֶשְׁאַל. אוֹ מִי בִלְתְּךָ יִגְאַל: לְמִי מִשְׁפַּט הַגְּאוּלָּה.
בִּלְתִּי לַיהוָֹה: הנה אל מלך

מִשְׁתַּחֲוִים לְהַדְרַת. קוֹדֶשׁ הַר אֲרִיאֵל:
וּלְפִנַּת יִקְרַת. מוּסַד הַהַרְאֵל:
הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחֳרַת. וְחַלּוּ נָא פְּנֵי אֵל: הִכּוֹן
לִקְרַאת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל: הכון תְּנוּ עוֹז בָּאֵיִּים.
כַּבְּדוּ בָּאוּרִים: וּמִמִּשְׁפְּחוֹת גּוֹיִם. הִבָּדְלוּ
בְּחוּרִים: וִהְיִיתֶם נְקִיִּים. בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים:
מִכָּל חֵטְא פְּדוּיִם. וּמֵעָוֹן שְׁמוּרִים: זֶה לֵיל
שִׁמּוּרִים. לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: הכון וְקִרְעוּ
לְבָבוֹת. וְהַשְׁפִּילוּ גָּבְהָם: וּשְׂאוּ זְכוּת אָבוֹת.
וְהִתְהַלְּכוּ בְּנָגְהָם: וְקִרְאוּ מוּל עֲרָבוֹת: בְּקוֹל
הֶמְיָה נְהָם: לְגִבּוֹר בַּקְרָבוֹת. לֹא נָם וְלֹא נִרְדָּם:
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם. יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל: הכון דַּלְתֵי
תְפִלָּה. פְּתַח אֶל שׁוֹאֲלֵיהֶם: וּרְפוּאוֹת תַּעֲלָה.
וְקַח אֶל מַחֲלֵיהֶם: וּפְנֵי רוֹן וְחֶמְלָה. הָאִירָה
אליהם

האמרנה ה' מי כמוך והוא אומר: איזה אבר מאת רותי עבר מאתו רוח פ' בלא הגלתי אותו באיזה אבר כי בכל איברי שבחתיו: דל על פתחך שואל. כעני המבקש על פתחי הנדיבים: לבקש רחמים וגואל. וכבר גואל נכלל בחטאתיו כי הוא כוי"ו השבר: איככה יגאל. הכברה נותנת ומחייבת כי איך יגאל והוא בחטאתו מגואל ר"ל מגועל לשון מיאום אמנם דברתו שם אל אל. המפורסם בחסד וברחמים ופסוק הוא באיוב ה' ואל אלהים אשים דברתי ועל בטחון זה וכל משאלו ישאל: יאמר. הוא בתחנתו זכותי וצדקתי. יהיה משאל יתברך להצדיקני וללמד עלי זכות: ומי זה אותו אשאל. כלומר ומי זה אל אחר ח"ו שאשאל מאתו או מי גואל אחר בלתך אין לנו גואל זולתך וזהו שסיים למי משפט הגאולה בלתי לה':

משתחוים להדרת קדש הר אריאל. כנגד בהמ"ק שהוא בהר המוריה שנאמר בו הוי אריאל אריאל ע"ש והתפללו אליך דרך ארצם: ולפנת יקרת. ולפנה יקרה והיא רוח מערבית שהמזבח קרוב לה יותר מכל הרוחות: מוסד ההראל. מקום שהמזבח הנקרא הראל מיוסד בו: התקדשו. הזדמנו הפייטן מזהיר לקהל ישראל שיתעתדו לנגד היום הקדוש לזכות יוה"כ: תנו עוז באיים וכבדו באורים. ע"ש על כן באורים כבדו ה' באיי הים וכו'. והכונה תנו עוז לאותם שבאיי הים וכן אותם השוכנים באורים דהיינו בארצות עמוקות שהשמש לא ייבוש כל חור ובקע עמוק קרוי אור עיין מהרי"ו ז"ל ויונתן תרגם על כן באירים פי' בפנסיא (כמיתי נהורא לצדיקיא כן מצאתי ועיין בהוסטגוה) והם המנורות שמדליקין בבהכ"נ לפני הארון: הבדלו. לשון הפרשה מן ולהבדיל אתכם מן העמים: בחורים. נבחרים ע"ש ובך בחר ה': ליל שמורים. ליל כפורים משומר ובא לישראל מימי אדם הראשון לכפר בו העונות דכתיב ימים יוצרו ולו אחד בהם. דרז"ל זה יוה"כ אחד מיוחד וביאר כי אין יוה"כ מכפר אלא עם התשובה וזהו שאמר לו וקרעו לבבות: גבהם. גאותם: ושאו זכות אבות וכו'. שאו והזכירו בפיכם זכות אבות: בנגהם. באורם: מול ערבות. מול שוכן ערבות: נהם. כל לשון נהימה לשון שאגת קול בחוזק: לגבור בקרבות. ביום קרב לשון מלחמה על שם ה' איש מלחמה: נם. ל' תנומה: ולא נרדם. ישן יותר מנם: דלתי תפלה. קבלת תפלה ותשובה: שואליהם. הצרים רפואה פתח לרפאת חליים והוא כינוי אל

אליהם: ובספר מחילה. תכתוב מחיליהם: ופתחת עליהם. שמות בני ישראל: דבין
המצא לישע. עדרך הנשבה: ומנחתו תישע. אם מעט ואם הרבה: ולעבי פשע. גלה אור נחבא: צל באפך תכבה. את נר ישראל: הכון אל מ...

יג אלהים שחרתיך. ונגדך אשפוך שיחי: ומקדם אהבתיך. במאודי ובכוחי: ובעין לב שרתיך. אמנם אתה גוחי: נפשי אויתיך. בלילה אף רוחי: נפשי יחידה ביום מהרי. לקראת אלהים להכון: ומהוד זמן התנערי. לא יועיל ולא יסכון: ומטנף הטהרי. בלב בר ורוח נכון: וקרבת אלהים בחרי. ומכון גבוהים לשכון: והבלי עולם שבחי. וביקר צורך שמחי: נפשי הדורי לב ישרתי. ודברי רננות אפצה: ובעד עמך חשתי. בניב שיר אותך לרצה: ובנשף קדמתי. היותי הגה

מוצא

אל הגלות כענין ולאסורים פקח קוח והרד"א פירש אל מחליהם ל' חיליהם מן רוח איש יכלכל מחלהו: מחיליהם. מחילי המחילה: ופתחת עליהם. ר"ל בספרך: המצא לישע. להושיע: עדרך הנשבה. לצאן הנשבה בגלות: ומנחתו. תפלתו: תישע. תפן ותרצה: אם מעט ואם הרבה. קאי אתפלה: גלה אור נחבא. אור הצפון לצדיקים לעתיד לבוא כארז"ל בפ' וירא אלהים את האור כי טוב. וי"מ כינוי לאור הגאולה שנ' על אותו זמן דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים וכו' ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא אכי"ר:

אלהים שחרתיך. דרשתיך ובקשתיך: שיחי. תפלתי: ומקדם אהבתיך במאודי ובכחי. מימי קדם ועד עתה אני מקיימת דברי תורתך במצות שיש בהם הוצאות ממון ובמצות התלויות בגוף. ורי"ו פי' זה רומז על דורו של שמד שהיו נהרגים על קדוש ה' ית' עי"ש: ובעין לב שרתיך. בעין לבי ראיתיך מתוך הכתב והחכמה אבל לא בחוש העין כי לא יראני האדם וחי. שרתיך. ל' ראייה כמו אשורנו ולא קרוב: אמנם. אמת כמו אמנם ה' (מלכים ב' י"ט): אתה גוחי. מוציאי מרחם: יחידה. לנפשו יאמר כן ומזהירה: להכון. לתקן עצמך בתשובה ביום הזה: ומהוד זמן התנערי. העושר שהוא הודו והדרו של אדם בעה"ז התנערי ממנו. הכונה שלא יחשיב אותו לכלום. והטעם כי לא יועיל הון ביום עברה ביום הדין: יסכון. גם הוא פי' לא יועיל וכפל המשורר הענין במלות שונות לחזק הענין או להמתיק החרוז: ומטנף. מטינוף עבירות: בלב בר. בלב ברור נקי וכבר הייתי בעיניך (איוב י"א): וקרבת אלהים בחרי. להתקרב אל האלהים מן קרבת אלהים יחפצון: ומכון גבוהים לשכון. פי' גם תבחרי לשכון מקדש מקום גבוהים הוא ג"ע העליון. וזה יהיה בהיותו קרוב לאלהים ע"י מעשים טובים: והבלי עולם. הזה: וביקר צורך. בכבוד צורך: שמחי: הדורי לב. עקלקלות לב. מן והדורים אישר (ישעיה): אפצה. ל' פתיחת פה: חשתי. ל' מהירות: בניב, ל' דיבור מן ניב שפתים: לרצה. ל' רצוי: ובנשף וכו'. בלילה הכונה מליל יה"כ: ונדבות פיך. כמו נדבות פי רצה נא ה' דברי רצוי שפי מתנדב לך כל נדבה לשון רצון הוא (רש"י): וימין האל. ע"ש ימין ה' רוממה: הגביה. שקבץ פליטיך לצאות לבאות ר"ל חיילות: לאלפיות. לירושלים שכל המתפללים בח"ל פונים אליה: נדחי אפסים שובבי. הנדחים באפסי ארץ ר"ל בקצות הארץ. שובבי. כמו תשיב ותוספת הי"ד למשקל השיר וכן כולם א"נ מדבר כלפי ימינו וכן כולם (רי"ו): פרילי חיות. המה האומות: וימין צדק קרבי. הם ימות המשיח הכתוב בהם והיה צדק אזור מתניו וכו': לב נדכאים להחיות.

כע"ב

מוצא: ענה קולך שמעתי. ונדבות פיך ארצה: כקטרת על מזבחי. וכריח ניחוחי: נפשי ויומין האל תצביא. פליטיך לתלפיות: ונדחי אפסים שובבי. מבין פריצי חיות: להנחילם ארץ צבי. כימי קדם להיות: וזמן צדק קרבי. לב נדכאים להחיות: וצרי ישע תמרחי. על שחין לבם ויחי: נפשי דרוש נא בן אמתך. אלהים וחון פעליך: ובנתיב יראתך. נחני ומעגליך: הויתי ממתי רצונך. והחונים עליך: אשבעה בטוב ביתך. קדוש היכלך: בם מרגיעי וניחי. והם משכנות מבטחי: נפשי הלי לשון ופה לענות. על רוע מעללי: והן קמו בי זדונות. יפרשו רשת לרגלי: אעורר שפתי רננות. ואאריך לשון מהללי: ואיטיב שיר ונגינות. לאל גומל עלי: מציל משאול רוחי. ואת רגלי מדחי: נפשי		אל מלך

יצו האל. לדל שואל. ויהיו דלתיו פתוחות: המון שיחו. במר רוחו. לאל אלהי הרוחות: אשר יקרא. בעת יירא. משפטים תוכחות: ליהוה אלהינו הרחמים והסליחות:
לה'

כע"ש ולהחיות לב נדכאים: וצרי ישע. לשון רפואה ע"ש הצרי אין בגלעד, והצרי הוא א' מסממני הקטרת. והוא שרף הנוטף מעצי הקטף בערבי מלטע"י ודרך לתתו על המכה לרפואה: ישע. תשועה: תמרחי. לשון מטיחה ומירוח כדרך הרופא שממעך וממרח במכה ע"ש וימרחו על השחין ויחי: על שחין לבם. שהוא נגוע: ויחי. ויתרפא: דרוש נא. ענין תפן אלי לטובה ורי"ו פי' דקאי על מלך המשיח דכתיב ביה אני עבדך בן אמתך עי"ש: וחון פעליך. על מעשה ידיך: נחני. נהגני: ומעגליך. ע"ש ינחני במעגלי צדק וקשור למעלה כאלו אמר ובנתיב יראתך ומעגליך נחני: הויתי ממתי רצונך, מאנשי רצונך ר"ל מאנשים שאתה רוצה בהם מפני מעשיהם הטובים: והחונים עליך. סמוכים כביכול אצלך כמו ועליו מטה מנשה: אשבעה בטוב ביתך. כינוי להתענג הנשמה בעבודת השי"ת בבהמ"ק שהשכינה שורה שם: בם. במקדשך ובביתך הנז"ל: מרגועי וניחי. ענין שקט ומנוחה: והם משכנות מבטחי. ע"ש ובמשכנות מבטחים (ישעיה ל"ב) ת"י ובאתריהון לרחצן: הלי לשון וכו'. בלשון תימה כלומר וכי יש לי לשון ופה לענות ע"ד אין לי פה להשיב וכו':

יצו האל. חסר ל' השאלה והוא ע"ש יצו ה' אתך את הברכה. או יהיה מן ויצוני ה' לנגיד ר"ל המליכו כמו כן כאן: ויהיו דלתיו פתוחות. לקבל תפלתו: המון שיחו. רובי תפלותיו: במר רוחו. מתפלל מתוך מרירות רוחו: משפטים. מדינים ותוכחות שמוכנים לו להוכיחו על עונותיו ...י"ן דג"ש ובס"א כך מצאתי ואינו עיקר כי כל הספרים הם גרסי הסי"ן רפ"ה ופי' בו מהרי"ו ...ל יירא בעת יקרא המשפטים ותוכחות שעתיד להוכיחו על עונותיו כוונתו ז"ל שבעת שיקרא בספר ...עונשים העתידים לבוא על האדם בעונותיו אז יירא ויפחד ולזה נדחק להפך הלשון הכתוב בספרים ...ל לזה כי כוונת הפייטן לחזן בעד הקהל כשישאו עליהם צרות ויקראו בברכות וקללות כמ"ש ...רמב"ם פי"ג מה"ת דין י"ט וז"ל ובתעניות שגוזרים על הצבור מפני צרות ודבר וכיוצא בהם קורים ...ברכות וקללות כדי שישובו העם ויכנעו לשבש בעת שישמעו אותם והוא ממשנה תעניות ודו"ק: השואלת ...ן בעין ביזה. שיעור לשון הפיוט כך הוא וכי אפשר שימלא חן איש שהוא מלא מרמה בעיני ה' שהיא

לה' המוצא חן. בעין בוחן. בריות איש מלא
מרמה: אשר חולל. והתגולל. בדם און ומי
אשמה: וסוף שברו. בבית קברו. יצוע גוש
וסות רמה: ויתגבר. ללא דבר. וישמח ובל
ידע מה: ובי יכסוף. יקר לאסוף. ולא ידע
למי ולמה: וישכח יום. בלי פדיום. יהי קודר
בלי חמה: יום מגלות נפתחות. ויזכרו נשכחות:
לה' ואיך יגבר. אשר חובר. בריר טפה ודם
נדה: אשר נחשב. כגר תושב. וילך בלי
חמדה: ומטעמיו. וגם מימיו. וקץ ימיו במו
מדה: ואין רגע. בלי נגע. ולא פגע ולא הרדה:
ואין תמים. בלי דמים. ואין איש משאול
נפדה: אבל נרצה. וחן מצא. אשר חטא
והתודה: וקדם שיר ותשבחות. מקום ארון
ומזבחות: לה' דורך עוז. אשר יעוז. במעלתו
ומרכבו: ושם כסלו. ימי הבלו. ברוב חילו
וזהבו: הלא יזכור. זמן יעבור. הדר גבהו
ומצבו: ואיך ישכח. אשר הוכח. במכאוב
על משכבו: בעת ידאב. וגם יכאב. ואין מרפא
למכאובו: ועת ימש. מאור שמש. ואין הדר
לכוכבו: וספדו בשוק אנחות. משפחות

משפחות

בוחן כליות: אשר חולל. אל מחולל ה"א די ברחק וכו': והתגולל. מל' רז"ל המגלגל בעיסה ורי"ו פי' והתגולל נתגלגל (ונכון זה): בדם און. בדם נדה: ומי אשמה. הוא זרע האיש וי"ג בדם עון וכו' והוא ע"ש הן בעון חוללתי והז"ל אין אשה מתעברת אלא סמוך לוסתה והענין אחד: וסוף שברו. תקותו והוא מלו' דתנן במס' אבות שתקות אנוש רמה: יצוע גוש. שמציעין תחתיו עפר: גוש. לשון רגבי אדמה אל של עפר: וסות רמה. לבושו רמה ע"ש לבש בשרי רמה וגוש עפר. סות ל' כסות עיין רש"י פ' ויחי: וישמח ובל ידע מה. היא אחרית השמחה: ובי יכסוף. וכאשר ישתוקק לקבץ ממון שבו האדם מוצא כבוד בעה"ז ואינו יודע מי יאכלנו. יכסוף. מן כי נכסף נכספת: וישכח יום. היינו יום המיתה שאין נמלט מי שיפדה אותו ע"ש אח לא פדה יפדה איש: יהי קודר. כלומר אותו יום שימות בו יתשבו פניו מבלי שתתהפך חמה פניו א"נ קאי איום שיהי חשך בלי אורה כאלו אין חמה בעולם: מגלות. ספרים: ויזכרו נשכחות. עונות שנשכחו ממנו כי הכל כתוב בספר: ואיך יגבר. מי שיסודו כך ומהו יסודו אשר חובר בריר טפה של שכבת זרע ודם נדה שהאדם נברא משכבת זרע ומדם נדה והקב"ה נותן לו נשמה כאז"ל ג' שותפין בו באדם אביו ואמו והקב"ה: כגר תושב. בזה העולם ע"ש כי גרים אנחנו ותושבים וכו': וילך בלי חמדה. פסוק הוא גבי יהויקים שמת לא נטל מה שחמד יקבץ כלים: במו מדה. ע"ש ומדת ימי מה היא וע"ש הנה טפחות נתת ימי שנותי טפח: ואין רגע וכו'. ע"ש כי כל ימיו מכאובים וכו': ואין תמים בלי דמים. כלומר ואין איש צדיק בארץ בלי חטא ולפיכך ואין איש משאול נפדה לכל נגלה. לפני ה' אשר חטא והתודה כי בזה יכפר עונו כע"ש ומודה ועוזב ירוחם: וקדם שיר. ע"ש במה אקדם ה': מקום ארון ומזבחות. כי התפלה היא במקום הקרבן שבזה מקריבים החוטאים: דורך עוז. מן על במותימו תדרוך: עוז. ל' תוקף: אשר יעוז. גם כן ל' חוזק ותוקף שמתחזק במעלתו ומרכבו. מדרגתו ע"ש ואת מרכבת המשנה אשר לו: כסלו. מבטחו: ימי הבלו. בימי הבלו: ברוב כספו וזהבו. ע"ש במתי זהב כסלי: ולא יזכור. וי"ג הלא יזכור זמן יעבור ענין הביתה:

אשר

...משפחות: לה' הדר תבל. כציץ נ...ל
אחריתה באר שחת: לבד לב תם. לאל נחתם.
...א מפני שמי נחת: ועול יסבול. ולא יבול.
...א יקוץ בתוכחת: וממוקשו. תהא נפשו.
כמו שפחה בורחת: ותתנשא. עדי כסא.
...הסיר משאול תחת: וגוף נעזב. כמו אכזב.
...אור אשר נשחת: תמונת תארו נמחית. והם
על כם מפותחות: לה' אל מלך

...יה למתי צפנת. חזיון תנחומיך: עד מתי
מאנת. להשקיט שאון קמיך: עד מתי
...שכנת. עלי ענן זעמך: עד מתי עשנת.
...תפלת עמך: עד התיאשו מחשבותי. פניך
...ראות: כי אחרו עתותי. וכל העתות באות:
...י מר צללו שפתי. קץ אלהי הצבאות:
...יה עד מתי. חזיון קץ הפלאות: כמים
...אטמך. וחתום בחותמך: עד ובן שמת
...שבו. מעל כוכבי נגוהים: איך אפל כוכבו.
...אריתיו בהים: ומתוך הוה משכבו. נכסף
...ק ויהים: מתי צורי אבוא. ואראה פני
...ים: לשקוד באולמך. ולחזות במנעמיך:
...היתי איך אכפה. אחרי אשר נגליתי:

אשר הוכח. ל' תוכחת: ועת ימש. לשון הסרה מן לא ימיש: מאור שמש. מאור עיניו והוא מאמר הכתוב עד אשר לא תחשך השמש והאור ועיין ת"י ורש"י ז"ל: ואין הדר לכוכבו. המה רומזי דאפי ו"מ היא הפדקת במאירה ומלהבת ובזיקין יכהה מאורה וכ"ש כשימות: וספדו בשוק אנחות. ע"ש וסבבו בשוק הסופדים: כציץ נובל. כפרח היונא ושוק שניסר ונופל לארץ: לבד לב תם. לב הצדיק שהוא תמים בדרכיו: לאל נחתם. שדינו מסור בידו ית' ולא ביד שום מלאך: ניחת. ל' הכנעה ושפלות ע"ש ומפני שמי ניחת הוא: ועול יסבול. ועול תורה ומצות א"נ עול יסורין שאינו מבעט בהם: ולא יבול. כי היסורים מעמידין לאדם בעה"ז ומקיימין אותו כמלח שמקיים הבשר שלא יסריח: ולא יקוץ בתוכחה. ע"ש ואל תקוץ בתוכחתו ל' מאיסה: וממוקשו. וממלאכי חבלה: כמו שפחה בורחת. כי נשמתו התנשא עד הכסא ולא יוכלו להרע לה. א"נ וממוקשו היינו שיהא נזהר על עצמו שלא יבוא לידו עון שהוא מוקש לו שאז תתנשא נפשו וכו': והסיר משאול תחת. מגיהנם: וגוף נעזב. בקבר: כמו אכזב. מקור מים כזב: והאור וכו'. רוח כינוי אל הגוף שהוא מקיף ושובב לנשמה כאור זה שמקיף למתנים:

...מית וכו'. לומר הא שצורת תבנית גופו נמחית הנה צורת נפשו ונשמתו לא נמחית והמה בכסא הכבוד מצויירות ותקוקות ועיין בזוהר מדרש הנעלם דף קט"ו ע"ב דשם מבואר הכי:
...יה למתי צפנת וכו'. כלומר ועד מתי הסתיר והצפין ממנו קץ תנחומי הנביאים שנתנבאו לימות המשיח: ...מאנת. ל' נבואה: שאון קמיך. הרגשת א"ה שקמים עלינו ואמר קמיך כי הקמים על ישראל כאלו ...קמים עליו ית': ענן זעמך. ענין של זעם שחוצץ בפני תפלותינו כענין סכות בענן לך: עשנת. ...ל' מאיסה והרחקה כאדם שאינו יכול לעמוד מפני העשן: התיאשו מחשבותי. כלומר לרוב אורך ...הגלות כמעט נתיאשתי שעוד לא תהיה לי תקוה לעלות ולראות לפניך בג' רגלים. ומפרש הטעם ...כי אחרו עתותי עת הגאולה נתאחרה: וכל העתות באות. כל קצים שדברו בהם חז"ל חלפו והלכו ...כל השמע ל' עריבה כמ"ה. א"נ וכל העתים באות קץ של גלות מצרים וקץ של גלות בבל. א"נ

ומלכות

וכל

ומלכות אדום תתנשא. ותשפל מלכותי: ושעיר חיל עושה. ויתגבר בן אמתי: מתי צורי אעשה. גם אנכי לביתי: בית ההדום לפעמיך. ואחוז במרומיך: עד הן שומרי לא ינום. ואני לא אנשנו: אך בחטאי העצום. כדוב שכול אפגשנו: מתי ראשי ירום. ועת רצון אדרשנו: מתי צורי אקים. אוסיף עוד אבקשנו: בקנאתך לשמך. ולעירך ולעמך: עד אל מלך

טז אליך אלכה. ועיני למעונך: בלב נשען עליך. משכבתיו אל רצונך: גר ותושב באהלך. למצוא חן בעיניך: הביאותיו אליך. והצגתיו לפניך: הביאותיו דלקוני אהביך. ואחריך דבקתי: היותי מקרוביך. ומקריבי רחקתי: ואצא בעקביך. קל ולא התאפקתי: זעמוני עוזביך. ואני בך החזקתי: חוסה בצל שכנך. לאור באור פניך: הביאותיו טוב יום על אדמת אל. מאלף באדמת זר: ידידות חרבות הראל. מארמון כל מנזר: כי באלה אגאל. ובזה אעבוד אבזר: לך לבדך אני שואה. ולא בבלתך אני נעזר: מעוז בימינך. ומהר למאמיניך: הביאותיו נפשי כחורב בציון. אז טל חורב וציון: סתרי סתר עליון. לגיל לבי

וש...

וכל הטעות עתות וייעודי הרעות בהו ונתקיימו וכי"ו פירש וכל הטעות של א"ה : לקול מר ללו שפתי . לקול מרירות חרפת א"ה שמחרפים אותי . ללו שפתי נשקו שפתי זו בזו שאיני יכול להשיב להם כלום. כל זה אני סובלת לך לשמך אלהי הצבאות. ואפשר לפרש לקול מר שמפתים אותי האומות ליענות לירתאם ללו שפתי אני שותק ומשיק שפתי זו בזו שלא להודות להם לדבריהם ולאמונתם : לך אלהי הצבאות. לכבודך ולשמך אני עושה כל אלה : כמים . חתום ואצור : באמתיך. פי' באותיותיך ע"ש חתים באולרותי : וחתום בחותמך. פי' כמ"ש בדניאל כי סתומים וחתומי' הדברים : ובן. ישראל : נגוהים. ל' זוהר : היך אפל. החשיך : כהים. מן כהה הנגע : נכסף לביתך. חושק לביתך לבא שם להתחנן לפניך ועומד מתוך חולי משכבו : ויהים . לשון שאגה לשקוד. ענין התמהה פ"ש לשקוד על דלתותי יום יום : ולחזות. ע"ש לחזות בנועם ה': דלותי. שפלותי: נגליתי. נגלית שפליתי : חיל עושה. הולך ומצליח : בית ההדום . ר"ל מתי אבנה בהמ"ק שהוא הדום שרפרף לרגליך : ואחוז במרומיך. כי בהמ"ק של מטה מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה : לא אנשנו. לא אשכחנו : כדוב שכול. כדוב משכל ומשכל : ראשי ירום . בעת הגאולה בב"א :

אליך אלכה. כלפי הקב"ה אומר כלומר אלכה אחריך : למעונך. לשמים : משכבותיו. ללבי אל רצונך : גר ותושב באהלך בעה"ז : דלקוני. ל' רדיפה מן כי דלקת אחרי : ואלא בעקביך. בעקבי מליציך ותורתך : קל. מהר. ולא התאפקתי לא נתחזקתי להתמהמה : זעמוני . האומות קלפו עלי ולא חששתי להם רק ילאי בך החזקתי: חוסה. ל' השתופפות : בצל שכנך. פי' בצל שכינתך : טוב יום וכו'. טוב לי לישב יום א' בא"י ולמות מלישב אלף יום בח"ל ע"ש כי טוב יום בחצריך מאלף בחרתי : ידידות וכו'. וגם טוב וחביב לי חרבות הר אל שהיא א"י יותר מארמנות הערים בח"ל : ידידות. מן ידיד ה' : מארמון. היכלות ומגדלים גבוהים : מנזר . ל' שר : כי באלה. הכוונה כי בשקי על כל אלה אז אגאל כמ"ש בשובה ישובו

ושריון: עיני בעיני אביון. להוות גיא חזיון:
פני אל התביון. מקום לוחות וגליון: צרור
גנזי ארונך. סביב לשלחנך: הביאתיו קורא
לאור וגולל. ערבים מפני בקרים: רב מהיות
מתהלל. שמך בפי דוברי שקרים: שם אשר
בו נתהלל. מחוללים מדוקרים: תמכור יקר
וזולל. בני ציון היקרים: והבנים בניך. וגם
הצאן צאנך: הביאתיו   אל מלך

ילוד יעקב יצעק. לאל שוכן גבוהים: ויתחנן
לנגד. המון צבאות נגוהים: ועת צרה
ידבר. לעם כואב ונהים: קום קרא אל אלהיך.
אולי יתעשת האלהים: קום הלמתנו בגלות.
חמת פתן ועכשוב: ונד ממנו מנחם. ישעיהו
ישוב: ואין לנו בגלות. אנוש נהדר וחשוב:
התפלל. ושיחו. יהי נשמע וקשוב: וזרע יעקב
שב. בקש סעיר ונשוב: והבן נתנה קול. לבל
ילך וישוב: מי יודע ישוב. ונחם האלהים:
ואל מי עוד נצעק. בכובד עולנו: ומי יהיה
לנו. לעליון בעדנו: והנה בן אמתי. באפו
ישטמנו

ישובו בני ישראל ובקשו את ה' וכו' ובהיפך זה אם לא אשאל עליה אתעכב ואעבוד אחרים. ואפשר לומר שרמז למאחז"ל כל ההולך ד"א בארץ ישראל וכו' שנאמר העם היושב בה נשוא עון ואין לך גאולה יותר מזו שיגאל להיות מעונותיו משא"כ בחו"ל שהוא משועבד ליצר הלוחץ בעבור עונו וכמעט מעהו לאשר יחפוץ כ"מ. א"נ ע"ד אמרם ז"ל ישראל שבח"ל עובדים ע"ז בטהרה: נפשי כחורב בליון. נפשי משתוקקת ומתאוה למים: חורב. לשון חמימות ויובש: ליון. לשון ליה: אל על. הר חורב וליון: סתרי סתר עליון. ע"ש אתה סתר לי: לגור. לשכון: לבנון ושריון. שמות הרים בא"י ולבנון הוא הר המוריה ששם נבנה בהמ"ק: להוות. לראות: גיא חזיון. ירושלם. ונקרא כן לפי שהיא מקום הנבואה: פני אל התביון. כל מגמתי אל התביון: מקום לוחות. הוא הארון ששם שכינתו של הקב"ה ע"ש ושם תביון עוזו. ואמר כן לפי ששם הכבוד חבוי ונסתר וזהו צרור גנזי ארונך שהלוחות צרורים וגנוזים בארונך: וגליון. הם הלוחות שהיו נגללים כספר ומעשה נסים היו כדרז"ל במדרש שה"ש פ' ידיו גלילי

זהב: סביב לשלחנך. כי הארון מקומו בבית קדשי הקדשים והשלחן היה חוץ ממנו בהיכל: קורא לאור. ע"ש ויקרא אלהים לאור לשון זימון: יגלל ערבים. ע"ש גולל אור מפני חשך וה"ה אפכא ויגלו מן יגללו את האבן: ערבים. לילות: בקרים. ימים: רב. די: בפי דוברי וכו'. העכו"ם שמחללים שמו יתברך ח"ו ומשתפים טעותם עמו והם דוברי שקרים: שם אשר בו נתהלל. עליו, שבשבילו אנו מחוללים ומדוקרים בחרבות לשונם שמחרפים אותנו. א"נ מדוקרים ממש וקאי על הנהרגים על קדושת שמו ית': יקר. ישראל: זולל. האומות: וגם הצאן צאנך. ישראל צאן מרעיתו:
ילוד יעקב. שוכן גבוהים. שוכן שמים: ויתחנן לנגד המון צבאות. הם המלאכים שמתחנן אליהם לבקש עליו רחמים מלפני האל: נגוהים. מזהירים: ונהים. לשון שאגה. כלומר כואבים ובוכים מצרתם: יתעשת. יחשוב מחשבה אחרת להיטיב: הלמתנו. לשון ריצוץ ושבירה מן יהלמני צדיק חסד: חמת. ארס: פתן ועכשוב. שמות נחשים רעים הם כנוי לגזירות קשות של אוה"ע: ונד ממנו מנחם. לשון תנועה והרחקה ע"ש כי רחק ממני מנחם משיב נפשי ורומז למשיח: ישוב. ישוב בנו של ישעיה הנביא. ידעת יהונתן כי לא היה בן ישעיה. אלא ר"ל כאחד הנביאים טובים שהיו תלמידי ישעיה והם הנביאים: וקשוב. לשון הקשבה והאזנה: בקש סעיר ונשוב. ר"ל שנטלטלו ישראל בגלות זה כמו
תבן

יְשׁוֹמְמֵנוּ: וְנִצְעַק עוֹד לְעֵשָׂו. וְהֵן עוֹד יְטָרְפֵנוּ:
וְנִקְרָא אֶל אֱלֹהִים. וְהֵן לֹא יַעֲנֵנוּ: וְכָל זֶה אַךְ
לְמַעַן. מְשׁוּבַת מַעֲלֵנוּ: וְאִם לֹא בִתְשׁוּבָה.
נֵרָפֵא מַחֲלֵנוּ: אוֹי לָנוּ. מִי יַצִּילֵנוּ מִיַּד הָאֱלֹהִים:
קים דְּבִירְךָ אֵל זְכוֹר נָא. וְאַל תֶּחֱרַשׁ וְתֶחֱשֶׁה:
בְּיַעַן כִּי אֲנַחְנוּ. בְּעוֹל כָּבֵד וְקָשֶׁה: רְדָפוּנוּ
אֲרָיוֹת. וְסַבּוּנוּ כִּנְשֶׁה: וְאָמְרוּ עוֹזֵר סָר. וְאֵין
דּוֹלֶה וּמוֹשֶׁה: לְאַבְרָהָם זְכָר נָא. וְאַל תִּשְׁכַּח
וְתִנְשֶׁה: זְכוֹר יִצְחָק וְיַעֲקֹב. וְגַם אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה:
לְךָ נִקְרָא בְּבֵיתֶךָ. תְּמוּר קָרְבָּן וְאִשֶּׁה: תְּפִלָּה
לְמֹשֶׁה. אִישׁ הָאֱלֹהִים: קים הֲלֹא אַתָּה אֱלוֹהַּ.
לְאַבְרָהָם וּבָנָיו: וְאֵל יִצְחָק וְיַעֲקֹב. וְאֵל נֶכְדֵי
וְנִינָיו: וְשַׁמְתָּ שִׁכְנְךָ אָז. בְּאוֹפַנֵּי מְעוֹנָיו:
וְאֵיךְ גָּלָה וְכָלָה. בְּבִלְאֵי כָל מְעַנָּיו: וּבֶן
יְאַמֵּן. קְשִׁי עָרְפּוֹ וּפָנָיו: וַיַּכְבֵּד עוֹל וּמַשָּׂא.
עֲלֵי יֶתֶר אֱמוּנָיו: קָחָה מַשּׂוֹר בְּיָדְךָ. וְגַדַּע אֶת
קַרְנָיו: וְהִגִּישׁוֹ אֲדוֹנָיו. אֶל הָאֱלֹהִים: קים אל מי
יח יוֹם לְהֵיטִיב תִּקְרָא. מִי זֶה יְבִיאֶהָ טוּבָךְ:
וְיוֹם לְנָקָם תְּעוֹרֵר. מִי יָשִׁיב אֶת חַרְבָּךְ:

ולמען

תכן שרוח סערה מנשבת בו ומוליכתו למרחוק. ונשוב. לשון נשיבה והפרחה מן וישב אותם אברם: לכל הולך וישוב. לעוברים ושבים: באפו. בחרון אפו: ישטמנו. נוטר איבה ושנאה בלבו עלינו: יטרפנו. ע"ש טרוף טורף יוסף. ורי"ו פירש מן בילים הטרופות בקערה ר"ל מכים אותנו וכל זה בא לנו. למען. בשביל. משובת מעלינו. מרדינו ומעלינו ואולי דסובר הפייטן כת"י שתרגם משובה ישראל דמתחסנין למתב ויהיה א"כ לפ"ז חוזק מעלנו ולכן באה משובת בתי"ו בסמיכות: מחלנו. חולי מומותינו: דבירך. בהמ"ק: ואל תחרש ותחשה. כולם ל' שתיקה הם: רדפונו אריות. כינוי לאוה"ע: וסבונו כנשה. והקיפו עלינו כאדם שיש עליו נושי' בעלי חובות הרבה שכולם מחזיקים בם לפרעם: ואמרו עוזרם סר. הקב"ה רחק מהם: ואין דולה ומושה. אותם מהגלות: דולה. ע"ש וגם דלה דלה לנו: מושה. מן ימשני ממים רבים: לך נקרא בביתך. בבתי כנסיות: תמור קרבן ואשה. תמורת קרבן ואשה ע"ד ונשלמה פרים שפתינו: נכדו וניניו. בניו ובני בניו: ושמת שכנך אז. ושמת שכינתך מקדם: באופני מעוניו. בבהמ"ק שנאמר מכון לשבתך. אופני לשון מלב מן ואיפן עגלה על כמון יושב (ישעי' כ"ח): בבלאי. ל' כלא בית האסורים: עול ומשא. נותנים עליהם עול גזירות ומסים: עלי יתר אמוניו. ישראל השומרים אמונתו ית': קחה משור. מגירה והוא כלי גדול של ברזל שיש לו שינים חדי' לחתוך בו עלים בערבי מנשא"ר: והגישו אדוניו. הקב"ה: אל האלהים. לעשות בו משפט כתוב:
יום להיטיב תקרא. לשון זימון כלומר כשהזדמן להיטיב לבריות מי זה אשר יוכל להכיל רוב טובך כענין והריקותי לכם ברכה עד בלי די: ויום לנקם תעירה. כשתתעורר לקרא יום נקם ולהביא פורעניות על הבריות: מי הוא אשר ישיב את חרבך. כענין נדקדק כהררי אל משפטיך תהום רבה: ולמען תורא וכו'. ע"ש כי עמך הסליחה למען תורא לשון יראה ופחד: הגה בארך עניי. בגלותי הורקך שעשועי. ע"ש לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי. שעשועי. שמחותי: ותחבושת לנגעי. לרפאת השברים והמכות כמו ולנשברת אחבש: כי נאמנים פלעי. ע"ש נאמנים פצעי אוהב כי זה לתכלית הטוב אם להוכיחו אם למלטו מרע: ועדיי. לשון תכשיט וקישוט: וחוסה על אזרועי. כמו אל התפלין הניתנים בזרוע: אם זכרתיך על יצועי. זוהי ק"ש שאדם קורא על מטתי: באשמורות

בעוד

ולמען תורא. סליחות ורחמים סביבך: יהוה צבאות. אשרי אדם בוטח בך: ה׳ הנה בארץ עניי. תורתך שעשועי: היא המרפא לחליי. ותחבושת לנגעי: ותפארתי בבית שביי. כי נאמנים פצעי: שמך פארי ועדיי. והותם על אורועי: אם זכרתיך על יצועי. באשמורות אהגה בך: כ״ז מי״ן ואיחלה בגלותי. נעימות בימינך: ורצתי מעבודתי. אל עבודת רצונך: ומסלות פניתי. בלבבי למחניך: ואל מעונך פניתי. לאור באור פניך: ולמצוא חן בעיניך. כל מעיני בך: ה׳ דבקה נפשי אחרי. שם ים להחזיק בשוליו: מגדל עוז אשר מיתרי. עולם תלוים עליו: ולחרד ולירא. מה טובו אהליו: ואין פגע ואין מקרה. לשוכנים בצלליו: עזרה בצרות. אשרי אדם. עוז לו בך: ה׳ היטבת לי חסדים. והיטבתי לך הודות: רעיוני לך חרדים. ופני לך מועדות: כל גוים לך מודים. ולי בך עשר ידות: ומאז מבית עבדים. ביני ובינך ידידות: כן משירי נגידים. נכבדות מדובר בך: ה׳ אל מלך

יצרי ראשית צרי. התעני כשכור: ומה יתרון לדברי. דברי עונות לזכור: יה אל תגל מסתרי. וחיתי אל תעכור: חטאת

נעורי

בעוד לילה אקום ממטתי להגות בתורה שניתנה בכ״ב אותיות: ואיחלה. לשון תוחלת ותקוה: נעימות בימינך. ע״ש נעימות בימינך נצח כאדם הנותן מתנות שהם נעימות לאוהבו בימינו: ורצתי מעבודתי. כענין בטל רצונך מפני רצונו: ומסלות פניתי. ע״ש מסלות בלבבם ר״ל נתיבות ליישר דרכי: ואל מעונך. הוא בית הכנסת: כל מעיני בך. בישועתך. מעיני. הוא כמו מעיני מים (רא״ב״ע): מיתרי עולם. יסודות העולם: תלוים עליו. פי׳ במאמרו: ולחרד ולירא. מפני שמו ית׳: מה טובו אהליו. אירא וחרד קאי כי כמה רב טוב אוהליו: ואין פגע ואין מקרה. רע: לשוכנים בצלליו. לחוסים בצל כנפיו: רעיוני. מחשבותי: מועדות. פירוש מזדמנות: עשר ידות. חלקים עשרה ל׳ הרבות כמו מעשרה בנים: ומאז מבית עבדים. ממצרים: ידידות. ל׳ חיבה מן ידיד ה׳: כן משירי נגידים. משירי דוד נגיד ישראל: נכבדות מדובר בך. מעלות ומדות שהם נכבדות מדובר בך:

יצרי ראשית צרי. ראשית הצרים הוא יצר הרע המחטיא לאדם וע״י החטא גורם שיפול ביד אויביו וצריו: התעני כשכור. התעה אותי כתעות השכור ענין טעות: ומה יתרון לדברי. מה יתרון לי ושבח כשאני מזכיר עוני ומתודה עליהם טוב היה לי שלא לחטוא מעיקרא וכדרך שאמר שלמה המע״ה וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח ופירש״י וקריב הוי לשמוע דברי הקב״ה והוא טוב יותר לו ית׳: מתת הכסילים זבח. שיחטא ויביא קרבן: אל תגל. אל תגלה: מסתרי. פירוש עונותי שעשיתי בסתר. א״נ שנסתרו ממני: וחיתי. נפשי: אל תעכור. ל׳ השחתה. ורי״ו פירש [illegible] ימי חיי אל יהו עכורים מפני רוע מעללי כלומר שלא אצטער: הלכן מות יתרון. אדם שחטא [illegible] ניתי מן הדין בן מות הוא ואין לו יתרון ושבח בהגיעו פרי שפתיו דהיינו בתפלה שמתפלל כי [illegible] ע״י דברי תפלתו ותורתו פותח המקטרג פה ולשון לקטרגו ואומר פלוני זה המתפלל לפניך

כך

נְעוּרַי. וּפְשָׁעַי אַל תִּזְכּוֹר: חטאת הַקָּרְבָּן מֵית
יִתְרוֹן. בְּהַגִּישׁוֹ פְּרִי שְׂפָתָיו: וְהֵם דִּבְרֵי וְזִכָּרוֹן
מַזְכִּירִים עֲוֹנוֹתָיו: וְאֵין אַהֲרֹן וְאֵין אָרוֹן. לְכַפֵּר
עַל זְדוֹנוֹתָיו: וּבַמֶּה יָשִׁיב חָרוֹן. וְיַשְׁכִּיחַ
תְּלוּנוֹתָיו: אֲשֶׁר שֻׁכְּלוּ. יְמֵי הֶבְלוֹ. בְּיַד תַּאֲוָתוֹ
יִמְכּוֹר: חטאת וְנָקֵל בְּעֵינֶיךָ לְכַפֵּר. עַל נֶפֶשׁ
שׁוֹגֶגֶת: דַּלָּה מִמְּצִיא כּוֹפֶר. וְאֵין יָדָהּ מַשֶּׂגֶת:
חִקְקֵי מְגִלַּת סֵפֶר. הוֹגָה וּמִתְמוֹגֶגֶת: וְנִחוּם אִמְרֵי
שֶׁפֶר. זוֹכְרָה וּמִתְעַנֶּגֶת: פַּעַם בְּפֶתַח תִּקְוָה.
וּפַעַם בְּעֵמֶק עָכוֹר: חט' דָּבְקָה נַפְשִׁי בְּעִצְּבִי. וְתָקַף
שׁוֹבְבָה: וְעוֹלָם נָתְנָה בְּלִבִּי. הֲקִימוֹתִיו לְמַצֵּבָה:
וְלֹא אֶזְכּוֹר בְּיוֹם טוּבִי. יוֹם אֶשְׁכַּב לְמַעֲצֵבָה:
יוֹם רוּחַ תַּעֲבָר בִּי. וְאֵין אַהֲבָה וְאֵין אֵיבָה: וְהֵן
זָרְקָה בִּי שֵׂיבָה. וּרְאִיתִיהָ לִזְכּוֹר: ישא
הִפְחִידוּנִי עֲוֹנַי. וְחַסְדְּךָ יַבְטִיחֵנִי: וְנֶחָמוֹת
חֶזְיוֹנַי. בַּהֲקִיצִי תְּשִׂיחֵנִי: וְהֶאֱמִינוּ רַעְיוֹנַי. כִּי
רוּחֲךָ תַּנְחֵנִי: שִׂים נָא לְפִי וְעֵינַי. בְּדֶרֶךְ
אֱמֶת וּנְחֵנִי: וּבְיוֹם תּוֹכִיחֵנִי. בְּרוֹגֶז רַחֵם
תִּזְכּוֹר: ה' אל מי

ירושלם

קן יקך מעביו וכו' כדאיתא מפורש בזהר פ' בא וגם בשעותיו אין אהרן וכו' וא"כ כילד יש תקנה כי במה ישיב חרון אף הקב"ה מעליו: ובמה ישכחו תלונות. בהמקטרגים מלינים עליו לומר כי כ"כ גברה תאותו עד בימי הבלו ספו ותמו בעסקי תאותיו כאלו מכר ימי הבלו ביד התאות: ואומרו אשר שכלו. ר"ל בהדעת ובשכל עשה כל זה במזיד ביודעו אנס: תלונה. לשון תרעומת: ונקל בעיניך. כלפי ה' אומר כי קל בעיניו ית' וית' לכפר וכו': כופר. פדיון נפשו: ואין ידה משגת. להקריב עתה קרבן כי מקדש חרב ובטל קרבן. ואעפ"י כן חקקי מגלת ספר ענינו קרבנות החקוקים במגלת ספר תורת משה ע"ה: הוגה. וקריאתן הוא לה במקום קרבן כדקי"ל העוסק בפ' עולה כאלו הקריב עולה: ומתמוגגת. לשון תוגה ור"ל שכואבת ודואגת על שאינה יכולה להקריב ממש בפועל ותהי זאת נחמתה כי קוראה בספרי הנביאים ונחמות שבהם ומתענגת בדבריהם. ואמר כי פעם עוסקת בנחמות והטובות העתידות לישראל ופעם בדברי נביאה המדברים באיכן פורעניות ואפ"ה כולם מתנחמת בהם כי בקיום דברי הפורענות תוכרח להתקיים גם הטובות כדרך שהשיב ר' עקיבא לחביריו כדאי' במס' מכות דף כ"ד ופ' הוא בהושע ב' והפייטן נקטיה דרך המליצה. ורש"י פי' שם ז"ל עמק עכור עומק הגלות שהם עכורים שם אתן לה לפתח תקוה במתוך אותן הצרות אתן לב לבית עי"ש: בעצבי. במריי ובשעי מן וראה אם דרך עוצב בי וכן והמה מרו ועצבו את רוח קדשו ר"ב ז' מלך זלה"ה: ותקף שובבה. ל' מרד: ועולם נתנה בלבי. וענין עסקי העולם נתנה בלבי לחביב תמיד בי ולרדוף ג"כ אחריו: הקימותיו למצבה. הכוונה שהגדיל ורומם בעיני העולם ועסקיו כמצבה הזאת שהיא גבוהה ורמה ונבאה: ולא אזכור ביום טובי יום אשכב למעצבה יום שישכב בחולי או למיתה ולא יועיל לו הוני כי אין מציל ע"ש למעצבה תשכבון: יום רוח תעבר בי. יום המיתה אשר רוח ה' תעבר בי לקחת נשמתי שאז אין אהבה וכו' כי בטל דבר במלה אהבה וראיתיה לזכור. כי קרוב עת המיתה: ונחמות חזיוני. נחמותה נביאים: בהקיצי. בבקר: היא תשיחני תדבר עמי כענין מ"ש רז"ל בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות היא תשיחך לעה"ב: רעיוני. מחשבותי: כי רוחך תנחני. תנהגני: שים נא וכו'. אתפלל להי"ת שינחהו בדרך אמת: ביום

תוכיחני

:ירוּשָׁלַםִ לְמוֹגַךְ. הַשְׁקִי אֶת כּוֹס מְרוֹרֵךְ:
בָּאָה עֵת תַּעֲנוּגֵךְ. וְשָׁב הַצְּבִי אֶל
הֲדָרֵךְ: שִׁמְעִי מֵהֲמוֹן חוֹגְגַיִךְ. שָׁלוֹם מִכָּל
עֲבָרַיִךְ: חָגִּי יְהוּדָה חַגַּיִךְ. שַׁלְּמִי נְדָרָיִךְ: חגי
הִבְטִיחִי לֵב נִבְהָלִים. וְאַמְּצִי בִּרְכֵּי נִכְשָׁלִים:
כִּי עוֹד אַרְבַּעַת דְּגָלִים. יְבוֹאוּךְ בְּשָׁלֹשׁ רְגָלִים:
יְהוּדִים הָאֻמְלָלִים. אֲשֶׁר מֵאַהֲבָתֵךְ חוֹלִים:
מִתְאַבְּלַיִךְ וְנוֹגַיִךְ. הַחוֹנְנִים אֶת עֲפָרָיִךְ: חגי
אָמְרוּ מְכַבְּדֵי עוּלִי. כִּי סָר מֵעָלַי צִלִּי: וַאֲנִי
יָדַעְתִּי גוֹאֲלִי. חָזָק. וְהוּא לַעֲשׂוֹת לִי יַפְלִיא:
מִקֶּדֶם יוֹם הֵרִים דִּגְלִי. לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי:
כִּי יֶאֱסֹף נִפְלָגָיִךְ. וְחִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ: חגי
דַּל בֶּן הַמֶּלֶךְ לָמָּה. תַּחַת יַד לוֹחֵץ וְדוֹחֵק: נָע
וָנָד עַל פְּנֵי אֲדָמָה. וּבַת אֱדוֹם שׁוֹכֶבֶת בַּחֵיק:
הִיא יְבַבֶּה. וּבֶן הָאָמָה. הַמִּצְרִית נֶגְדּוֹ מְצַחֵק:
כל

הוכיחני. יום שתבוא במשפט ותתוכח עמי: ברוגז. בעת רוגז הדין: רחמיך זכור. וי"מ רחם הזכור. זכות אבות שעולה בגימט' רח"ם:

ירושלים למוגך. לאויבך. מן ושמתיה ביד מוגיך ת"י דהוו מונן ליך. לשון אונאת דברים. השקי את כוס מרוריך. כמ"ש הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה וגו' ושמתיה ביד מוגיך: בא עת העונגך. ימי המשיח ימי העונג והשמחה: ושב הצבי אל הדריך. הקב"ה כמ"ש ברח דודי מהגלות ודמה לך לצבי: אל חדריך. אל בהמ"ק דכתיב ואל חדר הורתי: שמעי מהמון חוגגיך. אומי ישראל שעולים לחוג בג' רגלים המונים המונים: שלום מכל עבריך. ע"ש רגלי מבשר משמיע ישועה. ומה הם מבשרים. חגי יהודה חגיך. ישראל נקראו בשם יהודה החוגו את חגיכם והזבחו זבחיכם ושם ישלמו נדריהם ונדבותם: הבטיחי לב נבהלים. מדבר ...ונה אל ירושלם שתבטיח לב נבהלים הם ישראל שהם נבהלים בגלות: כי עוד ארבעת דגלים. ...אעפ"י שהם עתה נבהלים ונכשלים בגולה. עוד יבוא עת וזמן הגאולה ויעלו ויביאו ארבעה דגלים ...ל' כללות ישראל בג' רגלים: האמללים. ל' חולשה: אשר מאהבתך חולים. ע"ש כי חולת אהבה ...אני ר"ל דרך כל אוהב לדבר אם לא ישיגו יחלה. כן ישראל אוהבים לעירם עה"ק וחולים הם בגלות ...על שאינם משיגים מבוקשם: מתאבלך. מתאבלים עליך. על שהיא שוממה מבניה ומבעלה: ונוגיך. ...נוגים עליך ל' תוגה: החוננים את עפריך. ע"ש ואת עפרה יחוננו וכבר סופר על א' מחכמי הגמרא ...שבעלה לא"י נתגלגל בעפר א"י לקיים ואת עפרה יחוננו ויהיה מנשק האבנים ומגביה עפר לקיים מה ...שאמר כי רצו עבדיך את אבניה: ואמרו מכבידי עולי. אה"ע: לעשות לי. נסים ונפלאות כע"ש כימי ...צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות והוא מאמר הפייטן מקדם יום הרים דגלי: נפלגיך. נפוליך מן כי ...בימיו נפלגה הארץ: דל בן המלך. סידר הפייטן זה כדרך שואל שואל למה אירע כך וכו'. דל בן ...המלך. ע"ש מדוע אתה ככה דל בן המלך ורימז אל ישראל. דל לשון חולי או הוא לשון דלות ...ועניות: תחת יד לוחץ ודוחק. שהם דוחקים ולוחצים אותו אה"ע: נע ונד. בכל ד' רוחות הארץ: ...בת אדום. עשו: שוכבת בחיק. כשביר ובאמצע הארץ כמו שהחיק אמצע הגוף מן ומחיק הארץ ...(יחזקאל מ"ג) א"נ בחיק כאלו נשואה בחיק אומנת כשנשאת היונק בחיקה על טוב שדיה והכוונה שב"כ ...ב גדולה ורוממות: היא יבכה. ישראל: מצחק. מלעיג עליו כל זה עשה הפייטן בדרך שאלה וחזר ...והשיב ללבי שכל זה עשה האל לצרוף סיגיך לברר וללבן סיגיך והכוונה לטהרם מעונם ע"י הצרות ...והגלות. סיגיך. ל' פסולת והיא כינוי אל העונות: להשיבך אל נעוריך. שתחזור לימי נעוריה כקדם

כלאת

כל זה לצרות סיגך. להשיבך אל נעוריך:
הני הנה העון נרצה. ויהיה בעמו רצה: ולנפש קצרה וקצה. צרי ותעלה ימצא: ורוח ממרום רצה. אל כל עמו מקצה: לפחת בהרוגיך. ולשלח את אסיריך: הני אל [...]

כא ירושלים האנחי. ודמעך ציון נסבי: כי בניך לשבריך. עינם לא תעצר[...] בכי: תשכח ימיני ציון. אם אשכחכי: תדבק לשוני לחכי. אם לא אזכרכי: תשכח הני חטאי גרשוני. מבית הדר הורתי: וברחה אלי הרעה. מעם אבי בחטאתי: ואחי עם בני אמתי. לקחו להם בכורתי: נפשי עלי וא[...] לפני צור. בתחנונים השתפכי: תשכח ות[...] לחי למורטים. ואל תמנעי מרוק פנים: אולי בהרבות היגונים. יקלו הזדונים: והיי אחות לתנים. ורעיה לבנות יענים: והבך ב[...] שיתי. וקדרות לבשי. ואט לבי: תשכח [...]

לאלהים

גלות ישראל ממצרים שהיתה עדיין כנגד זה הגדל והולך כע"ש ועתה במה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים: הנה העון נרצה. נתכפר בעבור סבלות הגלות: רצה. חפץ: ולנפש קצרה וקצה. ישראל שקצרה וקצה נפשה בגלות הזה: צרי ותעלה ימצא. צרי הוא הנמנה עם סמני הקטרת שדרך לתתו על אזו מכה לרפואה: ותעלה. לשון רפואה כינוי אל הגאולה ע"י אליהו ומשיח בב"א: ורוח ממרום רצה וגו'. שעתיד קול לצאת משמים ולקרות גאולה לעבדיו ג"כ ובכח אותו הקול יהיה בהם כח להתקבץ ומתים לחיות כמו שמסיים הפייטן ז"ל לפחת בהרוגיך הם המתים שעתיד הקב"ה להפגים בהם רוח ויחיו וע"ש ופחי בהרוגים האלה ויחיו ופחי ת"י ועולי והוא לשון נפיחת הרוח בהם: ולשלח את אסיריך. ישראל שהם אסירים בגולה ע"כ:

ירושלים האנחי. על כל הקורות אותך: נסבי. הדמעות במקום נסכים: לשברונך. לשבר שלך ר"ל לחורבנך: תעצר בכי. ענין מניעה ועיכוב מן כי אין מעצר לרוחו: תשכח ימיני ציון. [...] שהוא דרך משל והכונה היכש: תדבק לשוני לחכי. הם החניכים בערבי חנ"ך: אם לא אזכרכי. בדיבור: הדר הורתי. המקדש וא"י נקראו כן ע"ש שהשכינה שורה שם שהיא אמם כל ישראל [...] הוא כב"ה ואל הדר הורתי: ואחי עם בני אמתי. עשו וישמעאל: בכורתי. ירשו ארצי ונחלתי [...] השתפכי. תרבי להתחנן ולהתפלל ע"ש והשתפך עלי נפשי: ותני לחי למורטים. ע"ש גוי נתתי [...] ולחיי למורטים: ואל תמנעי מרוק פנים. ואל תמנעי פניך מהרוק עת שרוקקים בו: אולי בהרבות היגונים. כי קבלת היסורין והיגונים הם כפרה לזדונים: והיי אחות לתנים. הם הנחשים הגדולים [...] יענים. הם שוכנים במדבר חרב ושמם ומשמיעים קול בלילה והכונה בהרבה גם היא קינים ויללה [...] חרבן ציון וירושלים ועל עונית שגרמו כל זה. ומהרי"ו פי' שרמז הפייטן לאדם שיתבודד בימי לבין [...] ויבוז ג"כ בתשובה שלימה וירחיק עצמו מעסקי בני אדם כל מה שיוכל כאלו הוא אח ורע לתנים [...] ויענים: ולבך כליל שיתי. ויחשיך את לבו כמו הלילה שלא יפנה להבלי העולם: וקדרות לבשי [...] בגדים שחורים לסי' אבל וכיניי הוא לבעל תשובה כאז"ל לובש שחורים ומתעטף שחורים והולך למקום שאין מכירין אותו (שם): ואט לבי. יחשה בלי מנעל כע"ש באחאב ויהלך אט: דומי לאלהים ע"ש דום לה' והתחולל לו או לשון תוחלת או שתיקה וי"ל דומי אם תשמעי חירופין מא"ה [...] ובפני הכל לכבוד שם אלהים והטעם כי לא לנצח יכ' לא ישכח ויניח ה' לעולם בגלות: כי לא

יפנה

לֵאלֹהִים. כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן: כִּי לֹא יִפְנֶה רַק לְחַסְדּוֹ. לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת כִּלָּיוֹן: עַד בּוֹא גוֹאֵל לְיִשְׂרָאֵל. וְיִתֵּן יִשְׁעָם מִצִּיּוֹן: וּמִבּוֹר גָּלוּת. בַּעֲבוֹתוֹת הָאַהֲבָה תְּמַשְּׁכִי: תשכח הָאֵל. אַל תִּקְצוֹף עָדַי עַד מְאֹד. וְאַל לָעַד עָוֹן תִּזְכֹּר: וְקַנֵּא לְצִיּוֹן וְאַל תּוֹסִיף. שְׁאֵרִית עַמְּךָ לְמִבּוֹר: וְדַבֵּר עַל לֵב נַחֲלָתֶךָ. וְאַל יוֹסִיף צַר בָּהּ לַעֲבוֹר: וְתִהְיֶה לַבֹּקֶר רִנָּה. וְאִם עֶרֶב יָלִין בֶּכִי: תשכח אל מלך

יוֹנָה נְשָׂאתָהּ. עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים: וְקִנְּנָה בְּחֵיקָךְ. בְּחַדְרֵי חֲדָרִים: לָמָּה נְטַשְׁתָּהּ נוֹדְדָה בַּיְּעָרִים: וּמִכָּל עֲבָרִים. פּוֹרְשֵׂי מִכְמוֹרִים: יְסִיתוּהָ זָרִים. בֵּאלֹהִים אֲחֵרִים: וְהִיא בַּמִּסְתָּרִים. תִּבְכֶּה לְבַעַל נְעוּרִים: וְתִשָּׂא אִישׁוֹן. לְאִישָׁהּ הָרִאשׁוֹן: וּבֵין דִּישָׁן וְדִישׁוֹן. תַּחֲלִיק לוֹ לָשׁוֹן: לָמָּה תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל. וְאֵרְעָה כִּי אֵין זוּלָתְךָ לִגְאוֹל: למה הֲלָנֶצַח תַּמָּה. תְּהִי גְּלוּיַת נַמָּה: בּוּזָה וְשַׁמָּה. לְמוֹת וְשַׁמָּה: וּבֶן הָאָמָה. הִשְׂטִינִי אֵימָה: כִּי בְיָד רָמָה. קֶשֶׁת רָמָה: וְאָהֳלִי נַמָּה. לְאָהֳלִיבָמָה: וְאָהֳלִיבָה. מַה. תְּיַחֵל עוֹד

ובמה

יפנה. הקב"ה למשוך רק לחסדו הרב ויתנהג עמך בחסד בגלות: עד בוא גואל. מלך המשיח לישראל: ויתן ישעם מציון. ע"ש מי יתן מציון ישועות ישראל כי יעשה למען שוממות ציון: ומבור גלות בעבותות האהבה תמשכי. ע"ש זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך והיינו מה שנגללו רחמיו ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה. פי' בעבותות כמו בעבור ומהרי"ו פירש כע"ש בחבלי אדם אמשכם בעבותות האהבה בזכות יעקב אבינו עתידים אנו ליגאל: ודבר. ישראל עדר נאנו ית': לעבור. ענין הבהלה ובלבול: ואם ערב ילין בכי. אעפ"י שערב ילין בכי לבקר תהיה רנה כינה הגלות המר והנמהר לערב שהוא לילה וישועת ישראל לבקר שהוא יום אשר יושיענו אלהינו בב"א:

יונה נשאתה. ישראל נמשלו ליונה כנזכר בשה"ש: נשאתה על כנפי נשרים. דכתיב ואשא אתכם על כנפי נשרים ת"א כד על גדפי נשרין: וקננה בחיקך וכו'. על שם מקננת בארזים והיא ארץ ישראל. בחיקך. כנוי הוא כאלו היא בחיקך. א"נ לשון ומחיק הארץ ר"ל טבור הארץ כן א"י היא טבור הארץ ואמצעה: בחדרי חדרים. כתב רי"ו ע"ש בא"י לפנים מכל הארצות: למה נטשתה. לשון עזיבה קובלנא מהפייטן ז"ל כלפי מעלה: נודדה. נעה ונדה: ביערים. במדברות כינוי לגלות: ומכל עברים. לצדדים מן אל עבר פניו ילכו: פורשי מכמורים. פורשי רשת ומצודה בארץ בהם: יסיתוה. לשון המטאה: במסתרים. מפני האומות ע"ש במסתרים תבכה נפשי: לבעל נעורים. הקב"ה שאירסה וקידשה לו לאשה בסיני כדרז"ל בפסוק וקדשתם היום ומחר וקורא אותה נערה כי דור המדבר היה להם יחש נעורים כי זה התחלת כניסתם למצות וכה"א זכרתי לך חסד נעוריך: ותשא אישון. היא בבת העין מן כאישון בת עין הכוונה שנושאת עיניה לשמים ע"ש אשא עיני אל ההרים וע"ש כן עינינו אל ה' אלהינו: לאישה הראשון. הקב"ה שהוא ראשון והוא אחרון: דישן ודישון. שמות אומות הם: תחליק לו לשון. ענין רכות ופתוי הלשון מן בחלק שפתיה תדיחנו: לשאול. ענין קבר כינוי לגלות: הלנצח. הלעולם: תמה. כמ"ל שנאמר יונתי תמתי: תהי גלוית נמה. פרועת ראש לבין מכשר לאמרך וכענין היושבת וראש תפי. ורי"ו כתב בשם רב"ג כי נמה היא מגוה בניגוד הגבים על פניהם ובין נמר ובין נמר

בין

וכמה: ואין מופת ואין אות. ואין חזון ומראות: ואם אשאל לראות. למתי קץ הפלאות: יענו נביאות. הקשית לשאול: למה ובנות עדינות. הגלו ממדינות: ממטות רעננות. ומנוחות שאננות: ונפזרו בינות. עם לא בינות: בלעגי שפה. ובלשונות שונות: אך שמרו אמונות. בם היו אמונות: ולאלילי תמונות. מאנו לענות: ולמה במרחק. יעמוד דר שחק: ורודי דחק. ודודי רחק: ולקץ ימים. נשאל נשאול: למה דגל אחוה. מעלי סר: ורגל גאוה. עלי עול ומוסר: ואני מיוסר. באכזריות מוסר: גולה ונאסר. וזעף וסר: באין מנזר ומפסר. ואין מלך ואין שר: וצר אלי סר. וצר מני סר: והחריב בקצפו. מזוזתו וספו: והצית בזעפו. מקום מדרך כפו: ואש קדחה באפו. ותיקד עד שאול: למה הלעולמים יזנח יהוה. והאין קצה למועדי חזיוני: קומה יהוה. ויפוצו שוטני: והשב לשכני. גמולות משטיני: והראני בעיני. נקמת בני מעני: והגלה לעיני. כנגלית בסיני: ושוב אל מעוני. להיכל לפני:

ובטל

בין גלוית ראש ובין גלוית פנים בזיון וקלון הוא לה והוא כינוי אל כתר מלכותם של ישראל שניטל מהם: בזה ושמה. היתה בזויה ושוממה: למזה ושמה. שמות משפחות מבני עשו: הטעני אימה. הלבישני והעטיפני אימה: כי ביד רמה. כי בזרוע גבוה ונטויה: קשת רמה. קשתו של ישמעאל נטויה ע"ש ויהי רובה קשת: ואהלי. אהל שלי זה ביהמ"ק: במה. נהפך לבית ע"ז: לאהליבמה. כלומר לבני עשו דכתיב אלוף אהליבמה: ואהליבה. ירושלים נקראת כן ע"ש שאהלו ית' בה. ושומרון נק' אהלה ע"ש שנעשית אהל לע"ז: מה. ענין מלה זו כמו שאלה לדעת ענין הדבר היאך הוא עיין רד"ק: תוחל. ל' תקוה ותוחלת: וכמה. ענינה כמו ועד מתי יהיה כן: ואין מופת ואין אות. כדרך שנעשה במצרים לתחלת הגאולה: ואין חזון ומראות. לפתור מתי קץ הגלות כולן לשון נבואה הם: הקשית לשאול. לפי שהקץ כתום וליבא לפומא לא גלי כאז"ל: ובנות עדינות. ובנות מעונגות לשון עדון וכנוי הוא לשבטי ישראל: רעננות. נשאות מן כל עץ רענן: שאננות. לשון השקט: עם לא בינות. עם לא בינה להם: בלעגי שפה. בין ע' אומות לעגי שפה: אך שמרו אמונות. אמונת דתם שלא החליפוהו: בם היו אמונות. בשביל זה לא עזבם השי"ת וזנם ומפרנסם ושומרם בגלותם. לשון כאשר ישא האומן וגו' כדכתיב נעשה להם ה' כאומנת זו שנושאה בנה בחיקה להניקו. א"נ כשבטו היו הם נאמנים באמונתם: בם. ר' האמונה: ולאלילי תמונות. ע"ז ע"ש לא תעשה לך פסל וכל תמונה לשון דמיון וצורה: מאנו לענות. ר"ל להכנע ולהשתחות מן לענות מפני. וא"כ למה במרחק יעמוד דר שחק ע"ש למה ה' תעמוד ברחוק: דר שחק. שוכן שמים: ורודי דחק. אויבי השוכל בי ורודה אותי דוחקני ולוחצני בגזרותיו: ודודי. הקב"ה דכתיב דודי לי ואני לו רחק ממני: ולקץ ימים. כאלו נשאל נשאל מעמנו שלא לבא עוד אלינו עד לקץ ימים דהיינו לאחרית הימים שהיא עת הגאולה: דגל אחוה. ענינו עדה כמ"ש ובשם אלהינו נדגול: ורגל גאוה. רגלי גאים ע"ש אל תבואני רגל גאוה: עלי עול ומוסר. על צוארי עלו כמ"ש ואתה על במותימו תדרוך: ונאסר. בתוך הגלות: וזעף וסר. זעף לשון כעס וקצף: וסר. ת"י נסיס יהוי והוא קרוב לענין זעף והנם זועפים ת"א נסיסין: מנזר. שר: ומפסר. ענין קלון:

וּבְטַל יֶשַׁע רֵד. עַל יְרֵא וְחָרֵד: וּמִכִּסְאוֹ הוֹרֵד
מִן הָאֲדָמָה מוֹרֵד: מְהֵרָה פֶּן אֵרֵד. בְּיָגוֹן אֶל
שְׁאוֹל: למה אל מלך

ג אֱלֹהֵי קֶדֶם מְעוֹנָה. יְשׁוֹבֵב יוֹנָה הֻגְלָה:
אֲשֶׁר פַּעַם רִאשׁוֹנָה. נֶשֶׁר גָּדוֹל
הֶחֱלָהּ: גַּם פַּעַם אַחֲרוֹנָה. חֲזִיר יַעַר הִבְהִילָהּ:
וְלֹא מָצְאָה הַיּוֹנָה. מָנוֹחַ לְכַף רַגְלָהּ: ולא בֵּין
שְׁפַתַּיִם תַּחַת. הָאֵפֶר נִרְמָסָה: וּבְשׁוּב מַרְאָהּ
מִשְׁחַת. לְכָל עַיִן נִמְאָסָה: וּבְעֶבְרֵי פִּי פַחַת.
הִמְלִיט קֵן עוֹשָׂה: הִיא יָרְדָה לַשַּׁחַת. וְכָל
עוֹף רֹאשׁוֹ נָשָׂא: וּמִקּוֹל צִפּוֹר תֵּחַת. וּצְעָקָה
יוֹם נִתְפָּשָׂה: כְּמוֹ נַעֲרָה מְאֹרָשָׂה. וְאֵין מוֹשִׁיעַ
לָהּ: ולא רָעָה גָּזְרוּ בַּשְּׁחָקִים. וְהִנֵּה בָּאָה כֻלָּהּ:
לְיוֹנַת אֵלֶם רְחוֹקִים. וְסָר מִמֶּנָּה בַּעְלָהּ: וְצוֹרְרֶיהָ
שן

קצין ושר מן פקדו עליה טפסר (ירמיה נ"א) ובטי"ת בחיר"ק: וגר אלי סר. פנה וקרב: ונור מני סר. הקב"ה מני הלך ע"ש הלך בדרך מרחיק: מזוזתו וספו. מזוזה וסף של מקדש: והצית בזעפו. והדליק אש בזעפו ע"ש ויצת אש בציון וכו': מקום מדרך כפו. המקדש שהוא שרפרף להדום רגליו: ואש קדחה. ע"ש כי אש קדחה באפי: יזנח. ירחיק או הוא לשון מאיסה: והאין קצה. בתמיה וכי אין קץ לזמן מועד הגאולה שייעדת לגאול אותי: והשב לשכני. ע"ש והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם: גמולות משטיני. הוא לשון תשלום תשלם להם גמול שהיו משטינים לנו: והראני בעיני. ע"ש יראו עינינו וישמח לבנו וכע"ש בפרעה ובכל ביתו לעינינו: משוני. שנינו מקום ור"ל בא"י: להיכל לפני. לבית קדש הקדשים שהוא לפנים מההיכל: ובטל ישע רד. ובטל ישועה גלה על עמך שהם יראים וחרדים ממך וכינה אותו בטל לפי שהוא יורד בנחת ורצון. והפסר רומז לטל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים: אל שאול. אל הקבר:

אלהי קדם מעונה. ע"ש מעונה אלהי קדם: ישובב. ינהל וינהג אותה בנחת מן נפשי ישובב: יונה. כינוי לישראל: אשר פעם ראשונה. בחרבן ראשון: נשר גדול. נבוכדנצר: החלה. לשון חולי ויסורין: גם פעם אחרונה. חרבן שני: חזיר יער. זה עשו כי בית שני ביד האדומים נפל טיטוס וחבריו כנז' ביוסיפון: בין שפתים. מן אם תשכבון בין שפתים. והוא מקום שפיתת בתי קדירות. כלומר כ"כ נרמסה במקום שפל כזה מקום אפר: ובשוב מראה. דמות פניה וצורתה: משחת. המ"ם בחיר"ק כמו בקמ"ץ והוא פסוק בישעיה נ"ג והוא לשון השחתה וחבול: לכל עין. רואיה נמאסה. ע' חשך משחור תארה: ובעברי פי פחת. (ירמיה מ"ח). ופי' ז"ל תשים קנה בצדי הפחתים שהיא שפיה ושוחה עמוקה כדי שלא יוכלו לעבור אליה בני אדם לקחת אותה ואת אפרוחיה: וכל עוף ראשו נשא. כינוי להומות: תחת. לשון יראה: וצעקה יום נתפשה. ביד האומות: ליונת אלם רחוקים. כינוי לישראל שדומים ליונה אלמת על שנתרחקו מארצם (עיין תרגום יונתן): בעלה. הקב"ה: חורקים. זהו חרוק השינים זה על זה בהתקצף האדם על חברו כן האומות לרוב קצפם בישראל חורקים שן על ישראל ואומרים כי יכול נוכל לה: והיא תקונן. היא מקוננת על שפך אירע לאפרוחיה: אין אומר הרפה לה. אין לה רפיון. הכוונה שאין מושיע ועוזר כנגדה: שוממה. לשון חרבה ושממה: כישימון. שהוא מדבר חרב ושמם. ורי"ו פירש הושיבה בארץ שוממה כישימון: וקולה כאוב. מן והיה כאוב מארץ כי לא ישמע ממנו רק קול דק כן יונה זאת קולה דק כאוב בעבור כאבה שהוחלשה מהמתו: מקול המון. כקול המיה ושאון: ותעלה על לבבה. זוכרת ימי קדמתה שהיתה יושבת בא"י בארמנות

ומגדלים

ומגדלים: נחפה בכסף. פסוק הוא כנפי יונה נחפה בכסף. כי זוכרת היא מה שהיתה נחפה כאלו מכוסה בכסף. ר"ל שהיתה בתכלית הלובן והיופי היפך מה שהיא עתה שוכבת בין שפתים חשך משחור תארה: וטובה נגע עדי הר חרמון. טובה נגע עד לגבי הר חרמון: ושם הר הוא לעבר הירדן כלומר שנמשכה הטובה לישראל השוכנים בא"י וגם חולה לה בעבר הירדן והר חרמון. ואז בפרש שדי בה. שפירש הקב"ה שכינתו עליהם בא"י היו לבנים כאלו מלובנים כשלג הנמצא בצלמון שהוא שם הר ידוע בעבר הירדן היפך מה שהיא עתה שחורה: ולשוב אל קן קדמון. קינה ומדורה שמקדם שהיא א"י: מי יתן אבר לה. לעוף ולקפוץ עד שם כי כבר מרטו כנפיה ואין לה עוד במה לעוף: בצדיה. לשון מרמה ותחבולה: וה' היה שם. כאז"ל בספר הזוהר על פסוק בכל צרתם לו צר.: א"נ כי בפנים נרשם שם הוי"ה. גופו של ראש יו"ד. ב' עינים ב' ההי"ן. והחוטם כנגד הוי"ו כנודע: למה לא תחניה. לא תחון אותה: כי בך חסיה. ואין מן הדין להניחה: בשביה. בגלות: אם היא כשפחה. ע"ד אם כבנים או כעבדים: עולה. בנה עולל שלה: ושובבה. תשיבנה:

שֵׁן חוֹרְקִים. כִּי יָכוֹל נוּבַל לָהּ: וְלַיְלָה וָיוֹם חוֹנְקִים. אֶפְרוֹחֶיהָ לְמוּלָהּ: הִיא תְקוֹנֵן וְהֵם מְשַׂחֲקִים. וְאִם תַּגְבִּיהַּ קוֹלָהּ: אֵין אוֹמֵר הֶרֶפֵּה לָהּ. כִּי נַפְשָׁהּ מָרָה לָהּ: ולא הֶעָוֹן הוֹשִׁיבָהּ. שׁוֹמֵמָה כְּבִישִׁימוֹן: וְקוֹלָהּ כְּאֹב בְּאוֹבָהּ. וְקוֹל רוֹדְפֶיהָ כְּקוֹל הָמוֹן: וְתַעֲלֶה עַל לְבָבָהּ. יְמֵי שִׁבְתָּהּ בְּאַרְמוֹן: נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְטוֹבָהּ. נָגַע עֲדֵי הַר חֶרְמוֹן: וְאָז בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי בָּהּ. מִלְּבִין תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן: וְלָשׁוּב אֶל קֵן קַדְמוֹן. מִי יִתֵּן אֵבֶר לָהּ: ולא מָרְטוּ כָּל שְׁכֵנֶיהָ. כְּנָפֶיהָ בִּצְדִיָּה: גַּם יָרְקוּ בְפָנֶיהָ. וַיהוָה שָׁם הָיָה: לָמָּה לֹא תְחָנֶּהָ. צוּר כִּי בְךָ חָסָיָה: פּוֹדֶה אֵיךְ תִּתְּנֶהָ. עַד מוּתָהּ בַּשִּׁבְיָה: אִם הִיא כְשִׁפְחָה קָנֶהָ. וְאִם בַּת הִיא וְחָיָה: וּזְכוֹר נְבוּאַת יְשַׁעְיָה. הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ: וְשׁוֹבְבָהּ לִגְבִירָהּ. וְחוֹמַת אֵשׁ תִּהְיֶה לָהּ: ולא אל מי

כד יְמִינְךָ נוֹשֵׂא עֲוֹנִי. פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל תְּשׁוּבָה: אֲבָל בְּיָדְךָ רַעְיוֹנִי. וּבַמֶּה עֲצָתִי הֲשׁוּבָה: שְׁלַח נָא אוֹרְךָ לְעֵינַי. וְרַפֵּא לֵב מִמְּשׁוּבָה: הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה. אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה: השיבנו

יקרה

ימינך נושא עוני. ז"ל מהרי"ו סליחה זו יסדה הפייטן ע"ד שאלת כנסת ישראל להקב"ה ותשובת הקב"ה אליה כיצד אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה ימינך נושא עוני פשוטה וכו' השיב לה הקב"ה יקרה נפשכם עלי וימיני פשוטה לקבל תשובתכם. משיבה ואני מפני חיבתך הוריתנו [illegible] נחליף וכו'. משיב לה ואם אני חביב עליכם הטהרו והתקדשו מאלה השקוצים. משיבה אמרת [illegible] ואיך כתם יתלבן. משיב לה ולמה תהיו קבורים במאכל הגופני. עסקו בתורה שהיא רוחנית. משיבה דעתך ויכלתך. אתה יודע בנו ויכול לסייענו לעסוק בתורה ונהיה רוחניים לפי שא"א לחיות בלא מאכל כיון שאנו בזה הגוף. משיב אתם צריכים לעורר עצמכם בתחלה ואני אסייע. [illegible] לנפשות. משיבים היאך נעורר עצמנו לעסוק בתורה לא נוכל מפני אוה"ע שהרי הרחקת [illegible] מאלו ואם לא אתה תקרבנו מי יקרבנו זולתך. והרב מהר"ר יחיא אלשכברי ז"ל הוסיף לאתוב [illegible] בנים הרבו לכם תשובות הקב"ה משיב הרבו לכם וכו' ע"ד כלו כל הקיצים ואין הדבר תלוי אלא בתשובה

...ה נפשכם עלי. והמו רחמי עליכם: וטרם
...ם תגמולי. הזהרתי גואליכם: קול קורא
...היכלי. להיטיב מעלליכם: שובו אלי ואשובה
...ליכם: השיבנו הוריתנו דתך. לא נחליף ולא
...מיר: שמחים בעבודתך. ושמך לבדך נאמיר:
...מה מתי חמדתך. כמו גרגרים בראש אמיר:
...פך על זר חרדתך. ורושם כדוש העמיר:
...א אליהם פחדתך. כי רק עלי תחמיר: ובצפורן
...מיר. חטאת יהודה כתובה: השיבנו הטהרו
...התקדשו. משקוצי גויות: והתקרבו והתנגשו.
...נפשות החיות: כי הגופים ירוששו. ונקברו
...בור תחתיות: וככלי יוצר ינוטשו. נשוים
...ארץ נשיות: והנשמות יתחדשו. לעלות
...רים עליות: מהרו ועלו. ועינכם אל תחוס
...ליכם: השיבנו ואיך בתם יתלבן. ותורע

יהי

בתשובה עכ"ל. וכדברי רז"ל אמרו ישראל לפני הקב"ה השיבנו ה' אליך ונשובה. אמר להם הקב"ה התחילו אתם שובו אלי וכו' ועל פי זה יסד הפייטן פיוט זה: ימינך וכו'. כמ"ש רז"ל וידי אדם מתחת כנפיהם וידי אדם מתוחה לקבל בעלי תשובה: נושא עוני. מוחל עוני ע"ש נושא עון: רעיוני. מחשבותי: שלח נא אורך לעיני. רוח הקדש לסייעני כדי לעמוד בתשובה: ממשובה. ענין מרד: יקרה נפשכם. ע"ש תיקר נפשי בעיניך לשון גדולה: והמו. נתגוללו: וטרם יום תגמולי. וקודם שאביא עליכם פורענות גמול מעשיכם הרעים הזהרתי גואליכם שיזהירו אתכם: קול קורא בהיכלי. ומשם אל הנביאים לומר לכם ולהזהירכם הטיבו את דרכיכם ומעשיכם. א"נ קול רוח הקדש קורא בלב היכלי הם הנביאים והת"ח כדכתיב היכל ה' המה: הוריתנו דתך. למדתנו תורתך: שמך לבדך נאמיר. לשון רוממות מן את ה' האמרת ורז"ל דרשוהו לשון יחוד: מתי חמדתך. עם בחמדת: מתי. לשון אנשים מן במתי מעט ... אמיר מהים יגאתו: כמו גרגרים בראש אמיר. אמיר הוא ענף שבראש האילן שמכה בו השמש ... הוא אל ישראל שסובלים מלקיות ויסורין תמיד כגרגרים שבראש אמיר שלא תסור מהם הכאת ... וכן מליצו בשה"ש שבזפתני השמש. כינה היסורין שאוה"ע מיסרין ישראל לשמש: שפוך על זר ... ע"ש שפוך על הגוים: חרדתך. פחדך וקצפך: ורושם. לשון דישה: כדוש העמיר. כמו ... יודשים גדיש של תבואה בעוד שהוא עמרים ר"ל כריכות: לא אליהם פחדתך. אין אתה ... עליהם אימתך ומדקדק עליהם רק עלי התחמיר לשון דקדוק וחומרא: ובצפורן שמיר. ע"ש חטאת ... נתיבה בעט ברזל בצפורן שמיר. בצפורן פירוש עט וכן אמרו רז"ל נטל צפורן של ברזל וכתב ... שמיר. ברזל חזק הכוונה שג"כ היא חרותה בחוזק רשימה בכתב שאינו נמחק (עיין רד"ק ירמיה ... ורז"ל אמרו שמיר זה תולעת קטנה כגרגר שעורה ומסור שמיר זה לשרו של ים וכו חקק ותרת ... אבני האפוד: והתקדשו. לשון פרישות: משקוצי גויות. מטנופי הגופות שנמשכים ולהוטים אחר ... הגופניות: והתנגשו. לשון הגשה: כי הגופות ירוששו. כשתצא הנפש מן הגוף מענין ירושש ... המגדיל לשון ריקות ועניות: וככלי יוצר. וככלי חרס: ינוטשו. לשון עזיבה והשלכה שאין להם ... כלים: נשוים. לשון שכחה מן נשיתי טובה: בארץ נשיה. שבעה שמות יש לארץ וזה אחד מהם ...: והנשמות יתחדשו. בצאתם מהגוף: לעלות למרום עליות. לשוב למחצבם תחת כסא הכבוד ... נשמת האדם כנפש הבהמה שיורדת למטה לארץ כי היא קיימת ונצחית. ועיין ראב"ע קהלת ... מי יודע רוח בני האדם וכו': ועלו. לשון עילוי הכוונה שיתקדשו כדי שתתעלה נפשם ותזכה

אז

יהי כצמר: אם את לב האבן. בלב בשר לא תמר: ולפקוד מאב על בן. העונות תהי שומר: מה יחשוב ומה יבן. אשר הוא בידך חומר: ואתה תהרוס ותבן. ואין ביד איש רק אומר: ואיכה קש ותבן. מוצל מלהבה: השיבנו ולמה תהיו קבורים. בני אל בקברות התאוה: הלא בלחם אבירים. ומי צור נפשכם רוה: והא לכם כפורים. לרוות (נ"א לרפאת) נפש דוה: חוקי אל הישרים. התורה והמצוה: צאו מבית האסורים. אל בית אחרית ותקוה: מתניכם חגורים. נעליכם ברגליכם: השיבנו דעתך ויכלתך. ראש דעה ויכולת: ובכל ממשלתך. ואין לבלתך ממשלת: ובכף משקלותיך. פעולת איש נשקלת: ומי ארון כלתך. לתקוה ולתוחלת: אם תנעול דלתיך. כל דלת ננעלת: ואם לא לחמלתך אבוא. אנה אני

אז לעלות למקומה הראשון: על כליכם. רמז אל הגוף שהוא כלי לנשמה: ואיך כתם. רושם הדמימות בבגד לבן שהוא חזק שבמראות שניכר למרחוק כינה החטא אליו ע"ד אם יאדימו כתולע וכו' ותולע משי לבן נבוע אדום שקורין קרמ"ז: כצמר. שהוא לבן: אם את לב האבן. הוא יצה"ר שקשה כאבן ובשעה שמות נקראו לו וזה א' מהם על שם והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר יצר טוב שהוא רך כבשר: לא תמר. לא תחליף: ולפקוד מאב על בן. ע"ש פוקד עון אבות על בנים: ולמה תהיו קבורים. תשובת הקב"ה להם ולמה תהיו בני אל קבורים בקברות התאוה במאכל ומשתה ותאות גשמיות אלא עסקו בתורה שהיא רוחנית. וזהו הלא בלחם אבירים היא התורה שלקחה מרע"ה מהם דהיינו מהמלאכים שנקראו אבירים שנאמר לחם אבירים וכו' והורידה לישראל: ומי צור. היא התורה שנמשלה למים: צור. זה הקב"ה שנאמר ואין צור כאלהינו: והא לכם כפורים וכו'. יום כפורים לכפר על נפש דוה ר"ל מרוחקת וחולה [illegible] ואמר לרוות לשון עונג מן ורויתי נפש הכהנים דשן כינוי לנפש שהיא ריקה ולמאה ממע"ט. [illegible] עונות נהפכים לזכיות עם מעשה התשובה. א"נ לרוות נפש דוה נמשך למטה עם חוקי אל הישרים והא לכם כפורים דבור בפני עצמו הוא וחסר המתואר לכפר עונותיכם: צאו מבית האסורים. על ידי קיום התורה והמצות יצאו מהגלות שהיא להם כבית האסורים: אל בית אחרית ותקוה. אכן ישראל שאנו מוקיים לה תמיד וע"ד שאמרו רז"ל בזכות מצוות ישראל נגאלים שנאמר גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם: מתניכם חגורים. זה נאמר בגאולת מצרים וכן יהיה לעתיד: דעתך ויכלתך. יכולה על פעולת איש: מעשה איש: לתקוה ולתוחלת. כי כן דרך האדון שעבדו מקוה ומיחל לו כע"ש [illegible] עבדים אל יד אדוניהם: אם תנעול דלתיך. ע"ש יסגור על איש ולא יפתח (איוב): ואם לא [illegible] איחל אנה אני בא. כי אין מושיע זולתך: דרור. חירות: קראו לנפשות. שהם משועבדות לגוף בהיותם וז"א מעבדות המצרים. הגופות הכונה לתקן את מעשיהם ולחזור בתשובה ולפרוש מתאות הגוף [illegible] היה הנפש משועבדת לגוף בתאותיו: והיו לכם ירושות. הכונה שלא עשו עיקר מן העוה"ז [illegible] מצרים היו בארץ ועשו עיקר מהעוה"ב: כי בעשותי חדשות. פליאות חדשות ועל קבוץ גליות [illegible] אומר ע"ש הנני עושה חדשה וכו' (ישעיה מ"ו): ובפתחי הקברים. זו תחיית המתים שתהיה אחר קבוץ גליות: לכם נאוו קדושות. באותו זמן לכם תהיה נאה ויפה הקדושה. כי לגוי קדוש יהיו לעירת כתרים. הוא מאמר ישעיה ולצפירת תפארה תרגם יונתן ולכתר דתושבחא: הרחקה עם קריה ישראל

בָּא: השיבנו דְּרוֹר קִרְאוּ לַנְּפָשׁוֹת. מֵעַבְדוּת
הַפְּגָרִים: וְהָיוּ (נ"א וקחו) לָכֶם יְרוּשׁוֹת. חֵלֶף
הֱיוֹתְכֶם גֵּרִים: כִּי בַעֲשׂוֹתִי חֲדָשׁוֹת. וּבְפִתְחִי
הַקְּבָרִים: וְאֶתֵּן עֲצָמוֹת יְבֵשׁוֹת. בֵּין רוּחוֹת
יְבַשְּׂרִים: לָכֶם נָאווּ קְדוֹשׁוֹת. לִתְמוֹךְ צְפִירַת
נְזָרִים: בִּהְיוֹתְכֶם מִטַּהֲרִים. מִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם:
שנו הִרְחַקְתָּ עַם קְרוֹבָךְ. וּמִי הוּא זֶה יְקָרְבֶנּוּ:
וּמִי יַעְזוֹר אֶת עֲזוּבָךְ. וְנוֹפֵל וּמִי יְקִימֶנּוּ: אִם לֹא
יִשְׁכּוֹן סְבִיבָךְ. וְגַם רַחֵם תְּרַחֲמֶנּוּ: וְתַחַת כַּנְפֵי
כְרוּבָךְ. בְּצוּר מָעוֹז תְּשִׂימֶנּוּ: הַמְיַחֵל לְיוֹם
טוּבָךְ. וּמֵאַשְׁפּוֹת תְּרִימֶנּוּ: אַל תִּרְחַק מִמֶּנּוּ.
כִּי צָרָה קְרוֹבָה: השיבנו הַרְבּוּ לָכֶם תְּשׁוּבוֹת.
יָבוֹאוּ לְיוֹם הַגְּאוּלָּה: וְהָסִירוּ כָּל חוֹבוֹת. כִּי יֵשׁ
לְכָל קֵץ תִּכְלָה: וְלָמָּה תִהְיוּ כְּאֹבוֹת. מְלֵאִים
יָגוֹן וְתִפְלָה: וְזִכְרוּ מַעֲשֵׂה אָבוֹת. וַאֲנִי אֶגְאַל
בְּחֶמְלָה: וּבְשִׂמְחָה וְצָהֳלָה. אֲקָרֵב אֶת
גְּאוּלַּתְכֶם: ובשמחה אל מלך

יַחוּ לָשׁוֹן. חֲזוּת אִישׁוֹן. אֲשֶׁר יֶחֱזֶה פְּלָאֶיךָ:
כְּפִי כֹחוֹ. יְשַׁוּ שִׂיחוֹ. וְלֹא כְּפִי מוֹרָאֶךָ:
לְךָ מְעַגֵּל. בְּרוּם גַּלְגַּל. וְהוּא לֹא יִשָּׂאֶךָ: וְכָל
נוֹצָר. וְאִם נִבְצָר. מִתַּחַת לְכִסְאֶךָ: וּמִפְעָלְךָ.
יַגִּיד לָךְ. לְנֶגֶד כָּל בְּרוּאֶיךָ: וְעֵדוּתָם. כִּי
בוראתם

ישראל דכתיב בהו לבני ישראל עם קרובו: ומי יעזור. לשון ממשלה עיין רש"י פ' ואפס עצור ועזוב: עזובך. ישראל שעזבת אותם: הרבו לכם תשובות. השי"ת יתברך להם לישראל שאין הדבר תלוי אלא בתשובה: ותכו. ל' הקיה: והסירו כל חובות. החטאים שהם מעכבים גאולתכם: תכלה. לשון קץ וסוף הוא. כי כוונה דיש לגלות קץ ואחרית: כאובות. נודות מליאות יין או מים מן כאובות חדשים יבקע (איוב ל"ב): תפלה. לשון תפלות דברי בטלה וכחוק מן ולא נתן תפלה לאלהים: וזכרו מעשה אבות. ועשו כמעשיהם: ובשמחה וצהלה. ע"ש ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם אכי"ר:

יחו לשון. יגיד הלשון: חזות אישון. מה שראתה העין. אישון. הוא השחור שבעין ונקרא בת עין: אשר יחזה. יראה בעינו והכל ע"ש ועזוז נוראותיך יאמרו וגדולתך אספרנה להודיע לבני האדם גבורותיו: כפי כחו. הפייטן מהגלל שלא יוכל לבוא עד תכלית תהלתו ית' רק יגיד דבר מאשר מלאה ידו כפי כחו שהוא פגור בגוף לא כפי ערך מוראו ית' כי נורא תהלות הוא וראוי מלהללו וזהו לא כפי מוראך: ישו. ישים: שיחו. דבורו: לך מעגל. שנין דרך ומסלה מן פלס מעגל רגליך: ברום גלגל. כלומר ט' גלגלים הם והקב"ה שוכן עליהם עליון על כולם כי העשירי קדש לה': והוא לא ישאך. אדרבה הוא נישא ממאמרו ית': וכל נוצר. כלומר כל נברא שהם המלאכים וכל הברואים ואפי' החיות והאופנים שהם גבוהים ונבצרים ר"ל גבוהים ועליונים על כל המלאכים מן ערים גדוליה ובצורות. עכ"ז אין מי שיחנה ושכון עמך רק הם מתחת לכסאו יתברך: ומפעלך. ומעשיך דהיינו השמים והארץ וכל צבאם שמש וירח וכוכבים ובני אדם ואילנות ובריות כל א' מאלו יעיד לך לנגד כל שאר ברואים ומהו העדות [...]ים שהמה נבראים ואתה בראתם כי גדולתו ית' ניכרת היא מגד מעשיו כי בזריחת השמש [...] ושקיעתן ובצמיחת האילנות והדשאים בזה יורו כי יש אלוה מושל עליהם ומנהיגם לרצונו ובציוויו [...]ם וזורחים וצומחים ומזה הכרית א"ת מלאותו יתברך: אבל לא ידעו איכה. שאעפ"י שהם
יודעים

בראתם. אבל לא ידעו איכה: בראשונים. כאחרונים. באימה ויראה עונים: הוא אלהי האלהים. ואדני האדונים: הוא הזמנים משתנים. והודו לא ישתנה: המקרה. שתים עשרה. מעלות לשבעה בונה: והשמש. כי ימוש. על פיו יסע ויחנה: ויתהלך. כמו מרה. ממחנה אל מחנה: ואור סהר. לטוהר. במרכבת המשנה: וסביביו. כוכביו. לכולם מספר מונה: ובחכמה. בנות כימה. שבעה עודים בקנה: ופלך רב. למול מערב. פנים בכל יום יפנה: משתחוה. ומחוה. כי לכל יש קונה: ואם נפלא. הלא נגלה. במעשיו פנים בפנים: הוא ושם קיבה. במסבה. ותהי בתיבה אדמה: ותעמוד. על לא יסוד. אבני תלויה על בלימה: כי כבדה. לכן ירדה. ובקשה למטה מקומה: ואש הרשה. את שרשה. ותעלה למרומה: ותוך שניהם. וביניהם. האויר והחמימה: כל פרודות. וצמידות,

דב

יודעים הבורא עכ"ז אין יכולים להשיג את אמתת הבורא כמו שהיא ולפי' מעלה ראשונה אינה יכולה להשיג אלא דעתה קצרה להשיג עיין רמב"ם ז"ל פ"ב מהל' יסודי התורה: כראשונים. ר"ל זה כזה שוים בין ראשונים שקדמו בין אחרונים כמו כעבד כאדוניו כקונה כמוכר כמ"ש רש"י ז"ל: הזמנים משתנים. כגון קור וחום וקיץ וחורף אבל הקב"ה הודו לא ישתנה: המקרה. לשון קירוי ותקרה כמו המקרה במים עליותיו: שתים עשרה מעלות. הן י"ב מזלות שמנהיגין העולם ואלו הן: **טש"ת סא"ב מע"ק גד"ד** המשמשים לי"ב חדשי השנה: מעלות לשבעה בונה. הם ז' כוכבי לכת שהם שצ"ם חנכ"ל ונבראו להנהיג בהן ז' ימי השבוע (כ"כ רי"ו) והנ"ל להבין כמ"ש רשב"ג דמעלות קאי אי"ב מזלות כי בהם יש מעלות לז' כוכבי לכת ונק' מנאזל בל' ערבי: כי ימוש. כשיעריב מן וימש חשך: על פיו. של הקב"ה: ממחנה אל מחנה. דע כי י"ב מזלות חילקו אותם לכ"ח מחניות לפי הילוך השמש והירח בהם ונקראים בערבי מנאזל: ואור סהר לטוהר. לשון מהרי"ו בטהרו של רקיע נראה ליל המולד: במרכבת המשנה. שהלבנה בלילה ונעשה משנה לשמש שביום אי ני"ה וסביביו כוכביו. בילקוט תהלים אמרו כשאמר הקב"ה ללבנה לכי ומעטי את עצמך וכו' מיד נפלו ממנה ניצוצי אור ומהם נעשו אלה הכוכבים ע"ש. וזהו שדקדק ואמר כוכביו ולא אמר כוכבים לכולם מספר מונה. הוא כנאמר מונה מספר לכוכבים וכתב רי"ו והם שוים רבוא כדאיתא בתקוני בנות כימה. כנאמר עושה עש כסיל וכימה והם שבעה כוכבים והם בסוף מזל טלה והנראים בשם וזהו סברת הקדמונים שזכר הראב"ע ויש פירושים אחרים למפרשים בזה ע"ש וברד"ק: בקנה. היינו בסוף מזל טלה כדאיתא לעיל: ופלך רב וכו'. הוא גלגל תשיעי הנקרא גלגל היומי לפי התיכון ובערבי אלפלך אלאטלס והוא מקיף כל הגלגלים ותנועתם יהוא רק במרוצה רבה וממהרת כוכבי שמים להשכים עמו במרוצתו בכח להקיף העולם ולהשתחות עמו לפני יוצרו בכל יום כמ"ש בכתר מלכות ע"ש. וגלגל זה הוא סובב והולך ממזרח למערבו להשתחות לפני מלכו: ומחוה. מגלה ובהשתחואתו מגיד כי כל הנבראים יש להם אדון כהו"ם: ואם נפלא. אעפ"י שהוא מכוסה ואין שום נברא ומלאך יכולה לידע אותו ולפי' מהותו ומציאותו אין שום נברא יכולה להשיג: הלא נגלה אעפ"י שהוא מכוסה ואין שום עין יכולה לראות אעפ"כ הוא נגלה לברואיו מצד מעשיו כלומר

פנים

...ם יסודות להמה: ובם צמח. כל צמח.
האדם והבהמה: ואד יעלה. ויתלה (נ"א ויבלה).
...רחמים או לנקמה: כי חציו. בלב מנאציו.
...וחוניו הם חנונים: היא דור נשמד. ודור
...עמד. והוא קים לדור דורים: בראש כל אל.
...הוא האל. ואחר כל הדברים: לא בכח. כי
...ברוח. יצר כל יצורים: והנשמות. החכמות.
...והשכל המעורים: והרקיע. רקוע. ועליו מים
...חיים: ומאורות. ומזרות. עלי ארץ מזהירים:
...מאבים. נהדרים. שם כבודו מאדירים:
...קדושים. מקדישים. שיר אומרים ומזמרים
(נ"א ומאדירים): ושרפים. מקיפים. וכרובים (נ"א
...חיות) ואופנים: הוא האומר. והגוזר. והמגיד
...אותיות: הצופה. רע ויפה. ויודע מה להיות:
...ערכך. לתוך חדרך. מבין שני אריות:
...שיות. החיות. אלי קדר ונביות: כי
...תם. וצרפתם. והורדתם תחתיות: והם

בכל

פנים בבנים: ובם קוצה. ז"ל מהרי"ו קוצה' אלפלף בל"ע: במסבה. בהגלגל מסבב עליה עכ"ל: בלימה. הם ב' מלות בלי מה. כלומר תלויה על לא דבר לפי שהיא תלויה באמצע הגלגלים במרחק גדול מהגלגלים מכל צד (ע' מלך איוב כ"ו): כי כבדה וכו'. דע שארבעה יסודות הן ארמ"ע האש והרוח קלין לפיכך עלו למעלה. והעפר מחמת כבדו ירד למטה כמ"ש הרמב"ם ה' יסודי התורה: האויר והמימה. הם קלין יותר מהעפר לפיכך הן על הארץ למעלה עליה: כל פרודות ולאוות. פירוש כל הברואים בעולם הם נפרדים הן מחוברים מוציא כולם יסודן מד' יסודות אלו וזהו הם יסודות להמה. פי' לכל הנבראים: ובם צמח. פירוש במים הצמיח כל צמח ואפילו האדם והבהמה כאז"ל מלמד שגבל הקב"ה עפרו מד' רוחות וגבלו ע"י מים הוא: ואד יעלה ויתלה. הם העננים העולים מן הארץ ונתלים באויר: לרחמים. או לנקמה. כענין שאמר איוב פי' ל"ז אם לשבט אם לארצו אם לחסד

...ימצאהו. ופי' לשבט לנקמה שמורידם בהרים וגבעות שאינו מקום זריעה. או י"ל לנקמה שמקום ...שיה בהר לשבר ולאבד את פרי האילנות והתבואה ודמי לאלים בקשת מפני מעשה הדור שאינם ...הגונים. וזהו שאמר כי חציו בלב מנאציו וחוניו הם חנונים אם אנשי הדור חוטאים ומתקנים דרכיהם ...הקב"ה יוזר ומרחם עליהם. והוא מאמר הכתוב אם לחסד שמשנים אנשי הדור בחוזרים בהם ...הש"י באיוב שם. וי"ג ויבלה ל' הבלמה. הכונה שירד השפע מים לארץ אם לרחמים וכו': ...נשמד. ר"ל כי דור הולך ודור בא והקב"ה קיים לעולמים: בראש כל אל. כל אלה ורי"ו פי' ...כמו ואת אילי הארץ לקח ור"ל תחלת כל גבור ועלים היא האל ב"ה שהוי היה בראשם: ...כל הדברים. כי קודם הבריאה ואחר אסיפתם הקב"ה עומד בחזקו ותקפו לעולמים כי המה ...ואתה תעמוד: לא בכח כי ברוח. כמ"ש וברוח פיו כל צבאם: והנשמות. פי' וגם הנשמות ...פי נבראו: והשכל. וגם השכל המעורים לבין חכמה כי החכמה נטועה בם: והרקיע. ל' פרישה ...כמו מן וירקעו: רקוע. השמים נקראו כן ע"ש פרישתם: ועליו מים חיים. כמ"ש יהי רקיע ...המים כי הרקיע נשא בכנפיו מים העליונים והגביהם למעלה ושהקב"ה רוצה בבריותיו היא ...עליהם מים העליונים כמ"ש יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וכו' כדאיתא בפר"א: ומאורות. ...ירח וכוכבים: ומזרות. כמו ומזלות (איוב ל"ח ל"ב): מהלכים. לשון הליכה כענין אל אשר ...שמה הרוח ללכת ילכו: מזהירים. מהללים ומשבחים מן מה אדיר שמך עיין ת"י. ומשבחות

יבנות

בְּכָל זֹאת. בְּךָ אֲחוּזוֹת. וְלִישְׁעֲךָ צוֹפִיּוֹת: קְדוּשַּׁת
שִׁמְךָ. בְּעוֹלָמֶךָ. קוֹרְאוֹת בְּרֹאשׁ הֹמִיּוֹת: קִרְ
מְרִימוֹת. לְהִדַּמּוֹת. לַכְּרוּבִים וְלַחַיּוֹת: מַקְדִּישִׁים.
וּמְשַׁלְּשִׁים. וְכֶתֶר לְצוּרָם נוֹתְנִים: הוא אל מי
כי יְדִידֵי אֵל בָּרְכוּהוּ. בַּעֲצֶרֶת קְהִלַּתְכֶם: צַעֲקוּ
עַל פִּשְׁעֵיכֶם. וְרוֹעַ מַעַלְלֵיכֶם: חֶסֶד
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל. יְעוֹרֵר הַיּוֹם אֲלֵיכֶם: כִּי בַיּוֹם
הַזֶּה. יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם: כי אֶבְיוֹנֵי אָדָם. עַם פְּלֵיטַת
אֱמוּנָי: בּוֹחֲרִים בַּתּוֹרָה. הַנְּתוּנָה בְּסִינָי: קְחוּ
עִמָּכֶם דְּבָרִים. וְשׁוּבוּ אֶל יְהֹוָה: בְּעַנּוּ
נַפְשׁוֹתֵיכֶם. וּבְיִחוּף רַגְלֵיכֶם: כי דִּמְעַתְכֶם
הוֹרִידוּ. אִישׁ אִישׁ עַל עֲוֹנוֹתָיו: וְהָסִירוּ
מִקִּרְבְּכֶם. עִקְּשׁוּת לֵב וְתוֹעֲבוֹתָיו: יַעֲזֹב רָשָׁע
דַּרְכּוֹ. וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבוֹתָיו: וְהֵיטִיבוּ דַּרְכֵיכֶם.
וְהַיְשִׁירוּ מַעַלְלֵיכֶם: כי פַּחֲדוּ מִדִּין עֶלְיוֹן.
וְהִשְׁתַּחֲווּ אַפַּיִם: חַלּוּ נָא אֶת פָּנָיו. שְׂאוּ אֵלָיו
כַּפַּיִם: כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא. אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם:
יִפְדֶּה נַפְשׁוֹתֵיכֶם. וִיחוֹנֵן עוֹלְלֵיכֶם: כי אל מי

כו יוֹנוֹת הוּשְׁתוּ שָׁבֶם. בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה:
קוּמְנָה כִּי לֹא זֹאת מְנוּחַתְכֶם. וְגִית
בֵּיתְכֶם מְשׁוּלָּחָה: שׁוּבְנָה אֶל תַּעֲנוּגֵיכֶם. לְגִבְ
חֶמֶת וְנוּחָה: יִתֵּן יְהֹוָה לָכֶם. וּמְצָאן מְנוּחָה
יתן הִנֵּה מִיּוֹם נִדַּדְנוּ. מְשֻׁלָּם וּבְנוֹתֶיהָ: וְגַם

ציון

ישנות כתוב במקום בית זה ואראלים וחשמלים שם כבודו מזכירים וכו': האומר והגומר. כענין ברוך אומר ועושה: והגומר. ע"ש גמר אומר ענין כליון והשלמה כי הוא גוזר ומקיים דבריו: והמגיד אותיות. כל מה שעתיד לבוא מן אתא בקר. כן פירש רד"ק ישעיה מ"א כפ' הגידו האותיות לאחור וכו': הלופה. לשון ראי' והבטה: עדרך. עדר לאנך: לתוך הדרך. א"י: מבין בני אריות. ע' אומות: השיות. ישראל שנאמר שה פזורה ישראל: הדחויות. הנדחות: אלי קדר ונביות. בין קדר ונביות והם בני ישמעאל: כי בחנתם וצרפתם. לישראל בגלות כדמפרש ואזיל: יהם בכל זאת. אעפ"י שבאה להם כל זאת הם דבקים בעבודתך ובאמונתך: צופיות. מקוות: בראש הומיות. בבתי כנסיות שהם בנוים בגבהה של עיר: ומשלשים. ג' קדושות קדוש קדוש קדוש עכ"ל:

ידידי אל. אהובי אל מן ידיד ה': בעצרת. לשון קיבוץ ואסיפה מן עצרת תהיה לכם ת"א כנישין: מעלליכם. מעשיכם: חסד קדוש ישראל. הסד יעורר היום קדוש ישראל אליכם: אביוני אדם. ע"ש כי עני ואביון אני: פליטת אמוני. ענין שארית אמוני בגילולו ונמלטו: עקשות לב. לשון עוות: ואון. ענין שקר: פחדו. לשון יראה: יפדה. לשון פדיון וגאולה מהשעבוד: עולליכם. בניכם הקטנים לשון עולל:

יונות הושתו שבם. כינוי לישראל שגלו ונתפזרו בין האומות בח"ל. שבם. לשון פאה יתלו כלומר שהושבת העם לחלקים בארץ שבים: בארץ ערבה ושוחה. לשון עומק וחרבה וה"י בארע מיבר וחרב וע"ב שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: קומנה. ע"ש קומי לך רעי' וגית ביתכם. א"י: משולחה. ע"ש נוה משולח ונעזב כמדבר (ישעיה כ"ו) שהוא פתוח ומותר לכל מי שירצה ליכנס בו: חמת ונוחה. שמות מקומות מערי ישראל הם (יהושע ט") : יתן ה' לכם. יחזור ה' ויתן לכם הארץ מחדש ואז תמצאן מנוחה: נדדנו. פירוש גלינו לשון נע ונד: משלם. מירושלם. מן מלך שלם ה"א מלכה

...ין נפרדנו. ונשבה כל נאותיה: אנחנו
...ראים ירדנו. והיא רצתה את שבתותיה: אך
...ר תקוה שקדנו. ולא נגרע לאל שיחה: יתן
...י יתן לי אבר כיונה. אעופה ואשכונה:
א...ש תימן וצפונה. ואשאף אל עיר ציונה:
...ראשונה אחרונה. אקים שבעה ושמונה:
...ל תופשי חרב יונה. חרב חרב פתוחה: יתן
...רכת על במתי תקוה. תוחלתך לא נכזבה:
אם ביניכם תופר אחוה. אהבתי לא נעזבה:
...יתי הבת הגאוה. כנעוריה תהי שבה: וכרוב
...ע ארכבה. לתור להם מנוחה: יתן המעט
...כם תנחומות. יהיו כטל בבצרת: להשיב
...הלות שוממות. ועל תלה תרום קרת: כגבור
...איש מלחמות. יעיר קנאה מסותרת:
...שיבי עקרת. אם הבנים שמחה: יתן אל מלך

...יונה מה תהגי. ומה תהמי: הגיך חגי.
נהרך שלמי: הגיך העוד לי תקוה.

לצאת

מלכא דירושלם: ונאותיה. כפרים מן ולכדו בנותיה תרגם אונקלוס כפרנהא: נאותיה. ענין משכנותיה: פלאים. מכוסה חכוסה בטמון: והיא רצתה. נתפייסה עיין רש"י פרשת בחקתי: תקוה. תוחלת שאנו מייחלים ומקוים לו יתברך: שקדנו. ענין התמדה על התקוה: ולא נגרע. מלבד שאנו מקוים ומיחלים לו יתברך עוד ג"כ לא נמנע אנחנו מלהתפלל לאל על זה מן לבוא בשרה. ולפני ה' ישפוך שיחו: ולו. הלואי: אבר כיונה. לשוט ולרפרף כדי לשכון באהלי: אשיב. אשיב ואניח: ואשאף. ענין השרתה ושאיפה ולפי כמו שואף רוח: וראשונה. שהיה לי בימי הבית כן אשכה בגאולה ה האחרונה: אקים. פירוש אעמיד: שבעה. רועים: ושמונה. נסיכים: ועל תופשי חרב יונה. האומות שתופשים חרב בידם: יונה. פי' אונסת כי אין מי שיעמוד כנגדה (רד"ק ירמיה): חרב חרב פתוחה. נגד השכי"ם ואמר פתוחה לפי שמוציאה מתערה ויש מפרשים לשון מן חרב פתחו רשעים (תהלים ל"ז): דורכת במתי תקוה. מן ירכיבהו על במתי ארץ תרגום אונקלוס תוקפי ארעא כמו כן אמר שהולכת ומקוה בחוזק יתירא לגאולה: לא נכזבה. תקותך לא נכזבה: אם ביניכם תופר אחוה. אפי' אם ח"ו יעלה בדעת שביניכם תופר אחוה ...מני. אהבתי לא נעזבה וזה על דרך גוזמא והפלגה שאפי' יהיה כן: לביתי הבת הגאוה. כמשכיה: ...שבה. כימי נעוריה כצאת ישראל ממצרים: וכרוב ישע ארכבה. כדרך שהיה בגאולת מצרים ...וירכב על כרוב ויעף וכתיב כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה: לתור. לשון חיפוש וא"ת ואתקנא להון אתר בית משרי: המעט מכם התנחומות. בתמיה וכי מעט מכם התנחומות שיעדו הנביאים בספריהם בנחמות ישראל העתידות: יהיו כטל בבצרת. כטל היורד בעת ואין בו לעצר ...רת לבריות וכל שכן אם היה זמן בצורת. רוצה לומר שנמנע הטל דלא ירד שהעם מתאוים לו שירד: להשיב נחלות. ישראל שהם נחלת הקב"ה לארצם ולנחלתם: ועל תלה.' על מכונה: תרום קרת. עיר ירושלם תרגום עיר קרתא:

יונה. כינוי לכנסת ישראל: מה תהגי. לשון לפלוט הפה: ומה תהמי. לשון המייה שאינה הרמת קול ע"ש ובינונים הגה נהגה: הגיך חגי. פירוש התגו חגיכם: העוד לי תקוה. אתמיכי מתמה ...ין ואומר היש לי עוד תקוה ותוחלת לצאת מגלותינו זה שאנו שרויים בו: לאהבים אהוה. תהית גם ענין חשק והוא מה שמשתוקקים ומתאוים לעלות להר צבי קדש ירושלם לעבוד עבודת הקדש:

דוה

לצאת משבי: ולהשיג תאוה. על הר הצבי:
תראוני דוה. מגוד אוהבי: למה תקראנה לי.
עוד נעמי: חגיך ולו יותן לי. אבר כדרור:
לעוף אל תלי. לקרוא לי דרור: ועפר
היכלי. ארקח מר דרור: אשק מאהבה.
מדרך פעמי: חגיך דייך כי מלכך. יכין צעדך:
ובארץ חשכך. יגן בעדך: שופר אל חכך.
כי בא מועדך: דברי על לבך. נחמי נחמי:
חגיך השם את פני. אל עבר פני: הדרת הר
סיני. ומקום הסנה: ישמיע באזני. מיטב
מענה: יבטח ביהוה. כי הוא יהוה
שמי: חגיך   אל מלך

כט שובי נפשי למנוחיכי. כי יהוה גמל
עליכי: שובי יקרה מיקר. יוצרה
לקוחה: קומי. כי לא זאת המנוחה: הארח
רב. קחי לך ארוחה: עת לעשות. הפן עושיכי:

דוה. ענין חולי: מגוד אוהבי. כלומר בעבור נוד אוהבי אני חולה. נוד. ענין טלטול: ולו. ולואי יותן לי: אבר. ענין כנף: כדרור. שם עוף ע"ש ודרור קן לה. כדרור אעוף. לעוף לעופף ולחזור: אל תלי. אל מכוני א"י: לקרוא לי. להכריז כמו וקראתם דרור. דרור. לשון חירות: ארקח מר דרור. כאלו מעפר היכלי ארקח ואתקן לי ממנו מר דרור שהוא הבושם הטוב שהוא חפשי מן התערובת והזיוף: אשק מאהבה. מקום דריכת הרגלים ר"ל כי לרוב אהבת ארץ ישראל הוא מנשק עפרה ואבניה ע"ש כי רצו עבדיך את אבניה וכו' וגדולי החכמים היו מנשקים אבניה ורגביה כמ"ש הרמב"ם פ"ה מהלכות מלכים ע"ש: יכין צעדך. פסיעותיך ע"ש כונן אשורי: ובארץ חשכך. בגליתך: שופר אל חכך. כאלו שופר נתון אל חכך והוא הגרון כלומר ישמיע אל חכך שופר נקרוא לך דרור לגאלות ולשוב לארץ: כי בא מועדך. זמנך ליגאל: דברי על לבך. מ"ש נחמו נחמו עמי אף את נחמי על לבך: השם את פני. תפלה מהפיי' הקב"ה שאשים פניותי אל לד פני הדרת הר סיני לקבל תורה משם: ישמיע באזני מיטב מענה. בשורת הגאולה וזכר הר סיני לעורר זכות שקבלנו משם התורה שבזכותה גאולה עתידה לבוא במהרה בימינו:

שובי. מדבר נפשו וא"ל שובי נפשי למנוחיכי שליבי בעה"ב: גמל עליכי. טוב. י"מ גמל כמו יגמול לעתיד וכמוהו נתתי כסף השדה: יקרה. היא הנשמה שהיא לקוחה מכבוד יוצרה: קומי. הכינה לעורר נפשו לקום מתנומתה לעורר תשובתה להכין צדה לדרכה: כי לא זאת. ר"ל בעולם הזה אין כאן מקום מנוחה. הכינה שלא ישבה עיקר ממנו כי לא יקרא רק עולם המעשה וגמולו ינתן לו לעולם הבא עולם המנוחה: הארח רב. הדרך היא רחוקה ע"ד אז"ל אורחא רחיקא וזודין קליל: ארוחה. מזונות שצידה צדה לדרך מן ארוחת תמיד נתנה לו: עת לעשות חפץ. רצוני ית' שלא עשיו. אימתי: תוטב אני כאביתי. ע"ש תוטב ככל אבותי: אם לא עתה. תכיני צדה לדרך תעשי לפדות מתחת חייבי הייתו הגיהנם: ואם תהיי יושבך דורשת. אז לא יהיה לך פתח אליו יתברך כי מעשיך יקרבוך וכו': דורכת עוז. ר"ל את הנשמה שהולכת ודורכת בתוקף ועוז הנפש תאוותך ורצוני עלומך. חפשי את פנותיך הנעלמות או ר"ל עונות נעוריך או ר"ל עולמך ובעבור להיות ברחב,התיבה שינה וכתב עלימך במקום עולמך להמתיק שיקול השיר: ואל ישביחך שקרי העולם. בהאת בעוז ומתענגת בעה"ז כי הכל כחלום עובר שאין בו ממש ע"ש היינו כחולמים: קצר יומך. ע"ד אז"ל היום קצר והמלאכה מרובה: הלהזות. הם את מבתיקת ומהר לראות בנועם ה' בעולם הנצחי בתשובה כי אז תבואי הבולמית פירוש הבלימה מכל מום: אל בית אביך. למקומך ולמחצבך הראש' בנעוריך

שׁוּבִי הִנֵּה תוֹשָׁב. אֲנִי כַּאֲבוֹתָי: וּכְצֵל עוֹבֵר. יְמֵי שְׁנוֹתָי: אִם לֹא עַתָּה. אִמְרִי מָתַי: תִּפְדִּי מִשַּׁחַת חַיָּיִכִי: שׁובי וְאִם תִּחְיִי. יוֹצְרֵךְ דּוֹרֶשֶׁת: מִטֻּמְאָתֵךְ. מִתְקַדֶּשֶׁת: קִרְבִּי. אַל תִּירְאִי מִגֶּשֶׁת: וַיְקָרִיבוּךְ אֵלָיו. מַעֲשָׂיִכִי: שׁובי הוֹרֶבֶת בָּמֳתֵי עוֹז. רְאִי עֲלוּמֵךְ: וְאַל יַבְטִיחוּךְ. שִׁקְרֵי הֲמוֹנֵךְ: קְצַר יוֹמֵךְ. וְרָחַק מְקוֹמֵךְ: דְּעִי מַה תֹּאמְרִי. לַאֲדוֹנַיִכִי: שׁובי הַלְהָווֹת בְּנוֹעַם יְהוָה. צָמִית: וּלְשָׁרֵת לְפָנָיו. עוֹלָמִית: שׁוּבִי שׁוּבִי. הַשּׁוּלַמִּית: אֶל בֵּית אָבִיךְ. כִּנְעוּרָיִכִי: שׁובי

לָכֶם בְּנֵי צִיּוֹן הַשּׁוֹאֲבִים. לָכֶם דִּמְעוֹת עֵינַי שׁוֹאֲבִים: לכם יִקָּרַע סְגוֹר לִבִּי. חֵץ מוֹחֲצִי: עַד כִּי מָלֵא חוֹבִי. אֵיד לוֹחֲצִי: מִדְרָךְ אִישׁ גַּבִּי. לִמְנָאֲצִי: כָּל יוֹם מְרוֹרוֹת. עָלַי כּוֹתְבִים: לָבוּז יְגִיעִי. יַחַד עָלַי סוֹבְבִים: לכם הָלַךְ בְּלֹא חֶמְדָּה. כָּל מַחְמַד: עֵינַי. וְהוּחֲדָה. חֶרֶב שְׁמָד: עָלַי וְאֵין נֶגְדָּה. לִי מַעֲמָד: בֵּין לוֹהֲטִים. עוֹלְלַי שׁוֹבְבִים: וּבְנֵי אֻמָּתָם. בָּהֶם רוֹהֲבִים: לכם וַיִּתְּנוּ עָלַי. קוֹל כַּאֲרִי: מִבַּל נְעִים אֵילַי. אָכְלוּ פְרִי: וַיַּחְשְׂפוּ שׁוּלַי. לִקְשׁוֹר מְרִי: וּלְהַעֲבִידִי. תָּמִיד חוֹשְׁבִים: לָכֵן בְּקִרְבָּם. קִבְרִי חוֹצְבִים: לכם דָּרוּ בְּתוֹךְ

ביתי

כנעוריכי. קודם שבאת לגוף:

לכם בני ציון. בשבילכם: לכם. בשבילכם וכפל הדבר לחזק: שואבים. לשון ריבוי בכיה כענין וישאבו מים וישפכו: יקרע סגור לבי חץ מוחצי. חץ אויבי המליקים לי יקרע סגור לבי ר"ל לבי הסגור בתוך גופי: מוחצי. לשון מכה מן מחצתי ואני ארפא: עד כי מלא חובי. עד שנתמלא לבי שברון וכאב מלוחצי. חובי. לבי הנחבא תוך גופי: איד. לשון שברון: מדרך איש גבי. מדרך רגל אנשים גבי למנאצי להלך עליו כינוי לשפלותינו ודלותינו בין האו"ה: מנאצי. שמכעיסין ומחרפין אותי: כל יום מרורות וכו'. ע"ש שהיו כותבין שטנה לקטרג לישראל בדברים מרים ורעים: לבוז יגיעי. לבזוז עמלי במסים וארנוניות: הלך בלא חמדה. ע"ש וילך בלא חמדה (ד"ה כ"א). הכונה לפי הענין שאבד והלך בגולה לבהלה ברעה וקלקה: כל מחמד עיני. כנסת ישראל אומרת כן: והוחדה חרב שמד. שחדדו העכו"ם את חרבם להשמיד ולכלות את ישראל: ואין נגדה לי מעמד. ואין עומד לנגדי לעזרני ולהצילני: בין לוהטים. בין העכו"ם שלוהטים אחרי ע"ז: בני שובבים. ע"ש אשכבה לוהטים וי"ת בגו שלהובין מן אש ליהט: בהם. בעוללי: רוהבים. מושלים מן ורהבם עמל ואון: ויתנו עלי קול. מרימים קול עלי כשאגת הארי: אילי. לשון אילים תקיפים או יהיה מלשון אילנית לפי דעת קצת מדקדקים שפרשו איל כמו כאלה נובלת עליה: ויחשפו. לשון גילוי מן חשף ה' את זרוע קדשו: שולי. הם שולי בגדי המכסים זרועותי ושוקי רגלי כדי לקשור אותי במר הכוונה שעשו כן כדי לקשור קשר החבל על עצם בשרי ממש שאין בגד מפסיק ומגין בין בשרי לחבל: ולהעבידי. ולהעביד בי: לכן בקרבם. כי המה חושבים לבלעני כאלו קבר לי בתוך קרבם ע"ש אזי חיים בלעוני: דרו. לשון דירה שכנו בתוך ארץ ישראל ובית המקדש: שכני מגוריכי. היינו בתולה לארץ שאני גר בה עדרוני ממקום דירתי ושכנו בה: וגם קדשי. עושים עמי מלחמה מן היום קרב והרגים מלחמה קדשה. או י"ל שסיעור הדברים וגם קרבו. פירש שרו וקרבו לבות הענין במגורותם ולהמתיק הפיוט שירם הלשון: לאורחות יושר. לדרכי יושר: תואבים. מתאוים: הגה

והם

ביתי. וגם ישבו: שבני מגורותי. וגם קרבו: כי הם לאבדני. מאד אהבו: אך הם. לארחות יושר עוזבים: ללכת בדרך חשך. תואבים: לכם הנה ואם אתכם. שתי שבי: עוד אזכרה לכם. ברית אוהבי: אשוב להנחילכם. ארץ צבי: ובואת בחנותיכם. בין אויבים: קראתכם. אם ישכם אוהבים: לכם אל מי

לא יה. מלאך שמך בקרבו. לתמוך ימיני ולסעוד: בושש רכבו לבוא. ושלח רגלי למועד: יהמו מעי לקרבו. וירעד לבי רעוד: כי מדי דברי בו. זכור אזכרנו עוד: בו המתה נפשי עלי. בזכרי את מהללי: עלות ארבעת דגלי. לחוג בשלש רגלי: וכבוד תוך היכלי

ואם אתכם שתי שבי וכו'. דברי הקב"ה לכנסת ישראל. שתי שבי. שמתי כלומר הבאתי אתכם בגלות: עוד אזכרה לכם ברית אוהבי. אברהם אבינו דכתיב ביה זרע אברהם אוהבי: ארץ צבי. ארץ ישראל דכתיב צבי היא לכל הארצות ותרגם יונתן תושבחא היא וע"ש נחלת צבי צבאות גוים: ובואת בחנותיכם. לשון נסיון לראות אם תעמדו בנסיוני: יה מלאך. הוא מה שנאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך וכו' כי שמי בקרבו. ואפשר דקאי למלך המשיח דקאמר מיסודה בשם הוי"ה קבוע בשמו וזהו מ"ש שמך בקרבו. ורי"ו פירש ג"כ זה במלך המשיח. ומייתי ראיה מדכתיב וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. ירמיה כ"ג. ד"א זה מיכאל: לתמוך ימיני ולסעוד. בחז"ל שעתידים אליהו ומיכאל לבוא קודם מלך המשיח לחזק ישראל שלא יצאו מן הדת במלחמת ארמילוס השטן וזה יהיה בסוף מלכות משיח בן אפרים ששמו נחמיה בן עמיאל (נ"א חושיאל) ואח"כ יצא משיח בן דוד ששמו מנחם בן עמיאל ועמו מיכאל ואליהו ז"ל ואח"כ תגלה מלכותו יתברך על כל העולם. כמ"ש והיתה לה' המלוכה ויתקיים בעולם כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וכו' בחיינו ובימינו אכי"ר עכ"ל הרי"ו ז"ל: לתמוך. ל' חיזוק ואחיזה מן והומכים אותו. ואני בתומי תמכת בי: ולסעוד. לעזור: בושש. לשון אחור ע"ש מדוע בושש רכבו לבוא: ושלח רגלי למועד. מן ולא מעדו קרסולי תרגם יונתן ולא אזדעזען רכובתי. ענין השמטה: וירעד לבי. ענין פחד: אזכרנו עוד. לשון רבוי זכירה אחר זכירה: המתה. לשון המייה והגית קול: בזכרי את מהללי. כלומר זוכרה מעלתי ושבחי שהייתי מהוללת בה לפין כל כענין אזכרה נגינתי בלילה וכענין אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבור בסך דהיינו עליית ישראל לשלש רגלים אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה. כדתנן החליל מכה לפניהם וכו' והוא אומרו עלות ארבעת דגלי וכו': וכבוד תוך היכלי. כבוד ה' השוכן בין בדי הארון: וענן. ענן ה' שכינת עוזנו השוכנת על המקדש כענין שנ' כי ענן ה' על המשכן יומם וכו': ואומר אחלי ואולי. לשון תחנה ובקשה. ורבינו האיי פירש כמו אשרי ישבי ביתך רבוני: יכמה אזעק חמס. בעבור חמס הנעשה לישראל: ואאנק. מן נאקת בני ישראל כה" שקובלים על צערם: ואאנה. לשון אנחה: נזרי. כתרי שעל ראשי. מן כי נזר אלהיו על ראשו: ענין הדריכה ברגל והשפלה: ומרום. וממרום מאיגרא רמא לבירא עמיקתא: תלנח. לשון נפילה והנחה מעל החמור: ינע. לשון תנועה וזיע: וימס. נתמסמס: ולא ינח. ולא ינוח: וכמה אהיה למס. ליתן מסים וארנוניות כתרגום יונתן מן היתה למס: יזנח. לשון ריחוק ומיאוס: דרישי גלות. ישראל שהיו ידועים ומפורסמים בהליכה בגלות ובקומה זקופה כאמרם ז"ל במטבחים ה... כפשי מפני גוה. מפני גאותן של ישראל שהוטפל. אמר שנהפך הגלגל והם עתה ידועי שיד ישראל באין בכל האומות ידוע שהוא שדוד ושבור כמו ישראל וא"כ איכה יאוו תאוה כי אלא פה יקי...

היכלי

מלודות

ילי. וענן על אוהלי: ואומר אחלי ואולי.
אין מי יפנה אלי: אלהים סר מעלי. ולא
י עוד: כי וכמה אזעק חמס. ואאנק
ואנח: נפל נזרי ונרמס. ומרום לארץ צנח:
ע לבי וימס. ולא ישקוט ולא ינח: וכמה
אהיה למס. בבור גלות טונח: הלעולמים
נח. ולא יוסיף לרצות עוד: כי דרוכי רגל
אה. ידועי שוד ושבר: איכה יאוו תאוה.
פח יקוש בכל עבר: וחם ויפת נלוה. להכחיד
בני עבר: וכמעט אבדה תקוה. וכושו מן
שבר: חללים שוכבי קבר. אשר לא זכרתם
עוד: כי הלכתי קדורנית. ביד יונית וכושית:
הארוכות מענית. על גב מחלית ומושית:
משלה קדמונית. יכחשו מלך ראשית: ואני
ם ושנית. עצות בנפשי אשית: מתי אקיץ
שלישית. אוסיף אבקשנו עוד: כי אל מלך
יוני גאיות. הומות בפחדן: גדה מחמדן.
ונקלה נכבדן: יתרן וחמדן. ליתרן
וחמדן

מאורות פרושות להם בכל צד: להכרית. להכחיד: כל בני עבר. בני אברהם שבא מעבר הנהר: מן השבר. לשון תקוה שכמעט אומרים אבדה תקותינו: שוכבי קבר. בגלות: נלוה. ל' חבור מלות יחד: קדורנית. שחורה: יונית וכושית. יון וכוש שמות אומות הן: המאריכות מענית. ע"ש על גבי חרשו חורשים האריכו למענותם והוא הקו שיחרוש החורש בשדה כשיעור שירצה ואח"כ יחזור ויעשה אחר כמוהו וכן עד שיחרוש כל השדה וכל מה שיהיה אורך המענית ההיא יגיעת השוורים רבה כי לא ינוחו עד ראש הקו וכאומרו האריכו למעניתם ר"ל שלא נתנו אותנו לנוח מעבודתם ומסבלותם ואומרו על גבי לשון גבהות כלומר שמוני כפוף ומדרס לפניהם והוא משל לרוב הסבלות והפרך והבזיון והקלון כע"ש ותשימי כארץ גוך רד"ק: על גב מחלית ומושית. הם משפחות מחלי ומושי וכ"ש שאר ישראל: וממשלה קדמונית יכחשו. מוסף עצמו) ואחר שמו יכחשו ממשלה קדמונית דהיינו ממשלת ישראל שקדמה וגם יכחשו מלך ראשית זה הקב"ה שהוא ראשון והוא אחרון ור"ל שאומרים שנגלה מלכות ישראל ואין להם תקומה עוד: ואני פעם ושנית. פעם אחר פעם מתהפך בעצתי אם אגאל עוד: מתי אקיץ שלישית. בגלות זה שהוא שלישי לגלות מצרים ובבל:

ג' גאיות. פסוק הוא ביחזקאל ז' כיוני הגאיות כולם הומות. ופי' ז"ל יוני גאיות דרך יונים ליקבץ בגיא: הומות. משמיעים קול ביללה כקול נהי: בפחדן. בפחד שלהן: מחמדן. היא התורה שנאמר הנחמדים וכע"ש והיה כל מחמד עיניך וכו' או ירצה על כלי ב"ה דכתיב בהו עם כלי חמדת בית ה' (ד"ה ל"ו): ונקלה נכבדן. היה לקלון כל כבודם: יתרן. הוא ענין שבח ומעלה מן יתר שאת עיין רד"ק ז"ל: וחמדן. וחמודות שלהן: ליתרן וחמדן. שמות מבני שעיר החורי: ז... שנים. חשבון זה עד זמן שחיבר הפייטן פיוט זה הנזכר ובמוגות כמה שנים עברו מאותו זמן עד עתה שיש לו לחרבן: צנינים. לשון קוץ מן ולצנינים בצדיכם: כי לדינן אין דן. אין מי שיריב ריבן וידין דינם לנקום נקמתם: ויספרו כל חלדן. ז"ל רי"ו והם מונים כל ימי שבתן בארץ העמים. חלדן. זמן ימי חייהם מן וחלדי כאין נגדך: עדן ועדנין ופלג עדן. כנזכר בסוף ספר דניאל ופי' מועד מועדים וחצי ור"ל שספרו כל ימי חלדן דהיינו עדן ועדנין ופלג עדן שהיו מקוים בסופו את הישועה ועכ"ז עברו זמנים אלו ולא נושענו: התחשבו נפשיהם. ל' רי"ו כתב הרמב"ם בהלכות
קידוש

וחמדן: ולהרג ואבדן. הוצבו לבדן: זה א
שנים. צנינים בצדן: כי לדינן אין דן. ויספ
כל חלדן: עדן ועדנין. ופלג עדן: עדן החש
נשפיהם. ודועכו רשפיהם: ורפו כנפיהם.
וקלו רודפיהם: ונערו כפיהם. מכבוד כספיהם:
ובאשר אפאיהם. תגים שואפיהם: ע
לנשיאיהם. אדום לאלופיהם: ומשך ופלשת
נתנו על פיהם: ונבדלו הן לבדן. ואין ע
כנגדן: עדן ונביות וכושים. רדו בחמושים:
והניחום רטושים. בכל פנה נטושים: גדוליה
דרושים. ובתיהם בלושים: ונשים ואנשים.
בכל רגע ענושים: ומרוב הכחשים. דלקם
נחשים: והניחום חבושים. וכושה מלובשים:
נתונה על מדן. כמו עורן ועדן: עדן ונמתי
במהולי. נדמיתי. אוי לי: כי דברי חזוני. אין
פותר אותם לי: ודברי הלולי. היו קלולי:
והדך סלולי. היתה עקולי: והורשי קלקולי
היו פלולי: האומר רזי לי. פחד ופחת הי
לי: למה עזבתני אלי. ומתי תשלח לי גואלי:

עד

קידוש החדש בפה בקודש ע"ה ותחלת הלילה קרוי נשף ור"ל הנשף של לילה החשיך ביותר כעין ליל המעונן: ודועכו רשפיהם. כבה גיחולי אש שלהם רמז לממשלתן ואורן של ישראל שכבו: ורפו כנפיהם. לשון רפיון כלומר שלא היה בהם כח לעוף ולברוח מפני האויב: וקלו רודפיהם. היו קלים במרוצתם: ונערו כפיהם. ל' הרקה כלומר נתרוקנו מכספם וזהבם שהוא להם לכבוד: ובאשר אפאיהם. ובמקום שאגלם ואשיתם פאה כמ"ש רש"י. ואונקלוס תרגם יחול רוגזי עליהון וכו': תגים שואפיהם. נחשים מושכין אותם עליהם ברוחם ונשיפתם לנשוך אותם כינוי לגזרות שאה"ע גוזרים: ערב לנשיאיהם. אומות הערב היו לנשיאים לישראל: אדום לאלופיהם. לאלוף להם: ומשך ופלשת. שמות אומות הן: נתנו על פיהם. נתנו ידם על פיהם שלא לומר דבר: ונבדלו. לשון הפרשה וריחוק: ונביות וכושים. שמות אומות הם: רדו. לשון רידוי ושולטנות: בחמושים. ישראל דכתיב בהו וחמושים עלו בני ישראל: רטושים. לשון נטישה ועזיבה ונטשתה תרגם אונקלוס ותרטבינה: פנה. בד' רוחות: גדוליהם דרושים. אצל המלכות להטיל עליהם מסים: בלושים. שהשלוחים נכנסים לחפש בבתיהם תרגום ויחפש ובלש: בכל ר
ענושים. בכל עת עונשים אותם ממון מן ענוש יענש (רי"ו): ומרוב הכחשים. החולשה שלא י
לברוח: דלקם. רדפום נחשים והניחום: חבושים. אסורים בבית הסהר: נתונה על מדן. נת
הכושה על גופן מן מדו בד: כמו עורן. עור שלהן: ועדן. לשון עדי וחלי זהב כלומר נעשית ל
הכושה במקום חלי ועדי שהיה להם דוגמא תחת בושם מק יהיה: ונמתי. ל' דיבור מן וינא
נאם: נדמיתי. ע"ש אוי לי כי נדמיתי תרגום יונתן ווי לי ארי חבית: כי דברי חזוני. הם נ
הנביאים: אין פותר אותם לי. לאיזה זמן יתקיימו: ודברי הלולי; ד"א שהם לי לשבח ולהפל
היו קלולי היו לי בפני האומות לקלון ולבזיון מן ונקלותי עוד מזאת: והדך סלולי. הדרך אשר ה
לי סלולה נהפכה והיתה מקולקלות על שם נתיבותי עוה: והורשי קלקולי. אויבי מבקשים
רעתי: היו פלולי. היו לי לשרים ולשופטים מן ואויבינו פלילים: האומר רזי לי. פסוק הוא בישעיה ז' כ
יב"ק ואמרה רזי לי. אמר הנביא עד מתי. יב"ק ואמרה בוגדים בגדו עד דאתו בזוזי ובזוזי דבזוזי ול
נפקת היה לי כי זוהי סבובת רזי לי כעין תבוכת בוגדים בגדו: יקוקים. נלודים ועומדים כמו פח יקוש

דדן

עד מתי בני דן. יקושים ביד דדן: עדן דברי הימים. נפתרו לחכמים: וקצי נעלמים. חתומים וחתומים: ואין נביאים וחוזים. ואין אורים ותומים: וצדק עולמים. נחלף בקסמים: ובנות מלכים. שפחות לעמים: פרקו הנזמים. וזרקו הבשמים: ועבדן יתעדן. בקנמון ונרדן: עדן העבר טבעתם. מעל יד געתם: ומעל ראש קדר. את פאר מגבעתם: ואוהבי מפלתם. השקם קובעתם: וגהה קין נחתם. והאר אור נעתם: והגלך הרם. על דגלי משמעתם: ומחנה כהניך. תנה בתוך ארבעתם: ויצעו מרבדן. באר שבע ועד דן: עדן אל מלך

יונה פותה. יקושת כל מעבר: תראי הבר. ותנשי המכבר: חלדך עבר. והפח לא נשבר: ומה תשיבי. את שולחך דבר: התקשי עוד רוחך. עדי אבד נצחך: ותם קריך

כחך

דדן. שם אומה מבני קטורה: דברי הימים. פירש רי"ו כגון גלות מצרים ת' שנה וגלות בבל שבעים שנה: וקצי נעלמים. ברוב הספרים הגי' בציר"י וחסר בזה המאמר כאלו אמר קצי גלות זה נעלמים ובא בציר"י כי הוא סמוך והקמץ הגי' בפת"ח: ואין נביאים וכו'. לגלות לנו הקץ: וצדק עולמים. זה בהמ"ק שנאמר מכון לשבתך עולמים כן פירש רבינו סעדיה בדניאל סי' ט' ומהרי"ו פי' תורה ונביאים: נחלף בקסמים. שם כולל לכל מלאכה שעושה אותה לדעת עתידות ואמר נחלף שעכשיו מהבילים הם בקסמיהם תחת אשר היינו שואלין באורים ותומים ונביאים: ובנות מלכים. בנות ישראל שהם בני מלכים: שפחות לעמים. משמשות בבתי העמים כשפחות: פרקו הנזמים. פרקו נזמי הזהב שהיו מתקשטות בהם בצואר ובאזן ובאף: וזרקו הבשמים. שמתעדנות בהן: ועבדן. ז"ל מהרי"ו עבד של ישראל שמתעדן ומתענג בקנמון ונרדן של ישראל. קנמון ונרד. שמות בשמים טובים הם קנמון עיד אלעייב נרד היא אליר"ם בל' הגאון עכ"ל: העבר טבעתם. טבעת ישראל שלקחה געתם מידם כינוי הוא למלכות ישראל: מגבעתם. כתר הנתון בראש נק' כן: ואוהבי מפלתם. העכו"ם שמבקשין להפילן: השקם קובעתם. ענין שמרי יין כוס של פורענות כמ"ש קובעת כוס התרעלה שעתיד הקב"ה להשקות לעכו"ם: כתוס: והאר אור נעתם. אור בחשך כפי' רד"ק ז"ל: והגלך. דגל שכינה: הרם. ל' עילוי בהות: על דגלי משמעתם. דגל ישראל בשרים ונשמעים לך: בתוך ארבעתם. ארבעת ישראל: ויצעו מרבדן. ל' כרים וכסתות שמציעין על המטות לישב עליהם כלומר תושיעם ותושיבם בארצם מבאר שבע ועד דן (מהרי"ו ז"ל):

יונה, כ"י נמשלה ליונה: פותה. ל' פתיות: יקושת כל מעבר. נכשלת בכל מקום שעוברת ופי' ענין פתיותה כי הלא תראי הבר הם תענוגי עה"ז ותנשי המכבר שהיא המצודה כדרך שפורשין שת מצודה לציד ונותנין בר ומזון בתוך המצודה והעוף רואה הבר ויורד לאכול ואינו יודע כי בנפשו א כי נתינת הבר שם היא כדי ללכדו כי בדרך זאת מהמכבר ילכדו רגליו בחוטי המכבר ופי"ז א נתפש ביד הצייד כן האדם בראותו תענוגי העה"ז הוא נמשך אחריהם ולא ידע כי יקרה לו מקרה העוף כי בגאותו מהעה"ז ילכד ויתפש ביד מלאכי חבלה להפרע ממנו: מכבר. מן ישיבות מוכת מכבר מפשה רשת ת"א עובד מצדתא: חלדך. זמנך כמו וחלדי כאין נגדך: עבר. כי קרב ך המיתה והפח שהיא המצודה לא נשברה והצפרת שהיא נתפש ונציד שם: ומה תשיבי. להקב"ה

ששלחך

כֹּחֵךְ. תְּנִי לֵב אֶל אָרְחֵךְ: וְשִׂימִי עֵינַיִכִי. אֵי מִזֶּה בָאת. וְאָנָה תֵלֵכִי: אִי הַמְעַט מִמֵּךְ מְשַׂחֶקֶת בְּתֵבֵל: בְּתַעֲנוּגֵי זְמָן. כִּשְׁנֵי יוֹבֵל: בַּחשֶׁךְ בָּאת. וְתֵלְכִי בַהֶבֶל: הַנְּזֻרִי. כִּי קָרְבוּ יְמֵי אֵבֶל: נְטִי מִתַּעְתּוּעִים. וְהַבְלֵי שַׁעֲשׁוּעִים: וּתְנִי לִרְגָעִים. לִבֵּךְ לִקְרָעִים. וְקִרְאִי לַבֶּכִי: אִי וְאִם לֹא עַתָּה. תִּתְנַצְּלִי עֶדְיֵךְ: מָתַי תּוּכְלִי. לְשַׁלֵּם אֶת נְשְׁיֵךְ: מִדְּמֵי מֶרְיֵךְ. וּמֵחוֹבַת קְשְׁיֵךְ: עֲוֹנֵךְ חָלְיֵךְ. וְתַעֲנִיתֵךְ צָרְיֵךְ: בְּוִדּוּיֵךְ דַּיֵּךְ. בְּהַשְׁמִיעֵךְ בִּכְיֵךְ: וְרָאָה אֶת עָנְיֵךְ. מְמִיתֵךְ וּמְחַיֵּךְ. וְנָשָׂא עֲוֹנֵיכִי: אִי דִּבְרֵי עֲוֹנֵךְ. אֲשֶׁר רֹאשֵׁךְ עָבָרוּ: גָּאָה לְבָבֵךְ. וְהֵם גָּאוּ וְגָבָרוּ: וְאִם יִשָּׁבֵר לְבָבֵךְ. יִשָּׁבֵרוּ: גַּלֵּי עֲוֹנֵךְ. הִכּוֹנִי כִּי לְמִלְחַמְתֵּךְ. חָבְרוּ: הַדִּיחִים מִקִּרְבֵּךְ. וְטַהֲרִי אֶת חוּבֵּךְ: וְהַקְרִיבִי לִבֵּךְ. וְהַקְטִירִי אֶת חֶלְבֵּךְ. וְדִמְעֵךְ נַסֵּכִי: אִי הִנָּךְ יָפָה. לַחַמָּה נִמְשֶׁלֶת: לוּלֵי הֱיוֹתֵךְ. בַּדָּמִים מִתְגּוֹלֶלֶת: לֹא מְטוֹהָרָה. אֲבָל מִתְגָּאֶלֶת: וְאֵיכָה נִגְאֶלֶת. נְשָׁמָה נִגְעֶלֶת: הַרְבִּי לָךְ בּוֹרִית. וּבַקְּשִׁי הָאַחֲרִית: וְתָבוֹאִי בִּבְרִית. מִגְדֵי שָׁוְא אָרִית. זְרִי מִתּוֹכֵכִי: אִי אל מלך

יה

שהלכת לעה"ז לקיים מצותיו ולא נמשכת בהבליו: התקשי עוד רוחך. בתמיה ועד כמה תקשי את רוחך ל' קשי עורף: עדי אבד כחך. כחך כי באו ימי הזקנה ולא יוכל עוד לצאת ולבא במעיני התורה: ותם לריק. להבל ולשוא: אל ארחך. אל דרכך: אי מזה באת. מאיזה מעשים והורה באת: ואנה הלכי. ליתן דין וחשבון על מעשיך הרעים או לקבל תגמול טוב על מע"ט. ולכן תני לבך ושימי עיניך על דרכך להיטיב את מעשיך בעוד שאת בחיים: המעט וכו'. וכי ימים מעטים הם מה שאת משחקת בתבל וכו' הלא חלפו רוב ימיך וא"כ מה הנאה יש לך כי בחשך באת והלכי בהבל לכן עלתי אליך היא הנזרי ר"ל שהפרשי מתענוגי העה"ז כי קרבה עת המיתה ובכל רגע תקרעי לבך בבכי ודמעה על עונך שאם לא עתה תתגללי. ר"ל תסירי מעליך קישוטי העה"ז ותענוגיו ותפני לתשובה: מתי תוכלי לשלם את נדיך. ר"ל לכפר על חובתך ועונך: מרייך. ל' מרי: קשיך. קשיות ערפך: עונך חלייך. כי חולי האדם הוא העון וכן אמר הנביא תיסרך רעתך וכו': ותעניתך צרייך. התענית הוא רפואת העון: וראה את עניך. מה שאת מענה ומסגפת עצמך: ונשא עוניכי. יסלח לעוניכי: אשר ראשך עברו. פ"ש כי עונותי עברו ראשי: גאה לבבך. מלחזור בתשובה: והם גאו וגברו מל' גאו מי שחו: ואם ישבר לבבך. יכנע: ישברו. גלי עונך שגאו אז ישברו כגלי הים הנשברים למטה: הדיחים מקרבך. העבירי עונך מקרבך: את חובך. פי' לפונך והוא הלב שהוא חבוי בתוך הגוף: והקריבי לבך. כי התענית נחשב לקרבן ומיעוט חלב שהוא מתמעט ביום התענית האימורים הנקטרים על גבי המזבח והדמעות במקום הנסכים: בדמים. בעונות הנה היא מתגוללה. כמו ועמשא מתגולל בדם: אבל מתגאלה. ענין טינוף ולכלוך: ואיכה נגאלת. ל' גאולה: נגעלת. ל' מיאוס והרחקה: בורית. לכבס כתמי העונות ע"ש ותרבי לך בורית והיא הנקראת בערבי לאשו"ן: ותבואי בברית. אלהיך לקיים דתו ומגדי שוא. תענוגי עה"ז שהם שוא: ארית. מן אריתי מורי: זרי מתוככי. ל' ניפוץ והשלכה מן והא' האש זרה הלאה ענין פיזור:

יה אנה אמצאך. מקומך נעלה ונעלם:
ואנה לא אמצאך. כבודך מלא עולם:
הנמצא בקרבים. אפסי ארץ הקים:
המשגב לקרובים. המבטח לרחוקים: אתה
יושב כרובים. אתה שוכן שחקים: תתהלל
בצבאיך. ואתה על ראש מהללם: גלגל לא
ישאך. ואף כי חדרי אולם: ואנה ובהנשאך
עליהם. על כס נשא ורם: אתה קרוב אליהם.
מרוחם ובשרם: פיהם יעיד בהם. כי אין בלתך
יוצרם: מי זה לא ייראך. ועול מלכותך עולם:
או מי לא יקראך. ואתה נותן אכלם: ואנה
דרשתי עזרתך. ובכל לב קראתיך: ובצאתי
לקראתך. לעומתי מצאתיך: ובפלאי גבורתך.
בקדש חזיתיך: מי יאמר לא ראך. הן שמים
וצבאם: יגידו מוראך. ובלי נשמע קולם: ואנה
האמנם כי ישב. אלהים את האדם: ומה יחשוב
כל חושב. אשר בעפר יסודם: ואתה קדוש
יושב. תהלותם וכבודם: חיות יודו פלאך.
העומדות ברום עולם: על ראשיהם כסאך. ואת
נושא את כולם: ואנה אל מלך

יקירים אדירים. משרתי אל בהדומי:
העומדים החרדים. לקבל דת
נאומו

יה אנה אמצאך. שאין לו ית' מקום ידוע כי מקום כבודו נעלם: ואנה לא אמצאך. כי הוא מלוי בכל מקום כי כבודו מלא עולם והפייטן עשה זה דרך הלצה כביכול מתהפך בהתבלות השכל ואומר זה בינו לבין עצמו היכן אמצאך כי הלא מקומך נעלה ונעלם והשכל המחכים משיב אנה לא תמצא הבורא כי בכ"מ הוא מלוי וכבודו מלא עולם: הנמצא בקרבים. בלבבות כמו ואלחק שרה בקרבה ר"ל באיברים הפנימיים וקאי אלב ומוח ששם המחשבה: אפסי הארץ. קצות הארץ: המשגב. ל' רוממות: שחקים. שמים: גלגל. נקרא כן ע"ש שהם מתגלגלים וסובבים: לא ישאך. כי הוא ית' הנושא אותם כי הם תלוים ועומדים באויר במאמרו: ואף כי חדרי אולם. בהמ"ק הבנוי בהר המוריה ובחדריו הארון ושם שוכן כבוד השי"ת: ובהנשאך עליהם. על כל נבאיך ובריותיך על כסא הכבוד שהוא נשא ורם למעלה מן הכל אפ"ה אתה קרוב אליהם יותר מרוחם ובשרם: או מי לא יקראך. מי הוא אשר לא יקראך כי הם צריכים לך ואתה נותן אכלם: עזרתך. סיועך: ובצאתי. ביום מת"ת לקראתך כמ"ש ויוצא משה את העם לקראת האלהים: לעומתי. לנגדי ר"ל לקראתי כי הקב"ה קדם בסיני לקראת ישראל: בקדש חזיתיך. שם בסיני ראיתיך שנגלה עליהם כזקן מורה הוראות: מי יאמר לא ראך.

ר"ל אשר יכתוב ח"ו מגאותך כי הלא השמים יגידו מוראך בהיותם מספרים כבוד אל תמיד בלי נשמע קולם: האמנם כי ישב. ע"ד האמנם ישב אלהים על הארץ (מלכים ח') וקאי אמ"ש לעיל כרים ... יה אנה אמצאך וכו' והה"א ה"א התימה כלומר באמת הוא שישב אלהים עם האדם בארץ זה ... יתכן להאמין כי הוא ית' אין לו מקום שיכלהו כי הוא מקום העולם ואין עולמו מקומו ועיין ... שם: ומי יחשוב וכו'. אין מי שיכול להשיג במחשבתו כלום מזה הענין וכ"ש בהיות יסודו עפר: ... ראשיהם כסאך. כי החיות נושאות לכסא ע"ד השמעת האזן לא לפי האמת כי אתה נושא כולם: יקירים. הם המלאכים כמו שמפרש והולך: אדירים. ל' גדולה ושולט גבורה מן נאדרי בכח: דת
נאומו

נאמו: ושרפים מקיפים. סובבי כס תעצומו:
זוכרים רון בקול גרון. לאל נאדר במרומו:
הוד והדר לפניו. עוז וחדוה במקומו:
הוד הדרתם ויפעתם. כעין קרח הנורא:
וצבאותם במראותם. כלהב אש בוערה:
ומראיהם ורגליהם. בעמדם רגל ישרה: נחפזים
ולא זזים. איש ממקומו: הוד ומיכאל וגבריאל.
מימינו ומשמאלו: ברכב אש וסוסי אש. נצבים
להגדילו: ומגעש. בקול רעש. אומרים שיר
בהיכלו: וזה מזה. וזה לזה. שואלים איה
מקומו: הוד דהרותם ומחניתם. בקול רעש
המון מים: ונוריאל ורפאל. וכל צבא השמים:
למול פרגוד. אז יסגוד. ונופלים על אפים:
לאל רואה ולא נראה. ולא נודע איזה מקומו:
הוד הוד עורכים. ומברכים. לאל נאזר בגבורה:
ברון יחד. בפה אחד. ובשפה ברורה: מקדישים
ומשלשים. קדוש קדוש קדוש. קדוש
בטהרה: יזמרו ויאמרו. ברוך כבוד יי
ממקומו: הוד

לו יצורים וצפון חובם. כחומר בימינך: יי
חדש בקרבם. להשיג את רצונך:
ועת קראם. תרצה בם. וימצאו חן בעיניך: הכן
לבם. תקשיב אזנך: הכן המעט לי עון נעורי
ועוד לא הטהרתי: ושגיאות לב נבער. אשר
אחריו נהרתי: וגלות וחיי צער. בגללם נמכרתי:
ומות כזאב יער. לפני ולא נזהרתי: וזדוני
נזכרתי. יום עמדי לפניך: הכן ויהי לי
סהר. אחרי בצעו נוטה: ועין לא [illegible]
ותזנה עלי ותשטה: ואזן לא תתעורר. כי אם

נאומו. נזרת דבריו: שיגלו. פירוש
ניגוני: רון. רנה: הדרתם ויפעתם.
תוארם וזיום: כעין הקרח הנורא.
לבנים ביותר וזיום מבהיק עד שהמסתכל
בהם מתירא מפחדם: כלהב אש.
כמ"ש מראיהם כגחלי אש: נחפזים.
לשון מהירות לעשות רצון קונהם:
ומגעש. לשון זיע ופחד כלומר מפחד
הש"ת אומרים שיר בקול רעש:
דהרותם. ל' דריסת הליכה בכח מן
סוס דוהר: המון מים. ל' ריבוי:
פרגוד. וילון מכ' כנגד הפתח: אז
יסגוד. כי אין להם רשות ליכנס לפנים
מן המחילה: הוד עורכים. בשח שירים:
ברון יחד. ברנה אחת ופה אחד. שאין
אחד מקדים בקילוסו לחבירו:

יצורים. ישראל דכתיב בהו עם זו
יצרתי לי: וצפון חובם.
ומחשבות לבם שהוא נחבא בתוך גופם
מן ושם חבין עזו: כחומר בימינך.
ע"ש כי כחומר ביד היוצר כן אתם
בידי בית ישראל. חומר. פי' טיט
שעושים ממנו היוצרים כלי חרש: רוח.
כוונה הדש בקרבם לקבל דברי הש"ית
באהבה: ועת קראם. עת שיקראו
ויתפללו לפניך: תרצה בם. ע"ש
ורציתי אתכם: הכן לבם. להתפלל
בכוונה: המעט לי עון נוער. בתמיה
כי מעט הם עונותי שחטאתי ג"כ
בימי נעורים והריני עדיין לא הטהרתי
מהם והוא מ"ש עון עקבי יסובני:
נבער. מדעת והוא מענין שענו את
בעירכם כי הכסיל כבהמה: נהרתי.
ל' מרוצה. מן ונהרו אליו כל הגוים:
בגללם. בשביל עונותי נמכרתי מן
מהור ימהרנה לו שניו השילוח ר"ל
שנגזר בעוני עלי להשאר בגלות:
כזאב יער. שדרכו להתחבא בסיבכי
היער עד ימצא לו טרף ויצא לטרפו
מהרה

דברי חוטא: ויד תאהב להשתרר. ופה
בנבלה בוטה: ואיככה אתברר. ואיך אעמוד
לפניך: תכין דם ובשר איך יצא. עולם מתוך
להבה: אם אתה לא תפצה. ותפליא לעשות
פנה: מאין ימצא. סליחה לאשמה רבה:
עובר בעולם יוצא. את העולם תבא: ובמה
יה יתרצה. ויפיק תחנוניך: תכין העתר יה
למעתיר. קח לילי שמוריו: ואת בית קדשך
תכתיר. לכפר בו כפוריו: פניך אל תסתיר.
הצילו ממגוריו: ופסת ידך תתיר. להיות
בביתך מגוריו: בשוכני משכנך. ואוהבי
שולחנך: תכין   אל מלך

אשר לו ים וחרבה. וכל מושב ומצבה:
לך אקרא באשמורה. ועיני בבכי
... : לך אומר פדני אל. מחטאת ומחובה:
השיבנו יהוה. אליך ונשובה: השיבנו בזכרי
את עונותי. יקד אש בכליותי: אני זדתי. אני
... . והעויתי נתיבותי: אהה לי. אם אדבר.
... אשר גרמו עונותי: ואם אלון. עלי נפשי.
... כל תלונותי: בשכחה כי ביום מחר.
... אלי תשובותי: ומה אעש. ביום ישקול.
במאזנים חטאתי: ואין מליץ ואין זוכר. לטוב
... אם פעולותי: ומה אומר ואצטדק. ומה
... אשיבה: השיבנו גדול עצה. תמים דעה.
... רמה ותולעה: ונפשי מעפר ארץ. ואל
... תהי סועה: לך ארץ ושמים. ולך טובה
... רעה: התפקיד לי כמו נפשי. אשר חטאה
... רשעה: ואיך יפקיד אביר רועים. עלי רזה

וצולעה

מהרה בנחילה רבה: ולא נזכרתי. כלומר ולא שמתי מוראך לנגד עיני ושאני עתיד ליתן דין לפניך: סורר. סר מן הדרך הטובה: בלעו. ענין חמדה ועיכוב: ועין לא תתגרר. לשון גורו לכם מפני חרב ענין אימת פחד ויראה ולא הזכיר לב ועין כי הם תרי סרסורי חטאה: ותבטה. הטה: ואזן לא תתעורר. לשמוע ד"ת כי אם לדברי חוטא: ויד תאהב להשתרר. להיות לה ממשלת שררה: ופה בנבלה בוטה. ע"ש יכל פה דובר נבלה ופי' בוטה מן לבטא בשפתים ענינו פתיחה: אתברר. לשון נקיות מן ובר לבב: דם ובשר. הוא האדם: לבה. מן שלהבת אש כי האלהים האש הגדולה לבת הגיהנם: לא תפצה. לשון פדיון מן פלוני ופלוני ובדברי רז"ל חייב לפלותו: לעשות פנה. למצוא לו זכות ועילה בגלל בה: בעולם יוצא. העה"ז שהוא עולם עובר: ויפיק. מן ויפק רצון מה' לשון הצלחת מחשבה: תחנוניך. פירוש תחינותיך: למעתיר. לשון הרבות תפלה: ליל שמוריו. הוא ליל יוה"כ שמחכה ומקוה ומצפה מתי יגיע מן ואביו שמר את הדבר: תכתיר. מן כי יכתירו צדיקים בענין התפילות ככתר על הראש ורומז למה שאמרו המפרשים ז"ל שצריך אדם להציע מצעות נאים בבית הכנסת ביוה"כ לכבוד היום והאחרון: כפוריו. כפרותיו ר"ל לכפר עונותיו ופשעיו: מגורותיו. מן מגורי מסביב ענינו יראה ופחד וכן בפור"ק בין בחול"ס הכל ענין יראה: ופסת ידך. כף היד: להיות בביתך מגוריו. לשון דירה מן מגורי אביו:

אשר לו ים וחרבה. יבשה: באשמורה. הלילה היא נחלק לג' חלקים וכל חלק יקרא אשמורה ע"ש

וצולעת: הרעותי ולא שרתי. בהלכי על נתיב
תועה: אלהי גל כסות מעל. שתי עיני
ואיטיבה: השיבנו אני חוטא בנבראים. ובין
רעים וחטאים: ואין לי פה ולא מצח. להרים
ראש כמו גאים: ואין עמי בשקדי. על מזוזת
פתחך כי אם: נפשות עד מאד (נ"א תהום
שחו. בתחנונים מנושאים: וסרחת. כמו שחת
והננו לך באים: ומתודים בפלולים. כפז יקר
מסולאים: ונפשות עם מחולאים. וחולי יד
ממולאים: רפא נגעם. סלח פשעם. שעה
שועם והקשיבה: השיבנו נתתני בגלותי.
וטבעתי באשמתי: והייתי ככלי אובד. ואין
משיב אבדתי: ולי לעגו אשר ראו. חכיתי
יום גאולתי: ואמרו כי כעב נמחה. ובצל עבי
ישועתי: ובי אין קץ לדלותי. ואין תכלית
לצרתי: ואשמעם ואכלם. ותשתפך מררתי:
ואיך אשקוט ואיבה. לא תקנא מבלתי:
זכור עמך ופקדהו. והעלהו במחשבה: השיבנו
אלהי. עמך טהר. ואל קדשך מעט נהר:
אשר משאת פחדך קודר. ואל רוב הסתר
נוהר: שמע קולו. והשפע לו. שהוא כבי
נהר: ואם רבו עונותיו. אשר גברו כנטל הר:
כבר היבא במסורת. שני דינים בלי התר:
ועם יובא בתוך מים. ואש מחטא הלא יטהר:

והמטא

(ג"ס): זכה. לשון הנרה: ומחוכה. תרגם תמלת וכפל את הענין במלות שונות: נתיבותי. דרכי: אהה לי אם אדבר. על אשר גרמו שעיתיהם הלב והעינים והרגלים והיד כי הם כלי החטא לראות ולחמוד ולרוץ ולגנוב: ורם אלון. לשון תרעומת כמו וילונו הנה תרעומתי לבד עלי נפשי אשר הסכימה עמהם: כי ביום מחר. ליום הדין: הביטתי. כשיעמוד עמי לדין להתוכח על עונותי: פשעותי. מעשי כי הן הנה מלילי יוסף: ואלמדק. תרגם אונקלוס ומה נזכי: גדול עלה. שפלותיו גדולות: תמים דעה. הוא שלמות הדעות ב"ה: סועה. נוסעה: ולך טובה. שגמלתני: ולי רעה. אשר גמלתי רעה תחת טובה ושלמי הרעותי: התפקוד. לשון השלום גמול: ואיך יפקוד. לשון השגחה: עלי רזה. לשון כחשות: וצולעה. לשון פסח לפי שהולך על צלע אחד: ולא שרתי. לשון ראייה מן אשורנו ולא קרוב: נתיב תועה. דרך טעות: גל כסות. גלה כסית. רצה לומר מכסה שעל עיני היא יצה"ר המכסה והמחשך עיני אדם מהשיב להרך עיבה: אני חוטא בנבראים. ולא זו אף זו: ובין רעים וחטאים. שאני חוטא יותר מהם: גאים. שדרכם להרים ראשם: בשקדי. ע"ש לשקוד על דלתותי יום יום: מזוזות פתחך. ע"ש לשמור מזוזת פתחי: שחו. ל' תפלה מן ולפני ה' ישפוך שיחו: כמו שחת. לשון דיבור מן או שיח לארץ וע"ש ותפלה לשוגם: בפלולים. ענין תפלה: מסולאים. מהוללים ונערכים כמו פז הכתוב: מחולאים. לשון חולי על שוגם: רפא נא עם מחלים. סליחה הפון הקרא רפילה ... הרפא מכובתם: שעה שועם. תפלתם: והקשיבה. לשון האזנה: נתתני בגלותי. לשון עזיבה כמו נגדי נתן ריחו: ככלי אובד. על שם הייתי ככלי אובד שיש בו סימן וזו נחמה היא בעדיד לי כיון שיש בו סימן ואעפ"כ הפייטן מתרעם שאין משיב אבדתי עם היות שראוי להשיבו על ידי סימן: הבינתי. מן אשרי המחכה לשון תקוה: כי כעב נמחה. ישועתי: תכלית. לשון סוף וקץ: ואכלם. ...

כיבה

הַטָּמֵא לְהִטַּהֵר. בְּתוֹךְ מַיִם וָאֵשׁ יוּבָא: השיבנו
בְּיוֹם זֶה כַּפֵּר עֲוֹנֵינוּ. שׁוּב מֵאֲשֶׁר בּוֹ
זְנַחְתָּנוּ: אַתָּה יְהוָה אֲדֹנֵינוּ. מֵאָז
מִטּוּבְךָ גְּמַלְתָּנוּ: מְחוֹל עַל שְׁגִיוֹנֵינוּ. וְכַפֵּר כְּמוֹ
בִּשַּׂרְתָּנוּ: וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ:
... לִדְפּוֹק דֶּלֶת רַחֲמֶיךָ. בָּאנוּ. פְּתַח אֶת
הַדֶּלֶת: אַל תָּשִׁיב יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ. רֵיקִים. וְתֵן אֶת
הַתּוֹחֶלֶת: עֵינֵיהֶם אֶל מְרוֹמֶיךָ. נוֹשְׂאִים. וְעוֹרְגִים
כְּאַיֶּלֶת: קַנֵּא מִמִּתְקוֹמְמֶיךָ. הֲלִצְמִיתוּת
מְכַרְתָּנוּ: וסלחת וְאֶל מִי נִשָּׁעֵן בְּצָרוֹת. וְנִבְטַח
מִבַּלְעָדֶיךָ: יְדֵי כֹל נִקְצָרוֹת. אֲבָל לֹא מַעֲשֵׂה
יָדֶיךָ: חֲטָאוֹת גְּלוּיוֹת וְנִסְתָּרוֹת. סְלַח בַּעֲבוּר
שֵׁם כְּבוֹדֶךָ: וֶהְיֵה כְּמוֹ חוֹמוֹת בְּצוּרוֹת. וְהוֹשַׁע
כְּמוֹ הוֹשַׁעְתָּנוּ: וסלחת יָהּ הַגּוֹמֵל טוֹבוֹת.
גְּמוֹל טוֹב לְזֶרַע אֱמוּנֶיךָ: וְהַמְצִיא מִשְּׁמֵי
עֲרָבוֹת. לָנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ: הִנֵּה חֲסָדֶיךָ רַבּוֹת.
אַלְפֵי רַחֲמִים לְפָנֶיךָ: וִישׁוּעוֹתֶיךָ קְרוֹבוֹת.
וּמֵעוֹלָם לֹא זְנַחְתָּנוּ: וסלחת אל מלך

...לנעילה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׂמְחוּ. הַיּוֹם לִפְנֵי נוֹרָא:
יוֹם כִּפּוּר חַטֹּאתְכֶם. וְתַכְלִית יָמִים
עֲשָׂרָה: כִּי עֲוֹנְכֶם נִמְחָה. וְזָרְחָה לָכֶם אוֹרָה:
וּמַלְאָךְ יִהְיֶה בְּשִׂמְחָה. יַעֲנֶה אֶתְכֶם וְיִקְרָא:
תְּבוּשְּׂרוּ בִּמְחִילָה וּסְלִיחָה וְכַפָּרָה: תבושרו
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׂמְחוּ. בְּיוֹם זֶה עָשָׂה יְהוָה: יוֹם
שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן. קָדוֹשׁ הוּא לַיהוָה: וּמַלְאָךְ מֵלִיץ
יֹשֶׁר. מִלִּפְנֵי דָּר מְעוֹנַי: הוּא יֹאמַר סָלַחְתִּי.
בְּנֵי אֵיתָנִי: וּמִצָּרָה לִרְוָחָה. תֵּצְאוּ בְּשָׂשׂוֹן
שִׂמְחָה: תמושרו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׂמְחוּ. לִפְנֵי אֵל
יוצרכם

בושה וכלימה: והשהפך מררתי. היא כנגד הכבד: והעלהו במחשבה. במחשבתך העלהו לטובה: משאת. ענין גדולה ורוממות מן הלא בלהו תבעת אתכם: קודר. ל' חשכה: נוהר. ל' מרוצה: והשפע. לשון ריבוי מן כי שפע ימים: כנטל הר. כמשא ההר שהוא כבד ע"ש: במסורת. לשון עול מן מוסרות ומוטות: שני דינים. כענין שנאמר באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה:

ביום. זנחתנו. מן זנח ה' מזבחו לשון ריחוק: מאז. פי' מקדם: שגיונינו. שגיונות שלנו: התוחלת. התקוה. שאנו מקוים לך לגאלנו: ועורגים כאילת. על שם כאיל תערוג על אפיקי מים לשון שאגה בקול: ממתקוממיך. מאויבינו הקמים כנגדנו ואמר לשון ממתקוממיך לפי שהקם על ישראל כאלו קם נגד הש"ת: הלצמיתות. פי' לחלוטין כן תרגם אונקלוס ז"ל: ונבטח ח"ו על אל מבלעדיך: ידי כל נקצרות. ידי כל בריה הם נקצרות לעזר ולהועיל אבל לא מעשה ידיך: כחומות בצורה. לשון רוממות וגבהות: כמו הושעתנו. מקודם: אמוניך. המאמינים בך: וישועותיך קרובות. ע"ש שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות: לא זנחתנו. פי' לא ריחקת אותנו;

בני. ותכלית. לשון סוף כי הוא סוף לעשרת ימי תשובה: בני איתני. בני אברהם שנקרא איתן דכתיב משכיל לאיתן האזרחי: וחבלו. גורלו: ולבקר. לשון דרישה וחיפוש ת"א ולבקרא בהיכליה: בהנחה. ענין נחת וכן מנוחה:

ישראל. כמו. בהם קדש; עלימו. עליהם כמו כן תורישמו תמלאמו: איתיו. תרגים ויבא ואתא ומן

ומן קרבו ויאתיון: במו פיכם התודו. כמ"ש והתודו את עונם ואת עון אבותם: מעלליכם. מעשיכם: גם בשובכם. אלי: אשוב. אליכם: דרשוני. כמ"ש דרשוני וחיו: הוסרו. לשון מוסר מן הוסרו שופטי ארץ: הזכו. לשון זיכוך ובהירות: והתגיננו. מן גנון והציל לשון הגנה: ותוצרו. מן יצרנהו כאישון עינו ענין שמירה הוא: ינהרו. לשון אורה: כל נעלם. העונות הנסתרות וגם הנעלמות מכם: מכל יצורי כולם. יותר מכל אלו הנבראים: טובי אנחילכם. אנחיל אתכם: והיתה זאת. הטובה שאנחילכם לעולם תהיה כי לא תפסיק מכם בחיינו ובימינו אמן כי"ר:

אל איום. נקרא כן ע"ש שאימתו ית' מוטלת על כל ברואיו: הואלתי. ל' התחלה מן הנה נא הואלתי לדבר אל ה'׳: אשר עוררו. הראשונים דיה והכירו להתחנן כם נגד פני עליון: שיחי. תפלתי: לדל עניי. לדלותי ועניותי: מעיל עוטה. כלמתי. עוטה. לשון עטיפה כלומר מתעטף בבושתי כדרך שאדם מתעטף במעיל: קשיי. לשון מרי וקשיות: וגם על פי יביאוני. כי פי מודה על כל חטאי: מריי. לשון תכשיט: ויכבידו. עונותי יכבידו בכף מאזנים: עולך. שאתה נושא עלי על עוני: והפק. והוציא: יחידתי. נשמתי:

שבועה קבועה. שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו ע"ה בעת העקידה: קבועה. שהיא כתובה גם בתורה: שכולה. כ"י שהיא שכולה בגלות מבניה וגם מבעלה: נחמו שוליה. נתגלו והורמו שפתי בגדיה ע"ד גלו את ערותה: מנער עוד. ל' נערה: תעדה כליה. לשון תכשיט: אהבת כלוליה. הוא מ"ש הכתוב כאן זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך וכו'

וצריכם: יום שבת שבתון. ובמור חטאתכם:
כי יום כפורים הוא. לכפר עליכם: נחמו נחמו
עמי. יאמר אלהיכם: יהי צור לכם סתרה.
ומחסה ביום צרה: תבישרו בני ישראל שמח,
ביום זה שלום כולו: כי אתם סגולת אל. נחתו
וחבלו: תוצו לביאת גואל. ובנין בית שיר
להיות בנועם יה. ולבקר בהיכלו: בחנ
ובמנוחה. בחיק אולם ועזרה: תבישרו אל נ"י

מ ישראל עמך. שמך במו קדש: וגזרת
טובות. עלימו חדש: סלח פשעי
קראי מקרא קדש: בחדש השביעי. בעשור
לחדש: בחדש אתה אמרת. אתו בכל לבבכם:
במו פיכם. התודו רוע מעלליכם: גם בשובכם
אשוב ואסלח לכם: כי ביום הזה. יכפר
עליכם: כי אתה אמרת. הרשוני והוסרו
רחצו הזכו. והתגוננו ותנצרו: ומאור
ישעכם. כאור בקר ינהרו: מכל חטאתיכם
לפני יהוה תטהרו: מכל אתה אמרת. וכו
בקרב שרים: חטאתכם אסלח. ואמחה כל נעל
טובי אנחילכם. מכל יצורי כולם: והיתה זאת
לכם. לחקת עולם: והיתה אל נ"י

מא **אל** איום. שלח פדיום. וקרב קץ עמי
והושיבה. כמו קדם. וכפר על עונתי
ושים שלום. והצילם. ואל תסתר פניך
חטאתי. ועויתי. ופשעתי לפניך: חטאתי הואלתי
לדבר. על חטא ועון שעברו: ואשיחה במר
נפשי. על עונות אשר גברו: ואתחנן ואר
בשירים אשר שרו: עשה עמי לטובה א

...ן כל עבדיך: דמאתי רצה שיחי והקשיבה.
...ל עני וחוב בבי: אני חוטא. מעול עוטה.
...תי ברוב קשיי: וגם על פי יביאני. ויסירו
את עדיי: ויפתחו הספרים. ויכבידו עלי: רש'
...רגלי דבר מצוה. והפק לי רצונך: וקבל
את תפלתי. כמו קרבן לפניך: ותשליך כל
...אתי. במצולות ים בחסדיך: והצל את יחידתי.
...ן שם עבדיך: דמאתי אל מלך

... שבועת קבוצה. פנה נא אליה: רחם
שביה. נחמם שיחה: מגער
...ד בה. ומעציק עליה: חיים. בכה תעדה
...יה: וזכור תזכיר לה. אהבת כלולותיה:
...ה אחריך. בתום שבילה: יום אשר
...בית. האהבת משבתנו: וזכור אל תפר
...ך אתנו: זכור לך ציר נצחה. לא לבדעתך:
...אתה האל. והכל בידך: הופע וקנא. לשם
...ך: אל תקצוף מאד. על עבדיך: ואל
...ך תזכור. עון ידידיך: אם אין צדקות. איה
...ך: הראשונים. אשר גמלתנו: זכור מקול
...ם. שפתי קפוצות: עגמה נפשי. באמרי
...ת: איכה תהיל. לקבץ נפוצות: ואני
...ר. בכל הארצות: עד אנה אשית. בנפשי
...ת: הלעולם תאנף. ולא תוסיף לרצות:
...ת הבית. כי מאסתנו: זכור היום בכה.
...ת שיחתנו: לעבודת אדונים. בקותך לו קוינו:
...נו על צואר. ולא הונח לנו: הגנו אסירים.
...נו: פדנו בחסדך. כי בך בטחנו:
...ע גוים. כי עמך אנחנו: שבט נחלתך.

וכו': יום אשר בשבועות. הוא יום מעמד הר סיני: הופע. הגלה. מן הופיע מהר פארן: אם אין צדקה. על שם לך ה' הצדקה כי הכל בדרך צדקה מאתו לנו ואם אין צדקה עשה עמנו חסד שהוא לפנים משורת הדין: קפוצות. לשון סגירת פה ענין בלימת פה כי לא אוכל להשיב חורפי דבר: עגמה. לשון דאבה: באמרי נאצות. באויבי מנאצים ומגדפים אותי בדבריהם: תהיל. לשון שהייה והמתנה וקרוב הוא ללשון תוחלת כמו ויחל עוד ע"ש: השבתת חנות. חניותך: נרדפנו על צואר. ע"ש על צוארנו נרדפנו: בעול. עבודה קשה: ולא הונח לנו. ולא היתה לנו מנוחה. והראב"ע ז"ל פירש לא הניחו האויבים מה שהיינו מביאים על צוארנו: הגנו אסורים. כינוי לגלות שאנו אסורים וכלואים בתוכה: כי בך בטחנו. בשמך ובכבודך בטחנו שתושיענו במהרה בימינו כי"ר:

שכולה עכורה. ל' השחתה מן עוכר ה': בדמעך ודמך מסוכה. כמו מזוגה וע"ש ושקוי בבכי מסכתי: התבושי. ה"א התימה היתכן שתבושי מאשר את חוכה ר"ל מקוה ליום הישועה. לא תבושי כי בא יבא ולא יאחר ולזה איך אשכחך: אזכור לכתך. על שם לכתך אחרי במדבר והאמנת בי ולא אמרת איך נלך למדבר לא מקום זרע ובעבור זכות זה אלבישך שושי מלוכה: שיתי. לבושי מלוכה מעוטרים בכל מיני לבעונים: רני עקרה. כנסת ישראל שהיא דומה בגלות לאשה עקרה בלא ולד: אחכה. אקוה: וכספה. ענין כליון: עלפה. ל' עיפה אמר כי שלי הכבד מרוב ההתאבלות עליו לא יוכלו לעמוד ובדברי רז"ל נוירה כמה יתעלפו: תוגה. ל' ריחוק: ותספה. לשון כליון: למזורי.

פירוש למכתי: ארוכה. לשון רפואה
ג"כ: וגלמודה. שוממה ויחידה: תנגעי.
לשון המיית קול מן היגעה שור והגימ"ל
רפה וגח: ותפעי. לשון הרמת קול:
כחולה. לשון יולדה מן כי חלה גם ילדה
ציון ונקט סדריה דקראה כיולדה אפעה
שצועקת בחבליה: גוחך. מן כי אתה
גוחי פירוש מוציאי מן הבטן: שן סלע.
כמו שיני הסלעים הוא: ומצודה. סלע
חזק וגבוה: כמטרה. דבר שמציבין
לירות בו החץ והוא מענין שמירה
כלומר ששומרים אותו המקום ומכוונים
אליו תרגום ויטמור ונטר ע"כ: אל
תטוש. אל תעזוב: עצובה. לשון עצבות
מרודה ועניה שירדה מנכסיה. א"נ
נאנחה ונאנקה היא על צרתה ויונתן
תרגם מרודים מטולטלין: חבויה. פי'
בגלות מן ויתחבא האדם ואשתו:
זנוחה. לשון ריחוק ומיאוס: ענויה.
נכנעת מן ליענות מפני: תצפצף.
ענין לפצוף השפתים: לאלוף נעוריה.
על פרידה זו. אלוף נעוריה הקב"ה על
שם אלוף נעורי אתה. אלוף. ל' גדולה
כי הוא אלופי וגדולי מזמן נעורי והוא
הזמן שיצאו ישראל ממצרים כי שם
עדיין היו כנער שהוא מתחיל ליכנס
בעול המצות: עדויה. לשון עדי ותכשיט:
שנותינו ספו. תמו: בקלות.
לשון קלון: בוז. לשון
בזיון: אילות. כח מן יש לאל ידי
כגבר אין איל: אזלת ידי. הלך כחי
כן תרגם אונקלוס: עוז. פי' תקיפה:
היתי שמה. שוממה: לשמה ומזה.
שמות משפחות מבני עשו: לגזה.
לגזוז אותה ע"ש ורחל לפני גוזזיה
נאלמה: ששך. בבל בחלוף א"ת ב"ש:
עד אשר קרס. מן קורס נבו לשון
נפילה וכפיפה כלומר שנתמלאה סאתו
ונפל: שבע עשרה שנה וחמש מאות.

אשר גאלתנו: זכור אל מי
מג **שבורה** עבורה. מה לך ביכה: ביך
בדמעך. ודמך מסיכה: לא
תבושי. מאשר את חיכה: ואיך אשכח
איכה ואיכה: אזכור לכתך. אחרי משיכה
ואז אלבישך. סותי מלוכה: המאוס אמאס
שבטי יהודה: רני עקרה. לא ילדה:
לישעך אחכה. יה ואצפה: בלבב נשבר
נדכה ונספה: מרוב יגוני. נאלם הפה: וכי
עצי השדה. עלי עולפה: למה יהוה. תוגי
ותספה: שלח למזורי. ארוכה ומרפא: ובשר
לשבולה וגלמודה: רני מה לך נפשי. עלי
תהמי: ומה לך בכל עת. תריבי עמי: תנגעי
ותפעי. כחולה תדמי: כי עזבוני. אבי ואמי:
כדבר גוחך. בטחך שימי: אבקר צאני.
ואדרוש עמי: מעל שן סלע ומצודה:
הנני אדוני. צועק מרה: ברוח נכאה. ונפש
שבורה: צרי. יקימוני כמטרה: אומרים זה
לזה. ירה וירה: בלבי תוקד. אש בוערה: אנא
אל תטוש. את שה פזורה: עצובה עזובה.
עניה ומרודה: רני חבויה שבויה. עד מתי
בשביה: זנוחה ענויה. סוערה עניה: קוי
לישעך. ולך צופיה: תצפצף ביגון. במ
הומיה: לאלוף נעוריה. היא בוכיה: מה לך
עזבתני. עירום ועריה: השב קרויה. כלה
יפיפיה: בעדי זהב. קשוטה עדויה: בששון
ושמחה. ורנה ותודה: רני אל מי
מד **שנותינו** ספו. בקלות ודוות: לאור נגה

וְהִנֵּה בוּז וְשִׁפְלוּת: מָשְׁלוּ בִי עֲבָדִים. וַאֲנִי בְּגָלוּת: הוֹשִׁיעָה יְהוָה. כִּי בְךָ אֱיָלוּת: וּלְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְטוֹבָה אוֹת: יְהוָה עַד מָתַי. קֵץ הַפְּלָאוֹת: ה׳ לְקָחוּנִי זָרִים. מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּה: אוֹרַת יָדִי. וְיָדָם עַזָּה: הָיִיתִי שַׁמָּה. לְשַׁמָּה יְמוֹזָה: וְנֶאֱלַמְתִּי כְּרָחֵל. בְּקַחְתָּהּ לְגִזָּה: עַד יַשְׁקִיף וְיֵרֶא. יְהוָה צְבָאוֹת: ה׳ מְשָׁלַנִי שֵׁשַׁךְ. עַד אֲשֶׁר קָרַס: וְשָׁלְטוּ בִי אַחֲרָיו. מָדַי וּפָרַס: הֲפִיצוּנִי לְעֵילָם. וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: וְגַם עוֹד הָרַג וְהָרַס: שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה. חֲמֵשׁ מֵאוֹת: ה׳ הִנֵּה כָל אֵלֶּה. וְאִם מָשְׁלוּ בִי: כִּי מִמְּךָ. לֹא נוֹאַשׁ לְבָבִי: יַעַן כִּי אַתָּה יְהוָה אֵל אָבִי: תָּשׁוּב תְּרַחֵם. תְּרַפֵּא כְּאֵבִי: צָרוֹת הִשְׁכִּיחוּנִי. יְשׁוּעוֹת הַבָּאוֹת: ה׳ חֶשְׁבּוֹן קֵץ הָרִאשׁוֹן. לְאַבְרָהָם נִפְתָּר: וְזְמַן קֵץ הַשֵּׁנִי. יִרְמְיָה הוּתָּר: קֵץ שְׁלִישִׁי. מֵהַכֹּל נִסְתָּר: שׁוֹטֵט כָּל דּוֹרֵשׁ. וְיַחְשׁוֹב כָּל תָּר: נֶעְלַם חָזוֹן. וְנֶעְדְּרוּ הַמַּרְאוֹת: ה׳ אל מלך

מד יְרַצֶּה עַם אֶבְיוֹן. אֲשֶׁר פָּנֶיךָ שִׁחֵר: צוֹעֵק וּמִקּוֹל קָרְאוֹ. גְּרוֹנוֹ נִחַר: חֲסָדֶיךָ אֵל קַדְּמוּנוּ. הַלַּיְלָה גַּם מָחָר: יְהוָה הַקְשִׁיבָה. עֲשֵׂה אַל תְּאַחַר: ה׳ אֲשֶׁר יִתְוַדֶּה חֶטְאוֹ. וְיָקוּם עַל אַשְׁמָתוֹ: וְשָׂם עָוֹן בִּצְעוֹ. לְנֶגְדּוֹ עוֹמָתוֹ: מַלְאֲכֵי רַחֲמִים תִּשְׁלַח. וְתַפְגִּיעַ מְגַמָּתוֹ: כִּי בְּבוֹשֶׁת כְּלִמָּתוֹ. לִבּוֹ בְּקִרְבּוֹ סְחַרְחַר: ה׳ בִּגְלַל זֶה אֲדוֹן הָאֲדוֹנִים. שְׁעֵה דַּלִּים וְאֶבְיוֹנִים: לְשׁוֹפְכִים לְךָ תַּחֲנוּנִים. שָׂא עָוֹן וְזְדוֹנִים: וְאִם יִהְיוּ כַּשָּׁנִים, כְּצֶמֶר צַחַר:

מאחר חרבן בית שני עד זמן הפייטן: הנה כל אלה הגזרות והגליות אירעו לי ואף אם משלו בי עם כל זה ממך לא נתיאש לבבי מישועתך ע״ש כל זאת באתנו ולא שכחנוך: צרות וכו׳. הבית כמו הפוך צרות הבאות ישכחוני ישועות: נפתר. נתפרש ד׳ מאות שנה: הותר. בבעים שנה: נסתר. נעלם: ישוטט. לשון משוט בארץ: כל תר. כל חוקר ומחפש מן ויתורו את ארץ כנען וכו׳. ונעדרו. נחסרו: חזון ומראות. לשון נבואה ורוח הקודש:

ירצה. שחר. לשון שחר וענין תפלה הוא כי כן דרך הזריז להשכים בשחר: נחר. ענין שריפה כאלו נשרף גרונו מרוב קראו לפניך: בצעו. לשון עושק: לנגדו. ע״ש וחטאתי נגדי תמיד: ותפגיע מגמתו. לשון פגישה שיפגשו לקראתו כע״ש ויפגעו בו מלאכי אלהים: סחרחר. לשון סיבוב תרגום סביב סחור סחור כלומר הולך סביב סביב ואינו מיושב מרוב צרות: שא עון. לשון סליחה: כשנים. תולעת שני, והוא צבע אדום הנקרא בערבי קרמז: כצמר צחר. יהיו כצמר לבן כינוי למחילת העון: ומרייהם. חילוף ושינוי דבר ומליה יקרא מרי: לפשעם. בשביל פשעם: חיש. פי׳ מהר: גוייהם. גופותם:

שטפוני דמעותי. הכוונה שירדו דמעותיו ג״כ לרוב כנחל שוטף עד שכאלו שטפו הדמעות אותו לריבוים: ונגרו. לשון הטפה וזילה: מרורות להב מוקדה. על מרירות להב ומוקדה של הגיהנם שהוא מוקף לרשעים על עונם: ברעיוני. לשון במחשבותי: יחזה ארחי. יראה דרכי: ביום חשבון. אחר המיתה: יקימני בעל כרחי. שמכניסין הנפש בגוף ומקימין אותו להודות על חטאתיו:

פעולותי. מעשי: המסותרים. הנעלמים ממני: ומר שיחי. שהמריתי והפלגתי בכעסי להתרעם על שכן תרעומה רבה: (איוב כ"ג) ולא ימצא בי זכות כי אם לבד חטאתי וכו': ומדוחי. מה שהדחתי עצמי ממלותיו ודרכיו: צרחי. לשון צעקה: מלהטת. לשון שריפה הוא: יחידתי. נשמתי ורוחי: ואת כל זאת הבינותי. מזיד אני ויודע הייתי שיבא עלי כל זה: סמר. הוא ענין נצירה ולעדה כאדם שעמדו שערותיו: השיאני. ה"א השיאני: אשר עבר עלי משמר. הוא הנחש הקדמוני שעבר והשיא לאדה"ר על עץ הדעת דכתיב ביה ג"כ לשמור את דרך עץ החיים. ואפשר שיהיה לשון עברה וכעס כלומר לקנאתו ולכעסו כי שהייתי שומר התורה והמצוה השיא אותי לילך אחריו: כוס רעל. כס המות: ויין חמר. אדום שכן אדום כלשון פרכי אחמ"ר כינוי הוא לטעות ר"ל שאלו שכרו שלא ידע מה הוא עושה: לא גמר. לא השלים כי הוא הולך ומפתה אותו תמיד: וקורץ. נגזר ונחתך מהעפר: חומר. טיט: וצור. ורחם:

בנאדך

ה' וְהַצֹּעֲקִים בְּשִׁבְיֵיהֶם. לַעֲנָם וּמְרִיֵּיהֶם: וְדִמְעָתָם יוֹרִידוּ. לְפִשְׁעָם עַל לְחָיֵיהֶם: חִישׁ נָא אֶת יְשׁוּעָתְךָ. וְאֶת פְּדוּתְךָ בְּחַיֵּיהֶם: וְאֶת תְּפִלַּת גְּוִיֵּיהֶם. תְּקָרֵב וְתִרְצֶה וְתִבְחַר: ה' אל מלך

מו שְׁטָפוּנִי דִמְעוֹתַי. וְנִגְּרוּ עֲלֵי עֵינַי: מְרוֹרוֹת לַהַב מוֹקְדָה. בְּעֵת תַּעֲלֶה בְרַעְיוֹנַי: עֲוֹנוֹתַי בְּעֵת אֶזְכּוֹר. בְּבוֹשֶׁת פָּנַי: וְאוֹמְרָה עַל חַטֹּאתַי. אֶפְּלָה נָא בְיַד יְהוָה: ואומרה מְחִיָּה אֵיךְ אֱהִי שְׁאֵל. וְאֵל חַי יְהוָה אָרְחִי: בְּיוֹם חֶשְׁבּוֹן וְיוֹם עֶבְרָה. יְקִימֵנִי בְּעֵת כָּרְחִי: וְיַגֵּד לִי פְּעוּלּוֹתַי. הַמְּסוּתָּרִים וּמַר שִׂיחִי: וְלֹא יִמָּצֵא לְבַד חוֹבִי. וְרוֹב מֶרְיִי וּמַדּוּחַי: אֶהֱמֶה אֶצְעַק וְאֶהֱמֶה. וְאָרִים קוֹל בְּמַר צָרְחִי: וְאֶרְאֶה אֵשׁ מְלַהֶטֶת. יְחִידָתִי וְאֶת רוּחִי: וְאֶת כָּל זֹאת הֲבִינוֹתִי. וְהֵעַזְתִּי לְךָ מִצְחִי: וְשָׁבַחְתִּי חֲרוֹן אַפִּי. בְּיוֹם אֶעֱמוֹד בְּחֶשְׁבּוֹנִי: ואומרה

רְעָדָה אֲחָזָה גוּפִי. וּבְשָׂרִי מְאֹד סָמַר: בְּזָכְרִי יוֹם הַדִּין. יוֹם הַ
רַע וָמַר: וְיֵצֶר רָע הִשִּׁיאַנִי. אֲשֶׁר עָבַר עָלַי מִשְׁמָר: בַּעֲבוּ
אֲנִי אֶשְׁתֶּה. כּוֹס רַעַל וְיֵין חָמַר: וְהִכְעִיס אֶת צוּר יוֹצֵר. וְ
הִנֵּה לֹא גָמַר: אֱלֹהֵי חוּס עָלַי נוֹצָר. וְקוֹרַץ מֵעֲפַר חוֹמֶר: וְהַטֵּ
אָזְנְךָ אֵלַי. וְקַח שַׁוְעִי וְתַחֲנוּנָי: ואומרה יְהִי נָא חַסְדְּךָ עָלַי. בְּרַחֲמֶ
וַחֲסָדֶיךָ: וְאַל תִּפְקוֹד. וְאַל תִּגְמוֹל. עֲוֹן עֶבֶד עֲבָדֶיךָ: וְשׁוּר חֲ
וְגַם בִּכְיִי. וְשִׂים דִּמְעָתִי בְנֹאדֶךָ: וְאִם גָּדְלוּ עֲוֹנוֹתַי. רַבִּים הֵ
חֲסָדֶיךָ: וַעֲשֵׂה נָא לְמַעַנְךָ. וּלְמַעַן שֵׁם כְּבוֹדֶךָ: וְאָנֹכִי וְנִשְׁמָתִ

הלא

...א המה בירך: רעה אותי. עדי
...תי. בטרם יתמו שני: ואומרה אל מלך

שולחה אמי בעונותי. לקחו זרים בית
מעינותי: מחול ימים כבדו
...נותי. הלכו בעמל ויגון שנותי: על רוב
...שעי. ועל זדונותי: ידענו יהוה רשענו עון
אבותינו: שובה יהוה את שביתנו: שובה
...ה יהוה תשכח ציון. ועל מי תטש את
...ט הצאן: אשר היום. כמה נרבצים חיצון:
...מתי תאחר. קץ הפצון: חננו. כי רב
...שבענו לצון: הביטה וראה את חרפתנו:
...משפט עבדים. עובדים לקונם: שש
...ים. וישא יגונם: ובשביעית. יצא לחפשי
...ם: וכמה שביעית. חלפו ואינם: ועמך
...כה. ביד אדונם: קננו כי לך משפט
...אלתנו: שובה האל שופט. משפט בריתות:
...את ביובל. שדה רש ובתות: והארץ. לא
...מכר לצמיתות: וכמה יובל. נצמתו צמיתות:
...שו ארצי. קורצי שחיתות: ולא שבנו עתה
לנחלתנו: שובה אל מלך

...הרדתי ופחדתי. מתגרת ידך:
...שים עני. וגם בכיי. ודמעתי
...ידך: דר מרומות. ותהומות. הפלא
...חסדיך: רצה שיחי. בהעתירי.
...פקי על דלתיך: אלהים יום צעקתי
...ה נגדך: יהי נא חסדך לנחמני.
...אמרתך לעבדך: יהי ארוממך.

ביחוד

כנאדך. לשון נוד כלומר שלא תאבד טיפה:

שולחה אמי. שכינת עוזנו שמנו בגלות ע"ש ובפשעכם שלחה אמכם: היפצון. מלשון בהנפץ נפצה היא ובלשון חכמה הוא היפצון ר"ל היפרדו מן פלגי והלילני: לצון. כמתלוצצים בנו האומות על שלא בא קץ הישועה: וישא יגונם. כשיוצאים לחירות בכש וכדמפרש ואזיל: חלפו ואינם. עברו ולא נושענו: עד כה. עד עתה: בריתות. לחלוטין: שדה רש ובתות. שמכר שדהו מפני עניותו ודלותו: לצמיתות. לחלוטין: קורצי שחיתות. הורגים כמו לשחת את לבוש הנאה להם לשון קרץ מצפון בא בא:

הרדתי ופחדתי מתגרת ידך. מלשון וינר מואב כלומר מהמכות ע"ש מתגרת ידך אני כליתי: כנאדך. כנאד שלך הכינה היא שלא תאבד אפילו טפה מהם: דר מרומות ותהומות. על שם אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך: הפלא לי. באר והפרש. מן ונפלינו אני ועמך: שיחי. פי' תפלתי: בהעתירי. לשון ריבוי תפלה: אקדמך. בתפלתי. ויונתן תרגם אקדם אצלי: המעללות. המעשים: וזאת צוה. יש מהם עבירות חמורות ויש רזות ר"ל קלות: ואל עליה ואל קלות. קחי אלדקותי זכור לעיל כלומר ולדקותי יש מהם שהשכר גדול ויש ששכרן קל והשיקול הזה בדעתו כל אל דעות כי בתורה לא נתפרש את מתן שכר המצות כדי שלא ליתן הפרש ביניהם וה"ק ולא נמסר ג"כ הקלות: המסות הגדולות. לשון נסיון שאתה מנסני בגלות עכ"ז היה אתי לעזרי: ודלני מעומק. והעלני מעומק הגלות: והראני הפלאות.

בימי

בימי המשיח: בבור תחתיות. בגלות הזה: ולא תסופר בסוד עפר. הפייטן מחלה פני אל עליון לגאול אותו בחיים בעודו חי לספר גבורותיו כי לא שאול תודך מות יהללך וע"ש היסופר בקבר חסדך אמונתך באבדון חי חי הוא יודך כמוני היום. וזהו ולא תסופר בסוד עפר בהתחברי לעפר שהוא הקבר: מזעף. מכעס: הלא טוחי. ר"ל כליותי ונקראו כן בעבור שהם טוחות ומכוסות בחלב מן מי שת בטוחות חכמה הכוונה שהוא בוחן סתרי מחשבות כליות: ארחי. ר"ל דרכי: גלמי. גולם שלי: ראו עיניך. קודם שנבראת העולם: מרום מעל. מרום מעלה על שם אם אסק שמים שם אתה: מחבוא. לשון מטמון כלומר במקום שהוא מכוסה: כמו נעמול. כמשפטו ופרחנו לשון עמל: שגבני. רוממני והגביהני מן כי נשגבה: ובסופתך. רוח חזקה: בסערך. כינוי לחמת הש"ת לנקום את נקמת עם בני ישראל מאומות העולם ותהיה החמה חזקה לשברם ולכלותם כסער הים שמימיו נגרשים ומשתברים ממקום זה למקום זה: זעמך. קלפך:

יעזוב רשע נתיבו. דרך שלו: רום. גובה: יספה. לשון כליון: שמן. שם רע מן לשמלה בקמיהם: ודבה. דבה רעה ענין רע: ביונים אל ארובה. ע"ש וכיונים אל ארובותיהם רמז הוא לנשמה שתעוף למקומה ותשוב הגוף: והניבה. הבעל חיב כלומר המלאכים הממונים ליפרע מבני אדם על מעשיהם: הערובה. היא הנשמה שהיא ערבנית בעד האדם הזה שאומרים לו ומשביעים אותו הוי צדיק ואל תהי רשע וכו' וכבר ידוע משל רז"ל שהמשילו לחגר וסומא: כי

היום

יחוד שמך. אקדמך חצי לילות:
בעת זכרי. רצון יצרי. ורוע מעללות:
וחטאתי. וצדקותי. הן במאזנים לעלות:
וזאת עוות. וזאת רזות. ואל עלות ואל
קלות: היה אתי. בהראותי. המפ
הגדולות: ודלני מעמק. והראני
הפלאות: שתני בבור תחתיות.
במחשכים במצולות: ולא תספר
בסוד עפר. וגם אני אודך: יהי חי מל
אנה אלך. מזעף חרונך: הלא טוחי
וגם ארחי. גלמי ראו עיניך: ואם אע
מרום מעל. הלא שמה מעונך: ואם
אבוא. בכל מחבוא. ואציעה שאו
הנך: ואם אברח. קצות מזרח. קד
מפניך: גם שם ידך תנחני. ותאחזני
ימינך: כבן אביר. וחיק אזביר. צדקתך
לבדך: יהי ואם תגמול. כמו נעמ
ובעונינו תשלם: לא נכחד. הכי י
יצורים אש תאכלם: לכן כפר. ואל
תפר. ופניך אל תעלם: שגבני. סבבו
ואויבי כוקם תכלם: כן תרדפם
בסערך. ובסופתך תבהלם: והן עמ
ביום זעמך. ואני ברוב חסדך: יהי א

מט יעזוב רשע נתיבו. ויכניע רום לב
וישוב אל יהוה. וירחמהו בשו

בטרם יספה. או יומו יבא: מי ירא וחרד. יתן
אל לבבו: מי עזוב נא בן אדם. עזוב שמן
רבה: בטרם תתעופף. כיונים אל ארובה:
הנושה יבא. לבקש הערובה: לכן שוב וזכור.
את היום הבא: כי היום קצר. והמלאכה
מרובה: מי עזוב נא בן אדם. עזוב יקר נודד
נדוד: כי ערוך תפתה. בכל להב וכידוד: זכור
נא אחריתך. ביום תושד שדוד: וכל אח יאמר
אח. וכל דוד ידוד: לכן שוב והתקן עצמך
בפרוזדור. כדי שתכנס לטרקלין: מי עזוב
נא בן אדם. עזוב נחת ושמחה: בטרם נוד
רוחך. בכל פאה ורוחה: ועיניך יראו. גיהנם
פתוחה: ושם תהיה נפשך. שרופה גם כסוחה:
דע מאין באת. מטפה סרוחה: ולאן אתה
הולך. לבור שחת ושוחה: והחשבון תתן.
ישם עבים רכובו: מי עזוב נא בן אדם.
עזוב הבל והרחק: כי מחר תבכה. מאשר בו
תשחק: כי כתב איש ריבך. כתב לא ימחק:
לא יועיל מתן. ולא שוחד בחיק: והפועלים
עצלים. ובעל הבית דוחק: ואיש הריב נגש.
וגם נצב קריבו: מי אל מלך

מלך במעונך. נשגב ובאריאל: וברכב
שנאניך. אתה נורא האל: ומי זה
יחרונך. יכיל או נואל: לבי בעיניך. היום
יהיה לאל: חטאתי לפניך. אלהי ישראל:
שאתי נער מלא אשמה. איך ישא את פניו:
בתוך לבו מרמה. יחשוב וברעיוניו: אך הוא
ישב בכלמה. מפשעיו וזדוניו: לובש לבשות

היום קצר. עה"ז: והמלאכה מרובה. תורה ומצות. ואם לא עכשיו אימתי: יקר כבוד. הוא הממון: נודד נדוד. כי עשה יעשה לו כנפים. וכמאמרז"ל ממון מה אתה מונה וכו': כי ערוך תפתה. גיהנם: וכידוד. ניצוצי אש: תושד שדוד. כולם לשון בזיזה: וכל אח. לשון אחוה: יאמר אח. לשון צער ואבל מן ואמר אח (יחזקאל ו'): וכל דוד ידוד. וכל חביב וידיד וקרוב כשיבאים להניחך בקבר ירחק מעליך. ידוד. לשון נדוד: התקן עצמך. בעה"ז במע"ט. שהוא דומה לפרוזדור פי' פתח. כדי שתיכנס לטרקלין לעה"ב שדומה לטרקלין: נוד רוחך. לשון טלטול מן נע ונד: פאה ורוחה. בכל צד ורוח: כסוחה. לשון כריתה: מטפה סרוחה. ש"ז: לבאר שחת ושוחה. גיהנם: והפועלים עצלים. האדם בעה"ז: ובעל הבית דוחק: הקב"ה:

מלך. נשגב. מרומם: ובאריאל. בהמ"ק: וברכב שנאניך. ע"ש רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. והם כת המלאכים הנקראי' שנאנים: יכיל. יחזיק: או נואל. אם נואל. כמו או נודע. אם נודע. נואל. נסכל ונטפש מן אשר נואלנו כלומר מי הוא זה אשר יוכל לסבול ולהחזיק חרונך אם נסכל ונתחייב על מעשה סכלותו: נער. מנוער מן המצות: וברעיוניו. מחשבותיו: ובעבור אשמתי וכו'. ע"ש וחטאתיכם מנעו הטוב מכם: מה עשיתי. מה שעשיתי: בלבוש חתום ומוצנע. בקבר חתום נגוז: חרמי. תרגם יונתן גבר דחייב קטול: אתה גוזי. מוציאי: וגוזי. לשון הסרה והזיזה: אם אשחה לך. אם אנמיך ואשפיל עצמי. ר"ל אם לא אתחזק לעבדך: שח רומי. ישפל גבהי: ואם אעוז. ואם אתחזק ואתגבר

לעבודתך. לשון תוקף וחוזק: בך עוזי. בך תקפי. מדה כנגד מדה: נגרזתי. כמו נגזרתי. לשון כריתה: ביום ההוא. ביום הגאולה:

לשערי חסדיך. צעירי הצאן. קטני הצאן כינוי לישראל שמקטינים עצמם: ולבית הדום ועדך. בתי כנסיות שהם ועד להשראת שכינתו ית': נצבאו. נקהלו: בטוב שמך. בשמך הטוב יקראו: עדיך. עד מקומך. וי"ת לוחך: תשובה נצחת. חזקה מתמדת: פרוק. פדה: בשובה ונחת. פי' בשובה ונחת תושעון: ושמה ונחת. שמות אלופים מבני עשו: עזובים נעצבים. הניחום עצובים: למטה. לשפל המדרגות נדכאו: קדר. מבני ישמעאל: וענה. מבני עשו. כולם משלו בהם: מעול דין זה. לרוב עול דת שלהם שגוזר עליהם גזירות קשות נשפלו: וזה בגדי עדים. שנה. ואומה זו גזרה עליהם לשנות בגדי תפארתם ממכובד לבזוי: קרית חנה דוד. קריה ששכן בה דוד והיא ציון: אם בבכי יבאו. שאז ובתחנונים אובילם: במוט המוט ישבו. במוט כמו לא יתן למוט רגלך. לשון מעידת הרגלים: המוט. לשון עול או אפילו בעול שמוט דהיינו המוסרות: ישבו. כינוי אל הגלות: ועדך. יעוד והבטחות שהבטחתם לגאלם: אשר רדפו אפך. ע"ד כי אתה אשר הכית רדפו. ר"ל עם שהכיתם באפך. הם עזרו לרעה ורדפום: ושרשו נחלתיך. כביכול אתכו שרשיהם. הכוונה שחתכו סעיפיהם וגם השרשים: טפיך. הנביאים והפרנסים: ויסתופף. לשון גל: אל קרבו. אל תוכו תוך המקום: והנשיא. משיח צדקנו:

בעשור. שני שיעורים. ככותבת להכילה. וכמלוא לוגמיו לשתייה כדמפרש ואזיל. מלא לוגמיו.

מלא

אימה. מפחדך אדוניו: ורחמיך ורצונך
נגש היום שואל: חטאתי צר לי מחטאתי.
והייתי נד ונע: ולבי מאילתי. עד הנה לא
נבנע: ובעבור אשמתי. הטוב מני נמנע: כי
כל מה עשיתי. בצרור חתום ומוצנע: אך
חליתי פניך. אולי תקשיב לי האל: חטאתי
ואם אני. איש חרמי. אתה אל מעוזי: כי מבטן
אמי. אתה גוחי וגוזי: אם אשחה בך שנ
רוממי. ואם אעוז בך עוזי: וברוב מריי ואשמי.
אמרתי עת חפזי: נגרזתי מעיניך. אכן אתה
הגואל: חטאתי ראו זרע יעקב עבדי. ראו כי
אני אני הוא: כל הנקרא לכבודי. בראתיו א
יצרתיהו: וזכרו אותי לבדי. ובקעדי עזבוהו:
ודעו דרך ייחודי. ואקים ביום ההוא: אפדה
את בניך. אם תשוב ישראל: חטאתי אל

נא לשערי חסדיך. צעירי הצאן באו: ולבית
הדום ועדך. פה אחד נצבאו:
ענים כי הם עבדיך. בטוב שמך יקראו:
שומע תפלה. עדיך כל בשר יבאו: שומע מקבל
לשבים. תשובה נצחת: פרוק עם נכאבים.
בשובה ונחת: פדם מיד אויבים. ושמה
ונחת: עזובים נעצבים. למטה נדכאו: שומע
נפוצי עם נפלו. בידי קדר וענה: מעול די
זה נשפלו. וזה בגדי עדים שנה: רצם כי
מארצם גלו. ויבאו קרית חנה: ובתחנונים
יובילום. אם בבכי יבאו: שומע צורי עד מתי
עבדיך. במוט המוט ישבו: וסר מהם הודך.
ובעפר נחשבו: מתי יבוא ועדך. ולדביר

ישובו

שיבו: ומתי במועדיך. לפניך יראו: שומע
על העמים קצפך. שפוך וחמתך: אשר רדפו
אפך. ושרשו נחלתך: קרוב יראו צופיך.
שמעו תהלתך: ואל מזוזת ספיך. זהב
ובונה ישאו: שומע רוכב זבול וערבו. השב
...יך ונסיכם: אל מקדשך וכרובו. ישר נא
את דרכם: ויסתופפו אל קרבו. והנשיא בתוכם:
בבואם יבוא. ובצאתם יצאו: שומע אל מלך
בעשור לחדש. ביום בוא כפור עוני: קחו
עמכם דברים. ושובו לדר במעוני:
...ם ירדו. הלוחות השניות מסיני: קראתי בכל
... ענני יהוה: קראתי בעשור לחדש. יום
...שת ענוים: יבשר מתעניהם. אל מהולל
...אים: צאו משבי פשעיכם. אשר הייתם בו
...ניים: כי חמתי על גוים. ואתם תהיו נקיים:
...ו אשיג את רצוני. וינוסון כל יגוני: קראתי
...שור לחדש. יום נפשות נטהרות: מטומאות
...ות. ומדעות החסרות: יום מחילת הזדונות.
...ם כפור החמורות: ויום גזר דין בינונים.
...ם החיות ואם לכרות: הוציאני לאורות.
...ך תלוית עיני: קראתי בעשור לחדש.
...א יום הכפורים: יום הקרב שני שעירים.
...שר שני שעירים: לאבילה כבותבת. גפה
...רי תמרים: ולשתיה מלוא לוגמיו. כי בן
... מורים: שבענו מטובך. ושמע קול
תחנוני: קראתי אל מלך

אדוני הארונים. השקיפה ממעונים: ורחם
אביונים. כרחם אב על בנים: וזכור

בריה

מלא פיו: מורים. חז"ל:
אדוני וכו'. אמונים. המאמינים באל ויחודו: איתנים. החזקים באמונתם מן איתן מושבך: אזרח. אברהם: ומפלא המזרח אדם נקרא שהיה במזרח ארץ ישראל: ועדיך. ואליך: ארח. הלך: נרח. נתפלל יקרא: והוא בן שלש שנים שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי. כמנין עק"ב שנים הכיר אברהם את בוראו. והוא חיה קע"ה שנים. הרי ג' שנים יתירים שעדיין לא הכיר בהם את הבורא: תמודו. יצחק: תמים. יעקב: איש תמים. עשו: ושרה וכו'. דכתיב וישר אל מלאך. לשון שררה. כתרגום יונתן ואתרברב: אל עלומים. המלאך שעלום בכח. כי פלא גדול הוא להאבק אדם עם מלאך ויכל לו: כתמים. רובם הטעות: והלבן כשלג שניו. ע"ד אם יהיו חטאיכם כשנים שהיא אדום. כשלג ילבינו: איש עניו. משה: נורא בעליוניו. הקב"ה: בליתך. אהרן: יגדל נא כחך. ע"ש יגדל נא כח ה': משיחך. אהרן שנמשח בשמן המשחה: במנוחך. המשכן. דכתיב אל המנוחה: והביע. לשון דבור. מן תביענה שפתי: איש תם בלבבו. דוד הע"ה: נגיד בחרת בו. ע"ש ויצוך ה' לנגיד על עמו ישראל. וע"ש ויבחר בדוד עבדו: שגבו. רוממו: לצאת ולבא. במלחמה: קדמוך בניבו. לשון תפלה מן במה אקדם ה'. בניבו. בדיבור שיריו שכל המשוררים מתפללים במזמוריו: המקנא. פינחס. והוא אליהו ז"ל: עקש. לשון עוות: מתאנה. ענינו מבקש עלילות. מן כי מתאנה הוא לי (מלכים ב' ה'): והעליתו ממונה. לשון עילוי כמ"ש הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני. וכתי' ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא: מכונה בשמך. ישראל. נק' בשמו

כל

של הקב"ה שנאמר כל הנקרא בשמי כדאי' בב"ב : נביאי שוא הכרית . נביאי הבעל בימי אחאב : לטהר שארית. ישראל. כמ"ש ומכל טומאותיכם אטהר אתכם : במי נהר ובורית. משל הוא לטהרתם כדרך שמכבסים הבגד בנהר ובורית להעביר כתמיו :

שדודים. בזוזים. מן הבוגד בוגד והשודד שודד . נדודים .
נעים ונדים : מבורים בלא הון. כמ"ש חנם נמכרתם : הון. ממון : תשובב למרבץ . תשיבם לארצם מקום רבצם ומשכנם : לובשי תשבץ . הכהנים ע"ש ושבלת הכהנת שם : תרעת ושמעת. ונס תרעת ושמעת. והם בני יתרו דכתי' בד"ה משפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים וכו' ונקראו יושבי יעבץ לפי שלימדם תורה נקראו על שמו: לגויי הארץ החים שאת נס. ע"ש ונשא נס לגוים שיחרדו לבוא אל מקום הנס כן ישלחו ביום ההוא כל העמים את ישראל אשר בארצם שילכו להם בכבוד. החים. תמהר : ינון. זה המשיח. דכ' לפני שמש ינון שמו שעתיד לינן ליישני חברון : תשנם . לבון חגורה : עדרו . מערכות ישראל מן עדרי צאן . וי"ג עתרו כינוי לישראל שקרא להם משיח שם זה שעתיד להיעתר להם . עיין (ת"י ורד"ק לצפניה ג') : עתרים וחנים. מערי מצרים הן. לפני צוען מצרים . תרגם אונקלוס עתרים. וחנים. ותחפנחס והכונה לגאול מחדש ישראל הגולים שם: נס. דגל: להתנוסס . להתרומם. כדגל זה שמרימים אותו לאות: צדיק. הקב"ה שהוא לובש צדקה כשריון להושיע ישראל בגלות ובצאתם מהגלות שלא יארע להם נזקים : יקראוני עד אן וכו' חזוני אמוני. נבואת נביאי האמתים: לא יזנח.

ברית אמונים . שבועה איתנים : ואל תז
לנו. עונות ראשונים : ואל זכור ברית אזר
הדס בין החוחים פרח : ומפאת המזרח. כנג
השמש זרח : ומארצו ברח . ועדיך ארח :
ולשמך צרח. והוא בן שלש שנים : ואל זכ
ברית חמודו . אשר לפניך עקדו : ושלח א
ידו. במאכלת ליחידו : ופדיון שם בעדו. אי
עולה במעמדו : זרעו ציר הודו . פדה היו
מזדונים : ואל זכור ברית איש תמים . נצ
מאיש דמים : בסולם ממרומים . בשר
נחומים: ושרה אל עצומים. ומצא חסד ורחמי
העבר נא בזכותו כתמים. והלבן כשלג שני
זכור ברית איש עניו. ואת תורת הגיוניו: נרא
בעליוניו. כחך ראו עיניו: ולקהלת המוניו. הגי
דת חזיוניו: זכור זאת אדוניו. ידעו פנים בפני
ואל זכור ברית שלוחך. יגדל נא כחך : למ
משיחך . מכהן במנוחך : ושם ניחוחך. כלי
על מזבחך : והביע שבחיך . בבואו לפ
לפנים : ואל זכור ברית איש תם בלבב
נגיד בחרת בו : אשר מכל סביביו. הני
לו מאויביו : ורוחך אל שגבו . בעמדו לצאת
ולבוא: קדמוך בניבו . כמה שרים ונגי
ואל זכור ברית המקנא . לדור עקש ומתאנ
והעליתו ממונה. למבשר ומפנה: לכלות
משונה. אשר לוחץ ומענה: ופדה עמך מבי
בשמך בקרב שנים: ואל זכור ברית. נביא
שוא הכרית: והסתתרו. בנחל כרית: וזכ
הברית. אשר כרת לאחרית: לטהר שארית.

מי נתר ובורית. נוחלי דת עברית. ברחמיך
נשענים: ואל. אל מלך

שרודים נרודים. לציון תקבץ: מכורים בלא
הון. תשובב למרבץ: השב עטרת.
כשי תשבץ: תרעת ושמעת. משפחת יעבץ:
הודות ולזמר. לשמך עליון: אתה תקום.
רחם ציון: אתה לגויי הארץ. תחיש שאת
ם: יגון תגבר. ומתניו תשנס: עדרי תאסוף.
פוצי תכנס: תחדש גאולת. טאנים וחנם:
תן ליראיך. נס להתנוסס: צדיק. לובש
דקה כשריון: אתה משנאי ידבר. עזות
פני: מבקש להשמיד. תקות המוני: יקראני.
אן תיחל עיני: עניתיו הן כתוב. בחזיוני
אמוני: כי לא יזנח. לעולם יהוה: מעוז לדל.
מחסה לאביון: אתה השב גרושה. לנחלת
ירושה: ופקוד אנושה. ביד צר ענושה:
אכולה בכל פה. נתושה נטושה: חדש. צדקת
אבות שלשה: ושמים חדשים. וארץ חדשה:
ורים תכניע. כחורב בציון: אתה אל מלך

אם עונות יענו בנו. והרחיקו צור
ממנו: נשוב ונשיב לבנו. ונפרוש
פניו כפינו: אולי יתעשת לנו. ויפנה
מהרה אלינו: כי הוא ידע יצרנו. זכור
כי עפר אנחנו: כי זה ספר תולדות
אדם. וימי חייו ומיתתו: נברא מטפה.
דם. נדה היא יסודתו: בשאול ישכב
אדם. וימצא לפניו אשמתו: מה אנו

לא ירחיק וימאס: מעוז. לשון חוזק שהוא חזקו ותקפו של דל ואביון: גרושה. ישראל שנתגרשו מארצם: לנחלת ירושה. דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה: אנושה. ל' כאב וצער מן אנושה מכתך: ענושה. שמטילים עליהם מסים. מן ענוש יענש. ר"ל עונש ממון: אכולה בכל פה. ע"ש ויאכלו את ישראל בכל פה: נטושה. עזובה: חדש צדקת. כענין וכרתי להם ברית חדשה: ושמים חדשים וכו'. קראם חדשים כי הם עומדים בחידושם כיום שנבראו ולא יבלו. או שיהיו כחדשים בעבור גאולת ישראל כי ישמחו השמים ותגל הארץ: כחורב. לשון חמימות: בציון. מדבר יבש ושמם:

יתעשת. יחשוב מחשבה אחרת להיטיב לנו: כי הוא ידע יצרנו. כי אין לנו יכולת להלחם עמו כי הוא אש ואנו בשר מעפר ארץ קורץ: זה ספר. לשון ספור: ודם נדה הוא יסודתו. האדם נברא עצמו ובשרו מדם נדה כמאמר חז"ל: בשאול. גיהנם: כי צל נטוי. כי כצל הנוטה לערוב ימינו הכוונה שהם קצרים: שובבים. לשון מרד: תופיע. תגלה:

ישרא. איתנך. הם האבות שחזקים באמונת ייחוד האל ב"ה:

תשוק. לשון חפץ ורצון: שועם. תפלתם: אמוניך. האבות: צדקתם. שצדקת האבות תעמוד לישראל: ביום מחר. היינו בעצם יום הכפורים שהקב"ה דן את ישראל לתת לאיש כדרכיו: זכור איתן. זה אברהם אבינו דכתיב ביה משכיל לאיתן האזרחי: בנו יחידו. יצחק: כשושן. הצדיקים נקראו שושנים ונמשלו בהם והרשעים נמשלו לחוחים. כי המה כקוצים כסוחים כן אברהם אבינו גדל בצדקו בין רשעים ולא למד ממעשיהם: תחלת כל אזרחים.

כי

כי אברהם אבינו ע"ה הוא שהודיע שמו יתברך תחלה בעולם ונקרא אזרח ע"ש שבא מן המזרח ועליו הכתוב אומר מי העיר ממזרח: ברית הגביר. שמל הוא עצמו וכל בני ביתו: וגם העביר משאות שוא ומדוחים. תרגם יונתן נבואת מגן ומילי טעוותא. ופרשו נדח. רוצה לומר שהעביר אמונה כוזבת: ושרף אליל. כמו שסופר בדברי רז"ל שא"א ע"ה שיבר ושרף צלמי אביו: והחליף כליל. פ"ם והאלילים כליל יחלוף שהחליף ע"ז והכריתה לגמרי: ולא שמר ברית אחים. שעזבם והלך לו. כמ"ש ויקח אברם את שרי אשתו וכו' ללכת ארצה כנען: נצח נצחים. לעולם ולעולמי עולמים: וגם נפקד. ענין זכירה: צעיר שנים. בן ל"ז שנים היה יצחק כשנעקד: לזקן ימים. כמ"ש ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו: ונאם לו ניאומים. יצחק דיבר לאברהם דברי' ומהו. עקוד זבחך. כמ"ש רז"ל אמר יצחק לאביו חזק מאסרי בעת השחיטה כדי שלא אבעט בך וזהו מ"ש לבלתי נהיה אשמים: וזובח ונזבח וכו'. זה מתכוין להזבח וזה מתכוין לזבוח שניהם בלב שלם: בשלחו יד איש תמים. כששלח אברהם את ידו לשחוט את בנו. אז ויקרא אליו וכו' אל תשלח ידך אל הנער: זכרו. זכר שמו: ואת ספרו. ספר שבו כתובים זכיותיו כענין ויכתב ספר זכרון לפניו: ונשבעה. דכתיב בי"ם בי נשבעתי נאם ה' כי יען: הנזעמים. לשון מאיסה וקלס: היות תמיד לעיניך. זכות העקידה וכאז"ל אפר יצחק צבור ומונח ע"ג המזבח: איש תם. יעקב: אשר נחתם בכסאך. כאז"ל צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד: צבי נחמד. ישראל נק' צבי דכתיב הצבי ישראל: בחזיון. במראות הלילה: להזריח להפריח פרי

מה חיינו. כי צל נטוי ימינו: כי יהו"ה
אלהינו עד מה. לא השיב את שביתנו:
עד כי היינו שמה. ואתה הוא צור
מלכנו: כמה תסתר כמה. תשכיבנו
בבשתנו: כי כלינו באפך. ובחמתך
נבהלנו: כי שובו בנים שובבים. שובו
אלי ואשובה: הננו לך שבים. בלב
רך ונפש נכאבה: אל רחמיך הרבים.
עד תופיע ותקשיבה: כי לא נדע מה
נעשה. כי עליך עינינו: כי אל מ"י

נו ישראל. בחירי אל. ילדי איתניך: צור ישעם.
חשוק שועם. וזכרה ברית אמוניך:
ועניתם בם צדקתם. ביום בואם לפניך: ביום
מחר. כי תבוא על שכרי לפניך: ביום זכור
איתן. אשר נתן. בנו יחידו לזבחים: יחיד
תרת. אשר פרת. כשושן בין החוחים: שמו
הזכיר. וגם הכיר. תחלת כל אזרחים: ברית
הגביר. וגם העביר. משאות שוא ומדוחים:
ושרף אליל. והחליף כליל. ולא שמר ברית
אחים: וייחד לך. במהלכך. לעבדך נצ'
נצחים: זכור עושיו. את מעשיו לבניו הנאנחים:
ועניתה בם צדקתו. לעם קרואים בניך: נ"י
זכור נעקד. אשר נפקד. לקרבן זבחי שלמים:
בן זקונים. צעיר שנים. חננתו לזקן ימים: אשר
העדה. כמו עולה. כריח קטרת סמים: בניך
עקדו. אשר ילדו. ונאם לו נאומים: עקוד
זבחך. במזבחך. לבלתי נהיה אשמים: וזובח

וגזית. שניהם מכוונים לזרוק דמים : בלב
נשלם. לאל עולם. שניהם כאחד שלמים :
לטבוח. ולזבוח. בשלחו יד איש תמים : אזי
הננו. אשר נתנו. ולקרוא לו ממרומים : זכור
זכרו. ואת ספרו. ויחדו יהיו תמים : כהודעת.
ונשבעת. ובל תשכח לעולמים : זכור שבועה.
הקבועה. לבניו הנזעמים : וענתה בם צדקתו.
הוות תמיד לפניך : ביום זכור איש תם. אשר
נחתם. בכסאך שוכן זבולים : צבי נחמד. אשר
עומד. והוא יושב אהלים : ובשרתו. והבטחתו.
בחזיון יורדים ועולים : להזרית. להפרית. פרי
קדש הלולים : בפארותיו. ויונקותיו. נטיעים
המגודלים : אז נסגל. וגם נדגל. בשנים עשר
דגלים : והעריכם. והדריכם. בתום יושר
מפעלים : זכור חוקו. ואת צדקו. לבניו
האמללים : וענתה בם צדקתו. עבור הפיק
רצונך : ביום זכור אומן. אשר אמן. כאב
המגדל בנים : ברית עניו. וחזוניו. נאמן
הנאמנים : יקותיאל. בחיר האל. משיב אף
חרונים : אשר הוציא. וגם המציא. פדות
לבני איתנים : והוא הוריד. לבן שריד. שני
לוחות האבנים : להדביקם. להחזיקם. היותם
לך מאמינים : והעידם. וגם למדם. דת האל
בהגיונים : זכור בריתו. לעדתו. העניים
האביונים : וענתה בם צדקתו. לעם קדמו
פניך : ביום זכור מכהן. אשר כהן. במכלול
עוז ותפארת : לשרת לך. בהיכלך. בין בדי
כפורת : בעת נזהר. וגם מהר. בגחלי אש

קדש. הם י"ב שבטים שבישרו הב"ה
להעמידם כאחז"ל ברבה ויקח מאבני
המקום י"ב אבנים היו. אמר אם
מתאחים הם אלו עם אלו בידוע שאני
מעמיד י"ב שבטים ונתאחו וכו' ע"ש :
בפארותיו וכו'. לשון פארית ענפי האילן
רמז לי"ב שבטים: אז נסגל וגם נדגל.
כשנולדו לו י"ב שבטים נסגל ונדגל
בהם. ואפשר לפרש עוד אז נסגל ברכוש
צאן ובקר ועבדים ושפחות מלשון רז"ל
בן שסיגל בחיי אביו : וגם נדגל. לשון
הרמת דגל ע"ש ובשם אלהינו נדגול :
והעריכם. לשון חשיבות כלומר שהיו
גדולי הערך. ע"י שהדריכם בתום יושר
המעשים. וי"נ והדעיכם ר"ל יסרם,
שע"י זה כיהה את ילדם. וכ"ה ברבה
ריש פ' שמות על פסוק חושך שבטו
שונא בנו: חוקו. פי' חקוקותיו תורה שלמד:
האמללים. ענין חולשה : עבור הפיק.
בעבור שהפיק ר"ל השלים רצונך : זכור
אומן. משה רבע"ה דכתיב ביה כאשר
ישא האומן את היונק : אשר אימן.
גידל: וחזוניו. ונבואותיו : יקותיאל. זה
משה רבע"ה וז' שמות נקראו לו כדאיתא
בפסיקתא ובמדרש אסתר : משיב אף
וחרונים. דכתיב לולי משה בחירו עמד
בפרץ לפניו להשיב חמתו וכו' : שריד.
ע"ש ובשרידים אשר ה' קורא. אולי נקרא
כן ע"פ מאחז"ל וחמושים עלו בני ישראל
א' מחמשה וכו' כי נשארו וגילולו שלא
מתו עמהם : והעידם. דכתב העידותי
בכם היום את השמים : קדמו פניך.
שיחרו פניך בתפלה : מכהן. אהרן :
כהן. שימש : במכלול עוז. בלבושי מכלול
הם בגדי כהונה שהם כליל תכלת : וגם
מיהר. דכתיב והולך מהרה אל העדה
וכפר עליהם : ועוז נלמד. וחוזק ותוקף
חגר נגד המשחית. מן מלומדת על
מתניו.

מתניו: ביום מעמד. דכתיב ויעמוד בין המתים ובין החיים והעצר המגפה: בעת שמר. כלומר וגם כשפקד משה רבינו ע"ה ואהרן את ישראל מנה חצאי השקלים כדי שלא תשלוט בהם מגפה: פקודת המשמרת. שנתמנה במשמרת למנותם או י"ל בעת שמר. ששמר לשמור משמרת פקודת הכהנים במשמרותם: ומעבדו. ועבודתו: לבת נקראת שחרחרת. בגלות ע"ש אל תראוני שאני שחרחורת: משורר. דוד: משובחות. מעולות. מלפין רז"ל ה"ז משובח: בטעם. בדיבור: הגמית. הכרית והוא גלית הפלשתי: סנייה סוערה. ת"י חשיכתא מקבלת עולבן: במשפט אביונך. בעת שתשפוט אביונך: מקנא. פינחס: פדות המציא וכו'. דכתיב השיב את חמתי וכו': ובישרתו במשכורתו. דכתיב הנני נותן לו את בריתי שלום וכתיב בריתי היתה אתו החיים והשלום. שיהם בשלימות: ויהיו נקראים. הרנה שלו היו נקראים בבית נערב. הוא ביהמ"ק. נערב. לשון חשיבות או הוא לשון משכין שנתמשכן בעונותיהם של ישראל: פלאים מכוסה. חבושה בטמון: אתמוך. אחזיק: ולמעונך. ובעבור מעונך זה בהמ"ק מעון השכינה: הנדכאים. עניי שבר ובתישה: בגדים צואים. כינוי לעונות ע"ש הסירו הבגדים הצואים: והכתמים. רשמי העונות: העקודים והטלואים. נקודות. וקאי אכתמים: כי תעבור היום וכו'. ע"ש כל בני העולם עוברין לפניו כבני מרון. כבני אמריא:

ישראל. נכספים. לשון חמדה: שועתם: תפלתם: שחות.

כפופים: חוכים. מקוים: נדהמים. נבהלים ונפעמים. מן ותפעם רוחו תרגם אונקלוס ומטרפא רוחיה: קרא. מלאם: ואם כם. ואע"פ שהם ריקים

וקטרת: עבור משחית. אשר השחית. להיותה מכפרת: ועוז נצמד. ביום מעמד. ומגפה נעצרת: בעת שמר. ברית מאמר. פקודת המשמרת: זכור חסדו. ומעבדו. לבת נקראת שחרחורת: וענתה בם צדקתו. ותשמע ממעונך: ביום זכור משורר. המעורר. שנתו בחצות לילה: להודות לך. ברוב גדלך. העוז והממשלה: בתושבחות. משובחות. לשמך נורא עלילה: ברנוניו. ונגוניו. בטעם שיר ותהלה: אשר האפיל. וגם השפיל. והפיל בני עולה: יום הצמית. וגם המית. מגדף מחנה סגופה: זכור זכותו. לעדתו. עניה סוערה וגולה: וענתה בם צדקתו. במשפט אביונך: ביום זכור מקנא. אשר קנא. לשמך עושה פלאים: פדות המציא. וגם הוציא. נפשי מתוך לבאים: ובשרתו. במשכורתו. גאה על כל גאים: ברית לעילום. וחשלום. היותם שניהם מלאים: ברית כהונה. בקול רנה. ויהיו נקראים: בבית נערב. אשר חרב. ונפל וירד פלאים: במה אסמוך. במה אתמוך. ביום מעשי נמצאים: ואין כהן. אשר יכהן. לכפר על החטאים: ואין מנחה. ואין זביחה. ואין לשכת הטלאים: עשה למענך. ולמעונך. לבנים הנדכאים: מחה עונם. להלבינם. להעביר בגדים צואים: והכתמים. הרשומים. העקודים והטלואים: מחה ועבור. כי תעבור היום בכל צאנך: ביום

נז ישראל עבדיך. לפניך נאספים: מתאוים

יחָתְךָ. וּלְיִשְׁעֲךָ נִכְסָפִים: אָנָּא שְׁעֵה שַׁוְעָתָם. כְּמוֹ קָרְבַּן מוּסָפִים: הָאֵל הַנּוֹצֵר חֶסֶד לַאֲלָפִים: האל יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ. הַהוֹלְכִים מְהוּמִים: מִשְׁתַּטְּחִים וּמִתְנַפְּלִים. לָאֵל נֶאְדָּר בַּכֹּחַ: אָנָּא שְׁעֵה שַׁוְעָתָם. כְּמוֹ רֵיחַ נִיחוֹחַ: האל יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ. עָלֶיךָ נִסְמָכִים: וְאֶל רַחֲמֶיךָ נִשְׁעָנִים. וּלְיִשְׁעֲךָ חוֹכִים: אָנָּא שְׁעֵה שַׁוְעָתָם. כְּמוֹ עוֹלוֹת וּנְסָכִים: האל יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ. נִרְהָמִים וְנִפְעָמִים: וּמֵעוֹצֶם חֶטְאָם. קְרָאָם פַּחַד עֲצוּמִים: אָנָּא שְׁעֵה שַׁוְעָתָם. כְּקָרְבָּנוֹת וּשְׁלָמִים: האל יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ. נֶאֱנָחִים וְנֶאֱנָקִים: וְעַל טוּבְךָ נִשְׁעָנוּ. וְאִם הֵם מִטּוֹב רֵיקִים: אָנָּא שְׁעֵה שַׁוְעָתָם. כְּמוֹ חַלּוֹת וּרְקִיקִים: האל

אל מלך

רַבּוּ נַפִּיל פָּנֵינוּ. בְּנַפְשׁוֹת נֶאֱנָחוֹת: וְנִשָּׂא אֶת לְבָבֵנוּ. לָאֵל אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת: אוּלַי עָלֵינוּ הוּא יָחוֹן. וְיַמְצִיא הֲנָחוֹת: אִם רַבּוּ עֲוֹנֵינוּ. וְלֹא עָשִׂינוּ נְכוֹחוֹת: לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת: לה' חַסְדֵי יְהוָה הֲלֹא הֵם. רַבִּים מִמַּעֲשֵׂינוּ: בּוֹאוּ נִבְטַח עֲלֵיהֶם. וְנָשִׂימֵם מַחְסֵנוּ: וּמָנוֹס נִמְצָא בָּהֶם. מִפְּנֵי אַף יוֹשְׁנוּ: וְאִם לֹא נִבְרַח אֲלֵיהֶם. אָן יְהִי נִיסֵנוּ: מַהֵרָה יוֹשְׁבֵי שִׁיחוֹת. לִשְׁפּוֹךְ נָא דֵי שִׂיחוֹת: לה' יָדַעְנוּ כִּי אֲנַחְנוּ אֲשֵׁמִים. עוֹמֵד נֶגְדּוֹ: אָבֵן לֹא שָׁכַחְנוּ. כִּי הוּא נִשְׂגָּב לְבַדּוֹ: בְּזֹאת דְּבָרִים לָקַחְנוּ. הַיּוֹם מְלֵאִים פַּחְדּוֹ: וְנַפְשׁוֹתֵינוּ בְּטוּחוֹת. לָאֵל אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת: לה' אֵין לֶעָנִי לִבְטוֹחַ. בְּמַעֲשָׂיו לִמְחוֹת עֲוֹנָיו: אַךְ מַהֵר לְקוֹחַ. תַּחֲנוּן לְהוֹעִיל לְפָנָיו: וּלְהִתְעַטֵּף שִׂיחַ. כְּעֶבֶד לִפְנֵי אֲדוֹנָיו: כִּי יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ. לְשׁוֹחֵר לְחַלּוֹת פָּנָיו: וִידֵי רַחֲמָיו מְתוּחוֹת. מֵאַרְבַּע הָרוּחוֹת: לה'

אל מלך

שְׁחוֹרָה וְנָאוָה. כְּאָהֳלֵי קֵדָר: לְכוּדָה כְּשׁוֹשָׁן. בֵּין קִמּוֹשׁ וְדַרְדַּר: מָתַי

לגגה

מטוב שהיא התורה הנקראת טוב שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם: חלות ורקיקים. חלות לחמי תודה ורקיקי מלות כמו שמפורש בספר ויקרא:

רבו. הנחות. מן והנחה למדינות עשה: נכוחות. ענין יושר מן לא תחזו לנו נכוחות: יושבי שיחות. מהרה ברחו: לחסדי אל אתם יושבי ארץ שוחה: ולשפוך נא תפלה בריבוי עד די: שיחות. מן לשוח בשדה. לשון תפלה: מתוחות. פשוטות לקבל שבים:

שחורה כנסת ישראל נק' כן ע"ש שחורה אני: קמוש ודרדר. שניהם מיני קולים הם: מתי לגגה.

הרך

לגנה תרד. בעוז והדר: הגפן פרח. ופתח הסמדר: וינאין חרמון. ויפרח פרוח: וקויי יהוה. יחליפו כח: וקויי לשוכנת דומה. בין דומה ומשמע: לעג השאננים. תשתה ותגמע: ועינה כל היום. נגדך תדמע: הטה יהוה. אזנך ושמע: פקח עיניך וקרא. שנת פקח קוח: וקויי מעני תדכא. ושוטני תבוסס: נטישות תתהתז. וזלזל תקוסס: תתן ליראיך. נס להתנוסס: והלכו גאולים. כצאתם מרעמסס: ובני מעני. ילכו שחוח: וקויי היום כמה. נקטה רוחי: בשבתי מצפה. לחילי וגוחי: וידעתי. כי לא אבד נצחי: ואולם עוני. הרחיק קץ משיחי: ומרוב פשעי. ברח ברוח: וקויי אל מלך

ס לאט האץ בעם נדכה. ומכאובים כל ימיו:
יפחד לילו ויומו. מתגרת ידי קמיו: בך
יבטח בעת ישטח. צר רשת לפעמיו:
נפלה נא ביד יהוה. כי רבים רחמיו:
נפלה והרץ רשע עריץ. המתערה
כאזרח: ואם אין בנו מעשים. ומשפט
כראש פרח: וסרנו מני דרך. והטינו
מארח: באפך אל תוכיחנו. ועשה למען
אזרח: בחקותיך ארח. והדך מימי
עלומיו: נפלה יה אם על צוארי. עול
הפשע נשקד: אותו כסה. עבור בן

כשה

ארץ ישראל דכתיב וכנה אשר נטעה ימינך קרי ביה וגנה בחילוף גיכ"ק: פתח הסמדר. הם הענבים הרקים בתחלת יציאתם נקרא כן כינוי לתיקון מע"ט של ישראל שכולם הגלו מע"ט הגדולים והקטנים: לשוכנת דומה. ל' שתיקה: דומה ומשמע. שמות בני ישמעאל ומשמע ודומה ומשא: לעג השאננים. היינו לעג הגוים שהם שקטים: ותגמע. מלשון רז"ל לא יגמע בהם וכו' וכאלה רבים: פקח קוח. פירוש לפתוח להם בית הסוהר: פקח. לשון פתיחה: קוח. בית הסוהר. ונקרא כן לפי שהאסורים לקוחים וכלואים שם: תדכא. תשפיל: תבוסס. מן יבוס קמינו פירש בו לשון ביזה לשון יבוז. וי"מ שענינו הרמיסה והגיאול: נטישות תתהתז. מן ואת הנטישות הסיר התז (ישעיה ת"י) ופירש בו כי הסעיפים המתפשטים לכאן ולכאן נקראי' נטישות. התז. כרת ובלשון רז"ל התיז את הראש. וזלזל. מלשון וכרת הזלזלים והם סעיפי הנטיעות: תקוסס. לשון היבש: להתנוסס. להתרומם ולהתעלות: כצאתם מרעמסס. בקומה זקופה קוממיות: שחוח. בקומה נמוכה: נקטה. ענינו כריתה: לחילי. הקב"ה ע"ש ה' אלהים חילי: וגוחי. מבטן מוציאי: נצחי. תקותי: ברח ברוח. ע"ש ברח דודי ודמה:

לאט. מן לאט לי לנער לאבשלום. כלומר שתתנהג עמהם בנחת: נדכא. שפל: מתגרת. לשון שנאה ותיגר: קמיו. אויביו הקמים עליו: ישטח. יפרוש: לפעמיו. לרגליו ללכדם: רשת. ענינו מלודה: והרץ. לשון שבירה. מן ותרץ את גלגלתו: עריץ. חזק: המתערה. לשון חיזוק: כאזרח. נקרא תושב הארץ כן שאינו גר. ר"ל מתחזק כאלו הוא א' מאזרחי הארץ: ומשפט כראש פרח. פריחת גזר דין ופורעניות. בראש ולענה. על עונותם (הושע ג'): מארח. לשון דרך: אזרח. אברהם: עלומיו. נעוריו: נשקד. נקודים מגומרים ומסומרים הין פשעי בידו של הקב"ה: עבור בן

כבה

־שֶׂה לַטֶּבַח נֶעֱקַד: וּפִזֵּר חֲפֵץ קְרָבוֹת.
־אֶת כָּל חֵילוֹ פָּקַד: בְּמַשְׁמַנָּיו שְׁלַח
־זוֹן. וְתַחַת כְּבוֹדוֹ יֵקַד: כִּיקוֹד אֵשׁ
אַפֶּךָ. וְיֵהָפְכוּ כָּל זְמָמָיו: נפלה חֲסָדֶיךָ
־פְרוֹס וְאַל תַּהֲרוֹס. וּבַצָּרָה אַל תַּעְלִים:
־יר בְּרִיתְךָ לְאֹהוּבְךָ. תָּם יוֹשֵׁב אֹהָלִים:
־קְטַנִּים עֲבוּרוֹ תְּרַחֵם. וְתָחוּס עַל
־עֲלָלִים: וּמִגּוֹי אַכְזָר. תִּפְדֶּה עֲנִיִּים
־אֻמְלָלִים: וְחֶרְפָּתוֹ תָּשִׁיב לוֹ. וְיִטּוֹשׁ
עָלָיו דָּמָיו: נפלה אל מלך

א שִׁנְאַנִּים שַׁאֲנַנִּים. כְּנִצּוֹצִים יִלְהָבוּ:
לַהֲטֵיהֶם וּמַעֲטֵיהֶם. כְּעֵין קָלָל
־הָבוּ: מוּל כִּסֵּא מִתְנַשֵּׂא. בְּקוֹל רַעַשׁ יִרְהָבוּ:
־ בְּמַחֲזֶה זֶה לָזֶה. לְהַקְדִּישׁ אֵל יֶאֱהָבוּ: הָבוּ
־יָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ: הבו לְךָ חַיּוֹת עִלְיוֹת.
־תַחְתִּית כֵּס הַנִּקְבַּע: וְאֶרְאֶלִּים וְחַשְׁמַלִּים.
־ זִיו הַנִּצְבָּע: תְּהִלָּתְךָ וְהִלּוּלָתְךָ. יְהוֹדוּן
מחנות

כשה. ילחק: קרבות. מלחמות: פקד. לשון חסרון מן כי יפקד מושבך: במשמניו. גבוריו: רזון. לשון כחישות: ותחת כבודו. במקום שהיה מתכבד מחנהו העלום שם תבער בו מגפה שורפת שתשרפנו כשריפת אש (ישעיה י'): זממיו. מחשבותיו: תם. יעקב: עוללים. קטני קטנים. לשון עולל ויונק: האמללים. החלושים. וחרפתו תשיב לו: תשיב לו גמולו. שחרף השי"ת ועמו: ויטוש עליו דמיו. עליו יטיל הקב"ה (הושע י"ב):

שנאנים. על שם רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ולזה נהגו לקרות למלאכים שנאנים (רד"ק) ור"ל אלפים שוים: שאננים. דרז"ל רכב אלהים רבותים אלפי. שמ"ת שהם דהוקים. ה"ל שנאן שאננים ושקטים: כנצוצים. כגלולי אש: ילהבו. לשון להבה: להטיהם. מן משרתיו אש לוהט: ומעטיהם. מן עוטה אור כשלמה. לשון עטיפה: קלל. כעין נחשת קלל ר"ל ממורט וזך: ילהבו. שגוון שלהם קרוב לגוון הזהב: מול כסא. של מקום ב"ה: ירהבו. מן ורהב רעך. לשון רלוי והכנעה: במחזה זה לזה. על שם

־יה לאמר. ע"ש וקרא זה אל זה: הבו לה'. הנו לו כבוד ועוז: הבו. כפל הלשון כדרך שנכפל ־קרא לחזק הענין: עליות. עליונות הם חיות הקדש הנושאות לכסא: אזורי זיו. מן מאזרי זקות. ־ריהו מלהיבי הגלילות. כמו כן אמר כי אלאלים וחשמלים מלהיבים כביכול לגלגלי אש לתוקף חוזק ־ הגלגע. לפי שהם נוונים נווגים קראו להם כן כאלו לבושים באותו זיו: תהלתך והלתך. הענין בהם ־ ל' הילול. וכפל הענין לחזק: מחנות ד'. ארבע מחנות שכינה: זה יעריץ. לשון מורא ופחד ־נו לו הערילוה. מן ואת אלהי ישראל יעריצו (ישעיה כ"ט): ווה ימריץ. מן מה ימריצך כי ־. כפי' ז"ל לשון חוזק ותוקף: יבע. לשון דיבור. מן תבענה שפתי תהלה: בני חיל. הם המלאכים ־או בני אלים. לשון כח: ויקוו. הקו"ף בפתח לשון תקוה. כי הם מקוים ומתאוים לדרוש איה ־ כבודו: ושם כגוד. משתחוים. תרגום אונקלוס וישתחו וסגיד: למול פרגוד. מול רקיע ערבות ־ כמין פרגוד ביגס לכסא מעלה: נתקף לשון חוזק ותוקף: מוקף. מחיית ותשמלים: גזורי אש. ־ הם תתוכים מאש: אזורי. חגורים באזורי אש כדרך המשמש לפני אדוני שתמיד הוא חגור לשמש ־ אדונו לכל אשר יצוהו וישלחנו: ילפלף. כענין הדיבור לאדם: וציר ירלף. לשון הלעה. מן רלפת ־ וגם שכמו שנופל לשון הלעה בסדור האבנים בקרקע כן נופל בדיבור באדם מגיעו ומעריכו בשפתיו

מחנות ארבע: זה יעריץ וזה ימריץ. לך זמר ושיר יבע: בני חיל יום וליל. במשמרתם נצבו: הבו מכון משמר הנאמר. בראש מחנות המוניך: הלא נמסר ביד השר. מיכאל גאונך: במרכבות לרבבות. יעמוד על ימינך: ויקוו ויאוו. דרוש איה מעונך: ושם סגוד למול פרגיד. לך יסגו ויקרבו: הבו המון מחנה המשנה. על ידך שמאל נזקך: ועל צבאו ונשיאו. גבריאל הנשקך: בשרפים לאלפים. וחיל כבד מאד נתקך: זה איפה ואלה פה. ובבא קדשך מוקך: גוזרי אש אזורי אש. וסוסי אש ירכבו: הבו קול יצפצף ושיר ירצף. צבא מחנה שלישיה: וגבריאל שר האל. עוסד בם לתלפיה: ושאטתם ושעטתם. ירופף חוג עליליה: בקול אהיה. מקום אהיה. יוצר רום ותחתיה: ראות נאדר הנהדר. יום וליל יתאבו: הבו טכסי הוד לך סהוד. ברביעי ייעידו: ואמרתך וזמרתך. עם רפאל יגידו: וציון מעוז וכתר עוז. לך

יקשרו

בשפתיו: לתלפיה. מן לתלפיות. שפי' בו ז"ל לשון לימוד כי חסר בו האלף לתאלפיות: ושאטתם. מן משוט בארץ לשון שוטה ושיטוט ע"ש ויעף אלי אחד מן השרפים: ושעטתם. מן שעטת פרסות אביריו (ירמיה מ"ז) ר"ל הליכתם ופסיעתם בחוזק. כאלו הכאת פרסותם ירופף חוג עליליה. ר"ל יניד ויניעם. מלשון רז"ל אפי' לא רפרף אלא בעינו: חוג עליליה. ע"ש וחוג שמים יתהלך. ע"ש עגולת כדור הארץ: בקול היה. מקום כבוד אהיה: יוצר רום ותחתיה. שמים וארץ: נאדר. הקב"ה. ע"ש נאדר בקדש. תרגם אונקלוס תקיפא: יתאבו. לשון רצון ותאוה: טכסי הוד. מלשון טכסיסי מלכות: סהוד. עד תרגם אונקלוס סהיד: ייעידו. לשון קריאה. מן ענדם על גרגרותיך: וארבעתם. ד' מחנות אלו: ומכתם. לשון עטרה. מן כתם. כן פי' רש"י במזמור ט"ז): ויגמידו. לשון חיבור וקישוט: חברתם אלו לאלו: וידאגו שכן דאגה: גלילים. המלאכים שהם גלילי אש: ירננו. ל' שבח: בעד עמוסים. בשביל עמך ישראל שהם עמוסים מני בטן לשון חביבות. כן תרגם יונתן שהם חמוסים ביד העכו"ם בגלות לנגדיך יתחננו בעדם: רגליהם ישר[ה] ע"ש ורגליהם רגל ישרה: כמו בזק. מן כמראה הבזק (יחזקאל א') ופירש בו לשון ברק: ישמי[עו] לשון שיון: למול קדוש. הקב"ה: יערבו. מן יערב עליו שיחי. כי שיחתם תיטב ותהנה לו ית': ידי דלים. ישראל: נחשלים. מן כל הנחשלים. כמו נחלשים לשון חולשה: כפרם. פדיונם. לשון כ[ופר] הכוונה על זמן הגלות שאין קרבן ולא נשאר כ"א שיח שפתים: יקדמו. יחלו פני עליון עם נבדל. ע"ש ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי: הולך ודל. בגלות: אבל שיחו. הייתי הפו[ך] הולך וגדל כל עת שרואה בצרה את עצמו ונדחק יותר הוא מרבה בתפלה: בהתועדם לשון שמזדמנים יחד לבית התפלה שבשם הוא ועד השראת שכינה: ובגרונם רוממות אל. שמרוממים לאל ומקדישים אותו: אם ספו. מן יספו תמו. ל' כליון: דביר. הוא מקום בבית המק"ק כמ"ש קדש הקדשים: וכפו. הוא מכלי ביהמ"ק: ואין אפוד ותרפים. הוא ל' פ' בהושע ג' והשג"ג תקפ"ד נשאל לפרש זה והאריך בפירושי' שונים והנ"ל כרובים שהם בדמות בני אדם ועוד שם אפוד לכפר על עון התרפים כדאמרי' פ"ק דע"ז אפוד מכפר על ע"ז כנאמר ואין אפוד ותר[פים] עכ"ל. ועיין בב"ה רבה פ' כמגדל דוד ואלהך דמוכח כן. ולאגס אחד קדמון מחכמי התימן

בפירוש

יקשרו ויענידו: וארבעתם. שיר ומכתם. יתמידו
יצמידו: חברתם. וגברתם. לבל ייגעו וידאבו:
ניצוצים. נקבצים. לך יחד ירננו: בעד
מוסים. החמוסים. לעומתך יחוננו: באימתך.
ביראתך. רגליהם יכוננו: בקול חזק. כמו בזק.
קדושתך ישננו: ענות קדוש. לאל קדוש. למול
קדוש יערבו: הבו　אל מלך
ידי דלים. נחשלים. מלהשיג כדי כפרם:
אבל ברוחם. ומר שיחם. יקדמו את פני
יצרם: עם נבדל. הולך ודל. ושיחו הולך ורם:
בהתועדם. בבית מועדם. ובגרונם רוממות אל:
והקדיש את קדוש יעקב. ואת אלהי ישראל:
להקדיש　הלא אם סף. דביר וסף. ואין אפוד
ותרפים: ופרכת. ומערכת. ותמידים ומוספים:
ואין קטורת. וכפורת. לכפר על נגפים: קדושת
אל. בישראל. להדמות לשרפים: ומענים.
בנית שבים. להודות אל נאספים: ומחיל. אל
חיל. ילכו בני ישראל: להקדיש ואל נושא.
צור מחסה. אזי היית להם: על כרובים.
כבים. הרימות דגליהם: ובשמך. ממרומיך.
גוננת יה עליהם: ומלאכים. נערכים. שמת
נושאי כליהם: ראה עתה. כי חתה. יד מכבם
וחיליהם: וזר ירשם. והורישם. הבנים אין

כפירושו לפוטע פי' שהפייטן כיון בהיכת תרפים אל החזן שבו נגלים לכה"ג שאלת השואל כי החזן היה מחובר לאפוד באריגה ועליה קאי הפייטן כי לפי הסדר כן הוא אפוד ואחריו החשן ויהיה ותרפים כמו הפוך פתרים. כמו שמלה שלמה. ולזה ת"י ולית אפוד ומחוי הרומז אל החושן והוא המגיד עתידות ולא שייך לפרש לשון צלמים. כי מה בשורה היא זו ומי יתן וישתקע זכרם: לכפר על נגפים. קאי אקטורת כי סגולתה לעצור מגפה: לשרפים. מלאכים: ומחיל אל חיל. הרז"ל אמר שאלו מבהכ"נ ילכו לבהמ"ד לקיים ילכו מחיל אל חיל וכו': ואל נושא וכו'. ע"ש אל נושא היית להם וע"ש ואשא אתכם: הרימות דגליהם. הכוונה שהגביהם ה' למעלה ממעלת המלאכים כמ"ש ואשא אתכם על כנפי נשרים הם המלאכים בעלי כנפים. ועוד אחז"ל ברכה על כפים ישאונך. מי גדול הנושא או הנישא הוי אומר הנישא גדול: גוננת. לשון הגנה מן וגנותי על העיר הזאת: נערכים. סדורים מן וערכת את ערכו (רי"ו): נושאי כליהם. של ישראל. ובזוהר פרשת פינחס כלים של הקב"ה אלו ת"ח. ור"ל עשית למלאכים להיותם שומרים לת"ח ונושאים אותם כאשר ישא האומן את היונק שלא יארע להם נזק. או י"ל שהיו המלאכים נושאים אותם לגן עדן ביום המיתה שלא יפגעו בהם רוחות טמאות כענין
מא' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וכו'. או יש לומר עשית למלאכים שהם מסודרים שורות שורות נושאים תפלותיהם ובקשותיהם של ישראל עכ"ל מהרי"ו. ולי עבדו נראה עוד לפרש נושאי כליהם ר"ל שמת מלאכיך להלחם מלחמות ישראל כאלו הם נושאי כלי החרב והזיין של ישראל לערוך מלחמה והוא אומרו נערכים כאיש ערוך למלחמה וכענין ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור והוא פירוש נאות בסדור הדברים שקדמו: כי חתה. לשון כניעה כמו וחתו ובושו: יד מכבם. לשון שררה כמו והנה מציב לו יד: וחיליהם. חיל שלהם: וזר ירשם. האומות: והורישם. גרשם כמו אשר הוריש את יושבי הארץ: הבנים אין לישראל. בתמיה וכי אין בנים לישראל לירש אותי עד שהולך זר לירשו

לְיִשְׂרָאֵל: להקדיש דְּרוֹר יְקוּשָׁה. דְּרוֹר דְּרוּשָׁה. מִזְּדוֹנִים וּמֵאֲדוֹנִים: אֱיָלוּתָהּ. מְשֵׁה אוֹתָהּ. מִמַּיִם זֵדוֹנִים: וְאַל יֵיקַל בְּעֵת מִשְׁקָל. זְכוּת אָבוֹת רִאשׁוֹנִים: וְיִפָּקֵד. דַּל שׁוֹקֵד. לְדַבֵּר לְךָ תַּחֲנוּנִים: הוֹר אֲבוֹתָיו. וְכָל מֵתָיו. חַיֵּה בְּקֶרֶב שָׁנִים: כְּמוֹ נַמְתָּ. וְהִבְטַחְתָּ. לְזֶרַע בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: להקדיש הַמְּבוֹרָךְ. בְּכָל מַעֲרָךְ. בֵּין לְמַטָּה בֵּין לְמַעְלָה: אֵשׁ וּמַיִם. וְשָׁמַיִם. וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּלָה: יְעִידוּן עַל. אֲשֶׁר פָּעַל. כִּי מַה רָם וּמַה נִּפְלָא: וַעֲבָדָיו וְצֹאן יָדָיו. לְדִינוֹ עוֹמְדִים סֶלָה: בְּיוֹם פָּקְדוֹ. בְּנֵי חֶלְדּוֹ. תִּקְפָּץ פִּיהָ עַוְלָה: וּבוֹ יִצְדְּקוּ. וְיִתְהַלְּלוּ. כָּל זֶרַע יִשְׂרָאֵל: להקדיש אל מלך

סג יָהּ שִׁמְךָ. אֲרוֹמִמְךָ. וְצִדְקָתְךָ לֹא אֲכַסֶּה:
הֶאֱזַנְתִּי. הֶאֱמַנְתִּי. לֹא אֶשְׁאַל וְלֹא אֲנַסֶּה:
וְאֵיךְ יֹאמַר. יְצִיר חוֹמֶר. אֱלֵי יוֹצְרוֹ מַה תַּעֲשֶׂה:

דרשתיהו

לירשו: דרור יקושה. כנוי לישראל שהם כמו צפור ע"ש ודרור קן לה: יקושה. לכודה בפח המוקש כצפור זה שלוכדים אותו על ידי פח שהוא הרשת: דרור דרשה. לשון חירות דורשת ממך להצילה לחירות מיד זרים ומיד אדונים אלתך: אילותה. מן אילותי לעזרתי חושה. לשון כח ותוקף: משה אותה. לשון הוצאה מן ימשני ממים רבים: ממים זדונים. הוא כנוי למלכות אומות העולם שנאמר הוי המון עמים רבים. כהמות ים יהמיון: ואל יקל. ואל יהי' קל: בעת משקל. כשתעלה זכיותיהם במשקל הזכיות. אל יהא קל בעיניך לזכור להם זכות אבות להכריע כף הזכיות: ויפקד דל שוקד. ישראל יעלה זכרונם לפניך לטובה. שוקד. לשון התמדה. או הוא לשון מהירות: חיה בקרב שנים. ע"ש בקרב שנים חייהו בתוך השנים הללו: כמו נמת. לשון דבור מן וינאמו נאום וכו': והבטחת. שאמרת יחיו מתיך נבלתי יקומון. ויש גורסים במקום כמו נמת וכו' להשקיתם להחיותם היה כטל לישראל: בכל מערך. בכל סדר הן סדר עליונים המלאכים הן סדר הנבראים בארץ: יעידון על אשר פעל וכו'. כי מעניניהם ניכרת גדולת הבורא לעדות ברורה כי הוא רם עליהם והוא המנהיגם כרצונו. וע' ברכה שיר"ש פ' נאינה ורחינה: ועבדיו וצאן ידיו. הם ישראל ע"ש ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו והרלב"ג פי' וצאן אשר יצרו ידיו ע"ש. וי"ת ועאן רעיית ידיו ונקט לשון צאן לפי שבראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון ר"ל כצאן העוברים תחת מנה: לדינו עומדים סלה. הרב מעין גנים פי' זה ע"פ מ"ש שלמה המלך ע"ה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו שהכונה שלא ימתין להם הקב"ה עד שתתמלא סאתם רק יפרע להם תמיד עון שעשו אותו יום וזהו דבר יום ביומו. וכמו כן אמר לדינו עומדים סלה. כי הקב"ה פורע להם עונשן מדי יום יום כל השנה וכל זה בעבור שלא ימצא השטן פתחון פה לקטרג עליהם כי כבר נפרע פרעון עונם יום יום ולא נשאר כלום. וזהו ביום פקדו בני חלדו תקפץ פיה עולה היינו המקטרג שלא ימצא עוד מה לקטרג ובו יצדקו ביום ר"ה עצמו: יצדקו. יצאו זכאים בדינם: ויתהללו. על שהם עתה זכאים:

יה שמך ארוממך. אחשוב ברוממותך מן ארוממך אלהי המלך: וצדקתך לא אכסה. ע"ש הכתוב צדקתך לא כסיתי בתוך לבי. אך בשרתי צדק בקהל רב: האזנתי. ע"ש והאזינה למלותיו ל' הקשבה: האמנתי. ע"ש והאמין בה' וכולם פועל יוצא לאחרים כי לא לבד הוא עצמו כי גם למד לאחרים: לא אשאל. ע"ש לא אשאל ולא אנסה את ה' (ישעיה ז'): יציר חומר פי' נוצר מחומר: פגשתיהו. מצאתיהו לקראתי: הבהיר. ע"ש בהיר הוא בשחקים: כאור מזהיר. בלי מסך כי המסך ימנע האור ויכסה אותו. והקב"ה אור מזהיר באין מונע להכהות זהרו: ועוז ידך. לשון תוקף וכח: מספרי

השמים

...שתיהו. פגשתיהו. למגדל עוז וצור מחסה:
...הזיר. כאיר מזהיר. בלי מסך ולא מכסה:
...שתבח ויתפאר. ויתרומם ויתנשא: ישתבח
...ר כבודך. ועוז ידך. מספרים השמים: בעת
...ותם. ועת פנותם. ועת שחותם אפים:
...אבים. נהלכים. בתוך אש ומים: יעידוך.
...יוך. בורא ניב שפתים: וכי תסבול. לא
...צול. בלי זרוע וידים: תחתיות. ועליות.
...חיות והכסא: ישתבח ומי ימלל. כביר
...לל. שחקים באמונתו: חי עולם. אשר
...ם. בגבהי רום מעונתו: וברצותו. בבן ביתו.
...אהלו שם שכינתו: ושם מראות. לנביאות.
...בים אל תמונתו: ואין תבנית. ואין תכנית.
...ין קץ לתבונתו: רק מראיו. בעין נביאיו.
...מלך רם ומתנשא: ישתבח דבר גבורות. בלי
...ירות. ומי יספר תהלותיו: אשרי איש. אשר
...יש. להזכיר עוז גדולותיו: ויסמך. באל
...מך. עולם על גבורותיו: ויעריצו. שיב
...גיא. ויצדיק דין עלילותיו: ויודה על. אשר

פעל

השמים. ע"ש השמים מספרים כבוד אל: בעת עלותם ועת פנותם. כשהם מסבבים ממזרח למערב וממערב למזרח: ועת שחותם. לשון כריעה והשתחויה: נהלכים. נפעלים כנגזר עליהם: בתוך אבני אש ומים (עיין שה"ש רבה פ' לאינה ורחינה): וכי תסבול. השמים וכל צבאם והארץ וכל אשר בה. כי כלם תלוים בספירה וספירה תלויה בזרועו של הקב"ה ר"ל במאמרו ית' כמו שאומר אחר כך בלי זרוע וידים: לא תבול. מן נבול תבול לשון יגיעה: בלי זרוע וידים. כי אין לו גוף ולא דמות הגוף: התחתיות ועליות. הוא פירוש למ"ש כי הסבול ואמר כי הוא סובל העולם התחתון והעולם העליון והחיות והכסא כי אעפ"י שהחיות נושאות לכסא והכסא מושב לו ית'. עכ"ז להשמיע ולשבר את האוזן כי לעולם הוא ית' הנושא לכל במאמרו: מחולל שחקים. מן אל מחוללך. ותרגם אונקלוס די ברא־ך. ויש מפרשים לשון יצירה והנעה מן חיל כיולדה עיין רש"י איוב פ' חולל אילות תשמור: שחקים. שמים: בגבהי רום מעונתו. ברקיע ערבות: בבן ביתו. ישראל ע"ש העבד ישראל אם יליד בית הוא: באהלו שם שכינתו. בית המקדש: להביט אל תמונתו. ע"ש ותמונת ה' יביט ויהבל דרך משל ... וז"א אין תבנית ואין תכנית. מן ויכונני ברחם אחד (איוב ל"א) לשון תיקון אברים: ואין ... לתבונתו. ע"ש ואין קצה לתכונה (נחום ב') ר"ל אין קץ למחשבתו מן ויתוכן לבנים תהוי. לשון ...: רק מראיו בעין נביאיו כמלך רם ומתנשא. ע"ש ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא: ... ימהר: תומך עולם וכו'. סומך מן תמכו בידיו: ויעריצו. מן ילא אלהי ישראל יעריצו: שוב ... בטוב ורעות. הכוונה שלא יחקור כל כך כדאיתא בספר יצירה: ויצדיק דין עלילותיו. מעשיו: ... ממנו פעולותיו. ע"ש כל פעל ה' למענהו: וכי יש יום לאל איום. הוא יום המיתה שהקב"ה ... האדם על כל מעשיו: השתיקן והכינן. לשון בנין ותריפות. ר"ל היה בנין ותריף וזריז ומוכן: ... בסודך. לשון היבור ר"ל ממה הורכב גיפך מדם וליחה. והיא ע"ד אמרם ז"ל דע מאין באת. ... סרוחה: ומי הכינך. לשון תקון יצור אברים. ע"ד אמז"ל אדם נותן וכו' והקב"ה נותן בו ... וכו': יגידך. כי הנשמה היא המגידה ומעידה לאדם: והעידה כבודך. היא הנשמה שאריך לעורר ...: חקור פעליו. ר"ל מעשיו במה שהורשית התבונן: רק אליו אל תשלח ידיך. שאין לך רשות להתבונן

פעל. כי למענו פעולותיו: וכי יש יום. ראו איום. ודין על כל המעשה: ישתבח השתונן והבונן. והתבונן בסודך: והבטת. מה אתה. ומאין יסודך: ומי הכינך. ומי הבינך. וכח מי ינידך: והבט אל. גבורות אל. והעירה כבודך: חקור פעליו. רק אליו. אל תשלח ידך: כי תדרוש. בסוף וראש. במופלא ובמכוסה: ישתבח

והולאי סליחות מיסוד זקני מהר"ר צאלח נע"ג

סר צור ישראל קדושו. דרשי ויחמול עליך: ורוצי חושי לדרשו. לרחם על פליטיך: ויבנה לך את מקדשו. להקריב כל קרבנותיך: ושאי אליו כפיך. לכפר על עוניך: ישאי אמצי את צדקך. להשיב פניו אליך: והרי את חדקך. רשת הם לפעמיך: והגבירי את חשקך. להיטיב את מעשיך: ושובי אל אלהיך מכל חטאתיך: ושאי לקראת אלהיך הכוני. לטהר את דרכיך: ומהרי והתלבני. מזוהם סיגיך: ושובי ואל תפני. לדרך שוטניך: ושפכי כמים לבך. על רוע מעלליך: ושאי חלי פני אלהיך. ויקל ידו מעליך: כי הוא אדוניך. יחוס ויחמול עליך: והעבירי זדוניך. מאת פניך: וישיב חרון אפו. וזעמו מעליך: ישאי

אם

להתבונן ולחקור בו כי אין לך עסק בנסתרות: כי תדרוש וכו'. מה למעלה ומה למטה העכם: במופלא. מן כי יפלא ממך דבר. לשון כסוי והבדלה: ובמכוסה. המתכסה ונעלם ממך:

א"ה הנה מו"ז יסד סליחות אלו ורשם שמו בראשי החרוזים **צאלח אבן יחיא**. ותחלת דבריו העיר אל עבר פניו בהקדמה קטנה וזה נוסחה:

אמר המחבר. אי"ה. אחרי שראיתי אורך הגלות המר והאפל שאנחנו בו דור אחר דור וגם לצרינו בין האומות וסבלינו בחירופין וגידופין ובהשפלה גדולה מעול הזמן ותלאותיו ראיתי לכתוב הפיוטים שחננני הש"י שנלעק ונתפלל לפניו ית' שיפדנו מזה הגלות אשר לא נודע לו קץ וסוף ולבקש מהש"י שימהר יחישה בביאת משיחנו לקבץ פזורינו ויעלנו לארצנו ויבנה בית מקדש תפארתנו כמו שהבטיחנו ע"י משה שלוחו כמ"ש אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך והביאך ה' אלהיך אל הארץ וכו' עכ"ל הקדמתו ז"ל: ומהצור אשאל להיות עם פי לכתוב הבנת דברי פ ילדי"ק חן:

צור. הוא הסלע. ולחוזק הסלע כינה הש"י בו כמ"ש ואין צור כאלהינו. כי הצור הוא מגן ומחסה להולכי דרכים מזרם וממטר וע"ש ואל צור ישראל (ישעיה ל'): קדושו. ע"ש קדוש ישראל: דרשי. מדבר אל כנ"י: חושי. מהרי: לדרשו. לדרוש אותו: פליטיך. השארית הנשארה ע"ש פליטת בית יהודה: ושאי אליו כפיך לכפר על עוניך. אמר כי אעפ"י שמהרה יבנה ונקריב קרבנותינו היינו לכפר על החטאים שהוא השוגג. אבל העון דהיינו המזיד אין קרבן בא עליו ואין מתכפר אלא בתחנה ווידוי כמו שמודין: אמצי. מן חזק ואמץ. אמר שתתחזק בצדקה כי אז ישיב פניו אליה ע"ד הז"ל כשישראל מסגלים תורה ומצות הקב"ה הופך פניו אליהם פנים אל פנים להיטיב אליהם כמ"ש ופניתי אליכם הכוונה בו אהפוך פני אליכם: חדקך. הם הקוצים. מן כמסוכת חדק. וכינה הפגעות בהם. שהם כמו קוצים הפוקלים

אם תיטיבי מעשיך. יצילוך קבוציך: ותשובי
...מתחצביך. להאיר עיניך: והתענגי בשוריך.
בנועם אלהיך: ותשובי ותסתופפי. בצל
אדוניך: ושאי בארצות החיים. תתהלכי לפני
אלהיך: ובנועם אלהים. יחזו עיניך: ובזוהר
אלהים. יזהיר פניך: ותשבי שם עד עולם.
לפני עושיך: ושאי נאום יועציך קבלי. ויהיו
...ן רצוניך: וממצולות ים תעלי. ותפני אל
אלהיך: ולאוהבך טוב תגמלי. את יושר
...יך: ואז ברנה תשמחי על מעשיך: ושאי
...ם ולילה תשקדי. ללכת לבית אלהיך: שנת
...יך נדדי. ושירי לקוניך: ואת שם קדשך
...די. ויאר פניו אליך: ובכל לב ובכל נפש.
...די את אלהיך: ושאי חזקי ואמצי את לבבך.
לעבודת אלהיך: כי הוא שוכן בקרבך. בישרך
את פעליך: ואם תשובי עוד לחובך. יסיר
...יך: ויעזוב אותך. לפני כל מעניך: ושאי
...יך אלהיך. ולא יחמול עליך: ויאבדו זרים
...יך. וירבו את פצעיך: וינגו את בניך.
...רץ מדוחיך: אם לא תשובי. אל יהוה
אלהיך: ושאי אמרי האזיני. ואל תחרישי ותקשי:
...שי ושמעיני. לעבוד צור קדושי: שאת
...ת עיני. וחמדת נפשי: ואז יהי שלום בחילך.
שלוה בארמנותיך: ושאי אל בלך

העוקלים ומכשילים לגוף: רשת הם לפעמיך. העוות הם לך למלודה שילכדו רגליך הולכם: חבקך. תאוה וחשק כענין עבדו את ה' בשמחה: לקראת אלהיך הכוני. ע"ש הכון לקראת אלהיך ישראל בתשובה ומע"ט: מזוהמת סיגיך. מטנוף פסולת שלך כיטי לצינות: לדרך שטניך. היצה"ר הוא שטן הוא יצה"ר כחז"ל יורד ומשטין עולה ומקטרג: מפללך. משפיך הלי. לשון תפלה: ויקל ידו מעליך. יסיר מעליך הפורענות: כי הוא אדוניך. כי דרך האדון לחמול על עבדי בשיטיב אליו: והעבירי זדוניך מאת פניך. ע"י התשובה ע"ש גם ה' העביר חטאתך. והוא אז"ל בס' הזוהר דהובא מקטרג ליה לאינש תדירא. וכד הדר בתיובתא קב"ה תבר ליה. ואמר מאת פניך כי כביכול הוא עומד לנגד פני האדם. א"נ הפשעים נרשמים במלת פני האדם ובחוזר בתשובה אז מעביר רושם כהמי הטוית מעל פניו: אם היפיפי מעשיך. אז ילילו קמיך. קהליך הנקהלים להתפלל כי בלעדי מע"ט לא הועיל קהלם ויבילם יהבי מוכח ביפיה דקרא (ישעיה נ"ז) את כולם ישא רוח וגו' כי אתגם לריך לבהיון היבורות המשבים ויקבץ קהלה: ותשובי למחלציך. ירושלים. ואמר למחלציך. להיות בעפרו כל אדה"ר לוקח מכם ממקום המזבח שנאמר בו מזבח אדמה וגו' כנודע מרז"ל: להאיר עיניך. כי אז יוסר חשכת ואופל הגלות: בשוריך. לשון ראיה ע"ש לחזות

ציון

ושם ה': ותסתופפי. ע"ש בחרתי הסתופף בבית אלהי הוא בהמ"ק ואפשר דירמוז לעולם הבא ע"ש הפלוך כי אז תשוב הנשמה למחנכה כסא הכבוד: בארצות החיים תתהלכי. ע"ש אתהלך לפני ה' בארצות החיים: ובנועם אלהים: ע"ש לחזות בנועם ה' וגו' ואפ"ש כבכר זכרו לפיל חזר וכפלו ... המדרגה כי הנשמה הבחינה ממדרגה למדרגה היותר עליונה מתגבר לפניה. ואמר אלהים ... אל הוי"ה בניקוד אלהים ת"ק: ובזוהר נגידים. כאז"ל בו' כתות המקבלים פני שכינה בפניהם

יהבו

סה ציון וירושלים. עד מה לא תרחמה:
ועם יצא ממצרים. עד מה
יהמה: ודמעות כמים. מעיני ירדו:
על זאת. לבי ובגדי אפרים:
אצעק במר שיחי. כי [illegible]
[illegible] וכחש בשרי. ונפחה עצמותי:
ואבד וקצר כחי. [illegible]
תפארתי: ועד זאת היא אין [illegible]
[illegible] ותעב הנחמה: [illegible]
[illegible] השען עד [illegible]
[illegible] שבן ובוהו. [illegible]
[illegible] עלי [illegible]
ואת איבי ומשנאי הרבמה: [illegible]
עד [illegible] אראה. [illegible]
[illegible] היום הזאת. [illegible]
[illegible] והפר עליהם הזאת. [illegible]
[illegible] ואת [illegible]
[illegible] אמר [illegible]
את [illegible] והנם עליו [illegible]
תפרא. [illegible]
[illegible] הארץ משממה: עד במה
[illegible]

היצ"א

יתני לברוב ולכוכבים ע"ש ומגיהן רבים ככוכבים. נגוהים. הם הכוכבים המאירים לעולם: ותבני בם. ע"ש הז"ל לדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם: עד עולם. לנצח. וירמוז גם כן לעולם הגלל כשם העונם העליון: נאום. ל' דיבור. אמר כי ראוי לך לקבל דבר יועלך ותשימו אותם כענק בצואר שהוא הכשיט שנותנים בצואר ע"ש וענקים לגרגרותיך: וממלולות יס תעלי. כינוי לשונות שהיא עונמה בהם כטובע במצולות ים: ולאוהבך. הקב"ה ע"ש אהבתי אתכם: טוב הגמלי. ומהו את יוסר פעליך: על מעשיך. עבור מעשיך כי בהם סוד השמחה לא כן בשונות כי הם מלך העצבות והיללה: תשקדי. ל' התמדה לו נשן מהירות: נדדי. לשון הסרה והרחקה: וזמרי לקונך. ע"ש ולזמר לשמך עליון: ובכל לב ובכל נפש. ע"ש בכל לבבך ובכל נפשך: כי הוא שוכן בקרבך. כמ"ש רז"ל על פ' בקרבך קדוש כי הקב"ה שוכן בתוך בני ישראל בקרבם ובעצמם: יסור תעליך. ע"ש וה' סר מעליו הנאמר בשאול: ישנירך. לשון מסירה: ויאכלו זרים. הם האומות: וירבו את פנעיך מלקיות ויסורין: ויגלו את בניך. כי אע"פ שכבר הם גולים עוד יגלו אותם ממקום שהתחילו להתיישב בו וזו לרה גדולה גלות אחר גלות וכמ"ש רז"ל בפ' והבאתי אותם בארץ אויביהם אחר שכבר אמר ואתכם אזרה בגוים: מדוחיך. שרשו נדח ממקום באה נדחת שם: ואל תחריבי יתחשי. כולם ענין שתיקה בפל במלות שונות: יתיבי. ומהרי: בלת בבת עיני. ירנה מה שהרביתי לקונית לך כ"כ עבותי כן להרבי אותך בלת בבת עיני וכו' וכנגד כל"י אמר כן:

ציון. עד מה. עד כמה: יהמה. ל' המייה ובכיה בקול גדול: ירדו. מן זרם מים שפירושו כמו [illegible] הדמעות אמר כן: אפרים. לשון קריעה: שיחי. לשון דיבור: לפידת.

כחי

[illegible] תבא עתרתך: ובהשקט ובבטחה.
[illegible] דאגתה: ותענו על ריב שלום.
[illegible] עון ואשמה: על נחמות חזיונך.
[illegible] נא אתנו: [illegible]ש בעניך.
[illegible] עונו: וקום הגוני. והרך
[illegible]: [illegible] רנן ונרבה. תהלך:
[illegible]ה: על ידע הספרות. ובין
[illegible]: [illegible] העניה. ומחו [illegible]
חובות: וגם מחה העבירות. בפנקס
[illegible]: החושה וספרה. כי עון
[illegible]: על הוסה עד עתה. ועד
[illegible] גאולתך: יקדש את שמך.
[illegible] עמים שונאיך: [illegible] אולמך.
[illegible] בית [illegible]ך: לעבד אותה.
[illegible] שנימה: על [illegible] נא החמך.
[illegible] [illegible]ים: [illegible]ים קמיך.
[illegible] [illegible]ים: מטים על בני
[illegible]. [illegible] עצבים: ומורה והגיה.
[illegible] הלא נוחה: על אויבא
חוק פינו. ולשוננו רנה: כי נחם
[illegible]. [illegible] לגוה: וירושלם
[illegible]. [illegible] השמחנו [illegible]: ובנעם
[illegible]. [illegible] הנעמה: על אל [illegible]
[illegible] התשובה. וקבלנו בתשובה: ומחול
לנו משובה. וגם חטאת כתובה:
השיבנו יהוה אליך ונשובה: השיבנו [illegible]

כתר כת"י: הרעימה. לשון רעשה
מן ירעם מן שמים ה': אריאל. ההיכל
נקרא כן ע"ש שהיה אר מאחריו ורחב
מלפניו. ודומה לארי.. וי"א מדבחא:
ואבד יקר כחי. כמו הפוך קרי ואבד
כחי. כי הוי"ו מהפכו לעבר כמו ונבל
ימות ויחלש וכבר חלש. והרבה במקרא
כן: ולעמעמי. היא גלגל העין: עינה.
לשון תרמית ועוות: קנית לך לסגולה.
ע"ש עם זו קנית: סלה. לעולם:
הואל. הרצה. מן הואל נא ולין וכן
ויואל משה: הבליעה. לשון קיום והיא
הבטחת הגאולה. והסדך לה תפלית.
ע"ש הפנה הסדיך מושיע חוסים:
בבור תחתיה. כינוי לגלות: תנהל.
תנהג. ע"ש על מי מנוחות ינהלני:
בבטחה. וכו' ותרעה להומתך ע"ש
אני ארעה נאני: בלי עון ואשמה.
כי בזמן הגואל יתבלע היצה"ר מהעולם
וכולם ידעו אותו ית': חזונך. נביאיך:
ומקדוש מעונך. ע"ש אלהים במעון
קדשו: הגיונך. דבורך הכתיב בתורה.
וברך את עמך את ישראל ואת האדמה
לברכה בנבואי ברכה. ולזה סמך לו
הפייטן ובנבואי רלין כסדריה דקרא:
החובות. הרנוס העוא חובה: וגם
מחה. בימחול העונות: בפנקס.
בספר הזכרונות. ע"ש ויכתב ספר
זכרון לפניו: וחובה. ומהר: קמיך.
הם אויבי ישראל חביב להו כאלו קמים
על ה': ובמים מטים. מטילים מטים
על בני רחומיך הם האבות הקדושים:
עניה סוערה. תרגם יונתן חביכתא
מקבלא עולבן: הנעימה. נעימות
וביבוס:

צורנו. מסוכה. מרד: רעלת
כתובה. ע"ש חטאה
יהודה כתובה: הומתך, כמו הומתך
וי"מ שנקראו כן בלאת ישראל ממצרים

אומה כנדגלות ע"ש אומה שהיתה לה על כל השרואים : נשאת. לשון זקיפה ורוממות : ועל לחייה דמעתה. ע"ש ודמעתה על לחיה : ועורכת. לשון סידור . אל מכוניה . אל מקומה מכון שבתה. ארץ ישראל : לוחצים. ענין דוחק: נותה. מקום משכן האדם יקרא נוה . וכן אל נוה קדשך : ההראל . המקדש נקרא כן : הואל. התרצה : תוחלתה . התוחלת לך כביכול נכזבה : חלקי ה'. ע"ש חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל : בהגיוני . בדבורי : אזמר צור קדושי . לצור קדושי : זבחי תרוצה. זבחים שאומר עליהם שיר : ומכל פנה. לשון זויות הארץ : בנשף קדמתי. קודם העת שלפני עלות השחר: קדמתי . קודם שיקומו בני האדם (האב"ע) : ובכל לב דרשתי. ובכל לב דרשתיהו: ונחמתי. לשון חרטה : ממשובותי . ל' מרדים: ונאום . לשון דבור : חזונך. נביאיך : ואת גבולנו הרחיבה. ע"ש ורחבה ונסבה : לנו מונים . לשון אונאת דברים ; ומחרפים אותנו. ענין חרפה וגדוף : את גמולם. תשלום מעשיהם כענין תשיב להם גמול ה' כמעשה ידיהם : חתום. לשון סתימה : בחציך. כנוי לפורענות הבאה עליהם . ע"ש אשכיר חצי מדם : יאמן דברך . לשון קיום ע"ש יאמן נא דברך : לבנות את דבירך . כענין עיר קדשך ובנית : זעמך. לשון חרון וכעס : וחטאתם תלבינה . כינוי למחילת העונות ע"ש אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו : ודינם. ודון אותם : ברחמיך. שאל תשב עליהם בכסא הדין לשוב להזכיר עונותיהם. אמנם דינם במדת רחמיך מדת החסד והרחמים להטיב להם על צד החסד והחמלה :

להלי

בגלותה . נושאת קה עיניה: ועל לחיה דמעתה. כי גדלו עוניה: ועורכה תפלתה. לשוב אל מכוניה: וגם ברצונך. את ציון היטיבה: השיבנו לוחצים אותה. בני עשו החריבו נותה. ומקדש הראל:

ראה בשפלותה. וגאל אותה הואל: כי כמה שנים. תוחלתה נכזבה: השיבנו חלקי יהוה. אמרה נפשי: על כן בהגיוני. אזמר צור קדושי: לכפר על עוני. ולבנות הר קדשי: ואזבחה זבחי תרוצה. וגם עולות אקריבה: השיבנו אלהי קדם מעונה. קבל תפלתנו: ובחכמה ובינה. פתח את לבנו: ומכל צד ומכל פנה. קבץ נפוצותינו: והעלנו לארצנו. ושופטינו כבראשנה השיבה: השיבנו בנשף קדמתי. ובכל לב דרשתי: ושבתי ונחמתי. לשוב ממשובתי: ועוני הודיתי. לאלהי עוז תהלתי: ובשמך בטחתי. לקבלני בתשובה: השיבנו נעימות ימינך. תשפיע לנו: ונאום חזונך. הביא אלהינו: לקבץ צאנך. על יד משיחנו: ולבנות עיר קדשך. ואת גבולנו הרחיבה: השיבנו יה כמה שנים. אנחנו בגלותנו: וגם עברו זמנים. ולא גאלתנו: ואויבינו לנו מונים. ומחרפים אותנו: והם מהרה. את גמולם השיבה: השיבנו חתום פי משטיני: לבל ידיחוני: וגדע קרן מעני. לבל יבריחוני: והשב לשכני. אשר חרפוני: ולמשנאי ואיבי: בחציך הבאיבה: השיבנו יאמן דברך. שהבטחתנו: לבנות את דבירך. בית קדשנו:

ולבנין

ציון עירך. חמדת עינינו: ואז נשמח ונעלוז.
בשמחה רבה: השיבנו אלהי האזינה. לתפלת
עמך: השופכים תחנה. להסיר חרון זעמך:
וחטאתם הלבינה. ודונם ברחמיך: ונחלתך.
בספר חיים תכתובה: השיבנו אל מלך

צהלי יונה. בתולת ישראל: צורך
לך יבנה. מקדש האראל:
אריך יפנה. ולהצילך יואל: כי הוא
קדוש. יושב תהלות ישראל: כי הוא
אמצי את לבבך. לטהר את מעשיך:
כי הוא יושב בקרבך. להצילך
מאויביך: והסירי את חובך. מאת
פניך: ויקים לך האל. ובא לציון גואל:
לעבוד את אלהיך. חושי ואל תחשי:
כי הוא זיו נגוהיך. ואת שם קדשו
קדשי: ובכל רעיוניך. יחדי שמו
ודרשי: לקבץ את פליטיך. ולהצילך
מעשו כי חומל על כל.
מול עלינו: כי יכול תוכל. אל
תעזבנו: כי היינו למאכל. ביד שוסינו:
קים נקמתנו. כי אתה יהוה אלהי
ישראל: כי אלהי אקרא יומם. ולא
ענה: לשאול ממך עזרה. לנגש
ענה: בגלות הוא בצרה. מוכה
עונה: מבני עמון ומואב ומגדיאל:
בסבת עונותינו. ארכה גלותינו:

צהלי. ע"ש צהלי קולך בת גלים ודרשו רז"ל צהלי קולך בתפלה בבתי כנסיות: יונה. כנסת ישראל: יואל. לשון חפץ ורצון: כי הוא קדוש. חוזר לתחלת הבית צהלי יונה. ואמר הטעם כי הוא קדוש יושב וממתין ומצפה לתפלות ישראל: אמצי. לשון חיזוק: לטהר את מעשיך. כאן רמז באמרו לטהר כאז"ל ולא די לשבים שמוחלים להם אלא שעונות נחשבות להם לזכיות: כי הוא יושב בקרבך. ע"ש כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך וכו': חובך. תרגום חטא חובא. כי מהעבירה נולד מחבל להשחית נגד פני החוטא וכשחוזר בתשובה הקב"ה מעבירו מאת פניו. והוא מאמר הכתוב גם ה' העביר חטאתך לא תמות ועיין לעיל: ובא לציון גואל. כי בזכות תשובה ישראל נגאלים דסמיך ליה ולשבי פשע: חושי. מהרי: ואל תחשי. לשון שתיקה: כי הוא זיו נגוהיך. ענייני זהרך: קדשי. שנצטוינו על קדוש השם: רעיוניך. את מחשבותיך: יחדי שמו. שנצטוינו על יחוד השם: ודרשי. בקשי מלפניו לקבץ שאריתך: חומל על כל. מעשיו: למאכל. ע"ש כי אכל את יעקב שאוכלים ממונינו ויגיעתנו. ויונתן תרגם לשון כלייה: שוסינו. לשון ביזה ר"ל הבוזזים אותנו: לנגש ונענה. ע"ש נגש והוא נענה (ישעיה נ"ג): נגש. בממון: ונענה. בגוף. שמענים גופו במכות וכדמפרש ואזיל; בכיבת, בשבור: מידינו היתה זאת לנו לא ממך האל. כי הוא ית' גזר עלינו גלות יום א' דכתיב כל היום דוה. ומה שנוסף עתה הוא בעונינו: נדבות פי. דברי ריצוי שפי מתנדב לך. כל נדבה. לשון ריצוי הוא (רש"י): ושיח. ענייני תפלתי שפי מלמלם לפניך:

ושיח. ותפלת קהל אמוני: ונהגני. נהגני: בשופי. בנחת. מלשון רז"ל שנדה ששפת מהלעטר ולא מן הדם. פי' נחת מהלעטר: והואל. לשון חפץ ורצון: מגורותי. מן ויגר מואב. ענין פחד: נקני. ע"ש ונקיתי מפשע רב: יהי נא חסדך. יהי עתה חסדך עמי וכה"י: פזרת אותם. חסר אבר: הואל. לשון חפץ ורצון: אל באפך תכבה. ע"ש ולא תכבה את נר ישראל (שמואל). באפך. לשון אף וחרון: תהטוב. לשון רוממות. וה' האמירך ת"א חטבך: ותרפאנו. כמו לגאולה ע"ש רפאני ה' וארפא הושיעני וכו': ובלבנון ובהר הטוב. ע"ש ההר הטוב הזה והלבנון. ת"א טורא טבא הדין ובית מקדשא: תטענו. ע"ש תביאמו ותטעמו בהר נחלתך: ופתחת. ת"א וגליף: אריד בשיחי. ענין תנודה על הצרה: ואהימה. לשון המית קול: ישלימה. יקיים: וידעו הגוים. ואז יתקדש שמו בעולם:

צר ומצוק. ידוע מענין לזה: מצאוני. ע"ש מצאוני הרעות. אירעו לי כה"א: וקורות הזמן. מאורעות הזמן: ומנהלתי גרשוני. מוסב על השון כי היא המנהגה באמת. ע"ד תוסרך רעתך: במר רוחי. במרירות רוחי: שברי. בשבולת ימין שבר שלי: כי אבד שברי. לשון שברו על ה' ענין תקותי: ואלהי צורי. ע"ש אלהי צורי: הסיר פארי. כענין שנאמר ולקחו כלי תפארתך (יחזקאל פ"ז): וכחש בשרי. ע"ש ובשרי כחש משמן. לשון כחשות ודלות: נזרי. כתר שלי. מן נזר אלהיו על ראשו: ומרום. ממרום מאיגרא רמא לבירא עמיקא: אילותי. חזקי וכחי: וחושה. ומהרה: לעזרתי. לעזרני: אנפת בי. לשון רוגז: כמפעלי. כמעשי: בהלולי. בהלול ושבח אשר משבח לפניך: עוללי. בני. ולשון זה

וצעקנו בפינו. ולא עניתנו: וגם מאס מאסתנו. וקצפת עלינו: מידינו היתה זאת לנו. לא ממך האל: כי נדבות פי. רצה נא יהוה: ושיחי וצפצופי. ושיח קהל אמוני: ונהגני בשופי. והרוס כל מעני: ולכפר עונותי. התרצה והואל: כי יחיד הצילני. מכל מגורותי: ומחטאתי נקני. וגם מזדונותי: יהי נא חסדך לנחמני. מכל יגונותי: ונסתה לכל בני ישראל: כי חמול על גולת אריאל. פזרת אותם: ומקדש הראל. חרב בעונותם: לבנות להם הואל. ולכפר זדונותם: אל באפך תכבה. את נר ישראל: כי יבוא גמולך הטוב. ויושיענו: ולעדתך תהטוב. ותרפאנו: ובלבנון ובהר הטוב. תטענו: ופתחת עריהם. שמות בני ישראל: כי אריד בשיחי ואהימה. ולאלהי קולי ארימה: לי דבריו ישלימה. ואותי בחסדי ינעימה: ולבני ירחמה. ולעדתי ינחמה: וידעו הגוים. כי יש אלהים בישראל: כי אל מלך

סח צר ומצוק מצאוני. וקורות הזמן סבבוני:
ועוני הפחידוני. ומנהלתי גרשוני:
ואויבי הבהילוני. ועל לחיי הכוני: אצעק במר רוחי. אלי אלי למה עזבתני: אלי אבכה על

שברי. כי אבד שברי: ואלהי צורי. הסיר פארי: וכחש בשרי. ונפל נזרי: ומרום לארץ נפלתי. ויהוה שכחני: אלי לרחמיך קויתי. כי אתה איליתי: וחושה לעזרתי. כי בך בטחתי: ואת שמך יחדתי. כי אתה אל ישועתי: אודך יהוה כי אנפת בי. ישוב אפך ותנחמני: אלי חוסה יהוה עלי. ואל תדינני כמפעלי: ורצה במהללי. ורחם את עוללי: ואיבי ומגעילי. תשמיד ודמקללי: כי הם מבקשים להכחידני: אלי אלי עד במה איחל. לישועתך: ואיבי ארצי נוחל. לעומתך ואתי אתה בוחל. ולא תזכור בריתך: ועד אן. תסתיר את פניך ממני: אלי בימי זקנתי. לבי שחתי: והנה ראיתי. סוף אחריתי: ונכזבה תוחלתי. ולא נגאלתי: ואומר איה לי. כי ככף מות תשפתני: אלי נכלמתי בין אויבי. פצו עלי פיהם: ויודעי וגם אוהבי. כלמה כסתה פניהם: ושונאי ומכאיבי. היו בעוכריהם: ואין להם מגנת לב. וחנני ועגני: אלי יום בא תשועתך. תמהר אלהינו: וישמחו קהל עמך. כי לא זנחתנו: ותבנה בית בחירתך. ושעה תפלתנו: יי אלהי. שועתי אליך ורפאני: אלי חליתי פניך. אלהי ישועתי: רחם על בניך. ותהא בעזרתי: ולקבץ צאנך. באות בנחמתי: ארוממך יי. כי דליתני: אלי ממעמקים. קראנוך אדני: ומרוב מצוקים. היה להמוני: ואל תשיבם ריקים. ביום כפיר וקיים חזוניך. אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך

נופל על הבנים הקטנים ל' עולל ויונק: ומגעילי. מן ולא תגעל נפשי אתכם. לשון מיאוס: להכחידני. לשון כריתה: איחל. לשון תוחלת ותקוה: לעומתך, לנגדך ועיניך רואות: בוחל. לשון מאיסה, מן וגם נפשם בחלה בי: בריתך. שכרתה עם האבות: ונכזבה תוחלתי. כל תוחלת טובה שאדם מקוה לה שתבא ולא באה: ואומר אויה לי, כי כיון שהגעתי לזקנה אין תקותי אלא למות: ופצו. לשון פתיחת פה: כלמה כסתה פניהם. כי לא ידעו מה להשיב: בעוכריהם. לשון השחתה מן עוכר ישראל: מגנת לב, אוטם הלב צרה ואנחה. אשר היא כמגן נגד לבם (רש"י): יום בוא וכו'. ר"ל תמהר אלהינו להביא יום הישועה: כי לא זנחתנו. לשון הרחקה: ותשעה. מן וישע ה' אל הבל ר"ל תפנה לקבל תפלתינו: ותרפאנו, כינוי לגאולה: חליתי, ל' תפלה מן ויחל משה: דליתני. לשון רוממות והגבהה מן וגם דלה דלה לנו: מצוקים, ענין צרה: הדלה. לשון הגבהה והולאה: חזוניך. נבואותיך: בחניך. בחנתם וצרפתם בכור הברזל עומק הגלות הזה ועומדים בנסיונך ובאמונתך כי רחלא בתר רחלא אזלא אמה ואבותיהם, המאמינים בך הם ג' רגלי הכסא אברהם יצחק ויעקב ע"ה:

צדיק. אמוני. קהל ישראל המאמינים בך: ומשטיני. המשטינים והמקטרגים: הנא בקראנו. בעת קראנו: ויגלו. כי נכמרו ה"א אחרי אהגלגלו. וי"ג הגימל בקמץ וכבר פי' כרים ס' העקידה בתפלת שחרית דשבת: ונשבעה בטוב ביתך. בטוב שבביתך וטעם נשבעה. תענוג הנשמה בבהמ"ק: מבחח חיינו. שלא נמות:

לְמַעֲנִי: אלי אַל תַּעְלֵם אָזְנְךָ. לִתְפִלַּת עַמְּךָ:
הַמִּתְחַלִּים פָּנֶיךָ. וְצוֹעֲקִים לְפָנֶיךָ: כִּי הֵמָּה
בְּחוּנֶיךָ. בְּנֵי אֱמוּנֶיךָ: וּבְסֵפֶר הַחַיִּים. זָכְרֵנִי
וּפָקְדֵנִי: אלי אל מלך

סם צַדִּיק אַתָּה יְהֹוָה. וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶךָ:
יִתְבַּשְּׂרוּ אֱמוּנָי. בִּסְלִיחָתֶךָ:
וְהָסֵר כָּל מַשְׂטִינַי. מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ: זְכוֹר
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ: זכור
אָנָּא בְּקָרְאֵנוּ. תִּשְׁמַע תְּפִלָּתֵנוּ: וְתִרְאֶה
בְּדָחְקֵנוּ. וּבְצַעֲרֵנוּ: וְרַחֵם עָלֵינוּ. וְעַל
טַפֵּנוּ: וְיִגֹּלוּ רַחֲמֶיךָ. עַל מִדּוֹתֶיךָ: זכור
לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ. תִּסְלַח לַעֲוֹנֵינוּ: וְתַשְׁקִיף
עָלֵינוּ. לְהֵיטִיב אֵלֵינוּ: וְקַבֵּץ פְּזוּרֵינוּ.
וְהַעֲלֵנוּ לְאַרְצֵנוּ: וְתִבְנֶה הֵיכָלֶךָ. וְנִשְׂבְּעָה
בְּטוּב בֵּיתֶךָ: זכור חָנֵּנוּ וְרַחֲמֵנוּ. כִּי לְךָ
קִוִּינוּ: וּבְרַחֲמִים תְּדִינֵנוּ. וְתוֹצִיא לָאוֹר
מִשְׁפָּטֵנוּ: לְךָ נָשָׂאנוּ עֵינֵינוּ. לְהַצִּיל
מִשַּׁחַת חַיֵּינוּ: כִּי אֲנַחְנוּ עַמְּךָ. וְצֹאן
מַרְעִיתֶךָ: זכור אַהֲבַת עוֹלָם. אַהֲבַת
אוֹתָנוּ: וְעַל שָׁמַיִם וְחֵילָם. קֶדֶם זְכָרֵנוּ: רְאֵה אוֹיְבֵינוּ עוֹלָם.
מַכְבִּידִים עָלֵינוּ: נְקוֹם אֶת נִקְמָתֵנוּ. וְיֵדְעוּ כִּי אֲנַחְנוּ בְּנֵי בְרִיתֶךָ:
זכור בְּיוֹם נִקְרָא. הֱיֵה עוֹנֶה. לְצַעֲקָתֵנוּ: וְלַזָּכִיּוֹת הֱיֵה פוֹנֶה.
לְהַכְרִיעַ עֲוֹנֵינוּ: וּמַלְאָכְךָ יְהִי חוֹנֶה. סְבִיבוֹתֵינוּ: לִשְׁמוֹר אוֹתָנוּ.
כְּהַבְטָחָתֶךָ: זכור נְאוּמֵנוּ הַקְשִׁיבָה. וְקַבְּלֵנוּ בִּתְשׁוּבָה: וּמְחֵה
חַטָּאת כְּתוּבָה. וּרְפָאֵנוּ מִמְּשׁוּבָה: וְאוֹיְבֵינוּ הַכְאִיבָה. וְשׂוֹנְאֵינוּ
הַדְאִיבָה: וְיִשְׁמְעוּ גוֹיִם. וְיִרְגְּזוּ מִנִּפְלְאוֹתֶיךָ: זכור יֶהֱמוּ לְךָ

אהבת עולם. ע"ש ואהבת עולם אהבתיך: ועל שמים וחילם קדם זכרנו. כדברי רז"ל ז' דברי' עלו במחשבתו ית' לבראתן קודם שנברא העולם וישראל א' מהן. והוא מאמר הפייטן בהוספות התאונים שעלו במחשבה: עולם מכבידים עלינו. עול שלהן נותנים עלינו: ולזכיות היה פונה. ע"ד שאנו אומרים זכון חפיש להכריע כף הזכיות את העונות: ומלאכך יהי חונה. ע"ש כי מלאכיו יצוה לך: כהבטחתך בתורה הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך: נאומינו. לשון דיבור: הקשיבה. לשון האזנה: ורפאנו ממשובה. ע"ש ארפא משובתם. משובה. לשון מרד: הדאיבה. לשון עלבון ויגון: וירגזו. ענין יראה ופחד: מנפלאותיך. שתעשה עמנו: יהמו. ה"י על כן המו מעי לו. אתגוללו: ועל עיר קדשך. חמול על עיר קדשך כי תיבת חמול שבראש הבית מושכת עצמה ואחר עמה: והסר מחשך. ע"ש ה' אלהי יגיה חשכי. יאיר חשכי כי בהסרת החשך יבא האור: יום רצון ייחלנו. הוא יוה"כ כדאיתא באדרת האזינו באהבה: שועתינו. תפלתינו: כקרבנות ושלמים. ע"ש ונשלמה פרים שפתינו:

למח

רחמיך

חֲמֶיךָ. וְאַל תֵּפֶן לְחַטֹּאתֵינוּ: וּמִמַּעַן
שְׁמֶךָ. תִּרְאֶה בְּעָנְיֵנוּ: וַעֲשֵׂה לְמַעַן
שְׁמֶךָ. אִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת
עַמֶּךָ. וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ: זכור חֲמוֹל
עַל מִקְדָּשְׁךָ. לִבְנוֹת בְּיָמֵינוּ: וְעַל עִיר
קָדְשְׁךָ. קִרְיַת מְשׂוֹשֵׂנוּ: וְהָסֵר מַחְשַׁךְ.
מֵעַל עֵינֵינוּ: וְיוֹדוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ. אוֹהֲבֵי
יְשׁוּעָתֶךָ: זכור יוֹם רָצוֹן יַחֲלְנוּ. לְכַפֵּר
עֲוֹנֵנוּ: וְשָׁפַכְנוּ לִבֵּנוּ. לִפְנֵי אֱלֹהֵינוּ:
מְחֵה זְדוֹנֵנוּ. וַאֲשָׁמֵינוּ: וְרַחֵם עַל
עֲדָתֶךָ. שִׁבְטֵי נַחֲלָתֶךָ: זכור אָנָּא שְׁעֵה
שַׁוְעָתֵנוּ. בְּקָרְבָּנוֹת וּשְׁלָמִים: וְתִרְחֵם
עָלֵינוּ. מִשְּׁמֵי מְרוֹמִים: וְתִתְנַהֵג עִמָּנוּ.
בְּמִדַּת רַחֲמִים: וְנִשְׂמַח וְנַעֲלוֹז.
בִּישׁוּעָתֶךָ: זכור אל מלך

צֶמַח בְּיָמֵינוּ. תָּבִיא אֱלֹהֵינוּ: כִּי סָפוּ
שְׁנוֹתֵינוּ. בְּאוֹרֶךְ גָּלוּתֵנוּ: וְגַם לְךָ
קִוִּינוּ. כָּל יְמֵי חַיֵּינוּ: הֲלֹא אַתָּה תָּשׁוּב תְּחַיֵּנוּ:

צמח. הוא המשיח דכתיב אצמיח קרן לדוד וכ"כ כי הנני מביא את עבדי צמח. וכת"י וכדרז"ל שמו של משיח צמח: ספו. מן ספו תמו. לשון כליון: חכינו. קוינו: הלא אתה תשוב תחיינו. אמר אתה כי גם הוא ית' שב עמנו (מפרשים): תחיש. תמהר: ושבור עול הגוים. לכל הפחות אם אין אנו ראויים לגאולה. ולזה נקט לה בסיפא: זכור תלאותינו. כי זכרון תלאות מועיל לכפר: בעת רצון. הוא יום כפור: לרחשינו. מחשבת הלב. מן רחש לבי דבר טוב. וי"מ הנעת השפתים מלשון רז"ל מרחשן שפוותיה: תגמול. תשלום שכר או להיפך נקרא גמול: כמפעלינו. כמעשינו: ואל תגעלנו. לשון מאיסה: ושמחנו כימות עניתנו. שמחנו לימות המשיח כמנין הימים שעניתנו בגלות: וארמון. בהמ"ק לפי שהוא בנין חזק וגבוה נקרא כן: על משפטו ישב. ת"י כדחזי לה ישתכלל: ישעך וחסדך. אמר כי ישועתו וחסדו ית' תמיד יסובבונו כאשר יבנה בהמ"ק ב"ב כי תוסר צרותינו ומכאובינו: ובשית. לשון דבור מן או שיח לארץ: בכל עוז. בכל תוקף וחוזק: ובטובך. בעבור
טובך

אָנָּא אֱלֹהֵינוּ. סְלַח לַעֲוֹנֵינוּ: וְרַפֵּא מַכְאוֹבֵינוּ. כִּי לְךָ קִוִּינוּ: וְקַבֵּל
תְּפִלָּתֵנוּ. בְּיוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ: כִּי לְךָ יְהֹוָה. נָשָׂאנוּ עֵינֵינוּ: הלא לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ.
תָּחִישׁ לְגָאֳלֵנוּ: וְתִבָּנֶה לָנוּ. מִקְדַּשׁ תִּפְאַרְתֵּנוּ: וְנַקְרִיב קָרְבְּנוֹתֵינוּ. לְכַפֵּר
חַטֹּאתֵינוּ: וּשְׁבוֹר עוֹל הַגּוֹיִם. מֵעַל צַוָּארֵינוּ: הלא חֲמוֹל עָלֵינוּ. וְעַל עוֹלָלֵינוּ:
בִּמְהֵרָה קַבְּצֵנוּ. אֶל אַרְצֵנוּ: וּבְאַרְצוֹת אוֹיְבֵינוּ. אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ: וּלְמַעַנְךָ עֲשֵׂה.
אִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ: הלא אִם עֲוֹנוֹתֵינוּ. גָּבְרוּ עָלֵינוּ: זְכוֹר תְּלָאוֹתֵינוּ. אֲשֶׁר עַל
מְצָאוּנוּ: וַחֲסָדֶיךָ יְקַדְּמוּנוּ. וּבְרַחֲמִים תְּדִינֵנוּ: וּזְכוֹר לָנוּ. בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ: הלא
בְּעֵת רָצוֹן תַּעֲנֵנוּ. וְתַקְשִׁיב לְרַחֲשֵׁנוּ: וְאַל תִּגְמוֹל לָנוּ. כְּמִפְעָלֵינוּ: וּבִתְשׁוּבָה
הֲשִׁיבֵנוּ. וְאַל תִּגְעָלֵנוּ: כִּי אַתָּה אָבִינוּ. וּלְךָ תְּלוּיוֹת עֵינֵינוּ: הלא נְקוֹם

עינך. ב"ת במקום בעבור. בעבור באהבה טוב לכל השבענו: והאיר עינינו במצותיך. או חוזר אל התורה להבין מלפוניה: והדוף. ע"ש להדוף את כל אויביך. לשון דחיפה: ישמע בערינו. ע"ש מבשר טוב משמיע ישועה: בקוממיות. בקומה זקופה: כי אז ירום ראשינו: ומדלותנו. לשון שפלות:

צדקות. ע"ש אגיד לדקדק לבוך: העוז. התוקף: והמשרה. לשון גדולה וממשלה: ינהלני. ינהגני: ליום רצון. יוה"כ: והדורים ישרתי. ע"ש והדורים אישר (ישעיה מ"ה) הם הדרכים המעוקלים והמסובכות: ונחני. ונהגני: ולעברי. ענין נתיב ודרך מן מהברי העם הזה (ישעיה ט') ר"ל מדריכי ומנהיגי. והוא ע"ד הדריכני בנתיב מצותיך: במעגלי. בפשיטות והליך רגלי ע"ש תמוך אשורי במעגלותיך: נוטה במים. לשון פריסה ופשיטה: יום נכשעתי. יום המיתה: בבוא מלך.

נקמתנו. והשיבנו לארצנו: ושמחנו. כימות עניתנו: יראו עינינו. וישמח לבנו: וארמון על משפטו. ישב בימינו: הלא ישעך וחסדיך יסובבונו. בבנין מקדשנו: ובשיח שפתותינו. נשבחך אלהינו: על גאולתנו. ועל פדות נפשנו: ונודה לך בכל עוז. גואלנו: הלא חסדך פרוש עלינו. ובטובך תשבענו: ותורתך תלמדנו. ותאיר עינינו: והדוף את כל אויבינו. מפנינו: וקבל ברחמים וברצון. את תפלתנו: הלא ישמע בערינו. ובחוצותינו: יום בוא משיחנו. לקבץ נדחינו: אל ארצנו. ואל נחלת אבותינו: כי לישועתך קוינו. יהוה אלהינו: הלא אז יאמרו אויבינו. הגדיל יהוה. לעשות עמנו: בשובך את שביתנו. בקוממיות לארצנו: ומדלותנו. תרים קרננו: אשרינו מה טוב חלקנו. ומה נעים גורלנו: הלא אל מלך

המקיף

ש"א צדקות אלהי אזכירה. אשר לו העוז והמשרה: מצילי מכל צרה. ומזעם ועברה: צרה ויגון אמצא. ובשם יהוה אקרא: צרה אקרא אליו ויענני. וברחמים ינהלני: ובצל כנפיו יסתירני. ומבור גלות יעלני: כי לו היכולת והגבורה: צרה ליום רצון יחלתי. ולסליחה קויתי: והדורים ישרתי. ואת נפשי עניתי: ובשמך בטחתי. לענות אותי מהרה: צרה חמול עלי בחסדיך. וגם יהמו רחמיך: ונחני בצדקתך. לראות בבנין אולמך: ולעבדך אותך. בנפש זכה וברה: צרה אם תדינני כמפעלי. לא אוכל שאת עלי: רחם את עוללי. עיניהם נושאים אלי: לנהלם בחמלה. ביראת יהוה טהורה: צרה בתורתך תזכני. והחזק ואמצני: ואשרני וסמכני. במעגלי הקימני: לרוץ לעבודתך:

לב נדכה ורוח נשברה: צרה נוטה
שמים כיריעה. היה עמי בכל עת ובכל
שעה: והצילני מכל רעה. כי לך יהוה
הישועה: וישגבני כי אתה. משגב
לעתות בצרה: צרה ידעתי יהוה כי
חטאתי. ובעוני נלכדתי: לכן שבתי
ונחמתי. כי קרוב יום נסיעתי: ובשמך
בטחתי. האל הגדול והנורא: צרה חסדי
יהוה אשירה. ולשמו אזמרה: מנחילנו
התורה. מוציאנו מאפלה לאורה: יהוה
אורי וישעי. ממי אירא: צרה יראה
עני ואביון. בנחמת ציון: בשוב מלך
האפריון. יושב בסתר עליון: ביהוה
בטחתי. לא אירא: צרה אתה יהוה
מחסי. מנת חלקי וכוסי: אבד משנאי
ומחמסי. וגדור פרצי בבן פרצי: כוס
ישועות אשא. ובשם יהוה אקרא: צרה

צדקנו אלהינו. במשפטיך: ואל תשפיך
עלינו. חרון זעמך: ועשה נא. למען קדושת שמך: זכור לאברהם
ליצחק ולישראל עבדיך: זכור אמרינו הקשיבה. וברצונך את ציון היטיבה:
את עמך ישראל. לתוכה השיבה: השיבנו יהוה אליך ונשובה. ופרוש
עלינו סוכת שלומך: זכור למקדשך אלהינו. בקרוב תעלנו: ותטענו.
ותרגיענו בגבולנו: ואל תוסיף עוד. להגלותנו: ולא יוסיפו. בני עולה
לענותנו: כמו שהבטחתנו. על יד נביאיך: זכור חמול על ארצנו. ועל
נחלתנו: אשר כמה שנים. נטשתה ביד שונאינו: וראה בדחקנו. בארצות
אויבינו: ובכל זאת סבלנו. ולא עזבנו אורחותיך: זכור אחדותך ואהבתך.
על

המשיח: יושב בסתר עליון. קאי אמשיח שעתיד לישב בסתר עליון: וכוסי. לשון חלק ג"כ. וי"א שנקרא כן החלק הגדול: ומחמסי. ענין חטיפה וגזל: פרצי. פרצה שלי: בבן פרצי. המשיח שבא מזרע פרץ:

צדקנו אלהינו במשפטיך. שיוציאנו זכאים בדיננו: זעמך. לשון כעס: אמרינו הקשיבה. דברי תפלתנו ותחנתנו האזן: סוכת שלומך. להיות למחסה ועוזר מכל רע: ותטענו. אמר לשון נטיעה בו כי יהיו ישראל לעתיד נטועים בארץ בלי מציק ומצר: ותרגיענו. לשון מנוחה: כמו שהבטחתנו על ידי נביאיך. דכתיב ולא יוסיפו בני עולה לענותו: נטשתה לשון עזיבה ואבד שברה. תקותה: וגדל שברה. לשון שבירה: נרמסה. לשון דריסת הרגלים: ומכל עברים. מכל הצדדים: לראשה השאה. הרים ראשה: נשבעה. היא השונג והשבוע בטוב שכינתך ומקדושת היכלך. ששכינתך שורה שם: זקוף ידינו. לשון רוממות והגבהה: וקרננו תרים. כינה למיחת גאולת ישראל ומלכותם לקרן כדי לרמוז על משיחת המלכים שמושחין אותן בקרן שמן המשחה:

ליחתנו

על לבנו חקקנו: ופחדתך. ויראתך לנגדנו
שוינו: ומלכותך ותורתך. באהבה קבלנו:
ונשמח ונעלוז. ונרננה בישועתך: זכור בחרת
בנו. ובאבותינו: ולפני הר סיני. קרבתנו:
ותורה ומצות הנחלתנו. ושבת קדשך הודעתנו:
ואנחנו עמך. וצאן מרעיתך: זכור נחם נא
מהרה. עניה סוערה: כי אפל אורה. וחשך
הוד תארה: ואבד שברה. וגדל שברה: עד
מתי יעשן אפך. בצאן מרעיתך: זכור יונתך.
בכל רגל נרמסה: ומכל עברים. מאד נהמסה:
ובין זאבי ערב. היא נתפשה: עד מתי יהוה.
קראשה תשא: נשבעה בטוב ביתך. קדוש
היכלך: זכור חי גואלנו. זקוף ידינו: והיש
הראנו. בבוא גואלנו: וגם העלנו. אל ארצנו:
לשמור ולעשות מצותיך: זכור ישעך אלהינו.
בימינו תצמיח: וקרננו תרים. ודרכנו תצליח:
ושובה אלינו. ועוד בל תדיח: גואלנו מעולם
שמך: זכור אברכה את יהוה. בכל עת ובכל
שעה: כי ממשטיני. אותי יושיעה: ובני
וזקני. להם ירגיעה: הושיעה את עמך. וברך
את נחלתך: זכור אל מלך

עג צוחתנו תשמעה. וממעון קדשך
תופיעה: ולעמך ישראל
תרגיעה. ותחיש להם יום הישועה: ואמור לציון. בא זמן הישועה:
ואמור אמרתך אלהינו. הקם לנו: והבא לנו. את גואלנו: לפדות
אותנו. מיד אויבינו: ונשאב מים בששון. ממעיני הישועה:
ואמור לציון תעלנו. ומדלותנו תרוממנו: ותשוב לרצות אותנו.
ובארצך נהלנו: ולכה לישועתה לנו. ואויבינו הכניעה: ואמור

צוחתנו. לשון צעקה בכח: תופיעה. תגלה בזהרך ובכבודך כמו הופיע מהר פארן: תרגיעה. לשון מנוחה: לרצות אותנו. מן ה' אלהיך ירצך: נהלנו. נהגנו: וזכור חסד נעורנו. ע"ש זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך. והוא עת צאת ישראל ממצרים שהיה תחלת חנוכם וכניסתם למצות כנער זה שמחנכים אותו למצות. אהבת כלולותיך בהכללו יחד כולם באהבה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה: לכתנו אחריך במדבר. ולא אמרו היאך נלך למדבר שאין לא מקום זרע ולא מרדו אך האמינו בה' והלכו אחריו ברצון טוב: ושדדו אותנו. לשון ביזה: קלפת מעט. לפרוש לנו כמעשינו והמה האומות הוסיפו לענותנו יותר על כל מה שנגזרת. וזהו הטעם שהקב"ה חוזר ונפרע מהאומות שעינו אותנו בעבור תוספת העינוי: והמשרה. לשון ממשלה ושררה: הושיענו. להיות בעזרתנו לגאלנו ואז ונושעה: יכבשו רחמיך. לשון כבישה והכנעה: כי המס בחוניך. שנבחנו בכור הברזל במצרים: הופעת. לשון זריחת אורה: ואמרנו. כולנו יחד בפה אחד נעשה ונשמע: ינון. זה מלך המשיח. שעתיד לינק לישני חברון: ותשעה. תפנה אליה: יבהילה. ענין בהלה: הופיעה. הגלה לעשות בהם נקמה:

דרכי

תסרך

חסדך יקדמונו. ואל תשכחנו: כי
בגלותנו. חשך מאורנו: וקמינו ואויבינו.
הכבידו עולנו: והיינו לחרפה. בכל עת
ובכל שעה: ואמור אם עונינו ענו בנו.
מהר רחמיך יקדמונו: וזכור חסד נעורנו.
אהבת כלולותינו: לכתנו אחריך
במדבר. בארץ לא זרועה: ואמור בית
קדשנו ותפארתנו. אשר הללוך בו
אבותינו: החריבוהו אויבינו. וגברו
עלינו: וישדדו אותנו. ולא חמלו עלינו:
אשר אתה קצפת מעט. והמה עזרו
ברעה: ואמור נחפשה דרכינו ונחקרה.
ונטיב מעשינו: למצא כפרה. לפני
אלהינו: אשר לו העוז והמשרה.
יהושיענו: הושיענו יהוה ונושעה: ואמור
יכבשו רחמיך. את כעסך: והאר פניך.
לזרע ידידיך: כי המה בחוניך. בני
עבדיך: עזי וזמרת יה. ויהי לי לישועה:
ואמור חי וקים אתה. ועל הר סיני ירדת:
ודברות קדשך. אותנו הודעת: וקולות
וברקים. שמה הופעת: ואמרנו לפניך.
נעשה ונשמע: ואמור יגון ואניה. תשלח
ממנו: לבשר אותנו. רעות לארצנו:
שיח שפתותינו. וגם ודוינו: תקשיב.
ישועה ותשמע: ואמור אודה יהוה

דרכי שבעה רועים. פירשתי אותם בסדר הושענות דסוכות: שנדכאו. לשון שבירה וכתישה. פי' לב נשבר ונדכה: בנגעים. מן ואהי נגוע כל היום תרגם יונתן כתיש. הכוונה שספו ותמו מהיסורין והפורענות: שומע תפלה. שיעור הפסוק עדיך כל בשר יבואו כי אתה שומע תפלה עדיך יבואו. עד מקומך בהמ"ק או בהכ"נ (רא"ב"ע): נקמות. ר"ל פורענות. נקום נקמת בני ישראל. תרגם אונקלוס אתפרע: והופע. הגלה: טובות. אל תחסר מהם: קרואים כרמך. דכתיב כי כרם ה' צבאות בית ישראל: וסודך. תורתך שהיתה גנוזה אצלך כסוד זה שהוא גנוז בקרבו של אדם: הגיגי בינה. הגיון לבי. ענין דבור ולפלוף השפה: אמונים. שם. ועינינו אמת: נהנים מזיו השכינה. ע"ד אמרם ז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה וכו': למה לנצח תשכחנו. בעבור שאתה עומד לנצח. ר"ל לעולמים למה תשכחנו סלה (רא"ב"ע): והחיש. מהר קץ הגאולה במהרה בימינו אמן:

שומע. דפקנו דלתיך. לשון נקישה על הדלת: שמע ה' קולנו וכו' אע"פ' דבכתוב ליחיד אין מכנים אותו לרבים ה"מ בזמן שמתכוין לקרות אבל כשאומר אותו דרך תפלה ובקשה מותר (כ"כ מרן הש"ע סי' קט"ז): אל תחרש. אל תשתוק: ואת אסיריו. הם בני הגלות שהם אסורים בו: הערער. הצועק כמו צעקה שבר יעוררו: ד"א הרוס ונשחת כמו ערו ערו (רש"י) והרד"ק פי' שמעורר התפלה תמיד. וי"א דקאי אעומד בלילה להתפלל שמתעורר משנתו. וי"א דהוא משל
לגלות

לגלות כנסת ישראל שנמשלת כערער בערבה: שבעתו בוז. בזיון וחרפה: והוא לקברות יובל. סופו יובל לקבר: ועל גדיש ישקוד. כשהוא נקבר בכבוד אלא הגדישים (רש"י) ול' אחר פי' שהיא הקומה שעל הקבר והקרוב כהוא עפר: קלו ימים. ואלו היה בעונג תענה. אך לא כן הוא כי מלבד שימיו קלים עוד לו באפי'

ואברכנו. ושמו אגדילה: ומשירי אהודנו. כי לי הר ציון ינחילה: ואת איבי יגרשנו. וגם אותו יבהילה: אל נקמות יהוה. אל נקמות הופיעה: ואמור עד רבי שבעה רועים. זכור לעם שנדבאו: כי כלו בנגעים. ועד שערי מות באו: סלח נא לעונות ולפשעים. ששעו ושחטאו:

שומע תפלה. עדיך כל בשר יבואו: שומע נקמות מהם הסר. והופע ממרומך: כמה פעמים תיסר. נחלתך ועמך: טובות מהם אל תחסר: כי הם קרואים כרמך: והשמיעם קול מבשר. שלום לכם אל תיראו: שומע ישראל עבדיך. אל תסתר פניך מהם: יהיו כאין נגדך. כל עונות שלהם: כי המה ידידיך. וסודך הגדת להם: ולשבים עדיך. ענם בכל עת יקראו: שומע אמרי האזינה. ושמע קול תחנונים: יהוה הגיגי בינה. דברי שיר ורנונים: פתחו שערים ברנה. ויבוא גוי צדיק שומר אמונים: נהגים מזיו השכינה. לא ירעבו ולא יצמאו: שומע למה לנצח תשכחנו. תעזבנו לאורך ימים: ריבה אלהים ריבנו. מבין צוררים וקמים: והחיש קץ בימינו. וקבץ פזורנו מבין העמים: למקום שהבטחתנו. עמים הר יקראו: שומע

והד"א נצ"ר אלרחמים

שומע תפלה. עדיך כל בשר יבואו: לא בחסד ולא במעשים טובים באנו לפניך. כדלים וכרשים דפקנו דלתיך: שמע יהוה קולנו נקרא. וחננו ועננו: שמע קול תחנונינו בשועינו אליך. בנשאנו ידינו אל דביר קדשך: שמעה תפלתנו יהוה ושועתנו האזינה. אל דמעתנו אל תחרש כי גרים אנחנו עמך ותושבים ככל אבותינו: שמע יהוה וחננו. יהוה היה עוזר לנו: האזינה יהוה תפלתנו. ואל תתעלם מלכנו מתחנתנו: פתח שערי שמים לתפלתנו. ודלתי מרום לצעקתנו: בקראנו עננו

אֱלֹהֵי צִדְקֵנוּ. בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לָּנוּ חָנֵּנוּ
שְׁמַע תְּפִלָּתֵנוּ: כִּי שׁוֹמֵעַ אֶל אֶבְיוֹנִים
הוָֹה. וְאֶת אֲסִירָיו לֹא בָזָה: פָּנָה אֶל
תְּפִלַּת הָעַרְעָר וְלֹא בָזָה אֶת תְּפִלָּתָם:
י לֹא בָזָה וְלֹא שִׁקַּץ עֱנוּת עָנִי וְלֹא
סְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ וּבְשַׁוְּעוֹ אֵלָיו שָׁמֵעַ:
נֵּנוּ יְהוָֹה חָנֵּנוּ. כִּי רַב שָׂבַעְנוּ בוּז: חָנֵּנוּ
הוָֹה כִּי אֵלֶיךָ נִקְרָא כָּל הַיּוֹם: קוּמָה
זְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: עֶזְרֵנוּ
שֵׁם יְהוָֹה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הָבָה
נוּ עֶזְרָת מִצָּר וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם:
ה מָה אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ. בֶּן אֱנוֹשׁ
תְּחַשְּׁבֵהוּ: מָה אָדָם וּמֶה כֹּחוֹ מֶה אָדָם
ה גְּבוּרָתוֹ: מָה אָדָם וּמַה צִּדְקָתוֹ.
ה אָדָם וּמַה יְשׁוּעָתוֹ: מָה אֱנוֹשׁ כִּי
ה. וְכִי יִצְדַּק יְלוּד אִשָּׁה: הַאֱנוֹשׁ
אֱלוֹהַּ יִצְדָּק. אִם מֵעֹשֵׂהוּ יִטְהַר גָּבֶר:
ף כִּי אֱנוֹשׁ רִמָּה. וּבֶן אָדָם תּוֹלֵעָה:
א לִקְבָרוֹת יוּבָל. וְעַל גָּדִישׁ יִשְׁקוֹד:
ם יְלוּד אִשָּׁה קְצַר יָמִים וּשְׂבַע רֹגֶז:
רוּחַ עָבְרָה בּוֹ וְאֵינֶנּוּ. וְלֹא יַכִּירֶנּוּ עוֹד
קוֹמוֹ: מַה בֶּצַע בְּדָמֵנוּ בְּרִדְתֵּנוּ אֶל
חַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ:
מֵּתִים תַּעֲשֶׂה פֶּלֶא. אִם רְפָאִים יָקוּמוּ
דוּךָ סֶּלָה: הַיְסֻפַּר בַּקֶּבֶר חַסְדֶּךָ.

שאפי' באותם הימים המעטים הוא שבע רוגז כעס ויסורין. והש"א שבש"ן נח כי הוא בטעם מקף: כי רוח עברה בו. חולי של מיתה: ולא יכירנו מקומו. כי המקומות יפרישו בין הפרטים כי אין גוף בלי מקום. (ראב"ע): מה בצע. מה הנאה ותועלת: אל שחת. אל הקבר: יורדי בור. הקבר: אל אמתך. להגידה ולספרה כמו שהחיים עושים: חי חי. כל חי וחי יודוך כמוני היום ואם הייתי מת לא הייתי מודה לך הודאת הפה כמו שאני עושה עתה: אב לבנים. יודע ומכוין דעת בנו: אל אמתך. להאמין בך: כי מרדנו בו. אף שמרדנו בו וכו' ועי"ל בפי' האשמורות:

לך ה' הצדקה. כבר פירשנוהו בנפילת אפים דחול: בביטוי שפתינו. בדבור שפתינו שלא דברנו כהוגן כלפי מעלה: בגבהות עינינו. שהלכנו בעינים רמות: בדבור לשוננו. לשה"ר ושיחה בטלה: בהרהור לבנו. בעבירה: בויעודנו. בזמנינו לעשות רע: בזמת בשרנו. לשון גילוי עריות: בחימוד עינינו. מה שהעין רואה וחומדת: בשפשות. לשון סכלות: אשר נואלנו. ת"א דאטפשנא: ביפוי לשוא עינינו. כענין בנות ציון שהיו כוחלות עיניהן באודם וסביביו פושות כחול שחור כדי להיות נאות וזהו ביפוי לשוא עינינו: בכחשות שפתינו. מה שאנו מכחישים על דבר אמת כענין וכחש בה ונשבע על שקר: בלקיחת ידינו. דבר שאין לנו חלק בו והיינו גזל: במראית עינינו. שרואין במקום שלא הורשה להסתכל בו: בנטיית גרוננו. בהגבהת צוארינו וזהו פי' קומה זקופה בדוחק רגלי השכינה: בשקור עינינו. מן משקרות עינים. כבר

פי' לעיל גבי ביפוי לשוא עינינו :
בעזות מלחנו. ידוע : בפריקת עולנו.
פריקת עול תורה ומצות : ובס' שערי
שמים פי' שפורקים עול מעל צואריהם
ונותנים על חביריהם : בגדית ריענו.
לשון מרד שמורדים לרעינו : בקשיות
ערפינו. ע"ש כי עם קשה עורף אתה :
בריצה רגלינו לרעה. ע"ש כי רגליהם
לרע ירוצו : בשמע אזניו. דברי שחוק
וליצנות וכמו שדרז"ל ויתד תהיה לך.
למה נמשלו אצבעות ליתדות שאם ישמע
דבר שאינו הגון יכניס אצבע לתוך אזנו :
בתיעוב מעשינו. שעושים מעשים
תעובים ומרוחקים : לך לבדך חטאנו.
לא לאחר וכיון שכן בידך למחול :
בדרכך. ענינו מנהגך : תוכח בשפטיך.
לנוכח כל הרשעים ברואהם שאתה
מקבל שבים. גם הם ישובו : אל תמאן.
ענין הכעסה : אל תנבל. אל תפחיתהו
ואל תורידהו : יתלונן. ענין הצלה :
כבוד. הנשמה : ולא ידום. ל' שתיקה :

אתאנו. תרגום ויבא ואתא :
עמוסים. לשון משא.
מן ויעמוס איש על חמורו :
בקל ויעבור. בעבור קול ויעבור
יודעים אנו שאין אתנו יודע
עד מה בכונת ויעבור כדי שניענה
ואין אתנו רק קול בעלמא וכונה אין
אנו יודעים : אירלי לן. התרצה
לנו : דבריכן ברחמתך. נהגנו ברחמיך :
ויכסס. יערב : יתגוללו. כי נכמרו.
תרגם אונקלוס ארי אתגוללו : לן
חבי חזי. תהיה רואה ומשגיח בנו :
פרוקינן. פדנו : רמי חובן וחטאן.
השלך עונינו למצולות ים : תגמול תעטר
תפלתנו. חן וחסד ורחמים : סגיאו
חובן. עונותינו מרובים : ותקיפו
חטאן. לשון חוזק : חובן סגיאו וכו'
אבותינו

אמונתך באבדון: הודע בחשך פלאך
וצדקתך בארץ נשיה: כי לא שאול
תודך מות יהללך ולא ישברו יורדי
בור אל אמתך: חי חי הוא יודך כמוני
היום אב לבנים יודיע אל אמתך:
ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם
הללויה: ואנחנו עמך וצאן מרעיתך
נודה לך לעולם לדור ודור נספר
תהלתך:

מה נאמר לפניך יושב מרום. מה נספר לפניך
שוכן שחקים: מה נאמר לפניך יהוה אלהינו
כי בושנו במעשינו: מה נספר לפניך מלכנו
כי נכלמנו בעונותינו: מה נאמר לפניך יהוה
אלהינו מה נדבר ומה נצטדק: ליהוה אלהינו
הרחמים והסליחות כי מרדנו בו:

לך יהוה הצדקה ולנו בושת הפנים: לאיש
יהודה וליושבי ירושלם ולכל ישראל
הקרובים והרחוקים בכל הארצות אשר הדחתם
שם במעלם אשר מעלו בך: יהוה לנו בושת
הפנים למלכינו לשרינו ולאבותינו אשר
חטאו לך:

לך אדני הצדקה ולנו בושת הפנים: ליהו"ה

ברוב אשמתינו: ליהוב"ה בבטוי שפתינו: ליהו"ה
בגבהות עינינו: ליהוב"ה בדבור לשוננו: ליהו"ה
בהרהור לבנו: ליהוב"ה בועודנו לרעה: ליהו"ה
בזמת בשרנו: ליהוב"ה בחמוד עינינו: ליהו"ה
בטפשות לבנו: ליהוב"ה ביפוי לשוא עינינו: ליהו"ה

בכחשית

בְּכַחְשׁוּת שְׂפָתֵינוּ: ליהוב"ה בְּלְקִיחַת יָדֵינוּ: ליהוב"ה
בְּמַרְאִית עֵינֵינוּ: ליהוב"ה בִּנְטִיַּת גְּרוֹנֵנוּ: ליהוב"ה
בְּסִקּוּר עֵינֵינוּ: ליהוב"ה בְּעַזּוּת מִצְחֵנוּ: ליהוב"ה
בִּפְרִיקַת עֻלֵּנוּ: ליהוב"ה בִּצְדִיַּת רֵעֵינוּ: ליהוב"ה
בְּקַשְׁיוּת עָרְפֵּנוּ: ליהוב"ה בְּרִיצַת רַגְלֵינוּ: ליהוב"ה
בְּשֵׁמַע אָזְנֵינוּ: ליהוב"ה בְּתִעוּב מַעֲשֵׂינוּ: ליהוב"ה
אֱלֹהֵינוּ בּוֹשְׁנוּ בְּמַעֲשֵׂינוּ וְנִכְלַמְנוּ בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ: אֱלֹהֵינוּ בּוֹשְׁנוּ

לאבותינו חטאו ואנחנו הוספנו חטאים עליהם:

זכור ה' מה היה לנו. כל הצרה שעברה עלינו והחרפה שאנחנו בה: אנחתנו. ענין הוללת הנשימה מדאגת הלב: בכתינו. כוכתינו בגליתינו בין האומות: דחקנו. לחצנו: הדיפתנו. ענין דחיפה: זניחתנו. הרחקה שהרחקתנו: חסידנו. ענין חרפה: טריפתנו. מן טרוף טורף יוסף. ענינו הלקיחה

וְנִכְלַמְנוּ לְהָרִים אֱלֹהֵינוּ פָּנֵינוּ אֵלֶיךָ: כִּי עֲוֹנוֹתֵינוּ רָבוּ לְמַעְלָה רֹאשׁ וְאַשְׁמָתֵנוּ גָדְלָה עַד לַשָּׁמָיִם: כִּי עֲוֹנוֹתֵינוּ רַבּוּ מִלִּמְנוֹת. וְחַטֹּאתֵינוּ עָצְמוּ מִסַּפֵּר: לְךָ לְבַדְּךָ חָטָאנוּ וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂינוּ לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ: אַל תִּזְכָּר לָנוּ עֲוֹנוֹת רִאשׁוֹנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד: אַל תִּנְאַץ לְמַעַן שִׁמְךָ אַל תְּנַבֵּל כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ זְכוֹר אַל תָּפֵר בְּרִיתְךָ אִתָּנוּ: אַל תִּרְחַק מִמֶּנּוּ כִּי צָרָה קְרוֹבָה כִּי אֵין עוֹזֵר: לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנוּ: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדּוֹם יְהֹוָה אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

אָתָאנוּ עַל שִׁמְךָ יְהֹוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי אֵל מֶלֶךְ רַחוּם וְחַנּוּן אָתָּה: אָתָאנוּ לְפָנֶיךָ בַּאֲשָׁמוֹת מְרוּבּוֹת. אַל תַּכְלִימֵנוּ שׁוֹכֵן עֲרָבוֹת: אָתָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּבוֹשֶׁת פָּנִים. אַל תַּכְלִימֵנוּ שׁוֹכֵן מְעוֹנִים: אָתָאנוּ לְפָנֶיךָ מְלֵאִים עָוֹן. אַל תַּכְלִימֵנוּ נוֹשֵׂא עָוֹן: אָתָאנוּ לְפָנֶיךָ עֲמוּסִים כָּל רֶשַׁע. אַל תַּכְלִימֵנוּ נוֹשֵׂא עָוֹן וְעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע: לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים: וּבְרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים אַל תַּעַשׂ עִמָּנוּ כָּלָה וְאַל תַּעַזְבֵנוּ כִּי אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אָתָּה: יְהֹוָה שְׁמָעָה יְהֹוָה סְלָחָה יְהֹוָה הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל תְּאַחַר: לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי שִׁמְךָ נִקְרָא עַל

הלקיחה בחטיפה לו הוא לשון הכלה בעניים בני הלומות כענין ביל' המרופות בקערה: יקטיע. מן כי מוקש הוא לך ל' הקלה ופח מוקש: ורפא מכאיבנו. ע"פ כי הוא יכאיב ויחבש: ביחתנו. תפלתנו. מן ולפני ד' ישפוך שיחו וע"פ ויצא יצחק לשוח בשדה: עתירתנו

עִירְךָ וְעַל עַמֶּךָ: וַיַּעֲבוֹר שמו"ת

רַחֲמָנָא רַחֵים עֲלַן. בְּקָל וַיַּעֲבוֹר: רחמנא אִדְּכַר לַן. בְּקָל וַיַּעֲבוֹר: ר' בִּרְכָתָךְ אַיְתִי לַן. בק"ו: ר' גַּלֵּי גְבוּרְתָךְ עֲלַן. בק"ו: ר' דַּבְּרִנַן בְּרַחֲמָתָךְ. בק"ו: ר' הֲוֵי לַן סַעֲדָא וְסַמְכָא. בק"ו: ר' וְכַבֵּשׁ קְרָבָן קֳדָמָךְ. בק"ו: ר' זַכַּי חַיֵּישׁ וְאַשְׁבַּח לַן. בק"ו: ר' חֲטָאַן יִתְכַּפְּרַן לַן. בק"ו: ר' טַבְוָן אַיְתִי לַן. בק"ו: ר' יִתְגּוֹלְלוּ רַחֲמָךְ עֲלַן. בק"ו: ר' כְּבוֹשׁ מִנַּן רוּגְזָא וְחֵמְתָא. בק"ו: ר' לַן תֶּהֱוֵי חֲזֵי. בק"ו: ר' מְחוֹל וּשְׁבוֹק לְחוֹבַן וְלַחֲטָאַן. בק"ו: ר' נְהוֹדָךְ אַנְהַר לַן. בק"ו: ר' סָעִיד וְסָמִיךְ הֲוֵי לַן. בק"ו: ר' עֲנֵינַן. בק"ו: ר' פְּרוֹקִינַן. בק"ו: ר' צְלוֹתַנָא תִּשְׁתְּמַע קֳדָמָךְ: ר' קָרְבִינַן וְלָא תַרְחֲקִינַן. בק"ו: ר' רְמֵי חוֹבַן וַחֲטָאַן לְעוּמְקֵי יַמָּא. בק"ו: ר' שַׁמְּיָה לְקָלַן וְקַבְּלֵיהּ לִצְלוֹתַן. בק"ו: ר' תִּגְמוֹל צְלוֹתַן חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי. בק"ו: ר' מָה נְתִיב וּמָה נֵימַר: ר' מָה נְמַלֵּיל וּמָה נִזְכֵּי: ר' בְּחוּצְפָּא יַתִּירָא אֲתֵינָא לְמִקְרֵי קֳדָמָךְ: ר' סַגִּיאוּ חוֹבַן וְתַקִּיפוּ חֲטָאַן: ר' חוֹבַן סַגִּיאוּ עַל דָּבֵי קַדְמָאֵי: ר' לֵית לַן זְכוּ לְאַגְנָא עֲלַן: ר' מְחוֹל וּשְׁבוֹק לְחוֹבַן וְלַחֲטָאַן: ר'

וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ מְחוֹל לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ: סְלַח נָא לַעֲוֹנוֹתֵינוּ כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד הֵנָּה: כִּי אַתָּה יְהוָֹה טוֹב וְסַלָּח וְרַב חֶסֶד לְכָל קוֹרְאֶיךָ: דִּבְרֵי עֲוֹנוֹת גָּבְרוּ מֶנּוּ פְּשָׁעֵינוּ אַתָּה תְכַפְּרֵם: כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: רַחוּם וְחַנּוּן יְהוָֹה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חָסֶד: חַטֹּאת נְעוּרֵינוּ וּפְשָׁעֵינוּ אַל תִּזְכּוֹר כְּחַסְדְּךָ זְכָר לָנוּ אַתָּה לְמַעַן טוּבְךָ יְהוָֹה:

זְכוֹר יְהוָֹה מֶה הָיָה לָנוּ. הַבִּיטָה וּרְאֵה אֶת חֶרְפָּתֵנוּ: ויפה"ל הַבִּיטָה וּרְאֵה אֶת אֲנָחָתֵנוּ: ויפה"ל ה"ו אֶת בָּשְׁתֵּנוּ: ויפה"ל ה"ו אֶת גָּלוּתֵנוּ: ויפה"ל ה"ו אֶת דָּחְקֵנוּ: ויפה"ל ה"ו אֶת הֲדִיפָתֵנוּ: ויפה"ל ה"ו וְהַקְשֵׁב וְהַוָּיֵנוּ: ויפה"ל ה"ו אֶת זְנִיחָתֵנוּ: ויפה"ל ה"ו אֶת חִיסּוּרֵנוּ: ויפה"ל ה"ו אֶת טְרִיפָתֵנוּ: ויפה"ל

ה״ו את יקשנו: וימה״ל ה״ו את כניעתנו: וימה״ל
ה״ו את לחצנו: וימה״ל ה״ו ורפא מכאובינו:
וימה״ל ה״ו ושמע נאקתנו: וימה״ל ה״ו וקבל
שיחתנו: וימה״ל ה״ו וענה עתירתנו: וימה״ל
ה״ו וקבץ פזורנו: וימה״ל ה״ו ושמע צעקתנו:
וימה״ל ה״ו ורצה קריאתנו: וימה״ל ה״ו את
רחשנו: וימה״ל ה״ו את שוממותנו: וימה״ל
ה״ו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו: וימה״ל

היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו: היינו משל בגוים מנוד ראש בלאמים: היינו שחוק לכל עמים נגינתם כל היום: היינו כיתומים אשר אין להם אב. וכאלמנה אשר אין לה מפרנס: היינו כצאן אשר אין להם רועה. וכאניה אשר אין לה מנהל: היינו כחרש אשר לא שומע. וכאלם לא יפתח פיו: כל היום כלמתנו נגדנו. ובשת פנינו כסתנו: כי עליך הרגנו כל היום. נחשבנו כצאן טבחה: כי דכיתנו במקום תנים. ותכס עלינו בצלמות: כי שחה לעפר נפשנו. דבקה לארץ בטננו: למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו: למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים: למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך: למה יהוה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו: אתה יהוה אבינו גאלנו מעולם שמך: ואתה הוא ושנותיך לא יתמו: אתה יהוה לעולם תשב כסאך לדור ודור: ואתה צדיק

על

עתירתנו. רבוי תפלתנו: רחשנו. תנועת שפתינו: שוממותנו. שנינו תמהון לבנו: וקלס. לשון חרפה. משל. שהא כפלוני שכך וכך אירע לו: מנוד ראש, שמניעים ראשם עלינו: נגינתם. ת״י מזמרין בי כל יומא: כי דכיתנו. לשון השפלה ונמיכות: במקום תנים. שאין שם ישוב. רק תנים ובנות יענה: בצלמות. חשך כינוי לגלות: למה פניך תסתיר. כאדם שמסתיר פניו שלא יראה. או ראית ח״ו ושכחת (רא״בע): כי אתה אבינו. שעליך לראות בצרכינו: לא ידענו. בצרת מצרים: ולא יכירנו, במדבר כי כולם כבר נסתלקו: אתה ה׳ אבינו. בכולם נעשית לנו כאב כי אתה חי וקיים לעולם (עיין רד״ק ורש״י ישעיה ס״ג) ורז״ל דרשו מה שדרשו במס׳ שבת: לא תכלה. לא תמנע: כי עת לחננה. כי כך הבטחת כי יראה כי אזלת יד. והרי אזלת יד (רש״י): כאפיקים בנגב. כאפיקי מים בארץ יבשה שמצלחין אותה כך נהיה מרטיבין בשובך את שבותנו: תלנה.

לשון

עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ: אַתָּה יְהֹוָה לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנּוּ חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנוּ: אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי בָא מוֹעֵד: שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְהָפֵר כַּעַסְךָ עִמָּנוּ: שׁוּבָה יְהֹוָה אֶת שְׁבִיתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב: שׁוּבָה יְהֹוָה חַלְּצָה נַפְשֵׁנוּ. הוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: שׁוּבָה לְמַעַן עֲבָדֶיךָ. שִׁבְטֵי נַחֲלָתֶךָ: שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ: שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ: קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל יְהֹוָה וְאִמְרוּ אֵלָיו כָּל תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנִחָם עַל הָרָעָה: דִּרְשׁוּ יְהֹוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב: יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל יְהֹוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד יְהֹוָה: חוּסָה יְהֹוָה עַל עַמֶּךָ וְאַל תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל בָּם גּוֹיִם: לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם: לֹא לָנוּ יְהֹוָה לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם:

לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם. אַיֵּה צוּר חָסָיוּ בוֹ: למה יאמרו הגוים אַיֵּה הַמּוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם: ליה"ג אַיֵּה הַקּוֹרֵעַ לָמוֹ אֶת הַיָּם: ליה"ג אַיֵּה הַמּוֹלִיכָם בִּתְהוֹמוֹת כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר: ליה"ג אַיֵּה הַמַּמְטִיר לָהֶם אֶת הַמָּן: ליה"ג אַיֵּה הַמֵּגִיז לָהֶם אֶת הַשְּׂלָיו: ליה"ג אַיֵּה הַמַּקִּיף לָהֶם עַנְנֵי כָבוֹד: ליה"ג אַיֵּה הַמְכַלְכְּלָם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה: ליה"ג אַיֵּה הַמְקָרְבָם לִפְנֵי הַר סִינַי: ליה"ג אַיֵּה הַמַּנְחִילָם

את

לשון תפלה. ואמרו אליו. ה"ג בית"ו בכל ספרי תימן: כל תשא. ל' סליחה והוא הפוך כל עון תשא: ונשלמה פרים שפתינו. חסר בית בשפתינו (ע"ה):

ואיש און. בעל און ומרמות:

חסיו בו. ענינו בטחון: איה מוליכם. וכו' זה היה בקריעת ים סוף שהוליכם הקב"ה בתהומות הים שנתקשה הקרקע והיו יכולין לרוץ כמו הסוס הרץ במדבר בהיא ארץ יבשה: המגיז. ע"ב ויגז שלוים מן הים. ענינו לשון גזיזה והסרת הדבר ממקומו: שליו. מין עוף ושמן מאד: המקיף להם ענני כבוד. שסיבבם הקב"ה בז' ענני כבוד מד' רוחות ומתחתם ועליהם:

אלהינו

את התורה: ליה"ג איה המושיעם בעת צרה: ליה"ג ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה: אלהינו שבשמים אל תעמוד לנו במדת הדין: א"ש בריתך זכור ואל תשכחנו: א"ש גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה: א"ש דרוש דמינו מיד צרינו: א"ש היה נא קרוב לשועינו: א"ש ונקרא ואתה תעננו: א"ש זכור לנו ברית אבותינו: א"ש חוס ורחם עלינו: א"ש טהרנו מעונינו: א"ש יהמו נא רחמיך עלינו: א"ש כלה אל תעש לשאריתנו: א"ש למענך עשה נא למעננו: א"ש מלא ברחמיך הרבים כל משאלותינו: א"ש נחמנו מאבלנו: א"ש סמוך את נפילתנו: א"ש ענה את עתירתנו: א"ש פנה אל תפלתנו: א"ש צפה צעקתנו: א"ש קבץ נפוצותינו: א"ש ראה עניינו ולחצנו: א"ש שעה את שועתנו: א"ש תנה שאלתנו ובקשתנו: א"ש

רחמנא. דא היא אוריתך דיהבת להון לישראל די מנה זעו כל טוריא רמיא ונדא כל רמתא מנטלתא ונפקת נשמת כל בריתא וזעו כל מלכיא דהיכליהון: רחמנא חזי לעמך דבזיזין ומטולטלין: רחמנא הוון כספינתא דלית לה מדברנא: רחמנא הוון כיתמי דלית להון אבא: ר' מטא מיא עד נהירי: ר' תקיפו חובן מלסיברא: גזירתא מתחדתן עלן בכל יומא: עקתן בכל עדנא אזלין ומוספין:

אלהינו. אל תעמוד לנו במדת הדין. ע"ד ואל תבוא במשפט את עבדך. רק יעמוד עליהם בכסא רחמים: כלה. לשון כליון: מאבלנו. אבלות ציון וירושלים: צפה. לשון תוחלת והבטה מן ואני בה' אצפה: שעה. לשון פנייה שיפנה לתפלתנו מן וישע ה' אל הבל:

רחמנא. די מנה זעו כל טוריא. כמ"ש ויחרד כל ההר מאד וכתיב למה תרצדון הרים גבנונים. ופי' גבנונים גבוהים: רמתא מנטלתא. גבעות נשאות לשון גבהות: ונפקת נשמת כל בריתא. יצאו נשמות כל הבריות כדאיתא במדרש וזהו שייסד רשב"ג ויצאה נשמתם ברתת ובברים: וזעו כל מלכיא. שנזדעזעו כל מלכי האומות והלכו אצל בלעם אמרו שמא הקב"ה מביא מבול לעולם. א"ל ח"ו וכו'. אלא חמדה גנוזה יש לו ורוצה לתתה לישראל: חזי לעמך וכו'. ראה לעמך שהם בזוים ומטולטלים בגלות: מדברנא. מנהיג: מטא מיא עד נהירי. הגיעו המים עד הנחירים שהם שני נקבי האף שכיון שמגיעים המים עד שם אין יכול לחיות כי משם נכנסים המים לגוף. וע"ש באו מים עד נפש: תקיפו חובן מלסוברא. תקפו וגברו עונותינו מלשאת אותם: גזירתא וכו'. גזירות מתחדשים עלינו בכל יום: עקתא וכו'. הצרות כל עת הולכים ונוספים: לית לן זכוון. אין לנו זכיות להגן עלינו: הא כמה שני. ולא נגאלנו: דרא אזיל. דור הולך ודור בא: עדו כל זמנין וכו'. עברו כל הזמנים וכלו הקיצים ואנחנו לא נושענו: האתמכרנא וכו'. נמכרנו ביד אכזרים ומחרף לנו כל עובר ושב: הויתא כמנא. היינו ככלי שאין בו צורך לשום תשמיש אלא

זורקין אותו חוץ לבית כך היו ישראל בעונות. והוא ע"ד הייתי ככלי אובד: פרוקינן. פדה אותנו עכשיו מהרה. וי"מ בשנה ז' א"כ צריך לומר הא שתא: לית הנאה וכו'. אין תועלת בנו אם נרד לשאול לרמה ותולעה כי אין עוד בפיהם שבח. כי לא המתים יהללו יה. א"כ בבקשה פדה אותנו ותחי חי יודך: גירי. חיצי: וידעון וכו'. וידעו העמים שיש גואל לישראל: ולא יימרון וכו'. ולא יאמרו זה העם שעזבו אדונו בגלות: דלית משששא. שאין ממש בספרי חז"ל: ולא יימרון וכו'. צעקו לפניו ולא השגיח בהם: אדכר. רחמך והניח כעסך: גזירתא. גזירות קשות: תוקפן. חזקנו: משיזבן. מצילנו: אתרעי. התרצה והתפייס להיטיב לנו: כבוש וכו'. כבוש חטאתנו:

ה' אלהים אל תשב פני משיחך. כי בחטאינו וכו'. כבר פירשתי פ' בסדר ב' וה': בשחק. בשמים: בני אלים. הם המלאכים: גדול אתה וגדול שמך. אמר אתה ואמר שמך להודיע כי הוא שמו ושמו הוא (רד"ק ירמיה י'): מי לא ייראך מלך הגוים. אפילו הגוים העובדים ע"ז ראוי להם שייראוך כי אתה מלך הגוים: כי לך יאתה. נאה המלוכה לך ולא לאחר: כי בכל הגוים וכו'. מאין כמוך ואינם עובדים הכוכבים אלא להיותם אמצעים בינך ובינם. ואמר חכמי הגוים. כי הם יודעים כי הפסל אינו כלום. ואמר ובכל מלכותם כי המלכים ברוב חכמים הם: מאין כמוך. שמלכותך קיימת לעולם ועד ולא כן מלכות בן אדם. כי היא נפסקת:

מי אל כמוך וכו'. עד מימי קדם. הם י"ג מכילן דרחמי ושורש הם. והם בכתר כדאיתא בזוהר באדרא. וע"ל

ר' לית לן זבון לאגנא עלן: ר' הא במה שני והא במה דרי: ר' דרא אזיל ודרא אתי: ר' עדו כל זמנין שלימו כל קצין ואנחנא לא מתפרקין: ר' אתמסרנא ביד אכזראין ומחסיד לן כל דעבר ותאיב: ר' הוינא כמנא דלית ביה צרוך: ר' פרוקינן השתא בעגלא: ר' לית הנאה ברמתא ותולעתא: ר' אעדי מינן גירי מותא: ר' אעדי מינן גירי חרבא: ר' אעדי מינן גירי כפנא: ר' אעדי מינן גירי שביא: ר' אעדי מינן גירי גלותא: ר' וידעון עממיא דאית להון פריקא לישראל: ר' ולא יימרון דין הוא עמא דשבקיה מריה: ר' ולא יימרון דלית משששא בכתביהון: ר' ולא יימרון צווחו קמיה ולא אשגח בהון: ר' אדכר רחמך ואנח רוגזך: ר' בטיל מינן כל גזירתא קשיתא: ר' את הוא תוקפן: ר' את הוא רוחצן: ר' את הוא משיזבן: ר' אתרעי לאיטבא לן: ר' כבוש עד היבן ברחמתך: ר' כבוש מינן רוגזך וחמתך: ר'

יהוה אלהים אל תשב פני משיחך. זכרה לחסדי דוד עבדך: בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך: יהוה אלהים אל תשב

עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה : יהוה ככל צדקתיך ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלים הר קדשך : כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה לכל סביבותינו : כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו : כי מי בשחק יערך ליהוה ידמה ליהוה בבני אלים : כי ליהוה המלוכה ומושל בגוים : מאין כמוך יהוה גדול אתה וגדול שמך בגבורה : מי לא ייראך מלך הגוים כי לך יאתה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך :

מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא : ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתם : תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם : עשה למען שמך כאשר אמרת למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן : אל תמאסנו ואל תגעלנו בארצות איבינו כאשר אמרת ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני יהוה אלהיהם : זכור לנו ברית אבות כאשר אמרת וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר : זכור לנו ברית ראשונים כאשר אמרת וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני יהוה : סבול זקנתנו כאשר אמרת ועד זקנה אני

וע"ל בס' תקון חצות דשבת : למעני למעני. אעשה. הכפל ר"ל למען שמי ולמען תהלתי : כי איך ייחל. איך יהיה מחולל בין הגוים אם אכריתם : וכבודי לאחר לא אתן. שיתפארו עע"ז שלי שיאמרו אלהיהם מסר ישראל בידיהם ולא היה בו כח להצילם מידם (רד"ק) : הגעלנו. לשון הרחקה ומאיסה: לכלותם. בזוהר אמרו לכלתם כתיב בשביל כלתם היא שכינת עוזנו : ברית ראשונים. י"ב שבטים (רש"י) : סבול זקנתנו. שאז כלה הכח וצריך סמך : ועד שיבה. שיבה יותר מזקנה. כמ"ש בן ס' לזקנה בן ע' לשיבה : אני הוא. עמכם : אני עשיתי. וכן שעשיתי וגדלתי אתכם. עלי לשאת ולסבול אתכם. דרך משל כלפי מעלה כביכול : גלוליכם. טינוף ע"ז : קנא. כל לשון קנאה שמתחרה לנקום : ומל ה' אלהיך. לשון כריתה שיכרות ערלת הלב :

בורא עולם במדת רחמים. שבתחלה עלה בדעתו של הקב"ה לבראתו במדת הדין וראה שאינו יכול לעמוד ובראו במדת הרחמים ושיתף עמו מדת הדין לצורך רשעים שבעולם. ע"ש ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: דין אלמנות. פירש"י עושה משפט של ירושלם שנאמר בה היתה כאלמנה: היודע ועד. תרגם אונקלוס וגלי קדמי ומימרי סהיד: עשוקים. אנוסים כת"י: על בלימה. הם ב' מלות. בלי מה. ר"ל בלי כלום רק במאמרו היא תלויה: אשכלנן. לשון עשפות. שאין החוטא חוטא עד שתכנס בו רוח שטות והוא כוד מעשה העבירה שחוזר ומקטרגו ומטעהו לעשות עבירה יותר חמורה. וזהו דנקט רישא חטינן דהיינו השוגג ואח"כ נקט אשכלנן ובתר הכי נקט להני חמורות: מרינן. ע"ש והמה מרו ועצבו את רוח קדשו ומן והמרו את פי ה'. ר"ל ממאנים לשמוע בקול דברו: מרידן. לשון מרד: חטינן ואשכלנן וכו' חוזר וכפלן כולם כאחד לומר כי לא לבד חטאנו באחד מהם רק בכולם חטאנו: עברנא על מימרך. עברנו על דבריך: לא וכו'. לא הלכנו בדרכיך: לא עשינו הטוב בעיניך: בעזות פנים. באנו לקרות לך: חוטאים אנו מן העולם: רשעים אנו לפניך: אל תשלם לנו כחטאינו: אל תפרע ממנו כדרכינו: מעשה ידך אנו: הוליאנו מחשכה לאורה: מצרה לרווחה: פדה החיים והחיה המתים: סלק. הרס המכשול מדרכינו: לבא דאבנא. לב האבן. וכולם כנוי ליצה"ר כאמרם ז"ל בשבעה שמות יש לו ליצה"ר וכולן ילפי להו מקראי. והכא לבא דבשרא. כמ"ש ונתתי להם לב בשר זה יצה"ט שהוא רך כבשר: געור ביה. נזוף

ביצה"ר

הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט: טַהֲרֵנוּ מִטֻּמְאוֹתֵינוּ כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם: קַנֵּא לְעַמְּךָ וּלְאַרְצְךָ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיְקַנֵּא יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמוֹל עַל עַמּוֹ: קַבֵּץ נִדָּחֵינוּ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אִם יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ: מוֹל אֶת לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָתֶךָ וּלְיִרְאָתֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ: בּוֹרֵא עוֹלָם בְּמִדַּת רַחֲמִים בָּחַר בְּעַמּוֹ לְהוֹדִיעָם גָּדְלוֹ הֲדָרַת כְּבוֹדֶךָ: שְׁמַע תְּפִלַּת עַם נַחֲלָתֶךָ הָפֵר כַּעַס וּבַטֵּל גְּזֵרָה בַּטֵּל כָּל גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת מִמֶּנּוּ וּמֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים:

רַחוּם וְחַנּוּן חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ רַחֵם עָלֵינוּ: חלר"ע
אָב הָרַחֲמָן מָלֵא רַחֲמִים: חלר"ע
בּוֹרֵא עוֹלָם בְּמִדַּת רַחֲמִים: חלר"ע גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: חלר"ע דַּיַּן אַלְמָנוֹת: חלר"ע הַיּוֹדֵעַ וָעֵד: חלר"ע וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת: חלר"ע זוֹכֵר הַבְּרִית: חלר"ע חַי וְקַיָּם: חלר"ע טוֹב וּמֵטִיב לַכֹּל: חלר"ע יָחִיד וּמְיוּחָד: חלר"ע כּוֹבֵשׁ עֲוֹנוֹת וּמַשְׁלִיךְ חֲטָאוֹת:

חלר"ע

חלר"ע לובש צדקות: חלר"ע מוחל וסולח:
חלר"ע נורא ונשגב: חלר"ע סומך נופלים:
חלר"ע עונה עשוקים: חלר"ע פודה ומציל:
חלר"ע צדיק ומצדיק: חלר"ע קרוב לכל קוראיו
באמת: חלר"ע רם ונשא: חלר"ע שוכן שחקים:
חלר"ע תומך ארץ על בלימה: חלר"ע

רחמנא חטינן: רחמנא אבדקן: ר' ארשענן: ר'
מרינן: ר' מרידנן: ר' חטינן ואסגינן
ארשענן ומרינן ומרידנן קמך: ר' עברנא על
מימרך: ר' לא הליכנא באורחתך: ר' לא עבדנא
שפיר קמך: ר' בחוצפא יתירא אתינא למקרי
קמך: ר' חטאי אנן מעלם: ר' רשיעי אנן קמך:
לא תשלים לן כחטאן: ר' לא תתפרע מנן כאורחתן: ר' לא תיתי בדינא בהדן:
עבדי ידך אנן: ר' אפקינן מחשוכא לנהורא: ר' אפקינן מעקתא
לרוחא: ר' פרוק חיי ואחי מיתי: ר' סליק תקלא מאורחתן: ר' סליק
מהורי בישי מלבן: ר' סליק מינן לבא דאבנא: ר' והב לן לבא דבשרא:
געד ביה ביצרא בישא מלבן: ר' גלי קמך דהיא נורא ואנן בשרא:
ותהוי הדא שתא. שתא דפורקנא לעמך ישראל: ר' כתבינן בספרא
דחיי: ר' כתבינן בספרא דרחמי: ר' כתבינן בספרא דמזוני: ר' איתיה
משיח בר דוד בחיין: ר' זרע שלמא רבא במותבני ישראל: ר'
רחים עלן:

אל רחום שמך. אל חנון שמך. בנו נקרא שמך. יהוה עשה
למען שמך: אל רחום שמך נקרא עלינו. אל חנון שמך
חננו ועננו: באנו נקרא שמך אל תעזבנו. ובאנו נקרא שמך. אל
תטשנו. ובאנו נקרא שמך. יהוה עשה למען שמך:
עשה למען קדושת שמך: ע"ל אמתך. ע"ל בריתך. ע"ל גאותך.
ע"ל דתך. ע"ל הודך. ע"ל ועדך. ע"ל זכרך. ע"ל חסדך. ע"ל
טובך. ע"ל יקרך. ע"ל כבודך. ע"ל לקחך. ע"ל מלכותך. ע"ל נצחך.

בילה"ר והפה אותו מלבנו: גלי קמך. גלוי לפניך שהוא אש יכו' ואין יכולת לבשר לעמוד בפני האש כי תאכלנו כמעשה דמס' יומא בהגבי כנה"ג שהתפללו עליו ונפק כי נוריא מבית קה"ק (פי' גור אריה). וכמעשה דרב עמרם שלשק נורא בי עמרם: שתא דפורקנא. שנת גאולה: איתיה וכו'. הבא למשיח בן דוד בחיינו: זרע שלמא. אמר כי לשון זרע שיגדל וירבה השלום בימיהם כמו זרע זה שהולך וגדל: במותבני. במושבות ישראל: אל תטשנו. אל תעזבנו:
גאותך. שבמקום גדולתו מוצא ענותנותו. בהמ"ק.

שבשם היית נועד להשכין שכינתך שם. וע"ש זה נק' המשכן והמקדש אהל מועד: יקרך. כבודך. וכפל הענין לגודל הפלאה: לקחך. התורה שנאמר כי לקח טוב: נלחך. שאתה חי וקיים לעולמים: עיר. לשון תוקף: רחמך. רחמנותך: שבחך. שבח שלך: אברהם ומילתו. הזכיר בכל פרט ופרט מלות שהיו חמורות ומעולות בעיניהם ובעיני היוצר ב"ה להזכיר רחמיו ית' עלינו כי דבר המילה לא"א יקרת הערך בעיניו ית' שהיה זקן ואפ"ה לא סירב. אך קיבל עליו בשמחה. וכן ענין העקידה: ותומתו. ושלמותו. שכל ימיו היה משתדל להיות שלם בכל מדותיו עם האל: לוי וחסידותו. קרא משבח ליה במדה זו דקאמר וללוי וכו' לאיש חסידך: ונזירותו. דכ' נזיר אחיו וזו היתה צרה גדולה בעיניו לפרוש מאחיו כ"ב שנים הללו: ונבואתו. קרא משבח ליה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה: וכהונתו. דכתיב ביה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים: וקנאתו. דמשבח ליה קרא דכתיב תחת אשר קנא לאלהיו: ושירותו. דכ' ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל: ואמונתו. דכתיב כי נאמן שמואל לנביא לה': ושירתו. שבעיניו ית' גדלה מעלת יקר שיריו כאז"ל במדרש לעת"ל מתכנשים עשרה משוררים ומבקשים לומר שירה והקב"ה אומר כולכם ערבים וחביבים עלי אלא הניחו לבן ישי וישורר שקולו ערב עלי מכל קוליה. ואמרו עוד באז"ל כל העוסק בס' תלים כאלו עוסק בנגעים ואהלות: וחכמתו. דמשבח ליה קרא וה' נתן חכמה לשלמה דכ' ויחכם מכל האדם וכו': אליהו ותפלתו. בהר הכרמל. כי שם נתקדש שמו ית' ואמרו כל העם ה' הוא

האלהים

ע"ל סודך. ע"ל עוזך. ע"ל פארך. ע"ל צדקתך. ע"ל קדושתך. ע"ל רחמך. ע"ל שבחך. ע"ל תפארתך. ע"ל אברהם ומילתו. ע"ל יצחק ועקידתו: ע"ל יעקב ותומתו. ע"ל לוי וחסידותו. ע"ל יוסף ונזירותו. ע"ל משה ונבואתו. ע"ל אהרן וכהונתו. ע"ל פנחס וקנאתו. ע"ל יהושע ושירותו. ע"ל שמואל ואמונתו. ע"ל דוד ושירתו. ע"ל שלמה וחכמתו. ע"ל אליהו ותפלתו. ע"ל אלישע ועתירתו: ע"ל דניאל ובינתו. ע"ל מרדכי ותעניתו: ע"ל עזרא וגלותו:

עשה למענך ולא למעננו. עשה למענך ולא למעשה ידינו. ברוגז רחם תזכור. ברוגז רחמיך הרבים זכור: עננו אבינו. עננו אלהינו: ע' משיענו: ע' אלהי אברהם: ע' ופחד יצחק: ע' אביר יעקב: ע' עזרת השבטים: ע' משגב האמהות: ע' הזן: ע' המזין: ע' המפרנס: ע' המכלכל: ע' מגן אברהם: ע' מחיה המתים: ע' האל הקדוש: ע' מלך על כל הארץ: ע' מקדש ישראל ויום הכפורים: ע' רוצה עבודה: ע' אל ההודאות: ע' עושה השלום: ע' מעין הברכות: ע' מודה בתושבחות: ע'

...שֶׁעָנִית לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה:
עננן בְּשֶׁעָנִית לְיִצְחָק בְּנוֹ עַל
...בֵּי הַמִּזְבֵּחַ: ע' בְּשֶׁעָנִית לְיַעֲקֹב בְּבֵית
...אֵל: ע' בְּשֶׁעָנִית לְיוֹסֵף בְּבֵית הָאֲסוּרִים:
... בְּשֶׁעָנִית לְמשֶׁה וַאֲבוֹתֵינוּ עַל יַם
...סוּף: ע' בְּשֶׁעָנִית לְאַהֲרֹן בַּמַּחְתָּה: ע'
...שֶׁעָנִית לְפִינְחָס בַּמַּגֵּפָה: ע' בְּשֶׁעָנִית
...יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל: ע' בְּשֶׁעָנִית לִשְׁמוּאֵל
...מִּצְפָּה: ע' בְּשֶׁעָנִית לְדָוִד וְלִשְׁלֹמֹה
...בִּירוּשָׁלָיִם: ע' בְּשֶׁעָנִית לְאֵלִיָּהוּ
...בְּהַר הַכַּרְמֶל: ע' בְּשֶׁעָנִית לֶאֱלִישָׁע
...רִיחוֹ: ע' בְּשֶׁעָנִית לְיוֹנָה בִּמְעֵי הַדָּגָה:
... בְּשֶׁעָנִית לְדָנִיֵּאל בְּגוֹב הָאֲרָיוֹת: ע'
...שֶׁעָנִית לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה בְּתוֹךְ
...כִּבְשַׁן הָאֵשׁ: ע' בְּשֶׁעָנִית לְמָרְדְּכַי
...אֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה: ע' בְּשֶׁעָנִית
לְעֶזְרָא בַּגּוֹלָה: ע'

...דְּעָנֵי לַעֲנִיֵּי. עֲנֵינָן: דְּעָנֵי לְחַשִּׁיבֵי. עננן:
...דְּעָנֵי לַעֲשִׁיקֵי. עננן: דְּעָנֵי לְבוּזֵי
...מְטַלְטְלֵי. עננן: דְּעָנֵי לִתְבִירֵי לִבָּא.
... דְּעָנֵי לְמַכִּיכֵי רוּחָא. עננן: דְּעָנֵי
...אִיתְּתָא בְּעַקָּרָן מוֹלְדֵיהוֹן. עננן: דְּעָנֵי
...צִירֵי עַל עַרְסֵיהוֹן. עננן: דְּעָנֵי לְמָרֵי.
עננן: דְּעָנֵי לְמַרְעֵי. עננן:
...מָנָא עֲנֵינַן בְּהָדָא שַׁעְתָּא: רחמנא

ותהוי

האלהים: ועתירתו. כאמר ויהי נא פי בנים. שעתירתי היתה להבין רוה"ק. וזה דבר גדול שלא ביקש דבר זולת זה: וביניתו. כאמר המלאך לו הדבר הבנה ובין בדבר. ובינה לו במראה (דניאל י'): ותעניתו. כי דבר גדול היה לו שלא נתרשל מלהתענות ולהתפלל על צרת דורו וכולם ניצולו בזכותו כאז"ל אמר משה יש צדיק גדול בדור א"ל אליהו הן ומרדכי במו. א"ל לך והודיענו וכו' כדאיתא במס' מגילה ורבה: וגליותו. כי גלותו היתה חשובה מגלות הכל כגלות האחרון: ולא למעשה ידינו. ע"ד למענך עשה ולא למעננו. ור"ל אם לא תעשה עבור תורה ומלות בידינו עובות: רחם. רחמיך זכור:
ד"א אברהם בשולה בגי' רחם:

כשענית לא"א. וכולם פי' כאשמורות:

דעני לחשיבי. החי"ת בפת"ח. ת"י עניה סוערה. חשיבתא: לתבירי לבא. לשבורי לב על ירושלם: לאילתא. כאילה הזאת בעת לידתה צועקת מצירי הבלים והקב"ה שולח נחש ומכישה בערותה ומיד יולדת: דעני לקלירי. לחולים הכוכבים על ערש דוי: למרי. לבין מרירות: למריעי. גם הוא ל' חולי וכפל הענין במלות שונות: סליק בגאת מגנא: חנם: כמגלא. מהרה: על יד מהימן. משיח. וי"א משה עד כי יבא שילה גי' משה. והיא היא כי לעתיד יושפע כילון מרע"ה במשיח צדקי: אל תגמלני. אל תפרע ממני כמעשינו: עת בלום. לבין כעיסה: שכליל. לבין גמר: לפה. לבין הכמה והאיה: סוטהנו. הפלתנו:

תם יבגדו וכו' כבר התבנו בליל כפורים טעם המנהג ליפול

ע"ש

ע"פ בית"כ: דלתן למסגר. היינו כ"פ: מתבדרין. לשון פיזור: דהמן וכו'. כבשה א' בין שבעים זאבים: ומרי. לשון גמר: בארבע מדורי. ארבע פנות העולם. הכוונה בזה לבלול ליתם יהו להגדיל יכותם: דויישן וכו'. זעים מילהך כתולה זה בזיה זע ונרתע: דתקון יכו' תוקפים לעבות רלינך תברים יע"ו בריב עם ובקהלה גדולה

ותהוי הדא שעתא דרעוא קמך: רח' הב לן טלא ומטרא דברכתא: רח' הב לחמא לאנשא ועשבא לבעירי: רח' סליק שנאת מגנא מעמך ישראל: רח' זרע שלמא רבא במותבני ישראל: רח' דמלי רחמין עניין ואפקין מארע שבין ומארע גלותן השתא בעגלא על יד מהימן: רח' רחים עלן: רח' מלכא רמא חיא וקימא רחמנא וחננא רחים:

רחום וחנון חטאנו לפניך רחם עלינו: חל"ע ארך אפים ורב חסד ואמת: חל"ע נושא עון ועובר על פשע: חל"ע חטאנו צורנו מחול לנו יוצרנו:

הרחמן אל תעש עמנו כחטאינו: הרחמן אל תשלם לנו כעונותינו: הרח' אל תגמלנו כרוע מעללינו: הרח' אל תדיננו כדין לבנו: הרח' הפר כעס ובטל גזרה: הרח' בטל כל גזרות קשות מפנו ומעמך כל בית ישראל: הרח' יהמו רחמיך עלינו: הרח' שים שלום בינותינו: הרח' סלק שנאת חנם מבינינו: הרח' זוננו: הרח' פרנסנו: הרח' כלכלנו: הרח' לידי מתנת בשר ודם אל תצריכנו: הרח' תן ברכה במעשה ידינו: הרח' שבור על מלכות מעל צוארינו: הרח' בסתר כנפיך תסתירנו: הרח' מהר בביאת משיחנו: הרח' העלנו בקרוב לארצנו: הרח' יסד עירנו: הרח' שכלל מקדשנו: הרח' החזר שכינה לתוכנו: הרח' יראו עינינו וישמח לבנו: הרח' מבני עולם הבא שימנו: הרח' כלה אל תעש לשאריתנו: הרח' למענך עשה ולא למעננו: הרח' מלא ברחמיך הרבים כל משאלותינו: הרח' נחמנו מאבלנו: הרח' סמוך נפילתנו: הרח' פנ

אל

את עתירתנו: הרח׳ פנה אל תפלתנו:
צפה צעקתנו: הרח׳ קבץ נפוצותינו:
ראה עניינו והצילנו: הרח׳ שעה
שועתנו: הרח׳ תנה שאלתנו ובקשתנו:

הרחמן: תם יסגרו ויקולו

פניך אני כורע ומשתחוה ומתחנן ארון העולם אלהי האלהים ואדוני האדונים כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. מה נאמר ליהוה מה נדבר ומה נצטדק חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו יצאנו ממצותיך וממשפטיך. לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים. השחרו פנינו מפני אשמתינו ונכפפה קומתנו מפני עונותינו. אין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש: אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונותינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה למען שמך כמו שהבטחתנו על יד נביאך למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך: לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי. לא לנו יהוה לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך. למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם. אנא יהוה אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך. וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה. למען שמך יהוה וסלחת לעוני כי רב הוא. אדני שמעה. אדני סלחה. אדני הקשיבה ועשה אל תאחר. למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך:

בעד דאלך יסתקים שליח צבור ויקיל הדה אלרחמים:

רחמנא רחים על עמך ישראל דאתן למסגד קמך ולבהון תבירי: ויגיבו רחמנא רחים

עמך ישראל דבארבע זוין מתבדרין בבדורי: רחמנא וכו׳ דגלן מברך לברך יומי לקרי: רח׳ דדמן לאמרא חדא ביני דובין ונמרי: רח׳ דהבדרן קדמין גיאה קמך בארבע מדורי: רח׳ דוי וי אמרין מצערי ומיסורי: רח׳ דזיען מחולתך כמריעי ובקצירי: רח׳ דחשקין למעבד רעותך חברי עם חברי: רח׳ דטרידין מאתרהון לכל אתר דאנון דיירי: רח׳ דיתבין למבעי רחמי בעני על עתירי: רח׳ דכרום אוכמין כקדרא אפיהון כמני דפחרי: רח׳ דלמות יתבין ביני גוברין דמתגברי: רח׳ דממרך מקימין ופקודך נטרי: רח׳ דנידין

גדולה: כעניי. כעניים בפתחי העשירים: דכרום אוכמין. שפניהם מתהפכות לכמה גוונים ככרום זה שהוא עוף וכשהשמש זורחת עליו מתהפך לכמה גוונים ואמר כאן שפניהם שחורות כקדירה השחורה מפני העשן ככלי חרס: דלמה וכו׳. שאנחנו חשובים לכלות בין האומות: דנידין עדן וכו׳. המנועעים בעת התפלה כשכור זה שמתנועע מכאן לכאן ומכאן סמך לד׳ קלת פוס׳ שסוברים שצריך להתנועע בתפלה. וע״ל בסדר תפלת החול: נירא דמלכותא. עול מלכות האומות: כד סליק על פדני תורי. כמו שעולה העול על פרות החורשות בשדה. פדן. לשון שדה (רש״י פ׳ ויסלח): דעסקין באורייתך בשעבודא ולעבי. מתוך שעבוד ולער: מסגן. מרבים: דרגשין לבתי כנישתא. ע״ש בית אלהים נהלך ברגש ל׳ קיבוץ והמון רב. כדרך האלאן הנקבלות לתוך עדרן: וסמך עליהן מתקרי. ע״ש כי שם ה׳ נקרא עליך: דתבעין יתך. דורשים אותך לדור ודור ר״ל תמיד ולעולם: רחמנא. וחביבותא ויקירותא. שם דבר. ר״ל שקראת להם בני בכורי וכל לשון חיבה וכבוד: ובפריבתא. ובנפלאות: דדברתא יתהון. לשון הנהגה: ומיא מעגלא. ומים

הואלת להם מאור המאיב: דועידתנון. ע"ש ונועדתי שמה לבני ישראל והוא ל' זימון כת"א ותזמינגון יומא דין וכו': לוחי סהדותא. לוחות העדות: דחיי וטבתא וכו'. כמ"ש ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע: סדרתא. ע"ש נתתי לפניך: דטורין. ע"ש ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה: דיום דינא. יום ר"ה: שלו. סגנה: זידנותא. זדונות: שתלהא. כעעם: וסגני ופחוותא. סגנים ופחות שמית שררות הם: דשיברתינן. כאשר ישא האומן את היונק ת"א כמא דמסובר יכי' יהיא מ"ב וינטלם וינשאם: דפתח עליהון סנאה. ר"ל פתח והתחיל להלחם כדמפורש במלכים ויהי כאשר עברו וכו': דגלא שפותהון. מן ללו כשופרת ת"א אשתקעו כמו כן ללו שפתיהם מלדבר עוד כשנפסקה נבואה מהם ר"ל לא נשאר עוד אדם שיגיד להם מאורעותיהם: דקליען. ערודים: כחבלין. כחבלים ליולדת: שף. כלה וקלר כחם בגלות: לתרעך. לשער רחמיך אל תחזירנו אדון ריקנים: דדמן ליונה. דומים ליונה שבורחת מקנה והתפודה: דדמהון. שמקריבים ומעלים לפניך דמם וחלבם ומנסכים דמעותיהם מקום יין: ומפחין. מכים על ירכותיהם: דנידין. מגביהים ומנענעין ראשן כלפי השמים: שביק. מוחל: דשניאה הברה. שהעניות שברה לבבם השכל והמפש: דמסברין. מקווים לישועתך ולנחמות הנביאים: מתלהית. עיף ויגע. ת"א מתלהי ולאי: להוותא. ארץ יבשה וצמאה: מבע. מהרה: דיחנך ה' וכו'. ע"ש ימינך ה' נאדרי בכח: גבורתא. שבחה: דהכדין רחילין בך. בוטחי' בך ואינם בוטחים בישרם ובקשתם: דמנהיג. מדבר: מלי. וי"ג

עקן צלותהון כגיברא דמשתבי מתברי: רח' דסליק על גביהון נירא דמלכותא כד סליק על פרני תירי: רח' דעסקין באוריתך בשעבודא וצערי: רח' דפרקתא יתהון משעבוד מצרי: רח' דצלותא מסגן בבית כפורי: רח' דקריתא להון בנין חביבין ויקירי: רח' דרגשין לבתי כנישתא כענא לגו עדרי: רח' דשכינתך שריא ביניהון ושמך עליהון מתקרי: רח' דתתבין יתך לדרי דרי: רח'

רחמנא רחים על עמך ישראל

דאפיקתא יתהון בחילך מבית עבדותא: רח' דברי בבירי קריתא להון חביבותא ויקירותא: רח' דגבורן עבדתא להון ונסין ופרישתא: רח' דדברתא יתהון בעמודא דעננא ואישתא: רח' דהאכילתנון מנא. ומיא מטנרא אפיקתא: רח' דועדיתנון וקדישתינון למתן אוריתא: רח' דזכו וקבילו תרין לוחי סהדותא: רח' דחיי וטבתא ומותא ובשתא קדמיהון סדרתא: רח' דטורין ורמן חדן לקבליהון ואמרין תושבחתא: רח' דיום דינא קבעתא להון למהוי בריש שתא: רח' דכפורא יהבתא להון לכפרא להי עוי וזדנותא: רח' דלארע קודשך אעיליתנון. ובית מקדשא בניתא: רח'

דמלכין ושלטונין שלטתא בהון וסגי
פתותא: רח' דנביאיא וספריא אקימתא
לאנהרא להון ולאזהרותא: רח'
דסברתון ונטלתנון כד הוו מהלכין
קדמך בהימנותא: רח' דעל מימרך
שבקו ואהלו בבר אורחתא: רח' דפתח
להון תרעא כד סטו מן אורחתא: רח'
דכרא שפלותהון כד אתקנת נבואתא:
רח' דהדיען מארעהון ומתפזרין
בארבע רוחיא: רח' דחזיתא וזיע
אתהון כחבין דזויתא: רח'
דפרמין קטו ואתקפו חליהון בארע
נכריתא: רח' דהון עיניהון דמעת. לא
דהון פתן ריתא: רח' דדמן ליונה
דערקא מבנא ותריתא: רח' דהוי וי
הון מבזאית חובין ומזורתא: רח'
דהון פרסין בצלו. ולבהון שפכין
בתיובתא: רח' דדמהון ותרבהון מספקין
. ורמעין לנסבותא: רח' דרבן
מאנחין על דהוו. ומספחין על יקרתא:
הגדין ואמרין את הוא אלהא שביק
חטיתא: רח' דענותא תברת לבהון
טשא ומסבינותא: רח' דמסברין
פורקנך ומה דכתיב בגבי נחמתא:
דרוחהון משתהיא לרחמתך בארע

בית

מכילי והיא היא כי פי' מכילי מדית: ועד סוף דרתא. ועד סוף הדורות: דשכינתך שרית עיל. בין הכרובים: השבוק. תסלח לעונותינו ונחלתנו כימי קדם. ר"ל תנחל אותנו לחלקך:

רחמנא. דאינון קיימין קמך. העומדים לפניך בתחנון ותפלה: דבארבע זיין. בד' רוחות מתפזרים וגולים: וריסהון גלי. ר"ל וראשם פרוע לקלון וחרפה: משפע. שותת הרבה: כמיא דנחלי. כמו הנחל שנגר והולך: דהדיף להון. מן להדוף את כל אויביך ל' דחיפה: דחשיבו ודמו. נדמו כלומר כ"כ היו בהם הרוגים הרבה כחול הים כלומר שאין להם מספר לרבויים: דטבעו חכימי. בים כמעשה שהובא באיכה רבתי: וכאיבו תפלי. טמאו בית התפלה. ע"ש טמאו את היכל קדשך. וכמו חכימי למקדם להקיבם זה לזה לומר שקולים הם: דיי. הוי כל נמח. ת"י יי כל דלבי וכו': ייפח. ל' ריבוי פוחו תרגום פרו וי"ג דיי ייפח: בשוקין. בשוקים וברחובות: גלגילינון. ל' סחיבה בקולרין ובשלשלאות: שוטי ומתלי. לשנינה ומשל: דמנהון אשתתק. בגלות שהוכבד עולם נשתתקו מהשבח והתפלה: דנפשהון וכו'. כי נפשם שהיתה נוטה אחרי החומריות גרמה להם הספד והאבל: דסקא לבש נבית. ירמיה: ופסק כלילי. ע"ש והרס העטרה: דעליהון ספדו. ע"ש ויקרא ה' אלהים וכו' לבכי ולמספד וכן אז"ל ברכות: דפתורא וכו'. שולחן וארון כאש נשרפו: דלעקא. הצער גדל עליהם: תלי תלי. ר"ל רבות המנין. מל' רז"ל תלי תלים של הלכות: דקליטין. טרודים: דרדיפין. נרדפים ולא רודפים ואינם יכולים לומר

דבר

דבר של תשובה נגד האויבים: דשטחין. שיטחים לך כפיהם: דתלן לך. נושאים עיניהם אליך אתה הוא האלהים מלא רחמים:

באיל. בכונת פסוק זה כאן יובן לך מזוהר ויקרא דף ס"ח ע"א ודו"ק: תערוג. ארז"ל האילה הזאת חסידה שבחיות וכשהחיות צמאות למים הם מתכנסות אליה שתתלה עיניה למרום ואז היא חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה והקב"ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים (רש"י) תערוג. לשון הרמת קול כמו נהם לאריה ושקק לדוב וגעה לשור וצפצוף לעופות עכ"ל (רש"י):

תורתא. פרה שמגודלת בגל ורגבים ועל כנ"י הוא אומר כן דכתיב כי כפרה סוררה סרר ישראל וכתיב שמעו את הדבר הזה פרות הבשן והפייטן קובל על בעלה והדונה הקב"ה: טולי. גל: ברגבי. מקום חול ועפר רך: בשרבי. בחום השמש מן הייתי ביום אכלני חורב ת"א שרבא: מרה לא אפקה. אדונה הקב"ה לא הוליכה לחוץ השמש כדי שלא תלטער אלא סיכך עליה בענים לכל יכה אותה שרב ושמש מפני חבתה: אזל והשלמה. עכשיו בעוה"ר הלך ומסרה ביד רועה אכזרי שהם האומות: בקרא. רועה בקר. מן כי בוקר אנכי ת"י מהרי גיתין: בערש רדי בה. חורש בה בערשין שהם הסלעים ועפר קשה ולער הוא לחרוש באותן המקומות: תורתא תחות עינא. תחת העול שעל גבה. עינא. משאוי כמו טוענא: עגיא וכן קאמרה. עונה בקילה וקובלת לאדונה מלער: וכן לומרת בכשו מיקך. בבקשה ממך אדני הקל עולי שאומות העולם נותנים עלי: עניי לה מרה.

בית צדוניתא: רח' דמלכותך תבעין תמלוך מבע בהא שעתא: רח' דימינך אדירא בחילא. והקיף את בגבורתא: רח' דזכות אבהתא את מדבר. וקית קדמך נשיותא: רח' דכל עובדך קשט. וגמיל חסדין את. וטב וצדקתא: רח' דהבדין בך רחיצין. לא על קושטן ולא על זכותא: רח' דאמרתא בדיל שמי בדיל מימרי אעביד. דלא לאחליתא: רח' דמנהיג עמך בתלת עשר מדי רחמנותא: רח' דנוצחן ותיקפן את מיומי עלמא ועד סופי דרתא: רח' בבעו מנך אלהא דשכינתך שריא על מן כפורתא: רחמנא תשבוק לחובנא ותתחנננא ביומיא קדמיתא: רח'

רחמנא רחים על עמך ישראל דאנון קימין קמך בתחנונא וצלו: רח' דבארבע זנין מבדר וגלי: רח' דזגן מארעהון ורישהון גלי: רח' דדמעהון משפע הא כמיא דנחלי: רח' דהדין להון שנאה כדי דיגלו: רח' דהוו אמרין בימם ולילי: רח' דזמרא אשתתק מנהון וכנרי ונבלי: רח' דהשיבו ודמו כחלא דימא קתילי: רח' דטבעו תבירי ובאיבו תפלי: רח' דיי יפש בשזין

ובכל שבילי: רח' דכהניא. סנאיהון.
גלגילונון בקולרי ובשלשלי: רח' דלבל
אומא ולישן. הון שועי ומתלי: רחמנא
דמנהון אשתתק שבחא וצלו: רחמנא
דנפשהון גרמת להון מספדי ואבלי:
רח' דשקא לבש גביא ופסק כלילי: רח'
דעליהון ספדו כוכבי ומזלי: רח' דפתורא
וארונא דילהון. בנורא איקלו: ר' דצערא
אתקף עליהון תלי תלי: רח' דקליעין
מארעהון לארע בבלי: רח' דרדיפין ולא
רדפין ולא יכלין למימר מלי: רח'
דשטחין לך כפין ביממ ולילי: רח' דתלן
לך עינין את הוא אלהא די רחמנותא
מלי: רח'

כאיל תערוג על אפיקי מים. כן נפשנו
תערוג אליך אלהים: ובעד יקול

מרונות מא שא והולאי:

מרנא דבשמיא לך מתחננין אנן כעבדא
דמתחנן למריה: הב לן שאלתן
ובעותן. ולא נהדר ריקן מקמך: ויגיבו

מרן דבשמיא כמתל ס"ן:

מרן דבשמיא לך מתחננין אנן כעבדא
דמתחנן למריה: תורתא דמרביא
בטולי וברגבי: בשרבי שמשא מרה
יא אפקה: אזל ואשלמה ביד בקרא
אבזראה: כל יימם ולילי. בטרש רדי

משיבה הקב"ה מה אעביד ליך ריבא דקיני מה אעשה לך תחלת קיני. כי אמרו ז"ל ישראל קנין אחד והנה חטאתיך גרמו לך להיות כבושה תחת עול האכזרי ופסק דיניך את חזקת אותו שלא הנאלי בעוקך כי אם ישראל שכים היו נגאלים ועתה שלא שבו לריכים להמתין עד עת קץ. וזהו קילא קלו ליך קלב ועת קללו לך בבית דיני ולכן הוחילי עד ביגיע עת גאולתך כאז עכ"פ יש תקוה לאחריתך ושבו בנים לגבולם בחיינו ובימינו:

מרן. אסתכל בזעירין. ע"ש כי אתם המעט מכל העמים: אדי לקלנא. לקלון ולחרפה: מדתקף עליהון. בעבור שנגברו עליהם רוב העונות:

מרן. אסתכל בעמך דגלא מניה יקריה. גלה ממנו כבודו: ולהוסף ליה. ונוסף לו שבר על שברו: דאלף דרין נטריה. לשון ריבוי שנים ודורות כלומר כמה דורות אתה שומר אותי בגלות: מסיגוף. לשון עינוי: ומפגוריה. וגהץ את הבית ה"י ויפגר ית ביתא: ואתקיפו ניריה. והכבידו עולו: ומך. מן ואם מך הוא נתמסכן מכוחו והיינו ממונו: וחשך נהוריה. הוחשך אורו: ואהקלו כחדא. ע"ש וכשלו איש באחיו מפני הערבות: וקל טרפא דשקיף. ע"ש ורדף אותם קול עלה נדף. ת"א קל טרפא דשקיף: ביני אריותא. בין האריות כינוי לאו"ה: שבקיה. עזבו: ולית דעני ליה. ולועק מעולם ואין משיב לו להגיה לו מגערו ואע"פ שסופו לקבל שכר טוב לעוה"ב עבור שסבלו הגלות לכבוד שמו ית': בבעו מנך אלהא. בבקשה ממך אלהי: דשרי על שפיריה. השמים ששם אהל שלו מן ונטה את שפרירו עליהם לפי שסידורם בסדר נאה ויפה נקראים כן

תרגום

תרגום יפה שפיר: ארי תקיף מציריה. כי גדלה צרהו: ואעדי ניר וכו׳. והסר עול האומות מעל צוארו: ותרעי יתהון. תרעה אותם כרועה עדרו ירעה: תכניש בדוריה. תקבץ פזוריו: מדוריה. דירתו:

מרן. ברום. לשון גובה דהיינו בשמי ערבות: תבודי. לחרפה: ואתבדרו. נתפזרו: מסגיות חוביא. מרוב עונותם:

מרן. אסו. רפואה: לכל מחתא. לכל המכות: גמיל חסדא. גומל חסד ומשפט וצדקה: דאקיפתיה עקתא. הקיפוהו הצרות: הא קרי קמך. הנה הוא מתפלל וצועק לפניך כעני או כאחת חיות השדה: שביק לצוייתא. מוחל לעונות:

מרן. דשגיאין. שרחמיו מרובים על כל בריותיו: לבה דוי. ענין חולי מן עלי לבי דוי: מדתקף עלה. מעת שכבד עליה צרות וגזרות: ואתרחק. פ״ש כי רחק ממני מנחם: ודחק מזונה. ונדחקו מזונותיה באלו ימי הגלות לשון מניעת מטר: ולית לה חילא. ואין לה כח ולא גבורה לעמוד בצרות אלו:

מרן. דקריב. קרוב לכל אשר יקראוהו: חסודא. חרפה: וגזירתא וכו׳. שעד שגזירה ראשונה פקודה שניה ממהרת לבוא: והא נייחא וכו׳. ונייח והשקט בעולם אין לו. כי תמיד מוטבע בצרות: מדתקף ניריה. מעת שגלה וכבד עולו: ושגי. נתרבה עולו. וכפל הענין במלות שונות לריבוי העול והצרות: הא ניחא קמך וכו׳. יהי דבר זה נוח לך שיהיה בנך בצער שקראת לו חביב ואהוב: אצית. האזן: פריקא. פודה ומושיע:

מרן. מר על כל מרי. אדוני

האדונים

בה: תורתא תהות מינא עניא וכן
קאמרא: בבעו מנך מרי אקיל מטולי:
עני לה מרה וכן קאמר לה: מא אעביד
ליך רישא דקנני: הביך גרמו ליך.
דיניך תקף עלך: קצא קצו ליך. עד
דימטי זמניך: והב לן שאילתן ובעותן
ולא נהדר ריקן מקמך:

מרן. יהוה את הוא אלהא מלך על כל
עלמיא: אסתכל בזעירין מכל
עממיא: ארי לקרנא הוו ביני אומיא.
מדתקף עליהון סגיות חוביא: ובעדנא
דזקפין עיניהון לשמיא. חוס ורחם עליהון
כאבא על בניא: והב לן וכו׳

מרן. אסתכל בעמך דגלא מניה יקריה:
ואתוסף ליה תברא על תבריה:
את הוא אלהא דאלף דרין נטריה:
מסגוף עממיא ומפגוריה: שליטו ביה
עממיא. ואתקיפו ניריה: ומן חיליה
וחשך נהוריה: ואתקלו כחדא גבר
בחבריה: וקל טרפא דשקיף סנאה
רדיף בתריה: ארי ביני אריותא
שבקיה מריה: ולית דעני ליה לאנהא
ליה מצעריה: ולעלמא דאתי יהי טיבא
אגריה: בבעו מנך אלהא דשרי על
שפריה: רחים על עמך ארי תקיף

טְצִירֵיהּ : וְאַעְדִּי נִיר עַמְמַיָּא מֵעַל
צַוְּרֵיהּ : וְתַרְעֵי יָתְהוֹן בְּרַעְיָא לְעֶדְרֵיהּ :
מֵאַרְבַּע זָוְיָתָא תְּכַנֵּישׁ בְּהוֹרֵיהּ : לְאַרְעָא
דְקוּדְשָׁא דִּי הֲוָת מְדוֹרֵיהּ : והב לן וכו'

רָן. יְהוָה אַתְּ הוּא אֱלָהָא דְשָׁרֵי בְּרוּם
רְקִיעַיָּא: אִסְתַּכַּל בְּעַמָּךְ דִּקְרֵיתָא
הוֹן בְּנַיָּא: דַּהֲווֹ חַסּוֹדֵי בֵּינֵי עַמְמַיָּא :
אִתְבַּדַּרוּ בְּכָל אֲתַר מִסַּגִּיוּת חוֹבַיָּא :
מַע קָלְהוֹן בְּרַחֲמָתָךְ אֱלָהּ כָּל עָלְמַיָּא :
א תִתְקְרֵי אַהֲסָנְתָךְ אַהֲסָנַת עַמְמַיָּא :
פְּתַח לִצְלוֹתְהוֹן תַּרְעֵי שְׁמַיָּא : והב

רָן. יְהוָה דְּבִידֵיהּ אָסוּ לְכָל מַחֲתָא :
וְיָהֵיב לְבַר נַשׁ חַיֵּי וְנִשְׁמְתָא: גָּמֵיל
דָא וְדִין וּצְדַקְתָּא: חֲזִי לְעַמָּךְ
אִקְפְּתֵיהּ עָקְתָא: הָא קָרֵי קֳדָמָךְ
חַלְשׁוּת דַּעְתָּא: בְּעַנְיָא מִסְכֵּינָא אוֹ
דָא מִן חֶזְוָתָא: לְמִבְעֵי מִן קֳדָמָךְ
מְנוּתָא. אַתְּ הוּא אֱלָהָא שָׁבֵיק
לַעֲוָיָתָא : והב לן וכו'

רָן. יְהוָה דְסַגִּיאִין רַחֲמוֹהִי עַל כָּל
בְּרִיָּתָא: מִתְרַצֵּה בְּרַחֲמֵי וּמְקַבֵּיל
תָא: עַיֵּין בִּכְנִשְׁתָּךְ דַּהֲוָת כְּאַרְמַלְתָּא:
אִתְבַּה הָוֵי בִּימָמָא וּבְלֵילְוָתָא: מִדְּתַקְּפָה
עָקְתָא וּגְזֵירָתָא: וְאִתְרַחַק מִנַּהּ
נֶחָמְתָא: וּרְחַק מְזוֹנַהּ בְּרֵין בּוּצַרְתָּא:

ולית

האדונים: את הוא נטיר וכו'. נוצר חסד לאלפים : ישבח רחמין. ימלא רחמים בעיניך כל אשר יקרא לך : לא תשבקינן. אל תעזבנו אדוננו בחיים מרורים: אנן כמני דפחרי. ככלי חרש כלומר שאנו חשובין לכלום : ואם הון חובן . ואע"פ שעונותינו גברו וכבדו רחים עלן וכו' : חובן דגלי. עונות הגלויות ועל הנסתרות שהן הרהורי הלב: ואעדי מינן וכו'. והסר ממנו לב האבן היינו יצה"ר שקשה כאבן ותן לנו לב בשר היינו יצה"ט שהוא רך כבשר :

מרן. דגלן קדמך . שגלו לפניך עמוקות : דלא מטמרן. לא נעלמו ממך נסתרות : ידע וכו'. יודע הרהורי הלב ומחשבות כליות : נטיר טיבו. נוצר חסד ומוחל לעונות: קיימא דאבהתא. ברית אבות : רטישתא. לשון השלכה ועזיבה ותושלכי על פני השדה ת"י דדמיא לולדא דרטים על אפי ברא: דמן כיונה שריהתא. הוא תרגום יונה פותה (הושע ז') ובערוך גרים לה חי"ת במקום ה"א ופירושו האשה המככה על מתה וגורדת ומחתכת את פניה קורין לה בלשון ישמעאל פלונית שרחת וגהה: דאתנסיבו בנהא. שנלקחו בניה מתוך חובך שלה : דויא . חולה ואנחת ביום ובלילה : עביד פרישתא. עושה נפלאות :

מרן. דכל דמטמר . שכל הנסתר לפניך גלוי : כלי. לשון כליון : מכלי. לשון בית הכלא : לוות ובכי . ואלי. לוות ובוכה ומקונן : כד מתיך. כשהישפל כח שלו :

מרן. דגלגליהי פסוק הוא בדניאל ז' ופירש רבינו סעדיה ז"ל הם אופני המרכבה בהם מתלהטים למען ידין עמים באפו כי באש ד' נשפט וכו' ע"ש: נטר קיימא. שומר הברית והחסד לאוהביו לאלף דור : לדרא. לאלפים :

ויהויין

ויהוין מלי שפוותנא וכו'. הוא תרגום ונשלמה פרים שפתינו :
מרן. אל מסתתר. נסתר ע"ש יושב בסתר עליון : חוזין. נביאים : בזיון. לשון ביזה : דמן לאמרא. דומים לכבשה בין זאבים : הפיכין. ע"ש כי הפך ישראל פי' הפך פניו לברוח : מתלעבין. לועקין ומכעיסין : חבלא מחבלין. עושין בנו פלצים וחבורות ברוב כעסם : עפי וכבי. טף וזקנים הורגים ודמם מנתז : יקירי. יקרים וחכמי' אשר מהם יודעים נבואות וכולם נמסרו לבוזזים: ליקרהון מקילין. מיקלים לכבודם ומבזים לחכמתם : רקקין. רוקקי' בפניהם. ע"ש פני לא הסתרתי מכלמות ורוק : ומחן להון. מכים אותם תמיד בלי הפסק : ועלזין. שמחים ביסורין : דמשלח כרוזין. מלאכיו להכריז ולהודיע גזרותיו : נייחא אניח לן. הנח לנו ונפארך בשמחה : עביד חוזין. עושה חזיזים. ר"ל עננים: כנוזין. כמו בנמלה לנו ולשון זה נגזר ממ"ש בערוך ערך גז ב' הפסיקתא דזכור הוי זהיר למגזי עבת עבתיה. לא תתעב אדומי. למגזי ביש בישתיה. זכור את אשר עשה לך עמלק וכו' פירוש לשלם עכ"ל ובלשון ערבי קורין לשילום גמול כן טוב כן רע אלגזא. וריב"ו פי' כנוזין נקיף שבחך כאגוז. ככתירך. לשון כתר המוקף על הראש עכ"ל : מטלתא דשלמא. סוכת שלום: ופניקגן. אז תתענג תרגם יונתן תתפנק: מבשר זיזין. זיז שדי והוא עוף שמן מאד ולמה נקרא שמו זיז שיש בו מכל מיני טעמים מזה ומזה עיין רד"ק : לדיקיא הבתיל וכו'. ע"ש כארז בלבנון ישגא שתולים בבית ה' וכו' : קשיט היכלך בקשוט גזגזין. פירוש באבני זכוכית שכן קורין לו בערבי זגאג והוא ע"ש

ולית לה חילא ולא גבורתא : והב לן וכו'

מרן. יהוה דקריב לכל מן דקרי ליה:
אסתכל בעמך דלית מרחם עליה:
הא לכל אומא ולישן הסודרא הות ליה:
וגזירתא על גזירתא מתחדתן עליה:
והא ניהא. בעלמא לית ליה: מדתקיף
ניריה וסגי עוליה: הניחא קמך דחביבא
קרית ליה: אצית לעמך ועני לקליה:
ולא יימרון בעלי דבבא פריקא לית
ליה : והב לן וכו'

מרן. מרן דבשמיא מר על כל מרי:
אלהא מהימנא גבר על גברי:
את הוא נטיר טיבו לאלף דרי : ישבחון
רחמין קמך כל מן דקרי : לא תשבקינן
מרן. בחיי מרירי : ארי בני עממיא אנון
כמני דפחרי : ואם הון חובן תקיפי
ויקירי: רחים עלן ולא נהוי ביד עממיא
מסירי : ומחול לן על חובן דגלי ודטמירי
הרהורי : ואעדי מנן לבא דאבנא והב
לן לבא דבשרי : והב לן וכו'

מרן. את הוא אלהא דגלן קדמך
עמיקתא : דלא מטמרן מנך
מסתרתא: ידע הרהור לבא. ומחשבת
בוליתא : נטיר טיבו ושביק לעויתא:
מרחיק רגז ומסגי למעבד טיבותא:

אדכר לעמך קימא דאבהתא: ושיזיב
יתהון מכל עקתא: דהא כיני עממיא.
איהי רטישתא: דמן קינה שריתא.
דאתנסיבי נגהא מגו [illegible]: דויא
מצוהא ביממא ובלילותא: שמע קדהון
ברחמיך עביד פרישתא: ובניש יתהון
מכל זויתא: והב לן

מרן. יהוה אלהא לכל דמטמר קדמוהי
גלי: עין בעמך דבכל אתר מטולטל
ידי: הא הוא בסגי עקתא כלי: ובעדי
דבבא בשביא יתה מכלי: והוא במרר
קדמך צוח ובכי ואלי: מדעקת ליה
נר מאיך חיליה: יהוה אלהא דמתרצה בצום ובצלי: אתרצי
לעמך דקדמך מצלי: ושמע לקליה בתחנונא וצלי: ובעקתא
ובשביא גמירא לא יכלי: והב לן

מרן. מלך עלמין דגלגלוהי שביבין די נורין: נטיר קימא וחסדא
לרחמוהי. לאלף דרין: צהינא לרחמתך פרוקינן ולא נהוי
תבירין: ומריש סנאה ובעיל דבבא. אעדי כתרין: רעי יתנא
ברחמתך כרעיא דרעי לעדרין: ויהון מלי שפותנא מתקבלין
ברעוא קדמך הא כתורין: והב לן

מרן. אכן אתה אל מסתתר וגלי רזין: בנהורא את שרי במימר
הזין: גלי וידיע קדמך דאנחנא בזיזין: דמן לאמרא הדא
בני דובין מרגזין: הפיכין ותבירין אנחנא. בשעבוד בזזין: והא
כגון עלנא מתלעבין ומרגזין: זדי ורשיעי. נבסן וחילן בזזין: הבלא
מקבלין לן בסגיאות רוגזין: טפי וסבי מקטלין ורמהון מנתזין:

ויסדתיך בספירים שאינו דומה לזכוכית ורי"ו פי' באבני גזית: פרוק חיי. גאל ופדה חיים: ואחיי מיתי דגניזין. והחיה מתים הגנוזים וטמונים בקברות במחלות עפר: שלח משיחך וכו'. ע"ש ולא בכסף הגאלו: ולא כהי זיוך. הכונה לא נגלה עוד:

מרן. דנפישין. המרובים: דבעקא כבישין. משוקעים בצרה: כנישין. מקובצים:

מרן. הא כעיני וכו'. ע"ש הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכו':
סבירין. מקוים:

מרן. עתידנא לנחמותיך. ע"ש הנה אנכי הוא מנחמכם: ואסגי שלמיך. ע"ש ורב שלום בניך: ואפיש חדותיך. וארבה שמחתך: ובעבוות עלם

יקירי וחכימי דמנהון ידעי מהון: פיתהון כחדא אתמסרו לבזון: ליקרהון מיקרין ולחכמתהון מבזין: דדהון באפיהון ומתן לדהון בר שעתא. והות אנן זנין: ועמך ואחסנתך בוכרך וחביבך. הדרין יתירין מקדלין ועקין: מינך מלכא דמשיחא פרוקין: נהא אנח לן ונפארך בעידן: שמיכין בחסדך עביד חדוון: עביד לבן צדקתא. ונבתירך כגוון: פריס ען משיחא דשרמא. ופקיקין מבשר זיון: צדיקא תשתול בשתא דארזין: קשיט דילך בקשיט גוון: רחמנא פריק חיי ואחיי מיתי דגניזין: שדח מטיתן למפרקן לא בדמין ולא בזוזין: תתבנן בירושלם ומנה לא נהי זזין: והב לן

עלם. הוא תרגום ובחסד עולם רחמתיך: ומה דין. ולמה זה נתאחר מה שהבטחת לקבץ גלותה: כל עם קימיך. כל אנשי בריתך: ולא חבהתין. ולא תבושי: חסודי. חרפת: דברגז זעיר. הוא תרגום ברגע קטון עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך:

מרן. שלמא. בשרא דישראל. בשרית ישראל: קל דמבשר. ומהו הקול לכן אמרן שמועה וכו'. והוא מ"ש על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך וכו'. אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם: מלככון יתגלי עליכון. הקב"ה ומשיחו: ידבר יתהון נוית. ינהג אתכם בנחת: כענא מניקיא. ע"ש אני ארחה לאני ואני ארבילם וע"ש כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל. ופי' עלות הלאן הקטנים: יזוטון ל' רתת וזיע: ותדוטין. לשון דריכה: ויסי. לשון רפואה: ויפרוק. יפדה ויגאל אתכם:

מרן. ברי נהורא. לשון בריאה: ומסיך

מרן. במאי פומא נפתח. במאי לישנא נשבח: וי לך פומא וי לך לישנא: וי לך גופא מיומא רבה דדינא: ארעא ושמיא בעו ענן רחמי ובכו בהדן דאנן חיי ומשמשא לית בן: שמשא וסהרא בעו ענן רחמי ובכו בהדן דסעדא וסמכא לית לן בארעא: ברחמך דנפישין. רחם על ענישין: דבעקא כבישין. ועל פתיך בנישין: והב לן

מרן. יהוה אלהא את אמרת לכנשתא דישראל עתידנא לנחמותיך: ואסגי שלמיך ואפיש חדותיך: ובטבות עלם דלא פסקן. ארחים גלוותיך: ומה דין אתאחר דאמרת לה

אבניש גלותיך: כל עם קומיך בניך
בנתיך: ולא תבהתין ולא תדברין עוד
הודי ארמותיך: חזי בנשתא דיערא
ברגז ועיר רחיקתיך: וברחמין כגיאין
אקריב גלותיך: והב לן

רן. הא בעיני עבדיא קדם רבונהון
ובעיני אמתא קדם רבונתה. כן עיננא סבירין לך תשבק
לחובן ותסלח לחטאן: והב לן שאלתן

מרן

רן. שלמא לבן שארא דישראל: קל דמבשר מריש טוריא:
כין אמרין עממיא נפקת יתבן כפיקתין עבדיא: מתקבין
י עריבין ודבר יתבין בנח בענא מינקיא: הא כד אימא
טניא. יהון מנכבין בסוף יומיא: בגבורת אלה עלמין
שתטין על עממיא. יתדושין צירי כד תנאיא: נבטין סניאין
בין מארע ניבראין. ותתיבין בשלם לקרוי ברביא: מיתב
בין וברמין תצבין. ולא תצלהון עוד לטעות עממיא: שדי
יה ארעא. יקביל ברעיא נבסת קודשיכון וקורבניא: הוא
קביל צלותכון. ויסי יתבון ויפרוק יתבן לעלם עלמיא: והב לן

ן. יהוה אלהא דשכינתיה בשמי נהורי: ברי נהורי ומשיך ארתי
עם יממי: ברי שמיא וארעא וברי כל נשמי: רחים עד
מי בדרא הדין הא כיתמי: דמסגן למבע מנך ומצלין וצימי:
י וידע קמך מא בעימקי תהומי: בעקן דעקך סגרין על
יהון וקימי: ומרימין ידיהון עם לבהון לך אלה בשמי:
אצמח להון מן קדמך פורקנא ורחמי: והב לן

ן. אנא אלהי הנאדר במרומי רומה: רחים עלי כי הייתי
לשמה: עברו דורות במה ובמה: ולא נושעתי ונלקחתי

ומשיך לילתי. לילה: עם יממי. כלומר כלל לילה ויום להיות יום אחד ע״ש ויהי ערב ויהי בקר יום אחד: כל נשמי. נשמות: הא כיתמי. ע״ש יתומים היינו ואין אב: דמסגן. ל׳ ריבוי: ומרימין ידיהון. ע״ש נשא לבבנו אל כפים. עם כפים:

מרן. וגלחלתי. לשון דוחק: איומה. ישראל דכתיב איומה כנגדלות. ונקראת כן ע"ש שיש ממנה אימה לכל רואיה: שכלילי. לשון השלמה תרג' וידיו השלמה. וידוהי השכלליה: **אראלי** וכו'. כבר פי' פיסקא זו בסדר האשמורות. וכבר כתבנו שם טעם היתר אמירת אראלי ומכניסי וכו':

יסד

בְּיַד כָּל אוּמָּה: מָתַי תְּרַחֵם וְתוֹשִׁיעַ עֲדַת אֲיֻמָּה: מִיַּד בְּנֵי עֵשָׂו וּמִיַּד בֶּן הָאָמָה: נְבָיוֹת וְקֵדָר וּמִשְׁמָע וְדוּמָה: חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה: וּמִיַּד בְּנֵי צֶפוֹ וְנַחַת וְשַׁמָּה: וּמִיַּד בְּנֵי עֲמָלֵק. וּמִבְּנֵי אָהֳלִיבָמָה: כַּלֵּם בְּאַפֶּךָ וְתַשְׁמִידֵם בְּחֵמָה: וְקַבֵּץ פְּזוּרֵינוּ מִצָּפוֹן וָיָמָּה: וּמִכָּל הָאֲרָצוֹת. תֵּימָנָה וָקֵדְמָה: וְשַׁכְלֵל מִקְדָּשְׁךָ בְּצִיּוֹן וִירוּשָׁלַיְמָה: וְיַזְהִיר יִשְׂרָאֵל כְּאוֹר הַחַמָּה: ותנ לן

מָרָן. אֶרְאֶלֵּי מְרוֹמִים. בְּשִׁיר וְשֶׁבַח קָמִים. גְּדוּדִים אֵין מִסְפָּר. דֵּעוֹת מְחוּכָּמִים: הֲמוּלַּת קַדִּישִׁין וְעִירִין לֹא נָמִים: זִיעָתָם נְהַר דִּינוּר. הַשְּׁמַיִם דּוֹמְמִים: טְהוֹרִים וּנְקִיִּים. יַחַד מֵאֲשָׁמִים: כִּמְלִיצֵי עִמְדוּ נָא. לְבַקֵּשׁ הָרַחֲמִים: מַלְאָכִים רוֹמְמִים. גִּבּוֹרִים מְפוּאָמִים: סְלִיחָה דִרְשׁוּ נָא עַד עַם נִכְלָמִים: פִּצְחוּ וְהַזְכִּירוּ צִדְקַת בָּא בַיָּמִים: קָרְבַּת הַנֶּעֱקָד רִנַּת אִישׁ תָּמִים: שַׁוְעַת צִיר עָבָה. תּוֹרָה מִמְּרוֹמִים. שָׁת מִנְחַת רָצוֹן יוֹם הַקְטֵר סַמִּים: כּוֹפֶר הַמְצוּ נָא לְנִבְחָר מֵעַמִּים. הָלִיצוּ נָא לִפְנֵי בַּעַל הָרַחֲמִים:

מַכְנִיסֵי רַחֲמִים הַכְנִיסוּ רַחֲמֵינוּ לִפְנֵי בַּעַל הָרַחֲמִים: מַשְׁמִיעֵי תְפִלָּה הַשְׁמִיעוּ תְפִלָּתֵינוּ לִפְנֵי שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה: מַשְׁמִיעֵי צְעָקָה הַשְׁמִיעוּ צַעֲקָתֵינוּ לִפְנֵי שׁוֹמֵעַ צְעָקָה: מַעֲלֵי דִמְעָה הַעֲלוּ דִמְעוֹתֵינוּ לִפְנֵי מִתְרַצֶּה בִּדְמָעוֹת: הִשְׁתַּדְּלוּ וְהַרְבּוּ תְּחִנָּה וּבַקָּשָׁה לִפְנֵי מֶלֶךְ רָם וְנִשָּׂא: הַזְכִּירוּ לְפָנָיו הַשְׁמִיעוּ לְפָנָיו תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁל שׁוֹכְנֵי עָפָר: יִזְכּוֹר אוֹתָם וִיחַיֶּה אוֹתָם טֶרֶם תֹּאבַד שְׁאֵרִית יַעֲקֹב וְיוֹסֵף: כִּי תוֹרָה וּזְמִרְיָה הָיוּ לְחֶרְפָּה יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה: הַזְכִּירוּ לְפָנָיו אֶנְקַת שֶׂה פְזוּרָה.

אמרו

אמרו לפניו מה בצע באבדון. יזכור
עולם בריתו וישוב מחרון אפו לעמו
נחלתו: א"מ אבינו אתה. א"מ רחם וכו' ואנחנו לא
נדע וכו'. ואח"כ עומד ש"ץ ואומר
עשה למען שמך הגדול הגבור והנורא
שיתגדל ויתקדש שמך בעולם:
ואומר קדיש עד לעילא ואח"כ אומר

שרי וישבוק לכון ישראל מכל חוביכון ומכל חטאיכון. די
באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר. קודשא בריך הוא
ישבוק לחוביכון. ויסלח לחטאיכון. ותכתבון כולכון ואנא עמכון
בספר החיים ובספר הזכרון ובספר מחילה וסליחה וכפרה לפני
אבינו שבשמים קים ואמרו אמן:

שרי וישבוק לכולהון ישראל מכל חוביהון ומכל חטאיהון. די
באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר. קודשא בריך הוא
ישבוק לחוביהון. ויסלח לחטאיהון. ויכתבון כולהון ואנא עמהון
בספר החיים ובספר הזכרון ובספר מחילה וסליחה וכפרה לפני
אבינו שבשמים קים ואמרו אמן:

שרי וישבוק לכל קהלא קדישא הדין מרברביהון ועד זעיריהון.
קודשא בריך הוא ישבוק לחוביכון. ויסלח לחטאיכון.
ותכתבון כולכון ואנא עמכון בספר החיים ובספר הזכרון ובספר
מחילה וסליחה וכפרה לפני אבינו שבשמים קים ואמרו אמן:

תתקבל צלותכון וכו' ומוציא ס"ת וכו':

ישרי. יתיר. מן מברא קמרין: ישבוק. יעזב. תרגום יעזוב הכוהן ימחול ויסלח. וכתב רי"ו ונהגו לאמרו ג"פ ולהתיר ג"כ להרחוקים לרמוז שכולנו נפש א' ואין לנו פירוד זה מזה. השם ית' יחברנו לאחדים כענין שנאמר ליחזקאל ויקרב קץ גאולתינו. אכי"ר:

תפלה על הפרנסה

בליל ר"ח ובליל יוה"כ קודם עלינו לשבח אי' מזמור לה' הארץ עם כונה בניקוד התיבות ומובטח לו שלא יחסר מזונותיו.

לדוד מזמור (ליהוה יהוה) הארץ ומלואה תבל ויושבי בה: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה: מי יעלה בהר (יהוה יהוה) ומי יקום במקום קדשו: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה: ישא ברכה מאת (יהוה יהוה) וצדקה מאלהי ישעו: זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד (יהוה יהוה) עזוז וגבור (יהוה יהוה) גבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד (יהוה יהוה) צבאות הוא מלך הכבוד סלה: ואח"כ יאמר תפלה זו:

יהא רעוא מן קדם עתיקא אתה הוא יהוה האלהים הזן ומפרנס ומכלכל ברחמיך הרבים לכל הברואים מקרני ראמים ועד ביצי כנים ככתוב טרף נתן ליראיו יזכור לעולם בריתו: פותח את ידך (ויכוין בר"ת יס"ת פא"י ית"ך) ומשביע לכל חי רצון:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו מלך היה והוה ויהיה למען רחמיך הרבים והגדולים ולמען תורתך הקדושה והטהורה ולמען אבותינו הקדושים אברהם יצחק וישראל ולמען משה ואהרן דוד ושלמה ופנחס ושבעים זקנים ושמואל הרמתי ובניהו בן יהוידע ורב המנונא סבא ורבי פנחס בן יאיר והרשב"י וחבריו ורבי חנינא ורב גדיאל נער ועשרה הרוגי מלכות וכל התנאים והאמוראים והסבוראים והגאונים והאר"י ז"ל וחבריו וכל הצדיקים והחסידים והתמימים והישרים בכבותם שהיו מיום שנברא העולם ולמען שמך הגדול הגבור והנורא בזכות שם הוי"ה ב"ה יתברך שנקודו אחד מן הנקודים שבתיבות בהם במזמור שקרינו לפניך עתה הממונה על הפרנסה שהוא (דיקרנוסא) היוצא מפסוק והריקותי לכם ברכה עד בלי די ומפסוק נסה עלינו אור פניך יהוה (והשם הנזכר גי' ת"ק) המצפים תמיד לישועתך ומיחלים לחסדך. כעיני עבדים אל יד אדוניהם. כעיני שפחה אל יד גברתה. שתהיה אנו עבדיך בני אהובך ובני ביתנו וכל עמך בית ישראל בכלל הרחמים והחן והחסד שתכין ותזמין ותמציא לנו ולסומכים על שולחננו ולכל הנלוים אלינו ולכל ישראל

פרנסתנו וכסותנו פרנסה טובה וכלכלה טובה. לחם לאכול ובגד ללבוש ועושר וכבוד בשנה זו הבאה עלינו לשלום ובכל שנה ושנה ובכל יום ויום ובכל שעה ושעה ובכל רגע ורגע די מחסורינו וספוקינו וצרכינו סיפוק הראוי לבני אדם החשובים כל ימי חיינו על הארץ. ותזמין לנו כל צרכינו קודם שנצטרך להם. ותמלא ידינו מברכותיך הטובים במזוני רויחי. במילוי ושובע גדול ולא בצמצום בהיתר ולא באיסור בכבוד ולא בביזוי. בנחת ולא בצער כלל. לחיים ולשלום לשובע ולברכה משפע בריכה העליונה בלי טורח כלל כדי שנוכל לעשות רצונך ולעסוק בתורתך ולקיים מצותיך שאם אתה לא תרחמנו מי ירחמני. עליך השלכנו יהבנו. מרחם אמנו אלהינו אתה. יאמן נא דברך אשר דברת השלך על יהוה יהבך והוא יכלכלך: אנא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו עשה עמנו חסד חנם חסד ואמת ותבנם לנו לפנים משורת הדין. ואם המזל הורה עלינו העניות שדר המזל והמערכה למען שמך, שם שדי. ואם נגזר עלינו הרע מה"א עלאה יתבטל על ידי אות יו"ד שהוא אבא. ואם נגזר עלינו הרע מה"א תתאה יתבטל על ידי אות וי"ו שהוא זעיר אנפין ואישה יפרנו:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו למען רחמיך וחסדיך ושמותיך הקדושים שיהיו מזונותינו ופרנסתנו. וכסותנו וכסות עמך בית ישראל מידך המלאה והרחבה הקדושה והטהורה ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם אלא לשמך הגדול הגבור והנורא. חננו אבינו. פרנסנו אבינו. כלכלנו אבינו. ומאוצר מתנת חנם תכלכלנו ותפרנסנו. ותשפיע עלינו שפע רצון מלא ברכת יי. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון: יפתח יי לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם:

ואומר מזמור לדוד ה' רועי וכו' עד סופו

וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי:
הַמִּצְרִי אֲדֹנָיו בְּבֵית וַיְהִי מַצְלִיחַ אִישׁ וַיְהִי יוֹסֵף אֶת־יְהוָה וַיְהִי:

ויאמר זה הפסוק ישר והפוך ו"פ:

שיר על השלמת החבור

אמר העבד הצעיר המחבר. אחרי שזכני יוצרי להשלים פי' הסדור של כל השנה, נשאני לבי לשיר שיר חדש במעלת הסידור ותועלותיו. הרימותי קולי בסדר הליכותיו. וסדר תהלותיו. ופירושי יסודותיו, וידעתי כי כי ימצאו מרגוע עם ה' וקהלותיו. בראותם עמודיו ואדניו ויתדותיו. ראיות נבונות הקוקות על יריעותיו. מכמה ספרים היו מטעותיו. ואען בזמר ואומר.

שרי מלכים וקהלותם . אף כי שרים זהב להם:
והו חלקי אמרה נפשי . יקר הוא לי מכספיהם:
יסד עני עם כל רחקו . אף כי רבו מאוריהם:
חיים צאלה יסד אותו . שפל מכל וצעיריהם:
יום יום עתות כונן תוכו . איך יערכו פלוליהם:
אפס תוכו כל צרכיהם . סדר לילה עם שחריהם:
באחרונה סדר ערבית . גם עת הוחק בוסניהם:
נתן קולי לפני חילו . סדר שבת עם חדשיהם:
יום השמינאי עם הפורים . ברכת מזון עם מיניהם:
ולאל פנה לחקוק חכמה . עבור שנים בחצריהם:
סמך ידו על חג מצות . האגדה עם סדריהם:
פנה אל יום הבכורים . שירי רשב"ג ותהוויהם:
ציין תוכו סדר תענית . כולל ארבע צומותיהם:
אחר סידר סדר אלול . סדר התן על פשעיהם:
לחיל בהם ולהתודות . ולהטהר ממרדיהם:
הקק סדר ההתירים . לתת תקוה לפתאיהם:
ראש השנה ותקיעותיו . חול יחולו לביתיהם:
צום כפורים ועבודתו . לשפוך לאל שיחותיהם:
היא יום נורא מבחר שנה . ימחול יסלח לחטאיהם:
אם יתמרמר וגם יאמר בכפיפת ראש פיוטיהם:
רו הסוכות עם הושענות . הכל כונן על דגליהם:

יום החיתום עם העצרת. יום נמסרים כל פתקיאם:
שמחת תורה עם פיוטים. שם נתגלו פירושיהם:
אכלו רעים בדבש יערם. ושתו שכרו מייניהם:
בפרי גנות עם פרדסים. מטע קדש מטעיהם:
ובמנהגות יפות סוגית. בשושנים ופרחידם:
הנחמדים מכתם ופז. אבני אפוד על טוריהם:
כל בית יעקב אם יהגו בו. הם יירשו מורשיהם:
לאל אשא עין ולב. יפרוש חסדו על הוגיהם:
יציל עמו מכף איביהם. יפדה נפשם משונאיהם:
כראשונה כאחרונה. היא יכניע מקניאיהם:
ישלים חפצי בורא עולם. רוקע ארץ על מימיהם:
מגדל בנוי על ראש הרים. עינם תראה בחייהם:
אל המוציא מבית כלא. אסיר אסור בנחושתיהם:
יפדה עמו מיד איב. שבעים שרים יחיליהם:
אז יגילו בראות מלכם. בהתאסף נדחיהם:
על צאצאי אתחנן לו. יהיה עוזם מצריהם:
יאיר אורם במאור תורה. ישכיל ירחיב לימודיהם.
עד סוף דורים ישבו נחת עצמה ירבה בנביליהם:

תושלב"ע

שושר"ש בנל"ך ואע"י בילא"ו יילא"ו :

ותהי השלמת המלאכה הטהורה יום ט' תשרי משנת תרנ"ח לפ"ק בא סי' ואברכך ואגדלה שמך לפ"ק:

הקדמת ענף חיים

ויען אברהם ויאמר:

אברך את ה' אשר יעצני ורוח נכון נתן בקרבי
לאמר קום עלה אל הארץ הקדושה ואנכי
אהיה עמך כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי
את אשר דברתי לך להביאך אל הארץ הזאת
ארץ צבי והיעלתם תיבב"א. אז אמרתי אל לבי
כל סן שמיא נפל ונערתי חצני למכור כל הנמצא
אתי עד שהיה בידי ערך הוצאות הדרך מדברות
ימים ועזבתי כל מאהבי אמי ואחי. מו"ר ריעי
וחברי חברת תורת אמת וגובה להם מ"ע עט"ר
נפ"ת אי"ש ימינ"י (ר"ת אי"ש אברהם יחיה
שמואל) נ"י לעד אמן. ורצתי כצבי לעלות להר
קדשינו חשתי ולא התמהמתי: אודה ה' בפי
בתוך רבים אהללנו אשר הגדיל חסדו לי בעיר
מצ"ר והחייני וקיימני עד שהביאני אל מחוז
חפצי ארץ חמדה טובה ורחבה בתורה וקדושה.
אף כי נתקיים בי יסר יסרני יה בפרידת אהבה
קשה. אשת נעורים כי חלפה בארץ לא זרועה.
נכבת סה"ר דמתה בים דרכה. מ"מ למות לא
נתנני ותזקני ואמצני. וחן וחסד בעיני רואי נתנני
וטוב"ה לא מנע ממני:

ויהי היום יעציני כליותי ולבי לאמר הגיעה העת
עת רצון להוציא המחשבה מן הכח אל הפועל
להוציא לאור תעלומה במקום הקדש פנימה.
להעלות על מזבח הדפוס ספרים נחמדים מזהב
ומפז יקרים. מחבורי כת הקודמין. גאוני' המפורסמי'
בכל קצות ארצות תימן ידועים. בפרט חיבורי
איש חיל רב פעלים. גאון עוזינו ראב"ד ור"מ
כמש"ת יכו' הר"ר יחיא בכהר"ר יוסף בכהר"ר
צאלח זת"ל. אשר כל ימי מיום עמדי על דעתי
ועמדתי בספריו היקרים אני משתוקק ומייחל אימתי
אזכה להעלותם על מזבח הדפוס להיות כי הנמצאי'
בכת"י המה מעטים אצל א' מעיר וב' ממשפחה
ספוזרים. ועל כן המוציאן לאור בודאי שהוא
בכלל בכלל מזכה את הרבים. ואף המשתדל בזה
לשדל את אחרים למצוה נכלל בכלל הנז' מה
גם שידוע ומפורסם לכל כי רבו כמו רבו
המשתיקקים. ומתאוים תאוה לאמר מי ישקנו
מים מבאר לחי רואי אחרי רואם את האור כי
טוב. כי טעמו עריבות מתיקות ידידות התועליות
טעם עצו ופריו שוים. ונחמד העץ להשכיל בכל
דיבור ודיבור תלי תלים נובעים ממקור מים חיים
ים התלמוד בבלי וירושלמי ורוב המפרשים.
גאונים ופוסקים ראשונים ואחרונים. כל חיך
הטועמו אומר לי הוא. אי לזאת אזרתי כגבר
חלצי להביא תחלה את ספר הקטן מחיבוריו הכי'
קרא שמו שערי טהרה (והוא דיני נדה בל'
ערבי בדרך קצרה) קטן הכמית ורב האיכות גם
את השני ס' חלק הדקדוק על כ"ד ספרים סובב
הולך וכשמו כן הוא ותחלה נדפס בחמשה חומשי
תורה אשר נקרא שמו כתר תורה (ובל' ערבי
תאג' אשר מדפיסים עתה פעם ראשונה ע"י המו"ל
כמבואר שם). וכראותי כי נפתחו שערי אורה.
רדפתי אחר השעה כי לנו עמדה. ורצתי לשדל
אחרים להזדרז במצוה. להוציא לאורה את סידור
התפלה. הנק' בל' קדמונינו תכלאל והנה מצאתי
און לי הלא הוא אישי ניסי מעכ"ת החה"ש
שלום ן' המנוח הר' אברהם עמר נ"י
שאזר חיל לעזור מעי"ר ונשתדל להוציא לאור את
הסידור הנז' עם ספר הנחמד והיקר עץ חיים
והוא פי' סובב הולך על כל הסידור גם רוב
הדינים ההכרחיים השייכים להפלה ולברכות. ונלוו
אליו עוד ג' חברים מו"ל להיות כי ההוצאה מרובה
יחד כולם יזכרו לטובה ולברכה ועושר והצלחה.
אשר מתוך דוחקם וצערם הזילו זהב מכים וכ"ז
לרוב תשוקתם בהדפסת הספר הקדוש הזה הכולל
כל סדרי התפלות וברכות של כל השנה והנריים
אליהם בכמה פירושים נחמדים. בו נכללו פירושי
המלות אחת לאחת הן עפ"י הפ'שט הן ע"פ הר'מז
הן ע"פ הדר'ש הן ע"פ סו'דן של דברים במקומות
הצריכים. בו נברר מוצא כל יסודי המנהגים אשר
נהגו בהם ראשונים דראשונים. רובם ככולם ע"פ
הש"ס והפו' בפרט מרנא ורבנא הר"מ במז"ל הם
מיוסרים. גם ע"פ הזוה"ק ושאר המקיבלים. כאשר
עיני כל רואה התזונה משרים. אשר על כן הזהירו
בכל

בכל כוחם לדורות הבאים אחריהם שלא ישנו שום מנהג מאשר גבלו ראשונים. וכאשר זאת התורה יוצאה מפי איהני עולם הגאים ואמוראים גאונים ופוס׳ כמו שנסדר לפניך בהקדמות ראשונים ושניים בארוכה. בפרט בעניני התפלות והברכות המסודרים בספר הזה אשר המה מיוסדים ע״פ סידור נוסח אנשי כנה״ג מבלי הוספת ומגרעת זכותם תגן עלינו אמן סלה:

והואיל ואתינא להכ״א ראיתי להזכיר כאן מילתא חרתא דצריכא דלא נזכרה בהקדמות שני המאורות הגדולים. והוא בענין עיר א׳ שיש בה קהילות קהלות כל אחת חלוקה במנהגותיה וכ״ש אם יש לכל א׳ וא׳ ב״ד בפע״ץ. כלום יש בזה איסור משום לא תתגודדו או משום אחרי רבים להטות או אין בזה שום חשש איסור בשום אופן. והנה התשובה לזה מבוארת ומבוררת בארוכה בס׳ משפטי שמואל סי׳ כ״ו בשם כמה פוס׳ וסוגיות הש״ס מכמה מקומות. ולהיות כי לא באתי אלא לקצר לכן אעתיק תורף דבריו וז״ל עיר שיש בה שתי קהלות כתבו כל החכמים פה אחד דהוו כשתי בתי דינין. כי כל א׳ וא׳ מכל קהל וקהל בענין זה כעיר בפע״ץ שאין בני עיר א׳ כפופים לעיר אחרת וכו׳ עד דהוו להו כשתי בתי דינין וקי״ל כרבא דהיכא דאיכא שני בתי דינין בעיר א׳ אלו נוהגין לאיסור ואלו נוהגין להתר אין כאן משום לא התגודדו וכמ״ש ג״כ הר׳ בית דוד בית י״ג יעו״ש. גם הרשב״א ז״ל כ׳ בתשו׳ בכמה מקומות דכשהם נחלקים לחבורות חבורות קהלות קהלות הו״ל כל ענייני קהלה וקהלה כענייני עיר אחרת וכו׳ ובודאי דכל חבורה וחבורה היא חשובה כעיר לעצמה כדאי׳ במ״ק ע״ש. עוד כ׳ שם וגם אין בזה משום אחרי רבים להטות דלא נאמ׳ זה אלא בסנהדרין יעוש״ב עוד כ׳ בסוף דבריו הרי טוכח מכל הני גאוני עולם שבדורינו. שבל קהל וקהל כעיר בפע״ץ נידון. עיש״ב כי אכמ״ל. ועיי׳ מ״ש מהרי״ץ ז״ל בתשו׳ בענין גילוח השערות בימי העומר שהאריך הרחיב ע״ז יהעלה כמש״ל ע״ש. עוד זאת אדרש להר׳ פאת השולחן הל׳ ארץ ישראל סי׳ ר׳ שכ׳ וז״ל בירושלם עיה״ק ת״ו נוהגים שמתפללים ק״ק אשכנזים בנוסח שלהם בין בביהכ״נ שלהם בין בביהכ״נ של הספרדים ויפה הם עושים ע״פ הדין כי כן היו נוהגין מימי קדם רבותינו הגאונים והחסידים שהיו בירושת״ו ה״ה הר׳ הקדוש השל״ה ז״ל והק׳ הרר״י החסיד ז״ל והגאון הרר״מ כהן ז״ל וכל כנסת הגדילה של ק״ק אשכנזים שהיו ביסיהם בירושת״ו. אבל בני אדם יחידים אשכנזים כשמתפללים בביהכ״נ של ק״ק ספרדים וכן להיפך אסור להם לשנות מנוסח הצבור עכ״ל, וכ׳ עוד הר׳ בית ישראל שם ב׳ כמה פו׳ דחובה היא שלא לשנות מנהג אבותיו בתפלה ויש איסור בדבר ע״ש שהאריך והרחיב להביא כמה ראיות לזה מש״ם ופו׳ ועוד הביא ג״כ דעת הרשב״א ז״ל שצריך להחזיק במנהגי אבותיו וכן היה עושה הרא״ש ז״ל אעפ״י שהיה רב בספרד. וכן הביא ד׳ הר׳ כ״מ שכ׳ דבנוסח התפלות אין לשנות. עוד כ׳ דאפי׳ בימי מרן הקדוש היו בצפת ת״ו שתי בתי כנסיות אחת כנוסח ספרד ואחת כנוסח אשכנז ואין פוצה פה. וכן בימי מרן האר״י ז״ל. ועוד שהיה האר״י ז״ל, מתפלל בימים נוראים בנוסח אשכנז יעוש״ב. וכן כתב הפר״ח משם מהריב״ל ומהרשר״ם ביו״ר סי׳ מ׳. דבני עיר אחת שעקרו דירתם ממקומם וקבעו דירתם בעיר אחרת שיש להם קולות וחומרות משינות ממנהג שלהם. חייבים לקיים מנהג מקומם ולא דמי לההיא דפ״ק דחולין יע״ש. דהתם מיירי ביחיד (או ביחידים) שעקר דירתו מאותו המקום שהיו נוהגים בו חומרא וקבעו דירתם במקום שנוהגים בו קולא. אבל כשבאו קהלות קהלות בכה״נ לא אמרינן קמא קמא בטיל דמרובים הם הבאים בכל פעם וא״כ הם חייבים לקיים מה שנהגו אבותיהם עכ״ר:

הראית לדעת כמה גדול כח המנהג בפרט נוסח התפלות והברכות שהכל מודים עונים ואומרים דחייב כל א׳ וא׳ לאחוז מנהג אבותיו ואינו יכול לשנות בשום פנים בכל מקום שיהיה כו״ע. וממוצא דבר למדנו דהא דאמ׳ בש״ס עלת לקרהא הליך בנימוסה. היינו ביחיד לא בצבור שהלכו מעיר לעיר אחרת ומדוקדק ג״כ ל׳ הש״ס דאמ׳ בל׳ יחיד

עלת

עלת לקרתא הליך וכו׳ דמשמע דקאי איחיד ולא ארבים וכנז"ל: עוד זאת מצאתי להרר"א ן׳ טובו ז"ל בס׳ פקודת אלעזר סי׳ נ"א שכ׳ וז"ל בקיצור .

ועל טענת שלא לשנות שום מנהג ירושת"ו וכו׳ תימה הרי כמה מנהגים נשתנו בק"ק ספרדים עצמם ויש שהם נוהגים עפ"י הפו׳ המקילים ויש להם ע"מ שיסמוכו או סברת י"א בש"ע או סברות באחרונים והגם דירושת"ו לקושאי נינהו ויש בהם ברכת ה׳ אלפים ורבבות מערבים ובבליים וכו׳ הי"ו שנוהגים בעירם לאיסור גמור באותם עניינים ואעפ"כ אין פוסקים על עצמם לאסור מכח שצריך להפוס כל החומרות וכו׳ ולכן אין ראוי לעורר מדנים אם אנחנו נוהגים איזה קולא שנוהגים בעירנו שיטענו עלינו טענה הנז׳ שאינה מתקיימת אצלם בפרהסיא בהרבה דברים וכו׳ וכל א׳ יעמיד בשלו ולא יעורר מדנים שום אדם עלינו לומר שאנחנו צריכים להפוס כל החומרות בדבר שרצונם הם בכך לפי שעה או לעולם מפני סיבה שיש להם באותו הדבר שאם אנחנו מנהגינו להקל באיתו דבר אין להם עלינו כלום מה"ט הנז"ל עכ"ל ודי בזה למשכילים :

חזרתי ואמרתי הן ידיע להוי לכל קורא נעים כי עיקר חשקינו ומאויינו בהדפסת הספר הקדוש הנז׳ הוא גם להיות כי בעוה"ר לרוב טרדת הזמן ועול הגלות אין איש שם על לב לחפש אנה ואנה לידע ולהבין פירושי התפלה מילי מילי על בריין זולת א׳ מעיר ושנים ממשפחה השוקדים על הלימוד. וכבר נודע כמה אזהרות הזהירו חז"ל ע"ז כדי שלא יהא כעוף המצפצף בפרט שלוחי צבור אשר עליהם החוב יותר מוטל ללמוד ולידע פי׳ המלות וסגנון הענין דדי לנו במה שאין אתנו יודע עד מה לכוין כל הכוונות הראויות כמשפט. ובוא וראה זה מצאתי להר׳ בעל ס׳ כסא אליהו שכ׳ בשער ד׳ תהלתו עומדת לעד וז"ל :

והנה בענין כוונת התפלה דע לך ידידי כי בכל אות ואות יש בו כמה כוונות ורזין עילאין ובפרט י"ח ואמנם דע לך ידידי כי ברור הוזה עליו נאמר ראיתי בני עליה והנם מועטים ולא כל הרוצה ליטול השם יבא ויטול רק מי שחננו ה׳ שאפי׳ מי שיש לו יד בקבלה עכ"ז לאו כל מוחא סביל דא לכוין הכוונות הראויות כמצטרך וע"ז וכיוצא בזה נאמר ראיתי בני עליה והם מועטים ובדורות אלו תמהני אם יש מי שיוכל לכוין הכוונות על מכונם כראוי וכהוגן :

והנה הרואה יראה כמה כוונות עמוקות סדורות בס׳ הקדוש פרי עץ חיים ויש בכתיבת יד יותר ויותר ועכ"ז מי הוא זה אשר יקרב לאש הגדולה הזאת והגם שיש כמה חכמים בעיניהם ומכונים בכוונות אשר ימצא להם הן בדפוס הן בכתיבת יד כאשר יעלה האופן בתוך האופן אין חפצינו לדבר בהם כאן ואמנם אנחנו נדבר עם האנשים השלמים המטים אוזן לשמוע בעצת האנשים הקטנים מהם וכמאמר׳ ז"ל אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים הנה עמהם נדבר שיותר טוב להם שיכוונו פירוש המלות דוקא בתפלתם ויאמרו התפלה אות באות תיבה כתיבה ויצייר האותיות של כל תיבה ותיבה לנגד עיניו ובזה ינצל מן המחשבות זרות ואז כל אות ואות שמוציא מפיו יעלה לרצון לפני ה׳ ויעשה הפעולה היאותה לו והנה כדי להבינך מגמת רצונינו בזה בס"ד אעתיק לך בס"ד דברי מורי הגאון מהר"ח ז"ל בכ"י (ועתה בדפוס והוא ס׳ נפש החיים שער ב׳ פי"ב) בכדי שתבין הדברים על בריין וכן תעשה ותצליח .

וזה לשנו הטהור ומה נאמר עתה בדורות הללו אשר כל איש הוא כשוכב בראש חבל ובלב ימים כל הימים מעול יגיעת הפרנסות ולזאת אין איש שם על לב לפנות לבו ומחשבתו מבלבולי טרדותיו העצומים בהבלי זה העולם השפל להכין עצמו לקראת אלהיו ית"ש עכ"ז ודאי שכל אחד לפי שכלו והשגתו מחוייב לשית עצות בנפשו ולבקש תחבולות מלחמת מצוה להמלט מבלבול המחשבות אשר לא טהורים שתתחונן דעתו עליו לעבודת התפלה כראוי כי עבודת התפלה היא לנו עתה במקום עבודת הקרבן שהיה תלוי כולו במחשבתו של הכהן שבמחשבתו היה יכול לפגלו וע"י קדושת מחשבתו היה הקרבן מתעלה לריח ניחוח לפניו ית"ש. והעצה היעוצה הוא ע"ז

כמ"ש

הקדמת ענף חיים

כמ"ש המגיד להב"י באזהרה ב' שבריש הס' מגיד מישרים ז"ל ליזהר מלחשוב בשעת התפלה בשום מחשבה אפי' של תורה ומצות כי אם בתיבות התפלה עצמם דוק בדבריו שלא אמר לכוין בכוונת התיבות (א"ה נ"ל ט"ק וצ"ל במקום התיבות התפלה והי"ב) כי באמת בעומק כוונות התפלה אין אתנו יודע עד מה כי גם מה שנתגלה לנו קצת כוונת התפלה מרבותינו הראשונים ז"ל קדישי עליונים ועד אחרון הרב הקדוש איש אלהים נורא האר"י זלה"ה אשר הפליא הגדיל לעשות כוונות נפלאים אינם בערך כטיפה מן הים כנגד פנימיות עומק כוונת אנשי כנה"ג מתקני התפלה שהיו ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים וכל מבין יבין דלא איתי איניש על יבשתא שיכול לתקן תיקון נפלא ונורא בזה לכליל ולגניז במטבע תפלה קביעה וסדורה בנוסח אחד התיקונים של כל העולמות עליונים ותחתונים וסדרי פרקי מרכבה ושבכל פעם שמתפללין יגרם תיקונים חדשים בסידור העולמות והכוחות והמשכת מוחין חדשים אחרים שמעת שתיקנוה עד ביאת הגואל במהרה בימינו אבי"ר לא היה ולא יהיה שום תפלה בפרטות דומה לחבירתה שקודם לה ושאחריה כלל ועיקר דלבישין דלביש בצפרא לא לביש ברמשא ודלביש ברמשא וכו' וכמ"ש בתיקונים תיקון כ"ב וכן כל יום לחבירו שלפניו ולאחריו ולכן ארז"ל (חגיגה ט' ב') מעוות לא יוכל לתקון זה שביטל ק"ש וכו' או תפלת וכו' וזה הוא בלתי אפשר אם לא ע"י הנבואה העליונה ורוח קדשו ית' אשר הופיע עליהם הופעה עצומה בעת תיקון נוסח מטבע התפלה והברכות שם הוא ית' בפיהם אלו התיבות ספורות וגניזות בהוכם כל התיקונים לזאת מי הוא אשר עמד בסוד ה' על עומק כוונתו ית"ש איזה הדך ישכון אורה של כל תיבה פרטית מהם :

אלא העיקר בעבודת התפלה שבעת שהאדם מוציא מפיו כל תיבה מהתפל' יצייר לו אז במחשבתו אותה התיבה באותיותיה בצורתה ולכוין להיותה על ידה בח הקדושה שיעשה פרי למעלה ההרבית קדושתם ואורם שלכן נקראת התפלה דברים העומדים ברומו של עולם שכל תיבה בצורתה ממש היא העולה למעלה מעלה כל אחת למקורה ושרשה לפעול פעולות והיקונים נפלאים והיא סגולה נפלאה בדוק ומנוסה למרגילים בזה לבטל ולהסיר מעליו בזה כל מחשבות ההבלים הטורדות ומונעות טהרת המחשבה והכוונה וכל אשר יוסיף הרגלו בזה יתוסף לו טהרה בחחשבתו בתפלה והיא כוונה פשטית עכ"ל לשון הזהב :

ואתה הקורא נעים הבט נא וראה בדברי מורינו הגאון זלה"ה הנז"ל ותמצא שהם בנויים על קו האמת בטוב טעם ודעת והם כגחלי אש עפ"י האמת והצדק ואין בהם נפתל ועקש וע"כ הא ודאי כל איש תם וישר כן צריך לנהוג ואז ימצא נחת רוח בזה ובבא ותפלתו רצויה לפני המקום ב"ה :

ודע לך כי יש סמך לדברי מורי הגאון זלה"ה מקרא מלא דבר הכתיב בישעיה סימן מ"ה האותיות שאלוני על בני ועל פועל ידי תצווני נמצא דהכל הוא מן האותיות והם הפועלים וע"כ צריך האדם לקדש עצמו בזה כי דבר זה הוא מקצוע גדול שאין כמוהו וכל הנוהג בזה אשריו ואשרי חלקו ויחולו ברכת ה' על ראשו עכ"ל :

והנה אעפ"י שדברי חכמים אינם צריכים חיזוק להודיע באתי כי בחנתי ונסיתי כמה פעמים לקיים עצת הר' ז"ל לצייר את האותיות לנגד עיני והן אמת שנסתלקו ממני כל מחשבות זרות וסגולה גדולה מאד היא מה גם שגורם ג"כ יראה בלב האדם ע"י ציור האותיות לנגד עיניו וראיה ממ"ש ע"פ שויתי ה' לנגדי תמיד כי ע"י זה ינצל ממחשבה זרה וימלא אימה ופחד ויראה . וע"כ צריך כל ירא וחרד אל דבר ה' לתת אל לבו וליזהר בזה ואז בוראי שתעלה תפלתו רצויה ומקובלת ולהיות עטרה על ראש ממ"ה הקב"ה :

וזאת אודיע לכל קורא . דבהגיהי את הס' הק' הזה עם אהובי היקר והנעלה הר"ר **שלום** בכה"ר **יוסף עראקי** כ"ץ ני"ל אמן, אגב אורחאי ראה ראיתי ונתון אל לבי להעלות על ספר גם להביא בטובת הדפוס את אשר כתיב בזכרונותי

מימי

הקדמות ענף חיים

מימי חרפי מקדמוני אני וחבירי ידי"ן אי"ש ימינ"י לער. עם איזה גרגרים אשר נתחדשו לי עתת בארץ הקדישה לקיטים ימריקטים מספרן של ראשינים יאחרינים. ואיזה הערות על לשינית מגימגמים כם׳ ע"ח. אשר לא השיגה דעתני החלושה להבינם כבתבם וכלשינם בהעתקים. כל זה יהיות לגו למזכרת צי"ן ילעשית נ"ר לייצרני, כי בעיה"ר ריב טרדת הזמן ידוחק השעה דינגרמא להיות קשה לכנוס ומהר לשכח. וכראותי את דברי מו"ז הרר"י בדיחי זת"ל שכ׳ בהקדמתו לס׳ לחם תורה שהשליחות יד בקולמוס היא מסיגלת לזכירה ע"ש. לא נמנעתי מעשות זאת התורה. וקראתי שם קונטרים זה ענף חיים כשמו כן היא ענף מעץ החיים. גם נורע כי עץ וענף במדה אחת רמוזים. יעוי׳ שער ערכי הכנויים וכן גרמז בו שמי ושם בנויי, והנה אף כי ירבו עלי לעגי שפה לאמר מדוע עשית ככה דל התורה. ליטיל שם ושררה. כשם הגרולים אשר באר"ש וקטן אתה. ומי הביאך עד הלום לעשות קינטריסים לקרוא להם חידושי תורה. אמור אמרתי ויעבר עלי מה. כי מאתי אין מאומה. כי הכל גלוי ומפורסם לכל מעיין בו שאין לומר עליו ראה זה חרש הוא. כי כבר היה לעילמים ואיני אלא מעתיק מספרים ישנים על ניר חדש. אך אל יקטן בעיניך לשמוע ד"ת אפי׳ מקטן שבישראל ואשרי הדור שהגדולים שומעים וכו׳ וכדאיתא במדרש רבה פרשה י"ד יעו"ש. ואע"פ שהאמת ירוע כי יהיו דברי נגד דברי מוהרי"ץ הרב המחבר זת"ל אך למותר כי מי יבא אחרי המלך אשר לא הניח זוית ופינה. אבע"א קרא ואבע"א סברא. עכ"ז מצינו שאחז"ל דבאפרקסותא דעניא תשכח מרגניתא. והיינו מ"ש ז"ל נ"ב דלעולם אין מדרש בלא חידוש. ובדבר קטן בעינינו הוא חביב לפני הקב"ה לגדול. ובא וראה כמה חביב לפני הקב"ה המחדש חידושים בתורה כל א׳ כפי מה שחננו בוראו וכפי קבלתו מסיני כמאמר חז"ל בכ"מ עיי׳ עליהם כי אמ"ל: ואל תאמר דדוקא מי שמחדש דבר אשר עדיין לא נזכר בדברי חכמים בפי׳ דאינו. דאפי׳ מי שמפנה דעתו לידע פירושי ההלכה על בריה ומתיישב בה עד שמבין פי׳ האמתי זהו חשוב לפני המקום ב"ה כאלו חידש חידושים בתורה וכמבואר. כ"ז במדרש תלפיות אות ח׳ וז"ל בקיצור. בספר לב אהרן על שיפטים ד׳ ל"א. הביאו ילקוט שופטים ד׳ י"ז ע"ג משם הנא דבי אליהו וכו׳ עד יבחר אלקים חרשים וכו׳ פי׳ אלקים כאן הוא קודם והכוונה שהאל ית׳ יבחר תמיד חרשים ירצה חידושים בוחר ורוצה במי שמחדש חידושים בדברי תורה וכו׳ ע"ש. ולבא לענין נקדים לום׳ טעם לשבה על מאמר חז"ל מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה אלא ד"א של הלכה וכו׳ דק׳ וכי קודם החרבן לא היה חביב לו ד"א של הלכה ח"ו. אלא י"ל דקודם היה לבו של אדם פנוי מכל טרדה ואפי׳ גירסא בעלמא שהיה לומד היה בכוונה ובהבין הדברים על בריין. לפי שהיה נותן כל דעתו על כל מה שהיה מוציא מפיו ובזה היה מתדבק בהקב"ה וחושק ללמוד עוד. לא כן משחרב המקדש שרבו הצרות בכל אדם ולבו כל עמו וכשגורס איזה גירסא היא מן השפה ולחוץ מצות אנשים מלומדה ואין מבין. לא כן כשעוסק בד"א של הלכה שאז מוכרח שממשים הטרדות והצרות לצד אחר כדי לתת לבו להבין ההלכה לפרשה ונמצא לימודו בכוונה גדולה ופינוי דעתו מכל הבלי העולם. לכן משחרב המקדש אין לו להקב"ה אלא ד"א של הלכה דבלימוד ההלכה דוקא לבו פנוי מדברים חיצונים ודבוק במושכלות לא כן כשעוסק בלימוד אחר שמוציאו מפיו דרך גירסא ולבו ודעתו בענין אחר חיצוניי:

ובזה ניחא שהקב"ה ביחר וריצה במי שמחדש חידושים בתורה שהכונה אע"פ שיעסוק במקרא או באגדה כיון שמחדש בהם חידושים מוכרח שנותן כל דעתו בלימודו ולבו פנוי מכל דברים חיצונים ודביק בתורה מהטעם עצמי שריצה בארבע אמות של הלכה כדפרישית ונכון עכ"ל לעניינינו. ועיי׳ עוד שם ה׳ טעמים ע"ז וא׳ מהם תוכחת מגולה על ע"ה שאין רוצים במי שמחדש חידושי תורה. בפרט המפלפלים ונושאים ונותנים בהלכה ומחדשים בה חידושים ששונאים אותם

ומבזים

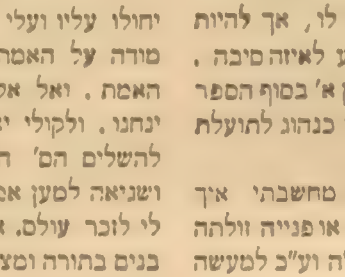
ומבזים אותם וחושבים אותם כקיתון של חרס הנשבר בראות אותם שאינם בקיאים בהבלי העולם כמותם וכו' ואלו היו יודעים שהם שרץ ונשותיהם שקץ וכו' היו בוכים ומתאבלים תמיד כי שרץ ושקץ איך יכנס בגן אלקים. ובזיון הת"ח לא בא להם כי אם מחמת קנאה נפשם איך לא זכו הם במקח זה שמלאכי השרת נתאוו לה וכו' וטועים הם. דהן אמת שלא למדו בתורה יכולים הם לתקן עצמם כאלו למדו בהחזיקם לת"ח ולכבדם כמאמ' חז"ל ע"פ את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וכו' ובזה חולק עמו לעוה"ב כי בצל החכמה וכו' ויותר מואסים בלומדי ההלכות יותר מבלומדי האגדות משום שלומד ההגדה מהערב עמהם יותר מבחדש חידושים ונמצא נרדף הוא לכן הקב"ה בוחר בו יריצה כי שהקב"ה עם הנרדפים שנ' והאלקים יבקש את נרדף עכ"ל בקיצור נמרץ: והנני מודיע לכל קורא כי בתחלה התחלנו להדפים הס' הזה למטה בסוף כל דף ודף בע"ת דבר השייך לו, אך להיות שלא ישר הדבר בעיני המו"ל לא נדע לאיזה סיבה. לכן הוכרחתי להדפיסו אח"כ קובץ א' בסוף הספר ועשיתי ציונים על כל דיבור ודיבור כנהוג לתועלת המעיין:

יתברך היודע ועד הוא בכל מחשבתי איך מתחי' עלתה כי לא לכבוד או פנייה זולתה היתה. כ"א לכבוד אבהן קדישין ע"ה וע"כ למעשה נצטרפה. דכדאי היא זכותם להגן עלי לסייעני להשלים כאשר עם לבבי עד גמרה של תפלה כי רובו, ככולו הולך סובב על דברי רבותי' הראשונים להגדיל ולהאדיר ג"כ כח יסוד מנהגי הראשונים קדמונים דקדמונים גאונים חכמים וידועים זה"ל אשר באמת אנחנו חייבים לילך בעקבותיהם הישרים וזהו כבודם שלא יהא כחולק עליהם ח"ו כאשר חכמים הגידו כנז"ל ועד אחרן הרה"ג חיד"א ז"ל בס' חיים שאל ח"ב סי' ל"ח ד' ן' ע"א שכ' וז"ל עוד ראיתי להרמב"ן ז"ל בחי' לכתובות בקו"א ד' ע"ח וז"ל ואעפ"י שאין זה מחוור. אנו נותנים ראשנו תחת כפות רגלי הראשונים ע"ש. וחרדה ילבש המעיין בראותו דברי הרמב"ן הללו אשר ישב לחוף ימים ים הבבלי וירושלמי וכו' אחד המיוחד משמו יגורו אלים ובמקום גדולתו לימדנו יקר תפארת מעלת הראשונים ומי שיש לו לב ישא כמה וכמה ק"ו בעצמו ודי בזה עכ"ל: והנני מתחנן לפני כל קורא שאם יראה בעיניו שעשיתי שלא כהוגן יעלה ויבא לחפש אחרי בדברי חכמים אנה ואנה. ואם ילמד זכות עלי, ברכות יחולו עליו ועלי. ואם רק ממני ואתו האמת אני מודה על האמת כי מאתי אין מאומה כ"א מחכמי האמת. ואל אלהים אשים דברתי. במעגלי צדק ינחנו. ולקולי יאטר הנני. ישלח עזרי מקדש להשלים הס' הקטן הזה. ויצילני מכל טעות ושגיאה למען אמצא חן בעיני אלהים ואדם. ולהיות לי לזכר עולם. אליו פי קראתי שיזכני לבנים ובני בנים בתורה ומצות עוסקים. כל ימיהם לשם שמים. גם לאורך ימים ושנות חיים. ולראות בנחמת ציון וירושלם. וארמון על משפטו ישב כל הימים.

כן תהי רעוא מן קדם עתיק יומין:

היום יום ה' ח' כסלו (ש' כ"ט ללידתי שהיא) שנת התרנ"ה ליצירה בא סי'

וזה שער השמים לפ"ג.

א (שם בעמוד דף ז') אם בירך מחיה המתים במקום המחזיר נשמות וכו' יצא. (פר"ח סי' מ"ז ונ"ב) ועיין מ"ש הרב המחבר לקמן ד' כ"ו ד"ה מי שאיחר וכו':

ב (שם עין חיים ד' ח' ע"ב) וכ"פ הר' ט"ז דיחזור לברך שלא עג"ו, וה"ה אם בירך תחלה שלא עשאני עבד דיחזור לברך של"ע גוי אף שהגוי גרוע מעבד לפי שהגוי יש לו מעלה שאינה בעבד. שהוא יכול להתגייר מעצמו ולהיות כישראל גמור משא"כ בעבד יע"ש. וכ"פ ש"ע שניאור ז"ל:

ג (שם בעמוד ד' ח') לא גרסי' הכא חבלי בכל התכאליל. וכ"ה נוסחת התלמוד והרמב"ם והתוס' וכלבו והש"ע דל"ג לה. ודלא כקצת ספרים דגרסי. ואפשר לומר דהא דל"ג לה הוא משום דמשמע דדוקא חבלי שינה הוא דמעביר ולא כל השינה. וקצת ראיה לזה ממ"ש הרב המחבר לעיל בפי' ברכת המפיל ע"ש:

ד (שם בעמוד ד' מ') ל"ג שנה בציר"י בכל התכאליל, אלא שינה בחיר"ק ושמעתי אומ' דטעית היא וצריך לגרוס שנה כל' הפסוק בציר"י. וליתא דתרגום תרדמה שינתא. ותרדמה נפלה על אברם תר' אונקלוס ושינתא נפלת וכו' בחירק בכל הספרים כ"י ודפים. וכן כל ל' תרדמה שבמקרא תר' שינתא. ותר' שנה שבמקרא הוא דמיכא כמו ויישן ודמוך וכן רבים. אך יונתן ב"ע הר' שנה שבכתו' שינתא בחירק בכל הספרים. כמו אל תתן שנה לעינך. לא תתן שינתא לעינך. ותר' תרדמה דמיכא. כמו נרדם ורכב. דמיך. ולפי"ז נר' דלר' אונקלוס דתרדמה היא השינה בל' תרגום ושנה שבמק' אינו אלא ל' דמיכא. ונמצא ששינה בחירק היא ל' תר' והוא תרדמה. ולר' יב"ע אין חילוק בין שנה שבמקרא לשינה שבתר' אלא שזה ל' מקרא וזה ל' תרגו' והכל א'. וא"כ בין למאן דגרים שנת בצר"י בין למאן דגרים שינה בחיר"ק הכל עולה לסגנון א' ואדרבא מאן דגרי' שינה בחירק אתיא כב"ע. דר"ל שמפיל (עליו) או מעביר מעליו שינה שהיא חזקה דהיינו תרדמה וגם התנומה שהיא שינה קלה וכמ"ש המפרשים ז"ל דתרדמה היא שינה חזקה ותנומה שינה קלה ע"ע. גם ממ"ש הר' המחבר בפי' ברכת המפיל וגם בכאן צריך לגרוס שינה בחירק ודו"ק:

ה (שם ע"ח ד' ט' ע"א) ר"ל דשם מבואר דברכה זו אינה בפע"צ אלא תשלום וכו' ולא קאי על גי' ויהי רצון ע"ש. וע"כ צ"ל ועיי' רד"א וטור דברכה זו וכו' ואפ' דט"ס נפל בכאן:

ו (שם ע"ח שם) ט"ס נפל כאן וצ"ל המדים וכו' כי יש חסדים ראשונים ויש חסדים אחרונים. הא' רמוזים בכח"ב והאחרונים רמוזים בנה"י עיי' שער ערכי הכנוים ערך מים וע' חסר באורך:

ז (שם ע"ח ד' י' ע"א) ועיי' מ"א סי' תצ"ד שהאריך ע"ז וסיים דהרוצה לצאת ידי ספק ישמע מאחר ויכוין לצאת י"ח וכ"כ בסידור דרך החיים ע"ש:

ח (שם ע"ח ד' י"א ע"ב) ואפשר עוד לומר שלפי מנהגנו הם ג"כ כנגד פ' התמיד ומשנת אלו דברים ומימרא דרבי זירא. ועיין מ"ש הרב המחבר ז"ל לקמן ד' י"ד ע"ב דמימרא דר"ז עדיפא מברייתא דר' ישמעאל דהתם הלכה ממש הוי ולעולם ישלש אדם שליש וכו' ע"ש:

ט (שם ע"ח ד' י"א ע"ב) שכן פי' יב"ע ע"פ הצאצאים והצעיפות וכו' בניא ובני בניא ע"ש. גם המ"א כתב כן דבכלל צאצאינו הם ג"כ בני בנים ע"ש וכ"ב הר' ש"ע שניאור ז"ל וכ"ה גי' הטור עיי' עליו סי' מ"ז):

י (שם ע"ח שם) גם אני הק"ל חיפשתי ומצאתי בזוהר ריש פ' שמיני ד' ל"ה ע"ב וז"ל ואוריתא כולא חד שמא קדישא איהי דקב"ה. ובאוריתא אתברי עלמא וכו' עכ"ל לענינינו. וכ' ע"ז הרב מקדיש מלך והרמ"ז ז"ל שהם בסוד אצילות ובריאה. ר"ל שמ"ש ואוריתא כולא חד וכו' הוא בסוד אצילות. ומ"ש ובאוריתא אתברי וכו' הוא בסוד בריאה ור"ל השתלשלות האורות עד מדריגת הבריאה ושתי בחינות אלו הן הן עיקרה של תורה וכו' וז"ש בברכת התורה בראשונה אשר בחר בנו ונתן לנו את תורתו ובאחרונה אשר נתן לנו תורת אמת דהיינו תורת הבריאה. אבל תורתו היא האצילית תורה ה' ממש שהוא מתעסק בה, עכ"ל בקיצור.

הראת לדעת דגם עפ"י סודן של דברים אין לומר תורתו תורת אמת בברכת אשר בחר אלא תורתו לבד, ובברכת אשר נתן ג"כ אין לומ' כ"א אשר נת"ל תורה אמת ולא תורתו תורת אמת ודלא בקצת דפוסי' דגרסי הורתו תורת אמת. ואף שיש שנטו אחריהן וגרסי לה הוא מחסרון ידיעת דלאו כ"ע גמירי:

יא (שם ע"ח ד' י"ב ע"א) הנה מזה מוכח דאין להקפיד שתהיה אמירת פ' התמיד ביום דוקא הואיל ולזכר בעלמא נתקנה. וא"כ יכול לאמרה באיזה זמן שיהיה בין ביום בין בלילה. אלא שיותר טוב לאומרה ביום וכמ"ש הטור סי' א' וז"ל ויותר טוב לאומרה ביום ע"ש, משמע דלאו לעיכובא אלא על צד היותר טוב:

יב (שם ע"ח שם ע"ב) והמ"א כ' דאין קריאת פ' משנה זה ומימרא זו עולה ללימוד משנה וגמרא אלא למי שמבין מה שהוא אומר אבל מי שאינו מבין צריך ללמוד ולהבין דא"ל אינו לימוד כלל ע"ש וג"כ הר' ש"ע שניאור ז"ל:

יג שם (בעמוד ד' י"ד ע"א) עיי' מ"ש הר' המחבר ז"ל משם הטור ז"ל דר' יהודה החסיד וכו' ע"ש. ומשמע מלשון הטור דאין לאומרו אלא כשאינו קורא ק"ש בזמנה אבל הקורא ק"ש בזמנה אינו אומרו כלל משום דהאומרו נר' שמכוין לצאת י"ח ק"ש בפ' ראשון שהוא מן התורה, אמנם הר' שניאור ז"ל בש"ע סי' מ"ו כ' משם רש"ל דהנוהג לאומרו מכוין לצאת י"ח יש לו לקרות ג"כ פרשה ראשונה כדי לצאת י"ח להסוברים שכל הפרשה א' היא מן התורה ויכוין שאם יעבור הצבור זמן ק"ש יהיה יוצא י"ח בזה ע"ש:

יד שם (בעמוד שם ע"ב) **דע** שדיני ציצת ותפילין המה מסודרים לבסוף אחר כל הברכות והתפלו' עי' עליהם ולהיות שראיתי שיש כמה דיני' הצריכי' ושייכים לכאן שלא זכרם הר' המחבר ז"ל שם, ע"כ הוכרחתי להזכיר כאן קצת מהדינים ההכרחי' בעזרת אל מלא רחמים: **כל** הקורא ק"ש בלא ציצית כאלו מעיד עדות שקר בעצמו והואיל שכל אדם צריך להיות זהיר וזריז להקדים במצוה בכל מה דאפשר לכן תכף ומיד אחר נט"י שידיו נקיות יתעטף בציצית ויברך מעומד להתעטף בציצית קודם שיתעטף לגמרי, ואם כבר נתעטף לגמר אפ"ה מברך להתעטף (טור ורמב"ם וכ"כ מ"א וב"ח ולבוש): **כתב** בעל העטור דלא בעינן להיות מעוטף ראשו וגופו. אלא כדרך בנ"א שמתכסים בכסותם ועוסקים במלאכתם פעמים בגלוי הראש פעמים בכסוי הראש ע"ש וע"ז סומכים אותם שמשליכים הטלית על כתפיהם ואין מכסים בו הראש, אמנם הרדב"ז בתשו' החדשות סי' שמ"ג כ' דאין לסמוך ע"ז יע"ש (מהר"י בדיחי ז"ל בתשו' בס' חן טוב) שוב ראיתי להר' שניאור ז"ל שכ' משם הל"ת וחס"א דאותם שאין מתכסים בטליתם אלא הראש וסביב הצואר בלבד ואין מקפידים לכסות את הגוף צריך למחות בידם דעיקר העיטוף היא בגוף אבל כסוי הראש בלבד בלי כסוי הגוף לכ"ע אינו נק' כסוי כלל ע"ש: **אם** בדק טליתו והניחו במקום ידוע ולמחר מצאו כמו שהניחו א"צ לבדוק הציצית דודאי לא נפסלו בנתיים (שם כ' המ"א): **הפושט** טליתו סתם אם כשפשטו נשאר עדיין עליו ט"ק א"כ לא הסיח דעתו מהמצוה וכשיחזור ללבשו אצ"ל. (שם כ' הב"ח והמ"א) (ילפ"ז אם אין עליו ט"ק צ"ל. ופשיט) ואם פשט טליתו ודעתו לחזור וללבשו מיד א"צ לחזור ולברך אפילו לא נשאר עליו ט"ק ואפי' פושטו בבית זה ולובשו בבית אחר לא הוי הפסק כיון שלא הסיח דעתו מלבישתו אבל אם אין דעתו לחזור וללבשו כשפשטו עד לאחר כמה שעות צ"ל כשחוזר ולובשו אפילו נשאר עליו ט"ק (שם כ' רמ"א ומ"א): **מי** שנפלה טליתו ממנו לגמרי שלא מדעתו צ"ל ואם נשאר מקצתה מונח על גופו ולא בידו א"צ לברך (ס"ע ומ"א): **כסות** המיוחד ללילה פטורה מציצת אף אם לובשה ביום (הרא"ש וסיעתו) ורמב"ם ורש"י סוברים דחייבת (עב"י סי' ח"י) ועיי' ד"מ שם: **מותר** ליכנס לביהכ"ם ולבית המרחץ בטלית מצוייצת בין גדול בין קטן ואין בו שום ביזוי (טור וב"י ורמב"ם ור"י ונ"י ב' גאון):

טו אחר שנתעטף בציצית יניח תפילין כדי שיהיו מצוים לו בשעת ק"ש ותפלה דאמר עולא כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד וכו' כנז"ל ויברך בשעה שמתחיל לקשור ולא אח"כ ר"ל אחר

הנחה

הנחה על הקיבורת ולא קודם (עיי' ש"ע ומ"א סי' כ"ה ס"ח): יברך ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קב"ו להניח תפילין הה"א בפת"ח והנו"ן דגוש ולא בקמץ ונו"ן רפי וכגרסתנו שבכל התכאליל. ובש"ע כ' שהה"א בקמץ וכו' ע"ש, והשיג עליו מהר"ם לונזאנו בס' מעריך וג' שטעות הוא, כי להניח בנו"ן רפי פירושו הוא דר"ל לתת מנוחה וכו' אבל הכא צריך להיות להניח בנו"ן דגושה ור"ל לשום תפלין כמ"ש ז"ל נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו וזהו האמת וכו' ע"ש (כ"כ הר' המחבר ז"ל בסדר דיני תפילין ע"ש): **אם** אין לו אלא תפלה א' בין של יד בין ש"ר מניחה ומברך עליה שכל אחת מצוה בפ"ע היא וה"ה אם יש לו שתיהן ואינו יכול להניח אלא א' (ב"י ב' הרי"ף והרמב"ם ורש"י): **אסור** להפסיק בדיבור בין תפלה ש"י לשל ראש אפי' לקדיש וקדושה וברכו ואם שח בנתים אפי' לקדיש וכו' צריך לברך על ש"ר אקב"ו על מצות תפילין (ש"ע): **אין** להניח תפילין לכתחלה אלא משיראה חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד"א (כ"ד הרי"ף והרמב"ם והכי נקטינן עב"י), ואם צריך לילך לדרך יכול להניחם בלילה בלא ברכה וכשיגיע זמנן ממשמש בהן ומברך (שם): **מצטער** וכ"ש חולה שאין דעתו מיושבת עליו פטור מן התפלין מפני שאינו יכול לכוין דעתו שלא יסיח דעתו מהן (רמב"ם וטור וב"י): **כל** המניח ציצית יתפלין וקורא ק"ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן העה"ב ונמחלין לו כל עונותיו, ומי שאינו מניחן הוא בכלל פושעי ישראל בגופן לכן צריך כל אדם להיות זריז וזהיר בהן (טור וב"י סי' ל"ז),

טז (שם ע"ח ד' כ"ב ע"ב) ורס"ג פי' שהוא הנק' בל"ע טר"ב:

יז (שם ע"ח ד' כ"ו ע"ב) גם הר' ש"ע שניאיר זלסן ז"ל כ' דהואיל ועיקר טעמא דתפלת עם הצבור הוא משום דתפלת הצבור רצויה ומקובלת לעולם ופסיקי דזמרה ג"כ לא נתקנו אלא בשביל התפלה שתהיה רצויה ומקובלת על ידי שמסדר שבחו של מקום תחלה, א"כ מוטב שיתפלל עם הצבור שהיא מקובלת ודאי. אעפ"י שמדלג הזמירות (הר"י והרא"ש ורב עמרם גאון וסמ"ק וטור ב' רב נטרונאי גאון וסמ"ג ב' ר"מ גאון והרשב"א ב' הגאוני' ז"ל) ועיי' עוד במ"ש הרמ"ק זלה"ה בשער היכלות פ"א שכשעולה תפלת הצבור מיד מקבלין אותה כדכתי' ולא בזה את תפלתם אבל היחיד בשעולה תפלתו מביטים בה כדכתי' פנה אל תפלת הערער אם כשרה היא מכניסין אותה ואם לאו דוחין אותה יעש"ב, ומכאן תשובה לאומרים (מיחידי גדולי דורינו) דיותר טוב להתפלל כסדר מתחילת התיקון והזמירות ע"ס ביחיד משיתפלל בצבור בלי אמירת התיקון והזמירות כסדר (כפרט בעיה"ק ירושת"ו) ותמיה אני על דבריהם דאך יוכלו להורות לאחרי' כן ולדחות דברי תנאים ואמוראים גאונים ופוסקי' מבלי טעם וריח. ואם הם סוברים שצריך להתפלל בסדר העולמות עליונים ושלא להפך הצינורות וע"כ טוב להתפלל כסדר אפי' ביחיד יותר ממה שיתפלל שלא כסדר בצבור. תינח אם הוא איש האלקים מופלג בקבלה כהאריא"ל ותלמידיו אשר ידם משגת לכוין כל הכונות הראויות על בוריין שאז ודאי שתפלתם עולה למעלה כתפלת הצבור ואינה נדחית, אבל איש שאין לו יד בקבלה ואף אם יש לו יד ואינו מופלג ב"כ כדורינו זה דאנן יתמי דיתמי אשר עלינו נאמר ראיתי בני עלייה והם מועטים אם שנים הם אני ובני מהם וכו' וכמש"ל בהקדמה יע"ש, וכ"ש אם הוא איש המוני שאינו בקי אפי' בפי' המלות בטוב אלא כעוף המצפצף. דבזה כ"ע מודו דטוב וישר שיתפלל עם הצבור אפילו מברכו ואילך ועדיף משיתפלל מתחילת הסדר ע"ס והוא ביחיד דהעיקר ק"ש והתפלה. ואף אם לא יוכל לומ' ק"ש עם הצבור עכ"פ די במה שיתפלל ח"י עם הצבור וכמ"ש הפי'. ומ"מ צריך כל אדם לזרז עצמו לבא בהשכמה כדי שיתפלל עם הצבור כסדר וכמ"ש הר' ב' המגיד ע"ש דבזה י"ת הכל. ודי בזה הערה למבין ומודה על האמת וה' ינהנו בדרך אמת:

חי (שם ע"ח ד' ל' ע"ב) עיינתי שם בסי' י"א וראיתי שהאריך להביא ראיות מהש"ס והזוהר הק' וסוף דבר כ' וז"ל מכל מקום למרנו דהמשך הברכות וכו' תלוי באמן וכו' אשר ע"כ אומר אני שאין ספק שגם הש"ץ יהזור לומ' אמן יש"ר

יש"ר ואע"פ שכבר אמר ואמרו אמן דלא בשביל כך לא יחזור לומ' אמן והוי כברוך ה' המבורך וכו' שגם הש"ץ חוזר ואומר עם הצבור ברוך ה' המבורך, כך יתנהג הש"ץ בקדיש כאשר כתבנו וכברא נכונה לנהוג כאשר כתבתי והרוצה לקבל יקבל השמע ישמע והחדל יחדל עכ"ל. (הוכרחתי להעתיקו' זה מפני שפתיתר ההחילקין על המנהג) וכן מצאתי להר' עז"ק בסי' נ"ו שכ' וז"ל וחוזר הש"ץ ואומ' ברוך ה' המבורך ל"ו וכן אמן יהא שמ"ר צריך הש"צ לחזור ולומר עכ"ל וכ"נ מל' השניאור ז"ל :

יט (שם ע"ח ד' לא ע"א) וכתב הרא"ש דאף אם יפנה לבו לדברים אחרים באמצע הברכה להיות שהן ברכות ארוכות ויקרא מקצת בלא כיונה אעפ"י כן יצא י"ח ולא הוי תפסקה הואיל ואמר כל הברכה עם החתימה בפיו, (עיי' מוב"י) ומה שנהגו שאין עונין אמן אחר הבוחר הוא עפ"י מ"ש הר' של"ה שלא יענה אמן ויסיים עם הש"ץ כדי שלא להפסיק בין אהבה לקבלת עול מ"ש וכ"כ בשערי תשו' ע"ש, וכן אחר גאל ישראל נהגו שלא לענות מטעם הזוהר הביאו הבית יוסף דעדיפא להו סמיכות גאולה לתפלה מעניית אמן זע"כ לא ימהר לסיים קודם ש"צ, (עיי' כ"ז בס' חן טוב למהר"י בדיתי ז"ל סי' נ"ב) :

כ (שם ע"ח ד' ל"א ע"ב) חיפשתי במ"ו בכמה מקומות ולא מצאתי. אך מ"מ הדבר פשוט דאין בי שום איסור ודמי לקורא בתורת וכמו שראיתי דימה לזה בס' בית הבחירה וקצת סידורים אחרים שכ' דמי שהוא אנוס וכו' שאינו יכול להתפלל בצבור ומוכרח להתפל' ביחיד יאמ' במקום ברכו ועתה יגדל וכו' ברכי נפשי את ה' יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם וכו' א"ר עקיבא בכל יום עומד מלאך א' וכו' וכשמגיע לברכו חיה א' יש ששמה ישראל ואומ' בק"ר ברכו את ה' המבורך וכו' ברוך ה' המבורך ל"ו עכ"ל : **עוד** שם בע"ח ר"ה ז"ל הרוקח וכו' נ"ל דט"ס נפל כאן וצ"ל ברוך ה' המבורך. במקום ברוך כבוד וכו' ודו"ק :

כא (שם ע"ח ד' ל"ג ע"א) ט"ס נפל בכאן וצ"ל יעיי' בזוהר פ' קרח ד' קע"ו ע"ב וכ"ה לשון הרמ"ק ולה"ה בערכי הכנו' ערך טהרה, דקדוש מצד הכהן וטהור מצד הלוי והאריך בראיות לזה סכמה מקומות מהזוהר יע"ש. גם בערך נועם כ' כי עיקר הנעימות הוא בבינה יע"ש. וא"כ מכל הני מלי מעלייתי שמעינן דגי' ובנעימה טהורה מאושרת ומיוסדת על קו האמת בטוב טעם ודעת מפי גאוני עולם מייסדי התפלות זה"ל. ועיי' בס' נפש דוד פרשת קדושים שכ' דקדוש הוא בחכמה עש"ב :

כב (שם ע"ח דף ל"ד ע"א) ואני הק"ל שמעתי מפי מוהר"ש עראקי נר"ו וחיפשתי ג"כ ומצאתי שיש סידורים דגורסים אל יטשונו נצח וכו' וא"כ יפה עלו דברי הר' על נכון :

כג (שם ע"ח שם ע"ב) הנה להיות שזה חס' אינו מצוי ברוב לכן הנני מעתיק דבריו ז"ל כאן וז"ל בקיצור, דע כי אין יחוד וכו' ולכן צריך להקדים תחלה אבא הנק' דחילו כי הוא המקדים ומתחיל וממנו נמשכים אל אימא הנק' רחימו ואימא נותנם לבנים זו"ן עכל"ל. ואל זה כיון הר' המחבר ז"ל במה שציין ויעויין וכו' דהיינו לסוד הייחוד שבתחלה יראה שהוא דחילו ואח"כ אהבה שהוא רחימו :

כד. (שם ע"ח ד' ל"ו ע"א) **רבים** שואלים על הא דאמ' ימשמש בתפילין וכו' האם צריך ע"י מטפחת כדאשכחן גבי ס"ת ואעפ"י שאינו נוגע במזוזה עצמה אלא בקציצה או דילמא שאני תפילין דלעולם מותר בין שינע במזוזה בין בקציצה וכמו שנוהגין שאין נזהרין זולת בס"ת, ולהשיב בדרך קצרה אני בא, הנה אחר העיון בש"ס ופוסקים מצאנו ראינו דהעולם נוהגין ע"פ הדין ואין חילוק דבין נוגע במזוזה עצמה בין בקציצה הכל אחד והדין שיה בהן והוא ממאי דאמ' במס' ידים פ"ג וז"ל רצועות התפלין עם התפלין מטמאין את הידים ע"ש וכן היא בשבת ד' י"ד ופסקה הרמב"ם ז"ל בפ"ט מהל' אבות הטומאות דין ו' יעו"ש. וכתב הר"ש ז"ל בפי' המשנה הנז"ל דכ"ז היינו לקודש דוקא יעש"ב. גם בתוס' שבת ד' י"ד כת' דדוקא לקידש ע"ש. אבל בזה"ז דכולנו טמאי מתים ליכא איסורא. משא"כ בס"ת דאפי' בזה"ז אסור משום הא דאמרינן בסוף פ' בני העיר ד' ל"ב והביאו הב"י

הב"י בסי' קמ"ז וז"ל אסור לאחוז ס"ת ערום בלא מטפחת דא"ר פרנך א"ר יוחנן האוחז ס"ת ערום נקבר ערום ס"ד אלא ערום בלא אותה מצוה, עכ"ל הש"ס, וכ"פ הרא"ש ז"ל והרמב"ם בפ' מהל' ס"ת ומרן הש"ע סי' קמ"ז ס"א, ולא זכרו תפלין ושאר כתבי הקדש בהדי ס"ת כלל וזולת הרמב"ם בהל' אבות הטומאות כנז"ל, אבל בכאן גבי ס"ת לא נזכר מזה כלום ש"מ דס"ל שלא אמרו במשנה דידים הנז"ל אלא לקודש דוקא, ותדע שכן הוא שהרי ציין לה הכ"מ והבאה"ג, להא דר' פרנך ולא לענין טומאה, וכן כ' המג"א ז"ל שם דלענין טומאה מטמאין הידים כמ"ש במס' ידים ומיהו לא שייך בהו דר' פרנך ומותר לאחוז בהן ערום וכמ"ש התוס' בשבת והר"ש במס' ידים ע"ש, ועיי' מ"ש התוס' שם דבין נטל בין לא נטל לעולם אסור לאחוז בס"ת ערום ע"ש, ואפשר שזוהי ד' האגודה שהביא הב"י סי' קמ"ז דכ' דאפי' סמוך לנטילה אסור דלא כד' המרדכי וראבי"ה שכ' דאם נטל שרי לאחוז בס"ת ערום יעו"ש, אלא דקשה לי עמ"ש האגודה דאף בשאר כתבי הקדש נמי דינא הכי, דמנ"ל הא, והא לא שייך הא דר' פרנך אלא בס"ת כדכתיבנא לעיל וגם לענין טומאה נמי לא שייך אלא לקדש, יא"כ מנ"ל להחמיר כולי האי, יאפ' דמשום הא כ' ע"ז הר"ם ז"ל שלא ראה מי שחושש לזה זולת בס"ת דוקא יע"ש, אולם המיהא לי טובא על הר' שת"ז שכ' שם דבתפלין עצמן אסור לאחוז בהן ערום אבל הרצועות אפי' הם עם התפלין שרי ע"ש, דלפי מ"ש ק' דמהיכא יליף לה, ואי ממ"ש המ"א שם דגם רצועות של תפלין בכלל כתבי הקדש הן וכו' וכ"ש בתפלין עצמן משום דמטמאין הידים ע"ש, ליתה דהא כבר כ' אח"כ בסמוך ומיהו כתבו התוס' והר"ש דלא שייך בהו דר' פרנך ומותר וכו' כנז"ל, וצל"ע:

העולה מכל מ"ש דמה שהעולם נוהגים דמשמשים בתפלין בלי מטפחת הוא ע"פ הדין והאמת ואין איסור אלא בס"ת דוקא, אבל שאר כתבי הקדש הכתובין על העור אשירית ובדיו כס"ת, אין איסור אלא בזמניהם ואם הלכה רופפת בידך פוק חזי מע"ד, והרוצה להחמיר כד' האגודה יחמיר לעצמו ותע"ב, וזהו משנלע"ד והבוחר יבחר:

כה (ע"ח ד' ל"ח ע"ב) עיין מ"ש הר' חיד"א ז"ל בס' ברכ"י דהב"ח והפר"ח ז"ל פסקו כד' הירושלמי דאם ירצה היחיד יכול לחזור ולומר ה' אלהיכם אמת כדי להשלים וכו' וכ' הרה"ו ז"ל שכן נהג האריז"ל יעו"ש וכ"כ אחרונים משמו:

כו (ע"ח ד' מ"א ע"ב) כ' מרן בש"ע סי' פ"ט דתפלת השחר מצותה שיתחיל עם הנץ החמה ע"כ, והנה יש להעיר בכאן על מה שראיתי נוהגין להתפלל מעלות השחר לסיבת שהם טרודים אחר טרפם ומזונם ולא יוכלו להתאחר עד הנץ החמה בפרט הפועלים שכירי יום אי שפיר עבדי אפילו לכתחלה אי לאו, והנה באמת שכל ספרי הפו' מלאים מזה זה אומ' בכה וזה אומ' בכה, ולכן הנני מעתיק מעט מזער ממה שמצאתי דבר מוסכם להיות לי לזכרון. וז"ל רבינו הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהל' תפלה. תפלת השחר מצותה שיתחיל להתפלל עם הנץ החמה וזמנה עד סוף שעה רביעית עכ"ל, וכ' הכ"מ וז"ל תפלת השחר וכו' פ"ק דברכות אמר אביי לק"ש כותיקין דא"ר יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה תנן התם ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולת לתפלה ונמצא מתפלל ביום א"ר זירא מאי קראה ייראוך עם שמש ופירש"י ז"ל מאי קראה דמצוה להתפלל עם הנץ החמה ע"כ, וכ"ד הרי"ף והרא"ש והרי"ו ז"ל עכ"ל, וכת' הטור בסי' פ"ט וז"ל בקיצור אעפ"י שעיקר מצותה הוא עם הנץ החמה מי שהוא אנוס כגון שצריך להשכים לדרך יכול להתפלל משעלה עמוד השחר עד כאן. ומשמע דיכול אף לכתחלה קאמר ועב"י שם באורך. ומקור דין זה הוא בסוף פ' תפלת השחר וז"ל אבוה דשמואל ולוי כי הוו בעו מקדמי למיזל לאורחא הוי מקדמי ומצלו ע"כ, ופסק הרמב"ם ז"ל כוותייהו דאבוה דשמואל ולוי כמ"ש שם בדין ז' וז"ל המתפלל תפלה קודם זמנה, לא יצא י"ח וחוזר ומתפלל אותה בזמנה ואם התפלל תפלת שחרית בשעת הדוחק אחר שיעלה עמוד השחר יצא עכ"ל, וכ' הכ"מ נלמד ממאי דאמ' בסוף פ' תפלת השחר וכו' ומפ' רבי' מקדימים לעיקר מצותה שהיא עם הנץ

החמה

החמה והיו מקדימים מעלות השחר וכ"כ התו' ב' ר"ח ז"ל, וכ"כ הר' משנה למלך דפ'רבי' כאבוה דשמואל ולוי והיינו שעת הדחק דכתב רבי' ע"ש. **והנראה** משמעות ל' רבי' דס"ל דאפי' בשעת הדוחק אינו יכול להתפלל לכתחלה משעלה ע"ה אלא דוקא בדיעבד מדקאמר ואם התפלל וכו' יצא, אילם יש להקשות דמאי שנא מק"ש שפסק רבינו דבשעת הדוחק יכול אף לכתחלה לקרות ק"ש משעלה עמוד השחר כמ"ש בפ"א מהל' ק"ש וז"ל ואיזה זמנה ביום מצותה שיתחיל לקרות קודם הנץ החמה כדי שיגמור לקרות ולברך ברכה אחרונה עם הנץ החמה וכו' ואם איחר וקרא ק"ש אחר שתעלה השמש יצא י"ח שעונתה עד סוף ג' שעות למי שעבר ואיחר ע"כ ובדין שאחר זה כתב וז"ל מי שהקדים וקרא ק"ש של שחרית אחר שעלה עמוד השחר אעפ"י שהשלים קודם הנץ החמה יצא י"ח ובשעת הדוחק כגון שהיה משכים לצאת לדרך קורא לכתחלה משעלה עמוד השחר עכ"ל, וכתב הכ"מ ז"ל שכן דעת הרי"ף ז"ל וכו' עוד ב' ר' מנוח ז"ל דאפי' הולך לדרך הרשות חשוב שעת הדוחק ועדיף לקרות כן בכוונה דהיינו משעלה עמוד השחר מלקרות אחר כך בלא כוונה ואם יש בעיר קבורת מת או מילה וכן יום ערבה דמפשי ברחמי וכיוצא יכולים לקרות תכף שעלה עמוד השחר עכ"ל. אם כן לפי"ז ק' דמאי שנא תפלה מק"ש שפסק רבינו דמצי לכתחלה לעת הדוחק לקרותה משעלה עמוד השחר, וצריך עיון:

אח"ז אינה ה' לידי ס' הבהיר לחם יהודה וראיתי שעמד על דברי הרמב"ם בזה והק' ק' זו באופן אחר והאריך לפלפל בדברי רבינו וסוף דבר כתב וז"ל בקיצור ומה שנ"ל קרוב יותר דרבינו אינו מחלק לעולם בין ק"ש לתפלה וס"ל ההך שמעתא דפ' תפלת השחר פליגא אדריש ברכות ד' ח' ע"ב דתני רשב"י פעמים שאדם קורא ק"ש ב' פעמים ביום א' קודם הנץ החמה וא' לאחר הנץ החמה וכו' ופסק התם ריב"ל כוותיה וכיון דבדיעבד או בשעת הדוחק מיירי כמ"ש הרי"ף ז"ל וכ"ד רבי' שם. אם כן כ"ש תפלה שיכול להתפלל בשעת הדוחק אפי' לכתחלה, ורבי' לא הוצרך לבאר זה בדין תפלה דסמך על מה שביאר בדיני ק"ש דאתי במכ"ש, והא דנקט בשעת הדוחק יצא דמשמע דוקא בדיעבד, לאו דיקא אלא אגב דנקט רישא לא יצא נקט בסיפא דמילתיה יצא וכ"נ ד' הרי"ף ז"ל דלא הזכיר כלל הך סוגיא דאבוה דשמואל בפ' תפלת השחר וכו' ע"ש: **הנה** בזה נחה שקטה האר"ש ואין כאן קושי עוד בדברי רבי' כו"ע והדין דין אמת דרבי' סובר דבין ק"ש בין תפלה בשעת הדחק מותר לקרות ולהתפלל קודם הנץ החמה דהיינו משעלה עמוד השחר, ואיך שיהיה בין לצאת לדרך למצוה בין לדרך הרשות וכן לכל דוחק כיוצא בזה כנז"ל: **עוד** נראה לע"ד דמל' רבי' משמע להדיא דעדיף לקרות ק"ש ולהתפלל משעלה עמוד השחר משיאחר עד אחר הנץ החמה והוא ממ"ש ואם עבר ואיחר וכו' דוק בלשונו הזהב שכ' דוקא באם עבר ואיחר הוא דיצא י"ח, משא"כ גבי הקדים קודם הנץ החמה ההוא משעלה עמוד השחר ואילך כ' מי שהקדים וכו' אעפ"י שהשלים קודם הנץ החמה יצא י"ח ובשעת הדוחק וכו' קורא לכתחלה משעלה עמוד השחר עכ"ל, וכ"מ גם כן קצת מל' מרן הש"ע שכ' בסי' נ"ח ס"ב אם לא קרא ק"ש קודם הנץ החמה יש לו להקדים לקרותה במהרה כל מה שיוכל עכ"ל, משמע דלעיכובא הוא שיקרא אותה סמוך להנץ החמה ואם לא יוכל לקרותה בזה הזמן אז יש לו להקדים כל מה שיוכל דטוב להקדים יותר מלאחר ודו"ק, ועמ"ש הבאה"ט על זה דמכאן תוכחת מגולה לקצת בני אשכנז שמאחרים מאד ק"ש ע"ש:

ברם בקושטא חזיתי להגמ"י שכ' ב' ר"ת ז"ל דלכתחלה יקרא ק"ש אחר הנץ החמה דוקא דלא כותיקין שעשו שלא כדין ומפ' דאביי עצמו סובר שזמנה הוא אחר הנץ החמה וכו' וכ"ד ראבי"ה ז"ל יעו"ש, ולפ"ז יפה עושים בני אשכנז המאחרים לקרות עד אחר הנץ החמה דאדרבא מצוה קעבדי וא"כ איך פסק מרן הקדוש דיש לו להקדים וכו' ולמצוה מן המובחר היא שיקראנה סמוך להנץ החמה ממש כנז"ל, ואחר העיון בב"י מצאתי

ראיתי

ראיתי אור שאחר שהעלה דברי הגמ"י אלו האריך קצת לדחות סברת ר"ת ז"ל וסוף דבר כ' דכיון דרוב הפוסקים סוברים כן (ר"ל היפך ד' ר"ת) הכי נקטינן עכ"ל, על פי הדברים האלה סמכה דעתי הטהורה ופסק בש"ע דלמצוה מן המובחר שיקראנה קודם הנץ החמה בסמוך אך לא יאחר עוד עד אח"כ ואם עבר ואיחר צריך למהר להקדים כל מה שיוכל, וכן נמשכו אחריו האחרונים ז"ל, הדרנא לדינא דאהינא עליה, הנה הר' עז"ק כ' וז"ל זמן עלות השחר הוא זמן קודם שיראה את חבירו ברחוק ד' אמות, אבל מזמן שיראה את חבירו ברחוק ד' אמות רשאי לכתחלה להתפלל רק שלמצוה מן המובחר יותר טוב להתפלל אחר הנץ החמה מיד עכ"ל, גם הר' שתילי זתים כתב משם הפר"ח דמשהאיר פני המזרח יכול להתפלל לכתחלה מידי דהוי אתמיד וכו' ואפי' בלא שעת דוחק וכן ד' הל"ת והטור והרא"ש והרמב"ם דלא כלבוש עכ"ל, עוד ראיתי להר' חיי ארם כלל כ"א מהל' תפלה וק"ש ס"ג שכ' זמן ק"ש של שחרית משיכיר את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד"א ואם קרא משעלה עמוד השחר אעפ"י שלא היה אנוס או שיש קבורת מת בעיר או מילה או יום ערבה ומפטי ברחמים וצריך להקדים את עצמו מותר לכתחלה לקרות משעלה עמוד השחר עכ"ל וכ"כ הר' שניאור זלמן בש"ע סי' נ"ח יעו"ש, **גם** בפסקי האור המופלא הר"מ ריקנטי ז"ל סי' ה' כ' דמשעלה ע"ה קורא ק"ש בשעת הדוחק כגון יוצא לדרך וכיוצא ומשיכיר בין תכלת ללבן יכול לקרות לכתחלה, מיהו למצוה מן המובחר יקרא סמוך להנץ החמה וכו' וזוהי דעת רב אלפס ורוב הגאונים ז"ל וכן עיקר, וסברת ר"ת דאמ' שאין לקרות ק"ש קודם הנץ החמה וכו' יש לדחותה עכ"ל, ומלשון זה משמע דמשיכיר בין תכלה ללבן אפי' בלא דוחק מצי לקרות אף לכתחלה ודו"ק. ועיין עוד בשאר ספרי רבותינו האחרונים ז"ל ותרוה צמאונך: **המורם** מכל הנז' דמי שיש לו איזה אונס או צורך ורוצה להקדים לקרות ק"ש ולהתפלל מותר לו לקרות ק"ש ולהתפלל משעלה עמוד השחר לכתחלה וכדין עושים הנוהגים לעשות כן לסיבת רבותם כנז"ל,

ואין להוחיהם ועדיף להו טפי להתפלל משעלה עמוד השחר בכוונת הלב מלחיות ותיקים לקרות ק"ש ולהתפלל עם הנץ החמה בלי ישוב דעת וכוונת הלב, ואף אם תוכל להשיבני ולומ' דבעוה"ר הרבה יש מהחפונים גם מהלומדים שפעמים אינם יכולים להתפלל בכוונת לב ודעת כראוי, עכ"ז הצלה פורתא מיהא איכא ולפחות יוכל להיות ברציא וישב וכמ"ש הרב בב"י דלפחות צריך שיהא נותן דעתו בשעת תפלה וכו' יע"ש, משא"כ אם יתאחר עד זמן הנץ החמה דבזה ודאי הגמור לא בדעת ידבר לרוב טרדתו אחר טרפו שאם יאבד אותה שעה יאבד כל היום וכנראה לעין כל, ומזמן שיכיר את חבירו וכו' ברחוק ד"א יכול לכתחלה לקרות אפי' בלי דוחק, ולמצוה מן המובחר הוא שלא לקרות עד סמוך להנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה עם הנץ החמה, אך אין לאחר עד אחר הנץ החמה כמי שנוהגים קצת אנשים שסוברים בדעתם דטוב לאחר מלהקדים אם לא במקום דוחק גדול דבזה לעולם הוא בדיעבד וכמש"ל וה' ינחנו דרך האמת ויצילנו משגיאות: **לא** יעמוד להתפלל לא ע"ג מטה ולא ע"ג כסא וספסל ולא ע"ג מקום גבוה אא"כ היה זקן או חולה (ש"ע סי' צ') וכ"ז מג' טפחים ולמעלה אבל פחות מג"ט מותר (שת"ז שם): **אותן** מצבות שבתוך החדרים שקורין להם ליואן אסור להתפלל בהן אלא א"כ מוקף מחיצות מד' רוחותיו או שיש בו ד"א על ארבע אמות דאז הוי רשות בפע"ע, אבל אם אין לו אלא ג' מחיצות או שאין בו ד"א על ד"א אסור אא"כ עשה להן צו"ף ברוח רביעית (פעולת צדיק ח"ג סי' ע"ב) ודע דהר' שי"ח נר"ו בס' שושנת המלך השיג ע"ד הר' אלו וכ' דהעולם נוהגין כד' השת"ז להתיר בליואן שיש לו ג' מחיצות לבד (דמצרף כותל החדר לרוח רביעית) יעו"ש, ולך נא ראה מ"ש ע"ז בעניותינו שם בהשגות דבר נאות ומושרש ממנהג קדמונים כפי ד' הרמב"ם ז"ל וכמ"ש הר' המחבר ז"ל ע"ש: **צריך** ליזהר שלא להתפלל עד שיסיר ייני (אם שתה קודם תפלה) וכבר הפליגו חז"ל בגמ' בעונש מי שמתפלל בשכרות ואמרו שמי שנזהר בזה סוגרין הצרות בעדו (עיין ט"ז

סימן צ' סק"ג) :

כז (שב ע"ח ד' מ"ב ע"א) ר"ל יסוד שהיא גאולה עם מלכות שהיא תפלה ובשער הכונות סוף דרוש ח' דקה"ש כ' דעפ"ז היה צ"ל כל הסומך תפלה לגאולה שכן הוא האמת שצריך לסמוך ולעלות ולחבר את התפלה שהיא המלכות למעלה עם הגאולה שהוא היסוד, אמנם הענין הוא ידוע שבתחלה אנו מורידין הארת היסוד הנקרא גאולה למטה אל המלכות הנק' תפלה העומדת בעולם הבריאה וזהו ממש סמיכות גאולה לתפלה ואח"כ עולה התפלה למעלה עם הגאולה באצילות ואז אינו סמיכות והארת בלבד רק גאולה עצמית ע"ש וזהו ביאור דברי הר' ז"ל שכ' אשת ו' וכו' ואח"כ יחוד זו"ן וד"ל:

כח (שם ד' מ"ז ע"א) לשון זה מגומגם וחיפשתי ברוקח וראיתי שגם שם הל' כן הוא ולא יש שום שינוי, ואחר היגיעה ועיון אחר עיון בשוח"ט מצאתי הל' כתקנו במזמור י"ז וט"ס הוא שנפל ברוקח וצ"ל בשוח"ט מזמור י"ז ע' אלף מתו בימי דוד בשעה א' וכו' ולא נפלו אלא על שלא תבעו בנין ביהמ"ק וכו' יעש"ב :

כט (ע"ח ד' מ"ט ע"א) ה"נ ול"נ עיד אלהי וכן הוא בתכאלי"ל ובדפוסים וכ"ה ל' הגמ' ברכות ד' י"ז ע"א שהוא מקור לשון תחינה זו וכן צ"ל ע"ד הקבלה כידוע ליודעי חן וכן משמעות לשון הרב המחבר ז"ל, ותמיה אני על מה שראיתי בקצת סידורים כ"י חדשים מקרוב דגרסי אלהי פתח וכו' דמנ"ל, ואולי איזה תלמיד כתבה בסידורו ונמשכו אחריו, ומ"מ אין להוסיף ע"מ שייסדו חז"ל, שכל דבריהם מיוסדים על אדני פז במנין במשקל, ועוד דמשמע שהיא החנה בפע"צ וליתא :

ל (ע"ח שם) **דע** דיש מי שרצה ללמוד מכאן דה"ה לשאר דברים כגון אמירת ויכולו בליל ש"ק, ונותנים טעם לשבח מפני שצריך לאומרו עם הצבור כמ"ש המאור ז"ל, וא"כ יכול להפסיק באלהי נצור ולומר ויכולו עם הצבור ויחזור אח"כ לאלהי נצור, וליתה דלא התירו חכמים ז"ל להפסיק אלא לקדיש וקדושה, ודמי לק"ש וברכותיה דלא התירו אלא לקדיש וקדושה וכיוצא בהן כגון אמן דהאל הקדוש שהם מתרברים הצריכים לענית כמ"ש הפו' ולא לשאר דברים, ופשוט הוא, והא דאמרו דצריך לימר ויכולו עם הצבור היינו בדאפשר ולאו לעיכובא שיהא מפסיק במקום שאמ' אין להפסיק דהוי כמפסיק בתפלה עצמה, ורק מפני חומרת קדיש וכו' התירו לו לענות איתם דוקא וזולתם אין לו לענות כלל (עיי' אחרו') :

לא (ע"ח שם ע"ב) ר"ל דאעפ"י שצריך לחזור לפניו ג' פסיעות וכו' כמ"ש לקמן ד' ג' ע"ב ד"ה חובה על המתפלל וכו' מ"מ צריך עכ"פ להמתין מעט לפחות כשיעור הנז' שם ואח"כ יחזור כדי שלא יהא דומה לכלב וכו' כשחוזר מיד ודו"ק :

לב (ע"ח ד' נ"א ע"א) עיי' מ"ש הר' המחבר ז"ל לעיל ד' ל"ג ע"א ב' המדרש ופרקי היכלות יעו"ש, ולפ"ז כמה רע ומר מנהג אותן נמהרי לב שכשמגיעין לנקדישך אומרים עם הש"ץ נקדישך בניגון טוב הוד והדר וכשאומרין קדושת ה' תכף חוטפין אותה במרוצה רבה מאד יותר מריצת הנרדף וכאדם הבהול לא תואר ולא הדר, ומפני כך לא יוכלו עוד לקיים מאמר חז"ל שאמרו שצ"ל בנחת וכונת הלב בקול א' בהשואה א', כי בודאי שיש יחידים שמאריכים מעט לכוונת הלב ונמצא א' מקדים וא' מאחר, ותמיה אני עליהם דמי הכריחם לכך ימעטו מהניגון של נקדישך וכו' ויאריכו מעט בעיקר אמירת הקדושה שתהיה בנעימות וזמרה בדעת נכונה ומיושבת, ובלי ספק שמחברון הלימיד עיישין כן וזה מוטל על ראשי עם קדש ללמד דעת את העם והה"ב, עוד ראיתי להרא"ח בסידור בית הבחירה ד' רכ"ב שכ' דצ"ל הקדושה בקול רם באימה ביראה בשמחת הלב שזוכה לכך לקדש שמו הגדול כמו המלאכים ע"ש, מסכים והולך כמ"ש :

לג (ע"ח שם) ט"ס נפל כאן וצ"ל והרמב"ם בס' המורה ח"א פ' שמיני פירש ברוך כבוד ה' ממקומו וכו' יעו"ש :

לד (שם ע"ח ד' נ"א ע"א) **דע** שיש מדקדקים בדברי הר' המחבר ז"ל במ"ש אבל בחזרה וכו' ואומרים דדוקא בחזרה הוא דש"ץ אומרה בניסח זה אבל בתפלה א' בק"ר צ"ל אתה קדוש וכו'

וכו' אמנם כבר נשאל על זה הגאון מו"ז הרר"י בדיתי ז"ל בס' חן טוב סי' ל"ח והורף תשו' הוא דזה מנהג קדום לאמרה הש"ץ בנוסח נקדישך לעולם, ומ"ש מהרי"ץ ז"ל בע"ח אבל בחזרה וכו' דבר פשיט אצלי דלאו למימרא דבדוקא נקט בחזרה ילאפוקי כשאין הצבור מתפללין עמי שהרי ל' התכאליל והרמב"ם ז"ל שהעלה הרי"ץ כך הוא. ושליח צבור מברך ברכה ג' בנוסח זה לעולם משמע דכל זמן ששלחו אותו הצבור להוציאם אימרה בנוסח זה בין בחזרה בין כשמתפללים תפלה א', וגם מל' הרי"ץ שכ' בסוף דבריו והם שתיקנו נוסח אחר לש"ץ וכו' מוכח דלאו בדיוקא נקט בהחלה אבל בחזרה, וראיה גדולה ממ"ש במוסף ר"ה שאנו נוהגים לאמרה תפלה אחת עם ש"ץ כדעת הרמב"ם ז"ל והתכאליל וכתבו אומר כתר וכל נוסח הקדושה ובכן יתקדש, ולא הזכירו שיאמר אתה קדוש, ועוד דלא עבדינן עובדא כדברי אותו פוסק אלא בדבר שהיבאו דבריו מפורש' בהדיא לא כשהדבר משמע מדבריו, ועוד אפשר לומר שאבותינו הקדושים והזהורים במנהגותיהם הישרים תפשו שני הנוסחאות והיקנו הנוסח הקצר ליחיד והארוך לצבור והכל הולך אל מקום אחר ומיוחד וקיימו דברי שתי הנוסחאות, ואם כונת הרי"ץ ז"ל דדוקא בחזרת הש"ץ ולא כשמתפללים תפלה א' בקול רם הי"ל לפרש גבי מוסף ר"ה שהוא מקור התפלה בקול רם. וכי ח"ו כשל כח הקולמס לכתוב כתר וכו' אתה קדוש ובכן יתקדש או שיאמר ועכשיו נתפשט המנהג לומר אתה קדוש וכו' כמנהג כנסת מוה"ר יחיא הלוי ז"ל שאומרים איתו אף בחזרה. אלא מאי אית לך למימר מדסתם דבריו הדבר פשוט שהמנהג. כמ"ש הרמב"ם והתכאליל. וא"כ מאי שנא תפלה בקול רם דשאר ימות השנה דבשעת הרוחק מתפלת קול רם דמוסף ר"ה. יעוד אני אומר דמאי דנקט אבל בחזרה משום דבה משתעי ובהנהגת ש"ץ בה נקט כך ולאו דוקא יע"ש עכ"ל. הנה מזה נתבאר לך ידידי קורא נעים דלאו דוקא בחזרה וגם לאו בדיוקא נקטה הר' המחבר ז"ל, גם אני אומר דמהלשון והטעם שכ' הר' המחבר ז"ל מוכח להדיא דל"ד בחזרה

אלא לעולם הש"ץ אומר ברכה ג' בנוסח זה דוקא והוא ממ"ש ז"ל והטעם שאין חוזר ואומר אתה קדוש וכו' מפני שאנשי כנה"ג תיקני ברכה זו ליחיד שיש בה הזכרת ג' קדושות כנגד קק"ק שאין היחיד יבול לאמרם, אבל בחזרה כבר אמרו הצבור קק"ק וא"כ א"צ לחזור ולומר אתה קדוש וכו' וכ"כ הכל בו דיש אומרים שלא יאמר היחיד לדור ודור וכו' אלא לדור ודור אתה קדוש וכו' והטעם לפי שאין היחיד אומר קדושה תיקנו נוסח זה שיש לה קדושה בתפלתו כמו ש"ץ ע"כ. דוק בל' הזהב שכתב שהטעם שתיקנו ברכה זו ליחיד מפני שאינו יכול לומר קדושה ש"מ דכשכבר אמר קדושה שוב א"צ לחזור ולומ' אתה קדוש שיש בה ג' קדושות כנגד קק"ק, ואיך שיהיה בין בחזרה בין בתפלה אחת בק"ר לעולם כ"ז שכבר אמר ג' קדושות שוב א"צ לחזור ולשנותם באתה קדיש דהיל בתר טעמא, וכן מצאתי להר' ג"ה סי' קנ"ב שכ' וז"ל כ' הר"מ במז"ל, ש"ץ לעולם אומר ברכה ג' בנוסח זה נקדישך ונעריצך וכו' ומסיים בה בא"י האל הקדוש, ואעפ"י שאינו אומר ברכה ג' בנוסח דאתה קדוש, משמע ליה לרבינו דמשתנה נוסח הברכה כשאומר בה הש"ץ קדושה, ונקטינן דהקדושה הזו (ר"ל נוסח נקדישך) אינה תוספת שמוסיפין בין ברכה שנייה לשלישית אלא היא גופה של ברכה ג' בעצמה עכ"ל:

לה (ע"ח ר' נ"ב ע"ב) וכן מצאתי הדבר מפורש כן בפשיטות דכשהוא כהן יחיד יאמר לו ברך אך כעת בעוה"ר איני זוכר למי מקרושים, גם אין הפנאי מסכים לחפש היטב:

לו (ע"ח שם) וכן ראיתי המנהג פשוט בעיה"ק ירושלם ת"ו דנושאין את כפיהם בבית האבל וכ"כ בס' מנהגי ירושלם בדיני תפלה ס"ח ד' נ"א ע"א ב' הר' של"צ ע"ש: **כתב** הכנה"ג ב' הרא"ם ח"א סי' ג' וז"ל דבלי קריאת החזן כהנים אינם יכולים להתחיל אפי' בברכת אשר קדשנו וכו' (הר' המגיה בשלמי צבור סי' כ"א) ונראה שאם לא קרא החזן כהנים תכף אחר ברכת ההודאה שאינם צריכים להמתין כ"כ עד שיזכירוהו הצבור לומר כהנים אלא ימתיני מעט ואז אם לא קרא

אפה יכולים להתחיל מעצמם את לס' זו (ועיי' פי') :

לז (ע"ח שם) בענין צבור שמחלו על כבודם ירצי שכהן שלא נתמלא זקני ישא את כפיו בקביעות אי מהני מחילת כבודם או לא, השיב ע"ז הר' ארמו"ר יחיא בריחי' ז"ל בס' חנ"מ סי' כ"ו וז"ל בקיצור. אחר העיון בדברי הש"ס והפוס' ז"ל, יצא לנו דמחילת כבוד הצבור בדבר הנוגע לכבוד שמים הוא פלוגתא דרבוותא דרוב הפוסקים ס"ל דלא מהני מחילתם ואיסורא הוא למחול על כבודם דלא התירו אלא באקראי אבל בקביעות לא, והאריך ע"ז מאד בס' זכור ליצחק והביא ס' כל הפוס' המתירים והאוסרים ופלפל בדבריהם פלפול עצום ונכון באורך ובסוף העלה דלענין דינא אין בו כח להחליט אלא הבוחר יבחר יעו"ש, א"כ כ"ש אנן יתמי דיתמי דאין בנו כח להכריע ולהכניס ראשנו בין הרים גדולים בפלוגתא דרבוותא ושב ואל תעשה עדיף עכ"ל :

לח (ע"ח ד' פ"ג ע"ב) דע שמנהג ק"ק ספרדים פעיה"ק ירושלם ת"ו לאומרה קודם הוצאת ס"ת מההיכל ומנהג ק"ק אשכנזים לאמרה אחר הוצאתו ר"ל בעת פתיחתו כמנהגינו וכמ"ש הר' ב' סדה"י ז"ל, וכ"כ בשער הכוונות שער ו' בענין שחרית דשבת וז"ל. מורי ז"ל היה נוהג ונזהר בכל שחרית דשבת בעת הוצאת הס"ת מן ההיכל לומר הנוסח הכתוב בספר הזוהר פ' ויקהל והוא בריך שמי' וכו' ע"ש. והנה מל' הר' משמע דס"ל דל' הזו' מוכח דאומרה בעת הוצאת ס"ת ממש אבל לא קודם יציאתו מההיכל, וזוהי סברת רבני וגאוני האשכנזים ע"ה דמפרשי' ל' הזוהר כך כד מפקין ר"ל כשמוציאין והיינו אחר שמוציאין בסמוך, ועד עתה לא מצאתי טוב טעם למנהג הספרדים בזה ונהרא נהרא ופשטיה : קהל שאין להם אלא ס"ת אחד ונמצא טעות כחסיר ויתיר או דיבוק וא"א להתקן כגון בשבת ויו"ט יכולים להשלים קריאת הז' בברכה ואפי' אם נמצא הטעות בראשון ואפי' אם יש בעיר ס"ת אחר א"צ לחזר אחריו זולת כשהוא קרוב מאד ויכולים להביאו מבלי טורח צבור ואפי' לדידן דמוציאין אחרת אפי' על דיבוק וכו' הכא לא צריך למיטרח דדוקא כשהדבר מצוי ר"ל כשיש ס"ת אחר מצוי בביהכ"נ היא דמחמרינן משא"כ הכא, ועיי' כ"ז בבאה"ט א"ח סי' קמ"ג סק"ט וכסי' בית מנוחה יעוש"ב, וכ' עוד דאפי' אם נמצא יתיר תיבה א' י"א דא"צ להוציא אחרת ע"ש ואין להקל זולת בשעת הדוחק כנז"ל. ועיי' בקונטרים אחרון סי' ו' : אם נקרע התפר של העמודים לגמרי י"א שצריך להוציא אחרת ודוקא כשהותרי שניהם אבל אם נשאר א' תפיר א"צ להוציא אחרת וי"א דאפי' אם נקרעו שניהם א"צ להוציא אחרת (פת"ש יו"ד סי' רע"ח) ולפע"ד דאין להקל אלא כשאין שם ס"ת אחר אבל כשיש שם אחרת אין ראוי לקרות בזה ולהניח המתוקן גנוז בהיכל : אם נתפשטו האותיות מכח ליחות הדיו עד שנראות כדבוקות ומ"מ נראות שאינן דבוקות כשר, (שת"ז סי' ל"ב ס"ק י' ב' נו"א) : ס"ת או תפלין ומזוזות שיש בהן אלפי"ן שפני היו"ד שלהן נוגעת בגופן או רגל האל"ף נוגעת בגג האל"ף כשר גמור הוא ואין בו שום פיסול, משום דלא נפסדה האל"ף בכך וגם אינה נדמית לאות אחרת וכן אם רגל הקו"ף נוגעת בגגה וכן הכף פשוטה שכתבה מרובעת ולא עגולה כשר ג"כ מטעם זה, (הר' המחבר בהשו' פעולת צדיק ח"א סי' ק"י) : אם שתי תיבות נראים מלמטה כאחת ולמעלה שתים אם הוא ריוח הרבה כשר ואם אינו הרבה סמכינן על תינוק להחמיר ולא להקל (שם ח"ב סי' רי"א) :

לט (ע"ח ד' ס"ח ע"א) הלשון מגומגם ונר' כחסר איזה תיבות, וחיפשתי בסדה"י ות"י ומצאתי שיש קצת שינוי ל' שממנו נפל הספק, הל' הרב המחבר ז"ל מוכח דנתקן בל' ארמי מפני שמוסיף קדושה, ואחר המחו' ולחיכת עפר רגליו אומר אנ"י הק"ל דקיצר במקום שצריך להאריך וכך צ"ל כמ"ש הת"י דנתקן בל' ארמי כדי שיאמר אותה כל אי"א להמשיך עליו מאותו תוספות וכמ"ש הר' גופיה לקמן בר"ה ומקבלין וכו' משם הסדה"י ות"י ז"ל ע"ש ודו"ק : אין לחלוץ התפלין עד אחר קדושת ובא לציון (ש"ע סי' כ"ה סי"ג) :

מ (ע"ח ד' ס"ט ע"א) ועיין עוד בספר מרפא לשון למהר"י קרח נע"ג בפ' בשלח שהאריך ע"ז ג"כ

בבמה

בכמה ראיות דאין לגרוס קאים אלא ה' מלכותי' לעלמא עלמי עלמיא ע"ש :

מא (ע"ח ד' ע' ע"א) **דע** שהגי' בכל הרבאליל ובהרמב"ם כ"י ישנות נושנות שהבדילנו וכו' ול"ג והבדילנו בוי"ו וא"כ אין לדייק ממ"ש כאן בע"ח והבדילנו דאולי ט"ס הוא שנפל בקצת ספרים :

מב (ע"ח ד' ע' ע"ב) **גם** אנ"י הק"ל מצאתי להר' של"ה בפס' פסחים ענין מצה שמורה ד' קנ"ב ע"א שכ' וז"ל. הנה אנטיגנוס אמר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס, וקשה כי הנה יעודי תוה"ק תמיד לא יחשו מלקרא בני אדם לעבודת המצות מפני שכר, כמ"ש בעשרת הדברות למען ייטב לך והארכת ימים ושמרת את חוקיו וכו' למען ייטב לך ולבניך אחריך וכן רבים, ולא עוד אלא שהקב"ה בעצמו ובכבודו אמר ומי יתן והיה לבבם זה להם וכו' למען ייטב להם וכו', ותירץ במדרש שמואל ודייק מל' רש"י שאנטיגנוס שאמ' שלא לעבוד ע"מ לקבל פרס. לא אמר אלא ע"מ לקבל שכר בעוה"ז משום דשכר מצות בהאי עלמא ליכא, אבל לא דיבר משכר עוה"ב גמול הנפשיי עכ"ל : וכן פי' רש"י נ"ל ע"פ כי ידעתיו ומו' למען וכו' שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם ומו' ע"ש :

מג (ע"ת ד' פ"ג ע"ב) הנה להיות שגם הר' ז"ל העירני לעיין ג"כ בד' הר' סדה"י ז"ל מה גם דבדור הזה מוכרח ללמד דעת העם במוני הפעוט הכותב איך הוא סדר הלימוד של תורה. לזאת הוכרחתי להעלות כאן מעט ממ"ש הר' סדה"י ז"ל בדף ט"ו ע"א וז"ל, אחר שיאמר יהיר"מ וכו' יתחיל בלמודו בנחת לאט לאט מלה במלה כדי שלא יטה מדרך הישר ויוכל לכוין אל האמת כי לא נמצא הטעות והשגיאה כי אם בשביל שאינו מדקדק בדבריו וקורא במרוצה ואינו שוקט בעיונו אלא מתרצה ברצי כסף המובן בתחלת העיון ובזה אפש' לטעות שאין הכונה כך אבל המעמיק משיג כונת הענין ומגיע אל התכלית וכו' ויש הפרש רב ועצום בין המעמיק לקורא על פני המים כי זה מוציא לאור מבקשו ומוציא לאור משפטו להבין ולהורות חק ומשפט והעלימה יוציא אור וטעם טעם הענין מדבש ונופת צופים משא"כ בקורא כאיגרת כי הולך בחושך ואומר לכל סכל הוא והימים והשנים חולפים ובאים ולא ימצא אתו לא שכל ולא יושר להוציא דבר מאפילה לאורה ולעמוד על עיקרן של דברים להשיג הכונה האמיתית שלא יכשל בה, ואם יש לו ויכוח עם אדם אחד אי חבר או תלמיד יהיה הויכוח לש"ש כדי לברר האמת וללבן ולצרף כי מתוך הויכוח הענין נצרף כצרף כסף ונשאר מנוקה מנופה ואין מערער עליו, אבל לא יהיה לקנתר ולהעמיד סברתו חלילה, כי העושה כן לא די שאין לימודו נחשב לו לצדקה ומצוה אלא אדרבא חטא גדול ואשמה תיחשב לו ומוטב לו להיות חופר שיחין ומערות ולא יעסוק בתורה בענין זה כי מראה בעצמו שאינו עוסק בתורה משום אהבתה במה שהוא מצוה ונהגה המקום ב"ה לנו ע"י משה נביאו ע"ה ללמוד אותה כדי לשמור ולעשות ולקיים כל הכתוב בה, ואם הוא מעמיד סברתו ואינו חושש לסברה רבים או לסברת האמת ולקיים אותם והוא עושה תורה חדשה מלבו ומחלל תורת משה רבי' ע"ה ועליו נאמר ובוזי יקלו ומוטב לו שנתהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם, וצריך לקבוע מקום ללימודו שכל הקובע מקום ללימודו אויביו נופלין תחתיו וכן הקובע עתים לתורתו שכרו גדול, וצריך ליזהר מאד שלא להפסיק בלימודו וכו' ע"ש, וכן מצאתי בס' כסא אליהו שער ד' ד' פ"ז שכ' וז"ל וצריך ליזהר אזהרה גדולה בענין מה שדרכם להפסיק בלימודם בדברי חולין, ידע לך כי עון זה הוא רע ומר בפרט כשאומרים תחלת לימודם ליקבה"ו ובודאי הגמור שאם היית רואה כל מ"ש רז"ל בעון זה בזוה"ק ומדרשים וחכמי המוסר ראשונים ואחרונים ז"ל היה אוחזך פחד ורעדה והיית מכה ראשך בארץ אלף פעמים וא"ז כי תתבהל על חומר העון, על כן שמע והזהר בזה ותרגיל עצמך באזהרה והרגל על כל דבר נעשה טבע, יה' יהי' בעזרתנו יתקנני בע"ט מלפניו נס"ו אבי"ר : **עוד** כ' שם וז"ל **וצריך** האדם ללמוד בכל עניני התורה (ר"ל בפרד"ס) וכמו דאיתא במדרש משלי אר"י בא וראה כמה קשה יום הדין שעתיד הקב"ה לדון את כל העולם כולו וכו' בא

כי

מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה הקב"ה הופך את פניו ממנו ומצירי גיהנם מתגברין בו וכו' והם נוטלין אותו ומשליכין אותו לגיהנם, בא מי שבידו שני סדרים וכו' עד בא מי שיש בידו תלמוד א"ל הקב"ה בני הואיל ונתעסקת בתלמוד צפית במרכבה וכו' כסא כבודי היאך הוא עומד וכו' חשמל היאך הוא עומד ובכמה פנים היא נתהפך וכו' עש"ב, ועל כן נא אחי ידידי הפוך בה והפוך בה דכולא בה וסיב ובלי בה ומנה לא תזוע שאין לך מדה טובה ממנה ובדבר הזה תאריך ימים ושנות חיים, (שם) :

מד (ע"ח ד' פ"ד ע"א) **הן** עתה יצא לאור ס' חק לישראל המסודר עפ"י האר"י זלה"ה ורבים מיראי שמים וחושבי שמו נהגו לקבוע לימודם בו אחר התפלה מדי יום ביומו כמסודר שם, ובאמת שהסדר אשר הנהיגו קדמונינו ע"פ הזקן אשר נשתדל בהגהנתו כמ"ש הר' לעיל, ג"כ הוא מסודר מתורה נביאים כתובים משנה וגמרא מדרש גלוי ונעלם כפי מ"ש הר' משם דרך חיים ובעין החק לישראל והכל עולה לסגנון א' למקום א' ומיוחד כי ע"י שלומדים המשנה בפי' רע"ו ונביאים וכתובים וס' ראשית חכמה בזה נכלל כל סדר הלימוד הנסדר בס' חק לישראל בתנ"כ ומש' וגמ' וקבלה ומוסר וד"א, וצריך כל אדם ליזהר מאד שלא לבטל דבר זה כי"ע ומי שאין ביכלתו ללמוד כל הסדר של החק לישראל או הסדר שנהגו אבותינו ע"ה לרוב טרדתו בפרט הפועלים המתעסקים בבנין עכ"פ צריך להנהיג עצמו ללמוד לפחות משנה א' עם פי' רע"ו ועשרה פסוקים בנביאים ומזמור אחד בתהלים ובזה יהא בכלל קובע עתים לתורה וכמ"ש חז"ל שהקב"ה איני מונה דפים אלא עתים ואחד המרבה וכו' כל א' כפי יכלתו, ובערב ג"כ צריך לקבוע לו עת לימוד אחר התפלה כפי כחו וכמ"ש לקמן בדברי הר' המחבר ז"ל, ואפי' אם הוא דחיק ומצטער הרבה עכ"ז צריך להתגבר נגד היצר ושכרו גדול מאד וחשיב הוא לפני הקב"ה יותר ממי שלומד כל היום בנחת ובלי דוחק וכמ"ש הגאון מו"ז הרר"י בדיחי זת"ל בס' חן טוב פרשת אמור ע"פ ולקחתם לכם ביום הראשון יז"ל, כ' הר' ערבי נחל ז"ל שעיקר עבודת האדם להבורא ית' הוא כשהיא מתוך טרדה רבה ומעט חשיב לפני השי"ת יותר ממה שהכל מתוקן לפניו בלי שום טרדה ועבודה שהיא בדחילו ורחימו כראוי הלואי שתהיה זמן קטן בכל יום וכל רגע אשר האדם בה בכל יום בעבודה ותשובה הוא הכפור לאותו יום ואלו הרגעים מצטרפים ונעשה יום שלם והנקודה העיקרית אשר ביום ההיא עצמו נקרא יוה"כ לי' ריבוי ר"ל שהיא הנקודה העיקרית מכל הכפורים עכל"ל ויעיין שם באורך :

מה (ע"ח ד' פ"א ע"ב) כ"כ הרב"י סי' רל"ב בשם שבלי הלקט וכ' עוד דהכי נהוג רבנן במתיבתא כד דחיקא להו שעתא וכן ראוי לעשות ע"ש. וכ"פ מרן הש"ע שם סי' רל"ב : **יחיד** העומד בתפלה וכשהגיע למקום קדושה היו הצבור אומרים קדושה דאותה תפלה העומד בה, אומר עמהם קדיש וכו' וי"א דאפי' אם הוא מתפלל שחרית והצבור אומרים כתר יוכל לענות עמהם דשניהם קדושת ח"י וקדושתן שוה (ש"ע סי' ק"ט ורמ"א שם) :

מו (ע"ח שם) גם בתשובותיו פעולת צדיק ח"ג סי' מ"ט וקל"ז כ' שהמנהג עתה ברוב בתי כנסיות להתפלל מנחה תפלה א' כדי שלא יצטרכו לחזור התפלה בשביל הקדישה אעפ"י שהזמן מרויח וכן נוהגים במנחת שבת קודש וג"כ לפעמים במוצאי שבת ויו"ט ויש לכל זה שורש ועיקר על פי הדין וכו' עש"ב ע"כ, וכשמתפללין כל התפלה בק"ר יכולים הצבור להקדים ב' או ג' תיבות ולענות אמן אחר כל ברכה ואין בזה הפסק ע"ש, ועיין במ"ש מו"ז אבי אמא הגאון מהר"י בדיחי זלה"ה בתשובותיו חן טוב סי' ב"ן שהאריך בפלפול עצום להוכיח בכמה ראיות מהתלמוד ופו' דיכול להקדים ב' ג' תיבות כדי לענות אמן אחר ש"ץ ואין בזה חשש הפסק כי"ע, אפי' לד' מרן הקדוש ז"ל וזה תורף דבריו ז"ל, היוצא לנו מכל מ"ש דמנהגינו שעונין אמן אחר ש"ץ בכל הברכות בין בתפלה כשהיא בק"ר בין בברכות השבח והמצות בין ברכת הנהנין הוא עפ"י הדין כסברת מרן הב"י בטעמא בתרא דא"נ (שב' בסי' נ"ט) להני רבוותא הרמב"ם והטור והרא"ש ור"י ב' ר"מ והרמ"ה והרסב"ן ז"ל וכו' וכן

מצאנו

מצאנו סמך למנהגנו וחיזוק לכל מ"ש בש"ע שניאור סי' תרי"ט שכ' וז"ל ומן הדין היה נכון שכל הקהל יצאי י"ח בברכת הש"צ ולא יברך שהחיינו כל א' וא' בפע"צ לפי שברב עם הד"ם במ"ש סי' רצ"ח אלא שעכשיו על הרוב אין הש"צ מכוין כלל להוציא אחרים לכן יברך כל אחד ואחד לעצמו בלחש ויזהר לסיים קודם הש"צ כדי שיוכל לענות אמן אחר ש"צ וכן הדין בברכת ההלל וכן הדין בברכת הלולב שבבהכ"נ עכ"ל. וכ"כ הר' מחצית השקל ב' א"ר ודבר ברור שזה כדברי מרן דתירוצא בתרא דא"נ וע' ב"י סי' רט"ו שכ' וז"ל. בסי' ק"ט כתבתי שאם שנים אומרים ברכה א' ביחד לא יענה אמן אחר חברו אא"כ קדם וסיים קודם שיגמור חבירו דאל"כ הוי עונה אחר ברכותיו ע"כ. מדסתם משמע דבכל הברכות קאמר ואין חילוק בין אומר מלה במלה בין שומע לצאת אלא כשאומר צריך לסיים קודם:

א"ב נוכל לומר ומה ברכה שהיא על דבר שהחמירו בה החולקים שהביא הב"י סמכו האחרו' שזכרתי על מ"ש מרן בתירוצא בתרא וגם על מ"ש בסי' רט"ו דעניית אמן אחר ש"צ לא הוי הפסק כ"ש בברכת השבח והתפלה דלא הוו ברכות על דבר דמקילינן טפי בעניית אמן דלא הוו הפסק בדוכתה וכגוף הברכה דמיא וצורך תפלה כעניית קדושה בדוכתה וכמ"ש התו' ב' ר"ת שכת"ל בהוך דברי ק"ד:

אולם צל"ד למה לא פסק ז"ל בש"ע כתירוצא בתרא שמשוה כל דיעות הפו' בין לד' הרא"ש ז"ל בין לד' שאר פוסקים מה גם דהרמב"ם ז"ל מג' עמודי הוראה וכבר הוכחנו דס"ל כד' הני רבוותא שזכר הב"י וא"כ הוו ב' עמודי הוראה הרא"ש והרמב"ם מסכימים דרשאי לענות אחר ש"צ וכפי הכלל שכ' בהקדמתו שבמקום ששנים מג' עמודי הוראה הרי"ף והרא"ש והרמב"ם מסכימים לד' א' פוסק כמיתם. והטעם גילה לנו הר' זכור ליצחק בתשו' סי' ל"ח ב' הר' חיד"א דמרן ז"ל היכא דיש מנהג שביק לכללא דכייל בהקדמתו שכ' דכ"ם שהרי"ף והרמב"ם מסכימים לד' א' הכי נקטינן ובוחר במנהג יעו"ש.

והנה בנדון זה דהבוחר בעמו ישראל כ' הב"י ומ"ם לא נהגו כהרא"ש וכו' גם באמן שאחר גאל ישראל אחר שהביא ד' הפו' דס"ל דעונה אמן כתב ועכשיו נהגו העולם שלא לענות אמן אחר גאל ישראל ולאו משום דסברי כהרמב"ם וכו' אלא טעמא משום דחשבי ליה הפסק בין גאולה לתפלה ע"כ. וא"כ טעמא דמרן שפסק כתירוצא קמא היא מפני המנהג ואילו היה המנהג לענות כד' הרא"ש ורעמיה ודאי דהיה פוסק כטעם א"נ דהוי כבולהו רבוותא הלכך הואיל ונטה מרן ז"ל לפסוק כך מפני המנהג דהוי הפסק לטעמא קמא. הנוהגים לענות אחר הבוחר ואחר גאל ישראל ס"ל כטעמא בתרא דא"נ ולא הוי הפסק כסברת מרן דא"נ ואע"פ שהיא ברכה על דבר שמברכין עליו כמ"ש הרמב"ם ז"ל ברין הבוחר ומדינא רשאי לענות אחר ש"צ וכ"כ מהרי"ץ בע"ח בסדר תפלת המנחה דמדינא רשאי לענות אחר ש"צ כשמתפלל עם ש"צ ולא הוי הפסק וכן מנהגינו. ולמדנו מזה כמה גדול כח המנהג דאע"ג דטעם המנהג עביד פלונתא בין רבוותא כגון הכא לטעמא קמא אעפ"כ המנהג אלים ומכריע כ"ש וכ"ש כשיש מנהג דטעמיה עביד שלמא בין רבוותא ומשוה דעותיהם דאלים טפי ושריר ולא הזוז מניה, הלכך היכא דנהוג לענות אחר אותה ברכה שהיא על דבר שמברכין עליו נהוג והיכא דלא נהוג לענות נהרא נהרא ופשטיה ובלבד שכל א' יחזיק במנהג אבותיו דאמרינן דלא נתיסד אותו מנהג אלא דס"ל כאותו פוסק והוו להו רבים כנגד פוסקים המנגדים לאותה סברא. אמנם הנוהגים לענות אחר ברכה"נ וס"ל דלא הוי הפסק ובתפלה ס"ל דאמן אחר ש"צ אפי' בדוכתה הוי הפסק לא מצאתי להם סמך בשום פוסק דמטילא הם מפסיקים בין ברכת מודים לש"ש ומה עדיפות יש לאמן דברכה"נ מאמן דמודי' ע"כ תורף דבריו ז"ל:

א"ה להיות שראיתי שיש עוד צורך והכרח להעתיק דברי הר' ז"ל מה שהשיב על דברי הר' זכור ליצחק בתשו' בזה (שהאריך והרחיב בד"ז) לתועלת המעיין להיות שאין הספר מצוי כי עד עתה לא עלה על משב"ח הדפוס. לכן הכרחתי עצמי להעלות כל דבריו ז"ל כאן וז"ל:

וראיתי להעתיק דברי הר' זכור ליצחק מ"ש בתשו' סי' ל"ח
אחר שהאריך מאד בסי' ז' להעמיד מנהגן כסברת
מרן בטעמא קמא כדי שתלמד מדבריו דאזיל ומודה דלטעמא
בתרא לא הוי הפסק עניית אמן אחר ש"ץ בדוכתא דאותה ברכה
ועיקר שאלתו בדין אם המסובין יכולין להפסיק באמן דברכות
ואו באיש"ר לאחר בטעם הכולא או איגב רצאים אי הוי הפסק
וצריך לחזור ולברך או א"צ ופסק דצ"ל ולברך ובתוך התשו' כ'
ז"ל אכן מאי דאיכא ספיקא גבן בבה"ג כשהפסיק בעניית אמן
דברכות שמע מפי אחרים או הפסיק בעניית איש"ר אי הויא
הפסק וכו' והביא כ' הרב"י דברי הר"י ומהר"ם בענין עניית אמן
אחר שבותר וכו' שאין לו להפסיק וכן הסכים הרמ"ה והרמב"ן
וגם שם לעיל מזה כ' הרב"י שאם מברך על עשיית המצוה אם
יענה אמן קודם העשיה נר' כמפסיק וכן ברכת הנהנין עכ"ל
הרב"י הרי להדיא דלאמן נמי אין לו להפסיק בין הברכה והדבר
שמברכין עליו בין בברכת המצות בין בברכת הנהנין ואפי' לסב'
הרא"ש דפליג כבר כתב מרן טעמו וכו' דמשמע מזה להדיא
דבשאר ברכת המצות שמברכין אקב"ו וכן ברכת הנהנין גם
הרא"ש אזיל ומודה דאין לו להפסיק. ואפי' לטעם הב' שכתב מר"ן
שם א"נ וכו' הא כבר אסיק מרן שם מ"מ לא נהגו העולם כדברי
הרא"ש ואין עונין אמן כלל אחר שום ברכה מברכו' ק"ש וכן
פסק בש"ע ומ"ש מורם ויזהר לסיים וכו' כבר השיגוהו האחרונים
וכולם הסכימו לענין הלכה דבכל ענין אין לענות אמן כלל וכלל
לא לאותה ברכה עצמה גם שמפי' לברכה מהש"ל ולא לבאר
משום דהוי הפסק וכן מתבאר בדברי הרב"י סי' נ"א דלד' התולקים
שאין לענות אמן אחר הבותר הה"נ אם סיים ב"ש קודם החזן אינו
עונה אמן מיהו אפ' דש"ה דהוי כעין זמורייתא נמי פשיטא דע"כ
לא פליגי רבוותא התם אלא בק"ש וברכותיה דוקא אי משום דלא
גרע מבשאלת שלום אי משום דאין מברכין אקב"ו. אמנם בשאר
המצות או ברכת הנהנין הא ודאי לכ"ע אין לו להפסיק לעניית אמן
משום דהויא הפסקה ומזה פשיטנא לאדא דלכתחלה אין לו להפסיק
לעניית אמן עכ"ל: **הנה** מ"ש ב' הרב"י דברי הר"י ומהר"ם
בענין עניית אמן אחר הבותר שאין לו להפסיק וכו' כבר נתבאר
לעיל כל הצורך דזה אליבא דטעמא קמא דמרן דעביד פלוגתא בין
רבוותא. אבל אנן דנהגינן בשאר הברכות בין בברכת המצות בין
בברכו' התפלה וברכות הנהנין כטעמא בתרא הוי ככ"ע ושפיר
דלא עבדינן פלוגתא בינייהו: **ומ"ש** וגם שם לעיל מזה כ'
הרב"י שאם מברך על עשיית המצות יענה אמן נר' כמפסיק
וכן בברכת הנהנין וכו' כרואה יראה מ"ש הרמב"ם פ"א מהל"ב
ובכ"מ שם דלא משתעי אלא בדין העונה אחר ברכת עצמו וז"ל כל
העונה אמן אחר ברכותיו ה"ז מגונה והעונה אחר ברכה שהיא
סוף ברכות אחרונות ה"ז משובח כגון וכו' עונה בה אמן אחר
עצמו וכו' ולמה לא יענה אמן אחר אהבת עולם מפני שהיא סוף
ברכות ראשונות של ק"ש וכן כל כיוצא בזה מברכות שמברכין אותן
תחלה לדבר כגון ברכות שמברכין לפני קריאת המגילה והדלקת
נ"ח למען לא יפסיק באמן בין ברכה ובין הדבר שצריך
עליו עכ"ל. וכ' הכ"מ כל העונה אמן וכו' הטעם
דאמירת אמן מורה שכבר גמר ברכותיו ואין גו לומר יותר
וכשעונה אחר כל ברכה וברכה ה"ז מגונה דבכל פעם שמסיים אח"כ
חוזר ומברך. וכ' הר"י שהגאונים ז"ל כתבו עוד שאחר אכילת
פירות צריך לברך. ומ"ש בתוספתא אחר המצות ואחר הפירות עונה
בסוף אמן ה"ז דרך בורות לא אמרו אלא בברכה שלפניו שאם
מברך על עשיית המצוה יענה אמן קודם העשייה נראה כמפסיק
וכן בברכת הנהנין אבל בברכה אחרונה סוף ברכה צריך לענות ואין
כן ד' רבינו אלא שאין לענות אחר ברכותיו אלא בב' תנאים הא'
שיהיו הברכות ההם בעונה אחר אחרונה שבהם אמן בסוף הענין
לא בתחלתו וזהו שמעטו בתוספתא ברכת המצות שרובן יש בהם
ברכה בתחל' ולא בסוף. והתנאי הב' שיהיו ב' ברכות סמוכות ואז
יענה אמן אחר הברכה שהיא סוף כל הברכות ההם אבל אם היתה
ברכה א' לבד אעפ"י שהיא אחרונה לא יענה אחריה אמן. וזהו
שמיעטו בתוספתא ברכת הפירות וסתמא קתני ל"ש ברכה שבתחלה
ול"ש ברכה שבסוף (ה"ז דרך בורות) ולימדנו רבינו באמרו והעונה
אחר ברכה שהיא סוף ברכות אחרונות משמע שצריך שיהיו ב'
ברכות או יותר ובאמרו אחרונות למדנו דדוקא בברכות
אחרונו' שייך עניית אמן אבל לא בברכות ראשונות וכו'
וסיים הכ"מ דבריו וז"ל ומ"ש בספרי רבינו פ"ט מה"ת סדר
תפלת הצבור כך היא וכו' עד שמברך גאל ישראל אמן י"ל דהתם
לא שיענה אמן אחר ברכותיו אלא שממהר לגמור גאל ישראל קודם
ש"צ ויענה אחר ש"צ עכ"ל. **וטעם** רבינו לפי שהיא ברכה א'
אחר ק"ש ואינה מצטרפת לברכות ראשונות דק"ש להיות סמוכות
ובעי' שיהיו ב' ברכות אחרונות לענות אמן אחר ברכותיו ולזה
הוצרך הכ"מ לתרץ כן וע' לעיל מ"ש שם. **הרי** לך בבירור דלא
משתעי הרמב"ם והכ"מ אלא בדין העונה אחר ברכת עצמו וא"כ
מ"ש הר' זכור ליצ' כ' הב"י ז"ל שאם מברך על עשיית המצוה
יענה אמן קודם העשייה נראה כמפסיק וכן בברכת הנהנין. הדבר
ברור לכל מעיין דלא נאמר אלא נמי בעונה אחר ברכה עצמו וא"כ
מנין לנו לומר שאף על ענייתו אחר ש"צ דהוי הפסק אם סיים קודם
החזן. ואין מכאן ראיה כלל לעונה אחר ש"צ דהוי הפסק. ודין
עניית אמן אחר ש"צ כבר כתבו הרמב"ם ז"ל שם בדין י"א וז"ל כל
השומע ברכה מן הברכות מתחלתה ועד סופה ונתכוון לצאת בה
י"ח יצא ואע"פ שלא ענה אמן וכל העונה אמן אחר המברך הרי זה
כמברך והוא שיהיה המברך חייב באותה ברכה וכו' עכ"ל.
וכ' הכ"מ ומ"ש רבינו וכל העונה אמן אחר המברך ה"ז כמברך
וכו' וא"ת ע"כ בנתכוון לצאת עסקינן א"כ מאי קמ"ל בעונה אמן
הא אפי' לא ענה אמן יצא כמברך עכ"ל: **והדבר** פשוט הוא
דבכל הברכות קאמר כל השומע ברכה וכו' בין בברכת השבח בין
בברכות דתפלה בין בברכות המצות בין בברכת הנהנין כשנתכוין
שומע ומשמיע יוצא י"ח ואין חילוק בין הברכות ובכולהו צריך
לענות אמן כדי להיות כמברך עצמו אע"ג דיוצא אף בלא עניית אמן
וליה מאן דפליג ע"ז וע' טור וב"י סי' רי"ג:

ואח"ב קשיא לי טובא על הרב זכלי"ץ שכ' דבכל ענין אין לענות אמן
כלל

בלא וכלל לא לאוחה ברכה עצמה גם שמעה לברכה מהש"ץ ולא לשאר ברכה משום דהוי הפסק. שהרי מבואר להדיא דדוקא אחר ברכת עצמו הוא דהוי הפסק אבל אם שמעה מש"ץ לכתחלה עונה אמן אחריו והוי כמברך עצמו וכדכתיבנא. ועל זה אני אומר שאפי' הב"י ושיעתו שאמרו שאין לו להפסיק אחר הבוחר בלא ובטעמא קמא דהב"י יכולין אנו לומר דאזלו ומודו דכששותק ושומע הברכה מפי ש"ץ דרשאי לענו' אמן ולא הוי הפסק כשאר כל הברכות אשר כתבנו למעלה בשם הרמב"ם שהרי כתבו דכיון שאומר הברכות על ק"ש אין לו להפסיק דיקא כמי דקתני שאומר מכלל דכששותק שומע רשאי להפסיק לכתחלה לפי הדין שכ' הרמב"ם ז"ל כל העונה אמן אחר המברך ה"ז כמברך ולא פליגי רבוותא בשומע. ולא הוצרך הב"י לתת טעם לדברי הרא"ש אלא מפני שהיה אומר הברכה עם הש"ץ וכולהו מודים דבשמיעה לא הוי עניית אמן הפסק בכל הברכות אפי' בברכה שהיא על דבר וזה פשוט וכ"ז לפי שיטתו דהר' זכלי"ל דשקיל וטרי אליבא דטעמא קמא דהב"י לחזק מנהגנו. **ומ"ש** ואפי' לטעם שני שכ' בשם מרן א"נ וכו' הא כבר אסיק מרן בש מ"מ לא נהגו בעולם כדברי הרא"ש ז"ל וכו' וכן פסק בש"ע ע"כ. ממשמעות דבריו ז"ל דאזיל ומודה דלטעמא בתרא דא"נ דכשעונה אחר ש"ץ אפי' אמר עמו מלה במלה וסיים קודם ש"ץ דלא הוי הפסק אלא משום המנהג הוא דהוי הפסק א"כ במקום דלא פשט המנהג הזה ועונים אחר ש"ץ שפיר דמי דהתינא כבולהו רבוותא ומסקנא דמרן. בב"י שאומרים הלכות מלה במלה כל הברכה ומתימתה עם ש"ץ ושוב אין להם לענות אפי' לטעמא בתרא דא"כ הו"ל עונה אחר ברכותיו וא"נ למהר לסיים קודם ש"ץ אלא שאם אירע שסיים קודם ש"ץ עונה אחריו אמן ע"כ. **ומ"ש** הב"י בסי' נ"א ומ"מ כשסיים קודם החזן יש לו לענות אחריו אמן ומיהו לד' החולקים לומר שאין לענות אמן אחר הבוחר וכו' נשיבאין להפסיק בין הברכה והדבר שמברכין עליו וכמו שאכתוב בסי' נ"ט בס"ד א"כ אם סיים קודם החזן אינו עונה אחריו אמן ע"כ. הדבר פשוט דכ"ז אליבא דטעמא קמא שכ' הב"י שם. הואיל ואומר הברכה בפיו עם ש"ץ. אבל לטעם הב' דא"נ שכ' שם אפי' בדבר שמברכין עליו רשאי לענות כשהקדים לש"ץ וכמסקנתו בסי' נ"ט שכתבתיו לעיל. **ומ"ש** הרב זכלי"ל ומ"ש מור"ם ויזהר לסיים וכו' כבר השיגוהו האחרונים וכו'. הנה מור"ם ז"ל כ' כן לפי מנהגם שנהגו לענות אמן אחר ברכות דיוצר אם נאמר דס"ל כהרא"ש ז"ל הרי הרא"ש בעצמו נזהר לסיים קודם ש"ץ כדי שיוכל לענות אחר ברכת ש"ץ ואם נאמר דס"ל כא"נ שכ' הב"י הרי מרן בעצמו כ' בסי' נ"א שצריך לסיים קודם ש"ץ וכ"ע מודו שאם סיים עם ש"ץ אין לו לענות. א"כ מאי תלונה יש על מור"ם שהזהיר על מנהגן ודינא הכי וכמ"ש הב"י בסי' רי"ש. **הכלל** העולה שכל דברי הר' זכלי"ל בסי' נ"ח וסי' ז' בנוין אליבא דטעמא קמא דהב"י לחזק מנהגם ומתוך דבריו שהאריך מאד בסי' ז' נראה ברור דאזיל ומודה דלטעמא בתרא דא"נ סתיר כל בנייני. וראה מ"ש הוא ז"ל בסי' ס"ו לחזק מנהגם תוך כתבו' לענין ברכת השחר וז"ל כאמנם לפי מנהגא דידן הדבר נתפשט המנהג גם אנן דאזלינן בתריה דמרן בכל הוראותיו עכ"ז בהאי מילתא נהיגינן ועבדינן עובדא כוותיה דמור"ם שפסק שם דאפי' לא נתחייב בהם מברך אותם וכן המנהג ואין לשנות עכ"ל. **וא"כ** אנן דנהגינן לענות אמן בכל הברכות צריך ליזהר לסיים קודם ש"ץ כפסק מרן ומור"ם ודעמייהו.

ומ"ש דע"כ לא פליגי רבוותא אלא בק"ש וברכותיה דוקא וכו'. הרואה יראה מ"ש הב"י בסי' נ"א גבי אמן דב"ש דלדעת החולקים שאין לענות אחר הבוחר דהה"נ אם סיים ב"ש קודם החזן אינו עונ' אחריו משום דהוא ברכה על דבר שהן הזמירות א"כ משמע דל"ד פליגי בק"ש וברכותיה אלא אפי' בשאר ברכות דמברכין על דבר פליגי והיינו לשיטתיה דשקיל וטרי לטעם קמא ומדהשוה הב"י דין ב"ש לדין ק"ש וברכותיה לד' החולקים ש"מ דל"ד ק"ש וברכותיה פליגי אלא ע"כ ברכה שהיא על דבר פליגי והכי דייק לישנא דרבוותא שהביא ב"י שאמרו אין לו להפסיק בין הברכה ובין הדבר שמברכין עליו סתם ויהיה מה שיהיה מן הברכות שמברכין על דבר. ומ"ש הב"י בשם הרמ"ה דלא גרע מתחלת שלום אינו אלא טעם נוסף בק"ש על שאר ברכות והביאו חיזוק לדבריו לטעם א"נ והכי דייק בלשונו שכ' יכן כ' רבינו וכו' ולא שייך לטעמא קמא ודו"ק: איברא דמ"ש מרן ז"ל וטעמו של הרא"ש ז"ל אפשר שהוא מפני שאין ברכה זו על ק"ש שהרי אין אנו מברכין אקב"ו על ק"ש הלכך לא הוי אמן הפסק בין הברכה לק"ש עכ"ל משמע מזה דלא פליג הרא"ש אלא בק"ש דוקא כמ"ש הר' זכלי"י. מ"מ אני אומר ממ"ש מרן טעמא אחרינא דא"נ וכו' ולא הספיק לו טעמא קמא משמע דלא ניחא ליה בטעמא קמא אלא שהמנהג הכריע ולזה כ' בטעמא קמא בדרך אפשר ובטעמא דא"נ שלא בדרך אפשר ומפני המנהג היתה מסקנתו בב"י שיסיים הברכה עם ש"ץ ואז לא יצטרך לענות אחריו אמן ואם אירע וסיים קודם ש"ץ עונה אחריו ולא הוי הפסק יעו"ש למי שמדקדק בדברי מרן ומודה על האמת: **ובענין** ב"ש מלא לה הב"י לעניית אמן מטעם אחר בדרך אפשרות דמסתבר לכל שכ' מיהו אפשר דה"ס דפסוקי דזמרה שבח והלל נינהו ואמן שבח הוא ובעין זמרה ולא הוי הפסק עכ"ל משמע מזה דפשיטא ליה למרן דבשאר ברכות דמברכין על דבר שאינן של זמרה כגון ברכות המצות וברכת הנהנין דהוי הפסק לד' החולקים לטעמא קמא וברכות דק"ש בכלל זה. אמנם לטעמא בתרא לא הוי הפסק אלא כשעונה אחר ברכת עצמו אבל כשעונה אחר ש"ץ לא הוי הפסק בין הברכה והדבר שמברכין עליו לכ"ע וכמ"ש הב"י בסי' רי"ש. **ודע** דהב"י כ' בסי' נ"א דלא קאמר הרא"ש שחייב אדם שסיים מהרה כדי שיענה אמן אלא שהוא היה נוהג כן אבל שאר כל אדם הרשות בידו אם ירצה למהר לסיים ואם לא ירצה לא ימהר ומ"מ כשיסיים קודם החזן יש לו לענות אחריו וכמ"ש הב"י בסי' רט"ו ומסקנתו בסי' נ"ט שהבאתים לעיל. וכן אמרו ברכה פ' תכלת שאין גדול לפני הקב"ה יותר מיברא' שעונין אמן: **ובזוהר** פ' עקב ד' רע"א ע"א אמרי כד סלקין אגון ברכאן מתתא וכו' מכרזי בכל אגון רקיעין דא הוא דורונא דמלכא דבדר פלוני דא הוא דורונא בקיומא כדקא יאות. ומאן איהו ברכה דאתיבו עלה אמן דכל ברכה דאתיבו על אמן דא איהו בקיומא כדקא יאות עכ"ל:

הראית לדעת דלכל הדברות ולכל האמירות נתברר לנו באר היטב דהמנהג שנוהגין לענות אמן אחר ברכת הש"ץ הן בתפלה א' בק"ר הן בשאר כל הברכות מוסמך ועומד הוא מכמה רבוואתא פו' ראשונים ואחרונים ז"ל כנז"ל וכולם יחד מסכימים ואומרים דעונה אמן אחר הש"ץ לכתחלה בין בברכת השבח ותפלה בין ברכות המצוית וההנאה. וליכא שום חשש הפסק כו"ע ובין שימיע הברכה מהש"ץ וישתק בין אומר עמו מלה במלה אלא דכאו' עמי מלה במלה צריך עכ"פ למהר לסיים ב' ג' תיבות קודם ש"ץ ואז עונה אחריו אמן :

ונשאר לני עתה להעיר למעיין על מה שראיתי לקצת המונים גם יודעי ספר שמתחילים לימר עם הש"צ מלה במלה עד האלה קדוש ויש עד רצה ואז ממהרים להשלים תפלתם קודם ש"ץ ויש שטוענים דהוא כדי שיאמרו מודים דרבנן גם כדי לענות אמן אחר הכהנים (להיות שהם סוברים דאינו יכול לענות אמן אחר הש"ץ בתפלה א' בק"ר וכפי מנהגם) אי שפיר עבדי או לא. ואף שכבר רמז זה הר' המחבר ז"ל בסדר תפלת ר"ה עכ"ז לא רווה צמאינו בזה וקיצר במקום שצריך להאריך לכן הנני מעתיק ל' הרח"א הנגיד בנו של הרמב"ם ז"ל בחי' שבהחלת מעשה רקח והביאו בס' פקודת אלעזר סי' קכ"ז וז"ל וצריך אתה לדעת שראינו רוב האנשים בזה התיקון האחרון סומכין על ענין יש לדקדק בו והם מדמין שהם מדקדקים בי יזה כשמגיע ש"ץ לעבודה יעלו הכהנים לדוכן ימהרו כולם בתפלה עד שישלימו תפלתם קודם ברכת כהנים כדי שלא ימנעו מעניית אמן על ברכת כהנים או שמא יענו ותהיה הפסקה ואמרו בעיונם התלמודי כפי מחשבתם שהתלמוד ביאר שאין המתפלל יכול להפסיק תפלתו בעניית אמן וכיוצא בה לא בקדיש ולא בקדושה ולא בכיוצא בהם וקצת מהם ממהרי' יותר עד שישלימו תפלתם קודם שיגיע ש"ץ למודים כדי שלא יגרע ממודים דרבנן וזה הדקדוק עזיבתו דקדוק להיות בעצמו טעות ואין בו דקדוק תוריי כ"א הפכי והוא מביא לידי עון גדול אמנם היותו מביא לידי עון גדול זה להיותו מחייב המהירות באמירת התפלה ושבוש הכוונה ותלית המחשבה כדי להקדים לש"ץ ותהיה אז צורת התפלה קבע ולא התנונים ואמנם היותו טעות בעצמו ואין בו דקדוק תוריי הוא מפני שהתפלה תהיה בזה הצור' לא תפלת צבור ולא תפלה יחיד לפי שהתפלה יחיד כאו"א מתפלל לעצמו ותפלת צבור כולה כאחד ש"ץ וזו הצורה תחלתה תפלת צבור וסופה תפלת יחיד וזו בלבול גרוע סדר ומה שיהלה הנתלה בזה דמודים דרבנן טעות הוא שטעה בעיקר הדין לפי שמודים דרבנן באמירתו חובה עכ"פ אבל מי ששמע ש"ץ אומר מודים והוא כבר התפלל לא ישתוק אצל שבחו יתברך מלשבחו אבל יאמר מודים דרבנן כמו שביארו בהלמוד בזמן שש"ץ אימר מודים העם מה הם עונים אחריו מודים אנחנו לך וכו' כמו שהמצא מפורש בהלכות הר"ר יצחק ז"ל אבל אם היה מתפלל ואומר מודים העיקרי עם ש"ץ קם ליה בדרבה מיניה ועניית אמן בברכת כהנים אינה הפסקה לפי שההפסקה באמן וכיוצא בה שהזהירו ממנה היא כשיהיה עונה אמן או קדוש וכיוצא בהן בלתי היותו מתפלל עם ש"צ וכבר העתיק זה הענין האמיתי הר"ר יצחק ז"ל משם רב האי גאון ז"ל וקיים איתו בהל' דמנהגא דרבנן כרעייל אינש לבי כנישתא ואשכח צבורא דמצלו בלחשא דמעכב עד דמסיימי וכד פתח ש"ץ ומתחיל ה' שפתי הפתח אומר בהדי ש"ץ מילהא ועני קדושה בהדי צבורא ושפיר דמי למעבד הכי דאין בה הפסקה והא דאמור רבנן אם יכול להתחיל ולגמורי היכא דאתחיל מקמי ש"ץ אבל בדהתחיל בהדי ש"ץ ש"ד וכמו שיענה קדושה בברכה שלישית ואין זו הפסקה כמ"ש זה הגאון ז"ל כך יענה אמן בברכת כהנים בין הודאה ושים שלום ואין זו הפסקה ההקש אחר והנכון בזה הסגנון המתוקן שהוא גדול התיקון באלו הזמנים שיתפללו כל העם עם ש"ץ מלה במלה מתחילת התפלה ועד סופה ואמרם ז"ל אסור להתפלל עם הצבור להקדים תפלתו להם ואעפ"י שאינו בזו הכוונה יש בו חיזוק לזה המנהג עכ"ל. מכל זה למדנו רבי' דהנכון היא לומר כל התפלה עם הש"ץ מלה במלה מתחלה

וע"ם

וע"ס. ואין לו למהר ולהשלים תפלתו קודם לש"ץ כלל אפי' אם כונתו כדי לומ' ג"כ מודים דרבנן כמ"ש החר"א הנגיד ז"ל כנז"ל משום דזה טעות דמי הצריכו למהר כדי שיאמר אח"כ מוד"ר. גם טענת עניית אמן דברכת הכהנים ליתה, דמותר גמור לענות אמן אחר הכהנים וכמש"ל ב' מהריב"ד ז"ל, וע"כ צריך ללמד דעת את העם נמהרי לב המתחילין להתפלל עם ש"ץ מלה במלה עד אחר האל הקדוש ויאז כל א' לדרכו פינה למהר להשלים תפלתו בפע"ץ וכמעט נשאר ש"ץ אומר כל הברכות ביחיד והוו ג"כ ברכה לבטלה כשלא יש מי שיענה אמן אחריו: אך אמנם כ"ז בתפלה א' בק"ר דהיינו שכל הצבור מתפללים עם הש"ץ מלה במלה מתחלה וע"ס ובא א' ורצה למהר להשלים תפלתו בפע"ץ כנז"ל. אבל אם ש"צ אומר חזרה ויש איזה יחיד שהתחיל להתפלל עמו מלה במלה כדי שיענה קדושה עם הצבור יכול אחר כך להשלים תפלתו בפע"ץ כיון שכל הצבור מכונים להתפלת ש"ץ ועונים אחריו אמן ע"כ ברכה וברכה ואין זה כמו תפלה א' בק"ר וכמ"ש הר' שת"ז סי' ק"ט ס"א ב' הלח"מ ע"ש:

מז) (עמוד דף פ"ז ע"א) **דע** כי בהכלאל שלפני גרים שנתינו בקמץ תחת הנו"ן. וכ"ה בקצת דפוסים, אמנם ברוב הספרים דפוס וכ"י מצאתי דגרסי שנותינו בואו וחולם שהוא בל' רבים וכן גרסת הרד"א ז"ל. וע"כ נרפס לעיל בתפלת שחרית בקמץ בטעות וכאן תיקנתי בואו וחולם וכנ"ל עיקר. דא"כ איך נוכל לומ' אח"ך ושמרה וכי' שנה זו וכו' הרי כבר זכרנו מתחלת הברכה שאנחנו מתפללים על שנה זו שאנו בה לפי גי' שנתינו בל' יחיד, ומה מוסיף עוד בחזרתו ג"כ כאן. אלא ודאי שהעיקר כמ"ש דמתחלה מתפללים על כל השנים ואח"ך חוזר ומתפלל על השנה שאנו בה וע"כ שפיר גרסי' שנותינו תחלה בל' רבים כיון שמתפללים אח"ך על השנה בפע"ץ. אחר כתבי זה מצאתי להר' שלמי צבור ד' קכ"ט שכ' דנכון יותר לומר שנתינו בקמץ תחת הנו"ן וט"ס נפל בספרים שכתו' בואו וחולם שהרי התכף אומר ותהי אחריתה בל' יחיד יע"ש. הראית לדעת דמשום דגרסי ותהי אחריתה דמוכח שהכל בל' יחיד, הכריע הר' לומר שנתינו בל' יחיד דהכל ענין א'. אמנם לדידן דלא גרסי' ותהי אחריתה (בקיץ) אפי' הר' של"ץ ז"ל יודה לזה דאין לשבש הגי' שלנו ודו"ק. גם דע דט"ס נפל בספר שלפננו שכ' בסוף ברכה זו חיים ושובע ושלום כשנים הטובות ול"ג וברכה ובכל הספרים כ"י גרסי' וברכה וכן מוכח מל' הרב המחבר ז"ל בפי' הברכה לעיל בסדר שחרית ע"ש:

מח) (ע"ח ד' צ"ב ע"א) הנה לכאורה נר' מפשטיות ל' תשובה הרבנים הנו' ז"ל דהנכון הוא לחתום בשומר עמו ישראל לעד וגם בהמולך מדקאמרי דברכה ג' זו נתקנה בימי הגאונים. אמנם קשה ממאי דקאמרי לעיל דהסדר הנכון בזה המנהג החדש הזה. דאין זה אלא מורה באצבע לומר שכפי המנהג הזה אשר נתחדש עתה הוא הנכון וכפי מה שהבין ופי' הרב המחבר ז"ל וכן עיקר. ואין להקשות ע"ד ממאי דנקטי בלישנם הטהור דברכה ג' וכו' ולומר דמשמע דס"ל דהנכון הוא לחתום בשתיהן דאז הויא יראו עינינו ברכה ג' דליתה. דמאי דנקטו ברכה ג' סירכא דלישנא דהפו' הסוברים שהיא ברכה בפע"ץ הוא ולאו בדיוקא נקטו למילף מינה דס"ל כותייהו. אלא דהעיקר הוא כפי מה שכת' לעיל דהנכון כפי המנהג החדש הזה אשר חידשו עתה כפי מה שבא בשאלה שלא לחתום כ"א בהמולך דיקא נ"ט משום שהיא תקנת הגאונים וקי"ל דאין להוסיף ברכה שלא נזכרה בתלמוד ע"כ נכון לכללה בהשכיבנו ולחתום בהמולך ולא בשתיהן דבערב שתים אמרינן ולא שלש וזהו ביאור דבריהם ז"ל כפי מ"ש הר' ז"ל. דאלת"ה א"כ מאי האי דקאמרי דנתקנה בימי הגאונים ומה בא להשמיענו וכי נתקנה בימי הגאונים מאי הוי, אלא ודאי הגמור דכונתם רצויה לומר דהנכון הוא כפי המנהג החדש הזה אשר זכר הר' המחבר בשאלת דהיינו שכוללם בברכת השכיבנו וחותם חתימת א' בהמולך. ואף דכ"ז פשוט הוא למבין, להיות שראיתי מקשים ובאים לפרש דבריהם הפך המכוון

הוצרכתי לגלות פי' דבריהם על נכון כפי הנלע"ד הקצרה כי היכי דלא תיקשי על דברי הר' המחבר ז"ל והבוחר יבחר לעצמו: שוב עיינתי בס' ברכ"י סי' רל"ו וראיתי שהאריך קצת בענין דומה לזה וממשמעות דבריו ז"ל נר' ברור שכך היא דעתו בכאן כמש"ל כאשר עין בעין יראה המעיין:

מי ששכח או נאנס ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים הא' שחרית והב' תשלומין. וה"מ כשלא הפסיק בנתים אבל אם הפסיק והלך לעסקיו שוב אינו מתפלל תפלת התשלומין אלא בתורת נדבה (ש"ע סי' ק"ח ואחרונים) ואם נותן דעתו לתשלומין כהורת ש"ץ יצא י"ח, (ברכ"י):

ש"ץ ששכח ערבית לא יתפלל למחר אלא שתי תפלות הא' לחובת שחרית והב' בק"ר לתשלומין גם להוציא מי שאינו בקי (רדב"ז ופר"ח ומהרי"ע):

מט) (ע"ת שם ע"ב) ואנא בריה קל"ה מצאתי עוד ט"א ע"פ מ"ש בס' שימוש תהלים שסגולת זה המזמור מועיל להינצל מגנבים ושודדי לילה האומרו נ"כ על מטתו ע"ש. ואפ' דעפי"ז נהגו קדמונינו ע"ה לאמרו בין בחול בין בשבת וי"ט כדי להגן מן הגנבים והלסטים:

נ) (ע"ח ד' צ"ר ע"א) לדעת דרפיך כ"מ הגי' ברמב"ם ורוב התכאלי"ל וכ"ה גי' הש"ס בלא תוספת תי' את:

השמטות

לעיל סי"ב כ' דהלימוד ואינו מבין וכו' אך הלימוד בס' הזוה"ק לעולם עולה לו ללימוד אעפ"י שאינו מבין כמ"ש המקובלים ז"ל:

לעיל סב"ו כ' בענייתינו דלכתחלה אין לאחר תפלת שחרית וכו' והן עתה ראיתי או"ר להר"ר אלעזר ן' טובו ז"ל בס' פקודת אלעזר סי' נ"ח שכ' דאותם בני אדם העומדים אחר הנץ החמה אינם רשאים להמתין ולשהות כלל שאם שהו מעט בלתי אונס כלל ה"ז עובר על זמן ק"ש אפי' אם הוא עדיין תוך ג' שעות, וכ"כ בש"ע ס"ד אם לא קרא יבו' עכ"ל. ותלי"ת שכוונתי לדעת גדול:

בסעיף ל' כת' דאין להפסיק באלהי נצור בשום דבר זולת קדיש וקדושה וברכו וכו'. וכעת מצאתי להר' המגיה בשלמי צבור שכ' וז"ל הא דלא מצי לענות אלא קדיש וקדושה וברכו כמ"ש הפו'. היינו כשלא סיים התחנונים שיש לו לומר אבל אם כבר סיים התחנונים אלא שאין יכול לפסוע כגון מחמת אדם שמתפלל אחריו יכול להפסיק ולימר אפי' בהי"ש ע"ש. וא"כ לפ"ז מצי ג"כ לומר ויכולו עם הצבור כשהוא באופן כזה וכן שאר דברים הצריכים כ"כ כעניית אמן וכיוצא. דלא גרע מבהו"ש:

בסעיף ל"ד הארכנו קצת להוכיח דא"צ לומר נוסח אתה קדוש בתפלה א' בק"ר ע"ש. ובחפשי עוד באמתחות הפו' ראיתי להר' מרכבת המשנה ז"ל שהאריך בזה וכתב שכן ראה שנוהגים במדינת קושטא העיר רבתי לומר נוסח לדור ודור וחותמין האל הקדוש ואין אומרין נוסח אתה קדוש וכו' בתפלה א' בק"ר בפני כמה חכמי רבנים וגאונים ואין פוצה פה. והוא ז"ל תמה ע"ז משום דלא ס"ל הכי ודעתו לומר נוסח אתה קדוש וכו' זולת בחזרה דא"צ עש"ב:

בסעיף ל"ח כ' בענייתינו דל' הזוהר מוכיח דאין לומר בריך שמיה וכו' כ"א אחר הוצאת ס"ת מההיכל וכו' והן עתה מצאתי בסדה"י שכ' וז"ל וכתב הזוהר כשפותחין ההיכל ומוציאין ס"ת יאמר בריך שמיה וכו' עכ"ל. ויתימה על מ"ש הר' המחבר ז"ל ב' סדה"י שכ' שכך ראה רבים נוהגים וכו' דלא ראיתי שם ל' זה כלל ע"ש.

ראיתי להעתיק כאן מה שמצאתי לענין כח הלימוד להועלת המעיין וז"ל הגמ'. בפ"ק דתעניות איתה אמר רבה בר בר חנא למה נמשלו ד"ת לאש. לומר לך מה אש אינה דולקת כיחידי אף ד"ת אין מתקיימין ביחידי ותיינו דא"ר יוסי ב"ח מ"ד חרב אל הבדים ונואלו חרב על צוארי שונאיהם של ת"ח שיושבין ועוסקין בתורה בד בבד (פי' בלי חבורות אלא כל א' בפע"ץ) ולא עוד אלא שמיטפשין וכו' ע"ש. ובמדר"ר על פסוק ברח דודי איתה וז"ל אמר ר' יודן בשעה שישראל

קורין

קירין בתורה בחבורות קולך השמיעיני ואם לאו כרת דודי ע"כ ופי' מהגת כהונה בחבורות ביחד וכ"פ בס' עניני שבת דהיינו באגודה אחת ע"ש. גם הר' תי"ט בפ"ג דאבות משנה ב' כתב וז"ל שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה וכו' פי' הר' מדרש שמואל וז"ל שהכונה כשיושבים אע"פ שעוסקים בתורה כל א' וא' לבדו אבל אין ביניהם שאין מתחברים יחד ללמוד בחברה ואין זה כ"א שכל א' מהביל ומתלוצץ (פי' שנראה כמי שמהביל וכו') בלבו על ידיעה ולימוד חבירו וחושב שאין לו הועלת בחברותו עמו ולפי' אין ביניהם ד"ת ר"ל שאין לומדים ביחד הרי בודאי לצים יקראו אפע"פ שאין פוצה פה ומצפצף עכ"ל:

ואל זה אכוין מ"ש בס' זר זהב למהר"ר המקובל המופלא מו"ר פינחס הכהן זצ"ל שהאריך ע"ז בפ' תבא ע"פ הסכת ושמע ישראל ולהיות שכל דבריו צריכים ליכתב ע"כ הנני מעתיק קצת לשונו הזהב וזהו. הסכת ושמע ישראל. דרשו רז"ל בפ"ט דברכות עשו כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורות. וזהו הס כת עם כת הה"א מתחלפת בעי"ן מאותיות אחה"ע. עוד עפ"י הרמז הסכת ושמע. כמו כי שומע יוסף מבין לשונם דלפי ריבוי הכתות יתרבו נשמותיהם למעלה ואז ישיגו בתורה כי יתגלו אורותיה למטה להם ויחכימו שיהיו עם חכם ונבון וזהו שאמר היום הזה נהיית לעם לה' אלקיך והזכיר שני שמות רחמים ודין. כי בזה מתייחדים שניהם. משא"כ כשעוסקים בד בבד וביחידות אז הם גורמים ח"ו פירוד ואז חרב מתעוררת עליהם בשביל שהפרידוה וזהו שארז"ל חרב אל הבדים וכו' וכן אמרו בעלי המוסר או חברותא או מיתותא כי רגליה יורדות מות ובחברת הרבים בעסק התורה ימצאו חיים עכ"ל בקיצור:

הנה נת' לך ידידי קורא נעים מתוך דברי התלמוד והמדרש והמפרשים וגם ע"פ סודן של דברים כמה גדול עון תלומדים בד בבד כל א' וא' לבדו שגורמים ג"כ פירוד ח"ו למעלה ואפ' שזוהי כונת המדרש שכ' לעיל א"ר יודן וכו' ואם לאו ברח דודי. וד"ל. ורבה התמיהה על קצת מחכמי דורנו פעיה"ק ת"ו שעוסקין בתורה (בבית המדרש או באיזה מקום שיזדמן להם ללמוד בו) כל א' וא' לבדו ולפעמים יתחברו שנים אך על הרוב כל א' בפע"ע. וכעת חפשתי ולא מצאתי להם סמך והיפך מ"ש ואם רק הוא ממני יה' הי"ב ויאיר עינינו בתורתו ויחשבנו משגיאות כיר"א:

סדר הנהגת ערב שבת.

א) (ע"ח ד' צ"ה ע"א) אין לקרות אלא כל פסוק שמו"ת לבדו דלא כיש מי שכ' לקרות כל פרשה קטנה מקרא לבד ואח"ך תרגום (עיין מחב"ר ב' האר"י ז"ל) וכן המנהג: מי שאין בידו תרגום או רש"י יקרא ב"פ מקרא וכשיהיה לו תרגום או רש"י יקרא (ש"ע סי' רפ"ה ומ"א): אם שמע שמו"ת מאחר אפי' בלי אונס יצא ובלבד שיכוין לשמוע מלה במלה (מחב"ר ב' רמב"ן):

ב) (ע"ח שם) רוצה לומר אם דרך וכו'. ואחר שעלה השמש לא ימצא דבר הראוי לקנות אז אין ראוי לקבוע וכו' וע"כ צ"ל במחתא חדא מתחלת הסעיף עד תי' ראוי לקנות ואח"כ מפסיק מעט ובזה לא משתבש ודוק: לוין ברבית לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה (מ"א סי' רמ"ב) ונ"ל הדיוט דדוקא לצורך סעודת שבת ממש דהיינו עיקר הסעודה חוץ מבשר ויין וכיוצא שהם מהמיתרות והכי דייק לישנא דגמרא ירושלמי דנקט לצורך סעודת שבת משמע דוקא סעודה ממש. וכן ראיתי אחרי ראי להר' שניאור זלמן ז"ל בש"ע שכ' דלא אמרו אלא לצורך גדול כפיקוח נפש ע"ש. דוק בל' דכ' לצ"ג כפיקוח נפש. ש"מ דדוקא כה"ג: אחר כתבי זה מצאתי להר' המחבר ז"ל שכ' בתשובותיו דאין אדם חייב לאכול בשר ולשתות יין בשבת אלא הרשות בידו (ע"ש ח"ג סי' רכ"ו) ומכאן סייעתא למש"ל דכיון דאם אין לו אינו חייב א"כ מהיכא תיתי לומר דלוה ברבית לצורך זה. משא"כ פת שעיקר החיות תלוי בה והחיוב בה דוקא: ודע דיש מהאחרונים ז"ל שכ' דדוקא רבית דרבנן. וכ' הלבוש ומחה"ש והר'

נתיב חיים ז"ל דדוקא מנוי אבל לא מישראל. אמנם הרמ"א ביו"ד פסק ב' מהרי"ל והאגודה ז"ל דאפי' מישראל נמי שרי דוטיא דפיקוח נפשות ע"ש: המכבד את השבת כפי יכלתו זוכה להתעשר כמ"ש חז"ל בפ' כל כתבי עשירים שבחו"ל במה הם זוכין להתעשר מפני שמכבדין את השבת, וכמר' הנחומא פ' בראשית אמ' גדול כבוד שבת יותר מאלף תעניות ע"ש. ואפי' כשאין לו באותה שעה ויש לו מה לפרוע אח"כ מצוה ללות (ע"זק):

ג) (שם ע"ב) עיין בספרי המוסר כמה האריכו בענין צדקה בפרט בע"ש וכמה מעלתה. אך להיות כי בעוה"ר הרבה קופצים ידם וחושבים שהם מחסרים ממונם בנהינת הצדקה גם ליכא חיובא רמיא עלייהו ואפ' דמחסרון הלימוד הוא. ע"כ הוכרחתי להעלות כאן מעט מזער ממה שהביא בס' דרך החיים משם ס' הזוה"ק וילקוט ומדרשי רז"ל הביאם בעל שבט מוסר ז"ל וז"ל בקיצור:

א ארז"ל בזמן שבהמ"ק קייב מזבח מכפר עליו ועכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו ע"י שנותן ממנו פת לעני:

ב כל הגוזז מנכסיו ועושה מהם צדקה נצול מדינה של גיהנם. וצל"ד למה נקטו רז"ל הגוזז אלא הבונה להזהיר שאעפ"י שאין לאדם מה ליתן צדקה יגוז מעט מכל הוצאותיו. ד"מ אם הולך לקנות ליטרא בשר יקנה ליטרא פחות שוה פרוטה וכן כשהולך ליקח קמח וכו' וכן בכל דבר וזהו גוזז מעט מכאן ומעט מכאן דבר שאינו נרגש ויקבץ על יד ויתן לעני:

ג אפי' עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה וכמה מעשיות הביאו בגמרא שהיו נוטלין מקופה של צדקה ונותנין לעניים אחרים:

ד כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עע"ז ואין הגשמים נעצרים אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואינם נותנים:

ה גדולה צדקה יותר מהקרבנות וגדול המלוה לעני בשעת דחקו יותר מהעושה צדקה. וגדול המעשה יותר מהעושה:

ו גדולה צדקה שאפי' נגזר על האדם או הגיע זמנו ליפטר מן העולם הקב"ה מוסיף לו חיים:

ז בס' אור הגנוז פי' ע"פ ואל יבא בכל עת אל הקדש ע"ד הרמז כי כמה בנ"א סבורים שאין צריכים ליתן צדקה כ"כ כי יש להם אשה ובנים ויוצאים בזה כמ"ש ז"ל איזהו עושה צדקה וכו' זה הזן בניו וב"ב וכו' אבל שקר הוא ורק בפיתויי היצר שרוצה להפילו לבאר שחת ח"ו וז"ש ואל יבא בכל עת אל הקדש ולא יזכה למעלות עוה"ב שהוא ק"ק ע"י סברא זו של עושה צדקה בכל עת רק יירש גיהנם:

ח כתי' נותן לחם לכל בשר אמר הקב"ה בא זה וחטף את המצוה עלי לשלם את גמולו:

ט גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבי' ע"ה, הנותן צדקה עולה ויושב כנגד כסא הכבוד, הנותן צדקה מקיים את העולם, כי העני היא מחלק מדה"ד והעשיר מחלק מדח"ר וכשנותן העשיר לעני, משתף מדה"ר עם מדה"ד ועי"ז מתקיים העולם:

י העושה צדקה בחייו עם לומדי תורה אעפ"י שהוא ע"ה הנה כשמת מלמדים אותו שם:

יא כאן דלא משיב נפש העני בעוה"ז הקב"ה לא ישיב נפשו לעוה"ב. וכל הנותן צדקה בסתר הקב"ה דוחה סמנו ולאנשי ביתו מלאך המות:

יב כל המונע צדקה מהעני ר"ל שהיה רגיל ליתן וחוזר בו כאלו גזלו:

יג כתו' בספר קרנים וז"ל התש"ם רקיעים יש המשפיעים ברכה וטובה לישראל בזכות המעשר שנותנים:

יד פיזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד. דאע"פ דקי"ל דעבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה, אמנם מצות הצדקה יש לה ג"כ מעלת התורה ואין עבירה מכבה אותה וזהו עומדת לעד:

ד) (שם ע"ב) **אם** יש לו חטטין בבית השחי או בבית הערוה ומצטער מצד השיער מותר לחעבירו (יו"ד סי' קפ"ב). אבל המעבירו שלא לצורך מכין אותו מכת מרדות. ודוקא במקום שאין מעבירין אותו אלא הנשים אבל במקום שהכל

נשים

ים ואנשים מעבירין אין מכין אותו מכת מרדות
אין ראוי להעבירו כלל בפרט החברים
במקום דליכא צורך כנז"ל (שם) :

אין לחוש להא דכ' הר' לעיל ב' המגיד
להב"י. דבסדר כונות האר"י כתוב דהוא
נוטל צפרני ידיו ורגליו ביום ששי ע"ש.
ר סי' ר"ס): כ' האר"י זלה"ה דבע"ש אין
עצמו ממימי המקוה כי מימי שבת המה
אוי הגוף לשאבם (עיי"ס' תיקוני שבת ד'ק"ו ע"א):
מ"ש הר' המחבר ז"ל בסעיף כ"א. וכ' עוד
ענייני שבת שם וז"ל רבים מבני עמנו
אים לפעלם ולעבודתם עדי ערב ביום עש"ק
נחו את ה' עושיהם מפני חמדת אלילי כספם
ולא ינוחו ולא ישקטו מבוקר עד ערב
, ויהי לעת ערב כי ראו כי פנה היום כי
השמש לבוא והנה אימה חשיכה גדולה נופלת
ים וממהרים לבא לבתיהם כמו שכפאום שד
יראו לנפשותם על אשר חללו ש"ק ויבואו חדר
פנים מחדר וישליכו את גלילי הכיסים מחיקם
מדים לקבל שבת מלאים טרדות והבלי העולם.
בר ציוחו ע"ז קמאי דקמאי ואשר בידו למחות
מחה ויודיעם עונשם של דברים כי בני ישראל
ן מזידין חלילה. אפס באין מבין יכשלו תקלה
ר תקלה אבן כאשר יודיעום גודל עונש עון זה
דאי יעשו הכנה לשבת ויזהרו לקשט עצמם כחתן
ן פאר לכבוד שבת מלכתא עב"ד: ועיי' עוד
כסא אליהו סי' רנ"א שכ' דהעושה מלאכה בע"ש
המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה וכו' ואין
נשין אותו, אך כס' א"ח כ' דבשמתא קאי שם
יתה כלימר דהעובר ע"ד חכמים חייב מיתה ע"ש.

וה' יזכנו לעשות רצינו כרצונו כיר"א :

) (ע"ח ד' צ"ו ע"א) להיות שראיתי שיש
מפקפקים על מנהגני הישר והטוב שלא ליכנס
יהכ"נ בלתי עטיפת טלית בכל זמן בין בתפלת
חרית בין מנחה וערבית ואומ' דלא מן השם הוא
רכמה וכמה קהלות קדושות אין נוהגין כן
ת בשחרית. ואדרבא אין מתפללין מנחה וערבית
עולם בטלית גדול כו"ע אפי' בלי אונס. וחילייהו
דלא נזכר בש"ע אלא בתפלת השחר דוקא.

ומזה נמשכים קצת המונים מע"ה אשר טח עיניהם מראות דברי חז"ל המאירים ומזהירים בכ"מ. ולא עוד אלא שמיסיפין נופך להלעיג על האוחז במנהג הראשונים גאונים וחסידים זת"ל. ויש שאומרים שיש איסור בדבר כפי מה ששמעו מפי הקבלה אף כי לא ידעו אפי' קוץ ממנה. ולא ידעו ולא יבינו דלדידהו ולדכותיהו אנן יתמי דיתמי לית לן למעבד הכי שכך אמרו ז"ל בכללין דכל מקום שהקבלה חולקת על הפסק הלך אחר הפסק וכ"ש במקום שיש מנהג פשוט וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהל' ציצית וז"ל מותר ללבוש ציצית בלילה בין בחול בין בשבת ואעפ"י שאינו זמנה ובלבד שלא יברך ע"ש וכ"ש לד' הרא"ש וסיעתו דס"ל דבין ביום ובין בלילה לובש ומברך דאינה ממ"ע שהז"נ כמ"ש הב"י ז"ל סי' ח"י עש"ב. ואע"ג דלא קי"ל כותיהו בענין ברכה. לענין לבישה מיהא אתיא ככ"ע דלובש ומתעטף בדילה לכתחלה וכ"ש בע"ש שאז מצוה הוא להתעטף בטליתו ולילך לביהכ"נ להקביל פני שבת מלכתא כי כן הוא מנהג חסידים ואנשי מעשה מימות התנאים ע"ה וכל הספרים מאירים ומזהירים שלא להקביל פני שבת אלא בכבוד גדול ואימה ויראה ועטיפת ט"נ, או לפחות בסודר וכמ"ש בש"ס בפ' כל כתבי ד' קי"ח ובפ' במה מדליקין ד' כ"ה ע"ב יעי"ש ופסקה הנשר הגדול רבי' הרמב"ם ז"ל בפ' ל' מה"ש וז"ל איזהו כבוד שבת שאמרו חז"ל וכו' ומתעטף בציצית ויושב בכובד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך וחכמים הראשונים היו מקבצים תלמידיהם ומתעט' ואומרי' בואו ונצא לקראת השבת מלכתא, ומכבוד השבת וכו' ואם אין לו להחליף משלשל טליתו כדי שלא יהא מלבושו כמלבוש החול עכ"ל. וכן נמשכו אחריו כל החכמים עיין עליהם כי אין כמ"ל. והנה מה שטענו המשכילי"ם דלא נזכר זה בש"ע, הנה באמת יש להשיב דלרוב פשיטות ד"ז לא הוכרח עוד להזכירו בש"ע דממילא היא דצריך להתפלל בטלית אלא דאינו מעכב התפלה כ"כ כמו בשחרית. אך עכ"פ מודה הוא ז"ל דצריך ליזהר בזה בפרט מי שנוהגי' כן דצריך כל א' לאחוז מנהגו

ואין

ואין לו לשנות זולתי אם הוא יחיד לבדו בין צבור לא נהגו כן וכדרך שכ' לעיל בהקדמה משם הר' פאת השלחן ז"ל ע"ש. וכמ"ש מרן בב"י בהקדמתו ע"ש ובכמה מקומות הזהירו חכמים ז"ל ע"ז הלא בספה"ם ע"ע בפרט ספרי המוסר. ועד אחרן הר"ר אלעזר ן' טובו ז"ל בס' פקודת אלעזר ח"א סי' צ"א שכ' ב' עמידי שמים וז"ל וצריך ללבוש בגדי נאים כפי יכלתו כבא אל חצר המלך לדבר עמו פנים אל פנים וכ' הכון לקראת אלהיך ישראל וכו' ודרך ת"ח להתפלל עטופים בסודריהן וגלימתן. ובשעה שיש ק"ש צריך ציצית ותפלין ע"ש. ובהל' מנחה כת' צריך להיות מעוטף בסודרו וגלימתו כדרך שעומדין אנשי המקום ההוא וכו'. וראוי לצבור להשגיח ע"ז ולקנום העובר ונכנס לביהכ"נ לפי כבורו בדאפשר ליה (ר"ל למי שיש לו במה ללבוש ולהתעטף או במקום דליכא אונס אחר) ולעני שא"א לו טוטב שלא יבוא לביהכ"נ וכו' יע"ש. ועוד שמעתי מא' מחכמי דורנו ב' המדרש רמז לדבר ע"פ ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך שתיקנו חז"ל לאומרו בעת כניסתו לביהכ"נ. והוא שתיבת ביראתך גי' בציצית, (וכן ביראתך במ"ק עם האותיות והכולל עולה בגי' בטלית) לרמוז שבכל זמן שנכנס לביהכ"נ להתפלל צריך שיהא מעוטף בטלית וטעם נכון ואימתי הוא וכן מצינו שאז"ל שהעטיפה מביאה לאדם היראה ע"י שיושב בכפיפת הראש. וכארז"ל לא יקל אדם ראשו בביהכ"נ ופי' ז"ל היינו שלא ירים ראשו ולא כ"ם גילוי הראש עיי' בערוך ע' ק"ל. וא"כ אף להסוברים דאינו הכרח בתפלת מנחה וערבית כמו בשחרית ונוהגים היתר בכל ימות החול. עכ"פ צריך ליזהר לפחות בעש"ק לילך לביהכ"נ מעוטף בטלית גדול בכבוד ומורא כי איך יקביל פני שבת שלא כדרך שציוו חז"ל וכמעשהו בחול כן מעשהו בשבת. וכ"ש במקום שנוהגים לילך מעוטפים ומהודרים שאין לו לשנות כו"ע וכנז"ל. ודי בהערה זו למשכיל ומודה על האמת, וה' ינחני דרך האמת:

וצריך להרים קולו בתפלה קול ששון וקול שמחה לכבוד שבת מלכתא בקול שיר וניגון היותר נאה ומתוק בעיניו כמ"ש בס' תיקוני שבת ב' המדרש ע"פ היושבת בגנים. לאדון שכעס על עבדיו וכו' כך אעפ"י שישראל עוסקי' במלאכתן כל ו' ימים, ביום שבת משכימין לביהכ"נ ועוברין לפני התיבה וקורין ק"ש ומתפללין וקורין בתורה וכו' והקב"ה אומר להם בני תגביהו קולכם כדי שישמעו חברים שע"נ ואין חברים אלא מלאכי שרת וכו' ע"ש. עוד כ' ב' ס' חסידים ב' הילקוט וז"ל ואם תוכל חקור לך אחר ניגונים וכשתתפלל אמור אותו בניגון שנעים ומתוק בעיניך המושך לבך אחרי מוצא פיך לדברי בקשות. ניגון שמבין את הלב לדבורי שבח והלל למען ימלא פיך אהבה ושמחה למי שרואה לבבך ותברכהו בהבה רחבה וגילה יע"ש:

ו) (ע"ח ד' ק"ב ע"ב) ובלשון הש"ס קרוי שברא ופי' בערוך ערך שברא שהוא מין ממיני הזרעים ואינו נאכל וזרעו מין סממנים הוא וחם ביותר ושותה אותו מי שיש לו צנה ושמו בלשון ערבי חרמ"ל ומירק שלו עושין פהילה עכ"ל:

ז) (ע"ח ד' ק"י ע"ב) גם לפי מה שפי' הר' המחבר לעיל משם נר מצוה נר' יותר לגרום בקדמותו בבי"ת:

ח) (ע"ח ד' קי"א ע"א) אפשר דמזה נהגו הרבה ממשכילי עם שלא להסיר מעליהם ט"ג עד עד אחר הקידוש וכן היה נוהג מו"ז מהר"י בריחי גם אדוני מו"ר אבי זכ"ל. וכן שמעתי מכמה זקנים שהראשונים היו נוהגין כן להיות גם כן מעוטפים בטלית לבן כל זמן הסעודה ויושבין באימה ויראה כמלאכי אלהים ועד אחרן אשר ראו עיני לאחד קדוש זקן ונכבד הר' ר' יוסף אלנדראף נע"ג (ממשפחתי הצעירה) שלא היה מסיר טליתו בליל ש"ק עד אחר הסעודה ויש שורש ויסוד למנהג זה ג"כ בס' עניני שבת ד' ק"ו ע"א וז"ל כשיבוא לביתו מביהכ"נ יתן בקולו קול עוז לאמר שבת שלום ומבורך (בקול רם וכן יש ליזהר) וכן בא הרמז בפסוק ביום קדשי וקראת לשבת ר"ת בקול כי צריך לקרוא שבת מלכתא בק"ר לקבל את הכלה הנעימה בסבר פנים יפות ובשמחה גדולה. וישב על שולחנו בשעת הסעודה ויהיה

מעוטף

מעוטף לבנים בכבוד והדר לפני השולחן אשר לפני ה' וכו' יראה ורעד יבא בו ומורא יעלה על ראשו בהייתו מיסב על שולחנו יהיה מעוטף בכבוד הוד והדר וידע לפני מי הוא יושב וישב בישיבה לא סוטה ח"ו ומה יענו ליום פקודה היהודים הנוהגי' על השולחן קלית ראש ויאחזו את האלהים ויאכלו וישתו מוטים ומשלחי רגל השור והחמור לפני השולחן אשר לפני ה'. ומהם עומדים שם גם בלי כסית ולבוש וכו' אוי להם אהה עליהם שעתידים להכוות בגחלתה של שבת רח"ל. עוד שם ד' ק"ד כ' ב' טה"ק וז"ל אחר תפלת מעריב אל יעכב הרבה שמצוה להקדים לקדש ולא יעשו בקצת אנשים פתאים העומדין ברחובות ומדברין בענייני מו"מ וכה"ג אוי לאזנים שכך שומעות וכו' ואף אלו העוסקים בדברי תורה לא נכון הדבר כי זמן הירה לחוד ולכל זמן ועת לכל חפץ. ובבואו לביתו יאמר לבני ביתו שבת שלום בק"ר וכו' ולברך לבניו ובנותיו בעת רצון כזאת שהיא מקובלת ומרוצה וגם יש בזה סגולה מפני שלפעמים בימות החול האב והאם מקללין את בניהם מרוב צער אי מאיזה סבה שאירע להם ילכן עתה בזמן השמחה מבטלין אותן הקללות ע"י הברכות ויהפוך ה' את הקללה לברכה והעת גורמת שגם המלאך רע יענה אמן על זה. ויש גם סוד בזה וכו' יעו"ש. ועי"ע בס' מעבר יבק חלק שע"ר פ' מ"ג באורך אכמ"ל:

ט) (ע"ח שם) אין ראוי לומר רבון העולמים וכו' הנדפס בקצת סידורים מכמה טעמים. חדא משום שיש בה שאלת צרכים ואסיר בשבת. ועוד דיש בה וידוי דלכ"ע אסיר לאומרו בשבת. וכן המנהג שלא לאמרו הלא תראה שלא נזכר שמץ מנהו בסידורים שלנו. ומן התימה על קצת אנשים מתחכמים חדשים מקרוב שחושבים שלמצוה מן המובחר לאמרו הכי לא ידעו ולא ראו את דברי הפו' ז"ל. ודע דלא דמי לרבון העולמים דזמירות דיש נהגין לאמרו. דשאני התם דהתירו חז"ל לאמרו מטעם שאין אומרים אותו דרך בקשה. וכן לא דמי והוא רחום די"ם נ"כ לאומרו מטעם הנז'. ועוד דהא אפי' לד' המקילין לא הקילו לום' והוא רחום אלא ביום ש"ק אבל בליל ש"ק אין לאמרו כלל ועיקר וכן כל כיוצא בו. (עיי' ב"י ואחרונים סי' תקפ"ד) עוד מצאתי בס' יוסף אומץ סי' מ"ד שכ' דאין לומר ביהא רעוא וכו' רק ברעותא וחדוה על כל ישראל (וחדותא דכולא) ותו לא. משום שאל ישאל אדם צרכיו בשבת ע"ש, ומכאן ילפינן דכ"ש לנ"ד. ובודאי דמי שיכול למחות בידם מצוה קעביד בנפשייהו. וגם ל"ד למתענה שמותר לו לום' וידוי ושאלת צרכים. דש"ה דדמי לפקוח נפשות כמ"ש בסדה"י יע"ש. ועוד כתב הב"י סי' רפ"ח דדוקא מתענה או מי שיש לו חולי של סכנה הוא דמותר לברכו אבל בלא"ה אסיר וכ"כ הד' ד"מ שם יעו"ש:

י) ע"ח שם ע"ב) עיין בספר שער הכונות ענין קדוש דשבת שאין לומר אלא מרנן ודלא כיש מי שנו' סברי רבותי עיין שם סוד הענין ועיין פע"ץ חיים:

יא) (שם ע"ב) ד"ה ואחר הקדוש וכו'. ודע דלענין ברכה אחרונה א"צ לברך דהקידוש הוי התחלת סעודה וכן בסעודת שחרית אבל בסעו' ג' דליכא קידוש צריך לברך בנ"ר אם אכל כשיעור לכ"ע ודלא כמ"ש הר' שי"ח נר"ו דא"צ לברך דליתה דפליג הוא על כל הפוסקים וכבר הארכנו מעט בקו' השגות מאי"ש ע"ז והעולהמשם דהואיל ואין אוכלין מיני פירות וכו' כנז"ל אלא להענוג וכמ"ש הר' המחבר כאן ובתשו' סי' רפ"ג לכ"ע צריך לברך ואין להם שום שייכות לסעודה כו"ע יע"ש ותרוה צמאונך. וכן הדין בכל זמן שאוכלין קודם סעו' בלא קידוש כגון בבתי משתאות וכיוצא:

יא) (ע"ח ד' קט"ז) עיינתי במ"ז סי' א' וסי' מ"ח שהוא מקור ד"ז ולא מצאתי רמז מזה כלל ואפשר דט"ס נפל כאן ועכ"פ צריך לומר השלם בצר"י תחת הלמ"ד כמ"ש הר' המחבר ז"ל וכ"כ בשער הכונות ע"ש. ופי' לשון השלמה כמ"ש רש"י ז"ל בפסחים נ"ח ע"ב. ור"ל השלמת כל הקרבנות כולם. וביאור הענין, ועליה ר"ל על עולת תמיד של שחר ולא על של בין הערבים. השלם, ר"ל השלמת הקרבת שאר הקרבנות ולא קודם לה דאין להקריב שום קרבן קודם עולת התמיד של שחר (עיין יומא ד' ל"ג). ולפ"ז שפיר גרסי' ועליה בוא"ו דקאי על עולת תמיד של שחר דוקא.

ועיין

ועיי' תוס' ישנים דגרים ועליה :

יב) (שם ד' קי"ז ע"ב) ועיי' בס' קמח סולת שכ' משם הר' חיד"א ז"ל שלימוד המשניות בק"ר ובנחת רוח ובשפה ברורה אין ערוך אליו יעוין שם :

וציפה הייתי במה שכ' מו"ז הגאון מהר"י בדיחי ז"ל בס' ח"ט פ' ואתחנן ע"פ ויקרא משה אל כל ישראל וכו' ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם יו"ר . ושמרתם לעשותם כלימר צריכים לעשות לה שמירה שלא תשכחו, במה תהיה השמירה כשתעסקו בזמירה כמ"ש בילקוט יחזקאל ז"ל א"ר יוחנן כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה עליו הכתו' אומ' וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים , יפי' נעימה כגון טעמי המקרא. וכתבו התוס' שהיה דרכן לשנות המשנה בזמירה על פה שע"י הזמר זוכרין ע"כ, וז"ש ולמדתם אותם ושמרתם, ושמירת הלימוד הוא ע"י שקורא בנעימה וזמר וכן המצא ושמרתם גי' קורא משנה בנעימה חיים לו, והוא ע"ד מ"ש בעל ברית אברהם ביחזקאל שם ב' טור פטרה וז"ל כי המשנה היא ביצירה וכו'ומשם נמשך השינה כי יש באותיות משנה שינה ומשם נמשך המיתה כי לכך ארז"ל שינה א' מס' במיתה ומאחר כי במשנה נאחז המיתה צריך להמשיך לה חיים מלמעלה בסוד חיי המלך ועל מדה זו נאמ' ויהי נועם ה' וכו' נמצא כי האדם כאשר לומר משנה עם הנעימה אז ממשיך לה חיים עליונים ונעשית נשמה כי בהיפך מסיתה שמסתלק ממנה הנשמה ע"י חלימוד בכונה זו נעשית נשמה, ולכן המונע ממנה הנועם העליון וקורא בלא נעימה לא יחיה ב"ם ועליו נאמר וגם אני נתתי להם וכו' ומשפטים לא יחיו ולכן שנינו אשרי מי שעמלו בתורה ועושה ג"ר ליוצרו והיא ע"ד הנ"ז עכ"ל :

ראה זה מצאתי חידוש יקר ונפלא בס' הנז' וז"ל : בצאתי בכתיבת יד מוה"ר שלום כריף נע"נ ז"ל אמר המעתיק פעם א' בשנת בקע"ב ליצירו' בחוד' כסלו ליל ב' כ"ו בו ראיתי בחלום שבא אלי אדם א' לא ידעתי מי מקדישים והיה קורא עמי משנה איזהו מקומן עד שהגענו למשנת זבחי שלמי צבור ואשמות, א"ל אגיד לך ענין בזו המשנה שהיא תיקון לחטא אדה"ר וחוה באכילת עץ הדעת טוב ורע, אשם גזילות. שגזל ואכל והוא אמרם ז"ל מכל עץ הגן אכול האכל ולא מן הגזל, אשם מעילות שמעל בדברי השם. אשם שפחה חרופה היא חוה שגרמה חרפה ומות לכל הבריות כע"ש בלע המות וכו' וחרפת עמו יסיר. אשם נזיר שהיה רוצה הקב"ה לעשות אדם וחוה כנזירים קדושים לאלהים כמ"ר אילן שאכל ממנו אדה"ר גפן היה, אשם מצורע זה הנחש שהחטיאן כמרז"ל בב"ר אלין סלעין דביה צרעת דיליה אשם תלוי שחטא זה תלוי ועומד להתקן עד שיבא הגואל ואז לא יהיה תלוי ע"כ :

יג) (עמוד ד' קי"ז ע"א) קרשי קרשים. ה"ג ברוב הספרים כ"י ודפוס וכן היא גי' הש"ס וכדפי' הרע"ו ז"ל שם דהיא נמי קרשי קרשים כחטאת ואשם ע"ש וכן פי' במשנת איזהו וכו' קדשי קרשים פי' עולות חטאות ואשמות ע"כ. ור"ל העולה קרשי קרשים היינו כל קרבנות עולה הם קרשי קרשים ודו"ק :

יד) (ע"ח ד' ק"ך ע"א) הל' סגומנס וצ"ע. וכעת חפשתי אחריו לעיין ולא מצאתי. שוב ראיתי בס' שם הגדולים שכ' דלא עלה על משבח הרפים כ"א ס' נגיד ומצוה הקצר ולא הארוך וע"כ לא הוצרכתי לחפש עוד חנם כי לא נמצא כ"י פעה"ק ת"ו :

טו) (ע"ח ד' קכ"ב ע"א) עיין מ"ש הר' המחבר לעיל בה' מ"ך שבסוף אלו דברים דהמנהג שלא לעמוד וע"ש הטעם, ואפ' דמ"ש כאן לא קאי אלא על עי"ת דוקא שאומ' ה' הוא האלהים ולא על שאר ימים וכן הוא המנהג פשוט גם בק"ק בכנסת הר"ר יחיא הלוי זה"ל :

טז) (ע"ח ד' קכ"ח ע"א) ויכ"ע תרגם כרש"י מרעית עבר על נפשנא ע"ש. אך שאר כל המפרשים פי' כראב"ע ז"ל שהיא ל' נחלי מים וכ"כ מנחת שי ע"ש וכ"כ בכל התיגאן נהלה בנעיא תחת הנו"ן כמ"ש הר' בחלק הדקדוק יבאן :

יז) (ע"ח ד' קל"ה ע"א) ראיתי להעיר בכאן על מה שנהגו רוב ההמון מקרוב (משירה חולשה לעולם בבנ"א בזמנים אלו) יצאת מבהכנ"ם אחר תפלת שחרית קודם קריאת התורה לאכול

אכול מעט מה' מיני דגן ממיני מעשה קדירה
...רין כבאן אי מייצא בי ממיני מזונות יאח"כ
...ין תכף לביהכ"נ לקריאת התורה וכו' ותפלה
...פ וכו' לפי שאין יכולים לעמוד בהענית עד
...צאי מבהכנ"ס (בפרט המשכימים לקום באשמורת
...ש הזריזים להקדים מחצות הלילה) מפני שמאריכין
...ריאת ס"ת עם ההפטרה והתרגום ומוסף ושארית
...פלה וקריאת פ' א' ממנורת המאור ואם לא
אכל עד זמן יציאה מבהכנ"ס יהיה לו מיחוש
...ראשו או בשאר איבריו וכ"ש בארצות שאין
...ים זך שמסתכנים אם לא יאכלו בהשכמה
...נים משתנים בכל דור ודור. וכבר נשאל ע"ז
...און מו"ז הרר"י בדיחי זת"ל בס' ח"מ סי' מ"ד
...שרי למעבד הכי או לא והשיב דמי שיודע בעצמו
...אינו יכול לעמוד בלא אכילה ויתבטל מעינג
...ת שרי ליה למעבד הכי הואיל וכבר התפלל
...רית. ומי שיודע בעצמו שהוא בריא ומחמיר
... עד אחר שיתפללו הפלת מוסף הע"ב ע"ש.
... נשאל שם על ענין אי שרי לאכול כדי שביעה
... דילמא דוקא מעט הלא"ה לא. והשיב דשרי
...כול ממע"ק מה' מיני דגן הנז' ואפי' לאכול
...בה הואיל ולא נפיק י"ח סעודת שבת לא חיישינן
...א ממשיך (כ"ז לר' מרן וסיעתו) אמנם יש
...לין אפי' בסעודה גמורה דהיינו פת קודם המוסף
...ש המ"א והט"ז ב' הב"ח אע"ג דלא קי"ל
...יהו בסעודה דפת יהיו סניפים וסמך למי שנהג
...כיל מע"ק דמותר מדינא לכ"ע למי שאינו מחמיר
... ואעפ"כ אין מן הראוי למלאות כריסו מהן
...א להתפלל מוסף בכרם מליאה וג"כ לא יהיה
...ב עוד לעיקר סעודת שחרית שהיא חובה יע"ש.
...יעה"ש מביא ב' מר זקינו שאין חילוק בין טעימה
...מת לטעימה שיש בה כדי שביעה והכל שרי.
...נה"ש) ומ"מ טוב להחמיר כמש"ל ב' מהריב"ד
... ולענין קידוש אם צריך לקדש קידם אכילה
... ב'הר' כבר כתבו רוב הפו' דצריך קידוש. אמנם
...ל ז"ל פס' דלא חל עליו חובת קידוש עד אחר
...פ וכ"כ הר' חמ"י דמותר לטעום בלא קידוש
... וכ"כ הר' בית מנוחה ב' כמה פו' דפשיטא
...ז דמותר בלא קידוש עד אחר המוסף יע"ש.

יאעפ"י שיש מקילין ראוי להחמיר ולקדש קודם אכילה עכ"ל לענייננו בקיצור. ולענין ברכת המעשה קדירה הנז' אם במ"מ אי המיציא. עיי' מ"ש לקמן בדיני ברכת הנהנין ותרווה צמאינך:

יז) (ע"ח שם) ונהגו ג"כ לומר פיוטים עת יציאתו מהבית ועת כניסתו לחצר ביהכ"נ עד כניסתו להיכל הקדש בשמחה רבה ולהיות שלא נכתב שום פיוט לזה בסידור זה ע"כ ראיתי להעתיק כאן הפיוט שנוהגין בעירנו ע"ת **צנעא** יע"א לשוררו וזהו.

אהוב נגלה על הר סיני. ונתן תורה לישראל.
ברוך נגלה על הר סיני, ונתן תורה לישראל.
גבור נגלה על הר סיני. ונתן תורה לישראל.
כתב כתובתה מיכאל. ושושבינה גבריאל.
ובעלה היא יקותיאל. האיש אשר ציהי האל
כה תאמר לבית יעקב. יהגד לבני ישראל:
דגול וכו' הדור וכו' ועד וכו' כתב וכו' כה תאמר וכו' וכן עד"ז ע"ס אלפא ביתא:

יח) (ע"ח שם) **ודע** דתיקנו הקדמונים ג"כ לחנך את קטני העיר לעלית לס"ת בששי דפרשת ויחי שהוא מתחיל בנימין וכו', וגם ששי של פ' יתרו שמתחיל וירד משה וכו'. וששי של פרשת קרח שמתחיל ולבני לוי וכו', ושל פר' האזינו שמתחיל כי אשא וכו'. והטעם גילה לנו המקובל הגאון מו"ז אבי אמא מהריב"ד. ולה"ה בס' ח"מ בעריב פרשיות ז"ל הנה אפשר לומ' שטעם המנהג שבחרו באלו שהם ר"ת **ביבי"ן** שם חילייה **אהיה** שממנו נבנית המלכות כמ"ש הרב בע"ח שער מ"ג וכשנבנית היא ראויה להתחבר עם צדיק יסוד עולם. וכ' מהרי"ץ ז"ל בפי' הסידור דנהגו להעמיד קטן לששי דאיהו צדיק וכו' יעו"ש. דאיהו יסוד שתיהאה וגם בנימין הצדיק הוא יסוד דנוקבא בסו' א"ח ומשמש במקום יוסף הצדיק ולזה תיקנו לחנך הקטנים בששי של פר' ויחי שהוא בנימין כי מצא מין את מינו וניאור וגם הוא ששה פסוקים. וששי של פר' יתרו ג"כ ששה פסו'. אמנם ששי של פר' קרח שמדבר בענין המעשר שרומז למלכות יש בו ד' פסו' וגם ששי של פר' האזיני ד' פסוקים רומזים לדל"ת שהיא המלכות עכ"ל:

ע"ח

יט) (ע"ח שם) גם הריב"ד בס' ח"מ פ' תצוה האריך בסוד הענין וסוף דבר כ' וז"ל.

מבל מ"ש למרני שע"י הדלקת נר מצוה בשמן נעשה ייחוד למעלה ואז נשפע שפע קדושה וגפטר מהברת והחמנא ליבא בעי אם הוא לש"ש **ועפ"ז** אפשר להת טעם למה שנהגו קדמונינו ואנו אחריהן שאין מוכרין כל מצוה של ביהכ"נ אלא בשמן למאור ולא במעות והזכרת דמים. כי שמן רומז לחכמה וביהכ"נ היא סוד חכמה התאה מלכות ב"ד ואבא יסד ברתא וצריכים אנו להמשיך השפע מחכמה עילאה לחכמה התאה. וכ' הרמ"ק ז"ל דשמן למאור כאשר הקבל מהתפארת שהוא המאור הגדול שממנה מאירה השכינה שהיא שם ב"ן סיד בירב"נ ע"ב. ולרמז זה נהגו שלא למכור אלא בשמן לבהכ"נ. והאיש הירא והחרד ומעשיו לש"ש יאחז דרך מנהג הקדמונים ולא יקל במנהגותיהם כי שיחתם תלמוד וכונתם רצויה ע"ד בכל דרכיך דעהו לא כמו שפשתה המספחת בדור הזה ברבים המתחכמים בעיניהם ובפני המון עמי הארץ שאם ימצאו באיזה ספר מדבר כפ' מנהגם איזה קולא או חומרא שלא כמנהג אבותינו הקדמונים תולה בוקי סריקי באבותיו שלא הבינו בדברי הז"ל וטיעים הי ואין להאריך בדברים כאלו לפיכך צריך הקונה מצוה בבהכ"נ להיות בשמן לכונה זו לש"ש עכ"ל:

כ) (ע"ח ד' קל"ח) עיינתי שם וראיתי שהאריך בכמה ראיות להוכיח שדעת רבי' הרמב"ם ז"ל דדוקא בענין א' הוא דאין קורין לאדם א' בב' ס"ת אבל בשני ענינים קורין וכן המנהג ודלא כמ"ש הכ"מ פי"ב מהל' תפלה דמפרש ל' הרמב"ם דאפי' בענין א' ושכ"כ מהרימ"ץ סי' רצ"ט דדי' הרמב"ם להתיר בשני ענינים עש"ב. וכ"ד מהריק"ש ושכן נהגו במצרים ע"פ הרמב"ם ז"ל. גם הרדב"ז סי' ר"ח פסק כן וכ' עוד שכן נהגו רבותיו ע"ש. ועל זה כ' הר' ז"ל ועיי' מ"ש בסדר ש"ת היינו לומ' דהמנהג היפך ד' מרן. וכדעת הרמב"ם וסיעתו כנז"ל:

כא) (ע"ח ד' קל"ט ע"א) בר"ה לא יפסיק וכו'. וכגון שקרא אחר למפטיר ועתה בא לקרוא לחתן לקרוא ההפטרה. ועיי' עוד שם בחמ"י שכ' דאין להעמיד לקרוא ההפטרה כ"א אדם חשוב לא מהמוני עם מפחותי הקהל אי קטן ע"ש המעם כאבמ"ל. ומדבריו למדני דב"ש בימים נוראים שצריך אדם חשוב וגדול דוקא:

כב (ע"ת שם ע"ב) וכ"ה ל' הרמב"ם בנוסח סדר התפלות. וכן כ' הר' שת"ז סי' רפ"ד סק"א דהמנהג לומ' את צמח ולא שמחנו ע"ש. ואין להקשות מהא דכ' הר' לעיל דסי' כ"ן רש"ע והם 'ברוך 'נאמן 'רחם 'שמחנו 'על התורה. דהתם אודועי קא מודע לן ד' הרי"ץ דסובר דאונקלוס הוא שייסדם וכ' שטו כ"ן רש"ע. וכאן הודיע לנו המנהג דלא כהרי"ץ ודו"ק:

כג) (ע"ח ד' ק"ם ע"א) מכאן ראיה דלא יפה עושים קצת ש"ץ האומרים המי שבירך ומלכא דעלמא וכו' קודם קריאת התורה דלא כל העתים שוים לברכה. וכן בכל הספרים לא זכרו לומר המי שבירך ושאר ברכות שמברכים לקהל וכיוצא אלא אחר גמר קריאת התורה וההפטרה ולכונה זו נהגו כן. וע"כ אין לשנות מאשר גבלו ראשונים כמלאכים:

(שם) ד"ה ואנו אין מקפידין וכו' ועיי' עוד בתשו' הר' ח"ג סי' רל"ב שכ' שהמנהג לומ' אשרי הכף אחר ההפטרה ואח"כ מה רב טובך ואח"כ מי שבירך ואח"כ ברוך ה' אשר נתן מנוחה וכו' וקדיש ומתפללין מוסף ואעפ"י שכ' הפי' שצ"ל קדיש אחר אשרי ולא להפסיק בדברים אחרים ה"מ כשמפסיק בדברים שאי' מצורך תפלה אבל במילי דצורך תפלה נינהו אעפ"י שאומ' עמהם מי שברך וכיוצא לל"ב כיון דהקדיש נאמר על פסו' שאומ' אח"כ יהיו מה שיהיו ואין קפידא לומ' אשרי דוקא סמוך למוסף ומה שמקדימים אשרי מטעם התדיר דהפסוקים לא נתקנו מקודם רק האחרונים תיקנום ע"פ הזוהר. וג"כ תדירות בכל יום מה שאין כן הפסוקים עש"ב:

כד) (שם מלשון זה מוכח דאין העולם נוהגין לומר השכבה לאשה אלא דוקא בין הנשים לבד. אולם במקומנו נוהגים לומר גם בין האנשים לבד בתוך ימי אבלות דוקא אך בזמנים אחרים כגון ביום ש"ק

ש"ק אחר קריאת התורה א"א כלל. ואף לאנשים אין ראוי לומר בשבת וכמ"ש הב"י סי' רפ"ד משם הר"ר אבינדור שאין טעם למה שנהגו לומר השכבות בשבת יעו"ש. זולת אם הוא למי שנקבר באותו שבוע כמ"ש הכאה"ט ב' מהרי"ל שאין מזכירין רק למי שנקבר באותו שבוע ע"ש. ואפ' דמשום שעדיין הוא שרוי בדין מועיל לו אמירת ההשכבה וכן הדין ביום יאר צייט. אבל בשאר זמנים אין ראוי לאמרה דאדרבא מעורר עליו הדינים כמ"ש המקובלים ז"ל. וכ"כ בסידור בית מנוחה ד' קצ"ב ע"ב סי"א וז"ל יש מי שכת' שההשכבות ענין רחיק לשכר וקרוב להפסד ומטע"ז וטעמים אחרים (חוץ ממ"ש ה"ה) הצנועים מושכים ידיהם שלא לעשות השכבות לקרוביהם (עיי' אלי"ע) עכ"ל מה גם שראוי לחוש לטורח צביר:

כה) (ע"ח ד' קמ"א ע"א) להיות שלא זכר הר' המחבר כאן דבר מדיני מוסף ע"כ הוכרחתי להעלות כאן מעט מזער דבר הצריך בדרך קצרה וז"ל הטור סי' רפ"ו זמן תפלת המוסף מיד אחר תפלת שחרית וזמנה כל היום מיהו עיקר מצותה עד סוף שבע שעות ואסור לאחרה לכתחלה ואם שכח ולא התפלל עד שעבר כל זמנה אין לה תשלומין ע"כ. וכ' הב"י ב' הרשב"א דאם הקדים תפלת מוסף לשחרית יצא וכ"כ בס' אהל מועד ע"ש. וכ"כ מרן בש"ע:

אם איחר תפלת מוסף עד שעה ורביע קודם הלילה אם יש עוד שהות להתפלל שתיהן יקדים תפלת מנחה ואח"כ יתפלל מוסף ואם אין שהות יקדים מוסף שאין לה תשלומין בערבית כשל מנחה שיש לה תשלומין בערבית ויתפלל ערבית שתים (שם ועי' מ"א):

אם החליף תפלת מוסף באחרת ונזכר אפי' באמצע הברכה פוסק ואפי' באמצע ברכה מג' אחרונות וחוזר לתפלת מוסף שבת (דרך החיים):

ואם טעה וגמר כל התפלה (כגון שהתפלל שחרית ויצא) במקום מוסף יכוין לתפלת ש"ץ (הר' המגיה בש"ץ ד' רכ"ט):

עוב ראיתי להר' המחבר בתשו' ח"ג סי' קנ"ה שכ' וז"ל מי שטעה והתפלל תפלת שחרית במקום מוסף אם עדיין תפלת הצביר לפניו א"צ לחזור אלא שומע מש"צ מלה במלה ויצא י"ח אבל אם הוא ביחיד צ"ל ולהתפלל דכיון דלא הזכיר ענין המוספין הוי משנה מטבע שטבעו חכמים וחוזר (ע"ש ב' הרדב"ז סי' אא ח"י):

ש"ץ שטעה בתפלת לחש של מוסף ונזכר בג' אחרונות אינו חוזר לראש. שתפלת קו"ר לפניו (דה"ח):

מי שהתפלל בשבת דחול המועד מוסף של חוה"מ ולא זכר שבת רק בחתימה וכן מי שהתפלל בשבת חוה"מ מוסף שבת ואמר יעלה אינו חוזר (מחב"ר סי' ת"ץ וה"ר ש"ץ והחק"ל):

כו) (שם ע"ב) הנה מל' הר' ז"ל משמע דבכל מקום שא"צ לאומרו האומרו הוי כמי שנושא ש"ש לבטלה, וא"כ במקום שהדבר ברור שכולם שמעו ברכו כבר אסור לחזור ולאמרו קודם עלינו לשבח כיון דעיקר תקנתו בכאן אינו אלא מפני מי שעדין לא שמע ומסתמא שיש איזה יחיד שאיחר לבא בעת אמירתו קודם לכן בין בתפלת יוצר בין במקום שיש קריאה בתורה. ועל כן אין לחלק בין שבת לחול דלעולם כל זמן שלא יש עוד ספק שיש מי שלא שמע (וכגון שהם מנין בצמצום מתחלת התפלה וע"ם וכיוצא שוב אין לאומרו עוד כו"ע וזכרוני שכ"כ הר' פחד יצחק אות ב' ב' פו' דכל שהוא ברור שכולם שמעו אסור לחזור ולאמרו קודם עלינו לשבת יעו"ש וכ"כ הר' ס"ם קל"ג משם הריב"ש יעו"ש:

כז) (ע"ח ד' קמ"ז ע"ב) דע דהר' המחבר ז"ל בתשו' ח"ג סי' ק"ג האריך על דברי מרן אלו והיתה דבריו ז"ל דאומרים צו"צ גם באם חל יום שאלו היה חול וכו'. והא דכ' בסי' רצ"ב אפי' ליישב דהיא לפי שמצא המנהג פשוט אצלם כך כתבו לא בדרך הלכה כדרכו דאל"כ ק' דמאי שנא ממ"ש דבר"ח יח"ה ויו"ט עצמו שאומרים צ"ה כמ"ש בסי' ת"ך וביו"ד סי' ת"א וכו' וא"כ ק' איך מזכי שמרא לכי הרי אלא ודאי דהיא כמש"ל וכן המנהג פשוט לאומרו חוץ מיום שיש בו שני מוספין כגון ר"ח ושבת או יו"ט ושבת דוקא וכן הראה שלא נזכר מזה כלום לא בהבאלי"ל ולא בהרסב"ם

וספרי

וספרי הראשונים אשר יאמר כי הוא זה לומ' צו"צ גם בחל יום וכו' וגם לפי ד' המקובלים דוקא בר"ח עצמו שחל בשבת א"א צו"צ. וכ"כ א"ח והרד"א ז"ל דדוקא ביום שאומרים הלל הוא דא"א בו צו"צ יעש"ב. והא דלא הזכירו בכאן אפשר לומר דנחסר מהמעתק שלפנינו אי שחזר בו הר' בתשיבו' לברר המנהג:

כה) ע"ח ד' קמ"ז ע"א) עיי' למהר"י בריחי ז"ל בחידושי שבסוף ס' ח"ט ב' הר' זכור ליצחק סי' ט' דמשמע דמצי קטן להתפלל במ"ש להוציא הצבור י"ח כ"ז שהגיע לחנוך וכמ"ש הב"י. וכן לימד זכות על מה שנהגו להעמיד יתום לימי' קדיש וברכו דאין למחות בידם מפני המחליקת אע"ג הריב הפים' קראי תגר על המנהג וסברא יחידאת היא שנהגו ע"פ ס' הראב"ר ע"ש:

כט (ע"ח ד' ק"נ ע"ב) אפשר דמטעם זה נוהגין במקומני שאין נוהנין (מניחין) לתינוקות לאכול שום דבר או לשתות אפי' מים משעת גמר סעודה ג' עד שיבדיל אע"ג דלאו בני חיובא נינהו מ"מ מפני דבר זה נזהרין. ובמקום דוחק שא"א להימנע נוהגין ליתן להם לשתות דוקא על השולחן ולא חוצה לו כ"ז שעדיין לא בירכו ברהמ"ז אע"ג דמדינא מותר לשתות מים אפי' גדול כמ"ש הפו' מ"מ נוהגין להחמיר מטעם הנ"ז:

אין מברכים על נר של מת כשמוציאים אותו לקבורה במו"ש. ודוקא כשהוא לכבודו כגון אב הוא אדם חשוב שאילו היו קוברים אותו ביום היו ג"כ מוציאים נר לפניו לכבודו שנמצא נר זה שמוציאים לפניו במ"ש אינו עשוי להאיר בלבד (ש"ע שניאור סי' רצ"ח) וה"ה בנר של חתנים (הלכה ברורה):

מי שצריך ללמוד לאור הנר או לשתות עשן קודם הבדלה טוב לברך בורא מאה"ש קודם שילמד או ישתה העשן לצאת ידי כל הדיעות ויכול לחזור ולהבדיל על הכוס להוציא ב"ב (פעולת צדיק ח"א סי' קנ"ה):

ל) (ע"ח ד' קנ"ב ע"א) מכאן מוכח דא"צ לעמוד בשעת אמירת ברכת החדש וכ"ה מנהגנו ודלא כקצת נוהגין לעמוד דאין לו טעם הואיל ואין זה קידוש ב"ד אלא הודעה היא שמודיעין לצבור אימתי יחול ר"ח. ואחר כת"ז ראיתי להר' שת"ז סי' תי"ו ס"ג שכ' ב' המ"א וחמ"י דאעפ"י דאינו קידוש ב"ד וכו' טוב לעמוד דוגמת קידוש החודש וכו'. אולם מדלא זכר זה הר' המחבר ז"ל משמע דלא ס"ל וכן הוא המנהג:

לא) (ע"ח ד' קנ"ו ע"ב) ר"ל דארבע תיבות אלו ויגד יעקב לרחל כי בסו"ק עם הכולל והאותיות עולים כמנין נדה חלה הדלקת הנר במ"ק:

לב) ע"ח ד' קנ"ח ע"ב) צריך שלא יהא מסך מבדיל בינו לבין הלבנה אלא א"כ הוא דבר זך שהלבנה נראית ממנו שיוכל להכיר דברים הניכרים לאור הלבנה (מ"א):

אם יש לו מיחוש שאינו יכול לצאת לחוץ לקראת הלבנה יכול לברך מן החלון ואם א"א לו בכך יכול לברך כשרואה אותה מן החלון דרך זכוכית ובלבד שיראנה מאירה ובהירה (ברכ"י ומורה באצבע אות קפ"ה): אם שכח או נאנס ולא קידש הלבנה יכול לקדשה עד ליל ט"ז ודוקא כשחל יום ט"ז בחול אבל אם חל בשבת או יו"ט לא ולאחר שבת וי"ט יקדש בלא שם ומלכות. ואם חל יום ט"ו בשבת ויו"ט יכול לקדש (ברכ"י ב' כנה"ג בתשו' סי' י"ג):

לג) (ע"ח ד' קנ"ט ע"א) וכ"כ הטור ס"ס תכ"ו ע"ש וכ"כ השת"ז ב' הלבוש ע"ש. וכן נוהגים פעה"ק ירושלם ת"ו דלא כיש מי שסיבר דאומרם כסדר ארבעה עולמות אבי"ע דעיקר הכונה על יעקב כנז"ל וכן הכריע הר' יעב"ץ בסידור בית אל ע"ש:

לד) (ע"ח ד' ק"ס ע"א) ואני מצאתי בס' שער הכוונות שכ' בדריא לנער שילוי ג"פ ע"ש ועיין תורת חכם ד': במוצאי ט"ב צריך ליזהר שלא לקדש הלבנה בלא מנעלים (פר"ר):

לה) (ע"ח ד' קס"ג ע"א) הנה הל' הזה הוא ל' רמ"א ז"ל בהגה"ה שם. וכ"פ המ"א שם דלא כמ"ז שחולק וס"ל דאצ"ל אלא דמשלים כהן קריאתו והב' חוזר וקורא בשל ר"ח יעש"ב. וכ"פ הר' נתיב חיים יהר' יד אפרים ז"ל הצ"ל. ואין להקשות על ד' המ"א ז"ל ממ"ש בסי' ק"מ דמדינא הו"ל לקרות

של

של חנוכה תחלה יע"ש. דכבר יישב דבריו הר' מחצית השקל ז"ל בסי' ק"מ ואסיק דס"ל הר' מ"א כהא דצ"ל ולקרות של ר"ח תחלה כיון דא"צ לברך עוד, וכ"ד הר' א"ר ז"ל יעש"ב: ולענין ברכה כבר פסק הר' המחבר ז"ל בתשו' פע"צ ח"א סי' קע"ז דכל שטעו הצבור וגללו הס"ת למקום שצריך י"א שצריך לחזור ולברך. וכשלא הוצרך לגלול הס"ת אפי' טעו הצבור ובא אחר והזכירם אצ"ל ע"ש ועי' מ"ש הר' לעיל ג"כ בדיני קריאת ס"ת:

לו) (ע"ח ד' קס"ד ע"א) משמע דכשברור הוא שמגלותיהם כשרות מותר. ופשוט. אך לצ"ע קשה על הא דכ' מ"א סי' תר"צ ס"ק ו' דיכול לקרות בלחש עם ש"ץ מתוך מגלה פסולה או חומש אבל להשמיע לאחרים לא דשמא יכונו לקריאתו ואינם יוצאים י"ח יע"ש. וכן הסכים עמו הבאה"ט שם, דא"כ מאי שנא איהו מאחרים השומעים ממנו ומצאתי בס' חיי אדם כלל קנ"ח סי"ז שכ' וז"ל מי שתופס בידו מגילה וכו' לא יקרא עם ש"ץ דשמא יתן דעתו על מה שהוא קורא (ר"ל על מה שהוא עצמו קורא מתוך הספר וכו') וקריאתו הוי כקורא בע"פ שאפי' אם הוא יתן דעתו ויכוין למה שאומר הש"ץ אפ"ה חיישינן שמא ישמע האחר לקריאתו ויכוין לצאת בזה. ובזה מתורץ דיוק המ"א ז"ל עכ"ל. הנה מזה הל' נתבאר לנו דהא דכ' המ"א דמצי לקרות עם ש"ץ וכו' אבל לא לאחרים. היינו כשמכוין דעתו עם הש"ץ ולא אקריאת עצמו דאז יוצא י"ח אע"פ שקורא עם הש"ץ משא"כ לאחרים דאינם יוצאים משום דהוי הוא כקורא ע"פ שאינו יוצא וכ"ש להוציא אחרים והא דאמרי' דהוא עצמו יוצא היינו משום דמכוין דעתו על קריאת ש"ץ ולא על קריאת עצמו. וע"כ אין לו להשמיע קולו מפני השומעים ודו"ק: ונראה שזו היא כונת הרב המחבר ז"ל ממאי דקאמר שצריכים לכיין דעתם לקריאתו דיקא ולא לאחרים (ר"ל ול"ו) משום דסתם מגילותיהם אינן כשרות וחיישינן דשמא ישמעו זה מזה והו"ל כקורא ע"פ דלא יצאו י"ח כנז"ל. והנה מ"ש הר' ואסיר להם לקרוא מתוך ספר דמשמע דוקא ספר אבל מגילה מותר, זה אינו דאין חילוק ביניהן כיון שאינן כשירות יאף שהר' מגיהם במ"ש אח"כ לפי שאין מגילותיהם כשרות וכו' עב"ז הדין מבואר שהכונה על כולם. או תאמר שכן צ"ל ואסיר להם לקרות עמו מתוך ספר או מגילה וכו' ובזה יבא הכל על נכון ועיין ב"י סי' תר"ט:

לז) (שם ע"ב) וכ"פ מר"ן סי' תר"ט ע"ש. ודע דט"ס נפל כאן וצ"ל קורא ופושט כאגרת בכ"ף וכ"ה לשון הטור ב' רב האיי גאון וכ"כ הפו'. וכ' בית יהודה דמטעם זה נהגו לקרותה בלי טעמים עיי' אשל אברהם. וצריך לדעת דלמה הוצרך הר' המחבר ז"ל לומ' דפושט ראשון ראשון בדרך משמעות דברי רמב"ם ז"ל דמי חולק בזה מה גם שהלשון מוכח בבירור שכן הוא דקאמר קורא ופושט כאיגרת. אמנם דע. כי מארית דהאי דינא הוא רבי' האיי גאון ז"ל כמ"ש הטור סי' תר"ט והב"י שם. אך ל' הטור כך הוא, כ' רב האיי ז"ל מנהג דחזי לן מאן דקרי לה למגלה פושט וקורא כאגרת אבל בס"ת לא חזי לן יעו"ש. והנה מל' הטו' דקאמר פושט וקורא לכאורה נר' שסובר דפושטה כולה ואח"כ קורא וכמ"ש הד"מ שם. אולם ל' רמב"ם ומר"ן כפשיטות דקורא ופושט ר"ל מה שקורא פושט ראשון ראשון. ואולי לזה כיון הר' המחבר במ"ש ד"ז בדרך משמעות ד' הרמב"ם ונ"מ דלא כרמשמע לשון הטור ז"ל: וראיתי להרב שת"ז שכת' עמ"ש מר"ן שם מנהג כ"י וכו' כ' וז"ל היינו מה שקורא מניח פשוט כאגרת ואינו כורכו כס"ת. כ"ה פי' הטור ודוק עכ"ל. וקרוב לו' דהגי' שהיה לפניו קורא ופושט כגי' הרמב"ם ומרן ז"ל, א"נ דכונתו לומר דפי' פושט וקורא היינו שפושט מה שהוא קורא ראשון ראשון ואינו כורכו כס"ת:

שם ד"ה אם חל פורים במ"ש וכו' כן נר' דעת הש"ע וכו'. המבין יבין דלא קאי אלא עמ"ש וא"צ לברך על הנר קודם ולא אדלעיל. משום דדעת הש"ע שאין לומר ויהי נועם אלא אחר קריאת המגלה כמ"ש סי' תרצ"ג ס"א ע"ש. ועיי' לקמן ד' קס"ו ר"א ד"ה ודע וכו' שנר' ג"כ מדברי הר' ז"ל שהמנהג בזה היפך ד' מר"ן שאומ'

תחלה

התחלה ויהי נועם וכו' ואח"כ קירין המגילה ע"ש. אך לענין ברכת מ"ה מסיק כד' מר"ן דאינו מברך ותמהני על מה שראיתי בשושנת המלך משם הר' וז"ל אם חל פורים במ"ש מברך על הנר וקירין המגלה ואח"כ אומ' ויהי נועם וכו' וציין לה טור וש"ע ורמ"א ולבוש יעו"ש. וא"כ הוו תרי דסתרי אהדדי. אמנם לא תנוח דעתי עד שאראה דברי הר' עצמו בתשובותיו ובעת לא נמצא אתי לעיין:

קטן שהגיע לחינוך מוציא את הגדול בקריאת המגילה לד' ריב הפי' ואפי' אם הגדול יודע לקרות וי"א אפי' קטן שלא הגיע (עיי' בית עובר ב' פוסקים):

לח) (ע"ח ד' קס"ו ע"א) כ' הברכ"י וז"ל עיקר המצוה שיהיו המנות יקרות הערך ועריבות (עיי' שדה הארץ מגילה ד' י"ז משם מהראנ"ח):

פורים יום י"ד הוי פנים חדשות לענין חתן ואף יום ט"ו הוי פנ"ח כיון דעיקר טעמא דפנ"ח הוא משום משתה ושמחה (בית עובד ב' מהר"ש אלגאזי):

מל) (ע"ח שם) ואנא ברי"ה קל"הק"ל דברי הר' המחבר ז"ל אלו דמהיכא שמעינן דפי' ליבסומי ר"ל לשתות מעט יותר מלימודו ולא להשתכר והא בהדיא פי' רש"י ז"ל שם כגמ' חייב איניש לבסומי. להשתכר. וכן איבסום פי' ז"ל נשתכרו, ע"ש. וכן פסק הטור ושאר פו' שצריך להשתכר יע"ש וכן מוכח ממ"ש התו' ב' הר"ן ז"ל דמההוא עובדא דרבא ור"ז אידחי למימרא דרבא ולא ש"ד למעבד הכי ע"ש. וא"כ מנ"ל להר' דמשמע דא"צ להשתכר מרנקט ליבסומי ואחר העיון מצאתי סעד לד' רבינו המחבר ז"ל בכ"י משם א"ח וז"ל חייב אינש לבסימי בפוריא לא שישתכר שהשכרות איסור גמור שגירם ש"ר ג"ע וכו' אך שישתה יותר מלמודו מעט עכ"ל:

מן) (ע"ח שם ע"ב) הנה מה מאד עצמה קושית הר"ר אברהם נע"ג על דברי הר' מעין גנים עד שכמעט לא מצאתי יד ורגל להרץ תירוץ נכון גם אחרי אשר שאלתי לחכמים. אך אמנה האמת אגיד דקושיא זו לא שייכא אלא לפירוש שפי' הר' מעג"ן ז"ל אבל לפי פשטיות ל' הב"י שהביא ב' הראב"ע ז"ל לא שייכא כלל. וא"ת דמאחר שהפסיקן מרדכי ולא נשתבחו עד עזרא א"כ למה אין אנו מפסיקין. ע"ז יש להרץ כפי מ"ש הר' המחבר ז"ל בתשו' ח"ב סי' קנ"ו דאעפ"י שמרדכי הפסיקם אנן בתר עזרא גרירנן ולפי שהוא לא הפסיקם לכן ציוני חכמים ז"ל שלא יפסיק בהם הקורא א"נ דבמגלה כתי' ככתבם לומ' שתיקרא כמו שהיא כתובה ואין חיוב להפסיק כמו בס"ת מאחר שלא הפסיקם עזרא כמו בס"ת ע"ש:

סדר ברכות

א) (ע"ח ד' קס"ז ע"א) וכ"פ הר' בתשו' ח"ב סי' רנ"ד ע"ש:

ב) (ע"ח שם) ובתשו' כ' דאם שיפך על ידי רביעית כאחת ומנענע הטבעות מהני כמו שמהני בצרור וקיסם. (ע"ש סי' דכ"ח ח"ב):

מי שעשה צרכיו ובא לסעוד נטילה א' עולה לו לכאן ולכאן ומברך תחלה ענ"י ואח"כ א"י (שם סי' נ"ט):

אם נטל כל יד ברביעית ובא אחר שלא נטל ונגע בהן בעודן לחות י"א דצריך לחזור וליטול. וי"א דא"צ שמי רביעית מי טהרה הם ואינן מהטמאין. (עיי' ב"י ומ"א) וש"ע שניאור כ' דיש להקל בד"ס ע"ש:

ג) (ע"ח שם ויש מקילין בשאינו נוגע במשקה כגון אב איכל ע"י כף וביוצא. וטוב להחמיר במקום דאפשר עיין פ' סי' קנ"ח): כל משקה שנקפה ונקרש עד שאין בו טיפה ע"מ להטפיח יצא מתורת משקה בין שנקרש ע"י בישול בין ע"י צינה ולכן א"צ ליטול ידיו לחמאה שהיתכה ואח"כ נקרשה ואח"כ היתכה כיון דאולא לה טהורת משקה וכן עיסה המטוגנת בחמאה קרישה אעפ"י שנימיחה להיך האוכל דהיינו מי הטיגון א"צ נט"י דכל משקה הבא לאוכל מהחלה יציאתו אין עליו תורת משקה כלל אלא תורה אוכל וי"ח בזה (עיי' ש"ע שניאור וחיי אדם סי' קנ"ה): וכ"ז דוקא כשעדיין החמאה (וכיוצא) ניכר בפע"ז בתוך העיסה או ע"ג אבל אם אינו עומד בפע"ז כלל בלי

בלי תערובת איכל אעפ"י שהוא טופח ע"מ
להטפיח נתבטל החמאה (וכיוצא) מתורת משקה
לגמרי ונעשה איכל מאחר שנעשה גוף א' עם
האוכל העומד לאכילה וראוי לאכילה דהיינו שהוא
עבה קצת שאין דרך כ"א לגומעה ולבלוע אותה
בבת א' ר"ל שזו דרך אכילה ולא דרך שתייה
(שם ב' פו'):

ד) (ע"ח שם) ר"ל דשם נתבאר כמ"ש לעיל
בסמוך. וזוכרני כי בס' מטה יהודה סי' הנז'
האריך ע"ז ומסיק דכל זמן שעדיין האיכל המעורב
עם משקה עב קצת ואינו ניגר כמים א"צ נטילה.
אבל אם ניגר כמים מחמת המשקה המעורב בו
צריך נטילה ע"ש וכן כת' הר' ש"ע שניאור סי' קנ"ח
ס"ח וז"ל ואם היא רכה כל כך וכו' אם מטבל
בה איזה אוכל צריך נט"י כמטבל במשקה גמור
מאחר שהיא רכה כ"כ. אבל אם אינו מטבל בה
אוכל אלא שותה אותו דרך שתייה אפי' שותה
בידו א"צ נטילה ע"ש:

נוטל אדם ידיו שחרית או כל זמן שנוטל ידיו
שלא לצורך פת כגון לדבר שטיבולו במשקה
או שיוצא מביהכ"ס ומתנה עליהם לכל היום כולו
אפי' שלא בשעת הדוחק ובלבד שלא יסיח דעתו
משמירתן מנגיעה במקום מטנף וי"א שאין תנאי
זה מועיל אלא במקום דוחק וע"כ אם יש לו מים
מוכנים ואינו צריך לטרוח אחריהן טוב שיחזור
ויטול בלא ברכה (ש"ע סי' קס"ד ואחרונים):

ה) (ע"ח ד' קס"ו ע"ב) דע כי בזה נפלה מחלוקת
גדולה בין חכמי הדור בת הקדמין ע"ה ויש
מהם שהיו מצריכין שכל א' וא' מהמסובין צ"ל
לעצמו וסוברים שאין יוצאים בברכת גדול המסובין.
אולם כבר האריך מאד ע"ז הר' המחבר ז"ל
בתשו' פעולת צדיק ח"ב סי' רל"ב והעלה ב' כמה
פי' וז"ל בקיצור נמרץ המנהג בכאן ארץ ההימן
מימות קדמונים דקדמונים שכשיש מסיבים רבים
כגון בבתי חתונה ומילה וכיוצא שאחר שקובעים
התחלה לשתות יין שרף ואוכלין פירות (ומיני
קטניות) קרוב לשעה א' או יותר ואח"כ מביאים
הרבה שולחנות ומיסבים עליהם חבורות חבורות
בחדר א' גדול ואז עומד החתן או גדול שבהם
ונוטל רשות ואומר ברכו, והן אומרים לו ברך.
ואז מברך המוציא בק"ר ברכה א' לכולם ועונים
אמן ואז כ"א אוכלים ואין מברכים ע"ד שסבר
כיון הגדול להוציאם והם נתכוונו לצאת (עי"ש
טעמים וראיות רבות למנהג זה עפ"י התלמוד
והפו' כי אכמ"ל) וכבר איפסיקא הלכתא דכל
שיכול לפטור עצמו בברכה א' ואינו עושה כן
הוי ברכה שאינה צריכה ומאן דבעי למיהוי חסידא
ליקיים מילי דאבות עיש"ב: ועמש"ל משם הגאון
מו"ז מהר"י בדיחי זת"ל בסעיף מ"ו בענין אמן
דתפלה א' בק"ר ותרוה צמאונך:

(שם ד"ה לא ישיח וכו'. ודוקא בדברים שאינם
מצרכי סעודה אבל דברים שהם צרכי סעודה
כגון תנו מלח או תנו מאכל לבהמה אם שכח ולא
נזכר עד שבירך המוציא מותר לומ' תנו וכו' ולא
הוי הפסק בין ברכה לאכילה ואפי' לטעום אסור
ובקונטרים זכרוני אי"ש הארכנו קצת בראיות
מהגמ' והפו' ע"ז יע"ש כי אכמ"ל: אם בירך
במ"מ במקום המוציא יצא. (ברכ"י סי' קס"ז
ושיורי ברכה שם ב' כמה פו'):

ו) (ע"ח שם) וה"מ לכתחלה אבל בדיעבד יצא
אעפ"י שלא כיון עם המברך מלה במלה כיון
ששמע עיקר הברכה וענה אמן יצא (מהריב"ד
ב' הרדב"ז):

ז) (שם) אם בירך בביתו כשהיא מהלך יצא וא"צ
לחזור ולברך (ש"עשניאור ב' רמב"ם ורמ"א): אסור
לעשות שום מלאכה בעודו מברך אפי' תשמיש
קל אפע"פ שאינו מונעו מלכוין לבו ואפי' הוא
דבר מצוה כגון עסק התורה (שם ב' הירושלמי
ובאה"ט):

ח) (ע"ח ד' קס"ט ע"א) ד"ה אם נכנס וכו'. עיין
בתשו' הר' המחבר ז"ל ח"ג סי' מ"ל שב'
עוד שאם נכנס כשהמברך חוזר ברוך שאכלנו לא
יענה אחריו כלום דאין חזרתו רק כדי שיכלול
עצמו עמהם. ולא ברכה גמורה היא שיענה
אחריה אמן:

ט) (ע"ח ד' ק"ע ע"א) ועכשיו נהגו לענות אמן
והכל אחר. דהעיקר תלוי בעניית אמן ושייך
נ"כ הטעם שכ' הר' ז"ל:

ע"ח

י) (ע"ח שם) ר"ל אפי' מים. ונ"מ דאין לומ' דוקא כששתו יין או שאר משקין חוץ ממים הוא דמצי לומר ששתינו בו. אלא אפי' לא שתה אלא מים אומ' וששתינו בו והכי גרסינן ולא גרסינן וכוס וכו' ודלא כי"ג וכוס ודייקי לומר דוקא כששתה כוס יין וכיוצא דליהה ופשוט :

יא) (ע"ח שם) ר"ל דה"ה בבחור שנשא וכו' שנוהגין לברך שהשמחה מקודם נישואין כ"ז שהתחילו וכו'. ואשר ברא כל ז' יתי לא. ר"ל ולא עד תשלום ל'. ולהיות שהל' מגומגם קצת ע"כ הוצרכתי לבאר אף כי פשוט הוא למבין :

יב) (ע"ח ד' קע"א ע"א) ובס' ח"ט למו"ז מהר"י בדיחי ז"ל כתב ב' פח"י ערך ב"ח וז"ל הסכימו רבני הישיבה הכללית נר"ו לברך ברכת חתנים בשבת בא' מן הבתים אשר שם החתונה אפי' לא יהיה בית החופה ממש ושם תהיה הכלה. ולא יברכו ב"ח בבית החתן אשר הלך לו בשבת באוהל אחר וכן נהיה ונעשה עכ"ל: וכן נוהגין שמברכין בכל מקום שאכלו שם החתן והקרואים יחד ששם הוא עיקר השמחה וכמ"ש הר' המחבר לעיל :

יג) (ע"ח שם ע"ב ילפי"ז אין לגרים כ"א תכלה בקמץ תחת הכ"ף והכף דגושה שהוא ל' מניעה ודלא כי"ג תכלה כף רפויה שהוא ל' כליון :

יד) (שם בעמיד) מכאן מוכח דאין צריך לחזור ולומ' הרחמן יגדור בעד הפרצה הזאת וכו' ול"ג לה בכל התבאליל. דמאחר שאמר גודר פרצות ג"פ מה צורך לומר הרחמן יגדור וכו' יתמהני איך נשתרבב המנהג לאמרת ללא צורך :

טו) (ע"ח ד' קע"ב ע"א) הנה כל משכיל ראה יראה במה שקלא וטריא בש"ס ופו' ע"ז וכללן ד"' במה שדקדק בלשונו הזהב שכ' דמיירי דוקא בעיסה שנאפית דוקא לא בבישול עכ"ל. ורוצה לומר דלא מיירי אלא בדבר שמתחייב לברך עליו המוציא ובג"ר כשקיבע עליו סעודה והיינו בעיסה דוקא שנאפית דרך אפייה. אבל עיסה שלא נאפית בתנור (וכיוצא בו דרך אפייה כגון באלפס שהסיקו התתיו עד שהיתה ואח"כ אפה העיסה בתוכו) ובגין בקדירה אי אם עירב קמח ומים ישפך על הכירה או בקרקעית התנור והיינו טריתא הנז' בש"ס ופו'. אעפ"י שהוא דרך אפייה כיון שאינו עיסה רק כמו מים מברך עליהן במ"מ וברכה א' מעין ג'. ואפי' קבע עליו סעודה ודו"ק. ומכאן ג"כ סמך וסעד חזק וראי מוצק למ"ש בעניותנו בזכרוני א"ש על ענין מע"ק שקורין כבא"ן שעושין מעיסה עבה ולפעמים מרככין אותה קצת במים או שניתנין בה מעט שמן או שאר משקין וטומנין אותה בקדירה בתוך התנור עד שתתבשל שאין לברך עליה אלא במ"מ וברכה א' מע"ש בין שקיבע סעו' עליה בין שלא קבע וכן עמ"ד. ושם הארכנו קצת בראיות ברורות מש"ס ופו' ראשונים ואחרונים. ולהיות כי הדוחק והלחץ אינו מסכים להאריך כאן ע"כ הרוצה לעמוד על מקורן של דברים ידרשהו משם. אך ורק זאת אות ומופת ופסק"ד אעתיק משם לשון הסכמת ראשי הישיבה הכללית דעי"ת צנעא יע"א ועל צבא"ת מו"ז הרה"ג כמהר"ר יחיא בדיחי זת"ל. שהסכימו אחר שהרצינו הדברים אל מעכ"ת וז"ל אית באית :

אחר שראינו ועייננו במה שיגע ומצא ידיד נפשי התלמיד הותיק השנון אברהם חיים אי"בי נצ"י הגיל אשר פעלו ייסדתי בהררי קדש מדברי התלמוד ופו' ראשונים ואחרונים ידענו נאמנה דהעולם נוהגים ע"פ הדין והאמת דיראי הגמור שאין במעשה קדירה העשוי מעיסה בין עבה בין רכה בין במשקה בין בלי משקה תוריהא דנהמא ומכ"ש שאין מרתיחין הקדירה ואח"כ משליכין העיסה לקדירה דלכ"ע שאין ברכתה אלא במ"מ ומעין ג' ואפילו קבע ומי שמסתפק בזה ומברך המוציא וג' ברכות לא עיין יפה בדברי התלמוד והפוסקים ולפחות ראוי להבין בלבו להסתפק בדבר ויטה אחרי דברי הט"ז וסיעתי שלא מצינו מי שחולק על דבריו ולא ישא ש"ש לבטלה והש"י יאיר עינינו במאור תורתו אבי"ר :

הצעיר **יחיא בן ש'כר אלבדיחי** יצ"י

ועיין עוד מ"ש הר"ר שלום נר"ו בתשו' ע"ז הביאה מו"ז מהרר"י בדיחי ז"ל בס' ח"ט סי' מ"ג שפסק דאין לברך עליה אלא במ"מ וכמ"ש ואפי'

ואפי' קבע ול"ש יש בה שמן או לא. וחלק על ה' המגיה בש"ע שניאור ז"ל שכ' היפך מ"ש הפו' יחילק חילוק חדש שלא נז' בפו' ראשוני' ואחרוני' עי"ש שהאריך קצת בראיות ע"ז :

וכ' עוד דלענין אלולאבי"א שעושין אותו באילפס ע"י טיגון לכ"ע מברך במ"מ אי לא קבע. אבל אי קבע מברך המוציא ובהמ"ז יע"ש. ואולם נסתפקתי על מיני פת שקורין לחו"ת שעושין מקמח חטים יאפין במחבת אי דמי לולאבי"א כיון שנעשה במחבת אי לא דמי אע"ג דנעשה במחבת משום דאין מעשיהם שוה דהזולאבי"א הוא נעשה מעיסה עבה ומרככין אותה קצת במים יעורכין אותו כערך לחם והיינו תואר לחם כמ"ש הפו' אלא שמטגנים אותו בשמן משא"כ הלחו"ח הנזכר שנותנין קמח חטים ומים ומערבים אותן יחד יושפכין אותו על המחבת (היינו אלפס) והוא מתפשט ונעשה נקבים נקבים וג"כ הוא דק להיות שלא נעשה מעיסה עבה או רכה (ר"ל שלא נילוש) אלא שעירבו קמח ומים בכף וכיוצא ועי"כ הוא רך מאד ודמי לטרית"א שפסק מר"ן בשה"ט סי' קס"ח דאפילו קבע סעודתו מברך במ"מ ובאמ"ש יע"ש : ישאלתי את הרר מערכ"ת גאון עוזנו פאר הדור כקש"ת וכו' הר' רשל"ץ יש"א ברכה הי"ו והיתה תשובתי אלי בקצירה דדין זה חילוק מטרית"א שכ' מר"ן ז"ל. הדיקא נקט מר"ן בטריתא משום שנאפית בכירה ומתפשט ונעשית דקה מן הדקה אבל בנאפית במרחשת כי הך דנ"ד שאין לה מקום להתפשט ונעשה עב בכי הא יודה מר"ן ז"ל דאם קבע סעודתו מברך המוציא ובהמ"ז ע"כ תורף דבריו הנעימים : ואנא עבדא קמי מאריה ותלמידא קדם רביה אמינא דרך שקלא וטריא דעד כאן לא רוה צמאונינו בזה דלפי חילוק זה שמחלק מעכ"ת"ר הרב נ"ל בין טריתא שכ' מר"ן לנ"ד עדיין קשה שהרי מצינו בדין לחמניות שכ' שם שנעשו מבלילה רכה ודקים מאד ועכ"ז פ' דבקבע מברך המוציא ובהמ"ז יע"ש : וא"כ לפ"ז מה הועיל לנו דקותן הרי שאעפ"י שהן דקים מאד ובלילתן רכה אפ"ה מברך המוציא ובהמ"ז בדקבע. משא"כ גבי טריתא שפ' דאפי' קבע מברך במ"מ ברכה א' מע"ש. יעיד דמאי דנ"ט לשבח דשאני נ"ד מטרית"א דשם כיון ששופכין על הכירה או יש לה מקום מרווח להתפשט ונעשה דק מאד. משא"כ נ"ד ששופכין על המחבת אין לה מקום להתפשט ונעשה עב. אחר המחילה מכת"ר דגם ע"ז יש להשיב דלא שנא דכיון דשיעור הכירה הוא מקום שפיתת שתי קדירות כמ"ש בגמ' ופו'. א"כ גם המחבת הזו שקורין צ'לא שעושין בה הלחוח הנז' יש בה ג"כ שיעור הנז' והותר ולפ"ז כיה לי כירה מה לי מחבת הכל א' מאחר ששיעורן שוה ממילא שכפי מה שמתפשט בזה כך מתפשט ג"כ בזה. ואדרבא במחבת מתפשט יותר להיות שהיא חלקה וג"כ מושחין אותה בשמן מהיכא תיתי לחלק וצ"ע, ובחפשי באמתחות הפו' ז"ל מצאתי און לי בש"ע שניאור ז"ל, שכ'ד"ז בביאור רחב ולא חילק בין מחבת לכירה כדמוכח מלשונו וטעמא משום דאין להם תורת לחם יעו"ש. וכ"כ הב"י ב' רש"י ז"ל דטעמא דטריתא הוא משום דאין לה תורת לחם כיון שמערבין הקמח ומים ובוחשין בכף בקערה ושופכין על הכירה יעו"ש : **ועפי"ז** נוכל ליישב בדרך אפשרות אם בעיני ה' יכשר דמה שחילק מר"ן ז"ל בין לחמניות לטריתא הוא משום דהלחמניות אית להי תורת לחם ע"י שנילושו תחלה ונעשו עיסה אע"ג שהיא רכה ר"ל שריככו אותה אח"כ במים דעי"ז יש לה תורת לחם ולעולם היא משונה ממה שמערבין קמח ומים בדרך הנז"ל שהוא מעשה טריתא. ועכ"כ חילק מר"ן בין טריתא ללחמניות : אחר כתבי זה מצאתי להר' מ"א ס"ק כ' שכ' ואותן שבלילתן וכו' כגון אותן שקורין נאלסינק"י (שי"ה) אבל אם רכים כ"כ מברך במ"מ וכו' ע"ש. והכונה לומר דאלו אינם רכים כ"כ כמו טריתא שהיא נשפכת כמים. מפני שכל דבר הנבלל הוא נעשה בתחלה עב יכן בשבלילין הקמח עם מים היא נעשה עיסה עבה אלא שאח"כ מזלפים עליה מים פעם אחר פעם ומגלגלין אותה עד שתהיה רכה אבל מ"מ לא תהיה רכה כ"כ כמו שמערבין קמח ומים וביחשין אותם בכף כנז' יעיי' מחצית השקל שם. הרי לך שמטעם שכת' פ'מר"ן בבאי לברך המוציא בדקבע וגבי טריתא פ' להיפך : ומ"מ נקוט האי

כללא

כללא בירך דבנ"ר אם עושין אותו מעיסה רכה שעל ידי זה יש לה תורת לחם וגם נעשה עב קצת. לכ"ע מברך המוציא. ואם נעשה כעין טריתא כנז' דינו כדין טריתא אעפ"י שהוא על המחבת זהו הנראה לפק"ד ליישב ד' מר"ן ז"ל וגם לפסק"ד הנ"ד אם יסכימו רבותינו יעל צבא תפארת גדולתם הרה"ג רשל"ץ כמהר"ר ישי"א ברכה נ"ל:

טז) (ע"ח שם) וכן הכריע הר' יד אהרן הובא בבאה"ט סי' ר"ד ס"ק י"ד וכ"כ ג"כ הר' שערי תשיבה שם שאף שספק ברכות להקל מ"מ כיון שאפשר להקוני ע"י שישתה רביעית או שיאכל דבר שברכה אחרונה שלו בנ"ר ויוצא גם בשתיית הקהוי מידי ברכה אחרונה וכן הביא משם פו' אחרי' יעו"ש:

יז) (ע"ח שם) והבונה דלא מיבעיא אם אוכל מהם כמות שהן אלא אפי' אם עשה וכו' לעולם אינו מברך אלא שהכל ובנ"ר. ואין כן ד' שאר פו' עיי' ב"י, ורוב העולם נוהגין לברך בפה"א כשלא נשתנית צורתן. אבל כשנשתנו כגון שעשה מהן פת או שנתמעכו עד שאינם ניכרים לעולם מברכין שהכל. ולענין קמח של ה' מיני דגן שעירבו עם שאר מינים כגון מאכל שקורין מדקו"ק והוא מה שבותשין קליות ואפונים או שאר מיני קטניה במכתשת עם שעורים ולוזים או אגוזים עד שנעשה קמח. אזלינן בתר רובא אם הרוב קמח שעורים מברך שהכל ואם הרוב משאר מינים מברך ברכה הראויה לו אם עץ עץ אם אדמה אדמה (כ"כ הר' בתשובותיו ח"ב סי' כ"ה):

יח) (ע"ח ד' קע"ג ע"א) אם אכל פירות מז' המינין. ואכל פרי האדמה צ"ל תחלה בנ"ר ואח"כ מעין ג' ואם בירך תחלה מע"ג וחתם על הפירות יצא אף בלא כונת הלב לפטור התפוחים (כ"כ מהריב"ד ז"ל ב' הר' זכור ליצחק סי' נ"ח): מי ששכח ובירך בנ"ר במקום מע"ג אינה פוטרת יבעי לברוכי מעין ג' (שם ושם) ועיי' גו"ר סי' י"ט שפ' שאם אכל דבר שמסתפק בברכתו או אם שכח ובירך בנ"ר על הטעון ברכה מע"ג יצא ועיי' בנה"ג (שם):

יט) (ע"ח שם) וכ"כ הערוך והרמב"ם בפי' המשנה פ"ט דשביעית שהוא מין עשב ע"ש ותמהני על דברי הר' המחבר ז"ל דמה ראיה מביא מזה לענין ברכת הריח. הרי מצינו דאפי' עץ גמור מברך עליו עשבי כשהוא גדל בשדה משום דמתיבש והולך לו אבל אם הוא בגנה מברך עצי משום דע"י שמשקין אותו הוא מתקיים כמו שמבואר כ"ז בש"ע וכ"פ האחרונים עי"ש. וא"כ לפי"ז אפי' מין עשב שהוא מתקיים משנה לשנה ואינו מתייבש מברכין עצי וכ"ש לד' הרשב"א ז"ל הובא במ"א שם דכל שעליו יוצאין מעצי נק' עץ ומברכין בורא עצי בשמים. ועינינו הרואות דזה אלשרא"ב אית ביה תרתי לטיבותא דהיינו שמתקיים משנה לשנה ואינו מתיבש וג"כ עליו יוצאין מעצו. וע"כ לפק"ד-נר' דשפיר מברכינן בורא עצי וכן שמעתי שכן היה מורה מו"ז הגאון מהר"י בדיחי ז"ל. וחלילה לי שאני חולק ומכריע אלא הכל דרך מ"מ יהביחר יבחר:

כ) (ע"ח שם ע"ב) ר"ל אם מכרן וכבר נשתמש בהן וחזר וקנאן. אבל אם עדיין לא נשתמש בהן חוזר ומברך, וכן מבואר בתשו' הר' המחבר ז"ל ח"ב סי' רפ"ב וח"ג סי' צ"ט דאם קנה כלים חדשים וה"ה ישנים ולא נשתמש בהם ומכרן וחזר וקנאם ה"ז חוזר ומברך שהחיינו פעם ב' ע"ש: ודע דכ"ז דוקא כשקנה לעצמו אבל קנה לבניו אינו מברך אלא הטוב והמטיב. ואם קנה לאשתו דוקא אינו מברך כלום (שם ח"ב סי' ר"פ):

כא) (ע"ח ד' קע"ד ע"ב) מכאן מוכח דהדיא דעל חולי העינים הנקרא בל' ערבי רמ"ד או נפא"ר צריך לברך. וכבר נשאלתי ע"ז בימי ח'רפי והארכתי קצת בתשו' להוכיח מהש"ס ופו' דצריך לברך לכ"ע מטעם דחולי של סכנה הוא עיי' בקונטרים זכרוני אי"ש כאכמ"ל:

כב) (שם) עיי' בתשו' הר' המחבר ז"ל סי' רכ"ט שכ' היפך מזה וז"ל בקיצור נמרץ דהחבוש בבית האסורים אפי' לא נחבש רק על עסקי ממון צ"ל הגומל אעפ"י שאינו בסכנה דמ"מ יש מעט שעומד בפחד עד שיצא מהצרה ע"ש. וכן עיקר. וכ"פ בס' כסא אליהו סי' רי"ט ס"ב עש"ב וכן הסכמת רוב האחרונים ז"ל:

כג) (ע"ה ד' קע"ח ע"א) ואם אין אומרים זה כסא וכו' אין אליהו בא לשם (מהריב"ד בס' ח"מ פ' לך לך ב' שרביט הזהב). עוד שם ז"ל אח"כ יקח התינוק ויאמר. אמר הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים הנני מוכן ומזומן לקיים מ"ע שצונו הבורא ית' למול לשם ייחוד קב"ה. וישים התינוק על הכסא ויכוין לשם הכמ"ץ שהוא בא"ת ב"ש אליה והוא שמירה לילד שלא יטמא כל ימיו: ויאמר שברתי לישועתך ה' ומצותיך עשיתי. אליהו מלאך הברית זהו כסא שלך הנה הכסא לפניך עמוד נא לימיני וסמכני ועזרני שברתי לישועתך ה'. שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב שלום רב לאוהבי תורתיך ואין למו מכשול: ע"כ

כד) (ע"ח שם ע"ב) ועתה נהגו לרוק דם המציצה אל תוך העפר כסב' רמ"א ז"ל ואפי' בשבת ולית ביה משום מגבל כיון דאינו מערבו. דלא כמ"ד דנתינת המים אל תוך העפר זהו גיבולו וכן הסכמת רוב הפו' ז"ל ובזכרוני אי"ש הארכנו קצת ע"ש כי אין כמ"ל:

כה) (ע"ח שם) וכן נוהגים בקהלות הקדש אשכנזים פעיה"ק ירושת"ו אך קה"ק ספרדים אין מברכין אלא קודם המילה כד' הר"א הנגיד ז"ל:

כו) (ע"ח ד' קע"ט ע"ב) ובתשובות הר' המחבר ז"ל ביאר דבריו וכת' דוקא להצניעו באותו חדר ע"ש ודלא כמו שהבין הר' שי"ח נר"ו בשושנת המלך ע"ש. ועיי' מ"ש עליו שם בעניותנו בהשגות מאי"ש:

כז) (שם) הנה הר' המחבר ז"ל בתשו' ח"ב סי' ר"ב כ' וז"ל לא ימולו שני וכו' ואעפ"י שרמ"א הראה פנים להתיר לא סמך ע"ז למעשה ורבים וגדולים מהאחרונים אוסרים. ושיירי כנה"ג לייט עלה וכו' עש"ב עכ"ל. מל' זה מבואר להדיא דחזרבו הר' ממ"ש כאן בע"ח והעיקר כמ"ש בתשו':

כח) (בעמוד ד' ק"פ ע"א) הטעם משום שכבר הוא גדול דלא התירו אלא כנגד ערות קטן. עיי' פו'. ויש להעיר אי שרי ג"כ לראות ערות קטן אפי' שלא בזמן מילה וכן קטנה ועד כמה נקרא קטן וקטנה לענ"ז והנה בס' כסא אליהו א"ח סי' ע"ה ס"ג האריך ע"ז והעולה משם דערות קטן (וקטנה) שאינו ראוי לביאה מותר לקרות כנגדו וה"ה לראות. דכיון דלא חשיבא ערוה לענין קריאת שמע וכיוצא ה"ה לענין ראייה וכ"ה לענין נגיעה דכמאן דליתה דמי. ולענין עד כמה וכו' העלה דלד' בעל העטור והאחרונים ז"ל עד שיהא ראוי לביאה (ולדעתו ז"ל קטן פחות מי"ב שנה וקטנה פחותה מי"א שנה) וכדקי"ל לענין שינה כשישנים בצדו לענין הפסקת טלית ובזה גם הר"י והרא"ש מודים. דהכי אמרי' בגמ' בהדיא דעד שיהיה להם זה הזמן קרוים קטנים יכן מורים בבי מדרשא עכ"ל:

כט) (ע"ח ד' קפ"א ע"ב) וכ' הב"י א"ה סי' ל"ר שכ"ר הרא"ש ז"ל בתשו' שכ' וז"ל שאלת שמצאת בתשובה על שם הרי"ף שאין לברך ברכת אירוסין אלא קודם הקידושין. ודאי כן הוא והמברך אחר הקידושין טועה הוא עכ"ל. וכ"ד הרמב"ם ז"ל. וכיון דהרי"ף והרמב"ם והרא"ש מסכימים לד' אחת הכי נקטינן וכן המנהג בא"י ומלכות מצרים עכ"ל:

ל) (ע"ח שם) עיי' ב"י א"ה סי' י"א ושיירי כנה"ג שהביאו כמה חילוקי דינים בענין ספק מקודשת אכמ"ל. אמנם דע דאם בא אחר וקידשה אחר שהיא תלויה בקידושי ספק צריכה גט מראשון יעו"ש. ובזכרוני אי"ש הארכנו קצת בענין מעשה שאירע בעי"ת צנעא באשה שנתקדשה לאחד בפני עדים כשרים ואחר זמן בא אחר וקידשה בפני עדים כשרים ונעשה מחלוקת רבה בין גדולי הדור זה מתיר לזה וזה אוסר ורבו הטענות של שתי הכתות באופן שכפי אותן החקירות והדרישות אשר נעשו ואחר העיון בטוב בדברי הפוסקים נתברר לנו הדין דלצאת ידי כל הדיעות צריכה גט מהא'. ודוקא קודם כניסה לחופה. אבל אם כבר כנסה לחופה צריכה גט משניהם יעוש"ב. ודע שכן הסכימו ע"ז גדולי רבני עיה"ק ירושת"ו ועל צבא"ת כקש"ת וכו' הגאון רשל"ץ הר"ר יש"א ברכה הי"ו:

לא) (ע"ח שם) וכפי' הר' עין זוכר. ערך ח' ב' קיצור שבלי הלקט ח"ב סי' פ"ג שכ' וז"ל ע"י חופה וקידושין. פי' קידושין שהם קודמין

לחופה

לחופה ומשום דזמנין אדם מקדש בברכת נישואין דהרים הכנסת חופה קידושין, תיקני חופה וקידושין והכנסת חופה הוא שמסריה בשחרית לחתן קודם הברכה עכ"ל. וכ"כ המרדכי פ"ק דכתובות סי' רל"ב והביאו הגא"ש ע"ש :

לב) (ע"ח ד' קפ"ג ע"ב) ה"נ ולא גרסי' ממשתה נגינתם וכ"ג הרמב"ם ז"ל בחיבור כ"י ישנות נושנות וכמשמעות ל' הר' ז"ל שהביא ראיה מפ' בחירים מנגינתם :

לג) (ע"ח ד' קפ"ד ע"ב) אם עירב קמח מה' מיני דגן עם אורז אעפ"י שאין בחטים (יבייצא) ה' רבעים. כל שיש בעיסה ה' רבעים אם יש בה טעם דגן אפי' אין שם כזית בכדי אכ"פ חייבת בחלה ודיקא אורז אבל שאר מיני קטניות שעירבן עם חטים צריך שיהא בהערוכת ה' רבעי קמח מדגן שהוא שיעור חלה ושיש בכל אכ"פ מהעיסה כזית מדגן ואז חייבת בחלה פחות מכן או שאין כזית בכא"פ פטורה. וכ"ה לענין המוציא ובהמ"ז. עיי' כל זה בס' ח"ט למו"ז מהריב"ד ז"ל סי' א' שהאריך למעניתי נגד הסוברים היפך מזה והעלה כמש"ל ע"ש כי אין כמ"ל :

לד) (שם) עיי' בתשו' הר' המחבר ז"ל מ"ש על מיני פת שעושין מהמורסן שקורין לה רו"ם שאין לברך עליה רק שהכל ואעפ"י שיש בו קצת טעם דגן דכיון דלא חשיבא פת לענין מצה וחלה ה"נ לענין ברכה (ע"ש ח"ג סי' ק"ע) ודע דהר' שי"ח נר"ו בשושנת המלך חילק בין רו"ם שהיה בימי הר' המחבר ז"ל לרו"ם שעושין עתה ודקדק מל' הר' שכ' ואעפ"י שיש בו קצת טעם דגן דמשמע ולא קצת קמח ע"ש. והאמת אגיד כי אין מקום לדקדוק זה כלל. ודברי תימה הם ובחנם השיג על הר' ז"ל וכבר הישבנו בעניותינו במקומו בהשגות מאי"ש על כל דבריו בראיות כפי קיצור דעתינו הרשהו משם. ולעולם סתם רו"ם מברך עליו שהכל עד שיתברר שעירבו בו קמח כשיעור דאז לכ"ע מברך המוציא ובהמ"ז :

לה) (ע"ח ד' קפ"ה ע"א) עיי' בתשו' הר' ז"ל ח"ב סי' מ"ה שהעלה שתי הסברות ונשא ונתן ע"ז וסוף דבר אסיק דכיון דמחלוקת פוס'

היא יפריש ולא יברך וגם הכהן לא יברך ואין הכהן יכול להוציא בדין מבעה"ב דמצי א"ל אייתי ראיה שכן הלכה ושקול עכ"ל בקיצור. ומהריב"ד ז"ל בס' ח"ט סי' ל"א נשאל על מה שנהגו העולם כשהולכין לבתי משתאות לסעוד וכל א' מביא סעודתו מביתו ליד השמש והשמש מצרפן לסל א' מפני שאין מקפידין זע"ז ואפי' שיש כמה מהמסובין שלא הוציאו חלה מפני מיעוט עיסתן ועכשיו כשמצרפן השמש בסל יתחייבו בחלה ואין נוהגין להוציא חלה מזה ולא חוששין. והשיב דאפשר דסמכו העולם להקל עפ"י מ"ש הר' המחבר ז"ל בתשובותיו כנז"ל. ועוד דס"ס היא ספק אם יצטרף מן הפת שלא הוציאו ממנה חלה מפני מיעוט עיסתן. ואת"ל שיצטרף בשיעור דלמא הלכה כהרא"ה ורבו דדוקא אם היה מוציא הפת מן התנור לתוך כלי שיש לו תוך ובמקומנו זה אין נוהגין לרדות הפת מן התנור לתוך כלי כדי שלא תתעפש ויסיר יפיה עכ"ל :

לו) (ע"ח שם) מלשון זה נר' דהגגותיהם עשוין כיפה וצריפין וכגון הגגות שעושין בעיה"ק ירושת"ו שכולם משופעים וע"כ לא ימצא שום א' מהן שיש לו מעקה ובודאי שע"ז סמכו כיון שאין משתמשין בהן משא"כ בשאר מקומות שהם שטוחים ועל ידי כך יכולים להשתמש בהם ודאי דצריך לעשות מעקה כיון דשכיח הזיקא ופשוט :

לז) (ע"ח שם ע"ב) יר"ל דלא בעי"ד דצריך להניחה באלכסון כדי לצאת י"ח ד' ר"ת ז"ל וכן הכריע הב"י סי' רפ"ט ז"ל ולענין הלכה נקיטינן כהרמב"ם ורש"י ז"ל ללישנא קמא דמעומד וכן נהגו עכ"ד : הבא לקבוע מזוזה מברך על קביעות מזוזה (דהיינו לקבוע וכו') ושהחינו. כ"כ הר' המחבר ז"ל בתשובותיו ח"ב סי' קס"ח וקס"ט וכ' עוד שכן המנהג כד' הרמב"ם דלא כש"פ ע"ש. וק' דלמה לא זכרה כאן. ואפשר דנשמטה מהדפוס ועל כן צריך להגיה בעמוד אחר הברכה כך ומברך שהחיינו לאן תסמירהא וכו'. אבל אם בא לבדקה או אם נפלה ומחזירה לקביעותה מברך על קביעותה לבד דדמי למי שלבש טלית אי תפרין ונפלה עליהן והסירן וחזר ולבשן דמברך פעם ב' ה"נ

...ג כאן וכל זמן שקיבע מזוזה חרשה מברך שהחיינו (שם לד' הרמב"ם) :

לח) (ע"ח ד' קפ"ו ע"ב) עיי' תשובת הר' המחבר ז"ל ח"ג סי' ר"ה שכ' דאם אין הבתים מרובעים כ"כ אין לפסול :

ראיתי למו"ז מהריב"ד ז"ל בס' חן טוב שהביא תשו' לאחר קרוש מחכמי תימן על ענין קשר של תפלין של ראש . אי בעי שיהא דוקא בצורת דלת משני צדדין או דילמא לא ואין צריך אלא צורת דלה מצד א' לבד. ולהיות שכל דבריו צריכים ליכתב היכרחתי להעתיקן לתועלת המעיין ירוק הסנהג וז"ל : על משמרתי אעמידה. ועל מפישי אעמידה. ובעצה ארברה לפני בני תורה העודה . על אשר בקרבי יקדה , בנפול דלה יורדה. לפני בעלי אש דת עודרה . ויאמרו הלא היא כרה . ולא ידעו כי היא כתיבה. בספרי גאוני עולב מתחבאה . במשפחת האזוב"י ובארזי לבנו"ן אשר הם הולכים הלוך ומחון . וקרקבני סבר אוכלים אכול וטעון. ע"י פה דובר נברות ודברי מלין. אשר נמצא בדברי ב"י ממש אעשה מעשה יד' אמן. אשר דבר בדברות קרשו בסי' כ"ז או בסי' ל"ב ז"ל יעבישי נהגי לעשית הקשר בענין שיהא דל"ת נראה מב' צדדין עכ"ל ופי' ב' צדדין רגלה של זו בראשה של זו כמ"ם סתומה מבית ומחוץ וסי' מבית ומחוץ תצפנו : עוד כ' המ"א בסי' כ"ז בק"ו מכאן משמע שאין עושין דל"ת אלא מצד א' דלא כמו שנוהגים קצת לעשות ב' דלהין מב' צדדין . ודוק מלת שני צדדין כמאמר המשנה יציאות השבת ב' שהם ד' וכמספרם כמשפטם כ' הרמב"ם בה"ת פ"ג דין י"ג וז"ל וקושר קשר כעין כמין דל"ת וקשר זה צריך כל ת"ח ללמדו א"א להודיע צורתו בכתב אלא בראיית העין עכ"ל . וצ"ל מאי דאמר קשר מרובע ואח"כ אמר כמין דלת מאי מרובע מאי דלת אלא פי' דלת כפילה שהיא כמ"ם סתומה ממש. וע' עוד בגמ' שבת פב"מ ד' כ"ח וע' בס' שנה"ע ד' ה' וי"נ ע"ב וי"ד וט"ו וי"ו ע"ב וכ"א ע"ב וכ"ג ע"ב ול"ה ע"א וב' ול"ו ע"א ומ"ג ע"א וב' ובע"ח בשער מארה המוחין דוו"נ פ"א וב' וג' ופע"ח הפשוט

פ"ה וח' ובמ"ש דרוש כ' של תפלין , ובמח"ם מס' תפלין . ובמ"ם עליה ובסידור ר' יצחק מקושטדינא האזובי הדיין של קהלת אשכנז שב' ודלת זו צריך שתהיה כפולה כמ"ם סתומה ממש והטעם שהיא ד' דשדי וכשהיא כפילה תהיה אותיות שמי והוא מ' דלמרבה המשרה שהמ' דלמרבה המשרה היא על שכמו שכם ו' ובחיבורו על ס' הפרשיות כתבה שנית ע"פ כי שמי בקרבו ובאיגרת ר' יוסף האיזובי כ' מפי סופרים ולא מפי ספרים . ובס' א"א למהרח"ו זלה"ה כ' שצריך לעשות ד' הזו כמם סתומה שהוא סוד יסוד דתבונה שיש בו ב' צירים וב' דלתות ע"כ מ"ש אצלי . ומי זה אמר ותהי ה' לא צוה והאלהים יבקש את נרדף ועוצו ודברו על כסא דוד ועל ממלכתו לאו"ם ו"ע . וח"ו אני לא באתי להכחיש את האמת אלא לידע האמת . האמת אתכם והוציאו לאור משפטה ובזכיתה יוציא לאור משפטינו אכי"ר. אנכי הנבזה בעיני אלהים כתרגומו דיינא יוסף ן' א"א יודא צאר'ם נבנ"מ :

מט) (ע"ח ד' קפ"ו ע"א) וכן הסכים הר' שערי תשובה וע"ש מ"ש בזה על דברי באה"ט :

דיני לבישת ציצית ותפלין עיי' לעיל בסדר שחרית דחול סעי' י"ד :

נ) (ע"ח שם ע"ב) אם נקרע כנף הטלית מהנקב שהציצית תלוי בו ולמטה עד שפת הטלית אם אחר הטלת ציצית נקרע . אותו ציצית שהיה שם בשעת הקרע כשר כיון שתחילתו נעשה בכשרות . ואם נקרע ונשתייר ממנו כל שהוא ותפרו ואח"כ הטיל בו ציצית כשר דתפירה הוי חיבור ואם נקרע לגמרי ותפרו ואח"כ הטיל בו ציצית . נסתפק הב"י בזה אם כשר אם לאו יעוי"ש סי' כ"ח . ובשת"ז כ' דהט"ז ושב"נ והרדב"ז מתירין לתפרו ולהטיל בו ציצית ע"ש :

נא) (ע"ח ד' קפ"ח ע"ב) הנה הר' ז"ל זכר מ"ם האוזן ולא זכר שיעור החסרון כמ"ש בטור ז"ל וכדי להשלים דבריו הנני מעתיק לשון הטור ז"ל וצריך האוזן שנפגמה בחסרון עד שתתגיר בה הצפורן מן הסחס פי' התנוך ולא העור שמשפת האוזן שנפגם בידי אדם בין שנפגם בידי שמים או

שנסדק

שנסדק סדק הניכר אע"פ שאי' חסר כלום וכן אם ניקב מלא כרשינא או שיבש כדי שתהא נפרך בצפורן אוזן הנדי שהיא כפולה ונראית כשתים אם אינו אלא עצם אחד כגון שאין לו אלא תנוך א' אלא שנכפל תנוך העליון ונתחבר למטה ונראית כשתים הוי מום אבל אם אינו ניכר עד שימדדו אותו ביד אינו מום ע"כ והנה ידוע שמלא כרשינא הוא שיעור מקום הכרשינא שהוא הנקרא בלשון ערב כרסנ"ה אמנם ק"ל על הדרישה ז"ל שפי' שם וז"ל מלא כרשינא הוא מין כלי שרוחצין בו עכ"ל. ותמיה אני על פי' זה דמה שייך לפרש כן בדבר פשוט שהוא מיני זרעים ממאכלי בהמה והוא הנק' בל"ע כרסנ"ה וכמו שפי' הרמב"ם בפי' המשנה פ"ו דבכורות ע"ש וכן פי' רע"ו שם. ודע דמלשון רש"י שם נר' שהיא גדלה מן העדשה מעט ע"ש. כי אין הפנאי מסכים להאריך עוד. ודברי הר' הדרישה ז"ל צריכים עיון :

א (ע"ח ד' קצ"ח ע"א) נראה שכוונת רבי' ז"ל לומר דמפני שהדין מתעורר באלו הזמנים ע"כ צריך כל אדם לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה לפניו ית' בתענית כדי לכפר עונותיו שע"י יתמתק הדין ולא ישוב לבא עלינו אז כאשר בא עליהם. לא כמו הבוערים בעם בדור יתום זה שאינם משימים על לב ואוכלין ושותין ואין חוששין לתענית. ומה יענו למה שאמרו חז"ל דחייב כל אדם מישראל להתענות בד' צומות חוץ מעוברות ומניקות וחולה. ואין לפרוץ גדר ויעיין בטור ז"ל. אולם לדעתי הפעוט שדבר זה מוטל על ראשי עם קדש ללמדם ולהודיעם טעם הדבר לא כמו שסוברין שהתענית הוא על מה שנעשה כבר דוקא וטוענין דמה שנעשה נעשה ומה לני עוד לצער עצמנו עתה. וע"כ כשידעו טעם הדבר שהוא כמש"ל אז אפ' שיחזרו בהם לתת אל לבם לשוב מעבירות שבידם כי ישראל קדושים הם אלא שצריכים לימוד וע"י הלימוד וההנהגה ודאי שיחזרו בהם לקיים כל דבר. והאל ברחמיו יחזירנו בתשובה שלימה לפניו ונזכה לעשות רצונו כרצינו לעולם כיר"א :

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם :
